A

IVLII PACII
A BERIGA I. C.
ISAGOGICORVM

In Institutiones Imperiales, libri IV.
In Digesta seu Pandectas, libri L.
In Codicem, libri XII.
In Decretales, libri V.

AD ILLVSTRISSIMVM VIRVM D. D.
PETRVM BOCCAVDIVM, TEIRANI ET IACONI
Dominum, Sacri Consistorij Comitem, supremæ
subsidiorum Occitanæ curiæ Principem.

OMNIA IVDICIO ECCLESIÆ SVBMISSA SVNTO.

LVGDVNI,
IN BIBLIOPOLIO VINCENTII.
cIɔ. Iɔcxvi.
Cum Priuilegio Christianissimi Galliarum Regis, ad decennium.

INDEX TITVLORVM,

QVI IN HIS LIBRIS ISAGOGICIS ENARRANTVR.

Prior numerus librum, posterior titulum significat.

A

Institutionum.

ACquisitione per arrogationem. 3.10
Actionibus. 4.6
Ademptione legatorum. 2.21
Adoptionibus. 1.11
Assignatione libertorum. 3.8
Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur. 1.20
Auctoritate tutorum vel curatorum. 1 21

Digestorum.

Abigeis. 47.14
Acceptilatione. 46.4
Accusationibus & inscriptionibus. 48 2
Acquirenda vel amittenda possessione. 41.2
Acquirenda vel omittenda hereditate. 29.2
Acquirendo rerum dominio. 41.1
Actione rerum amotarum. 25.2
Actionibus empti & venditi. 19.1
Ademptione libertatis. 4 6
Ad exhibendum. 10.4
Adgnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis. 25.3
Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis. 34 4
Ad legem Aquiliam. 9.2
Ad legem Corneliam de falsis, & de S.C. Liboniano. 48.10
Ad legem Corneliam de sicariis & veneficiis. 48.8
Ad legem Falcidiam. 35 2
Ad legem Flauiam de plagiariis. 48.15
Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis. 48.5
Ad legem Iuliam de annona. 48.12
Ad legem Iuliam de ambitu. 48.14
Ad legem Iuliam maiestatis. 48.4
Ad legē Iuliā peculatus, & de sacrilegiis, & de residuis. 48.13
Ad legem Iuliam repetundarum. 48.11
Ad legem Iuliam de vi priuata. 48 7
Ad legem Iuliam de vi publica. 48.6
Ad legem Pompeiam de parricidiis. 48.9
Administratione & periculo tutorum & curatorum, qui gesserunt vel non, & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus. 26.7
Administratione rerum ad ciuitates pertinentium. 50.8
Ad municipalem & de incolis. 50.1
Adoptionibus & emancipationibus & aliis modis quibus potestas soluitur. 1.7
Adquirenda vel amittenda possessione. 41.2
Adquirenda vel omittenda hereditate. 29.2
Adquirendo rerum dominio. 41.1
Ad S.C. Tertyllianum & orphitianum. 38.17
Ad S.C. Trebellianum. 36.1
Ad S.C. Turpilianum, & de abolit. criminum. 48.6
Ad S.C. Velleianum. 16.1
Adsignandis libertis. 38.4
Ædilitio edicto, & redhibitione & quanti minoris. 21.1
Æstimatoria. 19.2
Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus vel patronis, vel libertis. 25.3
Albo scribendo. 50.3
Aleatoribus. 11.5
Alienatione iudicij mutandi causâ facta. 4.7
Alimentis vel cibariis legatis. 34.1
Annuis legatis & fideicommissis. 33.1
An per alium causæ appellationum reddi possint. 49.9
Appellationibus & relationibus. 49.1
Appellationibus recipiendis, vel non. 49.5
Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere compellendum. 49.12
Aqua quotidiana, & æstiua. 43.20
Aqua, & aquæ pluuiæ arcendæ. 39.3
A quibus appellari non licet. 49.2
Arboribus cædendis. 43.27
Arborum furtim cæsarum. 47.7
Auctoritate & consensu tutorum & curatorum. 26.8
Auro & argento mundo, ornamentis, vnguentis, veste vel vestimentis, & statuis legatis. 34.2

Codicis.

Abigeis. 9.37
Abolitionibus. 9.42
Acceptilationibus. 8.43
Accusationibus, & inscriptionibus. 9.2
Acquirenda & retinenda possessione. 7.32
Actionibus empti, & venditi. 4.49
Actore à tutore seu curatore dando. 5.61
Ad exhibendum. 3.42
Ad legem Corneliam de falsis. 9.22
Ad legem Corneliam de sicariis. 9.16
Ad legem Falcidiam. 6.50
Ad legem Fabiam de plagiariis. 9.20
Ad legem Iuliam de adulteriis, & stupro. 9.9
Ad legem Iuliam de ambitu. 9.26
Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata. 9.12
Ad legem Iuliam maiestatis. 9.8
Ad legem Iuliam repetundarum. 9.27
Ad legem Viselliam. 9.21
Administratione rerum publicarum. 11.30
Administratione tutorum vel curatorum, & pecunia pupillaris fœneranda, vel deponenda. 5.37
Adoptionibus. 8.47
Adquirenda & retinenda possessione. 7.32
Ad senatusconsultum Macedonianum. 4 28
Ad senatusconsultum Orficianum. 6.57
Ad senatusconsultum Tertulianum. 6.56
Ad senatusconsultum Trebellianum. 6.48
Ad senatusconsultum Turpillianum. 9.45
Ad senatusconsultum Velleianum. 4.29
Assertione tollenda. 7.17
Adsessoribus, & domesticis, & cancellariis iudicum. 1.51
Aduocatis diuersorum iudiciorum. 2 7
Aduocatis fisci. 2.8

Ædificiis

Ædificiis priuatis. 8.10
Ædilitiis actionibus. 4.58
Agentibus in rebus. 12.20
Agricolis & censitis. 11 47
Agricolis & mancipiis dominicis, vel fiscalibus, siue rei priuatæ. 11.67
Aleatoribus & alearum lusu. 3.43
Alendis liberis, ac parentibus. 5.25
Alexandriæ primatibus. 11.28
Alienatione iudicii mutandi causa facta. 2.54
Alimentis pupillo præstandis. 5.50
Alluuionibus, & paludibus, & pascuis ad alium statum translatis. 7.41
Annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum. 7 40
Annonis ciuilibus. 11.24
Annonis & capitatione administrantium, & eorum assessorum aliorumue publicas solicitudines gerentium, vel eorum qui aliquas consecuti sunt dignitates. 1.52
Annonis & tributis. 10 16
An seruus pro suo facto post manumissionem teneatur. 4.14
Apochis publicis, & de descriptionibus, curialibus, & de distributionibus ciuilibus. 10.22
Apostatis. 1.7
Apparitoribus comitis Orientis. 12.56
Apparitoribus magistrorum militum & priuilegiis eorum. 12.54.
Apparitoribus præfecti annonæ. 12.58
Apparitoribus præfectorũ prætorio, & priuilegiis eorũ. 12.52
Apparitoribus præfecti vrbis. 12.53
Apparitoribus proconsulis & legati. 12.55
Appellationibus, & consultationibus. 7.62
Arbitrium tutelæ. 5.51
Argenti pretio, quod thesauris infertur. 10.76
Athletis. 10.53
Auro coronario. 10.74
Auri publici prosecutoribus. 10.73
Auctoritate præstanda. 5.59

Decretalium.

Accusationibus, inquisitionibus, & denunciationibus. 5.1
Adulteriis, & stupro. 5.16
Ætate & qualitate & ordine præficiendorum. 1.14
Alienatione iudicii mutandi causâ facta. 1.13
Appellationibus, recusationibus, &c. 2.23
Apostatis, & reiterantibus Baptisma. 5.9
Arbitris. 1.14
Auctoritate & vsu pallii. 1.8

B

Institutionum.

Bonorum possessionibus. 3.9

Digestorum.

Bonis damnatorum. 48.20
Bonis eorum, qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorem corruperunt. 48.21
Bonis libertorum.
Bonorum possessione contra tabulas. 37.4
Bonorum possessione ex testamento militis. 37.13
Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente. 37.3
Bonorum possessione secundum tabulas. 37.11
Bonorum possessionibus. 37.1

Codicis.

Bonis auctoritate iudicis possidendis seu venundandis, & de separationibus bonorum. 7.72
Bonis eorum qui mortem sibi consciuerunt. 9 50
Bonis libertorum, & iure patronatus. 6 4
Bonis maternis, & materni generis. 6.60
Bonis proscriptorum seu damnatorum. 9.49
Bonis quæ liberis in potestate constitutis ex matrimonio vel aliàs acquiruntur, & eorum administratione. 6.61
Bonis vacantibus, & incorporatione. 10.10
Bonorum possessione contra tabulas liberti, quæ patronis liberisque eorum datur. 6.13
Bonorum possessione contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur. 6.12
Bonorum possessione secundum tabulas. 6.11

Decretalium.

Baptismo, & eius effectu. 3.13
Bigamis non ordinandis. 1.21

C

Institutionum.

Capitis deminutione. 1.16
Codicillis. 2.25
Curatoribus. 1.23

Digestorum.

Cadaueribus punitorum. 48.24
Calumniatoribus. 3.6
Capite minutis. 4 5.
Captiuis, & de postliminio, & redemptis ab hostibus. 49.15
Carboniano edicto. 37.10
Castrensi peculio. 49.17
Censibus. 50.15
Cessione bonorum. 42.3
Clericis. 43 23
Collatione. 37.6
Collegiis, & corporibus. 47.22
Collusione detegenda. 40.16
Commodati, vel contrà. 13.6
Communi diuidundo. 10.3
Communia prædiorum, tam vrbanorũ, quàm rusticorum. 8.4
Compensationibus. 16.3
Concubinis. 25.7
Concussione. 47.13
Condictione causâ data, causâ non secutâ. 12.4
Condictione ex lege. 13.2
Condictione furtiua. 13 1
Condictione indebiti. 12.6
Condictione ob turpem vel iniustam causam. 12.5
Condictione sine causa. 12 7
Condictione triticiaria. 13.3
Conditionibus, & demonstrationibus, & causis, & modis eorum quæ in testamento scribuntur. 35.1
Conditionibus institutionum. 28.7
Confessis. 42 2
Confirmando tutore, vel curatore. 26 3
Coniungendis cum emancipato liberis eius. 37.8
Constituta pecunia. 13.5
Constitutionibus principum. 1.4
Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt. 18.1
Contraria tutela, & vtili actione. 27.4
Curatore bonis dando. 42.7
Curatoribus furioso & aliis extra minores dandis. 27.10
Custodia & exhibitione reorum. 48.3

Codicis.

Caducis tollendis. 6.51
Calumniatoribus. 9.46
Canone frumentario vrbis Romæ. 11.22
Canone largitionalium titulorum. 10.23
Capiendis & distrahẽdis pignoribus tributorum causâ. 10.21

J. PACII A BERIGA J. C.

ISAGOGICORVM IN INSTITVTIONES

PRÆFATIO.

1 IVs *Romanum, quo omnes ferè populi vtuntur, partim est ciuile seu Cæsareum,*
quod ab Imperiali maiestate pendet; partim canonicum seu Pontificium, quod
2 *pontificia auctoritate nititur.* ¶ *Vtriusque titulos hoc tempore explicare in-*
stitui, qui & rubricæ vocantur, eò quod antiquo more minio seu rubrica notari so-
leant. Vnde Persius satyra. 5. „ Excepto si quid Masuri rubrica notauit.
& Iuuenal. saty. 14 ——Perlege rubras Maiorum leges——
3 ¶ *Ius ciuile à Iustiniano Imperatore in tria volumina redactum est: primum Institutionum*
quo iuris epitome isagogica continetur: alterum Digestorum seu Pandectarum, quod ex veterum
Iureconsultorum libris compositum est: tertium Codicis, quo Imperatorum constitutiones continen-
tur, exceptis ipsius Iustiniani Nouellis, non vno tempore post cõpositionem Codicis promulgatis,
quæ in vnum volumen à nescio quo relatæ fuerunt. His subiungi solent consuetudines feudales à
4 *priuatis quibusdam Doctoribus literis mãdatæ.* ¶ *His breuiter præcognitis, ad titulos Institu-*
tionum enarrandos accedamus.

LIBER PRIMVS.

TIT. I. *De iustitia, & iure.*

1 CVm iurisprudentiæ partes duæ sint:
prior de ipso iure, posterior de iuris
obiectis. meritò Iustinianus primo
loco agẽdum proposuit de iustitia &
iure; quoniam ius à iustitia dicitur.
2 D.h.t.l.1.in princ. ¶ Iustitia defini-
tur constans & perpetua voluntas suũ cuique tribuen-
di, id est, habitus animi, per quem ita affecti & compa-
rati sumus, vt suum cuique, quantum in nobis est, tri-
3 buere velimus. ¶ Ius accipitur vel pro obiecto iu-
stitiæ, vel pro iuris scientia. In priori significatione
differt à iusto, vt abstractum à concreto. vtrumque
autem differt à iustè facto: quia jus, vel iustum dicitur,
quatenus naturâ vel constitutione præscribitur & iu-
betur: iustâ autem factum appellatur, quatenus iam
ex naturæ vel cõstitutionis præscripto factum est. Ita
Aristot. 5. Ethic. Nicom. distinguit inter δίκαιον, & δι-
καίωμα seu δικαιοπράγημα. In posteriori significatione
vocatur etiam iurisprudentia, & definitur ars boni &
æqui. D. eod. l. 1. in princ. vel rerum diuinarum & hu-
manarum notitia iusti atque iniusti scientia. §. 1. Prior
definitio sumitur à præcipuo formali obiecto iuris-
prudentiæ: Posterior tam ab obiecto materiali, quàm
à formali. Obiectum materiale cum scholasticis voco
id, in quo scientia vel ars versatur. Obiectum autem
formale appello modum considerandi. Iurispruden-
tia versatur in rebus diuinis & humanis; atque eas
considerat, quatenus sub rationem cadunt boni &
æqui, seu iusti & iniusti. Materia igitur iurisprudens-
tiæ subiecta, sunt res diuinæ & humanæ. Obiectum
formale est iustum & iniustum. sed præcipuum obie-
ctum est iustum: ratione cuius consideratur etiam in-
iustum, quia contrariorum eadem est scientia, vt sa-
nitatis & morbi medicina. Nec refert hoc loco, vtrum
dicas iustum, an bonum & æquum: quia bonum &
æquum hîc sumitur latè, vt æquitas apud M. Tullium
in Topicis, vbi ius definit æquitatem constitutam iis,
qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas.
¶ Ius diuiditur primò in publicum & priuatum, se- 4
cundò in scriptum & non scriptum, tertiò in immuta-
bile & mutabile. Prima diuisio explicatur in hoc titu-
lo: reliquæ duæ titulis sequentibus. Ius publicum est,
quod ad statum reipublicæ pertinet. priuatum, quod
ad priuatorum ciuium vtilitatem spectat. Ausonius
tres iuris species fecit, sacrum publicum & priuatum,
cùm ita cecinit,

„ *Ius triplex, tabulæ quod ter sanxere quaternæ:*
„ *Sacrum, priuatũ, & populi commune quod vsquam est.*

Sed sacrum sub publico continetur. ¶ Priuati Ro- 5
mani iuris partes sunt tres, ius naturale, ius gentium,
& ius ciuile: quia populus Romanus hoc triplici iure
vtitur, & ex hoc triplici iure sumuntur legum præce-
pta de iis, quæ ad priuatas personas pertinent.

II. *De iure naturali gentium & ciuili.*

INscriptio huius tituli sumitur à prima parte, in qua 1
declarantur tria illa iuris priuati membra: ius natu-
rale, quod conuenit omnibus hominibus, non solis,
quia eius vestigia quædam in brutis reperiuntur: ius
gentium, quod ita proprium est hominum, vt eis om-
nibus & solis conueniat: & ius ciuile, quod solis non
omnibus hominibus conuenit. ¶ Ius naturale est, 2
quod natura omnia animalia docuit. in prin. Ius gen-
tium est, quod naturalis ratio inter omnes homines
constituit. Ius ciuile est, quod quisque populus ipse
sibi constituit. §. 1. ¶ Post hæc, à §. constat vsque ad 3
§. pen. exponitur altera iuris diuisio in scriptũ, & non
scriptũ: & iuris scripti subdiuisio in legẽ, plebiscitum,
senatuscõsultum, magistratus edictum, principis con-

stitutionem, iurisconsulti responsum. Scriptum ius est, quod auctoritate publica in scriptis redigitur. Lex est, quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante constituebat, antequàm potestatem suam in principem transferret. plebiscitum, quod plebs plebeio magistratu interrogante constituebat. Senatusconsultum, quod Senatus iubet atque cõstituit. Constitutio, quod principi placet vt legis vigorem habeat. Edicta magistratuum dicuntur, quæ Prætores vel ædiles curules publicè proponebant, tamquam ex iis ius dicturi. Responsa prudentum sunt sententiæ & opiniones Iureconsultorum, quibus à Cæsare permissum
4 erat de iure respondere. ¶ Constitutio diuiditur. I. In rescriptum, decretum, & edictum. Rescriptũ est principis responsum ad consulentes missum. Decretum est, quod princeps causâ cognitâ inter duos litigantes pronunciat. Edictum, quod princeps publicè obseruandum proposuit. II. In generalem, quæ in omnes valet; & personalem, quæ personam, de qua lata est, non egreditur; nec debet in exemplum trahi, id est, ad alias similes personas, vel alios similes casus produci.
5 ¶ Posthæc, in §. pen. declaratur alia iuris diuisio: quia partim est immutabile, veluti quod iubet Deũ coli & parentibus debitũ honorẽ exhiberi: partim mutabile, veluti quod captiuitatẽ & seruitutẽ & manumissionẽ
6 introduxit. ¶ Tandẽ in §. vlt. proponuntur tria iuris obiecta: personæ, res, & actiones. Nota I. Rei vocabulum hîc angustè accipi, vt distinguatur à personis, & ab actionibus: alioqui, si latè sumatur, tam personæ quam actiones sunt res quædã; & in hac lata significatione suprà à nobis accipiebatur, cùm dicebamus res diuinas & humanas esse materiã iurisprudentiæ subiectã. Nota II. Vnũ esse totale iuris obiectũ: alioqui non esset vna scientia iuris, sed plures, id autẽ est iudicium, cuius partes sunt; personæ, vt iudex, actor, reus: & res, de quibus contenditur: & actiones, quibus iudiciũ informatur. hæc igitur sunt tria iuris obiecta partialia. Nota III. Actionis vocabulũ hîc latè accipi, vt cõplectatur etiã interdicta, exceptiones & officium iudicis.

III. *De iure personarum.*

AB hoc titulo vsque ad finẽ primi libri agitur de personis: quarũ duplicẽ diuisionem Iustinianus persequitur. Prior diuisio sumitur à iure gẽtium: quòd alij sunt homines liberi, alij serui: ac liberorum alij sunt ingenui, alij libertini, ita fit, vt iure gentium tria sint hominum genera, ingenui, libertini, serui. ĩ. de libertin. in princ. Liberi sunt, qui, quod volunt, facere possunt, nisi vi aut iure prohibeantur. neque enim libertati officit, quòd non licet homicidium, vel furtũ facere aut quod aliquis vi prohibetur facere quod vult. Serui sunt, qui sunt in dominorũ potestate. Sunt etiam quidam serui sine dominis, vt serui hereditarij, D. quod vi aut clam. l. denique. 13. §. quæsitũ. qui sunt nullius. D. de rer. diuis. l. 1. in pr. & serui pœnæ, vt damnati in metallum. ĩ. quib. mod. ius potest. solu. §. pœnæ. nempe quia ipsa hereditas dominum defunctum repræsentat. d. l. denique. §. quæsitum. ĩ. de heredib. instituend. §. seruus etiam. & de stipul. seruor. in princ. Similique ratione pœna subit vicem domini.

IV. *De ingenuis.*

INgenuus definitur, qui statim ac natus est, liber est, hinc distinguitur à libertino, qui natus est seruus, & per manumissionem consecutus est libertatem.

V. *De libertinis.*

LIbertinus definitur, qui ex iusta seruitute manumissus est. ac manumissio definitur, de manu, id est potestate missio, seu libertatis datio. Nota I. Ingenuos nasci ĩ. tit. prox. in princ. libertinos fieri manumissione. hoc tit. in pr. seruos partim nasci ex ancillis, partim fieri captiuitate, aut venditione. ĩ. de iure person. §. penult. Nota II. Nouissimè à Iustinianeo constitutum esse, vt manumissi omnes ingenui sint, saluo tamen iure, quod liberti patronis, id est, manumissoribus suis debent. Nou. 78.

VI. *Qui & ex quibus caussis manumittere non possunt.*

QVia dictum est libertinos fieri manumissione, 1
consequenter Imperator duas leges considerat manumissionem impedientes. Prior est lex Ælia Sentia, lata Sexto Ælio, C. Sentio consulib. cuius duo sunt capita: primum de manumittentibus in fraudem creditorum: alterum de minoribus 20. annis manumit-
tentibus. ¶ Primi capitis summa est, manumissionem 2
non valere in præiudicium creditorũ manumittentis, si & re ipsa & consilio manumittentis, fraudentur, nisi seruus ex testamento domini sui libertatem & heredi-
tatem simul accipiat. ¶ Summa secundi capitis est, 3
cùm minor 20. annis manumittit, duo requiri: videlicèt vt causa manumittendi in consilio probetur; deinde seruus vindicta manumittatur. Cõsilium Romæ constabat ex quinque Senatoribus, & quinque equitibus Romanis, quibus prætor præerat: in prouincia ex viginti ciuibus Romanis, qui vocabantur Recuperatores, & proconsuli vel præsidi assidebant. Vindicta erat virga prætoris, qua caput serui manumittendi tangebatur, sic dicta ex eo, quòd seruus vindicatur in naturalem libertatem, vel (vt aliis placet) quia qui primus ob coniurationem nobilium regem reducere volentium detectam, manumissus est, vindicius appellatus fuit. Iustinianus hanc legem interpolauit: quia in §. vlt. hoc tit. maiori septendecim annis, & in Nou. 19. c. 12. maiori quatuordecim annis permisit, vt seruis suis pro libitu in testamento libertatem concedant.

VII. *De lege Fusia Caninia tollenda.*

POsterior est lex Fusia (vel, Furia) Caninia, lata P. Furio Camillo, C. Caninio Gallo consulibus. Augusti temporibus. Hæc lex numerum præscripsit seruorum in testamento manumittendorum; vt ex tribus seruis non plures quàm duo manumittere liceat: & vsq; ad decem, dimidiã partem: inde vsque ad triginta, tertiam partem; sic tamẽ, vt si tertia pars pauciores quam quinque contineat, nihilominùs quinque manumitti possint: à triginta vsque ad centum, quartam partem; quæ si pauciores quàm decem cõficiat, nihilominùs decem manumittere liceat: à centũ vsque ad quingentos partem quintam; sic tamen vt omnimodo viginti quinque manumitti possint: sed ex quouis numero vltra centum manumitti vetat. Vlpian. tit. de libert. §. penult. Caius lib. 1. tit. 2. Hanc legem Imperator Iustinianus fauore libertatis abrogauit. C. hoc tit. l. vn. Hucusque prima personarum diuisio sumpta à iure gentium.

VIII. *De his qui sui vel alieni iuris sunt.*

SEquitur ciuilis personarum diuisio; quòd alij sunt sui iuris, alij iuri alieno subiecti. Sui iuris sunt patresfamiliarum: alieni iuris sunt filijfamiliarum, qui sunt in potestate parentum; & serui, qui sunt in potestate dominorum. Hanc diuisionem non esse ad ius gentium, sed ad ius ciuile referendam, ex eo apparet, quòd tam patres quàm filijfamiliarum sunt ciues Romani. D. h. t. l. 4. & patria potestas est propria ciuium

Romano

Romanorum. D. eod.l.3. & Ĩ. tit. prox. §. ius autem.
Potestas autem dominorum in seruos etsi iure gen-
tium est introducta, vt š. exposuimus: tamen in hoc
titulo consideratur, inquantum iure ciuili restricta &
limitata est, vt patet ex §. sed hoc tempore.

IX. *De patria potestate.*

1 PAtriæ potestatis, cui filijfamiliâs sunt subiecti, tres
sunt causæ, nimirum iustæ nuptiæ, legitimatio,
& adoptio. In prima & secunda causa tam ius ciuile
quàm ius naturale spectantur: in tertia solum ius ci-
uile. Nam liberi procreati ex iustis nuptiis aut legiti-
mati, sunt naturales & legitimi: adoptiui autem sunt
tantùm legitimi. Prima causa hoc titulo proponitur.
2 secunda tit.seq. §.vlt. tertia Ĩ.de adopt.in prin. ¶ Nu-
ptiæ in §. 1. definiuntur viri & mulieris coniunctio,
indiuiduam vitæ consuetudinem continens. Intellige
coniunctionem animorum potiùs quàm corporum:
quia non concubitus, sed consensus nuptias facit. D.
de diuers.reg.iur.l.nuptias.30. Intellige cõsuetudinem
vitæ indiuiduam; quia hæc est proprietas nuptiarum,
sine qua nuptiæ iure ciuili non consistunt: nam thori
separatio, de qua in iure canonico agitur, iuri ciuili
est ignota. Tollitur autem hæc indiuidua vitæ con-
suetudo, cùm ipsæ nuptiæ morte vel diuortio diri-
3 muntur. ¶ Porrò quamuis nuptiæ sint maris & fe-
minæ coniunctio, ac tam masculi quàm feminæ sint
in patria potestate; tamen soli masculi, vt pater, &
ascendentes per lineam paternam, in potestate libe-
ros habent.

X. *De nuptijs.*

1 NOn sufficit data nuptiarum definitio, nisi etiam
explicetur, quæ sint iustæ, vel iniustæ: quia ex iu-
stis tantùm nuptiis procreati liberi sunt in potestate
parentum. hoc igitur titulo Imperator agit de iustis
vel iniustis nuptiis vsque ad §. vlt. in quo de legitima-
2 tione liberorum agit. ¶ Iustæ nuptiæ in principio
definiuntur, quas ciues Romani secundum legũ præ-
cepta coëuntes contrahunt, id est, masculus maior 14.
annis, & femina maior annis 12. qua ætate dicitur vi-
ri potens. Ergo iniustæ nuptiæ sunt, quæ contra legum
3 præcepta contrahuntur. §. si aduersus. ¶ Legitima-
tionis duo genera proponuntur in §.vlt. Primum per
subsequens matrimonium. si is, qui ex legitima con-
cubina (nam concubinatus iure ciuili permissus est. D.
de cõcubin. l.3.§.1.) liberos suscepit, cum ea matrimo-
nium, instrumentis dotalibus confectis, contrahat:
Alterum per oblationem curiæ. dum enim filius fit
curialis, simul fit patri legitimus, & in eius potestate.
Nouissimè Iustinianus alia duo legitimationum ge-
nera introduxit: nimirum per rescriptum principis
Nou.74. & No.89. cap.3. & per filij nominationum à
patre in publico instrumento, aut in priuato instru-
mento trium testium subscriptionem continente; aut.
in testamento, aut apud acta factam. Non.117.cap.2
propterea quòd filius propriè dicitur, qui ex viro &
eius vxore nascitur. D. de his qui sui vel alien. iur.
sunt. l.6.

XI. *De adoptionibus.*

1 EXpositis duabus patriæ potestatis causis naturali-
bus & legitimis, subiicitur tertia iuris ciuilis pro-
pria, id est, adoptio, quæ à Theophilo hîc definitur
actus legitimus naturam imitans, ad eorum, qui libe-
ros non habent, solatium inuetus à Gaio autem lib.1.
Instit.tit.5. naturæ similitudo, vt aliquis filium habere
2 possit, quem non generauit. ¶ Adoptionis species
duæ sunt: nempe adoptio propriè dicta, qua filijfa-
miliâs solius magistratus auctoritate adoptantur: &
arrogatio, qua patresfam. ex rescripto principis apud
acta insinuato adoptantur. §.1.

XII. *Quibus modis ius potestatis soluitur.*

SVprà exposuit tres modos, quibus dominica pote-
stas constituitur, natiuitatem ex ancilla, captiuita-
tem, & venditionem ad pretium participandum. š.de
iu.perso. §. pen. ac totidem modos, quibus constitui-
tur patria potestas, procreationem ex iustis nuptijs, le-
gitimationem & adoptionem. š.de patr.potesta.in pr.
& de nupt. §.vlt. & de adopt.in pr. nunc modos enar-
rat, quibus potestas soluitur. Et vnum quidem mo-
dum proponit soluendæ potestatis dominicæ, nempe
manumissionem: plures autem modos dissoluendæ
patriæ potestatis: quorum alij omnino potestatem
tollunt, vt mors, deportatio, pœnæ seruitus. patricia-
tus dignitas, emancipatio: alij potestatem suspendunt,
vt captiuitas: alij transferunt, vt adoptio. nihil autem
huic potestati relegatio officit, quia ciuitatem non
adimit, vt deportatio.

XIII. *De tutelis.*

HActenus dictum est de personis alieno iuri sub- 1
iectis: iam dicendum de iis, quæ sui iuris sunt.
hæ partim sunt in tutela, partim in curatione, partim
neutro iure tenentur. Itaque in sequenti parte Impe-
rator primùm aget de tutelis, postea de curationibus;
tandem ea exponet, quæ tutoribus & curatoribus
communia sunt. ¶ Tutela est vis seu potestas in ca- 2
pite libero (id est in tutore) ad tuendum eum (sub-
audi pupillum) qui per ætatem se defendere nequit,
partim iure ciuili data (vt tutela legitima) partim per-
missa (vt testamentaria & datiua.) Sunt enim hæc tria
tutelarum genera: quia tutor vel testamento datur,
vel ipso iure, vel à iudice competente.

XIV. *Qui testamento tutores dari possunt.*

SVperiori titulo, postquàm generalia quædam de
tutelis docuit, primam tutelæ speciem explicare
cœpit, & egit de personis, quæ in testamento tutorem
dant, vel accipiunt. pergit ergo de hac tutela testa-
mentaria disserere: ac docet, qui possint testamento
tutores dari, & quibus modis dentur, & an dentur re-
bus, & quomodo sint accipienda quædam testamen-
ta, seu quædam dationes tutorum. Ergo inscriptio
huius tituli sumitur tantùm à prima parte, quod qui-
dem sæpius in his Institutionibus accidit.

XV. *De legitima adgnatorum tutela.*

CEssante tutela testamentaria, locus est legitimæ,
quæ ipso iure defertur vel ex verbis legis xij.ta-
bularum, vel ex eius interpretatione, vel ex nouo iure.
Ex verbis legis tutela defertur proximis adgnatis. Ad-
gnati sunt cognati per masculos coniuncti, capite non
minuti. Nã cognatio est genus, quod diuiditur in co-
gnationem propriè dictam, quæ est per feminas: &
adgnationem, quę est per masculos. Proximi sunt, quos
nemo præcedit, etiamsi nemo eos sequatur. Quid au-
tem sit capitis deminutio, & quotuplex, sequenti ti-
tulo declarabitur.

XVI. *De capitis deminutione.*

CApitis deminutio est status mutatio. Hanc de- 1
finitionem Aristoteles vitiosam diceret, quia to-
tidem membris constat, quot definitum. lib.6. Topic.
cap.11, partic.2. ¶ Porrò triplex est hominum status, 2
libertas, ciuitas, familia. Potest autem aliquis amit-

tere vel solam familiam, vel familiam & ciuitatem salua libertate, vel hæc omnia perdere. Sed neque libertatem solam, neque ciuitatem saluâ familiâ potest amittere. Vnde fit vt tres tantùm sint capitis deminutiones: maxima quæ tria illa adimit: minor seu media, quæ ciuitatem & familiam tollit saluâ libertate: &
3 minima, quæ solam familiam adimit. ¶ In calce huius tituli redit Imperator ad legitimam adgnatorum tutelam, eiúsque expositioni finem imponit.

XVII. *De legitima patronorum tutela.*

EX mente & interpretatione legis xij. tabularum defertur primò patronis tutela libertorum impuberum. Secundò parentibus tutela libertorum impuberum emancipatorum.

XIX. *De fiduciaria tutela.*

MOrtuo parente tutor legitimo, si qui sint liberi perfectæ ætatis, in eius locum tutores fiunt. hæc dici potest tutela legitima., quoniam ipso iure defertur, sine facto hominis, id est, sine testamento, & sine iudicis decreto: sed nō est propriè legitima; quia non descendit ex lege xij. tabularum, quæ κατ' ἐξοχὴν, appellatur lex.

XX. *De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.*

1 SI nec testamentarius nec legitimus tutor sit, in
extremum subsidium iudex competens dat pupillis tutorem, quem Doctores datiuum nominãt. Olim dabatur Romæ ex lege Atilia lata ab Attilio Tribuno plebis: vnde tutor Attilianus vocatus est: in pro-
2 uinciis verò ex lege Iulia & Titia. ¶ Duo postremi. §§. non sunt huius tituli proprij, sed communiter pertinent ad tutelas, quas Imperator ostendit esse introductas in gratiam pupillorum: vnde fit, vt tutelâ finitâ tutor rationem administrationis reddere debeat. Hinc etiam est, (vt hoc obiter addam) quòd pupilli dicuntur esse sui iuris, licèt sint in potestate tutorũ; quemadmodum & adolescentes, qui sunt in potestate curatorum, nihilominùs dicuntur esse sui iuris: ne vllo modo eis noceat potestas, quæ ipsorum fauore introducta est.

XXI. *De auctoritate tutorum.*

1 HIc quoque titulus communiter ad omnes tutelas
2 & omnes tutores pertinet. ¶ Consensus species
sunt, iussus, mandatum, auctoritas, ratihabitio. iussus & mandatum præcedunt actum, qui iubetur vel mandatur: sed inter se differunt; quia iubemus iis qui sunt in nostra potestate, mandamus autem iis qui sunt extra nostram potestatem. auctoritas actum comitatur, ratihabitio sequitur. ergo auctoritas est consensus, qui in ipso negotio interponitur.

XXII. *Quibus modis tutela finitur.*

POstquàm exposuit Imperator, quid sit tutela, quot modis constituatur, seu quot habeat species, & quos effectus producat; tandem docet, quibus modis dissoluatur; quia quodcumque certis modis constituitur, etiam certis modis dissoluitur.

XXIII. *De curatoribus.*

1 HVcusque de tutoribus dictum est; iam de curato-
2 ribus agitur. ¶ Curatio est potestas in capite libero (id est, in curatore) ad gerenda illius negotia qui per ætatem (quia est minor 25. annis) vel propter animi vitium (quia est furiosus, vel mente captus, vel prodigus) vel ob corporis vitium (veluti quia est surdus, aut mutus, aut perpetuo morbo laborat) ea commodè gerere non potest.

XXIV. *De satisdatione tutorum vel curatorum.*

SEquuntur tria tutoribus & curatoribus commu- 1
nia. Primum est satisdatio. ¶ Satisdare dicitur, qui 2
datis fideiussoribus, aut pignoribus cauet. D. de pecun. constit. l. promissor. 21. §. vlt. sed satisdationes prætoriæ, qualis hæc est, de qua in hoc titulo agitur, fide-
iussores desiderant. D. de stipul. prætor. l. 7. ¶ Tutor sa- 3
tisdat rem pupilli saluam fore. Curator satisdat rem eius qui in curatione est, putà adolescẽtis, saluam fore.

XXV. *De excusationibus tutorum, vel curatorum.*

SEcundum est excusatio. nã tutela & cura sunt mu- 1
nera publica, quæ inuiti subire coguntur, nisi legitimas excusationes habeant. ¶ Porrò nonnullę causæ 2
ad tempus excusant, vt administratio rei fiscalis: aliæ in perpetuum, vt ætas maior 70. annis.

XXVI. *De suspectis tutoribus, vel curatoribus.*

TErtium est suspecti accusatio & remotio à tutela 1
vel cura. ¶ Suspectus hoc loco dicitur, non ex fa- 2
cultatibus, sed ex moribus, quia dolosè tutelam aut curam gerit, vel gesturus videtur.

LIBER SECVNDVS.

TITVLVS I.

De rerum diuisione, [& acquirendo ipsarum dominio.]

EXPOSITO primo iuris obiecto, id 1
est personis, transgrediamur ad secundum, nempe ad res: de quibus triplex quæstio esse potest, videlicet de dominio, de possessione, & de obligatione. ac de possessione quidem obiter dicetur J. tit. 9. & lib. 4. tit. de interdictis: de dominio autem & obligatione prolixè in hac par-
te tractatur. ¶ Quod ad dominium attinet: quia non 2
omnes res in nostrum dominium cadunt, in primis explicantur duæ rerum diuisiones, vt intelligamus, quæ res nobis acquiri possint, vel non possint. Primò namque vel sunt in patrimonio seu dominio nostro, vel extra patrimonium & dominium nostrum. Quod enim dicitur seruitutes nec esse in patrimonio, nec extra patrimonium. D. de seruit. leg. l. 1. de seruitutibus per se acceptis intelligi debet: quia per se non consistunt, sed sequuntur prædia, quorum sunt qualitates quædam. D. de verbor. signif. l. quid aliud. 86. Secundò aut sunt communes omnium hominum, aut alicuius populi, aut ciuitatis, aut nullius, aut singulorũ homi-
num, quibus non vno modo acquiri solent. ¶ Sunt 3
autem modi, quibus res acquiruntur, partim iurisgentium, vt occupatio, fructuum perceptio, accessio, confusio;

fusio, vel commixtio, & traditio; qni hue titulo explicautur: partim iuris ciuilis, de quibus mox dicrtur.

II. *De rebus corporalibus & incorporalibus.*

1 MOdis suprà expositis tantùm res corporales acquiruntur: iis verò, qui mnx declarabūtut, etiam
res incorporales acquiri possunt. Quamobrem hoc
loco datur titulus de rebus corporalibus & incorporalibus: quia priùs sciendum est, quæ res acquiri possunt,
2 quā declarentur modi, quibus acquiruntur. ¶ Res corporales sunt, quæ sui naturá tangi possunt, vt homo, vestis, aurum. Incorporales, quæ sui naturá tangi non possunt: atque harum aliæ extra ius consistunt, vt angeli: aliæ in iure, vt seruitutes prædiales, & personales, de quibus deinceps dicetur.

III. *De seruitutibus prædiorum.*

1 SEruitus aliter hîc accipitur, quàm libro superiori: ac definiri potest, ius, quo res vel alij quàm domino suo, vel alieno prædio seruit. regula namque iuris est, nemini rem suam seruire. D. si vsusft. pete. l. 5. in pr.
2 & de seruitut. præd. vrban. l. in re communi. 26. ¶ Seruitutum duo sunt genera. nam alię sunt reales seu prædiales, aliæ personales. Realis seu prædialis seruitus est, qua alicuius prædium alieno prædio seruit. Quarę in omni prædiali seruitutę duo sunt prædia: alterum, quod Doctores vocānt dominans, id est, cui seruitus præstatur; alterum seruiens. Et sicut dun sunt prædiorum genera, vrbanum, & rusticum: ita duplex est prædialis seruitus; nimirum vrbana, & rustica. Vrbanum prædium est ædificium habitandi causa siue in vrbe siue ruri extructum, reliqua omnia sunt prædia rustica. §. 1. & D. commu. prædior. l. 1. in pr. & de verb. signific. l. vrbana prædia. 198. Seruitus vrbana est, qua prædium siue vrbanum siue rusticum vrbano prædio seruit: rustica, qua vrbanum vel rusticum rustico seruit: nam denominatio sumitur à prædio dominante, non à seruiente.

IV. *De vsufructu.*

1 A Seruitutibus realibus trāsit ad personales. ¶ Ser-
2 uitus personalis est, qua persona vel res personæ, id est, non domino seruit, vt vsusfructus, & vsus. ¶ Vsusfructus est ius vtendi fruendi rebus alienis, saluâ earum substantiâ.

V. *De vsu & habitatione.*

1 VSus est ius vtendi rebus alienis saluâ earum substantia. Vti dicimur ad necessitatem: frui etiam
2 ad superfluitatem. ¶ Vsui similis est habitatio, quæ est ius vel potiùs facultas habitandi in ædibus alienis, saluâ earum substantia. Nam etsi habitatio dici aliquo modo ius potest. §. pen. tamen magis in facto, quàm in iure consistit. D. de cap. min. l. penult.

VI. *De vsucapionibus, & longi temporis possessionibus.*

5 POstquàm dictum est de rebus quæ acquiruntur, iam dicendum de modis acquirendi ciuilibus, quia naturales tit. 1. expositi fuerunt. ac naturales quidem modi sunt omnes particulares, id est, iis modis singulæ res acquiruntur, putà quæ occupantur in bello, vel inueniuntur in litore maris: modi autem ciuiles partim sunt particulares, quibus res singulæ acquiruntur, partim vniuersales, per quos aliqua vniuersitas, vt hereditas, acquiritur. Primo loco dicendum est de particularibus: quoniam hi similiores sunt modis natura-
2 libus ī. expositis. ¶ Primus modus particularis ciuilis est vsucapio: quæ definitur adiectio dominij per continuationem possessionis tempore lege definito. D. h. tit. l. 3. nam vsus hîc significat possessionem vt & D. de verbor. signif. l. quæstio. 115. & vsucapere nihil aliud est, quàm possessione dominium acquirere.
¶ Vsucapionis species duæ sunt: vsucapio propriè di- 3
cta, & longi temporis præscriptio seu longi temporis possessio. Illâ acquiruntur res mobiles triennio: hac res immobiles longo tempore, id est, decennio inter
præsentes, vel vicennio inter absentes. ¶ Vt autem 4
vsucapio procedat, hæc in summa requiruntur. I. Bona fides vsucapientis. II. Iustus titulus siue causa idonea, vt emptionis, aut donationis. III. Vt vsucapiens rem à non domino acceperit. IV. Possessio continuata, non interrupta. V. Vt res possit vsucapi, id est, nec sit extra commercium, nec furtiua, nec vi possessa.

VII. *De donationibus.*

SEcundus modus acquirendi iure ciuili est donatio: 1
quæ nihil aliud est, quàm liberalis, id est, nullo iure cogente facta concessio. D. h. t. l. donari. 29. in prin.
& de diuers. reg. iur. l. donari. 82. ¶ Donatio fit vel 2
inter viuos, vel mortis causa. Rursus vel est simplex donatio, veluti, *dono tibi decem*: vel sub conditione, veluti, *dono tibi decem si moriar*: vel quæ sub conditione resoluitur, veluti, *dono tibi decem, ita vt, si conualuero, mihi restituas*: vel sub modo, veluti, *dono tibi decem, vt Stichum manumittas*. D. h. t. l. 1. & C. de condi. ob cau-
sam. l. 2. 3. 6. 7. 8. & de donat. quæ sub modo, to. tit. ¶ Est 3
quædam donatio, quæ vocatur propter nuptias: & est dnti ἀντίφερν@. vt enim dos à muliere vel pro muliere datur marito: ita ex parte viri confertur in mulierem donatio propter nuptias. idcirco Græci ἀντιφέρνην, & Itali contra dotem appellant. Hæc donatio olim fiebat & vocabatur ante nuptias, & omnimodo in se habebat conditionem, si nuptiæ sequerentur: sed hodie stantibus nuptiis potest augeri ex constitutione Iustini, atque etiam in totum constitui ex constitutione Iustiniani. §. est & aliud.

VIII. *Quibus alienare licet, vel non.*

EXpositis modis acquirendi particularibus, dicen- 1
dum est de personis, quæ his modis alienant, vel acquirunt. Quod enim aliquis alienādo amittit, alius
acquirit. ¶ De alienantibus duæ sunt regulæ. I. Do- 2
minus rem suam alienare potest: quia quilibet est rei suæ moderator & arbiter. C. mand. l. in re mādata. 21.
II. Qui non dominus rem alienare nequit. ¶ A pri- 3
ma regula excipitur maritus, qui non potest alienare prædium dotale, prohibente lege Iulia in pr. & pupillus. §. nunc admonendi. A secunda excipiuntur creditores pigneratitij. §. 1.

IX. *Per quas personas nobis acquiritur.*

QVod ad personas acquirentes attinet, sciendum est nos acquirere per nosmetipsos, per eos qui sunt in nostra potestate, per eos quos bona fide possidemus, & interdum per procuratores, vt hoc titulo pleniùs explicatur.

X. *De testamentis ordinandis.*

TRansgrediamur ad modos acquirendi ciuiles vni- 5
uersales: qui quidem sunt quatuor: hereditas, bonorum possessio, arrogatio, bonorum addictio. ¶ He- 2
reditas est successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit mortis tempore. D. de verb. signif. l. nihil aliud. 24. & de diuers. reg. iur. l. hereditas. 62. defertur autem vel ex testamento vel ab intestato. Quoniam igitur quamdiu spes est successionis testamentariæ, non succeditur ab intestato: huius disputationis initium à

3 testamentis sumendum est. ?.tit.prox.§.vlt. ¶ Testamentum dicitur à testatione mentis. h.t. in prin.&.est voluntatis nostræ iusta sententia de eo quod post mortem nostram fieri volumus.D.qui testam.face.poss.l.1.
4 ¶ Testamentorum expositio est tripertita. I. Dicetur de testamentis condendis. II. De iisdem infirmandis.
5 III. De eorum accidentibus. ¶ Vt testamentum rectè constituatur, plura requiruntur. Primum requisitum est, vt adhibeantur iuris solemnitates, quæ quidem plures proponuntur in §. sed cùm paulatim.h.t.& in l. hac consultissima. 28. C. eod. I. Præsentia septem testium. II. Vt testes sint rogati specialiter. III. Vt testamentum fiat vnô contextu, id est, nollo extraneo actu interiecto. IV. Scriptura. V. Subscriptio testatoris, nisi vel testamentum sit holographum, id est totum manu testatoris scriptum, vel octauus testis pro testatore literarum imperito subscribat. VI. Subscriptio testium. VII. Signacula testium. VIII. Vt testator eam scriptusam ostendat testibus, ac dicat eâ contineri suum vltimũ elogium, seu testamentum. Omitto solemnitatem requisitã in §. sed his omnibus. quia
6 sublata est per Nouel.119. cap.9. ¶ Hæ solemnitates primò non requiruntur in testamento nuncupatiuo, quod sine scripris fit, testatoris voluntate palam pronunciata coram 7. testibus. Vnde duo sunt testamentorum genera: alterum solemne siue in scriptis, siue arcanum; alterum nuncupatiuum.§.vlt.

XI. *De militari testamento.*

1 SEcundò non requiruntur in testamento militari, quod miles sub prœliandi tempus fecit. nam militi concessum est, vt eo tempore testetur, quomodo vult,
2 & quomodo potest. ¶ Notandum est, aliud esse testamentum militis, aliud testamentum militare: quia miles modò iure communi, modò iure militari ex speciali priuilegio testatur.

XII. *Quibus non est permissum facere testamentum.*

TErtiò non requiruntur in testamento eius qui testamenti factionem non habet: quia eius testamentum indistinctè non valet.

XIII. *De exheredatione liberorum.*

SEcundum requisitum est, vt si testator liberos in potestate habeat, qui sui heredes futuri sint, eósque nolit heredes facere, eos nominatim exheredet.

XIV. *De heredib. instituendis.*

1 TErtium requisitum est heredis institutio, quæ dicitur esse caput & fundamentum testamenti. ?.
2 de lega.§.ante heredis. ¶ Porrò heredis institutio est vltima voluntas, qua testator hereditatem suam in aliquem vel in aliquos post mortem suam confert.
3 ¶ Diuiditur autem in institutionem propriè dictam, & substitutionem. nam heredes vel instituuntur, vel substituuntur. & instituuntur quidem primo tantùm gradu: substituuntur autem secundo, vel vlteriori gradu. Ergo institutio propriè dicta est primi heredis, vel primo gradu facta institutio, veluti, *Titius heres esto.*

XV. *De vulgari substitutione.*

1 SVbstitutio est secundi heredis, vel secundo gradu facta institutio. Secundi appellatione intelligimus etiam tertium, & omnes vlteriores gradus; quemadmodum appellatione secundarum nuptiarum signifi-
2 camus omnes, quæ post primas contrahuntur. ¶ Substitutionum species sunt, vulgaris, pupillaris, & quasi pupillaris siue Iustinianea. Vulgaris est, quæ fit in casum siue euentum, *si primus heres non erit*: veluti, *Titius heres esto, si Titius heres non erit. Mæuius heres esto.*

XVI. *De pupillari substitutione.*

PVpillaris est, quæ fit in eum casum, *si testatoris filius impubes, quem in potestate habebat, in ætate pupillari post patrem suum decesserit.* quomodo substituitur tam pupillo exheredato, quàm heredi instituto, potest etiam pupillaris cum vulgari coniungi, vt in ?ouencu exemplo est institutio primi gradus, & substitutio vulgaris, & substitutio pupillaris: *Titius filius meus heres esto, Si Titius filius meus heres non erit, aut heres erit, & in pupillari ætate decesserit, Seius heres esto.* Ex vulgari substitutione succeditur testatori: ex pupillari, ipsi pupillo: quia pater filio pupillo testamentum fecit, adeo vt videatur testamentum ipsius pupilli. ¶ Pupillari 2 substitutioni similis est quasi pupillaris, seu Iustinianea, quam Doctores exemplarem vocant, quia ad exemplum pupillaris à Iustiniano introducta est. C. de impuber. & aliis substitut.l. humanitatis.9. Fit autem in eum casum, *si filius testatoris vel testatricis in furore, seu non sanæ mentis decesserit*: veluti, *Titius filius meus heres esto. Si Titius filius meus priùs morietur, quàm mentis compos factus fuerit, Sempronius heres esto.*

XVII. *Quibus modis testamenta infirmentur.*

TEstamentum secundum ea quæ ?. exposita sunt, rectè conditum, tribus modis infirmatur. Primò, cùm adgnatione, vel quasi adgnatione sui heredis præteriti, aut posteriori testamento rumpitur. Secundò, cùm capitis deminutione testatoris irritum fit.

XVIII. *De inofficioso testamento.*

TErtiò, cùm per querelam inofficiosi rescinditur. 1
¶ Inofficiosum testamentum dicitur, quod iure 2
quidem factum est, sed contra officium pietatis: quod sequentibus casibus accidit. I. Si suus heres sine iusta causa sit exheredatus. II. Si quis ex liberis in testatoris vel testatricis potestate non constitutus, vel ex parentibus sine iusta causa sit exheredatus, vel præteritus. III. Si fratribus aut sororibus consanguineis in hereditate prælatæ sint turpes personæ. Quapropter hæc querela datur testatoris liberis, parentibus, & fratribus. ¶ Quæ verò sint iustæ exheredandi causæ, 3
querelam inofficiosi testamenti adimentes, petendum est ex No.115. ¶ Hucusque dictum est de testamen- 4
tis condendis, vel infirmandis: superest, vt eorum accedentia enarremus.

XIX. *De heredum qualitate, & differentia.*

PRimum testamẽtorum accidens est heredum qualitas, quæ quia triplex est, inde heredum differentiam sumimus, ac dicimus alios esse heredes suos & necessarios, alios necessarios, alios extraneos. Sui & necessarij sunt, qui sunt in testatoris potestate, ita vt nemo eos gradu præcedat: vt filius, & nepos ex filio defuncto, vel emancipato. Ac sui quidem dicuntur: quia domestici heredes sunt, & viuo quoque parente quodammodo domini existimantur, ita vt morte parentis non tam successio eis acquiri, quàm dominium continuari videatur. Necessarij verò, quia volentes nolentes succedunt ex lege xij. tabularum; quamquam iure prætorio abstinendi beneficium habent. Necessarij tantùm sunt serui, à domino suo heredes instituti, quia omnimodò, siue velint, siue nolint, heredes fieri

cogun

coguntur. Ceteri omnes ſunt heredes extranei. Sui vel neceſſarij dicuntur ſe immiſcere, vel abſtinere: extranei adire, vel repudiare bereditatem.

XX. *De legatis.*

SEcundum teſtamentorum accidens eſt legatum: quod eſt donatio quædam à defuncto telicta, ab herede præſtanda. §. 1. vel delibatio hereditatis, qua teſtator ex eo, quod vniuerſum beredis foret, alicui quid collatum vult. D. de legat. j. l. legatum. 116. in princ.

XXI. *De ademptione legatorum, & tranſlatione.*

1 LEgatum conſtituitur, adimitur, transfertur, mi-
nuitur. De legatis conſtituendis dictum eſt ſupe-
riori titulo: de minuendis titulo ſequenti: nunc agi-
2 tur de legatis adimendis, & transfetendis. ¶ Eſt au-
tem differentia inter ademptionem & tranſlationem:
quia ſi legatum ſimpliciter adimatur legatario, penes
heredem manet. Si verò transferatut, non manet pe-
nes heredem, ſed ad ſecundum legatarium pertinet.

XXII. *De lege Falcidia.*

MInuuntur legata per legem Falcidiam latam à D. Falcidio trib. plebis. qua cauetur, ne heres vltra dodrantem teneatur legata præſtare, vt quartam hereditatis partem ſaluam habeat.

XXIII. *De fideicommiſſarijs hereditatibus.*

1 TErtium teſtamentorum accidens eſt fideicom-
miſſum, quod non relinquitur verbis directis, vt
legatum, ſed precariis. Vlpian. tit. de legat. in princ.
Legatum (inquit) *eſt, quod legis modo, id eſt imperatiuè re-
linquitur, nam ea, quæ precatiuo modo relinquuntur, fidei-
commiſſa vocantur.* & tit. de fideicommiſ. in princ. *Fidei-
commiſſum eſt, quod non ciuilibus verbis, ſed precatiuè re-
linquitur: nec ex rigore iuris proficiſcitur, ſed ex voluntate
2 datur relinquentis.* ¶ Fideicommiſſum eſt vniuerſale,
vel particulare. Fideicommiſſarius vniuerſalis eſt, cui
hereditas per fideicommiſſum eſt relicta.

XXIV. *De ſingulis rebus per fideicommiſſum relictis.*

FIdeicommiſſarij particulares ſunt, quib. ſingulæ res per fideicommiſſum ſunt relictæ.

XXV. *De codicillis.*

1 QVartum teſtamentorum accidens ſunt codicilli:
idcirco vires capiunt ex teſtamento. D. de iu. co-
dicill. l. 3. §. vlt. l. 5. & eius ius ſequuntur. D. eod. l. ab in-
teſtato. 16. quòd ſi ab inteſtato fiant, vicem exhibent
2 teſtamenti. d. l. ab inteſtato. ¶ Ergo codicilli nihil
aliud ſunt, quàm teſtamentum quoddam imperfe-
ctum: ideóque nullam ſolemnitatem deſiderant, ſed
tantùm quinque teſtium præſentiam requirunt. §. vlt.
& C. eod. l. vlt. hereditas verò in eis nec dari, nec adi-
3 mi poteſt, niſi per fideicommiſſum. §. pen. ¶ Hactenus
de teſtamentis, & de hereditatibus ex teſtamento de-
latis dictum eſt.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De hereditatibus, quæ ab inteſtato deferuntur.*

1 SEQVITVR, vt videamus de hereditatibus,
quæ ab inteſtato deferuntur: de quibus expli-
candum primò eſt, cui ſuccedatur: deinde, qui,
& qua ex parte ſuccedant. ¶ Quod ad priorem quæ- 2
ſtionem attinet, ſucceditur ciui Romano, qui mortuus
eſt inteſtatus. Dicitur autem aliquis deceſſiſſe inteſta-
tus, vel quia teſtamentum non fecit, vel quia non iure
fecit, vel quia teſtamentum eius eſt infirmatum, aut
nemine adeunte eſt deſtitutum. ¶ Quod ad ſecun- 3
dam quæſtionem ſpectat, aliter conſtituuntur heredes
in his Inſtitutionum, nec non in Digeſtorum, & Co-
dicis libris; aliter in Nouellis. Hîc ponuntur tres here-
dum ordines. In primo ex lege xij. tabularum vocan-
tur ſui heredes in ſtirpes: ita vt (exempli gratiâ) filio
defuncto nepotes ex eo ſuſcepti, eum repræſentent, &
tantam portionem accipiant, quantam pater eorum
caperet, ſi viueret. Qui verò ſint ſui heredes, dictum
fuit ſ. tit. 19. libri ſecundi.

II. *De legitima adgnatorum ſucceſſione.*

IN ſecundo ordine ſuccedunt heredes legitimi: quales ſunt. Primò proximi adgnati, qui ex verbis legis duodecim tabularum, in capita, id eſt, in viriles portiones ſuccedunt. Secundò pater, qui filio emancipato ſuperſtes eſt. de hoc enim agitur in §. vlt. licèt nulla eius mentio fiat in rubricæ. hic autem ſuccedit ex mente & interpretatione eiuſdem legis.

III. *De ſenatuſconſulto Tertulliano.*

TErtiò mater, quæ ex ſenatuſconſulto Tertulliano filiis ſuccedit.

IV. *De ſenatuſconſulto Orphitiano.*

QVartò filij, qui ex ſenatuſconſulto Orphitiano matri ſuccedunt.

V. *De ſucceſſione cognatorum.*

IN tertio ordine ſuccedunt proximi cognati, ſed hi non ſunt veri heredes: quia tantùm à prætore ad ſucceſſionem vocantur: prætor autem non facit veros heredes, ſed bonorum poſſeſſores. J. de bonor. poſſeſſ. verſ. quos autem. Hi ſuccedunt in capita, non in ſtirpes.

VI. *De gradibus cognationis.*

QVia cognati ſecundũ gradus prærogatiuam ſuc- 1
cedunt; meritò hîc explicantur cognationis gra-
dus, eodémque modo computantur gradus adgnatio-
nis; quoniam in adgnatis quoque eſt eadem ratio, vt
gradu propinquiores remotioribus in inteſtati here-
ditate præferantur. ¶ Cognati ſunt, qui ratione ſan- 2
guinis ſunt coniuncti, eò quod alter alterum genuit,
vel ambo ab iiſdem parentibus ſunt geniti. Adgnati
ſunt cognati, qui ſunt in eadem familia. Gradus eſt ad-
gnatorum, vel cognatorum diſtantia. Generatio eſt
cauſa cognationis, vel adgnationis, proinde & ipſius
gradus, ac totidem gradibus duæ perſonæ inter ſe di-
ſtant, quot ſunt generationes interiectæ. Verbi gratiâ
inter patrem & filium vnus eſt gradus, quia vna eſt
generatio interpoſita, qua pater filium genuit. fratres
autem ponuntur in ſecundo gradu: quia duæ reperiun-
tur generationes, qua ab eodem parente geniti ſunt.
¶ Portò cognatorum & adgnatorum alij vocantur ad- 3
ſcendentes, alij deſcendentes, alij tranſuerſales, ſeu
collaterales. Adſcendentes noſtri ſunt, qui nos genue-
runt. deſcendentes, qui à nobis geniti ſunt tranſuerſa-
les ſeu collaterales, qui nec nos genuerunt, nec à no-
bis geniti, ſed eundem, quem nos, parentem habent.
Tranſuerſalium alij dicuntur eſſe in linea æquali, qui
ſcilicèt æquè diſtant à ſtipite, hoc eſt, communi pa-
rente, vt fratres, conſobrini: alij in linea inæquali, ni-
mirum quorum alter eſt propinquior ſtipiti, alter ab
eo remotior, vt patruus & fratris filius: quorum ille

INDEX TITVLORVM.

QVI IN HIS LIBRIS ISAGOGICIS ENARRANTVR.

Prior numerus librum, posterior titulum significat.

A

Institutionum.

ACquisitione per arrogationem. 3.10
Actionibus. 4.6
Ademptione legatorum. 2.21
Adoptionibus. 1.11
Assignatione libertorum. 3.8
Attiliano tutore, & eo qui ex lege Iulia & Titia dabatur. 1.20
Auctoritate tutorum vel curatorum. 1.21

Digestorum.

Abigeis. 47.14
Acceptilatione. 46.4
Accusationibus & inscriptionibus. 48.2
Acquirenda vel amittenda possessione. 41.2
Acquirenda vel omittenda hereditate. 29.2
Acquirendo rerum dominio. 41.1
Actione rerum amotarum. 25.2
Actionibus empti & venditi. 19.1
Ademptione libertatis. 4.6
Ad exhibendum. 10.4
Adgnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis. 25.3
Adimendis vel transferendis legatis vel fideicommissis. 34.4
Ad legem Aquiliam. 9.2
Ad legem Corneliam de falsis, & de S.C. Liboniano. 48.10
Ad legem Corneliam de sicariis & veneficiis. 48.8
Ad legem Falcidiam. 35.2
Ad legem Flauiam de plagiariis. 48.15
Ad legem Iuliam de adulteriis coërcendis. 48.5
Ad legem Iuliam de annona. 48.12
Ad legem Iuliam de ambitu. 48.14
Ad legem Iuliam maiestatis. 48.4
Ad legẽ Iuliã peculatus, & de sacrilegiis, & de residuis. 48.13
Ad legem Iuliam repetundarum. 48.11
Ad legem Iuliam de vi priuata. 48.7
Ad legem Iuliam de vi publica. 48.6
Ad legem Pompeiam de parricidiis. 48.9
Administratione & periculo tutorum & curatorum, qui gesserunt vel non, & de agentibus vel conueniendis vno vel pluribus. 26.7
Administratione rerum ad ciuitates pertinentium. 50.8
Ad municipalem & de incolis. 50.1
Adoptionibus & emancipationibus & aliis modis quibus potestas soluitur. 1.7
Adquirenda vel amittenda possessione. 41.2
Adquirenda vel omittenda hereditate. 29.2
Adquirendo rerum dominio. 41.1
Ad S.C. Tertyllianum & orphitianum. 38.17
Ad S.C. Trebellianum. 36.1
Ad S.C. Turpilianum, & de abolit. criminum. 48.6
Ad S.C. Velleianum. 16.1
Adsignandis libertis. 38.4
Ædilitio edicto, & redhibitione & quanti minoris. 21.1
Æstimatoria. 19.2
Agnoscendis & alendis liberis, vel parentibus vel patronis, vel libertis. 25.3
Albo scribendo. 50.3
Aleatoribus. 11.5
Alienatione iudicij mutandi causâ facta. 4.7
Alimentis vel cibariis legatis. 34.1
Annuis legatis & fideicommissis. 33.1
An per alium causæ appellationum reddi possint. 49.9
Appellationibus & relationibus. 49.1
Appellationibus recipiendis, vel non. 49.5
Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere compellendum. 49.12
Aqua quotidiana, & æstiua. 43.20
Aqua, & aquæ pluuiæ arcendæ. 39.3
A quibus appellari non licèt. 48.2
Arboribus cædendis. 43.27
Arborum furtim cæsarum. 47.7
Auctoritate & consensu tutorum & curatorum. 26.8
Auro & argento mundo, ornamentis, vnguentis, veste vel vestimentis, & statuis legatis. 34.2

Codicis.

Abigeis. 9.37
Abolitionibus. 9.42
Acceptilationibus. 8.43
Accusationibus, & inscriptionibus. 9.2
Acquirenda & retinenda possessione. 7.32
Actionibus empti, & venditi. 4.49
Actore à tutore seu curatore dando. 5.61
Ad exhibendum. 3.42
Ad legem Corneliam de falsis. 9.22
Ad legem Corneliam de sicariis. 9.16
Ad legem Falcidiam. 6.50
Ad legem Fabiam de plagiariis. 9.20
Ad legem Iuliam de adulteriis, & stupro. 9.9
Ad legem Iuliam de ambitu. 9.26
Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata. 9.12
Ad legem Iuliam maiestatis. 9.8
Ad legem Iuliam repetundarum. 9.27
Ad legem Viselliam. 9.21
Administratione rerum publicarum. 11.30
Administratione tutorum vel curatorum, & pecunia pupillari fœneranda, vel deponenda. 5.37
Adoptionibus. 8.47
Adquirenda & retinenda possessione. 7.32
Ad senatusconsultum Macedonianum. 4.28
Ad senatusconsultum Orficianum. 6.57
Ad senatusconsultum Tertulianum. 6.56
Ad senatusconsultum Trebellianum. 6.48
Ad senatusconsultum Turpillianum. 9.45
Ad senatusconsultum Velleianum. 4.29
Assertione tollenda. 7.17
Adsessoribus, & domesticis, & cancellariis iudicum. 1.51
Aduocatis diuersorum iudiciorum. 2.7
Aduocatis fisci. 2.8

Ædificiis priuatis. 8.10
Æditiuis actionibus. 4.58
Agentibus in rebus. 12.20
Agricolis & censitis. 11.47
Agricolis & mancipiis dominicis, vel fiscalibus, siue rei priuata. 11.67
Aleatoribus & alearum lusu. 3.43
Alendis liberis, ac parentibus. 5.25
Alexandriæ primatibus. 11.28
Alienatione iudicij mutandi causa facta. 2.54
Alimentis pupillo præstandis. 5.50
Alluuionibus, & paludibus, & pascuis ad alium statum translatis. 7.41
Annali exceptione Italici contractus tollenda, & de diuersis temporibus, & exceptionibus, & præscriptionibus, & interruptionibus earum. 7.40
Annonis ciuilibus. 11.24
Annonis & capitatione administrantium, & eorum assessorum aliorumue publicas solicitudines gerentium, vel eorum qui aliquas consecuti sunt dignitates. 1.52
Annonis & tributis. 10.16
Aufertur pro suo facto post inscriptionem teneatur. 4.14
Apochis publicis, & de descriptionibus, curialibus, & de distributionibus ciuilibus. 10.22
Apostatis. 1.7
Apparitoribus comitis Orientis. 12.56
Apparitoribus magistrorum militum & priuilegiis eorum. 12.54.
Apparitoribus præfecti annonæ. 12.58
Apparitoribus præfectorũ prætorio, & priuilegiis eorũ. 12.52
Apparitoribus præfecti vrbis. 12.53
Apparitoribus proconsulis & legati. 12.55
Appellationibus, & consultationibus. 7.62
Arbitrium tutelæ. 5.51
Argenti pretio, quod thesauris infertur. 10.76
Athletis. 10.53
Auro coronario. 10.74
Auri publici prosecutoribus. 10.73
Auctoritate præstanda. 5.59

Decretalium.

Accusationibus, inquisitionibus, & denunciationibus. 5.1
Adulteriis, & stupro. 5.16
Ætate & qualitate & ordine præficiendorum. 1.14
Alienatione iudicij mutandi causa facta. 1.13
Appellationibus, recusationibus, &c. 2.23
Apostatis, & reiterantibus Baptisma. 5.9
Arbitris. 1.14
Auctoritate & vsu pallij. 1.8

B

Institutionum.

Bonorum possessionibus. 3.9

Digestorum.

Bonis damnatorum. 48.20
Bonis eorum, qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorem corruperunt. 48.21
Bonis libertorum.
Bonorum possessione contra tabulas. 37.4
Bonorum possessione ex testamento militis. 37.13
Bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco competente. 37.3
Bonorum possessione secundum tabulas. 37.11
Bonorum possessionibus. 37.1

Codicis.

Bonis auctoritate iudicis possidendis seu venundandis, & de separationibus bonorum. 7.72
Bonis eorum qui mortem sibi consciuerunt. 9.50
Bonis libertorum, & iure patronatus. 6.4
Bonis maternis, & materni generis. 6.60
Bonis proscriptorum seu damnatorum. 9.49
Bonis quæ liberis in potestate constitutis ex matrimonio vel alias acquiruntur & eorum administratione. 6.61
Bonis vacantibus, & incorporatione. 10.10
Bonorum possessione contra tabulas liberti, quæ patronis liberisque eorum datur. 6.13
Bonorum possessione contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur. 6.12
Bonorum possessione secundum tabulas. 6.11

Decretalium.

Baptismo, & eius effectu. 3.13
Bigamis non ordinandis. 1.21

C

Institutionum.

Capitis deminutione. 1.16
Codicillis. 2.25
Curatoribus. 1.23

Digestorum.

Cadaueribus punitorum. 48.24
Calumniatoribus. 3.6
Capite minutis. 4.5.
Captiuis, & de postliminio, & redemptis ab hostibus. 49.15
Carboniano edicto. 37.10
Castrensi peculio. 49.17
Censibus. 50.15
Cessione bonorum. 42.3
Clericis. 43.23
Collatione. 37.6
Collegiis, & corporibus. 47.22
Collusione detegenda. 40.16
Commodati, vel contrà. 13.6
Communi diuidundo. 10.3
Communia prædiorum, tam vrbanorũ, quàm rusticorum. 8.4
Compensationibus. 16.3
Concubinis. 25.7
Concussione. 47.13
Condictione causâ data, causâ non secutâ. 12.4
Condictione ex lege. 13.2
Condictione furtiua. 13.1
Condictione indebiti. 12.6
Condictione ob turpem vel iniustam causam. 12.5
Condictione sine causa. 12.7
Condictione triticiaria. 13.3
Conditionibus, & demonstrationibus, & causis, & modis eorum quæ in testamento scribuntur. 35.1
Conditionibus institutionum. 28.7
Confessis. 42.2
Confirmando tutore, vel curatore. 26.3
Coniungendis cum emancipato liberis eius. 37.8
Constituta pecunia. 13.5
Constitutionibus principum. 1.4
Contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt. 18.1
Contraria tutela, & vtili actione. 27.4
Curatore bonis dando. 42.7
Curatoribus furioso & aliis extra minores dandis. 27.10
Custodia & exhibitione reorum. 48.3

Codicis.

Caducis tollendis. 6.51
Calumniatoribus. 9.46
Canone frumentario vrbis Romæ. 11.22
Canone largitionalium titulorum. 10.23
Capiendis & distrahẽdis pignoribus tributorum causâ. 10.21

Capitatione

J. Pacii a Beriga J. C.

ISAGOGICORVM IN INSTITVTIONES

PRÆFATIO.

1 IVs *Romanum, quo omnes ferè populi vtuntur, partim est ciuile seu Cæsareum, quod ab Imperiali maiestate pendet; partim canonicum seu Pontificium, quod*
2 *pontificia auctoritate nititur.* ¶ *Vtriusque titulos hoc tempore explicare institui, qui & rubricæ vocantur, eò quod antiquo more minio seu rubrica notari soleant. Vnde Persius satyra. 5.* „ Excepto si quid Masuri rubrica notauit.
& Iuuenal. saty. 14 ——Perlege rubras Maiorum leges——
3 ¶ *Ius ciuile à Iustiniano Imperatore in tria volumina redactum est: primum Institutionum quo iuris epitome isagogica continetur: alterum Digestorum seu Pandectarum, quod ex veterum Iureconsultorum libris compositum est: tertium Codicis, quo Imperatorum constitutiones continentur, exceptis ipsius Iustiniani Nouellis, non vno tempore post cõpositionem Codicis promulgatis, quæ in vnum volumen à nescio quo relatæ fuerunt. His subiungi solent consuetudines feudales à*
4 *priuatis quibusdam Doctoribus literis mãdatæ.* ¶ *His breuiter præcognitis, ad titulos Institutionum enarrandos accedamus.*

LIBER PRIMVS.

TIT. I. *De iustitia, & iure.*

1 CVm iurisprudentiæ partes duæ sint: prior de ipso iure, posterior de iuris obiectis. meritò Iustinianus primo loco agẽdum proponit de iustitia & iure; quoniam ius à iustitia dicitur.
2 D.h.t.l.1.in princ. ¶ Iustitia definitur constans & perpetua voluntas suũ cuique tribuendi, id est, habitus animi, per quem ita affecti & comparati sumus, vt suum cuique, quantum in nobis est, tri-
3 buere velimus. ¶ Ius accipitur vel pro obiecto iustitiæ, vel pro iuris scientia. In priori significatione differt à iusto, vt abstractum à concreto. vtrumque autem differt à iustè facto: quia ius, vel iustum dicitur, quatenus naturâ vel constitutione præscribitur & iubetur: iustã autem factum appellatur, quatenus iam ex naturæ vel cõstitutionis præscripto factum est. Ita Aristot. 5. Ethic. Nicom. distinguit inter δίκαιον, & δικαίωμα seu δικαιοπράγημα. In posteriori significatione vocatur etiam iurisprudentia, & definitur ars boni & æqui. D. eod. l. 1. in princ. vel rerum diuinarum & humanarum notitia iusti atque iniusti scientia. §. 1. Prior definitio sumitur à præcipuo formali obiecto iurisprudentiæ: Posterior tam ab obiecto materiali, quàm à formali. Obiectum materiale cum scholasticis voco id, in quo scientia vel ars versatur. Obiectum autem formale appello modum considerandi. Iurisprudentia versatur in rebus diuinis & humanis; atque eas considerat, quatenus sub rationem cadunt boni & æqui, seu iusti & iniusti. Materia igitur iurisprudentiæ subiecta, sunt res diuinæ & humanæ. Obiectum formale est iustum & iniustum. sed præcipuum obiectum est iustum: ratione cuius consideratur etiam iniustum, quia contrariorum eadem est scientia, vt sanitatis & morbi medicina. Nec refert hoc loco, vtrum dicas iustum, an bonum & æquum: quia bonum & æquum hîc sumitur latè, vt æquitas apud M. Tullium in Topicis, vbi ius definit æquitatem constitutam iis, qui eiusdem ciuitatis sunt, ad res suas obtinendas.
¶ Ius diuiditur primò in publicum & priuatum, se- 4
cundò in scriptum & non scriptum, tertiò in immutabile & mutabile. Prima diuisio explicatur in hoc titulo: reliquæ duæ titulis sequentibus. Ius publicum est, quod ad statum reipublicæ pertinet. priuatum, quod ad priuatorum ciuium vtilitatem spectat. Ausonius tres iuris species fecit, sacrum publicum & priuatum, cùm ita cecinit,

„ *Ius triplex, tabula quod ter sanxere quaternæ:*
„ *Sacrum, priuatũ, & populi commune quod vsquam est.*

Sed sacrum sub publico continetur. ¶ Priuati Ro- 5
mani iuris partes sunt tres, ius naturale, ius gentium, & ius ciuile: quia populus Romanus hoc triplici iure vtitur, & ex hoc triplici iure sumuntur legum præcepta de iis, quæ ad priuatas personas pertinent.

II. *De iure naturali gentium & ciuili.*

INscriptio huius tituli sumitur à prima parte, in qua 1
declarantur tria illa iuris priuati membra: ius naturale, quod conuenit omnibus hominibus, non solis, quia eius vestigia quædam in brutis reperiuntur: ius gentium, quod ita proprium est hominum, vt eis omnibus & solis conueniat: & ius ciuile, quod solis non
omnibus hominibus conuenit. ¶ Ius naturale est, 2
quod natura omnia animalia docuit. in prin. Ius gentium est, quod naturalis ratio inter omnes homines constituit. Ius ciuile est, quod quisque populus ipse
sibi constituit. §. 1. ¶ Post hæc, à §. constat vsque ad 3
§. pen. exponitur altera iuris diuisio in scriptũ, & non scriptũ: & iuris scripti subdiuisio in legẽ, plebiscitum, senatuscõsultum, magistratus edictum, principis con-

ſtitutionem, iuriſconſulti reſponſum. Scriptum ius eſt, quod auctoritate publica in ſcriptis redigitur. Lex eſt, quod populus Romanus ſenatorio magiſtratu interrogante conſtituebat, antequàm poteſtatem ſuam in principem transferret. plebiſcitum, quod plebs plebeio magiſtratu interrogante conſtituebat. Senatuſconſultum, quod Senatus iubet atque cõſtituit. Conſtitutio, quod principi placet vt legis vigorem habeat. Edicta magiſtratuum dicuntur, quæ Prætores vel ædiles curules publicè proponebant, tamquam ex iis ius dicturi. Reſponſa prudentum ſunt ſententiæ & opiniones Iureconſultorum, quibus à Cæſare permiſſum
4 erat de iure reſpondere. ¶ Conſtitutio diuiditur. I. In reſcriptum, decretum, & edictum. Reſcriptũ eſt principis reſponſum ad conſulentes miſſum. Decretum eſt, quod princeps cauſá cognitá inter duos litigantes pronunciat. Edictum, quod princeps publicè obſeruandum proponit. II. In generalem, quæ in omnes valet; & perſonalem, quæ perſonam, de qua lata eſt, non egreditur; nec debet in exemplum trahi, id eſt, ad alias ſimiles perſonas, vel alios ſimiles caſus produci.
5 ¶ Poſthæc, in §. pen. declaratur alia iuris diuiſio: quia partim eſt immutabile, veluti quod iubet Deũ coli & parentibus debitũ honorẽ exhiberi: partim mutabile, veluti quod captiuitatẽ & ſeruitutẽ & manumiſſionẽ
6 introduxit. ¶ Tandẽ in §. vlt. proponuntur tria iuris obiecta: perſonæ, res, & actiones. Nota I. Rei vocabulum hîc anguſtè accipi, vt diſtinguatur à perſonis, & ab actionibus: alioqui, ſi latè ſumatur, tam perſonæ quam actiones ſunt res quædã; & in hac lata ſignificatione ſuprà à nobis accipiebatur, cùm dicebamus res diuinas & humanas eſſe materiã iuriſprudentiæ ſubiectã. Nota II. Vnũ eſſe totale iuris obiectũ: alioqui non eſſet vna ſcientia iuris, ſed plures, id autẽ eſt iudicium, cuius partes ſunt; perſonæ, vt iudex, actor, reus: & res, de quibus contenditur: & actiones, quibus iudiciũ informatur. hæc igitur ſunt tria iuris obiecta partialia. Nota III. Actionis vocabulũ hîc latè accipi, vt cõplectatur etiã interdicta, exceptiones & officium iudicis.

III. *De iure perſonarum.*

AB hoc titulo vſque ad finẽ primi libri agitur de perſonis: quarũ duplicẽ diuiſionem Iuſtinianus perſequitur. Prior diuiſio ſumitur à iure gẽtium: quòd alij ſunt homines liberi, alij ſerui: ac liberorum alij ſunt ingenui, alij libertini, ita ſit, vt iure gentium tria ſint hominum genera, ingenui, libertini, ſerui. ℸ. de libertin. in princ. Liberi ſunt, qui, quod volunt, facere poſſunt, niſi vi aut iure prohibeantur. neque enim libertati officit, quòd non licet homicidium, vel furtũ facere aut quod aliquis vi prohibetur facere quod vult. Serui ſunt, qui ſunt in dominorũ poteſtate. Sunt etiam quidam ſerui ſine dominis, vt ſerui hereditarij, D. quod vi aut clam. l. denique. 13. §. quæſitũ. qui ſunt nullius. D. de rer. diuiſ. l. 1. in pr. & ſerui pœnæ, vt damnati in metallum. ℸ. quib. mod. ius poteſt. ſolu. §. pœnæ. nempe quia ipſa hereditas dominum defunctum repræſentat. d. l. denique. §. quæſitum. ℸ. de heredib. inſtituend. §. ſeruus etiam. & de ſtipul. ſeruor. in princ. Similique ratione pœna ſubit vicem domini.

IV. *De ingenuis.*

INgenuus definitur, qui ſtatim ac natus eſt, liber eſt, hinc diſtinguitur à libertino, qui natus eſt ſeruus, & per manumiſſionem conſecutus eſt libertatem.

V. *De libertinis.*

LIbertinus definitur, qui ex iuſta ſeruitute manumiſſus eſt. ac manumiſſio definitur, de manu, id eſt poteſtate miſſio, ſeu libertatis datio. Nota I. Ingenuos naſci ℸ. tit. prox. in princ. libertinos fieri manumiſſione. hoc tit. in pr. ſeruos partim naſci ex ancillis, partim fieri captiuitate, aut venditione. ℸ. de iure perſon. §. penult. Nota II. Nouiſſimè à Iuſtinianeo conſtitutum eſſe, vt manumiſſi omnes ingenui ſint, ſaluo tamen iure, quod liberti patronis, id eſt, manumiſſoribus ſuis debent. Nou. 78.

VI. *Qui & ex quibus cauſis manumittere non poſſunt.*

QVia dictum eſt libertinos fieri manumiſſione, 1 conſequenter Imperator duas leges conſiderat manumiſſionem impedientes. Prior eſt lex Ælia Sentia, lata Sexto Ælio, C. Sentio conſulib. cuius duo ſunt capita: primum de manumittentibus in fraudem creditorum: alterum de minoribus 20. annis manumittentibus. ¶ Primi capitis ſumma eſt, manumiſſionem 2 non valere in præiudicium creditorũ manumittentis, ſi & re ipſa & conſilio manumittentis, fraudentur, niſi ſeruus ex teſtamento domini ſui libertatem & hereditatem ſimul accipiat. ¶ Summa ſecundi capitis eſt, 3 cùm minor 20. annis manumittit, duo requiri: videlicèt vt cauſa manumittendi in conſilio probetur; deinde ſeruus vindictá manumittatur. Cõſilium Romæ conſtabat ex quinque Senatoribus, & quinque equitibus Romanis, quibus prætor præerat: in prouincia ex viginti ciuibus Romanis, qui vocabantur Recuperatores, & proconſuli vel præſidi aſſidebant. Vindicta erat virga prætoris, qua caput ſerui manumittendi tangebatur, ſic dicta ex eo, quòd ſeruus vindicatur in naturalem libertatem, vel (vt aliis placet) quia qui primus ob coniurationem nobilium regem reducere volentium detectam, manumiſſus eſt, vindicius appellatus fuit. Iuſtinianus hanc legem interpolauit: quia in §. vlt. hoc tit. maiori ſeptendecim annis, & in Nou. 19. c. 12. maiori quatuordecim annis permiſit, vt ſeruis ſuis pro libitu in teſtamento libertatem concedant.

VII. *De lege Fuſia Caninia tollenda.*

POſterior eſt lex Fuſia (vel, Furia) Caninia, lata P. Furio Camillo, C. Caninio Gallo conſulibus. Auguſti temporibus. Hæc lex numerum præſcripſit ſeruorum in teſtamento manumittendorum; vt ex tribus ſeruis non plures quàm duo manumittere liceat: & vſq; ad decem, dimidiã partem: inde vſque ad triginta, tertiam partem; ſic tamẽ, vt ſi tertia pars pauciores quam quinque contineat, nihilominùs quinque manumitti poſſint: à triginta vſque ad centum, quartam partem; quæ ſi pauciores quàm decem cõficiat, nihilominùs decem manumittere liceat: à centũ vſque ad quingentos partem quintam; ſic tamen vt omnimodo viginti quinque manumitti poſſint: ſed ex quouis numero vltra centum manumitti vetat. Vlpian. tit. de libert. §. penult. Caius lib. 1. tit. 2. Hanc legem Imperator Iuſtinianus fauore libertatis abrogauit. C. hoc tit. l. vn. Hucuſque prima perſonarum diuiſio ſumpta à iure gentium.

VIII. *De his qui ſui vel alieni iuris ſunt.*

SEquitur ciuilis perſonarum diuiſio; quòd alij ſunt ſui iuris, alij iuri alieno ſubiecti. Sui iuris ſunt patresfamiliarum: alieni iuris ſunt filijfamiliarum, qui ſunt in poteſtate parentum; & ſerui, qui ſunt in poteſtate dominorum. Hanc diuiſionem non eſſe ad ius gentium, ſed ad ius ciuile referendam, ex eo apparet, quòd tam patres quàm filijfamiliarum ſunt ciues Romani. D. h. t. l. 4. & patria poteſtas eſt propria ciuium Romano

Romanotum. D. eod.l.3. & ĩ. tit. prox. §. ius autem.
Poteſtas autem dominorum in ſeruos etſi iure gen-
tium eſt iotroducta, vt ſ. expoſuimus: tamen in hoc
titulo conſidetatur, inquantum iute ciuili teſtricta &
limitata eſt, vt patet ex §. ſed hoc tempore.

IX. *De patria poteſtate.*

1 PAtriæ poteſtatis, cui filijfamiliâs ſunt ſubiecti, tres
ſunt cauſæ, nimirum iuſtæ nuptiæ, legitimatio,
& adoptio. In prima & ſecunda cauſa tam ius ciuile
quàm ius naturale ſpectantur: in tertia ſolum ius ci-
uile. Nam liberi procteati ex iuſtis nuptiis aut legiti-
mati, ſunt naturales & legitimi: adoptiui autem ſunt
tantùm legitimi. Prima cauſa hoc titulo proponitur,
2 ſecunda tit. ſeq. §. vlt. tertia ĩ. de adopt. in prin. ¶ Nu-
ptiæ in §. 1. definiuntur viri & mulieris coniunctio,
indiuiduam vitæ conſuetudinem continens. Intellige
coniunctionem animorum potiùs quàm corporum:
quia non concubitus, ſed conſenſus ouptias facit. D.
de diuerſ. reg. iur. l. nuptias. 30. Intellige cõſuetudioem
vitæ indiuiduam; quia hæc eſt proprietas nuptiarum,
ſine qua nuptiæ iure ciuili non conſiſtunt: nam thori
ſeparatio, de qua in iure canonico agitur, iuri ciuili
eſt ignota. Tollitur autem hæc indiuidua vitæ con-
ſuetudo, cùm ipſæ nuptiæ morte vel diuortio diri-
3 muntur. ¶ Porrò quamuis nuptiæ ſint maris & fe-
minæ coniunctio, ac tam maſculi quàm feminæ ſint
in patria poteſtate; tamen ſoli maſculi, vt patet, &
aſcendentes per lineam paternam, in poteſtate libe-
ros habent.

X. *De nuptijs.*

1 NOn ſufficit data nuptiarum definitio, niſi etiam
explicetur, quæ ſint iuſtæ, vel iniuſtæ: quia ex iu-
ſtis tantùm nuptiis procteati liberi ſunt in poteſtate
parentum. hoc igitur titulo Imperator agit de iuſtis
vel iniuſtis nuptiis vſque ad §. vlt. in quo de legitima-
2 tione liberorum agit. ¶ Iuſtæ nuptiæ in principio
definiuntur, quas ciues Romani ſecundum legũ præ-
cepta coëuntes contrahunt, id eſt, maſculus maior 14.
annis, & femina maior annis 12. qua ætate dicitur vi-
ri potens. Ergo iniuſtæ nuptiæ ſunt, quæ contra legum
3 præcepta contrahuntur. §. ſi aduerſus. ¶ Legitima-
tionis duo genera proponuntur in §. vlt. Primum per
ſubſequens matrimonium. ſi is, qui ex legitima con-
cubina (nam concubinatus iure ciuili permiſſus eſt. D.
de cõcubin. l. 3. §. 1.) liberos ſuſcepit, cum ea matrimo-
nium, inſtrumentis dotalibus confectis, contrahat:
Alterum per oblationem curiæ. dum enim filius fit
curialis, ſimul fit patri legitimus, & in eius poteſtate.
Nouiſſimè Iuſtinianus alia duo legitimationum ge-
nera introduxit: nimirum per reſcriptum principis
Nou. 74. & No. 89. cap. 3. & per filij uominationum à
patre in publico inſtrumeoto, aut in priuato inſtru-
mento trium teſtium ſubſcriptionem continente; aut.
in teſtamento, aut apud acta factam. Nou. 117. cap. 2
propterea quòd filius propriè dicitur, qui ex viro &
eius vxore naſcitur. D. de his qui ſui vel alien. iur.
ſunt. l. 6.

XI. *De adoptionibus.*

5 EXpoſitis duabus patriæ poteſtatis cauſis naturali-
bus & legitimis, ſubiicitur tertia iuris ciuilis pro-
pria, id eſt, adoptio, quæ à Theophilo hîc definitur
actus legitimus naturam imitans, ad eorum, qui libe-
ros non habent, ſolatium inuẽtus à Gaio autem lib. 1.
Inſtit. tit. 5. naturæ ſimilitudo, vt aliquis filium habere
2 poſſit, quem non generauit. ¶ Adoptionis ſpecies
duæ ſunt: nempe adoptio propriè dicta, qua filijfa-
miliâs ſolius magiſtratus auctoritate adoptantur: &
arrogatio, qua patresfam. ex reſcripto principis apud
acta inſinuato adoptantur. §. 1.

XII. *Quibus modis ius poteſtatis ſoluitur.*

SVprà expoſuit tres modos, quibus dominica pote-
ſtas conſtituitur, natiuitatem ex ancilla, captiuita-
tem, & venditionem ad pretium participandum. ſ. de
iu. perſo. §. pen. ac totidem modos, quibus conſtitui-
tur patria poteſtas, procreationem ex iuſtis nuptijs, le-
gitimationem & adoptionem. ſ. de patr. poteſta. in pr.
& de nupt. §. vlt. & de adopt. in pr. nunc modos enar-
rat, quibus poteſtas ſoluitur. Et vnum quidem mo-
dum proponit ſoluendæ poteſtatis dominicæ, nempe
manumiſſionem: plures autem modos diſſoluendæ
patriæ poteſtatis: quorum alij omnino poteſtatem
tollunt, vt mors, deportatio, pœnæ ſeruitus. patricia-
tus dignitas, emancipatio: alij poteſtatem ſuſpendunt,
vt captiuitas: alij transferunt, vt adoptio. nihil autem
huic poteſtati relegatio officit, quia ciuitatem non
adimit, vt deportatio.

XIII. *De tutelis.*

HActenus dictum eſt de perſonis alieno iuri ſub- 1
iectis: iam dicendum de iis, quæ ſui iuris ſunt.
hæ partim ſunt in tutela, partim in curatione, partim
neutro iure tenentur. Itaque in ſequenti parte Impe-
rator primùm aget de tutelis, poſtea de curationibus;
tandem ea exponet, quæ tutoribus & curatoribus
communia ſunt. ¶ Tutela eſt vis ſeu poteſtas in ca- 2
pite libero (id eſt in tutore) ad tuendum eum (ſub-
audi pupillum) qui per ætatem ſe defendere nequit,
partim iure ciuili data (vt tutela legitima) partim per-
miſſa (vt teſtamentaria & datiua.) Sunt enim hæc tria
tutelarum genera: quia tutor vel teſtamento datur,
vel ipſo iure, vel à iudice competente.

XIV. *Qui teſtamento tutores dari poſſunt.*

SVperiori titulo, poſtquam generalia quædam de
tutelis docuit, primam tutelæ ſpeciem explicare
cœpit, & egit de perſonis, quæ in teſtamento tutorem
dant, vel accipiunt. pergit ergo de hac tutela teſta-
mentaria diſſerere: ac docet, qui poſſint teſtameoto
tutores dari, & quibus modis dentur, & an dentur re-
bus, & quomodo ſint accipienda quædam teſtamen-
ta, ſeu quædam dationes tutorum. Ergo inſcriptio
huius tituli ſumitur tantùm à prima parte, quod qui-
dem ſæpius in his Inſtitutionibus accidit.

XV. *De legitima adgnatorum tutela.*

CEſſante tutela teſtamentaria, locus eſt legitimæ,
quæ ipſo iure defertur vel ex verbis legis xij. ta-
bularum, vel ex eius interpretatione, vel ex nouo iure.
Ex verbis legis tutela defertur proximis adgnatis. Ad-
gnati ſunt cognati per maſculos coniuncti, capite non
minuti. Nã cognatio eſt genus, quod diuiditur in co-
gnationem propriè dictam, quæ eſt per feminas: &
adgnationem, quę eſt per maſculos. Proximi ſunt, quos
nemo præcedit, etiamſi nemo eos ſequatur. Quid au-
tem ſit capitis deminutio, & quotuplex, ſequenti ti-
tulo declarabitur.

XVI. *De capitis deminutione.*

CApitis deminutio eſt ſtatus mutatio. Hanc de- 1
finitionem Ariſtoteles vitioſam diceret, quia to-
tidem membris conſtat, quot definitum. lib. 6. Topic.
cap. 11. partic. 2. ¶ Porrò triplex eſt hominum ſtatus, 2
libertas, ciuitas, familia. Poteſt autem aliquis amit-

tere vel ſolam familiam, vel familiam & ciuitatem
ſalua libertate, vel hæc omnia perdere. Sed neque li-
bertatem ſolam, neque ciuitatem ſaluâ familiâ poteſt
amittere. Vnde fit vt tres tantùm ſint capitis deminu-
tiones: maxima quæ tria illa adimit: minor ſeu me-
dia, quæ ciuitatem & familiam tollit ſaluâ libertate: &
3 minima, quæ ſolam familiam adimit. ¶ In calce hu-
ius tituli redit Imperator ad legitimam adgnatorum
tutelam, eiúſque expoſitioni finem imponit.

XVII. *De legitima patronorum tutela.*

EX mente & interpretatione legis xij. tabularum defertur primò patronis tutela libertorum impuberum. Secundò parentibus tutela libertorum impuberum emancipatorum.

XIX. *De fiduciaria tutela.*

MOrtuo parente tutor legitimo, ſi qui ſint liberi perfectæ ætatis, in eius locum tutores fiunt. hæc dici poteſt tutela legitima, quoniam ipſo iure defertur, ſine facto hominis, id eſt, ſine teſtamento, & ſine iudicis decreto: ſed nõ eſt propriè legitima; quia non deſcendit ex lege xij. tabularum, quæ κατ' ἐξοχὴν, appellatur lex.

XX. *De Attiliano tutore, & eo qui ex lege Julia & Titia dabatur.*

1 SI nec teſtamentarius nec legitimus tutor ſit, in
extremum ſubſidium iudex competens dat pupil-
lis tutorem, quem Doctores datiuum nominãt. Olim
dabatur Romæ ex lege Attilia lata ab Attilio Tribu-
no plebis: vnde tutor Attilianus vocatus eſt: in pro-
2 uinciis verò ex lege Iulia & Titia. ¶ Duo poſtremi.
§§. non ſunt huius tituli proprij, ſed communiter per-
tinent ad tutelas, quas Imperator oſtendit eſſe intro-
ductas in gratiam pupillorum: vnde fit, vt tutelâ finitâ
tutor rationem adminiſtrationis reddere debeat. Hinc
etiam eſt, (vt hoc obiter addam) quòd pupilli dicun-
tur eſſe ſui iuris, licèt ſint in poteſtate tutorũ; quem-
admodum & adoleſcentes, qui ſunt in poteſtate cura-
torum, nihilominùs dicuntur eſſe ſui iuris: ne vllo
modo eis noceat poteſtas, quæ ipſorum fauore intro-
ducta eſt.

XXI. *De auctoritate tutorum.*

1 HIc quoque titulus communiter ad omnes tutelas
2 & omnes tutores pertinet. ¶ Conſenſus ſpecies
ſunt, iuſſus, mandatum, auctoritas, ratihabitio. iuſ-
ſus & mandatum præcedunt actum, qui iubetur vel
mandatur: ſed inter ſe differunt; quia iubemus iis qui
ſunt in noſtra poteſtate, mandamus autem iis qui ſunt
extra noſtram poteſtatem. auctoritas actum comita-
tur, ratihabitio ſequitur. ergo auctoritas eſt conſen-
ſus, qui in ipſo negotio interponitur.

XXII. *Quibus modis tutela finitur.*

POſtquàm expoſuit Imperator, quid ſit tutela, quot modis conſtituatur, ſeu quot habeat ſpecies, & quos effectus producat; tandem docet, quibus modis diſſoluatur; quia quodcumque certis modis conſtituitur, etiam certis modis diſſoluitur.

XXIII. *De curatoribus.*

1 HVcuſque de tutoribus dictum eſt; iam de curato-
2 ribus agitur. ¶ Curatio eſt poteſtas in capite li-
bero (id eſt, in curatore) ad gerenda illius negotia qui
per ætatem (quia eſt minor 25. annis) vel propter ani-
mi vitium (quia eſt furioſus, vel mente captus, vel pro-
digus) vel ob corporis vitium (velùti quia eſt ſur-
dus, aut mutus, aut perpetuo morbo laborat) ea com-
modè gerere non poteſt.

XXIV. *De ſatiſdatione tutorum vel curatorum.*

SEquuntur tria tutoribus & curatoribus commu- 1
nia. Primum eſt ſatiſdatio. ¶ Satiſdare dicitur, qui 2
datis fideiuſſoribus, aut pignoribus cauet. D. de pecun.
conſtit. l. promiſſor. 21. §. vlt. ſed ſatiſdationes præto-
riæ, qualis hæc eſt, de qua in hoc titulo agitur, fide-
iuſſores deſiderant. D. de ſtipul. prætor. l. 7. ¶ Tutor ſa- 3
tiſdat rem pupilli ſaluam fore. Curator ſatiſdat rem
eius qui in curatione eſt, putà adoleſcẽtis, ſaluam fore.

XXV. *De excuſationibus tutorum, vel curatorum.*

SEcundum eſt excuſatio. nã tutela & cura ſunt mu- 1
nera publica, quæ inuiti ſubire coguntur, niſi legi-
timas excuſationes habeant. ¶ Porrò nonnullæ cauſæ 2
ad tempus excuſant, vt adminiſtratio rei fiſcalis: aliæ
in perpetuum, vt ætas maior 70. annis.

XXVI. *De ſuſpectis tutoribus, vel curatoribus.*

TErtium eſt ſuſpecti accuſatio & remotio à tutela 1
vel cura. ¶ Suſpectus hoc loco dicitur, non ex fa- 2
cultatibus, ſed ex moribus, quia doloſè tutelam aut cu-
ram gerit, vel geſturus videtur.

LIBER SECVNDVS.

TITVLVS I.

De rerum diuiſione, [& acquirendo ipſarum dominio.]

EXPOSITO primo iuris obiecto, id 1
eſt perſonis, transgrediamur ad ſe-
cundum, nempe ad res: de quibus
triplex quæſtio eſſe poteſt, videlicet
de dominio, de poſſeſſione, & de
obligatione. ac de poſſeſſione qui-
dem obiter dicetur J. tit. 9. & lib. 4. tit. de interdictis:
de dominio autem & obligatione prolixè in hac par-
te tractatur. ¶ Quod ad dominium attinet: quia non 2
omnes res in noſtrum dominium cadunt, in primis
explicantur duæ rerum diuiſiones, vt intelligamus,
quæ res nobis acquiri poſſint, vel non poſſint. Primò
namque vel ſunt in patrimonio ſeu dominio noſtro,
vel extra patrimonium & dominium noſtrum. Quod
enim dicitur ſeruitutes nec eſſe in patrimonio, nec
extra patrimonium. D. de ſeruit. leg. l. 1. de ſeruituti-
bus per ſe acceptis intelligi debet: quia per ſe non con-
ſiſtunt, ſed ſequuntur prædia, quorum ſunt qualitates
quædam. D. de verbor. ſignif. l. quid aliud. 86. Secundò
aut ſunt communes omnium hominum, aut alicuius
populi, aut ciuitatis, aut nullius, aut ſingulorũ homi-
num, quibus non vno modo acquiri ſolent. ¶ Sunt 3
autem modi, quibus res acquiruntur, partim iuriſgen-
tium, vt occupatio, fructuum perceptio, acceſſio, con-
fuſio,

fusio, vel commixtio, & traditio; qui hoc titulo explicantur: partim iuris ciuilis, de quibus mox dicetur.

II. *De rebus corporalibus & incorporalibus.*

1 MOdis suprà expositis tantùm res corporales acquiruntur: iis verò, qui mox declarabūtur, etiam
res incorporales acquiri possunt. Quamobrem hoc
loco datur titulus de rebus corporalibus & incorporalibus: quia priùs sciendum est, quæ res acquiri possunt,
2 quã declarentur modi, quibus acquirantur. ¶ Res corporales sunt, quæ sui naturà tangi possunt, vt homo, vestis, aurum. Incorporales, quæ sui naturâ tangi non possunt: atque harum aliæ extra ius consistunt, vt angeli: aliæ in iure, vt seruitutes prædiales, & personales, de quibus deinceps dicetur.

III. *De seruitutibus prædiorum.*

1 SEruitus aliter hîc accipitur, quàm libro superiori: ac
definiri potest, ius, quo res vel alij quàm domino
suo, vel alieno prædio seruit. regula namque iuris est,
nemini rem suam seruire. D. si vsusfr. pete. l. 5. in pr.
2 & de seruitut. præd. vrban. l. in re communi. 26. ¶ Seruitutum duo sunt genera. nam aliç sunt reales seu prædiales, aliæ personales. Realis seu prædialis seruitus est, qua alicuius prædium alieno prædio seruit. Quare in omni prædiali seruiēnte duo sunt prædia: alterum, quod Doctores vocant dominans, id est, cui seruitus præstatur; alterum seruiens. Et sicut duo sunt prædiorum genera, vrbanum, & rusticum: ita duplex est prædialis seruitus; nimirum vrbana, & rustica. Vrbanum prædium est ædificium habitandi causa siue in vrbe siue ruri extructum, reliqua omnia sunt prædia rustica. §. 1. & D. commu. prædior. l. 1. in pr. & de verb. signific. l. vrbana prædia. 198. Seruitus vrbana est, qua prædium siue vrbanum siue rusticum vrbano prædio seruit: rustica, qua vrbanum vel rusticum rustico seruit: nam denominatio sumitur à prædio dominante, non à seruiente.

IV. *De vsufructu.*

1 A Seruitutibus realibus trāsit ad personales. ¶ Se-
2 ruitus personalis est, qua persona vel res personæ, id est, non domino seruit, vt vsusfructus, & vsus. ¶ Vsusfructus est ius vtendi fruendi rebus alienis, saluâ earum substantiâ.

V. *De vsu & habitatione.*

1 VSus est ius vtendi rebus alienis saluâ earum substantia. Vti dicimur ad necessitatem: frui etiam
2 ad superfluitatem. ¶ Vsui similis est habitatio, quæ est ius vel potiùs facultas habitandi in ædibus alienis, saluâ earum substantia. Nam etsi habitatio dici aliquo modo ius potest. §. pen. tamen magis in facto, quàm in iure consistit. D. de cap. min. l. penult.

VI. *De vsucapionibus, & longi temporis possessionibus.*

1 POstquàm dictum est de rebus quæ acquiruntur, iam dicendum de modis acquirendi ciuilibus, quia naturales tit. 1. expositi fuerunt. ac naturales quidem modi sunt omnes particulares, id est, iis modis singulæ res acquiruntur, putà quæ occupantur in bello, vel inueniuntur in litore maris: modi autem ciuiles partim sunt particulares, quibus res singulæ acquiruntur, partim vniuersales, per quos aliqua vniuersitas, vt hereditas, acquiritur. Primo loco dicendum est de particularibus: quoniam hi similiores sunt modis natura-
2 libus 5. expositis. ¶ Primus modus particularis ciuilis est vsucapio: quæ definitur adiectio dominij per
continuationem possessionis tempore lege definito. D. h. tit. l. 3. nam vsus hîc significat possessionem vt & D. de verbor. signif. l. quæstio. 115. & vsucapere nihil aliud est, quàm possessione dominium acquirere.
¶ Vsucapionis species duæ sunt: vsucapio propriè di- 3
cta, & longi temporis præscriptio seu longi temporis possessio. Illâ acquiruntur res mobiles triennio: hac res immobiles longo tempore, id est, decennio inter
præsentes, vel vicennio inter absentes. ¶ Vt autem 4
vsucapio procedat, hæc in summa requiruntur. I. Bona fides vsucapientis. II. Iustus titulus siue causa idonea, vt emptionis, aut donationis. III. Vt vsucapiens rem à non domino acceperit. IV. Possessio continuata, non interrupta. V. Vt res possit vsucapi, id est, nec sit extra commercium, nec furtiua, nec vi possessa.

VII. *De donationibus.*

SEcundus modus acquirendi iure ciuili est donatio: 1
quæ nihil aliud est, quàm liberalis, id est, nullo iure cogente facta concessio. D. h. t. l. donari. 29. in prin.
& de diuers. reg. iur. l. donari. 82. ¶ Donatio fit vel 2
inter viuos, vel mortis causa. Rursus vel est simplex donatio, veluti, *dono tibi decem*: vel sub conditione, veluti, *dono tibi decem si moriar*: vel quæ sub conditione resoluitur, veluti, *dono tibi decem, ita vt, si conualuero, mihi restituas*: vel sub modo, veluti, *dono tibi decem, vt Stichum manumittas*. D. h. t. l. 1. & C. de condi. ob cau-
sam. l. 2. 3. 6. 7. 8. & de donat. quæ sub modo, to. tit. ¶ Est 3
quædam donatio, quæ vocatur propter nuptias: & est doti ἀντίφερνον. vt enim dos à muliere vel pro muliere datur marito: ita ex parte viri confertur in mulierem donatio propter nuptias. idcirco Græci ἀντιφέρνην, & Itali contra dotem appellant. Hæc donatio olim fiebat & vocabatur ante nuptias, & omnimodo in se habebat conditionem, si nuptiæ sequerentur: sed hodie stantibus nuptiis potest augeri ex constitutione Iustini, atque etiam in totum constitui ex constitutione Iustiniani. §. est & aliud.

VIII. *Quibus alienare licet, vel non.*

EXpositis modis acquirendi particularibus, dicen- 1
dum est de personis, quæ his modis alienant, vel acquirunt. Quod enim aliquis alienãdo amittit, alius
acquirit. ¶ De alienantibus duæ sunt regulæ. I. Do- 2
minus rem suam alienare potest: quia quilibet est rei suæ moderator & arbiter. C. mand. l. in re mãdata. 21.
II. Qui non dominus rem alienare nequit. ¶ A pri- 3
ma regula excipitur maritus, qui non potest alienare prædium dotale, prohibente lege Iulia in pr. & pupillus. §. nunc admonendi. A secunda excipiuntur creditores pigneratitij. §. 1.

IX. *Per quas personas nobis acquiritur.*

QVod ad personas acquirentes attinet, sciendum est nos acquirere per nosmetipsos, per eos qui sunt in nostra potestate, per eos quos bona fide possidemus, & interdum per procuratores, vt hoc titulo pleniùs explicatur.

X. *De testamentis ordinandis.*

TRansgrediamur ad modos acquirendi ciuiles vni- 1
uersales: qui quidem sunt quatuor: hereditas, bo-
norum possessio, arrogatio, bonorum addictio. ¶ He- 2
reditas est successio in vniuersum ius, quod defunctus habuit mortis tempore. D. de verb. signif. l. nihil aliud. 24. & de diuers. reg. iur. l. hereditas. 62. defertur autem vel ex testamento vel ab intestato. Quoniam igitur quamdiu spes est successionis testamentariæ, non succeditur ab intestato: huius disputationis initium à

coguntur. Ceteri omnes sunt heredes extranei. Sui vel necessarij dicuntur se immiscere, vel abstinere: extranei adire, vel repudiare hereditatem.

XX. *De legatis.*

SEcundum testamentorum accidens est legatum: quod est donatio quædam à defuncto relicta, ab herede præstanda. §. 1. vel delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod vniuersum heredis foret, alicui quid collatum vult. D. de legat. j. l. legatom. 116. in princ.

XXI. *De ademptione legatorum, & translatione.*

1 LEgatum constituitur, adimitur, transfertur, minuitur. De legatis constituendis dictum est superiori titulo: de minuendis titulo sequenti: nunc agi-
2 tur de legatis adimendis, & transferendis. ¶ Est autem differentia inter ademptionem, & translationem: quia si legatum simpliciter adimatur legatario, penes heredem manet. Si verò transferatur, non manet penes heredem, sed ad secundum legatarium pertinet.

XXII. *De lege Falcidia.*

MInountur legata per legem Falcidiam latam à D. Falcidio trib. plebis, qua cauetur, ne heres vltra dodrantem teneatur legata præstare, vt quartam hereditatis partem saluam habeat.

XXIII. *De fideicommissarijs hereditatibus.*

1 TErtium testamentorum accidens est fideicommissum, quod non relinquitur verbis directis, vt legatum, sed precariis. Vlpian. tit. de legat. in princ. *Legatum (inquit) est, quod legis modo, id est imperatiuè relinquitur, nam ea, quæ precatiuo modo relinquuntur, fideicommissa vocantur.* & tit. de fideicommiss. in princ. *Fideicommissum est, quod non ciuilibus verbis, sed precatiuè relinquitur: nec ex rigore iuris proficiscitur, sed ex voluntate*
2 *datur relinquentis.* ¶ Fideicommissum est vniuersale, vel particulare. Fideicommissarius vniuersalis est, cui hereditas per fideicommissum est relicta.

XXIV. *De singulis rebus per fideicommissum relictis.*

FIdeicommissarij particulares sunt, quib. singulæ res per fideicommissum sunt relictæ.

XXV. *De codicillis.*

1 QVartum testamentorum accidens sunt codicilli: idcirco vires capiunt ex testamento. D. de iu. codicill. l. 3. §. vlt. l. 5. & eius ius sequuntur. D. eod. l. ab intestato. 16. quòd si ab intestato fiant, vicem exhibent
2 testamenti. d. l. ab intestato. ¶ Ergo codicilli nihil aliud sunt, quàm testamentum quoddam imperfectum: ideóque nullam solemnitatem desiderant, sed tantùm quinque testium præsentiam requirunt. §. vlt. & C. eod. l. vlt. hereditas verò in eis nec dati, nec adi-
3 mi potest, nisi per fideicommissum. §. pen. ¶ Hactenos de testamentis, & de hereditatibus ex testamento delatis dictum est.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur.*

1 SEQVITVR, vt videamus de hereditatibus, quæ ab intestato deferuntur: de quibus explicandum primò est, cui succedatur: deinde, qui, & qua ex parte succedant. ¶ Quod ad priorem quæ- 2
stionem attinet, succeditur ciui Romano, qui mortuus est intestatus. Dicitur autem aliquis decessisse intestatus, vel quia testamentum non fecit, vel quia non iure fecit, vel quia testamentum eius est infirmatum, aut nemine adeunte est destitutum. ¶ Quod ad secun- 3
dam quæstionem spectat, aliter constituuntur heredes in his Institutionum, nec non in Digestorum, & Codicis libris; aliter in Nouellis. Hic ponuntur tres heredum ordines. In primo ex lege xij. tabularum vocantur sui heredes in stirpes: ita vt (exempli gratiâ) filio defuncto nepotes ex eo suscepti, cum repræsentent, & tantam portionem accipiant, quantam pater eorum caperet, si viueret. Qui verò sint sui heredes, dictum fuit 3. tit. 19. libri secundi.

II. *De legitima adgnatorum successione.*

IN secundo ordine succedunt heredes legitimi: quales sunt. Primò proximi adgnati, qui ex verbis legis duodecim tabularum, in capita, id est, in viriles portiones succedunt. Secundò pater, qui filio emancipato superstes est. de hoc enim agitur in §. vlt. licèt nulla eius mentio fiat in rubricæ. hic autem succedit ex mente & interpretatione eiusdem legis.

III. *De senatusconsulto Tertulliano.*

TErtiò mater, quæ ex senatusconsulto Tertulliano filiis succedit.

IV. *De senatusconsulto Orphitiano.*

QVartò filij, qui ex senatusconsulto Orphitiano matri succedunt.

V. *De successione cognatorum.*

IN tertio ordine succedunt proximi cognati, sed hi non sunt veri heredes: quia tantùm à prætore ad successionem vocantur: prætor autem non facit veros heredes, sed bonorum possessores. ℨ. de bonor. possess. vers. quos autem. Hi succedunt in capita, non in stirpes.

VI. *De gradibus cognationis.*

QVia cognati secundù gradus prærogatiuam succedunt; meritò hîc explicantur cognationis gra- 1
dus, eodémque modo computantor gradus adgnationis; quooiam in adgnatis quoque est eadem ratio, vt gradu propinquiores remotioribus in intestati hereditate præferantur. ¶ Cognati sunt, qui ratione san- 2
guinis sunt coniuncti, eò quod alter alterum genuit, vel ambo ab iisdem parentibus sunt geniti. Adgnati sunt cognati, qui sunt in eadem familia. Gradus est adgnatorum, vel cognatorum distantia. Generatio est causa cognationis, vel adgnationis, proinde & ipsius gradus, ac totidem gradibus duæ personæ inter se distant, quot sunt generationes interiectæ. Verbi gratiâ inter patrem & filium vnus est gradus, quia vna est generatio interposita, qua pater filium genuit. fratres autem ponuntur in secundo gradu: quia duæ reperiuntur generationes, qua ab eodem parente geniti sunt.
¶ Porrò cognatorum & adgnatorum alij vocantur ad- 3
scendentes, alij descendentes, alij transuersales, seu collaterales. Adscendentes nostri sunt, qui nos genuerunt. descendentes, qui à nobis geniti sunt transuersales seu collaterales, qui nec nos genuerunt, nec à nobis geniti, sed eundem, quem nos, parentem habent. Transuersalium alij dicuntur esse in linea æquali, qui scilicèt æquè distant à stipite, hoc est, communi parente, vt fratres, consobrini: alij in linea inæquali, nimirum quorum alter est propinquior stipiti, alter ab eo remotior, vt patruus & fratris filius: quorum ille

XII. *De successionibus sublatis, quæ fiebant per bonorum venditiones & ex senatusconsulto Claudiano.*

ERat olim & quintus modus ex lege xij.tabularum, qui vocabatur bonorum emprio. nam bona eius qui non erat soluendo, hastæ subiiciebantur, & solemnuer per magistrum vendebantor. & sextus ex senatusconsulto Claudiano, quu mulier, quæ post ternam domini prohibitionem seruo alieoo iungebatur; illius domini serua fiebat, & ad eum omnia sua bona transferebat. Hos duos modos Imperator Iostinianns sustolit.

XIII. *De obligationibus.*

1 MEmoria breuiter repetendum est, quod notaui
ad titulum de rerum diuisione, tractatum de
rebus in Instimtionibus esse bipertitum: In prima par-
te agi de dominio, in secunda de obligatione; qoia
hinc oriuntur doo actionum posteriùs explicãdarum
genera: Rei vindicatio, qua tes nosttas petimos: &
actio in personã, quæ est de rebos nobis debitis. Post-
quàm igitur de rerum dominio & vatiis earum acqui-
rendarum modis ab initio libri secundi ad hũc vsque
locum, dictum fuit: eonsequenter agitur de obliga-
2 tionibus. ¶ Obligatio duplex est, natoralis, & ciui-
lis: sed hîc de ciuili tantùm agitur, qnia hæc sola pro-
priè dicitur obligatio. D. de fideiussor.l.fideiussor.16.
3 §.natorales. ¶ Sic autem definitur, Iuris vinculum,
qoo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ se-
4 condum nostræ ciuitatis iora. ¶ Diuiditur I. In ciui-
lem, & prætoriam. Ciuilis dicitur, quæ vel iute ci-
uili est introducta, vt ex stipolatione; vel iore gen-
tium introducta, iure ciuili comprobata, vt ex empto
vendiro, locato conducto. Prætoria est, quæ iute præ-
torio est introducta, vt constiiutæ pecuniæ. Diuidi-
tut II. In quatuor genera: quia vel est ex contractu,
vel ex quasi contiactu, vel ex maleficio, vel ex quasi
maleficio: de quibus quatuor obligationum causis
5 deinceps dicendum est. ¶ Contractus est conoentio
vim habens producendæ obligationis (subaudi ciuilis)
6 & actionis. ¶ Contrahimus autem quatuor modis, re,
verbis, literis, consensu. Quamuis enim omnes con-
tractus consensum requirant. D. de pact. l.1. §. coo-
uentionis. tamen quidam præter consensum, etiam
rei traditionem, vel verba, vel scripturam desiderant,
vt in sequentibus titulis explanabitur.

XIV. *Quibus modis re contrahitur obligatio.*

1 RE contrahi obligatio dicitur, non cùm de re tra-
denda conuenir, sed cùm rei traditione obliga-
tio contrahitur: cuiusmodi contractus quatuor sunt,
2 motuum, commodatum, depositum, pignus. ¶ Mo-
tuum est contractus, qno res numero, pondere, vel
mensurâ constans, datur hac lege, vt accipientis fiat,
3 & statuto tempore tantundem teddator. ¶ Com-
modatum est contractus, quo res gratis vtenda tradi-
4 tur, vt vsu finito eadem species restituatur. ¶ Depo-
situm est contractus, quo res gratis costodienda & re-
5 stituenda traditur. ¶ Pignus est contiactus, quo res
creditori obligata traditur, vt ei pro alia obligatione
6 cautum sit, eâq; obligatione solotâ restituatur. ¶ Re-
gulariter mutunm & commodatum accipientis gra-
tiâ contrahuntur: depositum in gratiam tradentis: pi-
gnos in gratiam vtriusque contrahitur. Hactenus de
primo contrahendi modo, id est, per rei traditionem.

XV. *De verborum obligationibus.*

SEcundus contrahendi modus est verbis. Olim 1
verborum obligatic tribus ex causis nascebatur.
I. Ex stipulatione, de qua sola Imperator hoc loco
agit. II. Ex dictione dotis, quæ hodie nulla est; quia
hodie, si stipulatio sit omissa, iure ipso suppletur. ex l.
vn. C. de rei vxor. actio. III. Ex iureiurando liber-
ti iurantis se munus, donum, operas, patrono præ-
statorum. Gaius lib.2. tit.9. ¶ Stipulatio est contra- 2
ctus, qui verbis, id est præcedente interrogatione, &
sequente congrua responsiune perficitur. in princip.
¶ Stipulationis dioisiones plures sunt. Prima diuisio 3
est, quòd omnis stipulatio, vel est certa, id est rei cer-
tæ, veluti, *decem dabis?* vel incerta, id est, rei incertæ,
veluti, *Dabis quod mea interest?* Ex hac nascitur actio
ex stipulatu, ex illa certi condictio. in prin. ¶ Secunda 4
diuisio est, quòd vel est rei dandæ, vel facti, vel vtrius-
que. in prin. & §.vlt. ¶ Tertia diuisio est, quòd vel fit 5
vna lingua, vt Latina, aut Græca: vel diuersis linguis.
§.in hac re. ¶ Quarta diuisio est, quòd aut est stipu- 6
latio pura, aut in diem, ant conditionalis. §.omnis.

XVI. *De duobus reis stipulandi.*

QVinta diuisio est, quòd stipulatio contrahitur 1
vel per vnom reum; vel per duos reos. ¶ Sunt 2
autem doo rei vel stipulandi vel promittendi: quo-
niam in boc contracto alter stipulatur, nimirom qui
interrogatur & obligationem acquirit; alter promit-
tit, nempe qui interroganti respondet, atque ei obli-
gatur. Duo rei stipulandi sunt, quibus singulis ex ea-
dem stipulatione eadem res debetur. Dico rei pro-
mittendi sunt, qui singuli ex eadem stipolatione ean-
dem rem debent. ¶ Nota I. Reum dici à re, vt Ci- 3
ceroni placet. 2. de Oratore. quapropter in præsentia
reus dicitur, qui contrahit, siue aliom sibi obliget,
siue ipse alteri obligetur. Nota II. Appellatione duo-
rum significari etiam tres, vel plores: sicut appella-
tione secundarũ noptiarum significantor omnes post
primas cõtractæ: & appellatione secundi gradus con-
tinentur omnes substituti; non solum secundo, sed
etiã tertio, quarto, vel vlteriori gradu. Nota III. Duos
reos fieri non solum per stipulationem, sed etiam per
quemcumque alium contractum, veluti si duo simul
deponant, vel apod duos simul deponatur. D. h. tit. l.
eandem.9. in princ. Ergo generaliter rei credendi sunt,
quibus singolis solidum ex eo contractu debetur: &
duo rei debendi, qui singuli solidum ex eodem con-
tractu debent. Nota IV. Quod ad effectum attinet,
semel tantùm solui: quia bona fides non patitur idem
sæpius exigi. D. de diuers. reg. iur. l. bona fides.57. Qua-
re si vnus soloat, omnes liberantur, &, si vni soluatur,
omnium obligatio perimitur. §.ex huiusmodi.

XVII. *De stipulatione seruorum.*

SExta diuisio est, quòd stipulatio fit vel ab homine libero, vel à seruo. nam & serui stipulandi ius habent ex persona domini, cui acquirunt: non ex sua persona; quia stipulatio est contractus iuris ciuilis. J. de action. §. de constit. glo. in §. sed ius qoidem. vers. & ex hoc iure. J. de io. natur. & in l.5. D. de iust. & iu. serui autem iure ciuili pro nullis habentur. D. de diuers. reg. iur. l. quod attinet.32. ac seruitus penè morti comparatur. D. eod. l. seruitutem.209.

XVIII. *De diuisione stipulationum.*

SEptima stipulationis diuisio est quadripertita, aut enim est stipulatio iodicialis, aut prætoria, aut communis, aut conuentionalis. Stipulatio iodicialis est, qoæ à mero iudicis officio proficiscitur, id est, quæ iu-

lius iudicis iussu interponitur. Prætoria est quæ à mero prætoris officio proficiscitur, id est, quæ tantùm iussu prætoris fit. Communis est, quam & prætor & iudex fieri iubent. Conuentionalis est, quæ nec prætore, nec iudice iubente, ex libera contrahentium conuentione contrahitur.

XIX. *De inutilibus stipulationibus.*

OCtaua diuisio est, quòd aut stipulatio est vtilis, quæ iure valet; aut inutilis, quæ caret iuris effectu.

XX. *De fideiussoribus.*

1 NOna diuisio est, quòd vel est stipulatio principa-
lis, vel accessoria, vt fideiussoris. D. de solut. l. si
2 duo rei. 93. §. sed etsi reus. ¶ Intercedere dicitur, qui
3 pro alio obligatur. ¶ Sunt auté intercessionum varia
genera, vt fideiussio, expromissio, constitutum, mandatum fideiussor & expromissor per stipulationem obligantur: constitutæ pecuniæ reus obligatur ex nudo pacto. J. h. t. §. vlt. & J. de act. §. de constituta. & D. de constit. pecun. l. 1. in ptin. & §. eum qui. mandator obligatur ex consensu, id est, mandato. J. de oblig. quæ ex consen. §. 1. Fideiussio & præcedere & sequi potest obligationem principalem. §. fideiussor & præcedere. constitutum semper eam sequitur. D. de constit. pecun. l. 1. §. 1. l. 5. §. quod exigimus, mandatum semper præcedit. D. manda. l. si verò non remunerandi. 12. §. si post creditam. Fideiussor, constitutæ pecuniæ reus, & mandator alterius obligationi accedunt: expromissor obligatur solus, quia vel suscipit obligationem pro alio, ne ille obligetur, vel alterius obligationem per nouationem in se transfert, ita vt eum liberet. D. de dolo. l. 7. §. seruus pactionis. & de condict. cau. da. l. 4. & de senatuscons. Macedon. l. vlt. & ad senatuscons. Velleian. l. si mulieri. 22. & de contrah. empt. l. vt res. 53. & de re iudic. l. 4. §. ait prætor. Ergo fideiussor est, qui intercessionis causà pro alio ex quauis causa obligato, citra nouationem, per stipulationem obligatur, qui quidem etiam adpromissor appellatur. D. solu. matrim. l. si verò. 64. §. sed etsi reum. & de verbor. oblig. l. 5. §. satis acceptio. & de solut. l. in omnibus. 43. Hucusque de verborum obligationibus.

XXI. *De literarum obligationibus.*

TErtius contrahendi modus est literis seu scripturâ. nam qui spe pecuniæ accipiendæ chirographum dedit, nisi intra biennium de non numerata pecunia conqueratur, post biennium efficaciter & sine exceptione obligatur, non quidem ex numeratione quæ nulla fuit, sed ex dicta scriptura.

XXII. *De obligationibus ex consensu.*

QVartus & vltimus contrahendi modus est solo consensu, quia nec rei traditione, nec verbis, nec scripturâ est opus. Ita contrahuntur, emptio & venditio, locatio & conductio, societas, mandatum, de quibus deinceps dicendum est.

XXIII. *De emptione & venditione.*

1 EMptio & venditio est contractus solo consensu
initus, quo emptor obligatur ad pretium dandum, venditor autem ad rem tradendam, ita vt emptori eam habere liceat. J. tit. prox. & h. t. in princ. & D. de act. emp. l. ex empto. 11. §. & in primis ipsam. l.
2 seruus quem. 30. §. 1. ¶ Nota vnum esse contractum,
qui duplici vocabulo significatur. nam quia inter emptorem & venditorem contrahitur, emptio & vendi-
3 tio nominatur. ¶ Emptor est, qui pretium soluere & rem accipere debet. Venditor est, qui rem tradere debet, ac pretium accipere.

XXIV. *De locatione & conductione.*

SImiliter locatio & conductio est vnus contractus, 1
qui solo consensu perficitur, nempe quo aliquid
fruendum vel faciendum datur certa mercede. ¶ Qui 2
fruendum vel faciendum dat, locator: qui verò accipit, conductor appellatur. Cùm quid fruendum datur, vt ædes, aut fundus; locator mercedem accipit à conductore. cùm autem aliquid faciendum locatur, vt anulus, aut ædificium, aut merces vehendæ, conductor mercedem accipit à locatore. Inquilinus est conductor ædium. Colonus est conductor fundi. Redem-
ptor est, qui opus faciendum conduxit. ¶ Locationis 3
vocabulum latè sumptum complectitur etiam emphyteusim; etsi propriè loquendo, emphyteusis ex constitutione Zenonis est species contractus, non minùs à locatione & conductione, quàm ab emptione & venditione seiuncta. Definiri autem potest, contractus consensu celebratus, quo id agitur, vt dominus prædij, dominio directo retento, vtile dominium in emphyteutam transferat, hac lege vt certa pensio sibi ab eo quotannis præstetur.

XXV. *De societate.*

SEquentes duo contractus habent singuli nomen vnum. Societas est contractus solo consenso celebratus, quo inter contrahentes communio aliqua constituitur. ¶ Et vel est perpetua, id est, donec contrahentes viuent: vel temporalis. Rursus vel est vniuersalis omnium bonorum, vel specialis, id est, alicuius negotiationis, vel rei. h. t. in princ. & D. pro socio. l. 1. & l. 5. in princ.

XXVI. *De mandato.*

MAndatum est contractus nudo consensu perfe- 1
ctus quo quis negotium alienum gratis gerendum suscipit. ¶ Eum, qui mandat, mandatorem vo-
camus: Eum verò, qui mandatum suscipit, procura- 2
torem, vel mandatarium appellamus. Absoluta est contractuum expositio.

XXVII. *De obligationibus quæ quasi ex contractu nascuntur.*

SEquuntur quasi contractus. Vt intelligatur, quid sit 1
quasi contractus; notandum est, duas esse partes cuiuscumque veri contractus. Altera est conuentio seu consensus contrahentium, quæ est facti, & ob hãc contractus dicũtur esse facti. D. de curat. furi. l. 7. Altera est vis pariendæ ciuilis obligationis & actionis, ei conuentioni à iure tributa, quæ vocatur causa. D. de pact. l. 7. §. sed etsi in alium. & hac ratione dicitur in contractu ius versari. D. eod. l. si vnus. 27. §. pactus ne peteret. Harum partium si altetutra absit, non est verus contractus, sed si sit conuentio sine causa, dicitur pactum nudum: si verò sit causa sine mutuo consensu,
quasi contractus appellatur. ¶ Huius species quatuor 2
hoc titulo declarantur. I. Negotiorum gestio, cùm quis alterius absentis & ignorantis, vel defuncti negotia gerit. II. Tutelæ administratio. Eadémque ratio est curationis administrate. III. Rei communio sine societate: siue sit particularis, vt inter collegatarios: siue vniuersalis, vt inter coheredes. IV. Aditio hereditatis, ex qua heres legatariis & fideicommissariis obligatur. V. Indebiti solutio.

XXVIII,

XXVIII. *Per quas personas nobis obligatio acquiritur.*

QVemadmodum libro secundo non solùm exposuit Imperator modos acquirendi dominij, sed etiam per quas personas acquiritur:ita etiam hîc, postquam docuit, quibus modis obligatio contrahatur, consequenter docet, per quas personas obligatio acquiritur, Ex his titulis apparet, per easdem personas acquiri obligationem,per quas acquiritur dominium.

XXIX. *Quibus modis tollitur obligatio.*

1 HVcusque dictum est de obligatione constituenda:nunc dicendum est de ea dissoluenda.Dissolui
intellige, cùm ipso iure tollitur, non cùm actio ope
2 exceptionis summouetur. ¶ Tollitur autem quatuor
modis. I. Solutione eius quod debetur: vt si aliud pro alio volenti creditori soluatur. II. Acceptilatione, quæ est imaginaria seu ficta solutio, cùm creditor liberandi debitoris causâ, ei roganti respondet se accepisse,quod reuera non accepit. III.Nouatione,quæ est obligationis veteris in nouam transfusio. IV. Nudo consensu, cùm inter contrahentes conuenit, vt obligatio irrita fiat. Primus modus est cõmunis omnibus obligationibus. Secundus est proprius obligationis verbis contractæ. Tertius veterem obligationem tollit,nouam constituit. Quartus est proprius obligationũ quæ intra terminos nudi consensus consistunt, veluti per emptionem & venditionem contractæ; cùm neque res tradita est emptori, neque pretium solutum est venditori.

LIBER QVARTVS.

TITVLVS I.

De obligationibus, quæ ex delicto nascuntur.

1 AB obligationibus ex contractu & quasi
contractu, transit ad obligationes ex de-
2 licto. ¶ Delictum est contra leges ad-
missum, ex quo priuata actio oritur,hinc
distinguitur à crimine publico, & à po-
pulari, quorum persecutio datur cuiuis è populo: &
à delicto extraordinario, quod extra ordinem puni-
3 tur. ¶ Priuatorum delictorum quatuor sunt genera,
Primum est furtum, quod definitur contrectatio rei fraudulosa,ipsius rei,vel vsus, possessionisve lucrandæ causa. §.1. Exempli gratiâ, qui rem alienam surripit, vult eam lucrari. Depositarius autem vtens re deposita, ideo dicitur furtum facere, licèt rem domino restituere velit,quia eius vsum lucratur. At debitor rem pignoratam creditori surripiens, vult possessionem lucrari,quæ ad creditorem pertinet.

II. *De vi bonorum raptorum.*

1 SEcundum priuatũ delictum est rapina, id est,ablatio violenta rei corporalis mobilis.Hinc distinguitur. I. Ab ea vi,qua quis alterum cogit sibi rem tradere: vnde tenetur actione quod metus causa. II. A raptu, quod est personæ, non rei, & est crimen publicum, vt C. de rap. virgin. III. Ab inuasione rei im-
2 mobilis. §.1. in fi. ¶. In eum qui rem alienam rapuit,
datur actio prætoria quæ vocatur vi bonorum raptorum, & cum ea concurrit actio furti: quia rapina est furtum quoddam improbius, siue(vt hodie pragmatici loquuntur)qualificatum.

III. *De lege Aquilia.*

TErtium delictum priuatum est damnum quo res 1
aliena deterioratur,vel perimitur. De hoc per iniuriam siue dolo siue culpâ dato, cauetur lege Aquilia
lata ab Aquilio tribuno plebis. D. h.t.l.1. ¶. Ex tribus 2
capitibus huius legis, duo sunt in vsu. Primum de homine, vel quadrupede, quæ pecudum numero sit, id est, quæ gregatim pascatur, interemptis. Alterum de quouis alio damno dato.Priori capite res contra reum æstimatur,quanti plurimi fuit eo anno retrorsos computato.Posteriori capite,quanti fuit eo mense.Vtrumque caput est de damno,quod quis suo corpore in corpus dedit,si verò occasionem damni quis dederit,putà pecus incluserit, adeo vt fame perierit:cvtra cum non directa,sed vtilis actio ex hac lege competit. At si corpus læsum non sit, sed aliter damnũ sit datum,veluti si quis alienum seruum vinctum, misericordia ductus soluerit, & is fugerit, in factum prætoria actio datur, §.vltim.

IV. *De iniuriis.*

QVartum priuatum delictũ est iniuria, id est,contumelia, quæ quidem est multiplex. I. Aut fit re vt verberatio, aut verbis, vt conuitium,aut scriptura, vt famosus libellus. §. 1. & D.eod.l.1.§.1. II. Aut infertur in corpus, vt cùm aliquis pulsatur: aut pertinet ad dignitatem minuendam, vt cùm comes matronæ abducitur aut ad infamiam importandam, vt cùm alicuius pudicitia attentatur,d.l.1.§.omnémq; III.Aut est leuis, aut atrox. §. serui autem. Atrox iniuria æstimatur vel ex facto,vt si quis sit vulneratus;vel ex loco: veluti si quis iniuriam, in foro, aut in theatro sit passus, vel ex persona, veluti si Senator à plebeio sit iniuria affectus, Locus quoque vulneris iniuriam auget, atrociorem enim iniuriam infert volnus in oculo, quàm in alia parte corporis inflictum.§.atrox.

V. *De obligationibus quæ quasi ex delicto nascuntur.*

DElicta committuntur dolo malo: quasi delicta 1
per culpam admittuntur. Idcirco damnum datum, quod lege Aquilia punitur, modò est delictum, modò quasi delictum: quia lex Aquilia tam dolum, quàm culpam coërcet. s. de leg. Aquil. §. ac ne is quidem. & §. illud. ¶ Quasi delictorum genera quatuor 2
hoc titulo considerantur. I.Si iudex litem suam fecerit,hoc est, per imperitiam malè iudicauerit. II.Si ex alicuius cœnaculo aliquid solidum sit deiectum, vt lapis; aot liquidum sit effusum, vt ius, quod alicui nocuerit. III. Si quis ea parte, quá vulgò iter fieri solet, id positum aut suspensum habeat, quod potest, si cadat, alicui nocere. IV.Si ex furto vel damno in naui aut stabulo aut caupona dato, exercitor conueniatur, id est, is, ad quem quotidianum lucrum pertinet, quamuis ipse damnum seu furtum non fecerit. Absolutus est tractatus tam de rerum dominio, quàm de earum obligatione.

VI. *De actionibus.*

EXpositis duobus iuris obiectis, personis & rebus, 1
supersunt actiones explicandæ. Actionis vocabulum latè sumptum complectitur actionem propriè dictam,exceptionem,& interdictum: quæ tria deinceps
enarrabuntur. ¶ Actio propriè dicta est ius perse- 2
quendi in iudicio, quod sibi debetur. In hac defini-

tione verbum debendi latè accipitur, vt sub ea contineatur etiam rei vindicatio, qua quis rem suam petit.
3 ¶ Actionis septem diuisiones hoc titulo proponũtur. I. Aut est actio realis, aut personalis, aut mixta. Reali petimus id quod nostrum est: personali id quod nobis debetur: mixtà vtrumque. Debendi verbum hìc angustiùs accipio, quàm suprà in definitione actionis. II. Aut est actio ciuilis, quæ iure ciuili introducta est: aut prætoria, quæ ex iurisdictione prætoris originem ducit. III. Aut est rei persecutoria, aut pœnalis aut mixta. rei persecutoria rem nostram vel nobis debitam: pœnali pœnam: mixta vtrumque persequimur. IV. Aut est in simplum, aut in duplum, aut in triplum, aut in quadruplum. V. Aut est bonæ fidei, ex qua datur iudici potestas iudicandi ex bono & æquo: aut stricti iuris, ex qua potestas iudicis adstricta est ad iuris dispositionem: aut arbitraria, quæ suapte natura est stricti iuris, sed ex accidenti fit bonæ fidei, veluti quia alius est locus solutioni destinatus, & alio loco agitur. VI. Aut precisè petit quod debetur, aut plus, aut minus, aut aliud. VII. Vel est solidi persecutoria: vel habet aliquam limitationem, vt de peculio, vel in quantum reus facere potest. Aliæ duæ diuisiones addentur Ĩ.tit.12.

VII. *Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.*

1 DEinceps exponenda sunt quædam actionum accidentia. Primum accidens est qualitas, quæ actioni adiicitur ex eo quòd reus non conuenitur ex sua persona, sed filij vel serui, vel quadrupedis nomine, vnde vocatur actio de peculio, vel quod iussu, vel
2 noxalis, &c. ¶ Harum actionũ duo sunt genera: nam aliæ sunt ex contractu, aliæ ex noxa. Ex contractu sunt I. Quod iussu, qua conuenitur pater vel dominus ex contractu filij vel serui, cui iussit vt contraheret. II. Actio exercitoria, quæ datur in exercitorem ex contractu magistri nauis, si modò eius rei gratià, cui præpositus erat, contraxerit. Exercitor nauis est, ad quem quotidianus questus ex naui pertinet. Magister nauis est, cui totius nauis cura incumbit. III. Institoria, quæ ex contractu institoris in eum redditur, qui institorem tabernæ vel cuiuis negotiationi præposuit, dummodò eius rei gratià contraxerit, cui præpositus est. IV. Tributoria, quæ ex contractu filijfamilias aut serui datur in patrem vel dominum qui non rectè & pro rata peculium filij vel serui distribuit, sed totum, vel plus quàm proportio requirat, sibi retinuit. V. De peculio, quæ patrem vel dominum ex contractu filij vel serui condemnat, quatenus est in peculio. VI. De in rem verso, qua ex contractu filijfamiliàs vel serui pater vel dominus condẽnatur, quatenus in rem suam versum est. Hęc actio est pars actionis de peculio, si de peculio actio cõpetat: vel est actio separata & per se, si actio de peculio sit finita: Nam hæc certis casibus est annalis. D. quan. act. de pecul. an. est. l. 1. actio verò de in rem verso semper est perpetua. D. de in rem ver. l. 1. §. 1. Dictum est de actionibus ex contractu, quæ sunt omnes prætoriæ; consequenter dicendum de actionibus ex noxa.

VIII. *De noxalib. actionibus.*

1 ACtio noxalis est, quæ ex noxa, id est, damno à seruo aut à quadrupede dato, in dominum eius redditur: cuius actionis effectus est, vt dominus seruum aut quadrupedem, quæ nocuit, noxæ dedendo,
2 liberetur. ¶ Actiones noxales, quæ serui nomine competunt, partim sunt ciuiles, vt furti non manifesti ex lege xij. tabularum, & damni ex lege Aquilia: partim prætoriæ, vt iniuriarum, & vi bonorum raptorum.

IX. *Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.*

ACtio autem noxalis, quæ ob damnum à quadrupede datum competit, est ciuilis ex lege xij. tabularum. Hoc damnum appellatur pauperies. itaque pauperies definitur damnum sine iniuria facientis datum: quia brutum animal, quod intellectu caret non potest videri iniuriam facere.

X. *De his per quos agere possumus.*

SEcundum actionum accidens est, quòd interdum per alios intentantur, vt per tutorem, curatorem, procuratorem, agimus enim aut nostro, aut alieno, aut tutorio, curatorio, procuratorio, nomine. Tutorem & curatorẽ lib. 1. definiuimus. Procurator est, qui aliena negotia mandato domini administrat. D. de procurat. l. 1.

XI. *De satisdationibus.*

TErtium accidens est satisdatio, vel, si placet vni- 1
uersaliùs loqui, cautio, ex parte actoris aut rei
præstanda. ¶ Cautio est, quæ securitatis causâ inter- 2
ponitur quo magis res in tuto sit. ¶ Cautionis alia di- 3
uisio sumitur a forma, alia à materia. Diuisio a forma est: quòd vel est repromissio seu nuda cautio, vel iuratoria cautio, vel satisdatio. Repromissio secunda cautio est, quæ fit per simplicem stipulationem, nec iureiurando nec fideiussoribus nec pignoribus confirmatam. Iuratoria cautio est, quæ iureiurando confirmatur. Satisdatio est, quæ fit datis fideiussoribus, aut pignoribus, sed satisdationes prætoriæ requirunt fideiussores, vt notaui ad tit. de satisdat. tut. atque ita in hoc titulo, cùm loquimur, de satisdatione, intelligimus eam, quæ datis fideiussoribus fit. Repromittunt clerici certis casibus. C. de episc. & cleric. l. cùm clericis. 25. §. 1. l. omnes. 33. §. in hæc autem, & respublica. D. vt leg. nom. cau. l. 6. §. 1. Iuratò promittunt, qui res immobiles possident. D. qui satisd. cog. l. pen. & C. de princ. agent. in rebus. l. multi. 8. & viri illustres. C. de dignit. l. vlt. & memoriales, qui in sacris scriniis militant. C. de prox. sacr. scrin. l. in sacris. 12. & qui fideiussores inuenire non possunt. Nou. 112. cap. 2. Ceteri satisdant. D. qui satisd. cog. l. si filiusfamiliàs. 14. datis (vt
dixi) fideiussoribus. ¶ Quod ad diuisionem à materia 4
sumptam attinet, tot sunt satisdationum & cautionum genera, quot sunt res, de quibus cauetur. Sed in præsentia tres satisdationes considerantur. I. Se in iudicio permãsurum, vsque ad sententiam definitiuam. hanc cautionem reus præstat, qui suo nomine conuenitur. II. Rem ratam dominum habiturum, hanc præstant ij, qui nomine alieno agunt, si de mandato dubitetur. III. Iudicatum solui. hanc præstat, qui nomine alieno conuenitur. Si ita reus pro suo procuratore fideiubeat, alius insuper debet pro ipso reo fideiubere, id est, promittere dominum litis in iudicium tempore sententiæ ferendæ venturum, aut, si is non venerit, se iudicatis satisfacturum. Hæc satisdatio iudicatum solui tres habet clausulas: Primam de re iudicata, id est, si condemnatio sequetur, id solutum iri, quod in condemnationem deducetur. Alteram de re defendenda. Tertiam de dolo malo, id est, dolum malum abesse, abfuturúmque esse. D. iudic. sol. l. 6.

XII.

XII. *De perpetuis & temporalibus actionibus, & quæ ad heredes & in heredes transeunt.*

5 QVartum accidens est duratio. Hoc loco scien-
dum est, alias esse actiones perpetuas, alias certo
tempore finiri. vt actio de dolo, terminatur biennio:
actio quanto minoris, anno: redhibitoria sex mensi-
bus, perpetuas vocamus, quæ olim durabant in per-
petuum: sed hodie longissimi temporis, id est, 30. vel
40. annorum præscriptione summouentur: vt certi
condictio, actio ex stipulatu, & aliæ quàm plurimæ.
2 ¶ Rursus aliæ actiones dantur heredibus & contra he-
redes, vt actiones ex contractibus: aliæ finiuntur mor-
te rei, vt actiones pœnales: (quia delicta morte delin-
quentium extinguuntur. š. de susp. tutor. §. sed si suspe-
cti. & D. de calumniat. l. 5. & de publ. iudic. l. 6. & pœna
ad heredes non transit. D. quod met. cau. l. quod dixi-
mus. 16. & de pœn. l. si pœna. 20.) aliæ finiuntur tam
morte eius cui competunt, quàm eius contra quem
dantur, vt actio iniuriarum. D. de iniur. l. iniuriarum.
13. in princ. & l. item apud. 15. §. iniuriarum.

XIII. *De exceptionibus.*

1 HVcusque de actionibus propriè dictis: conse-
quens est, vt videamus de exceptionibus, quæ
actionibus opponuntur. sicut enim actor mouet
actionem contra reum, ita reus actori exceptionem
quasi clipeum obiicit. Quocirca dicitur in exceptione
2 fungi partibus actoris. D. h. t. l. 1. ¶ Exceptio est actio-
3 nis exclusio. D. eod. l. 2. ¶ Exceptionum diuisiones
plures sunt. I. Aliæ sunt ciuiles, aliæ prætoriæ. ciuiles
ex legibus, vel ex iis partibus iuris, quæ vim legum
habent, vt constitutionibus & senatusconsultis, sub-
stantiam capiunt: vt exceptio senatusconsulti Mace-
doniani, & Velleiani, prætoriæ sunt, quæ à prætoris
iurisdictione ortum ducunt, vt pacti, vel doli. §. qua-
rum. II. Vel sunt perpetuæ seu peremptoriæ, quæ in
perpetuum actionem perimunt, vt exceptio doli, aut
metus: vel temporales seu dilatoriæ, quæ ad tempus
exactionem debiti differunt, vt exceptio pacti ne in-
tra certum tempus petatur. §. appellantur. & §§. seqq.
& D. eod. l. 2. Dilatoriæ exceptionis species sunt pro-
curatoria & fori præscriptio: quarum illa procurato-
rem summouet, hæc verò iudicem declarat. III. Tot
sunt exceptionum genera, quot sunt causæ, ex quibus
oriuntur, vt metus, doli, pacti, non numeratæ pecu-
niæ, iurisiurandi, rei iudicatæ, &c. IV. Exceptio ge-
neralis diuiditur in exceptionem specialem, replica-
tionem, duplicationem, triplicationem, quadruplica-
tionem &c.

XIV. *De replicationibus.*

1 VT enim actor contra reum mouet actionem, ita
reus contra actorem excipit: deinde actor exce-
ptioni opponit replicationem: reus replicationi du-
plicationem: actor duplicationi triplicationem: reus
triplicationi quadruplicationem: atque ita etiam vlte-
2 riùs interdum progrediuntur. ¶ Specialis exceptio
subdiuiditur: quia vel rei cohæret, vt exceptio doli:
vel personæ, vt exceptio cessionis bonorum illa etiam
fideiussori prodest: hæc autem debitoris principalis
personam non egreditur. §. vlt. & D. eod. l. 7.

XV. *De Interdictis.*

1 POstquàm dictum est de actionibus, & de exceptio-
2 nibus: superest, vt dicamus de interdictis. ¶ Inter-
dictum definitur conceptio verborum, quibus prætor
aliquid fieri iubet, aut prohibet. ¶ Eius diuisiones 3
hoc tit. tres exponuntur. I. Vel sunt prohibitoria,
quibus prætor prohibet aliquid fieri, putà vim fieri
possidenti: vel restitutoria, quibus iubet aliquid re-
stitui, veluti possessionem ei qui de possessione vi de-
iectus est: vel exhibitoria, quibus iubet aliquid exhi-
beri, veluti tabulas testamenti. II. Vel sunt adipiscen-
dæ possessionis, quam nondum habuimus: vel recu-
perandæ, quam amisimus: vel retinendæ, quam ha-
bemus. III. Aut sunt simplicia, in quibus distinctæ
personæ sunt actor & reus, vt cum aliquis exhiberi,
aut restitui postulat: aut sunt duplicia, in quibus vter-
que litigantium est actor, vterque reus, vt accidit in
interdicto vti possidetis. ¶ Hæ sunt generales inter- 4
dictorum diuisiones: species autem specialissimæ mul-
tæ sunt, veluti de mortuo inferendo, ne quid in loco
publico vel sacro fiat, quorum bonorum, quod legato-
rum, de homine libero exhibendo, de liberis exhiben-
dis, de libertis exhibendis, Saluianum, vti possidetis,
tis, vtrubi, vnde vi: quæ partim hoc titulo explican-
tur, à nobis autem ad librum. 43. Pandectarum com-
modiùs enarrabuntur.

XVI. *De pœna temerè litigantium.*

EXposita sunt tria iuris obiecta, personæ res, & 1
actiones. quoniam igitur ex his tribus iudicia con-
stant, superest vt de iudiciis dicamus. Iudicia partim
sunt publica, partim priuata. In priuatis spectatur offi-
cium vtriusque litigantis officium actoris, & officium
iudicis. ¶ Officium vtriusque litigantis est, ne temere 2
ad litigandum prosiliat. &, ne id faciat, partim pœnâ
pecuniariâ, partim iureiurando calumniæ, partim infa-
miæ notâ coërcetur. ¶ Officium actoris est, vt in pri- 3
mis reum in ius vocet: qua in parte cauere debet, ne
parentem vel patronum, vel patronam, vel parentes
liberósve patroni seu patronæ sine permissu prætoris
in ius vocet, alioqui vel quinquaginta aureis mulctabi-
tur, vel, si tantum non habeat in ære, luet in corpore.
D. de in ius vocan. l. pe. & vlt. Hæc omnia officia decla-
rantur hoc titulo, licet minus rubrica polliceatur.

XVII. *De officio iudicis.*

OFficium autem iudicis duplex est: quorum alte-
rum actioni deseruit, & sine ea non consistit, ve-
luti cùm vsuræ ex mora debentur in iudicio bonæfi-
dei D. loca. l. quæro. 54. in pr. alterum per se consistit,
vt cùm iudex nemine accusante inquirit ex officio in
homines facinorosos. D. de offic. præsid. l. 3. Doctores
hoc appellant officium nobile: illud autem, officium
mercenarium. de quo solo in hoc tit. tractatur.

XVIII. *De publicis iudicijs.*

POstquàm dictum est de iudiciis priuatis, vltimo 1
loco agitur de iudiciis publicis. ¶ Iudicia publica 2
sunt, quæ certis legibus sunt constituta de criminibus,
quorum persecutio cuiuis è populo competit. Quod
autem est in iudiciis priuatis actio, id in publicis est
accusatio. ¶ Publica iudicia diuiduntur in capitalia, 3
& non capitalia. Capitalia dicuntur, quæ capitis pœ-
nam irrogant, id est, quorum pœna caput eximit de
ciuitate Romana: quod quidem fit morte naturali, vel
ciuili. Ciuilis autem mors est maxima, vel media ca-
pitis deminutio. Non capitalia sunt, quæ infamiam
irrogant cum damno pecuniario, vel capitali coërci-
tione. §. publicorum. & D. eod. l. 2. Secundum hæc, ac-
cusatio quoque diuiditur in capitalem, & non capita-
lem. ¶ Publicorum criminum & accusationum spe- 4
cies sunt. I. Legis Iuliæ maiestatis, aduersus eos qui

cõtra principem vel rempublicam aliquid moliti sunt. II. Legis Iuliæ de adulteriis & stupro, latæ ab Augusto. III. Legis corneliæ de sicariis, latæ à Cornelio Sylla dictatore. IV. Legis Pompeiæ de patricidiis. V. Legis Corneliæ de falsis, latæ à Cornelio Sylla dictatore. VI. Legis Iuliæ de vi, latæ ab Augusto. VII. Legis Iuliæ peculatus, latæ ab eodem Augusto. VIII. Legis Fabiæ de plagiaruis, qui liberos homines vel seruos alienos πλαγίως, id est, dolosè intercipiunt. IX. Legis Iuliæ de ambitu, latæ ab eodem Augusto, aduersus eos qui illiciro modò, vt datâ pecuniâ, bonorem vel magistratum ambiunt. X. Legis Iuliæ repetundarum, latæ à C. Iulio Cæsare, contra eos, qui, cùm officio publico fungerentur, aliquid acceperuot, quò magis, vel qoò minùs officium facerent. XI. Legis Iuliæ de annona, contra eos, qoi aonouam flagellant, id est, aliquid faciunt, quò cariot sit annona. XII. Legis Iuliæ de residuis, coutra eos, qui, cùm pecunias publicas tractarint, reliquatores sunt. Hocusque doctrina Institotionom progreditur: Pleniot borum criminum cognitio petenda est ex Digestis, ad quorum titulos institutâ methodo enarrandos pergamus.

J. PACII A BERIGA J. C.

ISAGOGICORVM
IN DIGESTA SEV PANDECTAS
PARS I.

PRÆFATIO.

1 HOc *opere continentur Jureconsultorum scripta & responsa, quæ iuris artem plenissimè tradunt. Digesta vocantur: quia tituli non sunt temerè congesti, sed ordine digesti. Pandectæ autem appellantur: quia vniuersam ferè iuris artem, ac penè omnes legitimas, decisiones complectuntur. C. de vet. iu. enucl. l. 1. §. cumq́;. & l. 2. §. omnia igitur. Denique Institutiones tantùm prima iuris elementa continent, Codex*
2 *practicas decisiones habet: in Digestis, tam iuris theoria, quàm praxis plenè habetur. ¶ Justinianus hoc opus diuisit in septem partes, non tam artis iuris ratione habita, quàm numeri septenarij, quem perfectum numerum esse vulgò creditur, & multi auctores confirmant. d. §. omnia igitur. Præterea diuisit in libros quinquaginta, & in singulis libris plerumque collocauit plures titulos, ad quos exponendos accedamus.*

LIBER PRIMVS.
TITVLVS I.
De iustitia & iure.

1 EXPOSITVRVS iura populi Romani, rectè incipit à iustitia, à qua nomen iuris descendit. l. 1. in princ. & à iure, quod docendum sibi proposuit. j. tit. prox. l. 1. Instit. eod. §. his
2 igitur. ¶ Iustitia est habitus animi, à quo iusti denominantot. & est duplex, altera voiuersalis, altera particularis, vt Arist. docet lib. 5. Ethic. cap. 1. Iustitia vniuersalis omoes virtutes complectitur: & re idem est, quod virtus: sed ratione ab ea differt. nam virtus vocatur, quatenus est habitus perficiens eum, in quo est: iustitia verò appellatur per relationem ad alios, erga qoos vir iustus sua virtute vtitur. Iustitia verò particularis est species quædam virtutis, ab aliis distincta, quæ hîc ab Vlpiano definitur constans & perpetua voluntas ius suum cuiq; tribuendi. l. iustitia. 10. in pr. à Cicerone autem lib. 2. de inuentio. definitur babitus animi, commoni vrilitate conseruata, suam cuique rribuens dignitatem. (id est, id vnicuique tribuens, quo dignus est. hoc autem est, quod Græci dicunt κατ' ἀξίαν) ab auctore ad Herennium lib. 3. Æquitas ius vnicuique triboens pro dignitate cuiusque. ab Andronico peripaterico in libello de virtutibus, qui falsò Aristoteli adscribitur, ἕξις διανεμητικὴ τοῦ κατ' ἀξίαν ἑκάστῳ ἡμῶν, id est, habitus distributiuus eius quod cuique pro meritis conuenit. à Plethooe in libro de virtutibus, ἕξις ψυχῆς σώζουσα τὸ πρέπον αὐτῇ ἑκάστῳ ἡμῶν, ὅπερ ἐστὶν πρὸς ἕκαστον: id est, habitus animi conseruaos quod conuenit vnicuique nostrum, quod sumos erga vnumquemque. ¶ Ius est 3
vox hoioonyma. l. penult. & vlt. quæ inter alias significat ipsum ius, vt in dicta iustitiæ defioitione, modò artem iuris. l. 1. in prio. In priori significatione accipitur pro obiecto iustitiæ. Io posteriori significatione vocatur etiam iorisprudentia, cuius definitiones exposui. Instit. hoc tit. ¶ Iuris diuisiones suut sex. 4
I. Aliud est strictum ius, quod nostri Doctores rigorem iuris, alij auctores summum ius appellant: aliud bonum & æquum, quod etiam æquitas, vel humanitas,

tas, vel benignitas passim in iure nominatur. II. Aliud est commune omnium hominum; aliud vniuscuiusque populi proprium. l. omnes populi. 9. III. Quoddam est publicum, quod ad reipublicæ: quoddam priuatum, quod ad singulorum vtilitatem pertinet. l. 1. §. huius studij. IV. Vel est naturale, quod natura omnia animalia docuit: vel gentium, quo omnes gentes humanæ vtuntur, seu, quod naturalis ratio apud omnes gentes introduxit: vel ciuile, quod ciuitas aliqua sibi constituit. l. 1. §. penult. & vlt. Instit. de iur. natur. §. ius autem ciuile. Ius ciuile sic etiam definitur, quod neque in totum à iure naturali vel gentium recedit, neque per omnia ei seruit, sed aliquid addit, vel detrahit. l. 6. Ius autem gentium duplex est, primæuum & secundarium: quorum illud est à diuina prouidentia constitutum. Instit. de iur. natur. §. pen. & ab eo religio & pietas fluxit. l. 2. hoc à naturali ratione iam peccato Adami polluta ortum duxit, & bella, captiuitates, seruitutes introduxit. l. 4. & 5. V. Aliud est immutabile, aliud mutabile. Immutabilia sunt ius naturale & ius gentium primæuum: mutabilia sunt ius gentium secundarium, & ius ciuile. Instit. de iu. natur. §. penult. Quoniam igitur etiam ius gentium appellatione iuris naturalis continetur. Instit. de rer. diuisio. §. singulorum. rectè Aristoteles lib. 5. Ethic. cap. 7. scribit, non omne, sed aliquod ius naturale esse mutabile. VI. Ius diuiditur in scriptum, quod vocatur lex; & non scriptum quod appellatur consuetudo. ĵ. de legib. l. de quib. 32. Institut. de iu. natur. §. constat. Ius scriptum subdiuiditur in ciuile propriè dictum, quod legibus, plebiscitis, senatusconsultis constitutionibus, prudentum responsis constat. & prætorium siue honorarium, quod prætorum & ædilium curulium edicta conficiunt. d. l. 6. & Institut. de iu. natur. §. constat. & §. sine scripro.

II. *De origine iuris, & omnium magistratuum, & successione prudentum.*

1 SVperiori titulo exposita sunt principia ex philosophia morali deprompta: iã alia principia ex Romana historia subiiciuntur quapropter cùm multa generaliter ĩ. considerata sint; hoc titulo ea tantùm docentur, quæ sunt populi Romani propria, nempe origo ac progressus iuris ciuilis, nec non magistratuum Romanorum, qui iuri dicundo præsunt, & Iureconsultorum, qui iura interpretantur: quoniam (vt ait Pomponius) sine magistratibus, aut sine iuris peritis ius constare non potest. l. 2. §. post originem. ¶ Primam partem de iure concludit Pomponius his verbis. *In ciuitate nostra, aut iure, id est lege constituitur: aut est proprium ius ciuile, quod sine scripto in sola prudentium interpretatione consistit: aut sunt legis actiones, quæ formam agendi continent: aut plebiscitum, quod sine auctoritate patrum est constitutum: aut est magistratuum edictum, vnde ius honorarium nascitur: aut senatusconsultum, quod solum senatu constituente inducitur sine lege: aut est principalis constitutio, id est, vt quod ipse princeps constituit, pro lege seruetur.* d. l. 2. §. ita in ciuitate. Notandum primò, responsa prudentum à Pomponio referri ad ius nõ scriptum, quamuis à Iustiniano in §. constat. Instit. de iu. natur. ponatur tanquam pars iuris scripti: Ratio est, quia non omnis scriptura facit, vt vocetur ius scriptum, sed ea tantùm, quæ publicâ auctoritate facta est. vnde consuetudines feudorum appellantur, quæ priuata auctoritate literis mandatæ sunt. Iureconsultorum igitur responsa, quæ Iustiniani Imperatoris iussu in Pandectas sunt relata, meritò inter species iuris scripti numerantur, licet olim ante Pandectas compositas ad ius non scriptum referrentur. Notandum secundò, legis actiones, quibus veteres erant adstricti, adeo vt qui syllabâ caderet, causâ caderet, Constantini constitutione sublatas esse. C. de formul. l. 1. ¶ Secundam partem de magistratibus idem Pomponius his verbis concludit, *Decem Tribuni plebis, consules duo, decem & octo prætores, sex ædiles in ciuitate iura reddebant.* d. l. 2. §. ergo ex his omnibus. ¶ De tertia parte, quæ est de Iureconsultis, præcipua delibemus ex ead. l. 2. Tiberius Coruncanius primus publicè profiteri cœpit. §. iuris ciuilis. Publius Mucius, & Brutus, & Manilius fundauerunt ius ciuile, id est, prima huius artis principia iecerunt. §. post hos fuerunt. Q. Mucius P. F. ius ciuile primus constituit, id est, in artem redegit, octodecim libris comprehensam. §. post hos Quintus Ateius Capito, & Antistius Labeo primi velut diuersas sectas fecerunt: nam Ateius Capito in his, quæ à maioribus tradita fuerant, perseuerabat: Labeo ingenij qualitate & fiducia doctrinæ fretus, quoniam aliis quoque sapientiæ partibus, vt ethicæ & politicæ, operam dederat, plurima innouare instituit. Ateio Capitoni Massurius Sabinus successit, Labeoni Nerua, qui eas dissentiones auxerat. §. hi duo. Sabino successit Gaius Cassius Longinus. Neruæ Proculus: vnde partim appellati sunt Cassiani, partim Proculeiani. §. huic successit. Sabinus auctoritate publica primus respõdit. nã ante Augusti tẽpora publicè respondendi ius à principibus non dabatur: sed primus Augustus, vt maior iuris auctoritas haberetur, constituit, vt ex auctoritate eius responderetur. quod beneficium Sabino à Tiberio Cæsare concessum fuit. §. & ita Ateio. Qui Iurisconsulti in hac vel in illa secta floruerunt, & quo ordine successerint, ex sequenti descriptione apparet.

SABINIANI.		PROCVLEIANI.
Ateius Capito Ofilij auditor.	1	*Antistius Labeo Trebatij. auditor.*
Massurius Sabinus.	2	*Nerua pater.*
Gaius Cassius Longinus.	3	*Proculus. Nerua filius. Aulus Longinus.*
Sabinus.	4	*Pegasus.*
Iauolenus Priscus.	5	*Celsus pater.*
Aburnus Valens. Tuscianus. Saluius Iulianus.	6	*Celsus filius. Neratius Priscus.*

III. *De legibus, senatúsque consultis & longa consuetudine.*

POst principia, quæ à philosophis & ab historicis mutuatus est, nunc ea tradere incipit, quæ sunt iurisprudentiæ propria. Hæc partim ad legem, id est, ius scriptum pertinent; partim ad consuetudinem, id est, ius non scriptum. nam ius Romanum in has duas species diuiditur. ĩ. de legib. l. 6. ¶ Legis vocabulum accipitur sex modis. I. Pro quouis iure: siue sit naturale, siue ex hominum instituto: & siue scriptum sit, siue non scriptum. nam & lex naturæ sæpe dicitur, vt ĵ. de sta. homi. l. lex natura. 14. quæ à M. Tullio definitur *ratio summa, insita in natura, quæ iubet ea quæ facienda sunt, prohibétque contraria.* 1. de legib. vel, recta, & à numine 1 2

8 prox.l. 4. ¶ Tertiam personarum diuisionem suppe-
ditat familia. alij namque sunt in eadem familia, alij
in diuersis familiis. In eádem familiâ sunt adgnati. ꝟ.
de verbor.signif l.pronunciatio.195.§. communi. Qui
verò in diuersis familiis sunt, partim sunt cognati,
partim affines, partim extranei. Huc aliquo modo
spectat etiam sexus distinctio, qua masculos à feminis
seiungimus, l. in multis.9.& l.seq.nam femina dicitur
esse caput & finis familiæ suæ. d.l. pronunciatio. in fi.
& l. seq.

VI. *De his qui sui vel alieni iuris sunt.*

1 ALia personarum diuisio est,quòd quædam perso-
næ sunt sui iuris, quædam sunt alieno iuri subie-
ctæ.l.1.in pr. Qui sui iuris sunt, patresfamilias vocan-
tur.l.4.& vel sunt in tutela,vel in curatione.vel neutro
iure tenentur. Instit. de tutel. in pr. Alieni iuris sunt
serui, qui sunt in potestate dominorum l. 1. §. igitur.
& filiifamiliâs,qui sunt in potestate parentum.l.3.& 4.
2 ¶ Filiorum familias alij sunt naturales, alij legitimi. ꝟ.
tit. prox. l. 1. De his sequenti titulo dicetur. Illi aut ex
iustis nuptiis nascuntur. l. 3. aut legitimatione fiunt.
Institut. de nupt. §. vltim. Legitimantur autem.
I. Contractis postea nuptiis à patre eorum cum con-
cubina, ex qua suscepti sunt, & dotalibus instrumen-
tis confectis.C.de natural.liber.l.cùm quis.10.& l.seq.
II. Si curiæ dentur. C. eod.l.3. No. 89.cap.1 III. Be-
neficio principis. No. 74. cap. 1. & 2. No. 89. cap. 3.
IV. Si pater filium suum naturalem in publico instru-
mento, vel in priuato, quod trium testium subscri-
ptione confirmatum sit, vel in testamento, vel apud
acta filium simpliciter nominauerit, eo non adiecto
quòd naturalis filius sit. No. 117. cap. 2. Erat olim &
alius modus legitimandi per adoptionem. C.de natu-
ral. liber. l.6.in fi. quem Iustinus sustulit. C.eod.l.7.&
No. 74.cap.3.

VII. *De adoptionibus, & emancipationibus, & aliis modis, quibus potestas soluitur.*

1 DIuisimus filiosfamiliâs in naturales & legitimos:
quoniam igitur de naturalibus dictum est, nunc
2 de legitimis videamus. ¶ Legitimi vocantur,qui non
3 naturâ, sed adoptione fiunt. l. 1. ¶ Adoptio est legis
actio.ꝟ.de offic. proconf. l. 3. naturam imitans. Instit.
h.t.§.minorem qua qui filiusfam. alicui non est, fit ei
4 filiusfamilias. d. l. 1. ¶ Diuiditur autem in adoptio-
nem, & arrogationem. Adoptio specialis est, cum fi-
liusfamiliâs imperio magistratus adoptatur. Arroga-
tio est adoptio patrisfamiliâs, quæ fit Imperatoris au-
ctoritate. l. 1. in fi. & l. 2. in pr. id est, per rescriptum
5 principis apud acta insinuatum. ¶ Porrò quemadmo-
dum adoptio in persona adoptantis patriam potesta-
tem constituit, ita etiam patris in adoptionem dantis
potestatem dissoluit: adeo vt adoptio non solùm sit
modus patriæ potestatis constituendæ, sed etiam dis-
soluendæ. Instit.quib. mod.ius potest.soluit.§.sed etsi
pater. Qua de causa adnectuntur hic & alij modi,qui-
bus eadem potestas tollitur: inter quos modos est
6 emancipatio. ¶ Est autem emancipatio, actus legiti-
mus.ꝟ.de diuers. reg.iur.l.actus legitimus.77. quo pa-
rens filium familiâs è potestate sua dimittit. Institut.
7 quib.mod.ius potestat.soluit.§.præterea. ¶ Ac triplex
est, videlicèt legitima, Anastasiana, & Iustinianea.d.§.
præterea. Legitima est, qua filius tribus mancipatio-
nibus id est imaginariis venditionibus tribúsq; manu-
missionib. ceteri autem liberi vna mancipatione, ma-
numissionéque sui iuris fiebant.Instit.d.§.præterea. &
ꝟ.de iniust.rup.testam.l.verum.8. Vlpian.11.qui in po-
test.mancipióve sunt.in pr.Caius lib. 1.tit.6.§.item per
emancipationem. Anastasiana fit per rescriptum prin-
cipis apud competentem iudicem insinuatum. C. de
emancip. liber.l. pen.Iustinianea sine rescripto princi-
pis coram competente iudice perficitur: quam intro-
ducens Iustinianus, legitimam emancipationem su-
stulit & Anastasianam probauit. C. eod.l. vlt. Sunt &
alij modi tollendæ patriæ potestatis. Instit. quib. mod.
ius potestat. solu. qui hoc titulo specialiter non de-
clarantur.

VIII. *De diuisione rerum & qualitate.*

TRanseamos à primo iuris obiectu ad secundum, 1
id est, à personis ad res. Rei verbum hîc angustè
accipitur, vt distinguatur à personis, & actionibus.ꝟ.
de statu homin. l. 1. quamuis & personas & actiones
rei appellatione contineri nihil vetet. ¶ Rem in ge- 2
nere definire, nec possumus, nec debemus. Sed diui-
siones sunt afferendæ, quæ ex ipsarum rerum diuersa
qualitate eruuntur. I. Aliæ sunt diuinæ seu diuini iu-
ris: aliæ humanæ, seu humani iuris. l.1. in princ. & ꝟ.
de interd. l.1. in princ. Diuini iuris sunt res sacræ, &
religiosæ,& sanctæ. Sacræ res sunt, quæ publicè con-
secratæ sunt.l.6. §. sacræ. Sanctæ sunt, quæ ab homi-
num iniuria defensæ atque munitæ sunt. l.sanctum.8.
vel, Quæ neque sacræ, neque profanæ sunt, sed san-
ctione quadam confirmatæ,vt leges.l. sacra. 9. §. pro-
priè. portæ & muri ciuitatum,vel castrorum. l.1.in pr.
Sanctum autem dicitur,vel à sanguinibus, quæ legati
populi Romani ferre solebant,ne violarentur.d.l.san-
ctum.8. vel à sanctione. d.l. sacra. §. propriè. Sanctio
verò dicitur ea legis pars,quæ legem violantibus,pœ-
nam irrogat. Religiosus locus est, vbi corpus huma-
num humatum est. l.2.in princ.ꝟ.de relig. l.2.§.sepul-
chrum hoc est, aut totum corpus, aut saltem præci-
pua pars, quæ est caput.ꝟ. eod. l. cùm in diuersis. Res
humanæ partim sunt publicæ,id est, publici iuris:par-
tim priuatæ, id est, iuris priuati.l.1.in princ. II. Quæ-
dam res sunt corporales, quæ sui naturâ tangi pos-
sunt,veluti fundus,homo, vestis. quædam incorpora-
les, quæ sui naturâ tangi non possunt: & vel extra ius
consistunt,vt angeli, & animæ; vel in iure, vt obliga-
tiones, hereditates,seruitutes. d.l.1. §. quædam. & In-
stit. de reb. corporal. & incorpor. Corpora vel sunt
certa,id est,species,vt Stichus:vel incerta,id est.gene-
ra, vt homo.ꝟ.ad leg. Falcid.l.1.§. & omne. Rursus re-
rum corporalium aliæ sunt immobiles, quæ vocantur
prædia,vt domus,ager: aliæ mobiles, vt vestis,aurum:
aliæ se mouentes,vt serui, & bruta animalia.ꝟ.de ædil.
edi.l.1.in pr.& C.de iu.dot. l. pen. in princ.& de quadr.
præscr. l.2.in princ. & l. 3. §. quæ omnia. Quamquam
animalia quoque interdum rerum mobilium appella-
tione continentur. vt ꝟ. de rei vindic.l.1.in princ.& de
acquir.possess.l.3.§.Nerua.Interdum inter res corpora-
les & incorporales ponuntur quantitates id est, quæ
pondere, numero, vel mensurâ constant.ꝟ.ad leg. Fal-
cid. d. l. 1. §. & omne. hoc autem est medium, quod
scholastici vocant medium per participationem extre-
morum: quia quantitates corpore sunt præditæ, vt
nummi, vinum, oleum, frumentum. ꝟ. de legat. j. l.
planè.34.§. sed hoc ita.l. cùm res.47.§. 1. vnde res cor-
porales dicuntur quantæ. ꝟ. de legat.iij.l. quisquis. 95.
sed dum quantitatibus vtimur, à materia & corpore
eas abiungimus, & solius quantitatis rationem habe-
mus. quamobrem dicuntur functionem recipere in
genere suo. ꝟ. de reb. cred. l. 2. §. 1. quia dum iis fun-

gimur siue vtimur, non tam corpus spectamus, quam
generalem quantitatem. Nota genus consistere par-
tim in substantia, vt hominem. ĵ. de condict. indeb.
l.cùm is.32.§. vlt.& de verbor. oblig.l. in stipulationi-
bus,54. in princ.l,vbi 75. §. r. partim in quantitate, id
est,in iis quæ numero,pondere,vel mensurâ constant.
ĵ.de reb.cred.d. l.2.§.1. III. Aliæ sunt in patrimonio
nostro, aliæ extra patrimonium nostrum habentur. ĵ.
de verb.signif.l.5. & Instit.h.t.in princ.id est,quarun-
dam rerum est commercium, quarundam non est
commercium.ĵ.de contrah. empt.l. si in emptionem.
34. Commercium est emendi vendendique inuicem
ius. Vlpian.tit.de domin.& acquir.rer.§.commercium.
Emendi & vendendi verbum latiùs accipe, vt omnem
alienationem complectatur, vt in l.statuliberi.29.in fi.
ĵ.de statulib. IV. Res omnes aut sunt communes, aut
publicæ, aut vniuersitatis, aut nullius, aut singulorum.
l.2.& Insti.eod.§.quædam. Communes sic accipe, quæ
omnibus hominibus communes sunt, vt aër, mare, &
littora maris. d. l.2. in fi. Publicæ dicuntur, quæ sunt
vnius populi, vt flumina perennia, & portus. l.3. in fi.
& ĵ. de flumin. l. 1. §. 1. præsertim si populi Romani
sint. ĵ.de verbor.signif.l.bona.15.& l.seq. Vniuersita-
tis dicuntur, quæ sunt alicuius ciuitatis, vt theatra, sta-
dia.l.6.§.vniuersitatis. Nullius hîc dicuntur, quæ diui-
ni iuris sunt. Instit.eod.§. nullius. Singulorum dicun-
tur, quæ sunt priuatorum hominum, quibus iure gen-
tium vel iure ciuili sunt acquisitæ. Institut.eod.§. sin-
gulorum.

IX. *De senatoribus.*

1 IVdiciorum partibus, id est personis & rebus exposi-
tis, nunc ad ipsa iudicia explicanda aggrediamur.
Non tamen actionum, quæ est tertia iudiciorum pars,
obliti sumus: sed quoniam actiones extra iudicia exi-
stere nequeunt, idcirco tractatum de actionibus cum
tractatu de iudiciis coniungere, non solùm commo-
2 dum, sed etiam necessarium videtur. ¶ Diiudicant
senatus, magistratus, arbitri, & iudices propriè dicti,
qui vocantur iudices pedanei. Distinxi senatum à ma-
gistratu: quia senatus non est magistratûs, sed ordinis
nomen. ĵ.de interdict.& releg.l.7.§.pen. Causas tamen
& lites sub Augustis indicabat. ĵ.de postul.l.1.§.de qua
autẽ.& de flumin.l.2.& à quib.appell. non lic.l.1.Sue-
to.in Caligu.cap.53.in Domitia.cap. 11. & iudices da-
bat.Sueto.in Domit.cap.8. Pliu.lib.2.episto.11.& à iu-
dicibus appellabatur. Sueto. in Nero. cap.17. Tacitus
3 lib. 14. ¶ Senatus est selectorum virorum non ple-
beiorum cœtus. ĵ. de verbor. signif. l. plebs. 238. in
princ. Vbi plebis appellatione etiam equites continen-
tur: nam Romæ tres ordines fuisse, senatorium, eque-
strem, plebeium, satis vel ex illo vulgato versic. cõstat,

„ *Martia Roma triplex, equitatu, plebe, senatu.*

Senatores propriè dicebantur, qui in senatu vel à re-
gibus, vel à dictatoribus, vel à censoribus lecti erant,
qui verò honoribus populi functi fuerant, etsi in se-
natum venire poterant, & sententiæ dicendæ ius ha-
bebant; tamen senatores, cùm nondum in senatum le-
cti essent, non erant. Valer.lib.2.cap.1.Gell.lib.3.cap.
18.Festus in verbo *senatores*.Liu.lib.23. Sed nos hîc se-
natoris nomen latiùs accipimus, vt senatores vocen-
tur, quicumque in senatu sententiam dicere possunt,
l.vlt. in fi. Dicere autem sententiam in senatu possunt,
primò præfectus vrbi, deinde patritij, consules, con-
sulares, præfecti prætorio, magistri militum, & cete-
4 ri illustres. d. l. vlt. in fi. & Nou. 62. ¶ Senatores pa-
tresque dicti sunt vel ab ætate, vel à curæ similitudi-
næ, vel ab honore. Sallust. in coniur.Catil.Liu. lib. 1.
Festus in verbo *Senatores*. ¶ Senatus aut erat legiti- 5
mus, qui statis diebus habebatur: aut edictus siue in-
dictus, qui ob negotia incidentia extra ordinem indi-
cebatur. Sueton.in Iulio, cap.80. & in August. cap.35.
Spart. in Adr. Capitoli. in Gordianis. ¶ Senatorum 6
diuisiones quatuor notentur. I. Alij maiorum gen-
tium, alij minorum gentium appellabantur: quorum
illi à Romulo, hi primùm à Prisco Tarquinio consti-
tuti fuerunt. Liu.lib.1.Tac.lib.11. Hinc patruum con-
scriptorum appellatio fluxit. nam, vt ait Plutar.in Ro-
mulo, Senatores ab initio tantùm patres dicti sunt,
postea pluribus in eundem ordinem adscriptis, Patres
conscripti appellari cæperunt. Festus autem in verbo
adlectis, patres dictos esse ait, qui sunt patricij generis:
conscriptos, qui in senatu sunt scriptis adnotati: alle-
ctos, qui propter inopiam ex equestri ordine in sena-
torum numero sunt assumpti. Sed postea obtinuit, vt
omnes vno patrum conscriptorum nomine vocaren-
tur. II. Quidam pedarij appellabantur, qui senten-
tiam in senatu verbis non dicebant, sed in alienam
sententiam pedibus ibant: aut, qui non sella curuli ve-
hebantur, sed pedibus itabant in curiam: aut, qui non-
dum in ordinem lecti erant. Gell.lib.3.cap.18. III. Se-
natorum alij sunt consulares, alij præfectorij, alij quæ-
storij, &c. qui scilicèt consulatu, præfectura, quæstu-
ra, &c. functi sunt, aut honoraria dignitate à Principe
sunt donati l. 1. & C. vbi Senator. l. 3. & vt dign.or.
seru.l.2. Nam post magistratus gestos ferè in senatum
legi solebant.d.l.3.& C.de præpos.sa.cubicu. l.vlt. Va-
ler.lib.2.cap.1. Vnde Cic.in suis legibus sanxit, è ma-
gistratibus senatum esse oportere. IV. Tres sunt sena-
torum ordines. in primo sunt illustres, in secundo spe-
ctabiles, in tertio clarissimi. Isidor.lib.9.etymolog.c.4.
§.primi ordines. Omnes tamen vocantur clarissimi:
quia etsi dignitas clarissimatûs propriè sumpta distin-
guatur nõ solum ab equestri dignitate, & à perfectissi-
matu, tamquam dignitatib. inferioribus, sed etiam ab
illustratu & spectabilitate, tamquam dignitatibus su-
perioribus. C.de episc. audien.l.neminem.21. in prin.
& Nou.7. cap.12. tamen interdum latiùs sumitur, vt
etiam illustratum & spectabilitatem complectatur, vt
Nou.71.

X. *De officio consulis.*

SEquitur, vt de magistratibus videamus. quorum 1
alij sunt vrbani, alij prouinciales. vrbani sunt, qui
in vrbe Roma ius dicunt, veluti consules, præfecti
prætorio, præfectus vrbi, quæstores, prætores. ¶ Con- 2
sules ex eo dicti sunt, quòd plurimùm reipublicæ cõ-
sulerent. ĵ. de orig. iur. l. 2. §. exactis deinde regibus
consules. ¶ Erant autem duo. d. §. exactis deinde re- 3
gibus consules. annuam potestatem habentes. Liu.
lib.2.in princ. penes quos initio fuit summum ius &
par cum regibus potestas: sed lege deinde lata cau-
tum est, vt ab eis prouocatio esset, néve possent in
caput ciuis Romani animaduertere iniussu populi:
solúmque relictum illis est, vt coërcere possent, & in
vincula publica duci iuberent. d. §. exactis deinde re-
gibus consules. Consulum potestatem imminuerunt
etiam Tribuni plebis, ideo creati, vt plebi aduersus
consules opem ferrent. Liu.lib.2. Tandem eò res reci-
dit Græcorum Imperatorum tempore, vt ferè nomen
inane consulum fuerit. Nou.105.in princ. Quapropter
nihil hoc titulo eis tribuitur, nisi quod ad manumis-
sionem pertinet, hoc est, ad voluntariam iurisdictio-
nem. ¶ Ex consulibus alij erant ordinarij, qui Kal. 4
Ian. magistratum inibant. ĵ. de condit. & demonstr.l.
Publius.36.in princ. alij suffecti, qui in locum deficien-
tium

tium substituebantur. ff. de origi. iur. l. 2. §. post hunc.

XI. *De officio præfecti prætorio.*

1 COnsuli dignitate proximus, potestate his tem-
2 poribus superior erat præfectus prætorio. ¶ Ra-
tio huius nominis: est quia veteres (vt ait Asconius)
prætorem dixerunt omnem magistratum, cui parêret
exercitus: & prætorium, tabernaculum eius. inde au-
la principis, prætorium dicta est: & præfecti prætorio,
3 qui aulæ præerant. ¶ Hi sunt in comitatu principis.
C. de appellat. l. præcipimus. 32. in princ. Eorum formæ
vim legis habent. C. de offic. præfect. prætor. Orient. &
Illy. l. 2. Rerum summa eis commissa est. C. de decur.
l. quilibet. 40. Præsides prouinciarum eorum censuræ
subditi sunt. C. eod. l. ne quis. 30. vice sacra, hoc est Im-
peratoris, iudicant. C. Theod. de appellat. l. à procon-
sulibus. 16. Ab eis appellari non potest. ff. de minor. l.
præfecti. 17. & C. de sentent. præf. præt. l. vn. sed intra
biennium ab eorum sententiis supplicare permittitur.
ead. l. vn. Item aduersus eorum sententias alij magi-
stratus restituere non possunt. d. l. vn. in fi. h. t.

XII. *De officio præfecti vrbi.*

PRæfecto prætorio dignitate par est præfectus vrbi. C. de præfect. præt. l. 1. ceteris autem potestatem & dignitatem dumtaxat intra vrbem habentibus præfertur. C. eod. l. 3. Huius fidei vrbs commissa est. Quidquid intra vrbem, vel extra vrbem, intra centesimum miliare admittitur, ad eius notionem pertinet. Nec solùm de criminibus, sed etiam de pecuniariis causis cognoscit. l. 1. & 2.

XIII. *De officio quæstoris.*

QVæstorum varia fuerunt genera. quidam pecunias publicas curabant: quorum alij in vrbe ærario præerant, alij prouincias sortiebantur. quidam erant candidati principis, qui epistolis principalibus in senatu legendis vacabant. de quibus omnibus loquitur Vlpianus hoc titulo. Fuerunt præterea quæstores parricidij, qui capitalibus rebus præerant. ff. de orig. iur. l. 2. §. & quia vt diximus.

XIV. *De officio prætorum.*

1 PRætorum quidam vrbani fuerunt. ff. de orig. iur.
l. 2. §. cúmque consules. & ff. de suspect. tutor. l. 1. §.
damus. quidam prouinciales, vt prætor Lycaoniæ.
Nou. 25. & prætor Thraciæ. Nou. 26. sed de solis vrba-
2 nis est hic titulus. ¶ Licèt autem prætores plures fue-
rint. d. l. 2. tamen præcipua potestas fuit penes præto-
rem vrbanum, qui inter ciues Romanos ius dicebat,
& peregrinum, qui inter peregrinos, vel inter ciues
Romanos & peregrinos iura reddebat. d. l. 2. §. cúm-
que consules. Quorum auctoritas quanta fuerit, ex
eorum edictis apparet, quæ vim legis habent. Instit.
de iu. natur. §. prætorũ. Sed ea postea plurimũ imminu-
ta, fuit præsertim postquàm ex edicto perpetuo, quod
Saluius Iulianus sub Imperatore Adriano composuit,
ius dici cœptum est. hodiéque solus Imperator leges
condit. C. de legib. l. vlt. Hi prætores iurisdictionem
habent non solùm voluntariam. l. 1. & 2. sed etiam
contentiosam. ff. de suspect. tutor. d. l. 1. §. damus de
criminibus verò non cognoscunt. d. l. 1. §. vlt. & l. 2.
3 ¶ Prætoris definitio ex Marco Tullio de legibus, hæc
colligitur, Iuris disceptator, qui priuata iudicat, iudi-
caríve iubet, & iuris ciuilis custos est.

XV. *De officio præfecti vigilum.*

1 PRæfectus vigilum non est propriè magistratus, sed
extra ordinem est constitutus. ff. de origi. iur. l. 2.
§. nam præfectus. noctúque pro magistratibus fungi-
tur: ac præcipuè curat, ne quod incendium oriatur.
l. 3. in princ. & §. sciendum. De grauioribus crimini-
bus non cognoscit. d. l. 3. §. 1. & l. 4. & C. eod. l. vnic.
¶ Fustibus aut flagellis cædi iubere potest. d. l. 4. Ius 2
gladij in liberos homines non habet: seruos autem
etiã vltimo supplicio afficere potest. ff. de condi. cau.
da. l. penult. ¶ Vigilum cohortibus præest. l. 3. in pr. 3
vnde etiam nomen accepit. Nou. 13. in princ. ¶ Sed 4
cùm odioso & tenebricoso nomine Nyctéparchus
dici cœpisset, nouissimè Iustinianus constituit, vt præ-
tor plebis appellaretur. d. No. 13.

XVI. *De officio proconsulis & legati.*

TRansit à magistratibus vrbanis ad prouinciales. 1
¶ Prouincias, quæ stante republica in consulares 2
& prætorias diuidebantur, Augustus aliter diuisit:
alias namque senatui, populóque Romano concessit,
alias & quidem validiores ipse suscepit, auctore Sue-
tonio in eius vita, cap. 47. In illas mittebantur pro-
consules: qui consularem potestatem & insignia con-
sularia habebant, hoc excepto, quòd non duodecim
fascibus, vt consules, sed sex tantummodò vtebantur.
l. proconsules. 14. Sunt autem vel ordinarij, vel suffe-
cti. ff. de tutor. & curat. da. l. 1. quo modo etiam con-
sules suprà diuisimus. Item vnum plurésve legatos
accipiunt, quibus iurisdictionem suam mandant. l. 4.
§. vlt. l. legati. 13. & ff. de offic. eius. l. 4. In has prouin-
cias, quas sibi reseruauit, Imperator mittit præsides,
qui & legati Cæsaris dicuntur, de quibus deinceps di-
cendum est.

XVII. *De officio præfecti Augustalis.*

QVi Ægypto ab Imperatore perficitur, speciali 1
nomine præfectus Ægypti vocatur. l. vnic. & ff.
de tutor. & curat. dat. l. 1. & de mand. vind. l. apud præ-
fectum. 21. & C. de postul. l. 1. aut præfectus Augusta-
lis, vt in hac rubrica, & C. de decur. l. quinque. 57. siue
quia ab Augusto constitutus fuit. d. l. vn. siue quia præ-
est prætorio Augustali in Ægypto: vnde etiam præ-
fectus prætorio Augustali nuncupatur. C. eod. l. 2.
¶ Huic ad similitudinem proconsulis imperium da- 2
tum est. d. l. vni.

XVIII. *De officio præsidis.*

PRæsidis nomen generale est, quo omnes, qui pro- 1
uincias regunt, appellantur. l. 1. Sed propriè præses
dicitur legatus Cæsaris, cui Princeps aliquam è suis
prouinciis regendam committit. l. pen. ¶ Hic maius 2
imperium in ea prouincia habet omnibus post Prin-
cipem. l. 4. & de omnibus causis, quæ Romæ varias iu-
dices habent, in prouincia sua cognoscit. l. ex omni-
bus. 10. & l. seq. Ius habet gladij l. 6. §. qui vniuersas.
sed ita vt gladio animaduerti oporteat, non securi,
vel telo, vel fusti, vel laqueo, vel quo alio modo. ff. de
pœn. l. aut damnum. 8. §. 1. Item damnare in metallum
potest. d. l. 6. §. qui vniuersas. deportare non potest. ff.
de pœn. l. 2. §. 1.

XIX. *De officio procuratoris Cæsaris, vel rationalis.*

QVi causis fiscalibus in vrbe præest, præfectus æra- 1
rio dicitur. ff. de transact. l. cùm hi. 8. §. transactio-
nes. & de iu. fis. l. edicto. 13. in princ. Qui verò iisdem
causis in prouincia præest, procurator Cæsaris appel-
latur. l. 1. & ff. de iu. fis. l. ne procuratores. 30. aut procu-
rator principis. ff. de offic. proconsul. l. nec quidquam.
9. in princ. aut procurator diuinæ domus. C. vbi cau.
fisca. l. cùm aliquid. 8. aut curator Cæsaris. l. 3. & ff. de
iu. fisc. l. 3. aut rationalis, vt in hac rub. & C. si adu. fis.

l.3.& vbi cau.fisc.l.5.aut rationalis summæ rei.C.eod.
2 l.7. ¶ Non habet ius deportandi: nec restituit dam-
natos. l. 3. sed aduersus fiscum vnà cum præside resti-
tuere potest. C. si adu. fisc.l.2. Omnino inter priuatos
neque ciuilem neque criminalem iurisdictionem ha-
bet, nisi vicem præsidis gerat. C.de pedan. iudi.l.1. &
de iurisdi.omn.iudic.l.1. & vbi cau. fisca.l.3. & ad leg.
Fab. de plagiar. l.4. & de pœn. l.2. Rerum autem pro-
uincialium procuratio ei mandatur, vel omnium, vel
quarundam. ff. ex quib. caus. maior. l. qui mittuntur.
35. §.1.

XX. *De officio iuridici.*

CVm in aliis prouinciis præsides, aut eorum lega-
ti ius redderent, aut iudices darent: Alexandriæ,
ne omnino Ægyptus in potestate præfecti esset, vnus,
qui ius diceret, ab ipso Cæsare constituebatur, qui iu-
ridicus appellatur.

XXI. *De officio eius, cui mandata est iurisdictio.*

1 QVoniam magistratus tam vrbani quàm prouin-
ciales, cùm ipsi rebus atque negotiis omnibus
vacare non possint, iurisdictionem suam alteri man-
dare solent. ff.de iurisdict.l.solet.16.& s̄. de offic. pro-
cons. l. 4. §. vlt. cum duab. legibus sequentibus: pro-
pterea magistratuum officio exposito, nunc eorum
officium declaratur, qui mandatam iurisdictionem
2 suscipiunt. ¶ Mandari possunt quæ iure magistratus
competunt, non quæ specialiter lege, vel senatuscon-
sulto, vel principali constitutione tributa sunt. l. 1.
3 ¶ Mandatur vel tota iurisdictio, vel eius pars.l.4.& ff.
de iurisd.d.l.solet. & l.seq. Et vel à magistratu vrbico,
vel à prouinciali.l.2.& ff.de iurisd.l.solet. & s̄.de offic.
procons. l. 4. §. vlt. Item vel alteri magistratui.l.3.vel
alicui priuato.l.vlt.

XXII. *De officio assessorum.*

MAgistratibus, & iis, qui mandatam à magistra-
tibus iurisdictionem suscipiunt, consiliarij assi-
debant iurisperiti, quorum officium hic titulus ex-
planat. Ex his alij publicum salarium à fisco percipiũt,
qui in sua prouincia vltra statutum tempus assidere
non possunt. ff. ex quib.cau. maio. l.hi qui.37.hoc est,
vltra quatuor menses. C.h.t.l.in consiliariis.10.alij pu-
blico salario non fruuntur, qui in patria sua assidere
non prohibentur.l.vlt.

LIBER SECVNDVS.

TITVLVS I.

De Iurisdictione.

1 TRANSIT ab officio ad iurisdictionem: quia
officij verbum latiùs patet, quàm iurisdictio-
nis. vt enim proconsul, aut præses xenia acci-
piat, vel non accipiat, vt patienter laudes suas audiat,
ne extra prouinciam agat; nemo ad iurisdictionem
pertinere dixerit, quæ tamen ad officium spectare, cer-
tum est. s̄. de offic.procons.l.6.§.vlt. & l.7. & de offic.
præsid.l.illud.15.Ne propterea intelligas officium esse
genus iurisdictionis: sed officium aut extra iurisdictio-
nem considerari, vt in dictis legibus, aut circa iurisdi-
ctionem versari, vt in l. nec quicquam. 9. §. circa ad-
uocatos. & §. obseruare. s̄. de offic. procons. ceterùm
officium id ex proprietate vocabuli significat, quod
fieri debet: iurisdictio verò id, quod fieri potest.
¶ Iurisdictionem definio magistratus de causis notio- 2
nem. est enim notio, genus iurisdictionis. ff. de re iu-
dic.l.5.& de verbor.signif.l.notionem.99.in princ. sed
verbum magistratus distinguit iurisdictionem à no-
tione iudicis pedanei, qui iurisdictione caret, iudican-
dique dumtaxat licentiam habet. C.vbi & apud quem.
l.vlt. Si quidem aliud est ius dicere, aliud, iudicare. C.
ne quis in sua causa iud. aut sibi ius dic. Si quis obii-
ciat, non tantùm magistratus iurisdictionem habere,
sed etiam eos, quibus iurisdictio mandata est: respon-
debo, etiamsi iurisdictio alicui mandata sit, non ta-
men eius, cui mandata est, sed magistratus, qui man-
dauit, iurisdictionem esse.l.solet.16.& s̄.de offic.eius.
l. 1. §. qui mandatam. & l. 3. Adieci *de causis*, vt pro-
priam iurisdictionis materiam, qua distinguitur ab
aliis magistratuum cognitionibus, explicarem. ¶ Ex 3
hac definitione colligamus diuisiones. I. Notionis
verbum hanc mihi videtur iurisdictionis diuisionem
suggerere; vt alia sit, quæ de plano expediri potest;
alia, quæ pro tribunali tantùm expediri potest. s̄. de
offic. procons. l.nec quidquam.9.§.vbi. & §. de plano.
II. Sicut magistratus vel sunt vrbani, vel prouincia-
les, vel municipales: ita iurisdictio triplex est: vrba-
na, prouincialis, municipalis. nam magistratus quo-
que municipales iurisdictionem habuisse, verius est.l.
magistratibus.12. Paulus lib. 5. sentent. tit. 5. in princ.
III. Sicut causarum aliæ sunt voluntariæ, vt manu-
missio, adoptio, aliæ contentiosæ, vt restitutiones in
integrum: ita iurisdictio in voluntariam & conten-
tiosam diuiditur. s̄. de offic. procons. l. 2. IV. Cùm
causarum aliæ sint ciuiles, aliæ criminales: hinc fit,
vt iurisdictio quoque sit aut ciuilis, aut criminalis.
Quæ ad causas criminales pertinet, merum imperium
propriè dicitur, quæ verò in ciuilibus causis consistit,
imperium mixtum, aut iurisdictio proprio vocabulo
nuncupatur.l.3. Est autem merum imperium, ius gla-
dij, id est, potestas animaduertendi in facinorosos ho-
mines gladio vel alia coërcitione. d. l. 3. & s̄. de offic.
procons.l.6.in princ. ff.de diuers.reg.iur.l.nemo potest
gladij. 70. veluti securi, laqueo, telo. ff. de pœn. l. aut
damnum.8.§.1. Merum dicitur, quia purum est, non
commixtum cum iurisdictione propriè dicta; vt me-
rum ius gentium dicitur, quod est à iure ciuili seiun-
ctum. ff.de depos.l.bona fides.31. Ius gladij vocatur. d.
l. 3. quia vt hasta iurisdictionis, ita gladius huius im-
perij insigne erat, apud Romanos vt docui Methodi-
corum lib. 3.ad tit.de iurisdictione,num. 37. Mixtum
imperium, quod etiam non merum appellatur. s̄. de
offic. eius.l.vlt.est illud, cui etiam iurisdictio inest.d.l.
3.vel, quod iurisdictioni cohæret. s̄. eo. l.1. in fi. vel,
modica coërcitio, sine qua iurisdictio nulla est. d. l.
vlt.Iurisdictio propriè dicta est, quæ in iure dicundo,
potiùs quàm in iubendo consistit. Sed neque impe-
rium mixtum sine iurisdictione constare potest. d. l. 3.
neque iurisdictio sine mixto imperio. d. l. vlt. In qui-
busdam tamen causis vis iurisdictionis magis apparet,
quàm imperij, vt in danda bonorum possessione: in
aliis contrà imperij maiestas magis effulget, vt cùm
prætor cauere iubet, aut in possessionem mittit.l.4.&
ff. de municip.l. ea quæ. 26. Tentabit aliquis præterea
iurisdictionem in ordinariam, & delegatam seu man-
datam diuidere, ex l. 5. nisi monuero, hanc non esse
veram diuisionem: quoniam iurisdictio eadem est, si-
ue mandetur, siue non mandetur: & mandata, eius
est qui mandauit, non eius qui suscepit, vt suprà do-
cui. ¶ De iurisdictione tria edicta, primum hoc titu- 4
lo, reliqua duo duobus titulis sequentibus proponun-
tur. Primum edictum est de albo corrupto. quo edicto
caue

cauetur, vt si quis id, quod iurisdictionis perpetuæ
causâ, non quod prout res incidit, propositum est, aut
proponitur, aut proponendum est, dolo malo corru-
perit, aut sustulerit, aut, vt corrumperetur, tollere-
túrue, mandauerit; in eum detur quingentorum au-
reorum iudicium, quod populare est. In seruos autem,
si à dominis non defendantur, & eos qui inopia labo-
rant, corpus torquendum est. l. 7.

II. *Quod quisque iuris in alterum statuerit, vt ipse eodem iure vtatur.*

1 SEquitur secundum edictum de iurisdictione, cuius
2 quatuor sunt partes. ¶ Prima & præcipua pars, à
huius tituli inscriptionem compositores sumpserunt,
est, de iis, qui iurisdictioni præsunt, nouum ius dicen-
tibus. Nam qui magistratum potestatémve habet, si
quid in aliquem noui iuris dolo malo & cum effectu
statuerit, ipse quandocumque aduersario postulante,
eodem iure vti debet. Assessoris autem imperitia, qui
nouum ius suggessit, non ius dicenti, sed ipsi assessori
3 nocere debet. l. 1. §. hæc autem. & l. 2. ¶ Secunda pars
est de litigatoribus, qui nouum ius impetrarunt. Nam
si quis apud eum qui magistratum potestatémque ha-
bebit, aliquid noui iuris obtinuerit, postea quando-
cumque aduersario eius postulante, idem aduersus
4 eum decernetur. d. l. 1. §. 1. vers. si quis apud. ¶ Tertia
pars rationem edicti, & æquitatem ostendit: scilicet
vt quod quis in alterius persona æquum esse credidis-
set, id in sua quoque persona valere patiatur. d. l. 1. §. 1.
5 in fin. ¶ Quarta parte prætor excipit nouum ius di-
centes vel impetrantes contra eum, qui idem iuris
antea dixerat vel impetrauerat: ne, dum huius edicti
beneficio vtuntur, in eius pœnam committant. l. vlt.
6 ¶ Notandum est hanc pœnam aduersus omnes sta-
tui, qui in edictum inciderunt, non solùm eo postu-
lante qui læsus est, sed etiam quocumque alio. l. 3. §.
hæc pœna. & §. quod autem.

III. *Si quis ius dicenti non obtemperauerit.*

1 TErtium edictum de iurisdictione in eos propo-
nitur, qui ius dicenti non obtemperauerint, hoc
est, id non fecerint, quod extremum est in iurisdictio-
ne, vltra quod ius dicens non progreditur. l. vn. §. 1.
2 ¶ Hoc iudicium non ad id, quod interest, sed, quanti
ea res est, concluditur, id est, quanti contumacia non
obtemperãtis æstimatur. &, cum incertam pœnam con-
tineat, neque post annum, neque in heredem datur. d.
l. vn. §. vlt.

IV. *De in ius vocando.*

1 NVnc de iudiciis magistratuum, quorum officium
& iurisdictionem hactenus explicuimus, dicen-
dum est. Exordiemur autem ab edicto de in ius vo-
cando, quod est initium omnium actionum instituen-
2 darum. Instit. de pœn. temerè litig. §. vlt. ¶ In ius vo-
care, est ad eum, qui iurisdictioni præest, iuris expe-
riundi causâ vocare. l. 1. & j. tit. prox. l. 2. & Institut. de
3 pœn. teme. litigan. d. §. vlt. ¶ Differt autem in ius vo-
catio à citatione propriè sumpta (nam interdum cita-
tio pro in ius vocatione sumitur) nullis modis, vt in
4 Methodico docui, C. hoc tit. cap. 1. ¶ Sed quidam in
ius vocari non possunt, vt maiores magistratus, &
alij, qui enumerantur in l. 2. 3. & 4. in prin. quidam non
sine permissu prætoris vocari possunt, vt parentes, pa-
troni, patronorum liberi, vel parentes. d. l. 4. §. 1. & ce-
teri, quibus talis reuerentia debetur. l. generaliter 13.
Si quis aduersus ea fecerit, pœnam sustinet 50. aureo-
rum: vel, si inopiâ laboret, corporaliter plectitur. l. pen.
& vlt. ¶ Doctores vocationem in ius seu citationem 5
diuidunt in verbalem, & realem. sed illa sola dici po-
test citatio vel in ius vocatio, hæc autem propriè vo-
catur prehensio. verbalem autem subdiuidunt in pri-
uatã, & publicam. Priuata fit voce apparitoris, vel per
epistolam. Publica fit affixo programmate, vel per tu-
bam, per campanã. Hæc magis hodiernæ consuetudini
quàm iuri Iustinianeo sunt consentanea. Ego malim
vocare publicam, quæ fit auctoritate publica, id est,
magistratus vocationem habentis, vt docet Gell. lib.
13. cap. 12. priuatam verò eam, quæ fit auctoritate pri-
uata ipsius auctoris. Gell. lib. 13. cap. 13. Horat. lib. 1.
Saty. 9. Sed hodie hæc priuata non est in vsu.

V. *Si quis in ius vocatus non ierit, siue quis eum vocauerit, quem ex edicto non debuerit.*

EX quacumque causa ad eum, qui iurisdictioni 1
præest, in ius vocatus venire debet; vt, si dubite-
tur, an eius iurisdictio sit, hoc ipsum sciatur. l. 2. in pr.
prætoris est enim æstimare, an sua sit iurisdictio: vo-
cati autem non contemnere auctoritatem prætoris. j.
de iudic. l. 5. Quòd si in ius vocatus non ierit; ex cau-
sa à competenti iudice pro iurisdictione iudicis mul-
tabitur. d. l. 2. §. si quis. ¶ Excusatur tamen I. Qui ex 2
edicto in ius vocari non debuit, argum. l. 1. §. Ofilius.
& l. 2. in princ. j. ne quis eum qui in ius vocab. vi exi.
& l. quamuis. 11. s. tit. prox. Huc spectat posterior illa
rubricæ pars, *siue quis eum* &c. quod non videntur ani-
maduertisse, qui putant ea verba ad rubricam præce-
dentem esse transferenda. II. Qui eo non venit, quo
vocari eum non debuisse certum est. j. ne quis eum
qui in ius vocab. d. l. 2. §. eadem. III. Qui per rusticita-
tem non venit. d. l. 2. §. si quis. IV. Qui frustra venis-
set: quia actoris non intererat, vt veniret, putà quia
dies feriata erat. d. l. 2. in fin.

VI. *In ius vocati vt eant, aut satis vel cautum dent.*

QVintò excusatur, qui iudicio sisti idoneè satisde-
dit, aut cauit. s. de in ius vocan. l. neque. 22. §. qui
in ius. & j. qui satisda. cogan. l. 5. §. qui pro rei. Aut
enim in ius vocatus venire debet, aut satis vel cautum
dare. quod j. tit. 8. explanabitur.

VII. *Ne quis eum, qui in ius vocabitur vi eximat.*

NOn solùm punitur, qui in ius vocatus non venit, 1
sed etiam qui eum in ius euntem exemit. l. 1. in
princ. l. 3. in fi. aut dolo malo fecit, quò magis exime-
retur. l. 4. in fi. ¶ Eximere est quoquo modo facere, 2
quò minùs in ius vocatus veniat. d. l. 4. in princ. ¶ Ex 3
hoc edicto datur iudicium in factum. l. 5. §. 1. & §. hoc
iudicium. Quo non id continetur, quod in veritate
est, sed quanti ea res est ab actore æstimata, de qua
controuersia est. vnde apparet, etiamsi calumniator
quis sit, hanc pœnam eum persequi. d. l. 4. §. 1. d. l. 5. §. 1.

VIII. *Qui satisdare cogantur, vel iuratò promittant, vel suæ promissioni committantur.*

SI in ius vocatus caueat iudicio sisti, non potest in
ius duci. s. de in ius vocan. l. neque. 22. & qui eum
duxerit iniuriarum tenetur. l. 5. non enim vocatus in
ius ire præcisè tenetur, sed aut ire, aut idoneè cauere,
vt s. dictum fuit tit. 6. quod nunc exponemus latiùs.
¶ Cautionis tres sunt species, satisdatio iuratoria cau-

tio, repromiſſio; quas expoſui ad titulum. Inſtit. de ſa-
3 tiſdat. ¶ Satiſdatio eodem modo appellata eſt, quo
ſatisfactio. nam vt ſatisfacere eſt deſiderium eius, cui
ſoluendum aliquid eſt, non ſolutione, ſed alia ratio-
ne implere; ita ſatiſdare eſt, aduerſario, pro eo quod
petit, ita cauere, vt eo nomine ſecurus fiat. l. 1. & ff.
4 quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l. 6. in princ. ¶ Satiſ-
datio bifariam diuiditur. I Aut eſt voluntaria, aut ne-
ceſſaria l. ſi fideiuſſor. 7. §. ſi neceſſaria. II. Aut fit datis
fideiuſſoribus, aut pignoribus. ff. de pecun. conſti. l.
promiſſor. 21. §. vlt. Propriè tamen ſatiſdatio dicitur,
quæ fit datis fideiuſſoribus; quamuis ex interpretatio-
ne receptum ſit, vt ſatiſdari dicatur etiam pignoribus.
d. l. promiſſor. §. vlt. & ff. de ſtipul. præt. l. prætoriæ. 7. In
hoc autem tractatu de cautione iudicio ſiſti, hæc ſa-
tiſdatio cùm prætoria ſit. ff. eod. l. 1. in princ. omnino fi-
deiuſſoris perſonam deſiderat. d. l. prætoriæ. Porrò qui-
nam repromittant, vel iuratò caueant, vel datis fide-
iuſſoribus ſatiſdent, docui ad d. tit. Inſtit. de ſatiſdat.
5 ¶ Nunc ſciendum eſt, fideiuſſorem locupletem dan-
dum eſſe. ʒ. in ius voca. vt eant. l. 1. Locuples propriè
dicitur, qui ſatis idonee habet pro magnitudine rei,
quam actor petit. ff. de verb. ſignif. l. quos nos hoſtes.
234. §. 1. Sed locuples videtur dari, non tantùm ex fa-
cultatibus, ſed etiam ex conueniendi facilitate. l. 2. in
6 princ. ¶ Qui talem fideiuſſorem non acceperit, vt
initio huius tituli dixi, iniuriarum tenetur. nec ſolùm
ei tenetur, quem in ius duxit, ſed etiam fideiuſſori,
quem non accepit. l. 5. Quod dixi locupletem fideiuſ-
ſorem exigi, regulariter verum eſt. ſed excipiuntur ne-
ceſſariæ perſonæ, inter quas qualemcumque fideiuſſo-
rem, id eſt, etiam non locupletem accipi prætor iubet,
l. 2. §. prætor. & §. ſeq. & ʒ. in ius voca. vt eant. l. 1. 2. 3.
& in eum qui non acceperit, cùm ſciret eam neceſſi-
tudinem perſonarum, quinquaginta aureorum iudi-
cium dat. ʒ. in ius voc. vt eant. d. l. 2.

IX. *Si ex noxali cauſa agatur quemadmodum caueatur.*

QVæ ſuperiori titulo de cautionibus iudicio ſiſti
dicta ſunt, ad liberos homines pertinent. Si quis
autem ſeruum, de quo noxalis actio eſt iudicio ſiſti
promiſerit: prætor hoc titulo edicit, vt in eadem cau-
ſa eum exhibeat, in qua tunc eſt, donec iudicium ac-
cipiatur. l. 1. in princ. Sed etſi quis liberum hominem
iudicio ſiſti promiſerit, in eadem cauſa eum ſiſtere de-
bet. ff. ſi quis caut. l. ſi quis quendam. 11. In eadem cau-
ſa ſiſtere videtur, qui ad experiendum non facit acto-
ris ius deterius. d. l. 1. §. 1. d. l. ſi quis quendam. & l. ſeq.
in princ.

X. *De eo, per quem factum erit, quò minùs quis in iudicio ſiſtat.*

1 CAutione datâ vitat quidem reus neceſſitatem ſe-
quendi eum qui in ius vocat, ſed poſtea debet,
ſicut promiſit, iudicio ſe ſiſtere. actor quoque adeſſe
debet. ac ne quis eis impedimenta ſtruat, quò minus
ad iudicium veniant: viſum eſt prætori, hoc edicto
dolum eius coërcere, qui impedit aliquem iudicio ſi-
2 ſti. l. 1. in princ. ¶ Hoc titulo (vt opinor) ideo iudicij,
non iuris mentio fit, vt intelligatur, quamuis hîc præ-
cipuè de iis loquamur, qui iuriſdictioni præſunt, ta-
men ea, quæ hoc titulo proponuntur, ad eos non ab-
ſurdè trahi poſſe, qui ad iudices pedaneos vocantur.
3 ¶ Dolo malo feciſſe videtur, ſiue quis per ſe, ſiue per
alium fecerit. d. l. 1. §. 1. & ſiue vi, ſiue dolo tantùm. d. §.
1. & 2. ¶ Hæc actio non ſolùm ei competit, qui in ius 4
vocauerat, ſiue ſe, ſiue eum, quem in ius vocauit, im-
peditum fuiſſe dicat. l. vlt. ſed etiam in ius vocato, niſi
ab actore impeditus fuerit: quo caſu ſufficit ei exce-
ptio, ſi de pœna promiſſa conueniatur eò quòd ad iu-
dicium non venerit. l. 1. §. ſi reus. ¶ Datur autem hæc 5
actio in factum in id quod intereſt. d. l. vlt. in princ. ſed
ex parte eius, qui dolo fecit, pœnalis eſt.

XI. *Si quis cautionibus in iudicio ſiſtendi cauſa factis non obtemperauerit.*

SVperior titulus coërcuit eos, qui aliquem impe- 1
diunt iudicio ſiſti. ʒ. tit. prox. l. 1. hic autem titulus
docet, ſi quis aut non ſtiterit, aut non in eadem cauſa
ſtiterit, ſtipulationem committi aduerſus reum, & fi-
deiuſſores ab eo datos. l. 4. in princ. & §. item quæritur.
l. 6. l. ſi quis quendam 11. cum ſimilib. ¶ Ex ea igitur 2
ſtipulatione actio competit. hoc eſt, aut certi condi-
ctio, ſi certa pœna promiſſa ſit, aut incerti in id quod
intereſt, ſi pœna expreſſa non fuerit. ʒ. ſi quis in ius
voc. non ier. l. vlt. & ff. de ſtipul. præto. l. vlt. & Inſtit. de
verb. oblig. in princ. Æſtimatio eius quod intereſt, ad
illud tempus refertur, quo ſiſti debuit, non ad id quo
agitur. l. qui autem. 12. ¶ Porro hæc actio ex iuſta 3
cauſa aut ipſo iure denegatur, aut ope exceptionis eli-
ditur. ʒ. qui ſatiſda. cogan. l. vlt. Ipſo iure non compe-
tit, ſi principalis actio tranſactione, morte, vel alio
modo ſublata ſit. l. 2. in princ. l. ſi eum. 10. §. qui iniuria-
rum. l. vlt. Per exceptionem tollitur, ſi reus iuſtam cau-
ſam afferat, qua impeditus, iudicio non ſtitit, veluti
ſi aduerſam valetudinem, tempeſtatem, vim fluminis
excuſet. d. l. 2. & paſſim. item ſi poſtea ſe ſiſtat, nec
actoris ius ex mora deterius factum ſit. l. & poſt. 8.

XII. *De feriis, & dilationibus, & diuerſis temporibus.*

VAriis excuſationibus vti poteſt, qui vadimonium 1
deſeruit, id eſt, qui iudicio non ſtitit, vt promiſe-
rat. Harum cauſarum aliæ, breuiter ſunt expoſitæ ſu-
periori titulo: aliæ, quia prolixiorem tractationem
requirunt, in ſequentes titulos ſunt reiectæ. Ergo has
excuſationes ordine explicemus. ¶ Prima excuſatio 2
eſt propter ferias incidentes. l. 6. nam & is excuſatur,
qui die feriato in ius vocatus non iuit. ʒ. ſi quis in ius
voc. non ier. l. 2. in fi. cùm nec vocari tunc debuerit, vt
Varronem in augurū libris ſcripſiſſe teſtatur Macrob.
Saturn. lib. 1. Etenim feriæ (quæ auctore Feſto à ferien-
dis victimis ſunt appellatæ, & olim dicebantur dies
nefaſti, quibus opponuntur dies faſti) ſunt vacationes
à ciuilibus iudiciis. l. 6. vel vacationes à forenſibus ne-
gotiis. l. pen. vel, dies, quibus lege agere non licet, qui-
buſve ius dici non poteſt. Varro. lib. 5. de ling. Latin.
Ouid. 1. faſtor. ver. 47. Macrob. lib. 1. Saturnal. ¶ Idem 3
Macrobius dicto loco auctor eſt, ferias aut publicas
fuiſſe, aut proprias familiarum, aut proprias ſingulo-
rum, publicarum quatuor fuiſſe genera: nempe ſta-
tiuas, quæ vniuerſi populi communes erant, & certis
conſtitutiſque diebus fiebant: conceptiuas, quæ quo-
tannis à magiſtratibus aut ſacerdotibus concipieban-
tur in dies certos, vel etiam incertos, vt ſunt Latinæ,
paganalia, ſementinæ, compitalia: imperatiuas, quas
conſules vel prætores pro arbitrio poteſtatis indice-
bant: & nundinas, quæ paganorum erant, ac ruſti-
corum, qui tunc negotiis propriis vel mercibus pro-
uiſuri conueniebant. Hæc Macrobius. ¶ Feſtus autem 4
in verbo *feriæ*, alias ſine feſto fuiſſe ait, quales ſunt
nundinæ: alias cum feſto, vt Saturnalia. ¶ Sed vt di- 5
uiſiones

oisinnes publicatum feriarum, de quibus hoc titulo
agitur, ex iure nostro sumamus: I. Aliæ sunt feriæ ge-
nerales, quæ vbique locorum obseroantur: aliæ par-
ticulares, quæ certo loco concluduntur. l. 4. & extrà
eod. cap. vlt. II. Aliæ sunt solemnes, quæ ex ordine
obseruantur: aliæ repentinæ, quæ extra ordinem, ob
rer potà prosperè gestas, Indicuntur. ff. ex quib. caus.
maior. l. sed etsi. 26. §. si feriæ, & C. de dilat. l. 3. Solem-
nes partim sunt diuinæ, quæ diuini cultus causâ obser-
uantur. C. h. t. l. vlt. partim humanæ, vt messium, &
vindemiarum. l. 1. in princ. & C. eod. l. 7. Hactenus de
6 feriis. ¶ Secunda excusatio est propter dilationem. ff.
7 de iudic. l. interdum. 36. in prin. & C. de dilat. l. 3. ¶ Di-
latio est diei iudicij diffusio atque prorogatio. l. a. §. si
quis iudicio qua pendente cognitio sustinetur. d. l. in-
terdum in princ. & officium iudicis conquiescit. d. l. 3.
8 ¶ Diuiditur I. In peremptoriam, & oon peremptoriam.
ff. de iudic. l. ad peremptorium. 68. Peremptoria
dicitur, quæ perimit disceptationem, neque vltrà pa-
titur aduersarium tergiuersari. ff. eod. l. & tertium. 70.
nam eâ comminatur iudex, etiam absente diuersa par-
te cogniturum se & pronũciaturum. ff. eod. l. in perem-
ptorio. 71. Vnde intelligimus, non peremptoriam di-
lationem esse, quæ disceptationem dumtaxat profert,
non perimit. d. l. interdum. in prin. & d. l. 3. II. In con-
uentionalem, iudicialem, & legalem. Conuentiona-
lis est, quæ fit ex consensu litigatorum, argum. l. si
conuenerit. 26. ff. de re iudic. & l. 4. in fi. C. de dilat. Iu-
dicialis est, cuius auctor est iudex instante fortassis al-
tero litigatorum. C. eod. l. 1. & 4. Legalis est, quæ fit
à lege, veluti propter ferias. C. de feri. l. 3. 6. 8. 10. Hæc
9 de dilationibus dicta sint. ¶ Tertia excusatio est pro-
pter tempus. s. tit. prox. l. 1. l. etsi post. 8. Notandum est,
diem naturalem, more Romano, à media nocte inci-
pere, & sequentis noctis media parte finiri. l. more. 8.

XIII. *De edendo.*

1 QVarta excusatio est, si actor non ediderit actio-
nem, qua vti vult. extra de libe. oblat. cap. vlt.
2 ¶ Editio est prolatio seu demonstratio. l. 1. §. 1. & C. eo.
l. 3. quam litigaturus suâ, vel aduersarij causâ facit. Suâ
causa, vt cum edit instrumenta, quibus est vsurus. d. l. 1.
§. edenda. Aduersarij causâ, vt cùm reus actori ratio-
3 nes edere cogitur. C. eod. l. 5. ¶ Editur autem aut ver-
bis, aut scriptura, aut alia demonstratione. d. l. 1. §. 1. &
4 l. 6. §. edi. ¶ Et vel actio editur. d. l. 1. in princ. & §. 1.
5 & C. eod. l. 3. vel instrumentum. d. l. 1. §. edenda. ¶ Edi-
tio actionis est futuræ litis demonstratio. d. l. 3. vt is,
qui conuenitur, sciat vtrùm cedere, an contendere de-
beat: &, si contendendum putat, veniat instructus ad
se defendendum, cognita actione, qua conuenitur. l. 1.
6 in princ. ¶ Editur autem actio, siue quis copiam de-
scribendi faciat, siue in libello complectatur & det,
siue dictet, sioe aduersarium suum ducat ad album,
& ei demonstret iudicium quod dictaturus est, vel id
7 dicat, quo vti vult. d. l. 1. §. 1. ¶ Editio instrumenti est,
per quam scriptura in iudicio profertur, vt fides veri
constare possit. C. h. t. l. 3. & l. 5. Instrumenti appella-
tionem latè accipe, vt complectatur omnem scriptu-
ram, quæ probationis causâ editur, vt acta publica, tam
ciuilia, quam criminalia. C. eod. l. a. & rationes. l. 4. l.
quædam. 9. in prioc. Ratio autem definitur vltro ci-
tróque dandi, accipiendi credendi obligandi, liberan-
8 di sui causâ negotiatio. l. 6. §. rationem. ¶ Edere in-
strumenta, putà rationes, est dictare; vel tradere libel-
lũ, id est, exemplum; vel codicem, id est, authenticum
proferre. l. 6. §. edi autem. Sed edi ratio tum demum
intelligitur, cùm à capite editur, vt tota inspici possit.
l. argentarius. 10. §. edi autem. & quidem cum die &
consule: quamquam alia instrumenta eduntur sine die
& consule quo sunt concepta, expresso tantùm die, in
quem solutio collata est. l. 1. §. editiones. ¶ Edere in- 9
strumenta coguntur alij edicto prætoris, vt argentarij.
l. 4. in prioc. (Argentario verò, & ei, qui sibi iterum
edi postulat, non sine causæ cognitione edi iubet. l. 6.
§. prætor ait) data actione in factum. l. quædam. 9. in
prin. intra annum. l. vlt. quanti argentis interfit eas sibi
editas esse. l. 6. §. ex hoc edicto. d. l. argentarius. §. cùm
autem. (Æstimatio autem eius, quod interest, ad illud
tempus refertur, quo edi debuit, non ad illud, quo agi-
tur. l. vbi 8. §. is autem.) alij alia actione prætoria, vt
negotiorum gestor. ff. de negot. gest. l. 2. Insti. de oblig.
quæ qua. ex contr. §. 1. alij actione ciuili, vt procura-
tor actione mandati, socius actione pro socio, tutor
actione tutelæ. d. l. quædam. in prin. alij officio iudicis.
C. eod. l. 1.

XIV. *De pactis.*

QVinta excusatio est propter pactum. cuius inter- 1
pretatio paulò altiùs est repetenda. ¶ Conuentio 2
& consensus sunt vocabula synunyma: quorum signi-
ficatio negotiis contrahendis vel transigendis in hoc
tractatu concluditur. l. 1. §. conuentionis. ¶ Diuiditur 3
autem conuentio multis modis. I. Alia est nuda, quæ
caret causa: alia non ouda, quia causam adiectam ha-
bet. Causa est vis obligationis & actionis pariendæ. l.
iuris gentium. 7. §. 1. Nuda conuentio passim vocatur
pactio, pactum, nuda pactio, nudum pactum, pactum
conuentum, pactum & conuentum, nuda conuentio,
simplex conuentio. Quæ verò causam habet, appel-
latur contractus. Cum autem e contrario est causa sine
mutuo consensu, quasi contractus constituitur, velu-
ti negotiorum gestio. ff. de negot. gest. l. 2. nisi quid
commissum fuerit, vt delictum, vel quasi delictum di-
ci debeat. Institut. de oblig. quæ qua. ex contra. in pr.
& de obligat. quæ qua. ex deli. in pr. Contractuum alij
nomine carent, qui vocantur innominati, veluti do
vt des, do vt facias, facio vt des, facio vt facias: alij
nomen habent, & appellãtur contractus nominatĩ, vt
emptio & venditio, locatio & conductio, societas,
mutuum, & alij complures. Nomen contractus voco,
quod est proprium contractus, id est, quod simul &
conuentionem & causam significat. d. l. iuris gentium.
§. 1. II. Alia est publica, alia priuata. Publica est, quæ
ad rempub. pertinet, veluti cùm duces belli inter se pa-
ciscuntur. Priuata est, quæ inter homines priuatos de
re priuata interponitur. atque hæc aut legitima est, aut
iuris gentium. l. 5. Legitima est, quæ lege aliqua, hoc
est, iure scripto confirmatur l. 6. Quæ quidem diuidi-
tur in pactum legitimum. d. l. 6. d. l. iurisgentium. §. si
paciscar ne operis. l. si tibi. 17. §. 1. & 2. & contractum
iuris ciuilis, qualis est stipulatio. Institut. de action.
§. de constituta. Conuentio iuris gentium similiter di-
uiditur in pactum nudum, & contractum iuris gen-
tium: atque hic contractus in innominatum & no-
minatum subdiuiditur. d. l. iurisgentium. III. Con-
uentio vel fit verbis, vel re, vel per epistolam, vel per
nuncium. IV. Vel fit inter absentes, vel inter præsen-
tes. V. Vel est tacita, vel expressa. l. a. Hæc de consen-
su & cõuentione dicta sufficiant. ¶ Iam dicamus spe- 4
cialiter de pactis. Pactum & pactio, quamuis re idem
sint, tamen ratione differunt. dum enim fit, pactio:
cùm factum est, pactum propriè dicitur. quapropter
pactum rectè à pactione denominatur. l. 1. §. 1. Vtrumq;
autẽ dicitur esse duorum pluriúmve in idem placitum
consensus atque conuentio, d. l. 1. §. & est pactio. & ff.
de pol

de pollicit. l. 3. in princ. Intellige nudam conuentionem de re aliqua danda, vel facienda. quas differen-
5 tias si addas, pacti definitionem perficies. ¶ Pacti diuisiones multæ sunt. I. Aut est pactum publicũ, quod propriè dicitur fœdus: aut priuatum, quod in legitimum & iurisgentium subdiuiditur. l. 5. Legitimum est, quod lege confirmatur, vt furti, iniuriarum. d.l.5. d.l. iurisgentium. §. si paciscar ne operis. d.l. si tibi. Pactum iurisgentium aut est nudum pactum, quod per se subsistit: aut lex contractus, quæ inest contractu. d.l.iurisgentium. §.quinimmo. & ff. de contrah.empt. l.fundi.79.& C.h.t. l.legem.10. & de pact. conuent.l. 1. Sed quia suprà dixi, pactum, & pactum nudum, esse synonyma; hic autem pactum nudum facio speciem pacti: sciendum est, pactum nudum vocari; vel quia causâ vacat, in qua significatione distinguitur à contractu, & complectitur omnia pacta; vel quia solum est, hoc est, non coheret contractui, in qua significatione est species pacti. II. Aut est expressum, aut tacitum.l.2.3.4. III. Quoddam est pactum in rem, quod generaliter fit veluti ne petatur: quoddam in personam, seu persunale, quod personam non egreditur, adeo vt nequidem ad heredem transeat: veluti ne ego à te petam, sed ego ab herede tuo petere possim, & heres meus etiam à te petere possit. l. iurisgentium.7. §.pactorum.l.& heredi.21.in princ. & §.vlt.l.nisi.22.l. idem.25.§.1. quoddam mixtum, quod ex vna parte in rem, ex altera in personam conceptum est, veluti ne ego petam, vel ne à te petatur. l. qui in futurum. 57. IV. Quoddam est generale, quod ad multas: quoddam particulare, quod ad certas res vel obligationes pertinet.l.si vnus.27. §. item ne experiar.l. tres fratres.35.l. emptor.47. §. Lucius. V.Quoddam est obligatorium, quod obligationem constituit: quoddã liberatorium, quod obligationem infirmat.l.si tibi.17.§.1. quoddam transactionis causâ de re dubia factum, vt de lite.C.de transact.l.quamuis.39.aut de fideicommisso conditio-
6 nali.C.eod.l.de fideicommisso.11.& h.t.l.1.l.cùm proponas filios.16. ¶ Pacta valent I. Iure naturali.l.1.in princ.& ff.de pecun.constit.l.1. in princ. II.Iure prætorio.d.l.1.in pr.l. iurisgentium. §. ait prætor. III.Iure
7 ciuili, si lege, aut senatusconsulto, aut principis constitutione confirmentur. ¶ Edictum prætoris de pactis, in hæc verba conceptum est: *Pacta conuenta, quæ neque dolo malo, neque aduersus leges, plebiscita, senatusconsulta, edicta Principum, neque quò fraus cui eorum fiat, facta erunt, seruabo.* d.l. iurisgentium. §. ait prætor. Seruat prætor non solùm pacta iurisgentium, sed etiam legitima. sæpe enim confirmat ius ciuile. s. de iust. & iu. l.7. Institut.de bon. poss. §.1. vnde ciuiles quoque actiones proponit. ff. si pars hered. petat.l.1.& ff. commod. l. 1. in princ. Seruat, inquam, quandoque data actione ex pacto, quandoque data actione informata à pacto, quandoque data exceptione, quandoq; negata actione. tot enim sunt vires pacti.l.6.l.7.§. sed cùm nulla.§.quinimmo. totidémq; significationes verbi *seruare*. ff.fam.ercisc.l.inter.44.§.1.& de acquir.rer.domin.l. statuas 41.& C.h.t.l.legem.10. & de pact.conuent.l.1.

XV. *De transactionibus.*

1 SExta vadimonium deserentis excusatio est propter transactionem. s. si quis caution. l. 2. nam & ante cautionem iudicio sisti præstitam facta transactio, vocatum in ius excusat, quominùs in ius ire cogatur. s.
2 de in ius vocan.l. neque.22.§.1. ¶ Transigi dicitur, si latiùs hoc verbum accipiatur, quotiescumque res aliqua absoluitur & ad exitum perducitur. s.tit. prox.l.1. §.conuentionis.& ff.de verb.signif.l.transacta.229. sed transactiò propriè accepta, est conuentio.C.h.t.l.cùm proponas. 17. l. si quidem. 24. non gratuita. C. eod. l. transactio.38.& de repud.hered. l.3. de re dubia vel litigiosa. h.t.l.1.& C.eod.l.2. ¶ Diuiditur multis mo- 3
dis. I. Vel fit nudo pacto; veluti si quis paciscatur de lite non persequenda.l.2.& C.eod.l. vt responsum.15. l. cùm proponas.17. vel stipulatione Aquiliana, quæ nouat obligationem dubiam & controuersam, ipsáq; per acceptilationem tollitur. l.2. 4.& 5.& C.eod.l.4. vel contractu innominato, veluti do vt à lite discedas. C.eod.l.si pro fundo.33.trado tibi bona vt à lite discedas.C.eod. l. 6. Potest etiam nudo pacto, vel contra- 4
ctui addi stipulatio Aquiliana. C. eod.l.3. & d. l.vt responsum. vel stipulatio pœnalis, vt is, qui fidem transactionis rumpet, in pœnam incidat. C.eod.l.promissis. 37. vel vtraque stipulatio, tam Aquiliana, quàm pœ-
nalis, l. pacto.15. II. Aut est generalis, quæ ad bono- 5
rum vniuersitatem, vel ad omnes controuersias pertinet.l.non est ferendus.12.& C.eod.l. sub prætextu.29. aut particularis, quæ de re certa fit. l. qui cum tutoribus.9.& C. eod. l.si de certa.31. III. Aut est pura, aut conditionalis. C.eod.l.si super.9. IV. Aut est iudicialis, aut extraiudicialis.C.eod.l.siue apud acta.28. V.Aut fit in scriptis, aut sine scriptis. C. eod. l.5.& d.l. siue apud acta. VI. Aut est iurata, aut non iurata. C. eod.l. si quis maior.41.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De postulando.*

DE magistratuum iudiciis tractantes, primo 1
loco ipsorum magistratuum officium & iurisdictionem, deinde horum iudiciorum formam & progressum exposuimus: hoc autem libro, de iis, qui coram magistratibus litigant, verba facturi, ab his, qui postulare dicuntur, incipiamus. ¶ Postulare, 2
vt Vlpianus definit, est desiderium suum, vel amici sui, in iure, apud eum, qui iurisdictioni præest, exponere, vel alterius desiderio contradicere. l.1.§.1. & ff. de dam. infec. l.4. §. hoc autem. ¶ Ex hac definitione 3
statim colliguntur duæ diuisiones. I. Quidam pro se, quidam pro aliis postulant: quorum illi, domini litis: hi, aduocati, patroni, causidici, togati, oratores passim appellantur. II.Tam actio, quàm exceptio, postulationis verbo continetur. ¶ Sed ne quiuis sine dele- 4
ctu ad postulandum admitteretur; prætor suæ dignitatis tuendæ, & decoris sui causâ, edictum proposuit, quo tres hominum ordines complexus est, quosdam in totum postulare prohibens, nonnullis tantùm per se postulare permittens, aliis pro se, & pro certis dumtaxar personis postulare permittens. l. 1. in princ. Reliqui hoc edicto non comprehẽsi, tam pro se quàm pro aliis omnibus postulare possunt, exceptis iis, qui aut iure ciuili à postulando remouentur. d. l.1.§. item senatusconsulto.& C.eod.l.2.6. & vlt.& qui legit.perso. stan. in iudic.to.tit.aut sententiâ iudicis prohibentur.l.puto.6.l.Imperator.8. & C. eod.l.1.& ff.de pœn. l.moris.9. Si quis aduersus ea fecerit, non solùm à postulando repellitur, sed etiam extra ordinem arbitrio iudicis pecuniariâ pœnâ multatur.l.1.§.qui aduersus.

II. *De his, qui notantur infamiâ.*

INter eos, qui postulare pro aliis prohibentur, infa- 1
mes enumerantur. s. tit. prox.l.1.§.secundo loco.§. remouet.& §.ait prætor. ¶ Infamiam definio, existi- 2
mationis læsionem.C.h.tit.l.si furti.8. Existimatio est dignitatis illæsæ status, legibus ac moribus cõprobatus,

tus.ǂ.de extraordin.cognit.l.pen.§.existimatio. Idcir-
co infames, integræ dignitatis hominibus opponun-
3 tur.C.de re milit.l.3. ¶ Infamia propriè dicitur, quæ
est iuris: alia est infamia facti, quæ non iure, sed re
tantùm & opinione hominum infamem facit. ǂ. de
obseq. l.2. immò non propriè infamem facit, sed pu-
dorem dumtaxat apud bonos & honestos viros one-
rat. l.ob hæc. 20. & C.eod. l.ea quæ.13.l.verbum.17.l.
4 interlocutio. 19. ¶ Infamia iuris partim edicto præ-
toris irrogatur.l.1.partim iure ciuili. ī.tit.prox.l.1.§.ait
prætor.& C.de transact.l.si quis maior.41.partim sen-
tentiâ iudicis.l.quid ergo.13.§.ex compromisso.& pa-
ragraphis sequentibus.

III. *De procuratoribus, & defensoribus.*

1 INfames, vt suprà diximus, aduocati munere fungi
nequeunt, quoniam aduocati officium nobile est,
vt Doctores colligunt ex l.7.C.de postul.infames au-
tem ab omnibus dignitatibus arcentur.C.de decurio.
l. ne quis. 38. & de dignit.l.2. sed procuratores fieri
non prohibentur. Institut. de except. §. vlt. quia vile
& abiectum est procuratorum munus. C. de decu-
rion.l.si quis procurationem. 24. Attamen perquàm
necessarius est vsus procuratorum: vt qui rebus suis
superesse vel nolunt vel non possunt, per alios possint
2 agere vel conueniri. l.1.§.vsus. ¶ Procurator est, qui
aliena negotia mādato domini administrat.d.l.1.in pr.
nam si mandato caret, dicitur quidem procurator. ǂ.
de negot.gest.l.si ego.24.& de solut.l. si quis offeren-
ti.58.& rat. rem habe. l. si sine.22. §.quòd si procura-
tor.& l.vlt.non tamen verus procurator. ǂ. de iudic.l.
licet.56.& quod ius.l.1. in fin. sed falsus procurator. ǂ.
rat. rem habe. l. 3. §. vlt. & de furt. l. falsus.43. §.1.l.si
iussu.44.in pr.& C.h.t.l.licet.24. & de furt. l.falsus.19.
est enim potiùs negotiorum gestor, quàm procura-
3 tor.ǂ. de negot. gest. l.2. ¶ Quod ad diuisionem atti-
net, I. Alius est procurator generalis omnium bono-
rum, alius specialis, vt vnius rei. l.1.§.1.l. procurator
cui.58. cum duabus ll.seqq. l.procurator totorum.63.
& ǂ. ind. sol. l.3. §. 1. II.Alius est procurator ad lites,
alius ad negotia (subaudi extraiudicialia) l. seruum.
33. in princ.l. motus.43. in princ. III.Alius est procu-
rator in rem alienam, qui in alterius vtilitatem admi-
nistrat: alius in rem suam, qui in suam vtilitatem, quasi
dominus administrat.d.l.seruum.§.vlt.l.si quis in rem.
34.l.procuratore.55. IV.Alius est procurator actoris,
alius procurator rei.l.1.& passim. quorum ille nomen
generis retinuit; hic propriè defensor appellatur. l.fi-
liusfam.8.l.minor.52.l.vlt.& ǂ. de iudic.l.rectè.63.&
de re iudic. l. si cum procuratore. 23. & de except. rei
iud.l.si mater.11.§. hoc iure. Hac igitur ratione angu-
stius est defensoris verbum, quàm procuratoris. item
quia procurator dicitur tam in iudicio, quam extra iu-
dicium.d.l.seruum.in prin.defensor in iudicio tantùm.
l.minor.51. & ǂ. de iudic. d.l.rectè. sed alia ratione la-
tiùs patet: quia procurator sine mandato non est verus
procurator, vt suprà exposui; defensor verò æquè di-
citur etiamsi mandatum non habeat. l. si procurator.
28. l. Pomponius. 40. §. sed & is. & C. de iureiuran.
4 propt.calumn. l.2.§. sin autem abfuerit. ¶ Defende-
re, est id facere, quod dominus in litem faceret, & ido-
neè cauere.l. sed & hæ.35.§. defendere. id est, satisda-
re iudicatum solui. Aut, eandem vicem, quam reus,
subire. l. minor. 51. Aut, iudicium vel per se, vel per
alium cum satisdatione (sub. iudicatum solui) accipere.
5 d.l. rectè. ¶ Defensor aut est necessarius, qui scilicet
actionem sibi dari postulauit nam qui nomine alie-
no agit, eum inuicem conuentum defendere tenetur.
l.seruum. 33.§. ait prætor. aut voluntarius, qui sponte
ad defensionem accedit. C. eod.l.inuitus. 17.& de ne-
got.gest.l.tutori.20.& ǂ.eod.l.liberto. 31.§.litem. Ne-
cessarium sic accipe; non quia districtè cogatur defen-
dere; sed quia, nisi defendat, denegatur ei actio.l.mu-
tus.43.§.pœna. ¶ Erat olim & alia diuisio: quia pro- 6
curator dicebatur absentis, cognitor præsentis. Festus
in verbo *cognitor*. Ania. in l.si lite.7. C. Th. de cogn. &
procur. Sed Iustinianeum ius cognitores non admisit,
vt apparet ex l. si quis 38. §. si quis. ǂ. de pœn. collata
cum §. si quis. l. 5. sentent. Pau. tit. 25. ¶ Nouissimè 7
sciendum est, inter dominum & procuratorem, si
mandatum interuenerit, mandati actionem nasci.l.li-
cèt.42.§.ea obligatio.l.qui proprio.46.§.procurator.&
ǂ.manda.l.qui mutuam.56. §.vlt. Si merces constituta
fuerit, actionem locati conducti.ǂ.eod.l. 1.in fi.& In-
stit.eod.§.vlt. Si nec merces sit constituta, nec gratis
procurator gerat, sed tantum accepturus, quantum
postea inter ipsum & dominum conuenerit, actionem
præscriptis verbis, tamquam ex contractu innomina-
to. ǂ. de præscript. verb. l.si tibi polienda.22. Instit.de
locat.§.qua de causa. Si quis autem domino ignoran-
te ad administrationem accesserit, dari actionem ne-
gotiorum gestorum, l. si quis cum. 31. & ǂ. de negot.
gest.l.2. Institut.de obligat. quæ qua.ex contra.§.1.de
quibus actionib. dicetur infrà suis locis.

IV. *Quod cuiuscumque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur.*

PRocuratoris officio fungitur, qui pro vniuersitate 1
interuenit, siue vniuersitatis nomine agat, siue
conueniatur. l. 6. §. actor. ¶ Vniuersitatem definio 2
corpus ex distantibus personis. quam definitionem
colligo ex l. in rem. 23.§. item quæcumque vers. at in
his ǂ. de rei vindicatione. & l.rerum. 30. in prin. ǂ.de
vsurpat & vsuc. In vno igitur constitui vniuersitas
non potest: quamquam, si vniuersitas ad vnum reci-
dat, placuit ius omnium ab eo retineri, & stare nomen
vniuersitatis. l.7. ¶ Vniuersitatum varia sunt genera, 3
veluti ciuium, publicanorum, nauiculariorum, pisto-
rum: & varia nomina, vt societas, collegium, ciuitas.l.
1. Hi quoque qui pro vniuersitate interueniunt, variis
appellantur nominibus: modò namque syndici, mo-
dò defensores, modò magistri vniuersitatis vocantur.
d.l.1.§.quibus & passim.& ǂ.rat.rem habe.l.actor.9.&
de muner.l.vlt.§.defensores.

V. *De negotiis gestis.*

PRocuratori adeo similis est negotiorum gestor, vt 1
quandoque procurator appelletur. sed est falsus
procurator: quia mandato caret; cùm verus procura-
tor mandatum habeat, vt ī. notant. Quare non ine-
ptè dicere possumus procuratorem esse negotiorum
gestorem cum mandato; & negotiorum gestorem esse
procuratorem sine mandato. ¶ De negotiorum ge- 2
store exstat prætoris edictum, in hæc verba conce-
ptum. *Si quis negotia alterius, siue negotia, quæ cuiusque, cùm is moreretur, fuerint, gesserit: iudicium eo nomine dabo.*
l.3. in pr. ¶ Ex hoc edicto non solùm actio, sed etiam 3
compensationis exceptio oritur. d. l. 3. §. pupillus.l.si
autem.8.§.si quocumque. ¶ Est autem hæc actio præ- 4
toria, arg.l.actio 47.(nec obstat l. in commodato.17.
§.sicut.ǂ.commoda.quoniam ciuile ibi dicitur, quod
a naturali & gentium distinguitur, & sub se præto-
rium continet, vt & in l.6.ī.de iustit.& iu.) bonæ fidei.
l. quia tantundem.7. l. qui sine. 38. & ǂ. de obligat.&
act. l. 5. in prin. Instit. de obligat. quæ qua. ex contra.
§. 1. ex quasi contractu: d. l. 5. in pr. d. §. 1. propterea

lus bonus est solertia : velut i si quis aduersus hostem
vel lattonem aliquid machin ctur.d.l.1.6.non fuit.Do-
lus malus vt recte Labeo definit reiecta Seruij defini-
tione(est omnis calliditas,fallacia, machinatio ad cir-
cumueniendum fallendum, decipiendum alterum ad.
3 hibita.d. l.1.§. dolum. ¶ Quod ait prætor, *si alia actio*
non erit, sic accipiẽdum est, si res alio modo ei ad quem
pertinet,salua esse non potest.l.7.in pr. nam & qui ex-
ceptione tutus est,actiooem de dolo non habet : quia
cum famosa sit hæc actio, non temerè concedi debet.
d. l. 1. §.ait prætor. Sed etsi dubitetur, an alia actio sit,
4 hæc actio competit.d.l.7.§.3. ¶ Hæc actio olim intra
annum vtilem,hodie intra biennium cõtinuum com-
petit. C. eod. l. vltim. post quod tempus datur actio
in factum perpetua. l. itaque. 28. in princ. Similiter in
heredem eius qui dolum commisit, perpetuò datur
actio non famosa, quatenus ad eum peruenit,vel dolo
eius factum est quominùs perueniret.l. si plures. 17.§.
hęc actio.l.inheredem.26.cum tribus legib.sequentib.
5 ¶ Quod ad libellum formandum attinet,in hac actio-
ne designari oportet, cuius dolo factum sit ; quamuis
in actione quod metus causa non sit opus exprimere,
quis metum intulerit.l.sed & ex dolo. 15. §. vlt. Item
comprehendi debet, quid dolo malo factum sit : scire
enim debet actor, qua in re sit circumscriptus, nec in
6 tanto crimine vagari.l.item exigit 16. ¶ Exitus huius
iudicii est,vt,nisi arbitrio iudicis fiat restitutio, sequa-
tur condemnatio quanti ea res est. Ideo autem & hîc,
& in metus causa actione, certa quantitas non adiici-
tur, vt possit propter suam contumaciam tanti reus
condemnari,quanti actor in litem iurauerit.sed officio
iodicis debet in vtraque actione iusiurandum taxatio-
ne refræoati. l. arbitrio. 18. in princ. Non tamen sem-
per in hoc iudicio arbitrium iudicis locum habet.nam
si manifestum sit,restitui non posse,protinus condem-
natio fit in id quod actoris interest. d. l. arbitrio. §.1.

IV. *De minoribus vigintiquinque annis.*

1 TErtia institutionis causa proponitur hoc titulo:
quo prætor naturalem æquitatẽ secutus, tutelam
minorum vigintiquinque annis suscepit, sciẽs fragile
esse & infirmum huius ætatis consilium, & multis ca-
ptionibus suppositum, multorumque insidiis exposi-
tum; post hoc verò tempus virilem vigorem impleri.
2 ¶ Quocirca sic edixit : *Quod cum minore quàm viginti*
quinque annis natu gestum esse dicetur : vtiquaque res erit,
3 *animaduertam*. l. 1. ¶ Minorem dicimus etiam die na-
talis sui, ante horam, qua natus est, computatione
temporis à momento in momentum,id est,ab hora in
horam, facta proinde etsi bis sexto quis natus sit, siue
priore siue posteriore die, nihil refert, nam illud bi-
duum pro vno die habetur, & posterior dies interca-
4 latur.l.3.§. minorem. ¶ Gestum autem sic accipimus,
qualitercumque gestum sit,id est, siue contractum sit,
5 siue quid aliud contigit.l. 7. ¶ Ait prætor, *vtiquaque*
res erit : quia restitutio non fit nisi causà cognità. l.
verum. 11. §. sciendum. l non omnia. 44. & tit. de in
6 integr. restitut. l. 3. ¶ Ait *animaduertam*, cognitio-
ne scilicèt prætoria. nam ex hoc edicto nulla pro-
priè actio vel cautio proficiscitur, sed totum pendet
ex cognitione prætoris. l. quòd si minor. 24. §. vltim.
7 ¶ Iam verò duæ sunt huius restitutionis causæ, vi-
delicèt si minor sit ab alio circumuentus, vel sua faci-
litate deceptus & ætatis lubrico lapsus.d.l.1.in princ.
d.l.non omnia. Si quid autem fato contigit,quod cui-
uis patrifamiliàs quamuis diligentissimo possit con-
tingere : verius est, cessare restitutionem. l. verum. §.
item non restituitur. & §.seq. & d.l. quòd si minor. §.
non semper. Item in delictis restitutio locum non ha-
bet. l. si ex causa. 9. §. nunc videndum. l. auxilium.37.
Cessat etiam restitutio, cùm minor mandato alterius
gessit. l. cum mandatu. 23. & cùm actus ipso iure non
valet ; quamuis cum aliis actionibus hoc restitutionis
remedium concurrat.l.in causas. 16. & cùm maior fa-
ctus probauit, quod in minori ætate gessit. l. 3. §. 1.
& C.si mai.fa.to.rit. ¶ Tempus huius in integrum re- 8
stitutionis olim erat annus vtilis, hodie est quadrien-
nium contiouum. C. de tem por.in integ. restit. l. vlt.
quod tempus currit post vicesimum quintum annum
completum,nisi per aduersarium steterit, quominùs res
finem accipiat. l.intra.39.in princ. Successori minoris
tantum temporis cõceditur,quantum defunctus mor-
tis tempore habuit, nisi & successori minor ætas sub-
ueniat. nam hæres minor viginti quinque annis ex
sua persona legitimum tempus post perfectam æta-
tem habebit ; quoniam hoc ipso deceptus videtur,
quòd cùm posset intra tempus statutum ex persona
defuncti restitui, hoc non fecit. l.interdum.19. ¶ Im- 9
petrata restitutione minor vti non cogitur : quia licet
vnicuique contemnere,quæ pro se introducta sunt. l.
si iudex.41.

V, *De capite minutis.*

QVarta restitutionis causa est capitis deminutio. 1
nam si debitor capite minuatur, actio, quæ con-
tra eum competebat, stricto iure extinguitur, sed hoc
edicto à prætore restituitur. ¶ Ait prætor, *Qui quæve* 2
postea quam quid cum his actum, contractùmve sit, capite
deminuti, deminutæ esse dicentur, in eos eásve perinde quasi
id factum non sit, iudicium dabo. l.2.§.1. ¶ Capitis demi- 3
nutio est status permutatio. l. 1. vnde quia status tres
sunt partes, libertas, ciuitas, familia : tres etiam sunt
species capitis deminutionis : maxima, cùm libertas
amittitur, proinde etiam ciuitas, & familia amittun-
tur : media, cùm ciuitas, consequenter & familia amit-
titur, libertas retinetur : & minima, cùm tantùm fami-
lia mutatur.l.vltim. & Instit. eod. tit. Hoc autem edi-
ctum pertinet ad minimam capitis deminutiooem.
nam qui ciuitatem, aut etiam libertatem amiserunt,
conueniri non possunt,d.l.2.in prin. Item in his quæ
post capitis deminutionem cõtracta sunt, locum non
habet.d.l.2.§. hi qui. Neque in delictis.d.l.2.§.nemo.
¶ Hoc iudicium cùm sit rei persecutoriũ, perpetuum 4
est,& in heredes,& heredibus datur.d.l.2.§.vlt.

VI. *Ex quibus causis maiores viginti quinque annis in integrum restituuntur.*

QVinta restituendi causa est absentia, vel vincula, 1
vel seruitus, vel alia similis : ex quibus causis
prætor maioribus,& contra maiores succurrit, ne hu-
iusmodi casus eis obsint,vel prosint. l. 1.in pr. ¶ No- 2
tandum I. Duabus hoc edictum constare partibus:
quarum prior specialiter loquitur de absentibus,& iis
qui in vinculis, vel seruitute, vel hostium potestate
sunt : Posterior est generalis, & omnes alias causas
edicto non expressas complectitur. d. l.1. §.1. Notan-
dum II. Priorem huius edicti partem minùs esse in
vsu ; quia personis in ea parte expressis extraordiocm
ius dici solet ex senatuscõsultis, & principalibus con-
stitutionibus. l. 2. Notandum III. Prætorem his per-
sonis restitutionem polliceri iotra annum, id est,iotra
annum vtilem. Sed hodie ex Iustiniani constitutione
pro anno vtili est quadriennium cõtinuum.C.de tem-
por.in integ.restit. l.vlt. Notandum IV. Prætorem in
dicta generali clausula non polliceri restitutionem ita

demum, si leges permittant: sed ita polliceri, nisi leges prohibeant. l. nec non. 28. §. 1.

VII. *De alienatione iudicij mutandi causâ factâ.*

1 SExta restitutionis causa est alienatio iudicij mutan-
2 di causâ facta. ¶ Hoc edictum propositum est, ne
3 cuius deterior causa fiat ex alieno facto. l. 1. ¶ Verba
autem edicti Bato hic, & lib. 1. Manualium, sic restituit: *Ne qua alienatio iudicij mutandi causa fiat. si qua dolo malo cessio, queve alienatio iudicij mutandi causa facta fuerit, neque arbitrio iudicis pristini iudicij causa restituatur: ei ad quem ea res pertinebit, in eum qui id fecisse dicetur, quanti ea res erit, intra annum quo primum experiundi*
4 *potestas erit, iudicium dabo.* ¶ Prætor igitur restitutionem fieri iubet. l. 3. §. ex quibus. & C. eod. l. vn. & nisi restitutio fiat, actionem dat ex hoc edicto. d. l. 1.
5 d. l. 3. §. ex quibus. l. ex hoc. 8. in princ. ¶ Sed vt hæc actio competat, multa requiruntur. I. Vt alienatio siue dominij siue possessionis facta sit inter viuos, non in vltima voluntate. l. 4. §. Pædius. d. l. ex hoc edicto. §. alienare. II. Vt facta sit iudicij mutandi causâ. d. l. 4. §. potest. III. Vt facta sit dolo malo. d. l. 4. §. 1. & §. si quis autem. IV. Vt intersit eius qui vult agere. d. l. 3. in fin. d. l. 4. §. penult. V. Vt tempus, intra quod competit,
6 non sit elapsum: de quo mox dicam. ¶ Hæc actio est in factum in id quod interest. d. l. 1. d. l. 4. §. vlt. & respectu actoris non est pœnalis, sed rei persecutoria: respectu autem rei est pœnalis: & ex eius delicto, id est dolo datur. propterea heredi competit: non tamen in heredem, neque post annum datur. d. l. 4. §. vlt. cum tribus ll. seqqq. vbi quod dicitur de anno, intelligendum est de anno vtili, vt in ceteris restitutionibus. quare puto ex l. vlt. C. de tempor. in integr. restit. hanc actionem hodie dari intra quadriennium continuum.

VIII. *De receptis. qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant.*

1 HActenus de magistratibus & eorum iudiciis di-
2 ctum est: sequitur, vt de arbitris agamus. ¶ Arbitrorum duo sunt genera: vnum eiusmodi, vt, siue æquum, siue iniquum statuat, parêre debeamus: quod obseruatur, cùm ex compromisso ad arbitrum itum est: alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium redigi debeat, etiamsi nominatim persona certa sit comprehensa, cuius arbitratu fiat. ↄ. pro soc. l. societatem. 76. Nunc de arbitris ex compromisso sumptis dicendum nobis est: quoniam hoc arbitrium simile iudicio est, & ad finiendas lites pertinet. l. 1. & l. quamuis. 37.
3 ¶ Quia verò hi arbitri de recepto tenentur, id est, ideo tenentur sententiam dicere, quia arbitrium receperunt. l. 3. §. 1. & alij quoque, de quibus seq. tit. dicetur, de recepto tenentur: idcirco huius rubricæ partes duæ sunt: prior generalis, *de receptis*, sub qua etiam sequentis tituli tractatus clauditur: (valeat enim sententia Cuiacij existimantis nullos esse in Pandectis generales titulos) posterior specialis, & arbitrorum propria, *qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant.*
4 ¶ Vt hoc arbitrium valeat, I. Requiritur, vt pœna compromissa sit nisi arbitro pareatur: (siue autem pœna numaria sit, siue alia res pœnæ nomine promittatur, nihil refert. l. litigatores. 11. §. quod dicit. & siue minor, siue maior sit pœna, quam res de qua agitur. l. non distinguemus. 32. in princ. item siue sit certa siue incerta. l. non autem. 28.) aut saltem sententiæ stari promissum sit: quo casu, nisi arbitro pareatur, incerti in id quod interest actio cõpetit. l. diem. 27. §. vlt. II. Requiritur, vt is, in quem compromissum est, arbitrium receperit. Recepisse autem arbitrium videtur, non qui hactenus interuenit, vt experiretur, an consilio suo, vel auctoritate litem discutere posset, sed qui iudicis partes suscepit, finémque se sua sententiâ con-
trouersiis impositurum pollicitus est. l. Pomponius. 13. 5
§. recepisse. ¶ Porrò compromissum fit aut de mutuis litigantium controuersiis; aut de alterius tantùm controuersiis. Rursus vel fit de vna re seu controuersia, vel de pluribus, vel de omnibus. d. l. Pomponius. §. 1. Hoc, quod de rebus controuersiisque omnibus fit, plenum compromissum vocatur. l. quid tamen. 21. §. plenum. quamquàm in alia significatione plenum compromissum dicitur, quod doli clausulam continet. l. ita demum. 31. §. vlt. & iterum in alia significatione, quod est
validum. d. l. litigatores. §. quod ait. ¶ Illud non est 6
ignorandum, vel vnum arbitrum, vel duos, vel plures
eligi posse. l. item si vnus. 17. §. item si plures. ¶ His 7
ita constitutis, si nolit arbiter sententiam dicere, à prætore cogitur. l. 3. §. 1. d. l. litigatores. §. 1. nisi ex iusta causa excusetur quominùs sententiam dicere compellatur. sunt autem multæ eiusmodi causæ, quas Iurisconsulti passim hoc tit. declarant. Sed qualem sententiam arbiterè dicat, ad prætorem non pertinet, dummodò dicat, quod sibi videtur. l. qualem. 19. in princ. Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente aliquid pronunciat, vt secundum id litigatores discedere à tota controuersia velit. d. l. qualem. §. 1. Nec debet sententia litigatoribus absentibus dici. l. diem. 27. §. si quis. Item non debet esse sententia incerta. l. quid tamen. 23. §. Pomponius. nec de qualibet re, sed de ea tantùm, de qua compromissum est, quia non licet arbitro fines cõpromissi egredi. l. non distinguemus. 32. §. de officio. & §. vlt. l. de his. 46. ¶ Dictam 8
sententiam arbiter mutare non potest: quia desiit esse arbiter. quod de sententia definitiua accipiendum est: nam post interlocutionem, cùm maneat arbiter,
poterit eam mutare. d. l. qualem. §. vlt. & l. seq. ¶ Arbi- 9
tri sententia non omnino iudicis sententiæ comparatur. ↄ. de his qui notant. infam. l. quid ergo. 13. §. pœna grauior. Quod igitur dictum est, arbitri sententiæ standum esse, siue æqua, siue iniqua sit. d. l. diem. §. stari. sic debet intelligi, vt, nisi ei sententiæ stetur, pœna ex stipulatione peti possit. l. 2. aut, si pœna non sit adiecta compromisso, sed simpliciter se sententiæ staturum aliquis promiserit, incerti actione teneatur in id quod interest, vt ↄ. notaui ex l. diem. §. vlt. Ceterùm ex arbitri sententia neque actio neque exceptio datur. d. l. 2. nisi partes eam sententiam vel consensu expresso, id est, subscriptione; vel consensu tacito, id est, decem dierum silentio probauerint. C. eod. l. 5.

IX. *Nautæ caupones stabularij vt recepta restituant.*

QVemadmodum arbitri ita & nautæ, caupones, 1
stabularij de recepto tenentur: quia cùm necesse sit plerumque eorum fidem sequi, & res eorum costodiæ committere; nisi hoc esset statutum, occasio eis daretur cum furibus aduersus illos quos recipiunt
coëundi: præsertim cùm ad eiusmodi fraudes admittendas maxime sint propensi. l. 1. §. 1. ¶ Ait igitur 2
prætor, *Nautæ, caupones, stabularij, quod cuiusque saluum fore receperint, nisi restituent, in eos iudicium dabo.* l. 1.
in princ. ¶ Nautæ, caupones, stabularij dicuntur, qui 3
nauem, cauponam, stabulum exercent. d. l. 1. §. qui sunt
igitur. & §§. seqq. ¶ Recipi autem res videtur, etiam si 4
non sint assignatæ. d. l. 1. §. recipit. modò illius negotij occasione, quod exercent, non extra illud negotium

accipian

5 accipiantur. l. 3. §. eodem. ¶ Ergo hi custodiæ nomi-
ne tenentur. d. l. 1. in fin. & l. 5. in princ. etiamsi dolo
& culpà careant, nisi quid vi fatali aut maiori conti-
gerit. d. l. 3. §. 1. ac factum quoque vectorum aut via-
6 torum præstant. d. l. 1. in fin. l. 2. l. 3. in princ. ¶ Hæc
actio est in factum honoraria. d. l. 3. §. 1. & cùm rei per-
secutionem contineat, perpetua est; & tam heredi,
7 quàm contra heredem competit. d. l. 3. §. pen. ¶ Iam
verò præter dictam actionem hæ personæ etiam ex
quasi maleficio propter furtum factum aut damnum
datum tenentur ex prætorio edicto, cuius verba in
Pandectis non extant, sed à Barone lib. 1. Manua-
lium sic restituuntur: *Si furtum factum, damnúmve in-
iuria datum ab eis, quorum opera & ministerio nautæ cau-
pones & stabularij in naue caupona & stabulo vtuntur, esse
dicetur: in factum in exercitores caupones & stabularios in*
8 *duplum iudicium dabo.* ¶ Hæc actio non est de recepto
vt superiori, illi tamen similis est. I. Quia est in fa-
ctum. l. penul. §. in factum. II. Quia non præstatur hac
actione damnum extra nauem stabulum vel caupo-
nam datum. l. vlt. § ceterum. III. Quia hæc actio est
perpetua, & datur etiam heredi. d. l. vlt. §. hæc iudicia.
9 ¶ Sed ab illa differt. I. Quia hoc casu tenetur quis
suæ culpæ nomine, quòd malis ministris vtatur. d. l.
vlt. §. hæc autem. II. Quia hîc non præstatur factum
vectorum, aut viatorum. l. pen. §. in. factum. III. Quia
hæc actio est in simplum. d. l. vlt. §. hæc actio. IV. Quia
10 in heredem non datur. d. l. vlt. §. hæc iudicia. ¶ No-
uissimè sciendum est, de furti actione aduersus præ-
dictas personas ℱ. lib. 47. tit. 4. specialiter tractari.

IVLII PACII
A BERIGA I. C.
ISAGOGICORVM IN PANDECTAS
PARS II.

LIBER QVINTVS.
TITVLVS I.
De iudicijs, & vbi quisque ag. re, vel conueniri debeat.

1 DIXIMVS iudicare senatum, magi-
stratus, arbitros, & iudices propriè
dictos, id est, iudices pedaneos, qui
nullam iurisdictionem, sed tantùm
iudicandi facultatem habent, adeo
vt sententiam suam exequi non pos-
sint, sed eam executioni mandet prætor qui iudicem
dedit. ℱ. de re iudic. l. à Diuo Pio. 15. in princ. Cùm igi-
tur de aliis sufficienter dictum sit, nunc agemus de iu-
2 dicibus pedaneis, & eorum iudiciis. ¶ Horum iudi-
ciorum præparatoria sunt, quæ hactenus exposuimus.
nam litigaturus non adibat statim iudicem, sed præto-
rem: qui quidem prætor rem expediebat, siue cogni-
tio maior esset, quàm vt iudici pedaneo committi
posset, veluti de in integrum restitutione; siue mani-
festum esset ius actoris, adeo vt prætor illico iuberet
reum soluere; siue manifesta esset actoris calumnia,
ita vt prætor ei actionem denegaret. Quòd si res iu-
dicis pedanei notionem non superaret, ac dubia esset:
prætor iudicem dabat, qui de causa cognosceret, ac
pronunciaret. ℱ. de iureiur. l. nam posteaquam. 9. in pr.
Hinc est, quòd omnia superiori parte Pandectarum
exposita, id est, non solùm quæ de iure & legibus, &
quæ de personis ac rebus, sed etiam quæ de Senatori-
bus & magistratibus, eorúmque iudiciis dicta sunt,
τὰ πρῶτα, id est iuris primordia appellantur. C. de ve-
te. iu. enucl. l. 2. §. igitur. His itaque expositis, iam ad
Ipsa iudicia enarranda transgrediamur. ¶ Iudicium 3
est inter actorem & reum coram iudice controuersia,
quæ per eundem iudicem cognoscitur & diriimitur.
¶ Sunt autem iudicia ideo constituta, vt sint legiti- 4
mum & publicum vnicuique præsidium, ne quis per
semetipsum, sed per iudicem ius suum repetat. l. Iu-
lianus ait. 17. l. quippe. 78. & ℱ. quod met. cau. l. extat.
13. & C. de Iudæ. l. nullus. 13. ¶ Iudiciorum præpa- 5
ratoria sunt vocatio in ius, libelli siue actionis editio,
& si qua alia ante litem contestatam fiunt. Principium
est litis contestatio. ℱ. rat. rem. habe. l. amplius. 15. &
C. de lit. contestat. l. vn. Finis est sententia definitiua,
per quam controuersia finem accipit. ℱ. de re iudic. l.
1. & l. iudex. 55. Media sunt, quæ inter litis contesta-
tionem & sententiam definitiuam sunt interiecta, vt
probationes, & iudicis interlocutiones. Consequen-
tia sunt, quæ iudicium finitum, id est sententiam de-
finitiuam sequuntur, vt sententiæ executio, vel appel-
latio. ¶ Iudiciorum diuisiones multæ sunt: sed hæ, 6
quas subiiciam, maximè huic loco conueniunt. I. Aliud
est iudicium ciuile, quod est iure ciuili constitutum:
aliud prætorium, siue honorarium, quod edicto præ-
toris constitutũ est. Inst. de action. §. sed istæ. II. Aliud
est directum ex verbis legis vel edicti, aliud vtile ex
mente & interpretatione. III. Aliud est iudicium bo-
næfidei, aliud stricti iuris, aliud arbitrarium. Bonæfidei
est; ex cuius natura iudici permissum est statuere, quod
ex bono & æquo sibi videtur. Stricti iuris est, in quo
iudicis potestas est limitata, & stricto iuri adligata at-
que adstricta. Arbitrarium est, quod ex sua natura est
stricti iuris, sed ex accidenti fit bonæfidei: veluti quia
res per stipulationẽ promissa petitur alio loco, quàm
quo solui debuit. Instit. de action. §. actionum. & §.
præterea. IV. Aliud est iudicium primæ instantiæ,
aliud secundæ instantiæ siue appellationis. C. de ap-
pellat. l. à proconsulibus. 19. V. Aut est iudicium co-
gnitionale, quod vtroque litigatore præsente peragi-
tur: aut μονομερῶς, id est, altera parte absente. ℱ. ad se-
natusconsf. Trebell. l. vlt. & C. de legib. l. vlt. & de tem-
pot. & reparat. appellat. l. 5. §. illud. & de quæst. l. 3. &
No. 49. cap. 1. No. 53. cap. 1. & a. No. 90. VI. Aliud est
iudicium simplex, in quo actor & reus sunt personæ
distinctæ: aliud duplex, in quo vterque litigantium
est actor, vterque reus, vt familiæ erciscundæ, com-
muni diuidundo, finium regundorum. l. in tribus. 73.
& ℱ. famil. ercisc. l. inter. 44. §. qui familiæ. & commu.
diuid. l. 2. §. 1. VII. Aliud est directum, cùm aliquis ex
sua persona conuenitur: aliud obliquum, cum ex per-
sona alterius conuenitur; vt pater vel dominus de pe-
culio conuenitur ex contractu filij vel serui. Institot.
quod cum eo. §. vltim. & de noxal. action. §. omnis.
VIII. Aliud est iudicium vniuersale, quod est de iuris
vniuersitate, veluti de hereditate: aliud speciale de
aliqua speciali re vel causa, vt rei vindicatio: aliud ge-

nerale, quod multas causas complectitur, vt negotio-
rum gestorum, tutelæ, pro socio. ℔. de petit. hered.l.
item videndum.18.§.vlt. & l. seq. & de rei vindic. l.1.
in pr. & pro socio. l.pro socio. 38. in princ. IX. Aliud
est iudicium de re, aliud de pœna, aliud mixtum. Insti.
de action. §. sequens. X. Aliud est iudicium simpli,
aliud dupli, aliud tripli, aliud quadrupli. Instit.eod.§.
omnes. XI. Aliud est iudicium principale, vt heredi-
tatis petitio, & rei vindicatio: aliud præparatorium, vt
querela inofficiosi testamenti, & actio ad exhiben-
dum. ℔. de procur.l.ad rem.56.l. ad legatum. 62. & ℔.
ad exhibendum. l.1.& l.3.§. est autem. XII. Aliud est
famosum, quod infamiam damnato irrogat: aliud non
famosum. ℔.de his qui notant.infam.l.1. Inst.de pœn.
teme. litig. §. ex quibusdam. XIII. Aliud condemnat
in solidum: aliud cum limitatione aliqua, veluti qua-
tenus est in peculio, vel in quantum reus facere po-
test.Instit.de action.§. sunt præterea. XIV. Aut est in
rem, aut in personam, aut mixtum. Insti. eod. §.1. & §.
quædam. Quod est in rem, subdiuiditur: quia vel est
de statu personæ, id est, præiudicium: vel est petito-
rium, id est de rei proprietate, vt rei vindicatio: vel
possessorium, id est, de possessione, vt cùm agitur hy-
pothecariâ. ℔.de rei vindicat.l.is qui.24. & de euictio.
l.si cùm venditor.66.in princ. & C. de rei vindic.l.or-
dinarij.13. XV. Alia sunt iudicia ordinaria, in quibus
solemnes formulæ obseruantur: alia extraordinaria,
in quibus formularum subtilitas necessaria non est. ℔.
de negot.gest. l.actio.47. §. 1. sed hodie sublatis vete-
rum formulis. C. de formul. l.1. Omnia iudicia sunt
extraordinaria. Insti.de interd.§.vlt. XVI. Aut est iu-
dicium ciuile, aut criminale. ℔.de furt. l.vlt. & Instit.
de iniur. §. in summa. XVII. Vel est iudicium publi-
cum, vel priuatum. hanc diuisionem cum suis subdi-
uisionibus exequemur in septima parte huius operis.
XVIII. Aliud est iudicium directum, vt quod datur
deponenti vel commodanti contra depositarium vel
commodatarium: aliud est iudicium contrarium, ve-
luti quod datur depositario contra depositorem, &
commodatario contra commodatorem. Notandum
est, ferè easdem esse diuisiones actionis & iudicij. Pro-
inde ad probandas iudiciorum diuisiones suprà non
7 semel citata fuisse loca de actionibus loquentia. ¶ Ad
generalem iudiciorum tractatum hoc etiam pertinet,
vt intelligatur, quod sit forum competens. quò spe-
ctat posterior rubricæ pars, *vbi quisque agere, vel conue-
niri debeat*. Cùm igitur prior pars, quæ est de iudiciis,
exposita fuerit: nunc ad posteriorem partem notetur
regula, quòd actor sequitur forū rei. C.de iurisd.omn.
iudic.l.2. & vbi in rem actio.l.3. Reus autem sortitur
forum ex variis causis, veluti domicilio, contractu, de-
licto. quòd si pluribus locis forum sortiatur: electio
est actoris, quo eorum locorum agere velit. l. heres.
19.§.vlt.

II. *De inofficioso testamento.*

1 Sequentes huius secundæ Digestorum partis tituli
in explicandis iudiciis realibus, personalibus, &
mixtis consumuntur. Iudicium reale partim est vni-
uersale, vt de hereditate: partim speciale, vt rei vin-
dicatio. ℔.de rei vindic.l.1.in princ. Vniuersale subdi-
uiditur in præparatorium, & principale. nam petitio
hereditatis est iudicium principale, quod per se inten-
tatur: querela autem inofficiosi testamenti est illius
petitionis præparatoria: quandoquidem testamentum
inofficiosum ideo petitur rescindi, vt eo rescisso here-
ditas ab intestato petatur. quocirca primò de inoffi-
cioso testamento, postea de petitione hereditatis di-
cendum est. Caue autem admittas sententiam Cuiacij,
qui putat querelam inofficiosi testamenti esse petitio-
nem hereditatis ex causa inofficiosi. constat enim ex l.
6.§.1. hanc non esse petitionem hereditatis, sed præ-
paratoriam illius petitionis, vt rectè Doctores tradūt.
¶ Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia 2
de eo quod post mortem nostram fieri volumus. ℔. qui
testam. fac. poss.l.1. ¶ Inofficiosum testamentum di- 3
citur, quod fit contra officium pietatis, iis personis ex-
heredatis, vel præteritis, quibus natura aut pietatis
iure successio debetur. l. 2. 3. & 5. ¶ Vocatur autem 4
querela inofficiosi testamenti: quia propriè loquendo,
neque est actio, cùm ea ius nostrum non persequa-
mur; nec accusatio, cùm non detur ad pœnam; sed est
querela quædam, qua conquerimur de iniqua exhere-
datione, vel præteritione. ¶ Cuiuscumque testamen- 5
tum dici potest inofficiosum, atque adeo etiam vete-
rani. l. Papinianus.8.§.Papinianus. excepto testamen-
to militis, siue paterfamiliâs siue filiusfamiliâs fuerit.
l.si instituta.27.§. de inofficioso.& C. eod. l. de inoffi-
cioso.9.l.testamentum.24. etiamsi post missionem in-
tra annum moriatur. d.l.Papinianus. §. si quis in mili-
tia.& testamento filiifamiliâs, qui de peculio quasi ca-
strensi testatus est. C.eod.l.vlt.nisi fuerit clericus. No.
123.cap.19. ¶ Hæc querela datur I. Liberis testatoris: 6
nisi sint sui heredes, & sint in eo testamento præteri-
ti; quia tunc testamentum est ipso iure nullum, adeo
vt opus non sit, vt per inofficiosi querelam rescinda-
tur. Institut.de exheredat. lib. in princ. II.Parentibus.
III. Fratribus, dummodò non sint fratres vterini, &
scriptus heres sit persona iuris vel facti infamiâ nota-
ta.l.1.3.4.& 5. l.pater.14.& l.seq in princ. & C. eod.l.
fratres.27.& Instit.eod.§.1. IV. Heredibus dictarum
personarum, id est, liberorum, vel parentum, vel fra-
trum, si querela per defunctum præparata sit.l.6.§.vlt.
& l. seq. isque in ea proponendæ querelæ voluntate
perseuerauerit. l. nam etsi. 15.§.1. ¶ Excluduntur au- 7
tem ab hac querela, I. Qui non est successurus ab in-
testato. Quid ergo si hic de inofficioso egerit, & ca-
su aliquo obtinuerit; Victoria ei non prodest. sed cùm
patremfamiliâs intestatum efficiat, ei succedent, qui
vocantur ab intestato.d.l.6.§.si quis. II.Qui quartam
partem eius quod ab intestato acciperet, consecutus
est.d.l.Papinianus.§.quoniam.Inst. eod.§.vlt. ¶ Nota 8
Iustinianum quædam noua hîc statuisse, nam consti-
tuit I. Vt etiam is, qui minus habet quartâ, remouea-
tur à querela inofficiosi testamenti, ac tantùm supple-
mentum quartæ petere possit, seu supplementum le-
gitimæ; nam hæc quarta vulgò vocatur legitima. C.
eod.l.omnino.30. II.Vt hæc legitima sit maior, quàm
quarta, sic distinguens, vt si quidem quatuor sint, vel
pauciores, quibus legitima debetur, hæc legitima sit
triens, si verò sint plures, sit semis.No.18.cap.1. III.Vt
liberi, vel parentes, etiamsi hanc legitimam obtineant,
putà iure legati, vel fideicommissi, tamen de inofficio-
so queri possint; nisi vel heredes sint instituti, vel ex
iusta causa exheredati.No.115.cap.3.4 & 5.Vbi etiam
causas enumerat, propter quas solas licet parentes vel
liberos exheredare. ¶ Hæc actio datur I.Cōtra quem- 9
cumque heredem scriptum.l. Papinianus.8.§.si Impe-
rator.l.pen.§.1. II.Contra eum, qui ex causa fideicom-
missi hereditatem tenet.C.eod.l.1. III.Contra here-
dis scripti heredem. IV. Contra fiscum, qui heredis
illius scripti bona tamquam vacantia occupauit.C.eo.
l.si heredum.10. ¶ Datur autem intra quinquennium 10
à die aditæ hereditatis computandum. C.eod.l.si quis
filium.34. in fi.l.scimus.36.§. vlt. quinquennio elapso
non datur, nisi ex magna causa. d.l. Papinianus. §.vlt.

¶ Porrò

11 ¶ Porrò sicut is qui non possidet hereditatẽ, de inof-
ficioso testamento agit: ita qui possidet, si ab eo he-
reditas petatur, in modum contradictionis querelam
inducit. verbi gratiâ, si filius testatoris exheredatus pa-
ternam hereditatem possideat, & à scripto herede
conueniatur petitione hereditatis: rectè ei opponet
exceptionem inofficiosi testamenti. d. l. Papinianus. §.
12 si filius. ¶ Quod ad euentum huius iudicij attinet:
aut pro herede scripto iudicatur, aut contra testamen-
tum. Priori casu is qui de inofficioso egit, si quid ei in
testamento relictum fuerit, id amittit. d. l. Papinianus.
§. meminisse. Posteriori caso paterfamiliâs intestatus
fit. l. 6. §. si quis & videtur non habuisse ius testandi. l.
qui repudiantis. 17. §. cùm contra. & l. seq. Quòd si plu-
res sint heredes scripti, quorum alij hoc iudicio obti-
neant, alij succumbant: paterfamilias pro parte fit te-
status, pro parte intestatus. l. nam etsi. 15. §. vltim. l.
circa. 24.

III. *De hereditatis petitione.*

1 EXposito iudicio petitionis hereditatis præparato-
rio: ipsa principalis actio, id est hereditatis peti-
2 tio congruè subiicitur. ¶ Hereditas accipitur vel pro
successione in ius defuncti, per quam res hereditariæ
acquiruntur; vel pro ipsis rebus hereditariis. In prio-
ri significatione definitur successio in vniuersum ius,
quod defunctus habuit mortis tempore. D. de verb. si-
gnif. l. nihil. 24. & de diuers. reg. iur. l. hereditas. 62. In
posteriori significatione à Marco Tullio in Topicis
definitur, pecunia quæ morte alicuius ad quempiam
peruenit, cùm ei, nec legata sit: nec possessione re-
tenta. Vtraque significatio potest hoc titulo accipi.
nam qui hereditatem petit, is successionem sibi adiu-
dicari, consequenter res hereditarias sibi restitui pe-
3 tit. ¶ Hæc actio. I. Est realis. ĩ. de rei vindic. l. sin au-
tem. 27. §. sed & is. ideóque vocatur petitio: quoniam
hoc est proprium nomen actionum in rem. ĩ. de verb.
signif. l. pecuniæ. 178. Eadem ratione appellatur etiam
vindicatio, l. legitimam. 8. Sed quamuis præcipuè &
principaliter fit in rem: tamen adiunctas etiam habet
quasdam præstationes personales; veluti eorum, quæ
possessor à debitoribus hereditariis exegit: aut ab iis,
quibus res hereditarias vendidit. l. sed & etsi lege. 25. §.
petitio. qua ratione dicitur esse actio mixta. C. eo. l. 7.
II. Est ciuilis. ĩ. de possess. hered. petit. l. 1. III. Est vni-
uersalis. ĩ. de rei vindic. l. 1. vt notaui etiam ŝ. de iudic.
diuis. 8. IV. Est bonæ fidei. C. h. t. l. vlt. in fi. Instit. de
actio. §. actionum. V. Eam auctoritatem habet, vt
nihil in eius præiudicium fieri debeat. l. 5. in fi. & l. 7.
4 ¶ Directa hereditatis petitio tam heredi scripto, quàm
legitimo competit. l. 1. & 3. sed primum scripto, dein-
de legitimo: quia si locus sit scripto, legitimus ex-
cluditur. C. eod. l. si scripti. 9. vtilis datur bonorum pos-
sessori. ĩ. tit. seq. Sed hæc est actio prætoria. Item fi-
deicommissario vniuersali. ĩ. tit. 6. quia ex Trebelliano
Senatusconsulto pro herede habetur. Instit. de fidei-
5 com. heredit. §. restituta. ¶ Datur I. Contra eum, qui
vel ius vel rem hereditariam aut pro herede aut pro
possessore possidet. l. regulariter. 9. Pro herede possi-
det, qui putat se esse heredem. pro possessore possidet
prædo, qui scit se possidere hereditatem ad se non
pertinentem. l. pro herede. 11. l. qui interrogatus. 12. l.
nec vllam. 13. in prin. Debitor ergo hereditarius, tam-
quam iuris possessor, tenetur. d. l. nec vllam. §. vlt. vi-
delicet si ideo nolit soluere, quòd se esse heredem
contendat: alioquin si vero heredi soluere sit para-
tus, sed neget petitorem esse heredem, non tenetur
hereditatis petitione. l. si debitor. 42. II. In heredem
possessoris. d. l. nec vllam. §. Neratius. & §. heredem.
III. In eum, qui se liti obtulit. d. l. nec vllam. §. non so-
lùm. nisi manifestissimis probationibus ostẽdat acto-
rem ab initio sciuisse se non possidere. l. qui se liti. 45.
IV. In eum, qui dolo desiit possidere. d. l. nec vllam.
§. penult. V. Est actio vtilis in eos, qui à possessore
causam habent, veluti qui ab eo emerunt heredita-
tem. d. l. nec vllam. §. quid si quis. & §. si quis sciens.
cum duobus §§. seqq. ¶ In hanc actionem veniunt 6
I. Vniuersæ res hereditariæ, siue sint corpora, siue iura.
l. item videndum. 18. §. vlt. Exceptis seruitutibus, quæ
propria actione peti debent. l. & non tantùm. 19. §. vlt.
II. Corpora non hereditaria, quorum periculum ad
heredem pertinet, vt res defuncto pignori datæ, vel
commodato, vel depositæ. d. l. & non tantùm. in prin.
III. Quæ hereditatis causâ comparata sunt, vt manci-
pia, & pecora. &c. l. item veniunt. 20. in princ. IV. Non
solùm ea, quæ mortis tempore erant in hereditate, sed
etiam quæ postea accesserunt, vt partus, fructus. &c.
quoniam hereditas augmentum recipit, & deminu-
tionem. d. l. item veniunt. §. item non solùm. Hic scien-
dum est, malæ fidei possessorem omnimodò fructus
restituere: bonæ autem fidei possessorem eatenus te-
neri, quatenus locupletior factus est. d. l. item veniunt.
§. pridie.

IV. *Si pars hereditatis petatur.*

SVperior titulus est de petitione assis, id est, totius 1
hereditatis: hic autem est de petitione partis. l. 1.
in princ. siue certa pars petatur, vt triens, vel semis;
siue incerta. d. l. 1. §. interdum. ¶ Ne propterea intel- 2
ligas hoc esse iudicium particulare. quãuis enim sin-
gulæ res hereditariæ sint res particulares: tamen hoc
non obstat, quominùs petitio partis hereditatis sit
actio vniuersalis: quia pars hereditatis non est res
hereditaria: atque omnis heres iure vniuersali succe-
dit, siue ex parte siue ex asse succedat.

V. *De possessoria hereditatis petitione.*

POst ciuiles actiones heredibus propositas, ratio- 1
nem habet prætor eorum, quos ipse velut heredes,
hoc est, bonorum possessores facit. l. 1. Quocirca hæc
quoque actio rectè vocatur hereditatis petitio: quo-
niam hereditatis vocabulo latiùs sumpto etiam bo-
norum possessio continetur. D. de verb. signif. l. here-
ditatis. 138. ¶ Et per hãc actionem tantundem con- 2
sequitur bonorum possessor, quantum heres superio-
ribus actionibus. l. 2.

VI. *De fideicommissaria hereditatis petitione.*

TRiplex est hereditatis petitio. I. Ciuilis vero he- 1
redi competens, de qua ŝ. tit. 3. & 4. dictum fuit.
Altera prætoria, quæ datur bonorum possessori, de
qua ŝ. tit. prox. Tertia fideicommissaria, quæ ex se-
natusconsulto Trebelliano datur fideicõmissario vni-
uersali, quasi heredi: quæ actio proponitur hoc titu-
lo. Ergo nec est, propriè loquendo, actio ciuilis, quia
non est ex lege xij. tabularum: nec prætoria, quia non
est edicto prætoris introducta, sed ex Senatusconsul-
to descendit. l. 1. ¶ Eadem autem recipit, quæ supe- 2
riores hereditatis petitiones. l. 2. ¶ Ei datur, cui re- 3
stituta est hereditas fideicommissa. d. l. 1. eiúsque suc-
cessori. l. 3. in princ. ¶ Sed in eum, qui hereditatem 4
restituit, non competit. d. l. 3. §. 1.

LIBER SEXTVS.

TITVLVS I.

De rei vindicatione.

1 POst actiones de vniuersitate compe-
tentes, subiicitur actio specialis, qua sin-
2 gulæ res vindicantur.l.1.in princ. ¶ Om-
nis actio in rem appellatur vindicatio.].
de oblig.& act.l.actionum.25.10 princ. Inst.de action.
§. appellamus. sed alia est vindicatio dominij rei cor-
poralis, de qua hîc agitur: alia seruitutis, de qua]. si
vsusfr. peter. &]. si seru. vindic. alia possessioois, vt
actio hyporhecaria.].de euict.l.si cùm venditor.66.in
princ. vindicatioois igitur species est rei vindicatio,
(nam res, & rei dominium, in iure passim pro eodem
accipiuntur) qua dominus rem suam corporalem ab
alio possessam petit. Instit.eod.§.1.id est, se dominum
declarari.l. & ex diuerso.35.§.1. & consequenter rem
3 sibi restitui petit. l.qui restituere.68. ¶ Hæc actio est
ciuilis. Instit.de action.§. sed istæ. realis (quod est ac-
cipiendum de actione directa: nam vtiles, de quibus
mox dicam, prætoriæ sunt) specialis, in rem. l.1.§.1.
petitoria. l. is qui destinauit. 24. l. qui petitoria.36. in
princ. & Instit. de interdict. §. retinendæ. arbitraria.l.
4 qui restituere.68.&]. de in lit.iur. l.4.& 5. ¶ Directa
datur vero domino. l. in rem. 27.in princ. contra pos-
sessorem,id est, contra eum, qui rem detinet, & habet
restituendi facultatem. l. officium.9. Vtilis competit,
si is conueniatur, qui pro possessore habetur, (veluti
qui dolo seu culpâ desiit possidere. l. sin autem. 27. §.
sed & is.l.cùm autem.52.l.si culpa.63. & qui se liti ob-
tulit quasi possideret.l.is qui se obtulit.25.& l.seq.)aut
is agat, qui pro domino habetur. Talis autem est pri-
mò superficiarius,id est, qui superficiem in alieno solo
habet.l.prætor.75.

II. De publiciana in rem actione.

1 SEcundò is, qui rem vsucapere cœpit,nec dum vsu-
capionem absoluit. huic enim, quasi domino, id
est,quasi vsucepent,l.1.§.1.& Instit.de act. §. namque
si cui,contra quemcumque possessorem, præter quàm
contra verum dominum. l. pen. & vlt.prætor dat vti-
lem in rem actionem, quæ ab auctore Publicio voca-
2 tur Publiciana. d. §. namque si cui. ¶ Et est ciuili in
rem actioni simillima. l. 7.§. in Publiciana. nam æquè
ac rei vindicatio, est specialis, in rem. d.l.1. §.1. d. §.
namque si cui.petitoria.d.l.7.§. Publiciana.arbitraria.
3 Instit.de act. §. præterea. ¶ Sed ab ea differt I.Quia
illa est ciuilis,hæc prætoria.d.l.1. in princ. Institut. de
action.§.sed istæ. II.Quia illa domino competit: hæc
ei,qui nōdum dominium acquisiuit.d.l.1.§.1. III.Quia
illa petuntur tantùm res corporales. ₹.tit.prox.l.1.§.1.
Instit.de action.§.1.hac verò tam res corporales,quàm
incorporales.l.6.l.si ego.11.& l.seq.

III. Si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petatur.

1 TErtiò emphyteuta,qui fundum in perpetuum vel
2 ad longum tempus conduxit.l.1.2.& 3. ¶ Notan-
dum primò emphyteutam differre à superficiario:
cum vterque habeat dominium vtile, non directum
quia superficiarius ius habet in superficie, & in ædifi-
cio, non in solo: emphyteuta verò tam soli quàm su-
3 perficiei vtile dominium habet. ¶ Notandum secun-
dò, ciuitates, quæ agros steriles & incultos habent,
solitas esse eos colendos & fruendos dare vel in per-
petuum,vel ad longum tempus. Hi agri vocantur ve-
ctigales: quia illa pensio ciuitati debita,appellatur ve-
ctigal.vocantur etiam emphyteuticarij, ἀπὸ τὸ ἐμφυ-
τεύειν, quod est inserere; quia potissimum arborum
inserendarum causâ ita colendi dabantur. postea pri-
uati quoque homines cœperūt ita fundos suos fruen-
dos dare, cúmque dubitaretur, num hic contractus
esset venditio, an locatio: Zeno Imperator constituit
esse specialem contractum, à venditione & locatione
seiunctum. C. de iu. emphyt. l.1. & Instit.de locat. &
conduct. §. adeo. ¶ Ergo Emphyteutæ datur, quasi 4
domino, vtilis in rem actio contra quemcumque pos-
sessorem, atque adeo etiam contra ipsum dominum.
l. 1. in fi.

LIBER SEPTIMVS.

TITVLVS I.

De vsufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur.

A VINDICATIONE corporum transit 1
ad vindicationes rerum incorporalium.
quamquam Publicianam, quæ suprà ex-
posita fuit, ad res quoque incorporales
produci,suprà docui. In rerum incorporalium nume-
ro est seruitus.₹.de rer.diuis.l.1.in fi. Institut.de reb.in-
corp.vers.vlt.& libertas, quæ seruituti opponitur. De
vindicatione igitur seruitutis & libertatis, hoc & se-
quenti libro dicendum est. ¶ Seruitus accipitur tribus 2
modis, id est, pro constitutione iurisgentium, qua
seruus domino suo seruit. ₹. de sta. homin. l. 4. §. 1.
II. Pro iure in re aliena, secundum quod seruus alie-
nus aut res aliena nobis vel prædio nostro seruit.]. de
seru.l.1.De hac seruitute debet accipi regula illa,quòd
nemini res sua seruit.]. si vsusfr. peret.l.5.& de seruit.
præd. vrban. l. in re communi. 25. III. Pro seruitute
prædiali, qua alicuius prædium alterius prædio seruit,
].de seruit.in rubr.&]. loca.l. locare.44. Hoc loco se-
cunda significatio accipitur. ¶ Et in hac significatio- 3
ne non solùm vocatur seruitus, sed etiam ius.₹.de rer.
diuis.d.l.1.in fi. Insti.de rebus corpor.& incorp.d.vers.
vlt. Cùm enim in omni seruitute duo spectentur ter-
mini dominans & seruiens: illius respectu appellatur
ius, & huius ratione nominatur seruitus. ¶ Harum 4
seruitutum duo sunt genera. nam aliæ sunt persona-
les,aliæ reales seu prædiales.].de seru.d.l.1. Persona-
lis seruitus est, qua res vel persona personæ seruit, vt
vsusfructus,& vsus. Realis seu prædialis est,qua præ-
dium alieno prædio seruit. de realibus dicetur libro
sequenti: hic liber est de personalibus. ¶ Inter quas 5
primum locum obtinet vsusfructus, qui definitur ius
alienis rebus vtendi fruendi, saluâ earum substantia.
l.1. Hæc definitio cōuenit vero & propriè dicto vsui-
fructui, quem Doctores formalem appellant, quia ve-
râm vsusfructus formam habet. Cuiacius autem in l.
qui vsumfructum.58. D. de verbor. obligat. vsumfru-
ctum nudum vocat, quia est separatus à proprietate,
id est à rerum dominio. Hotomao.in l.3.C.h.t.eadem
ratione merum vsumfructum nominat.Alius est vsus-
fructus cum proprietate coniunctus,ita vt dominium
plenum ex proprietate & hoc vsufructu constet: &
secundum hunc vsumfructum dominus rebus suis
vtitur fruitur.].de vsufr.accresc.l.4. l. si proprietas.9.
& de

& de vsu. & vsufr. leg. l. si alij. 19. l. Sempronius. 26. §. si
fundus. & de except. rei indic. l. si cùm argentum. 27. §.
penult. & de verb. oblig. d. l. qui vsumfructum. 58. &
l. si ita stipulatus. 126. §. 1. hunc Doctores vocãt vsum-
fructum causalem: quia cùm dominus plenæ proprie-
tatis possit vsumfructum alij constituere; nemo au-
tem possit ad alium transferre, quod ipse non habet.
1 Ↄ. de diuers. reg. iur. l. nemo potest. 54. certè vsusfru-
ctus in plena proprietate, tanquam in sua causa non
aliter latet, quàm calor in sole, qui etsi non est cali-
dus, tamen res calefacit. Alius est quasi vsusfructus
earum rerum quæ vsu consumuntur: qui similiter est
coniunctus cum proprietate, sed ita vt, propter cau-
tionem de restitutione facienda, videatur esse quo-
6 dammodo vsusfructus, vt tit. 5. declarabitur. ¶ Nunc
ad verum vsumfructũ reuertamur, cuius multæ sunt
proprietates. Prima proprietas est, quòd cùm omnes
seruitutes regulariter sint indiuiduæ, vsusfructus est
diuiduus. l. 5. & Ↄ. de vsu & habitat. l. vsus. 19 & si seru.
vindic. l. 4. §. sed etsi. & fam. erciscun. l. heredes. 25. §.
an ea. & §. seq. & de seruit. legat. l. vlt. & ad Trebell. l. 1.
§. si vsusfructus. l. si is qui. 80. & de verbor. oblig. l. sti-
pulationes non diuiduntur. 72. in princ. & de accept. l.
7 & per iusiurandum. 13. in princ. ¶ Secunda proprie-
tas est, quòd vsusfructus est ius in corpore; adeo vt eo
corpore sublato, necesse sit vsumfructum tolli l. 2.
8 ¶ Tertia proprietas est, quòd vsufructuarios rectè co-
lere, & quasi bonus paterfamilias vti debet, ita vt
causam proprietatis deteriorem non faciat. l. si cuius.
13. in princ. & §. fructuarius. & Instit. de rer. diuis. §.
9 sed si gregis. ¶ Quarta proprietas est, quòd omnes
fructus ad fructuarium pertinent. l. 7. in pr. non tamen
eius fiunt, nisi ab ipso, vel eius nomine ab alio perci-
piantur. l. arborib. 12. §. Iulianus. & Instit. de rer. diuis.
10 §. is verò. ¶ Quinta proprietas est quòd fructuarius
quædam onera sustinere debet, veluti modicam do-
mus fructuariæ refectionem, & stipendium, vel tribu-
tum, vel salarium, vel alimenta, quæ ab ea re, cuius ha-
bet vsumfructum, relicta sunt, & alia eiusmodi onera.
l. 7. §. quoniam. l. si pendentes. 27. §. si quid cloacarij l.
11 vsufructu. 52. ¶ Sexta proprietas est, quòd non so-
lùm ipse fructuarius vti frui potest, sed etiam hoc
ius in alium transferre. l. si cui vsusfructus. 67. tan-
quam per alium vtatur fruatur. l. arboribus. 12. §. vsu-
fructuarius. l. non vtitur. 38. & duab. ll. seqq. Non ta-
men potest alium vsufructuarium constituere, quia
hoc est ius personale; ideóque fructuarius tantùm po-
test efficere, vt ex eius persona alius vtatur fruatur,
id est, non tamquam fructuarius, sed tamquam con-
cedente fructuario, vtatur fruatur. Instit. hoc tit. §.
12 finitur. vers. nã cedendo. ¶ Ex his proprietatibus pri-
ma & secunda ad priorem rubricæ partem, quæ est
generalis, *de seruitutibus* pertinent. reliquæ ad poste-
riorem partem, quemadmodum quis vtatur fruatur,
referri debent.

II. *De vsufructu accrescendo.*

1 SEptima proprietas in iure accrescendi cernitur.
nam si pluribus idem vsusfructus legatus sit, defi-
cientis portio non reuertitur ad proprietatem, sed
2 collegatario accrescit. l. 1. ¶ Nota I. Triplicem esse
legatariorum coniunctionem. aut enim sunt coniun-
cti re & verbis; veluti, *Titio & Maeuio fundum, Tuscu-
lanum do lego: Titio & Maeuio vsumfructum fundi Tuscu-
lani do lego.* aut verbis tantum, veluti, *Titio & Maeuio
fundum Tusculanum*, siue *vsumfructum fundi Tusculani*
pro æquis partibus *do lego*: aut re tantùm, veluti, *Ti-
tio fundum Tusculanum do lego, Maeuio eundem fundum
Tusculanum do lego*; vel, *Titio vsumfructum fundi Tuscu-
lani do lego, Maeuio vsumfructum fundi Tusculani do lego.*
Denique dicuntur re coniuncti, quibus eadem res
legata est: verbis coniuncti, quibus eadem oratione le-
gatum est: re & verbis coniuncti, quibus vna & eadem
res eâdem oratione legata est. verbis tantùm coniun-
cti, quibus eadem res pro partibus pro indiuiso eâdem
oratione legata est. D. de legat. iij. l. re coniuncti. 89. &
de verb. signific. l. triplici. 142. ¶ Nota II. Tres diffe- 3
rentias inter legatum proprietatis, & vsusfructus. Pri-
ma differentia est, quòd proprietas tantùm ab initio
accrescit: quia si vnus ex collegatariis legatum repu-
diet, eius portio non manet penes heredem, sed colle-
gatario, qui coniunctus est, accrescit; sed postquam
legatarius legatum acquisiuit, licet postea legatum
amiserit, tamen eius portio collegatario accrescere
non potest: vsusfructus autem quandocumque amit-
tatur, confructuario accrescit. l. 1. §. interdum. Altera
differentia est: quia in proprietate legata verbis con-
iunctus præfertur re coniuncto. d. l. re coniuncti. in
vsufructu autem legato tantùm abest vt verbis con-
iuncti præferantur re coniunctis, vt nequidem ius ac-
crescendi habeant. l. 1. in prin. & §. vlt. l. 2. & l. 3. in prin.
Tertia differentia est; quòd vsusfructus personæ ac-
crescit, etiam si partem suam amiserit; proprietas ve-
rò accrescit rei, id est, pars parti accrescit, perinde ei
non accrescit, qui partem suam amisit. l. interdum. 10.
& Ↄ. de vsufr. l. si Titio. 33. §. 1. & Ↄ. de except. rei iud. l. &
an eadem. 14. §. 3. ¶ Nota III. Eos qui re tantùm con- 4
iuncti sunt, interdum vocari disiunctos, habita scili-
cet verborum ratione, quia verbis disiuncti sunt, vt in
d. l. 1. §. interdum. & Instit. de legat. §. si eadem.

III. *Quando dies vsusfructus legati cedat.*

OCtaua proprietas est, quòd dies vsusfructus le- 1
gati cedit ab adita hereditate. Ↄ. quan. di. leg. ced.
l. 5. & C. de caduc. tollil. l. vn. §. excepto. licèt proprieta-
tis legatæ dies cedat à morte testatoris. d. l. vn. cùm igi-
tur. & §. in nouissimo. ¶ Legati dies cedere dicitur, 2
cùm legatum deberi incipit, ita vt ad heredes legata-
rij transmittatur, si sit res quæ transmitti possit. Ↄ.
quan. di. leg. ce. l. 3. & l. 5. in princ. & de verb. signif. l. ce-
dere diem. 213. ¶ Quod dixi de vsufructu, etiam in
vsu legato locum habet. l. vn. §. dies. & Ↄ. quan. dies leg.
ced. l. 2. ¶ Hæc autem obtinent in vsufructu vel vsu 3
purè legato, nam legatum in diem, non priùs cedit,
quàm dies venerit. d. l. vn. §. item. & si dies ante aditam
hereditatem veniat, expectanda est hereditatis adi-
tio. d. l. 2.

IV. *Quibus modis vsusfructus, vel vsus amittitur.*

NOna proprietas est, quòd vsusfructus non potest 1
perpetuò durare, & à proprietate seiunctus esse,
ne proprietas sit inutilis; sed certis modis extinguitur,
& ad proprietatem reuertitur. Ↄ. de vsufr. l. 3. §. ne ta-
men. ¶ Finitur autem morte, & maxima vel media 2
capitis deminutione fructuarij, & non vtendo per
modum & tempus, & consolidatione cum proprie-
tate, & rei interitu. Instit. de vsufr. §. finitur.

V. *De vsufructu earum rerum, quæ vsu consumuntur, vel minuuntur.*

QVæ suprà dicta sunt, in vero vsufructu locum 1
habent: à quo differt quasi vsusfructus senatus-
consulto constitutus in iis rebus quæ in abusu consi-

ftuunt, Sunt autem fex differentiæ. I. Verus vfusfru-
ctus in iis rebus confiftit, quæ vfu non confumuntur,
vt fundo, vel ædibus: quafi vfusfructus verò in iis re-
bus, quæ vfu confumuntur, vt vinum, oleum, fru-
mentum; vel quafi confumuntur, vt pecunia nume-
rata, quæ non propriè confumitur; fed dum impen-
ditur, affidua permutatione quafi confumitur. Infti.de
vfusfruct. §. conftituitur. In iis autem reb. quæ vfu mi-
nuuntur, & paulatim atteruntur, vt veftimenta, tam
verus quàm quafi vfusfructus conftitui poteft, vt do-
cui in Analyfi Inftit.d. §.conftituitur. II. Verus vfus-
fructus conftituitur tam inter viuos quàm in vltima
voluntate. Inftit. eo. §. 1. & ff. eod. l. 6. dictus autem
quafi vfusfructus conftituitur folùm in vltima volun-
tate; quia fenatufcõfultum hunc quafi vfumfructum
conftituens, tantùm de vfufructu legato loquitur. l. 1.
& 2. Inft. de vfufru. d. §. conftituitur. verf. fed vtilitatis.
Ratio non eft obfcura: quia cùm natura huius quafi
vfusfructus fit, vt proprietas ad fructuarium transfe-
ratur, ifque aliquando tantundem reftituere debeat:
certè fi hoc fieret inter viuos, nihil aliud effet, quàm
mutuum. III. Quia is qui verum vfumfructum ha-
bet, non eft rei dominus, fed vtitur fruitur re aliena
ff. de vfufr. l. 1. qui verò habet quafi vfumfructum ea-
rum rerum quæ vfu confumuntur, dominus eft. l. 7.
& Inft. de vfufr. d. §. conftituitur. verf. itaque. IV. Quia
in rebus quæ vfu non confumuntur, vfusfructus ab
vfu differt, quandoquidem fructuarius plus iuris ha-
bet, quàm vfuarius. ff. de vf. & hab. l. 2. in princ. l. fi ha-
bitatio. 10. §. vlt. Inftit. eod. in prin. in rebus autem quæ
vfu confumuntur, nihil refert, vtrùm vfusfructus,
an vfus legatus fit. l. quoniam. 10. §. 1. V. Quia vfus-
fructus finitur multis modis, quos notaui in calce fu-
perioris tituli: quafi vfusfructus, tantùm fructuarij
morte: vel capitis deminutione extinguitur. d. l. quo-
niam. in prin. & ff. de vfufr. quemad. ca. l. 7. VI. Quia
verum vfumfructum habens, eo finito reftituere de-
bet quod inde extabit. ff. eod. l. 1. in princ. & §. vlt. qui
verò habet quafi vfumfructum rerum quæ vfu con-
fumuntur, is aut eandem quantitatem, id eft eiufdem
generis, aut æftimationem reftituit. d. l. 7. d. §. confti-
tuitur. verf. itaque.

VI. *Si vfusfructus petetur, vel ad alium pertinere negetur.*

1 POftquam de vero, & de quafi vfufructu dictum eft:
confequens eft, vt vindicationes horum iurium
2 nomine competentes exponamus. ¶ Horum, vt &
ceterarum feruitutum nomine, datur duplex in rem
actio, videlicèt confefforia, quæ fignificatur illis ru-
bricæ verbis, *Si vfusfructus petetur*: & negatoria, quæ
fequẽtibus rubricæ verbis indicatur, *vel ad alium perti-*
3 *nere negetur*. Inftit de act. §. neque. ¶ Confefforia da-
tur fructuario vfumfructum vindicanti, non domino
fundi; quia qui proprietatem habet, vfumfructum
formalem non habet, obftante regula illa fuprà tradi-
ta, quòd nemini res fua feruit. Hac igitur actione pe-
titur vfusfructus formalis, non caufalis. Datur autem
hæc actio tam aduerfus dominum, quàm aduerfus
quemlibet extraneum poffefforem, qui non patitur
fructuarium vti frui. l. 5. §. vtrùm. ¶ Negatoria è con-
4 trario datur domino proprietatis neganti ius vtendi
fruendi aduerfario competere, proinde rei fuæ liber-
5 tatem afferenti. d. l. 5. §. ficut. ¶ Hæ actiones inter fe
fimiles funt. I. Quia vtraque eft vindicatio: fed alte-
ra vindicat feruitutem, altera libertatem. II. Quia
vtraque datur tam poffidenti, quàm non poffidenti.
l. pen. §. vlt. quod in vindicatione rerum corporalium
non obtinet. Inftit. de action. §. æquè. verf. quod genus.
III. Quia in vtramque veniunt etiam fructus, id eft,
vtilitas & omnis caufa. d. l. 5. §. in his. & duob. §§. feqq.

VII. *De operis feruorum.*

SImilis, vfusfructui eft operarum feruilium obliga- 1
tio: quia opera ferui eft fructus, qui ex feruo perci-
pitur. l. 3. & 4. ¶ Sed inter legatũ vfumfructũ ferui & 2
legatas operas intereft. I. Quia dies vfusfructus lega-
ti cedit ab adita hereditate. ff. quan. di. leg. ced. l. 3. &
C. de caduc. toll. l. vn. §. excepto. Operæ autem ex die
petitionis cedunt. ff. de vfu & vfufr. lega. l. 7. II. Quia
vfusfructus morte vfusfructuarij, vel non vtendo fini-
tur. Inftit. de vfufr. §. finitur. quibus modis operæ non
finiuntur. l. 2. & ff. de vfu & vfufr. leg. l. 2. III. Quia fi
feruus ab alio vfucapiatur, operæ finiuntur. ff. de vfu
& vfufr. leg. l. 2. Vfusfructus autem non finitur. ff. de
vfufr. l. locum. 17. §. proprietarius. & ff. de vfurp. &
vfucap. l. iufto. 44. §. non mutat. ¶ Quæ de operis fer- 3
uorum dixi, eadem de operis aliorum animalium di-
cenda putomam & ceterorum animalium operas pof-
fe dici, verius eft. ff. vfufr. quemad. caue. l. 5.

VIII. *De vfu, & habitatione.*

SEcunda feruitus perfonalis eft vfus. Vfum hic in- 1
tellige ab vfufructu feparatum: de quo recte di-
ctum eft, fructum fine vfu conftare. l. per feruum. 19.
§. vlt. alius eft vfus, fine quo fructus effe non poteft.
ead. l. §. 1. fic quinque vel feparata à decem accipi pof-
funt, vel vt pars decem fic vfumfructum ff. tit. prox.
docui fpectari vel coniunctum cum proprietate, vel
tanquàm feruitutem à proprietate feiunctam. ¶ Hic 2
vfus iifdem modis conftituitur, quibus vfusfructus,
fed ab eo differt. I. Quia fructuarius non folùm vti-
tur, fed etiam fruitur. ff. de vfufr. l. 1. & paffim. vfuarius
non fruitur, fed tantùm vtitur. l. 1. & 2. in princ. pro-
pterea fructuarius percipit omnes fructus. ff. de vfufr.
l. 7. in princ. vfuarius autem ad vfum tantummodò
quotidianum quædam percipit. Inftit. h. t. §. 1. II. Quia
vfuarius ipfe vti debet, nec poteft ad alium transferre
facultatem vtendi. quod tamen fructuario cõceditur.
d. §. 1. III. Quia vfusfructus eft diuiduus, vfus eft in-
diuiduus. l. vfus. 19. ¶ Hæc de vfu dicta fint, quem 3
habitatio imitatur, & idem ferè iuris continet. l. fi ha-
bitatio. 10. in princ. fed locari poteft. C. de vfufruc. l.
cùm antiquitas. 13. & neque non vtendo amittitur, ne-
que capitis diminutione. d. l. fi habitatio. in princ. quia
magis in facto quàm in iure confiftit. ff. de cap. min. l.
penult.

IX. *Vfusfructuarius quemadmodum caueat.*

HIc tractatus in vltimum locum reiectus fuit, tam- 1
quàm communis fructuariò & vfuario. quamuis
enim folius vfusfructuarij mentio in rubrica fiat tamen
certum eft, vfuarium fimiliter cauere debere. ¶ Ca- 2
ueri intellige fatifdatione, quæ prætoria eft. l. 1. in pr.
l. 5. §. 1. ¶ Hæc ftipulatio feu cautio duas habet clau- 3
fulas. etenim qui hæc iura habent; & fe vfuros boni
viri arbitratu, & fuo iure finito reftituturos fe quod
inde extabit, promittunt. d. l. 1. in princ. quarum clau-
fularum prior toties committitur, quoties, quis aliter
vtitur, quàm vti debet. Pofterior femel tantum, vfu-
fructu finito. d. l. 1. §. habet.

LIBER

LIBER OCTAVVS.

TITVLVS I.

De ſeruitutibus.

1 SVPERIORE libro de ſeruitutibus per-
ſonalibus dictum eſt: hoc libro de re-
rum ſeruitutibus agemus: quæ vocan-
tur etiam ſeruitutes prædiales, vel ſer-
uitutes prædiorum. ff. commu. prædior.
l.1.§.1. & ſeruitutes ſimpliciter, vt in hac rubr. & in l.
2 locate.44. ff. loca. ¶ Huiuſmodi ſeruitus nihil aliud
eſt, quàm ius, quo prædium alieno prædio ſeruit.
3 ¶ Quare ſicut aliud eſt prædium vrbanum, nempe
ædificium habitandi cauſâ vbicumque extructum:
aliud ruſticum, id eſt, quoduis aliud prædium, vt ager,
area, ſtabulum ab ædificio ſeparatum. ff. commu. præd.
d.l.1. in princ. & in quib. cauſ. pign. tac. contrah. l.4.§.1.
& de verbor. ſignif. l. vrbana prædia. 198. & C. de præd.
minor. l. ſi prædium. 16. & Inſt. h.t. §.1. ita ſeruitutum
aliæ ſunt vrbanæ, aliæ ruſticæ, id eſt, vrbanorum vel
ruſticorum prædiorum. l.1. & s̄. de rer. diuiſ. l.1. in fi. &
4 ff. de reb. corpor. verſ. vlt. ¶ Nota diſtinctionem ac
denominationem harum ſeruitutum, ſecundum com-
munem & veram opinionem, à qua Coraſius temerè
receſſit, à potiore parte ſumi, id eſt, à prædio domi-
nante, non à ſeruiente, adeo vt talis ſit ſeruitus, qua-
le eſt prædium dominans, cui ſeruitus præſtatur.

II. *De ſeruitutibus prædiorum vrbanorum.*

VRbana igitur ſeruitus eſt, qua vrbanum vel ru-ſticum prædium vrbano prædio ſeruit: vt ius immittendi ſtillicidij in alienum tectum, vel alienam aream: vel tecti proiiciendi ſupra alienas ædes, vel ſupra alienam aream.

III. *De ſeruitutibus prædiorum ruſticorum.*

RVſtica ſeruitus eſt qua ruſticum vel vrbanum prædium ruſtico prædio ſeruit: vt ius eundi ad noſtrum fundum per alienum fundum, vel per alienas ædes.

IV. *Communia prædiorum tam vrbanorum, quam ruſticorum.*

MVlta ſunt vtrique ſeruitutum generi communia. I. Omnes ſeruitutes ſunt incorporales. s̄. de ſeruit. l. ſeruitutes prædiorum. 14. idcirco neque propriè tradi poſſunt, ſed vſus & domini patientia pro traditione habetur. s̄. eod. l. vlt. neque per ſe poſſideri d. l. ſeruitutes prædiorum. in princ. ſed qui prædium poſſidet, etiam ſeruitutem, quæ ei prædio præſtatur, poſſidere intelligitur. s̄. de ſeruit. præd. vrban. l. ſi ædes meæ. 32. II. Omnes habent cauſam continuam. s̄. eod. l. foramen. 28. licèt non omnes habeant poſſeſſionem, id eſt vſum continuum. d. l. ſeruitutes prædiorum. nemo enim poteſt (exempli gratiâ) continenter per fundum alienum ire, ſed poteſt ire quandocumque vult, quia ſeruitus habet cauſam cõtinuam, id eſt, quia fundus ſemper ſeruit, etiam tunc cùm ſeruitus non poſſidetur, id eſt, cùm per fundum non itur. II. Natura ſeruitutis non eſt, vt ſeruiens aliquid faciat, ſed vt patiatur, putà duci aquam ex ſuo fundo: vel, ne faciat, veluti ne ædes ſuas altiùs tollat. s̄. de ſeruit. l. quoties. 15. Excipitur ſeruitus oneris ferendi: quia dominus columnæ vel parietis ſeruientis reficere tenetur, vt onus ſuſtinere poſſit. s̄. de ſeruit. præd. vrban. l. cum debere. 33. & ff. ſi ſeruit. vindic. l.6.§. etiam. IV. Omnes ſunt indiuiduæ, & per partes acquiri nequeunt. s̄. de ſeruit. l. ſi pro parte. 11. l. vlt. 17. quamuis pro parte retineri poſſint. s̄. eod. l. vt pomum. 8. Excipitur hic quoque ſeruitus oneris ferendi, quæ, quantum ad columnam vel parietem reficiendum, diuidua eſt: adeo vt ſi plures ſint eius domini, ſinguli pro partibus reficere teneantur, & pro partibus conueniri poſſint. ff. ſi ſeru. vindic. l. 6. §. ſi ædes. V. Omnes ſeruitutes tam inter viuos quàm in vltima voluntate conſtitui poſſunt. l. poteſt. 16. & Inſtit. de ſeruit. §. vlt. VI. Neque locis religioſis imponi poſſunt. l. 4. neque prædiis alienis. l. 6. VII. Purè tantùm conſtitui poſſunt, non ex die, nec ad diem, nec ſub conditione. s̄. de ſeruit. l.4. in princ. vſus tamen ſeruitutis putà aquæductus, vel itineris, diuerſis temporibus, & horarum vel dierum interuallis diſtingui poteſt, veluti vt alternis diebus eatur, vel aqua ducatur. d.l.4.§. vlt. & l.5. VIII. Alienatum prædium ſequuntur. l. cùm fundus. 12.

V. *Si ſeruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur.*

COmmunes omnibus ſeruitutibus ſunt etiam 1
actiones confeſſoria & negatoria: quæ quidem
ſunt in rem non in perſonam. l.2. in prin. l.6.§. hæc au-
tem actio. ¶ Et iis, atque in eos competunt, qui præ- 2
diorum domini ſunt. l.1. d.l.2.§.1. d.l.6.§. hæc autem
actio. id eſt, confeſſoria datur domino prædij domi-
nantis, qui ſeruitutem ſibi competere contendit. Ne-
gatoria verò datur domino alterius prædij, quod ipſe
negat ſeruire, ſed contendit eſſe liberum. d.l.2. in prin.
Hæc datur etiam ei cuius prædium ſeruit, contra eum
cui non ſeruit. l.4.§. competit. illâ tenetur, quicumque
vſum ſeruitutis impedit. l. ſi quis. 10.§. agi. ¶ Commu- 3
nia vtrique actioni hæc ſunt. I. Vtraque datur non ſo-
lùm non poſſidenti, ſed etiam poſſidenti ne inquiete-
tur. d.l.6.§.1. & l. ſicut. 8.§. ſed ſi quæritur. II. In vtram-
que veniunt etiam fructus, id eſt, intereſſe. l.4.§.1. d.l.6.
§. penult. III. Vtroque iudicio non ſolùm res præſta-
tur, ſed etiam officio iudicis cautio requiritur, ne in
poſterum ius victoris imminuatur, aut prohibeatur.
l.5. l. Legi. 12.

VI. *Quemadmodum ſeruitutes amittuntur.*

DEnique commune omnibus ſeruitutibus eſt, vt certis modis extinguantur. I. Confuſione, id eſt, ſi idem vtriuſque prædij dominus eſſe cæperit. l.1. II. Permiſſione actus contrarij ſeruituti: veluti ſi cùm vicini ædes altiùs me inuito tolli non poſſint, ego permittam vt altiùs tollantur. l. ſi ſtillicidij. 8. III. Rei interitu. l. ſi locus. 14. IV. Si heres prædio ſub conditione legato ſeruitutem impoſuerit, & legati conditio exiſtat. l. is cui. 11. §. heres. & ff. de cond. & dem. l. ſi fundum. 105. V. Seruitus ruſtica amittitur non vtendo per ſtatutum tempus. l. ſi communem. 10 §. 1. & l. ſeq. in princ. l. Labeo. 17. & l. vltim. Statutum autem tempus eſt decennium. ſed hoc tempus duplicatur, & fiunt viginti anni: ſiue is, cui ſeruitus præſtatur, abſit, C. de ſeruit. l. pen. ſiue talis ſit ſeruitus, vt vſus eius ſaltem alternis menſibus aut annis ſit interruptus. l. 7. Seruitus autem vrbana non amittitur non vtendo, niſi aduerſarius libertatem vſucapiat. Hinc eſt, quòd ius tigni immittendi in parietem vicini, non amittitur non vtendo, niſi dominus parietis ſeruientis foramen claudat, atque ita in poſſeſſione libertatis ſe conſtituat, & libertatem vſucapiat. l. ſi communem. 10.§. ſi is qui. l. is cui. 11. l. Labeo. 17. & l. ſi quis alia. 18.

de pollicit. l. 3. in princ. Intellige nudam conuentio-
nem de re aliqua danda, vel facienda. quas differen-
5 tias si addas, pacti definitionem perficies. ¶ Pacti di-
uisiones multæ sunt. I. Aut est pactum publicũ, quod
propriè dicitur fœdus: aut priuatum, quod in legiti-
mum & iurisgentium subdiuiditor. l. 5. Legitimum
est, quod lege confirmatur, vt furti, iniuriarum. d. l. 5.
d. l. iurisgenrium. §. si paciscat ne operis. d. l. si tibi.
Pactum iurisgentium aut est nudum pactum, quod per
se subsistit: aut lex contractus, quæ inest contractu.
d. l. iurisgeorium. §. quinimmo. & ff. de contrah. empt.
l. fundi. 79. & C. h. t. l. legem. 10. & de pact. conuent. l.
1. Sed quia suprà dixi, pactum, & pactum nudum, esse
synonyma; hic autem pactum nudum facio speciem
pacti: sciendum est, pactum nudum vocari, vel quia
causâ vacat, in qua significatione distinguitur à con-
tractu, & complectitur omnia pacta; vel quia solum
est, hoc est, non coheret contractui, in qua significa-
tiooe est species pacti. II. Aut est expressum, aut ta-
citum. l. 2. 3. 4. III. Quoddam est pactum in rem, qood
generaliter fit veluti ne petatur: quoddam in perso-
nam, seu personale, quod personam noo egreditur,
adco vt nequidem ad heredem transeat: veluti ne ego
à te petam, sed ego ab herede tuo petere possim, &
heres meus etiam à te petere possit. l. iurisgentium. 7.
§. pactorum. l. & heredi. 21. in princ. & §. vlt. l. nisi. 22. l.
idem. 25. §. 1. quoddam mixtum, quod ex voa parte in
rem, ex altera in personam conceptum est, veluti ne
ego petam, vel ne à te petatur. l. qui in futurum. 57.
IV. Quoddam est generale, quod ad multas: quoddam
particulare, quod ad certas res vel obligationes perti-
net. l. si vnus. 27. §. item ne experiat. l. tres fratres. 35. l.
emptor. 47. §. Lucius. V. Quoddam est obligatorium,
quod obligarionem constituit: quoddã liberatorium,
quod obligationem infirmat. l. si tibi. 17. §. 1. quoddam
transactionis causâ de re dobia factum, vt de lite. C. de
transact. l. quamuis. 39. aut de fideicommisso conditio-
6 oali. C. eod. l. de fideicommisso. 11. & h. t. l. 1. l. cùm pro-
ponas filios. 16. ¶ Pacta valent I. Iure naturali. l. 1. in
princ. & ff. de pecun. constit. l. 1. in princ. II. Iure præ-
torio. d. l. 1. in pr. l. iurisgentium. §. ait. prætor. III. Iure
7 ciuili, si lege, aut senatusconsulto, aut principis con-
stitutione confirmentur. ¶ Edictum prætoris de pa-
ctis, in hæc verba conceptum est: *Pacta conuenta, quæ
neque dolo malo, neque aduersus leges, plebiscita, senatuscon-
sulta, edicta Principum, neque quò fraus cui eorum fiat, fa-
cta erunt, seruabo.* d. l. iurisgentium. §. ait prætor. Ser-
uat prætor non solùm pacta iurisgeotium, sed etiam
legitima. sæpe enim confirmat ius ciuile. ff. de iust. &
iu. l. 7. Institut. de bon. poss. §. 1. vnde ciuiles quoque
actiones proponit. ff. si pars hered. petat. l. 1. & ff. com-
mod. l. 1. in princ. Seruat, inquam, quandoque data
actione ex pacto, quaudoque data actione ioformata
à pacto, quandoque data exceptione, quandoq; negata
actione. tot enim sunt vires pacti. l. 6. l. 7. §. sed cùm nul-
la. §. quinimmo. totidémq; significationes verbi *serua-
re.* ff. fam. ercisc. l. inter. 44. §. 1. & de acquir. rer. domin. l.
statuas 41. & C. h. t. l. legem. 10. & de pact. conuent. l. 1.

XV. *De transactionibus.*

1 SExta vadimonium deserentis excusatio est propter
transactiooem. ff. si quis caution. l. 2. nam & ante
cautiooem iudicio sisti præstitam facta transactio, vo-
catum io ius excusat, quominùs in ius ire cogatur. ff.
2 de in ius vocan. l. neque. 22. §. 1. ¶ Traosigi dicitur, si
lariùs hoc verbum accipiatur, quotiescumque res ali-
qua absolnitur & ad exitum perducitur. ff. tit. prox. l. 1.
§. conuentionis. & ff. de verb. signif. l. transacta. 229. sed
transactiò propriè accepta, est conuentio. C. h. t. l. cùm
proponas. 17. l. si quidem. 24. non gratuita. C. eod. l.
transactio. 38. & de repud. hered. l. 3. de re dubia vel li-
tigiosa. h. t. l. 1. & C. eod. l. 2. ¶ Diuiditur multis mo- 3
dis. I. Vel fit nudo pacto; veluti si quis paciscatur de
lite oon persequenda. l. 2. & C. eod. l. vt respoosum. 15.
l. cùm proponas. 17. vel stipulatione Aquiliana, quæ
nouat obligationem dubiam & controuersam, ipsáq;
per acceptilarionem tollitur. l. 2. 4. & 5. & C. eod. l. 4.
vel contractu innominato, veluti do vt à lite discedas.
C. eod. l. si pro fundo. 33. trado tibi bona vt à lite disce-
das. C. eod. l. 6. Potest etiam nudo pacto, vel contra-
ctui addi stipulatio Aquiliana. C. eod. l. 3. & d. l. vt re-
sponsum. vel stipulatio pœnalis, vt is, qui fidem trans-
actionis rumpet, in pœnam incidat. C. eod. l. promissis.
37. vel vtraque stipulatio, tam Aquiliana, quàm pœ-
nalis, l. pacto. 15. II. Aut est generalis, quæ ad bono-
rum vniuersitatem, vel ad omnes controuersias perti-
net. l. non est ferendus. 12. & C. eod. l. sub prætextu. 29.
aut particularis, quæ de re certa fit. l. qui cum tutori-
bus. 9. & C. eod. l. si de certa. 31. III. Aut est pura, aut
conditionalis. C. eod. l. si super. 9. IV. Aut est iudicia-
lis, aut extraiudicialis. C. eod. l. siue apud acta. 28. V. Aut
fit in scriptis, aut sine scriptis. C. eod. l. 5. & d. l. siue
apud acta. VI. Aut est iurata, aot noo iurata. C. eod. l.
si quis maior. 41.

LIBER TERTIVS.

TIT. I. *De postulando.*

DE magistratuum iudiciis tractantes, primò 1
loco ipsorum magistratuum officium & iu-
risdictionem, deinde horum iudiciorum for-
mam & progressum exposuimus: hoc autem libro, de
iis, qui coram magistratibus litigant, verba facturi, ab
his, qui postulare dicuntur, incipiamus. ¶ Postulare, 2
vt Vlpianus definit, est desiderium suum, vel amici
sui, in iure, apud eum, qui iurisdictioni præest, expo-
nere, vel alterius desiderio cootradicere. l. 1. §. 1. & ff.
de dam. infec. l. 4. §. hoc autem. ¶ Ex hac definitione 3
statim colliguotur duæ diuisiones. I. Quidam pro se,
quidam pro aliis postulant: quorum illi, domini litis:
hi, aduocati, patroni, causidici, togati, oratores pas-
sim appellaotur. II. Tam actio, quàm exceptio, postu-
lationis verbo continetur. ¶ Sed ne quiuis sine dele- 4
ctu ad postulandum admitteretur; prætor suæ digni-
tatis tuendæ, & decoris sui causâ, edictum proposuit,
quo tres hominum ordines complexus est, quosdam
in totum postulare prohibens, nonnullis tantùm per
se postulare permittens, aliis pro se, & pro certis
dumtaxat personis postulare permittens. l. 1. in princ.
Reliqui hoc edicto non comprehẽsi, tam pro se quàm
pro aliis omnibus postulare possunt, exceptis iis, qui
aut iure ciuili à postulando remouentur. d. l. 1. §. item
senatusconsulto. & C. eod. l. 2. 6. & vlt. & qui legit. per-
so. stan. in iudic. to. tit. aut sententiâ iudicis prohiben-
tur. l. puto. 6. l. Imperator. 8. & C. eod. l. 1. & ff. de pœn.
l. moris. 9. Si quis aduersus ea fecerit, non solùm à po-
stulando repellitur, sed etiam extra ordinem arbitrio
iudicis pecuoiariâ pœnâ multatur. l. 1. §. qui aduersus.

II. *De his, qui notantur infamiâ.*

INter eos, qui postulare pro aliis prohibentur, infa- 1
mes enumerantur. ff. tit. prox. l. 1. §. secundo loco. §.
remouet. & §. ait prætor. ¶ Infamiam definio, existi- 2
marionis læsionem. C. h. tit. l. si furti. 8. Existimatio est
dignitatis illæsæ status, legibus ac moribus cõproba-
tus.

tus.ↄ.de extraordin.cognit.l.pen.§.existimatio. Idcir-
co infames, integræ dignitatis hominibus opponun-
3 tur.C.de re milit.l.3. ¶ Infamia propriè dicitur, quæ
est iuris: alia est infamia facti, quæ non iure, sed re
tantùm & opinione hominum infamem facit. ↄ. de
obseq. l.a. immò non propriè infamem facit, sed pu-
dorem dumtaxat apud bonos & honestos viros one-
rat. l.ob hæc. 20. & C.eod. l.ea quæ.13.l.verbum.17.l.
4 interlocutio. 19. ¶ Infamia iuris partim edicto præ-
toris irrogatur.l.1.partim iure ciuili. s.tit.prox.l.1.§.ait
prætor.& C.de transact.l.si quis maior.41.partim sen-
tentiâ iudicis.l.quid ergo.13.§.ex compromisso.& pa-
ragraphis sequentibus.

III. *De procuratoribus, & defensoribus.*

1 INfames, vt suprà diximus, aduocati munere fungi
nequeunt, quoniam aduocati officium nobile est,
vt Doctores colligunt ex l.7.C.de postul.infames au-
tem ab omnibus dignitatibus arcentur.C.de decurio.
l. ne quis. 38. & de dignit. l. 2. sed procuratores fieri
non prohibentur. Institut. de except. §. vlt. quia vile
& abiectum est procuratorum munus. C. de decu-
rion.l.si quis procurationem. 24. Attamen perquàm
necessarius est vsus procuratorum: vt qui rebus suis
superesse vel nolunt vel non possunt, per alios possint
2 agere vel conueniri. l.1.§.vsus. ¶ Procurator est, qui
aliena negotia mãdato domini administrat.d.l.1.in pr.
nam si mandato caret, dicitur quidem procurator. ↄ.
de negot.gest.l.si ego.24.& de solut.l. si quis offeren-
ti.58.& rat. rem habe. l. si sine.22.§.quòd si procura-
tor.& l.vlt.non tamen verus procurator. ↄ. de iudic.l.
licet.56.& quod iuss.l.1. in fin. sed falsus procurator. ↄ.
rat. rem habe. l. 3. §.vlt. & de furt. l. falsus.43. §.1.l.si
iussu.44.in pr.& C.h.t.l.licet.24.& de furt. l.falsus.19.
est enim potiùs negotiorum gestor, quàm procura-
3 tor. ↄ. de negot. gest. l.2. ¶ Quod ad diuisionem atti-
net, I. Alius est procurator generalis omnium bono-
rum, alius specialis, vt vnius rei. l.1.§.1.l. procurator
cui.58. cum duabus ll.seqq. l.procurator totorum.63.
& ↄ. iud. sol. l.3.§. 1. II.Alius est procurator ad lites,
alius ad negotia (subaudi extraiudicialia) l. seruum.
33. in princ.l. mutus.43. in princ. III.Alius est procu-
rator in rem alienam, qui in alterius vtilitatem admi-
nistrat:alius in rem suam, qui in suam vtilitatem, quasi
dominus administrat.d.l.seruum.§.vlt.l.si quis in rem.
34.l.procuratore.55. IV.Alius est procurator actoris,
alius procurator rei.l.1.& passim. quorum ille nomen
generis retinuit; hic propriè defensor appellatur. l. fi-
liusfam.8.l.minor.52.l.vlt.& ↄ. de iudic.l.rectè.63.&
de re iudic. l. si eum procuratore. 23. & de except. rei
iud.l.si mater.11.§. hoc iure. Hac igitur ratione angu-
stius est defensoris verbum, quàm procuratoris. item
quia procurator dicitur tam in iudicio, quam extra iu-
dicium.d.l.seruum.in prin.defensor in iudicio tantùm.
l.minor.51. & ↄ. de iudic. d.l.rectè. sed alia ratione la-
tiùs patet: quia procurator sine mandato non est verus
procurator, vt suprà exposui; defensor verò æquè di-
citur etiamsi mandatum non habeat. l. si procurator.
28. l. Pomponius. 40. §. sed & is. & C. de iureiuran.
4 propt.calumn. l.2.§. sin autem absfuerit: ¶ Defende-
re, est id facere, quod dominus in litem faceret, & ido-
neè cauere.l. sed & hæ.35.§. defendere. id est, satisda-
re iudicatum solui. Aut, eandem vicem, quam reus,
subire. l. minor. 51. Aut, iudicium vel per se, vel per
alium cum satisdatione (sub. iudicatum solui) accipere.
5 d.l.rectè. ¶ Defensor aut est necessarius, qui scilicèt
actionem sibi dari postulauit nam qui nomine alie-
no agit, eum inuicem conuentum defendere tenetur.

l.seruum. 33.§. ait prætor. aut voluntarius, qui sponte
ad defensionem accedit. C. eod.l.inuitus. 17.& de ne-
got.gest.l.tutori.20.& ↄ.eod.l.liberto.31.§.litem. Ne-
cessarium sic accipe; non quia districtè cogatur defen-
dere; sed quia, nisi defendat, denegatur ei actio.l.mu-
tus.43.§.pœna. ¶ Erat olim & alia diuisio: quia pro- 6
curator dicebatur absentis, cognitor præsentis. Festus
in verbo *cognitor*. Ania. in l. si lite.7. C. Th. de cogn. &
procur. Sed Iustinianeum ius cognitores non admisit,
vt apparet ex l. si quis 38. §. si quis. ↄ. de pœn. collata
cum §. si quis. l. 5. sentent. Pau. tit. 25. ¶ Nouissimè 7
sciendum est, inter dominum & procuratorem, si
mandatum interuenerit, mandati actionem nasci.l.li-
cèt.42.§.ea obligatio.l.qui proprio.46.§.procurator.&
ↄ.manda.l.qui mutuam.56. §.vlt. Si merces constituta
fuerit, actionem locati conducti. ↄ.eod.l.1.in fi.& In-
stit.eod.§.vlt. Si nec merces sit constituta, nec gratis
procurator gerat, sed tantum accepturus, quantum
postea inter ipsum & dominum conuenerit, actionem
præscriptis verbis, tamquam ex contractu innomina-
to. ↄ. de præscript. verb. l.si tibi polienda.22. Instit.de
locat.§.qua de causa. Si quis autem domino ignoran-
te ad administrationem accesserit, dari actionem ne-
gotiorum gestorum. l. si quis cum. 31. & ↄ. de negot.
gest.l.2. Institut. de obligat. quæ qua.ex contra.§.1. de
quibus actionib. dicetur infrà suis locis.

IV. *Quod cuiuscumque vniuersitatis nomine, vel contra eam agatur.*

PRocuratoris officio fungitur, qui pro vniuersitate 1
interuenit, siue vniuersitatis nomine agat, siuo
conueniatur. l. 6. §. actor. ¶ Vniuersitatem definio 2
corpus ex distantibus personis. quam definitionem
colligo ex l. in rem. 23.§. item quæcumque vers. at in
his ↄ. de rei vindicatione. & l.rerum. 30. in prin. ↄ.de
vsurpat & vsuc. In vno igitur constitui vniuersitas
non potest: quamquam, si vniuersitas ad vnum reci-
dat, placuit ius omnium ab eo retineri, & stare nomen
vniuersitatis. l.7. ¶ Vniuersitatum varia sunt genera, 3
veluti ciuium, publicanorum, nauiculariorum, pisto-
rum: & varia nomina, vt societas, collegium, ciuitas.l.
1. Hi quoque qui pro vniuersitate interueniunt, variis
appellantur nominibus: modò namque syndici, mo-
dò defensores, modò magistri vniuersitatis vocantur.
d.l.1.§.quibus & passim.& ↄ.rat.rem habe.l.actor.9.&
de minor.l.vlt.§.defensores.

V. *De negotiis gestis.*

PRocuratori adeo similis est negotiorum gestor, vt 1
quandoque procurator appelletur. sed est falsus
procurator: quia mandato caret; cùm verus procura-
tor mandatum habeat, vt s. notaui. Quare non ine-
ptè dicere possumus procuratorem esse negotiorum
gestorem cum mandato; & negotiorem gestorem esse
procuratorem sine mandato. ¶ De negotiorum ge- 2
store exstat prætoris edictum, in hæc verba conce-
ptum. *Si quis negotia alterius, siue negotia, quæ cuiusque,*
cùm is moreretur, fuerint, gesserit: iudicium eo nomine dabo.
l.3.in pr. ¶ Ex hoc edicto non solùm actio, sed etiam 3
compensationis exceptio oritur. d. l. 3. §. pupillus.l.si
autem.8.§.si quocumque. ¶ Est autem hæc actio præ- 4
toria, arg.l.actio 47.(nec obstat l. in commodato.17.
§.sicut. ↄ.commoda.quoniam ciuile ibi dicitur, quod
à naturali & gentium distinguitur, & sub se præto-
rium continet, vt & in l.6. s.de iustit.& iu.) bonæ fidei.
l. quia tantundem.7. l. qui sine. 38. & ↄ. de obligat.&
act. l. 5. in prin. Instit. de obligat. quæ qua. ex contra.
§. 1. ex quasi contractu: d. l. 5. in pr. d. §. 1. propterea

lus bonus est solertia: velut i si quis aduersus hostem
vel latronem aliquid machinetur.d.l.1.§.non fuit.Do-
lus malus vt rectè Labeo definit reiectâ Seruij defini-
tione(est omnis calliditas,fallacia, machinatio ad cir-
cumueniendum fallendum, decipiendum alterum ad-
3 hibita.d. l.1.§. dolum. ¶ Quod ait prætor, *si alia actio*
non erit, sic accipiēdum est, si res alio modo ei ad quem
pertinet,salua esse non potest.l.7.in pr. nam & qui ex-
ceptione tutus est,actionem de dolo non habet: quia
cùm famosa sit hæc actio, non temerè concedi debet.
d. l. 1. §.ait prætor. Sed et si dubitetur, an alia actio sit,
4 hæc actio competit.d.l.7.§.3. ¶ Hæc actio olim intra
annum vtilem,hodie intra biennium cōtinuum com-
petit. C. eod. l. vltim. post quod tempus datur actio
in factum perpetua, l. itaque. 28. in princ. Similiter in
heredem eius qui dolum commisit, perpetuò datur
actio non famosa, quatenus ad eum peruenit,vel dolo
eius factum est quominùs perueniret.l. si plures. 17.§.
hęc actio.l.in heredem.26.cum tribus legib.sequentib.
5 ¶ Quod ad libellum formandum attinet,in hac actio-
ne designari oportet, cuius dolo factum sit; quamuis
in actione quod metus causa non sit opus exprimere,
quis metum intulerit.l.sed & ex dolo. 15. §. vlt. Item
comprehendi debet, quid dolo malo factum sit: scire
enim debet actor, qua in re sit circumscriptus, nec in
6 tanto crimine vagari.l.item exigit 16. ¶ Exitus huius
iudicii est,vt,nisi arbitrio iudicis fiat restitutio, sequa-
tur condemnatio quanti ea res est. Ideo autem & hîc,
& in metus causa actione, certa quantitas non adiici-
tur, vt possit propter suam contumaciam tanti reus
condemnari,quanti actor in litem iurauerit.sed officio
iudicis debet in vtraque actione iusiurandum taxatio-
ne refrænari.l. arbitrio. 18. in princ. Non tamen sem-
per in hoc iudicio arbitrium iudicis locum habet.nam
si manifestum sit,restitui non posse,protinus condem-
natio fit in id quod actoris interest. d. l. arbitriu. §.1.

IV. *De minoribus vigintiquinque annis.*

1 TErtia institutionis causa proponitur hoc titulo:
quo prætor naturalem æquitatē secutus, tutelam
minorum viginriquinque annis suscepit, sciēs fragile
esse & infirmum huius ætatis consilium, & multis ca-
ptionibus suppositum, multorumque insidiis exposi-
tum; post hoc verò tempus virilem vigorem impleri.
2 ¶ Quocirca sic edixit: *Quod cum minore quàm viginti*
quinque annis natu gestum esse dicetur: vti quaque res erit,
3 *animaduertam.* l. 1. ¶ Minorem dicimus etiam die na-
talis sui, ante horam, qua natus est, computatione
temporis à momento in momentum,id est,ab hora in
horam, facta proinde etsi bis sexto quis natus sit, siue
priore siue posteriore die, nihil refert, nam illud bi-
duum pro vno die habetur, & posterior dies interca-
4 latur.l.3.§. minorem. ¶ Gestum autem sic accipimus,
qualitercumque gestum sit,id est, siue contractum sit,
5 siue quid aliud contigit. l. 7. ¶ Ait prætor, *vti quaque*
res erit: quia restitutio non fit nisi causa cognitâ. l.
verum. 11. §. sciendum. l non omnia. 44. & s̄. de in
6 integr. restitut. l. 3. ¶ Ait *animaduertam*, cognitio-
ne scilicèt prætoria. nam ex hoc edicto nulla pro-
priè actio vel cautio proficiscitur, sed totum pendet
ex cognitione prætoris. l. quòd si minor. 24. §. vltim.
7 ¶ Iam verò duæ sunt huius restitutionis causæ, vi-
delicèt si minor sit ab alio circumuentus, vel sua faci-
litate deceptus & ætatis lubrico lapsus.d.l.1.in princ.
d.l.non omnia. Si quid autem fato contigit,quod cui-
uis patrifamiliās quamuis diligentissimo possit con-
tingere: verius est, cessare restitutionem. l. verum. §.
item non restituitur. & §.seq. & d.l. quòd si minor. §.
non semper. Item in delictis restitutio locum non ha-
bet. l. si ex causa. 9. §. nunc videndum. l. auxilium.37.
Cessat etiam restitutio, cùm minor mandato alterius
gessit. l. cum mandatu. 23. & cùm actus ipso iure non
valet; quamuis cum aliis actionibus hoc restitutionis
remedium concurrat.l.in causas. 16. & cùm maior fa-
ctus probauit, quod in minori ætate gessit. l. 3. §. 2.
& C.si mai.fa.10.tit. ¶ Tempus huius in integrum re- 8
stitutionis olim erat annus vtilis, hodie est quadrien-
nium continuum. C. de tempor.in integ. restit. l. vlt.
quod tempus currit post vicesimum quintum annum
completum,nisi per aduersarium stetit, quominùs res
finem accipiat. l.intra.39.in princ. Successori minoris
tantum temporis cōceditur,quantum defunctus mor-
tis tempore habuit, nisi & successori minor ætas sub-
ueniat. nam hæres minor viginti quinque annis ex
sua persona legitimum tempus post perfectam æta-
tem habebit; quoniam hoc ipso deceptus videtur,
quòd cùm posset intra tempus statutum ex persona
defuncti restitui, hoc non fecit. l.interdum.19. ¶ Im- 9
petrata restitutione minor vti non cogitur: quia licet
vnicuique contemnere,quæ pro se introducta sunt. l.
si iudex.41.

V, *De capite minutis.*

QVarta restitutionis causa est capitis deminutio. 1
nam si debitor capite minuatur, actio, quæ con-
tra eum competebat, stricto iure extinguitur, sed hoc
edicto à prætore restituitur. ¶ Ait prætor, *Qui queve* 2
postea quam quid cum his actum, contractúmve sit, capite
deminuti, deminutæ esse dicentur, in eos eásve perinde quasi
id factum non sit, iudicium dabo. l.2.§.1. ¶ Capitis demi- 3
nutio est status permutatio. l. 1. vnde quia status tres
sunt partes, libertas, ciuitas, familia: tres etiam sunt
species capitis deminutionis: maxima, cùm libertas
amittitur, proinde etiam ciuitas, & familia amittun-
tur: media,cùm ciuitas,consequenter & familia amit-
titur,libertas retinetur: & minima,cùm tantùm fami-
lia mutatur.l.vltim. & Instit. eod. tit. Hoc autem edi-
ctum pertinet ad minimam capitis deminutionem.
nam qui ciuitatem, aut etiam libertatem amiserunt,
conueniri non possunt,d.l.2,in prin. Item in his, quæ
post capitis deminutionem cōtracta sunt, locum non
habet.d.l.2.§. hi qui. Neque in delictis.d.l.2.§.nemo.
¶ Hoc iudicium cùm sit rei persecutoriū, perpetuum 4
est,& in heredes,& heredibus datur.d.l.2.§.vlt.

VI. *Ex quibus causis maiores viginti quinque annis in integrum restituuntur.*

QVinta restituendi causa est absentia, vel vincula, 1
vel seruitus, vel alia similis: ex quibus causis
prætor maioribus,& contra maiores succurrit, ne hu-
iusmodi casus eis obsint,vel prosint. l. 1.in pr. ¶ No- 2
tandum I. Duabus hoc edictum constare partibus:
quarum prior specialiter loquitur de absentibus,& iis
qui in vinculis, vel seruitute, vel hostium potestate
sunt: Posterior est generalis, & omnes alias causas
edicto non expressas complectitur. d. l.1. §.1. Notan-
dum II. Priorem huius edicti partem minùs esse in
vsu; quia personis in ea parte expressis extraordinem
ius dici solet ex senatuscōsultis, & principalibus con-
stitutionibus. l. 2. Notandum III. Prætorem his per-
sonis restitutionem polliceri intra annum, id est,intra
annum vtilem. Sed hodie ex Iustiniani constitutione
pro anno vtili est quadriennium cōtinuum.C.de tem-
por.in integ.restit. l.vlt. Notandum IV. Prætorem in
dicta generali clausula non polliceri restitutionem ita

demum, si leges permittant: sed ita polliceri, nisi leges prohibeant. l. nec non. 28. §. 1.

VII. *De alienatione iudicij mutandi causâ factâ.*

1 SExta restitutionis causa est alienatio iudicij mutan-
2 di causâ facta. ¶ Hoc edictum propositum est, ne
3 cuius deterior causa fiat ex alieno facto. l. 1. ¶ Verba
autem edicti Baro hîc, & lib. 1. Manualium, sic resti-
tuit: *Ne qua alienatio iudicij mutandi causa fiat. si qua dolo malo cessio, quaeve alienatio iudicij mutandi causa facta fuerit, neque arbitrio iudicis pristini iudicij causa restituatur: ei ad quem ea res pertinebit, in eum qui id fecisse dicetur, quanti ea res erit, intra annum quo primum experiundi*
4 *potestas erit, iudicium dabo.* ¶ Praetor igitur restitu-
tionem fieri iubet. l. 3. §. ex quibus. & C. eod. l. vn. &
nisi restitutio fiat, actionem dat ex hoc edicto. d. l. 1.
5 d. l. 3. §. ex quibus. l. ex hoc. 8. in princ. ¶ Sed vt haec
actio competat, multa requiruntur. I. Vt alienatio
siue dominij siue possessionis facta sit inter viuos, non
in vltima voluntate. l. 4. §. Paedius. d. l. ex hoc edicto.
§. alienare. II. Vt facta sit iudicij mutandi causâ. d. l. 4.
§. potest. III. Vt facta sit dolo malo. d. l. 4. §. 1. & §. si quis
autem. IV. Vt intersit eius qui vult agere. d. l. 3. in fin.
d. l. 4. §. penult. V. Vt tempus, intra quod competit,
6 non sit elapsum: de quo mox dicam. ¶ Haec actio est
in factum in id quod interest. d. l. 1. d. l. 4. §. vlt. & respe-
ctu actoris non est poenalis, sed rei persecutoria: re-
spectu autem rei est poenalis: & ex eius delicto, id est
dolo datur. propterea heredi competit: non tamen in
heredem, neque post annum datur. d. l. 4. §. vlt. cum
tribus ll. seqq. vbi quod dicitur de anno, intelligen-
dum est de anno vtili, vt in ceteris restitutionibus.
quare puto ex l. vlt. C. de tempor. in integr. restit. hanc
actionem hodie dari intra quadriennium continuum.

VIII. *De receptis. qui arbitrium receperunt vt sententiam dicant.*

1 HActenus de magistratibus & eorum iudiciis di-
2 ctum est: sequitur, vt de arbitris agamus. ¶ Ar-
bitrorum duo sunt genera: vnum eiusmodi, vt, siue
aequum, siue iniquum statuat, parêre debeamus: quod
obseruatur, cùm ex compromisso ad arbitrum itum
est: alterum eiusmodi, vt ad boni viri arbitrium redi-
gi debeat, etiamsi nominatim persona certa sit com-
prehensa, cuius arbitratu fiat. ff. pro soc. l. societatem.
76. Nunc de arbitris ex compromisso sumptis dicen-
dum nobis est: quoniam hoc arbitrium simile iudicio
est, & ad finiendas lites pertinet. l. 1. & l. quamuis. 37.
3 ¶ Quia verò hi arbitri de recepto tenentur, id est, ideo
tenentur sententiam dicere, quia arbitrium recepe-
runt. l. 3. §. 1. & alij quoque, de quibus seq. tit. dicetur,
de recepto tenentur: idcirco huius rubricae partes
duae sunt: prior generalis, *de receptis*, sub qua etiam se-
quentis tituli tractatus clauditur: (valeat enim sen-
tentia Cuiacij existimantis nullos esse in Pandectis
generales titulos) posterior specialis, & arbitrorum
propria, *qui arbitrium receperunt, vt sententiam dicant.*
4 ¶ Vt hoc arbitrium valeat, I. Requiritur, vt poena
compromissa sit nisi arbitro pareatur: (siue autem poe-
na numaria sit, siue alia res poenae nomine promitta-
tur, nihil refert. l. litigatores. 11. §. quod dicit. & siue mi-
nor, siue maior sit poena, quam res de qua agitur. l. non
distinguemus. 32. in princ. item siue sit certa siue in-
certa. l. non autem. 28.) aut saltem sententiae stari pro-
missum sit: quo casu, nisi arbitro pareatur, incerti in
id quod interest actio cōpetit. l. diem. 27. §. vlt. II. Re-
quiritur, vt is, in quem compromissum est, arbitrium
receperit. Recepisse autem arbitrium videtur, non
qui hactenus interuenit, vt experiretur, an consilio
suo, vel auctoritate litem discutere posset, sed qui
iudicis partes suscepit, finémque se sua sententiâ con-
trouersiis impositurum pollicitus est. l. Pomponius. 13. 5
§. recepisse. ¶ Porrò compromissum fit aut de mutuis
litigantium controuersiis; aut de alterius tantùm con-
trouersiis. Rursus vel fit de vna re seu controuersia, vel
de pluribus, vel de omnibus. d. l. Pomponius. §. 1. Hoc,
quod de rebus controuersiísque omnibus fit, plenum
compromissum vocatur. l. quid tamen. 21. §. plenum.
quamquàm in alia significatione plenum compromis-
sum dicitur, quod doli clausulam continet. l. ita de-
mum. 31. §. vlt. & iterum in alia significatione, quod est
validum. d. l. litigatores. §. quod ait. ¶ Illud non est 6
ignorandum, vel vnum arbitrum, vel duos, vel plures
eligi posse. l. item si vnus. 17. §. item si plures. ¶ His 7
ita constitutis, si nolit arbiter sententiam dicere, à
praetore cogitur. l. 3. §. 1. d. l. litigatores. §. 1. nisi ex iusta
causa excusetur quominùs sententiam dicere compel-
latur. sunt autem multae eiusmodi causae, quas Iuris-
consulti passim hoc tit. declarant. Sed qualem senten-
tiam arbiter dicat, ad praetorem non pertinet, dum-
modò dicat, quod sibi videtur. l. qualem. 19. in princ.
Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea
mente aliquid pronunciat, vt secundum id litigatores
discedere à tota controuersia velit. d. l. qualem. §. 1.
Nec debet sententia litigatoribus absentibus dici. l.
diem. 27. §. si quis. Item non debet esse sententia incer-
ta. l. quid tamen. 21. §. Pomponius. nec de qualibet re,
sed de ea tantùm, de qua compromissum est, quia non
licet arbitro fines cōpromissi egredi. l. non distingue-
mus. 32. §. de officio. & §. vlt. l. de his. 46. ¶ Dictam 8
sententiam arbiter mutare non potest: quia desiit
esse arbiter. quod de sententia definitiua accipiendum
est: nam post interlocutionem, cùm maneat arbiter,
poterit eam mutare. d. l. qualem. §. vlt. & l. seq. ¶ Arbi- 9
tri sententia non omnino iudicis sententiae compara-
tur. ff. de his qui notant. infam. l. quid ergo. 13. §. poena
grauior. Quod igitur dictum est, arbitri sententiae
standum esse, siue aequa, siue iniqua sit. d. l. diem. §. sta-
ri. sic debet intelligi, vt, nisi ei sententiae stetur, poe-
na ex stipulatione peti possit. l. 2. aut, si poena non sit
adiecta compromisso, sed simpliciter se sententiae sta-
turum aliquis promiserit, incerti actione teneatur in
id quod interest, vt ff. notaui ex l. diem. §. vlt. Ceterùm
ex arbitri sententia neque actio neque exceptio datur.
d. l. 2. nisi partes eam sententiam vel consensu expres-
so, id est, subscriptione; vel consensu tacito, id est,
decem dierum silentio probauerint. C. eod. l. 5.

IX. *Nautae caupones stabularij vt recepta restituant.*

QVemadmodum arbitri ita & nautae, caupones, 1
stabularij de recepto tenentur: quia cùm necesse
sit plerumque eorum fidem sequi, & res eorum custo-
diae committere; nisi hoc esset statutum, occasio eis
daretur cum furibus aduersus illos quos recipiunt
coëundi: praesertim cùm ad eiusmodi fraudes admit-
tendas maxime sint propensi. l. 1. §. 1. ¶ Ait igitur 2
praetor, *Nautae, caupones, stabularij, quod cuiusque saluum fore receperint, nisi restituent, in eos iudicium dabo.* l. 1.
in princ. ¶ Nautae, caupones, stabularij dicuntur, qui 3
nauem, cauponam, stabulum exercent. d. l. 1. §. qui sunt
igitur. & §§. seqq. ¶ Recipi autem res videtur, etiamsi 4
non sint assignatae. d. l. 1. §. recipit. modò illius negotij
occasione, quod exercent, non extra illud negotium
accipian

5 accipiantur. l.4.§. eodem. ¶ Ergo hi custodiæ nomine tenentur. d. l. 1. in fin. & l. 5. in princ. etiamsi dolo & culpâ careant, nisi quid vi fatali aut maiori contigerit. d.l.3. §. 1. ac factum quoque vectorum aut via-
6 torum præstant. d.l. 1. in fin. l.2. l.3. in princ. ¶ Hæc actio est in factum honoraria.d.l.3.§.1.& cùm rei persecutionem contineat, perpetua est; & tam heredi,
7 quàm contra heredem competit. d.l.3. §. pen. ¶ Iam verò præter dictam actionem hæ personæ etiam ex quasi maleficio propter furtum factum aut damnum datum tenentur ex prætorio edicto, cuius verba in Pandectis non exstant, sed à Barone lib. 1. Manualium sic restituuntur: *Si furtum factum, damnúmve iniuria datum ab eis, quorum opera & ministerio nautæ caupones & stabularij in naue caupona & stabulo vtuntur, esse dicetur: in factum in exercitores cauponas & stabularios in*
8 *duplum iudicium dabo.* ¶ Hæc actio non est de re ecpro vt superiori, illi tamen similis est. I. Quia est in factum.l.penul.§.in factum. II. Quia non præstatur hac actione damnum extra nauem stabulum vel cauponam datum. l. vlt.§ ceterum. III. Quia hæc actio est perpetua,& datur etiam heredi. d.l.vlt.§. hæc iudicia.
9 ¶ Sed ab illa differt. I. Quia hoc casu tenetur quis suæ culpæ nomine, quòd malis ministris vtatur. d. l. vlt.§. hæc autem. II. Quia hîc non præstatur factum vectorum,aut viatorum.l.pen.§.in. factum. III. Quia hæc actio est in simplum.d.l.vlt.§.hæc actio. IV. Quia
10 in heredem non datur. d. l. vlt. §. hæc iudicia. ¶ Nouissimè sciendum est, de furti actione aduersus prædictas personas ℥.lib.47.tit.4.specialiter tractari.

IVLII PACII A BERIGA I. C.

ISAGOGICORVM IN PANDECTAS

PARS II.

LIBER QVINTVS.

TITVLVS I.

De iudicijs,& vbi quisque ag. re,vel conueniri debeat.

1 DIximus iudicare senatum, magistratus, arbitros, & iudices propriè dictos, id est, iudices pedaneos, qui nullam iurisdictionem, sed tantùm iudicandi facultatem habent, adeo vt sententiam suam exequi non possint, sed eam executioni mandet prætor qui iudicem dedit. ℥.de re iudic.l.à Diuo Pio.15.in princ. Cùm igitur de aliis sufficienter dictum sit, nunc agemus de iu-
2 dicibus pedaneis, & eorum iudiciis. ¶ Horum iudiciorum præparatoria sunt,quæ hactenus exposuimus. nam ligaturus non adibat statim iudicem, sed prætorem: qui quidem prætor rem expediebat, siue cognitio maior esset, quàm vt iudici pedaneo committi posset, veluti de in integrum restitutione; siue manifestum esset ius actoris, adeo vt prætor illico iuberet reum soluere; siue manifesta esset actoris calumnia, ita vt prætor ei actionem denegaret. Quòd si res iudicis pedanei notionem non superaret,ac dubia esset: prætor iudicem dabat, qui de causa cognosceret, ac pronunciaret.℥.de iureiur.l. nam posteaquam.9.in pr. Hinc est, quòd omnia superiori parte Pandectarum exposita, id est, non solùm quæ de iure & legibus, & quæ de personis ac rebus, sed etiam quæ de Senatoribus & magistratibus, eorúmque iudiciis dicta sunt, τὰ πρῶτα, id est iuris primordia appellantur.C.de vete.iu.enucl. l.2.§. igitur. His itaque expositis, iam ad ipsa iudicia enarranda transgrediamur. ¶ Iudicium 3
est inter actorem & reum coram iudice controuersia, quæ per eundem iudicem cognoscitur & dirimitur.
¶ Sunt autem iudicia ideo constituta, vt sint legiti- 4
mum & publicum vnicuique præsidium, ne quis per semetipsum, sed per iudicem ius suum repetat. l. Iulianus ait. 17.l.quippe. 78. & ℥. quod met.cau.l.extat.
13. & C. de Iudæ. l.nullus. 13. ¶ Iudiciorum præpa- 5
ratoria sunt vocatio in ius,libelli siue actionis editio, & si qua alia ante litem contestatam fiunt. Principium est litis contestatio.℥.rat. rem. habe. l. amplius. 15. & C. de lit. contestat. l.vn. Finis est sententia definitiua, per quam controuersia finem accipit. ℥. de re iudic.l. 1.& l. iudex.55. Media sunt, quæ inter litis contestationem & sententiam definitiuam sunt interiecta, vt probationes, & iudicis interlocutiones. Consequentia sunt,quæ iudicium finitum, id est sententiam definitiuam sequuntur, vt sententiæ executio, vel appel-
latio. ¶ Iudiciorum diuisiones multæ sunt: sed hæ, 6
quas subiiciam,maximè huic loco cõueniunt. I.Aliud est iudicium ciuile, quod est iure ciuili constitutum: aliud prætorium, siue honorarium, quod edicto prætoris constitutũ est. Inst.de action.§.sed istæ. II.Aliud est directum ex verbis legis vel edicti, aliud vtile ex mente & interpretatione. III. Aliud est iudicium bonæfidei,aliud stricti iuris,aliud arbitrarium.Bonæfidei est;ex cuius natura iudici permissum est statuere,quod ex bono & æquo sibi videtur. Stricti iuris est, in quo iudicis potestas est limitata, & strictu iuri adligata atque adstricta. Arbitrarium est, quod ex sua natura est stricti iuris, sed ex accidenti fit bonæfidei: veluti quia res per stipulationẽ promissa petitur alio loco, quàm quo solui debuit. Instit. de action. §. actionum. & §. prætereà. IV. Aliud est iudicium primæ instantiæ, aliud secundæ instantiæ siue appellationis. C. de appellat.l.à proconsulibus.19. V. Aut est iudicium cognitionale, quod vtroque litigatore præsente peragitur: aut μονομερὴς, id est, altera parte absente. ℥. ad senatuscons. Trebell.l.vlt.& C.de legib.l.vlt. & de tempor. & separat. appellar. l.5. §.illud. & de quæst.l.3. & Nu.49.cap.1. Nu.53. cap.1. & 2.Nu.90. VI. Aliud est iudicium simplex, in quo actor & reus sunt personæ distinctæ: aliud duplex, in quo vterque litigantium est actor, vterque reus, vt familiæ erciscundæ, communi diuidundo, finium regundorum. l.in tribus. 73. & ℥.famil.ercisc. l.inter. 44.§.qui familiæ. & commu. diuid.l.2.§.1. VII. Aliud est directum, cùm aliquis ex sua persona conuenitur: aliud obliquum,cum ex persona alterius conuenitur; vt pater vel dominus de peculio conuenitur ex contractu filij vel serui. Institut. quod cum eo. §. vltim. & de noxal. action. §. omnis. VIII. Aliud est iudicium vniuersale, quod est de iuris vniuersitate, veluti de hereditate: aliud speciale de aliqua speciali re vel causa, vt rei vindicatio: aliud ge-

nerale, quod multas causas complectitur, vt negotiorum gestorum, tutelæ, pro socio. ff. de petit. hered. l. item vi lendum. 18. §. vlt. & l. seq. & de rei vindic. l. 1. in pr. & pro socio. l. pro socio. 38. in princ. IX. Aliud est iudicium de re, aliud de pœna, aliud mixtum. Insti. de action. §. sequens. X. Aliud est iudicium simpli, aliud dupli, aliud tripli, aliud quadrupli. Instit. eod. §. omnes. XI. Aliud est iudicium principale, vt hereditatis petitio, & rei vindicatio: aliud præparatorium, vt querela inofficiosi testamenti, & actio ad exhibendum. ff. de procur. l. ad rem. 56. l. ad legatum. 62. & ff. ad exhibendum. l. 1. & l. 3. §. est autem. XII. Aliud est famosum, quod infamiam damnato irrogat: aliud non famosum. ff. de his qui notant. infam. l. 1. Inst. de pœn. teme. litig. §. ex quibusdam. XIII. Aliud condemnat in solidum: aliud cum limitatione aliqua, veluti quatenus est in peculio, vel in quantum reus facere potest. Iustit. de action. §. sunt præterea. XIV. Aut est in rem, aut in personam, aut mixtum. Insti. eod. §. 1. & §. quædam. Quod est in rem, subdiuiditur: quia vel est de statu personæ, id est, præiudicium: vel est petitorium, id est de rei proprietate, vt rei vindicatio: vel possessorium, id est, de possessione, vt cùm agitur hypothecariâ. ff. de rei vindicat. l. is qui. 24. & de euictio. l. si cùm venditor. 66. in princ. & C. de rei vindic. l. ordinarij. 13. XV. Alia sunt iudicia ordinaria, in quibus solemnes formulæ obseruantur: alia extraordinaria, in quibus formularum subtilitas necessaria non est. ff. de negot. gest. l. actio. 47. §. 1. sed hodie sublatis veterum formulis. C. de formul. l. 1. Omnia iudicia sunt extraordinaria. Insti. de interd. §. vlt. XVI. Aut est iudicium ciuile, aut criminale. ff. de furt. l. vlt. & Instit. de iniur. §. in summa. XVII. Vel est iudicium publicum, vel priuatum. hanc diuisionem cum suis subdiuisionibus exequemur in septima parte huius operis. XVIII. Aliud est iudicium directum, vt quod datur deponenti vel commodanti contra depositarium vel commodatarium: aliud est iudicium contrarium, veluti quod datur depositario contra depositorem, & commodatario contra commodatorem. Notandum est, ferè easdem esse diuisiones actionis & iudicij. Proinde ad probandas iudiciorum diuisiones suprà non

7 semel citata fuisse loca de actionibus loquentia. ¶ Ad generalem iudiciorum tractatum hoc etiam pertinet, vt intelligatur, quod sit forum competens. quò spectat posterior rubricæ pars, *vbi quisque agere, vel conueniri debeat.* Cùm igitur prior pars, quæ est de iudiciis, exposita fuerit: nunc ad posteriorem partem notetur regula, quòd actor sequitur forū rei. C. de iurisd. omn. iudic. l. 2. & vbi in rem actio. l. 3. Reus autem sortitur forum ex variis causis, veluti domicilio, contractu, delicto. quòd si pluribus locis forum sortiatur: electio est actoris, quo eorum locorum agere velit, l. heres. 19. §. vlt.

II. *De inofficioso testamento.*

1 Seqnentes huius secundæ Digestorum partis tituli in explicandis iudiciis realibus, personalibus, & mixtis consumuntur. Iudicium reale partim est vniuersale, vt de hereditate: partim speciale, vt rei vindicatio. ff. de rei vindic. l. 1. in princ. Vniuersale subdiuiditur in præparatorium, & principale. nam petitio hereditatis est iudicium principale, quod per se intentatur: querela autem inofficiosi testamenti est illius petitionis præparatoria: quandoquidem testamentum inofficiosum ideo petitur rescindi, vt eo rescisso hereditatis ab intestato petatur. quocirca primò de inofficioso testamento, postea de petitione hereditatis dicendum est. Caue autem admittas sententiam Cuiacij, qui putat querelam inofficiosi testamenti esse petitionem hereditatis ex causa inofficiosi. constat enim ex l. 6. §. 1. hanc non esse petitionem hereditatis, sed præparatoriam illius petitionis, vt rectè Doctores tradūt.

¶ Testamentum est voluntatis nostræ iusta sententia 2
de eo quod post mortem nostram fieri volumus. ff. qui
testam. fac. poss. l. 1. ¶ Inofficiosum testamentum di- 3
citur, quod fit contra officium pietatis, iis personis exheredatis, vel præteritis, quibus natura aut pietatis
iure successio debetur. l. 2. 3. & 5. ¶ Vocatur autem 4
querela inofficiosi testamenti: quia propriè loquendo,
neque est actio, cùm ea ius nostrum non persequamur; nec accusatio, cùm non detur ad pœnam; sed est
querela quædam, qua conquerimur de iniqua exheredatione, vel præteritione. ¶ Cuiuscumque testamen- 5
tum dici potest inofficiosum, atque adeo etiam veterani. l. Papinianus. 8. §. Papinianus. excepto testamento militis, siue paterfamiliâs siue filiusfamiliâs fuerit. l. si instituta. 27. §. de inofficioso. & C. eod. l. de inofficioso. 9. l. testamentum. 24. etiamsi post missionem intra annum moriatur. d. l. Papinianus. §. si quis in militia. & testamento filiifamilias, qui de peculio quasi castrensi testatus est. C. eod. l. vlt. nisi fuerit clericus. No.
123. cap. 19. ¶ Hæc querela datur I. Liberis testatoris: 6
nisi sint sui heredes, & sint in eo testamento præteriti; quia tunc testamentum est ipso iure nullum, adeo vt opus non sit, vt per inofficiosi querelam rescindatur. Institut. de exheredat. lib. in princ. II. Parentibus. III. Fratribus, dummodò non sint fratres vterini, & scriptus heres sit persona iuris vel facti infamiâ notata. l. 1. 3. 4. & 5. l. pater. 14. & l. seq in princ. & C. eod. l. fratres. 27. & Instit. eod. §. 1. IV. Heredibus dictarum personarum, id est, liberorum, vel parentum, vel fratrum, si querela per defunctum præparata sit. l. 6. §. vlt. & l. seq. isque in ea proponendæ querelæ voluntate
perseuerauerit. l. nam etsi. 15. §. 1. ¶ Excluduntur au- 7
tem ab hac querela, I. Qui non est successurus ab intestato. Quid ergo si hic de inofficioso egerit, & casu aliquo obtinuerit; Victoria ei non prodest. sed cùm patremfamiliâs intestatum efficiat, ei succedent, qui vocantur ab intestato, d. l. 6. §. si quis. II. Qui quartam partem eius quod ab intestato acciperet, consecutus
est, d. l. Papinianus. §. quoniam. Inst. eod. §. vlt. ¶ Nota 8
Iustinianum quædam noua hîc statuisse, nam constituit I. Vt etiam is, qui minus habet quartâ, non moueatur à querela inofficiosi testamenti, ac tantùm supplementum quartæ petere possit, seu supplementum legitimæ: nam hæc quarta vulgò vocatur legitima. C. eod. l. omnino. 30. II. Vt hæc legitima sit maior, quàm quarta, sic distinguens, vt si quidem quatuor sint, vel pauciores, quibus legitima debetur, hæc legitima sit triens, si verò sint plures, sit semis. No. 18. cap. 1. III. Vt liberi, vel parentes, etiamsi hanc legitimam obtineant, putà iure legati, vel fideicommissi, tamen de inofficioso quæri possint; nisi vel heredes sint instituti, vel ex iusta causa exheredati. No. 115. cap. 3. 4. & 5. Vbi etiam causas enumerat, propter quas solas licet parentes vel
liberos exheredare. ¶ Hæc actio datur I. Cōtra quem- 9
cumque heredem scriptum. l. Papinianus. 8. §. si Imperator. l. pen. §. 1. II. Contra eum, qui ex causa fideicommissi hereditatem tenet. C. eod. l. 1. III. Contra heredis scripti heredem. IV. Contra fiscum, qui heredis illius scripti bona tamquam vacantia occupauit. C. eo.
l. si heredum. 10. ¶ Datur autem intra quinquennium 10
à die aditæ hereditatis computandum. C. eod. l. si quis filium. 34. in fi. l. scimus. 36. §. vlt. quinquennio elapso non datur, nisi ex magna causa. d. l. Papinianus. §. vlt.

¶ Portò

11 ¶ Porrò sicut is qui non possidet hereditatẽ, de inof-
ficioso testamento agit: ita qui possidet, si ab eo he-
reditas petatur, in modum contradictionis querelam
inducit. verbi gratiâ, si filius testatoris exheredatus pa-
ternam hereditatem possideat, & à scripto herede
conueniatur petitione hereditatis: rectè ei opponet
exceptionem inofficiosi testamenti. d. l. Papinianus. §.
12 si filius. ¶ Quod ad euentum huius iudicij attinet:
aut pro herede scripto iudicatur, aut contra testamen-
tum. Priori casu is qui de inofficioso egit, si quid ei in
testamento relictum fuerit, id amittit. d. l. Papinianus.
§. meminisse. Posteriori casu paterfamiliâs intestatus
fit. l. 6. §. si quis & videtur non habuisse ius testandi. l.
qui repudiantis. 17. §. cùm contra. & l. seq. Quòd si plu-
res sint heredes scripti, quorum alij hoc iudicio obti-
neant, alij succumbant: paterfamilias pro parte fit te-
status, pro parte intestatus. l. nam etsi. 15. §. vltim. l.
circa. 24.

III. *De hereditatis petitione.*

1 EXposito iudicio petitionis hereditatis præparato-
rio: ipsa principalis actio, id est hereditatis peti-
2 tio congruè subiicitur. ¶ Hereditas accipitur vel pro
successione in ius defuncti, per quam res hereditariæ
acquiruntur; vel pro ipsis rebus hereditariis. In prio-
ri significatione definitur successio in vniuersum ius,
quod defunctus habuit mortis tempore. D. de verb. si-
gnif. l. nihil. 24. & de diuers. reg. int. l. hereditas. 62. In
posteriori significatione à Marco Tullio in Topicis
definitur, pecunia quæ morte alicuius ad quempiam
peruenit, cùm ei, nec legata sit: nec possessione re-
tenta. Vtraque significatio potest hoc titulo accipi.
nam qui hereditatem petit, is successionem sibi adiu-
dicari, consequenter res hereditarias sibi restitui pe-
3 tit. ¶ Hæc actio. I. Est realis. j̄. de rei vindic. l. sin au-
tem. 27. §. sed & is. ideóque vocatur petitio: quoniam
hoc est proprium nomen actionum in rem. j̄. de verb.
signif. l. pecuniæ. 178. Eadem ratione appellatur etiam
vindicatio. l. legitimam. 8. Sed quamuis præcipuè &
principaliter fit in rem: tamen adiunctas etiam habet
quasdam præstationes personales; veluti eorum, quæ
possessor à debitoribus hereditariis exegit: aut ab iis,
quibus res hereditarias vendidit. l. sed & etsi lege. 25. §.
petitio. qua ratione dicitur esse actio mixta. C. eo. l. 7.
II. Est ciuilis. j̄. de possess. hered. petit. l. 1. III. Est vni-
uersalis. j̄. de rei vindic. l. 1. vt notaui etiam s̄. de iudic.
diuis. 8. IV. Est bonæ fidei. C. h. t. l. vlt. in fi. Instit. de
actio. §. actionum. V. Eam auctoritatem habet, vt
nihil in eius præiudicium fieri debeat. l. 5. in fi. & l. 7.
4 ¶ Directa hereditatis petitio tam heredi scripto, quàm
legitimo competit. l. 1. & 3. sed primom scripto, dein-
de legitimo: quia si locus sit scripto, legitimus ex-
cluditur. C. eod. l. si scripti. 9. vtilis datur bonorum pos-
sessori. j̄. tit. seq. Sed hæc est actio prætoria. Item fi-
deicommissario vniuersali. j̄. tit. 6. quia ex Trebelliano
Senatusconsulto pro herede habetur. Instit. de fidei-
5 com. heredit. §. restituta. ¶ Datur I. Contra eum, qui
vel ius vel rem hereditariam aut pro herede aut pro
possessore possidet. l. regulariter. 9. Pro herede possi-
det, qui putat se esse heredem. pro possessore possidet
prædo, qui scit se possidere hereditatem ad se non
pertinentem. l. pro herede. 11. l. qui interrogatus. 12. l.
nec vllam. 13. in prin. Debitor ergo hereditarius, tam-
quam iuris possessor, tenetur. d. l. nec vllam. §. vlt. vi-
delicèt si ideo nolit soluere, quòd se esse heredem
contendat: alioquin si vero heredi soluere sit para-
tus, sed neget petitorem esse heredem, non tenetur
hereditatis petitione. l. si debitor. 42. II. In heredem
possessoris. d. l. nec vllam. §. Neratius. & §. heredem.
III. In eum, qui se liti obtulit. d. l. nec vllam. §. non so-
lùm. nisi manifestissimis probationibus ostẽdat acto-
rem ab initio sciuisse se non possidere. l. qui se liti. 45.
IV. In eum, qui dolo desiit possidere. d. l. nec vllam.
§. penult. V. Est actio vtilis in eos, qui à possessore
causam habent, veluti qui ab eo emerunt heredita-
tem. d. l. nec vllam. §. quid si quis. & §. si quis sciens.
cum duobus §§. seqq. ¶ In hanc actionem veniunt 6
I. Vniuersæ res hereditariæ, siue sint corpora, siue iura.
l. item videndum. 18. §. vlt. Exceptis seruitutibus, quæ
propria actione peti debent. l. & non tantùm. 19. §. vlt.
II. Corpora non hereditaria, quorum periculum ad
heredem pertinet, vt res defuncto pignori datæ, vel
commodato, vel depositæ. d. l. & non tantùm. in prin.
III. Quæ hereditatis causâ comparata sunt, vt manci-
pia, & pecora. &c. l. item veniunt. 20. in princ. IV. Non
solùm ea, quæ mortis tempore erant in hereditate, sed
etiam quæ postea accesserunt, vt partus, fructus, &c.
quoniam hereditas augmentum recipit, & diminu-
tionem. d. l. item veniunt. §. item non solùm. Hic scien-
dum est, malæ fidei possessorem omnimodò fructus
restituere: bonæ autem fidei possessorem eatenus te-
neri, quatenus locupletior factus est. d. l. item veniunt.
§. pridie.

IV. *Si pars hereditatis petatur.*

SVperior titulus est de petitione assis, id est, totius 1
hereditatis: hic autem est de petitione partis. l. 1.
in princ. siue certa pars petatur, vt triens, vel semis;
siue incerta. d. l. 1. §. interdum. ¶ Ne propterea intel- 2
ligas hoc esse iudicium particulare. quãuis enim sin-
gulæ res hereditariæ sint res particulares; tamen hoc
non obstat, quominùs petitio partis hereditatis sit
actio vniuersalis: quia pars hereditatis non est res
hereditaria: atque omnis heres iure vniuersali succe-
dit, siue ex parte siue ex asse succedat.

V. *De possessoria hereditatis petitione.*

POst ciuiles actiones heredibus propositas, ratio- 1
nem habet prætor eorum, quos ipse velut heredes,
hoc est, bonorum possessores facit. l. 1. Quocirca hæc
quoque actio rectè vocatur hereditatis petitio: quo-
niam hereditatis vocabulo latiùs sumpto etiam bo-
norum possessio continetur. D. de verb. signif. l. here-
ditatis. 138. ¶ Et per hãc actionem tantundem con- 2
sequitur bonorum possessor, quantum heres superio-
ribus actionibus. l. 2.

VI. *De fideicommissaria hereditatis petitione.*

TRiplex est hereditatis petitio. I. Ciuilis vero he- 1
redi competens, de qua s̄. tit. 3. & 4. dictum fuit.
Altera prætoria, quæ datur honorum possessori, de
qua s̄. tit. prox. Tertia fideicommissaria, quæ ex se-
natusconsulto Trebelliano datur fideicõmissario vni-
uersali, quasi heredi: quæ actio proponitur hoc titu-
lo. Ergo nec est, propriè loquendo, actio ciuilis, quia
non est ex lege xij. tabularum: nec prætoria, quia non
est edicto prætoris introducta, sed ex Senatusconsul-
tò descendit. l. 1. ¶ Eadem autem recipit, quæ supe- 2
riores hereditatis petitiones. l. 2. ¶ Ei datur, cui re- 3
stituta est hereditas fideicommissa. d. l. 1. eiúsque suc-
cessori. l. 3. in princ. ¶ Sed in eum, qui hereditatem 4
restituit, non competit. d. l. 3. §. 1.

LIBER

LIBER SEXTVS.

TITVLVS I.

De rei vindicatione.

1 POst actiones de vniuersitate competentes, subiicitur actio specialis, qua sin-
2 gulæ res vindicantur. l. 1. in princ. ¶ Omnis actio in rem appellatur vindicatio. ĵ.
de oblig. & act. l. actionum. 25. in princ. Inst. de action.
§. appellamus. sed alia est vindicatio dominij rei corporalis, de qua hîc agitur: alia seruitutis, de qua ĵ. si
vsusfr. petet. & ĵ. si seru. vindic. alia possessionis, vt
actio hypothecaria. ĵ. de euict. l. si cùm venditor. 66. in
princ. vindicationis igitur species est rei vindicatio,
(nam res, & rei dominium, in iure passim pro eodem
accipiuntur) qua dominus rem suam corporalem ab
alio possessam petit. Instit. eod. §. 1. id est, se dominum
declarari, l. & ex diuerso. 35. §. 1. & consequenter rem
3 sibi restitui petit. l. qui restituere. 68. ¶ Hæc actio est
ciuilis. Instit. de action. §. sed istæ. realis (quod est accipiendum de actione directa: nam vtiles, de quibus
mox dicam, prætoriæ sunt) specialis, in rem. l. 1. §. 1.
petitoria. l. is qui destinauit. 24. l. qui petitoria. 36. in
princ. & Instit. de interdict. §. retinendæ. arbitraria. l.
4 qui restituere. 68. & ĵ. de in lit. iur. l. 4. & 5. ¶ Directa
datur vero domino. l. in rem. 27. in princ. contra possessorem, id est, contra eum, qui rem detinet, & habet
restituendi facultatem. l. officium. 9. Vtilis competit;
si is conueniatur, qui pro possessore habetur, (veluti
qui dolo seu culpâ desiit possidere. l. sin autem. 27. §.
sed & is. l. cùm autem. 52. l. si culpa. 63. & qui se liti obtulit quasi possideret. l. is qui se obtulit. 25. & l. seq.) aut
is agat, qui pro domino habetur. Talis autem est primò superficiarius, id est, qui superficiem in alieno solo
habet. l. prætor. 75.

II. *De publiciana in rem actione.*

1 SEcundò is, qui rem vsucapere cœpit, nec dum vsucapionem absoluit. huic enim, quasi domino, id
est, quasi vsuceperit. l. 1. §. 1. & Instit. de act. §. namque
si cui. contra quemcumque possessorem, præter quàm
contra verum dominum. l. pen. & vlt. prætor dat vtilem in rem actionem, quæ ab auctore Publicio voca-
2 tur Publiciana. d. §. namque si cui. ¶ Et est ciuili in
rem actioni simillima. l. 7. §. in Publiciana. nam æquè
ac rei vindicatio, est specialis, in rem. d. l. 1. §. 1. d. §.
namque si cui. petitoria. d. l. 7. §. Publiciana. arbitraria.
3 Instit. de act. §. præterea. ¶ Sed ab ea differt I. Quia
illa est ciuilis, hæc prætoria. d. l. 1. in princ. Institut. de
action. §. sed istæ. II. Quia illa domino competit: hæc
ei, qui nódum dominium acquisiuit. d. l. 1. §. 1. III. Quia
illâ petuntur tantùm res corporales. ŝ. tit. prox. l. 1. §. 1.
Instit. de action. §. 1. hac verò tam res corporales, quàm
incorporales. l. 6. l. si ego. 11. & l. seq.

III. *Si ager vectigalis, id est emphyteuticarius petatur.*

1 TErtiò emphyteuta, qui fundum in perpetuum vel
2 ad longum tempus conduxit. l. 1. 2. & 3. ¶ Notandum primò emphyteutam differre à superficiario:
cum vterque habeat dominium vtile, non directum
quia superficiarius ius habet in superficie, & in ædificio, non in solo: emphyteuta verò tam soli quàm su-
3 perficiei vtile dominium habet. ¶ Notandum secundò, ciuitates, quæ agros steriles & incultos habent,
solitas esse eos colendos & fruendos dare vel in perpetuum, vel ad longum tempus. Hi agri vocantur vectigales: quia illa pensio ciuitati debita, appellatur vectigal. vocantur etiam emphyteuticarij, ἀπὸ τὸ ἐμφυτεύειν, quod est inserere; quia potissimum arborum
inserendarum causâ ita colendi dabantur. postea priuati quoque homines cœperũt ita fundos suos fruendos dare, cúmque dubitaretur, num hic contractus
esset venditio, an locatio: Zeno Imperator constituit
esse specialem contractum, à venditione & locatione
seiunctum. C. de iu. emphyt. l. 1. & Instit. de locat. &
conduct. §. adeo. ¶ Ergo Emphyteutæ datur, quasi 4
domino, vtilis in rem actio contra quemcumque possessorem, atque adeo etiam contra ipsum dominum.
l. 1. in fi.

LIBER SEPTIMVS.

TITVLVS I.

De vsufructu, & quemadmodum quis vtatur fruatur.

A Vindicatione corporum transit
ad vindicationes rerum incorporalium.
quamquam Publicianam, quæ suprà exposita fuit, ad res quoque incorporales
produci, suprà docui. In rerum incorporalium numero est seruitus. ŝ. de rer. diuis. l. 1. in fi. Institut. de reb. incorp. vers. vlt. & libertas, quæ seruituti opponitur. De
vindicatione igitur seruitutis & libertatis, hoc & sequenti libro dicendum est. ¶ Seruitus accipitur tribus 2
modis, id est, pro constitutione iurisgentium, qua
seruus domino suo seruit. ŝ. de sta. homin. l. 4. §. 1.
II. Pro iure in re aliena, secundum quod seruus alienus aut res aliena nobis vel prædio nostro seruit. ĵ. de
seru. l. 1. De hac seruitute debet accipi regula illa, quòd
nemini res sua seruit. ĵ. si vsusfr. petet. l. 5. & de seruit.
præd. vrban. l. in re communi. 25. III. Pro seruitute
prædiali, qua alicuius prædium alterius prædio seruit.
ĵ. de seruit. in rubr. & ĵ. loca. l. locare. 44. Hoc loco secunda significatio accipitur. ¶ Et in hac significatio- 3
ne non solùm vocatur seruitus, sed etiam ius. ŝ. de rer.
diuis. d. l. 1. in fi. Insti. de rebus corpor. & incorp. d. vers.
vlt. Cùm enim in omni seruitute duo spectentur termini dominans & seruiens: illius respectu appellatur
ius, & huius ratione nominatur seruitus. ¶ Harum 4
seruitutum duo sunt genera. nam aliæ sunt personales, aliæ reales seu prædiales. ĵ. de seru. d. l. 1. Personalis seruitus est, qua res vel persona personæ seruit, vt
vsusfructus, & vsus. Realis seu prædialis est, qua prædium alieno prædio seruit. de realibus dicetur libro
sequenti: hic liber est de personalibus. ¶ Inter quas 5
primum locum obtinet vsusfructus, qui definitur ius
alienis rebus vtendi fruendi, saluâ earum substantia.
l. 1. Hæc definitio cõuenit vero & propriè dicto vsuifructui, quem Doctores formalem appellant, quia veram vsusfructus formam habet. Cuiacius autem in l.
qui vsumfructum. 58. D. de verbor. obligat. vsumfructum nudum vocat, quia est separatus à proprietate,
id est à rerum dominio. Hotoman. in l. 3. C. h. t. eadem
ratione merum vsumfructum nominat. Alius est vsusfructus cum proprietate coniunctus, ita vt dominium
plenum ex proprietate & hoc vsufructu constet: &
secundum hunc vsumfructum dominus rebus suis
vtitur fruitur. ĵ. de vsufr. accresc. l. 4. l. si proprietas. 9.
& de

& de vſu.& vſuſr.leg.l.ſi alij.19.l. Sempronius.26.§. ſi
fundus. & de except.rei iudic.l.ſi cùm argentum.27.§.
penult. & de verb.oblig. d.l.qui vſumfructum.58. &
l.ſi ita ſtipulatus.126.§.1. hunc Doctores vocãt vſum-
fructum cauſalem: quia cùm dominus plenæ proprie-
tatis poſſit vſumfructum alij conſtituere; nemo au-
tem poſſit ad alium transferre, quod ipſe non habet.
4 ℨ.de diuerſ. reg. iur. l. nemo poteſt. 54. certè vſusfru-
ctus in plena proprietate, tanquam in ſua cauſa non
5 aliter latet, quàm calor in ſole, qui etſi non eſt cali-
dus, tamen res calefacit. Alius eſt quaſi vſusfructus
earum rerum quæ vſu conſumuntur: qui ſimiliter eſt
coniunctus cum proprietate, ſed ita vt, propter cau-
tionem de reſtitutione facienda, videatur eſſe quo-
6 dammodo vſusfructus, vt tit.5. declarabitur. ¶ Nunc
ad verum vſumfructũ reuertamur, cuius multæ ſunt
proprietates. Prima proprietas eſt, quòd cùm omnes
ſeruitutes regulariter ſint indiuiduæ, vſusfructus eſt
diuiduus.l.5.& ℨ.de vſu & habitat.l.vſus.19 & ſi ſeru.
vindic.l.4.§.ſed cìſi. & fam. erciſcun. l.heredes.25.§.
an ea.& §.ſeq.& de ſeruit.legat.l.vlt.& ad Trebell.l.1.
§.ſi vſusfructus.l.ſi is qui.80. & de verbor.oblig.l.ſti-
pulationes non diuiduntur.72.in princ. & de accept.l.
7 & per iuſiurandum 13.in princ. ¶ Secunda proprie-
tas eſt, quòd vſusfructus eſt ius in corpore; adeo vt eo
corpore ſublato, neceſſe ſit vſumfructum tolli l.2.
8 ¶ Tertia proprietas eſt, quòd vſufructuarius rectè co-
lere, & quaſi bonus paterfamilias vti debet, ita vt
cauſam proprietatis deteriorem non faciat. l.ſi cuius.
13. in princ. & §. fructuarius. & Inſtit. de rer. diuiſ.§.
9 ſed ſi gregis. ¶ Quarta proprietas eſt, quòd omnes
fructus ad fructuarium pertinent.l.7.in pr. non tamen
eius fiunt, niſi ab ipſo, vel eius nomine ab alio perci-
piantur.l.arborib.12.§. Iulianus.& Inſtit. de rer. diuiſ.
10 §.is verò. ¶ Quinta proprietas eſt quòd fructuarius
quædam onera ſuſtinere debet, veluti modicam do-
mus fructuariæ refectionem, & ſtipendium, vel tribu-
tum, vel ſalarium, vel alimenta, quæ ab ea re, cuius ha-
bet vſumfructum, relicta ſunt, & alia eiuſmodi onera.
l.7 §.quoniam.l.ſi pendentes. 27.§. ſi quid cloacarij. l.
11 vſufructu.52. ¶ Sexta proprietas eſt, quòd non ſo-
lùm ipſe fructuarius vti frui poteſt, ſed etiam hoc
ius in alium transferre. l. ſi cui vſusfructus. 67. tam-
quam per alium vtatur fruatur. l.arboribus.12.§. vſu-
fructuarius. l. non vtitur.38. & duab.ll.ſeqq. Non ta-
men poteſt alium vſufructuarium conſtituere, quia
hoc eſt ius perſonale; ideóque fructuarius tantùm po-
teſt efficere, vt ex eius perſona alius vtatur fruatur,
id eſt, non tamquam fructuarius, ſed tamquam con-
cedente fructuario, vtatur fruatur. Inſtit. hoc tit.§.
12 finitur. verſ.nã cedendo. ¶ Ex his proprietatibus pri-
ma & ſecunda ad priorem rubricæ partem, quæ eſt
generalis, *de ſeruitutibus* pertinent. reliquæ ad poſte-
riorem partem, quemadmodum quit vtatur fruatur,
referri debent.

II. *De vſufructu accreſcendo.*

1 SEptima proprietas in iure accreſcendi cernitur.
nam ſi pluribus idem vſusfructus legatus ſit, defi-
cientis portio non reuertitur ad proprietatem, ſed
2 collegatario accreſcit. l.1. ¶ Nota I. Triplicem eſſe
legatariorum coniunctionem. aut enim ſunt coniun-
cti re & verbis; veluti, *Titio & Mæuio fundum, Tuſcu-
lanum do lego: Titio & Mæuio vſumfructum fundi Tuſcu-
lani do lego.* aut verbis tantum, veluti, *Titio & Mæuio
fundum Tuſculanum*, ſiue *vſumfructum fundi Tuſculani*
pro æquis partibus *do lego*: aut re tantùm, veluti, *Ti-
tio fundum Tuſculanum do lego, Mæuio eundem fundum
Tuſculanum do lego*: vel, *Titio vſumfructum fundi Tuſcu-
lani do lego, Mæuio vſumfructum fundi Tuſculani do lego.*
Denique dicuntur re coniuncti, quibus eadem res
legata eſt. verbis coniuncti, quibus eadem oratione le-
gatum eſt. re & verbis coniuncti, quibus vna & eadem
res eâdem oratione legata eſt. verbis tantùm coniun-
cti, quibus eadem res pro partibus pro indiuiſo eâdem
oratione legata eſt.D. de legat.iij.l.re coniuncti.89. &
de verb.ſignific.l.triplici.142. ¶ Nota II. Tres diffe- 3
rentias inter legatum proprietatis, & vſusfructus. Pri-
ma differentia eſt, quòd proprietas tantùm ab initio
accreſcat: quia ſi vnus ex collegatariis legatum repu-
diet, eius portio non manet penes heredem, ſed colle-
gatario, qui coniunctus eſt, accreſcit; ſed poſtquam
legatarius legatum acquiſiuit, licèt poſtea legatum
amiſerit, tamen eius portio collegatario accreſcere
non poteſt: vſusfructus autem quandocumque amit-
tatur, confructuario accreſcit. l.1.§. interdum. Altera
differentia eſt: quia in proprietate legata verbis con-
iunctus præfertur re coniuncto. d. l. re coniuncti. in
vſufructu autem legato tantùm abeſt vt verbis con-
iuncti præferantur re coniunctis, vt nequidem ius ac-
creſcendi habeant.l.1.in prin.& §.vlt.l.2.& l.3.in prin.
Tertia differentia eſt; quòd vſusfructus perſonæ ac-
creſcit, etiam ſi partem ſuam amiſerit; proprietas ve-
rò accreſcit rei, id eſt, pars parti accreſcit, perinde ei
non accreſcit, qui partem ſuam amiſit.l.interdum.10.
& ℨ.de vſufr.l.ſi Titio.33.§.1 & ℨ.de excep.rei iud.l.&
an eadem.14.§.1. ¶ Nota III. Eos qui re tantùm con- 4
iuncti ſunt, interdum vocari disiunctos, habita ſcili-
cèt verborum ratione, quia verbis disiuncti ſunt, vt in
d.l.1.§.interdum.& Inſtit.de legat.§.ſi eadem.

III. *Quando dies vſusfructus legati cedat.*

OCtaua proprietas eſt, quòd dies vſusfructus le- 1
gati cedit ab adita hereditate.ℨ.quan.di.leg.ced.
l.5.& C.de caduc.tollẽl.vn.§. excepto. licèt proprieta-
tis legatæ dies cedat à morte teſtatoris.d.l.vn.cùm igi-
tur. & §. in nouiſſimo. ¶ Legati dies cedere dicitur, 2
cùm legatum deberi incipit, ita vt ad heredes legata-
rij tranſmittatur, ſi ſit res quæ tranſmitti poſſit. ℨ.
quan.di.leg.ce.l.3.& l.5.in princ.& de verb.ſignif.l.ce-
dere diem.213. ¶ Quod dixi de vſufructu, etiam in
vſu legato locum habet.l.vn.§.dies.& ℨ.quan.dies leg.
ced.l.2. ¶ Hæc autem obtinent in vſufructu vel vſu 3
purè legato; nam legatum in diem, non priùs cedit,
quàm dies venerit.d.l.vn.§.item.& ſi dies ante aditam
hereditatem veniat, expectanda eſt hereditatis adi-
tio.d.l.2.

IV. *Quibus modis vſusfructus, vel vſus amittitur.*

NOna proprietas eſt, quòd vſusfructus non poteſt 1
perpetuò durare, & à proprietate ſeiunctus eſſe,
ne proprietas ſit inutilis; ſed certis modis extinguitur,
& ad proprietatem reuertitur. ℨ. de vſufr. l.3.§. ne ta-
men. ¶ Finitur autem morte, & maxima vel media 2
capitis deminutione fructuarij, & non vtendo per
modum & tempus, & conſolidatione cum proprie-
tate, & rei interitu. Inſtit. de vſufr.§.finitur.

V. *De vſufructu earum rerum, quæ vſu conſumuntur, vel minuuntur.*

QVæ ſuprà dicta ſunt, in vero vſufructu locum 1
habent: à quo differt quaſi vſusfructus ſenatuſ-
conſulto conſtitutus in iis rebus quæ in abuſu conſi-

LIBER OCTAVVS.

TITVLVS I.

De seruitutibus.

1 SVPERIORE libro de seruitutibus per-
sonalibus dictum est: hoc libro de re-
rum seruitutibus agemus: quæ vocan-
tur etiam seruitutes prædiales, vel ser-
uitutes prædiorum. ꝭ. commu. prædior.
l.1.§.1. & seruitutes simpliciter, vt in hac rubr. & in l.
2 locare.44. ꝭ. loca. ¶ Huiusmodi seruitus nihil aliud
est, quàm ius, quo prædium alieno prædio seruit.
3 ¶ Quare sicut aliud est prædium vrbanum, nempe
ædificium habitandi causâ vbicumque extructum:
aliud rusticum, id est, quoduis aliud prædium, vt ager,
area, stabulum ab ædificio separatum. ꝭ. commu. præd.
d.l.1.in princ. & in quib. caus. pign. tac. contrah. l.4.§.1.
& de verbor. signif. l. vrbana prædia. 198. & C. de præd.
minor. l. si prædium. 16. & Inst. h.t. §.1. ita seruitutum
aliæ sunt vrbanæ, aliæ rusticæ, id est, vrbanorum vel
rusticorum prædiorum. l.1. & s̄. de rer. diuis. l.1. in fi. &
4 ꝭ. de reb. corpor. vers. vlt. ¶ Nota distinctionem ac
denominationem harum seruitutum, secundum com-
munem & veram opinionem, à qua Corasius temerè
recessit, à potiore parte sumi, id est, à prædio domi-
nante, non à seruiente, adeo vt talis sit seruitus, qua-
le est prædium dominans, cui seruitus præstatur.

II. *De seruitutibus prædiorum vrbanorum.*

VRbana igitur seruitus est, qua vrbanum vel rusticum prædium vrbano prædio seruit: vt ius immittendi stillicidij in alienum tectum, vel alienam aream: vel tecti proiiciendi supra alienas ædes, vel supra alienam aream.

III. *De seruitutibus prædiorum rusticorum.*

RVstica seruitus est qua rusticum vel vrbanum prædium rustico prædio seruit: vt ius eundi ad nostrum fundum per alienum fundum, vel per alienas ædes.

IV. *Communia prædiorum tam vrbanorum, quam rusticorum.*

MVlta sunt vtrique seruitutum generi communia. I. Omnes seruitutes sunt incorporales. s̄. de seruit. l. seruitutes prædiorum. 14. idcirco neque propriè tradi possunt, sed vsus & domini patientia pro traditione habetur. s̄. eod. l. vlt. neque per se possideri d. l. seruitutes prædiorum. in princ. sed qui prædium possidet, etiam seruitutem, quæ ei prædio præstatur, possidere intelligitur. s̄. de seruit. præd. vrban. l. si ædes meæ. 32. II. Omnes habent causam continuam. s̄. eod. l. foramen. 28. licèt non omnes habeant possessionem, id est vsum continuum. d.l. seruitutes prædiorum. nemo enim potest (exempli gratiâ) continenter per fundum alienum ire, sed potest ire quandocumque vult, quia seruitus habet causam cōtinuam, id est, quia fundus semper seruit, etiam tunc cùm seruitus non possidetur, id est, cùm per fundum non itur. II. Natura seruitutis non est, vt seruiens aliquid faciat, sed vt patiatur, putà duci aquam ex suo fundo; vel, ne faciat, veluti ne ædes suas altiùs tollat. s̄. de seruit. l. quoties. 15. Excipitur seruitus oneris ferendi: quia dominus columnæ vel parietis seruientis reficere tenetur, vt onus sustinere possit. s̄. de seruit. præd. vrban. l. cum debere. 33. & ꝭ. si seruit. vindic. l.6. §. etiam. IV. Omnes sunt indiuiduæ, & per partes acquiri nequeunt. s̄. de seruit. l. si pro parte. 11. l. vltim. 17. quamuis pro parte retineri possint. s̄. eod. l. vt pomum. 8. Excipitur hic quoque seruitus oneris ferendi, quæ, quantum ad columnam vel parietem reficiendum, diuidua est: adeo vt si plures sint eius domini, singuli pro partibus reficere teneantur, & pro partibus conueniri possint. ꝭ. si seru. vindic. l. 6. §. si ædes. V. Omnes seruitutes tam inter viuos quàm in vltima voluntate constitui possunt. l. potest. 16. & Instit. de seruit. §. vlt. VI. Neque locis religiosis imponi possunt. l. 4. neque prædiis alienis. l. 6. VII. Purè tantùm constitui possunt, non ex die, nec ad diem, nec sub conditione. s̄. de seruit. l.4. in princ. vsus tamen seruitutis putà aquæductus, vel itineris, diuersis temporibus, & horarum vel dierum interuallis distingui potest, veluti vt alternis diebus eatur, vel aqua ducatur. d.l.4.§. vlt. & l.5. VIII. Alienatum prædium sequuntur. l. cùm fundus. 12.

V. *Si seruitus vindicetur vel ad alium pertinere negetur.*

COmmunes omnibus seruitutibus sunt etiam 1
actiones confessoria & negatoria: quæ quidem
sunt in rem non in personam. l.2. in prin. l.6.§. hæc au-
tem actio. ¶ Et iis, atque in eos competunt, qui præ- 2
diorum domini sunt. l.1. d.l.2. §.1. d.l.6. §. hæc autem
actio. id est, confessoria datur domino prædij domi-
nantis, qui seruitutem sibi competere contendit. Ne-
gatoria verò datur domino alterius prædij, quod ipse
negat seruire, sed contendit esse liberum. d.l.2. in prin.
Hæc datur etiam ei cuius prædium seruit, contra eum
cui non seruit. l.4.§. competit. illâ tenetur, quicumque
vsum seruitutis impedit. l. si quis. 10. §. agi. ¶ Commu- 3
nia vtrique actioni hæc sunt. I. Vtraque datur non so-
lùm non possidenti, sed etiam possidenti ne inquiete-
tur. d.l.6.§.1. & l. sicut. 8. §. sed si quæritur. II. In vtram-
que veniunt etiam fructus, id est, interesse. l.4.§.1. d.l.6.
§. penult. III. Vtroque iudicio non solùm res præsta-
tur, sed etiam officio iudicis cautio requiritur, ne in
posterum ius victoris imminuatur, aut prohibeatur.
l.5. l. egi. 12.

VI. *Quemadmodum seruitutes amittuntur.*

DEnique commune omnibus seruitutibus est, vt certis modis extinguantur. I. Confusione, id est, si idem vtriusque prædij dominus esse cæperit. l.1. II. Permissione actus contrarij seruituti: veluti si cùm vicini ædes altiùs me inuito tolli non possint, ego permittam vt altiùs tollantur. l. si stillicidij. 8. III. Rei interitu. l. si locus. 14. IV. Si heres prædio sub conditione legato seruitutem imposuerit, & legati conditio existat. l. is cui. 11. §. heres. & ꝭ. de cond. & dem. l. si fundum. 105. V. Seruitus rustica amittitur non vtendo per statutum tempus. l. si communem. 10 §. 1. & l. seq. in princ. l. Labeo. 17. & l vltim. Statutum autem tempus est decennium, sed hoc tempus duplicatur, & fiunt viginti anni: siue is, cui seruitus præstatur, absit, C. de seruit. l. pen. siue talis sit seruitus, vt vsus eius saltem alternis mensibus aut annis sit interruptus. l. 7. Seruitus autem vrbana non amittitur non vtendo, nisi aduersarius libertatem vsucapiat. Hinc est, quòd ius tigni immittendi in parietem vicini, non amittitur non vtendo, nisi dominus parietis seruientis foramen claudat, atque ita in possessione libertatis se constituat, & libertatem vsucapiat. l. si communem. 10. §. si is qui. l. is cui. 11. l. Labeo. 17. & l. si quis alia. 18.

LIBER NONVS.

TITVLVS I.

Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur.

1 AB IVDICIIS realibus transgreditur ad per-
sonalia, quæ de damno competunt, & par-
tim sunt ciuilia, partim prætoria. Ciuilia vel
sunt ex iure antiquo, vel ex iure nouo. Ius antiquum
dicimus legem xij. tabularum. Ius nouum, omnes le-
2 ges posteriores xij. tabulis. ff. de cap. min. l. 7. ¶ Ex
lege xij. tabularum est actio de pauperie l. 1. in princ.
3 ¶ Inscribitur autem hic titulus, *si quadrupes pauperiem
fecisse dicatur*, à primis verbis edicti. nam prætor hanc
actionem in edicto proposuit. d. l. 1. §. ait prætor. vt &
alias actiones ciuiles. ff. si pars hered. petet. l. 1. & de
possess. hered. petit. l. 1. & ff. de reb. cred. l. 1. & ff. com-
4 mod. l. 1. & l. in commodato. 17. §. sicut. ¶ Hæc actio
ei competit, cui quadrupes aliena; non propter loci
iniquitatem, vel nimium onus, vel alterius culpâ; sed
ingenitâ sibi feritate, præter naturam generis sui no-
cuit (vt quia equus calcitrosus calce percussit, vel bos
cornupeda, cornupetiit) l. 1. §. in bestiis: ei (inquam)
competit, cui ita quadrupes nocuit, aduersus domi-
num quadrupedis. d. l. 1. §. & cùm etiam. vt vel dam-
num sibi resarciat, vel animal noxæ dedat. d. l. 1. in pr.
5 Instit. eod. in prin. ¶ Quòd si animal non quadrupes
pauperiem fecerit, actio vtilis competit, non directa
cessantib. verbis legis, quæ nominatim de quadrupe-
6 de loquitur. l. pen. ¶ Pauperies autem definitur dam-
num sine iniuria facientis datum: quoniam animal
quod sensu (id est, intellectu) caret, non potest videri
fecisse iniuriam. d. l. 1. §. 1.

II. Ad legem Aquiliam.

1 EX nouo iure est actio legis Aquiliæ de damno per
2 iniuriam dato. Instit. h. t. in princ. ¶ Quæ lex ple-
biscitum est, cùm eam Aquilius tribunus plebis roga-
3 uerit. l. 1. ¶ Et vel est actio directa, si homo liber
damnum dederit: vel noxalis, si seruus alienus deli-
4 querit Instit. de noxal. action. §. sunt autem. ¶ Rursus
vel est actio directa ex verbis legis competens, cùm
aliquis suo corpore in corpus damnum dedit: vel est
in factum ciuilis siue vtilis Aquilia, cùm aliquis occa-
sionem damni dedit, veluti cùm pecus inclusit, atque
ita fame necauit: vel est in factum prætoria ad legem
Aquiliam accommodata, cùm corpus non est læsum,
sed alio modo damnum datum, veluti si quis seruum
compeditum misericordiâ ductus soluerit, isque fu-
5 gerit. Instit. h. t. §. vltim. ¶ Huius legis tria sunt capita.
Primo capite is qui alienum mancipium vel pecudem
iniuriâ (id est, dolo, vel culpâ) occidit, in tantùm con-
demnatur, quanti id eo anno retrorsum computato
plurimi fuit. Pecudum autem appellatione significan-
tur quadrupedes, quæ gregatim pascuntur, vt oues, bo-
ues, equi, sues. l. 2. l. ait lex. 21. Instit. eod. in princ. §. 1. §.
ac ne is. §. is autem. Et ex verbis quidem legis æstima-
tur corpus peremptum, ex interpretatione autem adii-
citur æstimatio eius quod interest: veluti quia seruo
occiso, qui ab alio heres institutus fuerat, dominus
per eum acquirere hereditatem non potuit: aut quia
vnâ ex pari mularum occisâ, altera, quæ superest, de-
6 pretiata est. Institut. eod. §. illud. ¶ Secundum caput
non est in vsu. l. si seruus 27. §. huius legis. Instit. eod.
§. caput. neque satis constat, quid eo capite continere-
tur. ¶ Tertium caput est de omni alio damno præter 7
mancipium, aut animal, quod pecudum numero sit,
occisum. Ex hoc autem capite similiter dolus vel cul-
pa punitur; sed res tanti æstimatur, quanti plurimi
fuit eo mense retrorsus computatu. d. l. si seruus. §. ter-
tio autem. & §. seq. l. quemadmodum. 29. §. vlt. l. qui
occidi. 30. §. in hac.

III. De his qui effuderint vel deiecerint.

EXpositæ sunt duæ ciuiles actiones de damno: se- 1
quuntur duæ prætoriæ. ¶ Prior est, quam hæc ru- 2
brica pollicetur, actio in factum aduersus eum, ex cu-
ius habitatione aliquid solidum deiectum, vel liqui-
dum effusum est, quod alteri nocuit. Ac regulariter in
hanc actionem venit duplum damni dati. Sed si homo
liber eo facto sit occisus, pœna est quinquaginta au-
reorum si aliter hominis liberi corpori nocitum sit,
tanti reus damnatur, quantum iudici æquum videbi-
tur, habita ratione, non ipsius corporis, quod, cùm li-
berum sit, nullam recipit æstimationem; sed impensa-
rum in curationem factarum, & operarum, quibus
ob illud factum caruit, vel cariturus est. Si verò seruus
insciẽte domino fecerit, noxalis actio est: ac dominus
poterit, seruum noxæ dedendo, pœnam vitare. l. 1. in
pr. & §. hæc in facti & §§. seqq. 3. 4. 5. 6. & l. vlt. ¶ Nota 3
primo, hanc actionem dici Aquiliam. l. 5. §. cùm au-
tem. quoniam à prætore introducta est exemplo legis
Aquiliæ, & accommodata ad legem Aquiliam. ¶ No- 4
ta secundò hanc actionem esse perpetuam & heredi
quoque dari; nisi homo liber perisse dicatur: quo ca-
su est actio pœnalis, popularis, annua in qua tamen
mouenda extraneis præferuntur hi qui adgnatione vel
affinitate defunctum contingebãt. Sed si homini libe-
ro nocitum sit, ipsi agere volenti perpetua est actio,
alij perpetua. d. l. 5. §. hæc autem. ¶ Nota tertiò, eum, 5
qui ob hoc damnatus est, quòd hospes vel alius de cœ-
naculo deiecit vel effudit, posse in factum agere con-
tra deiectorem: vel locati, si ei cœnaculum locauit. d.
l. 5. §. cùm autem. ¶ Posterior est actio popularis in 6
factum aduersus eum, qui in suggrunda vel protecto
supra eum locum quà vulgò iter fit, aut in quo consi-
stitur, id positum habet, quod, si cadat, alicui nocere
potest pœna est decem aureorum, & si seruus inscio
domino posuerit, similiter est actio noxalis l. 5. §. præ-
tor ait. ¶ Protectum est, quod parieti affixum, vlte- 7
riùs eminet. Suggrunda est protecti species, id est, pars
tecti prominens, quæ stillicidium arcet à pariete.
¶ Si neque in suggrunda, neque in protecto positum 8
sit, sed in pergula, vel simili loco, ad huius actionis
similitudinem datur actio vtilis. d. l. 5. §. pen. ¶ Vtra- 9
que autem actio, id est, tam de deiectis vel effusis,
quàm de periculosè positis, est ex quasi delicto. Instit.
de oblig. quæ qua. ex del. §. 1.

IV. De noxalis actionibus.

ACtionum noxalium aliæ sunt ciuiles, aliæ præ- 1
toriæ. Instit. h. t. §. sunt autem. Postquàm igitur
seorsum expositæ sunt actiones duæ noxales ciuiles,
tit. 1. & 2. ac totidem prætoriæ, ff. tit. prox. nunc subiici-
tur generalis titulus *de noxalibus actionibus*. nõ est enim
nouum, vt specialibus generalia in iure subiiciantur,
ff. ad leg. Aquil. l. si seruus. 27. §. & non negat. Sic libro
superiori titulis, *de seruitutibus prædiorum vrbanorum*,
&, *de seruitutibus prædiorum rusticorum*, subiectus fuit ti-
tulus generalis, *communia prædiorum*. Sic libro tertio
Codicis specialibus titulis, *familiæ erciscundæ*, & *com-
muni diuidundo*, subrexitur titulus generalis, *communia
vtriusque iudicij*. & libro sexto post speciales tractatus
de

de legatis, & de fideicommissis datur titulus genera-
lis, *communia de legatis & fideicommissis*. Eadem est ra-
2 tio tituli, *communia de successionib.* eodem lib. ¶ Actio
noxalis est, quæ ex serui aut quadrupedis facto in do-
minum redditur, ita vt in arbitrio domini sit, vtrum
æstimationem seu pœnam soluere, an seruum seu qua-
drupedem noxæ dedere malit. l. 1. & Instit. eod. in prin.
3 & ℥. de re iudic. l. 6. §. 1. ¶ Nota I. Noxiam esse ipsum
delictum, vt furtum, vel damnum: noxam verò ac-
cipi vel pro noxia, vel pro corpore quod nocuit, vel
pro pœna. l. 1. & ℥. si quadr. pauper. fecis. dic. l. 1. §. 1. &
4 ℥. tit. prox. l. 1. in fin. principij. & Instit. h. t. §. 1. ¶ Nota
II. Vt dominus dictum beneficium noxæ dedendi ha-
beat, duo requiri. Vnum est, vt nesciuerit, aut saltem
prohibere non potuerit, ne noxia committeretur. l. 3.
Alterum est, ne per mendacium neget se habere ser-
uum in potestate. nam si id neget, ac deferente ad-
uersario nolit se nec in potestate habere, nec dolo fe-
cisse quominùs haberet, hoc beneficium non habet. l.
5 quoties. 21. §. prætor ait. & §. seq. ¶ Nota III. Noxam
caput sequi: adeo vt actio noxalis contra eum detur,
qui nunc, cum agitur, est dominus; non contra eum,
qui tempore admissi delicti dominus erat, ac postea
dominus esse desiit. Quòd si seruus, qui deliquit, ma-
numittatur: in ipsum redditur actio directa, quia per
manumissionem incipit habere caput: quemadmo-
dum è contrario, si homo liber, qui deliquit, in serui-
tutem redigatur, actio, quæ in eum directa erat, in
dominum eius reddetur noxalis. Instit. eod. §. omnis.
6 ¶ Nota IV. Si seruus domino noxiam commiserit,
7 nullam actionem nasci Instit. eod. §. si seruus. ¶ Nota
V. Noxales actiones oriri ex priuatis delictis, non ex
publicis criminib. D. de ædil. edic. l. quid sit fugitiuus.
8 17. §. noxas. ¶ Nota VI. Actionem noxalem olim lo-
cum habuisse etiam ex delictis filiorum familiâs. Sed
hodie filijfamiliâs non possunt noxæ dedi: proinde
ex eorum delictis non parentes actione noxali, sed
ipsi filijfamiliâs delinquẽtes directa actione sunt con-
9 ueniendi. Instit. h. t. §. vlt. ¶ Nota VII. Corpore no-
xæ dedito, noxalem actionem extingui, & eius cor-
poris dominium ad eum transire, cui deditur. sed si
seruus deditus, postea noxam ei resarcierit, ad liber-
tatem etiam eo inuito perducitur auxilio prætoris.
Instit. eod. §. dominus.

LIBER DECIMVS.

TITVLVS I.

Finium regundorum.

1 EXPOSITIS iudiciis in rem, & iudi-
ciis in personã, supersunt iudicia mixta,
quæ simul & in rem sunt & in perso-
nam. Instit. de action. §. quædam. aut
saltem aliquid reale, & aliquid perso-
nale in his spectatur: vt cùm dicitur actio ad exhi-
bendum esse in personam, & propter vindicationes
2 introducta esse. ℥. ad exhib. l. 1. l. 3. §. est autem. ¶ Ho-
rum iudiciorum mixtorum alia sunt à re ad factum, id
est, ad distinctionem, vel diuisionem seu partitionem,
vel exhibitionem; de quibus hoc libro dissetitur: alia
à facto ad iudicium, de quibus libro sequenti dicetur.
3 ¶ Ad agrorum distinctionem pertinet iudicium fi-
nium regundorum. datur enim inter confines de fi-
4 nibus regundis, id est, dirigendis. ¶ Fines agrorum
sunt spatium quinque pedum, quod ex lege Manilia
putum à cultura relinqui debet, vt illac iri sine alte-
rius incommodo, agri colendi causâ, & aratrum cir-
cumduci possit. Ergo de hoc spatio est quæstio fina-
lis, id est, de finibus agrorũ, quæ per hoc iudicium ter-
minatur. vltra quinque pedes autem quæstio proprie-
tatis est, ad rei vindicationem pertinens. C. Th. h. tit.
l. 3. ¶ Hæc actio I. Est ciuilis ex lege xij. tabularum. 5
l. vlt. II. Mixta, vt dixi, quia est in rem & in personam.
l. 1. Instit. de action. d. §. quædam. Continet enim di-
stinctionem agrorum, & præstationes personales, vel
propter adiudicationem, vel propter alias causas. Iust.
de offic. iudic. §. pen. III. Duplex. quia vterque liga-
tor actoris & rei partes sustinet. l. iudicium. 10. & ℥.
commu. diuidun. l. 2. §. 1. IV. Arbitraria. l. 7. V. Perpe-
tua, ita vt tantùm longissimi temporis, hoc est, tri-
ginta annorum præscriptione tollatur. C. eod. l. vlt. &
de anna. except. l. 1. §. 1. vers. nemo itaque. VI. Dire-
cta vel vtilis. Directa datur dominis agrorum confi-
nium. vtilis, quasi dominis, vt emphyteutis, l. 4. §.
finium.

II. *Familiæ erciscundæ.*

SEquuntur iudicia, quæ ad diuisionem rerum com- 1
munium spectant. Aut diuiduntur vniuersæ res
hereditariæ, iudicio familiæ erciscundæ: aut res sin-
gulæ, iudicio communi diuidundo. ¶ Familia hîc si- 2
gnificat hereditatem. l. 2. in princ. id est, res heredita-
rias, vt in l. pronunciatio. 195. §. 1. ℥. de verbor. signific.
Nam ipsum successionis ius lege vel testamento est
inter heredes diuisum, nec debet ampliùs à iudice di-
uidi: Immo nec actiones hereditariæ actiuæ vel passi-
uæ, cùm ipso iure ex lege xij. tabularum sint inter he-
redes diuisæ. C. de hered. act. l. 2. & de except. l. 1. in
hoc iudicium veniunt vt diuidantur, sed fortasse vt
adiudicentur, si ita expedire videatur. l. 2. §. vlt. & l. 3.
¶ Erciscere est vetustum verbum, quòd significat diui- 3
dere. ¶ Hoc igitur iudicium datur inter coheredes 4
de hereditate diuidenda. l. 2. in princ. id est, de corpo-
ribus hereditariis arbitrio iudicis diuidendis, & in-
demnitate inuicem præstanda, si cui forte ex parte al-
terius adiudicetur, vel aliquis heres solus fructus per-
ceperit, aut damnum in rebus hereditariis dederit.
Instit. de offic. iud. §. si familiæ. ¶ Nota heredes ante 5
diuisionem hereditatis à iudice vel ex communi con-
sensu factam, habere partes pro indiuiso: sed per hanc
diuisionem fiunt in corporibus diuisis partes pro di-
uiso. In corporibus vtroque modo partes constitui
possunt. hereditas autem, quæ est ius incorporale. ℥.
de rer. diuis. l. 1. §. quædam. non recipit partes pro di-
uiso, sed tantùm pro indiuiso. ℥. de rei vindicat. l. Pom-
ponius. 8. in fi. Ergo testator aut lex facit inter here-
des partes pro indiuiso: iudex autem facit partes pro
diuiso. ¶ Hæc actio I. Est ciuilis, vt pote quæ intro- 6
ducta est lege xij. tabularum. l. 1. in princ. II. Vniuersa-
lis. l. heredes. 25. §. pluribus & §. iudex. III. Mixta, id
est, in rem & in personam. l. item Labeo. 22. §. pen. In-
stit. de action. §. quædam. In rem est, quia singuli here-
des portiones suas petunt. In personam propter præ-
stationes personales, de quibus paulo antè dixi. IV.
Duplex: quia vterque litigantium subit vicem actoris
& rei. l. inter. 44. §. qui familiæ. & ℥. tit. prox. l. iudicium.
10. & de iudic. l. in tribus. 13. & ℥. tit. prox. l. 2. §. 1. V. Bo-
næfidei. Instit. de action. §. quædam. VI. Ex quasi con-
tractu. Instit. de oblig. quæ qua. ex contractu. §. idem
iuris. VII. Semel tantùm intentari potest. l. si filia. 20.
§. familiæ. VIII. Directa, vel vtilis. Directa datur inter
veros heredes. l. 1. in princ. l. 2. in princ. Vtilis est cum
bonorum possessoribus, aliísque similibus successori-

actione tenetur in duplum quanti ea res est. l.1.in prin.
2 l.si quis seruum.9.§. datur. ¶ Hæc actio perpetua est:
& heredi cuique competit, non in heredem, quia est
3 pœnalis.l. hæc actio.13. ¶ De filiusfamiliâs, & filiafa-
miliâs corruptis est actio vtilis, non directa. l. vt tan-
4 tum.14.§.1. ¶ Differt autem hæc actio ab actione le-
gis Aquiliæ: quoniam corruptus seruus dicitur, cuius
animus deterior, seu cuius mores deteriores facti sunt:
Lex autem Aquilia ad corporis læsionem pertinet.

IV. *De fugitiuis.*

1 SEcundum factum extraiudiciale est, si quis seruum
2 fugitiuum receperit & celauerit. ¶ Fugitiuus est,
vt Ofilius definit, qui extra domini domum, fugæ
causâ, quò se à domino celaret, mansit. ff. de ædilit.
edi.l.quid sit fugitiuus in princ. vel, vt Cælius, qui ea
mente discedit, ne ad dominum redeat. ead.l.§.1. vel
vt Cassius, qui certo proposito dominum relinquit.
ead.l.§. Cassius. Erro est, qui frequenter & sine causa
vagatur, & temporibus in res nugatorias consumptis,
serius domum redit. ead.l.§. erronem. Sed hoc loco fu-
gitiui appellatione etiam erro continetur. l.1.§. fugi-
3 tiuum. ¶ Qui seruum fugitiuum celauit, furti tenetur.
l.1.in princ. & ex constitutionibus, si priuati hominis
seruum occultauit, eum cum alio simili, vel viginti
solidis restituit. Si secundò eum susceperit, eum cum
duobus aliis vel quadraginta aureis reddit. Si tertiò
eum celauit, eum cum tribus aliis vel sexaginta aureis
domino repræsentat. C. eod. l. 4. Si seruum fiscalem
occultauit, non solùm eum restituit, sed etiã duodecim
libris argenti fisco inferendis multatur. C. eod. l. pen.

V. *De aleatoribus.*

1 TErtium factum extraiudiciale est, aleatoribus do-
mum præbere, vel ludendi causâ vim inferre.
2 ¶ Alea est fortunæ lusus, vt chartis, vel talis. ¶ Pœna
3 suscipientis aleatores est, vt vbicumque & quando-
cumque iniuria vel damnum impunè ei detur: ob fur-
tum autem ei factum *actio tam in rem quàm* in perso-
nam ita demum denegetur, si domi lusus tempore hoc
4 passus sit. l.1.in princ.& §.item.& §.seq. ¶ Pœna com-
pellentis ludere est arbitraria.d.l.1.in princ. & §. vlt.&
5 l.2. ¶ Præterea qui aleæ ludo victus est, soluere non
cogitur; immo, si soluat, repetere potest: & eo non
repetente, quiuis alius potest repetere præsertim pater
vel defensor ciuitatis, vt in opera ciuitatis id expen-
6 dat. C. eod. l.1. & 2. ¶ Permittuntur autem, & extra
omnem pœnam sunt ludi, qui virtutis causâ fiunt. l.2.
§.1. & l.3. quorum *quinque genera nominatim enumeran-
tur*: nempe saltus sine conto; saltus conto suffultus;
Quintiana, vulgò Quintana; lucta equorum agitatio.
quibus ludis in singulas vices numum vnum depone-
re permittitur eis qui sunt valde locupletes, ceteri
multò minori summa certare debent. C. eod. d.l.1.& 2.

VI. *Si mensor falsum modum dixerit.*

QVartum factum extraiudiciale est falsa modi seu
mensuræ renunciatio. Qui hoc fecit. l.1.§.vlt. ex
edicto prætoris. d.l.1. in princ. ei tenetur cuius interest
falsum modum renunciatum non esse. l.3.§.1. actione
perpetua l.4. quæ non solùm ad agrorum, sed etiam ad
aliarum rerum mensuram pertinet. l.5.§.vlt.& ll.seqq.

VII. *De religiosis, & sumptibus funerum, & vt funus ducere liceat.*

1 SVpersunt facta ad religionem, id est, ad sepulturas
2 pertinentia. ¶ Primum factũ est, si quis mortuum
intulerit, quò ius inferendi non habuit. hic tenetur
actione in factum prætoria, pecuniaria. l.2.§. prætor
ait. perpetua. l.7. in princ. Nam qui in locum alienum
intulit: aut tollere quod intulit, aut loci pretium præ-
stare cogitur. d. l. 7. in princ. Qui in locum publicis
vsibus destinatum intulit, si dolo malo fecit, extra
ordinem modica coërcitione plectitur. Si dolo caret,
absoluitur. l. offi. 8. §. si in locum. Qui verò in alterius
arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non fuit con-
ditus, mortuum intulit vtili in factum actione tene-
tur: quia non propriè in sepulchrum vel locum alte-
rius intulisse dici potest. d.l.7.§.1. ¶ Qui igitur mor- 3
tuum intulit, quo inferre non debuit, ea illatione non
facit locum religiosum. l.2.§. si vsumfructum.& §.seq.
cum sim. religiosum enim locum facit illatio mortui,
vel præcipuæ partis. l. capitis. l.2. in pr. l. cum in diuer-
sis.44. in princ. in locum in quem inferre licet. d.l.2.§.
si vsumfructum. & §§.seqq. l.3. & 4. cum sim. sepulturæ
causâ facta. d.l.2.§. de ea. idest, hoc animo, vt ibi ma-
neat tanquam æternæ sedi traditus, non alio transfe-
ratur, etsi interdum arcam transferre posse concedi-
tur. l. Diui fratres.39.& l.seq. Huc spectat prima rubri-
cæ pars, *de religiosis*. ¶ Secundum factum proponi- 4
tur in secunda parte rubricæ, *& sumptibus funerum*:
nempe si quis in funus ad alium pertinens impende-
rit. huic prætor. l. si quis sepulchrum.12.§. prætor ait.
si repetendi sumptus causâ funerauit. l. etsi quis.14.§.
sed interdum. nec sumptum nimis modicum contu-
meliose fecit. d.l. etsi quis.§. iudicem. aliis actionibus
cessantibus. d.l. etsi quis. §. Labeo. dat actionem fune-
rariam. d.l. etsi quis.§. hæc actio, aduersus eos, ad quos
funus pertinet. d.l. si quis sepulchrum.§. prætor ait. vt
heredes & similes personas. d.l. etsi quis. §. vltim.& ll.
seqq. qua actione id tantùm repetitur, quod funeris
causâ impensum est. d.l. etsi quis.§. hæc actio. ¶ Fune- 5
ris autem causa sumptus factus dicitur, sine quo funus
duci non potuit, veluti ad mortui delationem, & loci,
in quod inferatur, emptionem. d.l. etsi quis.§. funeris.
& §.seq. ¶ Hæc actio ex bono & æquo oritur. d.l. etsi 6
quis. §. hæc actio. ne aut insepulta cadauera iaceant,
aut quis de alieno funeretur. d.l. si quis sepulchrum. §.
hoc edictum. Eiusque fauor tantus est, vt placuerit im-
pensam funeris omne creditum præcedere, cùm bona
defuncti soluendo non sunt. l. pen. & ff. de reb. auctor.
iud. possid. l. quæsitum.17. & C. de iu. delib. l. vlt.§. in
computatione. ¶ Tertium factum est, si quis prohi- 7
beatur funus ducere, vt indicat tertia rubricæ pars,
& vt funus ducere liceat. Ne quis autem ducere prohi-
beatur, ad curam magistratus pertinet. l. ne corpo-
ra.38. ¶ Exposui tria facta ad religionem pertinentia, 8
quæ in hac rubrica proponuntur: reliqua duo sequen-
ti rubrica continentur.

VIII. *De mortuo inferendo, & sepulchro violando.*

QVartum factum est, si quis prohibeatur mortuum 1
inferre, quò inferendi ius habet. ¶ Ei qui in- 2
ferre prohibetur, duplex remedium prætor tribuit.
Nam liberum arbitrium ei permittit, vtrùm malit sta-
tim interdicto prohibitorio vti, quo consequatur, ne
vis sibi fiat, quominùs mortuum inferat; an aduersa-
rio vim facienti cedere, & quouis aliò inferre, deinde
in factum agere in id quod sua interest prohibitum
non esse. ff. tit. prox. l. liberum.9. Interdictum illud pro-
ponitur hoc titulo, l.1. in prin. ¶ Quintum factum est, 3
si quis prohibeatur ibi sepulchrum ædificare, vbi mor-
tuum sepeliendi ius habet, huic prætor dat simile in-
terdictum prohibitorium, ne ei vis fiat, quominùs eo
loco ædificet. d.l.1.§. prætor ait. ¶ Absoluta est iudi- 4
ciorum diuisio in realia, personalia, & mixta.

IVL.

IVLII PACII
A BERIGA I. C.
ISAGOGICORVM IN PANDECTAS
PARS III.

1 Aliam iudiciorum diuisionem deinceps persequitur, quòd alia sunt de
obligatione, alia de dominio, alia
mixta, alia de statu hominis, alia de
possessione: in quibus causis enarrandis quatuor partes Digestorum
2 consumuntur, tertia, quarta, quinta, & sexta. ¶ Obligatio vel nascitur ex contractu, vel ex delicto. Appel-
latione contractus intellige etiam quasi contractum,
quod in iure non est nouum: & appellatione delicti,
etiam quasi delictum. Sed de delictis alio commodiori loco differetur: nunc de contractibus dicendum.
3 ¶ Quorum alij sunt reales, id est, de re aliqua fiunt, vt
emptio, locatio, &c. alij personales, qui ad solam personarum coniunctionem pertinent, vt sponsalia, &
nuptiæ. Reales hac tertia parte declarantur, quos solas plerumque intelligimus, cùm de contractibus lo-
4 quimur. ¶ Contractus est conuentio causam à iure
habens, per quam parit ciuilem obligationẽ & actionem. Et est vel nominatus, vel innominatus, vt exposui ad tit. s. de pactis. Contractus autem nominati aut
re perficiuntur, aut verbis, aut literis, aut consensu.
Instit. de oblig. §. vlt. in fin. De literarum obligatione
(quia vetus eius contrahendæ ratio in desuetudinem
abiit, noua autem à Iustiniano introducta est. Instit.
de liter. oblig.) non agitur in Pandectis: ideóque hoc
membrum omittitur in l. 1. §. 1. j. de oblig. & action.
Stipulationis, quæ verbis contrahitur, expositio in septimam huius operis partem reiecta est. supersunt ergo in hac tertia parte explicandi contractus nominati,
qui re, aut consensu celebrantur, & contractus innominati, qui quidem omnes re perficiuntur, j. de rer.
5 permut. l. 1. §. item emptio. ¶ Cùm audis contractum re perfici, intellige rei traditione, vt in mutuo
contingit. Verbis autem contrahi intellige, cùm verba necessariò requirũtur, & sunt potissima causa obligationis. & similiter literis, cùm scriptura necessariò
requiritur, & obligat. Consensu autem cùm solus
consensus ad obligandum sufficit, vt in emptione &
venditione accidit. omnes enim contractus rem requirunt: non omnes rei traditionem. nam & emptio
quæ nudo consensu constat, sine re, quæ veneat, nulla
est. j. de contrah. empt. l. nec emptio. 8. in princ. sed
rem requirit, in quam consentiatur, non vt eius traditione contractus perficiatur. j. eod. l. in venditionibus. 9. & de oblig. & actio. l. 1. §. 1. Rursus omnes contractus consensum desiderant. s. de pact. l. 1. §. cõuentionis. sed non omnes solo consensu perficiuntur.
6 ¶ De contractibus nominatis, qui re perficiuntur, à
duodecimo libro agitur vsque ad librum decimum
septimum. De iis qui consensu celebrantur, libro decimo septimo, decimo octauo, & duobus titulis decimi noni dicetur. Reliqui tres tituli sunt de contractibus innominatis. Quædam autem diuersis locis obiter
inferuntur, vt suis locis explicabitur.

LIBER XII.
TITVLVS I.
De rebus creditis, si certum petetur, & de condictione.

Hvivs rubricæ partes duæ sunt. Prior 1
de rebus creditis, est generalis, & toti huic
tertiæ parti communis. C. de veter. iu.
enucle. l. 2. §. in tertia. quia rerum creditarum appellatio ad omnes contractus
extenditur. l. 1. ¶ Posterior est, *si certum petetur, & de* 2
condictione. Eadem enim actio à prima, (vt probabile
est) verbis edicti vocatur actio si certum petetur. s.
de interrog. in iu. fac. l. 1. & j. de condict. tritic. l. 1. &
certi condictio. l. certi 9. in princ. & §. quoniam. &
concisè condictio. d. l. certi. §. pen. Quamquàm non
omnis condictio est certi: sed alia est certi, alia incerti
quarum illa rem certam, hæc incertam persequitur.
verùm hîc de sola certi condictione agitur. ¶ Certi 3
condictio est actio personalis ex quacunq; causa competens, ex qua certum petitur. d. l. certi. Certum est,
quod apparet, quid, quale, & quantum, sit, vt Stichus,
vini Campani optimi amphoræ centum. nisi hæc omnia appareant, est res incerta, vt homo, vinum. l. 6. &
j. de verb. oblig. l. stipulationum. 74. §. 1. & l. seq. Itaque res certa vel est corpus seu species, vt Stichus: vel
quantitas vt vini Campani optimi amphoræ centum.
Res incerta aut est genus, vt homo; aut quantitas, vt
vinum, & id quod interest (idcirco actio præscriptis
verbis, qua petitur id quod interest, incerti condictio
nominatur. s. de pact. l. 7. §. sed etsi in alium. & j. de
præscript. verb. l. 6. l. si dominus. 8. in fi. & C. de rer. permut. l. 6.) aut res incorporalis. nam omnis res incorporalis est incerta, idcóque incerti condictione petitur, vt seruitus. j. de condict. indeb. l. sed etsi. 22. §. 1.
possessio. j. eod. l. indebiti. 15. §. 1. liberatio. j. eod. l. is
qui. 31. ¶ Quamuis autem (vt dixi) hæc actio com- 4
petat ex omni causa & omni obligatione, ex qua certum debetur, tamen hoc titulo potissimum agitur, id
est, de mutuo: quia reliquæ causæ partim habent alia
loca, quibus tractantur, vt legatum, & lex Aquilia, &c.
partim non semper certæ sunt: proinde modò certi,
modo incerti condictionem pariunt, vt ex sequentibus titulis discemus. ¶ Mutuum est contractus, quo 5
pecunia sic datur, vt accipientis fiat, & eo tempore,
de quo inter contrahentes conuenit, tantundem ex
eodem genere & eiusdem bonitatis reddatur. ¶ Pe- 6
cuniæ appellatione hîc continentur res numero, pondere, vel mensura constantes, vt numi, aurum, argentum, vinum, frumentum, l. 2. & Instit. quib. mod.
re contrah. oblig. in princ. ¶ Intellige pecuniam sic 7
dari, vt, si numero constet numeretur: si pondere, appendatur: si mensura, metiatur: alioqui non erit mutuum, sed contractus innominatus, veluti si pecunia
in sacculo sine numeratione detur. ¶ Ficta quoque 8
traditio mutuum sustinet: veluti si tecum paciscar,
vt quam pecuniam apud te deposui, eam mihi ex
mutui causa debeas. nam breui manu videris pecuniam depositam mihi restituisse, deinde mutuo à me
accepisse. l. singularia. 15. ¶ Mutuum transfert rei do- 9
minium in accipientem, vnde Paulo videtur mutuum
ex eo dictum, quòd de meo tuum fit. l. 2. §. appellata.

II. *De iureiurando siue voluntario, siue necessario, siue iudiciali.*

1 SVperiori titulo dixi, ex mutuo semper dari certi
condictionem, quia quod mutuò datum est, sem-
per est certum: alias verò causas esse, ex quibus modò
certum, modò incertum petitur: proinde modò cer-
ti, modò incerti, condictione agitur. Harum prima
est iusiurandum: quia modò iurat aliquis sibi rem cer-
tam deberi, vt decem; modò incertam, vt hominem.
2 ¶ Iusiurandum est diuini numinis assumptio, ad id,
3 quod asseritur, confirmandum. ¶ Eius diuisiones hæ
notentur. I. Aut est simplex inuocatio, veluti, *Testis
est mihi Deus*. ad Rom. 1. vers. 9. & alibi. & apud Virgil.
6. Æneid.

—Per sydera iuro,
Per superos, & si qua fides tellure sub ima est.

Aut est imprecatio. vt in illa Romanorum formula
apud Festum in verbo Lapidem: *Si sciens fallo, tum me
diespiter, salua vrbe arceque bonis eiiciat, vti ego hunc lapi-
dem.* II. Aut iuratur per Deum, aut per creaturam, vt
per caput iurãtis, vel per principẽ. l. 7. §. vlt. & l. seq. l. si
duo. 13. §. vlt. & C. de reb. cred. l. 2. III. Aliud est iusiu-
randum voluntarium, quod extra iudicium præstatur
ex conuentione partium: aliud necessarium, quod
præstatur lege iubente: aliud iudiciale, quod in iudi-
cio defertur, vel refertur. h. rub. vide nostrum com-
ment. in l. 1. C. de reb. cred. IV. Aliud est iusiurandum
de veritate, veluti, iuro rem meam esse, vel, rem mihi
deberi: aliud de opinione, siue (vt Doctores loquun-
tur) de credulitate, veluti, iuro me bona fide litigare,
quia puto me habere bonam causam. C. de iureiur.
propt. calum. l. 2. in princ. V. Tot sunt iuramentorum
genera, quot sunt ea, de quib. iuratur: proinde sunt
etiam diuersi effectus iurisiurandi: & modò datur ex
iureiurando actio in rem, (veluti si quis iurauerit rem
suam esse. l. nam posteaquam. 9. §. 1. & §. vlt. d. l. si duo.
§. 1.) modò actio in personam, (veluti si quis iurauerit
se emisse. d. l. si duo. §. si quis iurauerit. quod iusiu-
randum Doctores vocant obligatorium: vnde datur
actio modò certi, modò incerti vt paulò antè notaui)
modò exceptio aduersus actionem in rem, (veluti si
iurauerit rem petitoris non esse. l. sed si possessori. 11.
in princ.) modò exceptio aduersus actionem in per-
sonam, veluti, si quis iurauerit se furtum non fecisse.
d. l. si duo. §. idem Iulianus. quod iusiurandum Docto-
res vocant liberatorium. Inuenies etiam quoddam
nominari iusiurandum decisorium; id est, per quod
lis deciditur & controuersia tollitur: quia statur iuri-
iurando. ī. de dolo. l. quòd si deferente. 21. & C. de reb.
cred. l. 1. Item iusiurandum suppletorium probationis,
videlicèt cùm actor semiplenè probauit, vt iudex du-
bitet, vtrùm reum absolui, an condemnari, æquius
sit: tunc enim inopiâ probationis defert iusiurandum.
l. admonendi. 31. & C. de reb. cred. l. 3. Sed hoc quoque
est litis decisorium, quia secundum eum iudicatur, qui
4 iurauit. ¶ Nota primò, vt iusiurandum valeat, & ef-
fectum sortiatur, opus esse, vt non temere sed iudice
vel aduersario deferente præstitum sit. l. 3. in princ. &
vt iuratum sit, sicuti delatum fuit, ne fortè is cui de-
latum est vt per Deum iuret, per caput suum iuret.
d. l. 3. §. vlt. & vt iusiurandum non sit religionis publi-
5 cè improbatæ. l. 5. §. pen. ¶ Nota secundò nihil refer-
re, vtrùm is, cui iusiurandum delatum est, iurauerit,
an, cùm iurare paratus esset, remissum ei sit iusiuran-
6 dum. l. 6. l. nam posteaquam. 9. §. 1. ¶ Nota tertiò,
actionem, quæ ex iureiurando competit, esse præto-
riam. Instit. de action. §. in personam. & §. item si quis.
quæ modò vocatur vtilis. l. quòd si iuraui. 29. modò in
factum. l. sed si possessori. 11. §. 1. & C. de reb. cred. l.
actori. 8. ¶ Ac tum demum est species actionis à cete- 7
ris distincta, cùm quis extra iudicium iurauit sibi ali-
quid deberi, non expressâ causâ propter quam debea-
tur. nam si vel causam expressit, vel in iudicio iurauit,
tunc non est species actionis, sed qualitas. verbi gra-
tiâ si iurauit se emisse, est vtilis actio ex empto. d. l. si
duo. §. si quis iurauerit. si verò iurauit se pignori dedis-
se, habet vtilem pigneratitiam. ead. l. §. Marcellus. at si
in iudicio iurauit, habet vtilem actionem iudicati. d.
l. actori. ¶ Nota quartò, si duo sint iuramenta con- 8
traria, posterius præualere: veluti si me deferente iu-
raueris te non debere, deinde ego te deferente iurauero
te debere. l. in duob. 28. §. vlt. vel te non iurasse. d. l.
quòd si iuraui.

III. *De in litem iurando.*

POstquàm dixit de iureiurando in genere, speciali- 1
ter agit de iureiurando in litem, quod deferente
iudice. l. 3. l. 4. §. 1. & §. iurare. in iudicio bonæfidei, vel
arbitrario. l. 5. & 6. præstatur ab actore. l. pen. rem pro
libitu etiam vltra verum pretium æstimante. l. 1. pro-
pter dolum vel contumaciam aduersarij. l. 2. §. 1. non
propter culpam. d. l. 4. §. vlt. l. 5. §. pen. ¶ Sed iudex po- 2
test quantitatem taxare, intra quam iuretur. d. l. 4. §. iu-
rare. item potest ex magna causa minoris reum con-
demnare, quàm actor iurauerit. d. l. 4. § pen.

IV. *De condictione causâ data causâ non secutâ.*

SEcunda causa, propter quam modò certi, modò in- 1
certi condictione agitur, est, cùm aliquid ob rem
datur, vel promittitur, id est, ob causam futuram.
¶ Nota primò, interdum dari vel promitti propter 2
causam, id est, propter causam præteritam, quæ est
causa procatarctica, veluti quia negotia mea gessisti:
interdum propter rem, id est, propter causam futuram,
quæ est causa finalis, veluti vt negotia mea geras. sic
enim res & causa propriè loquendo distinguuntur. ī.
tit. prox. l. 1. ¶ Nota secundò vtramque aut esse lici- 3
tam, vt in dictis exemplis: aut illicitam, veluti, quia
vi coactus tibi promisi, vel, vt hominem occidas. In
hac rubrica causa dicitur, quæ est futura & honesta. in
seq. rubrica turpis causa vocatur, quæ est futura: in-
iusta autem, quæ est præterita. ¶ Nota tertiò, hanc 4
rubricam esse de datione, sed in legibus huic rubricæ
subiectis agi etiam de promissione. ¶ Nota quartò, 5
hanc rubricam sumptam esse (vt probabile est) ex pri-
mis verbis edicti. nam quæ *causa* (id est, ob causam)
data sunt, *causâ non secuta* (id est, si ea causa secuta non
sit) cõdictione repetuntur. Planior tamen lectio esset,
ac mihi magis arrideret, si scripti alicuius libri aucto-
ritate confirmaretur, *De condictione causa dati*, vt lib. 4.
Codicis, *De condictione ob causam datorum*. ¶ Nota 6
quintò, hanc esse plerumque certi cõdictionem velu-
ti si decem data repetantur: interdum esse condictio-
nem incerti, veluti si, cùm mihi rem incertam debe-
res, acceptò tibi tuli, vt aliquid faceres; nam hæc
actio etiam ei datur, qui acceptò tulit; quia nihil in-
terest, vtrùm aliquid datione, an acceptilatione ad
quempiam peruenerit. l. si mulier. 10. ¶ Nota sextò, 7
eum, qui ob causam dedit, posse re integra pœnitere,
& condicere: quia verum est, causam nondum esse
secutam. l. 5. ¶ Nota septimò, ex dictis colligi defini- 8
tionem huius actionis. Nam condictio causa data, siue
ob causam, est actio personalis, qua is qui ob rem
dedit vel cauit, id ob eam rem non secutam repetit.

V. *De condictione ob turpem, vel iniustam causam.*

1 TErtia causa, quæ primis huius rubricæ verbis pro-
ponitur, est datio vel promissio ob turpem cau-
2 sam, id est, ob rem futuram illicitam. ¶ Nota primò,
hîc ooo spectari, an res seu causa secuta sit, sed vtra
ex parte sit turpitudo. Nam datum ob turpem causam,
si solius dantis turpitodo sit, veluti si meretrici datum
sit, noo repetitur. Si vtriusqoe, similiter oon repetitur,
veluti si pecuoia data sit, vt malè iudicetor, vel stopri
aut adulretij causâ. l. 3. & 4. in princ. & §. 1. Si solius ac-
cipieotis, repetitur, veluti si tibi pecuoiam dedi, ne de-
3 linqueres. l. 2. in princ. & §. 1. d. l. 4. §. quoties. ¶ Nota
secundò, ex turpi promissione, licèt ex vtraque parte
sit turpitodo, tamen noo esse actionem efficacem: sed
si promissor ex hac causa soluerit, non repetit: qoia io
pari causa melior est cõditio possidẽtis. l. pen. & C. de
4 condict. ob turp. cau. l. 5. ¶ Nota tertiò. nihil referre
vtrùm sit res turpis secundum naturam, vt adulte-
rium. d. l. 5. an ioris dispositione. C. eod. l. 3. vbi dux seu
magister militum à milite veterano pecuniam extor-
5 ferat, ne eom inter tyrones retraheret. ¶ Nota quar-
tò, condictionem ob turpem causam esse actionem
personalem, qua is, qui ob rem turpem dedit, vel cauit,
cùm ipse sit turpitudinis expers, repetit etiamsi res sit
6 secuta. ¶ Nota quintò, hanc actionem modò esse certi
condictionem, vt cùm certa pecunia data repetitur:
7 modò incerti, vt cum liberatio condicitur. ¶ Quar-
tam causam indicant posteriora rubricæ verba, *vel
iniustam causam.* Quare si cui datom sit ex iniusta cau-
sa, potà ex stipolatione per vim extorta: aut si qoouis
modo aliquid ex iniusta causa ad eum peruenerit, id ab
eo repeti per hanc condictionem potest. l. 6. & 7. quæ
promiscuè vocatur condictio ex iniusta causa, vel, ob
iniustam causam: vt in hac rubrica, & in rub. C. de
condict. ex lege. & sine cau. vel iniust. cau. ¶ Sed &
ante solutionem quid vetat liberationem condici, vt
8 in aliis similibus casibus? ¶ Ergo hæc actio similiter
est modò certi, modò incerti condictio: quia modò
9 rem certam, modo incertam repetit.

VI. *De condictione indebiti.*

1 QVinta causa est solutio, vel promissio indebiti.
Si indebitum solotum repetatur, certi condictio
est. D. de donat. l. 2. §. item si ei & de doli except. l. 7. §. 1.
qua illud ipsom quod solotum fuit, aut tantundem re-
petitur. l. 7. (Nam si species soluta sit, vt Stichos, illud
ipsum condicitur quod datum est. si verò quantitas sit
solota, vt decem, tantundem repetitur, qoasi ex mu-
too. J. de oblig. & act. l. 5. §. is quoque. iustit. quib.
mod. re contrah. oblig. §. 1.) quòd si indebitum sit
promissum, liberatio cõdicitur incerti cõdictione, vel
2 agenti opponitur doli mali exceptio. J. tit. prox. l. 3. &
de act. emp. l. 5. in fi. & C. h. t. l. 3. ¶ Nota primò, inde-
bitum hîc accipi naturaliter, noo ciuiliter. l. si quod.
64. quia quod naturaliter tantùm debetur, vt ex pacto
nudo, solutum non repetitur. l. naturaliter. 13. quod
verò ciuiliter tantùm debetur, vt quia perpetua obstat
exceptio, solutum repetitur. l. si non sortem. 26. §. in-
debitum, & §. adeo. Nisi vel ea exceptio sit introducta
odio creditoris, vt exceptio senatusconsulti Macedo-
niani l. qui exceptionem. 40. vel solutum sit ex ea cau-
sa, ex qua per infieiationem rel conuenti lis crescit in
duplum. Instit. de oblig. quæ qua. ex contra. §. vltim.
3 ¶ Nota secundò, nihil referre, an sit omninò indebi-
tum, an ei non debitum cui solotum promissúmve est,
an ab eo non debitum qui soluit seu promisit, si mo-
dò suo, non veri debitoris nomine id fecit. l. quod no-
mine. 8. l. si pœnæ. 19. §. 1. l. seruus cuiusdam. 36. vers.
vlt. l. in summa. 65. §. vlt. & C. eod. l. 5. & J. de hered.
petit. l. 5. & l. si quid possessor. 31. in princ. & J. de so-
lutio. l. cùm quis. 38. §. de peculio. ¶ Nota tertiò, debi- 4
tum in diem, si ante diem soluatur, non repeti. l. in
diem 10. debitum aotem sub conditione, si pendente
conditione soluatur, repeti. l. sub conditione. 16. in pr.
¶ Nota quartò, si totum solutum sit indebitum, totum 5
repeti, si pars sit indebita, partem repeti. l. si is qui he-
reditatem. 45. ¶ Nota quintò, eum, qui indebitum 6
soluit vel promittit, aut id facere scientem: aut per
ignorantiam iuris, veluti si heres legata soluat vltra
dodrantem, igooratione legis Falcidiæ: aut per igno-
rantiam facti, veluti si heres legatum ex testamento
soluat, ignorans id fuisse in codicillis ademptum. Pri-
mo casu oon repetit, quia censetur donare. l. 1. l. quod
quis. 50. & J. pro empt. l. 7. §. seruus. & de diuers. reg.
iur. l. cuius per errorem. 53. Secundo casu similiter
non repetit, quia igoorantia iuris non excusat. Ter-
tio casu repetit. J. de iu. & fa. ignor. l. penult. §. vltim. &
C. eod. l. cùm quis. 10. & ad leg. Falcid. l. error. 9. Quin
etiam doobus casibus iuris ignorantia condictionem
tribuit. Primos casus est, si testator heredi necessita-
tem remiserit cauendi de legatis præstandis, & heres
ignorans testatorem posse cautionem remittere, caue-
rit legatariis. J. vt in possess. legat. l. 1. vers. si verò hoc
non potuisse. Alter casus est, si mulier per ignoran-
tiam senatusconsulti Velleiani, ei soluerit, apud quem
pro alio intercessit. C. ad senatuscons. Velleia. l. quam-
uis 9. ¶ Nota sextò, eum, qui dubitat an debeat, non 7
minus condicere quàm is qui falsò putat se debere:
vterque enim ignorat. C. h. t. l. vlt. ¶ Nota septimò, 8
ex dictis colligi definitionem condictionis indebiti,
est enim actio personalis, qua quis id repetit, quod
per ignorantiam facti soluit, aut se soluturum cauit.
¶ Nota Octauò, ideo solutum condici, quia domi- 9
nium translatum est in accipientem: alioqui res non
condiceretur, sed vindicaretur. l. interdum 29. Sed qui
rem alienam soluit, possessionem condicit: vt & is, qui
falsò existimans possessionem rei debere, tradidit. l.
indebiti. 15. §. 1. ¶ Nota oonò, non solùm ipsam rem 10
solutam debere restitui ei qui per errorem soluit, sed
etiam fructus & alias accessiones. d. l. indebiti. in
priocip.

VII. *De condictione sine causa.*

SExta causa est, si res nostra apud alium sine causa 1
sit, ad quam repetendam datur condictio sine cau-
sa. Nam hæc condictio est actio personalis, qua quis
id repetit, qood ad se pertinet, & apud alium est sine
causa. ¶ Nota primò, tribus modis contingere, vt res 2
sit apud aliquem sine causa. I. Si ab initio nulla sit
causa: veluti si promissum sit nomine dotis, cùm ma-
trimonium iure non consistat. II. Si causa non sit se-
cuta: veluti si quis promiserit spe accipiendæ mutuò
pecuniæ, quam postea non accepit. III. Si causa sit
finita: veluti si is qui chirographum creditori dedit,
pecuniam, cuius obligatio eo chirographo continéba-
tur, creditori soluerit. l. 1. §. pen. l. 4. l. vlt. & C. de con-
dict. ex le. l. 2. & l. vlt. ¶ Nota secundò, hanc condi- 3
ctionem concurrere cum aliis condictionibus, vt cum
condictione ob causam, quando causa non est secuta;
item cum condictione indebiti, & cum condictione
ex iniusta causa, quod enim est indebitum, sine causa
soluitur aut promittitor, & iniusta causa, pro nulla ha-
betur. l. 1. ¶ Nota tertiò, cùm hac actione tam promis- 4
sum quàm solutum repeti possit, modò esse certi, mo-

dò incerti condictionem. d.l.1.& l.3.sicut & de superioribus condictionibus diximus.

LIBER XIII.

TITVLVS I.

De condictione furtiua.

1 SEPTIMA causa est furtum. Cùm au-
tem ex furto nascantur plures actiones,
nempe rei vindicatio, actio ad exhiben-
dum, condictio furtiua, & actio furti.l.
7. §.1. & Instit. de oblig. quæ ex delic.§.
vltim.& cognitio extraordinaria. j. de furt. l.vlt.hoc
2 loco de furtiua tantùm cődictione dicendum. ¶ Quæ
quidem est personalis actio rei surreptæ & fructuum
persecutoria, ei competens qui furtum passus est, ad-
uersus furem & heredem eius pro qua parte est heres.
d.l.7.§.1. & §.seq.l. in re furtiua. 8. §. vlt. & ll. seqq. &
Instit. de oblig. quæ ex del.§.vlt. Est autem arbitraria,
ideòque ex hac causa in litem iuratur. s.de in lit.iur.l.
3 cùm furti.9. ¶ Et partim est certi, partim incerti con-
dictio. Illa datur soli domino rem suam condicenti.
l.1.& j.de furt.l.eum qui.14.§.qualis. hæc non domi-
no condicenti possessionem, vt creditori, cui pignus
4 surreptum fuit l.& ideo.12.§.vlt. ¶ Nota hanc actio-
nem non tolli, nec morte furis. d.l. 7.§.1. & l.in con-
dictione.9. nec rei interitu.d.l.in re furtiua. in prin.&
l. vlt.nec transactione de furto.d.l.7.in princ.sed tolli,
si res domini facto ad alium transferatur. l.siue. tu. §.
tamdiu. aut domino offeratur, vel obligatio nouetur.
l.parui.17.

II. *De condictione ex lege.*

1 OCtaua causa est, si noua lex, (id est legibus xij.
tabularum posterior. s. de cap. min. l.7.)obliga-
tionem introducat, neque caueat, quo genere actio-
nis experiri oporteat, tunc enim datur condictio ex
ea lege.l.vn. verbi gratià Iustiniani constitutione da-
tur actio ex donatione nudo pacto facta. C.de donat.
l.si quis argentum. 35. §. vlt. hæc igitur actio est con-
2 dictio ex lege. No.162.cap.1. ¶ Quare condictio ex
lege est actio personalis, competens ex obligatione
per nouam legem introducta, non cauentem, quo
3 genere actionis experiri oporteat. ¶ Et est certi con-
dictio, si rem certam persequatur: incerti, si rem in-
certam.

III. *De condictione triticiaria.*

1 NOna causa est obligatio cuiuscumque rei præter
pecuniam numeratam. Hinc oritur condictio,
quæ in hac rubrica vocatur triticiaria. in l. 1. in princ.
triticario, vel à tritico, vt Cuiacius ex Stephano Græ-
co interprete tradit, quod ita in facto contigit, vt qui
primus hac actione expertus est, de tritico egerit, pro-
inde tritici mentio in formula agendi facta fuerit: vel
à Triticio prætore, quemadmodum Publiciana à Pu-
blicio, vt aliis quibusdam videtur, quæ coniectura si
cui placet, is semper triticiariam, numquam tritica-
2 riam vocare debet. ¶ Hæc condictio est actio per-
sonalis, quæ datur ad rem arbitrio iudicis pro ratione
locorum ac temporum æstimandam.l.pen.§.vlt.Quo-
niam igitur est condictio, non datur domino, nisi ob
rem furto surreptam, aut vi raptam, aut quam quis vi
inuasit. l.1.in fin.& l.2. Et quia de re æstimanda com-
petit, quælibet res in eam venit, siue certa siue incerta,
præter pecuniam numeratam.d.l.1.in princ.

IV. *De eo quod certo loco dari oportet.*

DEcima causa est, si quis certo loco dare debeat. 1
nam si eo loco conueniatur, & certum debeat,
certum ab eo petetur. sed si alio loco agatur, etiamsi
certum quid in obligationem stricti iuris, putà in sti-
pulationem vel mutuum deductum sit, tamen incer-
tum peti debet data iudici facultate æstimandi quanti
actoris vel rei interfit, suo potiùs loco solui, quàm vbi
petitum est.l.2. in princ. & C. vbi conu.qui cer.lo.da.
promis.l.vn.& Instit.de action.§. plus autem. vers. lo-
co. id enim quod interest, inter res incertas numera-
tur. vt notaui s.de reb. cred.§.3. ¶ Nota primò, si ex 2
contractu bonæfidei, vt emptione & venditione, ali-
quid certo loco debeatur, rectè eam actionem propo-
ni, & manere bonæfidei, vbicumque agatur, si verò
debeatur ex contractu stricti iuris, vt ex stipulatione;
tunc si quidem eo loco agatur quo solui debuit, rectè
id simpliciter petitur, quod in obligationem dedu-
ctum est, & actio est stricti iuris. sed qui alio loco agit,
si simpliciter id petit, quod stipulatus est, plus loco
petere dicitur, quare ne in pœnam plus petentis inci-
dat, in libello conuentionali mentionem eius loci fa-
cere debet. qua ratione actio arbitraria fit, quia iudex
(vt dixi) æstimat quanti actoris vel rei interfit eo po-
tiùs loco solui de quo conuenit, quàm eo quo iudi-
cium motum est.l.7. & C. vbi conuen. qui cer. lo.da.
prom.l.vn.& Instit. de actio.d.§.plus autem.vers.loco.
¶ Nota secundò, hanc actionem vtilem à prætore da- 3
ri: quia directa actio alibi intentari non potest, quàm
vbi solui debet.l.1. ¶ Nota tertiò, hanc non esse spe- 4
ciem actionis, sed adiectionem & qualitatem, quæ
accedit actioni ex stipulatu, vel ex mutuo, vel alij
actioni stricti iuris.l.2.§.1.l.5.6.& 7.

V. *De pecunia constituta.*

VNdecima causa est, si quis certum quid, vel in- 1
certum se soluturum constituerit. l.1.§.debitum.
& l. qui autem. 14. in princ. ¶ Constitutum est con- 2
uentio, id est nudum pactum.l.1.in princ. de re debita,
vel alia eius loco soluenda.d.l.1.§. an potest. intra ali-
quod tempus: quod si non est in conuentione expres-
sum, subauditur modicum tempus, hoc est, decem
dierum. l. promissor.21. §.1. ¶ Nota primò, constitu- 3
tum sustineri iure prætorio, non iure ciuili, quia sine
stipulatione fit.l.1.in princ. & l.vlt.& Instit.de actio.§.
in personam. & §. seq. ¶ Nota secundò, constitutum 4
ita demum valere, si id, quod constituitur, debitum
sit vel naturaliter. d.l.1.§.pen.vel iure prætorio d.l.1.§.
vlt. vel ciuiliter, ita vt ei non obstet exceptio. l.3. §.1.
Nihil autem referre, vtrùm is, qui debet, an alius con-
stituat: nec vtrùm ei cui debetur, an alij constituatur,
l.5.§. quod exigimus. ¶ Nota tertiò, constituto non 5
nouari præcedentem obligationem, sed ei accedere. l.
item illa.18.§.vlt.l.vbi.28.& j. de in rem ver.l.si filius-
familiâs.15.& de administr.rer.ad ciuit. pertin.l.3. § in
eum. ¶ Nota quartò, actionem, quæ hinc oritur, mo- 6
dò vocari constitutoriam.l.nec enim.20.modò consti-
tutæ pecuniæ. l. si post. 22. & C. eod.l.1. & 2. & D.de
donat. l. qui id quod.33. in princ. modò de constituta
pecunia.l.5.§. Iulianus. l.promissor.23.l.quidam.26.§.
vlt. Instit.de action.§. in personam.& §. seq.modò de
constituto. d.l. 5. §. 1. l. Titius. 14. & j. de solut. l. si
ita. 59. ¶ Nota quintò, hanc actionem esse prætor- 7
iam, personalem.d.§. in personam. rei persecutoriam.
d.l.item illa.§.è re.perpetuam.C.eod.l.2.

VI. *Commodati, vel contra.*

1 Dictum est de actione ex mutuo, & aliis causis: quarum nonnullæ appellatione promutui continentur nam promotuum est omnis prærogatio, seu repræsentatio ac datio in antecessum, vt cum aliquid ob rem datur, ℑ. loca. l. ex conducto. 15. §. item cùm quidam. & de statulib. l. Sticho. 40. §. item quæro an eorum. nunc dicendum consequenter de actionibus ex commodato: non enim, vt vna est actio ex mutuo, quia mutuum est contractus μονόπλευρος, nempe certi condictio; ita vna est actio commodati sed hinc duplex actio oritur, quia hic contractus est δίπλευρος, id est, vltrò citróque obligatorius: altera directa, altera contraria. vtraque autem in hac rubrica proponitur nam verbo, commodati, κατ' ἐξοχὴν significatur actio directa: & eâ partic. *contrà*, vocatur actio contraria. Similis est expositio sequentium titulorum, *De pigneratitia actione, vel contra: Depositi, vel contra: Mandati,*
2 *vel contrà.* ¶ Commodatum est contractus, quo res gratis traditur certi vsus gratiâ, vt eo finito eadem species restituatur. Dixi *contractus*, vt ponerem genus commodati. ℨ. de pact. l. 7. §. 1. Dixi *res*. Intellige rem mobilem, vel immobilem reprobata est enim sententia Labeonis distinguentis inter commodatum, & vtendum datum: quasi commodetur tantùm res mobilis, vtenda verò detur res immobilis. l. 1. §. 1. Dixi *gratis*: quia commodatum est gratuitum: accedente autem mercede, non est commodatum, sed locatio & conductio. Institut. quibus mod. re contrah. oblig. §. item is cui. vers. commodata. Dixi *traditur*: quia hic contractus rei traditione perficitur. ℑ. de oblig. & act. l. 1. §. is quoque. Instit. quib. mod. re contrah. oblig. d. §. item is cui. Adieci *certi*: quia nisi certi vsus gratiâ tradatur, non erit commodatum, sed precarium. Dixi *eo finito*: quia commodatarius ante vsum finitum rem restituere non cogitur. l. in rebus. 17. §. sicut. Dixi *eadem species restituatur*: quia vt ex mutuo reddendum est idem genus, ita ex commodato eadem species. ℨ.
3 de reb. cred. l. 2. in princ. ¶ Actio commodati est ciuilis. d. l. in rebus. §. sicut. personalis. Instit. de action. §. rei persequendæ. bonæ fidei. l. 3. §. in hac. & C. eod. l. 1.
4 & Instit. de act. §. actionum. ¶ Directa actione commodatarius tenetur ad eandem (vt dixi) speciem reddendam in eodem statu, id est, non deterioratam. l. 3.
5 §. 1. ¶ Contraria actione commodatarius à commodatore recipit impensas nõ modicas bonâ fide in rem commodatam factas. d. l. in reb. §. possunt. etsi quid damni passus est ob rei commodatæ vitium commodatori non ignotum. d. l. in rebus. §. item qui sciens. & l. penult. vel ob intempestiuam commodantis repetitionem. l. in commodato. 17. §. sicut. & vt rem vel pretium à commodatore recipiat, si fortè re non apparente commodator à commodatario æstimationem accepit, deinde ipsam rem est consecutus. d. l. in commodato. §. vlt.

VII. *De pigneratitia actione, vel contrà.*

1 Cvm quatuor sint contractus, qui re perficiuntur, mutuum, commodatum, pignus, depositum; ac dictũ iam sit de personalibus actionib. ex mutuo, & ex cõmodato: nunc explicandæ sunt personales actio-
2 nes ex pignore. ¶ Pignus est, quod creditori nexum &
3 obligatũ est in rei creditæ securitatem. ¶ Quod si tradatur creditori, propriè vocatur pignus, præsertim si sit res mobilis, si verò eius possessionem debitor retineat, propriè appellatur hypotheca, præsertim si sit res immobilis. l. si rem alienam. 9. §. propriè. & ℑ. de verb. signif. l. plebs. 238. §. pignus. & Instit. de actio. §. item Seruiana. ¶ Cõstituitur autem pignus aut con- 4
uentione partium, & vocatur pignus conuentionale: aut authoritate iuris dicentis, & appellatur ius prætorium: aut testamento, & dici potest pignus testamentarium. l. con est mirum. 26. & ℨ. de pact. d. l. 1. §. conuentionis. & §. seq. Prætorium pignus diuiditur in prætorium propriè dictum, cùm quis mero prætoris officio in possessionem mittitur, de quo agitur. C. de prætor. pign. & pignus iudiciale, quod ad sententiam iudicis executioni mandandam capitur iussu eius qui iudicem dedit, de quo tractatur. C. si in cau. iudic. pign. cap. sit. nam iudicis pedanei sententiam, non ipse qui sententiam dixit, sed is qui iudicem dedit, exequitur. ℑ. de re iudic. l. à Diuo Pio. 15. in princ. ¶ Nota primò, pignus 5
modò significare rem pignoratã, vt in tit. de distract. pignor. modò ius creditori s in ea re, vt in tit. quibus mod. pign. soluit. modò contractum, quo pignus constituitur, vt ℨ. de pact. d. l. 1. §. vlt. ¶ Nota secundò, pi- 6
gnus conuentionale esse contractum. d. l. 1. §. vlt. quo res creditori nexa, id est, obligata traditur in rei creditæ securitatem. Instit. quib. mod. re contrah. oblig. §. vlt. hac lege vt soluto debito, vel aliter satisfacto. l. si rem alienam. 9. §. omnis. eadem species reddatur. d. §. vlt. & ℑ. de oblig. & act. l. 1. §. creditor. ¶ Nota tertiò, 7
ex pignore dari Saluianum interdictum, de quo ℑ. lib. 43. tit. 33. & actionẽ Seruianam siue hypothecariam, quæ est prætoria in rem. Instit. de actio. §. item Seruiana, de qua dicam tit. 4. lib. ... 20. & actionem pigneratitiam ciuilem personalem, de qua hîc tractatur.
¶ Nota quartò actionem pigneratitiam, vocabulo latè 8
sumpto, dici quamcumque actionẽ ex pignore orientem, ita vt complectatur etiam actionem prætoriam in rem. ℨ. ad exhib. l. 3. §. est autem. & ℑ. quib. mod. pign. solu. l. Titius. 9. in fine principij. & ℑ. de except. rei indic. l. duobus. 19. l. ... §. 1. vers. cùm autem, sed, propriè loquendo, pigneratitiam actionem accipi, pro ea quæ est ciuilis in personam. vt hoc titulo.
¶ Hæc igitur actio pigneratitia est ciuilis, personalis. 9
C. de distract. pign. l. vlt. rei persecutoria. l. si seruus. 31. l. debitor. 40. §. vlt. & C. eod. l. 5. bonæ fidei. Instit. de actio. §. actionum. datúrque etiam heredibus, & contra heredes. C. h. t. l. nec creditores. 10. ¶ Diuiditur 10
autem in directam, & contrariam. Directâ debitor, postquam creditori totum debitum soluit, aut aliter satisfecit. d. l. si rem alienam. §. omnis. rem pigneratam repetit. d. l. debitor. §. vlt. & C. eod. l. pen. etsi quid damni dolo aut culpâ creditoris in ea re datum est. C. eod. l. 7. de quo si dubitetur, creditor eo nomine debitori cauere tenetur. l. creditor. 15. ¶ Contraria da- 11
tur creditori aduersus debitorem. l. tutor. 16. §. 1. vt ab eo indemnis seruetur, si fortè per id quod pignori accepit, damnum passus sit. l. si seruus. 31. aut si deceptus sit accipiens (verbi gratiâ) æs pro auro. l. 1. §. vlt. d. l. si rem alienam. in princ. d. l. tutor. §. 1. l. si quis in pignore. 36. aut si in rem pigneratam impensas fecit necessarias. l. si necessarias. ℨ. vtilesve. d. l. si seruus. Datur etiam ad petendam rem pigneratam, si, debito nondum soluto, debitor eam possideat dolo malo. l. 3. vel precariò. l. si pignore. 22. §. penult.

LIBER XIV.

Tit. I. *De exercitoria actione.*

Expositæ sunt actiones ex mutuo, com- 1
modato, pignore; post quas enarranda est actio depositi: sed priùs declaratur qualitates quædam

quædam dictis actionibus cōmunes: quamquam aliis
quoque actionibus accommodari possunt. Hæ quali-
tates partim oriuntur ex eo quòd aliquis per alium
obligatur; partim ex eo quòd pro alio obligatur. Illarū
tria sunt genera: vel enim nascuntur ex negotiatione,
vel ex patria potestate, vel ex vtraque causa, vt ex se-
quentibus dilucidiùs apparebit. Negotiatio duplex
est; maritima, & terrestris. Ex negotiatione mariti-
2 ma oritur qualitas exercitoria. ¶ Nam actio exerci-
toria datur ei qui cum magistro nauis contraxit, ad-
uersus exercitorem qui magistrum naui præposuit. l. 1.
in prin. & §. penult. dummodò cum eo tamquàm cum
nauis magistro, id est, ex ea causa cui præpositus fuit,
3 contraxerit. d. l. 1. §. non autem. ¶ Exercitor est, ad
quem omnes obuentiones & reditus ex naui perue-
niunt, siue sit dominus siue conductor nauis. d. l. 1. §.
4 exercitorem. ¶ Magister est, cui totius nauis cura in-
cumbit. d. l. 1. §. magistrum nauis. quia vel ab exercito-
re naui præpositus est, vel à primo magistro quem
5 exercitor præposuit. d. l. 1. §. magistrum autem. ¶ Hæc
actio est prætoria. d. l. 1. in princ. & §. penult. l. 5. §. 1. &
Institut. quod cum eo. §. eadem. in personam, rei per-
secutoria, in solidum. l. 1. §. vlt. l. 6. §. 1. & Instit. quod
cum eo. §. eâdem. & §. ceterùm. perpetua, & ad here-
6 des transitoria l. 4. §. vlt. ¶ Cum hac actione concur-
rit actio directa contra magistrum, qui contraxit. d. l.
1. l. est autem. & §. penult. & contra ipsum exercito-
rem, quasi ipse contraxerit, dum contrahi cum magi-
7 stro promisit. Institut. quod cum eo. §. vlt. ¶ Non est
autem species actionis, sed qualitas siue adiectio. nam
si quis magistro mutuum dederit, est certi condictio
exercitoria. si commodauit, est commodati exercito-
ria. & ita de ceteris actionibus dicendum. ac similis
expositio in sequentes actiones institoriam, tributo-
riam, de peculio. &c. quadrat. Non sunt igitur hoc
loco explicandæ omnes causæ, ex quibus magister na-
uis directa actione tenetur, & exercitorem obligat
actione exercitoria: sic enim omnes contractus hoc
loco declararentur: sed hi suis locis longè rectiùs
enarrantur.

II. *De lege Rhodia de iactu.*

1 VNa est causa huius loci propria, si merces in ma-
te leuandæ nauis & vitandi naufragij causâ pro-
2 iectæ sint. ¶ Nam lege Rhodia, quam Romani non
minùs quàm Atheniensium leges, & Lacedæmonio-
rum mores. Instit. de iu. natur. §. & non ineleganter.
receperunt, iustissimè cauetur, vt damnum commu-
ne sit, & omnium contributione sartiatur damnum,
quod alicui ob iactum illum accidit. l. 1. vector autem
contra alios, qui vnà vehuntur, nullam habet actio-
nem; quia cum eis non contraxit, sed cum magistro
agere ex locato vel conducto potest (prout merces
vehendas locauit, aut locum in naui cōduxit) vt mer-
ces aliorum retineat, donec contributio fiat. l. 2. in pr.
Scimus autem per magistrum obligari exercitorem.
3 ¶ Nota primò, hîc fieri contributionem cùm propter
mercis. d. l. 1. & passim to. tit. aut instrumenti nautici
4 iactum. l. 3. vel deteriorationem. l. 2. §. 1. l. 4. §. 1. l. 5. §. 1.
nauis seruata est. d. l. 5. in princ. l. 7. vel cùm est à pira-
5 tis redempta. d. l. 2. §. si nauis. ¶ Nota secundò, om-
nes contribuere, quorum interest iacturam fieri, pro-
6 inde etiam dominum nauis teneri d. l. 2. §. 1. ¶ Nota
tertiò, si quis vectorum non sit soluendo, hoc non
onerare magistrum nauis: quia non tenetur eorum
fortunas excutere, quos in nauim recipit. d. l. 2. §. si
7 quis ex vectoribus. ¶ Nota quartò, omnes res con-
tributionem debere, etiam nauem, vestimenta, annu-
los, exceptis iis quæ consumendi causâ in naui sunt, vt 8
vino, & pane. d. l. 2. §. cùm in eadem. ¶ Nota quintò,
contributionem fieri pro rata portione, æstimatis tam
rebus amissis, quàm iis quæ seruatæ sunt, vt intelliga-
tur, quantum amissum, vel seruatum sit. d. l. 2. §. portio. 9
¶ Nota sextò, res amissas æstimari quanti emptæ fue-
rint: nec ad rem facere, quòd pluris vendi possunt;
quia dāni accepti, non lucri cessantis ratio habetur: res
autē seruatas æstimari, quanti vendi possunt. d. §. por- 10
tio. ¶ Nota septimò, si res iactæ postea apparuerint,
exonerari collationem, quæ si iam facta fuit: tunc ij,
qui soluerunt, agent cum magistro, vt is ab iis repe-
tat, quibus contributum fuit, & quod exegerit, iis red-
dat, qui contribuerunt. d. l. 2. §. pen.

III. *De institoria actione.*

QVemadmodum ex negotiatione maritima nasci- 1
tur actio exercitoria, ita ex terrestri oritur insti-
toria. ¶ Quæ quidem ei qui cum institore. l. 1. quate- 2
nus institor est, id est, ex ea causa, cui fuit præpositus,
contraxit. l. 5. §. non tamen. l. pen. §. vlt. aduersus eum
competit, qui institorem illum tabernæ aut cuiuis ne-
gotiationi præposuit. d. l. 1. Institut. quod cum eo. §. eâ-
dem. ¶ Institor est, qui tabernæ, aut cuiuis negotia- 3
tioni præpositus est, ex eo dictus quòd negotio ge-
rendo instat. l. 3. 4. & 5. ¶ Hæc actio est prætoria. d. l. 4
1. & Instit. d. §. eâdem. in personam rei persecutoria, in
solidum. l. 1. §. 1. & 2. & C. eod. l. 2. & Institution. d. §. eâ-
dem. & §. ceterùm. perpetua, & tam heredibus, quàm
in heredes competens. l. nouissimè. 15. ¶ Cum hac 5
actione concurrit actio directa, vt cum actione exer-
citoria, quasi ipse contraxerit, qui institorem præpo-
suit. Instit. quod cum eo. §. vlt. ¶ Expositæ sunt duæ 6
actionum qualitates, exercitoria, & institoria, quæ ex
negotiatione oriuntur. Proinde vt his actionibus sit
locus, nihil refert, vtrum quis filium vel seruum suum,
an quemlibet extraneum naui vel tabernæ, seu nego-
tiationi præposuerit. d. l. 1. & Institut. quod cum eo. d.
§. eâdem.

IIII. *De tributoria actione.*

TRibutoria verò qualitas, non minùs patriam vel 1
dominicam potestatem, quam negotiationem
requirit. ¶ Ac tributoria dicitur à tribuendo, id est, 2
distribuendo & diuidendo. Nam si filiusfamilias vel
seruus, sciente nec contradicente patre vel domino,
in peculio negotietur, creditores eius aduersus pa-
trem vel dominum hanc actionem habent, vt merx
peculiaris inter omnes creditores pro rata portione
diuidatur, ita vt nec patris vel domini, nec occupan-
tis melior sit conditio. l. 1. in princ. §. scientiam. & §.
pen. l. 5. §. mercis. l. 6. & Instit. quod cum eo. §. intro-
duxit. & §. ceterùm. ¶ Nota primò, bonæfidei pos- 3
sessorem, & fructuarium in merce ad eos pertinente
pro dominis haberi, & quasi dominos hac actione
teneri. d. l. 1. §. vlt. & l. 2. ¶ Nota secundò, prætorem 4
permittere patri vel domino, vt mercem peculiarem
inter omnes creditores proportione geometrica di-
stribuat, sed si eius dolo malo factum sit, quominùs
ita distribueretur, in eum datur hæc actio, vt quanto
minus alicui tribuerit, præstet. l. 7. §. si cuius. & Instit.
quod cum eo. & §. introduxit. ¶ Nota tertiò, hanc 5
actionem esse prætoriam. d. l. 1. in princ. personalem,
rei persecutoriam, perpetuam, qua heres de eo dum-
taxat tenetur, quod ad se peruenit. l. 7. 8. & 9. in princ.

V. *Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur.*

1 SEqountur qoalitates actionum ex patria vel do-
minica potestate nrieotes, quæ sunt tres, de pe-
culio, de in rem verso, quod iussu, nmnes prætoriæ.
l. 1. & Instit. h. t. §. si igitur. & §. præterea. & de action.
§. in persooam. Sed priosquam hæ declarentor, ge-
neralis datur titulus, *Quod cum eo qui in aliena potesta-
te est*, id est, cum filiofamilias vel seruo, *negotium ge-*
2 *stum esse dicetur.* ¶ Verbum *gestum*, hîc latè accipitur,
vt omnem cootractum & quasi cootractom comple-
ctatur, sicut accipitur etiam in edicto de minoribus.
ff. de minor. l. 7. Alibi propriè accipitur, vt ad obliga-
tiones re contractas coangustetur. ff. de verb. signif. l.
3 Labeo libru primn. 19. ¶ Si negotium cum seruo ge-
stum sit, actio de peculin, vel de io rem verso, vel
qood iussu in dominum competit: cootra seruum
nulla est actio; quia seruus iure Rnmano pro mortuo
habetur. ff. de diu. reg. iur. l. quod attinet. 32. l. seruitu-
tem. 209. Qui verò cum filiofam. contraxit, non
solùm patrem dictis actionibus habet obligatum, sed
etiam contra ipsum filiumfamiliâs directam habet
actionem: quia filiusfamiliâs ex omnibus causis tam-
qoam paterfamiliâs obligatur, & ob id agi cum eo
tamquàm cum patrefamiliâs potest. ff. de oblig. &
act. l. filiosfam. 39. Tenetur ergo in solidum. Sed si
emancipatus, vel exheredatus à patre fuerit, vel pa-
terna hereditate abstinoerit: prætor causâ cognita in
eum actinnem dat in id quod facere potest. l. 2. in pr.
4 ¶ Quooiam igitur hic titolus est generaliter cooce-
ptus de eo qood cum filiofamilias vel cum seruo ge-
stum est: rectè in en propoouotur quatuor prætoriæ
actiones ex eodem fonte manantes, id est, tres illæ,
quæ in patrem vel dominom redduntur, de peculio,
de in rem verso, quod iussu. l. 1. & dicta actio in filiom
competens. d. l. 2. in princ. Sed hæc latè hoc eodem
tituln exponitur: reliquæ libro sequenti eoarrabuntur.

VI. *De senatusconsulto Macedoniano.*

1 QVod superiori tituln diximus, ex enntractu fi-
liisam. tam io ipsum quàm in patrem actionem
dari, patitur hanc exceptionem, nisi mutua pecunia
filiofamiliâs data sit: hunc eoim cootractum sena-
tuscoosultom Macedonianum irritum reddit. l. 1. in
2 prioc. ¶ Nota primò hoc senatoscoosultum vncari
Macedonianum à Macedone quodam, qui occasin-
nem dedit seuatusconsultn, vt Carsania occasionem
dedit edicto de postulando. ff. de postul. l. 1. §. se-
cundo loco. Fuit autem Macedo, non filiusfamiliâs,
qui cootracto ære alienn, vt haberet vnde solueret,
parentis vitæ iosidiatos sit, vt Theophilus falsò pn-
tar in §. pen. Inst. quod cum eo. sed improbus fœnera-
tor, qui filiisfamiliarum mutuam pecuniam dare so-
3 lebat. d. l. 1. in princ. ¶ Nota secundò, hoc senatus-
consultum extra oumeratam pecuoiam creditam
noo habere locum, oisi quid in eios frandem factum
sit, putà frumento motuò dato, vt filiusfamiliâs ex
eius venditione pecuniam redigeret, qua vteretur. l.
4 3. §. pen. ¶ Nota tertiò, Iureconsultos hoc titulo
mudò actionem ex dicto mutuo denegare, modò ex-
ceptionem tribuere: non quòd actio denegari dica-
tor, quæ propter exceptionem est ioefficax, vt malè
Cuiacius interpretatur: sed quia, si manifestum sit
contra senatusconsultum factum esse, prætor actio-
oem denegat. si verò res sit dubia, dat actiooem cum
hac exceptione, nisi eootra Macedonianum senatus-
consultum pecunia credita sit, vt tam de actinne,
quàm de exceptione apud iudicem datum quæratur.
Sic ex ioreiurando vel denegatur actio, si eõstet fuisse
iurarum: vel datur exceptio, si dubitetur an iuratum
sit. ff. de Iureiur. l. nam posteaquàm. 9. in prine.

LIBER XV.

TITVLVS I.

De peculio.

DEINCEPS specialiter enarrantur actio- 1
nes, seu potiùs qualitates actionum, quæ
in patrem ex contractu filij, & in domi-
nium ex contractu serui competunt. Ap-
pellatione autem cõtractus intelligimus
etiam quasi cootractum, vt io l. 1. §. debitum aotem
ex quacumque causa. ff. de constit. pecun. & aliis locis.
Prima est actin de peculio. ¶ Peculium dicitur quasi 2
pusilla pecunia, seo pusillum patrimooium. l. 5. §. pen.
Et est vniuersitas eorum, quæ filiusfamiliâs aut ser-
uus, patre seu domino permittẽte, habet à paternis vel
dominicis ratinnibus separata. Dixi *vniuersitas*. vt
enim patrimonium, ita etiam peeolium est vniuersi-
tas quædam l. si ex duobus. 32. in fio. princ. Intellige
vniuersitatem iuris, non facti: ideóque pecullum non
petitur rei viodicatinne, qoa vniuersitas facti, vt grex,
peti potest. ff. de rei vindic. l. 1. §. vlt. l. vindicatio. 56.
Dixi, *quod filiusfamilias aut seruus habet*: quia propriè
loquendn, patrimoniom est patrisfamiliâs, peculium
est filijfamilias, vel serui. l. quoties. 47. §. vlt. & ff. de
pecul. legat. l. denique. 8. §. vlt. & de verb. signif. l. pater-
familiâs. 182. & C. de inoff. testam. l. vlt. §. vlt. cum si-
mil. etsi μεταφορικῶς peculium dicitur esse quasi patri-
mooium filiifamiliâs vel serui. d. l. si ex duobos. in fi.
princ. l. peculiom. & ex eo. 39. & ff. de statulib. l. si de-
eem. 17. & Institut. de actio. §. actiones. & quidam
ὑποκοριστικῶς patrimooium soum appellare peculium
solent. ff. ad Trebell. l. cogi. 16. in princ. Dixi, *habet*. In-
tellige filium vel seruum in peculio habere, deducto
eo, quod patri vel domino debet. l. 5. §. vlt. & compo-
tato in peculium eo, quod pater vel domious aut ipsi
filio vel seruo nat uraliter debet. l. 7. §. pen. aut dolo ma-
lo feeit quominùs in peeulin esset. l. somma. 21. in prio.
Dixi, *domino aut patre*. Intellige his verbis contineri
etiam eum qui pro parte dnminus est nec nnn booæ-
fidei possessorem, fructuarium & vsuarium, quibus
easibus pro dominis habentur, & per seroum acqui-
rit, ac de peculio obligatur, vt ex re sua & ex nperis
serui. l. 1. §. vlt. & l. 2. *Dixi permittente*: quia non tam spe-
ctatur, qund seruus aot filius tenet, quàm quod dnmi-
nus vel pater peculij nomine habere concessit: & to-
tum boc ex patris vel domini voluntate pendet. d. l. 5.
§. vlt. Permissionem autem intellige siue expressam,
siue tacitam nam & domino ignorante seruus rem in
pecolio habere potest, quia dominus permitteret si
sciret l. noo solùm 49. io princ. Dixi *separatum à pater-
nis vel dominicis rationibus*: ex l. 4. in princ. & §. ex his. &
l. 5. h. t. & l. per seruum. 37. §. 1. ff. de acquir. rer. dom.
quia serui & filiifamilias non solum possunt admini-
strare quod habent in peculio sed etiam alias res extra
peculium cnnstitutas, vt mercem patriam seu domi-
nicam. ff. de inst. act. l. sed si pupillos. 11. §. pen. ¶ Pecu- 3
lij seruilis vnum est genus. eius verò quod filiusfami-
lias habet quatuor sunt genera: castrense, qood oc-
casione militiæ armatæ: quasi castrense, quod neca-
sione militiæ togatæ, aut religiosæ acquisiuit: profe-
ctitium, quod à parente accepit, seu à parente, in cu-
ios

ius est potestate, profectum est: & aduentitium, quod
ex aliis quibuscumque causis ad eum peruenit. In ca-
strensi & quasi castrensi plenum dominium est ipsius
filiifamiliâs: in profectitio plenum dominium est pa-
tris: aduentitij nudam proprietatem filius, vsumfru-
ctum pater habet. C. de inoffic. testam. l. vlt. & de bon.
quæ lib. l. 6. & Instit. per quas person. nob. acquit. §. 1.
4 ¶ Actio de peculio datur filiifamilias vel serui, vel ho-
minis liberi bonafide possessi creditori ex contractu
vel quasi contractu, aduersus patrem vel dominum,
vel eum qui pro domino habetur, veluti fructuarium,
vsuarium, bonæ fidei possessorem, vt peculio tenus
condemnetur. l. 1. §. vlt. & l. 2. Instit. de action. §. actio-
5 nes. & quod cum eo. §. præterea. cum sim. ¶ Proprie-
tates huius actionis hæ sunt. Primò est prætoria. l. 1. §.
1. l. 2. & ff. de rescin. vendit. l. Titius. 8. & Inst. de action.
§. in personam. & §. seq. Secundò est personalis. l. sum-
ma. 21. §. vlt. & Instit. de action. d. §. in personam. Tertiò
non est species actionis, sed qualitas & adiectio, ver-
bi gratiâ, qui seruo alieno pecuniam credidit, habet
certi condictionem de peculio: qui apud eum depo-
suit, depositi de peculio. & ita de ceteris causis dicendū.

II. *Quando de peculio actio annalis est.*

QVartò est perpetua, quamdiu filius vel seruus in
potestate est: post eam potestatem finitam est
annalis, id est, anno vtili concluditur ac terminatur.
l. 1. Hactenus de prima actione ex filijfamilias aut serui
contractu contra patrem vel dominum competente.

III. *De in rem verso.*

1 SEcunda est actio de in rem verso. In rem versum
dicitur, quod filius in vtilitatem patris, vel seruus
in vtilitatem domini conuertit. Instit. quod cum eo.
2 §. præterea. vers. in rem autem. ¶ Hac actione pater
vel dominus ex filij aut serui contractu eatenus con-
demnatur, quatenus in rem suam versum est. l. 1. &
Instit. quod cum eo. d. §. præterea. Est autem prætoria.
ff. quod cum eo. l. 1. & de pecul. l. 1. §. 1. & est pars actio-
nis de peculio, si actio de peculio competat. l. filiusfa-
miliâs. 19. Instit. d. §. præterea. quia quod in rem patris
vel domini versum est, cum filio vel seruo naturali-
ter obligat. l. si pro patre. 10. §. versum. proinde pecu-
lium auget, & in peculio imputatur. ff. de pecul. l. 7. §.
penult. Itaque vna est actio duas habens condemna-
tiones: quia iudex priùs dispicit, an in rem patris vel
domini versum sit: deinde si nihil aut non totum in
rem versum sit, ad æstimandum peculium transit. d.
§. præterea. vers. licet enim. cessante verò actione de
peculio, hæc actio nihilominùs competit, & est per-
petua etiam iis casibus, quibus actio de peculio est an-
nalis. l. 1. §. 1. l. si pro patre. 10. §. quare. l. filiusfamilias.
19. & ff. tit. prox. l. 1. §. vlt. Siue autem sit pars actionis
de peculio, siue sine ea consistat, nihil aliud est, quàm
adiectio & qualitas actionum, quæ ex contractu, vel
ex quasi contractu descendunt. vt putà est actio de-
positi de in rem verso, commodati de in rem verso,
mandati de in rem verso, &c.

IV. *Quod iussu.*

1 TErtia est actio quod iussu. Iussus est consensus,
actum præcedens, cum imperio coniunctus. Dixi,
consensus, vt significarem genus iussus. nam quicum-
que iubet aliquid fieri, consentit, vt id fiat: sed hoc
non reciprocatur, nec quilibet consensus est iussus.
Adieci, *actum præcedens*, vt seiungerem iussum à rati-
habitione, quæ actum sequitur. ff. de iudic. l. licèt. 56.
& C. ad Maced. l. vlt. in princ. & ab auctoritate quæ
actum comitatur, & in ipso actu interponitur. Instit.
de auctor. tutor. §. penult. Adieci, *cum imperio coniun-
ctus*, vt excluderem mandatum, quod est precarium.
C. commu. de leg. l. 2. In hac autem actione latè iussus
vocabulū accipimus. nam si pater vel dominus man-
dauit, iussisse videtur. l. 1. §. sed etsi. Immo. etsi ratum
habeat, perinde est ac si iussisset. d. l. 1. §. si ratum. quia
ratihabitio retrotrahitur. d. l. licèt. & C. de donat. int.
vir. & vxor. l. donationes quas parentes. 25. ideóque
mandato & iussui comparatur. C. ad Maced. d. l. vlt.
in princ. Iussum ergo hîc accipimus pro quouis con-
sensu. l. 1. §. 1. cum duobus §§. seqq. & §. si ratum. ¶ Est 2
autem vel iussus generalis, vel specialis, & vnius con-
tractus vel rei proprius. sed ex vtroque datur actio
quod iussu. d. l. 1. §. 1. ¶ Hac igitur actione (quæ est 3
prætoria. ff. quod cum eo. l. 1. Institut. eod. §. si igitur.)
ei qui cum filiofamiliâs aut cum seruo contraxit, pa-
ter vel dominus ob suum consensum in solidum tene-
tur. l. 1. in princ. Institut. d. §. si igitur. ¶ Sicut autem 4
actio directa contra patrem vel dominum concurrit
cum actione exercitoria, & institoria, vt suprà notaui
ita etiam concurrit cum hac actione ff. pro soc. l. vlt.
& Instit. quod cum eo. §. vlt.

LIBER XVI.

TITVLVS I.

Ad senatusconsultum Velleianum.

EXPOSITIS actionum qualitatibus, quæ ex 1
obligationibus per alios, vt per filios. vel ser-
uos contractus nascuntur: consequens est, vt
inspiciamus qualitatem ex eo proficiscentem, quòd
mulier pro alio obligatur. nam subductâ per senatus-
consultum Velleianum personâ mulieris. C. h. tit. l. an-
tiquæ. 25. in fi. prætor in debitorem principalem, qui
ob eam mulieris intercessionem ab omni obligatione
liber est, actionem restituit, vel instituit, quæ actio si-
ue sit ex mutuo, siue ex stipulatione, siue ex alia qua-
cumque causa, nouam qualitatem recipit, propter
quam vocatur vtilis, vel noua, vel restitutoria. vel re-
scissoria, vt posteriùs docebo. ¶ Hoc senatusconsul- 2
tum appellatur Velleianum à Velleo Consule, qui vnà
cum Silano collega suo senatum rogauit. l. 2. §. 1. Ap-
pellatur etiam senatusconsultum de intercessionibus
feminarum. l. si mulieri. 25. C. eod. l. 2. l. si aduersus. 10. &
ff. de condict. indeb. l. qui exceptionem. 40. quia per
hoc senatusconsultum succurritur mulieribus pro
alio intercedentibus, non donantibus. l. 4. §. 1. d. l. quā-
uis pignoris. §. planè si mulier. & C. eod. l. 1. l. 4. l. quam-
uis mulier. 9. nam quia faciliùs mulier intercedit quàm
donat, animaduertit senatus mulierem magis in in-
tercessionibus quàm in donationibus auxilio egere. l.
4. §. 1. ¶ Intercedere siue interuenire dicitur, qui in- 3
ter creditorem & debitorem interiicitur, se vel res suas
pro alio obligans. Nec refert, verum re, an literis, alio-
ue quouis modo intercedat. l. 2. §. penult. ¶ Mulier 4
pro aliis intercedere dicitur multis modis. I. Si ex-
promittat, id est, si nouatione facta obligationem al-
terius in se transferat. d. l. quamuis pignoris. §. si conue-
nerit. II. Si pro alio fideiubeat. C. eod. l. 3. & ff. de fi-
deiuss. l. 3. l. si Titius. 48. III. Si mandet alicui credi. l. 6.
& 7. IV. Si constituat se soluturam pro alio. ff. de pe-
cun. constit. l. 1. §. 1. V. Si pro alio iudicium suscipiat.
l. 2. §. vlt. VI. Si alieno nomine in arbitrum compro-
mittat. ff. de recept. qui arbitr. l. non distinguemus. 32.
§. si mulier. VII. Si in iure interrogata respondeat in-
terceden

tercedendi animo se heredem esse, cùm hereditas ad
alium pertineat. l.si mulier in iure.23. aut seruum alie-
num.l. si mulier intercedendi.26. VIII. Si pro alio rea
fiat, id est, si obligationem suscipiat ne alius oblige-
tur.d.l. quamuis pignoris §.1. & C.eod. l.4. l.feminis,
18. IX. Si pro alterius obligatione rem suam pigne-
ret. d.l.quamuis pignoris,in princ. l.vlt.§.1. & C.eod,
5 l.5.& ff.de distract.pignor,l.mulier.11. ¶Ex hoc sena-
tusconsulto mulier quæ intercessit,non tenetur effica-
citer:quia se tueri potest per exceptionem senatuscon-
sulti. d.l.si mulier in iure,23. l.bona fide.27.in princ. &
C.eod.l.2. & l. si paternam,8. quæ dicitur etiam exce-
ptio intercessionis.ff.de except. l.7.§.1. & est perpetua
& peremptoria. ff. de condict. indeb. l. qui exceptio-
nem.40. quam mulier non solùm post litem contesta-
tam, sed etiam post sententiam definitiuam propone-
re potest.ff.de senatuscons. Macedon. l.tamen.11. Ap-
pellatione exceptionis intellige etiam replicationem,
veluti si mulier rem suam pro alio pigneratam vindi-
cet, eique opponatur exceptio pignoris, hanc exce-
ptionem replicatione intercessionis elidet. l.vir vxori.
17.§.vlt.& l.vlt.§.item si mulier. Quòd si manifestum
sit intercessionem contra senatusconsultum factam
esse, prætor actionem contra mulierem denegat. l.2.
6 §.1. ¶ Quibus igitur casibus hoc senatusconsultum
locum habet; mulier obligatur inefficaciter. Quare
hoc senatusconsultum non obtinet, I. Cùm mulier
ipso iure tuta est, adeo vt exceptioni non sit locus,vi-
delicèt si eius obligatio non sit redacta in publicum
instrumentum subsignatum à tribus testibus. C. eod.
l. antiquæ. 23. aut si pro marito suo intercesserit. No,
134.cap.8. II. Cùm mulier efficaciter obligatur,nimi-
rum si pro libertate intercesserit. C.h.t.l. pen. vel pro
dote, C. eod. l. si dotare. 12. & l. vlt. & ff. de in. dot.l.
promittendo.41.in princ. vel in rem suam, vt pro suo
procuratore.l.3.l.aliquando.13.in princ.l.si pro aliquo,
21.in princ.l.si mulieri,22. vel apud minorem pro de-
bitore inope. ff. de minoribus. l. si apud, 12. vel dolo
malo eum deceperit,cui se obligauit, intercessionem
dissimulans.l.2.§. sed ita. l. si decipiendi. 30. & C.eod.
l.5.& ff.de diuers.reg. iur.l.in eo,110. §. vlt. (nam hoc
casu Velleiani exceptio per doli replicationem elidi-
tur.l.6. & C. eod.l. feminis, 18.) vel pretium intercef-
sionis acceperit, d. l. antiquæ. vel beneficio senatus-
consulti renunciauerit,l.vlt.§.penult.& C.quand.mul.
tut.offic.l.vlt.& No.94.cap.2.No.118.cap.5. vel debi-
tori principali successerit, pro quo se obligauit. d. l.
quamuis pignoris.§. si mihi; vel intercessionem ante
biennium factam, post biennium confirmauerit, at-
que iterum se obligauerit. C. eod.l.si mulier. 21. pro
extraneo scilicèt,non pro marito, pro quo intercessio,
quamuis sæpius repetita,tamen est inutilis d. No.134.
7 cap.8.Hæc de senatusconsulto dicta sint. ¶ Prætor in
edicto non solùm dictum senatusconsultum confir-
mauit, C.h.t.l.cùm ad eas.19. sed etiam (vt initio titu-
li dixi) actionem dat contra eum, pro quo mulier in-
tercessit.C.eod.l.si mulier alienam.16.hic enim potiùs
8 quam creditor mulierem decepit. l.1. §. vltim. ¶ Hæc
actio est vtilis, non directa, vt suprà notaui, videlicèt
cùm mulier obligationem alterius omninò in se tran-
stulit. nam si pro alio fideiussit, quia reus principalis
manet obligatus, certè directa actio in eum compe-
tit. Quapropter actio contra principalem debitorem
modò directa seruatur, modò vtilis paratur. C. eod. d.
l.antiquæ.in fi.princ.id est,vel restituitur,si mulier no-
uatione facta pro alio expromisit. d. l. si mulier ali-
enam.in fi. vel instituitur, si mulier obligationem sus-
cepit ne alius obligaretur. d.l.quamuis pignoris.§.pen.

Priori casu vocatur actio rescissoria.d.l. si mulier alie-
nam. vel restitutoria.d.l.quamuis pignoris. §. Marcel-
lus. §. si mulieri. & §. seq. quia rescissa intercessione
mulieris, in veterem debitorem restituitur: vel pristi-
na.ead.l. §. quoties. vel noua. l. aliquando.13. §.1. vel
vtilis d.l.quamuis pignoris.§. si conuenerit. quia cum
actio restituitur, est eadem species actionis, sed mu-
tauit qualitatem & pro directa quæ antea compete-
bat facta est vtilis. Hæ duæ postremæ appellationes
etiam posteriori casu conueniunt, quo casu multi vo-
cant actionem institoriam. glos. in d. l, quamuis pi-
gnoris. §.vlt. & in l. quidam.29.h.t. & in d.l.si mulier
alienam. & in l. feminis. 18. C. eod.Azo. in summ.C.
eod.num.17. & 18. Odofr. in d.l.si mulier alienam. &
Græci interpretes relati à Cuiacio. lib. 16. obseruat.
cap.17. Ego malim appellare institutoriam cum Bart,
in l.si paternam.8.C.h.t.Salic.in d.l.si mulier alienam.
C.eod.& aliis Doct.in l.1.C. eod. neque enim Græcis
& Cuiacio assentior existimantib. hanc esse institto-
riam, de qua agitur in titulo. ff. de instit. actio. sed pu-
to dici posse institutoriam, quia instituitur, id est, in-
troducitur & paratur; sicut vocatur restitutoria, cùm
amissa restituitur, Vide nostrum comment,in rubr.C.
hoc tit.num.53.

II. *De compensationibus.*

TRia condictionibus lib. 12. & 13. expositis acci- 1
dunt: obligari per alium, obligari pro alio, &
compensatio. Quoniam igitur proximè dictum est de
obligatione, quam mulier pro alio suscepit; & supe-
riùs expositæ fuerunt actionum qualitates ex eo orien-
tes, quòd quis per alium est obligatus: superest, vt de
compensatione dicamus, quæ rectè ante actionem
depositi explicatur, quia non potest huic actioni, vt
superioribus opponi, sicuti paulò pòst docebo. Ea-
dem methodus adhibita fuit. lib. 3. vbi tractatus de
infamia, subiectus est titulo de procuratoribus; quia
infamia remouet à postulando. ff. de postul. l. 1. §.se-
cundo loco & §. seq.non à procuratione. Instit. de ex-
ceptio. §. vlt. ¶ Compensationis vocabulum ab an- 2
tiquo æris appendendi more, cùm nondum nummi
cuderentur, deductum est nam qui soluebat, æs ap-
pendebat;compensatio autem vim habet solutionis.l.
si ambo. 10. §. 1. & ff. qui potior in pigo. habean. l. 4.
& de statulib. l. si peculium 20. §. quòd si heredi.& de
libe. cau. l. vel permutauit, 19. & de verbor. signif. l.
dedisse. 76. ¶ Ac definitur debiti & crediti inter se 3
contributio.l.1. ¶ Nota primò,compensationem, & 4
imputationem seu reputationem, & retentionem vel
deductionem differre, quamuis inter se affinia sint.
nam imputamus seu reputamus aliquid creditori no-
stro, vt cum eo compensemus: & ideo compensamus,
vt compensatum retineamus: vel, si plus debeamus
quàm nobis inuicem debeatur, hoc, quod nobis de-
betur,de maiori summa à nobis debita deducimus, &
retinemus verbi gratiâ, si tibi debeam centum, ac tu
inuicem mihi debeas sexaginta: his de centum dedu-
ctis, reliqua quadraginta tibi soluam. Atque hæc est
retentio in perpetuum. Alia est retentio ad tempus iu-
re pignoris, l. si conuenerit.18.quæ interdum vocatur
compensatio; túncque compensationis vocabulum
latiùs sumitur. ff. de pignor. act. l. Caius Seius. 39.
¶ Nota secundò, compensari etiam quod naturaliter 5
tantùm debetur. l. 6. ¶ Nota tertiò, non compen- 6
sari debitum non liquidum. C. eod. l. vltim. §. 1. nec
debitum in diem antequam dies veniat. l. 7. in princ.
multò igitur minùs debitum conditionale, si condi-
tio pendeat. ¶ Nota quartò, compensationem non 7
fieri,

fieri, nisi inter eos, qui sibi inuicem debent. nam eius quod Titius mihi debet, vel quod tu Titio debes, compensationem tibi obiicere non possum. l. cùm militi. 16. in prin. l. in rem. 18. §. 1. l. pen. & C. eod. l. eius. 9.
8 ¶ Nota quintò, compensationem obiici posse etiam fisco, vel reipub. extra certas causas. l. idem. 12. l. ideo.
9 17. l. vlt. & C. eod. l. 1. 3. 7. ¶ Nota sextò, omnes res in compensationem cadere, non tantùm pecuniam. Cùm enim compensatio (vt dixi) vim solutionis habeat; ea, quæ possunt solui, possunt compensari itaque & qualitates, & genera, & species compensantur; dummodò idem hinc inde debeatur: quia vt non potest aliud pro alio solui inuito creditori. ff. de reb. cred. l. 2. §. 1. ita nec compensari. ergo compensatur pecunia cum pecunia, genus cum genere, & species cum specie: non tamen diuersa genera, nec diuersæ species. nam si mihi equum debeas, ego tibi bouem debeam: aut si mihi Stichum debeas, ego tibi Pamphilum compensatio non admittitur, nisi ambo consentiamus. Sed finge me tibi seruum promisisse, ac te ei, qui mihi seruum legauit, successisse: vel me tibi Stichum, ex stipulatione, te mihi eundem Stichum ex testamento debere: certè vtrolibet nostrum desiderante, etiam altero inuito, compensatio fiet. Vide nostrum
10 commentar. ad l. 4. C. h. t. ¶ Nota septimò, compensationem fieri etiam ex diuersis causis, vt in dictis exemplis, cùm alter ex stipulatione tenetur alter ex te-
11 testamento. ¶ Nota octauo, compensationem in omnib. iudiciis habere locum, excepto iudicio depositi, quod omnino compensationem respuit. C. h. t. l. vlt. & depos. l. pen. & Instit. de actio §. in bonæfidei & iudicio commodati, si commodatarius vi compensationis rem commodatam retinere velit. C. de commod.
12 l. vlt. ¶ Nota nonò, compensationem ipso iure fieri, tam in obligationibus bonæfidei, quàm stricti iuris, licèt in his olim esset opus exceptione. l. posteaquam. 21. & C. eod. l. 4. & l. vltim. & Institut. de actio. d. §. in bonæ fidei.

III. *Depositi, vel contrà.*

1 EX contractibus qui re perficiuntur, explicandum superest depositum, quod & commendatum dicitur. l. Lucius. 24. & C. eod. l. 6. l. cùm hereditas. 9. & ff.
2 de verbor. signif. l. commodare. 186. ¶ Dicitur autem depositum à ponendo particula verò *de*, significationem auget, vt intelligamus totá rei custodiá omninò
3 pertinere ad depositarium. l. 1. in princ. ¶ Porrò depositum accipitur modò pro re deposita. d. l. 1. in pr. modò pro contractu. ff. de pact. l. 7. §. 1. In priori significatione definitur, Quod custodiendum alicui datum est. d. l. 1. in pr. Subaudi, gratis. nam mercede interueniente, non est depositum, sed locatio & conductio. Institut. de manda. §. vltim. In posteriori significatione est contractus, quo res gratis custodiéda, &, quotiescumque deponens reposcet, restituenda traditur. Intellige restitui debere eandem speciem. ff. de reb. cred. l. 2. in pr. & ff. de oblig. & act. l. 1. §. is quoque apud quem. & Instit. quib. mod. re contrah. oblig. §. pen. non deterioratam. l. 1. §. si res deposita. Restituenda etiam sunt, quæ rei depositæ accedunt, licèt deposita non sint: vt vestimenta hominis depositi, & capistrum equi de-
4 positi. d. l. 1. §. quæ depositis. ¶ Depositi varia sunt genera. I. Vulgare, quod Doctores voluntarium appellant. cùm aliquis nulla necessitate coactus rem custodiendam alicui tradit. II. Quod periculi vitandi causâ fit, id est, ruinæ, tumultus, naufragij causâ, de quo deposito prætor specialiter edixit, quia ex hoc dat actionem propter dolum in duplum, ex vulgari in simplum. l. 1. §. 1. Hoc doctores vocant depositum necessarium III. Sequestre, cùm duo rem inter se controuersam deponunt singuli in solidum. l. 5. §. 1. l. 6. l. licèt. 17. in princ. IV. Quod debiti causâ fit, vt cùm debitor sistendarum vsurarum gratiâ absente creditore, vel nolente debitam pecuniam accipere, eam obligatam in publico deponit. ff. de minor. l. 7. §. sed etsi & ff. de vsur. l. 1. §. vlt. l. emptis. 18. §. 1. & C. eod. l. 2. l. si per te. 9. l. acceptam. 19. V. Quod sponsionis causâ fit, id est, cùm duo inter se contendentes deponunt singuli res singulas, vt victor vtramque auferat, victus rem suam perdat. D. de præscript. verb. l. si gratuitam. 17. §. vlt. hoc etiam vocatur pignus, Gallicè *gageure*. Virgil. Eclo. 3.

> —*Ego hanc vitulam*—
> *Depono: tu dic, mecum quo pignore certes:*

VI. Sacramentum: quod in sacro loco apud Pontificem deponebant: apud quem duo contendentes deponebant singuli res suas, vt victor rem suam reciperet, victi res in ærarium inferretur. Varro lib. 4. de lin. Latin. in fi. Ex his, primum, secundum, & tertium sunt propriè deposita, de quibus solus in hoc titulo agitur.
¶ Rei depositæ dominium non transfertur ad deposi- 5
tarium. sed nec possessio, nequidem ad sequestrem nisi id agatur, vt sequester possideat. l. licèt. 17. §. 1. ¶ De- 6
positi actio duplex est, vt hæc rubr. indicat, nempe directa, & contraria: quæ inter se differunt, I. Quia directa datur depositori contra depositarium: contraria verò depositario contra depositorem cõpetit. II. Quia directa est quidem regulariter in simplum, sed in inficiantem est in duplum, si cum eo agatur, apud quem incendij, ruinæ, tumultus, naufragij causâ depositum est, vel cum herede eius de dolo malo ipsius heredis. l. 1. §. 1. & Inst. de act. §. rei persequendæ. & §. sed furti. contraria verò semper est in simplum: hac enim actione depositarius impensas repetit bona fide in rem depositam factas. l. si in Asia. 12. in pri & §. 1. l. actione. 23. III. Quia directo iudicio damnatus notatur infamia: contrario autem iudicio damnatus, non est infamis: quoniam hoc iudicio de impensarum calculo agitur, illo autem de bona fide vel dolo depositatij. ff. de his qui notant. infam. l. 1. §. qui pro socio. l. 6. §. vlt. & Instit.
de pœn. teme. litig. §. ex quibusdam. ¶ Vtraque est 7
personalis. Instit. de action. §. rei persequendæ. bonæ fidei, Instit. eod. §. actionum perpetua l. de eo. 18. Instit. de perpet. & tempor. action. in princ. & C. de constit. pec. l. 2. vers. neque sit.

LIBER XVII.

TITVLVS I.

Mandati, vel contrà.

A CONTRACTIBVS qui re perficiuntur, 1
transgreditur ad contractus, qui dicuntur consensu fieri: quia nec rei traditio necessaria est, nec verba requiruntur, nec scripturâ opus est, vt ex his obligatio nascatur. Cùm autem horum alij magis respiciant personas vt mandatum & societas; (nam qui negotia gerenda alicui mandat, industriam eligit eius, cui mandat: & qui societatem contrahit, certam socij personam eligit. Instit. de societ. §. soluitur.) alij res, vt emptio & venditio, locatio & conductio: hoc libro prioris generis contractus proponuntur: qui quidem sunt duo modò à me relati. ¶ Primus est man- 2

datum, quod definiri potest contractus. ff. de diuers.
reg. iur. l. contractus. 23. solo consensu constans. l. 1. in
princ. & ff. de oblig. & act. l. 2. quo dominus negotium
bona fide gerendum. l. idémque. 10. in princ. sine merce-
de. l. 1. §. vlt. & ff. de præscript. verb. l. si tibi. 22. & In-
stit. h. t. §. vlt. suscipienti procuratori committit. d. l.
3 idémque. §. si quis ea. & ff. de proxenet. l. 2. ¶ Diuidi-
tur I. A materia: quoniam aliud est generale de om-
nibus bonis; aliud speciale de quibusdam rebus, vel
aliqua re. ff. de procurat. l. 1. §. 1. & de pigner. act. l. so-
lutum. 11. §. vlt. & l. seq. & ff. quib. mod. pign. solu. l. 7.
§. 1. & de acquir. hered. l. si quis mihi bona. 25. §. sed
vtrùm. II. Iisdem à materia: quia vel mandantur ge-
renda negotia iudicialia, vel extraiudicialia. ff. de pro-
cur. l. seruum. 33. in princ. & §. 1. III. A forma: quia vel
est purum, vel conditionale, vel in diem. l. 1. §. penult.
& Instit. eod. §. penult. IV. A fine: quia vel fit gratiâ
mandantis, vel extranei, vel mandantis & mandatarij,
vel mandantis & extranei, vel mandatarij & extranei.
solius autem mandatarij causâ si mandetur, non est
mandatum, sed consilium: nec est obligatorium, nisi
dolus subsit. l. 2. & Instit. eod. in princ. cum aliquot
paragraphis sequentibus, & ff. de diu. reg. iur. l. con-
silij 47. Quandoque etiam mandatum contrahitur in
gratiam mandantis, mandatarij, & tertiæ personæ: ve-
luti si tutor contutori mandet negotium pupilli ge-
rendum. l. si procuratorem. 8. §. si tutores. V. Ab effe-
ctu: quia vel mandatur libera administratio, vel non
libera. ff. de procurat. l. mandato. 60. l. procurator to-
4 torum. 63. ¶ Nota primò mandatarium, id est, eum
cui mandatur, vocari procuratorem: mandatorem ve-
rò, id est, eum qui mandat, appellari dominum. ff. eod.
l. 1. non quòd sit dominus procuratoris, sed negotij
3 mandati. ¶ Nota secundo procuratorem non debere
excedere fines mandati, eum verò non excedere fines
mandati, qui id facit, sine quo negotium mandatum
commode expediri nequit: quia hoc quoque tacitè
mandatum videtur. qua ratione præter id quod ex-
pressè mandatum est, procurator non potest facere
conditionem domini deteriorem, sed interdum potest
facere meliorem. l. 3. 4. 5. Institut. h. eod. tit. §. is qui
exequitur. & ff. de procur. l. ad rem. 56. l. ad legatum.
6 62. ¶ Actio mandati est duplex; quia vltrò citróque
competit. l. seruus 19. altera igitur est actio directa, al-
tera contraria, vt ex hac rubr. apparet. Directa datur
mandatori aduersus mandatarium, in id quod interest.
C. h. t. l. ad comparandas. 16. Quare is agere non po-
test, cuius nihil interest. d. l. si procuratorem. §. man-
dati, Sed sufficit interesse, quando agitur, licèt tem-
pore contractus non interesset, vt quia mandauit ali-
quis alienâ causâ. l. 6. §. si tibi. Contraria datur man-
datario aduersus mandatorem ad repetendas impen-
sas bonafide in negotium mandatum factas. l. inter.
26. §. vlt. l. si quis alicui. 27. §. penult. l. si mandatu. 45.
§. si fideiussor. & si quid præterea interest. l. si verò. 12.
§. si mihi. l. si mandauero. 22. §. interdum. æquum est
enim, vt procurator à domino indemnis seruetur. l. si
7 mandassem. 13. ¶ Vtraque actio tam directa, quàm
contraria, est ciuilis, personalis. Instit. de action. §. rei
persequendæ. bonæfidei. Instit. eod. §. actionum. fa-
mosa, si de fide rupta agatur, quod magis contingit in
iudicio directo, quàm in contrario. ff. de his qui no-
tant. infam. l. 1. vers. qui pro socio. l. 6. §. vlt. &
Instit. de pœn. teme. litig. §. ex quibusdam.

Expositus est primus contractus con-
sensu constans & ad personas
respiciens: sequitur
secundus.

II. *Pro socio.*

SEcundus contractus consensu constans, & perso- 1
nas respiciens, est societas: ex qua nascitur actio
quæ vocatur pro socio. ¶ Societas est contractus. ff. 2
de pact. l. 7. §. 1. & ff. de verb. signif. l. Labeo libro pri-
mo. 19. qui consensu perficitur. ff. de oblig. & act. l. 2.
& Institut. de oblig. quæ ex consen. de re vel negotia-
tione. l. 5. in princ. & Instit. h. eod. tit. in pr. honesta.
l. nec prætermittendum. 57. & ff. de contrah. empt. l.
quod sæpe. 35. §. veneni. & de tut. rat. distrah. l. 1. §. pla-
nè & ad le. Cornel. de fals. l. falsi. 20. & de le. Iul. de an-
no. l. 2. eiúsque lucro vel damno communicando. l. si
non fuerint. 29. & l. seq. l. si vnus. 67. Institut. eod. §. 1.
& seqq. ¶ Diuiditur trifariam. I. Aut est publica, vt 3
vectigalium; aut priuata, id est, de re vel negotiatione
priuata. l. adeo. 59. in princ. II. Aut est vnius rei, aut
quarundam rerum, aut omnium bonorum, aut vnius
negotiationis, aut plurium negotiationum. l. 1. §. 1. l. 5.
in princ. Institut. eod. in princ. III. Aut contrahitur
expressis partibus lucri & damni, aut lucri tantùm, aut
damni tantùm, aut neutrius, aut definitio partium col-
lata est in arbitrium socij, vel extranei. Si partes lucri
& damni sint expressæ, conuentioni standū est. l. Mu-
cius. 30. & Instit. eod. §. 1. dummodò socius, qui plus
ex conuentione accipit, etiam plus in societatem con-
ferat. d. l. si non fuerint. in princ. & §. 1. & Instit. eod. §.
de illa. Si partes sint expressæ in lucro solo, eædem ta-
citè censentur constitutæ etiam in damno: & retrò in
solo damno expressæ, accipiuntur similiter etiam in
lucro. Instit. eod. §. illud. Si de partibus nihil dictum
sit, partes æquales fient, tam in lucro, quàm in damno.
d. l. si non fuerint. in princ. Instit. eod. § 1. (non æquali-
tate arithmetica, vt quidam volunt, sed secundum
communem & veram sententiam) æqualitate geome-
trica, quæ in proportione consistit; ita vt qui plus con-
tulit, plus accipiat verbi gratiâ, si primus contulit cen-
tum, Secundus quinquaginta; & in lucro sint duode-
cim: Primus ex his duodecim feret octo, Secūdus qua-
tuor. Hæc diuisio & rationi & legi consentanea est. l. 6.
& apud Græcos quoq; recepta, vt cōstat ex Arist. li. 7.
Ethic. Eudē. c. 10. & lib. 3. Polit. c. 6. Si definitio partium
collata sit in arbitriū siue socij, siue extranei: partes ar-
bitrio boni viri sunt constituendæ, ita vt æquales fiant
æqualitate geometrica. d. l. 6. & l. societatem. 76. cum
quatuor llll. seqqqq. ¶ Nota primò, societatem ab 4
Æsopi apologo appellari Leoninam, & iure improba-
ri, si ita conuenerit, vt sociorum alter damnum ferat,
ex lucro nihil accipiat. d. l. si non fuerint. 29. ¶ Nota 5
secundò, lucrum & damnum, quamuis in diuersis re-
bus vel diuersis causis contigerint, inter se compensa-
ri: & si quid supersit, illud tantùm in lucro vel damno
poni. l. Mucius. 30. & Instit. eod. §. de illa. ¶ Actio pro 6
socio est vtrimque directa. Instit. de pœn. teme. litig.
§. ex quibusdam qua socius à socio conuenitur, vel
quia societati damnum dedit. l. si fundus. 39. l. sed ni-
hilominùs. 48. & l. seq. & ff. de noxal. l. sed & eo. 10. &
de seru. corrupt. l. si quis seruum. 9. in pr. vel quia vltra
quàm ad se pertineat, ex re communi fructus percepit.
l. pro socio. 38. §. 1. vel quia pecuniam communem in
vsus suos conuertit. ff. de vsur. l. 1. §. 1. vel quia actor in
rem communem impendit. d. l. pro socio. §. 1. l. cum
duobus. 52. §. item si in communem. & §. si quis ex so-
ciis, damnumúe ob societatem, putà in itinere à latro-
nibus passus est, cùm ad mercatum proficisceretur. d.
l. cum duobus. §. quidam. ¶ Hæc actio est ciuilis, per- 7
sonalis. Institut. de actio. §. rei persequendæ generalis.
d. l. pro socio. bonæfidei. Instit. de action. §. actionum.

¶ Ha

6 ¶ Hactenus de contractibus solo consensu constantibus, qui magis respiciunt ad personas quibuscum contrahitur, quàm ad res, de quibus contrahitur.

LIBER XVIII.

TITVLVS I.

De contrahenda emptione, & de pactis inter emptorem & venditorem compositis, & quæ res venire non possunt.

1 SEQVVNTVR contractus, qui magis
respiciunt ipsas res quàm personas: inter quos primum locum tenet emptio
& venditio, quæ est contractus. s. de
pact.l.1.§.vlt.l.7.§.1.& j. de verb.signif.
l.Labeo libro primo. 19. qui consensu perficitur. j. de
oblig.& act.l.2.Inst.de oblig.quæ ex cons.& de empt.
& vendit. in princ. vt emptori rem habere liceat. j.
de euict. l.venditor.8.certo pretio. Instit.de empt. &
vendit.in princ.& §.1.dato. j.de act.empt.l.ex empto,
11. §.& in primis ipsam. & de rer.permut. l.1.in princ.
2 ¶ Pretium est numeratæ pecuniæ quantitas. s.de contrah.empt.l.1. §.1.& j. de præscript.verb.l.5.§.1.& C.
de rer.permut.l.pen.& Instit.de empt. & vend.§.item
pretium. qua res æstimatur. j. de pignor.l. si fundus.
16.§.vlt.& C.de iu.dot.l.si inter 11. ¶ Huius contra-
3 ctus expositio ad duo summa capita refertur. prius
est de emptione contrahenda: Posterius de eius contractæ effectibus. In ea contrahenda tria spectantur,
videlicèt per quas personas contrahatur, quomodo, &
4 in quibus rebus. ¶ Huius rubricæ tres sunt partes.
Prima pars est, *de contrahenda emptione*. subaudi, &
venditione; quia emptio sine venditione contrahi
nequit: immo vnus est contractus, qui diuerso respectu vocatur emptio, & venditio. Porò his rubr. verbis duo simul explicanda proponuntur, quoniam alterum ab altero pendet; nempe quæ personæ emere
aut vendere possint, & quomodo emptio & venditio contrahatur. Regulariter hi possunt contrahere,
qui possunt consentire; quoniam hic contractus, cùm
sit iurisgentiũ, solo consensu perficitur; proinde inter
absentes etiam contrahi potest, & per nuncium, vel
per epistolam. l. 1. §. vlt. Neque tamen conditionalis
venditio ante conditionem existentem. l. 7. in princ.
neque venditio ad pondus numerum vel mensuram
facta, antequàm res appendatur vel numeretur vel
mensuretur. l.quod sæpe.35.§. in his. cum duobus. §§.
seqq. neque si de contractu in scriptis redigendo conuenerit, ante perfectam scripturam emptio & venditio perfectè contracta dici potest. C. de fid.instrum.l.
contractus.17.& instit.de empt.& vendit.in pr. Traditio rei & solutio pretij, non perficiunt, sed implent
contractum. j.de action. emp. l.si quis alienam. 46. &
C.eod.l.4. traditio arrharum neque contractum perficit. Instit.de empt.& vendit.in princ. neque implet. C.
de rescind. vendit. l.2. Idem dicendum de stipulatione vel fideiussoris datione huic contractui adiecta. j.
5 eod. l. 3. ¶ Ad modum contrahendæ emptionis &
venditionis pertinent etiam pacta, que à contrahentibus adiici solent, quia pacta conuenta informant &
reformant contractus, quibus apponuntur, & actiones ex iis contractibus descendentes. s. de pact. l.7. §.
quin immo.& §.adeo. quò spectat secunda pars rubricæ, *de pactis inter emptorem & venditorem compositis*.
Tertia pars, *quæ res venire non possunt*, pertinet ad materiam emptionis; & ideo negatiuè concipitur, quia
emi & vendi quæcumque res possunt, nisi ius nominatim prohibeat, vt quia sit extra commercium. l.6. in
princ. cum simil.

II. *De in diem addictione.*

SVperiori titulo generaliter de pactis emptionis & 1
venditionis agendum proposuit: deinceps duo pacta specialiter explicat. Primum est addictionis in
diem: nimirum vt si intra certam diem aliquis maius
pretium, vel alia quauis ratione meliorem conditionem obtulerit, venditor eam in præiudicium primi
emptoris accipere possit. l.1. & passim. to. tit. ¶ Hoc 2
autem duobus modis fieri potest. vel enim venditio
sub conditione contrahitur, nisi quis meliorem conditionem intra diem obtulerit: vel purè contrahitur,
& sub conditione resoluitur, si quis meliorem conditionem obtulerit. l.2. ¶ Nota primò, aliud esse addi- 3
ctionem, aliud adiectionem. nam addictio est, qua res
emptori attribuitur: adiectio autem vocatur melioris
conditionis oblatio. Anto. August. lib. 2. Emend. cap. 3.
¶ Nota secundò, hoc pactum, etiamsi non sit expres- 4
sum, tamen in venditione fiscali tacitè inesse, adeo vt
intra certum tempus (quod tamen nulla lege definitum reperitur) liceat meliorem conditionem offerre,
atque ita rem primo emptori auferre, nisi primus emptor tantundem soluere sit paratus. j. ad municip. l.
Lucius. 21. §. vlt. & de iu. fis. l. vltim. & C. de fi. & iu. has.
fisc. l.4. & de vendit. reb. ciuit. l.1.

III. *De lege commissoria.*

SEcundum pactum est lex commissoria, qua id agi 1
tur, vt si emptor intra diem, de qua conuenit, pretium non soluerit, liceat venditori facere rem inemptam. l.2.3.& 4. in princ. ¶ Nota primò, hoc pactum 2
vocari legem, quia venditioni adiicitur incontinenti,
proinde in contractu inest, & legem contractui dat.
Item vocari commissoriam: quia emptor non soluens
pretium in hoc pactum committit. ¶ Nota secundò, 3
licet lex commissoria in venditione probetur. C. de
pact. int. empt. l.1. tamen in pignore reprobari, id est,
pactum vt si debitor intra certam diem non soluerit
quod debet, pignus emptum sit creditori. C. de pact.
pign. l. vlt. ¶ Nota tertiò, in arbitrio venditoris posi- 4
tum esse, vtrum velit pretium petere, an huius pacti
beneficio vti. dd. ll. 2. & 3.

IV. *De hereditate vel actione vendita.*

QVemadmodũ primo titulo priùs de pactis agen- 1
dum proposuit, quàm de rebus quæ venduntur:
ita etiam in titulis sequentibus priùs exposuit specialiter duo pacta; deinde in hoc titulo agit de quarumdam rerum incorporalium, id est, hereditatis, & actionis venditione. ¶ De hereditate vendita nota primò, 2
rectè vendi hereditatem defuncti, non viuentis. etenim qui viuentis hereditatem vendidit, si ei postea defuncto succedat, priuatur hereditate tamquam indignus, argum. l.2. §. vlt. j. de his quæ vt indign. & l. donati. 29. §. vlt. & l. seq. j. de donat. ¶ Nota secundò, 3
venditorem manere heredem: quia qui semel est heres, non potest desinere esse heres. s. de minor. l.7. §. sed
quod Papinianus. & j. de hered instit. l. ei qui soluendo. 88. emptorem tamen vicem heredis obtinere. l. 2. §.
cùm quis. & s. commn. præd. l. si ei. 9. ideóque non habere actiones hereditarias directas, nisi sibi mandatæ
sint à venditore, sed vtiles. C. h. t. l. 5. & s. de pact. l. si
cum emptore. 16. in prin. ¶ Nota tertiò, inter empto- 4
rem & venditorem solere stipulationes emptæ & ven-

ditæ hereditatia interponi : quibus venditor promit-
tit se restituturum emptori, si quid ex hereditate per-
cipiat : & stipulatur ab emptore sibi reddi, si quid ra-
tione hereditatis præstiterit. l. venditor. 21. & ĵ. de le-
gat. iij. l. quisquis. 95. & Instit. de fideicommissar. here-
5 dit. §. ergo. vers. sed quarta. ¶ Nota quartò, vẽditorem
non præstare certam hereditatis quantitatem, nisi eam
affirmauerit. l qui filiifam. 14. §. 1. & l. seq. sed tantùm
6 hereditatem esse, & ad se pertinere. l. 7. 8. & 9. ¶ De
actione vendita nota primò, idem esse, siue quis dicat
vendi actionem, vt in hac rubr. siue obligationem. l.
7 multum interest. 19. siue nomen. l. 4. & 6. ¶ Nota se-
cundò, vendi posse tam actionem in rem, quàm in per-
8 sonam. C. eod. l. vlt. ¶ Nota tertiò, non requiri scien-
tiam vel consensum debitoris, cuius nomen venditur.
9 C. eod. l. 3. & de nouat. l. 1. vers. nominis. ¶ Nota quar-
tò, actionem vendi posse ante, non post litem conte-
10 statam. C. de litig. l. 2. ¶ Nota quintò venditorem præ-
stare debere, eum, cuius nomen vendidit, esse debito-
rem cum effectu : non tamen eum esse soluendo, nec
debere certam quantitatem, nisi eam in vendendo ex-
11 presserit. l. 4. & 5. & ĵ. de euict. l. si plus. 74. §. vlt. ¶ No-
ta sextò, emptorem non posse plus exigere à debitore
cuius nomen emit, quàm ipse venditori soluerit. C.
mand. l. pen. & vlt.

V. *De rescindenda venditione, & quando licet à venditione discedere.*

1 HVcusque de emptione & venditione contrahen-
da: iam videamus, qui sint eius contractæ & per-
2 fectæ effectus. ¶ Primus effectus est, quòd non po-
test rescindi, nisi ex iusta causa, putà quia per vim aut
metum contracta sit. C. h. t. l. 1. nec licet ab ea rece-
dere, nisi mutuo consensu. C. eod. l. 3. cum res adhuc
est integra (id est, nec res emptori tradita, nec pretium
venditori solutum est.) aut restitura in integrum, red-
dita re seu pretio l. 5. §. 1. & s̃. de pact. l. ab emptione.
3 58. & C. quan. lice. ab empt. disced. l. 2. ¶ Nota primò,
rem dici integram, si nec res sit emptori tradita, nec
pretium venditori solutum, licèt datæ sint arræ. d. l. 2.
4 vel datus fideiussor. l. 3. ¶ Nota secundò, venditionem
rescindi, cùm vno contrahentium petente, altero inui-
to, per sententiam iudicis dissoluitur : Ab ea verò di-
scedi, cùm sine iudicio hi qui contraxerunt, eam irri-
tam faciunt. l. 1. l. 7. §. 1. & C. quan. lic. ab empt. disced.
l. 1. vel cùm is non vult contractui stare, qui ipso iure
non tenetur. l. Titius. 8.

VI. *De periculo & commodo rei venditæ.*

SEcundus effectus est, quòd periculum & commo-
dum spectat ad emptorem, licèt ei res nondum sit
tradita. l. necessariò. 8. in princ. & s̃. tit. prox. l. 5. §. vlt. &
Instit. de contrahen. empt. §. cùm autem.

VII. *De seruis exportandis, vel si ita mancipium venerit vt manumittatur, vel contrà.*

1 SEquuntur tres effectus pertinentes ad seruos ven-
2 ditos. ¶ Tertius effectus est, quòd si seruus expor-
tandus veneat, (id est, ne in ea ciuitate, vel prouincia
moretur, in qua venit) non potest ibi morari inuito
venditore. l. 1. immo venditus hoc pacto, ne in ea ci-
uitate moretur, in qua venditus est, etiam Romæ mo-
rari non debet : & venditus ne in prouincia moretur,
etiam in Italia morari non debet. C. si seru. exportan.
ven. l. vlt. Si contra legem moretur, confiscatur, nisi
venditor pactus in eum casum sit vt ipse manum inii-
cere possit. C. eod. l. 1. & 2. ¶ Quartus effectus est, 3
quòd si mancipium ita venierit vt manumittatur, em-
ptore libertati moram faciente, id est, non manumit-
tente, nihilominùs mancipium ad libertatem perue-
nit ex constitutione Diui Marci, nisi venditor volun-
tatem mutauerit. l. 3. & s̃. de in ius vocan. l. sed si hac
lege. 10. in princ. & C. si mancip. ita fue. alien. to. tit. 4
¶ Quintus effectus est, quòd si mancipium vendatur
hac lege ne manumittatur, emptor non potest eum ad
libertatem producere. C. eod. l. pen.

LIBER XIX.

TITVLVS I.

De actionibus empti & venditi.

SExtvs effectus est actio, quæ hinc inde ex 1
hoc contractu oritur, & multis modis no-
minatur. Nam quæ emptori aduersus ven-
ditorem competit, plerumque dicitur empti, vt in hac
rubrica, siue ex empto, vt in l. ex empto. 11. in princ.
vel empti venditi, siue ex empto vendito. ã. de hered.
vel actio. vend. l. multum. 19. interdum venditi, siue
ex vendito. ĩ. de le. commiss. l. 4. §. penult. & ĵ. de euict.
l. sed hoc nomine. 26. & l. si cùm venditor. 66. §. penult.
& C. de pact. l. ex conuentione. 11. Item actio, quæ
venditori competit aduersus emptorem, plerumque
appellatur actio venditi, vt in hac rubr. siue ex ven-
dito. l. Iulianus. 13. §. ex vendito, vel venditi empti, siue
ex vendito empto. d. l. Iulianus. §. si procurator. in fin.
& C. si seru. exte. se emi. manda. l. vn. Plerumque igi-
tur hæ actiones denominantur ab eo cui dantur, rarò
ab eo contra quem dantur : vt actio ex empto plerum-
que dicitur quæ datur emptori, interdum quæ contra
emptorem competit. & actio ex vendito plerumque
dicitur, quæ datur vẽditori, interdum quæ datur con-
tra venditorem. Nos in sequentibus actionem ex em-
pto vocabimus, quæ emptori competit : ex vendito,
quæ venditori. ¶ Ergo ex empto actione emptor. d. 2
l. ex empto. in princ. à venditore petit. l. 6. in princ. vel
vt sibi rem tradat. d. l. ex empto. §. & in primis ipsam.
& s̃. de contrah. empt. l. si duo. 13. §. si quis iurauerit.
vel id quod sua interest rem traditam esse. l. 1. in princ.
d. l. ex empto. §. idem ait. & C. eod. l. 4. ¶ Ex vendito 3
actio venditori competit ad ea consequenda, quæ ei
ab emptore præstari oportet. d. l. Iulianus. §. ex ven-
dito. Præstare autem emptor debet pretium, & post
diem, quo tradita est res vendita, vsuras pretij, & sum-
ptus à venditore in eam rem factos, & si quid præ-
terea se præstaturum pactus est. d. l. Iulianus. §. ve-
niunt. & §§. seqq. ¶ Nota primò, in arbitrio em- 4
ptoris esse, vtrùm petat rem, an interesse, si modò res
tradi possit : alioquin quid aliud petat, quàm æsti-
mationem eius quod sua interest? s̃. de contrah. empt.
l. si cùm fundum. 68. §. vlt. Sed si venditor rem trade-
re possit, & emptor eam desideret, eam præcisè trade-
re cogitur, nec liberatur oblatione eius quod interest.
Instit. de donat. §. aliæ. vers. & ad exemplum. Paul. li. 1.
Sentent. tit. 13. §. si id quod. ¶ Nota secundò, has 5
actiones esse ciuiles, personales. Instit. de action. §. rei
persequendæ. perpetuas. C. de constit. pecun. l. 2. vers.
neque sit. bonæ fidei. Institut. de action. §. actionum.
Hucusque de emptione & venditione.

II. Lo

II. *Locati, conducti.*

1 EMptioni & venditioni proxima est locatio & con-
ductio,iisdémque tegulis iuris consistit. l.2. & In-
stit.eod.in princ. Et quod de empti venditi vocabulis
suprà dixi, eadem sunt intelligenda de verbis locati
conducti. Nam veteres, vt emptioois & venditionis,
ita etiam locationis & conductionis appellationibus
promiscuè vtebantur. s̄. tit.prox.l. veteres.19. & l.seq.
Sed vt suprà actionem empti dabamus emptori, ven-
diti venditori; ita etiam hîc actionem locati locatori,
2 conducti conductori tribuimus. ¶ Locatio & condu-
ctio est contractus. s̄. de pact. l.1. §.vlt.l.7. §.1. & j̄. de
verbor.signif. l. Labeo. libro primo.19. solo consensu
constans.l.1. & j̄. de oblig. & action. l. 2. & Instit. de
oblig. ex cons. de re vteuda (vsus appellatione etiam
fructum, & hominis operas intellige) l.2.in fi. l.item
quæritur.13. §.1.l. sed addes. 19. §. si quis mulierem.l.
item si pretio.22.§. cum insulam. l. ea lege.51. §.1.& s̄.
de le.Rhod.l.2.in princ.l.vlt. in princ. & Instit.hoc tit.
§.item quæritur certa mercede. l.2. & Instit. de locat.
3 & conduc. in princ. & §.1. ¶ Merces est facti vel vsus
æstimatio.quæ interdum appellatur pretium. l. insula.
58.in princ. & s̄. de le. Rhod. l.vlt. §.vlt. Aliter igitur
pretium accipitur in venditione, aliter in locatione.
Nam I. Illud ipsam rem, hoc verò vsum vel factum
æstimat. II. Illud in pecunia tantùm numerata con-
sistit, vt docui s̄. de contrah. empt. in fin. hoc autem
in quacumque re,numero,mensura,vel pondere con-
stat,vt vino,oleo,frumento.&c.C.hoc tit. l.si olei.21.
4 ¶ Locator est, qui vtendum vel faciendum dat: con-
ductor, qui accipit. Cùm quid vtendũ datur, vt ædes;
vel fruendum,vt fundus: conductor mercedem loca-
tori soluit. In opere faciendo, si operæ locentur, si-
militer locator mercedem accipit à conductore. Si
verò opus faciendum locetur, vt ædificium, vel anu-
5 lus; conductor mercedem accipit à locatore. ¶ Co-
lonus est conductor fundi. Inquilinus est conductor
ædium. j̄. de acquir. possess. l.res pignoris.37. & de vi
& vi arma. l.vlt. Redemptor est, qui aliquid suis im-
pensis faciendum conduxit: vt ædificium extruẽdum.
s̄. de rei vindic. l. redemptores.39. aut annonam exer-
citui præbendam, vt apud Liuium illo loco libri 14.
Redemptoribus vetitis frumentum parare, ac Romam dimis-
6 *sis, Bellum, inquit, se ipsum alet.* ¶ Locatio vel est tem-
poralis,vel perpetua.C.hoc tit.l. viam.10. Sed hæc est
potiùs contractus emphyteuticus, quàm locatio. Inst.
7 eod. §. adeo. ¶ Locati actio datur locatori aduersus
conductorem: conducti actio, conductori aduersus
locatorem. Instit. eod.in princ. Vtraque id persequi-
tur, quod alter alteri ex bono & æquo præstare de-
bet. j̄. de oblig. & act.l.2.in fin.Instit.de oblig. ex con-
sen.in fin.veluti vt merces debita soluatur. C.h.t.l.le-
gem.16. vnà cum vsuris post moram. C.eod.l.præses.
17. quæ tamen non debentur iure actionis, sed offi-
cio iudicis actioni accedente.l.quæro.54. in princ. vt
conductor præstet, quod eius dolo vel culpâ res de-
teriorata est: vel amissa.l. si quis domum.9. §. penult.
l. videamus. 11. §. item prospicere. l. si merces. 25. §.
culpæ. & §.penult.& Institut.eod.§.penult. vt re con-
ductâ vti frui liceat, vel soluatur id quod interest. l.
7. 8. 9. in princ. & §. 1. & vt locatione rei finita con-
ductor rem restituat. d. l. videamus. §. penult. & C.
8 eod. l. si quis conductionis. 25. ¶ Vtraque actio est
ciuilis, personalis. Instit. de action. §. rei persequen-
dæ. bonæfidei. d. l. quæro. & Instit. de actio. §. actio-
num. perpetua. C. de constit. pecun. l. 2. vers. neque
sit in quocumque. & ad heredes transitoria. l. sed ad-
des. 19. §. ex conducto. & C. eod. l. viam. 10.

III. *De æstimatoria actione.*

EXpositi sunt octo contractus, mutuum, commo- 1
datum, pignus, depositum, mandatum, societas,
emptio & venditio, locatio & conductio: quorum
priores quatuor re, posteriores consensu perficiuntur,
omnes nominati & certi. Sed quidam contractus sunt
incerti. s̄. de reb.cred.l. certi.9. in princ.de quib.meritò
dubitatur ad quod genus referri debeant: & alij sunt
contractus innominati, de quibus dicemus duob. tit.
seqq. ¶ Incertus contractus est veluti cùm res æsti- 2
mata vendenda datur, vt is qui accepit, aut rem aut
æstimationem restituat. de quo contractu dubitatum
est; vtrùm pariat actionem ex vendito, quia æstimatio
vim habere venditionis solet; an ex locato, quasi rem
vendendam locauerit; an ex conducto, quasi operas
conduxerit eius qui vendere debet, an mandati, quasi
rem vendendam mandauerit. Sed tollendæ dubitatio-
nis causâ, & vt vitetur periculum, in quod incidit, qui
actionem mouet sibi non competẽtem; placuit actio-
nem æstimatoriam proponi. ¶ Quæ quidem est spe- 3
cies actionis præscriptis verbis, & bonæ fidei. l.1.in pr.
& Instit. de action. §. actionum. Alia est actio æstima-
toria ex venditione, quæ etiam appellatur quanto mi-
noris, qua emptor petit ob rei vitium aliquid de pre-
tio detrahi. j̄. de ædil. edicto. l. si quid venditor. 18.
in princ.

IV. *De rerum permutatione.*

SVpersunt explicandi contractus innominati, qui 1
sunt stricti iuris excepta permutatione, quæ est bo-
næ fidei. quare de permutatione seorsum hoc loco di-
cendum. optimè enim hic titulus superiori cohærebit:
cùm hi tituli duos casus proponant, quib. actio præ-
scriptis verbis est bonæ fidei, cum aliis casib. sit stricti
iuris. Instit. de actionib. §. actionum. ¶ Permutatio- 2
nem Doctores vulgò distinguunt à contractu Do vt
des: quasi permutatio sit, quando species cum specie
commutatur, veluti, do tibi Stichum vt des mihi Pam-
philum: aliàs interueniente genere fit contractus do
vt des, veluti do tibi Stichum, vt des mihi bouem. Ego
Cuiac. assentior pro eodem accipienti permutatio-
nem & contractum do vt des. Itaque permutationem
definio, contractum innominatum do vt des. ¶ No- 3
ta primò, contractum do vt des, licèt appelletur per-
mutatio, tamen esse innomioatum. l.1.§. item emptio,
quia permutatio non est nomen contractus, sed con-
uentiònis. etenim contractus non tantum conuentio-
ne, sed etiam causâ constat. s̄. de pact. l.7.§. sed etsi in
alium. ratione conuentionis est facti. j̄. de cur. furio.
l.7. ratione causæ est iuris. s̄. de pact. l. si vnus. 27. §. pa-
ctus ne peteret: atque hæc est præcipua pars & quasi
anima contractus: est enim vis conuentioni à iure
tributa, per quam conuentio ciuilem obligationem &
consequenter actionem parit. quapropter Labeo ma-
luit contractum appellare obligationem, quam con-
uentionem. j̄. de verb. signif. l. Labeo. libro primo. 19.
vbi metonymiâ effectus accipit obligationem pro
causa obligationis. Ergo illud est nomen cootractus,
quod non solùm conuentionem, sed etiam causam si-
gnificat: vt emptio & venditio, locatio & conductio,
mutuum, commodatum: non id, quod solam & nu-
dam conuentionem indicat, vt permutatio. Si quæras,
cur emptio sit nomen contractus, permutatio sit no-
men nudæ conuentioois: respondebo, quia emptioni
lex duodecim tabularũ tribuit vim producendæ actio-
nis: vnde qui emptionem dicit, conuentionem lege
confirmatam, & causâ subnixam dicit: quod in per-

mutatione non obtinet, quia lex xij. tabularum nullam
permutationis mentionem fecit. Quocirca licèt per-
mutatio sit conuentio habens causam, alioqui non
esset contractus, sed nudum pactum; tamen ipsum
permutationis vocabulum non significat causam sed
4 solam conuentionem. ¶ Nota secundò, in permuta-
tione rem ab vtraque parte interuenire: quia res datur,
vt inuicem res detur: quod secus est in emptione, vbi
ex vna parte pecunia datur, ex altera res traditur. l. 1.
in princ. & ff. de action. emp. l. ex empto. 11. §. & in pri-
5 mis ipsam. ¶ Nota tertiò, permutationem re con-
trahi, quo modo contrahuntur etiam alij contractus
6 innominati. d. l. 1. §. item emptio. ¶ Nota quartò, per-
mutatione dominium in accipientem transferri. l. 1. §.
pen. & ff. de au. & arg. lega. l. scribit. 34. in fi. prin. Idcir-
co rectè dicitur contractus do vt des: quia dare est do-
minium transferre. ff. de verb. oblig. l. vbi autem. 75. §.
vlt. & de diu. reg. iur. l. non videntur. 167. in princ. &
7 Instit. de action. §. sic itaque. ¶ Nota quintò, ex per-
mutatione, vt & ex aliis contractibus innominatis,
duplicem actionem oriri, nam qui contractum im-
pleuit: contra eum, qui non impleuit, aut agit præ-
scriptis verbis in id quod sua interest contractum im-
pleri: aut id quod dedit, repetit condictione ob cau-
sam dati. ff. tit. prox. l. 5. §. 1. Quàobrem quod dicitur in
l. 1. §. vlt. nô in id agi quod interest, sed vt res reddatur,
condictioni locum esse; sic explicari debet, vt hæ par-
ticulæ, *non*, & *sed*, accipiantur pro *non solùm, sed etiam*,
vt ff. de seru. præd. vrban. l. 5. & ff. de aqua. quotid. &
æsti. l. 1. §. quotidiana. & de iniur. l. 5. §. domum. & aliis
8 locis. ¶ Nota sextò, actionem præscriptis verbis, quæ
ex permutatione competit, esse bonæ fidei, vt initio ti-
tuli dixi.

V. *De præscriptis verbis, & in factum actionibus.*

1 ALios contractus innominatos, & ex eis com-
petentem actionem præscriptis verbis constat
esse stricti iuris. Institut. de actionibus. §. actionum.
2 ¶ Contractus innominatus est, qui non habet no-
men, quod simul conuentionem & causam significet,
3 vt tit. præced. docui. ¶ Contractus innominati re-
feruntur ad quatuor genera, do vt des, do vt facias.
facio vt des, facio vt facias. l. 5. Cùm enim omnis obli-
gatio vel in dando vel in faciendo consistat. Instit. de
verb. oblig. in princ. & §. vlt. hæc duo quatuor modis
connecti possunt: quia datio vel coniungitur cum
datione, & est contractus do vt des: vel cum facto, &
est contractus do vt facias. similiter factum vel cum
facto iungitur, & est facio vt facias: vel cum datione,
4 & est facio vt des. ¶ Hi côtractus non patiunt actio-
nem ex verbis legis xij. tabularum, sed ex interpreta-
tione Iurecôsultorum, qui legem loquentem de con-
tractibus nominatis produxerunt ad contractus simi-
les innominatos. Nam permutatio, seu do vt des, est
similis emptioni: do vt facias, locationi: facio vt fa-
cias, mandato. & his tribus casibus datur ciuilis actio
præscriptis verbis. Sed contractus facio vt des, nulli
contractui nominato similis est, proinde non datur ex
eo ciuilis actio, sed prætoria subsidiaria de dolo. d. l. 5.
5 ¶ Nota primò, contractum non denominari ab im-
plemento, sed à forma, quam ab initio accipit. C. de
rescind. vend. l. pretij. 9. necesse eundem contractum,
do vt facias, respectu dantis; & facio vt des, respectu
facientis; sed respectu vtriusque côtrahentis dici con-
tractum do vt facias, vel facio vt des, prout contigit.
Quare si ita contractum inierimus, do tibi Stichum
vt manumittas Pamphilum; ac tu priùs contractum
impleueris, & Pamphilum manumiseris, contra me
habebis actionem ciuilem præscriptis verbis tam-
quàm ex contractu do vt facias, licèt ideo feceris vt
tibi darem. ff. de pact. l. 7. §. sed etsi in alium. ¶ Nota 6
secundò, eum, qui dando contractum impleuit, non
solùm posse agere vt alter quoque contractum im-
pleat, vel id quod interest præstare cogatur, sed etiam
posse datum repetere condictione ob causam, si per
pœnitentiam discedere à contractu velit. d. l. 5. §. 1. &
2. vt & superiori titulo de permutatione notaui. Quid
si faciendo impleuerit quis contractum? an altero non
implente factum suum repetet? vtique, si repeti possit,
veluti si promisit, liberationem repetit, si acceptò tulit,
obligationem condicet. ff. de condict. cau. da. l. 4. & l. si
mulier. 10. Ex contractibus igitur innominatis aut
datum & interdum factum condicitur, aut præscri-
ptis verbis vel de dolo agitur. Quare cùm de condi-
ctione ob causam, ac de doli actione suprà suis locis
dictum fuerit: hoc loco explicanda est actio præscri-
ptis verbis. ¶ Hæc actio pluribus nominibus signifi- 7
catur, nam dicitur I. Actio præscriptis verbis, vt in hac
rubr. & passim. quæ appellatio generalis est, & omni-
bus actionibus accommodari potest, est enim vetusta,
& à iure antiquo sumpta, quo iure omnis actio habe-
bat certas formulas, & certa ac præscripta verba. ff. de
orig. iur. l. 2. §. deinde ex his legibus. & C. de formul. l. 1.
sed quia actiones ex contractibus nominatis proprias
appellationes habent, vt empti venditi, locati condu-
cti, depositi, &c. idcirco hoc commune nomen præ-
scriptis verbis, specialiter attributum est actioni pro-
prio nomina carenti, quæ ex contractibus innomi-
natis oritur, argum. l. mortis causâ capitur. 31. in princ.
ff. de mort. cau. donat. II. Actio in factum ciuilis. l. 1. §.
1. l. 5. §. at cùm do. vers. sed si dedi. vel simpliciter in fa-
ctum. l. si tibi. 22. in fi. & ff. tit. prox. l. 1. §. 1. vbi suban-
diendum est, ciuilis. III. Actio, vel intentio, vel con-
dictio incerti; quia persequitur id quod interest. l. 6. l.
ob eam. 9. l. promisisti. 16. in princ. & ff. de pact. l. 7. §.
sed etsi in alium. & ff. de precar. l. duo. 19. §. vlt. quod est
res incerta. ff. si quis in ius voca. non ier. l. vlt. ff. de ver-
bor. oblig. l. si pœnam. 68. ¶ Datur autem hæc actio. 8
I. Ex contractibus innominatis. d. l. 5. & passim. h. tit.
II. Ex contractib. dubiis, id est, quorum genus est incer-
tum. ff. de æstim. act. l. 1. in princ. III. Ex contractibus
nominatis, maximè si pacto aliquo sint informati, vn-
de hæc actio concurrit cum actione ex empto vendi-
to. ff. de contrah. empt. l. Labeo. 50. & de rescind. ven-
dit. l. 6. & C. de pact. int. empt. l. 2. Ex quo apparet, fal-
sam esse Doctorum opinionem, qui putât hanc actio-
nem tum demum habere locum, cùm cessant remedia
ordinaria. ¶ Hæc actio est stricti iuris, exceptis duo- 9
bus casibus, quibus est bonæ fidei, vt notaui. ff. tit. prox.
in princ. Actio autem de dolo, quam dixi dari ex con-
tractu facio vt des, sine dubio est arbitraria. ff. de dolo.
l. arbitrio. 18. in princ. ¶ Cùm dictum sit actionem 10
præscriptis verbis esse in factum: ne intelligas actio-
nem in factum & actionem præscriptis verbis omni-
nò idem esse. actio namque in factum latiùs patet, vt
nunc docebo, satisfaciens posteriori parti huius rubri-
cæ, quæ est de *in factum actionibus*: quia prior *de præscri-
ptis verbis*, sufficienter perpurgata est. ¶ Actio in fa- 11
ctum ex eo dicitur, quòd eius formula libello conuen-
tionali comprehensa, in factum, de quo quæstio est,
concipitur, id est, ex ipso negotio controuerso sumi-
tur. ¶ Est autem duplex: nempe ciuilis, & prætoria. 12
Ciuilis est, quæ ex interpretatione, non ex verbis legis
datur: & dicitur præscriptis verbis, si ex conuentione
oriatur. sin minùs, non dicitur præscriptis verbis, sed
recipit

recipit alias appellationes, vt cùm dicitur vtilis Aquilia, vel in factum. ff. ad leg. Aquil. l. item si obstetrix. 9. §. si quis hominem. l. quemadmodum. 29. §. pen. & Instit. eod. §. vlt. vers. ideóque. Prætoria subdiuiditur in edictalem, & decretalem. Edictalis datur edicto prætoris, vt aduersus eum qui in ius vocatum vi exemit. ff. ne quis eum qui in ius voca. l. 5. §. 1. & aduersus eum qui dolo fecit quo minùs quis iudicio sisteret. ff. de eo per quem factum erit. l. 3. in princ. & sexcentis aliis casibus. Decretalis à prætore pro tribunali, deficientibus omnibus iuris scripti remediis, decernitur: qualem Iulianus dabat in specie. d. l. 7. §. sed etsi in aliũ. ff. de pact. Hanc Doctores datiuã: illam autẽ, natiuam appellant.

IVLII PACII

A BERIGA I. C.

ISAGOGICORVM IN PANDECTAS

PARS IV.

PERVENIMVS ad Pandectarũ vmbilicum: sic enim, quia medium locum tenet, à Iustiniano in l. 2. §. quartus. C. de vete. iu. enucl. appellatur hæc quarta pars: in qua post res creditas, id est, reales contractus, agitur de rerum creditarum accidentibus, & de contractibus personalibus. Accidẽtia sunt, vt pignora, actiones ædilitiæ, (quas Iustinianus ait esse quasi pedisequas actionum empti, & venditi) vsuræ, probationes. Contractos personales appello eos, qui sunt de solo personarum nexu, vt sponsalia, nuptias, tutelas. Sunt igitur huius partis duo segmenta. Prius de accessionibus, & accidentibus contractuum realium suprà expositiooem, quod tribus libris continetur, vigesimo, vigesimo primo, & vigesimo secundo: posterius de contractibus personarum, quod reliquos quinque libros occupat.

LIBER XX.

TITVLVS I.

De pignoribus & hypothecis, & qualiter ea contrahantur, & de pactis eorum.

1 PRIMVM rerum creditarum accidens est
2 pignus vel hypotheca. ¶ Nota primò, quasdam conuentiones semper esse principales; nonnullas semper accessorias; alias modò principales, modò accessorias. Semper principales sunt, vt mutuum, commodatum, emptio & venditio, locatio & conductio, societas. Semper accessoriæ sunt, vt pignus, constitutum. Modò principales, modò accessoriæ, vt mandatum, & stipulatio. ¶ Nota secundò, duplicem de pignore actionem competere. Altera est pigneratitia, ciuilis, personalis, ex contractu pignoris re initio, de qua suprà dictum fuit: altera est Seruiana, siue hypothecaria, prætoria, in rem, ex nudo pacto; tam hypotheca, quàm ex pignore competens, ad quam in præsentia respicimus. Itaque pignus suprà cõsideratum fuit contractus re perfectus: hîc verò spectatur, vt accessio principali contractui adiuncta. ¶ Nota tertiò, de pignoribus & hy- 3
pothecis tria in præsentia declarari. I. Namque agitur de cõtrahendo pignore. II. De eius effectu. III. De eius dissolutione. In contrahendo spectatur forma, id est, qualiter contrahatur: & materia, id est, quæ res pignerentur vel hypothecæ subiiciantur. Sed de rebus dicetur ff. tit. 3. vt enim suprà in tractatu de emptione, ita etiam hîc priùs explicatur forma, quàm materia contractus. ¶ Tres itaque sunt partes huius ru- 4
bricæ. Prima pars est generalis. *De pignoribus & hypothecis*: de quorum vocabulorum propria significatione, & promiscuo vsu dixi ff. ad tit. de pign. actio. Secunda pars, *& qualiter contrahantur*, formam notat. Pignus propriè dictum, re contrahitur. ff. de oblig. & act. l. 1. §. creditor. & Institut. quib. mod. re contrah. oblig. §. vlt. hypotheca nudo pacto. l. 4. & ff. de pact. l. si tibi. 17. §. de pignore. Vtrumque autem vel pure contrahitur, vel in diem, vel sub conditione. l. grege. 13. §. penult. & ff. qui potior. in pign. habe. l. 7. §. 1. l. creditor. 12. §. vnde. & quib. mod. pign. solu. l. 6. in pr. Porrò præter pactum de re obliganda, quo hypotheca constituitur, sæpe adiiciuntur alia diuersa pacta; veluti vt creditor loco vsurarum percipiat fructus ex re pigneratа, quo casu dicitur antichresis. l. 6. §. 1. & vt non soluto debito pignus creditori emptum sit. l. si fundos. 16. §. vlt. & multa alia. Quò respiciens subiecit tertiam rubricæ partem, *& de pactis eorum*, quæ similiter ad formã referri debet; quia pacta dant formam contractibus, & actionibus inde descendentibus. ff. de pact. l. 7. §. quinimmo.

II. *In quibus causis pignus vel hypotheca tacitè contrahitur.*

QVemadmodum pactum vel est expressum, vel tacitum: ita etiam hypotheca, quam pacto contrahi diximus, vel est manifestaria, vel tacita. l. est differentia. 9. & ff. de pact. l. 4. in princ.

III. *Quæ res pignori vel hypothecæ datæ obligari non possunt.*

CVm dictum sit, quomodo pignus vel hypotheca 1
contrahatur, consequenter dicendum de rebus, quæ pignori vel hypothecæ datæ obligantur, vel non obligantur. Sed sufficiet eos casus exponere, quibus res non obligantur: hinc enim ex regula contrariorum intelligemus, quibus casibus res obligentur. ¶ Sciendum est, rem multis de causis non obligari, 2
licèt de eius pignore vel hypotheca conuenerit. 1. Si res sit talis, quæ eiusmodi obligationem non admittat, vt hæc rubr. ostendit, veluti homo liber. C. de patr. qui fil. distr. l. 1. & omninò res quæ non est in commercio. l. 1. §. vlt. II. Si is qui vult pignori nectere, id faciendi potestatem non habeat, vt pupillus sine tutore. d. l. 1. in princ. & qui non est rei dominus. ff. de pignor. l. & quæ nondum. 15. §. 1. & ff. de probat. l. ante omnia. 23. III. Si is qui pignori accipit, non habeat eius rei commercium. d. l. 1. §. vlt. vt Iudæus mancipii Christiani. C. ne Christ. mancip. heret. vel Iud. l. 1. IV. Si obligatio principalis non consistat. ff. de pigno. l. 5. in pr. & ff. de diu. reg. iur. l. nihil dolo. 129. §. 1.

IV. Qui

IV. *Qui potiores in pignore, vel hypotheca habeantur, & de his qui in priorum creditorum locum succedunt.*

1 HActenus de contrahendo pignore vel hypothe-
2 ca, nunc de eius effectibus dicendum. ¶ Primus
effectus est actio hypothecaria, ex eo dicta, quòd per-
sequitur pignus vel hypothecam. nam in hac actione
inter hypothecam & pignus non distinguimus. Instit.
de action. §. item Seruiana. Dicitur etiam Seruiana (vt
probabile est à Seruio prætore, à quo fuit introducta:
vt Publiciana à Publicio, Pauliana à Paulo, Fabiana à
Fabio: non à seruando, vt Accursius existimat, nec à
seruiendo, vt aliis quibusdam videtur. Interdum vo-
catur etiam pigneratitia, vt notaui ff. de pigner. act. §. 8.
3 ¶ Datur autem creditori pigneratitio. ff. de pignor. l. si
fundus. 16. §. creditor. & Instit. de act. d. § item Seruia-
na. contra quemcumque pignoris possessorem: siue
ipse debitor possideat. ff. de pignor. d. l. si fundus. §. si
pluris. & l. si inter. 21. §. vlt. & No. 4. cap. 2. siue heres
debitoris. C. si vnus ex mult. heredib. l. 2. siue extra-
neus. ff. de pignor. l. grege. 13. §. in superficiariis. iustum
habens titulum. C. eod. l. distractis. 14. vel sine titulo
possidens. C. eo. l. si tibi. 26. §. item contra eum. qui do-
lo possidere desiit. ff. eod. d. l. si fundus. 16. §. in vindi-
4 catione. ¶ Est autem actio, non petitoria. d. l. si fun-
dus. §. creditor. sed possessoria, quippe quæ nudam pos-
sessionem auocat. ff. de euict. l. si eum venditor. 66. in
5 princ. ¶ Et est actio prætoria. ff. de pact. l. si tibi, 17. §.
de pignore. & Instit. de action. d. §. item Seruiana. in
rem. ff. de pignor. l. pignoris. 17. & C. eod. l. pignoris. 18.
& qui potior. in pign. habe. l. eos qui. 9. arbitraria. Insti.
de action. §. præterea. perpetua. C. si aduers. cred. l. 1. &
2. & de præscript. trig. vel quadrag. annor. l. 7. §. 1. & ad
heredes transitoria. ita vt si plures sint heredes credi-
toris, omnes agant in solidum, quia pignoris causa est
indiuidua. C. si vn. ex plurib. hered. l. 1. vnde etiam pos-
sessores pignoris, si multi sint omnes in solidum con-
6 ueniuntur. C. eod. l. 2. ¶ Diuiditur in Seruianam dire-
ctam, quæ ex verbis edicti datur domino fundi perse-
quenti res coloni sibi ratione locationis pigneratas: &
quasi Seruianam siue vtilem Seruianam, quæ ex in-
terpretatione & productione edicti datur aliis qui-
buscumque creditoribus pigneratitiis hypothecas seu
pignora persequentibus Instit. de act. d. §. item Seruia-
7 na. ¶ Nota primò, iure Digestorum & Codicis in ar-
bitrio creditoris esse, vtrùm malit agere personali
actione contra debitorem, an hypothecaria contra pi-
gnoris possessorem. C. de pignor. l. distractis. 14. sed
hodie non habet hanc electionem actionis, nisi contra
debitorem, si fortè ipse debitor pignus possideat: alio-
quin primò debet actione personali excutere ipsum
debitorem, deinde eos qui pro illo intercesserunt, vt
fideiussores: postremò in subsidium agere hypotheca-
riâ contra extraneum pignoris possessorem. No. 4. ca. 2.
8 ¶ Nota secundò, in hanc actionem venire etiam quod
rei pigneratæ accedit, vt fructus. C. in quib. caus. pign.
taci. contrah. l. 3. partus ancillæ. ff. de pignor. l. Paulus.
29. §. 1. & C. de pign. l. 1. & quod per alluuionem fundo
pignerato accessit. ff. de pignor. l. si fundus. 16. in princ.
& de pigner. act. l. si conuenerit. 18. §. 1. Excipe, nisi
fructus sint ante litem contestatam percepti: & vel
non extent, vel ex re principali possit creditori satisfie-
9 ri. d. l. si fundus. §. interdum. ¶ Nota tertiò, reum, qui
rem creditori agenti non restituit, interdum condem-
nari in æstimationem, vt quia dolo malo non restituit;
quandoque cogi cauere de re restituenda, veluti si res
absit, nec possit statim restitui. d. l. si fundus. §. in vin-
dicatione. ¶ Nota quarto, aliter litem æstimari contra 10
debitorem principalem, aliter contra tertium posses-
sorem. hic enim condemnatur quanti ea res est, licèt
minus creditori debeatur; creditor autem, quod vltra
debitum consequitur, debitori restituere tenebitur
actione pigneratitia: ipse autem debitor non est in
maiorem quantitatem damnandus, quàm actori de-
beat. ff. de pign. l. si inter. 21. §. vltim. & si vltra debitam
summam damnetur, tamen plus soluere, quàm debet,
non tenetur. d. l. si fundus. §. si pluris. ¶ Nota quintò, 11
proprium huius actionis esse, quod in hac rubrica pro-
ponitur, vt si multi creditores, idem pignus persequan-
tur, non æquo iure concurrant, sed potiores vel qui in
potiorum locum successerunt, aliis præferantur. Po-
tior creditor est, qui ex priuilegio à iure indulto cete-
ris creditoribus præfertur. Est autem duplex priuile-
gium, nempe temporis, & causæ. Ratione temporis
præfertur creditor antiquior, ratione causæ fauorabi-
lior. In actionibus personalibus vnum est priuilegium
causæ, diuersorum verò temporum creditores æqua-
les sunt. ff. de reb. auctor. iud. possid. l. priuilegia. 32. In
actione autem hypothecaria spectatur etiam priuile-
gium temporis. C. h. t. l. vlt. §. 1. Magis tamen in causa
quàm in tempore priuilegium cernitur. idcirco appel-
latione priuilegij plerumque significare solemus pri-
uilegium causæ, vt in sequentibus regulis, quæ hoc
loco notandæ sunt. ¶ I. Creditor priuilegiarius alij 12
non priuilegiario, licet antiquiori, præfertur; vt is qui
in rem conseruandam credidit. l. 5. & 6. & mulier do-
tem repetens. d. l. vlt. §. 1. II. In pari causa, id est, cessan-
te priuilegio causæ, prior creditor præfertur posterio-
ri, etiamsi prior generalem, posterior specialem hy-
pothecam habeat. l. 2. & C. eod. l. 6. l. diuersis. 8. Nisi
prior præter generalem omnium bonorum hypothe-
cam, quædam specialiter obligata habeat. nam si ex
his rebus specialiter obligatis vniuersum debitum re-
digere possit, in aliis bonis sibi generaliter, & alij po-
steriori creditori specialiter obligatis, posterior cre-
ditor præfertur. C. de pignor. l. 2. III. Creditor pri-
uilegiatius contra priuilegiarium non vtitur suo pri-
uilegio, idcirco ex duobus priuilegiariis, prior tem-
pore est potior iure. l. 7. in princip. & C. eod. l. vlt §.
exceptis. & de priuileg. fis. l. 2. & Nou. 91. cap. 1. Ex-
cipitur primò, qui pecuniam ad militiam emendam
credidit. nam in ea militia ceteris creditoribus potior
est, adeo vt etiam mulieri dotem repetenti præferatur.
No. 97. cap. 4. Excipitur secundo fiscus agens ex causa
primipilari: omnibus enim creditoribus præfertur,
etiam mulieri dotem repetenti. C. de primip. l. 2. Cau-
sa primipilaris est, quæ pertinet ad annonam militi-
bus præbendam. Excipitur tertiò mulier dotem repe-
tens, quæ vt in causis modò dictis cedit fisco, & ei qui
militiæ emendæ causâ pecuniam credidit, sic omnibus
aliis creditoribus præfertur, etiam expressam anterio-
rem hypothecam habentibus, exceptis liberis prioris
matrimonij dotem maternam repetentibus. C. h. tit. l.
vlt. vide tractatum de pignore, axio. 122. IV. Qui po-
tiori creditori soluit, vel saltem debitum obtulit, & eo
nolente accipere obsignauit ac deposuit, eius locum
obtinet. l. potior. 11. §. vlt. l. creditor. 12. §. à Titio. & C.
eod. l. 1. l. 5. quò spectat posterior rubricæ pars. de his
qui in prior. &c.

V. *De distractione pignorum & hypothecarum.*

SEcundus pignoris vel hypothecę effectus est, quòd 1
debitore non soluente, nec aliter creditori satisfa-
ciente

a ciente creditor pignus distrahere potest. ¶ Hæc venditio vel iuris necessitate fit, videlicet cùm priori creditori posterior creditur, aut debitoris fideiussor pecuniam offert. l.2.l.5. §.1.& l.6. vel iure conuentionis. l.3. cùm scilicet creditor extraneo pignus vendit; quia debitor vel expresse cũ eo pactus est, vel tacitè pactus censetur, vt, nisi debitum solueret, pignus vendere liceret. Ĩ. de pign. act. l.4.& Instit. quib. alie. lic. vel non 3 §. 1. ¶ Vendit autem pignus creditor, vel iure communi, vel iure creditoris priori casu de euictione tenetur: posteriori, non tenetur. Ĩ. manda. l. si mandatu 4 Titij. 59. §. creditor. ¶ Expositi sunt duo pignoris & hypothecæ effectus, præter quos sunt & alij, quos breuiter proponam. Tertius igitur effectus est Saluianum interdictum, de quo Ĩ. lib. 43. tit. vltim. Quartus est exceptio pignoris. Ĩ. commu. diuid. l.6. §. idem Iulianus.& de pignor. l. si is qui bona. 11. §. pen. in fi. l. grege. 13. §. cùm pignori. & qui potior. in pign. l. creditor 12. in princ.& C. de pign. act. l. ne creditores. 10. Quintus pignoris proprius est actio pigneratitia, de qua Ĩ. lib. 13. titul. 7.

VI. *Quibus modis pignus vel hypotheca soluitur.*

HActenus de contrahendo pignore vel hypotheca, & de eius contracti eff ctu dictum est. Vltimo loco explicantur modi, quibus pignoris vel hypothecæ nexus soluitur. hi modi partim spectantur in principali obligatione, quia debito soluto, pignus soluitur. Ĩ. de solut. l. in omnibus. 43. cùm accessoria obligatio sine principali non consistat. Ĩ. de diu. reg. iur. l. nihil dolo. 129. §. 1. partim in ipso pignore siue hypotheca, veluti si res pignerata pereat. l. sicut. 8. in pr. aut si pignus à creditore remittatur. C. de pignor. l. maior. 23. & de remiss. pign. l. 2. partim in vtroque, veluti si debitor creditori pignus dederit in solutum, Ĩ. de pignor. act. l. eleganter. 24. in prin.& C. de pignor. l. cùm dominam. 13. Hactenus de primo rerum creditarum accidente, id est, pignore vel hypotheca.

LIBER XXI.

TITVLVS I.

De ædilitio edicto, & redhibitione & quanto minoris.

1 SECVNDVM accidens est remediũ ædilitium, quod ædilium curulium edicto ex emptionis & venditionis contractu multiplex competit. Primum remedium est redhibitio seu actio redhibitoria, ex eo dicta, quòd res venditori redhibetur, id est, redditur. l. redhibere. 21. in princ.& omnia hinc inde restituuntur, vt periode fit, ac si venditio contracta non fuisset. l. cùm autem. 23. §. Iulianus. l. facta. 60.& Ĩ. de alie. iud. mutan. cau. fac. l. quia redhibitio 9. Quæ præcipuè emptori contra venditorẽ, sed etiã venditori aduersus emptorẽ competit. l. 1. §. 1. l. item si serui. 30. in 2 princ. ¶ Secundum remediũ est actio æstimatoria, vel quãto minoris, seu quanti minoris, (tot enim nominibus passim appellatur) per quam emptor à venditore partem pretij repetit ob rei morbum seu vitium, quod à venditore celatus est, id est, quanto minoris emisset, 3 si id sciuisset. l. quoties. 61. ¶ Vtraque, actio est ex contractu emptionis & venditionis. l. cum autem. 23. §. si seruus & §. seq. & ex iisdem causis cõpetunt. Ĩ. de except. rei indic. l. si is qui heres. 25. §. 1. Sunt autem tres causæ. I. Si mancipij vel iumenti vitium seu morbum venditor emptorem celauerit. l. 1. §. 1. l. ædiles. 38. in princ. Vitium & morbum pro eodem accipimus. d. l. 1. §. sed sciendum. II. Si aduersus dictum promissumue cùm veniret, fuerit, id est si res non erat talis cùm vendebatur, qualem venditor dixit. d. l. 1. §. 1. d. l. ædiles. §. & non tantum. veluti si affirmauerit aliquid adesse seruo quod non adsit, vel abesse quod non absit: vt putà falsò dixerit esse artificem, vel non esse furem. l. quid sit fugitiuus. 17. §. vlt. & l. seq. Dictum, est quod verbo tenus pronunciatur, ac nudo sermone finitur promissum, est vel pollicitatio, vel quod nuda voluntate constat, vel sponsio, quæ per stipulationem fit. l. sciendum. 19. §. dictum. III. Si venditor emptori de his quæ edicto ædilium continentur, putà seruum fenum esse, non caueat. l. venditor. 28. ¶ Item vtraque 4 actio in heredes transit. d. l. cum autem. §. hæ actiones. Vtraque est ædilitia: vtraque arbitraria; ita vt arbitrio iudicis obtemperans, præstet simplum; contumax condemnetur in duplum, qua ratione videntur esse actiones pœnales, id est, mixtæ. d. l. cum autem. §. si seruus. & l. redhibitoria. 45. ¶ Differunt autem. I. Quia 5 redhibitoria datur intra sex mẽses vtiles à die contractus, vel dicti seu promissi computandos: æstimatoria seu quanto minoris, intra annum vtilem. d. l. sciendum. 19. §. vltim. & l. seq. l. quòd si nolit. 31. §. si quid ita. l. ædiles. 38. in princ. l. cùm sex. 55. & C. de ædil. action. l. 2. Duobus tamen casibus actio redhibitoria duobus mensibus, æstimatoria sex mensibus terminatur. Primus casus est, si venditor de iis quæ edicto ædilium continentur, cauere noluit. l. si venditor. 28. Alter casus est, si emptor de ornamentis iumenti sibi à venditore non traditis conqueratur, d. l. ædiles. in princ. II. Quia per redhibitionem fit res in empta, per actionem verò æstimatoriam tantùm restituitur pars pretij. d. l. ædiles. 38. in princ. l. facta. 60. ¶ Non est igno- 6 randum, præter dictas duas actiones, etiam alias quasdam ex edicto ædilium proficisci: vt iu eum, qui, quã vulgò iter fit, animal habuit, quod alicui nocere poterat; & nocuit. l. hi enim. 40.& ll. seqq.& Instit. si quadr. paup. fecis. dicat. §. vltim. & in eum qui seruum castrauit. Ĩ. ad leg. Aquil. l. si seruus seruum. 27. §. etsi puerum. ¶ Qua ratione hæc rubrica tribus constat par- 7 tibus. Prima de ædilitio edicto, est generalis. Secunda de redhibitione, & tertia quanti minoris, speciales & huius loci propriæ sunt.

II. *De euictionibus, & duplæ stipulatione.*

1 TErtium remedium ædilitium est duplæ ob euictionem stipulatio. ¶ Euincere dicitur, qui per 2 iudicem rem aufert. l. non tamen. 24. quocumque iudicij genere. l. si mancipium. 34. §. 1. Sed maximè euincit, qui rei dominium vindicat, de qua euictione intelligi debet, quod dicitur, id quod nobis euincitur, in bonis nostris non esse. Ĩ. de diu. reg. iur. l. quod euincitur. 190. Quoniam autem absurdum est, emptorem & re ob euictionem, & pecunia, quam venditori soluit, carere: idcirco venditorem de euictione obligatum habet aliàs in simplum, interdũ in duplum: id est, ex edicto ædilium, si seruum vendiderit, vel ex consuetudine, si vendiderit aliquam rem pretiosam. l. emptori. 37. & Ĩ. tit. prox. l. quòd si nolit. 31. §. quia assidua. ¶ Nota primò venditorem huc nomine, id est, 3 de euictione, non teneri satisdare, sed repromittere, nisi de satisdando pactus fit. d. l. emptori in princip. ¶ Nota secundò si stipulatio omissa fuerit, emptorem 4 tantumdem cõsequi posse actione ex empto. d. l. quod

si nolit. §. quia assidua. & ff. de contrah. empt. l. in vendendo. 66. in princ. & C. h. t. l. 6. & de comm. rer. alien: l. vltim.

III. *De exceptione rei venditæ & traditæ.*

1 NOta tertiò, emptori, cui rem aliquis euincere conatur, interdum electionem competere, vtrum
malit ab eo euictionem pati, postea de euictione contra eundem egere, an euincere volentem summouere
exceptione rei venditæ & traditæ. ff. tit. prox. l. vindi-
2 cantem. 17. & ll. seqq. ¶ Hæc exceptio datur non solùm emptori, sed etiam eius successoribus, nec non
secundo vel tertio emptori, si res per plures personas ambulauerit, id est, si primus emptor secundo, secundus
tertio eandem rem vendiderit. l. vltim. in princ.
3 ¶ Competit autem I. Aduersus venditorem, qui rem à se venditam vult euincere. l. 1. in princ. & ff. tit. prox.
d. l. vindicentem. II. Contra venditoris successorem, siue sit successor vniuersalis, siue in eam rem successerit. l. 1. §. 1. l. vlt. §. 1. & ff. tit. prox. de euict. l. Seia. 73. &
C. eod. l. siue. 14. pro ea scilicet parte, pro qua successit. C. de rei vindicatione. l. cùm è matre. 14. III. Contra
fideiussorem venditoris. C. h. t. l. euictione. 11. IV. Contra heredem fideiussoris: quia est eadem ratio, & constat obligationem ex stipulatione in heredes transire.
ff. de stipul. prætor. l. 2. §. vlt. & C. de hered. act. l. 1. & tot. tit. & de contrah. stipul. l. veteris. 13. V. Contra dominum, cuius mandato alius rem vendidit. ff. de Public. in rem act. l. Papinianus 14. (nisi aut minori pretio vendidit, quàm dominus mandauit, aut ante exactum pretium, rem tradere fuerit à domino prohibitus. l. 1. §. si quis rem meam. & §. seq.) vel cuius res per officium distracta est, vt sententia contra eum lata executioni mandaretur C. de euict. l. si ob causam. 13.

LIBER XXII.

TITVLVS I.

De vsuris, & fructibus, & causis, & omnibus accessionibus & mora.

1 TErtium rei creditæ accidens est id quod ipsi rei accedit, vt vsura, fructus, causa, & quæuis alia accessio: hæc autem quia propter moram sæpe debentur. l. cùm quidam. 17. §. si pupillo. & §§. seqq. & l. mora. 32. §. in bonæ fidei. & ff. de peric. & commo. rei vend. l. vlt. & loca. l. quæro. 54. in princ. cum sim. hoc titulo etiam de mo-
2 ra dicendum proponitur. ¶ Vsura dicitur ab vsu, vt fœnus à fœtu, Græcè τόκος ἀπὸ τοῦ τίκτειν. Var. lib.
3 3. de lin. Latin. Festus lib. 6. Gell. lib. 16. cap. 12. ¶ Triplex autē, vel quadruplex est vsuræ significatio. I. Sumitur pro vsu Cic. lib. 1. Tuscul. quæst. *Natura dedit vsuram vitæ tamquam pecuniæ, nulla præstituta die.* II. Pro eo, quod sorti debitæ accedit ex eodem genere, vt cùm quis pecuniæ debitæ vsuras propter moram soluit. III. Pro eo, quod accedit ex diuerso genere: veluti si pro oleo tardiùs soluto accedat numerata pecunia. hoc vocetur vsura impropriè, vt cùm in iure Pontificio dicitur vsura esse quicquid sorti accedit. xiiij. q. 3. IV. Pro delicto, quod aliquis illicitè fœnerando committit. Couarru. lib. 3. resol. cap. 1. num. 1. vnde titulus de vsuris in Decretalibus inter titulos de delictis collocatur.
4 Hoc loco secunda significatio debet accipi. ¶ In qua significatione duobus modis definiri potest. I. Additamentum. C. h. t. l. frumenti. 12. l. oleo. 23. l. eos. 26. in princ. pecuniæ ad debitam sortem eiusdem generis. Dixi *additamentum ad sortem*: quia vsura sorti accedit, & sine ea non consistit. Sortem plerumque vocamus: interdum caput. C. Th. de vsur. rei indic. l. vn. quod Græci κεφάλαιον appellant. vnde Gallicum verbum *Capital* deductum videtur. Dixi *pecuniæ*, id est, quantitatis, seu rei constantis numero, pondere, vel mensurâ; quia in omnibus his rebus vsura consistit, non tantùm in pecunia numerata. C. h. tit. d. l. frumenti. & d. l. olei. Dixi *eiusdem generis*: quia tum demum propriè dicitur vsura, cùm sors & accessio sunt eiusdem generis, vt cùm oleum accedit oleo, frumentum frumento, numeratæ pecuniæ numus. d. l. olei. alioquin non est propriè vsura sed aliquid datum vel promissum loco vsuræ. C. eod. l. si ea pactione. 14. l. cum non frumentum. 16. II. Pretium abusus alteri concessi. Dixi *pretium*. Appellatione pretij nunc significo mercedem, vt ff. de le. Rhod. l. vlt. §. vlt. & loca. l. insula. 58. in princ. & de acquir. possess. l. si quis ante. 10. in fi. quamuis propriè loquendo, pretio æstimetur res, mercede vsus: vnde in emptione & venditione dicitur interuenire pretium, in locatione & conductione merces. ff. loca. l. 2. in princ. Dixi *abusum*. Propriè loquendo, vsus est rerum quæ vsu non consumuntur: abusus, earum quæ vsu consumuntur. ff. de vsufr. ear. rer. l. 5. Cic. in Topic. Vsus gratuitus est commodatum: vsus cum mercede est locatio & conductio: abusus gratis concessus, est mutuum: abusus mercede concessus, est fœneratio: & illa merces appellatur vsura, vel fœnus. sed fœnus est species vsuræ, vt mox docebo. ¶ Vsura, interesse, & pœ- 5
na (loquor de pœna conuentionali, id est, quæ ex conuentione, putà ex stipulatione debetur) differūt. I. Quia vsura est pretium vsus pecuniæ debitæ, vt suprà exposui: interesse est quanti æstimetur damnum acceptum, aut lucrum amissum. D. rat. rem hab. l. si commissa. 13. & C. de senten. quæ pro eo quod inter. l. vn. pœna est, quod debetur, quia factum est quod fieri non debuit, vel factum non est quod fieri debuit. C. de transa. l. promissis. 37. l. pactum. 40. & Instit. de verb. oblig. §. vlt. II. Quia vsura semper est certa, vt quatuor, vel quinque, vel sex aurei in aureos centenos: interesse semper est incertum: pœna plerumque est certa. ff. de verb. oblig. l. si pœnam. 68. & Instit. eod. §. vlt. sed & incerta pœna esse potest: veluti si quis pœnæ nomine factum stipuletur. nam eiusmodi stipulatio incerta est. ff. eod. l. vbi. 75. §. qui id quod. ¶ Hæc tria modò coniuncta, 6
modò separata reperiuntur. I. Est tantum vsura, vt cùm ex stipulatione debetur ab eo qui non est in mora, ei qui pecuniam otiosam habiturus erat. Non est enim hoc casu pœna, cùm nulla sit debitoris mora. ff. de reb. cred. l. lecta. 40. vers. etsi vt ille. nec interesse, quia creditor nec damnum passus est, neque lucrum amisit, quippe qui pecuniam habiturus erat otiosam in arca. II. Est tantum interesse, vt cùm quis stipulatur quod sua interest. III. Est tantum pœna, vt cùm quis stipulatur pœnæ nomine sibi dari fundum, si quid factum fuerit, vel non fuerit. Inst. de verb. oblig. d. §. vlt. IV. Est vsura & interesse: veluti si quis pecuniam credit hac lege, vt sibi intra certum tempus reddatur, & interim stipuletur vsuras in compensationem eius quod sua interest non carere pecunia credita. V. Est vsura & pœna: veluti si creditor vsuras pœnæ nomine stipuletur, si debitor seriùs debitam pecuniam soluerit, licet aliàs creditoris non intersit, quia non est vsuraria pecunia. d. l. lecta. VI. Est vsura simul & interesse & pœna; veluti si creditor stipuletur à debitore vsuras, si moram solutioni fecerit, cùm ea mora ipsi creditori damnum afferat. ¶ Vsura multis modis diuidi potest. 7

I. Aur

I. Aut eſt licita, & iure permiſſa: aut illicita, & iure prohibita. l. placuit. 29. & C. eod. l. eos. 26. §. t. & ſi certum petat. l. ſi pro mutua. 8. Hæc diuiſio iure ciuili certa eſt. Sed quidam putant iure diuino & canonico omnem vſuram improbari: qua de re latè diſſerui in commentario ad rub. C. h. t. II. Aut debetur propter lucrum creditoris, & eſt reditus pecuniæ creditæ. ℥. de præſcript. verb. l. Titius. 24. & ℥. de adim. leg. l. alumnæ. 30. ac propriè vocatur fœnus. ℥. de reb. cred. l. præſidis. 24. & ℥. de legat. iij. l. ſi fundus. 44. l. ſi ita legatum. 86. à Doctoribus autem appellatur vſura lucratoria. aut debetur propter moram debitoris, & propriè dicitur pœna. d. l. lecta. à Doctoribus nominatur vſura punitoria. aut ideo in obligationem deducitur, quia creditoris intereſt ſuâ pecuniâ non carere. ℥. pro ſoc. l. cum qui. 60. hæc à Doctorib. vocatur vſura cōpenſatoria. Nota fieri poſſe, vt eadem ſit vſura compenſatoria, & punitoria, videlicèt ſi mora debitoris præiudiciū afferat creditori cuius intereſt moram non committi. ſed fieri etiam poteſt, vt ſit vſura compenſatoria, non punitoria: veluti ſi creditor intra certum tempus pecuniam ſibi reddi, & medij temporis vſuras ſtipuletur: hæc enim vſura eſt compenſatoria, quia debetur ob id quod creditoris intereſt: non eſt punitoria; quia debetur ſine mora & culpa debitoris. Item è contrario fieri poteſt, vt ſit vſura punitoria, non compenſatoria, ſi tantùm propter debitoris moram debeatur, cùm creditoris pecuniam in arca otioſam habituri nihil interſit citiùs ſolui. III. Aut eſt terreſtris ſeu mediterranea, aut maritima ſeu nautica. C. h. t. l. eos. 26. §. t. IV. Aut debetur ex ſtipulatione. C. eod. l. 3. aut ex nudo pacto: quod certis tantum caſibus eſt receptum, vt in pecunia traiectitia. ℥. tit. prox. l. 5. in fin. & l. 7. & in ſpeciebus creditis. C. h. t. l. frumenti. 12. & cùm ciuitati debetur. l. etiam. 30. aut officio iudicis, vt propter moram in iudiciis bonæ fidei. l. cùm quidam. 17. §. ſi pupillo. & §. ſeq. & ℥. loca. l. quæro. 54. in princ. V. Aut eſt vſura centeſima, aut pars centeſimæ, aut maior centeſima. Sed quia hæc omninò illicita eſt, ideirco centeſima vocatur maxima vſura. C. h. t. d. l. eos. §. 1. & ℥. de negot. geſt. l. qui ſine. 38. & ℥. de adminiſtr. tutor. l. non exiſtimo. 54. vel grauiſſima. ℥. eod. l. 7. §. idem ſolent. dicitur etiam vſura legitima. l. 7. §. quæ autem. & C. arbitr. tut. l. 3. & de vſur. pupill. l. 1. Hæc verò vſura eſt, cùm centeſima pars ſortis ſoluitur ſingulis menſibus, d. l. lecta. Ergo in ſingulos annos in aureos centenos penduntur aurei duodecim. quare cùm hæc vſura reſpectu aliarum permiſſarum vſurarum habeat rationem totius, ac duodecim partibus conſtet, aſſis rationem ſubit: & reliquæ vſuræ, vt huius partes, & tamquam vnciæ ſpectantur. Itaque dicuntur deunces, cum duodecim in centena ſingulis annis ſoluuntur: dextantes, cùm decem: dodrantes, cùm nouem: beſſes, cùm octo: ſeptunces, cùm ſeptem: ſemiſſes (vel ſemiſſales, vt in l. Septicia. 10. ℥. de pollicit.) cùm ſex: quincunces, cùm quinque: trientes, cum quatuor: quadrantes, cùm tria: ſextantes, cùm duo: vnciariæ, cum vnum. Vulgò dicimus duodecim pro centū, vndecim pro centum, decē pro centum, &c.

8 ¶ Ita in omnibus vſurarum computationibus vna eſt ſors, vſuræ autem quantitas variatur. Interdum è contrario vſura certa manet, ſors autem variatur, vt No. 32. 33. & 34. vbi Imperator conſtituit, vt qui frumentum credit agricolis, non poſſit vſurarum nomine exigere vltra octauam modij partem in ſingulos modios ſingulis annis. qui verò pecuniam eis credit, non poſſit exigere vltra annuam ſiliquam in ſingulos aureos. ſiliqua autem eſt viceſima quarta pars aurei. Gallicè dicimus *au denier* 24. Nam in Gallia plerumque tali ſupputatione vtimur, ac dicimus *au denier* 24. cùm pro vſu annuo 24. numorum, vnus numus debetur. Sic *au denier douze*, cùm pro duodecim vnum annuatim penditur. Eadem eſt aliarum vſurarum interpretatio, vt *au denier quinze, au denier ſeize*, &c. Vt autem altera computandi ratio facilè cum altera à quouis conferri poſſit, & intelligatur quomodo eadem vſura diuerſis modis nominetur, ſubiiciam ſequentem tabellam tribus columnis conſtantem. in prima collocantur Romana vſurarum nomina. in ſecunda, quantum ſingulis annis in centena ſoluatur. tertia continet poſtremam illam ſupputandi rationem, qua maximè vtimur in Gallia.

Vſura	*In cētena ſoluuntur annuatim*	*Au denier*
	12 $\frac{1}{2}$	8
centeſima	12	8 $\frac{1}{3}$
	11 $\frac{1}{9}$	9
deunx	11	9 $\frac{1}{11}$
dextans	10	10
	9 $\frac{1}{11}$	11
dodrans	9	11 $\frac{1}{9}$
	8 $\frac{1}{3}$	12
bes	8	12 $\frac{1}{2}$
	7 $\frac{9}{13}$	13
	7 $\frac{1}{7}$	14
ſeptunx	7	14 $\frac{2}{7}$
	6 $\frac{2}{3}$	15
	6 $\frac{1}{4}$	16
ſemis	6	16 $\frac{2}{3}$
	5 $\frac{15}{17}$	17
	5 $\frac{5}{9}$	18
	5 $\frac{5}{19}$	19
quincunx	5	20
	4 $\frac{16}{21}$	21
	4 $\frac{6}{11}$	22
	4 $\frac{8}{23}$	23
	4 $\frac{1}{6}$	24
triens	4	25
	3 $\frac{1}{3}$	33
quadrans	3	33 $\frac{1}{3}$
ſextans	2	50
vnciaria	1	100
ſemuncia	$\frac{1}{2}$	200

¶ Illud ignorari nolim, Grecos poſt Iuſtiniani tempora centeſimam cœpiſſe vocare eam vſuram, quæ non eſt centeſima, ſed maior. Nam vſura illa, qua dixi ſol- 9

ui ſiliquam in auteos ſingulos, eſt maior ttiente, ſi
quidem pro 24. ſoluitur vnum, & conſequenter pro
96. ſoluuntur quatnor, & pro centum ſoluuntur qua-
tuor cũ ſextante: à Leone tamen vocatur vſura ttiens.
No. 83. ſecundum quam appellationem vſura triens
eſt, cùm in nonagena ſena ſingulis annis ſoluuntur
quatuor, proinde centeſima eſt, cùm pro 96. præſtan-
tur annua 12. Poſtea cœperunt Græci centeſimam vo-
care, cùm ſoluuntur duodecim aurei in ſingulas auri
libras, id eſt, in ſeptuagena bina. Harmenop. lib. 3. tit.
7. Quare centeſima capitur tribus modis. I. Et pro-
priè vt in iure Iuſtinianico, cùm ſingulis annis ſoluun-
tur duodecim pro 100. II. Cùm ſoluuntur 12. pro 96.
III. Cùm ſoluuntur 12. pro 72. Totidem modis acci-
piuntur reliquæ vſuræ, quia omnes ſub centeſima
continentur, & ab ea pendent. Verbi gratiâ, ſi cente-
ſimam vocas duodecim pro centum, trientem appel-
labis quatuor pro centum. Si verò centeſima dicatur,
12. pro 96. etiam triens erit quatuor pro nonaginta ſex.
10 ¶ Obiter nota, quam nos vocamus centeſimam, vete-
res Græcos appellaſſe drachmalem: quia ſortem refe-
rebant ad minam, vſuras ad drachmam, quæ erat cen-
11 teſima pars minæ. Hæc dicta ſint de vſuris. ¶ Fructus
vocabulum accipitur tribus modis. I. Propriè pro eo
quod ex re naſcitur; qualia ſunt olera, ſegetes, poma ex
fundo: fœtus, lac, pilus, lana ex pecoribus. Partus verò
ancillæ non eſt in fructu. l. qui ſcit. 25. l. in pecudũ. 28.
& ff. de hered. petit. l. ancillarum. 27. & de rei vindic. l.
vetus. 68. in pr. & de vſu & habitat. l. plenum. 12. §. ſed
ſi pecoris. & Inſtit. eod. §. ſed etſi pecorum. & de rer.
diuiſ. §. ſi quis à non domino. & §. in pecudum. II. La-
tè, vt complectatur etiam ea, quæ non ex re, ſed pro-
pter rem percipiuntur, & à Doctoribus vocantur fru-
ctus ciuiles, quia non naturâ, ſed iure percipiuntur,
ff. de rei vindic. l. ſi nauis, 62. in pr. non ſunt autem pro-
priè fructus, ſed vicem fructuum obtinent, vt vſura,
& rei locatæ merces. l. vſura. 34. l. prædiorum. 36. & ff.
de hered. petit. l. mercedes. 29. in pr. & ff. de legat. iij. l.
quod his verbis. 83. in princ. & de donat. l. cùm de mo-
do. 11. & de verbor. ſignif. l. vſura. 121. Inter hos puto
referendam venationem, non regulariter, ſed cùm fru-
ctus fundi in venatione conſiſtit. l. venationem. 26. &
ff. de vſufr. l. vſufructuarium. 62. in pr. III. Latiſſimè,
vt omnem rei commoditatem complectatur, veluti
facultatem rei pignerandæ. l. vltim. & ff. de diuerſ. reg.
12 iur. l. fructus. 72. ¶ Fructus igitur (latè ſumpto vo-
cabulo) diuiduntur in naturales, & ciuiles: quorum
illi naturâ ex corpore perueniunt, vt poma, fœnum,
ſeges, fœtus: hi iure, non ex re, ſed propter rem perci-
piuntur, vt vſura, vectura, penſio ædium locatarum, ſi-
13 cut ex dictis patet. ¶ Fructus naturales ſubdiuidun-
tur. I. In merè naturales, qui ſponte ſua ſine hominis
induſtria proueniunt, vt poma, fœnum: & induſtria-
les, qui hominis induſtriam requirunt, & ſine ea non
producuntur, vt ſegetes. l. fructus percipiendo. 45. &
ff. de acquir. rer. domin. l. bonæfidei. 48. in princip.
II. In pendentes (qui etiam vocantur ſtantes. ff. de vſu-
fr. l. ſi pendentes. 27. in pr. & extantes. C. eod. l. cer-
tum. 22. & ff. de furt. l. ſi apes. 26. §. 1. perceptos. ff. quæ
in fraud. credit. l. vlt. §. non ſolùm. percipiendos. ff. de
hered. petit. l. ſed etſi lege. 25. §. ſed & fructus. & de rei
vindic. l. ſi nauis. 62. §. 1. & futuros. ff. de verbo. oblig. l.
interdum. 73. in pr. Pendentes ſunt, qui corpori, ex
quo proueniunt, ſunt coniuncti, vt fructus fundi, qui
terræ cohærent. d. l. vlt. §. non ſolum. atque hi ſunt pars
rei vt poma ſunt pars fundi. ff. de rei vindic. l. fructus
pendentes. 44. & fœtus eſt pars pecoris: ſicut is qui in
vtero matris eſt, matris ſeu viſcerũ maternarum por-
tio, eſſe dicitur. ff. de inſpic. ven. l. 1. §. 1. Percepti ſunt,
qui à corpore ſunt ſeparati, vt poma ex arbore decer-
pta. ff. de rei vindic. l. ſi eius. 78. & de vſufru. l. arbores.
12. §. Iulianus & quibus mod. vſusfru. finit. l. ſi fru-
ctuarius. 13. & ff. de furt. d. l. ſi apes. §. 1. Et vel ſunt ex-
tantes, vel conſumpti. ff. de pigner. actio. l. ſi pignore.
22. §. ſi prædo. & C. de condict. ex le. l. 3. Percipiendi à
Doctoribus appellantur fructus, quos aliquis percipe-
re potuit, vt cùm dicimus malæfidei poſſeſſores teneri
etiam de fructibus percipiendis, id eſt, qui percipi po-
tuerunt, quaſi eos percipere debuerit, vt poſſit domi-
no reſtituere. ff. de hered. petit. d. l. ſed etſi lege. §. ſed
& fructus. & C. eod. l. 1. in fi. & ff. de rei vindic. l. fru-
ctus. 33. & d. l. ſi nauis. 62. §. 1. & C. de fruct. & lit. ex-
penſ. l. 2. & Inſtit. de offic. iudic. §. etſi in rem. Futuri
ſunt, qui in rerum natura nondum ſunt, ſed fore ſpe-
rantur: veluti quod ex illo fundo, vel pecore naſcetur.
ff. de contrah. empt. l. nec emptio. 8. in princ. & ff. de
legat. j. l. quod in rerum. 24. in pr. & de verb. oblig. l.
interdum. 73. & Inſtit. de legat. §. ea quoque. ¶ Nota 14
primò fructus extantes eſſe verbum homonymum,
quo modò ſignificantur fructus pendentes modò per-
cepti & nondum conſumpti, vt ex dictis patet. ¶ No- 15
ta ſecundò varias fructuum proprietates. I. Homi-
num gratiâ, id eſt, ad vſum hominum ſunt à natura in-
troducti. l. in pecudum. 28. §. 1. & ff. de vſu & vſufr. leg.
l. pen. & Inſt. de rer. diuiſ. §. in pecudum. II. Renaſcun-
tur. ff. ſolu. matrim. l. 7. §. ſi vir. vel certo tempore, vt
poma; vel incerto, vt fœtus. III. Intelligantur dedu-
ctis impenſis, quæ eorum quærendorum, colligendo-
rum, conſeruandorúmque cauſâ fiunt. l. quod in fru-
ctus. 46. & ff. de oper. ſeru. l. 4. §. 1. & de petit. hered. l. ſi
à domino. 36. §. vlt. & de ope. ſeruor. l. 4. §. 1. & fam.
erciſc. l. fructus qui dotis. 51. in princ. & ff. ſolu. matri-
mo. l. 7. in pr. & C. de fructib. & lit. expen. l. 1. IV. Fru-
ctus, qui ex fundo percipiuntur, non ratione ſeminis,
ſed ratione ſoli percipiuntur idcirco ei potiùs acqui-
runtur, cuius eſt fundus, quàm ei cuius fuit ſemen. l.
qui ſcit. 25. §. 1. Hæc de fructibus pro noſtro inſtituto
annotaſſe ſufficiat. ¶ Cauſa eſt omnis vtilitas, quæ 16
circa rem ſpectatur, itaque & fructus complectitur. l.
2. l. videamus generah. 38. §. ſi actionem. & ff. de rei
vindic. l. prætere a. 20. & ff. de verb. ſignif. l. reſtituere.
35. & partum ancillæ, quem dixi non eſſe in fructu, &
alia commoda. d. l. 2. & ff. de rei vindic. l. Iulianus. 17.
§. 1. & d. l. præterea. & de reb. credit. l. cùm fundus. 31.
in pr. & ff. de verb. ſignif. d. l. reſtituere. ¶ Acceſſionis 17
verbum latiſſimè patet, ac ſuperiora quoque comple-
ctitur, nam vſuræ ſorti, fructus fundo, vel pecori acce-
dunt: ſimiliter cauſa alicui rei principali, vt partus an-
cillæ accedit. Sunt autem ea quæ accedunt, in multi-
plici differentia nam quædam ex re proueniunt, vt fru-
ctus, & partus ancillæ: alia extrinſecùs accedunt vel ex
conuentione, vt vſuræ, & vectura nauis, aut currus,
& penſiones prædiorum locatorum: (ſic ſeruus acce-
dit fundo vendito in ſpecie l. ſi in emptione. 34. in pr.)
vel ſine conuentione, vt quod per alluuionem fundo
accedit, & cùm vſusfructus ad proprietatẽ redit mor-
te vel capitis deminutione fructuarij, Hæc igitur ver-
ba, *de omnib. acceſſionib.* generalia ſunt, & priorem ru-
bricæ partem concludunt. ¶ Altera pars eſt *de mora*, 18
propter quam interdum acceſſiones debentur, vt ini-
tio huius tituli notaui. ¶ Mora eſt culpa eius, qui non 19
ſoluit, quod debet ſoluere: vel oblatum non accipit,
quod debet accipere. ¶ Fit igitur vel per debitorem 20
vel per creditorem. etſi vterque ſit in mora, prior mo-
ra per poſteriorem purgatur, & ſola poſterior ſpecta-
tur, vt paulò pòſt exponam. Ad debitoris moram ſpe-
ctat,

ctat, quod dicitur, non posse esse moram, nisi peti pos-
sit. ꝭ. de verb. oblig. l. si pupillus. 147. & de diu. reg. iur.
l. nulla. 88. Intellige posse peti cum effectu, ita vt actio
exceptionem non possit summoueri. ꝭ. de reb. cred. l.
21 lecta. 40. vers. pen. ¶ Rursus mora committitur vel
per interpellationem extraiudicialem, dummodò re-
ctè facta sit, vt opportuno loco ac tempore, & eâ per-
sonâ conuentâ, quam conuenire oportet. l. mora. 32. &
ꝭ. de verb. oblig. l. sed si ex stipulatu. 24. vel per litis
contestationem, vel per sententiam. l. 3. in pr. Quan-
doque mora fit in re sine interpellatione, vt in casibus
sequentibus. I. Si nemo sit, qui conueniri possit. l. sed
etsi. 23. §. 1. Secus est, si nemo sit, cui debitum offeratur.
l. pecuniæ. 9. §. 1. l. cùm quidam. 17. §. si pupillo. II. Si
minori debeatur. C. in quib. caus. in integ. restit. non
est necess. l. 3. III. Si obligatio sit in diem, quia dies
interpellat pro homine. C. de iu. emphyteu. l. 2. IV. Si
emptor re acceptâ non soluit pretium. l. euictis. 18. §. 1.
& C. eod. l. 2. V. Si ex delicto debeatur, veluti si fur
rem non restituat. ꝭ. de condict. furt. l. in re furtiua. 8.
22 §. 1. & l. vlt. & ꝭ. de vi & vi arma. l. pen. ¶ Nota primò
eum moram facere non videri, qui iusta de causa ad iu-
23 dicium prouocat. l. si quia solutioni. 24. in pr. ¶ Nota
secundò moram purgari. I. Posteriore aduersarij mo-
ra. ꝭ. de peric. & commo. rei vend. l. illud. 17. veluti si
debitor, qui in soluendo moram commisit, postea
creditori offerat, & is nolit accipere. ꝭ. so. matrim. l.
semel. 26. & de verb. oblig. l. interdum. 73. §. vlt. & l. si
ita quis. 135. §. Seia. & de solut. l. qui decem. 72. §. 1. &
seqq. II. Omissâ repetendi instantiâ. l. mora. 32. §. 1.
III. Obligationis nouatione. ꝭ. de nouat. l. si Stichum.
8. in princ. l. quoties. 14. in princ. & de solut. d. l. qui
decem. §. 1.

II. *De nautico fœnore.*

1 CVm dictum sit generaliter de vsuris, nunc dicen-
2 dum est specialiter de fœnore nautico. ¶ Fœnus
nauticum est lucratoria vsura pecuniæ traiectitiæ. Pe-
cunia traiectitia est, quæ trans mare vehenda creditur
3 periculo creditoris. l. 1. ¶ In hoc contractu tria sunt
specialia. Primum pertinet ad sortem, quæ contra na-
turam mutui est periculo creditoris. d. l. 1. & l. 4. in prin.
Reliqua duo spectantur in vsuris, quæ debentur etiam
ex nudo pacto. l. 5. in fin. & l. 7. cùm regulariter sit opus
stipulatione. C. de vsur. l. 3. & deberi possunt maximæ
vsuræ, id est centesimæ; cùm aliis casibus soleant esse
4 minores. C. eod. l. eos. 26. §. 1. ¶ Cur hæc ita specialia
in pecunia traiectitia? Quia contra naturam mutui
creditor periculum subit. vnde hoc est tamquam peri-
culi suscepti pretium. l. 5. proinde eatenus hæc locum
habent, quatenus est naufragij periculum, non vlte-
riùs. l. 4. in princ. & C. eod. l. 1. 2. & vlt. & si ex alia causa
periculum creditor in se suscipiat, veluti si quis pisca-
tori in apparatum piscatorium erogaturo, pecuniam
credat, vt si pisces ceperit, reddat, eadem obtinere di-
cendum est. d. l. 5.

III. *De probationibus & præsumptionibus.*

1 QVartum rerum creditarum accidens est proba-
2 tio, & præsumptio. ¶ Probatio est actus iudicia-
lis. C. h. t. l. cùm precib. 18. & de condict. ob turp. cau.
l. 3. per quem de re dubia & controuersa fides iudici
fit. l. quingenta. 12. & C. de condict. ob turp. caus. l. 1. &
de testib. l. 5. l. si quando. 19. & quan. di. leg. ced. l. 1.
3 ¶ Diuiditur primò in simplicem, quæ fit vno modo, vt
per testes, vel instrumenta: & mixtam, quæ fit per di-
uersos modos simul iunctos, quorum quilibet per se
est imperfectus, sed omnes simul plenè probant, vt per
priuatam adnotationem & alia adminicula. C. h. t. l. 5.
hîc enim habet locum, quod dici solet, *Quæ non prosunt*
singula, multa iuuant. ¶ Diuiditur secundò in propriè 4
dictam, & releuationem ab onere probandi. Probatio
propriè dicta fit per testes, vel per instrumenta. C. eod.
l. 4. & de fi. instrum. l. emancipatione. 11. & de testib.
l. 2. Heliod. lib. 10. histor. Æthiop. *Πᾶσα δίκη καὶ κρίσις δύο*
τὰς μεγίστας ἀποδείξεις οἶδε, τάς ἐγγράφους πίστεις, καὶ τὰς
ἐκ τῶν μαρτύρων βεβαιώσεις. ¶ Releuant ab onere pro-
bandi I. Indicia. C. h. tit. l. si de possessione. 20. l. ad pro- 5
bationem. 21. l. vlt. & de rei vindic. l. indicia. 19. & de
io. dot. l. cùm citra. 15. & arbitr. tut. l. si defunctus. 10.
quæ vocantur etiam argumenta. C. de testib. d. l. 3. &
quor. appell. non recip. l. 2. II. Confessio aduersarij. ꝭ.
de interrog. l. 1. §. 1. & ꝭ. de pœn. l. qui sententiam. 16.
III. Iusiurandum. ꝭ. de iureiur. l. sed si possessori. 11. §.
vlt. l. cum qui. 30. in princ. IV. Inspectio iudicis. ꝭ. de
minor. l. minor. 32. & fin. regund. l. si irruptione. 8. & C.
de fer. l. 2. V. Euidentia facti. ij. q. 1. c. de manifesta. &
extrà de restit. spoliat. c. cùm ad sedem. 15. & de accu-
sat. c. euidentia. 19. VI. Fama cum aliis adminiculis
iuncta. ꝭ. de testib. l. 3. §. eiusdem. & iiij. q. 3. c. vlt. §. item
sæpe fit. & ibi glos. in ver. fama. & extrà de appellat.
cap. 1. vbi glos. in ver. formam. VII. Firma præsum-
ptio, de qua mox dicam. ¶ Diuiditur tertiò à Docto- 6
ribus in probationem plenam, semiplenam, & mino-
rem semiplenâ. Plena est, quæ per se sufficienter pro-
bat, vt per testes, vel per instrumentum. Semiplena
est, quæ per se non probat, nisi aliis adminiculis iuue-
tur; sed iudicem inducit ad deferendum iusiurandum,
veluti per scripturã priuatam. C. h. t. l. 5. 6. 7. per vnum
testem, & similia. gloss. & Doct. in l. admonendi. D. de
iureior. & in l. 3. C. de reb. cred. Specul. h. t. §. 3. num. 18.
Minor quàm semiplena est, quæ non sufficit ad hoc
vt iudex iusiurandum deferre debeat, veluti si egenus
dicatur mutuam pecuniam accepisse. ¶ De probatio- 7
nibus notentur hæ regulæ. I. Ei probatio incumbit,
qui affirmat, non ei qui negat. l. 2. II. Qui dicit aduer-
sarium prohibitum esse aliquid facere, prohibitionem
probare debet. l. 5. in princ. III. Qui dicit actum non
valere, probationem præstare tenetur. d. l. 5. §. 1. IV. Vt
actor suam intentionem, ita reus suam exceptionem
seu defensionem probare debet. l. quingenta. 12. l. in
exceptionib. 19. in princ. & C. eod. l. 1. & 2. & Instit. de
interdict. §. retinendæ. vers. commodum. V. Monu-
menta publica maiorem fidem faciunt, quàm testes.
l. 5. VI. In exercendis litibus eandem probandi vim
habent instrumenta & testes. C. de fide instrum. l. in
exercẽdis. 15. Hæc dicta sint de probationibus. ¶ Præ- 8
sumptio autem, quæ & suspicio interdum vocatur. ex-
trà de præsumpt. c. literis. 12. est opinio aliquo modo
suffulta de re incerta, non probata. ¶ Differt autem. 9
I. A probatione: quia per legitimam probationem res
fit certa, per præsumptionem manet dubia. II. A fi-
ctione: quia quod fingitur, semper est falsum: quod
verò præsumitur, plerumque est verum. ¶ Diuidi- 10
tur I. In affirmatiuam, veluti, cancellato chirographo
debitor præsumitur liberatus. l. si chirographum. 24.
& negatiuam, veluti; Nemo præsumitur iactare suum.
l. cùm de indebito. 25. in pr. II. In necessariam, quam
Doctores vocant iuris & de iure, contra quam non
admittitur contraria probatio. C. ad Maced. l. vlt. in fin.
& ext. de sponsal. c. is qui fidem. 30. Probabilem, quam
Doctores appellant iuris præsumptionem, cui stan-
dum est, nisi contrarium ostendatur. d. l. si chirogra-
phum. cum sim. Leuem, quam ꝭ. cum Doctoribus se-
miplenam probationẽ nominaui, & leuissimam, quam

suprà cum hisdem Doctorib. probationem semiplena minorem nuncopaui.

IV. *De fide instrumentorum.*

1 CVm dictum sit duas esse maximè proprias probationis species: quarum altera fit per instrumenta, altera per testes: operæ pretium erit de his seorsum
2 differere, ac primùm de instrumentis. ¶ Instrumentum, præter eam significationem, qua pro organo sumitur, vt in tit. ff. de instruc. vel instrum. lega. nihil ad hunc tractatum pertinentem, quatuor modis in hac probationum materia sumitur. I. Latè pro quocumque documento causam & iudicem instruente, ita vt non solùm scripturam, sed etiam personas testium complectatur. l. 1. & ff. de verb. signif. l. notionem. 99. §. vlt. II. Angustè pro scriptura aliquid probante. ff. de indic. l. exigere. 65. & C. de dilat. l. 1. & de contrah. stipul. l. optimam. 14. III. Angustiùs pro ea sola scriptura, quæ continet aliquam conuentionem, & distinguitur tam à rationibus. ff. de eden. l. 1. §. editiones, quàm à testamento. C. de transact. l. sub prætextu instrumenti. 19. adhib. l. 6. ff. eod. tit. IV. Angustissimè pro publico Instrumento. C. de iureiur. propt. calum. l. 1. & qui potior. in pign. hab. l. scripturas. 11. & Clem.
3 1. de procurat. ¶ Instrumentum in secunda significatione acceptũ (sic enim sumitur in hac rubrica) multis modis diuiditur. I. In publicum, & priuatum. Publicum est, quod habet publicam auctoritatem; quia vel à persona publica vel saltem iussu personæ publicæ, vt iudicis, factum est. ext. de probat. cap. quoniam. 11. vt Acta. C. de eden. l. 2. & de donat. l. in donationibus. 31. Scriptura argentariorum. ff. de eden. l. argentarius. 10. §. 1. Scriptura censualis. ff. tit. prox. l. census. 10. & C. de donat. l. 7. & 8. Apochæ publicarum functionum. C. de apoch. pub. to. tit. Literæ securitatis seu salui conductus. No. 17. cap. 6. & Instrumentum à tabellione conscriptum. ext. de præsumpt. c. illud. 11. Priuatum est, quod auctoritate priuata fit à priuata persona: vt Kalendarium seu codex rationum. ff. de reb. cred. l. penult. & de pecul. l. vlt. & C. de probat. l. 6. Priuata annotatio seu subnotatio, quæ memoriæ causâ fit. C. eod. l. 7. Chirographum siue idiochirum, propria debitoris manu scriptũ obligationis probandæ causâ. C. de fide instrum. l. comparationes, 10. & qui potior. in pign. l. scripturas. 11. quod etiam vocatur syngrapha. Cic. lib. 7. epist. 17. vel syngraphus. Plautus in Asinaria, actu 4. sce. 1. vel epistola. ff. deposi. l. Publia. 26. §. vlt. vel cautio. ff. de reb. cred. l. lecta. 40. in prin. Priuata Apocha, seu securitas (vt vocatur si cert. pe. l. vlt. & de testib. l. testium. 18. & de non num. pec. l. in contractib. 14.) qua fatetur creditor sibi solutum: & Antapocha, qua debitor fatetur se soluisse. C. h. t. l. plures. 19. Potest tamen esse etiam apocha seu securitas publica. C. de discussorib. l. 2. II. In Authenticum siue Autographum, vulgò *original*; quod per se est perfectum, & probat, nec ex alia scriptura pendet: Schedam, per quam prima quasi lineamenta ducuntur, vt inde authenticum faciliùs conficiatur: Exemplum, quod descriptum est ex authentico: Indicem, qui authentici sententiam breuiùs conceptam continet: & Annotationem seu Subnotationem, qua nonnulla notantur memoriæ causâ, vt nomina debitorum, aut debitæ quantitates. l. 2. & C. eod. l. contractus. 17. & de probat. l. 5. & 7. & de diuers. rescript. l. 3. & de conuen. fi. debit. l. 2. Cuiac. lib. 5. obseru. cap. 25. III. Aut est instrumentum αὐτόχειρον, siue ὁλόγραφον, quod totum manu propria scriptum est: aut ἑτερόχειρον, quod scriptũ est omnino per alium: aut scriptum est partim manu propria, partim per alium, vt cùm testator tantummodò nomen heredis scribit in testamento, ex præscripto. l. iubemus. 29. C. de testa. IV. Aut fit solemnitatis causâ, vt in testamento solemni: aut probationis causâ, vt
in contractibus & conuentionibus. l. 4. & ff. de pignor. 2
l. 4. V. Aut est verum, aut falsum, aut suspectum, aut simulatum. C. h. t. l. 2. & de probat. l. cum precibus. 18.
& l. pen. ¶ His expositis, notandum est, rubricam hîc 4
in libro Florentino duabus constare partibus. Prior est de fide instrumentorum, id est, de fide, quam instrumenta faciunt, seu de probatione per instrumenta. Posterior, quæ in indice Pandectis præfixo
desideratur, est de amissione eorum. Nobis vtraque 5
pars exponenda videtur. ¶ De probatione, quæ per instrumenta fit, notentur hæ regulæ. I. In instrumento à tabellione conscribendo hodierna generalis praxis octo requirit: nempe inuocationem numinis diuini: annum à Christo nato, vel incarnato, prout loci consuetudo exigit: Romanam indictionem: mensem, & diem rei gestæ: nomen Imperatoris, aut principis, in cuius ditione instrumentum fit: rerum gestarum seriem: nomina testium: subscriptionem, & signum tabellionis Specul. de instrum. edit. §. 2. in pr. Nisi hæc omnia sint à tabellione obseruata, instrumentum semiplenè probat. Anto. de Butr. in cap. vlt. ext. de iureiur. His adhibitis plenè probat, & ei statur, nisi probetur contrarium. C. de probat. l. cum precibus. 18. II. Chirographum subscriptum à tribus testibus, comparatur instrumento publico. C. qui potior. in pign. habeant. l. scripturas. 11. Aliàs scriptura priuata non probat pro scribente. C. de probat. l. 5. 6. 7. Sed contra scribentem. ff. depos. l. Publia. 26. III. Ex commemoratione scripturæ in aliquo instrumento facta nihil probatur, nisi ea scriptura proferatur. No. 119. cap. 3. IV. Iudex, vel exemplum plenè probat, si publica auctoritate sit ex authentico descriptum, vel cum authentico collatum, argum. c. Albericus. 43. ext. de testib. quod volgò vocant vidimatum; quoniam is, qui cum authentico contulit, ad fidem huius collationis faciendam subscribere solet verbum *vidimus*. V. Cùm de manu dubitatur: veritas ex chartæ notis. Nou. 73. cap. 6. & per comparationem literarum exquiritur. C. h. t. l. comparationes. 10. VI. In exercendis litibus eandem vim obtinent fides instrumentorum ac depo-
sitio testium. C. eo. l. in exercendis. 15. ¶ De amissio- 6
ne instrumentorum notetur, instruméto amisso, obligationem eo contentã nõ extingui, nec esse inutilem, si aliis quibuscumque modis probari possit. C. eod. l. 1.

V. *De testibus.*

POst instrumenta dicamus de testibus. Testis est, 1
qui de aliquo facto controuerso testimonium dicit, vel alicui actui adhibetur, vt possit de eo, quandocumque opus erit, testimonium dicere. Testimonium
verò est ipsius testis assertio. ¶ Possunt autem omnes 2
testimonium dicere, nisi iure prohibeantur. l. 1. §. 1. & coguntur, nisi iusta de causa excusentur. C. eod. l. ἡ διά-
ταξιν. 16. & l. pen. ¶ Et regulariter testimonij dicendi 3
causâ, ad iudicem venire debent. C. eod. l. nullum. 14.
& d. l. pen. ¶ Et antequàm testimonium perhibeant, 4
iurare coram iudice debent, se de omnibus ad causam pertinentibus, de quibus interrogabuntur, dicturos, quod nouerint, & neque verum aliquid celaturos, neque falsum admixturos. C. eod. l. iusiurandum. 9. & d. l. nullum. & extrà eod. cap. de testib. 29. & de accusat. c.
qualiter. 17. & cap. seq. ¶ Producuntur sumptibus 5
producentis. C. h. t. l. quoniam liberi. 11. d. l. ἡ διάταξιν. & de appellat. l. 6. §. si quis autem. citata parte aduersa.

d. l.

6 d.l.pen.& Nou.90.in fin. ¶ Nec plures, quàm caosæ
vtilitas exigat.l.1. §.vlt. Sufficiunt aotem regolariter
duo, nisi lex plures requirat.l.vbi.12. Vnus semiplenè
7 probat.glo.in l.5.in ver.decidi. C. de probat. ¶ Porrò
non omoes æquè fidem faciunt; sed alij maiorem, alij
minorem : quod iudex ex restium numero, & qualitate,
& ex testimonij probabilitata diiudicabit. l. 3. l. ob
carmen. 22. §.1. Maiorem autem fidem facit viua vox
testis, quàm testimonij recitatio ; ideireo opus est, vt
ipse iudex testem examinet. d. l. 3. §. idem Diuus. &
§. sequent.

VI. *De iuris & facti ignorantia.*

1 EXposita sunt quatuor accidentia rerum ereditarum : pignora, temedia ædilitia, vsuræ aliæque
accessiones, & probationes, quintum & vltimum est
iuris vel facti igoorantia, cuius in contrahendo vel
qoasi contrahendo sæpe ratio habetur. vt in emptione
& venditione. ff. de contrah. empt. l. in venditionibus.
9. cum sex legib. sequentibus. & in solutione indebiti.
2 l.pen.§.vlt.& C.eod.l.cùm quis.10. cum sim. ¶ Vtraque ignorantia, id est, siue sit iuris, siue facti, tripertita
est. aut enim est error, aut dubitatio seu titubatio, aut
ignotantia propriè dicta, quam Aristoteles.1. Poster.
vocat ignorantiam puræ uegationis. Errat, qoi opinionem habet veritati contrariam: veluti si putet sufficere quinque testes in testamento condendo, aut se
debere quod non debet. Dubitare aut titubare dicitur,
cuius mens inter scientiam & errorem hæsitat, neodum alterutrum ex duobus contrariis elegit : veloti si
dubitet, ao debeat, nec ne, & an quinque testes in testameoto sufficiant. Propriè ignorat, cuius animom
cogitatio de re aliqua noo subiit : vt dominus absens
ignorat oegotia sua ab aliquo geri : & qui operam iuri
non dedit, iuris decisiooes ignorat ff. de acquir. bered.
l.6.§.si is qui putabat.& quis or.io.bo. poss. seru.l.2. in
princ.& C.de condict.indeb.l.vlt.& de furt. l.vlt.§.sin
autem oescius. In hoc autem titulo igoorantia latè su-
3 mitur vt dicta tria genera complectatur. ¶ Regulariter ignorantia facti excusat, ignorantia verò iuris oon
excusat.l.pen.in princ.& §.vlt.vers.qoòd si ideo. & C.
eod. l.pen. quoniam in iis quæ sunt facti, etiam prudentissimi viri falluotur : ius verò finitum est & certum.l.2. atque omnibus notum esse debet. C.de legib.
l.leges.9. Absolutus est huius quartæ Digestorum partis tractatus de rerum creditarum accidentibus.

LIBER XXIII.

TITVLVS I.

De sponsalibus.

1 SEQVVNTVR congruo ordine contractus omnino personales: inter quos primum locum meritò & secundum natu-
2 ram obtinent sponsalia. ¶ Sed notare
oportet, verbum *Sponsalia* multis modis
accipi : significat enim I. Repromissionem futurarum
nuptiarum.l.1. II. Arras sponsalitias. C. si rector prouin. vel ad eum pertinentes sponsalia dederint, in rub.
& si nuptiæ ex rescr.pet.l.1.in fin.& C.Th.de sponsal.
l.6. III. Pro sponsalitia donatione, qualis est donatio
propter nuptias. C. de donat. ant nupt.l.5.& de secun.
nupt.l.2.& de præd.min.l.prædia.8. & No. Valentinia-
3 ni de episc. iudic. §. opportunum. ¶ Hoc loco prima
significatio accipitur: in qua sponsalia definiuntur mentio & repromissio futurarum nuptiarum. l. 1. dicta à
spondendo, quia moris fuit veteribus stipolari, &
spondere futoras vxores. l.2. Vnde sponsi sponsæque
appellatio nata est.l.3. sed bodie nudo consensu fiunt.
l.4. Consensus requiritur cootraheotium, & ceterorum, quorum in ouptiis desideratur.l.7.§.1. & l.spoo-
salia sicot. 11. ¶ Contrahi noo possunt à minoribus 4
septem annis : quia non intelligunt, quod agunt. l. in
sponsalibus. 14. & extrà de desponsali. impub. c.5. &
lib.6. eod. tit. cap.1. ¶ Contrahi possunt I. Vel inter 5
præsentes, vel inter absentes, vt per nuncium, vel per
epistolam.l.4. & l.vlt. II. Per se, vel per alium. d.l.vlt.
III. Adhibitâ, vel omissâ scripturâ.d.l.7.in pr. IV. Purè
extrà eod. cap.2. vel in diem, vel sub conditione. extrà
de condit. appos. cap.5.& 6. V. Per verba de futuro, veluti, *Ego te in vxorem accipiam*: aot per verba de præsenti, veluti, *Ego te in vxorem accipio*. extrà.h.t.c.peo. Hæc
verba de præsenti si proferantur ab impuberibus, faciunt vera sponsalia, quia cùm non possit matrimonium ab impuberibus contrahi, resoluuotur iuris interpretatione io sponsalia de futuro. extrà eod.cap.vn.
lib.6. cùm autem proferuntur à puberibus, non faciuut
sponsalia, sed matrimonium: si quidem matrimonium
non concubitu, sed solo consensu efficitur. ff. de donat.
int.vir.& vxor. l.peo. & de coodit. & demonstrat. l. si
cui fuerit. 15. & de dioers. reg. iur. l. nuptias. 30. vulgò
tamen vocantur sponsalia : sed barbarè non Latine:
quia volgò dicitor aliquis desponsare mulierem, Gallicè *espouser*, quando matrimonium cum ea contrahit,
promittere autẽ, seu *fiancer*, cùm sponsalia contrahit.

II. *De ritu nuptiarum.*

SEcundus cootractus personalis est matrimonium 1
seu nuptiæ, in quarum gratiam diximos sponsalia
contrahi. ¶ Nuptiæ seu matrimoniũ (vtroque eoim 2
vocabulo promiscuè vtimur. l. si ita 10. & l.seq. & ff.
de donat.iot.vir. & vxor. l.inter eos.27. & l.pen. & C.
de nupt. l.6. l. neque sine nuptiis. 13. & Iostit. de patr.
potest.§.1.) est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam
vitæ consuetudinem contioens, vt Imperator definit
in d. §. 1. vel, conionctio maris & feminæ, & consortium omnis vitæ, diuini & humani iuris communicatio, vt definit Modestinus in l. 1. Ait, *coniunctio*. Intellige coniunctionem animorom, potiùs quàm corporum : si quidem nuptias noo concubitus, sed consensus facit, vt notaui in calce tit.præced. Ait, *consortium omnis vitæ* : quia vxor est vitæ socia, & matrimonium cootinet vitæ societatem. ff. de actio. rer.amot.
l.1.& de re iudic.l.si rerum.52. Ait, *diuini iuris communicatio*. His verbis Modestious respexit ad priuatorum
sacrorum commuoionem : quia singulæ familiæ propria sacra habebant ; & mulier transibat in sacra mariti. Nos autẽ ex Iustiniaoi Christiani principis mente intelligemos vtrumque coniugem eiosdem religionis, id est, Christianum esse debere. C. de Iudæ.l.6.
Ait, *& humani iuris* : quia mulier sequitur mariti domicilium. ff. de iudic. l. exigere. 65. & ff. ad municip.
l.vlt.§.item rescripserunt mulierem. & forum. ff. de iurisd.l.pen. ¶ Connobium non est idem quod matri- 3
mooium, sed est vxoris iure ducendæ facultas, vt definit Vlp. tit.de his qui in potest. sunt. & ita accipitur
in l. 3. C. de incest. nupt. vbi dicitur cum ancillis non
esse connubiom, sed contubernium. ¶ Nota nec nu- 4
ptias nec matrimonium dici posse, nisi sit coniunctio
legitima & iure probata. Instit. de nupt.§. si aduersus.
¶ Porrò nuptiarum expositio est quadripertita : con- 5
sideratur enim nuptiæ contrahendæ, contractæ, dissoluendæ, & dissolutæ. In contrahendis videndum,
qui,

qui, & quomodo nuptias contrahere possint. Con-
trahunt autem inter se ciues Romani masculi & fe-
minæ, quorum coniunctio iure non reprobatur. Instit.
eod. in pr. & contrahunt solo consensu, vt iam docui.

III. *De iure dotium.*

1 Contractarum nuptiarum effectus duplex est. Pri-
mus effectus est, vt dos valeat. s. de condict. sine
cau. l. vlt. Nam etsi nuptiæ sine dote esse possunt, ta-
men dos sine nuptiis esse non potest. l. 3. l. si serua. 39. l.
tali. 48. in princ. l. dotis promissio. 68. & ff. pro dote. l. 1.
§. pen. & vlt. & C. de donat. an. nupt. l. vltim. vers. quare
enim. & de repud. l. pen. in princ. & Instit. de nupt. §. si
aduersus. & Nu. 22. cap. 2. exceptis nuptiis personarum
illustrium, in quarum coniunctionibus constitutio
dotis necessaria est. Nou. 74. cap. 4. quemadmodum &
cùm concubinâ in vxorem ductâ liberi legitimantur.
2 Instit. de nupt. §. vlt. vbi notaui. ¶ Dos accipitur. I. Pro
re dotali quatenus dotalis est, vt putà fundus dotalis
vocatur dos, non quatenus est fundus, sed quatenus
est dotalis. ff. de impens. in res dot. fac. l. 5. in pr. II. Pro
dotis constitutione, id est, cùm res in dotem datur, in
quo sensu dos inter donationes refertur. C. de donat.
ante nupt. l. vlt. in princ. III. Pro iure dotis repetendæ,
siue actione de dote. ff. de dote prælega. l. 1. §. Celsus.
3 ¶ In prima significatione à Varro. lib. 4. de lin. Latin.
definitur pecunia nuptiarum causâ data. Ait *pecunia*,
hoc verbum latè accipe pro quacumque re, quæ est in
patrimonio, vt in l. 5. l. pæcuniæ verbum. 178 & l. pe-
cuniæ nomine. 222. ff. de verb. signif. nam omnes res
in dotem dari possunt, siue sint mobiles, siue immo-
biles, siue se mouentes. C. h. t. l. pen. in princ. siue nu-
mero, pondere, vel mensurâ constantes. l. res in dotem.
42. & C. de rei vxo. act. l. vn. §. cùm autem. siue incor-
porales, vt obligatio & actio, seu nomen debitoris. l. si
pater. 44. §. 1. & l. seq. & C. de oblig. & act. l. 2. Item vel
proprietas, vel vsusfructus. l. cùm in fundo. 78. & C. eo.
l. res quas. 17. & l. seq. Et vel datur res inæstimata, vel
æstimata. Priori casu res; posteriori æstimatio est do-
talis. l. plerumque 10. & ll. seqq. & C. eod. l. 5. & l. pen.
& ff. de fun. dot. l. quòd si fundus. 11. & C. de rei vxor.
act. l. vn. §. & cùm lex. in fin. Ait *data*: quia dotem non
promissio, nec scriptura, sed numeratio seu datio fa-
cit. C. de do. cau. non num. l. 1. & 3. Ait *nuptiarum causâ*:
quia (vt dixi) non potest esse sine nuptiis: ac seruire
debet oneribus matrimonij, vt mox docebo. In eodem
sensu dicitur res dotis causâ data. l. si ego. 9. §. dotis au-
4 tem. ¶ Dotis autem datio est contractus. s. de iudic. l.
exigere. 65. & de constit. pecun. l. 1. §. debitum. & ff. de
diuers. reg. iur. l. contractus. 17. do vt sustineas onera
matrimonij. l. si is qui. 65. §. 1. & C. eod. l. pro oneribus.
20. & s. pro soc. l. actione. 65. §. vlt. & ff. de castren. pe-
cul. l. dotem. 16. in princ. Quare à muliere, vel ab alio
pro muliere datur marito, vt apud eum perpetuò sit. l.
1. quia maritus onera matrimonij sustinet. l. 7. in princ.
Dictæ definitioni non repugnat, quod s. dixi ex l. vlt.
C. de donat. an. nupt. dotem inter donationes connu-
merari: non est enim simplex donatio, sed ob causam,
id est, propter matrimonium & onera matrimonij,
adeo vt non inter titulos lucratiuos, sed onerosos re-
5 censeatur. ff. de oblig. & act. l. ex promissione. 19. ¶ Dos
vel est profectitia, vel aduentitia. Profectitia est, quæ
à patre vel auo paterno, licèt mulierem in potestate
non habeat, profecta est de bonis, vel facto eius. nihil
enim refert, vtrum ipse, an alius mandato eius, vel ne-
gotia eius gerens, dotem dederit. Aduentitia est, quæ
6 ab ipsa muliere, vel à quouis alio datur. l. 5. ¶ Rei do-
talis dominium ciuile est penes maritum, naturale pe-
nes mulierem. C. h. tit. l. pen. aut si mulier sit in patris
potestate, & dos sit à patre profecta, communis est pa-
tri & filiæ. ff. solu. matrimo. l. 2. §. 1.

IV. *De pactis dotalibus.*

Generali tractatui de dote subiicit duos speciales; 1
alterum de pactis dotalibus, alterum de re dota-
li: qua methodo vsus est etiã lib. 18. in contractu em-
ptionis & venditionis explicando. ¶ De pactis dota- 2
libus hæc notentur. I. Regulariter sunt seruanda. C.
de pact. l. legem. 10. & h. t. l. 1. Nisi aut sint contra ius,
vel bonos mores. l. 5. & 6. & C. eo. l. 5. aut dotis causam
deteriorem faciant in præiudicium mulieris. l. 2. l. de
die. 14. & lll. seqq. nam in præiudicium parentis mu-
lieris valent. C. eod. l. 6. II. Alia pacta ad voluntatem
pertinent, id est, pro libitu apponuntur, vel omittun-
tur, veluti vt mulier dote promissa se alat, aut certam
summam viro præstet, & ab eo alatur; alia ad ius do-
tis pertinẽt, veluti quemadmodum dos petatur, quem-
admodũ reddatur; quæ non semper valent. l. si pater.
12. §. 1. id est, tunc non valent, cùm deteriorem causam
dotis & mulieris faciunt, vt modò docui. III. Qui
pro muliere dotem dat, legem, quam vult, dicere po-
test, sed post eam datam non potest mulieri præiudi-
cium facere. IV. Si dos profectitia data sit, nec pater
filiæ, nec filia patri nocere paciscendo potest, filia ta-
men patri prodesse potest, non pater filiæ. l. 7. Quod
postremum sic intellige, vt ex pacto patris non detur
filiæ exceptio pacti: dabitur tamen exceptio doli sub-
sidiaria. s. de pact. l. & heredi. 21. §. nos autem.

V. *De fundo dotali.*

Quod ad rem dotalem attinet, speciale est in præ- 1
dio dotali: vt à marito nec alienari, nec pigne-
rari possit. Lex Iulia muliere inuita tam alienari quàm
pignerari prohibuit: ea consentiente alienari permi-
sit, non etiam pignerari. Iustinianus vtrumque fieri
vetuit, siue mulier consentiat, siue dissentiat. C. de rei
vxor. act. l. vn. §. & cum lex. & Instit. quib. alie lic. in pr.
¶ Prædium dotale intellige I. Tam vrbanum, quam 2
rusticum. quamuis enim hic titulus inscribatur *de fun-
do dotali*, tamen hoc ius obtinet tam in prædiis vrba-
nis, quàm in rusticis. l. dotale. 13. in princ. II. Quod in
dotem datum est inæstimatum: vel æstimatum adie-
cto pacto, vt electio sit mulieris, vtrum soluto matri-
monio rem, an æstimationem petere malit. l. quòd si
fundus. 11. & C. eod. l. 1.

LIBER XXIV.

TITVLVS I.

De donationibus inter virum & vxorem.

Secundus nuptiarum effectus est, vt sim- 1
plex donatio inter virum & vxorẽ facta non
valeat. Cuius iuris ratio multiplex affertur.
I. Ne coniuges mutuo amore inuicem spolientur, do-
nationibus non temperantes. II. Vt potius liberis pro-
creandis studeant, quàm pecunias quærant. III. Ne
venalitia fiant matrimonia, & distrahantur eo non
donante qui donare potest; adeo vt coniugalis con-
cordia sit venalis. IV. Ne melior in paupertatem in-
cidat, deterior locupletetur. l. 1. 2. 3. ¶ Intellige dona- 2
tionem non valere: quia donanti permittitur, vt pos-
sit pœnitere, & eam reuocare. l. cùm hic status. 32. §.
ait oratio. quatenus ea donatio ipsum donantem pau-
periorem, & accipientem locupletiorem fecit. l. 5. §.
concessa.

concessa.Heres autem donantis,qui eadem voluntate
retenta defunctus est,donationem reuocare nequit. d.
l.cùm hic status.§.ait oratio.

II. *De diuortijs & repudijs.*

1 POstquam de sponsalibus, & de nuptiis contrahen-
dis,& de contractarum effectibus diximus: sequi-
2 tur,vt de eis dissoluendis videamus. ¶ Matrimonium
dirimitur multis modis, vt diuortio, morte, & aliis
3 modis.l.1.& No.22. ¶ Inter diuortium,& repudium,
hoc interest, quod inter genus & speciem. Nam di-
uortio dirimitur tantùm matrimoniū, quod iam con-
tractum est: repudio autem dirimitur vel cōtractum,
vel futurum matrimonium, id est, vel matrimonium,
vel sponsalia.ℸ.de verb. signif.l. inter stuprom. 101.§.
4 diuortium. & l.inter diuortium.191. ¶ Diuortium di-
citur vel à diuersitate mentium: vel potiùs quia in di-
uersas partes eunt, qui matrimonium distrahunt. l.2.
in princ.& ℸ.de verb. signif. d. l.inter diuortium. Re-
pudium verò dicitur à pudore, vt Festo placet: quia
non potest sine aliqua pudoris iactura coniugium
5 dissolui. ¶ Diuortium hoc iure fit vel ex communi
consensu.C. de repud.l.si constante. 9. Nou.22.cap.4.
vel vnius voluntate ob causam iure probatam.C.eod.
l.cōsensu.8.l.in causis.10.l.vlt.§.vlt. Sed nouissimè Iu-
stinianus matrimonium sine iusta causa mutuo con-
sensu dissolui vetuit: ex causa verò castitatis, & vitæ
6 cœlibis id permisit. Nou. 117. cap.10. ¶ Diuortio se-
cundum ius ciuile dissoluitur matrimonium.l.1.secun-
dum ius Canonicum non soluitur matrimonium, sed
inducitur thori separatio.xxxij.q.7.c.1.& 2.vel in per-
petuum.xxxiij.q.5.c. quod Deo. vel ad tempus.xxx.q.
1.c.nosse. glo. in cap.1. in ver. interueniente diuortio,
xxxij. q. 7. Sed non dicitur propriè diuortium, nisi
quod animo perpetuam constituendi separationem
fit.l.3.& de pœnit.distinct.1.c.diuortium.

III. *Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur.*

1 SVperest, vt effectus matrimonij soluti explicemus.
Primus effectus est dotis restitutio, seu repetitio.
2 ¶ Dos olim repetebatur modò rei vxoris actione,mo-
dò actione ex stipulatu. Sed Iustinianus sublata rei
vxoriæ actione.C.de rei vxor.act.l.vn.in princ.consti-
tuit,vt semper cogatur ex stipulatu; ita vt si stipulatio
non fuerit expressa, à lege suppleatur, ac tacitè in-
3 telligatur fuisse adhibita. ¶ Insuper constituit vt hæc
actio sit bonæ fidei,eique adiunxit ius tacitæ hypothe-
4 cæ. d. l. vn. §. 1. ¶ Præterea iussit dotem, si in rebus
immobilibus consistat, confestim restitui. si in aliis
rebus intra annum reddi, & vt maritus condemnetur
5 in quantum facere potest.d.l.vn.§. cum autem. ¶ In
quæstione cui detur dotis repetitio, sic distinguitur:
Aut pater puellæ dotem dedit, aut extraneus,aut ipsa
mulier. Primo casu pater repetit, licèt sibi reddi sti-
pulatus non sit, quia tacitè stipulatus intelligitur. Se-
cundo casu, si extraneus nominatim sibi reddi pactus
vel stipulatus est, ipse repetit: sin minùs, ipsa mulier
tacitè stipulata intelligitur, ipsique dos restituenda
est, quemadmodum & tertio casu. d. l. vn. §. accedit.
6 ¶ Nota primò pactum extranei sufficere ad hoc, vt
dos ei restitui debeat: pactum autem parentis consti-
tuentis dotem profectitiam, non mutare huius dotis
naturam, id est, non efficere vt dos sit propria patris,
sed ad hoc requiri patris stipulationem. C. de iu.dot.
l.6. Sed hodie si expressè stipulatus non sit,tacitè sti-
7 pulatus intelligitur. d.l. vn.§. accedit, ¶ Nota secun-
dò,cùm mulier in potestate patris est, patrem agere,id
est, dotem soluto matrimonio repetere debere filiâ
consentiente: videri autem filiam consentire, nisi ex-
pressè dissentiat. l.2. §. 1. & 2. ¶ Iam verò dotem re- 8
stituere cogitur maritus, vel mariti pater,qui eam ac-
cepit,vel heres: ita vt heres mariti extraneus cōdem-
netur in solidum,id est,in quantum heres est: reliqui,
id est,maritus, socer, & filius communis, in quantum
facere possunt.d.l.2.in princ.l.maritus.12. & l.seq.l.rei
iudicatæ.15.§. 1. & 2. & l. seq. l. ex diuerso 17. §.vlt.l.
etiam.18.in princ.& ℸ.de re iudic.l. non tantum.20.&
l.seq.& l.sciendum.25. ¶ Fructus dotis extremi anni 9
quo matrimonium constitit, inter actorem & reum
pro portione mensium, quibus matrimonium stetit,
vel solutum fuit, diuidi debent. verbi gratiâ si matri-
monium Kal.Ian.contractum, Kal. Maijs solutum sit;
maritus tertiam fructuum partem restituet, bessem
retinebit.l.7.§.Papinianus.

LIBER XXV.

TITVLVS I.

De impensis in res dotales factis.

SEcvndvs effectus in impensis à mari- 1
to in rem dotalem factis cernitur. ¶ Im- 2
pensarum aliæ ad fructus, aliæ ad perpe-
tuam rei dotalis vtilitatem pertinent. l. 3.
§.1. hæ partim necessariæ sunt, partim vtiles, partim
voluptariæ. Necessariæ sunt, quæ habent in se neces-
sitatem impendendi.d.l.1.§.1. id est,quibus non factis
dos minuitur.l.impensæ.14.in princ.quia res aut peri-
tura,aut deterior futura est.ℸ.de verb.signif. l.impen-
sæ.79. in princ. ideoque maritus ob eas omissas tanti
mulieri condemnatur, quanti eius interest. l.4. Tales
sunt impensæ in refectionem ædificij ruentis, propa-
gationem vitium,& arborum,curationem serui ægro-
ti,& similes.d.l.1.§.vlt.l.2.l.3.& d.l. impensæ.14.in pr.
Vtiles sunt, quas maritus non necessariò, sed vtiliter
facit, quia rem dotalem meliorem reddunt: vt factæ
in eruditionem serui, vel agrum stercorandum, & id
genus aliæ.l.5.§.vlt.l.6.& d.l. impensæ.14.§.1. & ℸ. de
verbor.signif.d.l.impensæ.§.1. Voluptariæ sunt, quas
maritus voluptatis causâ facit, & quæ speciem exor-
nant; vt picturæ parietem,non etiam fructum augent.
l.7.in princ.& ℸ.de verb.signif.d.l.impensæ.§.vlt. quæ
tamen si fiant in rebus promercalibus, adeo vt ob
hanc causam res pluris vendantur; iam non volupta-
riis, sed vtilibus adnumerantur. l. quòd si hæres. 10.
¶ Necessariæ dotem ipso iure minuunt: proinde ma- 3
ritus eo minus restituit soluto matrimonio. l. 5. & l.
pen.& C.de rei vxor.actio.l. vn. §.taceat.vers. sed nec
ob impensas. nisi modicæ sint, quas maritus ferre de-
bet.l. omnino.52. Vtiles voluntate mulieris factæ re-
petuntur actione mandati,sine eius consensu factæ re-
petuntur actione negotiorum gestorum: voluptaria-
rum nomine deductio operis facti conceditur marito,
quatenus sine speciei læsione id tollere potest. d.§. ta-
ceat.vers.sed nec ob impensas.

II. *De actione rerum amotarum.*

TErtius effectus est actio rerum amotarum. nam si 1
coniux coniugi, diuortij consilio, furtum faciat:
licèt verè furtum sit.l.1.& l. pen. tamen ne quidem di-
uortio secuto conueniri potest: quia matrimonij etiam
præteriti reuerentia famosam actionem ob id quod
tempore matrimonij factum est, excludit. d.l.1.& l.2.

Sed stante matrimonio, res condici potest:post diuor-
tium,rerum amotarum agi potest.l.rerum quidem.25.
Adeo autem verum est, hanc actionem stante matri-
monio non dari, vt si soluto matrimonio institutum
hoc iudicium fecerit, postea redintegrato matrimo-
nio soluatur. l.vlt, sed post diuortium res easdem con-
2 trectans, etiam furti tenetur. l. 3. in prioc. ¶ Amotæ
dicuntur res, quæ surreptæ & celatæ sunt, vel vendi-
tæ, donatæ, aut quoquo modo consumptæ. d. l,3. §.
3 item verum.l.si concubina.17.§.1. ¶ Hæc actio datur
tam viro contra mulierem, quàm mulieri contra vi-
rum.l.1.l.6.§.item cùm rerum. id est, contra eum eám-
ve,qui quæue per se vel per alium amouit.l.sed etsi.19.
& tam heredi,quàm contra heredem competit.d.l.6.§.
si post.& §.seq.& l,si mulier.21.§. pen. quia licèt sit ex
delicto,id est furto,tamen est rei persecutoria,ideóque
4 perpetua.d.§.pen. ¶ Et est prætoria, C. eod.l.2.perso-
5 nalis.l.rerum amotarum.26. ¶ In hoc iudicio res æsti-
mantur, quanti fuerunt eo tempore, quo amotæ sunt,
l.rerum amotarum. 29. sed & eius quod interest acto-
ris, ratio habetur. d. l. si mulier. §. commodi.& con-
demnatio fit in solidum, non in quantum vir aut mu-
lier facere potest.d.l.si mulier.§.vlt. heres autem tene-
tur,in quantum ad eum peruenit.C.eod.l.vlt.

III. *De adgnoscendis & alendis liberis, vel parentibus, vel patronis, vel libertis.*

1 QVartus effectus in adgnoscẽdis & alendis liberis
consistit. Senatus enim consulto Planciano cau-
tum est, vt facto diuortio, si mulier putet se ex eo ma-
trimonio prægnantem esse, intra dies triginta marito,
vel patri eius, vel, si copiam eorum non habeat, do-
mum denunciare possit (domum intellige hospitium,
si in ciuitate habitet: vel vbi larem matrimonio col-
locauit,si extra vrbem degat)se ex eo prægnantem esse,
qua denunciatione facta, si maritus nolit partum ad-
gnoscere, contrà denunciare debet eam non esse ex se
prægnantem, aut custodes mittere: sic enim non te-
nebitur filium adgnoscere, nisi verè filius fuerit, alio-
qui, si id non fecerit, partum agnoscere cogetur: &
adgnoscere nolens, coërcebitur extra ordinem. l.1.in
2 princ.cum quinque paragraphis sequentibus. ¶ Quia
verò Senatuscõsultum Plancianum ad eos partus per-
tinet, qui post diuortium eduntur; aliud Senatuscon-
sultum temporibus Hadriani factum est, vt etiam si
constante matrimonio partus sit editus, de agnoscen-
3 do eo agatur.l.3.§.1. ¶ Agi intellige, non actione pro-
priè dicta, sed præiudicio. Instit.de actioo.§. præiudi-
ciales. Quid autem sit præiudicium, & vnde dictum,
& quotuplex sit, exposui in Analysi Institutionum ad
eundem, §. præiudiciales. necnon.in Epitom. iur. di-
4 sput.18.the.20.& seqqq. ¶ Huic præiudicio locus est,
etiamsi nascatur post mortem patris, viuo auo, in cu-
ius potestatem recasurus est, si sit ex filio eius conce-
ptus.d.l.3.§.quid ergo. Item si dubitetur, vtrùm in ma-
trimonio, an post diuortium partus editus sit. d. l.3.§.
quid si hoc.nec non si dubitetur,an ea sit vxor, ex qua
5 est editus. d. l.3.§. & quid. ¶ Ex dictis apparet, offi-
cium parentum esse, vt filios adgnoscant, & alant;
adeo vt si alimenta denegent, eos necare videantur.
l.4. Sed & vice versa,si parentes egeant,liberi eos pro
modo facultatum alere tenentur. l. 5. & C. de alend,
lib.l.1. & 2. Item patroni egentes, & similiter eorum
liberi,à libertis pro modo facultatum sunt alendi. d.l,
5.§.solent. & §§. seqq. & l.vlt. Immo & patronorum
parentes si egeant & liberi non supersint à quibus
alantur, à libertis ali debent. d, l. 5. §. vlt. E contrario
quoque libertum inopem patronus, si possit,alere iu-
betur; alioquin perditurus patronatus. l.6. ¶ Ergo iu- 6
dex de alimentis præstandis cognoscit inter parentes
& liberos.d.l.5.in princ.vel inter patronos filiósve aut
parentes patronorum & libertos, d. l.5.§.solent.& pa-
ragraphis sequentib. Hoc titulo ex professo agitur de
liberis alendis: obiter autem, & propter tractatus af-
finitatem,de aliis personis dictum est.

IV. *De inspiciendo ventre, custodiendóque partu.*

QVintus effectus est ex rescripto Diuorum fra- 1
trum, vt si mulier à viro diuertens, neget se esse
ex eo prægnantem, maritus autem prægnantem asse-
rat,tres obstetrices eo postulante mittantur,quæ ven-
trem inspiciant, & si vel omnes vel duæ renunciaue-
rint prægnantem videri, perinde custos adhibeatur,
ac si ipsa hoc desiderasset.l.1.in pr. ¶ Sextus effectus 2
est ex edicto prætoris, vt si mulier mortuo marito
prægnantem se esse dicat, his ad quos ea res pertinet,
id denunciet, vt possint mittere mulieres quæ ven-
trem inspiciant, & viros qui custodiant. partus quo-
que editus ostendendus iisdem erit, vt prolixè conti-
netur edicto, cuius verba extant in d. l. 1. §. de inspi-
ciendo. ¶ Hi duo effectus sub vna rubrica compre- 3
henduntur: quia vtroque casu venter inspicitur, &
partus custoditur.

V. *Si ventris nomine muliere in possessionem missa, eadem possessio dolo malo ad alium translata esse dicatur.*

SEptimus effectus est, quòd mulier prægnans mit-
titur ventris nomine in possessionem vice contra
tabulas bonorum possessionis. ꝧ.de ven.in. poss.mitt.
l.1.in prioc.& §. 1. nec non ex aliis edicti partibus.d.l.
1.§.& generaliter.& l.7.Qua in parte dolum & calum-
niam mulieris, quæ ventris nomine in possessionem
mittitur, prætor coërcet. Dolum: quia si dolo malo
mulier possessionem ad alium transtulit, prætor in
eam, patrémque eam in potestate habentem, actio-
nem in factum dat, in quantum actoris interest ad-
missum alium in possessionem non fuisse.l.vn.in prin.
& §.1.quæ actio,tamquam rei persecutoria,etiam post
annum competit.d.l.vn.§. pen, Sed & eum qui in pos-
sessionem admissus est, de possessione decedere iubet.
d.l.vn.§.necessariò.

VI. *Si mulier ventris nomine in possessione calumniæ causâ esse dicetur.*

CAlumniam mulieris prætor coërcet: quia si per 1
calumniam,quasi prægnãs,cùm sciret se non esse
prægnantem, voluit in possessionem venire: in eam
vel parentem eius actionem in factum.l. 1. §. 1. §. per
calumniam.& §.in parentem. dat ei cuius interest mu-
lierem in possessionem missam non esse. d. l.1.§.com-
petit. ¶ Sed licèt hæc actio, vt & superior, detur in id 2
quod interest.d.l.1.§.simili. tamen non est perpetua, vt
illa, sed anno terminatur, quasi pœnalis, & vltra an-
num non datur.d.l.1.§.hanc autem,proptereà quòd est
famosa actio.ꝧ.de his qui notant. infam.l.notatur.13.
cum 4.legibus.sequentibus. ¶ Absolutus est tractatus 3
de nuptiis contrahendis, contractis, dissoluendis, &
dissolutis.

VII. *De concubinis.*

TErtius personalis contractus nuptiis similis est 1
concubinatus; nam concubina quodammodo
vxorem legitimam imitatur,vt ait Iulianus antecessor,
Nou.

2 No.coustit.54. (nobis est No.18.) cap.5. ¶ Differt autem coucubinatus à matrimonio, I.Quia vxor dignitate præstat concubinæ.ℸ.de legat.iij.l.item legato.49. § parui. Vude concubinatus vocatur inæquale coniugium. C. de natur. lib. l. 5. vers. quod si alterutram. II.Quia nuptiæ sont omni iure permissæ: concubinatus verò est quidem iure ciuili veteri & Iustinianico permissus.l.3.§.1.dommodò quis nec vxorem cum concubina,nec plures concubinas habet. No.18.cap.5.sed Nou.Leonis.91.& iure canonico est prohibitus. di-
1 stinct.34.c.audite.7.& xxxij. q.4.c. nemo.4. & c.dicat aliquis. 9. Nec obstat. c. is qui.5. & c. seq. d.distin.34. vbi permittitur ei qui nō habet vxorem, habere vnam concubinam: quia concubina ibi sumitur impropriè pro. vxore, quæ ducta est sine dotalibus instrumentis. ead. distin. ca. omnib. 4. §. concubina. III. Quia nuptiæ sunt diuini & humani iuris communicatio: quod de concubinatu non est dicendum. IV. Quia matrimonium sine iusta causa dissolui nequit: concubinatus pro libitu dissoluitur, quia nulla lex solui prohibet. V. Quia filij matrem quidem semper certam habent, patrem autem certum non habent, nisi sint ex iustis nuptiis suscepti.ℸ.de his qui sui vel alie. iur.sunt.l.6.& de in ius vocan.l.5. VI. Quia filij ex iustis nuptiis sunt legitimi, & in potestate patris. Institut. de patr.potest. in princ. ex concubina suscepti, sunt naturales tantùm, & sui iuris. C.de natur.lib.l.2. Nou.18. cap.5. Nou.89.
3 cap.12. ¶ Nota focariæ appellatione concubinam significari. C.de donat.int.vir. & vxor. l.2. & de condit. insert.l.3.

LIBER XXVI.

Titvlvs I.

De tutelis.

1 Expositi sunt tres personales contractus, qui mutuo consensu fiunt, sponsalia, nuptiæ & concubinatus: quartus, id est tutela, dicitur quidem contractus. ℸ. de diuers. reg. iur. l. contractus.27. Sed impropriè, & latè sumpto contractus vocabulo, reuera autem est quasi contractus. ℸ. de oblig.& act.l.5.§.1.& Instit.de oblig.quæ qua.ex contr.§.tutores. Quia verò curatores sunt tutoribus similes, ac permulta sunt tutoribus & curatoribus communia: idcirco in hac parte agetur etiam de curatione & curatoribus, & fere in omnibus titulis simul de tutoribus & curatoribus agendum proponetur. Non tamen dico curationem esse contractum vel quasi contractum personalem, Quod dixi de tutela: quia tutor regulariter datur personæ. ℸ.tit.prox.l.quia.14.& Instit. qui testam. tut. da. poss.§.certæ. curator autem datur rebus. C. de nupt.l.
2 in copulandis.8.& Instit.de curat.§.item inuiti. ¶ Tutela est vis & potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter ætatem suam sponte se defendere nequit, iure ciuili data, ac permissa.l.1.in princ. Dicitur *vis & potestas*. hæc duo vocabula sumuntur ἐκ παραλλήλου. Hinc autem apparet nos tutelam sumere in significatione propria, quandoque verò accipitur pro tutelæ administratione, vt ℸ. de administr.tutor.l.3.§. quamuis.& §.vlt.& in tit. C. de diuid. tut. Additur *in capite libero*, id est, in tutore, qui debet esse homo liber: & regulariter masculus, non femina: quia tutela est plerumque officium virile. l. tutela.56. in princ. & C. quan.muli.tut.offic.l.1. Sed ex speciali priuilegio propter naturalem affectionem mater & auia ad tutelam admittuntur. C.eod.l.2.& 3. Nou.118.cap.5. Sed nihil refert, vtrum tutor sit paterfam.an filiusfam. ℸ. de his qui sui vel alie.iur. sunt. l. filiusfam.9.& Instit. qui testam.tutor.da.poss.in princ. Adiicitur *ad tuendum*. hinc tutores dicti sunt, quasi tuitores ac defensores. nam tutores sunt, qui hanc vim & potestatem habent. l.1. §.1.& Instit.eod.§.tutores. Adiungitur *eum*, id est, pupillum. pupillus est impubes sui iuris. Impubes est masculus vsque ad decimum quartum, femina vsque ad duodecimum annum completum. Institut.quib.mod. tut.finit. in princ. Additur *propter ætatem*. subaudi, pupillarem. Apponitur *sponte se defendere nequit*, id est, sine tutore. Tandem dicitur, *iure ciuili data ac permissa*. vbi coniunctio accipitur pro disiunctione; vt in l. sæpe.53.ℸ.de verb. signif. Iure ciuili datur tutela legitima, quæ ipso iure defertur. Permittitur autem testamentaria, & datiua; quia testator vel magistratus iure permittente tutorem dat. l.1. in princ.& l.6.§. tutoris. Hæc dicta sint de definitione tutelæ. ¶ Curatio au- 3
tem est potestas in capite libero ad tuenda illius negotia, qui per ætatem, vel animi aut corporis vitium, ea gerere non potest, vt defioiui disput.4.the.1. ¶ Tute- 4
læ diuisio duplex notanda est. Prior diuisio curationi quoque communis est, quòd vel est tutor seu curator cum administratione, vel honorarios qui honoris tantùm causa datur, non vt administret. vel notitiæ causâ datur, id est, non vt gerat, sed vt gerentes instruat. ℸ.de adm.tut.l.3.§.1.& 2.& de sulut.l.quod si fortè.14. §.1.& C. de peric.tut.l.1. ¶ Posterior diuisio est, quod 5
aut est testamentaria, aut legitima, aut datiua, quas species proximis titulis enarrabimus. Hæc diuisio non æquè conuenit curæ atque tutelæ: quia curator inutiliter testamento datur nisi a magistratu confirmetur. Instit.de curat.§.1.

II. *De testamentaria tutela.*

Tutela testamentaria est, cùm parens liberis impu- 1
beribus eius potestati subiectis, post eius mortem non recasuris in alienā potestatem, sed futuris sui iuris. Instit. de tute.§.permissum, vel suis postumis, id est, qui in eadem causa essent, si viuo parente nascerentur. Instit. eod. §. pen. tutorem dat in testamento vel codicillis testamento confirmatis.l.3. ¶ Vt igitur 2
hæc tutela procedat, opus est, vt omnes circumstantiæ requisitę concurrant oportet enim tutorem dari. I. Ab eo qui dare potest, id est, à parente qui in potestate habet, non à matre, vel extraneo. II. Ei cui dari potest, id est, liberis impuberibus in potestate constitutis; non emancipatis, vel aliis. III. Quomodo oportet, id est, verbis directis, veluti, *Tutor esto*: non precariis, veluti, *Precor te curam habere*. IV. Vbi oportet, id est, in testamento vel codicillis testamento confirmatis. Præterea tutorem dare licet, non curatorem. Si igitur hæc omnia obseruentur, quæ requiri diximus, datio tutoris ipso iure valet. ℸ.tit.prox.l.1.

III. *De confirmando tutore vel curatore.*

Si quid ex his desideretur, putà si tutor filio eman- 1
cipato, vel à matre, vel curator datus sit, datio tutoris vel curatoris ipso iure non valet, sed decreto magistratus confirmanda est. d. l.1.& Instit. de tute.§. vlt. & de curat.in pr. ¶ Datus à patre confirmatur si- 2
ne inquisitione. l.1. §.pen. & ℸ. tit. prox. l. 4.& Instit. de tutel. §. vlt. nisi sit datus filio naturali, cui nihil in testamēto relictum sit. hic enim sine inquisitione non confirmatur.l.7.in princ, Inquisitionem intellige, qua

quæritur, an tutor vel curator sit idoneus; quia standum est iudicio patris, dummodò de eius voluntate constet. Ceterum omnino quærendum est, an ea fuerit patris voluntas, & an in ea perseuerauerit.l.in con-
3 firmando. 8. & l. seq. ¶ Datas à matre, vel extraneo, nec sine inquisitione, nec nisi instituto heredi datus sit, confirmari debet. l. 2. & 5. & C. eod. l. 1. & ti. tit.
4 prox. l. 4. ¶ Interdum etiam à patre datum prætor reprobat; videlicèt si aut ea de tutore comperta habeat, quæ testatorem latebant; aut ipse pater, qui tutorem testamento dedit, voluntatem postea mutauit l. pen.

IV. *De legitimis tutoribus.*

CEssante tutela testamentaria, locus est legitimæ. Instit. de legit.adgnat.tut.in pr.quæ ipso iure defertur. l. 5. in pr. vel ex verbis legis xij. tabularum, vt tutela proximorum adgnatorum.l. 1.in pr. & Instit.de legit. adgn. tut. §. 1. vel ex mente eiusdem legis, vt patronorum. l. 3. in pr. & Instit. de legit. patron. tut. & parentum. d. l. 3. §. vlt. & Instit. de legit.paren.tut.vel ex nouo iure, vt fiduciaria. Instit. de fiduc.tut. Hodie legitima tutela defertur ex No, 118. cap. vlt.his qui ad legitimam successionem vocantur: ita vt eodem ordine vocentur ad emolumentum hereditatis, & ad onus tutelæ.

V. *De tutoribus & curatoribus datis ab his qui ius dandi habent: & qui, & in quibus causis specialiter dari possunt.*

1 SI cui neque testamentarius, neque legitimus tutor sit, aut si cui legitimus curator non sit, ei cōpetens magistratus tutorem vel curatorem dat, qui nō solum à Doctoribus vocatur datiuus, sed etiā à Modestino in l.7.ff.rem pup.sal.fo.ab Vlpiano autem tit.de tute.honotatius. Quare verbum *honorarius*, est homonymum, vel enim dicitur honorarius, quia honoris causâ da-
2 tur, vt accepi.ff.de tute.& ff. de administr.tut.vel quia ab honores gerente datur, vt hîc. ¶ De hac datiua tutela vel curatione quinque quæstiones dissoluuntur,
3 tres hoc titulo, reliquæ duæ tit.seq. ¶ Prima quæstio est, qui possint dare tutores, vel curatores. In vrbe dant, qui iurisdictionem habent, vt prætor, vel præfectus vrbi. Instit. de Attilia.tuto.§.sed hoc iure in prouincia is cui hanc facultatem lex, vel Senatusconsultum, vel princeps nominatim concessit. ff.de tute.l.6.§.tutores, vt præses, & magistratus municipalis.d §.sed hoc iure
4 & §. seq. ¶ Secunda quæstio est, qui possint dari tutores vel curatores. Hi dari possunt, qui sunt damnis iurisdictioni subiecti.l.3.& Instit. de Attil.tuto.d.§.sed hoc iure.siue sint patresfamilias, siue filijfamiliàs.ff.de
5 his qui sui vel alie. iur. sunt. l. filiusfam. 9. ¶ Tertia quæstio est, in quibus causis dentur. Verbi gratiâ, tutor pupillo datur ad adeundam hereditatem. l. impuberi.9 curator adolescenti datur ad litem. Institut.de curat.§.item inuiti.

VI. *Qui petant tutores vel curatores, & vbi petantur.*

1 QVarta quæstio est, qui petant tutores vel cura-
2 tores. ¶ Pupillo tutores petere alij pro libitu possunt, vt cognati, & amici: alij petere iubentur, vt mater, & libertini alioquin illa priuatur successione, si filius in ætate pupillari decesserit: liberti verò à magistratu puniuntur. l.2. §.1.& Instit. de senatusconf.Tertull. §.
3 penult. ¶ Curatorem adultus sibi ipse petit, vel eius voluntate alij quilibet.d.l.2.§. πάντα αὐτῶ, hæc quidem,
4 & §. seq. ¶ Quinta quæstio est, vbi tutores vel curatores petantur. Ibi petuntur, vnde is, cui dantur, originem ducit. C.vbi petāt.tut.vel curat.l.vn.aut vbi facultates eius sitæ sunt.ff.tit.prox.l.pupillo.27.

VII. *De administratione & periculo tutorum & curatorum, qui gesserint vel non: & de agentibus, vel conueniendis vno, vel pluribus.*

POstquam tutelæ definitionem eiúsque & curæ 1 species exposuit: vnde intelleximus tam ea quæ ad tutelæ essentiam spectant, quàm ea quæ ad constituendos tutores vel curatores pertinent: quia ex diuersitate tutores vel curatores constituentium, diuersa tutelarum & curationum genera oriuntur: consequenter de eorum iam constitutorū officio agit: quod quidem partim in administratione, partim in auctoritate consistit. aut enim tutor vel curator aliquid facit seu gerit, aut pupillo vel adolescenti aliquid facienti assentitur & auctor est. ¶ Huius rubricæ, duæ sunt 2 partes: Prior generalis, de tutelæ administratione, & periculo, quod administrationem peractam aut neglectam consequitur: Posterior specialis, de administratione iudiciali, id est, de ea administrationis parte, quæ in actionibus pupillaribus mouendis vel suscipiendis cernitur. Ad vtramque partem notare nonnulla oportet. breuitatis autem gratiâ loquemur de solis tutoribus, eadem intellecturi de curatoribus. ¶ De administratione hæc notentur. I. Tutor cogi- 3 tur tutelam gerere, nisi iusta de causa excusetur: alioquin suo periculo cessat. l.1.in pr.& §.1. Priùs tamen quàm gerat, inuentarium rerum pupillarium facere debet. l. 7. in princip. & C. eod. l.tutores.24.& arbitr. ff. vlt. §. illo. II. Non solùm gerere creditur, qui ipse gerit, sed & qui alij gerendum mandat, & qui satis à contutore accipit rem pupilli saluam fore, eíque administrationem committit.l.rres tutores.55.§.non solùm. III. Tutor in administrandis rebus pupillaribus loco domini habetur, non cùm rem perdit, & pupillum spoliat.l.tutor qui.27.& ff.pro empt.l.7.§.si tutor. IV. Neque vtilia prætermittere, neque inutilia admittere debet. C.de episcop.audien. l. de creationibus.27. vers. ita tamen. V. Quia plerumque vtilius est per vnum quàm per plures tutelam geri: idcirco placuit, eum solum gerere, qui satisdat rem pupilli saluam fore, aut quem testator, vel maior tutorum pars vel prætor elegit.l.3. & ff. de postul.l.3. in princ. & Instit. de satisdat. tutor. §. 1. ceteri sunt aut honoris causâ dati, qui vocantur honorarij.d.l.3.in princ.aut notitiæ causâ dati, quia patrimonij pupillaris notitiam habent, vnde possunt alios tutores instruere, sed ipsis propter humilitatem tutela non committitur. C. de peric.tut. l.1. Quandoque duobus administratio committitur.l. decreto. 24. §. 1. Interdum electo adiungitur curator. d.l. 3. §. nam etsi. Sed etsi omnes velint simul gerere, ant inter se tutelam, id est administrationem diuidere, prætor is morem gerit.d.l.3.§ pen.& vlt. ¶ De periculo hæc notentur. I. Periculum tutelæ ad tutorem spe- 4 ctat, eo quo scit se tutorem datum. l. 5.§.vlt.& C.eod. l. 5. II. Tutor tenetur, si fecit quod facere non debuit, vel non fecit quod facere debuit. ff. de tute. & rat.distrah.l.1. in princ. III. Aut tutela est indiuisa, aut voluntate testatoris vel prætoris diuisa; aut ipsi tutores sponte sua inter se tutelam diuiserunt. Cùm tutela est indiuisa, subdistinguere oportet, aut enim nemo gessit, aut quidam, aut omnes gesseruot. Primo casu omnes æqualiter tenentur, ita vt pupillo detur electio

contra

contra quem agere velit, huic verò qui conuenitur,
quia ob suam contumaciam damnandus est, pupillus
actionem pro parte in contutorem cedere non tene-
tur. l. si plures. 38. & licèt aliquis tutorum quædam
gesserit, tamen ob ea quæ nemo gessit, non hic magis
quàm aliùs, sed omnes æqualiter teneantur; nisi hic
quædam imperfecta reliquit, aut cum à se gestis con-
iuncta neglexit: de his enim ante cæteros est conue-
niendus, l. tutores, qui. 39. §. in eum. l. tres tutores. 55. §.
item in eo. Secundo casu priùs conueniendi sunt, qui
gesserant, si modò sint soluendo. C. arbitr. tut. l. 6. &
de hered. tut. l. 2. & si tut. vel curat. reipub. cau. ab. l. 1.
Tertio casu pupillus habet electionem conueniendi
omnes, vel aliquos. Si omnes conueniantur, & vna
sententiâ damnentur, periculum diuisum est, nec alter
pro altero tenetur: C. si plur. vna sent. condem. sunt.
l. 2. Si aliqui conueniantur, hi possunt petere, vt actio
inter omnes, qui sunt soluendo, diuidatur, vel vt actio-
nes sibi contra alios à pupillo cedantur: quam cessio-
nem si petere prætermiserint, nihilominùs partem vti-
li actione à contutoribus repetent, nisi ex communi
dolo conuenti sint. ℌ. de tut. & rat. distrah. l. 1. §. nunc
tractemus. & §§. seqq. & C. de diuid. tut. l. 2. in princip.
Cùm autem tutela ex solo tutorum consensu diuisa
est, perinde est ac si indiuisa mansisset: quia non debet
eorum conuentio præiudicium pupillo facere. C. eod.
l. 3. Denique cùm à testatore, vel à iudice est diuisa,
pro sua quisque parte tenetur, non pro parte contuto-
ris; nisi quatenus dolo aut culpa non curauit eum tam-
quam suspectum remoueri, vel seriùs id curauit. C. eo.
l. 2. §. in diuisionem. Coniun. ea quæ scripsi in tit. C. de
5 diuid. tute. ¶ De actione per vnum pluresue tutores
mouenda, vel subeunda, hoc notetur, si tutela sit indi-
uisa, omnes, vel aliis cessantibus vnum posse agere
vel conueniri. C. si ex plurib. tut. vel curat. l. 1. Si verò
sit diuisa, quemlibet pro parte sibi commissa agere vel
conueniri debere. C. eod. l. 2. Quod non debet ita acci-
pi, quasi ipso iure denegetur actio pro parte ad alium
tutorem pertinente: sed agenti obstabit exceptio. Qua-
re si tutor rerum Italicarum, à creditore prouinciali
conueniatur: pro suo arbitrio potest vel eum exceptio-
ne summouere, vel iudicium subire, vel etiam ei sol-
uere. l. Titium. 47. §. vlt. Item conuentus à tutore re-
rum Italicarum, potest obiicere compẽsationem eius
quod sibi à pupillo debetur ex causa pertinente ad tu-
torem rerum prouincialium. l. inter tutores. 36.

VIII. *De auctoritate & consensu tutorum & curatorum.*

1 EXposito primo tutoris vel curatoris officio, se-
cundum quod ipse aliquid gerit, consequenter di-
cendum de altero officio, secundum quod pupillo
vel minori aliquid facienti consentit, siue auctor est.
2 ¶ Nota primò, auctoritatem esse speciem consensus,
vt docui Instit. h. t. & ℌ. quod iuss. in princ. & auctorem
fieri, nihil aliud esse, quam probare id quod agitur. l. 3.
3 ¶ Nota secundò, tutoris auctoritatem esse necessa-
riam, cùm pupilli conditio fit deterior, non cum fit
4 melior. Instit. h. t. in pr. ¶ Nota tertiò, tutorem in ipso
negotio præsentem debere auctorem fieri: per episto-
lam verò, vel post tempus, frustra consentire. l. obli-
5 gari. 9. §. pen. & Instit. eod. §. pen. ¶ Nota quartò, si
multi sint tutores, tutela indiuisa, auctoritatem vnius
sufficere: tutelà diuisà, singulos debere pro suis parti-
bus auctores fieri, vbi tamen de tutela dissoluenda
agitur, putà si pupillus sit arrogandus, omnium con-
6 sensum omnimodo requiri. C. eod. l. vltim. ¶ Nota
quintò, tutorem non posse in rem suam auctorem fie-
ri. l. 1. in pr. & Instit. eod. §. vlt. & ℌ. ad Trebell. l. 1. §.
fuit quæsitum. ¶ Hæc quæ de tutore dixi, etiam in 7
curatore obtinent.

IX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possunt.*

ACtionem intentat vel suscipit aliquando tutor 1
seu curator, quandoque eo auctore minor, inter-
dum ex eius facto minor. Appellatione minoris conti-
netur etiam pupillus. Hi tres casus ordine explicantur:
primus tit. 7. secundus tit. 8. expositi fuerunt tertius
hoc tit. 9. declaratur. ¶ Ex facto tutoris vel curatoris 2
minor certis tantùm casibus habet actionem. C. eod.
l. vlt. non directam, sed vtilem: veluti si tutor vel cura-
tor pecuniam minoris credidit, & sibi stipulatus sit,
vel minoris pecuniâ rem emit, vel rem minoris loca-
uit. l. 2. & C. eod. l. 2. & l. 4. ¶ Contrà minor vtili 3
actione tenetur, si tutor vel curator condemnatus sit.
C. eod. l. 1. aut si pecunia quam tutor vel curator mu-
tuò accepit, in rem minoris versa sit. C. eod. l. 3. aut
si ex dolo tutoris vel curatoris minor locupletior fa-
ctus sit. l. 3.

X. *De suspectis tutoribus, vel curatoribus.*

EXposito tutoris & curatoris officio, sciendum 1
est, eum, qui officio non fungitur, remoueri tam-
quam suspectum. ¶ Nota primò suspectum, dici, non 2
ex facultatibus, sed ex moribus. l. suspectum. 8. & Instit.
eod. §. vlt. suspectus enim est, qui malè tutelam gerit,
gesturúsue esse videtur. Inst. eod. §. suspectus autem est. 3
¶ Nota secundò, suspecti accusationem introductam 4
esse l. xij. tabularum. l. 1. §. sciendum & Instit. eod. in pr.
¶ Nota tertiò hanc accusationem quasi publicum es-
se, id est, quemuis ad accusandum admitti. d. l. 1. §. con-
sequens. & Instit. eod. §. consequens. ¶ Nota quartò, 5
pendente suspecti iudicio, administrationem accusa-
to interdici. Institut. eod. §. si quis autem suspectus.
¶ Nota quintò, tutorem suspectum remoueri, vel pro- 6
pter dolum, vel propter culpam priori casu notatur
infamiâ: posteriori casu non fit infamis. l. 3. §. vltim.
& l. 4. & Institut. eod. §. suspectus autem remotus.

LIBER XXVII.

TITVLVS I.

De excusationibus.

TVTORVM & curatorum officium cessat 1
vel eis inuitis, si tamquàm suspecti remo-
ueantur: vel eis volentibus si excusati iu-
sta de causa mereantur. Cùm igitur de su-
spectis dictum sit, consequenter de excusationibus
agitur. ¶ Excusatio est immunitatis allegatio ¶ Et 2
est. I. Vel cõmunis tutori & curatori, veluti propter 3
ætatem maiorem. 70. annis, aut propter numerum li-
berorum. l. 2. & Instit. eod. in princ. & §. item maior.
vel curatoris propria. veluti ne quis cogatur curatio-
nem eius suscipere, cuius tutelam gessit. C. eod. l. cu-
rator. 20. Instit. eod. §. qui tutelam. II. Vel in totum,
vel ad tempus. Instit. de curat. §. penult. vel pro parte
patrimonij. l. propter litem. 21. §. licèt. ¶ Nota primò, 4
licèt ad alia munera vocatus debeat à datione siue im-
positione muneris appellare. ℌ. de vacat. mun. l. 1. in
pr. tamen vocatum ad tutelam vel curationem, non
appellare, sed excusationem suam proponere; & si ex-
cusationem iudex reiecerit, tum demum à sententia
iudicis appellare. Instit. h. t. §. qui autem. Quam sen-

rentiam Doctores sic accipiunt, vt tutor vel curator
non possit appellare, priusquam excusationem propo-
suerit, eámque iudex reiecerit. Cuiac. autem putat
eum pro libitu posse vel appellare, vel appellationem
omittere. Mihi Doctorum sententia verior videtur:
quia cùm Modestinus in l. ἐπίτας. 13. in princ. dicat
eum aduersus sententiam, qua excusatio reiicitur, ha-
bere licentiam appellandi, à contrario sensu indicat
eum ante dictam sententiam non habere appellandi
5 licentiam. ¶ Nota secundò, eum, qui se excusare vult,
debere intra statuta tempora ad iudicem venire. d. l.
ἐπίτας. §. 1. & Instit. eod. d. §. qui autem. non absentem
per libellum suam excusationem proponere. l. excu-
6 sare. 15. ¶ Nota tertio, falsam excusationem, licèt à
iudice admissa fuerit, tamen non prodesse, nec à tute-
læ vel curationis onere excusatum liberare. C. si tut.
vel cur. fals. alleg. excus. sit. eo. tit. & Instit. h. t. §. vlt.

II. *Vbi pupillus educari vel morari debeat: & de alimentis ei præstandis.*

1 POstquàm egit de tutelis in genere, necnon de tu-
toribus seu curatoribus testamento, vel lege, vel à
magistratu constituendis, & de eorum officio, & de
modis, quibus tutela vel cura finitur, adeo vt tutoris
vel curatoris officium conquiescat: tandem vult ex-
plicare varia iudicis officia circa tutelam & curatio-
nem. quæ quidem officia ad tria summa genera refe-
runtur: aut enim ad minoris personam spectat: aut ad
actiones personales: aut ad res, & actionem realem,
2 vt ex sequentibus intelligetur. ¶ Ad personam pu-
pilli pertinent duo iudicis officia, quæ hoc titulo pro-
ponuntur. Primum officium est, vt iudex decernat,
vbi pupillus educari vel morari debeat, habita ratione
personæ, conditionis, & temporis. l. 1. in princ. & §. 1.
& l. 5. Alterum officium est, vt alimenta minori à tu-
tore vel curatore præstanda, pro modo facultatum de-
cernat. l. 2. & 3.

III. *De tutelæ, & rationibus distrahendis, & vtili curationis causâ actione.*

1 ACtiones personales, quæ ad hunc locum perti-
nent, ad tria genera referuntur. Primum genus
respicit veros tutores & curatores, siue à minoribus
2 conueniuntur, siue cõtra eos agant. Actiones quibus à
minorib. cõueniuntur, plures sunt. ¶ Prima est actio
tutelæ directa, qua tutor finitâ tutelâ rationẽ admini-
strationis suæ reddere, & reliqua soluere cogitur, ita vt
& dolum & culpam præstet. l. 1. in princ. & §. vlt. l. 4. in
princ. & C. arbitr. tut. l. 1. l. tutorem. 9. & Instit. de Atil.
tut. §. vlt. & famæ periculum subeat, quia ob dolum
damnatus notatur infamia. ff. de his qui notan. infam.
3 l. 1. vers. qui pro socio. ¶ Hanc actionem constat esse
ex quasi contractu. ff. de oblig. & act. l. 5. §. tutores. &
Instit. de oblig. quæ qua. ex contra. §. tutores. bonæ-
fidei Instit. de action. §. actionum. priuilegiariam. l. vlt.
4 ¶ Quatenus autem ex multis tutoribus vel curatori-
bus singuli teneantur, ex his, quæ suprà docui de peri-
culo tutorum & curatorum, peti debet. De heredibus
5 verò dicetur ff. tit. 7. ¶ Secunda est actio de rationi-
bus distrahẽdis, ex lege xij. tabularũ. ff. de administ. tu-
tor. l. tres tutores. 55. §. 1. qua tutor siue testamẽtarius,
siue legitimus, siue datiuus. l. 1. §. rationibus distrahen-
dis, qui in tutela gerenda rem ex pupilli bonis abstulit.
l. 2. in pr. post tutelam finitam conuenitur. d. l. 1. §. vlt.
in duplum. d. l. tres tutores. §. 1. ita vt sit actio mixta. d.
l. 2. §. vlt. & rei æstimatio duplicata in condemnatio-
nem veniat, non habita ratione eius quod pupilli in-
6 terest. d. l. 1. §. considerandum. ¶ Hæc actio non est
ex furto, sed ex tutelæ obligatione: & cõtra tutorem,
qui furandi animo fecit, concurrit cum actione furti,
& condictione furtiua. d. l. 1. §. in tutela. & §. seq. d. l. 2.
§. 1. ¶ Est autem actio perpetua, & heredib. datur, non 7
contra heredes; quia est pœnalis. d. l. 1. §. penult. non
tamen merè pœnalis, sed mixta, vt iã docui. ¶ Cuiac. 8
notat hanc actionem esse arbitrariam, non quia lex
aliqua hoc expressè dicat; sed quia res arbitrio iudi-
cis æstimatur. ¶ Tertia est actio vtilis quæ datur mi- 9
nori aduersus curatorem, id est, vtilis actio tutelæ, vel
negotiorum gestorum. C. arbitr. tut. l. 3. & l. 7. quæ
datur etiam durante curatione de aliqua particulari
causa. l. 4. §. vlt. l. si eum adhuc. 16. in fin. & ff. de admi-
nistr. tut. l. cum curatore. 27. non vt curationis ratio-
nes reddantur; quia nõ ante curationem finitam red-
di debent. C. eod. l. 2. l. rationes. 14. Directa actio in cu-
ratorem non est, nec tutelæ, quia non est tutor; nec
negotiorum gestor, quia non sponte sua sed officij
necessitate coactus gerit. Existimo etiã vtilem actio-
nem rationibus distrahendis in curatorem competere
quia æquitatis ratio hoc suadet. ¶ Porrò curator 10
æquè ac tutor dolũ & culpã præstat. C. arbitr. tut. d. l. 7.

IV. *De contraria tutelæ & vtili actione.*

ACtiones autem quæ tutoribus vel curatoribus 1
aduersus minorem competũt, duæ, vel tres sunt.
¶ Prima est contraria actio tutelæ, quæ tutori contra 2
pupillum datur de eo quod pro ratione tutelæ gesta si-
bi abest, quia pro pupillo impendit. l. 1. in princ. & §.
vlt. vel abfuturum est, quia pro pupillo se obligauit.
l. vlt. ¶ Hæc actio est prætoria. d. l. 1. in princ. non fa- 3
mosa. ff. de his qui notant. infam. l. 6. §. vlt. & est perpe-
tua datúrque heredi, & contra heredes. l. 4. §. vlt. ¶ Se- 4
cunda est vtilis actio tutelæ. Tertia est vtilis actio ne-
gotiorum gestorum. quæ actiones ex hisdem causis
dantur curatori aduersus minorem, ex quibus dixi-
mus tutelæ contrariam dari tutori contra pupillum.
& omnino eadem est harum actionum expositio.

V. *De eo qui pro tutore próve curatore negotia gessit.*

SEcundum genus continet actiones ad eum perti- 1
nentes, qui pro tutore, vel pro curatore negotia
gessit. ¶ Pro tutore negotia gerit, qui, cùm tutor non 2
sit, munere tutoris fungitur in re impuberis, siue putet
se esse tutorem, siue sciens fingat se esse tutorem. l. 1.
§. 1. Ergo similiter pro curatore gerit falsus curator,
siue putet se esse, siue sciat se non esse curatorem.
¶ Hic plures actiones considerantur. Prima est actio 3
protutelæ prætoria, quæ minori contra eum, qui pro
tutore negotia gessit, etiam durante administratione
competit. l. 1. in princ. & C. de testam. tut. l. 4. in quam
actionem & dolus & culpa venit, vt in actionem tu-
telæ. l. pen. ¶ Secunda est actio negotiorum gesto- 4
rum, quæ contra eum, qui pro tutore próve curatore
administrauit, minori competit. ff. qui da. tut. vel cu-
rat. poss. l. 4. Tertia est actio contraria, quæ dictis per-
sonis datur aduersus minorem. l. vlt.

VI. *Quod falso tutore auctore gestum esse dicatur.*

QVarta est restitutio in integrum, qua ei succurri- 1
tur, cum quo ignorante gestum aliquid est falso
tutore auctore. l. 1. ¶ Quinta est actio in factum, qua 2
falsus tutor, qui dolo malo auctor factus est, ei tene-
tur, quem decepit, in id quod eius interest. l. 7. ¶ Hu- 3
ius exemplo datur actio in eum qui dolo fecit, vt ali-
quis falsò putans se esse tutorem, auctor fieret. l. hu-
ius.

4 ius.9.in princ. ¶ Hæ actiones sunt in factum, dantúrque heredibus, non contra heredes, nec post annum. ob factum autem serui dantur in dominum noxales. d.l.huius.§.1.

VII. *De fideiussoribus, & nominatoribus, & heredibus tutorum, & curatorum.*

1 TErtium genus est earum actionum, quæ ob veram tutelam aut curationem non in ipsos tuto-
2 res vel curatores, sed in alias personas dantur. ¶ Primò namque cùm tutor vel curator teneatur satisdare rem pupilli vel adolescentis saluam fore. Instit. de satisdat. tut.in princ. certè fideiussores ab eo dati tenentur ex stipulatu. Tunc autem cum eis agi potest, quando & contra tutorem vel curatorem potest. ℱ. rem pupil.salu.fo.l.1. Beneficium diuisionis ex sua persona fideiussores non habent, si plures ab vno tutore dati sint. ℱ. eod.l.vlt.sed ex persona tutorum habent, si pro
3 multis tutoribus cauerunt. l. 6. ¶ Secundò tenentur, qui per se vel per alium postularunt, aut nominarunt tutorem siue curatorem. l. 2. & ℱ. qui pet. tuto. l. 2. §.
4 pen.& C.de magistrat.conueni.l.4. ¶ Tertiò tenentur heredes tutorum vel curatorum, hi præstant etiam ex sua persona dolum, & latam culpam. de sua leui culpa non tenentur, nisi tribus casibus. Vnus est, si lis cum defuncto fuit contestata. alter, si non certant de damno vitando, sed de lucro captando. tertius, si quid gratiosè alteri præstiterint in præiudicium minoris. C. de in lit.iur.l.pen.& de hered.tut.l.1.

VIII. *De magistratibus conueniendis.*

1 QVartò, si à personis suprà comprehensis exigi non possit, actio subsidiaris datur in eos, qui satisdationem exigere debent, vt magistratus municipales, & scribas, si aut satisdationem non exegerunt, aut non idoneè passi sunt caueri.l.1.in prin.& C.eod.l.vlt. & Instit.de satisdat.tut.§.sciendum.& §.vlt. Item is tenetur, qui ad æstimandas satisdationes datus est à præ-
2 tore, vel præside. l.1. §. si præses. & §. Diuus. ¶ Nota primò, hac actione maiores magistratus, vt prætorem & præsidem, non teneri.l.1.§.neque. & Instit. de satisdat. tut. §. vlt. quoniam ex aliorum relatione tutores dare, & fideiussores admittere solent. d.l.1.§. si præses.
3 ¶ Nota secundò, hanc actionem transire in heredes, vt scilicèt de dolo & lata culpa teneantur.l.4.l.6.& C.
4 eod.l.2. ¶ Nota tertiò, hanc actionem specie non differre ab ea, quæ contra tutores datur.l.vlt. Ab ea tamen differt multis modis. I. Quia non est directa, sed vtilis. C.eod.l.1. & l.pen. II. Quia est subsidiaria. C. de magistratibus conuenien. l.3.4.5. & Instit. de satisdat.tut. §. sciendum. III. Quia non est priuilegiaria.
5 d.l.1.§.priuilegium. ¶ Nota quartò si plures sint collegæ, & omnes sint soluendo, eis dari beneficium diuisionis, vt singuli pro partibus conueniantur, si modò ex culpa, nó ex dolo cóueniantur.l.7. & C.eod.l.3.
6 ¶ Hactenus de actionibus personalibus, quæ ex tutela vel curatione nascuntur.

IX. *De rebus eorum qui sub tutela vel cura sunt, sine decreto non alienandis vel supponendis.*

VLtimum iudicis officium ad res minorum & actionem realem respicit, vt ℱ.initio tit.2.proposui. Sciendum est, tutorem vel curatorem non posse prædia rustica vel suburbana sine decreto prætoris alienare, vel pignori siue hypothecæ supponere; quoniam alienatio vel suppositio ipso iure nulla est ex oratione Seueri, cuius verba extant in l.1. §. & sunt verba. Constantinus autem hoc ius produxit ad omnes res minorum, quæ seruando seruari possunt. C.de administr.tut.l.lex quæ.25.

X. *De curatoribus furioso & alijs extra minores dandis.*

HActenus egit de tutoribus & curatoribus mino- 1
rum, hoc vltimo titulo agit de aliarum personarum curatoribus. Non enim vt tutor datur solùm pupillis, ita curator datur solùm adolescentibus: immo datur etiam furiosis. l.1.in princ.l.4. l.7. l. Iulianus.10. §.1.& legib.sequentibus.& C.eod.10.tit.& Institut.de curator.§. furiosi mente captis. l.virum.14.& Instit.d. §.furiosi.& C.eod.l.3.& Institu.de curat.§.sed & mente captis, prodigis. §.1.l.sæpe.13.l.& mulieri. 15. §.1. l. pen.§.r.& seqq.& C.eod.l.1.fatuis.ℱ.de postul.l.s.mutis, surdis, perpetuo morbo laborantibus. Instit. de curat.d.§ sed & mente captis. & ceteris, qui reb. suis superesse non possunt.l.2.ventri, seu bonis ventris nomine.l. bonorum.8. & bonis hereditatis iacentis. l.3. aut
bonis debitoris distrahendis.l.5.l.cuius.9. ¶ Nota pri- 2
mò, legitimum curatorem furiosi vel prodigi esse adgnatum: sed si hic non sit idoneus, alium a prætore dari.d.l.1.in princ.d.l.sæpe.& Instit.de curat.d.§.furiosi. Item aliis personis curatorem à prætore dari. l.2. &
Instit.de curat.§.r. ¶ Nota secundò, has curationes fi- 3
niri, cùm causa dati curatoris cessat, veluti cùm furiosus sanitatem mentis, vel prodigus bonos mores recce-
perit.l.1.in princ. ¶ Nota tertiò, actionem, quæ furio- 4
so vel prodigo contra tutorem datur, esse priuilegia-
riam. d.l. & mulieri.§.1. ¶ Nota quartò, si minor sit 5
furiosus vel prodigus, curatorem ei dari potiùs ratione ætatis, quàm furoris, aut prodigalitatis. ℱ.de tute.l.
3.§.1. ¶ Nota quintò, curatorem interdum dari etiam 6
pupillo, veluti si tutor non sit idoneus, vel sit ad tempus excusatus, quia tutorem habenti tutor dari non debet.ℱ.de tutel.l.solet.13.& Instit.de curat.§.pen.

IVLII PACII A BERIGA I. C. ISAGOGICORVM IN PANDECTAS

PARS V.

NOn solùm ex rerum vel personarum 1
contractibus, de quibus hactenus dictum est, obligatio nascitur, sed etiam ex successionibus. Nam heres obligationibus hereditariis est obnoxius, & præterea ad legata præstanda tenetur ex quasi contractu, quia adeundo quasi contrahit. ℱ.de oblig. & act.l.5.§. heres.& Instit.de oblig.quæ qua. ex contra.§. heres. Est autem successio vel ciuilis, vel prætoria: & vel ex testamento, vel ab intestato. Ciuilis ex testamento declaratur hac quinta Digestorum parte; reliquæ in sequentem partem reiiciuntur. In hac igitur quinta parte explicantur omnes vltimæ voluntates, & instrumenta, quibus hæ volun-
tates significantur. ¶ Omnis vltima voluntas aut est 2
vniuersalis, vt institutio, & substitutio heredis; aut

partic

particularis, vt legatum, & particulare fideicommis-
sum. Rursus aut est directa, vt heredis institutio, &
substitutio,& legatum : aut præcaria, vt fideicommis-
3 sum tam vniuersale, quàm particulare. ¶ Instrumen-
ta duo sunt testamentum, & codicilli. C. de codicill.
l. pen. Ne addas epistolam ea l. cùm quis. 37. §. pater
vers. idem pater. & §. seq. & l. quæsitum. 78. §. 1. vers.
eadem. ꝟ. de legat. iij. & l. alumnæ. 30. §. 1. ꝟ. de adimen.
legat. quoniam epistola interdum in ipso testamento
fit. ꝟ. de legat. j. l. Titia. 34. §. 1. interdum à codicillis
non differt. d. l. cùm quis. §. Seiam. & de iu. codicil. l.
literæ. 17. Denique (vt hæc semel explicem) epistola
non significat materiam, sed formam itaque pro rei
conscriptæ diuersitate, modò est constitutio principis.
ꝟ. de constit. princ. l. 1. §. 1. & Instit. de iu. natur. §. sed
& quod modò chirographum, vt ꝟ. depos. l. Lucius.
24. l. Publia, 26. & l. Quintus. 28. modò codicilli, vt in
legibus suprà adductis : modò aliud quidpiam, vt epi-
stola commendatoria. ꝟ. manda. l. si verò non remune-
4 randi. 12 §. cùm quidam. ¶ Huius partis tria sunt se-
gmenta : primum de testamentis, & hereditate, quæ
in testamento relinquitur : alterum de codicillis : ter-
tium de legatis & fideicõmissis, quæ tã in testamentis
quàm in codicillis relinqui possunt, atque hæc meritò
in vltimum locum reiiciuntur etiam ob eam causam,
quòd tam codicilli quàm legata & fideicommissa te-
5 stamentis accedunt. ¶ Testamentorum expositio par-
tim est theorica, partim practica. Theoricæ quæstio-
nes sunt tres. Prima quæstio theorica est vnde dicatur
testamentum. Iustinianus ait dici à testatione mentis.
Instit. de testam. ordin. in pr. Ne intelligas esse vocabu-
lum compositum ex testatione & mente: sic enim qui-
spiam etiam calceamentum, tegumentum, & similia à
mente deduceret : sed intellige testamentum, deriuari
à testatione : maioris autem expolitionis causa, adii-
6 ci hanc esse testationem mentis. ¶ Secunda quæstio
theorica est, quid sit. A Modestino definitur *voluntatis
nostræ iusta sententia de eo quod quis post mortem suam fieri
7 velit*. ꝟ. tit. proa. l. 1. ¶ Nota primò testamentum ac-
cipi multis modis. I. Pro vltima voluntate, vt C. de
codicill. l. vlt. §. vlt. & Instit. de libert. §. multis. II. Pro
sententia vltimæ voluntatis vt in hac definitione, & ꝟ.
eod. l. vnum. 24. & ꝟ. de his quæ in test. delen. l. vltim.
III. Pro tabulis testamenti, vt in tit. ꝟ. quemadm. te-
stam. aper. & ꝟ. de fals. l. Paulus. 16. IV. Pro scriptura.
8 ꝟ. de his quæ in testam. delen. l. 2. & 3. ¶ Nota secun-
dò, testamentum non esse genus synonymum, sed or-
dine quodam attribui aliis magis, aliis minùs, & (vt
dialectici loquuntur) prædicari per prius & posterius
proinde etiã definitio talis est. Cõuenit enim primò &
potissimùm vero ac perfecto testamento : deinde ali-
quo modo, testamento militari, testamento imperfe-
cto : quin etiam codicillis, quia vel sunt testamenti
appendia, & quasi pars, vel vicem testamenti exhi-
bent. ꝟ. de iu. codicill. l. ab intestato. 16. vt infrà latiùs
docebo. Atque hæc omnia sunt aliquo modo iusta,
quatenus iure probantur & valent : interdum enim
etiam testamentum imperfectum valet, vt inter libe-
ros. C. de testam. l. hac consultissima. 21. sed non sunt
omninò iusta, quia non sunt perfecta : quod autem
omnino iustum est, omnino perfectum est, vt iusta
9 ætas. ꝟ. de legat. iij. l. cum filiofamilias. 50. §. vlt. ¶ Ter-
tia quæstio theorica est, quotuplex sit testamentum.
Omissis antiquis testamentorum generibus, de quib.
Institut. de testam. §. 1. hodie quatuor possunt constitui
genera : solemne, nuncupatiuum, priuilegiarium, &
plus quàm solemne, quæ exposui in Epito. Iur. disp. 8.
10 ¶ Quæstiones practicæ, in quibus dissoluendis se-
quentes tituli vertuntur, tres sunt : prima, an testa-
mentum valeat : altera, quomodo effectum accipiat,
& qui sint eius effectus : tertia quænam ei accedere &
adiungi possint, veluti an possint ei codicilli adiungi,
& an in eo legata vel fideicommissa relinqui possint.
¶ Quod ad primam quæstionem attinet, primò agi- 11
tur de testamentis paganorum ; postea de testamentis
militum. In testamentis paganorum tria spectantur:
testator, heres, & ipsum testamentum : quia totum
hoc negotium, quod agitur testamenti ordinandi gra-
tiâ, videtur inter testatorem & heredem agi. Instit. de
testam. ordin. §. sed neque.

LIBER XXVIII

TITVLVS I.

Qui testamenta facere possunt & quemadmodum testamenta fiant.

IN persona testatoris spectatur, an habeat 1
testamenti factionem ; quò respicit prior
pars huius rubricæ. de testamento viden-
dum, an sit ab initio rectè conditum, qua
de re in posteriori parte rubricæ, & in tit. seq. dicen-
dum proponitur : & an ea pòst facto sit infirmatum,
nec ne, vt tit. 3. & 4. explicabitur. ¶ In quæstione 2
igitur an testamentum valeat, priùs respicienda est
persona testatoris, postea modus testandi. l. 4. ¶ Quod 3
ad personam testatoris spectat, sciendum est, testa-
menti factionem esse iuris publici. l. 3. Intellige publi-
cum, non vtilitate, quia pertinet ad priuata patrimo-
nia ; sed auctoritate quia nemo potest testari, nisi cui
lex. ꝟ de verb. signif. l. verbis legis. 120. & No. 22. cap. 2.
vel princeps nominatim concessit. C. de inoff. testa. l. si
quando. 35. Idcirco in xij. tabulis scriptum fuit, *Pater
familiâs vti legassit, ita ius esto*, vbi legandi verbo om-
nis vltima voluntas significatur. d. l. verbis legis. Testa-
ri ergo potest paterfamiliâs, qui compleuit annum
ætatis suæ quatuordecimum, & materfamiliâs, quæ
compleuit duodecimum. sed complesse videtur, qui
extremum diem anni quartidecimi, quæue extremum
diem anni duodecimi attigit. l. 5. Filiusfamiliâs non
testatur. l. 6. in princ. l. si filiusfamiliâs. 19. nequidem
patre permittente. ꝟ. de mort. cau. donat. l. tam is. 15. §.
1. nisi de peculio castrensi, vel quasi castrensi. C. de
inoffic. testam. l. vlt. & Instit. de milita. testa. vers. sed
testari. & §. vlt. & quib. non est permiss. fac. testa. in pr.
Immo nec paterfamiliâs testari potest, si aut furor, aut
aliud impedimentum obstet. Instit. eod. §. 1. & sequen-
tibus. ¶ Quod ad modum testandi attinet : aut testa- 4
tur aliquis in scriptis, ac tenetur obseruare omnes iu-
ris solemnitates, quas retuli in Epito. Iur. disputat. 8.
the. 8. quia nemo potest efficere, quominùs lege in suo
testamento locum habeant. ꝟ. de legat. j. l. nemo po-
test. 55. aut sine scriptis, & valebit testamentum, si te-
stator coram septem testibus specialiter rogatis palam
heredem nuncupet, ac cetera suæ voluntatis pronun-
ciet. l. heredes. 21. & Instit. de testam. ordin. §. vlt.

II. *De liberis & postumis heredibus instituendis vel exheredandis.*

OBseruatio superiori titulo exposita, non semper 1
sufficit, vt testamentum valeat : sed & insuper
suorum heredum, suorumque postumorum ratio ha-
benda, ne prætereantur, sed vel heredes instituantur
vel exheredentur. Instit. de exhered. lib. in prin. & §. 1.

¶ Suus

2 ¶ Suus heres parenti eſt, qui eſt in eius poteſtate, ita
vt nulla ſit inter eos perſona interiecta. vt filius, &
nepos ex filio poſt nepotem conceptum defuncto vel
3 emancipato. Inſtit. de hered. qual. §. ſui autem. ¶ Po-
ſtumus propriè dicitur, qui poſt mortem patris naſci-
tur. ȷ̄. tit. prox. l. 3. §. 1. vel exſecto ventre extrahitur. l.
quod dicitur. 12. & ſ̄. de inoffic. teſtam. l. 6. in princ.
4 ¶ Suus autem poſtumus eſt, qui, ſi viuo parente naſ-
ceretur, inter ſuos heredes eſſet: ceteri ſunt poſtumi
5 alieni. Inſtit. de legat. §. poſtumo. ¶ Quaſi poſtumus
eſt, I. Qui naſcitur viuo parente, poſt teſtamentum ab
eo conditum. ȷ̄. tit. prox. d. l. 3. §. 1. & penult. & l. poſtu-
mus. 12. & ſ̄. de teſtam. tot. l. ſi quis ita. 16. §. vltim.
II. Quem teſtator poſt factum teſtamentum adoptat.
l. filij. 28. §. 1. & Inſtit. quibus modis. teſtam. infirm. §. 1.
III. Qui ante parentis teſtamentum natus eſt non ſuus
heres, & poſt parentis teſtamentum in locum ſui he-
redis ſuccedit, vt nepos natus viuo filio, eique poſt te-
ſtamentum aui ſuperſtes. d. l. filius. §. 1. & ȷ̄. tit. prox. l.
poſtumorum. 13. & Inſtit. de exhered. liber. §. poſtu-
morum. IV. Qui morte aui recidit in poteſtatem pa-
tris. d. l. filius. §. 1. V. Filius naturalis, quem pater poſt
factum teſtamẽtum legitimauit. Bald. ad d. l. filius. §. 1.
6 ¶ Inſtitutus dicitur, quem teſtator ad hereditatem
vocat. Exheredatus eſt, quem teſtator ab hereditate
ſummouet. Præteritus dicitur, quem teſtator nec in-
ſtituit, nec exheredauit, licèt ei legatum reliquit. Inſti.
de exhered. liber. in princ. & §. 1. verſ. dum tamen.
7 ¶ Exheredatio olim fiebat, aut nominatim, id eſt ex-
preſſo exheredati nomine, veluti, *Titius filius meus ex-
heres eſto*; aliáve demonſtratione, quæ vice nominis
fungatur, veluti, *Filius, quem ex Seia ſuſcepi, exheres eſto*:
aut inter ceteros, veluti, *Ceteri exheredes ſunto*. ſed quã-
quam olim ſolos filios nominatim exheredari oporte-
ret, tamen hodie nulla exheredatio valet, niſi nomi-
natim fiat. C. de liber. præter. l. vlt. & Inſtit. de exhered.
lib. in prin. & §. ſed hæc quidem. ¶ Rurſus exhere-
datio fit vel ex iuſta cauſa, vel ſine iuſta cauſa. Quæ
8 verò ſint hodie iuſtæ cauſæ, peti debet ex Nou. 115. c.
3. & 4. His expoſitis, notentur ſequentes regulæ.
I. Suis heredibus inſtitutis, teſtamentum valet, niſi
quo vitio laboret, vt quia non ſint obſeruatæ ſolem-
nitates iure requiſitæ. II. Suo herede præterito, teſta-
mentum eſt ipſo iure nullum. l. 7. l. inter. 30. l. vlt. & ȷ̄.
tit. prox. l. 1. & Inſtit. de exheredat. liber. in pr. III. Po-
ſtumo, vel quaſi poſtumo præterito, teſtamentum ini-
tiò valet; ſed eo naſcente, vel in locum ſui heredis
ſuccedente rumpitur. Inſtit. eod. §. 1. IV. Suo herede
ſine iuſta cauſa exheredato, teſtamentum ipſo iure va-
let, ſed per querelam inofficioſi reſcindi poteſt. ſ̄. de
inoffic. teſtam. l. 2. & Inſtit. eod. in princ. & falluntur
Doctores, qui putant hoc ius eſſe correctum per d.
Nou. 115. cap. 3. vbi Imperator non ait teſtamentum
eſſe nullum, vel nullius momenti, ſed ait ἀνατρέπεσθαι, id
eſt, infirmari, vel (vt vetus interpres vertit) euacuari;
nimirum per querelam inofficioſi. V. Suo herede ex
iuſta cauſa exheredato, teſtamentum ipſo iure valet,
nec per querelã ſubuerti poteſt. C. de inoffic. teſtam. l.
ſi filiam. 19. & d. Nou. 115. cap. 3. VI. Iuſta exhereda-
tionis cauſa in poſtumum vel infantem nõ cadit: quia
nec ex ſua perſona digni exheredatione videri poſ-
ſunt, nec debent alieno odio prægrauari. C. de inoffic.
teſtam. l. ſi quis ſuo. 33. §. 1. Quare hæ perſonæ, ſi ex-
heredentur, omnimodò & indiſtinctè poſſunt agere
de inofficioſo teſtamento. Quod non ita eſt in quaſi
poſtumo, qui infantiam exceſſit: hic enim iuſtam ſui
exheredandi cauſam teſtatori præbere poteſt. VII. Po-
ſtumus inſtitui heres poteſt ex lege xij tabularum. in-
ſtitutio quaſi poſtumi valet ex lege Vellea, vel ex ſen-
tentia Iuliani, vel ex coniunctione huius ſententiæ
cum lege Vellea, vt explicatur in l. Gallus. 29. & ad
earum inſtitutionum exemplum etiam exheredatio-
nes factæ valent.

III. *De iniuſto, rupto, irrito facto teſtamento.*

POſtquàm expoſuit ea, quæ neceſſariò ſunt obſer- 1
uanda vt teſtamentum valeat: deinceps, quia con-
trariorũ eadem eſt ſcientia, & contraria iuxta ſe poſita
magis eluceſcũt, vitia teſtamentorũ propoſuit, propter
quæ conſtat teſtamenta eſſe inutilia. ¶ Primum vi- 2
tium eſt teſtamenti iniuſti, quod propriè dicitur non
iure factum, ſi deſint iuris ſolemnia tit. 1. expoſita: vel
nullius momenti, ſi ſuus heres ſit præteritus. l. 1. Spe-
cies autem non iure facti eſt teſtamentum imperfe-
ctum, quod à teſtibus ſignatum, vel ſubſcriptum non
eſt. ȷ̄. de falſ. l. 6. & C. de teſtam. l. hac conſultiſſima.
21. §. finem. ¶ Secundum eſt vitium rupti. Teſta- 3
mentum rumpi dicitur, cùm, in eodem ſtatu manente
teſtatore, ius teſtamenti vitiatur. Inſtitut. quib. mod.
teſtam. infirm. §. 1. ¶ Rumpitur autem I. Adgnatio- 4
ne vel quaſi adgnatione ſui heredis, id eſt, poſtumi,
vel quaſi poſtumi. l. 3. in princ. & §. 1. & §. vlt. l. 4. l. 5.
l. 6. in prin. §. 1. & 2. l. verum. 8. in princ. l. poſtumorum.
13. l. qui vxorem. 15. & Inſtit. de exhered. liber. §. 1. & 2.
& quib. mod. teſtam. infirm. §. 1. II. Poſteriori teſta-
mento, quod iure perfectum eſt, licèt nemo ex eo he-
res exiſtat: quia nemo paganus poteſt decedere cum
duobus teſtamentis, & poſterius præualet. l. 1. l. cum
in teſtamento. 16 & Inſtit. quib. mod. teſtam. infirm. §.
poſteriore. ¶ Tertium eſt vitium irriti. Fit autem ir- 5
ritum teſtamentum tribus modis. Primo modo teſta-
mentum fit irritum, cùm teſtator capite minuitur. d. l.
6. §. irritum. & §§. ſeqq. & Inſtit. quibus mod. teſtam.
infirm. §. alio. Sed teſtatore capto ab hoſtibus, teſta-
mentum confirmatur iure poſtliminij, ſi in ciuitatem
reuerſus fuerit: aut lege Cornelia, ſi ibi deceſſerit. d. l.
6. §. penult. E contrario ſi teſtatoris memoria poſt
mortem damnetur, vt crimine læſæ maieſtatis, teſta-
mentum irritum fit. d. l. 6. §. ſed ne eorum. Secundo
modo teſtamentum fit irritum, cùm diſtinguitur, id
eſt, ſi ex eo hereditas non adeatur. l. 1. ¶ Nota, teſta- 6
mentum, quod iure non ſubſiſtit, interdum confirma-
ri ex bono & æquo. Quod tribus caſibus accidit. Pri-
mus caſus eſt, ſi is, qui teſtamento officiebat, vel nolit
vel non poſſit eſſe heres, & is ſit ſcriptus heres, qui
ab inteſtato eſt ſucceſſurus: veluti ſi ex duobus filiis
teſtatoris alter ſit inſtitutus, & alter præteritus abſti-
neat hereditate: aut ſi poſtumus præteritus viuo te-
ſtatore natus decedat: his enim caſibus prætor dat he-
redi ſcripto bonorum poſſeſſionem ſecundum tabu-
las. l. poſtumus. 12. in princ. l. filio. 17. Secundus caſus
eſt, cùm teſtator capite minutus eſt, deinde priſtinum
ſtatum recepit, adeo vt tempore mortis fuerit ciuis
Romanus, & ſui iuris: hoc enim caſu teſtamentum
iure prætorio conualeſcit, & à prætore ſuſtinetur. In-
ſtit. quib. mod. teſtam. infirm. §. non tamen. Tertius ca-
ſus eſt, cùm teſtator in poſteriori teſtamento iuſſit
prius valere: prius enim teſtamentum valebit, non
quaſi teſtamentum, ne idem cum duobus teſtamentis
decedere dicatur, ſed quaſi codicilli: & in eo relicta
debebuntur iure fideicommiſſi. d. l. poſtumus. §. 1. & ȷ̄.
ad Trebell. l. ſi quis priore. 29. & Inſtit. quib. mod. te-
ſtamen. infirm. § ſed etſi quis. Expoſiti ſunt duo modi,
quibus teſtamentum fit irritum: nempe capitis demi-
nutio teſtatoris, & deſtitutio teſtamenti.

IV. *De his quæ in testamento delentur, inducuntur, vel inscribuntur.*

1 TErtio modo testamentum fit irritum, si testator
consultò verba testamenti deleuerit, aut induxe-
rit, aut inscripserit. l. pen. §. vlt. & ⁊. de testam. mil. l. in
2 fraudem. 15. §. 1. ¶ Delemus lituris: inducimus ducta
per medios versus linea: inscribimus nouis literis, qui-
bus turbatur scriptura: cancellamus certis notis scri-
3 pturam concludentes. ¶ Nota primò his modis vo-
luntatem testatoris in irritum recidere, si id ab ipso
testatore fiat animo reuocandi quæ reliquit. nam si
testator casu, vel alius quamcumque ratione fecerit,
voluntas rata manet, ac sufficit verba legi posse. l. 1. 2.
4 & 3. ¶ Nota secundò his modis eatenus testamen-
tum infirmari, quatenus deletum vel inductum est, ce-
tera salua manere; adeo vt deleta sola heredis institu-
tione, legata nihilominùs debeantur, nisi testator vo-
5 luerit totum testamentum infirmare. d. l. pen. ¶ Nota
tertiò, vt consultò à testatore deleta vel inducta non
debentur, ita superscripta, id est supra versus adiecta
deberi, si testatoris voluntate scripta sint. C. de testam.
l. si vnus. 12. §. 1.

V. *De heredibus instituendis.*

1 IN successione testamentaria testator, termini à quo:
heres, termini ad quem: testamentum, medij ratio-
nem habet: quoniam hereditas à testatore ad heredem
per testamentum & aditionem ex testamento transit.
cùm igitur de testatore, ac testamento, dictum sit: con-
2 sequenter de heredibus instituendis agitur. ¶ Here-
dis institutio est vltima voluntas, qua testator suam
hereditatem alicui post mortem suam iure directo de-
3 fert. ¶ Est autem adeo cum testamẽto connexa, eique
essentialis, vt nec dari ab homine hereditas extra te-
stamentum possit. C. de iu. Codicill. l. pen. Instit. eod. §.
pen. & C. de pact. l. pactum quod dotali. 15. nec testa-
mentum sine heredis institutione consistat. ⁊. tit. prox.
l. pen. vers. Calpurnius. quæ dicitur esse caput & fun-
damentum testamenti. Instit. de legat. §. ante heredis.
Quocirca vbi heredis institutio est, non possumus vo-
care codicillos, sed testamentum. ⁊. de codicill. l.
4 penult. & C. de testam. l. non codicillum. 14. ¶ He-
redis institutio diuiditur in institutionem propriè di-
ctam, & substitutionem. Nam si institutionis ver-
bum latè accipiatur, etiam substitutionem comple-
ctitur. ⁊. tit. prox. l. si pater filio. 9. l. si mater. 33. §. 1. l.
potest. 36. in princ. & ⁊. de libe. & postum. l. Gallus. 29.
si verò angustè & propriè sumatur, à substitutione se-
5 iungitur. ⁊. eod. l. 1. in princ. ¶ Institutio propriè dicta
6 est, quæ fit primo gradu. d. l. 1. in princ. ¶ Nota primò
gradum in testamento à loco differre: quia gradus su-
mitur ab ordine successionis, locus ab ordine scriptu-
ræ. Qui igitur primus & ante alios ad successionem
vocatur, dicitur esse heres primo gradu institutus, li-
cèt secundo loco heres scriptus sit. verbi gratiâ si te-
stamentum ita sit conceptum: *Si Mæuius heres non erit, Titius heres esto. Mæuius heres esto.* non est dubitandum,
quin Mæuius sit primo gradu institutus, licèt sit insti-
tutus secundo loco, id est, post Titium. l. si ita quis. 38.
7 & ⁊. tit. prox. l. 2. §. sed si quis ita. & §. seq. ¶ Nota se-
cundò heredem esse aut suum, aut necessarium, aut
extraneum, vt explicatur Institut. de hered. qual. & dif-
8 fer. ¶ Nota tertiò in heredibus extraneis hoc requi-
ri, vt sit cum eis testamenti factio, id est, vt possint he-
redes institui, vt enim in testatore testamenti factio-
nem actiuam, ita in herede passiuam exigimus, idque
tribus temporibus, videlicèt facti testamenti, mortis
testatoris, & aditæ hereditatis, mediorum verò tem-
porum ratio non habetur. l. 6. §. solemus. l. si alienum.
49. §. 1. & Instit. de hered. qual. §. in extraneis. ¶ Nota 9
quartò institui posse tam liberos homines, quàm ser-
uos proprios, vel alienos. l. 3. l. non minùs. 31. & Instit.
eod. in princ. ¶ Nota quintò cum seruis alienis testa- 10
menti factionem esse ex persona dominorum: adeo
vt extranei seruus ita demum institui possit, si domi-
nus eius possit. d. l. si alienum. 49. §. 1. & Instit. de hered.
qual. d. §. in extraneis. ¶ Nota sextò Testatorem posse, 11
vel vnum vel plures, quotcumque velit, heredes face-
re. Instit. h. t. §. & vnum. ¶ Nota septimò cùm plures 12
heredes instituuntur, eos fieri heredes ex partibus
æqualibus, nisi testator partes inæquales attribuerit.
Institut. eod. §. si plures. ¶ Nota octauò hereditatem 13
plerumq; diuidi in duodecim vncias. l. seruum meum.
50. §. vlt. & Instit. eod. §. hereditas, vbi hanc partitio-
nem exposui. ¶ Hæc dicta sint de institutione primi 14
gradus: consequenter dicendum de substitutionibus,
quæ secundo, vel vlteriori gradu fiunt.

VI. *De vulgari, & pupillari substitutione.*

SVbstitutionis verbum latissimè patet. substitui 1
namque dicuntur iudices. ⁊. iudic. solo. l. pen. tuto-
res. ⁊. de administr. tut. l. tutores. 39. §. in eum. arbores.
⁊. de vsufru. l. arbores. 59. in princ. & ⁊. de iu. fis. l. in
fraudem. 45. §. pen. & Instit. de rer. diuis. §. sed si gregis.
pecora. ⁊. de vsufr. l. vel inutilium. 69. & ⁊. de legat. 3. l.
si grege. 12. Sed in præsentia substituendi verbum
coarctatur ad vltimas voluntates. ¶ Immò cùm sub- 2
stitutiones fiant in hereditatibus, fideicommissis, le-
gatis, & mortis causâ donationibus. ⁊. de legat. ij. l. vt
heredib. 50. in princ. & C. de cadac. toll. l. vn. §. sin au-
tem. nunc de iis solis substitutionibus tractatur, quæ
in hereditatibus fiunt. ¶ Prætetea cùm substitutio, 3
quæ fit in hereditatibus, aut sit directa, aut precaria seu
fideicommissaria. C. de fideicommis. l. eam quam. 14.
hoc loco de directa tantùm agitur. ¶ Inter directam 4
& precariam sunt multæ differentiæ. I. Directa valet
ipso iure: præcaria valet per fideicommissum. ⁊. de te-
stam. milit. l. quærebatur. 19. in fin. princ. id est, heres
iure directo accipit hereditatem per se, non ab alio:
fideicõmissarius verò accipit de manu heredis. II. Di-
recta fit verbis directis, veluti, *Si Titius heres non erit, Seius heres esto.* precaria seu fideicommissaria fit verbis
precariis, veluti, *Rogo te Titi, vt cum morieris, hereditatem meam Seio restituas.* Verba directa vocãtur. C. de testam.
l. quoniam. 15. & de fideicomm. d. l. eam quam. & de
testam. manum. l. directis. 10. vel verba ciuilia. l. 7. vel
legitima. C. de testam. tut. l. vlt. & de testam. manum. l.
pen. vel solemnia vel imperatiua. d. l. quoniam. sunt
enim verba imperatiui modi, vt, *heres esto.* Precaria ve-
rò sunt, quæ in indicatiuo modo efferuntur, vt *volo, mando, peto, rogo.* C. commu. de legat. l. 2. Instit. de singul.
reb. per fideicomm. §. vlt. quæ etiam vocantur inflexa.
d. l. quoniam. Sed hodie etiam verba indicatiua habent
vim directorum, si modò constet hanc esse testatoris
voluntatem, vt aliquid recta via ad honoratum per-
ueniat, non de manu alterius capiat. d. l. quoniam. Iu-
stinianus quoque in d. l. 2. verbum *iubeo*, licèt non sit
imperatiui, sed indicatiui, tamen appellat directum.
III. Per substitutionem directam substitutus fit verus
heres: per fideicommissariam verò non fit heres, sed
habetur quodammodo loco heredis. Institut. de fidei-
commis. hered. §. restituta. vnde substitutus propriè lo-
quendo distinguitur à fideicommissario, & substitutio
à fideicommisso ac restitutione fideicommissaria. ⁊. de
administr. tut. l. tutores. 39. §. heres. & ⁊. ad Trebell. l. 6.
§. pen.

§.pen.& C.de Institut. & substit.& restitut.sub condi.
5 fact.in rubr. ¶ Substitutio directa, de qua nunc lo-
quimur,nihil aliud est,quàm secũdi heredis institutio.
l. ex facto. 43.§. Lucius. vel,secundo vlteriorive gra-
du facta institutio. l. 1. in princ. Nam testator quot-
cumque gradus heredum velit, facere potest.l.potest.
36.& Instit.de vulga.substit.in pr. Nihil refert, vtrùm
secundi tantum mentionem facias, an etiam vlterio-
res exprimas: quia vlteriores, nisi expressè dicantur,
tacitè sub secundo continentur: vt secundarum nu-
ptiarum appellatione omnes significantur, quæ post
primas eontrahuntur, siue sint secundæ, siue tertiæ,
siue quartæ, siue vlteriores. C.de secund.nupt.in rubr.
6 ¶ Omnis substitotio in aliquem casum fit. Casus est
incertus euẽtus,in quem substitutio essentialiter con-
fertur, veluti si in testamento scriptum sit, *Si Titius
heres non erit, Seius heres esto:* Seius est substiturus in
eum casum, quo Titius heres non erit. Ac modò vo-
catur casus.l.4.& C.de impub. & aliis substitut.l. pre-
cibus.8.modò euentus.d.l.4. §.vlt. modò causa. l.cùm
ex filio.39. §.1. Dixi *essentialiter,* vt excluderem condi-
tiones extrinsecùs substitutionibus adiectas, veluti
Si *nauis ex Asia venerit, Si Titius consul fuerit,* de quibus
7 seq. titulo dicetur. ¶ Porrò casus generales duo sunt.
vnus, *si heres non erit:* alter, *si decesserit.* sed hic subdi-
uiditur in tres: videlicèt, *si decesserit in pupillari ætate, si
decesserit antequam mentis compos fiat, si decesserit post æta-
tem pupillarem,* Quare sunt omnino quatuor casus: pri-
mus, *si heres non erit:* secundus, *si in ætate pupillari de-
cesserit,* vel, *si ante decesserit quàm in suam tutelam venerit:*
tertius, *si in furore,* vel, *si antequàm mentis compos fiat, de-
cesserit:* quartus, *si post pubertatem quandocumque decesse-
rit,* vel, *si prius decesserit, quàm ad iustam & perfectam*
8 *ætatem peruenerit.* ¶ Substitutio est aut simplex, aut
duplex. l.1.§.1. Duplicis appellatione intellige etiam
triplicem, & quadruplicem, & omnino multiplicem,
id est, siue duas substitutiones contineat, siue tres, si-
ue plures: vt suprà appellatione secundi gradus, taci-
tè continebantur etiã tertius & quartus & vlteriores.
9 ¶ Simplex substitutio diuiditur in vulgarem, pupil-
larem, quasi pupillarem seu Iustinianeam, quam vul-
gò vocant exemplarem, & militarem. nam qui substi-
tuit, aut sibi, aut alteri heredem facit. sibi duobus mo-
dis, id est, vel *si primus heres non erit,* & est substitutio
vulgaris: vel, *si heres erit, & postea heres esse desierit,* & est
militaris: quia tantùm milites ex speciali priuilegio
possunt ita substituere.4. l.centuria.15. Alteri substi-
tuitur, id est, ei qui non potest facere testamentum,
vel propter ætatem, & est substitutio pupillaris. Instit.
de pupil.substitut.in princ. vers.vlt. vel propter animi
vitium, & est substitutio quasi pupillaris seu Iustinia-
nea seu exemplaris. C. de impub. l. humanitatis. 9.
Substitutio igitur vulgaris est, quæ fit in primum ca-
sum, veluti, *Si Titius heres non erit, Seius heres esto.* C.eod,
l.precibus.8.& Instit.de vulga.substit. in pr. Pupillaris
est, quæ fit in secundum casum, veluti, *Si filius meus in
ætate pupillari decesserit, Seius heres esto.* d.l.precib.& Insti,
de pupill. substitut.in pr. Iustinianca seu quasi pupil-
laris, seu exẽplaris est, quæ fit in tertium casum, veluti,
Si filius meus in furore decesserit, Seius heres esto. d.l.huma-
nitatis. Militaris est, quæ fit in tertium casum, veluti,
Quandocumque Titius heres meus decesserit, Seius heres
10 *esto.* d. l.centurio. & d. l. precibus. ¶ Operæ pretium
est, has substitutiones inter se conferre. I. Vulgariter
quilibet cuiuis substituit: pupillariter substituunt tan-
tùm parentes, qui in potestate habent, liberis suis im-
puberibus in alterius potestatem non recasuris. l. 2. in
princ.& Institut.de pupilla, substit. in princ, quasi pu-
pillariter substituunt solùm parentes liberis furiosis
vel mente captis, siue eos in potestate habeant, siue
non. d. l. humanitatis. militariter substituunt tantùm
milites ex speciali (vt dixi) priuilegio. d.l. centurio. &
d. l. precibus. II. Vulgariter substituere nemo potest,
nisi ei, quem heredem instituit. pupillariter substitui-
tur etiam exheredato, dummodò testator sibi quoque
aliquem heredem instituat.l. 1.§.pen.& vlt.& Institut.
de pupill.substit.§.ooo solum.& §.seq.quasi pupillari-
ter ei tantum substituitur, cui legitima portio relicta
est. d. l. humanitatis. miles verò substituit filio suo,
etiamsi neminem sibi heredem fecerit. ꝑ. de testam.
milit.l.miles ita.41.§.vlt. III. Quasi pupillariter certæ
personæ, si extent, substitui debent, vt liberi, vel fratres
ipsius furiosi seu mente capti. d. l. humanitatis. aliis
modis quiuis substitui potest, etiam pupillari substi-
tutione.l.1.§. penult. IV. Ex substitutione pupillari &
quasi pupillari, succeditur popillo vel mente capto,
cui substituitur: ex vulgari & militari succeditur te-
statori substituenti.d.l.centurio. & d.l.precibus.& In-
stit.de pupill.substit.in prin. V. Vulgaris dicitur, quia
vulgò & passim fieri potest, & inter quascumque per-
sonas locum habet, pupillaris, quia fit pupillo. quasi
pupillaris, quia fit quasi pupillo, id est, furioso vel men-
te capto. vt enim scribit Aristot. I.Ethico.nihil refert,
vtrum quis ætate an moribus puer sit. eadem dicitur
exemplaris & Iustinianea, quia exemplo pupillaris à
Iustiniano est introducta.d.l.humanitatis. militaris di-
citur, quia fit à milite. Hæc dicta sint de substitutio-
ne simplici. ¶ Multiplex substitutio vel est ab vno la- 11
tere, vel reciproca. Ab vno latere fit tribus modis. vel
enim duo casus exprimuntur, veluti, *Titius filius meus
heres esto: si Titius filius meus heres non erit, aut heres erit,
& in pupillari ætate decesserit, Seius heres esto:* vel alter ex-
primitur, alter tacitè subauditur, secundum regulam
iuris, quòd vulgaris expressa continet tacitam pupil-
larem, & expressa pupillaris tacitam vulgarem: vel
neuter casus exprimitur, sed generali verbo substito-
rio fit, veluti, *Titio pupillo meo Seium substituo.* ¶ Reci- 12
proca similiter tribus modis fit. aut enim vtrinque ca-
sus exprimuntur, veluti, *Titius & Seius heredes sunto.
Si Titius heres non erit, Seius heres esto. Si Seius heres non
erit, Titius heres esto.* aut ab vna tantùm parte, veluti,
*Si Titius heres non erit, Seius heres esto. Seio Titium substi-
tuo.* aut à neutra parte, veluti, *Titium & Seium inuicem
substituo.* l.4.l. cùm in testamento. 37. §.1. ¶ Nota in 13
hac rubr. tãtùm proponi vulgarem & pupillarem sub-
stitutionem; quoniam quasi pupillaris vel omittitur
tamquam hoc iure incognita: vel sub pupillari conti-
netur; quemadmodum appellatione Seruianæ actio-
nis sæpe continetur etiam quasi Seruiana. Militaris
autem pertinet ad tit. ꝑ. de testam. milit. Ceterum in
Codice latiùs concipitur tit.de impuberum & aliis
substitutionibus. Nos putauimus non posse substitu-
tionum materiam pro nostro instituto commodè ac
plenè explicari, nisi omnia substitutionum genera si-
mul exponerentur: nunc ad conditiones, quæ tam in-
stitutionibus, quàm substitutionibus accidunt, enar-
randas transgrediamur. Nam dies institutioni heredis
frustra adiicitur: &, si adiiciatur, pro non scripto ha-
betur l. hereditas ex die, 34. & Institut, eod. §.heres &
poté.

VII. *De conditionibus institutionum.*

CONditionis verbum quinque modis accipitur. 1
I. Pro adiectione, quæ actum ob incertum euen-
tum suspendit, vt hic, & ꝑ. de condit. & demonstr. &
permultis aliis locis. II. Pro pacto seu lege contra-

ctus, vt s. de contrah. empt. l.6. §.vlt. & de actio. emp.
l. ex empto. 11. §. denique & C. de pact. l.7. & de con-
dict. ob cau. l. 3. & de vsur. l. cùm allegas. 15. & de
rescind. vendit. l. ea conditione. 14. & sine cen. vel rel.
l. 2. & de pact. int. empt. l. 2. III. Pro statu personæ.
Institut. de iu. person. §. vltim. IV. Pro qualitate &
iure personæ. s. de statu homin. l. in multis. 9. & de
iudic. l. nonnunquam. 72. & de vsufr. l. sed si quid 15.
& de hered. instit. l. 6. §. 1. vel rei, vt matrimonij. s. de
iudici. l. exigere. 65. & de ri. nupt. l. capite. 19. l. tutor,
36. V. Pro optione siue electione. D. de inoff. testam.
2 l. Papinianus. 8. §. si quis & irritum. ¶ Conditio in pri-
ma significatione, de qua sola sermo institutus est,
nihil aliud est, quam adiectio præter subiecti essen-
tiam, actum ob incertum futurum euentum suspen-
dens, ita vt eâ impletâ actus valeat, deficiente reddatur
inutilis. Dixi *adiectio*: quoniam conditio actui adiun-
gitur, vtputà *si nauis ex Asia venerit, Titius heres esto*:
hæc verba, *Titius heres esto*, faciunt institutionem.
sed hæc verba adiecta, *si nauis ex Asia venerit*, red-
dunt institutionem conditionalem. Dixi *præter subie-
cti essentiam*: quia conditio actui essentialis, non est ve-
ra conditio, nec reddit actum conditionalem. verbi
gratiâ, hæc institutio est pura, *Si moriar, Titius heres
esto*. & hæc substitutio est pura, *Si filius meus in ætate
pupillari decesserit, Titius heres esto*. s. tit. prox. l. qui libe-
ris. 8. Idémque in legatis obtinet. exempli causâ, hoc
legatum est purum, *Si Titius heres erit*, aut *si heredita-
tem adierit, Seio decem dato*. j. de legat. j. l. 3. & de condit.
& demonstr. l. aliquando. 107. Dixi *actum*, vtens ge-
nerali verbo: quia conditiones tam vltimis volunta-
tibus apponi possunt, vt hoc tit. & j. de condit. & de-
monstr. & C. de instit. & substit. & restit. sub condit.
fact. quàm actibus inter viuos. s. de reb. cred. l. 7. & 8.
& j. de oblig. & actio. l. obligationum fere. 44. cum
sim. Dixi *suspendens ob incertum futurum euentum*: quia
conditio in præsens vel præteritum tempus colla-
ta, veluti *si Rex Parthorum viuit, Si Titius consul fuit*,
quoniam actum non suspendit, non est vera con-
ditio: sed tum demum vera conditio est, cùm actum
suspendit, quia in futurum confertur, veluti, *Si
nauis ex Asia venerit. Si Titius consul erit*. l. institutio. 10.
§. 1. & s. de reb. cred. l. cùm ad præsens. 37. & ll. seqq.
& j. de verbor. obligat. l. conditio. 100. & Instit. eod.
§. pen. Item cōditio necessaria, veluti. *Si sol orietur*, vel
impossibilis, veluti *Si Titius cælum digito tetigerit*, non
est vera conditio, quia actum non suspendit. j. eod. l.
7. & 8. Dixi, *ita vt ea impleta* &c. quoniam hic est con-
ditionis & suspensionis effectus. l. ei qui ita. 13. Sed
notandum, cōditionem interdum pro impleta haberi,
3 quæ impleta nō est, vt posteriùs docebo. ¶ Conditio
ad futurū tempus relata diuidi multis modis potest.
I. In simplicem, veluti *Si Titius consul fiet*: & coniun-
ctam, veluti *si Titius consul fiet, ac nauis ex Asia veniet*: &
alternatam seu disiunctiuam, veluti *Si Titius consul erit,
aut nauis ex Asia venerit*. l. 5. & Instit. de hered. instit.
§. pen. II. In conditionem facti, & conditionem iuris.
Conditio facti est, quæ, nisi ex facto & voluntate te-
statoris adiiciatur, inesse non intelligitur: veluti, *si na-
uis ex Asia venerit, si Titius consul factus fuerit*. Conditio
iuris est, quæ si à testatore non adiiciatur, vi & pote-
state iuris inest, veluti vt heres suo arbitrio heredita-
tem adeat *si sui iuris sit*. j. de condit. & demonstrat. l.
multùm interest. 21. Facti conditio subdiuiditur in af-
firmatiuam, veluti *si Titius consul erit*: & negatiuam,
veluti *si Titius consul non erit*: *si cælum digito non tetigerit*.
j. de condit. & demonstr. l. quoties. 22. & de verb.
oblig. l. 7. & Instit. eod. §. sub conditione. Vtraque est
tripertita: nam affirmatiua est, vt quid detur, vel vt
quid fiat, vel vt quid obtingat: & similiter negatiua,
ne detur, ne fiat, ne obtingat. j. de condit. & demonstr.
l. in facto. 60. in pr. III. In conditionem possibilem,
quæ sola est vera conditio, vt suprà docui, veluti *si Ti-
tius consul erit, si nauis ex Asia venerit*: & necessariā velu-
ti *si sol cras orietur*: & impossibilē, veluti *si Titius cælum
digito tetigerit*. j. de verb. oblig. l. 7. ¶ Possibilis subdi- 4
uiditur: I. Quia vel viuo tantùm testatore impleri
potest, veluti *si mihi nupserit*: vel tantùm eo mortuo,
veluti *si ad exequias meas venerit*: vel vtroque tempore,
veluti *si nauis ex Asia venerit*. j. de condit. & demonstr.
l. conditionum. 91. & C. de instit. & substit. sub cond.
fac. l. 7. II. Quia vel certo tempore definitur, veluti
si ad exequias meas venerit: vel infinitum tempus respi-
cit, veluti *si filio meo nupserit*. d. l. conditionum. III. In
causalem seu fortuitam, cuius euentus à casu & fortu-
na pendet, veluti *si nauis ex Asia venerit*: & potestati-
uam siue arbitrariam, (hæc in l. si iam facta. 11. §. 1. j.
de condit. & demonstr. vocatur promiscua.) cuius
euentus à voluntate personæ honoratæ pendet, veluti
Titius si in capitolium ascenderit, heres esto: & mixtam, ve-
luti *si Mæuiam vxorem duxerit*. C. de caduc. toll. l. vn.
§. sed hæc omnia. ¶ Potestatiua subdiuiditur in tria 5
genera: quia vel in dando consistit, veluti *si decem Mæ-
uio dederit*: vel in faciendo, veluti *si in capitolium ascen-
derit*. j. ad Trebell. l. si cui purè. 31. §. vltim. & de
solut. l. seruus decem. 68. vel mixta est, quæ simul
dationem & factum continet, veluti *si rationes reddi-
derit*: quia hæc conditio, quod ad volumina traden-
da & rationes examinandas attinet, factum in se ha-
bet: quod verò ad reliqua soluenda, in dando con-
sistit. j. de condit. & demonstr. l. cùm seruus. 82. & de
statulib. l. 6. §. vlt. ¶ Impossibilis dicitur, I. Et propriè, 6
cui natura impedimento est, quominùs existat, ve-
luti *si cælum digito tetigerit*. Instit. de inutil. stipul. §. si im-
possibilis. II. Quæ est contra ius, vel bonos mores,
veluti *si hominem occiderit, si nudus in foro ambulauerit*.
quoniam ea intelligimur facere posse, quæ iure & ho-
nestè facere possumus. l. filius. 15. III. Quæ est perple-
xa, id est, ex duabus conditionibus composita, quarum
vtraque per se est possibilis, sed ipsæ sibi mutuò offi-
ciunt, veluti *Si Titius heres erit, Mæuius heres esto. si Mæ-
uius heres erit, Titius heres esto*. l. si Titius. 16. Quæ verò
ab eo qui honoratur, impleri non potest, si secundum
naturam sit possibilis, veluti *si centies centena milia co-
ronatorum dederit*, non connumeratur inter impossibi-
les, sed dicitur esse penè impossibilis. j. de statulib. l.
4. §. 1. ¶ Definitione & diuisione conditionis exposi- 7
tis, notentur sequentes regulæ. I. Inter *si* & *cum*, nul-
la est in effectu differentia: veluti, *si consul erit*, &, *cùm
consul erit*. nam illo modo per conditionem significa-
tur tempus: hoc modo per tempus significatur con-
ditio. s. de condict. indeb. l. qui promisit. 48. & j. de
verb. oblig. l. quodcumque. 45. §. penul. & hinc dictum
est, diem incertum facere conditionem. j. de condit. &
demonstr. l. si Titio. 22. in princ. II. In conditionibus
voluntas testatoris præcipuum locum obtinet, ac do-
minatur. j. eod. l. in conditionibus. 19. III. Conditio
institutioni adiecta, non censetur in substitutione ta-
citè repetita. s. de heredib. instit. l. sub conditione. 73.
IV. Si hereditas sub conditione adimatur, sub con-
traria conditione dari intelligitur. l. pen. in fin. & j. de
condit. & demonstr. l. aliquando. 107. V. Si conditio
ad præsens, vel ad præteritum tempus relata, vera sit:
institutio, tamquam purè facta, valet. si falsa sit, in-
stitutio est inutilis. l. institutio. 10. §. 1. & s. de iniust.
rupt. l. cum in secundo. 16. VI. Si conditio in futurum
collata,

collata, sit possibilis, iusta, & honesta: deficiens reddit institutionem inutilem, etiamsi sit heredi instituto impossibilis, quia sufficit eam esse natura, & iure possibilem, vt relictum nisi eâ impletâ non debeatur. j̄.de statulib.d.l.4.§.1.existens verò non facit heredem, sed facit vt hereditatem acquirere possit, perinde ac si purè heres scriptus fuisset. l.ei qui ita.13. & l. si pupillus.26. VII. Si conditio ad futurum relata, sit impossibilis, vel iniusta, vel turpis: non vitiat institutionem, quemadmodum nec legatum, nec aliam vltimam voluntatem: sed ipsa vitiatur, adeo vt perinde sit, ac si voluntas pura esset.l.1.l.6.l. conditiones quæ.9.l.conditiones contra.14.& l.seq. & s̄.de hered. instit. l.seruum meum.50.§.1.& j̄.de condit. & demonstr.l.3.l.6. in fin.l.non dubitamus.20. & Instit. de hered. instit.§. impossibilis. Sed etsi non sola, sed cum altera conditione possibili sit adscripta:nihilominùs pro non scripta habetur, adeo vt tantùm conditio possibilis inspiciatur.l.si Mæuia.45. Alia est ratio contractuum; quibus si conditio impossibilis adiiciatur,eos vitiat: quia non est tantus fauor contractuum, quantus vltimarum voluntatum.j̄. de oblig. & act.l.1.§.item sub impossibili.l.non solùm.31. & Instit. de inutil.stipul.§.si impossibilis. Captatoria tamen conditio vitiat vltimam voluntatem.Est autem captatoria,qua quis alienam hereditatem captat, id est, quæ in futurum confertur,veluti, *Si me heredem scripserit, heres esto.* s̄.de hered.instit.l.captatorias.70. & l. seq. l.Clemens.§1. §.1. VIII. Conditionum perplexitas inutilem institutionem reddit. l. si Titius. 16. IX. Conditio institutioni heredis adiici in codicillis non potest: quia in defectum conditionis hereditas adimeretur: quod in codicillis fieri nequit.l.penult.§.1. & Instit.de codicill.§. penult. X. Conditio, *si volet*, adiecta institutioni heredis necessarij, facit institutionem conditionalem, & ex necessario facit heredem voluntarium. institutioni autem heredis extranei frustra adiungitur; quia nullum effectum habet. l. verba. 12. XI. Suus heres sub alia quàm potestatiua conditione institui nequit. s̄. de hered.instit.l.4.§.6.in princ.l.iam dubitari.86.& C.de institut.&substitut.sub condit.fact.l.4. XII. Institutio in arbitrium tertij collata expressè non valet, veluti, *si Titius volet Seius heres esto*: tacitè valet, veluti, *si Titius in Capitolium adscenderit, Seius heres esto.* s̄. de hered.instit.l.si quis Sempronium. 68. & j̄. de condit. & demonstr.l. nonnumquam. 52. XIII. Mutata orationis qualitate fit conditio necessaria ex impossibili, vel impossibilis ex necessaria. nam si hæc conditio (exempli gratiâ) est impossibilis, *si cœlum digito tetigerit*: hæc est necessaria, si non tetigerit: &, si hæc est necessaria, *si Sol cras orietur*: hæc est impossibilis, *si Sol non orietur.* j̄. de verb. oblig. l.7. XIV. Si duæ conditiones coniunctim adscriptæ sint, veluti *si Titius consulerit, & nauis ex Asia venerit*, vtramque impleri oportet. at si disiunctim, veluti *Si Titius consulerit, aut nauis ex Asia venerit*, alterutram impleri sufficit. Institut. de heredib. instit.§. pen. nisi conditiones contrariæ sint; tunc enim voluntas est pura, veluti, *siue nauis ex Asia venerit, siue non venerit.* s̄.de peric. & commo.rei vend. l.necessariò.8.§.1. XV. Si idem in eodem testamento purè & sub conditione heres instituatur: institutio pura præualet, adeo vt conditionalis non valeat. s̄. de heredib.instit.l.si te.27.§.1. l.si ita scriptum. 67. nisi ex alia parte purè, ex alia sub conditione sit institutus. l. liber homo. 59.§. Titius ex semisse. XVI. Si plures institutiones ex eadem parte sub diuersis conditionibus fiant: conditio, quæ prior existit, institutionem occupat, adeo vt non sit opus alterius cõditionis implementum expectare. l. si plures. 17. & s̄. de hered. instit.d.l.si te.§.vlt. XVII. Conditio dandi non impletur, nisi ei detur, qui in conditione positus est, verbi gratiâ institutus sub conditione *si Sticho decem dederit*, non implet conditionem, si domino Stichi det sine ipsius Stichi voluntate. j̄. de condit.& demonstr.l.qui heredi.44.in princ.& de solut.l. Stichum.95.§. nam si furiosi.& contrà institutus sub conditione *si decem Seio dederit*, Sticho Seij Seruo dans non implet conditionem, nisi aut consentiente Seio dederit.d.l. qui heredi.§.contrà. aut seruo det vt domino reddat, ac seruus in rem domini verterit. quemadmodum & conditio dandi pupillo vel furioso, non impletur dando tutori vel curatori, nisi in rem pupilli seu furiosi verterit. d. l. Stichum. §. nam si furiosus. XVIII. Conditio, quæ in dando consistit, quatuor casibus considerari potest.aut enim vnus vni dare debet, veluti, *Titius, si Seio decem dederit, heres esto*: aut duo vni, veluti, *Titius & Mæuius, si Seio decem dederint, heredes sunto*: aut vnus duobus, veluti, *Titius, si Seio & Caio decem dederit, heres esto*: aut duo duobus, veluti, *Titius & Mæuius, si decem Seio & Caio dederint, heredes sunto.* Primo casu conditio est indiuidua: nec potest Titius partem dando, fieri heres ex parte. Secundo casu conditio est diuidua: & singuli partem dando, partem accipiunt, arg.l.cui fundus. 56. j̄. de condit. & demonstr. Tertio casu, si vtrique dari potest, conditio indiuidua est, si vni non potest:alteri partem dare,& pro ea parte conditionem implere licebit, vt pars hereditatis accipiatur,arg.l.pen.§.1.j̄.eod.Quarto casu conditionem esse diuiduam, ex dictis patet. XIX. Heres institutus *si decem heredibus dederit*, tota decem debet coheredibus dare, vt conditionem impleat: quamuis si fundus vni ex heredibus sub hac conditione prælegatus sit, coheredibus pro eorum portione dabit, & partem pro sua hereditaria portione retinebit. j̄. eod.l. qui heredi.44. §. vltim. XX. Facti conditio, veluti *si Romam ierit, Si insulam ædificauerit*, omnino est indiuidua. j̄. eod.l. pen. in pr. & s̄. de legat. iij. l. fideicommissa.11.§.si in opere.& §.seq. XXI. Conditio mixta, quæ partim est in potestate personæ honoratæ, partim in eius potestate non est, quotiescumque non per eum stat qui sub conditione institutus est quominus conditio impleatur, sed per alterum, pro impleta habetur, veluti si quis institutus sit sub conditione *si decem Titio dederit*, ac Titius nolit accipere: vel sub conditione *si Seiam vxorem duxerit*, & Seia nubere nolit. l. 3. l.si quis.11.l. vter.23.& C.de institut.& substit.sub condit. fact.l.1. quod & in legatis obtinet. j̄. de condit.& demonstr.l. Titius. 14.l. iure ciuili. 24. & l. cùm pupillus. 78. in pr. secus est, si per heredem institutum stet quominus conditionem impleat. j̄. eod. l. Iulius Paulus. 81. in fi. & C.de instit.& substit.sub condit.fact.l.2. XXII. Si jam factum est, quod conditionis loco ponitur: sic distinguitur: Aut testator ignorauit, aut sciuit.& si sciuit: aut id potest iterum fieri, veluti, *si nauis ex Asia venerit, si nupserit*: aut est eiusmodi, vt semel tantùm fieri possit, veluti, *cùm pubes erit.* Primo & tertio casu conditio pro impleta habetur. Secundo casu expectandum est, donec iterum impleatur. j̄. de condit. & demonstr. l. hæc conditio. 10. §. 1. & l.seq. & l. si ita legatum. 68. XXIII. Regulariter conditio debet præcisè impleri, idcirco faciendi conditio non impletur dando vt fiat verbi gratiâ heres institutus *si opus in municipio fecerit*, non debet pecuniam municipibus dare vt opus faciant, sed debet opus facere. s̄. de legat. iij. l. fideicommissa. 11. §. vlt. Interdum tamen impletur per æquiualens, quod receptum est vel ob præsum-

ptam testatoris voluntatem, vt hæc conditio, *si emancipatus fuerit*, impleta intelligitur, si alio modo quam emancipatione, putà si morte patris factus sit sui iuris. C. de instit. & substit. sub condit. fact. l. 3. vel dispositione iuris: vt institutus sub conditione *si iurauerit se daturum*, vel *facturum*, non debet eam implere iurando, sed dando, vel faciendo. l. quæ sub conditione. 8. §. quoties & institutus sub conditione (idem in legatariis obtinet) *si in capitolium non adscenderit*, non potest aliter conditionem implere, quàm cauendo se non adscensurum, quæ cautio à Mucio auctore vocatur Muciana. Debet autem cauere heredi: proinde si coheredem non habeat, sed solus sit heres institutus, sub impossibili conditione institutus videtur. Et si caueat, deinde contrà fecerit, in stipulationem committet, ac rem vel æstimationem restituet. l. 4. §. 1. & ℨ. de condit. & demonstr. l. 7. l. is cui. 18. l. cùm sub hac. 67. l. Titio. 73. fructus quoque restituet. ℨ. eod. l. heres meus. 79. §. qui post. Sed hæc cautio non præstatur quandiu alia conditio simul adscripta pendet. Finge Titium heredem institutum *si nauis ex Asia venerit, & in* Capitolium non ascenderit: antequam nauis veniat, ad cautionem præstandam non admittitur. ℨ. eod. l. auia. 77. §. 1.

VIII. *De iure deliberandi.*

TRactanti de conditionibus institutionum & substitutionum, non est omittenda cõditio illa substitutionum propria, Si *primus heres intra certum tempus non adierit hereditatem*. ℨ. de acquir. hered. l. si quis heres ita. 62. hac enim ratione testator primo heredi tempus ad deliberandum de adeunda vel omittenda siue repudianda hereditate præstituit, ac post illud tempus eum excludit, substitutúmque admittit. Ferè autem solebant testatores præscribere centum dies vel vtiles, vel continuos, teste Vlpia. tit. 22. qui heredes institui possunt. Sed si testator hoc prætermiserit: is qui iurisdictioni præest, ex edicto prætoris tempus heredi præstituet, non minus centum dierum. l. 1. §. 1. & 2. & l. seq. & vel semel tantum, vel ex magna causa etiam huc iterum concedit, si appareat prius non suffecisse. l. 3. & 4. quia cùm hereditas tam commoda quàm onera obtineat, & interdum lucrosa sit. Instit. de auctor. tut. §. 1. interdum damnosa. ℨ. solu. matrim. l. quæ dotis. 33. non est heres cogendus, vt temere & præcipiti consilio hereditatem accipiat, vel amittat. Nouissimè Iustinianus constituit, vt non amplius nouem mensibus à iudice, nec vltra annum à principe heres impetrare deliberandi causâ possit. C. h. tit. l. vlt. §. sed quia. & vt intra hoc tempus ius deliberandi non solùm heredi scripto vel legitimo competat, sed etiam ad eius successorem eo intra deliberandi tempus moriente transferatur. C. eod. l. cùm in antiquioribus. 19. & vt heres omne periculum vitet, si rerum hereditariarum inuentarium fecerit ex præscripto. d. l. vlt.

LIBER XXIX.

TITVLVS I.

De testamento militis.

POSTQVAM egit de testamentis paganorum cõdendis, in quibus diximus spectari testatorem, heredem, & ipsum testamentum: seorsum agit de testamentis militum, qui in his tribus partibus reperiuntur habere propria iura, & propria priuilegia. l. 2. I. Circa personam testantis: vt quia mutus & surdus indistinctè potest facere testamentum. l. 4. & Instit. eod. §. quinimmo. nec non filiusfamilias. Instit. eod. Vers. sed testari. & quib. non est perm. fac. testam. in princ. Item ex militari delicto capite damnatus. l. ex militari. 11. in pr. II. Circa testamentum: quia non solùm iure communi, sed etiam iure militari omissis solemnitatibus regulariter requisitis miles testari potest. l. 1, 3. 4. & d. l. ex militari. & Instit. eod. in princ. nempe cum in castris degunt, & in expeditione testantur. C. eod. l. pen. & Institut. eod. in princ. & §. sed hactenus. item potest pro parte testatus, pro parte intestatus decedere. l. miles. ita. 41. in princ. & de heredib. institu. §. hereditas. vers. neque enim. Prætetea silentium eius non ignorantis se habere liberos, pro exheredatione habetur. C. h. t. l. sicut 9. & l. seq. & Institut. de exhe. lib. §. vlt. & eius testamentum de peculio castrensi factum non subiacet querelæ inofficiosi. C. de inoffic. testam. l. vlt. §. 1. & 2. III. Circa heredem instituendum, vel substituendum: quia potest heredes instituere etiam deportatos, & ferè omnes, qui testamenti factionem non habent. l. idem est. 13. §. & deportati & heredem facere ex certo tempore, vel ad certum tempus. d. l. miles ita. in princ. & substituere etiam ei qui heres extitit, etiam si post pubertatem decesserit. l. 5. vt docui. ℨ. tit. de vulga. & pupill. substit. cùm agerem de militari substitutione.

II. *De acquirenda, vel omittenda hereditate.*

PErpurgata quæstione an testamentum valeat, iam 1
de effectu testamenti, quod iure subsistit, videndum est. Hic duæ diuisiones occurrunt. ¶ Prima diui- 2
sio est, quod heres aut acquirit hereditatem ex testamento sibi delatam, aut omnino omittit, aut omissa hereditate sibi testamento delata, succedit ab intestato, vel quouis alio modo possidet hereditatem. Acquirit hereditatem extraneus adeundo, vel pro herede gerendo: Instit. de hered. qual. §. extraneis. & §. seq. Suus heres ipso iure, si ad ius ciuile respicias. ℨ. de libe, & postum. l. in suis. 11. & Institut. de hered. qual. §. sui autem vel immixtione, si spectes ius prætorium. d. §. extraneis. Pro herede gerit, qui aliquid facit quasi heres. l. pro herede. 20. in princ. vel qui animo adgnoscit successionem, licèt nihil attingat hereditarium. l. gerit. 86. & Instit. de her. qual. §. vlt. Se immiscere dicitur, qui id facit, quo facto, nisi suus esset, pro herede gerere diceretur. l. cum bonis. 87. in princ. Omissio diuiditur in omissionem propriè dictam, repudiationem, & abstentionem. Omittit propriè suus vel extraneus, qui tempore excluditur: repudiat extraneus, qui profitetur se nolle fieri heredem. abstinet suus beneficio prætoris, cùm iure ciuili sit heres necessarius. Institut. de
hered. qual. d. §. sui autem. & d. §. extraneis. ¶ Nota 3
primò hereditatis causam esse indiuiduam, adeo vt non possit pro parte acquiri, pro parte omitti. l. 1. & 2.
¶ Nota secundò eum qui coactus adit, fieri heredem, 4
& egere restitutione in integrum ex tit. quod metus causa. l. si metus. 85. & ℨ. quod met. cau. l. si mulier. 21. §. pen. nisi fallens adeat, id est, simulet se velle adire,
cùm reuera nolit. l. 6. §. vltim. ¶ Nota tertiò eum non 5
posse repudiare, qui non potest adire. l. 4. l. is potest. 18.
¶ Nota quartò impuberem omninodo posse abstine- 6
re: puberem ita demum, si se non immiscuit. l. impu-
beribus. 14. ¶ Nota quintò suis quidem heredibus 7
etiam ignorantibus, immo etiam inuitis iure ciuili hereditatem acquiri. l. furiosus. 63. & Instit. de hered. qual. §. sui autem. & de hered. quæ ab intest. §. sui autem,

tem heredes fiunt: sed extraneos heredes dubitantes aut ignorantes acquirere aut repudiare hereditatem oon posse.scire enim debent, vtrùmex testamento,an ab intestato hereditas sibi delata sit, & quota ex parte, & se esse heredes voluntarios. l. is qui putat. 15. & ll. seqq. l. si quis extraneus. 21. & ll. seqq. l. pater, 93. in princ.

III. *Testamenta quemadmodum aperiantur, inspiciantur, & describantur.*

1 AD acquirendam hereditatem spectat etiam discrimen lege Papia statutum inter extraneos heredes ex asse, vel ex parte. oam hereditatem clausis tabulis adire heres ex asse poterat, heres ex parte non poterat.§.de in.& fa.ignor.l.1.§.vlt. & Ṫ. de condit.& demonstr.l.multum.21.io fin.sed hæc differentia à Iustiniano sublata est,ita vt tam ex parte, quàm ex asse heres, etiam ante apertas tabulas possit adire hereditatem. C. de caduc. toll. l. vn.§.in nouissimo. Sed nihilominùs etiam hodie testamentum aperiri & publicari debet.C.de testam.l.testamenta.18. intra tertium, aut quintum à morte diem, si Paulo credimus lib. 4. sentent. tit. 6. eiúsque inspiciendi, & describendi copia cuilibet postulanti facienda.l.1. in princ. cùm quia de his quæ ad testamentum pertinent,neque sine iudice transigi, neque apud iudicem veritas exquiri aliter potest, quam inspectis & cognitis testamenti verbis. d. l. 1. §. 1. tum etiam quia testamenti instrumentum publicum est.l.2.in princ. denique quia publicè interest, vltimam testatoris voluntatem ad exitum perdu-

2 ci.l.5. ¶ Nota primò,nihil teferre,in quacumque materia testamentum scriptum sit. d. l. 2. §. ad causam,

3 ¶ Nota secundò,exhibendas esse tam primas,quàm secundas, id est pupillares tabulas. d. l. 2. §. ad causam, (Si tamen pupillares tabulæ seorsum signatæ sint, prætor eas aperiri nisi causâ cognitâ non patietur. l. pupillares. 8.) & si plura testamenta sint, omnia esse exhi-

4 benda. d. l. 2. §. si plura. ¶ Nota tertiò viuentis testamentum non esse aperiendum. d. l. 2. §. si dubitetur,

5 ¶ Nota quartò testamenti inspectionem ita esse concedendam, vt legi possit.d.l.2.§.inspectio. Sed prætor excipit diem & consulem, quos describi aut inspici non vult, ne falsi committendi occasio detur. d. l.2.§.

6 diem.fac.l.1.§.editiones.verf.die.§. de eden. ¶ Nota quintò, si quis nolit exhibere tabulas testamenti,quas fateatur penes se esse, eum officio iudicis ad tabulas exhibendas præcisè compelli. Si neget penes se esse, conueniri posse interdicto de tabulis exhibendis. d. l. 2.§. vlt. de quo Ṫ. lib. 43. tit. 5. quamquam ab herede actione ad exhibendum, & rei vindicatione conueni-

7 ri potest.l.3. ¶ Nota sextò,cùm tabulæ testamēti sunt aperiendæ,prætoris officium esse, vt cogat testes conuenire,& signa sua adgnoscere, vel negare se signasse. l.4.& 5. Sed etsi non omnes adsint, dummodo maior pars signatorum sit inuenta,ipsis interuenientibus resignabitur testamentum, & recitabitur. l.6. & si quis ex eis aberit,ad eum mittētur tabulæ,vt signum suum adgnoscat.l.7.

IV. *Si quis omissa causa testamenti, ab intestato, vel alio modo possideat hereditatem.*

1 EX ea diuisione, quam initio tituli secundi proposui, tertium membrum supereft. cùm quis omissa successione sibi ex testamento delata, hereditatem alia ratione possidet. Hoc casu sic distinguitur: Aut titulo vniuersali pro herede, vel pro possessore possidet: aut particulari, vt pro emptore,pro dote,pro donato. Qui titulo vniuersali possidet,vtili actione prætoria perinde tenetur legatariis & fideicommissariis, ac si ex testamento successionem accepisset: qua ratione prætor eius dolo occurrit, qui in fraudem legatariorum successionem sibi testamento delatam omisit,l.1.io princ.& §.non quærimus. Hac actione tenetur etiam, qui pretio accepto hereditatem omisit, si heres non sit soluendo. l.2. Atqui causam testamenti omisit, & vnà cum altero possidet, pro parte tenetur, nisi pecuniam accepit, vt causam testamenti omitteret:quo casu tenetur in solidum. l. si non solus. 20. in princ. Qui verò titulo particulari possidet, hac actione non tenetur. l. vlt. Exposita est prima diuisio ad effectum testamentorum pertinens.

V. *De senatusconsulto Silaniano, & Claudiano, quorum testamenta ne aperiantur,*

ALtera diuisio est, quòd hereditas vel manet penes heredem, qui eam acquisiuit, vel ei aufertur tamquam indigno. Regulariter manet; tamquàm indigno aufertur certis casibus, & certis de causis: quarum aliæ communes hereditatibus & legatis reiiciuntur io tit. Ṫ. de his quæ vt indign. propriæ verò ipsius hereditatis sunt tres. ¶ Prima causa est, si hereditatem quis adierit, vel bonorum possessionem petierit, vel suus heres bonis se immiscuerit, priusquàm ex senatusconsultis de familia quæstio habita, ac serui noxij puniti sint. l.3.§. non tantòm. & l.5. Noxios intellige, qui vel necauit, vel, cùm posset, opem non tulit. l. 1. in princ.l.cùm dominus.19. Occisum intellige vi,non clam, vt veneno clā dato.d.l.1.§.occisor.& §§§.seqq. l.propter. 21. in princ. Non tamen eo clam occiso delictum impunitum relinquitur:sed tantùm tabularum recitatio, & hereditatis acquisitio non differtur: nihilominùs tamen quæstio habetur, & supplicium de noxiis sumitur. l. 1. §. quid ergo. & heredi defensio mortis, id est, vt crimen iudicio persequatur, incumbit.l.5.§.fin. quod si facere neglexerit: tam hereditas, quam legatum, si ex parte heredi scripto prælegatum sit aliquid, aufertur. l. si sequens. 15. ¶ Senatusconsulta, quibus hac de re cauetur, plura sunt. Primum est senatusconsultum Silanianum: cuius tempus incertum est, Nam Pe. Fabri coniectura à Cuiacio relata lib. 1. obseruat. cap. 18. probat quidem hoc senatuscōsultum factum esse ante Lepidum & Taurum consules: sed non euincit esse factum anno proximo, P. Cornelio Dolabella & C.Iunio Silano consulib.anno ab vrbe condita 761. potiùs quàm anno 758. Q. Cæcilio Cretico Silano & A. Licinio Nerua Silano consulibus: aut anno 728. C. Cæsare Octauio Augusto & M. Iunio Silano consulibus hoc senatusconsulto cautum est,ne testamenti tabulæ eius qui necatus esse dicetur, antè aperiantur, quàm de seruis. d.l.1.in prin. sub eodem tecto existentibus, vel criminis conscijs. d.l.1.§. hoc autem. vel qui simul cum domino, putà in itinere fuerunt,quæstio habeatur, & noxij puniantur. d. l. 1. §. hoc autem. ¶ Secundum est senatusconsultum innominatum: quod Augusti ætate, Tauro & Lepido consulib. factum est,vt cognitioni aperti contra senatusconsultum Silanianum testamenti præscribatur quinquennio: nisi arguantur,qui parricidij pœnâ teneri possunt.l.in cogoitione. 13. ¶ Tertium est senatusconsultum Claudianum seu Neronianum seu Pisonianum (tot enim nominibus appellatur.) Cl. Nerone Cæsare & L. Calpurnio Pisone consulib. factum:

(Margin numbers of the right column, in order down the page: 1, 2, 3, 4, 5.)

ctum: qood sententiam Silaniani confirmauit, & io-
super iussit, viro occiso, de vxoris seruis, & vxore ne-
cata, de mariti seruis æquè haberi ae de propriis perso-
næ occisæ seruis quæstiooem, d.l.1.§. si vit. Paul. 3. sen-
tent.tit.5.§. Neroniano. & vt si pœnæ obooxius seruus
venisset, & postea quandocumque supplicio affectus
esset, venditor emptori pretium restitueret. l. senatus-
6 consulto. 8. ¶ Accessit deinde lex Cornelia de his qui
ante quæstionem habitam fugerunt. l. lege. 25. in prin.
7 & §. 1. ¶ Item accesserunt varia principum rescripta,
vt Traiani. l. si exheredatus. 10. §. 1. Hadriani. d. l. 1. §. iux-
ta. Spartian. in Hadriano. Diui Marci. l. a. Orationis
quoque Diui Marci, quæ desideratur, mentio fit io l.
8 pen. C. de his quib. vt indig. ¶ Insuper accessit edi-
ctum prætoris: cuius duæ sunt partes. Priori parte ca-
uetur, oe quid ad causam testamenti pertinens, scieos
quis, dolo malo, aperiendum, recitandum, describen-
dum curet, priusquam de seruis ex senatusconsulto
quæstio habita, & de noxiis supplicium sumptum fue-
rit. l. 3. §. quod ad causam, & vt qui aduersus ea fecerit,
teneatur actiooe populari in centum aureos: coius
summæ dimidia pars accusatori conceditur, altera di-
midia coofiscatur. d. l. lege. §. vlt. Posteriori parte ca-
uetur, oe heres scriptus priùs adeat, vel se immisceat,
vel bonorum possessionem petat, quàm dicta quæstio
habita sit, & noxij puniti sint: alioqnio hereditas tam-
quàm indigno auferatur, & confiscetur, vt suprà no-
taui ex l. 3. §. non tantum. & l. 5. Hæc de prima anse-
9 rendæ hereditatis caosâ dicta sint. ¶ Secunda causa
est ingratitudo heredis, qui necem defuncti inultam
reliquit. l. Gaius. 12. & C. de his quib. vt indign. l. 1. 7. l.
sororem. 10.

VI. *Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coëgerit.*

1 TErtia ex constitutione Hadriani est, si heres de-
functum testari prohibuerit, oe alium heredem
faceret, qua quidem coostitutione tenetur tam heres
legitimus, qui testari prohibuit, quàm heres scriptos,
qui testamentum mutari, aut nouum fieri non per-
2 misit. l. 1. in pr. & C. eod. l. 2. ¶ Quarta causa est, si
quis testari eoëgerit, id est, si quem coëgerit, vt se he-
redem faceret. C. eod. l. 1. Maritos autem, qui non vi,
aut dolo, sed maritali sermone vxorem sibi beneuo-
lam ita reddidit, vt ab ea heres institueretur, extra
pœoam est. l. vlt. & C. eod. l. vlt. Satis de testamentis
condendis, & de eorum effectu dictum est.

VII. *De iure codicillorum.*

1 DIfferenti de testamentis, non sunt omittendi co-
dicilli, quoniam ad causam testamenti pertinent.
l. Plotiana. 18. & ff. de senatuscons. Silan. l. 3. §. si quis
codicillos. & testamenta quemad. aper. l. 2. §. ad cau-
sam. & ff. de tabul. exhib. l. 1. §. hoc interdictum. Aut
enim ex testamento, aut ab intestato fiunt. Priori ca-
so sunt quasi pars, accessio, & sequela ipsius testa-
meoti. Posteriori casu vicem exhibent testamenti, id
est, sunt quasi testameotum quoddam imperfectum,
vt pote cùm hereditas in eis dari, vel adimi oon pos-
sit. l. 2. §. si codicillorũ & §. vlt. l. quidam. 14. in pr. l. ab
intestato. 16. & ff. testam. quemad. aperi. l. pen. Cùm
igitur de testamenti propriè dicti validitate tractatum
sit, consequenter agitur de codicillis, qui vel sunt
quasi testamentum quoddam per se, vel quasi pars te-
2 stamenti. ¶ Codicillos plerumq; plurali numero di-
cimus. ff. de verb. signif. l. oon est sine liberis. 148. in-
terdum codicillus in numero vnitatis ab Imperatori-
bus vsurpatur. C. de testam. l. non codicillum. 14. & l.
cùm antiquitas. 28. ¶ Codicillorum verbum est ho- 3
monymum, ac sumitur. I. Pro epistolio seu schedo-
la. Cic. lib. 6. epist. 18. *Quæsiui à Balbo per codicillos, quid
esset in lege.* & lib. 5. ad Quintum fratrem, epistola. 10.
Epistolam hanc conuicio efflagitarunt codicilli tui. II. Pro
diplomate principis. ff. de excus. l. administrãtes. 41. in
pr. Instit. quib. mod. ius potest. solui. §. filiusfamiliâs.
III. Pro instrumento quodam vltimæ volontatis. C. h.
t. l. pen. Et quamuis ipsum vocabulum ostendat, tum
demũ propriè dici codicillos, cùm scriptura interue-
nerit. Azo in summa, C. eod. num. 4. tamen codicillĩ
dicuntur etiam sine scriptis fieri, vt mox docebo.
¶ Codicilli in tertia significatione, quæ hîc aocipien- 4
da est, nihil aliud sunt, quàm vltimæ voluntatis instru-
mentum. d. l. pen. non solemne. l. 6. §. 1. & 2. & Instit.
eod. §. vltim. citra hereditatis directam dationem, vel
ademptionem. l. 2. §. vlt. & C. eod. l. 2. & l. pen. & Instit.
eod. §. pen. ¶ Eorum originem declarat Imperator 5
Instit. eod. in pr. ¶ Similes sunt testamento I. Quia 6
vtrumque est vltimæ voluntatis instrumentum: & co-
dicilli aut sunt pars testamenti, aut vicem testamenti
exhibent, vt suprà docui. II. Quia is potest facere
codicillos, qui potest facere testamentum, id est, qui
testamenti factionem habet. l. 6. §. pen. l. conficiun-
tur. 8. §. codicilli. III. Quia vtrumque fieri debet vno
cooreatu. l. cum antiquitas. 28. in pr. IV. Quia vt te-
stamentum potest fieri io scriptis, vel sine scriptis. C.
de bonor. poss. secund. tab. l. 2. & Instit. de testam. §.
vltim. ita etiam codicilli. C. h. t. l. vltim. §. vltim. & de
sacrosanct. eccles. l. generali. 13. & boo. liber. l. 3.
¶ Differunt autem à testameoto. I. Quia nullam so- 7
lemnitatem desiderant, vt in definitione codicillorum
posui. II. Quia quinque testes etiam non rogati io
Codicillis sufficiũt. C. h. t. l. vlt §. vlt. cùm in testamẽtis
septem rogati adhiberi debeant. ff. qui testato. fac. poss.
l. heredes. 21. §. pen. & Institut. de testam. §. sed cùm
paulatim. & §. vlt. III. Quia possunt fieri plures co-
dicilli. l. 6. §. 1. & Instit. eod. §. vlt. testamentum verò
vnius testatoris vnum necessariò est: si quidem poste-
riori tollitur prius. ff. de iniust. rupt. l. 2. l. cùm in secun-
do. 16. & Instit. quib. mod. testam. iofirmant. §. poste-
riore, quamquàm vnum testamentum diuersis codici-
bus fieri potest. ff. qui testam. fac. poss. l. vnum. 24. &
Instit. de testam. §. pen. IV. Quia hereditas iure dire-
cto in codicillis nec dari, nec adimi potest, vt in defi-
nitione codicillorum positum est. Ratio huius dicti
triplex est vna, ne confuodatur ius testamentorum &
codicillorum. Instit. h. t. §. pen. quia si idem vtroque in-
strumento fieri posset, frustra duo essent instrumenta
iure iotroducta: vnum enim sufficeret. C. eod. l. pen.
altera: quia cùm testameotum per heredis iostitutio-
nem confirmetur, certè, si hæc in codicillis fieret, testa-
mentum per codicillos confirmaretur: quod est absur-
dum, cùm è contrario codicilli ex testamento peo-
deant, & ea eo debeant vim accipere. l. quod per ma-
nus. 10. Quædam autẽ voluntates in testamento & co-
dicillis testamento confirmatis locum habent, oon in
codicillis ab intestato factis: vt legatũ. l. conficiuntur.
8. §. vlt. & Instit. de fideicom. hered. §. præterea & tu-
toris datio. ff. de testam. tut. l. 3. ¶ Postremò ootan- 8
dum est, eum, qui heredem instituit, vel exheredat,
præsumi velle facere testamentum non codicillos. C.
de testam. l. non codicillum. 14. ac testamentum, quod
iure testamenti noo valet, putà quia coram quinque
testib. factum est, oon valere iure codicillorum, nisi
testator hoc iusserit appositá clausulâ, quam codicil-
latem

larem appellant ff. qui testam. fac. poss. l. ex ea. 29. §. 1.
& C. h. t. l. vlt. §. 1.

LIBER XXX.

TITVLVS I.

De legatis & fideicommissis. j.

1 ET si legata & fideicommissa sub heredi-
tate distinguuntur. ff. de eden. l. quæ-
dam. 9. §. 1. & manda. l. si hereditatem.
32 & ff. de legat. iij. l. si Titius. 96. tamen
ipsa quoque in testamento vel codicil-
lis testamento confirmatis relinquuntur, vt initio
superioris tituli notaui quin etiam fideicommissa, tam
vniuersalia quàm particularia in codicillis quoque ab
intestato relinqui possunt. Institut. de fideicommiss.
hered. §. præterea. & de codicill. §. penult. Rectè igi-
tur tandem post exposita testamenta, heredúmque
institutiones, & codicillos, de legatis & fideicom-
2 missis agitur. ¶ Legati vocabulum accipitur mul-
tis modis. I. Angustissimè, pro specie quadam vlti-
mæ voluntatis, particulari, directa pecuniaria, vt In-
stitut. de lega. §. ante heredis & Nou. 1. vbi distin-
guitur non solùm ab aliis vltimis voluntatibus, sed
etiam à libertate legata. II. Angustè, vt complectatur
etiam directam dationem libertatis. ff. de verb. sign. l.
in generali. 80. III. Latè, vt insuper complectatur
etiam fideicommissum. ff. de pact. dotal. l. Bæbius. 30. &
ff. de lega. iij. l. fideicommissa. 11. §. si rem suam, & §. si
seruo. IV. Latiùs, vt præter hæc etiam mortis causâ
donationem comprehendat. ff. eod. l. & fideicommis-
sum. 87. V. Latissimè, vt quamuis vltimam volunta-
tem significet. ff. de verb. sign. l. verbis legis. 120. Se-
3 cunda significatio sumi hoc loco debet. ¶ Legatum
definitur. I. Donatio testamento relicta. ff. tit. prox. l.
legatum. 36. vel, donatio quædam à defuncto relicta.
Instit. eod. §. 1. verbum *relicta*, est vltimæ voluntatis
proprium. ff. de tabul. exhib. l. 1. §. pen. Particula *quæ-
dam*, in d. l. legatum, abest à libro Florentino, non à
vulgatis editionibus, ideóque Accurs. eam vtrobique
interpretatur. Sed nec eius, nec Cuiacij expositionem
probo: sed puto hanc particulam hoc loco esse no-
tam improprietatis; quia legatum non est propriè do-
natio, sed impropriè. ff. de donat. l. 1. in pr. Porrò vulga-
ti codices in d. §. 1. reddunt, *ab herede præstanda*. quæ
verba à veteribus libris absunt; eáq; Theophilus, Har-
menopolus, Accursius non adgnoscunt. Ea qui adscri-
psit, legatū à fideicōmisso seiungere voluit: quia lega-
tum à solo herede deberi potest: fideicōmissum etiam
à legatario, fideicommissario, & mortis causâ donata-
rio. C. de fideicommiss. l. ab eo. 9. & Inst. de singul. reb.
per fideic. relict. in princ. Ego existimo Modestinum
in d. l. legatum. accepisse legati vocabulum in latissima
illa significatione, in qua etiam heredis institutionem,
ac tutoris dationem complectitur, vt in xij tabulis,
Paterfamilias vti legassit, ita ius esto. ff. de verb. signif. d.
l. verbis legis: quam legem fortasse interpretabatur.
II. Delibatio hereditatis, qua testator ex eo, quod vni-
uersum heredis foret, alicui quid collatum vertit. l. le-
gatum. 116. in princ. Hæc definitio etiam fideicommis-
so conuenit: nisi ita accipiatur, vt dicatur esse tan-
tùm hereditatis delibatio. nam fideicommisso delibari
potest etiam legatum, & mortis causa donatio: immo
etiam fideicommissum fideicommisso delibari potest.
d. l. ab eo. & Institut. de fideicomm. hered. §. præterea.
& de sing. reb. per fideicommis. reli. in princ. Rectè ait
delibatio: quia lex Falcidia permittit hereditatem deli-
bari vsque ad dodrantem, non onerari vltra dodran-
tem, multò minus exhauriri in totum. ff. ad leg. Fal-
cid. l. 1. in princ. Instit. eod. in princ. III. Quod legis
modo, id est, imperatiuè testamento relinquitur, vnde
à fideicommisso distinguitur, quod precatiuo modo
relinquitur. Vlp. in fragm. h. t. in pr. sed difficile est
ostendere heredis institutionem sub hac definitione
non contineri. IV. Definiri potest vltima voluntas par-
ticularis, directa. *Vltima voluntas*, est genus secludens
legata ab actibus inter viuos, atque etiam à donatione
causâ mortis. Verbum *particularis*, excludit heredum
institutiones, & exheredationes. Verbum *directa*, se-
iungit legata à fideicommissis. ¶ Legatorum olim 4
erant quatuor genera: per vindicationem, per dam-
nationem, sinendi modo, & per præceptionem: quæ
declarantur ab Vlpia. in fragment. h. t. & a Caio lib. 2.
Institut. eod. Sed Iustinianus eorum generum diffe-
rentiam sustulit, & omnib. legatis vnam naturam de-
dit. C. commu. de legat. l. 1. & Institu. h. titu. §. sed olim.
¶ Fideicommissum est, quod precatiuè relinquitur. 5
Vlpian. eod. tit. in princ. & tit. de fideicom. in princ. id
est, verbis præcariis, qualia sunt, *peto, rogo, volo, mando,
fidei tuæ committo*. C. commu. de legat. l. 2. Instit. de sin-
gul. reb. per fideicomm. rel. §. vlt. De verbis directis vel
precariis lege, quæ scripsi ff. de vulga. & pupill. substit.
§. 4. ¶ Fideicommissorum duo sunt genera: vniuer- 6
sale, id est hereditatis; & particulare, id est singularum
rerum. ff. ad Trebell. l. 1. in princ. Insti. per quas person.
nob. acquir. §. vlt. & de fideicommis. hered. in princ. &
de sing. reb. per fideicomm. rel. in princ. ¶ Differen- 7
tiæ inter legata & fideicommissa plures sunt. Nec ob-
stat. l. 1. Vbi Vlpianus ait per omnia esse exæquata le-
gata fideicommissis: quia non dicit in omnibus, sed
per omnia. subaudi, in lege Falcidia, & quartæ reten-
tione, vt eleganter interpretatur. Cuiac. hîc in Paratit.
& lib. 8. obseru. cap. 4. Rursus non obstat. l. 2. C. com-
mu. de legat. & §. sed non vsque. Instit. h. tit. vbi Impe-
rator ait se exæquasse legata fideicommissis in omni-
bus, & per omnia: quoniam hæc exæquatio intelli-
genda est tantùm de effectu, qui in praxi cernitur, quia
legatum habet etiam vim fideicommissi, & fideicom-
missum habet etiam vim legati, vt docui in Analysi
Instit. ad d. §. sed non vsque. ¶ Differentiæ ergo hæ 8
sunt. I. Diuersas habent non solùm definitiones, sed
etiam etymologias, nam legatum dicitur, quia legis
modo, id est imperatiuè relinquitur: fideicommissum,
quia nullo iuris vinculo continetur, sed fidei & pudo-
ri committitur eius qui fideicommissum præstare ro-
gatur. Instit. de fid. hered. in princ. & §. vlt. II. Appel-
latione legati sæpe significatur fideicommissum: fidei-
commissi verò appellatione numquam significatur le-
gatum. Cuiac. 4. obseru. cap. 23. III. Legatum fit ver-
bis directis: fideicommissum precariis. Vlpia. h. t. in pr.
IV. Omne legatum est particulare. Instit. per quas per-
son. nob. acquir. §. vlt. fideicommissum verò partim est
vniuersale, partim speciale seu particulare, vt supra
ostendi. idcirco dicimus hereditatem fideicommissa-
riam, non legatariam. V. Legata non valent, nisi ex
testamento: fideicommissa vero etiam ab intestato re-
linqui possunt. Instit. de fideicom. hered. §. præterea.
VI. Legari ab herede tantùm potest: fideicommissum
etiam a legatario, fideicommissario, mortis causa do-
natario relinqui potest. C. de fideicō. l. ab eo. 9. & Insti.
de singul. reb. per fideicom. rel. in princ. quin etiam ab
heredis vel legatarij herede. ff. de legat. iij. l. 5. §. 1.
VII. Fideicommissi proprium est, vt qui præsens à te-

L

ſtatore rogatus eſt, omnimodo fideicommiſſum ſoluere cogatur, etiamſi nullus teſtis adfuerit, niſi inret ſe non fuiſſe à teſtatore rogatum. C. de fideicom. l.
9 vlt. & Inſtit. de fideicom. hered. §. vlt. ¶ De effectu legatorum & fideicommiſſorum, præter id quod iam notaui, legatum habere etiam vim fideicommiſſi, & fideicommiſſum habere vim etiam legati, ſciendum eſt, legatario & fideicommiſſario ad perſequendum id quod ſibi relictum eſt, dari actionem perſonalem ex teſtamento, & rei vindicationem, & actionem hypothecariam. C. commu. de legat. l. 1. & Inſtit. h. t. §. ſed olim. cùm igitur rei vindicationem habeat: manifeſtum eſt, ad eum rei dominium rectà vià tranſire: quod olim obtinebat tantùm in legato. ĵ. de furt. l. à Titio. 64. Immo tantùm in quibuſdam legatorum generibus, vt Caius declarat lib. 1. Inſtit. tit. 5. hodie verò non ſolùm in omnibus legatis, ſed etiam in fideicommiſſis propter dictas legatorum & fideicommiſſorum exæquationes locum habet. idcirco tam fideicommiſſa, quàm legata referuntur inter modos acquirendi dominij. Inſtit. per quas perſon. nob. acquir.
10 §. vlt. ¶ His expoſitis, propiùs accedo ad rubricas Pandectarum, quæ ad legata pertinent. Prolixitas huius tractatus multos non ſolùm titulos, ſed etiam libros requiſiuit. quorum ordo ac ſeries vt plenè intelligatur, notandum eſt, tres de legatis quæſtiones practicas occurrere. Prima quæſtio eſt, an legatum valeat. Secunda, quando dies legati cedat, id eſt, quando deberi incipiat. Tertia, quibus caſibus de legato præſtando cauere oporteat. Quæ de legato tantum breuitatis causâ dico, eadem de fideicommiſſo intellige. Pro ſolutione primæ quæſtionis legata diſtinguuntur in tria genera. Alia namque omnino debentur, alia prorſus non debentur, alia pro parte debentur. De legatis omnino vtilibus ac debitis, duplex eſt tractatus: Prior generalis: Poſterior ſpecialis de annuis legatis, & de diuerſis rebus legatis. Prior pars ob nimiam prolixitatem diuiſa eſt in tres titulos iiſdem verbis inſcriptos. quod & in ĵ. de verb. oblig. accidit. ſed illa differentia eſt: quòd titulus de verborum obligationibus librum vnum non implet: titulus autem de legatis & fideicommiſſis tres libros continet: proinde vulgò citari ſolet de legatis & fideicommiſſis ſecundò, de legatis & fideicommiſſis tertiò. Vulgò autem tria de legatis capita ſtatuunt. & quamuis hæc in horum titulorum legibus confundantur, tamen volunt potiſſimum & præcipuè agi Primò de rebus legatis. Legari autem poſſunt res omnes, quæ ſunt in commercio, dummodò non ſint ipſius legatarij, tam corporales quam incorporales. immo legari poſſunt etiam quæ non ſunt in rerum natura, ſi modò fore ſperentur, vt futuri fructus. Inſtit. h. t. §. non ſolùm. §. ea quoque. §. ſed ſi rem. & §. tam autem.

LIBER XXXI.

TITVLVS I.

De legatis & fideicommiſſis ij.

1 SECVNDÒ de perſonis. Legare poteſt, qui teſtamentum facere poteſt, atque hoc non ſolùm obtinet in legato, quod ex teſtamento valere dixi. Inſtit. de fideicom. hered. §. præterea. ſed etiam in fi-
2 deicommiſſo. l. 2. ¶ Illis autem legari poteſt, quibus cum teſtamenti factio eſt. Inſtitut. de legat. §. legari. Item legari poteſt vel vni, vel pluribus: iiſque aut coniunctim, aut diſiunctim. l. ſi plurib. 33. & l. ſeq. & ĵ. tit. prox. l. re coniuncti. 89 & de verb. ſignif. l. triplici. 142. & Inſtit. h. t. §. ſi eadem.

LIBER XXXII.

TITVLVS I.

De legatis & fideicommiſſis iij.

TERTIÒ de verborum ſignificatione: 1
cui reſpondet tit. 48. libri. 6. Codicis. vbi notentur hæ regulæ. I. A propria verborum ſignificatione non eſt recedendum, niſi manifeſta ſit teſtatoris voluntas. l. non aliter. 69. in princ. II. Teſtatoris voluntas, ſi de ea conſtet, verborum proprietati præualet. ĵ. de inſtr. vel inſtrum. leg. l. cùm de lanionis. 18. §. item cacabos. & de ſuppell. leg. l. Labeo. 7. §. vlt. verſ. nam etſi prior. & de condition. & demonſtr. l. in conditionibus. 19. in princ. & ad ſenatuſconſultum Trebellian. l. vbi purè. 19. §. 1. & C. de fideicomm. libert. l. cùm inter. 14. in fin. III. Nemo aut ſine voce, aut vtens vocabulo omnino alieno, poteſt videri aliquid dixiſſe. vt putà qui ſuppellectilem legauit, non poteſt videri rogam legaſſe. d. l. Labeo. §. vlt. IV. Voluntates defunctorum non ſunt ſtrictè interpretandæ. ĵ. de vſu. & habit. l. plenum. 12. §. ſed ſi pecoris. ſed latiùs & pleniùs. ĵ. de diuerſ. reg. iur. l. in teſtamentis. 12. ¶ Hactenus de lega- 2
tis & fideicommiſſis in genere: deinceps diuerſorum legatorum & fideicommiſſorum effectus ſpecialiter enarrabuntur.

LIBER XXXIII.

TITVLVS I.

De annuis legatis & fideicommiſſis.

CVM in ſingulos annos legatur, huius legati propria hæc ſunt. I. Plura ſunt legata: & primi quidem anni legatum eſt purum, ſequentium conditionale: videtur enim hæc ineſſe conditio, *ſi legatarius viuet*: & ideo mortuo eo legatum ſequentium annorum ad heredem eius non tranſit. l. 4. & ſingulis annis quæritur, an legatarius ius habeat capiendi legati. l. cùm in annos. 11. II. Legatum initio anni debetur. idcirco eatremi anni legatum pertinet ad heredem legatarij, licèt non toto anno legatarius vixerit. l. 5. l. in ſingulos. 8. l. filiæ. 22. III. Si legatum ſit annua bima trima die, tribus penſionibus ſoluetur: & quidem æqualibus, niſi alia fuerit teſtatoris voluntas. l. 3. IV. Hoc legatum quocunque loco petetur, ibi dari debebit. l. 1. V. Similis eſt expoſitio menſtrui legati: veluti quòd ſunt plura legata, & quòd primi menſis legatum purum eſt, ſequentium conditionale, & quòd initio ſingulorum menſium debetur: idcirco in titulorum indice ſcriptum eſt, *de annuis & menſtruis legatis*.

II. *De vſu, & vſufructu, & reditu, & habitatione, & operis per legatum vel fideicommiſſum datis.*

CVi vſus legatus eſt, ipſe vti debet, nec faculta- 1
tem vtendi ad alium transferre poteſt: & ad neceſſitatem tantùm quotidianam modicos fructus, ſi qui

qui sunt, percipit. Is autem cui vsusfructus legatus
est, & omnes fructus percipit, & facultatem vtendi
fruendi ad alium transferre potest, vt not. in l. 3. de vsu
2 & habit. ¶ Hæc legata annuo legato similia sunt,
quatenus legatarij morte finiuntur: in aliis differunt:
vt quia capitis quoque deminutione finiuntur. 3. tit.
3 proximo. l. in singulos. 8. ¶ Reditu legato, fructus
rei vel eorum æstimatio debetur, habitatio non debe-
1 tur. l. quidam. 17. l. fundi. 38. & hoc legatum morte le-
gatarij finitur, quoniam vsufructui, vel potius annuo
4 legato simile est. l. patrimonij. 22. ¶ Si habitatio in
singulos annos legetur, plura sunt legata, quæ initio
singulorum annorum debentur. l. habitationis. 11. Sin
5 autem heres damnatur pati vt Titius in domo inha-
5 bitet; vnum videtur esse legatum. l. damnas. 15. ¶ Is
cui habitatio legata est, eam locare potest. C. de vsufr.
l. cum antiquitas. 13. & Instit. de vsu & habit. §. pen.
6 ¶ Hoc legatum anno non terminatur, sed morte le-
gatarij finitur. 3. de cap. min. l. pen. & de vsu & habit. l.
7 si habitatio. 10. in princ. & §. verum. ¶ Operæ legari
8 possunt tam liberi hominis, quam serui. l. 3. ¶ Et ope-
9 ræ legatæ locari possunt. ¶ Hoc autem legatum nec
capitis deminutione, nec non vtendo, nec morte lega-
10 tarij finitur. l. 2. & 3. de oper. seruor. l. 2. ¶ Hæc omnia
legata, id est, annua, vsusfructus, vsus, reditus, habi-
tationis, operarum, inter se similia sunt. d. l. patrimonij.
& 3. tit. prox. d. l. in singulos. 8. & de vsu & habit. d. l. si
habitatio: in princ. & de oper. seru. l. 3. 4. 5.

III. *De seruitute legata.*

1 SEruitutis vocabulum hîc propriè & angustè acci-
pitur pro seruitute prædiali, vt & in tit. 3. de serui-
2 tutibus, & in l. locare. 44. 3. loca. ¶ Propria huius le-
gati hæc sunt. I. Seruitus ei tantùm legari potest, qui
prædium habet, cui acquiratur. 3. commu. præd. l. 1. in
fin. & Instit. de seruit. §. pen. II. Si à pluribus heredibus
legetur, à singulis solidum debetur, quia est indiuidua.
l. vlt. III. Si alternis annis putà ius aquæ ducendæ le-
getur, vnum est legatum; licèt vsufructu alternis an-
nis legato, sint plura legata. 3. titul. prox. l. cùm
vsusfructus. 13. IV. Hoc legatum est perpetuum, nec
finitur morte legatarij; quia seruitus non est ius perso-
nale, sed reale; nec ad tempus ipso iure, sed in perpe-
tuum constituitur. Quòd si vsque ad conditionem
vel diem legata sit, post conditionem illam vel diem
obstabit legatario doli exceptio. 3. de seruit. l. 4. in prin.

IV. *De dote prælegata.*

1 CVm maritus vxori dotem legat, dicitur dos rele-
gata, quia mulieri redditur, & ad eam reuertitur;
vel prælegata; quia restitutio dotis repræsentatur, id
est, citiùs dos restituitur propter legatum, quàm resti-
2 tueretur, si legata non esset. ¶ Hoc igitur legatum est
vtile: quia plenius est, quàm actio de dote. Institu. de
legat. §. sed si vxori. vbi tres vtilitates huius legati ex-
3 posui. ¶ Ibidem diuisionem dotis prælegatæ tradidit
quia maritus vel accepit dotem, vel non accepit: &
vel certam summam siue rem in prælegando demon-
strauit, vel simpliciter legauit dotem, nulla demon-
4 stratione adiecta. ¶ Adde iis, quæ ibi docui, proprium
esse huius legati, vt per legem Falcidiam non minua-
tur. J. ad le. Falcid. l. cùm dotem. 57. & l. cùm vsusfru-
5 ctus. 81 §. 1. ¶ Porrò non tantùm dos, sed & alia præ-
legari dicuntur, nimirum quotiescumque fit aliqua
anticipatio seu repræsentatio: vt cùm heredi ex parte
instituto aliquid legatur, quia heres hoc antè capere
debet, quàm hereditas diuidatur; ideóque vocabatur
legatum præceptionis. Item cùm seruo aut filiofami-
liâs peculium legatur. 3. de except. rei vend. l. 1. §. pen. &
J. de pecul. lega. l. si peculium. 10. & l. vlt. & J. de statu-
lib. l. 3. §. inde quæritur. vers. cùm igitur. Item cùm de-
bitori id legatur, quod debet. J. de liber. leg. l. non so-
lùm nostrum. 8. §. pen. Sed & id quod ante alia legata
vel fideicommissa relinquitur, prælegari dicitur. 3. de
legat. ij. l. Titia Seio. 87. §. Seia. & de legat. iij. l. vxo-
rem. 41. §. 1.

V. *De optione, vel electione legata.*

OPtio ab electione differt, vt legitimus & solem- 1
nis actus. J. de diuers. reg. iur. l. actus legitimi. 77.
ab actu vulgari. Sed hodie, sublatis veterum solem-
nitatibus, inter optionem & electionem legatam nihil
interest. ¶ Cùm genus legatur, vt homo, vel bos: siue 2
testator optionem electionémve legatario dederit, si-
ue simpliciter legauerit, electio legatarij est, vt ex re-
bus testatoris, quæ illius generis sunt, eligat quam rem
velit, sic tamen vt nec optimum eligere possit, nec
pessimum accipere cogatur. 3. de legat. j. l. legato gene-
raliter. 37. in princ. semper enim electio est legatarij,
nisi testator electionem heredi concesserit. l. 2. & In-
stit. de legat. §. si generaliter. & §. seq. Si igitur electio
serui data sit, legatarius eliget ex seruis testatoris,
quem volet. d. l. 2. & l. vlt. Si in numero multitudinis,
electio seruorum, non expresso certo numero, data
sit: tres eligi poterunt. l. 1. Si optio pluribus sit legata,
neque in electione consentiant, sorte res dirimetur,
& illius optio præualebit, in quem sors ceciderit: quod
& in pluribus legatarij heredib. obtinet. C. commun.
de legat. l. vlt. Instit. de legat. §. optionis.

VI. *De tritico, vino, vel oleo legato.*

HIc plura notanda occurrunt. I. Non expressâ
qualitate, sed tantùm quantitate, putà *certum
pondo olei do lego*, heres dabit quale volet. l. 4. nisi testator
electionem legatario dederit. l. 2. §. 1. II. Non expressa
certa quantitate, sed indefinitè legato concepto, ve-
luti, *Heres meus vxori meæ oleum, acetum dare damnas
esto*, id omne debebitur, quod testator mortis tempore
reliquit. l. 7. in princ. III. Si certa quantitas legetur ex
eo quod in fundo nascetur, & minus nascatur; non
plus legatario debebitur, quàm natum erit. l. 5. At si an-
nuum sit eiusmodi legatum, veluti, *Ex eo vino, quod in
fundo Tusculano nascetur, heres meus decem amphoras quot-
annis in annos singulos dato*: certè si quo anno vinum na-
tum non erit, ex fructu superioris anni numerus am-
phorarum supplebitur. l. ex eo. 13. IV. Expresso pon-
dere impossibili, legatum non valet, veluti si quis le-
get tritici modios centum, qui singuli pondo centum
pendeant. d. l. 7. §. 1. V. Vino legato, tam vinum dolia-
re, quàm vinum diffusum debetur, vnà cum vasis, quæ
non ad perpetuum vsum reseruantur, vt cadis, & am-
phoris, sed neque dolia debentur, neque vtres, neque
cullei. l. 3. §. 1. l. 6. l. vino legato. 14. l. pen. Vinum dolia-
re est, quod in doliis seruatur. diffusum, quod ex doliis
in vasa, vt cados & amphoras diffusum est. d. l. pen. vi-
num autem pendens significat ipsas vuas & vinde-
miam nondum collectam. Plaut. in Trinum.

„ *Tum vinum, priusquam coactum est, pendet putridum.*

VI. Vino legato, id debetur, quod ex vinea natum, vi-
num permansit. vide l. si quis vinum. 9 in princ. Intel-
lige permansisse ex quo factum est, vsque ad tempus
testamenti, non vlteriùs. d. l. si quis vinum. §. 2. Quin
etiam acetum legatario debetur, si testator id loco vi-
ni habuit. l. 1. hoc igitur, aceto legato non continetur.
l. 3. in princ. Quamquam si testator, qui certam vini
quantitatem legauit, nihil vini in bonis reliquit, heres
vinum emere & legatario præstare debet, non acetum

quod vini numero fuit.d.l.si qois vinom.§.1. VII. Vi-
no cum vasis legato, debetor etiam vinum, quod non
est in vasis, sed in doliis.l.6.& l.pen. VIII. Vino vete-
ri legato, ex vsu testatoris legatum æstimabitur, qui si
non appareat, vinum superioris anni non vinum hor-
nium legatario debebitur. d. l. si quis vinum. §. vlt. &
lll. seqqq.

VII. *De instructo, vel instrumento legato.*

1 AVt res legatur, vt fundus, vel ædes: aut rei instru-
mentum, vt instrumentum fundi, vel ædium: aut
res, & instrumentum: aut res cum instrumento; aut res
2 instructa. ¶ Hi tres postremi casus sunt inter se simi-
les: ac semper duo sunt legata, alterum rei principa-
lis, alterum instrumenti.l.1.in princ. differunt tamen;
quia si legatus sit fundus instructus, vel fundus & in-
strumentum, deinde testator viuus fundum alienaue-
rit; extincto fundi legato, nihilominùs instrumen-
tum legatario debetur: at si fundus cum instrumento
legatus fuerit, testatore fundum alienante, nihil lega-
tario debebitur.l.5. Præterea fundi instructi legatum
plenius est: quia non solùm instrumenta fundi con-
tinet, vt reliqua duo legata, veluti ligones, & aratra;
sed etiam instrumenta patrifamiliâs, quibus in eo fun-
do instructior est, vt mensas, scamna, lectos. l. quæsi-
3 tum.12.§. sed si fructus. ¶ Instrumentum est appara-
tus rerum diutiùs mansurarum, sine quibus possessio
exerceri nequit. d. l. quæsitum. in princ.& diuersis re-
bus tribuitur. dicitur enim instrumentum agri. d. l.
quæsitum.§.si in agro.& §§.seqq. vineæ.l.villæ.16.§.1.
villæ.d.l.villæ.in pr. l.si mancipia, 19.§.1. domus. d.l.
quæsitum.§. si domus. & multis paragraphis sequen-
tibus balnei.l.tabernæ.13.§.1. l. item pictoris.17.§.vlt.
tabernæ. d.l. tabernæ. in princip. l. cùm quæratur. 23.
pictoris. d. l. item pictoris. in princ. Pistoris l. cùm de
lanionis. 18. §. 1. lanij. d. l. cùm de lanionis. in princ.
piscatoris.d.l.item pictoris.§.1. medici.d.l.cùm de la-
4 nionis.§.in instrumento. nauis.l. vlt. ¶ Nota instru-
menta prædij vocari etiam dotes prædiorum.l.2.§.1.

VIII. *De peculio legato.*

SImiliter aut legatur seruus, aut peculium, aut ser-
uus & peculium, aut seruus cum peculio. & vel le-
gatur peculium ipsi seruo manumisso, vel extraneo.
vide §.si peculiũ. Instit. de legat. Filij quoque familiâs
peculium legari potest vel extraneo, vel ipsi filio.l.vlt.

IX. *De penu legata.*

1 PEnus in masculino genere est secundæ, vel quartæ
declinationis: in feminino, tantùm quartæ: in neu-
tro, tertiæ. dicitur etiam in neutro genere penum se-
cundæ declinationis, & penu indeclinabile. Hoc
ideo notaui: quia Paulo Iurisconsulto placuit indica-
re, nomen penus omnibus generibus dici.l.4.§.nomen.
2 ¶ Penus appellatione continentur esculenta & potu-
lenta ad futurum vsum recondita in loco, quem inde
3 penarium vocamus. ¶ Dicitur autem penus ex eo
quòd non in promptu est, sed intus & penitus recon-
ditum. vide Gell.lib.4.cap.1.

X. *De suppellectile legata.*

1 SVppellex est domesticum patrisfamiliâs instru-
mentum, quod neque argento auróve facto, nec
vesti adnumeratur. l.1. & omnino quod in aliam spe-
ciem non cadit.l.7. §. 1. & est res mobilis.l.2. vt men-
2 sæ, subsellia, scamna, lecti, &c.l.3. ¶ Originem voca-
buli inde Labeo ducit, quòd olim his, qui in legatio-
nem proficiscebantur, locari solebant ea quæ sub pel-
libus vsui forent.d.l.7.in princ.

LIBER XXXIV.

TITVLVS I.

De alimentis & cibarijs legatis.

ALIMENTA dicuntur ea, sine quibus cor- 1
pus ali non potest, vt cibaria, vestitus, habi-
tatio. l.6. & l. vlt. Cibariorum appellatio,
quàm alimentorum angustior est. l. diariis. 21. Is cui
alimenta debentur, alimẽtarius vocatur. ff. de transact.
l.cùm hi. 8. §. eam transactionem. ¶ Propria horum 2
legatorum hæc sunt. I. Reliqui possunt etiam de-
portatis, vel seruis pœnæ. l.is cui.11. & seruis propriis
sine libertate.l.seruos.17. II. Vsque ad pubertatem re-
licta, debentur pueris vsque ad annum decimum octa-
uum, puellis vsq; ad quartum decimum.l.Mela.14.§.1.
III. Nec minuuntur, nec augentur, si testator, qui ali-
menta legauit, postea prædia alimentario ad alimenta
inde percipienda iusserit esse obligata. l. Lucius. 12.
Minuuntur tamen per legem Falcidiam, vt cetera le-
gata. ff. ad leg. Falcid.l.Diui.89.in princ. IV. De his in
futurum debitis transigi non potest, nisi prætor causâ
cognitâ permiserit. ff. de transact.d.l.cùm hi.& C.eod.
l.de alimentis.8.

II. *De auro, argento, mundo ornamentis, vnguentis veste, vel vestimentis & statuis legatis.*

AVrum & argentum vel est infectum, vel factum, 1
vel signatum. Infectum est, quod certam spe-
ciem non suscepit, sed est in massa, aut lamina. Fa-
ctum est, quod certam speciem recepit, vt vasa aurea,
vel argentea. Signatum est, quod publicâ formâ per-
cussum, inter numeratas pecunias refertur. Sed auro,
vel argento legato, tantùm factum & infectum, non
etiam signatum continetur.l.cùm aurum.19.in princ.
Gemmæ autem anulis aureis inclusæ, ad legatarium
vnà cum annulis trãseunt l.pediculis.32.§.1. ¶ Mun- 2
dus muliebris est, quo mulier fit mundior & elegan-
tior, vt specula, matulæ, &c. l. argumento, 25.§. orna-
menta. vers. mundus. & d. l. pediculis. §. Titia. iis ex-
clusis, quæ valetudinis causâ parantur.d.l.argumento.
§.vlt.& quæ vir sibi retinuit, non vxori tradidit.l.pen.
in princ. ¶ Ornamenta muliebria sunt quibus mu- 3
lier ornatur, id est quæ ad nullam aliam rem quam
ornandi corporis causa parantur vt inaures. armillæ:
anuli non signatorij. d. l. argumento. §. ornamenta.
¶ Vnguenta mundo muliebri continentur. d. l. argu- 4
mento. §. ornamenta. præter ea, quibus sanitatis causâ
vngimur. ead. l.§. vlt. ¶ Vtrum vestis, an vestimen- 5
tum legetur, nihil refert.l.vestis.23. in prin.l.inter.33.
quamuis Festus vestimentum faciat speciem vestis.
Dicitur autem vestimentum, quod consumatum est,
non quod est tantùm contextum. l. vestimentum. 22.
Ad vestimenta referimus omnia lanea, linea, bomby-
cina, pellicea, quæ induendi præcingendi amiciendi
insternendi iniiciendi incubandive causâ parata sunt,
& quæ his accessionis vice cedunt, vt insitas pictu-
ras, & clauos qui vestibus insuuntur. d.l. vestis, §.1. &
§.vlt. ¶ Vestimenta omnia sunt aut virilia, aut pueri- 6
lia, aut muliebria, aut communia, aut familiarica, vt
perspicuè docet Vlpian. in d. l. vestis. §. vestimenta.
¶ Legari etiam possunt statuæ, vel imagines.l.6. [illegible] vlt. 7
l.si imaginem.12.l.si statuam.14.

III. De

III. *De liberatione legata.*

1 OMnibus debitoribus liberatio legari potest. l. 1.
2 in princ. ¶ Multis autem modis hoc legatum fit. I. Si cui legetur, quod debet, etiamsi eius rei dominus sit. d. l. 1. in prin. II. Si heres petere, vel exigere prohibeatur. l. 2. l. non solùm nostrum. 8. §. tale. & §. pen. cum sim. Idem est, si vetet debitorem molestari, vel ab eo exigi. l. Aurelio. 20. in princ. III. Si heres damnetur debitorem liberare. l. cum ita. 19. vel testator dicat se velle vt debitor ab actione liberatus sit. l. Aurelius. 28. §. Titius testamento. & §. Mæuia. vel ei concedi, quod debet. ead. l. §. legatum. IV. Si testator dicat se debitori donare, quod sibi ab eo debetur. d. l. Aurelius. §. Titius Seio. V. Si remittat, quod sibi debetur. d. l. Aurelius. §. testamento. VI. Si iubeat dari Titio, quod sibi debet. l. vltim. in princ. VII. Datione chirographi. l. 3.
3 §. 1. & 2. ¶ Præterea liberatio legatur vel in totum, vel pro parte. l. 7. in princ. & ff. de legat. iij. l. cùm quis. 37. §. nuptura. & vel ad tempus, vel in perpetuum. In-
4 stit. de lega. §. si quis debitori. ¶ Legatarius liberari debet modò per acceptilationem, modò per pactum de non petendo, secundum distinctionem traditam in d. l. 3. §. nunc de effectu. & præterea doli mali exceptione se tuetur, si ab herede conueniatur. d. l. 3. §. nunc de effectu. d. l. cùm quis. §. nuptura. & Instit. de legat. d. §. si quis debitori.

IV. *De adimendis, vel transferendis legatis vel fideicommissis.*

HVcusque de legatis vtilibus tam in genere, quàm in specie dictum est. Deinceps agitur de legatis, quæ variis de causis inutilia sunt. Prima causa est, si legatum sit à testatore quibuscumque verbis siue in testamento, siue in codicillis ademptum, vel ad alium translatum, Institut. h. t.

V. *De rebus dubiis.*

1 SEcunda causa est, si legatum adeo dubium sit, vt dubitatio tolli per commodam interpretationem non possit: veluti si nomen legatarij non sit adscriptum in testamento. l. 4. aut si legatum sit Sempronio amico, & sint duo Sempronij æquè amici testatoris, & si-
2 milibus casibus. l. si quis de plurib. 9. & l. seq. ¶ Notentur de rebus dubiis hæ regulæ. I. In ambiguo sermone non vtrumque dicamus, sed id duntaxat quod volumus. l. 3. II. Vt aliquid dicatur, tam verba quàm mens & dicendi voluntas necessaria sunt. quocirca qui aliud voce pronunciat, aliud dicere vult, neutrum dicit. d. l. 3. Hæc regula in rerum, non in hominum vocabulis obtinet: quoniam illa sunt immutabilia, hæc verò mutari possunt. Rerum vocabula dicuntur, quæ communi quodam consensu sunt imposita, vt supellex, vestis aurum, argentum, electrum. Hominum vocabula dicuntur, quæ singuli homines pro libitu imponunt, & mutant, vt fundus Cornelianus, vel Sempronianus. Ergo si testator in hominis vocabulo errauit, & cùm Sempronianum fundum legare vellet, Cornelianum nominauit, Sempronianus debetur: quia falsa demonstratio non nocet legato, si verò cùm vestem legare vellet, supellectilem se legare dixit, neutrum legatario debetur: id est, nec supellex, quia testator hanc legare noluit, nec vestis, quia hanc testator non dixit. ff. de legat. j. l. 4. III. Ambiguam orationem interpretari debemus potiùs vt actus valeat, quàm vt pereat. l. quoties in actionibus. 12. l. vlt. 21. benignè enim interpretari debemus, & secundum id, quod credibile est cogitatum à testatore fuisse. l. cùm in testamento. 24.

VI. *De his quæ pœnæ causâ relinquuntur.*

TErtia causa esse videtur, si pœnæ causâ legatum 1
fuerit, id est, vt heres coërceretur, quo magis, vel quo minùs aliquid faceret. veluti, *heres meus si filiam suam Titio in matrimonium collocauerit*, vel, *nisi collocauerit, decem Seio dato.* ¶ Huiusmodi legatum iure anti- 2
quo est inutile; quia legatum fauore legatarij, non odio heredis relinqui debet. Sed Iustinianus hoc legatum sustinet, nisi quid probrosum, vel contra leges contineat. C. h. t. l. vn. Instit. de legat. §. vlt. ¶ Pœnam 3
à conditione non verba sed voluntas testatoris distinguit ac separat. l. 2.

VII. *De regula Catoniana.*

QVarta causa est, si Catoniana regula (quæ & sen- 1
tentia dicitur. ff. de condit. & demonstr. l. Iulianus noster. 86.) legato obstet. ¶ Quæ quidem sic de- 2
finitur: Legatum, quod, si facti testamenti tempore decessisset testator, inutile foret, id, quandocumque testator decedat, non valet. l. 1. in princ. ¶ Hæc regula 3
in legatis & heredum institutionibus puris obtinet, non in conditionalibus. l. 3. & 4.

VIII. *De his quæ pro non scriptis habentur.*

QVinta causa est, si legatum habeatur pro non scripto, veluti si ita scriptum sit, vt intelligi non possit. l. 2. aut si ei relinquatur, qui iam desiit esse in viuis. l. penult.

IX. *De his quæ vt indignis auferuntur.*

SExta causa est, si legatario tamquam indigno au- 1
feratur legatum. Non solùm enim ita aufertur hereditas, vt expositum fuit ad tit. de senatuscons. Silaniano, sed etiam legatum vel fideicommissum. ff. eod. l. si sequens. 15. §. 1. vt hic titulus docet. ¶ Ele- 2
ganter Cuiacius distinguit inter incapaces, & indignos: quia incapacibus relicta, sunt ab initio inutilia, & apud heredem remanent sine onere: indignis relicta, ipso iure valent, sed ad fiscum plerumque transferuntur, vel ad heredem, vel ad aliam personam cum onere. Finge in primo testamento scriptos esse heredes capaces, in secundo incapaces: secundum testamentum ipso iure non valet, ideóque prius non rumpitur, sed ipso iure valet: verumtamen heredibus in primo testamento scriptis hereditas tamquam indignis aufertur, quia non habent postremam testatoris voluntatem, & confiscatur saluis legatis. l. cum quidam. 12.

LIBER XXXV.

TITVLVS I.

De conditionibus, & demonstrationibus, & causis, & modis eorum quæ in testamento scribuntur.

SEPTIMA causa est, si conditio defece- 1
rit. De conditione abundè egi. ff. de cond. & insti. vnde transferri huc possunt quæ ad hunc locum pertinent; quia plerаque hereditatibus & legatis communia sunt. Hic tantum notetur, legari posse purè, in diem, & sub conditione. l. 1. ¶ Octaua causa videtur esse 2
falsa demonstratio legatarij, vel rei legatæ. verùm hac de causa tum demum vitiatur legatum, cùm de testatoris voluntate non constat: aliàs locum habet regula iuris, quòd falsa demonstratio non vitiat legatum. l.

demonstratio.17.in princ. & §.1.l.falsa.33. in princ.&
3 §.1.& Instit. de legat.§. huic proxima. ¶ Demonstra-
tio est, quæ vice nominis fungitur, nec refertur ad fu-
turam tempus, vt conditio, sed ad præsens, veluti,
Stichum, qui meus est, do lego: vel ad præteritum, veluti,
Stichum, quem à Seio emi. Hæc autem verba, *Stichum*
qui meus erit cùm moriar, conditionem faciunt.ff.de le-
4 ga j.l.6. Vide Cuiac. lib.2. Obseru. cap.39. ¶ Nona
causa videtur esse falsa causa legati: Causam præteri-
tam seu procatarcticam intellige, quam Doctores im-
pulsiuam vocant, id est, quæ testatorem impulit ad le-
gatum relinquendum: veluti, *Titio, quia negotia mea*
gessit, decem do lego. Sed hac ratione legatum non vitia-
tur, nisi vel probetur testatorem aliàs legaturum non
fuisse l.cùm tale.72.§. falsam causam, vel causa condi-
tionaliter sit concepta, veluti, *Titio, si negotia mea gessit,*
decem do lego. d.l.demonstratio.§.quod autem.& §. seq.
5 & Instit.de legat. §. longè magis. ¶ Decima causa vi-
detur esse, si legatarius modo, qui legato adscriptus
est, non satisfaciat. Est autem modus, futura seu fina-
lis causa: veluti, *lego Titio decem, vt opus faciat.* d.l.de-
monstratio.§.vlt. & dicitur pro conditione obseruari:
quia legatarius non aliter potest legatum consequi,
quàm vt cogatur modum à testatore adscriptum im-
plere. C.de his quæ sub mo.lega.vel fid.relin.l.1.

II. *Ad legem Falcidiam.*

1 EXposita sunt legata & fideicommissa, quæ sunt
omnino & in totum vtilia, siue inutilia: superest,
vt de his agamus, quæ pro parte debentur, pro parte
non debentur; quia per legem Falcidiam minuuntur.
2 ¶ Hæc lex est plebiscitum: lata est enim à P. Falcidio
tribuno plebis, temporibus Augusti, Cn. Domitio
& C. Asinio consulibus. distin.2. c, quædam. Dion. in
3 Augusto. ¶ Duo sunt huius legis capita. Primo capi-
te confirmatur legandi facultas testatoribus data per
legem xij.tabularum. Altero capite limitatur ea facul-
tas, ne testator possit vltra dodrantem legare, vt salua
4 penes heredem quarta pars maneat.l.1.in pr. ¶ Nota
primò eum, qui intra dodrantem legat, dici heredita-
tem delibare: qui vltra dodrantem, onerare: qui om-
5 nia legat, exhaurire. ¶ Nota secundò rationem, id est
computationem legis Falcidiæ separatim spectari in
singulis heredibus: ita vt si multi sint heredes, quili-
bet quartam partem suæ portionis saluam habere de-
6 beat. l.in singulis.77. & Instit. eod.§.1. ¶ Nota tertiò
quantitatem patrimonij, ad quam ratio legis Falcidiæ
refertur, eo tempore spectari, quo testator mortuus
est, nec ex eo legata minui, vel conseruari, quòd post
mortem testatoris bona sunt deminuta, vel aucta. l.in
ratione. 30. in princ.l. in quantitate 73.& Instit. eod.
7 §. quantitas. ¶ Nota quartò quædam de patrimonio
priùs deduci, quàm ratio legis Falcidiæ ineatur, vt æs
alienum, funeris impensam, & prædia seruorum in te-
8 stamento manumissorū.Insti.eo.§.vlt. ¶ Nota quintò
interdum non esse locū Falcidiæ, sed legata sine dimi-
nutione deberi: quos casus retuli. disput. 10.the.31.

III. *Si cui plus quàm per legem Falcidiam licuerit, legatum esse dicetur.*

NOta sextò, si dubitetur, an locus Falcidiæ futurus
sit, prætorem legatario & heredi succurrere;
quia legatarius nihilominùs solidum legatum accipit,
2 sed ita vt cogatur datis fideiussoribus heredi cauere, si
apparuerit se amplius legatorū nomine cepisse, quàm
lege Falcidia capere liceat, se quanti ea res erit, tan-
tam pecuniam daturum, dolúmque malum abfutu-
rum.l.1.in princ.& l.3.§.1.

LIBER XXXVI.

TITVLVS I.

Ad senatusconsultum Trebellianum.

NOTA septimò legem Falcidiam tantùm
de legatis loqutam esse: sed senatuscon-
sulto Pegasiano (quod factum est Vespa-
siani ætate, Pegaso & Pusione cōsulibus)
productam est ad fideicommissa in testamento relicta.
Institut. de fideicomm. hered. §. Sed quia stipulatio-
nes. & ex constitutione Diui Pij ad fideicommissa ab
intestato relicta. ff. ad leg. Falcid. l. filiusfam. 18. & ex
constitutione Seueri ad donationes causâ mortis. C.
eod.l.5. Pegasianum autem à Iustiniano transfusum
est in senatusconsultum Trebellianum. Institut. de fi-
deicomm.hered.d. §.sed quia stipulationes.quod Ne-
ronis temporibus factum fuerat Trebellio Maximo &
Anneo Seneca consulib. Instit. eod.§.& Neronis. Ita-
que Doctores Falcidiam de legatis, Trebellianicam
de fideicommissis detrahi dicunt; quamquam & hæc
rectissime Falcidia dici potest. Institut. quib. mod. te-
stam. infirm. §.sed etsi quis eum simil. ¶ Illud quoque 2
ex Pegasiano tributum est Trebelliano, vt heres adire
hereditatem nolens, cogatur desiderante fideicom-
missario adire, & ipsi fideicommissario restituere. d.§.
sed quia stipulationes, vers. sed etiam id. ¶ Ex se au- 3
tem Trebellianum habet, vt actiones hereditarias tam
actiuas quàm passiuas ad fideicommissarium transfe-
rat vel in solidum, vel pro ea parte, pro qua hereditas
restituta est. Instit. eod, d. §. & Neronis.§.ergo siqui-
dem.& d.§.sed quia stipulationes.

II. *Quando dies legatorum aut fideicommissorum cedat.*

ABsoluta est prima de legatis & fideicommissis 1
quæstio, an valeant: sequitur secunda, quando
dies eorum cedat. ¶ Cedere diem dicimus, cùm de- 2
beri incipit: venire diem, cùm incipit posse peti. ff. de
verb.*signific. l.cedere diem.*213.in pr. ¶ Dies legati puri 3
cedit à morte testatoris.*C.de caduc.toll.l.vn.§.cum igitur.*
& §.in nouissimo. exceptis legatis, quæ ad heredes legatarij
non transeunt, vt vsu, vel vsufructu legato.l.2. & 3.& C. de
caduc. toll, d.l. vn.§. libertatibus. vers.excepto. liber-
tate seruo legata, & legato pecuniario, quod vel ser-
uo cum libertate, vel seruo legato relictum est. l. 7.§.
vlt.& l.seq.& C. de caduc.toll.d.l.vnic.§.libertatibus.
¶ Dies legati puri venit, cùm aditur hereditas. d. l. 7. 4
in pr. tuncque dicitur legatum deferri, siue ad legata-
rium pertinere. ff. de legat.ij.l. si ita. 45.§. 1. ¶ Sed in 5
diem certam legatum debetur quidem à morte testa-
toris.ff.de vsu & vsufr.leg. l. Sempronius. 26. sed ante
diem à testatore præscriptum, licet hereditas sit adita,
peti non potest.l.si dies. 21. in pr.& ff. tit. prox. l. non
tamen.9. ¶ Legatum conditionale, vel in diem in- 6
certam relictum, neque debetur neque peti potest an-
te cōditionem, vel diem existentem. d.l.si dies.in pr.d.
l.cedere diem. & d.l.vn. §. sed hæc omnia. ¶ Effectus 7
cessionis est, vt legatum debeatur. d. l. cedere diem.
& ad heredem legatarij eo nondum acquisito dece-
dentis transmittatur.l.5.in pr. & ff.de vsu & vsufru. le-
gato. d. l. Sempronius. ¶ Effectus delationis est, vt 8
legatum peti, vel repudiari possit. ff. de legat. ij. d. l. si
ita.§. 1. & l. si mihi. 59. & de acquir. hered. l. in repu-
dianda.23.

III. Pi

III. *Vt legatorum seu fideicommissorum seruandorum causâ caueatur.*

1 VLtima de legatis & fideicommissis quæstio est, quib. casibus de his præstandis cauere oporteat. Cauendum autem est, nisi testator cautionem remiserit. l. vlt. in princ. quotiescumque solutio legati vel fideicommissi differtur, vel quia dies legati nondum venit, vel quia conditio pendet, vel quia heres de legato seu fideicommisso litigat, quasi debitum non sit.
2 l. hæc stipulatio, 14. & l. seq. ¶ Hæc vocatur vulgaris cautio. ff. de legat. j. l. filiusfamilias. 114. §. iidem princi-
3 pes. & est satisdatio. l. 1. §. 1. & seqq. ¶ Cauent autem heredes, & ceteri, qui legatum vel fideicommissum præstare debent. d. l. 1. §. non solùm. & §§. seqq. legatario vel fideicommissario, aut eius procuratori. d. l. 1. §. procuratori, vel ei, qui legata præcipere & distribuere debet. l. quidam. 96. §. penult. vt quibus diebus testator dari fieri voluit, his diebus detur vel fiat, dolúmque malum abfuturum. d. l. 1. in princ.

IV. *Vt in possessionem legatorũ vel fideicommissorum seruandorum causâ esse liceat.*

1 SI neque de legatis vel fideicommissis cautum sit, cùm caueri debeat, neque per legatarium vel fideicommissarium stet quominùs caueatur; prætor legati vel fideicommissi seruandi causâ hunc mittit in possessionem. l. 1. §. 1. & ff. tit. prox. l. 1. §. nec sine ratione. rerum hereditariarum, quæue dolo malo heredis desierunt esse hereditariæ. l. 5. §. qui in possessionem. non vt heredem expellat, sed vt cum eo possideat custodiæ
2 causâ. d. l. 5. in prin. ¶ Mittitur autem in possessionem omnium bonorum. neque hoc corrigitur, vt vulgò putant, per Nou. 53. cap. 4. vbi Iustinianus ait mitti in possessionem pro modo debiti: quoniam vniuersa bona pro debita tantum quantitate obligantur, dum missione in possessionem pignus prætorium constituitur, vt pulchrè Cuiac. notat ad eam No. Denique hæc duo non sunt confundenda, res pignerata vel possessa, & debita quantitas, propter quam res pignerata vel possessa est: quandoquidem etiam parte debiti solutâ, manet totum pignus obligatum, non tamen pro toto legato seu toto debito, cuius pars soluta est, sed pro residuo. D. famil. erciscun. l. his consequenter. 18. §. cùm vnus. & de euict. l. rem hereditariam. 65. Expositæ sunt vltimæ voluntates & earum instrumenta.

IVLII PACII A BERIGA I. C. ISAGOGICORVM IN PANDECTAS *PARS VI.*

LIBER XXXVII.

TIT. I. *De bonorum possessionibus.*

1 TRIPLEX est successio in bonis defuncti: hereditas testamentaria, bonorum possessio, & hereditas legitima. hereditas tam testamentaria, quàm legitima, est ciuilis: bonorum verò possessio est prætoria. ff. de hered. petit. l. 1. 2. 3. & Instit. h. t. vers. quos autem. Testamentariam meritò præposuit legitimæ imitatus legem xij. tabularum, & edictum perpetuum. ff. si tab. testam. null. extab. l. 1. in princ. quia dispositio testatoris facit cessare dispositionem legis. ff. de precar. l. & habet. 15. §. cùm quis. & C. de pact. conuent. l. vlt. vnde quamdiu spes est heredem fore ex testamento, tamdiu legitima successio cessat. ff. de acquir. hered. l. quamdiu potest. 39. & ff. de diuers. reg. iur. l. quamdiu possit. 89. Inter hæc duo ciuilium successionum genera interiicit prætoriam bonorum possessionem: quia cum partim sit ex testamento, partim ab intestato; rectè tamquàm vtriusque extremi particeps, medium locum tenet. Quamobrem post exposita testamenta, nunc agitur de bonorum possessionib. ¶ Bonorum possessio est ius persequen- 2
di retinendique patrimonij siue rei, quæ cuiusque cum moreretur fuit, vt Vlpianus definit in l. 3. §. bonorum. Ait *ius*: quia bonorum possessio significat merum ius, licèt rerum possessio, de qua ff. sub tit. de acquir. poss. plurimum facti habeat. d. l. 3. §. 1. & ff. de acquir. possess. l. 1. §. furiosus & §. seq. & de captiu. l. in bello. 12. §. facti. Ait *persequendi retinendique*. Persequitur, qui non possidet: retinet, qui possidet. Instit. de interd. §. retinendæ. cum sim. Bonorum igitur possessionem habet etiam is, qui non possidet, id est, ius successionis prætoriæ habet quis, siue de facto possideat, siue non possideat. Porro cùm propriè loquendo persecutionis vocabulum ab actione distinguatur. ff. de oblig. & act. l. actio in personam. 28. & de verbor. signif. l. pecuniæ. 178. §. actionis hoc loco mihi sic accipiendum videtur, vt persecutionem prætoriam significet, vt seiungatur ab hereditate, quæ est iuris ciuilis. Ait *patrimonij* sic maluit dicere, quàm hereditatis; quia hereditas significat ciuilem successionem. Interdum tamen hereditatis appellatione bonorum possessio continetur. ff. de verb. signif. l. hereditatis. 138. & C. vn. libe. l. vn. quemadmodum heredis appellatione interdum significatur bonorum possessor. ff. de condit. & demonstr. l. in conditionib. 19. §. pen. & C. qui admitt. l. vlt. non quòd sit verus heres. Instit. h. t. vers. quos autem. sed quia in omnib. vice heredis habetur. l. 2. Ait *siue rei* quia vt ciuilis petitio hereditatis datur etiam contra eum qui rem hereditariã licèt minimam possidet. ff. de hered. petit. l. regulariter. 9. & l. seq. ita etiam possessoria hereditatis petitio, quæ datur bonorum possessori, & habet eosdem effectus. ff. de possess. hered. petit. l. 2. Nec dubium, quin similiter in re hereditaria idem ius habeat bonorũ possessor, si eam possideat quod heres.
¶ Iam verò cum bonorum possessio deferatur vel ex 3
testamento, vel ab intestato. ff. de bonor. possess. secund. tab. l. 1. in princ. & Instit. h. t. §. 1. & vel deferatur in bonis ingenui, vel liberti: primo loco dicetur de bonorum possessionibus ex testamento ingenui: postremo de bonorum possessionibus ab intestato: interiicientur autem successiones in bonis libertorum, tam ex testamento, quàm ab intestato: vt iura patronatus non in diuersos locos distracta, sed simul coniuncta, faciliùs discantur; & ea, quæ tam cum primo quàm cum vltimo tractatu affinitatem habent, medio loco collocentur, secundum methodum, quam initio huius libri notaui.

II. *Si tabulæ testamenti extabunt.*

DE bonorum possessionibus ex testamento duo generaliter sunt notanda. Primò notandum, has bonorum possessiones competere, cùm tabulæ testamenti extant, licèt non proferantur. ff. de bonor. possess. secund. tab. l. 1. §. sufficit. Rectè fit mentio tabula-

rum

rum testamenti, vt & in aliis titulis ad bonorum pos-
sessionem pertinentibus, quia testamentum iure præ-
torio fit tabulis per septem testes obsignatis. bonorum
tamen possessiones constitutionibus principum pro-
ductæ sunt ad testamenta nuncupatiua. Institut. de
testam. §. sed prædicta. & C. de bonor. possess. secund.
tab. l. 2.

III. *De bonorum possessione furioso, infanti, muto, surdo, cæco, competente.*

SEcundò notandum, has bonorum possessiones de-
ferri & acquiri etiam furiosis, infantibus, & cete-
ris, in hac rubrica enumeratis. nam alij possunt per
tutores bonorum possessionem acquirere, vt infantes.
C. de iu. delib. l. si infanti. 18. §. parente alij per curato-
res, vt furiosi. l. 1. alij etiam per semetipsos, vt muti,
surdi, & cæci. l. 2. Hæc generaliter dicta sint de bono-
rum possessione ex testamento: nunc ad eius diuisio-
nem accedamus.

IV. *De bonorum possessione contra tabulas.*

1 DVplex est bonorum possessio ex testamento. Pri-
ma est contra tabulas: altera secundum tabulas;
sed illa est potior. ✝. de bonor. possess. secund. tab. l. 2.
2 in princ. idcóque primo loco explicatur. ¶ Hæc bo-
norum possessio datur liberis, parentibus, & patronis;
sed potissimum liberis, de quibus hoc titulo agitur;
nam de ceteris posteriùs dicetur. Datur ergo hæc bo-
norum possessio liberis præteritis. l. 1. in pr. & ✝. tit.
prox. l. 1. in princ. nisi præteritio pro exheredatione ha-
beatur, vt cùm mater vel auus maternus testamentum
fecit. l. 4. §. penult. & Instit. de exhered. liber. §. vlt. In-
tellige eam præteritis competere per se. nam & insti-
tutis competit propter alios, vt propter fratres suos
præteritos: sufficit enim edictum committi per fi-
lium præteritum, vt etiam institutus admittatur. ex-
heredatis verò nullo modo competit. l. si post. 10. §.
pen. & vlt. Datur autem tam suis, quàm emancipatis,
& emancipatorum liberis. l. 3. in prin. & ✝. tit. prox. l. is
qui. 15. & C. de collat. l. vt liberis. 17. Item postumis,
l. 1. §. hæc autem. videlicèt postquàm nati sunt. ✝. de
ven. in possess. mitt. l. vlt.

V. *De legatis præstandis contra tabulas bonorum possessione petita.*

TRes sunt effectus petitæ bonorum possessionis
contra tabulas testamenti. Primus effectus est,
vt legata ex eo testamento non debeantur, nisi liberis,
vel parentibus, vel dotis nomine vxori nuruíve reli-
cta sint. l. 1. Ne dicas hunc titulum hodie esse inuti-
lem, eò quòd No. 115. omnia legata tuetur: quoniam
ea No. non pertinet ad bonorum possessionem contra
tabulas, sed ad querelam inofficiosi testamenti.

VI. *De collatione bonorum.*

1 SEcundus effectus est collatio: quæ duplex est, bo-
2 norum, & dotis. ¶ De collatione bonorum scien-
dum est, liberos emancipatos, qui ad bonorum pos-
sessionem vnà cum liberis integri iuris admittuntur,
cogi bona sua, quæ propter emancipationem sibi ac-
quisiuerunt, conferre, id est, cum bonis paternis con-
fundere (confusio vocatur in l. si deportatus. 8. C. de
bon. præscript. & confundi dicitur, quod confertur,
in l. si soror. 8. C. h. t.) vt ex vniuersa illa massa partes
fiant inter suos & emancipatos Nisi enim hæc colla-
tio ab emancipatis fieret, non essent liberis integri iu-
ris exæquatis; quod prætori propositum fuit sed es-
sent melioris conditionis, quod est iniquum. l. 1. in pr.
¶ Nota primò hanc collationem tantùm inter liberos 3
defuncti locum habere, non inter adscendentes, vel
transuersales. glo. vltim. in l. 1. C. de legit. hered. Ias.
in l. si emancipati. num. 26. C. h. t. ¶ Nota secundò 4
emancipatos liberis tantùm integri iuris conferre, non
etiam emancipatis. l. 1. §. vlt. l. 2. §. si tres. l. 3. §. Iulianus.
& C. eod. l. si emancipati. 9. Quin etiam conferunt, ij,
qui nec sui nec emãcipati sunt, vt descendentes ex fe-
minis. C. eod. l. vt liberis. 17. l. illam. 19. ¶ Nota tertiò 5
conferre quem ea quæ habuit cùm pater moreretur,
deducto ære alieno. l. 1. §. qui ab hostibus & §. seq. &
C. eod. l. 6. ¶ Nota quartò ea conferri, quæ in legi- 6
timam imputantur ad excludendam inofficiosi quere-
lam: non conferri autem bona castrensia vel quasi ca-
strensia. C. h. t. l. filiæ. 12. & D. pro soc. l. cùm duob. 52.
§. idem Papinianus. immo hodie ne quidem aduenti-
tia conferri, sed tantùm profectitia. C. h. t. l. vltim.
¶ Nota quintò, hoc iure collationem fieri ab intesta- 7
to, siue testamentum à parente factum non fuerit, siue
euersum sit per contra tabulas, vel per querelam inof-
ficiosi. C. eod. l. 4. l. si emancipati 9. l. vt liberis. 17. Immo
etiamsi parente deportato, pars bonorum relicta libe-
ris sit. C. de bon. præscript. l. si deportatus. 8. ex testa-
mento autem non esse locum collationi, nisi parens
eam fieri iusserit. l. 1. §. vel maximè. & §. seq. & C. eod.
l. 7. l. à patre. 10. & ✝. si quis omis. cau. testam. l. si filius.
23. & C. comm. vtriusque iudic. l. vlt. hodie verò etiam
ex testamento collationi locus est, nisi testator eam
prohibuerit, quia censetur per obliuionem non iussis-
se. Nou. 18. cap. 6. ¶ Nota sextò collationem fieri vel 8
reipsa, vel cautione de conferendo. l. 1. §. iubet. vel cau-
tione de defendendo, vt ij, quibus confertur, à ne-
cessitate aliquid præstandi liberentur. C. eod. l. 2. vel
remissione, veluti si quis patiatur tantum fratrem præ-
cipere ex bonis paternis, quantum ei conferre debet.
C. eod. l. 5. & D. de administr. tuto. l. cùm post. 43. §. 1.
vers. sicut in collatione.

VII. *De collatione dotis.*

DOtem profectitiam filiæ suæ vel emancipatæ 1
conferunt tam suis, quàm emancipatis. C. de
collat. l. 4. & l. filiæ 8. siue bonorum possessionem pe-
tierint, siue se bonis paternis miscuerint. l. 1. in princ.
¶ Aduentitia olim conferebatur fratribus, qui in po- 2
testate patris manserunt, non emancipatis. d. l. 4. sed
hodie omninò nõ cõfertur. C. de collat. l. vlt. ¶ Æquè 3
autem in dote atque in aliis bonis hodie obtinet, vt
collatio fiat, siue succedatur ab intestato, siue ex te-
stamento, nisi parens contrarium in testamento suo
statuerit. Nou. 18. cap. 6. ¶ Donatio quoque propter 4
nuptias in collationem venit. C. de collat. l. illam. 19.
& l. pen. §. 1. ¶ De simplici donatione à parente facta, 5
meritò ambigitur. nam eam conferri traditur in l. si
donatione. 13. & l. vt liberis. 17. in fin. C. eod. quarum
illa loquitur de filiafamiliás, hæc de emancipatis. Sed
conferri negatur in l. filiæ. 18. in princ. C. fam. ercisc. &
in d. l. pen. §. 1. vbi duo casus excipiuntur. Nec video,
quomodo hæc loca conciliari possint, nisi cum Cuiac.
lib. 5. Obseru. cap. 30. distinguamus inter succedentes
ex testamento, & succedentes ab intestato: quia iure
Codicis hæc distinctio obtinet, vt suprà docui. Hanc
sententiam si amplectamur: fatendum erit, simplicem
donationem à parentibus in liberos collatam, hodie
indistinctè conferendam esse, id est, non solùm ab in-
testato, sed etiam ex testamento nisi testator contra-
rium statuerit. No. 18. cap. 6.

VIII. De

VIII. *De coniungendis cum emancipato liberis eius.*

TErtius effectus est ex clausula à Iuliano adiecta edicto perpetuo.l.3.& ℨ.tit.prox. l.1.§. si pater,vt emancipato petenti bonorum possessionem contra tabulas testamenti paterni iungatur in vnam portionem filius eius in potestate aui retentus, adeo vt huic filio soli conferat,non fratribus suis.l.1.in princ. cùm enim filius gradu, nepos ratione suitatis potior videatur, neutrum à successione excludi, sed vtrumque simul ad bonorum possessionem admitti, æquum est. d.l.1. §.1. Idem obtinet in bonorum possessione vnde liberi.ℨ.de bon.poss.sec.tab.l.5.in princ.

IX. *De ventre in possessionem mittendo, & curatore eius.*

1 DIctum est de liberis, quibus datur bonorum possessio contra tabulas:alij sunt, quibus alia bono-
2 rum possessio vice huius datur. ¶ Primò si filius, cui
nato daret prætor bonorũ possessionẽ,adhuc in vtero
sit, prætor ventrẽ in possessionẽ mittit vice contra tabulas bonorum possessionis.l.1.in pr. Hoc ius ad alias
quoq; edicti partes producitur. ex omnibus enim partibus venter in possessionẽ mittitur, ex quibus is admitteretur,qui in vtero est,si in reb. humanis esset.l.7.
3 in pr. ¶ Vẽtre autẽ in possessionẽ misso,& bonis curator vnus vel plures dari solent,d.l.1.§.quoties.& §.seq.

X. *De Carboniano edicto.*

1 SI impuberi controuersia fiat, an inter liberos sit:
causâ cognitâ perinde ex edicto,quod primus Carbo prætor introduxit, possessio datur, ac si nulla de
ea ei controuersia esset, iudiciúmque in tempus pu-
2 bertatis causâ cognitâ differtur. l. 1. in princ. ¶ Hoc
edictum ad contra tabulas bonorum possessionem, &
3 ad alias quoque aptatur l.3. in prin. ¶ Hæc bonorum
possessio est decretalis: quoniam ex edicto à prætore
decernitur pro tribunali; edictalis verò absque decre-
4 to est, sine re,vt Cuiac.hîc notat. ¶ Porrò hæc bonorum possessio, si satisdatum sit,non tantùm ad possessionem adipiscendam, sed etiam ad rerum persecutionem, & ad debita exigenda,& ad collationes valet.
l. penult.

XI. *De bonorum possessionibus secundum tabulas.*

1 HActenus de prima bonorum possessione ex testamento, quæ est contra tabulas, & de his quæ
eius vice dantur, sufficienter dictum est: sequitur se-
2 cunda,quæ est secundum tabulas.l.2.in princ. ¶ Hæc
datur directa scriptis heredibus: vtilis,nuncupatis. C.
eod.l.2. Rationem attuli huius discriminis.ℨ.tit.2.

XII. *Si à parente quis manumissus sit.*

1 EXpositis duabus edicti partibus de bonorum possessione contra tabulas & secundum tabulas,
Sciendum est, vtramque dari, non solùm liberis, vt
suprà expositum fuit, sed etiam parentibus, & patronis. Ac de bonorum quidem possessione secundum
tabulas nulla dubitatio esse potest: de ea igitur videamus, quæ est contra tabulas: ac primùm dicamus de
2 parentibus. ¶ Qui si à liberis emancipatis præteriti
sint, contra tabulas bonorum possessionem petere
possunt: quia patronis assimilantur:adeo vt sicuti patroni contra tabulas libertorum, ita etiam parentes
contra tabulas liberorum bonorum possessionem ac-
3 cipere possint. ¶ Hoc ius ita demum parenti competebat, si contractâ fiduciâ emancipasset, id est, si ipse manumisisset. nam si patri fiduciario mancipasset, & is manumisisset; certè ipse pater fiduciarius pro patrono habebatur: ipsi autem patri naturali non dabatur hæc bonorum possessio, sed alia, quæ vocabatur *vnde decem personæ*. Instit. h. t.§.1. Idcirco hic titulus ita inscribitur, *Si à parente quis manumissus sit*. sed hodie ex Iustiniani constitutione, sublatis veterum solemnitatibus, & imaginariis venditionibus, & sublata bonorum possessione vnde decem personæ, semper censetur pater emancipasse contractâ fiduciâ, & indistinctè habet ius patroni in bonis liberorum. Instit. eod.§.sed eos.& de legitima adgn.success.§.vlt.& C. de emancipat.liber.l.vlt.

XIII. *De bonorum possessione ex testamento militis.*

QVod superiori titulo traditum est, parentes à liberis præteritos, eorum bona scriptis heredibus auferre per contra tabulas, exceptionem patitur in rebus castrensibus: hæ namque ex speciali priuilegio in bonorum possessionem contra tabulas militis non veniunt.ℨ.de testam.l.si à milite.29.& l.seq. Hactenus de parentibus: iam dicamus de patronis.

XIV. *De iure patronatus.*

QVia bonorum possessio contra tabulas liberti,est pars iuris patronatus, liber totum hoc ius plenè explicare. Huius iuris tres sunt partes, deinceps enarrandæ.

XV. *De obsequiis parentibus & patronis præstandis.*

PRima pars iuris patronatus in obsequiis spectatur. 1
¶ Obsequium est honor, qui alicui exhibetur. l.2. 2
in princ.l.7. §.vlt. ¶ Hoc debent liberti patronis, & 3
liberi parentibus: quia filio & liberto semper honesta
& sancta persona patris ac patroni videri debet. l. Liberto. 9. Qui secus fecerit: tamquam ingratus, extra
ordinem punitur.l.1. §. si filius. & C. de libert.& eor.
libe.l.1. & in potestatem domini seu patris retrahitur.
C.eod. l. 2. & C. de ingrat. libe. l.vn. interdum & alia
pœna infligitur: veluti qui parentem vel patronum
sine venia prætoris in ius vocauit, 50.aureis mulctatur.
ℨ.de in ius voc.l.pen.& vlt.

LIBER XXXVIII.

TITVLVS I.

De operis libertorum.

SECVNDA pars iuris patronatus in ope- 1
ris cernitur, quas liberti patronis præ-
stant. ¶ Operæ sunt diurnum officium. 2
l.1. Intellige diem naturalem ab ortu ad
occasum Solis, non diem ciuilem horis
quatuor & viginti constantem, vt in l.more. 8. ℨ. de
feriis. ¶ Operarum aliæ sunt artificiales, quæ in arti- 3
ficio: aliæ officiales, quæ in officio exhibendo consistunt.atque hæ naturaliter debentur patrono, licèt
ei à liberto promissæ non sint. ℨ.de condict. indeb.l.si
non sortem.26.§.libertus.artificiales verò non debentur, nisi ex promissione vel iureiurando liberti. l.7.&
de manu.testamen.l.seruum.36.& de liber.cau.l.vlt.&
de fideiuss.l. si quis pro eo.56 in princ.& de acceptil l.
& per iusiurandum.13. in princ. Caius lib.2.Instit.tit.
9.§. item & alio. ¶ Hæc dicta sint de operis liberto- 4

tum. De operis seruorum dictum est. ℑ. lib. 7. tit. 7. (vbi notaui esse operas etiam brutorum animalium) & lib. 33. tit. 2. Operæ filiisfamilia. ℑ. tit. prox. l. pen. & omnino liberis hominibus imponi non possunt. d. l. si quis pro eo. in princ.

II. *De bonis libertorum.*

1 TErtia pars iuris patronatus ad bona libertorum
respicit. In hac parte prætor tria remedia dat pa-
2 trono. ¶ Primum remedium est bonorum possessio
contra tabulas liberti, si ab eo patronus sit in testa-
mento præteritus: per quam aufert tertiam bonorum
partem heredi scripto. vide §. sed nostra. Instit. hoc t.
3 ¶ Alterum remedium est bonorum possessio vnde le-
gitimi: per quam succedit liberto intestato. vide d. §.
sed nostra. Instit. h. t. & §. sed eos. de bonor. possess. &
l. vlt. C. de bon. libertor. editam ex Basilicis à Cuiacio
4 lib. 20. obser. cap. 34. ¶ Quibus ex locis duo notabis.
Vnum est, patronum non habere bonorum possessio-
nem contra tabulas liberti, minus in bonis habentis
quàm centum aureos. Alterum est, libertorum libe-
ros, parentes, & fratres præferri patrono: adeo vt his
succedentibus, neutra bonorum possessio patrono de-
tur in bonis liberti, id est, neque contra tabolas testati,
neque vnde legitimi ab intestato.

III. *De libertis vniuersitatum.*

HÆ bonorum possessiones dantur etiam vniuersitati, quæ seruum suum ad libertatem produxit l. vn.

IV. *De adsignandis libertis.*

1 MOrte patroni transit ius patronatus ad eius li-
beros. l. 5. in princ. l. patronæ. 18. cum sim. Sed si
patronus vni ex liberis adsignauerit libertum: ille so-
los, cui adsignatio facta est, ex senatusconsulto pro pa-
2 trono habetur. l. 1. in princ. ¶ Nota adsignari non
posse soli filio emancipato. Instit. eod. §. datur. sed si
quis ex pluribus filiis in potestate retentis vni, simul-
que filio emancipato libertum adsignauerit: emanci-
patos per fratrem integri iuris, cui iunctus est, bene-
ficio adsignationis fruetur. l. vtrum. 9.

V. *Si quid in fraudem patroni factum sit.*

TErtium remedium est actio Fabiana vel Caluisiana personalis. l. 1. § hæc actio. qua reuocantur ea, quæ libertus in fraudem patroni alienauit, ne portionem legitimam ei relinqueret. d. l. 1. in pr. & §. vtrum. & passim. Illam Fabius vel Fauius: (nam alibi Fabiana, alibi Fauiana scriptum est) hanc Caluisius prætores introduxerunt. & illa quidem habet locum ex testamento. hæc verò ab intestato. l. 3. §. patronus. & §. seq.

VI. *Si tabulæ testamenti nullæ extabunt, vnde liberi.*

1 HVcusque de bonorum possessionibus ex testa-
mento, quas diximus locum habere, si tabulæ
testamenti extent: has sequuntur bonorum posses-
siones ab intestato. l. 1. §. ita. quæ tunc datur, cum ta-
bulæ testamenti validi non extant. l. 3. Siue enim te-
stamentum factum non sit, siue factum quauis de cau-
sa sit inutile, ab intestato succeditur. l. t. §. planè & §.
2 penult. ¶ Hic sunt quatuor bonorum possessiones,
quarum priores sunt posterioribus potiores. d. l. t. §. 1.
Prima est bonorum possessio vnde liberi: qua liberi
parentibus succedunt: siue in eorum potestate, siue
sui iuris fuerint. d. l. 1. §. liberos. & ℑ. quis. or. in bo. poss.
seru. l. 1. §. vlt. Sed filius adoptiuus, quandiu est in ado-
ptiua familia, patri adoptiuo tamquam filius ex hac
adicti parte potest succedere, nō patri naturali: eman-
cipatus autem à patre adoptiuo, è contrario vocabi-
tur ad successionem patris naturalis, non patris quon-
dam adoptiui. d. l. 1. §. liberos. & l. 4. & Instit. de hered.
quæ ab intest. §. at hi.

VII. *Vnde legitimi.*

SEcunda est bonorum possessio vnde legitimi. Legitimi sunt liberi sui, adgnati, patronus, & pater qui filium emancipauit.

VIII. *Vnde cognati.*

TErtia est bonorum possessio vnde cognati. Cognatos hic propriè & angustè accipe, vt hi significentur, qui ratione sanguinis iuncti erant defuncto, non tamen erant in eius familia, vt coniuncti per feminas. ℑ. de gradib. l. vlt. §. cognati. & §. cognationis. & Insti. de legit. adgnat. tut. §. s. & de success. cogn. §. pen. & coniuncti per masculos, quorum adgnatio per capitis deminutionem sublata est. Instit. eod. §. r.

IX. *De successorio edicto.*

COmmunia dictis bonorum possessionibus duo 1
sunt. Primò his commune est, vt si priori loco
vocati, bonorum possessionem non accipiant, sequen-
tes in eorum locum succedant, & ad bonorum posses-
sionem vocentur, vt putà cum liberi primo loco vo-
centor, his repudiantibus vocantur legitimi & simi-
liter his quoque repudiantibus, cognati: item repu-
diante proximiore adgnato, vel cognato, sequens ad-
mittitur. ¶ Nota primò successionis verbum esse ho- 2
monymum alia namque est successio, qua defuncto
succeditur: alia, qua quis in locum eius succedit, qui
prior ad hereditatem vel bonorum possessionem vo-
cabatur hæc posterior significatio in præsentia debet
accipi, & ab hac appellatur edictum successorium.
¶ Nota secundo successorium edictum obtinere tam 3
in diuersis bonorum possessionis generibus, vt repu-
diantibus liberis vocantur legitimi, & repudiantibus
legitimis vocantur cognati: quàm in eodem genere,
vt repudiante fratre vocatur patruus. ¶ Nota tertiò 4
non solùm alios aliis, sed etiam eosdem sibi ipsis suc-
cedere verbi gratia filius integri iuris, est in numero
liberorum, & legitimus, & cognatus si igitur non pe-
tierit bonorum possessionem vnde liberi: potest pe-
tere vnde legitimi: & hac quoque omissa, vel repo-
diata, potest petere vnde cognati. d. l. 1. §. sed videndum
& ℑ. quis or. in bonor. possess. seru. l. 4. §. 1. ¶ Nota 5
quartò huic successioni locum esse, cùm prior vel re-
pudiauit, vel non petita bonorum possessione decessit,
vel tempore exclusus est l. s. §. qui semel. §. si intra. §.
sed videndum. Tempus autem petendæ bonorum pos-
sessionis a prætore præstitutum est parentibus & libe-
ris vnius anni; & reliquis dierū centum. d. l. 1. §. quod
dicimus. & §. largius. & Institut. de bonor. possess. §.
cùm igitur quod quidem tempus vtile est. Instit. eod.
§. pen. & ℑ. quis or. in bon. possess. seru. l. 2.

X. *De gradibus & affinibus & nominibus eorum.*

SEcundò dictis bonorum possessionibus commune 1
est, vt gradu proximiores præferantur remotiori-
bus; & qui sunt in eodem gradu, simul admittantor.
Nam quod nepos vnà cum patruo suo succedat ano,
quamuis nepos sit in secundo gradu, patruus eius (id
est, filius defuncti) sit in primo gradu: hoc ideo fit,
quia nepos in locum patris sui prædefuncti succedit,
eùmque repræsentat. Instit. de hered. quæ ab intest. §.
cùm

cùm filius. adeo vt repræsentatiuè dici posit esse in primo gradu, eadémque ratio est aliorum liberorum, qui parentum suorum prædefunctorum locum occupant. ceterum pater filio suo in bonis aui præfertur. l. 5. §. 1. eo excepto, quòd filio emancipato iungitur eius filius qui in potestate aui remansit. d. l. 5. in pr. vt fuit expositum. ȷ̃. de coniun. cum emanc. lib. eius. Quoniam igitur in dictis trib. bonorum possesionum ordinibus, vnde liberi, vnde legitimi, vnde cognati, graduum ratio habetur: meritò de gradibus hoc loco agitur: vt intelligamus, quinam singulis gradibus collocentur vel inter liberos, vel inter parentes, vel inter cognatos siue adgnatos. Cum hoc tractatu coniunctus est tractatus de affinibus: ideóque sub eundem ti-
2 tulum refertur. ¶ Cognatio est sanguinis vera vel ficta coniunctio. Vera est inter natura coniunctos: ficta inter coniunctos per adoptionem. Illa vocatur naturalis: hæc, ciuilis seu legitima. Item illa propriè appellatur cognatio: hæc, adgnatio. Inter aliquos tantùm naturalis, inter nonnullos ciuilis tantùm, inter alios vtraque coniunctio est. l. 4. §. cognationis. Naturâ tantùm coniuncti sunt, qui sunt eiusdem sanguinis, non eiusdem familiæ, vt mater & filius, vt coniuncti per feminas, vt adgnati capite minuti, sicuti notaui ad tit. vnde cognati. Ciuiliter tantùm coniuncti sunt, qui sunt eiusdem familiæ, non eiusdem sanguinis, vt coniuncti per adoptionem; quoniam adoptio non iura sanguinis, sed adgnationis affert. ȷ̃. de adopt. l. qui in adoptionem. 23. Ideóque fratres adoptiui impropriè vocantur consanguinei. Insti. de legiti. adgnat. success. §. per adoptionem. Vtroque vinculo iuncti sunt, qui ex iustis nuptiis. d. l. 4. §. cognationis. vers. vtroque iure per masculos sunt coniuncti. d. l. vlt. §. cognati. & §. cognationis. & de legit. adgn. tut. §. 1. neque sunt capite minuti. Instit. de legi. adgn. tut. §. vlt. & de success. cognat. §. 1. Est & altera cognationis diuisio, quòd alia est inter parentes & liberos, alia inter transuersales, id est, inter eos qui ex eodem parente sunt procreati. l. 1.
3 in pr. & instit. eod. in pr. ¶ Gradus est cognatorũ vel adgnatorũ distantia: quæ quidẽ à generatione sumitur: tot enim iure ciuili inter duas personas gradus numerantur, quot sunt generationes interiectæ. l. vlt. §. nam quoties. & Inst. eo. §. hactenus. Iuris canonici alia ratio
4 est, vt in Analysi eiusdem tituli exposui. ¶ Affinitas est per nuptias coniunctio inter coniugem & alterius coniugis cognatos. Hoc est, quod dicitur in d. l. 4. §. sed quoniam. affines esse viri & vxoris cognatos. non est enim intelligendum, cognatos viri & vxoris esse affines inter se: sed cognatos viri, esse affines vxoris
5 & cognatos vxoris, esse viri affines. ¶ Dicuntur ergo affines, eò quòd duæ diuersæ cognationes per nuptias copulantur, & altera ad alterius finem accedit. affinitas namque iure ciuili per nuptias contrahitur. d. l. 4. §. sed quoniam. Sed iure Pontificio affinitas etiam ex concubinatu, & alio coitu oritur. ext. de eo qui cogn. consanguin. vxo. suæ. cap. 6. vers. sed nec affinitas. &
6 cap. tuæ. 10. ¶ Illa quoque inter hæc iura differentia est, quòd iure ciuili inter affines nulli gradus ponuntur. d. l. 4. §. gradus. iure autẽ canonico, quia vir & vxor sunt vna caro, quoto cognationis grado aliquis marito iungitur, etiam eius vxori iunctus esse dicitur: & quo gradu cognationis distat à muliere, eodem distat
7 ab eius marito. xxxv. quæst. 5. c. portò. ¶ Quod ad nomina attinet, quæ est tertia huius rubricæ pars, quidam cognatorum gradus propria nomina habent, vt pater, filius, patruus. &c. plerique propriis nominibus carent, vt parentes supra tritauum, liberi vltra trinepotem. l. vlt. §. parentes. & transuersales præter fratrem, patruum, patruum magnum, patruum, abpatruum, consobrinum, sobrinum, propius sobrino, & ceteros, qui eisdem gradibus sunt: vt meritò Iustinianus dixerit, faciliùs esse singulorum cognatorum gradus quàm nomina indicare. Instit. hoc tit. §. hactenus. 8
¶ Sunt autem alia nomina adgnatis & cognatis communia, alia adgnatorum, vel cognatorum propria, alia affinium. Communia cognatorum & adgnatorum in linea adscendentium, id est parentum, sunt hæc: pater mater: auus, auia: proauus, proauia: abauus, abauia: atauus, atauia: tritauus, tritauia: in linea descendentium id est liberorum, hæc: filius, filia: nepos, neptis: pronepos, proneptis: abnepos, abneptis: atnepos, atneptis: trinepos, trineptis. in transuersalibus hæc: frater, soror: consobrinus, si latè hoc vocabulum accipiatur. l. 1. § quarto gradu. in fin. & Instit. eod. §. quarto gradu. vers. consobrinus: propior sobrino, propior sobrina: sobrinus, sobrina. Nomina adgnatorum propria sunt tantùm in transuersalibus: patruus amita: patruelis: propatruus, proamita: abpatruus, abamita. Nomina cognatorum propria, similiter sunt in transuersalibus: auunculus, matertera: consobrinus, consobrina, propriè dicti: amitinus, amitina: proauunculus, promatertera: abauunculus, abmatertera. Nomina affinium sunt: socer, socrus: gener, nurus: prosocer, prosocrus: progener, pronurus: leuir, glos: sororius, fratria: vitricus, nouerca: priuignus, priuigna. vide l. 4. §. gradus. & §. seq. & disput. 2. the. 17.

XI. *Vnde vir & vxor.*

EXpositæ sunt tres bonorum possesiones ab intestato: vnde liberi, vnde legitimi, & vnde cognati: quarta & vltima est, vnde vir & vxor: per quam coniux superstes coniugi defuncto vel defunctæ succedit, id est, vir vxori: aut vxor viro.

XII. *De veteranorum, & militum successione.*

POstquàm specialiter explanatæ sunt bonorum possesiones, tam ex testamento, quàm ab intestato, superest, vt quædam eis communia explicentur. Primò in milite speciale est, vt si capitali pœna ex delicto militari damnatus sit, ex eius testamento peti posit bonorum possesio secundum tabulas, & ab intestato ei succedat legitimus heres, vel proximus cognatus vsque ad quintum gradum. l. 1. & 2. Idem seruati in veterano, hæc rubrica indicat. Pagani capite puniti bona confiscantur. ȷ̃. de bon. damnat. l. 1.

XIII. *Quibus non competit bonorum possesio.*

SEcundò si heres scriptus prohibuerit defunctum mutare testamentum: aut is qui ab intestato succedit, prohibuerit eum facere testamentum, ne ad alium successio deueniret: ei, tamquam indigno, aufertur, & confiscatur, quod morte eius consecutus est: siue sit hereditas, siue legatum vel fideicommissum, siue bonorum possesio. De hereditate auferenda dictum est sub tit. de senatuscon. Silan. de legatis autem & fideicommissis sub tit. de his quæ vt indign. de bonorum verò possesione hîc congruè tractatur. vbi intellige non competere bonorum possesionem, quæ propter dictam confiscationem non competit cum effectu.

XIV. *Vt ex legibus, senatúsve consultis bonorum possesio detur.*

TErtiò vti noua lex, (nam legi xij. tabularum bonorum possessiones sunt incognitæ) vel senatuscon- 9

fultam, vel principis constitutio, bonorum possessionem defert, ita eam prætor dar, siue ex testamento, siue ab intestato.l.vn.& Instit. de bonor.possess.§.septi-
3 ma. ¶ Superiores bonorum possessiones vocantur ordinariæ.Instit.eod.§.sed eas.in fi. hæc, extraordinaria. d.§.septima.

XV. *Quis ordo in bonorum possessionibus seruetur.*

QVartò bonorum possessiones certo ordine sunt dispositæ, secundum quem deferuntur: vnde eas ordinarias, appellari diximus, nam bonorum possessiones ab intestato cessant, si petatur bonorum possessio contra tabulas, vel secondum tabulas: atque hæc illi cedat. item ab intestato præferuntur liberi legitimis, legitimi cognatis, cognati coniugi. Hoc igitur ordine bonorum possessiones ordinatiæ disponuntur:

1 Contra tabulas.	1	Ex testamento.
2 Secundum tabulas.	2	
3 Vnde liberi.	1	Ab intestato.
3 Vnde legitimi.	2	
4 Vnde cognati.	3	
5 Vnde vir & vxor.	4	

Hæc dicta sint de bonorum possessionibus.

XVI. *De suis & legitimis heredibus.*

1 EXpositis duobus successionum generibus, nimirem successione ciuili ex testamento, & successione prætoria per bonorum possessionem, superest vt
2 dicamus de successione ciuili ab intestato. ¶ Quam partem breuiter attingam, quia iura omnia Digestorum, Codicis, & Institutionum, quæ de intestati hereditate loquuntur, per Nou. 118. à Iustiniano sunt abrogata. Ibi namque tres heredum ordines Imperator facit: & primò vocat liberos defuncti: secundò parentes. tertiò transuersales, sublatâ suitatis, & adgnationis prærogatiuâ. fratres tamen & sorores ex vtroque parente coniunctos, adiungit parentibus: necnon Nou. 127. cap.1. adiungit horum fratrum vel sororum
3 filios. ¶ Sed hîc in primo ordine vocantur sui heredes, quos definiui. ∴. de liber. & postum.§.2. Horum proprium est, vt heredes fiant ipso iure: quia etiam viuo parente sunt quodammodò domini: vt, non tam hereditatem acquirere videantur, quam dominium in eorum persona continuari.∴.eod.l.in suis.11. & Instit. de heredit. quæ ab intest. defer. §. Sui autem heredes
4 fiunt. ¶ In secundo ordine vocantur legitimi heredes. Sunt autē legitimi heredes vel ex lege xij. tabularum,
5 vel ex iure nouo. ¶ Ac primò quidem ex lege xij. tabularum vocantur proximi adgnati.Instit.de legit.adgnat.success.in princ. inter quos ex Anastasij constitutione collocantur fratres & sorores emancipati. C. de legit.tut.l.4.& de legit.hered.l.vlt.& Instit.de success. cognat.§.1.& ex Iustiniani constitutione filij furorum, C. de legit.hered.l.pen.& Instit. de legit.adgn.success.
6 §.hoc etiam. ¶ Secundò ex eadem lege xij.tabularum patroni, vel eorum liberi succedunt libertis. Instit. de legit.patro.tut.vers.eo enim.& de success.libert. in pr.
7 ¶ Tertiò ex eiusdem legis mente & interpretatione parentes succedunt liberis, quos emancipatunt.Instit. de legiti.adgn.success.§.vlt.quia patronorum iura propter emancipationem habent, vt exposui ∴. si à paren. quis manumiss.sit.§.3.

XVII. *Ad senatusconsultum Tertullianum, & Orphitianum.*

1 QVartò ex senatusconsulto Tertulliano (quod Diui Hadriani temporibus factum est. Instit. de senatusconsul. Tertull.§. postea) mater filiis, & filiabus
2 succedit. ¶ Quintò ex senatusconsulto Orphitiano (quod Orphitio & Rufo Consulibus factum est Diui Marci temporib.Institu.de senatuscons. Orphit.in pr.) filij & filiæ succedunt matri: & ex constitutionibus principum nepores & neptes succedunt auiæ.Institut.
3 eod. §. 1. ¶ Absolutus est tractatus de tribus successionum generibus, ciuili ex testamento, prætoria, & legitima.

LIBER XXXIX.

TITVLVS I.

De operis noui nunciatione.

MEMORIA repetendum est, quod initio tertiæ partis notaui, in his Pandectarum partibus, tertia, quarta, quinta, & sexta, quatuor genera iudiciorum considerari: videlicēt de obligatione, de personæ statu, de rei dominio, & de possessione. Obligatio ex variis causis & quasi fontibus nascitur. Itaque multa obligationum genera constitui possunt: quorum tria à dictæ tertiæ partis initio ad hunc vsque locum enarrata sunt. Primum genus fuit obligationum ex contractibus realibus, vt mutuo, commodato, &c. Secundum ex contractibus personalibus, vt sponsalibus, nuptiis, tutelis. Tertium ex successionibus. Nunc igitur ad reliqua obligationum genera enarranda pergamus. Quartum genus est obligationum de damno infecto, id est, quod nondum factum est, sed futurum timetur. ∴. tit. prox.l.2. ¶ Hæ obligationes sunt tres. 2
Prima ex operis noui nunciatione oritur. Nam qui opus nouum facit, per nunciationem inhibetur, & vetatur in ea pergere, etiamsi ius faciēdi habeat.l.1.in princ. ¶ Opus hîc intellige, quod solo coniunctum 3
est, cuius ędificatio vel demolitio videtur opus nouum continere. ceterùm si quis messem faciat, arborem succidat, vineam putet quamquam opus facit, tamen ad hoc edictum non pertinet.d.l.1.§.hoc autem. ¶ Opus 4
nouum facit, qui aut ædificando, aut detrahendo aliquid, pristinam faciem operis mutat.d.l.1.§.opus. Nec refert vtrum intra oppida, an extra oppida in villis, vel agris fiat: nec vtrum in loco publico, an in priuato fiat. d. l. 1.§. siue autem. Si quis autem ædificium fulciat, certè non opus nouum facit sed veteri sustinendo remediū adhibet.d.l.1.§.si quis ædificium. ¶ Nun- 5
ciare nouum opus, est denunciare ne opus nouum fiat. Quapropter ad futura, non ad iam facta opera hoc remedium operis noui nunciationis pertinet. d. l. 1. §. t
¶ Nunciare nouum opus potest, qui dominiū habet, 6
vel seruitutē.∴.de remiss.l.vn.§. ius habet. vrbanā scilicēt.∴.de seruit.præd. vrban.l.inter.15.in fi. nō rusticā. l.qui viā.14. Fructuarius procuratorio nomine nūciare vicino potest ipsi autē domino nunciandi ius non habet.l.1.§.vlt.& l.2.& ∴.de remiss.d.l.vn.§.pen. ¶ Nun- 7
ciatio in rem fit, non in personā, id est, in re præsenti fit ei qui in re præsenti est, siue sit dominus, siue domini, operisue nomine ibi sit, cuiuscunque sit conditionis, dummodò intelligat quod agitur, ideirco nunciatio seruo vel fabro facta, dominum tenet, licēt infantem, vel furiosum. l.5.§.nunciationem.& §. seq. l. operis. 10. & l.seq. ¶ Nunciat aliquis nouum opus, 8
I. Vel suo vel alieno nomine. d. l. 1. §. item nunciationem. II. Vel iuris sui conseruandi, vel damni depellendi causā. d. l. 1. §. penult. III. Vel per prætorem,

rem, vel per lapilli iactum, vel verbis hæc autem pro-
priè & angustè vocatur operis noui nunciatio, quæ
verbis fit: sed minus est ceteris vtilis, quoniam aduer-
sarium possessorem facit. d. l. 1. §. nunciatio ex hoc. &
9 d. l. 5. §. meminisse. ¶ Effectus nunciationis est, vt ab
opere abstineatur, donec vel satisdetur de opere resti-
tuendo, si contra facientem iudicabitur, vel nunciatio
remissa à prætore fuerit. l. non solùm. 8. §. sciendum.
Tollitur enim nunciatio satisdatione, vel remissione:
quin etiam alienatione, & morte alienantis. d. l. non
solùm. §. pen. non morte eius, cui nunciatum fuit. ead.
l. §. vlt. Interdum nunciationem contemnere licet: ve-
luti si quis riuos, aut cloacas purget, opusue aliud fa-
ciat, cuius mora periculum est allatura. l. 5. §. si quis ri-
10 uos. & §§. seqq. ¶ Ad operis noui nunciationem per-
tinent tria interdicta. I. Restitutorium, quo prætor
opus contra nunciationem factum restitui iubet. l.
prætor. 20. in princ. II. Prohibitorium, ne vis fiat no-
uum opus facienti, si de eo restituendo satisdederit,
aut per aduersarium steterit quominùs satisdaret. d. l.
prætor. §. deinde. III. Prohibitorium, ne vis fiat no-
uum opus facienti, postquam nunciatio à prætore re-
missa fuerit. ʒ. de remiss. l. vn. in princ.

II. *De damno infecto, & de suggrundis, & protectionibus.*

1 SEcunda obligatio de damno infecto est propter
periculum, quod vicino ædificio minam minante,
vel parte eius, vt proiecto, vel protecto) liber Flor. hîc
habet protectionibus, in indice habet proiectioni-
2 bus) vel suggrundâ imminet. ¶ Proiectum est, quic-
quid vltra ædes eminet, ita vt ab altera parte suspen-
sum maneat: alioquin non proiectum, sed immissum
diceretur. Proiecta igitur sunt, vt mæniana, protecta,
suggrunda. Immissa, vt tigna, quæ ab ædibus in vici-
nas ædes immittuntur. ʒ. de verb. signif. l. malum. 242.
§. 1. Mæniana sunt, quæ spectandi causâ proiiciuntur,
à Mœnio inuentore appellata, vt Festus, Asconius, &
alij auctores sunt. Protectum est eminens tecti pars,
quæ stillicidium arcet à pariete. Suggrunda sunt ta-
bulæ circa ædificium à summo extensæ, quæ ædes
tuentur ab iniuria imbrium, atque etiamsi, lignæ
fuerint, à periculo incendiorum, vt ex Palladio & Vi-
3 truuio Cuiac. hîc notat. ¶ Qui damnum ab ædibus
vicini ruinosis sibi metuit, petere à vicino potest, vt
sibi eo nomine à vicino caueat: dummodò enim iu-
ret se non calumniæ causâ id petere, prætor vicinum,
si dominus sit, repromittere: si alieno nomine inter-
ueniat, satisdare: si dubitetur an sit dominus, sub ex-
ceptione satisdate iubet. cóque ita vt oportet non ca-
uente, aduersarium eius in possessionem primo de-
creto mittit. in contumaciam perseuerante, etiam pos-
sidere secundo decreto iubet. l. 7.

III. *De aqua & aquæ pluuiæ arcendæ.*

1 TErtia de damno infecto obligatio est, cùm ex ope-
re manu factu. l. 1. §. 1. aqua pluuia (id est, quæ de
cœlo cadit, & quæ imbre excrescit. d. l. 1. in princ. vbi
pro *atque*, puto legendum *& qua*) nocitura est. d. l. 1.
§. 1. l. 6. §. officium. l. Antæus. 14. §. in hoc iudicium. l.
2 vicinus. 24. §. pen. ¶ Qui opus fecit, aut facienti suc-
cessit, opus suis impensis tollere, ac damnum post li-
tem contestatam contingens sarcire cogitur. is, cuius
seruus fecit, eum noxæ dedere potest. alij tantùm pa-
tientiam præstare tenentur, vt opus tollatur. d. l. 6. §.
3 officium. & §§. seqq. l. supra. 11. §. vlt. & l. seq. ¶ Hac
de causa datur actio personalis. d. l. 6. §. aquæ. ex lege
4 xij. tabularum. ʒ. de statulib. l. Labeo. 21. in pr. ¶ Hinc
occasione sumpta, agitur latiùs de aqua, id est, de aquæ
seruitutibus, vt aquæ ducendæ. l. 7. cum tribus ll. seqq.
& d. l. Suprà. in pr. l. si prius. 17. in pr. & §. 1. l. si in pu-
blico. 18. & §. 1. & l. vlt. & aquæ hauriendæ. d. l. si prius.
§. via. ¶ Quapropter hic titulus inscribitur *de aqua*, 5
id est aquæ seruitutibus, (nam aquæ appellatione in-
terdum significatur seruitus, vt in l. liberto. 31. §. vlt.
ʒ. de negot. gest. & in rubr. C. de seruit. & aqua) *& aquæ
pluuiæ arcendæ.* subaudi, actione. ¶ Expositum est 6
quartum obligationum genus, quod ad damna infecta
spectat.

IV. *De publicanis, & vectigalibus, & commissis.*

QVartum obligationis genus ad vectigalia respi- 1
cit. ¶ Vectigalia sunt redditus fisci, aut reipub. 2
vnde vocantur publica vectigalia. ʒ. de verb. signif. l.
inter. 17. §. 1. & præcisè publica. ʒ. pro soc. l. vt in con-
ductionibus. 33. & dicuntur esse fructus, quibus re-
spub. sustinetur, apud Tacitum lib. 13. annal. Hæc qui
conducunt, publicani nominantur. l. 1. §. 1. l. quantæ.
12. §. vlt. & l. seq. in princ. & ʒ. de verb. sign. l. eum qui.
16. vel redemptores. ʒ. loca. l. cùm in plures. 60. §. pen.
cáque conductio appellatur redemptura. ʒ. de instit.
actio. l. 5. §. Labeo. & apud. Liu. in extremo lib. 33.
quanquam redemptor propriè dicitur, qui faciendum
aliquid, vt templum, vel porticum; aut præbendum,
vt annonam exercitui conduxit: & tum demum, cùm
id fecit, vel præbuit, pecuniam à fisco accipit, auctore
Festo. Cùm autem multæ essent publicanorum socie-
tates: is, qui à populo conducebat, quia manu subla-
ta significabat se auctorem conductionis esse, man-
ceps appellabatur, teste eodem Festo. hunc Ascon. vo-
cat publicanorum principem. Præs verò est, vt ait Fe-
stus, qui populo se obligat, interrogatus à magistrato,
quia populo præstare debet, itaque tam manceps, præs
est, quàm qui pro eo præs factus est: socij verò sunt,
qui in partem quæstus vel iacturæ à mancipibus &
prædibus vocabantur. Hæc Festus. ¶ Vectigalium 3
varia sunt genera: vt scriptura, decuma, portorium:
ac publicanorum genera totidem, vt decumani, pe-
cuarij, portitores. Scripturam pastores ex publicis pa-
scuis soluebant pecuariis: decumam aratores, qui pu-
blicos agros colebant, decumanis dabant. portorium
mercatores portitoribus mercium importatarum vel
exportatarum nomine pendebant. Sunt & Salinarum
& fodinarum vectigalia. l. sed & hi. 13. in princ. & ʒ. de
verb. signif. d. l. inter. §. 1. ¶ Ergo vectigal publicanis 4
debetur, vt ob negotiationem, & transductionem
mercium. C. de vectigal. l. 6. debetur octaua. C. eod. l. 7.
& de eunuch. l. 2. quam publicani, exigentes vocantur
octauarij. C. de vectigal. l. à legatis. 8. Qui verò vecti-
gal debet, is debet res apud publicanum profiteri. l. vlt.
§. Diuus. & §. seq. & vectigal soluere. C. de vectigal. l. 5.
6. & passim. alioquin ob omissam professionem, vel
solutionem, res incidunt regulariter in commissum, &
confiscantur, quæ vocatur pœna commissi. d. l. vlt. §.
quoties. vel pœna vectigalis. d. l. vlt. §. licet. Interdum
res non confiscatur, sed duplum vectigal soluitur, vt
cum quis non dolo, sed per errorem incidit in com-
missum. d. l. vlt. §. Diui quoque fratres. Interdum pœna
remittitur, vt militi. C. de vectigal. l. 3. & pupillo intra
diem trigesimum soluenti vectigal. l. 7. §. 1. ¶ Dixi de 5
obligatione, qua debetur publicano: nunc dicam de
obligatione, qua publicanus tenetur. I. Siue eius no-
mine alius, siue eius familia aliquid rapuerit, furtúmve
fecerit, aut damnum dederit, præter vulgares actiones
vi bonorum raptorum, furti, legis Aquiliæ, propria

actione prætoria tenetur: qua,nisi res restituta fuerit,
intra annum in duplum, post annum in simplum condemnatur. & si serui fecerint, nisi eos exhibeat, sine
noxæ deditione in eum iudicium datur. l. 1. In duplo
autem res ipsa inest, ita vt sit actio mixta.l.5.§.1. II. Si
quid illicite exegerit, putà vectigal exegerit ab eo qui
vectigal non debet, vel supra octauam exegerit ab eo
qui octauam præstare debebat:si quidem sine vi fecit,
duplum: si per vim,quadruplum restituit. eò amplius
extra ordinem plectitur.l.locatio.9.§.quòd illicitè.

V. *De donationibus.*

1 SExtum & vltimum obligationis genus est ex causa
2 donationis. ¶ Donatio à dono dicitur.ȷ̄. tit.prox.
3 l. senatus.35.§.1. ¶ Et est liberalis, nullo iure cogente
facta concessio. l. donari. 29. in princ. & ȷ̄.de verb.si-
4 gnif.l.donari.82. ¶ Diuiditur I. In donationem propriè dictam, per quam donatarius non obligatur, nisi
naturaliter ad ἀντίδωρα. s̄.de hered. petit.l.sed etsi.25.§.
consuluit: & donationem impropriè dictam, quæ accipientem obligat, qualis est donatio causâ mortis. s̄.
de reb.cred.l.non omnis.19.& donatio sub modo, veluti dono tibi decem vt eas Romam. C. de condict.ob
causam.l. 2. 3.7.8. II. In donationem inter viuos, &
5 mortis causâ.Instit.h.t.in prin. ¶ Donatio inter viuos
fit multis modis. I. Rei traditione túncque est modus
acquirendi dominij.Instit.ibib. II. Stipulatione:túncque datur actio ex stipulatu.C.eod.l.si quis argentum.
35.§.sed si quidem. III. Contractu innominato,do vt
des,vel do vt facias:ita contrahitur donatio sub modo.
IV. Nudo pacto. hinc olim non dabatur actio sed ex
Iustiniani constitutione hodie datur actio, id est, condictio ex lege.d.l.si quis argentum.§.sed si quidem.Instit.eod.§.aliæ.No.162.cap.1. Siue autem nudo pacto,
siue stipulatione fiat,si quingentos aureos excedat,regulariter insinuationem apud acta requirit: alioquin
in ea quãtitate, quæ quingentos aureos excedit,nõ valet.C.eo.l.sancimus.34.& l.pen.& Instit. eod.d.§.aliæ.

VI. *De mortis causâ donationibus & capionibus.*

1 DOnatio quoque mortis causâ multis modis fit.
Vel enim donat aliquis nullo præsentis periculi
metu conterritus,sola mortalitatis cogitatione motus:
vel imminente periculo motus,ita donat vt statim res
fiat accipientis: vel periculo motus, non sic donat vt
statim faciat accipientis, sed tunc demum cùm mortuus fuerit.l.2.l.senatus.35.§.mortis causâ. Imminens
mortis periculum intellige,siue propter morbum,siue
propter nauigationem, vel longinquum iter, siue ob
aliam quamcumque causam. l 3.4.5.6. Cùm autem ita
datur, vt statim res accipientis fiat: hoc quatuor modis accidere potest, primo, vt omnimodò donatore ex
eo casu, cuius contemplatione donauit, putà ex ea
valetudine mortuo, res non reddatur: secundo, vt
etiamsi prior ex ea valetudine donator decesserit, tamen res reddatur,si mutata voluntate restitui sibi voluerit: tertio, vt non aliter reddatur,quàm si prior ille, qui accepit decesserit: quarto, & nullo casu fit repetitio, id est, ne quidem si donator conualuerit. l. si
aliena.13.§.1.d.l.senatus. §. mortis causâ. sed hæc postrema, licèt mortis cogitatio sit eius causa procatarctica,id est occasionem donandi dederit; tamen iudicanda potiùs est donatio inter viuos, quàm mortis
causa. l. vbi. 27. Nam & moriens donare non mortis
causâ potest. l.Seia.42. §.1. tunc verò est mortis causa
donatio, cùm donator mauult se habere, quàm donatarium:& potius vult habere donatarium, quàm heredem.l.1.& d.l.senatus.§. sed mortis.& Instit.de donat.
§.1.vers.& in summa. ¶ Hæc donatio lõgè à simplici 2
inter viuos donatione distat.d.l.senatus.§.sed mortis.
& legatis comparatur. l. illud.37. in pr.& C.eod.l.vlt.
& Instit. de donar. §. 1. vers. hæ mortis. Idcirco qui
potest legare, potest mortiscausâ donare. l. Marcellus.15.& qui legati est capax, etiam mortis causâ donationẽ capere potest. l. omnibus.9.d. l.senatus. in pr.
eo autem tempore quo donator moritur, nõ quo donatio fit, spectatur an donatarius capere possit. l. in
mortis.22. morte enim perficitur.l.non videtur. 32.&
ante mortem reuocari potest, etiam dum pendet an
conualescere donator possit. l. mortis causâ donatio.
16. Denique facta in fraudem creditorum non valet,
quemadmodum nec legata.l.etsi debitor.17. ¶ Mor- 3
tis causâ capitur, quicquid propter mortem alterius
obuenit. l.qui pretio.8.in pr. itaque etiam quod mortis causâ donatur, mortis causâ capitur.l.mortis causâ
capimus. 18. in pr. Sed hac appellatione in his causis
vti solemus, quæ proprio nomine carent: vtputà si
quid alicui conditionis implendæ causa datum sit,aut
si alienæ mortis causâ donatum sit. l. qui pretio. 8. l.
mortis causa filij. 11. d. l. mortis causâ capimus. 18.in
princ. l. mortis causâ capitur, 31. in princ. l. inter. 38.
Absolutus est tractatus de obligationibus, siue obligationum iudiciis.

LIBER XL.

TIT. I. *De manumissionibus.*

SEQVVNTVR præiudicia, quibus quæritur, 1
vtrum aliquis sit liber, an seruus: & vtrùm
ingenuus, an libertinus. Sed quia per manumissionem ex seruis fiunt libertini, atque hi interdum
iura ingenuitatis consequuntur: hæc in primis enarrare, operæ pretium erit. ¶ Manumissio est de manu, 2
id est, potestate dimissio; hoc est, datio libertatis. s̄. de
iusti.& iu.l.4.& Instit. de libertin.in princ. ¶ Multis 3
modis procedit. Instit.eod.§.multis. sed præcipui modi, quibus manumittitur, secundum Vlpianum tit. de
libertis, & Caium lib. 1. Instit. tit. 1. sunt hi: Primò
manumittitur censu, cum domini iussu seruus inter
ciues Romanos censum profitetur. Secundò in ecclesia, de quo modo agitur C.lib.1.tit.13.

II. *De manumissis vindicta.*

TErtiò vindictâ, id est, festucâ capiti serui impositâ
apud magistratum, apud quem legis actio est.

III. *De manumissionibus quæ seruis ad vniuersitatem pertinentibus imponuntur.*

NOtandum est, hoc modo etiam seruos vniuersitatum manumitti posse.

IV. *De manumissis testamento.*

QVartò in testamento. Hoc modo libertas relinquitur vel iure directo, ita vt manumissus fiat
libertus orcinus, id est, testatoris defuncti. Institut. de
sing.reb.per fideicommis. rel.§.libertas.

V. *De fideicommissarijs libertatibus.*

VEl per fideicommissum, ita vt manumissus fiat
libertus heredis, aut legatarij manumittentis. d.
§. libertas.

VI. *De ademptione libertatis.*

VTraque autem libertas, id est, tam directa, quàm
fideicommissaria, ita demum competit, si nec à
lege,

lege, nec à testatore adempta sit. l. vn. & ī. tit. prox. l. si seruus. 50. & de manumiss. testam. l. si peculium. 10. §. 1.

VII. *De statuliberis.*

RVrsus libertas in testamento relinquitur vel purè, vel in diem, vel sub conditione. Is autem, qui statutam in diem vel conditionem libertatem habet, statuliber appellatur. l. 1. in pr. si modo libertas iure directo, non per fideicommissum relicta sit. ī. de man. testam. l. libertate. 55. in pr. & ad leg. Falcid. l. eius. 37.

VIII. *Qui sine manumissione ad libertatem perueniunt.*

8 REgulariter serui per manumissionem ad libertatem perducuntur, vt hactenus expositum est. Interdum sine manumissione ipso iure liberi fiunt.

IX. *Qui, & à quibus manumissi, liberi non fiunt, & ad legem Æliam Sentiam.*

INterdum è contrario manumissi, libertatem non consequuntur: vt cùm in fraudem creditorum manumissi sunt: quia lex Ælia Sentia impedit libertatem. Insti. qui & ex quib. caus. manum. non poss. in pr.

X. *De iure aureorum annulorum.*

LIberti omnes propter manumissionem libertate fruuntur, si modò manumissio valeat: quidam verò etiam ingenuitate fruuntur vel saluo iure patronatus, videlicèt si ius aureorum annulorum impetrauerint. l. pen. & vlt. quod beneficium nouissimè omnibus libertis Iustinianus indistinctè concessit. No. 78.

XI. *De natalibus restituendis.*

VEl extincto iure patronatus, nimirum cum natalibus à principe sunt restituti. illis enim vtique natalibus restituuntur, in quibus initio omnes homines fuerunt, antequam seruitus iure gentium introducta esset. l. 2. 3. & vltim. in fin. & C. de nupt. l. imperialis. 23. §. 1.

XII. *De liberali causa.*

HIs expositis, declarantur duo præiudicia, quibus de statu personæ quæritur. Primum præiudicium est, quo quæritur, vtrum aliquis sit liber; an seruus. quod bifariam moueri potest, vel enim qui in possessione libertatis est, in seruitutem petitur: vel qui est in possessione seruitutis, proclamat in libertatem. C. h. t. l. eam quæ. 21. & ī. de procur. l. seruum. 33. §. 1.

XIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet.*

SEd non omnibus licet in libertatem proclamare. quibusdam enim hoc denegatur, vt maiori viginti annis, qui se ad pretium participandum venundari passus est. l. 1. 3. & seqq. & seruo, quem quis per vim domino eripuit, & in testamento manumisit. l. 2.

XIV. *Si ingenuus esse dicetur.*

SEcundum præiudicium est, quo quæritur, vtrùm sit ingenuus, an libertinus.

XV. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

VTrique præiudicio commune est, vt de statu defuncti quæri non possit, si aut quinquennium lapsum sit. l. 1. in princ. aut in deteriorem conditionem retractetur. d. l. 1 §. vlt. & l. 3. aut sententia super statu lata sit. hæc enim eo mortuo retractari nequit: eo viuo retractari potest, etiamsi pro ingenuitate pronunciatum fuerit. d. l. 1. §. sed interdum.

XVI. *De collusione detegenda.*

ET, si constiterit eum colludente domino vel patrono fuisse iudicatum ingenuum, seruus aut libertus eius efficitur qui collusionem detexit. l. 1. & l. pen. Colludere dicuntur, qui non seriò inter se in iudicio contendunt, sed simulatè; proinde ludere videntur. De præiudiciis hactenus.

LIBER XLI.

TITVLVS I.

De acquirendo rerum dominio.

EXPOSITIS iudiciis personalibus, quæ sunt de obligationibus: & præiudiciis, quæ sunt de statu personarum; sequitur iudicium petitorium, quod est de rerum dominio. 1 ¶ Dominium est ius, quo res nostra est, ita vt de ea pro libitu disponere possimus. C. manda. l. in re mandata. 21. nisi iure, vel testamento, vel conuentione prohibeamur. C. de reb. alie. non alien. l. vlt. 2 ¶ Diuiditur multis modis. I. Aut est ciuile, aut naturale. nam rerum dotalium mulier naturale, maritus ciuile dominium habet. C. de iu. dot. l. pen. 3 II. Vel est directum, veluti quod habet feudi dominus, aut qui prædium in emphyteusim dedit: vel vtile quale habent Vasallus & emphyteuta. ī. si ager vectig. l. 1. in fi. & C. de fun. patrimo. l. si possessores. 12. & C. de hæret. auth. si verò dominus. 2 III. Aliud est dominium proprietatis. D. de vsufr. l. si cuius. 13. in princ. & §. sed si ædium. l. sed si quid. 15. §. pen. l. locum. 17. in princ. l. sed etsi. 25. § 1. l. dominus. 57. §. 1. l. vsufructuarium. 62. §. 1. & de vsufr. accresc. l. interdum. 10. & quib. mod. vsusfr. amit. l. si tibi. 17. l. si seruus. 27. & si vsusfru. petet. l. 5. in princ. & de vsu & habitat. l. si ita. 16. §. 1. & vsufru. quemad. caue. l. si vsusfructus. 9. in princ. & §. vlt. & C. de vsufr. l. 2. l. 3. §. 1. l. si domina. 10. & Institut. eod. §. pen. Aliud seruitutis, vt dominium vsusfructus. D. si vsusfr. petet. l. 3. Aliud possessionis. ī. de condict. Indeb. l. indebiti. 15. §. 1. Cum dicimus dominium proprietatis: interdum, vt in d. l. si domina. intelligimus plenam proprietatem, à qua non est vsusfructus separatus (plena proprietas vocatur. ī. de vsufr. l. qui vsumfructum. 36. §. 1. l. si extraneo. 46. in princ. & quib. mod. vsusfr. amittit. l. 2. in princ. & plenum ius. D. eod. l. si tibi. 17.) quandoque significamus proprietatem deducto vsu, vt in d. l. si ita. §. 1. ī. de vsu & habit. plerumque proprietatem deducto vsufructu, vt in multis iuribus suprà allegatis. hæc vocatur proprietas nuda. ī. quib. mod. vsusfruct. amitt. l. 2. in princ. & de vsufr. lega. l. si vsusfructus. 8. l. si alij. 19. & Instit. de vsufr. §. 1. & §. vlt. vel proprietas sola. ī. de vsufr. d. l. qui vsumfructum. §. 1. & simpliciter proprietas, vt in l. 5. in princ. ī. si vsusfruct. peret. ¶ Dominium earum rerum quæ sunt in commercio, acquiritur aut iure gentium, aut iure ciuili. 4 l. 1. & Instit. de rer. diuis. §. singulorum. Iuris gentium modi multi & varij sunt, sed ad quinque generales referuntur, occupationem, accessionem, commixtionem perceptionem, & traditionem, vt exposui in Epit. iur. disput. 5. the. 8. & sequentib. Iuris ciuilis modi partim sunt particulares, quibus res singulæ acquiruntur. partim vniuersales, quibus acquiruntur vniuersitates; Institut. per quas perso. nob. acquir. §. vlt. Particulares sunt, vsucapio vel præscriptio, donatio, legatum, fideicommissum particulare. d. §. vlt. & adiudicatio. Inst. de offic. iudic. §. vlt. & noxæ deditio. Instit. de noxalib. action.

action. §. dominus. Vniuersales sunt, hereditas, bo-
norum possessio, arrogatio, addictio bonorum. d. §. vlt.
5 ¶ Nota primò neminem esse dominum membrorum
suorum. ff. ad leg. Aquil. l. liber homo. 13. in princip.
6 ¶ Nota secundò non posse esse plures eiusdem rei do-
minos in solidum. ff. commoda. l. 5. §. vlt. eodem scili-
cet dominij genere. Nam possunt esse duo domini in
solidum diuersis modis. vt putà eiusdem rei dotalis
mulier habet dominium naturale, maritus ciuile. C.
de iu. dot. l. penult. item alius potest habere dominium
directum, alius vtile, vt in emphyteosi & feudo acci-
dit. Præterea possunt esse plures domini, non corporis
diuisione; sed iuris intellectu. ff. de legat. ij. l. Mæuius.
66. sed si pars. id est, vt habeant partes, non pro diuiso,
(alioquin essent domini diuersarum rerum) sed pro
indiuiso. Hactenus de dominio.

II. *De acquirenda, vel amittenda possessione.*

1 IAm de possessione & iudiciis possessoriis dicẽdum.
Possessio duplex est: altera propriè dicta, secundum
quam aliquis possidet: altera impropriè dicta, secun-
dum quam non possidet, sed tantum in possessione
est. l. 3. §. vlt. l. si quis ante. 10. §. 1. & de precar. l. 6. §. is
qui. Quemadmodũ enim aliud est, esse seruum, aliud
esse in seruitute. D. ex quib. caus. maior. l. el quoque. 11.
Inst. de ingen. §. vlt. ita aliud est possidere: aliud, in pos-
sessione esse: licèt hęc interdũ cõfundantur, vt Cuiac.
docet lib. 12. Obser. c. 34. De possessione propriè dicta
agitur hoc libro: de his qui sunt in possessione, dice-
2 tur libro sequenti. ¶ Possidere dicitur, qui rem cor-
poralem. l. 3. in pr. quæ est in commercio. l. cùm he-
redes. 23. §. vlt. l. qui vniuersa. 30. §. 1. sibi detinet: cu-
iúsve nomine alius, vt colonus, procurator, hospes,
amicus, detinet. Quapropter aliud est detinere aliud
possidere. fieri enim potest vt alius teneat, alius possi-
deat. vtputà colonus tenet, dominus autem per colo-
num possidet. l. generaliter 9. l. quod meo. 18. in pr. l.
si id quod. 25. §. 1. Res incorporales impropriè possi-
deri dicuntur, quatenus earum vsus pro possessione
habetur. ff. de seruitut. l. vlt. & seru. præd. vrb. l. si ædes.
3 32. §. 1. & de act. empt. l. 3. §. si iter. ¶ Possessio multis
modis diuiditur. I. Alia est iusta seu legitima: alia in-
iusta seu vitiosa l. 3. §. ex contrario. l. iuste. 11. l. Pompo-
nius. 13. §. vlt. & C. eod. l. nemo. 10. & ff. vti possid. l. 2.
& l. 3. in prin. Hæc subdiuiditur in violentam, clande-
stinam, & precariam. ff. eod. l. 1. in princ. & §. vlt. & l. 2.
II. Alia est naturalis, quæ in facto consistit, & corpore
tenetur: alia ciuilis, quæ iure & animo constat. l. 1. in
pr. l. 3. §. Neratius. §. quòd si seruus. l. si id quod. 25. §.
vlt. l. possessionem. 29. & C. eod. d. l. nemo. & ff. pro he-
rede. l. 2. §. 1. & de vi & vi arma. l. 1. §. deiicitur. §. siue
autem. §. cum qui. & de verb. oblig. l. stipulatio ista.
38. §. hæc quoque. Intellige ciuiliter animo possideri,
id est animo domini, quod & cogitatione domini di-
citur. C. de furt. l. pen. vers. cùm igitur. & opinione
domini. ff. de noxal. actio. l. si seruus depositus. 22. §. 1.
III. Alij possident bona, alij mala fide. l. 3. §. penult.
IV. Diuersa sunt possessionum genera, vt pro empto-
re, pro donato, pro legato, pro dote, pro herede, pro
noxæ dedito, pro suo. d. l. 3. §. genera. V. Aut possidet
aliquis per se, aut per alium qui eius nomine in pos-
sessione est, vt procuratorem, vel colonum. l. genera-
liter. 9. l. quod meo. 18. in princ. l. si id quod. 25. §. 1.
4 & Insti. de interdic. §. possidere. ¶ De possessione tria
capita hîc constituuntur. Primum caput est de acqui-
renda possessione. Nota primò possessionem nos ac-
quirere vel per nosmetipsos. l. 1. §. apiscimur. vel per
alium, vt seruum, filium, d. l. 1. §. item acquirimus. pro-
curatorem, tutorem, curatorem. d. l. 1. §. per procura-
torem, dummodò & intellectum possidendi habeat.
d. l. 1. §. ceterùm. & nobis possessionem acquirere ve-
lit. d. l. 1. §. hæc quæ. & §. seq. ¶ Nota secundò posses- 5
sionem acquiri animo & corpore, non solo animo,
nec solo corpore. l. 3. §. 1. l. quemadmodum. 8. & Instit.
de interdict. §. possidere in fin. ¶ Nota tertiò, ad ac- 6
quirendam fundi possessionem non esse opus omnes
glebas circumambulare. sufficit enim quamlibet eius
fundi partem introire animo totum fundum possi-
dendi. d. l. 3. §. 1. ¶ Nota quartò etiam oculis & affe- 7
ctu possessionem apprehendi: veluti si iusserim rem
præsentem tradi meo procuratori. l. 1. §. si iusserim.
¶ Secundum caput est de amittenda possessione. No- 8
ta eum, qui per se possidet, amittere possessionem vel
animo & corpore, vel solo animo. d. l. 3. §. in amitten-
da. l. si quis vi. 17. §. 1. l. si me. 34. in prin. l. peregrè. 44. §.
vlt. eius verò, quod alterius, vt serui aut coloni corpo-
re possidetur, non amittitur possessio solo animo, si
alius in possessionem ingressus nõ sit, sed solo animo
retinetur. d. l. peregrè. §. vlt. & ll. seqq. & C. eod. l. vlt.

III. *De vsurpationibus, & vsucapionibus.*

TErtium caput est de effectu possessionis. Scien- 1
dum est, per possessionem interdum confestim
acquiri dominium, videlicèt si dominus sit qui tradi-
dit: interdum vsucapionem procedere, nempe cùm
res à non domino tradita est. Instit. per quas person.
nob. acquir. §. pen. atque ita dominium temporis pro-
gressu per possessionem non vsurpatam, id est non in-
terruptam, acquiri. Nam vsucapere est possessione ac-
quirere: nec nouum, vt vsus pro possessione accipia-
tur. ff. de verb. signif. l. quæstio. 115. Itaque vsucapio
sine possessione nulla est. l. sine. 25. ¶ Vsucapio à Mo- 2
destino definitur adiectio dominij per continuatio-
nem possessionis temporis lege definiti. Ait *adiectio*,
quod verbum iis attribuitur, quæ non vno momento,
sed paulatim acquiruntur, vt accidit in vsucapione, &
in alluuione, ff. de acquir. rer. dom. l. 7. §. 1. & Instit. de
rer. diuis. §. præterea. Potest etiam dici adoptio: vt lo-
quitur Vlpianus. tit. de domin. & acquis. rer. §. vsuca-
pione. Ait *per continuationem possessionis*: quia sine pos-
sessione non procedit vsucapio, vt paulò antè dixi. ac
debet esse possessio continuata, non interrupta posses-
sione interrumpitur vsucapio: eáque interruptio vo-
catur vsurpatio. Quocirca vsurpatio est vsucapioni
contraria. & hac de causa in hac rubr. scriptum est, *De
vsurpationib. & vsucapionib.* quia contrariorum eadem
est scientia. l. 2. Continuatur autem possessio non so-
lùm in eadem persona, sed etiam in diuersis, inter quas
tempora possessionum coniunguntur. Hac ratione
tempus, quo defunctus possedit, heredi prodest. l.
possessio. 20. & Instit. eod. §. diutina. aut legatario, si
res legata sit. l. id tempus. 14. §. 1. Quin etiam vacuum
tempus, quod ante vel post aditam hereditatem inter-
cessit, ad vsucapionem heredi procedit. l. numquam.
31. §. pen. l. acceptam. 40. Similiter tempus, quo posse-
dit venditor, prodest emptori. d. l. id tempus. in princ.
& Instit. eod. §. inter. & si heres vendidit, vtrumque
tempus, & quo defunctus & quo heres possedit, em-
ptori accedit. ff. de diuers. temp. præscript. l. pen. §. vlt.
Ait *temporis lege definiti*. hoc tempus hodie in rebus im-
mobilibus est decennium inter præsentes, viginti anni
inter absentes: in rebus mobilibus est triennium. C. de
vsucap. transfor. l. vn. Instit. h. t. in princ. Hoc tempus
est continuum. l. nunquam. 31. §. 1. vbi mentio fit spe-
cialiter rerũ mobilium, vt poneretur casus magis du-
bius cùm idem multò magis obtineat in reb. immobi-
libus.

libus. Sed ideo de reb. mobilib. dubitari poterat: quia
olim anno vsucapiebantur, & sæpe anous erat vtilis,
non continous. Cuiac. ad tit. Vlp. de domin. & acqui-
sit. rer. in ver. rerum mobilium. Porrò hoc tempus nec
ab hora ad horam computatur: sed sufficit ad vltimam
diem peruenisse, & aliqoo eius diei momento posse-
disse, vt vsucapio impleta dicatur. l. 6. & 7. & j̃. de di-
uers. temp. præscript. l. pen. in princ. In bisexto biduum
pro vno die accipimus, & posterior dies intercalatur.
j̃. de ver. sign. l. cum bissextum. 98. quare si vltimua
vsucapionis dies sit bissextus, primâ illios bidui horâ
vsucapio absoluitur. Sed si is dies in medium vsuca-
pionis tempus incidat, legirima vsucapionis tempora
auget: quia semper biduum pro vna die computatur.
3 j̃. de diuers. tempor. præscript. l. 2. ¶ Vsucapio bono
publico introducta est, ne rerum dominia semper es-
sent in incerto. sufficit enim dominis ad res suas in-
quirendas tempus à iure statutum. l. 1. & Instit. eod. in
4 princ. ¶ Vsucapi possunt maximè res corporales, tam
mobiles quarum propriè vsucapio dicitur, quàm im-
mobiles, quarum dicitur esse longi temporis possessio,
vel longi temporis præscriptio, vt in rubr. Instit. h. t.
quæ sunt in commercio. l. vsucapionem. 9. Instit. eod.
§. 1. & neque sunt fiscales. l. quamuis. 18. & Instit. eod. §.
res fisci. neque pupillares. s̃. de acquir. rer. domin. l. bo-
næfidei. 48. in princ. (nam quod dicitur in l. 2. §. si à pu-
pillo. j̃. pro empto. rem à pupillo venditam vsucapi,
iotelligendum est de re aliena, non de re ipsius pupilli)
nec in dominio possidentis. l. 4. §. lana. nec vitiosæ, id
est nec furtiuæ, nec vi possessæ. d. l. 4. §. quod autem. &
§. ceterum. & Instit. eod. §. furtiuæ. quia vel numquam
hoc vitio laborarunt, vel vitium purgarum fuit, veluti
quia res in potestatem domini rediit. d. l. 4. §. tuoc. &
Instit. eod. §. aliquando. Similiter res, quæ fisci esse de-
siit, vsocapi potest. l. vbi. 24. §. 1. Quod ad res incorpo-
rales attinet, seruitutes vsucapi nequeunt: libertas au-
tem seruitutis vsucapi potest. l. 4. §. vlt. & s̃. de seruit. l.
seruitutes. 14. in princ. Intellige non vsucapi seruitu-
tem per se: nam vsocapiens prædium, ea vsucapione
etiam seruitutem acquirit, quæ ei prædio præstatur. l.
si aliena. 10. §. 1. quia seruitus est prædij qualitas. D. de
verbor. siguif. l. quid aliud. 86. proinde à prædio nun
separatur: & prædium, qualiter se babet, ita posside-
tur. s̃. quemad. seru. amitt. l. qui fundum. 12. Præterea
etsi seruitus non potest vsocapi, tamen potest longo
tempore præscribi. s̃. si sero. vindic. l. si quis dioturno.
10. in prioc. & de aqua & aqua pluu. arcen. l. 5. §. pen. &
j̃. de itin. actúque. priu. l. 1. & C. de seruit. l. 2. Vide
5 Cent. 3. τῶν ἐναντιοφανῶν, quæst. 53. ¶ Vt vsucapio pro-
cedat eius rei quæ vsucapi potest, tria requiruntur.
I. Possessio continuata per tempus lege definitum, vt
ex suprà dictis patet. II. Bona fides. hæc in vsucapien-
te requiritur tempore traditionis, nisi ex causa em-
ptionis acceperit: tunc enim & contractus & tradi-
tionis tempore bona fides exigitor. l. si aliena. 10. in pr.
l pen. & j̃. tit. prox. l. 2. in princ. iure autem canonico
per totum vsucapionis tempus necessaria est. extrà de
præscript. c. vltim & de regul. iur. lib. 6. reg. si possessor.
Item in eo requiritur, à quo vsucapiens accepit, si aut
rem mobilem alienauit, ne res furtiua facta sit. Instit.
h. t. §. furtiuæ. vers. vnde in rebus. aut rem immobilem
alienauit ignorante domino. No. 119. c. 7. III. Titulus
ad vsucapiendum idoneus, qui etiam causa vocatur.
Instit. h. t. in princ. & C. de rei vindic. l. nullo. 24. Nec
sufficit, si quis falsò putet se habere titulum: quoniam
error falsæ causæ ad vsucapionem non prodest. l. Cel-
sus. 27. & Instit. eod. §. error. & j̃. pro dona. l. 1. in princ.
& pro derel. l. 6. & pro lega. l. 1. 2. 3. Nisi iusta sit erroris
causa. j̃. pro suo l. 3. l. 4. §. vlt. & s̃. de iu. dot. l. Proculus.
67. Quæ exceptio an in vsucapione pro emptore lo-
cum habeat, sequenti titulo docebo. Sont enim plu-
res vsucapionum tituli qui deinceps declarabuntur.
¶ Primus titulus est solutio. Idcirco ante l. 46. h. t. vul- 6
gati Codices habeot rub. *Pro soluto.* Vsucapit autem
pro soluto, I. Qui rem ex solutionis causa recipit: si-
ue tamquam res debita, siue aliud pro alio soluatur. l.
pro soluto. 46. II. Qui ex falsa causa rem per errorem
accipit, id est, ex causa legati, vel alia simili causa, si
tam tradens, quàm accipiens putet rem esse debitam.
l. pen. vbi excipitur emptio, qoia regulariter in emptio-
ne opus est titulum reuera interuenisse: quod iam dixi
me expositurum titulo sequenti.

IV. *Pro emptore.*

Secundus titulus est emptio. Pro emptore vsuca-
pit, I. Qui reuera emit. l. 2. in princ. à non domi-
oo. D. de contrah. empt. l. claubus. 74. aut quasi emit,
putà litis æstimationem soluit. l. 1. & l. 3. Emptionem
puram intellige, aut cuius conditio impleta est. nam
pendente conditione non vsucapitur. d. l. 2. §. si sub
conditione. II. Qui iustissimo errore ductus, rem
emptam putat, id est, qui iusta de causa putat eum
emisse, cui successit, aut cui rem emendam mandauit,
si fortè procurator se emisse ei persuasit. l. quod vul-
gò. 11. & j̃. pro suo. l. vltim. §. 1. Secus est, si quis,
quasi ipse emerit, vsucapere velit. licèt enim res
quasi ex causa venditionis per errorem ei tradita sit,
tamen vsucapio non procedat: quia (vt superiori tit.
docui) proprium huius vsucapionis est, vt bonam
fidem tam contractus quàm traditionis tempore re-
quirat: non potest autem esse bonafides tempore
contractus, nisi reuera contractos intercesserit. quare
iusta erroris causa hoc casu ad vsucapiendum non
prodest. d. l. 2. in pr. & s̃. tit. prox. l. pen.

V. *Pro herede vel possessore.*

Tertius titulus est hereditas, vel bonorum posses- 1
sio. Hæc vsucapio dicitur pro herede. Nam pro
herede possidet, qui tamquam heres vel bonorũ pos-
sessor possidet. s̃. de vsurpat. & vsucap l. non solum.
33. §. 1. ¶ Hoc titulo vsucapi possunt. I. Res heredi- 2
tariæ, non ipsa hereditas. Accurs. & Cuiac. in l. 1.
Sene. de benef. lib. 6. cap. 5. II. Res defuncti, non res
viuentis. d. l. 1. & C. eod. l. 3. proinde res ex hereditate
ad suum heredem pertinente non vsucapiuntur. C.
eod. l. 2. quoniam ipso iure est heres. s̃. de liber. & po-
stum. l. in suis. 11. & Instit. de hered. qual. §. sui autem.
proinde dominus. Instit. eod. §. item extraneus. ¶ Pro 3
herede vsucapere potest, qui testamenti factionem
passiuam habet, id est, qui succedere potest. l. vltim.
¶ Reipsa autem pro herede vsucapit, I. Qui successit 4
possidenti (exempli causâ) pro emptore. s̃. de acquir.
poss. l. 3. §. ex plurimis. Vbi notandum, etiamsi defun-
ctus non potuerit vsucapere, vt quia res vitiosa erat,
tamen vitio purgato posse vsucapionem incipere à
persona heredis. s̃. de vsurpat. & vsucap. l. vbi. 24. §. 1.
De possessione autem per defunctum incboata dixi s̃.
tit. prox. §. 2. II. Qui putat se esse heredem vel bono-
rum possessorem. d. l. non solùm. §. 1. dummodò iustam
errandi causam habeat, alioqoin error ei non prodest.
C. h. t. l. vlt. III. Heres vel bonorum possessor vsucapit
rem alienam, quam putat esse hereditariam. l. 3. dum-
modò similiter iustam erroris sui caosam habeat. d. l.
vltim. ¶ Duo sunt Doctorum errata hîc notanda. 5
I. Falsò putant suum heredem oon posse vsucapere:
hunc errorem refellit Cuiac. in comment. ad l. 2. §. 1.

vers. filium. II.Falsò putant pro herede & pro possessore aliter hic accipi, quam supra de heredit. petit. l. pro herede.11.& Instit. de interdi. §. adipiscendæ.vbi pro herede possidet, qui bona fide possidet existimans se esse heredem aut bonorum possessorem: pro possessore autem possidet, qui malafide possidet, scieos hereditatem ad se non pertinere. hic enim putant tam pro herede quàm pro possessore possideri bona fide: sed illam possessionem pertinere ad hereditatem ciuilem; hanc respiecto ad bonorum possessionem prætoriam. In hac sententia etiam Cuiacius est. Ego verò hic & in toto iure inter possessionem pro herede, & possessionem pro possessore ita distinguo: vt illa sit bonæ fidei, hæc malæ fidei. Nec aliter accipi in hoc vsucapionum tractatu, patet ex d.l.non solùm §.1. Itaque dico eum qui pro herede possidet, vsucapere; eum verò qui pro possessore possidet, non vsucapere. hæc autem ideo coniungi, quia contrariorum eadem est scientia, eadémque methodus in multis Iuris titulis adhibetur.

VI. *Pro donato.*

QVartus titulus est donatio. Pro donato is vsucapit, cui res donationis causâ tradita est. l.1. in pr. Subaudi, à non domino: alioquin statim siue vsucapione dominus fieret. Instit. de rer. diuis. §. per traditionem.& de donat.in princ.& intellige donationem, quæ iure valeat.d.l.1.§.1.& 2.

VII. *Pro derelicto.*

QVintus titulus est pro derelicto. Is pro derelicto rem habet, qui ea mente abiicit, vt in numero rerum suarum ampliùs esse nolit. Instit.de rer.diuis. §. penult. Si res à domino pro derelicto sit habita, occupantis fit statim. l. 1.l. 5. §.1. & Instit. de rer.diuis. d.§. pen. Si à non domino, occupans eam vsucapiet pro derelicto. l.4.

VIII. *Pro legato.*

1 SExtus titulus est legatum. Pro legato vsucapere
2 potest is, cum quo testamenti factio est.l.7. ¶ Re
ipsa vsucapit. I. Is cui legatum est à non domino. l.1.
& 4. II. Is cui à domino legata res est, si legatum vel
iure non sit relictum, vel sit ademptum, dummodò
legatarius hoc ignoret, vt diei possit habere bonam
fidem. d. l. 4. & l. vlt. Ceterum si dominus rem suam
leget, ac legatum valeat: sine dubio legatarius statim
3 fiet dominus, nec egebit vsucapione. ¶ Nota, etiam
viuente eo, qui legauit, rem pro legato posse vsucapi,
si legati nomine tradita sit, & is cui tradita est, eum
mortuum esse putet.l.5.& 6. Alia ratio est vsucapionis
pro herede: quin pro herede nihil ea viuentis bonis
vsucapi potest, etiamsi possessor existimet eum esse
defunctum. ff. pro herede.l.1.

IX. *Pro dote.*

SEptimus titulus est dos. Vt enim qui dotis causâ rem à domino vel domina accipit, dominium confestim acquirit, Instit. de rer.diuis. §. per traditionem, ita qui accipit à non domino, vsucapit pro dote. l. 1. in princ. & C. eod. l. vn.

X. *Pro suo.*

OCtauus titulus est pro suo. Hic titulus & cum aliis concurrit, & sine eis subsistit. Nam pro suo vsucapit, I. Qui alium quoque verum titulum habet, vt pro emptore, pro donato, pro legato.l.1.in princ. II. Qui alium titulum opinatum habet, veluti qui iusto errore ductus putat se ex donationis vel ex alia iusta causa accepisse.l. 3.l.4.§. vlt.l.vlt.§.1. secus est, si iustam errandi causam non habeat. ff. de vsurpat.& vsucap.l. Celsus 27. III. Qui alium titulum non habet, nec verum, nec opinatum: vt cùm aliquis fundum rei alienæ emptæ, vel donatæ, vel quæ in hereditate inuenta est, vsucapit. l. 2. Expositi sunt octo tituli vsucapionum: præter quos sunt & alij, vt pro adiudicato. ff. de vsurpat.& vsucap.l.si per errorem. 17. pro noxæ deditio. ff. de acquir. possess. l.1.§. genera.& pro transactione. C. lib. 7. tit. 26. De vsucapionibus hactenus.

LIBER XLII.

TITVLVS I.

De re iudicata & de effectu sententiarum & de interlocutionibus.

SVPARIORI libro dictum est de iis 1
qui possident: hoc libro dicetur de iis
qui sunt in possessione: ac Primum de
causis tam efficientibus, quàm finalibus,
propter quas in possessionem aliquis
mittitur: Postea de missionis effectu. ¶ Prima 2
causa efficiens, est res iudicata. Dicitur autem res iudicata,
quæ finem controuersiarum pronunciatione
iudicis accepit: quod vel absolutione, vel condemnatione
contingit.l.1.& C.de sentent. & interloc.omn.
iud.l.3. Ea verò iudicis pronunciatio appellatur sententia
definitiua. C.de sentent.ex peric. recitan.l.2. &
de sentent. & interloc. omn. iudic.d.l.3. l. cùm iudex.
11.l.vlt.cum simil.vel simpliciter sententia.C.eod.l.1.2.
& passim.vel vltima definitio.C.de sent.ex peric.recitan.l.vlt.
Aliud igitur est sententia: aliud, res iudicata.
Nã res iudicata est lis finita per iudicis pronunciationem:
sententia verò est ipsa pronunciatio litem finiens.
Et statim ac iudicatũ est, res iudicata dicitur in libris
iuris ciuilis, licet prouocari possit. d. l. 1. & ff. de condict.
indeb.l.eleganter.23.§.1.& C.de appellat. l. litigatoribus.
14. In iure autem canonico & in praxi sententia
dicitur transire in rem iudicatam, cum prouocare
ampliùs non licet.ext.hoc tit.cap.cùm inter.13.&
cap. quod ad consultationem.15. ¶ Sententia definitiua. 3
I. Vel est absolutoria, vel condemnatoria.l.1. &
C.de sentent.& interloc.omn.iudic.l.3. II. Vel est de
tota causa, vel de aliquo capitulo siue articulo, id est
parte eius. C.de reb.cred.l.pen.§.1. & §.his de præsentib.
& de sentent.& interloc.omn.iudic.l.pen. ¶ Om- 4
nibus sententiis definitiuis cõmunia hæc sunt. I. Requirunt
causæ cognitionem. C. de sentent. ex peric.
recitan. l. 2. II. Ex scripto (quod vocatur periculum)
recitari debent, plerumque ab ipso iudice. C.eod.to.
tit. III. Debent esse certæ, quoad eius fieri potest. C.
de sentent. quæ sine cer. quant.tot.tit. & Instit.de act.
§.curare. IV. Debent esse conformes libello, id est
petitioni. ff. commu.diuid.l.vt rebus. 18. & C. de fidei-
com. libertat. l. vltim. ¶ Effectus sententiæ sunt hi. 5
I. Litem terminat & finit.l.1.& ext.eod.cap.2. II. Rei
iudicatæ standum est.C.eod.l.1 & ff.de bon.libertor.l.
si patronus.12.§.si quis cùm esset: quia res iudicata pro
veritate habetur. ff.de statu homin.l.ingenuum.25. &
ff.de diuers. reg. iur. l. res iudicata. 207. III. Post rem
iudicatã transigi nõ potest, nisi appellatum sit, vel appellari
possit, vel dubitetur an sit iudicatũ. ff.de transact.
l.7.in pr.l.postrem.11. IV. Res inter alios iudicata,
aliis

alijs nec nocet,nec prodest.l.sæpe.63.in pr.& C.quib.
res iudic. non nocet, toto tit. & inter alios acta.l.vlt.
6 ¶ Effectus absolutionis est, vt pariat exceptionem rei
7 iudicatæ, de qua ℱ. lib.44. tit.2. ¶ Effectus condem-
nationis est, vt pariat actionem iudicati: quæ habet
executionem paratam.ff.de minor.l. minor. annis.40.
in pr. Fit autem executio iudicij realis statim,nisi reo
ex iusta causa dilatio danda sit. Instit. de offic. iudic.§.
etsi in rem. in personalibus Iustinianus quatuor men-
ses indulget.C.de vsur.rei iudic.l.vlt. Ordinem in exe-
cutione facienda seruandum declarat Vlpianus in l. à
8 Diuo Pio 15. ¶ Res iudicata non retractatur prætex-
tu computationis. C.h.t.l.2.vel nouorum instrumen-
9 torum postea repertorum C.eod.l.4. ¶ Infirmatur
autem I. Exceptione doli.C.eod.l.1. aut Macedonia-
ni, aut Velleiani senatusconsulti. ff. de senatuscons.
Macedon.l. tamen.11, aut proposita à milite.C.de iur.
& fact.ignor.l.1. II. Appellatione.ff. de his qui notát.
infam.l.6.§.1. & ℱ. ad Turpill. l.1,in pr. III. Supplica-
tione. C.de sentent. præfe. prætor.l.vn. IV. Restitu-
tione in integrum.l.Diuus.33.& ff.de offic. præf. præ-
tor.l.vn.§.vlt.& de minor.l.in causæ.16.§.vlt. & l.seq.
& C.si aduers. rem iudic. toto.tit. Hæc de re iudicata,
10 & sententia definitiua,eiúsque effectu dicta sint. ¶ In-
ter locutio est præceptum iudicis,quod ad iudicij pro-
gressum spectat, & plerumque litem non perimit. C.
de sentent.& interloc.omni. iud.l. post sententiam.9.
Dixi *plerumque*: quia interlocutio interdũ ferè perimit
controuersiam: vt cùm iudex se pronunciat incom-
petentem: quoniam apud ipsum lis amplius non erit:
Ergo quod ad ipsum lis finita est Bartol. ad d. l. post
sententiam. & cùm exceptionem peremptoriam re-
probat.C.Thedos. de appellat. l. cum de præscriptio-
nib.37.& cùm reum requirendum annotat. C. si pen-
11 dente appell.mors interu.l.2. ¶ Interlocutio nec scri-
pturam requirit,nec causæ cognitionem. ff. de his qui
notant. infam. l. quid ergo.13.§. quantum.& ab ea re-
gulariter iure ciuili non potest appellari.ℱ.de appellat.
l.1.§. huic consequenter. & de appellat. recipien. l.2.
Iure autem pontificio ab omni grauamine licet appel-
lare. extrà de appellat.cap.super eo.12. Hæc dicta sint
de prima causa efficiente missionis in possessionem.

II. *De confessis.*

SEcunda efficiens causa primæ similis, est confessio,
nam confessus pro condemnato habetur. l. 1. l. 3.
l.6.§.sed etsi.vers. & omne. & ff. tit. prox. l. post rem.
56.& C. de repud. hered.l.4. ideóque confesso dantur
ad soluendum eadem tempora, quæ iudicato. d.l. 6.§.
vlt.& C. de execut.rei indic.l.vlt. Sed vt hoc obtineat,
multa requiruntur. I. Vt confessus non erret in facto.
Error autem iuris non reddit confessionem inutilem.
l.3. II. Vt confiteatur in iure,C.h.t.l.vn. III. Vt con-
fiteatur præsente aduersario,vel eius procuratore, vel
tutore,vel curatore. d.l.6.§.si quis absente. IV. Vt cõ-
fiteatur se debere. d.l. 3.l.5.l. pen. aut rem esse aduer-
sarij. d. l. 6. §. sed etsi fundum. Alia est confessio,qua
quis fatetur sibi nõ deberi.ff.de donat.l.donari.29.§.1.
V. Vt certum confiteatur.d.l.6.in princ.

III. *De cessione bonorum.*

1 TErtia causa efficiens, est cessio bonorum, id est,
cùm quis oneratus ære alieno, bona sua credito-
2 ribus dimittit. ¶ Bonis cedere potest tam filiusfami-
liâs, quàm paterfamiliâs. C. h. t.l. pen. dummodò vel
debitum agnouerit, vel sit condemnatus, vel in iure
confessus.l. pen. Sed propter honorem municipalem,
vel munus, non admittitur bonorum cessio: verùm
vnicuiq; hæc pro facultatibus imponuntur.C.eod.l.5.
¶ Bonis cedi potest tam in iure,quàm extra ius.& suf- 3
ficit simplex voluntatis professio. C. eod. l. 6. etiam
per nuncium, vel per epistolam declarata. d. l. vltim.
¶ De effectu cessionis hæc notentur. I. Qui bonis ces- 4
sit,non liberatur, nisi creditores solidum consequan-
tur. C. eod. l. 1. Sed interim non potest ab eis inquie-
tari.l.4.§.1.nec in carceres coniici.d.l.1. Si verò postea
aliquid non modicum. l.7. & Instit.de action.§.vltim.
extra causam alimentorum consequatur. l. 6. in quan-
tum facere potest, conuenitur. d. l.4. in princ.d. §.vlt.
II. Creditores non possunt sua auctoritate bona eius
detinere iure dominij,& inter se diuidere,sed debẽt ea
vendere,& ita indemnitati suæ consulere. C. eod. l. 4.
III. Antequàm bona à creditorib. distrahantur, is, qui
cessit, bonis suis non caret. quapropter potest pœni-
tere,& se defendere,vel creditoribus satisfacere,& ita
bonorum venditionem impedire. l. 3. & 5. & C.eod.
l.2. IV. Qui bonis cessit, non notatur infamiâ iuris.
C.ex quib.caus.infam.irrog.l.debitores.11.sed tantùm
infamia facti.No.4.cap.vlt. & No.135.vbi Iustinianus
necessitatem carceris sustinendi vel bonis cedendi re-
mittit iis qui iurauerint se non esse soluendo, si non
suo vitio,sed aduersis casibus ad inopiam redacti sint.

IV. *Quibus ex causis in possessionem eatur.*

POstquàm dictum est de causis efficientibus,conse- 1
quenter agitur de finalibus quæ quidem tres ferè
sunt, propter quas in vniuersarum rerum possessio-
nem aliquis mittitur: rei seruandæ causâ, legatorum
seu fideicommissorum gratiâ, & ventris nomine:nam
ex causa damni infecti tantùm in rei, id est domus rui-
nosæ possessionem fit missio.l.1. Rei appellatione hîc
cum Cuiacio intelligo creditum,dotem & iudicatum.
¶ Rei seruandæ causâ mittitur aliquis in possessionem 2
duobus casibus. I. Si debitor vel possessor neque sui
potestatem faciat, neque boni viri arbitratu defenda-
tur,etiamsi in ius vocatus cauerit iudicio sisti. l. 2. nec
solùm si latitet.d.l.2.§.1. sed etiamsi alia de causa absit.
ead.l.2.§.quid si veluti si exilij causâ solum vertit, nec
defenditur. l. ad cognitionem. 13. Latitare est cum
tractu aliquo latere quemadmodum factitare est fre-
quenter facere.l.7.§ latitare. Defendi videtur, qui per
absentiam suam nullo modo deteriorem causam ad-
uersarij facit.d.l. 2. §.pen. Sed neque sufficit defendisse
aliquando, nisi duret defensio: neque nocet non de-
fendisse,si nunc defensio offeratur.ead.l.2.§.vlt. II. Si
defuncto heres non extet.l.si diu.8.& l.seq. ¶ De mis- 3
sione legatorum seruandorum gratiâ dictum est lib.
36.tit.4.ventris nomine,lib.37.tit.9. damni infecti.lib.
39.tit.2.

V. *De rebus auctoritate iudicis possidendis seu vendundis.*

CAusis missionis in possessionem enarratis, effe- 1
ctus declarantur. Primus effectus est, vt cùm pri-
mo prætoris decreto in possessionem missi, non pos-
sideant,sed tantum in possessione sint custodiæ causâ.
ff.tit. prox. l.2. l. cum legatorum. 12. & prætorium pi-
gnus obtineant. ff. pro empto. l.missi. 12.& C.qui po-
tior. in pign. l. 2. si reus in contumacia perseuerat, &
fraudationis causa latitet, à prætore interponatur se-
cundum decretum, quo ijdem creditores posidere iu-
bentur, non vt ea bona iure dominij sua auctoritate
detineant, & inter se partiantur,sed vt legitimè distra-
hant.ff.tit.prox.l.7.§.1.& 2.quod de eorum bonis, qui
sunt in iure confessi. ff. notaui. tit. 3. §. 4. memb. 2.

2 ¶ Nota primò, si ante venditionem bonorum existat,
qui defendere, vel soluere paratus sit, æquum esse vt
bona restituantur cum fructib. ita vt & impensarum ab
eo factarum qui in possessione fuit, & si dolo eius de-
3 terior causa possessionis facta sit, per in factum actio-
nem ratio habeatur. l. 4. in fi. l. prætor ait. 9. ¶ Nota se-
cundò, Cū bona distrahuntur, si plures ea emere parati
4 sint, extraneo emptori præferri cognatum & vtrique
præferri creditorem. l. cùm bona. 16. ¶ Nota tertiò,
ex eo, quod ex bonorū venditione redigetur, credito-
ribus ordine satisfieri: ita vt priùs satisfiat creditori-
bus priuilegiariis, qua ratione ad d. l. cùm bona. in vul-
gatis libris adscribitur rubr. *de priuilegijs creditorum*,
de quibus in subsequentibus legibus agitur. Priuile-
giū hic accipitur pro iure prælationis, seu pro præro-
gatiua, qua creditor aliis creditoribus præfertur. Duo
verò sunt creditorū genera, alij vocantur pigneratitij
siue hypothecarij, quibus non tantum actio persona-
lis ex contractu principali, sed etiam hypothecaria ex
conuentione de pignore competit: alij chirographa-
rij, qui tantùm actionem personalem habent sine hy-
potheca. & tam in hoc quàm in illo genere alij sunt
creditores priuilegiatij, alij non priuilegiatij. Scien-
dum igitur est hypothecarios præferri chirographa-
riis. C. de bo. auctor. iud. possid. l. 6. & de priuil. fi. l. 3. &
qui potio. in pign. l. eos. 9. Qui verò inter hypothe-
carios præferantur, expositum est sub tit. qui pot. in
pign. hab. sed qui præferantur in actione personali,
hoc loco declaratur: vbi notandæ sunt sequentes re-
gulæ. I. Priuilegia personalium actionum non æsti-
mantur ex tempore, sed ex causa. l. priuilegia. 32. ne-
mo enim potior est ratione temporis in actione per-
sonali, vt in hypothecaria: in qua qui est prior tempo-
re, est potior iure. II. Priuilegiatus præfertur non
priuilegiario. III. Priuilegiarius contra alium priui-
legiarium non vtitur suo priuilegio, C. de priuileg. fi.
l. 2. & Nou. 97. cap. 1. Interdum tamen priuilegiarius
alij priuilegiario præfertur, vt fiscus iis qui in nauem
extruendam, vel instruendam credidit. l. qui in nauem.
26. & l. quod quis 34. Sed eius qui sciens cum frauda-
tore contraxit, ratio non habetur, quoniam prætor
actionem ei denegat. l. ait prætor. 25.

VI. *De separationibus.*

1 Nota quartò creditoribus defuncti. l. 1. §. 1. etiamsi
ex die vel sub conditione eis debeatur. l. 4. in pr.
aut legatariis, l. pen. in princ. intra quinquennium ab
adita hereditate postulantibus, decreto prætoris. l. 1,
in princ. separari bona defuncti à bonis heredis pro-
priis; ita vt ex his satisfiat creditoribus heredis, ex il-
2 lis satisfiat creditoribus hereditariis. ¶ Hoc benefi-
cium denegatur. I. His qui nouandi causâ ab herede
stipulati sunt, vel aliter heredem elegerunt, putà acci-
pientes ab eo vsuras. d. l. 1. §. illud. aut fideiussores. d.
l. 1. §. item quæritur. aut pignus. d. l. 1. §. si quis pignus.
Secus est, si iudicio heredem conuenerunt: quia cùm
ex necessitate hoc fecerint, nihilominùs separatio-
nem impetrare poterunt. l. vlt. II. Creditoribus here-
dis. d. l. 1. §. ex contrario. & §. quæsitum. III. Ipsis he-
redibus, nisi necessarij sint. d. l. 1. §. vlt. aut patronis li-
bertæ successerit, quæ hereditatem ære alieno onera-
tam adiuerat. l. pen. §. 1. IV. Postquàm bona heredi-
taria bonis heredis mixta sunt. d. l. 1. §. præterea.
V. Post quinquennium ab adita hereditate. d. l. 1. §.
quod dicitur. VI. Postquàm heres bona fide heredi-
3 tatem vendidit. l. 2. ¶ De effectu dictæ bonorum se-
parationis hæc notentur. I. Si multi sint creditores
hereditarij, & horum alij personā heredis secuti sint,
alij separationem bonorum impetrauerint: horum
impetratio illis non prodest. d. l. 1. §. quæsitum. II. Fa-
cta bonorum separatione, primùm ex bonis heredita-
riis satisfit creditoribus hereditariis, deinde, si quid
supersit, etiam creditoribus propriis ipsius heredis: ex
bonis autem propriis heredis satisfaciendum est pro-
priis dumtaxat creditoribus, non hereditariis, etiamsi
aliquid supersit postquam satisfactum est propriis cre-
ditoribus: quia cum creditores hereditarij separatio-
nem impetrarunt, omnino à persona heredis recesse-
runt. Si tamen temerè separationem petierunt, impe-
trare veniam ob iustissimam ignorantiæ causam pos-
sunt. d. l. 1. §. penult. l. 3. §. vlt. & l. 5. ¶ Exemplo dictæ 4
separationis & alia recepta est, qua postulantibus cre-
ditoribus castrensibus bona filijfamilias castrensia à
paganicis separantur. d. l. 1. §. si filijfamilias. Hucusque
dictum est de primo missionis in possessioné effectu.

VII. *De curatore bonis dando.*

Secundus effectus est, vt curator bonis plerumque 1
detur, qui ea custodiat, administret, distrahat, & ex
redacto creditoribus satisfaciat. ¶ Eum constituunt 2
creditores priuato consilio. l. vlt. vel adeunt præto-
rem seu præsidem, qui sequatur maioris creditorum
partis voluntatem. l. 2. in pr. ¶ Hoc munus iniungi- 3
tur vel vni ex creditoribus, vel cuiuis alij. d. l. 2. §. pen.
Et vel vni vel pluribus. d. l. 2. in pr. ¶ Per eum vel eos 4
gesta, rata habentur. d. l. 2. §. 1. Et cùm plures sunt, sin-
guli in solidum possunt agere vel conueniri. Sed si
per regiones fuerint constituti, vnus fortè rei Italicæ,
alter in prouincia: administrationes confundere non
debent. d. l. 2. §. si plures.

VIII. *Quæ in fraudem creditorum facta sunt, vt restituantur.*

Tertius effectus est, vt rescindantur ea, quæ mis- 1
sionem passus fecit in fraudem creditorum. Hac
de re tria sunt remedia. ¶ Primum remedium est actio 2
Pauliana personalis. D. de vsur. l. videamus generali.
38. §. in Fabiana. in factum. l. ait prætor. 10. vers. inter-
dum. & §. annus. l. hac in factum. 14. intra annum vti-
lem competens. l. 1. in princ. ex die venditionis bono-
rum computandum. l. 6. §. vlt. d. l. ait prætor. §. annus.
qua ea quæ debitor in fraudem creditorum alienauit,
reuocantur. d. l. 1. §. 1. & C. eod. l. 1. & ff. de vsur. d. l. vi-
deamus generali. §. in Fabiana. ¶ Hæc actio datur tam 3
curatori bonorum, quàm creditoribus. d. l. 1. in princ.
¶ Ac datur I. Contra eum qui fraudem non ignorauit, 4
quocumque titulo rem acceperit. d. l. 1. in princ. d. l. 6.
§. hoc edictum. & C. eod. l. penult. II. Contra eum, qui
fraudis ignarus fuit, si titulo lucratiuo rem acceperit.
d. l. 6. §. simili. d. l. ait prætor. vers. interdum. & C. eod. d.
l. pen. III. Contra ipsum fraudatorem, si quædam ita
disperdidit, vt recuperari nequeant. l. 1. in princ. l. vlt.
§. vlt. ¶ Secundum remedium est actio rescissoria in 5
rem. Sicut enim creditores post secundum decretum,
quo iussi sunt possidere, si rerum possessionem ami-
serint, eas vindicare possunt. ff. commu. diuid. l. 5. l. 7. §.
planè. & de dam. infec. l. si finita. 15. §. Iulianus, ita si
quasdam res non inuenerint in bonis debitoris, eò
quòd debitor in eorum fraudem eas antea alienauerat,
prætor eis vtilem vindicationem, rescissa fraudulenta
illa alienatione, concedit. de hac actione puto Iusti-
nianum loqui in §. item si quis in fraudem. de action.
¶ Tertium remedium est interdictum, quo prætor 6
rem, quam quis à fraudatore non ignarus fraudis acce-
pit,

pit, restituere creditori iubet. Huic interdicto locus est
intra annum vtilem. d. l. ait praetor. in princ. §. 1. & 2.

LIBER XLIII.

TITVLVS I.

De interdictis, siue extraordinarijs actionibus, quae pro his competunt.

1 POSTQVAM de possessione & quasi possessione dictum est, de iudiciis possessoriis est
dicendum. De possessione & quasi possessione quaeritur vel actione, vt condictione. ff. de condict.
indeb. l. indebiti. 15. §. 1. & actione Seruiana. ff. de euictio. l. si cùm venditor. 66. in pr. vel interdicto. Instit.
h. tit. in princ. De illis actionibus dictum est suis locis:
2 interdicta sunt hoc loco enarrāda. ¶ Interdicta erant
formae atque conceptiones verborum, quibus praetor
aut iubebat aliquid fieri aut fieri prohibebat. d. princ.
¶ Et quia praetor inter duos litigātes interdictum reddebat, nec dabat, iudicem, vt cum actionem tribuit, idcirco appellatum est interdictum, quasi inter duos di-
3 ctum. Instit. eod. §. 1. in fi. ¶ Interdictum igitur, proprie loquendo, non est actio. ff. de procurat. l. sed &
hae. 35. §. non solùm. licèt actionis vocabulo latè sumpto comprehendi possit. ff. ad leg. Aquil. l. ob id. 43.
vers. puto. & de mort. infer. l. 3. in princ. & de oblig. &
act. l. actionis. 37. sed interdictum sequebatur actio.
Nam praetor interdictum reddebat: deinde si dubitabatur an quis eo interdicto teneretur, de eo quaerebatur apud iudicem per actionem in factum. verbi gratiâ
praetor interdicebat, *Quod vi aut clam fecisti, restituas.*
si ille, contra quem interdictum impetratum erat, negabat se vi aut clam fecisse, de eo quaerebatur apud iudicem per actionem in factum. solebant etiam de ea re
sponsiones fieri: sed haec omnia in desuetudinem abierunt: hodie namque extra ordinem agitur, perinde ac si praetor interdixisset. Instit. h. t. §. vlt. idcirco haec rubrica ita concepta est, *De interdictis siue extraordinariis actionibus quae pro his competunt.* Interdictorum igitur
formulae, & ritus non sunt in vsu: sed eorum effectus
manet, ipso iure (vt ita dicam) interdicente, cùm olim
4 praetor viuus interdictum redderet. ¶ Proprium interdictorum est, vt in his ratio fructuum habeatur ex quo
edita sunt, non retrò. l. 3. excepto interdicto vnde vi,
in quo ratio fructuum à die deiectionis habetur. ff. de
5 vi & vi arma. ¶ Interdictorum diuisiones plures sunt.
I. Alia sunt interdicta prohibitoria, quibus praetor aliquid fieri prohibet: alia restitutoria, quibus restitui
iubet: alia exhibitoria, quibus exhiberi iubet. Sunt
etiam quaedam mixta, vt prohibitoria simul & exhi-
6 bitoria. l. 1. §. 1. & Instit. eod. §. 1. II. Alia hominum,
alia diuini iuris causâ, seu de religione competunt.
Quae hominum causâ competunt, partim ad publicam vtilitatem pertinent, veluti ne quid fiat in via publica: partim sunt iuris sui tuendi causâ, vt de liberis
7 exhibendis: partim officij tuendi causa, vt de homine
libero exhibendo: partim de re familiari. l. 2. §. 1. Horum quae de re familiari sunt, tria sunt genera: nempe
8 adipiscendae possessionis, recuperandae, & retinendae:
aut enim vult aliquis acquirere possessionem, quam
antea non obtinuit: aut vult recuperare, quam amisit: aut retinere, quam habet. d. l. 2. §. vlt. & Instit. eod.
§. sequens. III. Alia referuntur ad tempus praesens, veluti *vti possidetis*: alia ad praeteritum, veluti, vti hoc
anno aquam duxisti. d. l. 1. §. interdictorum quaedam.
IV. Quaedā sunt annalia, quaedā perpetua. l. 1. §. vlt. Annalia sunt, quae sunt poenalia: perpetua sunt, quae sunt
rei persecutoria. ff. de vi & vi arma. l. 1. in princ. V. Alia
sunt simplicia in quibus actor & reus sunt personae
distinctae: alia duplicia in quibus vterque litigantium
est actor & reus. Instit. h. t. §. penult. VI. Aut sunt de
possessione tantum, veluti vti possidetis: aut de possessione simul & proprietate, vt de itinere actúque
priuato. d. l. 2. §. quaedam. nulla verò sunt de sola proprietate. VII. Aut sunt de rebus diuinis, vt de rebus
sacris, vel religiosis: aut de humanis, quae sunt nullius, vt de liberis hominibus: aut de rebus publicis, vt
de viis, & fluminibus publicis: aut de rebus singulorum, id est, de vniuersitatibus, vt interdictum quorum
bonorum; & de rebus singulis, vt interdictum vti possidetis. d. l. 1. in princ. VIII. Aut sunt de hereditate legatóve, aut de rebus sacris, aut de rebus publicis, aut
de rebus priuatis particularibus. Ex hac diuisione tituli sequentes locum & ordinem accipiunt.

II. *Quorum bonorum.*

DE hereditatibus & legatis sunt quatuor interdi- 1
cta: quorum primum est de hereditate, secundum de legato, tertium & quartum sunt vtrique causae communia. ¶ Primum interdictum à primis ver- 2
bis praetoris (nam multa à primis edicti verbis nomen
sumunt, appellatur *Quorum bonorum*. Quo praetor iubet, vt quodcumque corpus ex his bonis quorum possessio alicui data est, alius quispiam pro herede (id est,
bona fide, putans se esse heredem, vel bonorum possessorem) aut pro possessore (id est, malâ fide, sciens se
non esse heredem nec bonorum possessorem) possidet, vel dolo malo fecit quominùs possideret, id ei restituat, cui possessio data est. l. 1. in pr. & Instit. de interd. §. adipiscendae. ¶ Hoc igitur interdictum est re- 3
stitutorium, ad vniuersitatem bonorum spectat, & est
adipiscendae possessionis. d. l. 1. §. 2. & ff. de interd. l. 1.
vers. quae autem. & Institut. eod. d. §. adipiscendae.
¶ Quamuis autem praetor nominatim bonorum possessori hoc interdictum reddat. d. l. 1. in prin. tamen ad
heredem producitur. C. eod. l. 1. ¶ Non datur aduer- 4
sos debitores hereditarios, sed tantùm aduersus corporum possessores. l. 2.

III. *Quod legatorum.*

SEcundum interdictum appellatur Quod legato- 1
rum. l. 1. in pr. ¶ Quo praetor iubet, vt quod quis 2
legati nomine nō ex voluntate heredis vel bonorum
possessoris occupauit, id ei cauenti de legato praestando, vel si per eum non steterit quominùs caueret, restituat. d. l. 1. §. & continet. §. hoc interdictum. l. 2. §. 1.
& C. eod. l. vn. alioquin in id quod interest, condemnabitur. l. 2. §. ex hoc. actione scilicèt in factum, quae
interdictum sequitur, & ex causa interdicti datur, vt
& in aliis interdictis accidit. Voluntas successoris legatariis accommodata, beneficium huius interdicti
adimit, ita demum si post aditam hereditatem vel agnitam bonorum possessionem consenserit. d. l. 1. §.
quod ait. ¶ Hoc interdictum est restitutorium. d. l. 3
1. §. & continet. adipiscendae possessionis. d. l. 1. §. 2.
& ad singulas res lagatas spectat. d. §. & continet. &
passim. ¶ Ideo autem est introductum, vt heres vel 4
bonorum possessor possit Falcidiam deducere. d. l. 1. §.
si quis ex mortis. d. l. vn. quoniam heres quartam ex
legatis & fideicommissis potest retinere. ff. ad leg.
Falcid. l. patet. 14. §. 1. l. quod bonis. 13. §. 1. l. acceptis.
93. non eam vindicare, nisi in speciali casu posito in l.
pen. C. eod. (vbi Imperator ait, *in praesenti casu prom-*

demus, indicans id non habere locum in aliis casibus)
nec actione personali persequi: nisi vel per errorem
facti soluerit, vt indebiti condictione repetat. C. ad
leg. Falcid. l. error. 9. Vel sibi stipulatione cauerit. ī. si
cui plus quam per leg. Falcid. l. 1.

IV. *Ne vis fiat ei qui in possessionem missus fuerit.*

1 TErtium interdictum est prohibitorium & restitu-
torium. l. 3. §. prætor. & non solùm hereditati ac
legatis commune est, sed etiam ad alias causas perti-
net. quoscumque enim, & ex quacumque causa præ-
tor in possessionem miserit, vt res seruandæ, aut lega-
torum, aut ventris nomine: his, quominùs in posses-
sione sint, cum fieri vetat. Item si cuius dolo malo fa-
ctum sit, quò minùs ille in possessionem veniret, qui
in possessionem missus est, aut quò magis de possessio-
ne pelleretur, restituere iubet, vt colligitur ea l. 1. §.
2 hæc actio. ¶ In hunc & alia remedia competunt.
I. Actio in factum in id quod interest. d. l. 1. in princ. &
§. hæc actio. & §. hæc verba. quæ cùm ei datur qui in
possessionem legatorum nomine missus est, perpetua
est, & in heredem quoque competit: aliàs est annalis:
& heredi quidem ceterisque successoribus, non tamen
contra heredes similésque personas datur. d. l. 1. §. vlt.
II. Cognitio extraordinaria. III. Manus militaris: qua
res ab eo qui tenet, admissum in possessionem trans-
3 fertur l. 3. in princ. ¶ Ergo in hoc titulo agitur de in-
terdicto prohibitorio, de interdicto restitutorio, de
actione in factum, de cognitione extraordinaria, &
de manu militari: sed in rubr. fit tantùm mentio inter-
dicti prohibitorij.

V. *De tabulis exhibendis.*

1 QVartum interdictum est exhibitorium. l. 3. §. hoc
interdictum. quo prætor iubet tabulas ad testa-
menti causam pertinentes, qualescumque sint. l. 1. &
quorcumque sint. l. 3. §. 1. dummodò is, qui tabulas fe-
cit, mortuus sit. d. l. 1. §. pen. non ipsi qui tabulas fecit.
d. l. 3. §. si ipse. sed ei cui aliquid in his tabulis relictum
est. d. l. 3. §. solent. exhiberi ab eo, penes quem sunt, aut
cuius dolo malo factum est, quominùs penes se essent.
l. 1. in princ. siue neget se exhibere posse, siue neget ex-
2 hiberi oportere. d. l. 1. §. 1. ¶ Exhibere est ipsius cor-
poris apprehendendi copiam facere. d. l. 3. §. exhibere.
Oportet autem exhibere apud prætorem, vt ea eius
auctoritate signatores admoniti veniant ad recogno-
scenda signa: & si venire nolint, coerceantur. d. l. 3. §.
3 exhibere. ¶ Hoc interdictum etiam post annum da-
tur. d. l. 3. §. pen. & successoribus quoque competit. d.
4 l. 3. §. vlt. ¶ Si quis huic interdicto non obtemperet,
in eũ datur actio in id quod interest. d. l. 3. §. cõdemna-
tio. & §§§. seqqq. Hactenus de hereditatib. & legatis.

VI. *Ne quid in loco sacro fiat.*

1 DE locis autem sacris datur interdictum prohibi-
torium, & restitutorium. ī. de interd. l. 2. §. 1.
quamuis prohibitorij tantùm mentio in hoc titulo
fiat. Nam prætor I. Prohibet, ne quid in loco sacro
fiat, immittáturve l. 1. in princ. quod deformitatem vel
incommodum afferat. d. l. 1. §. quod ait. Hoc interdi-
ctum producitur & ad loca sancta. l. 2. & ad loca reli-
giosa. ī. de oper. no. nunc. l. 1. §. 1. II. Iubet, vt si quid
aduersus ea factum fuerit, restituatur. ī. ne quid in lo.
2 publi. l. 2. §. locorum. ¶ Quid autem sit locus sacer,
vel sanctus, vel religiosus, expositum est ī. ad tit. de
rer. diuis.

VII. *De locis & itineribus publicis.*

A Rebus sacris transit ad publicas: & primò tra- 1
ctat de locis & itineribus, dicturus postea de
fluminibus, ripis, lacubus, stagnis, & fossis: quia
tam de his, quam de illis sunt multa interdicta. ¶ Lo- 2
ca publica sunt, quorum solum publicum est. & via
publica est, cuius solum publicum est, relictum in
directum, certis finibus latitudinis, ab eo qui ius pu-
blicandi habuit, vt eà publicè iretur, commearetur. ī.
tit. pro. l. 2. §. viam. vocatur etiam via regia, & consu-
laris. eod. §. viam. vel militaris. l. vlt. §. 1. ¶ Aliæ sunt 3
viæ priuatæ siue agrariæ: & ab vtrisque separantur viæ
vicinales, quatenus non sunt omnimodo publicæ, aut
priuatæ: sed earum nonnullæ sunt priuatæ, aliquæ pu-
blicæ. d. l. 2. §. viarum. Via priuata est, quæ est in fun-
do seruiente vt ad fundum alterius ducat: vel quæ ex
via consulari ad fundum priuatum ducit. d. l. 2. §. priua-
tæ. Vicinales sunt, quæ in vicis sunt, vel in vicos du-
cunt, hæ publicè sunt, nisi ex priuatorum collatione
sint constitutæ. d. l. 2. §. viarum. Quinimmo etiamsi
priuatorum agris collatis via facta sit, tamen si eius rei
memoria non extet, pro publica habetur. l. vlt. in prin.
¶ De locis & itineribus publicis interdicta plerumque 4
popularia sunt, l. 1. & publicæ vtilitatis causâ compe-
tunt. ī. de interd. l. 2. §. 1. Sunt autem multa & varia,
quæ sequentibus titulis explanabuntur.

VIII. *Ne quid in loco publico vel itinere fiat.*

PRimum interdictum est ne quid in loco publico 1
fiat néue in eum locum quid immittatur, quod ali-
cui damnum det, nisi lege, aut senatusconsulto, aut
constitutione principis concessum sit. l. 2. in princip.
¶ Hoc interdictum est prohibitorium, non restituto- 2
rium. d. l. 2. §. 1. & §. si quis nemine. ¶ Et tam publicis 3
vtilitatibus quàm priuatorum per hoc prospicitur:
quia loca publica priuatorum vsibus deseruiunt. d. l. 2.
§. & tam publicis. Damnum autem pati videtur, qui
commodum qualecumque amittit, quod ex publico
consequebatur. d. l. 2. §. damnum. & §. seq. ¶ Quod 4
eum excepimus cum lege vel senatusconsulto, vel à
principe concessum est, sic debet intelligi, vt is, qui
simpliciter facultatem impetrauit in loco publico ædi-
ficandi non possit cum alterius incommodo ædifica-
re, nisi hoc quoque specialiter sit ei concessum. d. l. 2. §.
si quis à principe. ¶ Secundum interdictum, quod ad 5
vias rusticas pertinet. d. l. 2. §. hoc interdictum tantùm.
prohibitorium & restitutorium est. Nam prætor I. Ve-
tat in via publica itineréve publico aliquid immitti,
quo ea via idue iter deterius sit, vel fiat. d. l. 2. §. ait præ-
tor. II. Iubet eum qui in via publica, itineréue publi-
co factum immissúmve habet quo ea via, idue iter de-
terius sit vel fiat, id restituat. d. l. 2. §. ait prætor. ¶ Dete- 6
rior via fieri dicitur, si vsus eius ad commeandum,
hoc est, ad eundum vel agendum corrumpatur. d. l. 2.
§. deteriorem. Nec refert vtrum statim deterior fiat, an
post aliquod temporis interuallum d. l. 2. §. deinde.
¶ Porrò hoc interdictum, perpetuum & populare est. 7
condemnatióque ex eo facienda est. quanti actoris in-
terest. d. l. 2. §. hoc interdictum perpetuum. §. hoc inter-
dictum ex eadem. & §. pen. ¶ Tertium interdictum est 8
prohibitorium, ne vis alicui fiat, quominùs ei via pu-
blica itineréve publico ire agere liceat. d. l. 2. §. vlt.

IX. *De loco publico fruendo.*

QVartum interdictum est prohibitorium, ne ei,
qui locum publicum fruendum ab eo cui locan-
di ius

di ius fuit, conduxit, sociòve eius vis fiat, quominùs secundum legem locationis fruatur.l.1.

X. *De via publica & si quid in ea factum esse dicatur.*

DE via publica vrbana,& si quid in ea factùm esse dicatur, nulla sunt interdicta: sed harum cura ædilib.committitut.l.vn. & ꝟ. ne quid in lo.public.l.2. §.hoc interdictum tantùm. Quæ igitur sunt de viis & itinerib.interdicta,ad vias & itinera rustica dumtaxat pertinent, vt interdicta proposita in d.t.ne quid in lo. pub.& quod proponetur tit.seq.

XI. *De via publica & itinere publico reficiendo.*

QVintum interdictum est de via rustica, prohibitorium ne vis fiat reficienti viam vel iter publicum. l.1. in pr. & §.1. quod perpetuò datur, & omnibus, & in omnes; & habet condemnationem in id
2 quod actoris interest. d.l.1. §.vlt. ¶ Hucusque de locis & itineribus publicis: consequenter dicendum de fluminibus,ripis,lacubus,stagnis,fossis.

XII. *De fluminibus: ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, quo peius nauigetur.*

1 FLumen dicitur à fluendo:nec specie à riuo differt,
sed magnitudine: ex qua, & ex accolarum existi-
2 matione diiudicatur. l.1. §.1. ¶ Fluminum quædam
sunt perennia, quæ semper fluunt: quædam torren-
tia, quæ hyeme fluere,æstate exarescere solent. Cete-
rum si æstate aliqua præter solitum exaruerit quod
semper fluere solebat, nihilominùs flumen perenne
dicitur. d.l. 1. §. item fluminum. Rursus alia sunt flu-
mina publica, alia priuata, sed publicum est, quod pe-
3 renne est. d.l.1. §. fluminum. ¶ Ripa definitur, quod
plenissimum flumen continet. l.penult.§.1.vel id quo
flumen continetur, naturalem sui cursus rigorem te-
nens. nam si quando vel imbribus vel alia ratione flu-
men ad tempus excrescat, ripas non mutat. sed si na-
turaliter creuit, perpetuúmque incrementum vel alio
flumine admixto, vel alia ratione nactus sit,ripas sine
4 dubio mutauit. d.l.1. §. ripa. ¶ Inter lacû & stagnum
hoc interest, quòd ille perpetuam, hoc temporalem
aquam habet. Fossa est receptaculum aquæ manufa-
5 ctum. Et possunt hæc quoque publica esse. ¶ De his
omnibus sunt multa interdicta. Primum interdictum
est prohibitoriû,& restitutoriû.Nam prætor I. Prohi-
bet,ne quid in flumine publico ripáve eius fiat, immit-
tatúrve,quo statio nauium, aut nauigatio deterior sit,
vel fiat,l.1.in princ. II. Aduersus ea factum vel immis-
sum restitui iubet.d.l.1.§.deinde.

XIII. *Ne quid in flumine publico fiat, quo aliter aqua fluat, atque vti priore æstate fluxit.*

SEcundum interdictum similiter est prohibitorium,& restitutorium. Nam prætor I. Prohibet in flumine publico (siue nauigabile sit, siue non nauigabile.l.vn.§.pertinet) ripáve eius aliquid fieri,vel immitti, quo,aliter aqua fluat,quàm priore æstate fluxit. in princ. Quod interdictum populare est, & omnibus competit, non tamen aduersus omnes, sed aduersus eum, qui id egit, vt aliter aqua flueret, cùm id iuris non haberet.§.hoc interdictum cuiuis.& in eius heredes.§.hoc interdictum & in heredes. II. Eum, qui aduersus ea factum immissúmve habet,dolóve fecit quominùs haberet,restituere iubet.§.deinde.& §§.seqq.

XIV. *Vt in flumine publico nauigare liceat.*

TErtium interdictum est prohibitorium,ne legitimus vsus impediatur fluminis, ripæ, lacus, fossæ, stagni, si modò hæc publica sint: veluti ne vis fiat nauiganti in publico flumine, lacu, fossa, stagno; aut in ripa oneranti, vel exoneranti nauem. l.vn.in princ. & §§. seqq. aut pecus ad flumen publicum, ripámve eius appellenti.§.vlt.

XV. *De ripa munienda.*

QVartum interdictum est prohibitorium ne vis 1
fiat opus in flumine publico ripáve eius facienti,
ripæ,agríve qui circa ripam est, tuendi,reficiendi,mu-
niendi causa: dummodò eo opere deterior nauigatio
non fiat, & is qui facit,vicinis & his quoque qui vltra
flumen prædia possident, de damno infecto in annos
decem, viri boni arbitratu caueat, vel satisdet,aut per
eum non stet quominus caueat vel satisdet.l.vn. in pr.
§ 1. §. dabitur. ¶ Nota primò satisdari vel caueri pro 2
qualitate personæ.§.is autem.id est,nudam cautionem
præstare eum,qui suo nomine cauet;satisdare eum,qui
nomine alieno interuenit. ꝟ. de dam. inf. l.7. in princ.
¶ Nota secundò, de opere antea facto non agi ex hoc 3
interdicto,etiamsi quid damni postea datum fuerit,sed
lege Aquilia experiendum. §.pen. ¶ Nota tertiò, hoc 4
interdictum, quod de ripa fluminis munienda loqui-
tur, produci ad ripam lacus, fossæ, & stagni. l.vltim.
¶ De ripis & fluminibus & lacubus & stagnis,& fossis
hactenus.

XVI. *De vi & de vi armata.*

SEquuntur interdicta de singulis rebus priuatis im- 1
mobilibus, id est, de solo & ædificio, de seruituti-
bus,de opere, de arboribus. Interdicta de solo & ædi-
ficio sunt duo. ¶ Primum interdictum vocatur vnde 2
vi.l.1.§.ex interdictu. l.3.§. vnde vi.l.5.l.6.l.neque 13.
l.in interdicto.16.& C.eod.in rub.& l.3.& l.vlt. & In-
stitut.de interdict.§. recuperandæ. quia datur propter
vim atrocem,qua quis de possessione soli, aut rei quæ
solo cohæreat,vt ædificij,deiectus est.l. 1.§.hoc inter-
dictum. cum duob. §§. seqq. & §. planè. ita vt posses-
sionem amiserit,nec saltem per alios retinuerit. d.l.1.
§.non alij. Secus est, si de naui,aut vehiculo sit deie-
ctus. d. l.3.§. si quis de naue. nam rerum mobilium
nomine non competit hoc interdictum, nisi fuerint
in fundo vel ædibus, vnde quis deiectus est. d.l. 3. §.
illud. & §. pertinet. ¶ Est autem duplex vis: altera 3
quotidiana seu priuata, quæ fit sine armis, & in hac
rubr.vocatur simpliciter vis: altera publica siue arma-
ta, quæ fit hominibus coactis & armatis. (Armorum
appellatione significantur non solum gladij, hastæ,
scuta, & galeæ, sed etiam fustes, & lapides.d.l.3.§. ar-
mis & Instit.de interdi.§.recuperandæ. vers.vlt.) Pro-
pterea duo olim fuerunt de vi interdicta. ꝟ.de interdi.
l.2.§.vlt. vers.recuperandæ. & erant inter ea differen-
tiæ quædam, quas refert Cuiacius hîc, & ad Paul.lib.
5. sentent. tit. 6. Verùm Iustiniano placuit vnum in-
terdictum in Pandectas referre. Idcirco à nobis, qui
non in antiquitatibus enarrandis, sed in iure Iustinia-
neo declarando in præsentia versamur, vnum hac in
parte interdictum considerandum puto. ¶ Hoc in- 4
terdictum datur. I. Deiecto.l.1.§.1.qui tunc, cùm de-
iiceretur,possidebat.d. l.1.§. interdictum autem. Nec
refert,vtrùm ciuiliter,an naturaliter possideret.d.l.1.§.
deiicitur. & §.denique,animo,seu corpore. d.l.1.§.siue
autem. Immo datur etiam ei, qui vitiosè (id est, vi,
clam, vel precariò) possidebat, si aut vi armatâ deie-
ctus sit.l.sed si vi.14.aut ab alio vitiosè possideat, non
ab

ab eo à quo se vi deiectum quæritur. d.l.1. §. qui à me.
II. Ei, cuius seruus, vel procurator, vel colonus, vel in-
quilinus, per quem possidebat, deiectus est. d. l. 1. §.
quod seruus. & l. vlt. ipsi autem colono, vel inquilino
deiecto non datur. d. §. denique. III. Heredi, & ceteris
successoribus eius, qui possessionem vi amisit. d.l. 1. §.
hoc interdictum & heredi. IV. Fructuario. d. l. 3. §.
vnde vi. & §§. seqq. & §. pen. V. Vsuario. d.l. 3. §. itē si.
5 ¶ Tenetur hoc interdicto, I. Qui deiecit. d. l. 1. in pr.
etiamsi non possideat. d.l.1. §. idcirco. §. ex interdicto.
l. si vi. 15. II. Is, qui mandauit, vel iussit, d. l. 1. §. deie-
cisse. & ff. de diuers. reg. iur. l. hoc iure. 152. §. 1. vel ra-
tum habuit. d.l.1. §. sed etsi. & qui dolo malo fecit, vt
quis deiiceretur. d.l. 3. §. hoc interdictum etiam. III. Is,
cuius familia deiecit. d.l.1. in pr. id est, serui, aut seruus.
d.l.1. §. familiæ autem. & §. seq. quíve loco seruorum
sunt. d.l. 3. §. familiæ appellatione. loco autem seruo-
rum sunt, qui bona fide possidentur quasi serui. at si
filiusfamiliâs, vel mercenarius deiecit, vtile interdi-
ctum in patrem competit, vel in eum, cui mercena-
rius seruit. d.l. 3. §. si filiusfamiliâs. & l. in interdicto. 16.
IV. Heres aliúsve successor eius qui vim fecit. d.l.1. §.
6 vlt. l. 2. l. 3. in pr. & §. 1. ¶ Is autem non tenetur, qui
vi possessionem retinuit, aut incontinenti recupera-
uit, aduersus eum qui vim fecit; quia vim repellere
licet. d.l.1. §. vim vi. & §. seq. l. qui possessionem. 17. &
7 C. eod. l. 1. ¶ Hoc interdicto reus tenetur restituere
fundum cum rebus mobilibus, quæ ibi erant. l. 1. in
pr. §. quod autem. & §. seq. l. sed si vi. 14. & fructibus à
die deiectionis. d. l. 1. §. ex die. ceterísque vtilitatibus.
d.l.1. §. non solùm. & omni causa. C. eod. l. 5. omnino
enim ex hoc interdicto condemnatio tanti fit, quanti
interest possidere. l. 6. nam iudex ex causa huius inter-
dicti aditus l. 1. in prin. per actionem in factum. d.l.1.
§. vlt. (semper autem interdictum actio in factum se-
quitur) tanti litem æstimat. d.l.1. §. non solùm. Nimi-
rum si intra annum conuentus sit is qui deiecit, vel
cuius familia deiecit. d. l. 1. in pr. Aliàs condemnatio
fit in id quod ad reum peruenit, dolóve malo fecit
quominùs perueniret; siue ipse deiiciens conueniatur
post annum. d.l.1. in princ. (intellige annum vtilem. d.
l.1. §. annus. & C. eod. l. 2.) siue agatur contra heredes
aliósve successores. d.l.1. §. vlt. l. 3. in pr. siue aduersus
8 patrem deiicientis. l. in interdicto. 16. ¶ Damnatus
ex causa huius interdicti, non fit infamis, licèt ob vim
factam damnetur: quia nullum interdictum famosum
9 est. l. neque. 13. ¶ Ex dictis patet, hoc interdictum
esse restitutorium. Instit. de interd. §. 1. vers. restituto-
ria. recuperandæ possessionis. l. 1. §. 1. & ff. de interdi.
l. 2. §. vlt. vers. recuperandæ. & Instit. eod §. recuperādæ.
10 ¶ Concurrit I. Cum accusatione ex lege Iulia de vi. l.
1. §. ne quid autem. & C. eod. l. 4. II. Cum actione ex l.
si quis in tantam. 7. C. h. t. Instit. de interdict. d. §. recu-
perandæ.

XVII. *Vti possidetis.*

1 SEcundum interdictum appellatur *vti possidetis.* l. 1.
§. est igitur. quo prætor ei, qui rem immobilem
possidet, quominùs ita possideat, vim fieri vetat: eúm-
que in possessione tuetur, nisi vi, aut clam, aut præca-
riò ab aduersario possideat. l. 1. in princ. §. 1. §. vlt. & l. 2.
2 & Instit. de interd. §. retinendæ. ¶ Hoc interdictum
productum est ad quasi possessionem rerum incorpo-
ralium, vt seruitutum, proinde etiam fructuariis, &
vsuariis accommodatur. l. vlt. & ff. si seru. vindic. l. si-
cut. 8. §. Aristo. & extrà de probat. c. licèt. 9. De cloacis
locum non habet. l. 1. vers. de cloacis sed de his spe-
3 cialia interdicta proponentur tit. 23. ¶ Est autem hoc
interdictum prohibitorium. l. 1. §. 1. & Instit. de interd.
§. 1. vers. prohibitoria duplex: nam vterque litigan-
tium est actor, & reus. l. 3. §. 1. & Instit. de interd. §. pen.
Denique est retinendæ possessionis. d.l. 1. §. 1. & Instit.
de interdict. d. §. retinendæ. ¶ Ex causa huius interdi- 4
cti datur intra annum vtilem actio in factum, quanti
ea res est. d.l.1. vers. neque pluris.

XVIII. *De superficiebus.*

TErtium interdictum est de superficiebus seu su- 1
perficiis (nam vtroque modo dicimus, cùm id,
quod solo inædificatum est, significare volumus)
prohibitorium: quo prætor superficiario possidenti,
nisi vi aut clam aut precariò ab aduersario possideat,
vim quominùs ita possideat, fieri vetat. ¶ Itaque hoc 2
interdictum est omninò superiori simile: illud tantùm
proprium habet, quod ad superficiarium pertinet. l. 1.
in pr. & §. proponitur. ¶ Superficiarius est, qui super- 3
ficiei in alieno solo positæ dominium vtile habet, &
certam pensionem domino soli præstat. ff. de rei vin-
dic. l. id est. 74. est igitur similis emphyteutæ, & vasal-
lo: ab eis tamen discrepat: quoniam emphyteuta non
solùm superficiei sed etiam soli dominium vtile ha-
bet, quemadmodum & vasallus. atque hi inter se dif-
ferunt, quòd emphyteuta certam pensionem, vasallus
seruitia feudalia domino directo præstat. ¶ Nota su- 4
perficiario non solùm dari dictum interdictum, sed
etiam vtilem rei vindicationem, si in perpetuum vel
ad longum tempus superficiem conduxit. l. 1. vers. si
qua. & §. quod ait quemadmodum & emphyteutæ. ff.
si ager vectigal. pet. l. 1. §. 1. & l. 3. & vasallo lib. 2. Feu-
dor. tit. 8. de inuestit. de re alie. fac. §. rei autem. ¶ Ex- 5
posita sunt interdicta de solo & ædificio: sequuntur
interdicta de seruitutibus.

XIX. *De itinere, actúque priuato.*

SEruitutes, de quibus interdicta hoc loco propo- 1
nentur, hæ sunt: iter actusue seu via, aquæductus,
aquæ haustus, pecoris ad aquam appulsus, ius cloacæ
immittendæ. ¶ De itinere actúque duo sunt interdi- 2
cta. Cùm dicimus iter & actum, vt in hac rubrica, in-
tellige etiam viam, quæ ex itinere & actu constat,
ita vt hæc duo in se contineat. ff. de seruit. præd. rustic.
l. 1. in princ. & Institut. de seruit. in princ. ¶ Primum 3
interdictum est prohibitorium, ne ei, qui itinere vel
actu vel via hoc anno vsus est, quominùs ita vtatur,
vis fiat, nisi vi aut clam aut precariò ab aduersario sit
vsus. l. 1. in pr. & §. 1. ¶ Nota primò hoc interdictum 4
pertinere ad rusticas tantùm seruitutes. d.l. 1. §. hoc in-
terdictu. ¶ Nota secundò, in hoc interdicto non in- 5
quiri, vtrum habeat seruitutem iure impositam, an
non, sed tantùm an sine vitio (id est, nec vi nec clam
nec precariò) saltem ab aduersario sit vsus. d.l. 1. §. hoc
interdicto. ¶ Nota tertiò annum retrorsum compu- 6
tari ex die interdicti. d. l. 1. §. annum. ¶ Nota quartò 7
nihil referre, vtrum quis per se, an per alium seruitute
sit vsus. d.l. 1. §. is cuius. & l. 3. §. vti. ¶ Nota quintò ex 8
causa huius interdicti dari actionē in id quod inter-
est itinere vel actu vel via non prohiberi. d. l. 3. §. in
hoc. ¶ Secundum interdictum est de itinere actúque 9
reficiendo. Nam prætor prohibet vim fieri reficienti.
Sed tria requiruntur, vt aliquis huius interdicti bene-
ficio fruatur. I. Vt hoc anno sit vsus seruitute quod
est huic interdicto commune cum superiori. II. Vt
habeat ius reficiendi, proinde vt seruitus ei debeatur,
vel quia eam iure impositam habeat, vel quia longo
tempore præscripserit, quamuis in superiori interdi-
cto solius annalis possessionis ratio habeatur. III. Vt
reficere

reficere volens caueat aduersario de damno infecto.d.
l. 3. §. ait prætor. & §. hoc autem. l. 5. §. pen.& vltim.
10 ¶ Nota primo, concedi refectionem, hoc est, vt ad pri-
stinam formam iter & actus reducatur: non vt aliud
fiat, putà dilatetur, aut producatur, aut deprimatur,
aut exaggeretur. d. l. 3. § pen. Nam reficere est in pri-
stinum statum restaurare quod est corruptum. j. de ri-
11 uis. l. 1 §. deinde. ¶ Communiter de vtroque interdi-
cto nota primò hæc interdicta dari etiam successori-
bus; siue in ius successerint, vt heredes, & bonorum
possessores; siue in rem, vt emptor. l. 5. §. hoc interdi-
ctum. quamuis enim Vlpianus ibi loquatur de secun-
do interdicto; tamen non est dubitandum, quin idem
12 dicendum sit de primo interdicto. ¶ Nota secundò,
si quis hoc anno sine vitio seruitute vsus sit, non ei
nocere, quòd eodem anno etiam vitiosè sit vsus: & he-
redi emptoriue non nocere quòd vitiosè sint vsi, si de-
functus venditórue rectè vsus sit. d. l. 1. §. vlt. & l. 2. &
l. pen. Exposita sunt duo interdicta de itinere, actu,
& via.

XX. *De aqua quotidiana & æstiua.*

1 DE aquæductu sunt plura interdicta, Omnia pro-
2 hibitoria. ¶ Primum est de aqua quotidiana. l.
1. §. 1. quo prætor ei qui hoc anno (id est, saltem vna
die vel nocte huius anni, d. l. 1. §. quod autem) aquam
duxit, nisi vi aut clam aut precariò ab aduersario duxe-
rit, vim fieri vetat quominùs ita ducat. d. l. 1. in princ.
3 ¶ Nota primò aquam quotidianam dici, quæ assiduè
duci solet vel æstate vel hyeme, licèt interdum non
ducatur, immo etiamsi vsum intermissione temporis
diuisum habeat. d. l. 1. §. quotidiana. §. duo autem. §.
4 quod autem. ¶ Nota secundò hoc interdictum per-
tinere ad aquam perennem, quæ duci potest. d. l. 1. §.
5 loquitur. & §. seq. ¶ Nota tertiò hoc interdictum
pertinere ad aquam, quæ à capite ducitur, non aliun-
de. d. l. 1. §. hæc interdicta. Caput aquæ est, vnde aqua
nascitur: nempe si ex fonte nascatur, ipse fons. si ex flu-
mine, vel lacu, prima incilia vel principia fossatum,
quibus aqua ex flumine vel ex lacu in primum riuum
deriuatur. si vero sudoribus manando, in aliquem lo-
cum effluxit, atque ibi apparere incipit: eius caput di-
cemus, vbi primum emergit. d. l. 1. §. caput. Incile au-
tem est locus depressus ad latus fluminis, ex eo dictus,
quòd vel lapis vel terra inciditur, vnde primum aqua
6 ex flumine agi possit. j. de riuis. l. 1. §. incile. ¶ Nota
quartò nihil referre, quod ad hoc interdictum attinet,
vtrum aqua debeatur, annon debeatur ei qui duxit. l. 1.
7 § sed etsi. ¶ Nota quintò nihil referre, vtrùm aqua du-
catur intra vrbem, an extra vrbem. d. l. 1. §. siue autem.
nec vtrum ducatur ad prædium vrbanum, an ad rusti-
cum: nec in quem vsum ducatur. d. l. 1. §. illud quæri-
tur. immo etiamsi prædij aqua non sit, tamen hoc in-
8 terdictum locum habet. d. l. 1. §. præterea. ¶ Nota sex-
tò nihil referre, vtrum sit aqua calida, an frigida. d.
9 l. 1. §. item Labeo. ¶ Nota septimò prætorem permit-
tere aquam eodem modo duci, quo ducta est hoc an-
no: proinde nec plus aquæ duci posse nec aliam aquam,
nec per alium locum. d. l. 1. §. illud tamen. ¶ Nota
10 octauò hoc interdictum requirere bonam fidem, vt
actor putet se habere ius aquæ ducendæ. d. l. 1. §. sed
11 etsi & §. Aristo. ¶ Nota nonò hoc interdictum ei
quoque dari, qui hoc anno aqua interdum rectè, in-
12 terdum vitiosè vsus est. d. l. 1. §. idem ait. ¶ Nota deci-
mò, si quis ante annum aquam duxerit, & hoc anno
aqua sponte sua influxerit, ei hoc interdictum vtile
13 esse, quasi aquam duxerit. d. l. 5. §. quæsitum. ¶ Nota
vndecimò, si quis fundum, ad quem aquam ducebat,
vendiderit, nihilominùs hoc interdictum ei vtile esse
d. l. 1. §. si fundum. ¶ Nota duodecimo hoc interdi- 14
ctum dari contra eum qui aquam duci prohibet, siue
sit dominus fundi, siue non. d. l. 1. §. competit. ¶ Nota 15
decimotertiò inter corriuales, qui per eundem riuum
aquam ducunt, duplex interdictum vtrique compete-
re: quia vterque actoris & rei partibus fungitur. d. l. 1.
§. si inter. ¶ Nota decimoquartò hoc interdictum esse 16
prohibitorium, & interdum restitutorium. d. l. 1. §. 1.
per hoc enim interdictum non solùm prohibetur quis
vim facere quominùs aqua ducatur. d. l. 1. in princ. sed
etiam aliquid in fundo facere, quo aqua inquinetur,
vitietur, corrumpatur, deteriórve fiat. d. l. 1. §. Labeo.
si quid igitur tale factum erit, restitui debebit. ¶ Se- 17
cundum interdictum est de aqua æstiua d. l. 1. §. hoc
interdictum de aqua. quo prætor ei qui superiori æsta-
te aquam duxit, nisi vi aut clam aut precariò ab aduer-
sario duxerit, quominùs ita ducat vim fieri vetat. d. l. 1.
§. deinde. ¶ Æstas sex mensibus definitur ab æqui- 18
noctio verno ad æquinoctium autumnale: reliqua
anni pars vocatur hyems. d. l. 1. §. æstatem. ¶ Aqua 19
æstiua est, quam æstate tantùm ducere licet, vel expe-
dit. d. l. 1. §. duo autem. & §. seq. & l. 6. ¶ Hoc interdi- 20
ctum, non directum, sed vtile competit, I. Si quis non
superiori, sed hac æstate aquam duxerit. d. l. 1. §. qui
hac. II. De aqua hyberna, id est, quam aliquis hyeme
tantùm, non æstate ducere solitus est. d. l. 1. §. si quis
hyeme. ¶ Vtrique interdicto communia hæc sunt: 21
I. Ad eos pertinent, qui à capite aquam ducunt, vel
imposita seruitute, vel quia putant impositam. d. l. 1.
§. hoc interdictum necessariò. II. Inter heredes, bo-
norum possessores, & emptores redduntur. d. l. 1. §.
deinde. vers. inter. & §. ait prætor inter. Sed & pleraque
alia suprà de primo interdicto tradita, in secundo quo-
que interdicto obtinent. ¶ Tertium interdictum est 22
de aqua ex castello, id est ex eo receptaculo quod
aquam publicam suscipit, ducenda. d. l. 1. §. hoc inter-
dictum necessariò. & §. seq. Nam prætor ei, cui ex ca-
stello aquam ducere à principe permissum est, quomi-
nùs ducat, vel, si de damno infecto cauerit, quomi-
nùs aquæ ducendæ causâ opus faciat, vim fieri vetat.
d. l. 1. §. ait prætor quo ex castello. & §. idque à principe.
¶ Nota primò similiter interdici de aqua ex riuo, aut 23
flumine, aut quouis alio publico ducenda. d. l. 1. §. per-
mittitur. l. 3. §. 1. ¶ Nota secundò hoc ius modo con- 24
cedi personæ, ita vt ad aliam personam non transeat,
& cum persona extinguatur. modò prædio, ita vt præ-
dium sequatur d. l. 1. §. & datur. ¶ Nota tertiò hoc in- 25
terdictum non esse de sola possessione, sed etiam de
proprietate. d. l. 1. §. vlt.

XXI. *De riuis.*

QVartum interdictũ est prohibitorium. nam præ- 1
tor ei qui eodẽ anno, vel superiori æstate aquam
duxit, siue ius aquæ ducendæ habeat, siue non habeat,
dummodò nec vi nec clam nec precario ab aduersa-
rio duxerit, vim fieri vetat quominùs aquæ ducendæ
causâ riuum, specum, septa reficiat, purget: sic tamen,
ne aliter aquam ducat, quàm antea vsus est. l. 1. in pr. §.
aquæ. & §. hoc interdictum. & l. vlt. & de damno in-
fecto caueat. l. 3. §. pen. ¶ Riuus est locus per longi- 2
tudinem depressus, quo aqua decurrit, dictus ἀπὸ τοῦ
ῥεῖν, id est, à fluendo. d. l. 1. §. ait ergo. Specus est locus,
ex quo despicitur. inde spectacula dicta sunt. d. l. 1. §.
specus. Septa sunt, quæ ad incile opponuntur aquæ
deriuandæ causâ: siue ea lignea sint, siue lapidea, siue
ex alia qualibet materia. d. l. 1. §. septa. Incilis defini-
tionem posui. s. tit. prox. §. 5. Reficere est, id quod cor-

ruptum est, in pristinum statum restaurare. Verbo re-
ficiendi tegere, substruere, sarcire, ædificare, item ad-
uehere apportaréque ea quæ ad eandem rem opus es-
sent, continentur. d. l. 1, §. deinde. Purgandi verbum
& ad riuum integrum pertinat, & ad eum qui refe-
3 ctiona indiget. d. l. 1. §. purgandi. ¶ Nota primò nihil
referre, vtrum aqua, quæ ducitur, calida sit, an frigida.
d. l. 3. §. sed etsi. nec vtrum riuus sit in publico, an in
4 priuato. d. l. 3. §. hoc interdictum. ¶ Nota secundò, si
aqua in vnum lacum conducatur, & inde per plures
ductus ducatur, hoc interdictum vtile esse volenti re-
5 ficere ipsum lacũ. d. l. 3. §. si aqua. ¶ Nota tertiò etiam
de cuniculo restituendo, per quem vapor in balneis
trahitur, vtile interdictum competere. d. l. 3. §. Aristo.
6 ¶ Nota quartò hoc interdictum iisdem personis, & in
easdem dari, quibus & in quas redduntur de aqua in-
7 terdicta suprà proposita. d. l. 3. §. iisdem. ¶ Exposita
sunt interdicta ad aquæductum pertinentia.

XXII. *De fonte.*

1 DE aquæ haustu, & pecoris ad aquam appulsu. l.
vn. §. hoc autem, duo interdicta prohibitoria ei
dantur, qui de fonte, lacu, puteo, piscina, hoc anno, nec
vi nec clam nec precario (saltem ab aduersario) aqua
2 vsus est. in princ. & §. deinde. ¶ Primum interdictum
est, ne ei vis fiat quominùs ita aqua vtatur. d. l. vn. in pr.
3 ¶ Nota primò illis & in illos hoc interdictum compe-
tere, quibus & in quos superiora interdicta dantur. §.
4 & eadem. ¶ Nota secundò hoc interdictum ad ea so-
la pertinere, quæ aquam viuam & perpetuam conti-
nent: proinde nec de cisterna competere; nec de lacu,
piscina, puteo, viuam aquam non habentibus. §. hoc
5 interdictum de cisterna. ¶ Secundum interdictum est,
ne ei vis fiat quominùs fontem vel lacum vel puteum
vel piscinam reficiat, vt aquam coërcere, vtique ea
possit, dummodò non aliter vtatur, atque eodem an-
no vsus est. d. §. deinde, cum quatuor paragraphis se-
quentibus. & de damno infecto caueat, vt in superio-
6 ribus interdictis. ¶ Coërcere aquam, est eam conti-
7 nere, ne diffluat, vel dilabatur. §. coërcere. ¶ Hoc in-
terdictum iisdem personis datur, quibus permittitur
interdictum de aqua æstiua. §. vlt.

XXIII. *De cloacis.*

1 REliqua sunt interdicta de cloacis. Cloaca est lo-
cus cauus, per quem colluuies quædam fluit. l. 1.
§. cloaca. Et vel est publica, vel priuata. d. l. 1. §. hoc
2 autem. ¶ De cloaca priuata est interdictum. d. §. hoc
autem pertinens ad seruitutem vrbanam, (quia ius
cloacæ immittendæ est seruitus. ff. de seruit. l. 7. vrba-
na. Caius lib. 2. Instit. tit. 1. §. incorporalia) prohibito-
rium. vetat enim prætor vicinum. d. l. 1. §. hoc interdi-
ctum (siue proximus siue vlterior sit. d. l. 1. §. & tam ad
proximum) vim facere quominùs cloaca reficiatur,
purgetur ab eo qui damni infecti cauet. d. l. 1. in princ.
& d. §. hoc interdictum. etiamsi vitiosè possideat: quia
publicè interest cloacas purgari. d. l. 1. §. quia autem,
vnde nec pro operis noui nunciationem potest pur-
3 gatio & refectio cloacæ impediri. d. l. 1. §. si quis. ¶ De
cloaca publica prætor. I. Iubet, vt quod quis in cloa-
ca publica factum immissúmve habet, quo vsus eius
deterior sit vel fiat, id restituat. II. Prohibet, ne quid
fiat, immitatúrve. d. l. 1. §. pen. & vlt. III. Prohibet, ne
vis fiat cloacam publicam purganti, & reficienti. l. 2.
4 ¶ Hactanus interdicta de seruitutibus, deinceps de
operibus dicamus.

XXIV. *Quod vi aut clam.*

DE opere, quod in solo vi aut clam factum est. l. 1. 1
§. hoc interdictum. l. 7. §. notauimus. l. vi facit. 20.
§. pen. datur interdictum quod vi aut clam, restituto-
rium. d. l. 1. §. 1. nam prætor opus vi aut clam factum
restitui iubet. d. l. 1. in pr. ¶ Opus facere dicitur, non 2
solum qui aliquid noui operis facit, vt ædificium, aut
fossam: sed etiam qui destruit. d. l. 7. §. bellissimè. §. est
& alia. §. notauimus. §. præterea. & §. seq. cum sim.
Nec refert vtrum factum sit in priuato loco, an in pu-
blico, siue sacro, siue religioso. l. vi facit. 20. §. vlt. nec
vtrum factum sit vi tantum, vel clam tantùm, an par-
tim vi, partim clam. l. is qui. 11. §. interdictum. ¶ Vi 3
facit, qui prohibitus facit, & qui, quominùs prohibe-
retur, consecutus est, vel periculo aduersariis denun-
ciato, vel ianua clausa. d. l. 1. §. quid sit. & §§§. seqq.
d. l. vi facit. in princ. & sufficit vim initio factam esse.
licèt enim singulis momentis non fiat, tamen semel
facta perseuerare intelligitur. l. 3. §. 1. ¶ Clam facit, 4
qui celauit aduersarium, cum existimaret, aut existi-
mare deberet eum esse prohibiturum. d. l. 3. §. pen. &
vlt. l. 4. & l. 5. in princ. ¶ Hoc interdictum ei compe- 5
tit, cuius interest opus factum non esse, siue sit domi-
nus, siue non. l. is qui. 11. §. si fundus. & §. vlt. l. quam-
quam. 12. l. denique. 13. in princ. §. si ex sociis. & §. seq.
etiamsi non possideat. l. competit. 16. in princ. Si quis,
dum putat locum tuum esse, qui est meus; tui, non mei
celandi causâ fecerit: mihi interdictum competit. l. 5. §.
si quis dum putat. Etsi serui mei vel procuratoris mei
celandi causâ factum sit, similiter mihi interdum com-
petit. d. l. 5. §. idem dicit. Si filio prohibente, opus fa-
ctum sit: tam patri, quàm filio interdictum competit.
d. l. denique. §. 1. ¶ Hoc interdicto conueniri potest. 6
I. Qui opus fecit. d. l. 5. §. hæc verba. siue ius faciendi
habuerit, siue non. d. l. 1. §. & parui. Et si quidem opus
possidet, patientiam & impensam tollendi operis, sin
minùs, impensam debet. d. l. competit. §. vlt. Insuper
debet actori restituere, quod ob hanc causam amisit,
puta seruitutes. l. si opus. 21. §. vlt. & omnino id præsta-
re, quod actoris interest opus factum non esse. d. l.
semper. §. hoc interdicto. & §. vlt. II. Is, cuius familia
fecit. Hic aut sua impensa restituere opus debet, aut pa-
tientiam præstare, & seruum noxæ dedere. vide l. 7. §. 1.
III. Is, cuius iussu factum est: quia nihil interest, vtrùm
quis per se, an per alium faciat. is autem qui iussu al-
terius fecit, non tenetur. d. l. 5. §. hæc verba. §. si quid.
§. similiter. & §. vlt. & l. 6. IV. Heres, vel alius succes-
sor. d. l. 5. §. Labeo. Hic tenetur in id quod ad se perue-
nit. d. l. semper. §. hoc interdictum. V. Qui opus possi-
det, licèt eo inscio vel inuito factum sit. d. l. 7. in princ.
d. l. semper. in princ. Hic tantum patientiam præstare
debet. d. l. 7. in princ. d. l. is qui. §. si tutoris. d. l. competit.
§. vlt. VI. Procurator, tutor, curator, syndicus, nomi-
ne alieno. d. l. 5. §. idem ait. ¶ Hoc interdictum con- 7
currit cum aliis actionibus. d. l. semper. §. vlt. vt cum
actione legis Aquiliæ. l. denique. 13. in princ. & sepul-
chri violati. d. l. semper. §. si in sepulchro. & cum inter-
dicto de operis noui nunciatione. d. l. 7. ait Iulianus.
¶ Cessat autem hoc interdictum vel eius effectus, Pri- 8
mò si agri colendi causâ factum sit, & melior causa
agri facta sit. d. l. 7. §. plane. Secundò si incendii arcendi
gratiâ factum sit, dummodò incendium eo vsque per-
uenerit. d. l. 7. §. est & alia. Tertiò si vi destructum sit,
quod per vim fuerat ædificatum. hoc tamen nisi ex
magna & satis necessaria causa non obtinet. officio au-
tem iudicis committitur, vt ipse disquirat, an iusta
causa fuerit per vim destruendi, nécne. d. l. 7. §. bellissi-
mè.

mè. Quartò si quis denunciauerit se opus facturum, dummodò diem & horam, & locum, & quod opus futurum sit, deoũciauerit, neque tam aduerfarius aduerfarium, vt intra diem occurrere ad prohibendum non posset. d.l.5.§.1. nec post interuallũ opus fecerit.l.vlt. §.vlt. Quintò post annum d. l. semper. §. hoc interdictum. à die operis perfecti, vel quo fieri desiit, computandum. ead. l.§ annus.nisi per restitutionem in integrum anoua exceptio sit remittenda.ead.l.§.sed si is. & §.seq. Sextò si aduersarius postea consenserit.l.3 §. sed si permiserit.l.vi facit.20.§.tamdiu.Septimò si quis satis offerat de opere restituendo, & paratus sit se defendere.d.l.3.§.si quis paratus.Octauò si caueat damni infecti, cùm ob hanc tantùm causam prohibeteter opus facere.d.l.3.§.sed etsi quis.

XXV. *De remissionibus.*

Nouò si noui operis nunciatio remissa sit. cùm enim nunciatio sit causa vt opus vi aut clam fieri dicatur; certè nunciatione per remissionem sublatâ (nam remissio est nunciationis abolitio à prætore facta) non fit ampliùs vi aut clam. 3. tit. prox. l. 7. §. ait Iulianus. siquidem sublatâ causâ tollitur effectus. C. de episc. & cleric. l. generaliter.52. verf. eos. & de hered. instit.l.4.

XXVI. *De precario.*

1 Quia passim iusto opponitur violentũ, clandestinum, ac precarium. 3. vti possid. l.1.§. vlt.& l.2. cum tim. dictum autem est de quod vi aut clam fit,
2 consequenter de precario agitur. ¶ Precarium est, quod precibus petenti vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is, qui concessit patitur.l. 1.in pr.Et est iurisgentium. d. l. 1. §.1. simile commodato. d.l.1.§. vlt.sed ab eo differt, quia non est ad certum vsum.l.& habet. 15.§. 1.nec est contractus, idéoque non parit actionem civilem, sed tantùm interdictum.l.interdictum.14.receptum tamen est ex bono & æquo, vt detur etiam actio præscriptis verbis. l.2. §. pen.l. duo. 19. §. vltim.
3 ¶ Omnes res mobiles & immobiles & iura & possessio precariò concedi possunt.l.2.§. vlt.l.3.l.4.in princ. non res propriæ eius qui precarium rogat. d. l. 4. §. tenetur. l. & habet. 15. §. precariò. l. vnusquisque. 18.
4 ¶ Precarium conceditur vel inter præsentes, vel inter absentes, veluti per epistolam, vel per nuncium.l.pre-
5 cario.9. ¶ Interdictum precarium (sic vocatur in d.l. & habet.§.eum quis. d.l.duo.§.1.vel quod precariò.3. de hered. petit. l.illud. 40.§.pen. & com. præd l.pen.) ex naturali æquitate descendit.d.l.2.§.& naturalem.& est restitutorium. d. l. 2. §. 1. Iubet enim prætor, vt is qui ab altero precariò habet, vel dolo malo fecit vt desineret habere, id ei restituat.d.l.2.in prioc. Alioquin nisi restituat, in tantum condemnabitur, quanti actoris interest rem restitui, quod spectatur ab eo tempore, quo interdictum editum est, proinde etiam fructus ex die interdicti editi præstabuntur. l. quæsitum. 8. §. eum. Heres tamen ex dolo defuncti non tenetur, nisi
6 in id quod ad se peruenit.d.l quæsitum.§.vlt. ¶ Nota primò eum teneri, qui precarium habet, oon qui precariò rogauit. Nam fieri potest, vt aliquis teneatur qui non rogauit, veluti dominus eius qui precarium rogauit.d.l. 4. §. tenetur & contrà vt precarium rogauerit, nec tamen habeat precarium, nec teneatur hoc interdicto, veluti si quis rem suam precariò rogauerit.
7 d.l.4.§.pen. ¶ Nota secundò eum qui à Titio precariò rogauit, etiam ab herede eius precariò habere. d. l.
8 quæsitum.§.1. ¶ Nota tertiò hoc interdictum non esse
9 annale sed perpetuum.d.l.quæsitum.§.pen. ¶ Nota quartò in hoc interdictum venire tantùm dolum, & latam culpam post interdictum tamen editum & dolum & culpam & omnem causam venire, propter moram eius qui precariò accepit. d.l. quæsitum.§.eum.§. si seruitute.§.& generaliter.

XXVII. *De arboribus cedendis.*

Sequuntur interdicta de arboribus, & earum fru- 1 ctibus. De arboribus sunt duo interdicta prohibitoria. ¶ Primo si arbor ex ædibus tuis in ædes vicini 2 impendeat: si per se stet, quominùs eam adimas: tunc, quominùs illi eam arborem adimere, sibique habere, id est, totam arborem succidere, ac ligna tollere liceat, vim fieri prætor vetat.l. 1. in prioc. & §.1.& 2.Arboris appellatione etiam vitis continetur. d. l. 1. §. arbores. ¶ Hoc interdictum, non solùm domino ædium, sed 3 etiam fructuario competit. d. l. 1. §. non solùm. Et si plures domini sint, vnicuique in solidum datur. d.l.1. §. præterea. ¶ Secundo si arbor ex agro tuo in agrum 4 vicini impendeat: si per te stet, quominùs pedes quindecimâ terra eam altiùs coërceas: tunc, quominùs illi ita coërcere, id est, inferiores ramos amputare, lignaque sibi habere liceat, vim fieri prætor vetat. d. l. 1. §. deinde. Cuius interdicti ratio est, ne vmbra arboris vicino prædio noceat.d.l.1.§.pen.

XXVIII. *De glande legenda.*

De fructibus vnum est interdictum similiter prohibitorium, ne vis fiat vicino, quominùs, glandem, quæ ex eius agro in tuum cecidit, tertio quoque die legere & auferre liceat. nam glandis appellatione omnes fructus significantur.l.vn.

XXIX. *De homine libero exhibendo.*

Superest, vt explicentur interdicta de rebus mobi- 1 libus: & primùm de hominibus liberis; postea de seruis, & aliis rebus, quæ sunt in commercio. ¶ De 2 hominibus liberis sunt tria interdicta. Primum est de quocunque homine libero: & est exhibitorium: nam libertatis tuendæ causâ prætor iubet, vt quem hominem liberũ dolo malo quis retinet, eum exhibeat. l.1. ¶ Nec refert, vtrùm sit pubes, an impubes: masculus, 3 an fœmina: sui iuris, an alieni, tantùm enim spectamus, an liber sit. l.3.§.1. ¶ Exhibere est in publicum 4 producere, & videndi tangendíque hominis potestatem facere. quod non aliter fit, quàm si extra secretum habeatur. d.l.3.§. ait prætor. ¶ Hoc interdictum 5 est populare, & omnibus competit. d.l.3.§. hoc interdictum. Sed si plures experiri velint, prætor magis idoneum eligere debet. d.l.3.§.si tamè plures. ¶ Non 6 potest sæpius moueri, nisi ex iusta causa. d. l. 3. §. si postea tamen. ¶ Perpetuum est. d.l.3.§.vlt. ¶ Et in 7 absentem quoque datur, ita vt, si non defendatur, in 8 bonorum eius possessionem aduersarius mittatur. d. l.3.§.penult.

XXX. *De liberis exhibendis, item ducendis.*

Reliqua duo interdicta sunt de liberis nostris. 1 ¶ Secundum interdictum est exhibitorium: quo 2 prætor iubet, vt extraneus, penes quem est filiusfamilias, qui ve dolo malo fecit quominùs penes se esset, eum parenti, in cuius potestate est, exhibeat. l.1.in pr. & §. 1. ¶ Hoc interdicto vtenti potest opponi exce- 3 ptio, si aut mater retineat, apud quam iustius sit filium morari, vt interdum accidit. d. l. 1. §. si verò. aut iudicatum sit non esse eum in actoris potestate. d. l. 1. §. pen. aut maritus sit, qui vxorem retinet: nam maritus patri præfertur. d. l.1.§. vlt. & l.2. ¶ Tertium interdi- 4 ctum est prohibitorium: ne vis fiat parenti, quominùs liberos, quos in potestate habet, ducere ei liceat. l.3.

5 in pt. ¶ Superius interdictum est huius præparato-
rium: nam liberi exhibendi sunt, vt duci possint. d.l.3.
§.1. Sed ex hisdem causis vtrumque competit. d.l.3.§.
6 ex hisdem. ¶ Hoc interdictum neque contra ipsos
liberos ducendos datur. d.l.3.§. hoc autem. neque ad-
uersus eum, penes quem filiusfamiliâs sponte sua ma-
net. l.vlt.

XXXI. *Vtrubi.*

1 SVpersunt interdicta de rebus mobilibus, quæ sunt
2 in commercio. ¶ Primum ioterdictum à primis
verbis (vt plerisque aliis interdictis accidit) appellarut
3 *vtrubi*. ¶ Cuius eadem est vis in rebus mobilibus, quæ
interdicti vti possidetis in rebus immobilibus. l.vn.&
4 Instit. de interdict.§.retinendæ. ¶ Tantùm igitur bre-
uiter nota hoc interdictum esse prohibitorium. Instit.
eod.§.1.vers.prohibitoria. retinendæ possessionis.d.§.
retioendæ duplex. Instit.eo.§.pen.

XXXII. *De migrando.*

1 SEcundum interdictum est prohibitoriom, ne vis
fiat ioquilino migranti, quominùs abducere aspor-
tare ei liceat, quæ non sunt domino ædium pignerata:
vel quia in pignoris causam noo venerunt, vel quia
merces soluta est, aut per dominum ædium star quo-
2 minùs soluatur. l.1.in prin.& §.1. ¶ Nota primò hoc
interdictum colono non competere, inquilino dari
directum. d.l.1.§.1. ei verò qui gratuitam habet habi-
3 tationem, vtile competere. d.l.1.§. si tamen. ¶ Nota
secundò nihil referre, vtrùm res sint in bonis ioqui-
lini, an non, putà ei commodatæ, vel apud eum depo-
4 sitæ. d.l.1.§.pen.& l.2. ¶ Nota tertiò hoc interdictum
esse perpetuum: & dari etiam successoribus, & contra
5 successores. d.l.1.§.vlt. ¶ Nota quartò hoc interdi-
ctum infrequens esse, quia magis solet extra ordinem
inquilinis subueniri. d.l.1.§.coi rei.

XXXIII. *De Saluiano interdicto.*

TErtium interdictum, quod à Saluio Iuliano edi-
cti perpetui conditore (vt probabile est) appel-
latur Saluianum, est restitutorium, adipiscendæ pos-
sessionis. Iostit.de interdi.§.adipiscendæ. vers.interdi-
ctom. Directum domino fundi competit de rebus co-
loni sibi pigneraris, contra quemcumque possessorem.
l.1.§.1. vtile datur eidem domino fundi de partu ancillæ
pigneratæ post eam venditam edito. d.l.1.& cuiuis alij
creditori aduersus ipsum debitorem, non aduersus ex-
traneum possessorem. C. de precar. l.1. De interdictis
hactenus.

LIBER XLIV.

TITVLVS I.

De exceptionibus, præscriptionibus, & præiudiciis.

1 POSTQVAM exposuit cōdictiones, præ-
iudicia, iudiciom petitorium, & iudicia
possessoria: tandem hoc libro vult duo
explanare omnibus illis iudiciis commu-
nia, videlicèt actiones, & exceptiones. Ac primo qui-
dem loco videbatur de actionibus diceodum. sed quia
proximè dictum est de possessione, & iudicio posses-
sorio: possessio autem non solùm per actionem vel
interdictum petitur aot retinetur, sed etiam exceptio-
oe defenditur: & possessionis cōmodum est, vt agendi
& probandi onus in aduersarium transferatur, ipse au-
tem possessor excipiat, vel aduersario non probante
possessionem retineat, etiamsi ipse nihil probet, vel al-
leget. ff.de testam.milit. l.militis.36.§.pen.in fi.& ff.de
diuers.reg.iur. l.in pari.128.in princ.& C.de rei vindic.
l.vlt.& de probat.l.2.& Instit.de ioterd. §. recuperan-
dæ. vers. commodum. idcirco statim post interdicta
tractat de exceptionibus. ¶ Exceptio est allegatio, 2
quam reus conuentus in iudicio intētioni actoris op-
ponit. vel breuiùs, est actionis exclusio. l.2.in prin. vel,
conditio, quæ modò reum eximit damoatione, modò
minuit damnationem. l. exceptio.22. in princ. vbi vo-
catur conditio ratione habita veterum formularum,
in quibus exceptiones actionibus conditionaliter ad-
iuogebantur, veluti, *Si pares Titium à Mæuio decem mu-
tuo accepisse, nisi pacti sint de non petendo, Iudex Titium
Mæuio condemna.* Sed hæc postrema definitio videtur
esse propria actionis peremptoriæ. Nisi dicamus dila-
toriam sub eo membro contineri, quod damnatio-
nem minuit: quatenus is, qui serùs soluit, minus sol-
uere dicitur. Instit. de actio. §. si quis agens. ¶ Nota 3
primò reum in exceptione fungi partibus actoris. l.1.
¶ Nota secundò, vt actioni opponitur exceptio, ita 4
exceptioni opponi replicationem, replicationi dupli-
cationem, duplicationi triplicationem, triplicationi
quadruplicationem, & ita deinceps: omnes autem has
allegationes exceptionis vocabulo latiùs sumpto cō-
tineri. d.l.2.§.1.& §§. seqq. & Iostit. de replicat. to.tit.
¶ Nota tertiò exceptionem propriè dici, quæ elidit 5
actionem ipso iure competeotem, qualis est exce-
ptio pacti: alia est exceptio facti, id est, defensio rei
conuenti, qua ostendit se ipso iure non teneri: quæ
impropriè vocatur exceptio; quia nulla est actio,
quā excludat. ¶ Nota quartò præscriptionem in- 6
terdum latiùs sumi, vt idem sit quod exceptio, sed
propriè dici præscriptionem temporis, vt ff.tit.3.& C.
lib.7.tit.33.& aliquot sequentibus. ¶ Exceptio diui- 7
ditur sequentibus modis. I. Alia est ciuilis, alia præ-
toria. Instit.h.t.§. quarum. II. Aut excipitur, quia fa-
ctum est quod fieri oportuit, vt rei venditæ & tradi-
tæ: aut quia factum est quod fieri non oportuit, vt doli
mali: aut quia factum non est quod fieri oportuit, vt
bonorum possessionis non datæ. l. exceptiones. 20.
III. Alia cohæret personæ, adeo vt fideiussori non
prosit, vt exceptio quòd facere non possit: alia rei co-
hæret, ac fideiussori quoque prodest, vt rei iudicatæ,
vel doli mali. l.7. IV. Alia est perpetua seu perem-
ptoria, quæ in perpetuum actionem perimit, vt doli
mali, & rei iudicatæ: alia temporalis seu dilatoria, quæ
ad tempus actionem differt, vt exceptio procurato-
ria. l.2.§.vlt.& l.3.& Instit. eod. §. appellantur. & §§§.
seqqq. V. Aut reum damnatione eximit, aut damna-
tionem minuit vt suprà exposui. ¶ Hæ sunt genera 8
les exceptiones diuisionis. Species autem sunt, quæ
sequuntur. ¶ Prima est exceptio, quam postrema hu- 9
ius rubr. verba innuunt, nisi præiudicium fiat alteri
causæ potiori. verbi gratia si quis agat de seruitute, ei
opponi potest exceptio, ne præiudicium prædio, id
est, iudicio de prædio fiat. l.fundum.16.

II. *De exceptione rei iudicatæ.*

SEcunda est exceptio rei iodicatæ, ideo introducta, 1
quia vni liti vnum iudicati finem sufficere opor-
tet: alioqoin modus litium multiplicatus summam
atque inexplicabilem faceret difficultatem. l.6. ¶ Hæc 2
exceptio rei cohæret, ideóque etiam fideiussori pro-
dest. ff.tit.prox.l.7.§.1. perpetua est. ff.eod.l.3. & reum
damnatione eximit. l.7. in pr. ¶ Vt huic exceptioni 3
locus

locus sit, opus est, vt eadem sit res, eædem personæ,
eadem causa.l.cùm quæritur.12. l.quantitas.13. l.& an
eadem.14.in princ. l.si cum argentum.21.§.1.l.cum de
4 hoc.27. ¶ Rem eandem intellige, non omninò eadem qualitate vel quantitate seruata, sed pinguiùs pro
communi vtilitate.d.l. & an eadem in princ. Exempli
gratiâ, si de grege iudicatum sit, exceptio obstat petenti eundem gregem, aucto vel deminuto capitum
numero: immo etiam petenti ouem ex eo grege. d.l.si
cùm argentum. §. 1. Item ei qui petiit hereditatem,
obstat exceptio si postea petat corpus vel debitum hereditarium, & contrà.l.3.d.l.7.§.pen.& vlt. Item qui
totum petiit, non debet petere partem. d.l.7.in princ.
5 ¶ Quod ad personas attinet, debent quidem esse eædem personæ. d. l. 3. & l. si cum vno.22. quia res inter
alios iudicata, tertio nec nocet nec prodest. l. 1. & ff.
de re iudic.l.sæpe.63.in princ.& C.quib.res iudic.non
no.to.tit. & int.ali.ac.l.vlt. Veruntamen excipiuntur
personæ, quæ rem in iudicium deducere possunt. l.4.l.
si mater.11. §.hoc iure. vt putà iudicatum contra procuratorem, tutorem, curatorem, syndicum, defensorem, domino nocet. d. §. hoc iure. Item iudicatum
contra auctorem, nocet emptori, vel alij successori. d.
l.si mater. §. item Iulianus.& §. pen. & l. exceptio.28.
Præterea post reum absolutum, datur exceptio rei iu-
6 dicatæ etiam fideiussori, vt paulò antè notaui. ¶ Causa quoque eadem esse debet, vt locus sit exceptioni rei
iudicatæ: quoniam ex noua causa licet iterum agere:
veluti quia reus nunc possidet, quod antea non possidebat.l.si à te.9.in princ.l.si rem meam.16. & l.seq. aut
actor acquisiuit dominium, quod antea non habebat.
d. l. si mater. §. eandem. l. si is qui heres. 25. in princ.
7 ¶ Nota primò nihil prodesse actori, quòd alia actione
agat, nam qui de eadem re agit, etiamsi alia actione
vtatur, tamen exceptione rei iudicatæ summonetur.
8 l.5.l.7.§.pen.l.item.8.d.l.si is qui heres.§.1. ¶ Nota secundò differentiam inter actionem in rem, & actionem in personam, cum enim res ex pluribus causis nostra fieri nequeat, sæpius autem & ex pluribus causis
deberi possit: meritò placuit, eum, qui in rem agit non
expressâ causâ ex qua rem suam esse dicat, actionem
consumere, nec posse ampliùs rem petere, actionibus
verò personalibus sæpius eandem rem ab eodem petere licet, quia singulas obligationes singulæ causæ sequuntur.d.l.& an eadem.§.pen. Vt igitur ei qui in rem
egit, iterum sine metu exceptionis rei iudicatæ eandem rem petere liceat, opus est, vt vel antea causam
expresserit, & nunc ex altera causa agat. d.l. si mater.
§.si quis autem. vel saltem agat ex noua causa, quæ postea superuenerit, vt quia post prius iudicium dominium rei acquisiuit.d.l.si mater.§. eandem. d.l.si is qui
9 heres. in princ. ¶ Nota tertiò, eum, qui in rem egit
nec obtinuit, posse eandem rem condicere sine metu
10 exceptionis.l.vlt. ¶ Nota quartò interdum contra exceptionem rei iudicatæ dari replicationem, æquitate
11 postulante, vt in specie. d.l.si mater.in princ. ¶ Nota
quintò non solum dari exceptionem, sed etiam replicationem rei iudicatæ.d.l.si a te.9.§.1.l. si quis rem.24.

III. *De diuersis temporalibus præscriptionibus & de accessionibus possessionum.*

1 TErtia est præscriptio temporis quæ multas species
sub se continet, sed omnes ad tria genera mihi
videntur referri posse. I. Actioni in personam temporali opponitur exceptio illius temporis finiti quo actio
terminatur: veluti si quis agat redhibitoria post sex
menses, aut quanto minoris post annum. D. de ædil.
edi.l.sciendum.19.§.vlt.aut de dolo post biennium. C.
de do. l. vlt. aut restitutionem propter absentiam vel
minorem ætatem petat post quadriennium.C.de tempor. in integ. restit. min. l. vlt. Et similiter exceptioni
temporali opponitur replicatio, vt si de non numerata pecunia excipiatur post biennium. C. de non nume. pecun. l. in contractib.14. in princ. II. Actioni in
personam perpetuæ præscribitur ex constitutionibus
longissimo tempore, id est triginta vel quadraginta
annis.C.de constit.pecun.l.2. & de præscript. trig. vel
quadrag. anno.l.3. & 4. & Instit.de perpet.& tempor.
act. in princ. III. Actioni in rem opponitur præscriptio longi temporis, id est, decem annorum inter præsentes, aut viginti inter absentes. ff. si seru. vindic.l.si
quis diuturno.10.in prin.& C. de præscript.lon.temp.
to.tit. Sed si res mobilis cum iusto titulo possideatur,
triennium sufficit. C. de vsucap.transform.l.vn.Instit.
de vsucap.in princ. ¶ In hoc tertio exceptionis gene- 2
re habetur ratio interruptionis, & accessionis. Nam
interruptio possessionis nocet præscribenti, quia possessio continuata requiritur: & accessio prodest, quia
tempus primi possessoris coniungitur cum tempore
eius qui ab illo causam habet, vt dictum fuit in tit. de
vsurpat.& vsucap. Hìc igitur datur regula, quòd successori accedit tempus decessoris: vt possessio defuncti vel venditoris accedit possessioni heredis vel emptoris. l. de accessionibus. 14. Et additur limitatio,
dummodò ipse quoque successor aliquo tempore possederit. oportet enim esse in successore tempus, cui
accedat & adhæreat tempus decessoris.l.vlt.

IV. *De dolo malo, & metus exceptione*

QVarta est exceptio doli mali à prætore proposita, 1
ne cui dolus suus per occasionem iuris ciuilis
contra naturalem æquitatem prosit. l.1. §.1. Ergo hæc
exceptio naturali æquitate nititur, ac datur cuicumque actionem æquitate defensionis infringere volenti.l.qui æquitate.12. Ex eadem igitur causa competit,
ex qua de dolo actio.l.2.Sed ab ea differt. I. Quia non
est subsidiaria, vt actio de dolo, sed cum omnibus exceptionibus concurrit, quia dolo facit, quicumque
petit id, à cuius petitione potest quacumque exceptione summoueri.l.2.§.& generaliter. Proinde actionem
de dolo excludit, nam qui sua exceptione doli seruare
potest, de dolo agere nequit.ff.de dolo.l.vlt. II. Quia
non finiuntur certo tempore, vt actio de dolo, quæ
non datur vltra biennium continuum.C.eod.l.vlt.sed
perpetuò competit. l.5. §.vlt. ¶ Hæc exceptio I. Est 2
peremptoria Instit.de except.§.perpetuæ. II. Ex parte eius cui opponitur, est in personam, non in rem
concepta. proinde non sufficit ostendere dolum esse
in re, vel alium dolo fecisse, sed opus est ostendere
ipsum actorem, cui exceptio opponitur dolum commisisse.l.2.§.1. Suus enim cuique dolus nocere debet,
non alienus.l. Procurator.11. Quocirca dolus venditoris non nocet emptori. l.4. §. de auctoris. Dolus tamen donatoris nocet donatario. adeo vt manifesta
hìc obseruetur distinctio inter causas onerosas, & lucratiuas.d.l.4.§.auctoris autem. An dolus procuratoris domino obsit, vide d.l.4.§.quæsitum. & d.l. procurator. An dolus filij vel serui noceat patri vel domino, vide d.l.4.§. in hac exceptione. III. Ex parte eius
qui de dolo excipit, est in rem: quia non quæritur, aduersus quem dolus sit commissus, sed an in ea re sit

dolo malo factum à parte actoris. d.l.2.§ planè. Hæc igitur exceptio rei cohæret, & fideiussori quoque prodest. ff. de exceptio. l. 7. §. 1. IV. Eius cui opponitur, existimationem suggillat, ideóque aduersus parentem vel patronum non datur, sed aduersus has personas in factum excipere oportet, non facta doli men-
3 tione. d. l. 4. §. aduersus. ¶ Non solùm autem datur contra actionem exceptio doli, sed etiam contra exceptionem, putà Macedoniani, replicatio doli. d. l. 4. §. contra. Sed contra doli exceptionem replicatio doli
4 non admittitur. d. l. 4. §. Marcellus. ¶ Quinta est exceptio metus, prætoria. d. l. 4. §. pen. peremptoria. Instit. de action. §. perpetuæ. reum damnatione eximens. Instit. eod. §. 1. rei cohærens. ff. eod. l. 7. §. 1. & omninò in rem scripta, etiã ex parte eius cui obiicitur. non enim inspicimus, an is, qui agit, metum fecerit, sed an omnino metus illatus sit. d. l. 4. §. penult. cùm enim metus habeat in se ignorantiam, non debet quis adstringi, vt personam designet, quæ vim aut metum adhibuit. ff. quod met. cau. l. item si cum exceptione. 14. §. in hac
5 actione. ¶ Hanc exceptionem filius patri in cuius potestate est, obiicere non potest. d. l. 4. §. vlt.

V. *Quarum rerum actio non datur.*

1 SExta est exceptio iurisiurandi. Nam si reus, actore vel iudice deferente, iurauerit se dare non oportere, vel rem petitoris non esse; aut, cum iurare paratus esset, remissa ei sit necessitas iurandi: inde acquirit exceptionem. ff. de iureiur. l. 3. in prin. l. nam posteaquàm. 9. §. 1. l. sed si possessori. 11. in pr. l. in duobus. 28. §. vlt. similem exceptioni rei iudicatæ; quia iusiurandum vicem rei iudicatæ obtinet. l. 1. in pr. & ff. de iureiur. l. vlt. §. vlt. Sed & vim transactionis habere dicitur. ff. eod. l. 2. & acceptilationis. ff. eod. l. iusiurandum à debitore 40. & solutionis. ff. eod. l. iusiurandum. etiam. 27. d. l. in duobus 28. §. 1. Denique si iuratum esse dicatur; non quæritur, an debeatur, sed an iuratum sit. ff. eod. l. 5. §. dato. Et si constet iuratum esse, reus absoluitur. ff. eod. l. iusiurandum & ad pecunias.
2 34. §. vlt. ¶ Nota primò iurari posse de quacumque re. ead. l. pr. & vel de toto, vel de parte, ita vt eatenus exceptio locum habeat, quatenus iuratum est. ff. eod.
3 l. 7. ¶ Nota secundò super quacumque actione iurari posse, ita vt quæcumque actio per hanc exceptionem summoueatur. ff. eod. l. 3. §. 1. & seqq. etiam actio ex iureiurando. d. l. in duobus. §. vlt. & l. seq. necnon actio popularis, dummodò bona fide iusiurandum de-
4 latum sit. ff. eod. l. cum qui. 30. §. 1. ¶ Nota tertiò iurisiurandi exceptionem dari I. Ei qui iurauit. d. l. 7. II. Eius successori siue in ius siue in rem successerit. d.
2 l. 7. & l. seq. III. Reo ex iureiurando fideiussoris, nisi de sua tantum persona iurauerit, quasi non fideiusserit. l. 1. §. si fideiussor. & ff. de iureiur. d. l. in duobus. §. 1. & l. vlt. §. 1. IV. Fideiussori ex iureiurando rei principalis. d. l. in duobus. §. 1. & d. l. vlt. §. vlt. V. Correo iurantis. d. l. in duobus. §. ex duobus. quemadmodum & delatum ab vno ex reis, etiam alteri nocet. ead. l. pr. VI. Ei cuius procurator vel defensor iurauit. ff. eod. l. nam posteaquàm. 9. §. pen. & l. vlt. §. sed etsi. VII. Patri vel domino iurantis. l. 2. in pr. & ff. de iureiur. l. si seruus. 23. & l. seq. VIII. Filio eius qui iurauit. ff. eod. l.
5 qui iurasse. 26. §. 1. ¶ Contra hanc exceptionem interdum replicatio, vt propter minorem ætatem. d. l. nam posteaquàm. §. si minor. vel propter creditores fraudatos. ead. l. §. sed etsi. vel ob noua instrumenta post iusiurandum à iudice delatum reperta. ff. eod. l.
6 admonendi. 31. ¶ Septima est exceptio quod libertatis onerandæ causâ. Dicuntur autem libertatis onerandæ causâ facta, quæ ita liberto imponuntur, vt, si patronum offenderit, petantur: adeo vt libertus semper sit in metu, propter quem metum quoduis sustineat patrono præcipiente. Nec refert, vtrum tempore manumissionis, an ex interuallo impositum sit, si liquidò appareat libertum metu solo, vel nimia patroni reuerentia ita se subiecisse. l. 1. §. quę onerãdæ. & §. seq. & l. 2. §. vlt. ¶ Octaua est exceptio quòd in alea ge- 6
stum sit. d. l. 2. §. 1. ¶ Notandum est prætorem ita de 7
his tribus causis edixisse, vt negarit se actionem daturum de eo, de quo iuratum est. ff. de iureiur. l. nam posteaquam. 9. in princ. aut de eo quod libertatis onerandæ causâ patronus stipulatus est. d. l. 1. §. quæ onerandæ. aut de eo quod in alea gestum est. ff. de alear. l. 1. in pr. Quamobrem compositori Digestorum placuit has tres causas sub vna rubrica, *Quarum rerum actio non datur*, coniungere. Intellige non dari, id est, à prætore denegari actionem, si manifestum sit vel fuisse iuratum, vel oneratam libertatem, vel in alea gestum, alioquin actio proponetur, eíque exceptio obiicietur. d. l. nam posteaquam. in pr. Neque tamen in his solis causis hoc obtinet. Nam ex causa quoque Macedoniani senatusconsulti modò dicitur denegari seu non dari actionem, modò dari exceptionem, vt passim videre est in titulo ff. de senatuscons. Macedon. Idem obtinet in causa litigiosi, de qua titulo seq.

VI. *De litigiosis.*

NOna est exceptio litigiosi. Res litigiosa est, de 1
cuius dominio lis mota est, in ius vocato aduersario. Nou. 112. cap. 1. vel procuratore, siue tutore aut curatore eius. l. 1. in fin. Controuersia de hypotheca, rem litigiosam non facit. C. h. t. l. 1. & de distract. pign. l. 2. Quod autem glo. & Doctores in l. 2. C. h. t. aiunt rem litigiosam fieri iudicio personali per litis contestationem, mihi probari non potest. ¶ Vitium litigio- 2
si reddit alienationem irritam. C. h. t. l. 2. l. vlt. §. 1. ergo actio à prætore denegabitur. sed & exceptio dari dicitur. l. 1. §. 1. quod superiori titulo exposui. ¶ Exci- 3
pitur, nisi res alienata sit ex causa dotis, vel donationis propter nuptias, vel transactionis, vel diuisionis, vel legati seu fideicommissi. C. h. t. l. vlt. in fin. vel ex alia iusta & necessaria causa. ff. de hered. petit. l. 5. & famil. erciscun. l. alienationes. 13. ¶ De pœna litigiosi 4
vide l. vlt. & C. eod. l. vlt. Hucusque de exceptionib.

VII. *De obligationibus & actionibus.*

COnsequenter dicendum de actionibus, quia ve- 1
rò obligatio est mater actionis. ff. de procurat. l. licèt. 42. §. ea obligatio. & multæ diuisiones obligationibus & actionibus communes sunt, idcirco de obligationibus simul tractabitur. ¶ Obligatio est iuris 2
vinculum, quo quis facere, vel soluere, vel præstare aliquid tenetur. l. 3. in prin. ¶ Diuiditur multis modis. 3
I. In naturalem, & ciuilem. Naturalis dicitur, quæ iure naturali, id est iure gentium, est introducta. ff. de iust. & iu. l. 5. nec iure ciuili confirmatur, sed solo æquitatis vinculo continetur. ff. de. solut. l. Stichum. 95. §. naturalis. Ciuilis est, quæ iure ciuili introducta, vel confirmata est, ita vt actionem pariat. ff. commoda. l. in commodato. 17. §. sicut. Ius ciuile hic accipio, prout iuri gentium opponitur, & sub se etiam ius prætorium complectitur. Hæc obligatio à Iustiniano definitur Iuris vinculum, quo necessitate adstringimur alicuius rei soluendæ secundum nostræ ciuitatis iura. Instit. de oblig. in princ. Naturalis obligationis duo sunt genera. aliæ

ra.aliæ namque sunt leuiores, quæ nullum iuris effectum pariunt, vt obligatio ad ἀντίδωρα, id est ad remunerationem præstandam. ff. de hered.petit.l.sed etsi.25. §. consuluit. aliæ arctiores, vt ex nudo pacto, quæ in iure ciuili varios effectus habent. Quod enim ita debetur, compensationem tribuit. ff. de compens.l.6. nouare, & nouari potest. ff. de nouat.l.1. constitui potest. ff. de pecun. constit.l.1.§.pen. effici vt fideiussor. ff. de fideiuss.l.1.l.6.in fi.& l.seq. & Instit.eod.§ 1.vel pignus non inutiliter accedere possit. ff. de pignor.l.quæsitum. 14.§.1.& ad Trebell. l.debitor.59. vers. remanet ergo. & quandoque peti potest. l. naturales.10. & ff. de fideiuss.l.fideiussor.16.§.naturales.& ff. de negot.gest.l.3.§. pupillus. & de condict. indeb.l. naturaliter.13.§.1.& l. seq.& commo.l.3. in princ.& de auctor. tutor. l.5.§.1. Ciuilis subdiuiditur in ciuilem propriè dictam seu legitimam & honorariam seu prætoriam. quamquam hæc diuisio etiam actioni quodammodò conuenit. Ciuilis propriè dicitur, quæ vel iure ciuili est introducta, vel iure ciuili comprobata. Ius ciuile hîc accipio prout iuri prætorio opponitur, & est iuris ciuilis latè sumpti pars. Prætoria est, quæ iure prætorio est introducta.l.actionum.25.§.vlt.& Instit. de oblig.§.1. Prætoriarum appellatione continentur etiam ædilitiæ, argum.vers.prætorias. Institu.de diuis.stipul. II. Aut est obligatio diuidua, id est rei diuiduæ, vt decem; aut indiuidua, id est rei indiuiduæ, vt seruitutis. ff. tit.prox. l.2.§.1. III. Aut est pura: aut ad diem, veluti vsque ad Kalendas illas: aut ex die, veluti ex Kal. illis: aut sub conditione, veluti si nauis ex Asia venerit: aut sub modo, veluti si decem aut homo alternatè debeatur: aut cum accessione; quæ vel sit personæ, veluti si mihi aut Titio decem promiseris; vel rei, veluti si mihi decem aut Titio Stichum promiseris. l. obligationum ferè.44. IV. Aut obligamur re, vt mutuo, commodato: aut verbis, vt stipulatione; aut simul vtroque, vt commodato stipulatione confirmato: aut consensu, vt emptione & venditione: aut lege siue iure honorario iubente seu vetante aliquid fieri: aut necessitate, vt cum seruus, tamquàm heres domini sui necessarius, obstringitur volens nolens oneribus hereditariis: aut peccato, id est delicto, vel quasi delicto. l. obligamur.52. Adde, aut literis. Institut. de oblig. §. vltim.

4 ¶ Actio est ius persequendi in iudicio, quod sibi debetur.l.nihil.51.& Instit.de action. in pr. Persequendi verbum latè accipe, vt omnibus actionibus conueniat, vt in l.actio.28.& in l.in honorariis. 35. quamuis propriè persecutio dicatur, quæ extraordinaria est. ff. de verb.signific.l.pecuniæ.178. Similiter verbum *in iure*, debet latè accipi, vt omnem petitionem complectatur, siue sit in iure apud magistratum, siue in iudicio apud iudicem pedaneum. Item verbum *quod sibi debetur*, latè accipi debet, vt non solùm conueniat actioni in personam, sed etiam in rem. licèt enim res nostra nobis deberi nequeat. §. de aur. & argen. lega. l. Quintus. 17.§. argento. l. scribit. 34. in pr. tamen eius

5 restitutionem nobis deberi nihil vetat. ¶ Actionum diuisiones petantur ex tit. ff. de iudic. Nam iudiciorum diuisiones, sexta, vndecima, decima quarta, decima

6 quinta etiam actionibus conueniunt. ¶ Communes autem diuisiones obligationis & actionis sunt hæ: I. Vel est ex contractu, vel ex quasi contractu, vel ex delicto, vel ex quasi delicto. l. 1. in princ. (vbi cùm Iurisconsultus ait *ex variis causarum figuris*, intelligit quasi contractus, & quasi delicta) & Instit. de oblig. §. vltim. Contractus fit mutuo consensu habente causam, id est vim producendæ actionis, vt mutuum, stipulatio, &c. quasi contractus fit vnius voluntate causam habente, vt negotiorum gestio, vel consensu non habente causam, Vt pactum nudum. delictum dolo, quasi delictum culpâ committitur. II. Vel est ex contractu (id est, contractu propriè dicto, vel quasi contractu) vel ex facto, (id est, ex delicto, vel quasi delicto) vel in factum, cùm scilicèt aliquis non tenetur iure ciuili, sed tantùm iure prætorio ex bono & æquo. l. actionum. 25. §. 1. III. Aut est perpetua, aut temporalis. Institut. de perpet. & tempor. actio in princip. IV. Aut est transitoria ad heredes, aut non. Institut. eod. §. 1. Reliquas diuisiones pete ex titulo ff. de iudic. huc enim spectant iudiciorum diuisiones, prima, secunda, tertia, septima, octaua, nona, decima, duodecima, decimatertia, decimaoctaua. ¶ Nota primò obligationis verbum esse ho- 7
monymum: quia modò sumitur latè, vt complectatur etiam naturalem obligationem, licèt impropriè dicatur obligatio. ff. de fideiuss. l. fideiussor. 16. §. naturales. & de solut. l. Stichum. 95. §. naturalis modò angustè, vt obligationem ciuilem significet naturali exclusâ. Institut. de oblig. §. 1. ¶ Nota secundò 8
actionis vocabulum capi tribus modis. I. Angustè & propriè pro condictione, id est, actione in personam. l. actio in personam. 28. II. Latè & generaliter, vt tam actionem in rem, quam in personam complectatur. d. l. actionum. in princip. III. Latissimè & impropriè, vt non solùm dictas actiones, sed etiam alia iuris remedia, vt stipulationes prætorias, & interdicta comprehendat. l. actionis verbo. 37.
¶ Nota tertiò obligationis substantiam non in eo 9
consistere, vt rem nostram faciat, sed vt personam nobis obstringat ad dandum, vel faciendum, vel præstandum. l. 3.

IVLII PACII A BERIGA I. C.

ISAGOGICORVM IN PANDECTAS PARS VII.

LIBER XLV.

TITVLVS I.

De verborum obligationibus.

EXPOSITÆ sunt duæ iudiciorum di- 1
uisiones: prima in prima & secunda parte, vbi declarata sunt iudicia senatus, magistratuum, arbitrorum compromissariorum, & iudicum pedaneorum realia, personalia, & mixta: secunda in sequentibus partibus, in quibus dictum est de conditionibus, præiudiciis, iudicio petitorio, & iudiciis possessoriis, nec non de his quæ dictis iudiciorum generibus communia sunt: tertia & vltima iudiciorum diuisio in hac septima parte perpurgabitur. Aut enim est iudicium priuatum, aut publicum. Illud subdiuiditur in ciuile, & criminale; quod partim est ordinarium, partim extraordinarium. hoc subdiuiditur in populare, criminale, & extraordinarium, hîc autem voco extraordinaria iudicia, fiscalia, militaria, & municipalia. Ergo in hac

in hac parte ordine explicabuntur causæ quædam ci-
uiles, delicta ordinaria, delicta extraordinaria, iudi-
cia popularia, crimina publica, iura fiscalia, iura mi-
litaria, & iura municipalia. Ciuil es causæ sunt multæ:
sed cùm aliæ suis locis iam sint expositæ, superest vt
nunc agatur de stipulatione, quæ rectissimè ciuilis di-
citur, cùm iure ciuili sit introducta. Instit. de action. §.
de constituta. glo. in l. 5. ff. de iust. & iu. & in §. sed ius
2 quidem. vers. & ex hoc iure. Instit. de iu. natur. ¶ Sti-
pulatio est contractus, qui verbis perficitur præceden-
te interrogatione, & sequente congrua responsione.
Instit. h. t. in princ. & ff. tit. prox. l. 1. §. verbis. l. obliga-
mur. 52. §. verbis. vel, verborum conceptio, quibus is,
qui interrogatur, daturum facturumue se quod inter-
3 rogatus est, respondet. l. 5. §. 1. ¶ Dicta est stipulatio
à stipulato, quod veteribus significabat firmum. Instit.
h. t. in pr. Nam est firmissimus contractus, per quem
nobis cauetur. ff. de stipul. prætor. l. 1. §. & est scien-
dum. Idcirco ad alias quascumque obligationes con-
firmandas adhiberi solet. l. 5. vers. nam & ob ipsam.
4 ¶ Est autem stricti iuris, excepta stipulatione dotis. C.
de rei vxor. act. l. vn. §. sed et si. Et in dubio cùm quæ-
ritur quid actum sit, verba contra stipulatorem inter-
pretamur, qui sibi debet imputare cur non apertiùs
locutus sit proinde quicquid non est verbis expres-
sum, non suppletur, sed prætermissum intelligitur. l.
stipulatio ista. 38. §. in stipulationibus. l. quicquid ad-
stringendæ. 99. Quocirca commodissimum est stipu-
lationes ita concipere, vt quęcumque specialiter com-
prehendi possunt, expressè contineantur; ob ea verò,
quæ contrahentibus non occurrunt, & ob incertos
casus, doli clausula apponatur. l. stipulationes com-
modissimum. 53. qua respõdens promittit dolum ma-
lum abesse abfuturúmque esse. d. l. stipulatio ista. §. si
5 quis dolum. l. ex ea. 121. in pr. ¶ Diuiditur stipulatio
multis modis. Prima diuisio est, quòd stipulatio fit
aut vna lingua, vt Latinâ, vel Græcâ, vel alia quacum-
que; aut diuersis linguis, veluti si Latinè stipulanti
6 respondeatur Græcè d. l. 1. §. vlt. ¶ Secunda diuisio est,
quòd omnis stipulatio vel consistit in dando, veluti,
decem dabis? vel in faciendo, veluti, *Insulam ædificabis?*
vel in vtroque, veluti, *dabis decem, & facies insulam?*
l. 2. in princ. id est, vel stipulamur rem, vel factum, vel
vtrumque. Instit. eod. §. vlt. Res autem est genus, vel
species. l. in stipulationibus. 54. Factum intellige vel
affirmatum, vel negatum: quia facti obligatio con-
sistit vel in faciendo, vel in non faciendo. l. vbi. 75. §.
7 qui id quod. & Instit. eod. d. §. vlt. ¶ Tertia diuisio est,
quòd aut est stipulatio omninò diuidua, quia est rei
diuiduæ, quæ per partes solui potest, vt decem: aut
omnino indiuidua, quia res promissa partes non reci-
pit, vt iter, actus, via: aut partim diuidua, partim
indiuidua; quia res in stipulatum deducta, partes qui-
dem recipit, sed nisi tota detur, stipulationi satis non
fit, vt homo, vel aliud genus. d. l. 2. §. 1. d. l. in stipula-
tionibus. 54. & l. stipulationes non diuiduntur. 72.
8 ¶ Quarta diuisio est, quòd stipulatio aut est certa, id
est rei certæ; aut incerta, id est rei incertæ. l. stipula-
tionum. 74. & l. seq. l. triticum. 94. & Instit. eod. in prin.
9 ¶ Quinta diuisio est in simplicem, & multiplicem.
Simplex est, quæ vna est: qualis est etiam stipulatio
annua. l. si Stichum. 16. §. 1. Multiplex est stipulatio
multarum rerum. l. 1. §. pen. l. scire. 29. in princ. l. vbi. 75.
§. pen. specialiter expressarum. l. quod dicitur tot. 86. l.
pluribus. 140. in princ. & stipulatio annuâ bimâ trimâ
10 die. ead. l. §. 1. ¶ Sexta diuisio est tripertita, aut enim
est stipulatio pura, aut in diem, aut conditionalis. l.
eum qui Kalendis. 41. §. 1. l. eum qui ita. 56. §. vlt. l. quo-
ties. 59. l. interdum. 73. l. in executione. 85. §. vlt. l. si quis
ita. 129. & ff. tit. prox. l. obligationum ferè. 44. §. fi. & In-
stit. eod. §. omnis.

II. *De duobus reis constituendis.*

SEptima diuisio à personis contrahentibus sumi-
tur. aut enim vnus stipulatur, & vnus promittit:
aut duo rei stipulantur, vel promittunt. Hanc diuisio-
nem exposui. Instit. hoc tit.

III. *De stipulatione seruorum.*

OCtaua diuisio similiter à personis contrahenti-
bus ducitur: quia vel homo liber stipulationem
contrahit, vel seruus, vt exposui Instit. hoc tit.

LIBER XLVI

TITVLVS I.

De fideiussoribus, & mandatoribus.

NONA diuisio est in stipulationem prin- 1
cipalem, & accessoriam, vt fideiussoris.
Nam qui suo nomine obligatur, est reus
principalis, qui alieno nomine, dicitur
fideiussor. ff. de oblig. & action. l. 1. § sed
aut proprio. videlicèt si principali obligatione manen-
te accedat: alioquin vocatur expromissor, vt docui
Instit. h. t. ¶ Nota primò fideiussores ideo accipi, vt 2
magis cautum stipulanti sit: quia contingere potest
vt reus principalis non sit soluendo. d. l. 1. §. sed aut
proprio. & Instit. h. t. in princ. ¶ Nota secundò cuiuis 3
obligationi fideiussorem posse accedere. l. Græcè. 8. §.
1. & Instit. eod. §. 1. ¶ Nota tertiò fideiussorem posse 4
adhiberi vel pro præsenti, vel pro futura obligatione.
l. 6. in fin. & Instit. eod. §. fideiussor & præcedere. non
tamen conueniri potest antequam reus principalis sit
obligatus l. fideiussor. 57. ¶ Nota quartò fideiuberi 5
vel Latinè, vel Græcè, vel alia quauis lingua. d. l. Græ-
cè. in pr. & C. eod. l. blanditur. 12. & Instit. eod. §. pen.
¶ Nota quintò fideiussorem non posse plus debere, 6
quàm reus principalis debeat, & omninò non posse in
deteriorem causam adhiberi d. l. Græcè. §. illud. l. hi
qui. 34. & Instit. eod. §. fideiussores. nisi quod ad hoc,
vt arctiùs obligetur. nam si reus principalis naturali-
ter debeat, fideiussor nihilominùs etiam ciuiliter obli-
gatur. d. l. 6. §. vlt. & Instit. eod. §. 1. ¶ Nota sextò obli- 7
gationem fideiussoris transmitti in heredem. l. 4. §. 1. &
C. eod. l. fideiussoris. 24. & Instit. eod. §. fideiussor non
tantùm. ¶ Nota septimò, sicut contra fideiussorem 8
datur stipulanti actio ex stipulatione, ita ipsi fideius-
sori dari varia remedia. I. Habet beneficium ordinis
ex Nou. 4. cap. 1. vt ante reum principalem excussum
conueniri non possit, sublata electione, quæ iure Co-
dicis creditori dabatur vtrum mallet reum an fideius-
sorem an vtrosque pro partibus conuenire. C. h. t. l. 3.
l. 5. l. si alienam. 19. & ll. seqq. l. reos. 23. II. Si multi sint
fideiussores, quamuis singuli teneantur in solidum, ta-
men habent beneficium (quod vocant) diuisionis, id
est, fideiussor in solidum conuentus, potest ex episto-
la Diui Hadriani exceptionem creditori opponere,
qua eum cogat actionem suam diuidere in singulos
qui tempore litis contestatæ soluendo sunt, & ita eos
pro partibus conuenire. l. inter fideiussores. 26. & ll.
seqq. l. inter eos. 51. & C. eod. l. fideiussor. 12. §. 1. & In-
stit. eod. §. si plures. III. Potest vnus ex multis fideius-
soribus à creditore conuentus desiderare, vt ius pigno-
ris vel actiones sibi contra confideiussores cedat. l. fi-
deiusso

deiussorib.17.& C.eod.l.a.l.cùm alter.11.l.mandati.14.
non habet enim actionem contra fideiussores, qua
partes ab eis repetat. d.§. si plures. nisi actio sibi cessa
sit à creditore.l.vt fideiussor.39. IV. Datur fideiussori
contra reum principalem actio mandati. d. l.mandati.
& Instit.eod §.si quid autem. videlicèt si eius manda-
to fideiussit; alioquin aget negotiorum gestorum. ff.
manda.l.ex mandato.20.§.1.aut si pro inuito, vel do-
nandi animo fideiussit, nullam habet actionem ad id
repetendum quod soluit. D. eod. l.6.§. si passus. & l.si
13 pro te.40.Hæc dicta sint de fideiussoribus. ¶ Quibus
similes sunt mandatores: nam & hi pro alio interce-
dunt, & habent dicta beneficia ordinis, diuisionis, &
cedendarum actionum.l.si fideiussores.41.§.1. & C.de
constit.pecun.l.vlt.& No.4.cap.1. Sed mandator per-
spicuè à fideiussore differt. I. Quia creditori fideiussor
tenetur ex stipulatione. Instit. h.t.§. vlt. & ff. de oblig.
& act. l.1.§. verbis.& §. seq. mandator autem tenetur
mandati, vt quia mandauit pecuniam Titio credi.
II. Quia fideiussor obligationem principalem & præ-
cedere & sequi potest, vt suprà notaui: mandator au-
tem semper præcedit. ff.manda. l.si verò non remune-
randi.12.§. si post creditam.

II. *De nouationibus & delegationibus.*

1 DEcima diuisio est, quòd omnis stipulatio vel est
vtilis, vel inutilis. Tribus autem modis contin-
git vt stipulatio fit inutilis. I. Si ab initio ipso iure
non valeat, vt facta contra ius, vel bonos mores. ff.de
verb. obligat. l.generaliter. 26. & l. seq. l.si stipulator,
35.§.1.l. stipulatio hoc modo.61.l.si flagitij.123. & in
aliis casibus, quorum declaratio pertinet ad tit. C. &
Institut. de inutil. stipul. II. Si qua exceptione, putà
doli infirmetur. l. si quis cùm aliter. 36. huius autem
expositio pertinet ad tractatũ de exceptionibus. III.Si
ab initio valebat, & postea vel in aliam translata &
transfusa, vel omnino & simpliciter sublata est. Trans-
funditur per nouationem:cuius species est delegatio:
nam prior obligatio tollitur, & posterior in eius lo-
cum succedit. dicendum igitur hoc loco est de noua-
2 tionibus. & delegationibus. ¶ Nouatio à nouo, & à
noua obligatione nomen accepit. est enim prioris de-
biti in aliam obligationem vel naturalem vel ciuilem
transfusio atque translatio:hoc est,cùm ex præcedenti
causa ita noua cõstituitur,vt prior perimatur.l.1.in pr.
3 ¶ Nouari autem omnis obligatio potest. d.l.1.§.1.& l.
seq. & vel vna obligatio nouatur, vel multæ simul.l.si
is cui.26.l.vlt.§.vlt.& Instit.quib.mod.toll.oblig.§.est
4 autem. ¶ Vt nouatio fiat, neque posterior obligatio
priori accedat,olim oportebat id agi vt obligatio no-
uaretur. l.2. hodie ea Iustiniani constitutione opus est
id expressè agi. C.eod. l.vlt. & Instit. quib. mod.toll.
5 oblig.§. pen. ¶ Nouatio est duplex: voluntaria, quæ
fit per stipulationem; & necessaria, quæ fit iudicio. l.
aliam.29. & C. eod. l. 1. & l. 3. id est, cùm debitor est
condemnatus. ff quod met. cau. l. item si cum exce-
ptione.14.§. quid si homo. & de pignorib. l.si fundus.
16.§.si pluris & cùm is, cui mandatæ sunt contra Ti-
tium actiones, cuive Titius delegatus est, eum iudicio
conuenit, & litem contestatus est. l. delegare est.11.§.
6 1.& C.eod.l.3. ¶ Delegatio quoque est duplex: alia
crediti siue actionis quæ ceditur seu mandatur. ff. de
pecul.l.quod debetur. 51. alia est delegatio debiti seu
debitoris, de qua hoc tit. agitur. Illa fit solo consensu
delegantis & eius cui delegatur: hæc requirit consen-
sum etiam delegati. C. h.t.l.1. & l.6. In hac significa-
tione delegare est vice sua alium reum dare creditori,
vel cui creditor iussit. d. l. delegare est. in princ. dare
(inquam) quouis consensu, etiã citra stipulationem. l.
delegare scriptum. 17. Sed vt per delegationem fiat
nouatio, necesse est vt creditor à debitore sibi delega-
to stipuletur, vel contra eum litem contestetur. C.eod.
l.1.& l.3. quapropter dictum est delegationem (sub-
audi, perfectam, quæ obligationem nouet) fieri vel per
stipulationem, vel per litis contestationem. d. l. dele-
gare est. Dictum est de obligatione nouanda: posthæc
dicendum de ea prorsus tollenda.

III. *De solutionibus & liberationibus.*

TOllitur obligatio solutione & liberatione. Solu- 1
tionis verbum accipitur duobus modis. I. Re-
fertur ad obligationem. D. de re iudica. l.4. §. pen. seu
causam obligationis, vt contractum. l. Stichum.95.§.
vlt.l.cùm ex pluribus. 97. siue ad debitorem, qui sicut
per obligationem adstringitur, ita per liberationem
dicitur solui.l.si debitor.91.& Instit.quib.alien.lic.vel
non.§.admonendi. vers. qua dispositum. vel absolui.l.
si decem.21. In hac significatione solutio non differt
à liberatione.l.solutionis.54.& ff.de diu.reg.iur.l.libe-
rationis.47. II. Refertur ad rem solutam: túncque est
vna ex causis debitorem liberantibus. In hac autem
significatione bifariam differt à liberatione: quia li-
beratio est effectus solutionis, non tamen adæquatus,
cùm aliis quoque modis contingat vt aliquis libere-
tur, veluti nouatione, rei interitu, &c. In hac posterio-
ri significatione solutio accipitur à Iustiniano in defi-
nitione acceptilationis. Instit. quib. mod. toll. oblig.
§.1. vbi acceptilatio definitur imaginaria solutio: cùm
non sit imaginaria, sed vera liberatio. ¶ Liberatio- 2
num causæ variæ sunt, ac bifariam diuiduntur. I. Par-
tim naturales sunt, vt debiti solutio, & rei interitus:
partim ciuiles, vt acceptilatio, & confusio. l. penult.
Ne intelligas naturales, quæ naturali rationi consen-
taneæ, vel quæ iurisgentium sunt. nam acceptilatio,
quæ verbis fit. ff. tit.prox.l.an inutilis.8.§.acceptum. &
iuri gentium adscribitur. d.l.an inutilis.§. vltim. secun-
dum naturalem rationem tollit verborum obligatio-
nem. ff. de diu.reg.iur.l. nihil tam naturale.35.non ta-
men naturaliter, sed ciuiliter dicitur verborum obli-
gationem tollere.d.l.pen. Ergo dicere cogimur natu-
rales modos appellari, qui in ipsa re spectantur; reli-
quos esse ciuiles. hæc enim interpretatio exemplis
propositis in d. l.pen. maximè conuenit. II. Aliæ sunt
generales, quib. quæcumque obligationes dissoluun-
tur, vt solutio rei debitæ; aliæ particulares & quarun-
dam obligationum propriæ, vt acceptilatio tollit ver-
borum obligationem dumtaxat. d.l.an inutilis.§.acce-
ptum & Instit. quib. mod.tollit.oblig.§.1.& consensu
tolluntur solæ obligationes consensu constantes. l.
prout quidque.80 l.Stichum 95 §. vlt. & ff.de diuers.
reg iur.d.l. nihil tam naturale.& ff.de pact. l.7.§.adeo.
l ab emptione.58.& Insti.quib.mod.tollit.oblig.§.vlt.
¶ Iam singulas liberationum causas specialiter consi- 3
deremus. Prima causa est solutio eius quod debetur.
l.pro vt quidque.80.vel si quis volenti creditori aliud
pro alio soluat. C. h.t.l. manifesti. 17. & Instit.quib.
mod. toll. oblig. in princ. (Nam neque inuito aliud
quàm quod debetur, solui potest. C.h.t.l.eum à quo.
16.& ff.de reb.cred.l.2.§.1.neque si creditorem debitor
deceperit, putà æs pro auro soluerit, liberationem ea
solutione consequitur. l. si cùm aurum. 50.) vel si quis
id soluat, quod est in solutione, licèt non sit in obli-
gatione.l. si quis stipulatus.57. & ff.de re iudic.l.6.§.1.
Quòd si quis partem debitæ quãtitatis vel speciei sol-
uerit, pro parte liberatur; & si is qui genus debet,
partem speciei soluens, nulla ex parte liberatur; ne

fortè diuersas partes in diuersis speciebus soluere ve-
lit.l.stipulatus. 9.§.1. Regulariter tamen creditor non
cogitur partem accipere, vt exposui centur. 3. quæst.
4 70. & in Epitu iur. disput. 15. the. 25. ¶ Nota primò
solutionem esse verbum homonymum: cùm enim ad
obligationem vel causam obligationis refertur, latissi-
mè patet, atque omnem liberationem comprehen-
dit, vt suprà notaui. Cùm autem rei solutæ tribuitur,
5 specialis modus est obligationis dissoluendæ. ¶ No-
ta secundò creditorem pecuniæ non cogi aliâ formâ
quàm debeantur, nummos accipere. vt putà cui de-
bentur aurei solares, non cogitur accipere valorem in
moneta, si quid damni inde passurus sit, vt quia pecu-
niam alio dslaturus est, nec ita commodè argentea vel
ærea moneta deferri potest, vt aurei. l. 99. quæ malè
in Pand. Flor. incipit *debitorem*, legendum enim cum
6 Græcis *creditorem*. ¶ Nota tertiò debitorem liberari,
etiamsi alius pro eo soluat. C. h. t.l. 5.l. manifesti. 17.
Quod non solùm obtinet in debitore, qui solui man-
dauit.l. quodlibet. 87. quo casu ipse soluisse videtur.l.
qui mandat. 56. sed etiam si pro debitore ignorante vel
inuito alius soluat.l. solutione 23.l.si pro me. 40.l. so-
7 luere. 53. & ff. de negot. gest. l. soluendo. 39. ¶ Nota
quartò solui posse ei qui potestatem exigendi habet.
C. eod.l. inductum.22. vt ipsi creditori.l.solutam.49.
& C. eod. l.4. & eius successori. Item procuratori, tu-
tori curatori.l.vero.12.in princ. l.quòd si fortè.14.§.si-
ue. & §§. seqq. & d.l.solutam. Ipsi autem pupillo sine
tutore solui non potest.l.pupillo.15. Ergo solutio non
prodest creditori. Instit. quib. alie. lic. vel non. §. ad-
monendi. vers.ideóque nisi per exceptionem doli ma-
li, quatenus pupillus pecuniam saluam habet, aut sal-
tem ex ea locupletior factus est.d.§.nunc admonendi.
vers.sin autem. & l. in pupillo.47. Item ei rectè solui-
tur, cui creditor solui iussit.l. qui hominem.34.§. qui
debitorem. d.l. solutam.49. & C. eod.l.4.l.inuito. 12.
Aliàs qui alij quàm creditori soluit, non liberatur. d.l.
qui hominem.§. si nullo.& C.eod.l.cùm maritum.11.
& d.l.inuito nisi aut creditor ratum habuerit.d.l.vero.
§.vlt.d.l. solutam.& C.eod.d.l.cùm maritum.& l.seq.
aut is qui exegit, ipsi creditori restituerit. d.l. qui ho-
minē. §.si prædo. in locúmve creditoris successerit. l.
pupilli.96.§. vlt. aut iusta ignorantia soluentem excu-
set, putà quia ignorabat mandatum esse à creditore
reuocatum.d.l. vero.§.sed etsi quis.l.si quis seruo.18.l.
si seruus. 32. d.l. qui hominem,§.si Titium.l.dispensa-
8 tori. 51. & ff. de reb. cred. l. pen. ¶ Nota quintò pro
solutione haberi, si debitor iubente creditore rem de-
9 bitam in conspectu eius ponat.l.pecuniam.79. ¶ No-
ta sextò ita demum solutionem tenere, & debitorem
liberari, si res fiat creditoris accipientis, & quidem
irreuocabiliter. Idcirco non liberatur, qui rem alienam
soluit. l. si quis aliam. 46. aut alij pignoratam. l. si rem
meam. 20. nec is qui rem solutam potest condictione
indebiti repetere, eò quòd exceptione perpetua tutus
erat. d.l. qui hominem. §.vlt.nec qui sic dedit vt reci-
peret. l.qui sic.55. Qui verò rem communem soluit,
pro parte tantùm liberatur.l.si is cui.94.§.1. Quamuis
autem res confestim creditoris non fiat, sed ex inter-
uallo eius fiat, aut fieri intelligatur: tamen liberatio
debitori obtingit: veluti si creditor rem sibi solutam
vsuceperit. l. is qui alienum.60. aut nummos ita cum
suis miscuerit, vt discerni ampliùs non possint. l. si
alieni.78. vel aliter eos consumpserit. l. Cassius. 17. &
10 d.l.si is cui.§.sed etsi. ¶ Nota septimò debitorem sol-
uere debere sua die, vel ante diem.l.quod certa.70.non
post.l. solidum. 85. quia qui tardiùs soluit, minus sol-
11 uere intelligitur. Insti.de action.§.plus autem. ¶ Nota
octauò, si quis ex multis causis debeat, in potestate
eius esse, in quam causam soluere velit. si causam non
expresserit, in potestate creditoris esse in quam causam
accipiat: sic tamen, vt, quasi negotium debitoris ge-
rat, in eam causam imputet, quæ grauior & durior est
debitori. vide l.1.2.3.4 5.6.7.8. l. ex pluribus.89. l. cùm
ex pluribus.97.l. Paulus respondit.101. §.1.l.creditor.
102. §. Valerius. l. cùm ex pluribus. 103. & C. eod.l.1.
¶ Nota nonò per solutionem non solùm liberari de- 12
bitorem, sed etiam accessiones, vt fideiussores, & pi-
gnora.l.in omnibus.43.& l.seq.& chirographum red-
di inutile.C.eod.l.inductum.22.illúdque posse debito-
rem condicere. C. eod. l. vlt. ¶ Nota decimò vnam 13
solutionem ad multas causas valere, & multas obliga-
tiones tollere, vt duorum reorum, vel rei & fideiusso-
ris.l.cùm quis.38.§. de peculio. l. in numerationib.44.
& ff.de duob.reis.l.3.in fi. & Institut.eod.§.1. ¶ Nota 14
vndecimò, si indebitum soluatur, condici posse, vt ex-
positum fuit ad tit.de condict.indeb. ¶ Secunda causa 15
est rei debitæ oblatio, & creditore nolente accipere,
obsignatio & depositio. C.h.t.l. obsignatione.9. & de
vsur.l.6. l.acceptam.19. ¶ Tertia causa est compensa- 16
tio, de qua dictum fuit ad tit.de compensat. ¶ Quarta 17
causa est speciei debitæ interitus, si modò debitor do-
lo & culpâ careat, non caret autem culpâ, si post eius
moram res perierit.l.qui res.98.§.aream.& l.pen.& ff.
de verb.oblig.l.si ex legati.23. Genus verò perire non
potest. Sed si quis pecuniam debitam obtulerit credi-
tori; eóque nolente accipere, postea sine culpa debi-
toris perierit, si quidem ex causa bonæ fidei debebatur,
liberatio ipso iure obtingit; si ex causa stricti iuris,
doli mali exceptioni locus est.l.qui decem.72.in prin.
¶ Quinta causa est confusio, seu successio. Hîc distin- 18
guendi sunt varij casus. I. Si creditor correo credendi
succedat, neutra obligatio confunditur, sed vtraque
manet: sic tamen, vt ex vna tantùm exigi possit. l. si
duo.93. in princ. & ff. de fideiussor.l 5. in fi. II. Si de-
bitor correo debendi succedat, similiter vtraque obli-
gatio permanet, quia vtraque est æquè principalis: nec
dici potest, cur altera magis quàm altera extingui de-
beat. d. l. si duo.§.1.& 2. (vbi negandi aduerbium de-
bet ex §. 2. ad §. 1. transferri) & ff. de fideiussor. d.l.5.
vers.reum. III. Cùm intercessor intercessori, vt fide-
iussor fideiussori succedit, eadem ratione vtraque obli-
gatio manet. ff. eod.l.heres.21.§.1. IV. Cùm creditor
debitori, vel è contrario debitor creditori, vel tertius
vtrique succedit: obligatio extinguitur. l. sicut. 75. l.
Stichum.95. §. aditio.l.pen.& C. eod.l.2.& ff. de fide-
iussor. d. l. heres. V. Cùm creditor intercessori succe-
dit, vel contrà: rei principalis obligatio manet, ac-
cessoria tollitur. ff.eod.d.l.heres.§.quod si.& §.vlt.& l.
Granius.71. in princ. vers.vlt. VI. Cùm debitor inter-
cessori, vt fideiussori succedit, vel contrà: obligatio
principalis manet, accessoria confunditur, nisi plenior
sit quàm principalis, eò quod reus naturaliter tantùm,
fideiussor ciuiliter teneatur. d. l. si duo.93. §. pen.& §.
vlt.l. Stichum.95.§.quod vulgò (vbi cum Cuiacio le-
gendum, *si reus natura dumtaxat fuit obligatus, fideiussor
non liberabitur*) & ff. de fideiussor.l.5. l. heres.21.§.pen.
VII. Cùm debitori creditor, & intercessor, putà fide-
iussor succedunt: pro parte creditoris obligatio tolli-
tur: pro parte fideiussoris tollitur obligatio fideiusso-
ria, & manet principalis hereditaria. ff.eo.l.debitori.50.
VIII. Cùm duo sunt rei debendi & intercessor, ac ter-
tius vni ex reis debendi & creditori successit: eximitur
obligationi persona rei defuncti, & alter correus obli-
gatus manet: proinde intercessor ex illius persona li-
beratur, ex huius persona manet obligatus. ff. eod. l.
Granius,

19 Granius. 71. in princ. ¶ Nota primò confusionem
obligationis fieri modò in totum, modò pro parte he-
reditaria, prout ex asse vel ex parte succeditur. s̄. eod. l.
20 Lucius. 24. & d. l. debitori. ¶ Nota secundò plerum-
que dici in suprà positis casibus obligationem confun-
di: quandoque tamen tolli potiùs solutionis potesta-
te, quasi successor sibi soluerit, quam vi confusionis.
vt in d. l. Stichum. §. aditio. vers. aliquando pro solutio-
ne. & s̄. de fideiussor. d. l. debitori & d. l. Granius. in
21 pr. ¶ Sexta causa est consensus, nã obligationes nudo
consensu contractæ, contrario cõsensu tolluntur, vt s̄.
22 notaui §. 2. memb. 2. ¶ Septima causa est, si creditor
aliquid commiserit, propter quod admissum perdat
ius crediti. Et I. Si vim debitori fecerit, ac rem debi-
tam, vel aliam ei extorserit. ā. quod met. cau. l. sed &
partus. 12. §. vlt. & l. seq. & j. ad leg. Iul. de vi. l. penult.
II. Si pigneratione (vulgò repræsalias vocant) vsus sit.
Nou. 52. hodierna tamen consuetudo repræsalias ex
permissu principis admittit, prętetquam aduersus cer-
tas personas, vt clericos. ext. de iniur. lib. 6. cap. vn. &
studiosos. C. ne fil. pro pat. auth. habita. III. Si liberos
debitoris in pignus, aut seruile ministerium, aut con-
ductionem receperit. No. 134. cap. 17.

IV. *De acceptilatione.*

1 OCtana causa est acceptilatio, quæ definitur ima-
ginaria solutio. Instit. quib. mod. toll. oblig. §. 1.
Potest tamen sic perfectiùs definiri, verborum conce-
ptio, qua creditor animo dissoluendæ obligationis in-
terroganti debitori respondet se recepisse quod non
receperit. veluti, *quod tibi promisi, habésne acceptum? habeo.*
l. an inutilis. 8. in princ. & §. acceptum. & Instit. quib.
2 mod. toll. oblig. d. §. 1. ¶ Nota primò acceptilatio-
nem, licèt origine videatur esse iuris ciuilis, tamen
vsu esse iurisgentium, ideóq; etiam seruo acceptò ferri
posse. nec tantum Latina, sed etiã alia lingua, vt Græ-
3 ca, d. l. an inutilis. §. vlt. ¶ Nota secundò accepto ferri
totum, vel partem. l. pars. 9. l. & per iusiurandum. 13. §.
illud. l. qui hominem. 17. & Instit. quib. mod. toll. obl.
d. §. 1. vers. sicut. Sed si res indiuidua debeatur, vt ser-
uitus acceptilatio in partem facta, nullius momenti
4 est. d. l. & per iusiurandum. §. 1. ¶ Nota tertiò etiam
id quod sub conditione vel in diem debetur acceptò
ferri posse: sed tum demum effectus acceptilationis,
id est, liberatio apparebit, cùm conditio extiterit, vel
5 dies venerit. l. quod in diem. 12. ¶ Nota quartò acce-
ptilationem purè tantum fieri posse, non sub condi-
6 tione, nec in diem. l. 4. & 5. ¶ Nota quintò, per acce-
ptilationem, verborum tantùm obligationem ipso iu-
re tolli. d. l. an inutilis. §. acceptum. & Instit. quib. mod.
toll. oblig. d. §. 1. vers. quo genere. reliquas ope exce-
ptionis infirmari, quatenus in acceptilatione quodam-
modo inest pactum de non petendo. s̄. de rescind. vẽd.
l. 5. in princ. nisi priùs per nouationem in verborum
obligationem transfusæ, tum deinde per acceptila-
tionẽ tollatur. Instit. d. §. 1. vers. sed & id. Licet autem
omnes obligationes ita nouare & acceptò ferre secũ-
dum formulã à Gallo Aquilio introductã. l. & vno. 18.
§. 1. & Instit. quib. mod. tollit. oblig. §. est autẽ. Absolu-
ta est decima stipulationũ diuisio in vtiles & inutiles.

V. *De stipulationibus prætoriis.*

1 VNdecima diuisio est quadripertita. aut enim sunt
iudiciales, aut prætoriæ, aut communes, aut
conuentionales. s̄. de verb. oblig. l. 5. in princ. Instit. de
diuis. stipulat. vbi hanc diuisionem exposui. Quoniam
igitur prætoriæ habent quædam specialia, quæ mox
proponam, rectè de his seorsum agitur. Sed prætoria-
rum appellatione in præsentia continentur, non solùm
merè prætoriæ, sed etiam communes. nam cautio de
rato, & rem pupilli saluam fore, quæ dicuntur esse
communes. d. l. 5. & Instit. de diuis. stipul. inter præto-
rias hîc numerantur. l. 1. §. cautionales. ¶ Prætorias 2
igitur stipulationes definire possumus, quas prætor in
edicto interponi iubet. ¶ Harum proprietates plures 3
sunt. I. Si quid obscuri insit, prætoris est interpreta-
tio. l. in prætoriis. 9. II. Si quid addi, vel detrahi, vel
mutari oporteat, id ad prætoriam iurisdictionem per-
tinet. l. 1. §. vlt. III. Sæpius interponuntur, si sine cul-
pa stipulatoris cautum esse desinat. l. 4. veluti si fideius-
sores initio dati, ad inopiam redacti sint. s̄. qui satisda.
cog. l. si ab arbitro. 10. in fi. aut si fideiussor stipulatori,
vel stipulator fideiussori heres extiterit. s̄. eod. l. de die.
9. §. si fideiussor. IV. Ex stipulatione alternata datur
electio stipulanti. s̄. de oper. noui nunc. l. stipulatio. 21.
§. siue autem. V. Ex stipulatione procuratoris datur
domino actio vtilis. l. 3. & l. 5. VI. Si fieri aliquid pro-
missum sit: &, nisi fiat, pœna sit promissa: eo non fa-
cto, pœna committitur. l. 6. ¶ Harum prætoriarum 4
stipulationum tres diuisiones in hoc titulo referuntur.
I. Aliæ sunt iudiciales, quæ iudicij seruandi causâ in-
terponuntur, ne inane & inutile sit, vt iudicatum sol-
ui: aliæ cautionales, non ideo sic appellatæ, quia per
eas stipulantibus cauetur (hoc enim omnibus stipula-
tionibus commune est) sed quia nouam actionem pro-
ducentes, nobis cauent, ideóque actionis instar obti-
nent, vt damni infecti: aliæ communes quæ ad iudi-
cium præparandum valent, vt stipulatio iudicio sisti.
l. 1. in princ. II. Pleræque fideiussores exigunt: non-
nullæ sunt nuda repromissione. d. l. 1. §. stipulationum.
cum quattuor paragraphis sequentibus. III. Aut rei
restitutionem continent, vt stipulatio ex operis noui
nunciatione, qua cauetur vt opus restituatur: aut in-
certam quantitatem, vt stipulatio de damno infecto;
quia incertum est, an & quantum damnum erit. l. 2.
¶ Species specialissimæ multæ sunt: quarum aliquot 5
sunt expositæ suprà suis locis, vt iudicio sisti. s̄. lib. 2.
tit. 6. 8. 9. 11. De vsufructu. s̄. vsufru. quemadm. caueat.
De quasi vsufructu. s̄. de vsufru. ear. rer. quæ vsu con-
sum. De dupla. s̄. de euict. & duplæ. stipul. De Falcidia.
s̄. si cui plus quàm per leg. Falcid. De legatis. s̄. vt le-
gat. seu fideicommis. seruan. caus. caueat. De operis no-
ui nunciatione. s̄. de oper. no. nunc. d. l. stipulatio. 21. De
damno infecto. s̄. de dam. inf. l. 7. tres in præsentia tri-
bus sequentibus titulis explanabuntur.

VI. *Rem pupilli vel adolescentis saluam fore.*

PRima est cautio rem pupilli vel adolescentis (sup- 1
ple, vel alius, qui in curatione est) saluam fore.
¶ Nota primò rei appellatione hîc significari, non so- 2
lùm quæ sunt in patrimonio, sed etiam quæ sunt in
nominibus. quod enim in tutelæ iudicium venit, hac
stipulatione continetur. l. cùm pupillus. 9. ¶ Nota se- 3
cundò hac stipulatione caueri per satisdationem, id
est, datis fideiussoribus. l. 4. §. 1. & 2. ¶ Nota tertiò, si 4
pupillus præsens sit & fari possit, licèt eius sit ætatis,
vt non intelligat quid agat, tamen benignè receptum
esse vt stipulari possit. si verò absit vel fari non possit,
seruus eius stipulabitur. si seruum non habeat, ei emi
debet. si non sit vnde ematur, seruus publicus apud
prætorem stipulabitur, aut prætor aliquem dabit, cui
caueatur, hicque acquiret pupillo actionem vtilem.
l. 2. 3. & 4. in pr. & l. 6. Item filius furiosi rectè stipula-
tur, & actionem patri acquirit. l. 5. & Instit. de satisdat.
tut. in pr. ¶ Nota quartò tutores, vel protutores, & 5
curatores ita cauere. d. l. 4. §. illud. §. hanc stipulatio-

nem. & §.vlt. & l. etsi ad species 8. exceptis testamen-
tariis,& datis ex inquisitione, qui non tenentur satis-
dare. nisi velint contutoribus in administratione prę-
6 ferri.l.7. & Instit.de satisdat.tutor.in pr.& §.1. ¶ No-
ta quintò stipulationem committi, si quod ex tutela
vel curatione dari fierive oportet, nõ præstetur. l.pen.
ex iis autem causis non posse agi ex hac stipulatione,
ex quibus non potest agi tutelæ. d.l. 4. §. generaliter.
7 ¶ Nota sextò hanc stipulationem contra tutores &
eorum fideiussores committi tutela finita:contra pro-
tutorem, vel curatorem, & fideiussores ab eis datos,
committi statim ac quæque res salua esse desiit. l.1. &
8 d.l.4.§.hanc stipulationem, ¶ Nota septimò singulos
fideiussores teneri in solidum, nec habere beneficium
diuisionis ex epistola Diui Hadriani. l.vlt.

VII. *Judicatum solui.*

1 SEcunda est stipulatio iudicatum solui: quæ, cùm
quis alieno nomine iudicium subit,præstari debet,
vel à domino litis præsente, vel à procuratore seu de-
fensore absentis. l.si ad defendendum. 10. & ff. qui sa-
tisda.cogan. l.filiusfamilias. 14. & Instit. de satisdat. §.
2 sed hodie. §. si verò reus. ¶ Iudicatum solui stipula-
tur actor. nec solùm dominus litis, sed etiam procu-
rator, vel tutor, vel curator, cui administratio com-
missa est. l. 3. §. 1. cum sex paragraphis sequentibus.
3 ¶ Tres habet hæc stipulatio clausulas. I. De re iudi-
cata,id est,solutum iri,quod iudicabitur,si iudex con-
demnabit. hæc præcipua clausola, à qua vocatur cau-
tio vel stipulatio iudicatum solui. II. De re defen-
denda. III. De dolo malo,id est,dolum malum abesse
abfuturúmque esse. l.6.l.9. & l.nouissima.19. Non ta-
men potest sæpius committi, sed ex vna tantùm clau-
sula committitur,ita vt clausula iudicatum solui præ-
ualeat; & cum committitur sola committatur. hæc
ita aduersus vnam personam obtinent: respectu au-
tem diuersarum personarum, plures clausulæ com-
mitti possunt. vtputà si duo reo conuento heredes
extiterunt,& vnus rem non defendat, alter defendat;
ille ob rem non defensam; hic ob rem iudicatã con-
ueniri pro partibus possunt.l.3.§.in hac. l.cùm quære-
4 batur.13.in pr.& l.vlt. ¶ Ob rem iudicatam, stipula-
tio committitur, & dies cedit statim post rem iudica-
tam, sed dies non venit, id est, exactio differtur ad
tempus,quod reo dãnato indulgetur. l. 1. de quo tem-
pore dixi ff. de re iudic. §. 6. Ob rem autem non de-
fensam,non priùs stipulatio commissa creditur, quàm
ex ea lis fuerit contestata. d.l. cùm quærebatur. in pr.
5 ¶ Non committitur hæc stipulatio, sed vires perdit,
I. Si iudex mutetur.l. 3. in pr.& l. pen. II. Si mutetur
actio. d.l.cùm quærebatur,§. 1. III. Si causa personæ
litigantis mutetur: vt putà si absentem sine mandato
defendens satisdederit,deinde procurator ab eo datus,
vel postquàm heres ei extitit, iudicium acceperit. l.7.
IV. Si lis solutione, vel transactione, vel acceptilatio-
ne,vel alio simili modo finita sit. l. 2.l. si petitor.8.d.l.
cùm quærebatur. vers.proinde.

VIII. *Ratam rem haberi, & de ratihabitione.*

1 TErtia est stipulatio de rato. nam qui alieno no-
mine agit, rem ratam dominum habiturum satis-
dare debet: vt procurator, tutor, curator; si modò de
mandato, vel tutela, vel curatione dubitetur. l. nec sa-
tisdatio.21. & Instit. de satisdat. §. si autem. Additur
etiam huic stipulationi doli clausula.l.si sine.22.§.si in
stipulationem. Interdum hæc stipulatio non est præ-
toria, nec iudicialis, sed conuentionalis, vt cùm ali-
quis rem alienam vendit, aut locat. l. interdum. 10.l.
vel paciscitur.11.l.quo enim.12.in princ. ¶ Rem ratam 2
haberi, nihil aliud est, quàm comprobare adgnosce-
réque quod à falso procuratore gestum est. d. l. quo
enim.§.1. ¶ Nec tantùm verbis, sed etiam actu ratum 3
habetur: veluti si dominus litem ab alio inchoatam
persequatur.l.5. ¶ Ac potest vel in totum vel ex parte 4
ratum haberi. l. si procurator. 18. ¶ Si ratum non ha- 5
beatur, ex hac stipulatione agetur in id quod interest.
l.si commissa.13.in princ.l.in stipulatione.19.

LIBER XLVII.

TITVLVS I.

De priuatis delictis.

SVPERIORES duo libri pertinent ad 1
iudicia ex causa ciuili, id est, ex stipula-
tione: aliæ causæ ciuiles, quæ antea fue-
runt expositæ, non debuerunt hoc loco
repeti quapropter iam sequuntur male-
ficia. Cùm autem alia sint priuata delicta, alia extra-
ordinaria, vel popularia, vel publica crimina: primo
loco dicendum de priuatis delictis, quia similiora sunt
causis suprà expositis, de quibus similiter sunt iudicia
priuata. ¶ Nota primò hanc rubricam rectè inscribi 2
de priuatis delictis: quia propriè dicuntur crimina pu-
blica, vel extraordinaria; delicta priuata. ff. de ædil.
edi. l. quid sit. 17. §. noxas. & ff. ad Turpill. l. 3. & de
pœn.l.1.§.vlt. & Instit.de iniur.§.in summa.hæc etiam
maleficia vocantur. ff. de oblig. & act.l.1. in princ.l.4.
& Instit. de oblig. §. vlt. ¶ Nota secundò omnem ex 3
delicto obligationem re consistere, id est, ex ipso ma-
leficio nasci. d.l.4.& Instit. de oblig.quæ ex del.in pr.
nam & cùm verbis, vt conuicio;& cùm literis,id est,
famoso libello delinquitur:res, id est maleficium spe-
ctatur. Sic dicimus mutuum re contrahi, licèt soleant
etiã verba interuenire, & interdũ scriptura: quoniam
id inspicimus, quod præcipuum est, & ex quo oritur
obligatio. ¶ Nota tertiò de his priuatis delictis posse 4
agi vel iudicio ordinario, vel extra ordinem: hoc casu
actorem in crimen subscribere, illo nequaquam.l.vlt.
& ff. tit. prox.l.vltim.& Institut.de iniur. §.in summa.
¶ Nota quarto varias & diuersas actiones ex delictis 5
oriri: quædam enim sunt rei persecutoriæ, vt condi-
ctio furtiua,& actio rerum amotarum: aliæ pœnales,
vt actio furti: aliæ mixtæ, vt vi bonorum raptorum.ff.
de condict. furt. l. 7. §. 1.& de actio.rer.amot.l.si mu-
lier.21.§.pen.& Instit.de actio.§.ex maleficiis.& §.seq.
¶ Nota quintò actiones pœnales dari plerumque he- 6
redibus, (nam excipitur actio iniuriarum) non tamen
contra heredes.l.1.in princ. & §.1. & Instit. de perp. &
temp.action.§.1. (idem dicendum de actionibus mix-
tis.ff.vi bono.rapt.l.2.§.vlt.) actiones autem rei perse-
cutorias dari & heredibus, & contra heredes. d. l. 7.
§.1.d.l.si mulier.§ pen. ¶ Nota sextò, si plura delicta 7
concurrant in eandem rem & eandem personam, ve-
luti si quis seruum alienum surripuerit & occiderit, ex
singulis delictis singulas actiones oriri, neque aliam
per aliam consumi l. 2. ¶ Nota septimò, si seruus de- 8
linquat, dominum teneri actione noxali, de qua di-
ctum fuit ff. sub titulo de noxal. actionib. ¶ His spe- 9
cialiter expositis, transgrediamur ad species enarran-
das: quæ quidem sunt quatuor generales: furtum, ra-
pina, damnum, iniuria. ff. de oblig.& act.l.4. & Insti.de
oblig.quæ ex del. in princ. Præter quas sunt nonnullæ
magis

magis speciales, id est, quæ ad certas tantùm res pertinent, vt ad arbores. j̄. arbor. furt. cæs. vel seruos. s̄. de ser. corrup.

II. *De furtis.*

1 DE furto generaliter tractatur hoc titulo, specia-
2 liter quinque titulis sequentibus. ¶ Furtum dicitur vel à furuo, id est nigro, quia clam & plerumque noctu fit: vel à fraude: vel à ferendo: vel à Græco verbo, quia Græci fures appellant φῶρας, ἀπὸ τοῦ φέρειν. l. 1. in princ. & Instit. de oblig. quæ ex del. §. furtum autem
3 vel. ¶ Ac definitur contrectatio rei fraudulosa, lucri faciendi gratiâ, quia fur vel ipsam rem lucrari copit, vt cùm rem alienã occultat: vel possessioné, vt cùm debitor creditori pignus surripit: vel vsum, vt cùm depositarius re deposita vtitur. d. l. 1. §. vlt. & Inst. de obli. quæ
4 ex del. §. 1. ¶ Furtorum duo sunt genera: manifestum, & nec manifestum. Fur manifestus tum demũ est, cùm ἐπ' αὐτοφώρῳ, id est, cum re surrepta deprehenditur, priusquàm eo loci rem pertulerit, quò perferre destinauit ibi mansurus ea die cum furto. Aliàs est fur nec manifestus. l. 2. 3. 4. 5. 6. & Instit. de oblig. quæ ex del. §.
5 furtorum. ¶ Nota primò furtum prohiberi iure naturali, id est, iure gentium. d. l. 1. in fi. & Instit. de obligat. quæ ex del. §. 1. in fi. ideóque naturâ probrosum
6 esse. j̄. de verb. signif. l. probrum. 42. ¶ Nota secundò, vt furtum committatur, multa requiri. I. Requiritur, vt sit res corporalis. l. si is qui. 75. mobilis. s̄. de vsurpat. & vsucap. l. quam rem. 38. & Institut. eod. §. quod autem. II. Vt res illa dominum habeat, & vt sit aliquis qui eam possideat, vel saltem in possessione sit, cui furtum fieri dicatur. Quapropter rei hereditariæ, antequam heres adeat, & possessionem accipiat, furtum non fit: nisi ei surripiatur, cui defunctus (exempli causa) commodauit, aut pignerauit, aut custodiendam dedit. l. hereditariæ. 68. & j̄. si is qui testam. lib. es. iuss. l. 1. §. Scæuola. & expil. hered. l. vlt. III. Vt ea res à fure contrectetur. Nec refert, vtrum eam amoueat, an non. sola verò voluntas non facit furem. l. 1. §. sic is & s̄. de acquir. possess. l. 3. §. si rem. IV. Vt is qui furtum facere dicitur, animum furandi habeat. furtum enim sine affectu furandi non committitur. vnde qui inuito domino rem contrectat, si putet eum consentire, furtum non facit. l. inter. 46. §. rectè & s̄. de vsurpat. & vsucap. l. furtum. 37. & Instit. eod. §. sed tamen & de oblig. quæ ex deli. §. placuit. V. Vt domino inuito res contrectetur. d. l. inter. §. pen. & l. qui vas. 48. §. qui ex voluntate. & Institut. de oblig. quæ ex del. §. sed etsi.
7 ¶ Nota tertiò eum non desinere esse furem, qui pœnitentiâ ductus, rem surreptam restituit l. qui ea men-
8 te. 65. ¶ Nota quartò furẽ teneri pluribus actionibus. I. Actione ad exhibendum. II. Rei vindicatione, si rem possideat. III. Condictione furtiua, quæ est rei persecutoria. IV. Actione furti pœnali in duplum, si sit fur nec manifestus, vel in quadruplum, si sit fur manifestus. C. h. t. l. de his. 11. & l. ancillæ. 12. & s̄. de condict. furti. l. 7. §. 1. & Instit. de oblig. quæ ex del. §. pœna, & §. vlt. & de action. §. sic itaque. §. in duplum. §. quadrupli & §§. seqq. V. Actione extraordinaria, quæ hodie maximè est in vsu. l. vltim. Pœna autem laquei, quam Fridericus iis irrogat, qui quinque solidos valens, aut plus furati fuerint. 2. Feud. tit. 27. de pace tenen. & eius violat. §. si quis quinque. non debet generaliter accipi, sed tantùm in casu fractæ pacis. VI. Qui filiumfamiliâs surripuit, non solùm tenetur furti. l. eum qui. 14. §. si filiusfamiliâs. & Instit. de obligat. quæ ex del. §. interdum. sed etiam lege Fabia de plagiariis. C. ad leg. Fab. de plagiar. l. vlt. non condictione furtiua. l. mater. 38. §. 1. ¶ Nota quintò, si rei contrectatione non 9
nascatur furti actio, postea noua contrectatione posse eam nasci. C. de noxal. action. l. 1. sed ex quo semel aliquis furti actionem habet, assidua contrectatione furis non magis actio nascitur, ne quidem in id quo postea res creuit. l. ei qui 9. in princ. ¶ Nota sextò actionem 10
furti esse verbum homonymum, nam propriè sumpta distinguitur à condictione furtiua. s̄. de condict. furt. l. 6. & 7. & C. eod. l. 1. & Insti. de oblig. quæ ex del. §. vlt. latè autem accepta, etiam condictioni furtiuæ attribuitur. d. l. ei qui furti. & s̄. de in lit. iur. l. cùm furti. 9.
¶ Nota septimò actionem furti differre à condictione 11
furtiua. I. Quia actio furti est pœnalis, condictio furtiua est rei persecutoria. D. de condict. furt. l. 7. §. 1. & Instit. de oblig. quæ ex del. §. vlt. II. Quia actio furti datur ei cuius interest. l. cuius. 10. & Instit. d. tit. §. furti autem. dummodò ex honesta causa intersit. l. cum is. 11. condictio furtiua saltem directa datur soli domino. s̄. de condict. furt. l. 1. III. Quia is qui ope & consilio furem iuuit, furti tenetur, non condictione furtiua. s̄. de condict. furt. l. 6. & Instit. de oblig. quæ ex del. §. interdum. IV. Quia actio furtiua est famosa. s̄. de his qui notant. in fam. l. 1. vers. qui furti. & l. 6. & Instit. de pœn. teme. litigant. §. ex quibusdam. condictio verò furtiua non infamat. s̄. de oblig. & act. l. cessat. 36. Hæc generaliter dicta sint de furtis: deinceps autem specialiter dicetur de aliqua re surrepta, & de quibusdam personis surripientibus.

III. *De tigno iuncto.*

QVod ad rem attinet, specialiter agitur de tigno 1
furtiuo alienis ædibus, aut alienæ vineæ iuncto. l. 1. in pr. l. 2. & s̄. de donat. int. vir. & vxor. l. de eo. 63.
¶ Tigni appellatione continetur omnis materia, ex 2
qua ædificium constat, vel quæ est vineæ necessaria. l. 1. §. 1. & s̄. ad exhib. l. 7. in pr. & de acquir. rer. domin. l. 7. §. cùm in suo. & j̄. de verb. signif. l. tigni. 62. & Instit. de rer. diuis. §. cùm in suo. ¶ Tignum, quandiu 3
iunctum est, nec vindicari lex xij. tabularum permittit, ne ædificia rescindantur, néue cultura vinearum turbetur: nec eius nomine agi ad exhibendum, nisi aduersus eum, qui mala fide iunxit: sed in eum qui iunxit, actionem dat in duplum, quæ vocatur de tigno iuncto. l. 1. in pr. & §. vlt. & s̄. de rei vindic. l. in rem. 23. §. pen. & ad exhibendum. l. 6. & de acquir. rer. domi. d. l. 7. §. cùm in suo. & Instit. de rer. diuis. d. §. cùm in suo. Soluto autem ædificio, vel separato tigno à vinea, dominus potest illud vindicare, & ad exhibendum agere, nisi iam sit duplum consecutus. d. l. 7. §. cum in suo. & Instit. de rer. diuis. d. §. cùm in suo.

IV. *Si is qui testamento liber esse iussus erit, post mortem domini ante hereditatem surripuisse quid dicatur.*

QVod ad personas spectat, primò consideratur fa- 1
ctum serui, qui rem hereditariam dolo malo aut lata culpa surripuit, vel corrupit, sciens se non posse coërceri vt seruum, quia libertas sibi in domini testamento relicta est: nec posse furti conueniri, quia contra dominum peccauit, id est, cõntra hereditatem, quæ personam domini defuncti repræsentat. In hunc igitur prætor, naturalem æquitatem secutus, intra annum dat vtilem actionem in duplum. l. 1. in prin. §. 1. & 2.

V. *Furti aduersus nautas, caupones, stabularios.*

SEcundò consideratur furtum factum in naui, caupona, vel stabulo: vnde actio datur in nautas, cau-

pones,ſtabularios:de qua dixi ī.ad tit.naut.caup.ſtab.

VI. *Si familia furtum feciſſe dicetur.*

1 TErtiò conſideratur furtum à familia, id eſt, à ſer-
nis factum extraneo. Hìc prætor domino inno-
centi ſuccurrit, ne cogatur toties litis æſtimationem
offerre, quot ſeroi deliqnerunt; ſed vel omnes noxæ
dedere, vel tantum ſoluere poſſit, quantum ſolueret,
2 ſi vnus furtum commiſiſſet. l.1.in prin.& §.1. ¶ Hoc
edictum, quod de furto loquitur, ad damnum à fami-
lia datum producitur.d.l.1.§.pen. & ī. ad leg.Aquil.l.
illnd.32.in pr. non ad iniuriam à familia factam. ī. de
iuriſd. l. ſi familia.9. vide Cent.1. q.56. Hactenus de
furto.

VII. *Arborum furtim Cæſarum.*

1 SEcundum delictum eſt, cùm arbores furtim cæſæ
2 ſunt. ¶ Arboris appellatione continentur etiam
vites,ederæ, arundines,ſalicta. Sed ab hac appellatio-
ne excluduntur, quæ radices non habent.l.3. & quæ
3 ſunt adeo tenera,vt herbarum locu ſint.l.4. ¶ Cæde-
re dicitur, non ſolùm qui ſuccidit, ſed etiam qui cæ-
dendi causâ ferit. cingere,qui deglabrat,id eſt,librum
ſeu corticem detrahit. ſubſecare,qui ſerra ſecat. l.5. in
4 pr. ¶ Furtim cædere dicitur,qui clam cædit. l.facien-
da.8.§.1.id eſt,ignorante domino, celandiq́; eius ani-
mo facit.l.7.in pr. Secus eſt,ſi per vim ſciente domino
5 cædat.d.l.faciēda. §.vlt. ¶ Actio arborum furtim cæ-
ſarum lege xij. tabularum introducta eſt. l. 1. in pr. ob
eandem cauſam, ob quam actio legis Aquiliæ. d. l. 5.
6 §.1.quoniam vtraque eſt de damno dato. ¶ Hæc actio
non datur fructuario.d.l.5.§ pen. ſed domino qui do-
minium directum ſiue vtile habet.d.l.5.§.vlt.licèt fun-
dum vendiderit. l. vlt. Item datur heredib. ceteríſque
ſucceſſoribus.d.l.7.§ pen. Si plures domini ſint, vni-
uerſis vna tantum actio datur, & ſemel tantùm pœna
7 præſtatur.l. 6.§.1. ¶ Competit aduerſus eum, qui ar-
borem ſuccidit,vel deglabrauit,vel ſubſecuit, vel cin-
xit,vel aliquid eorum fieri imperauit.d.l.5. in pr. d.l.7.
§. ſi quis radicitus. & §.ſcire autem. Nec refert,vtrum
tota arbor,an pars cæſa ſit.d.l.7.§. etiamſi. Sed is non
tenetur hac actione,qui arborem radicitus euulſit,aut
extirpauit.d.§. ſi quis radicitus. nec qui per vim ſcien-
te domino fecit, d. l. facienda. §. vlt. nec heres delin-
quentis.d.l.7.§.pen. ſi plures deliquerint, cum ſingulis
in ſolidum agetur l.6. in pr. Si ſeruus inſcio domino
fecerit, noxale iudicium erit. d. l. 7. §. quòd ſi ſeruo.
8 ¶ Hæc actio eſt in duplum. d.l.7.§.fi. facta æſtimatio-
ne eius quod domini intereſt, non lædi, de qua dedu-
citur pretium ipſorum corporum læſorum quæ apud
9 dominum maneut. d. l. facienda. ¶ Eſt autem actio
10 pœnalis,& perpetua d.l.7.§.pen. ¶ Concurrit I. Cùm
actione legis Aquiliæ, ita vt in poſteriori actione de-
ducatur, quod actor priori iudicio conſecutus eſt, &
in reliquum condemnatio fiat.l.1. II.Cum iudicio cri-
minali.l.a. III.Cum actione furti, & condictione fur-
tiua, & actione ad exhibendum, (adde,& rei vindica-
tione)ſi ceciderit, & lucri faciendi cauſâ contrectaue-
rit.d.l.facienda.§.igitur. Sed ſi tantùm ceciderit, non
lucri cauſâ contrectauerit, dumtaxat arborum furtim
cæſarum tenetur, d. l.7.§.1. IV. Cum actione locati, ſi
colonus ſit, qui arbores cecidit, ita vt alterutra actio-
ne dominus contentus eſſe debeat. l. ſi colonus. 9.
V. Cum interdicto quod vi aut clam.l.pen.

VIII. *Vi bonorum raptorum,& de turba.*

1 TErtium delictum eſt rapina, quæ eſt violēta abla-
tio rei corporalis mobilis. Dixi *violenta*, vt diſtin-
guerem rapinam à ſimplici furto, quod clam fit. ī. de
furt. l. 1. in pr. & Inſtit. de oblig.quæ ex del.§.furtum
autem vel. Dixi *ablatio*: quoniam ſi quis non auferat,
ſed alium ſibi dare compellat, non tenetur actione vi
bonorum raptorum, ſed quod metus cauſa. Dixi *rei*:
vt ſeiungerem raptum,qui refertur ad perſonas,& eſt
crimen publicum. C.de rapto virg.l.vn.Dixi *corporalis*:
quia vt furtum, ita rapina non cadit in res incorpo-
rales. *Dixi mobilis*, ad differentiam inuaſionis rerum
immobilium. Inſtitut. h. t. §. 1.verſ. quod non ſolum.
¶ Quartum delictum eſt damnum dolo malo datum. 2
Damnum autem hoc loco dicimus corporis deterio-
rationem,vt interemptionem.Hinc diſtinguitur à cor-
ruptione ſerui, quæ refertur ad animum, & à furto,
rapina,iniuria,quibus res non corrumpitur.Dixi *dam-
num dolo malo datum*: quia cùm damnum culpâ datur,
non eſt verum delictum, ſed quaſi delictum, licet lex
Aquilia tam dolum quam culpam coërceat. Inſtit. de
le.Aquil. §.ac ne is. ¶ De damno & rapina tria edicta 3
à prætore propoſita ſunt, quorum duo ſub hoc titulo
continentur, tertium in ſeq. tit. reiicitur. ¶ Primum 4
edictum eſt de damno dato hominibus coactis, & de
bonis vi raptis. l. 2. in princ. ¶ Nota primo huic edi- 5
cto locum eſſe,etiamſi vnus homo coactus ſit.d.l.2.§.
ſed etſi vnus. ¶ Nota ſecundò eum quoque teneri, 6
qui ſolus fecit, dummodò vi fecerit. cum autem ho-
minibus coactis damnum datum, aut aliquid raptum
eſt, dolus malus etiam ſine vi huic edicto locum fa-
cit. d. l. 2. §. damni. ¶ Nota tertiò teneri hoc edicto 7
eum qui homines coëgit, licèt alius damnum dederit,
nec rapuerit: & eum qui damnum dedit, vel rapuit,
licèt alius homines coëgerit: & eum qui inter coactos
fuit, ſi damnum dedit, aut rapuit. d. l. 2.§. ſiue. & §.ſi
quis. ¶ Nota quartò actionem ex hoc edicto compe- 8
tentem vocari vi bonorum raptorum, quamuis non
tantùm bonorum raptorum, ſed etiam damni dati
mentio in edicto fiat.d.l.2.§.hæc actio vulgò. ¶ Nota 9
quintò dari actionem vi bonorum raptorum, etiamſi
vna res rapta ſit. d. l. 2. §. vel cuius & Inſtit.eod. verſ.
quæ actiu. ¶ Nota ſextò hanc actionem ceſſare,ſi do- 10
lus abſit, & eſſe ad alia remedia confugiendum. d.l.2.
§.hac actione.& Inſtit.eod.§.1. ¶ Nota ſeptimo hanc 11
actionem dari etiam non domino: quia non requiri-
tur vt res ſit in bonis actoris, ſed ſufficit eſſe ex bonis
& generaliter ex quibus cauſis furti actio alicui com-
petit in re clam facta, ex hiſdem hæc actio ei compe-
tit propter rapinam. d. l.2. §. in hac actione. & §. ſeq.
& Inſtitut. eod. §.vlt. ¶ Nota octauò hanc actionem 12
intra annum vtilem eſſe in quadruplum, ita vt verum
pretium quadrupletur, non id quod intereſt.d.l.2.§.in
hac actione.in quadruplo autem res ineſt,& pœna tri-
pli eſt. Inſtitut. h.t. in princ. & de act.§. vi autem.poſt
annum eſt in ſimplum.l.4.§.ſed & hoc.Inſtit.h.t.in pr.
¶ Nota nonò eum qui rapuit, non vitare pœnam tri- 13
pli,ſi ante iudicium rem reſtituat.l pen. ¶ Secundum 14
edictum eſt de damno in turba dato:vnde oritur actio
in factum,quæ intra annum vtilē eſt in duplum quan-
ti ea res eſt, (quod ad verum pretium refertur:& præ-
ſentis temporis fit æſtimatio) poſt annum eſt in ſim-
plum.l 4.in pr. §.ſed & hoc. §.ideirco.& §.hoc autem.
¶ Nota primò turbam à rixa differre numero.nam tur- 15
ba eſt multitudinis hominum turbatio & coëtus. ita-
que decem aut quindecim homines turbam faciunt:
duorum vel trium vel quatuor rixa eſt, non turba. d.l.
4.§. turbam. ¶ Nota ſecundò hoc edicto teneri eum, 16
qui in turba damnum dedit, vel dolo malo fecit vt in
turba damnum daretur. d. l 4.§. hoc autem.§. hoc edi-
cto. §. ſi quis. & §.ſed etſi. Si verò extra turbam dam-
num datum ſit, hæc actio ceſſat. d. l. 4. §. doceréque.

¶ Nota

17 ¶ Nota tertiò tam ex hoc quàm ex superiori edicto
actionem dari heredibus, ceterísque successoribus,
non in heredes, alióſque successores, nisi in id quod
ad eos peruenit. d. l. 2. §. vltim. & d. l. 4. §. vltim.
18 ¶ Nota quartò ex vtroque edicto esse actionem noxalem ob factum serui. d.l.2.in princ. d.l.4.§.pen. vbi dicitur dari actio in seruum, id est, in dominum nomine serui, vt & in l.1.in princ. ĵ.tit.prox.

IX. *De incendio, ruina, naufragio.*

1 TErtium edictum est de rapina, & damno. Si quis enim ex incendio, ruina, naufragio, rate, naue expugnata rapuisse, vel dolo malo recepisse, damníve quid in his rebus dedisse dicetur: in eum intra annum vtilem in quadruplum, post annum in simplum actionem prætor dat. In seruum quoque aut familiam iudicium dat: id est, noxale iudicium in dominum ob factum serui. l. 1. in princ. Est enim actio ciuilis seu forensis, licèt etiã criminaliter agi possit d.l.1.§.1. ¶ Nota
2 primò ex incendio rapi, quod propter incendium rapitur vel ex ipso igne, vel ex loco vbi incendium fit, vel ex adiacentibus prædiis.d.l.1.§.ex incendio. Similiter ex ruina rapi dicitur, siue quid ex his quæ ruerunt, siue ex adiacentibus aliquis rapiat, dummodò ruinæ tempore rapi[illegible].d.l.1.§.item ruinæ. Quòd si incendium vel ruina non fuit, sed tantùm eius suspicio: hoc edictum cessat.d.l.1.§.si suspicio. Similiter etiam ex naufragio rapi dicitur, si tempore & loco naufragij quis rapiat. qui autem rem in litore iacentem, postquam naufragium factum est, abstulit: is furti, non ex hoc edicto tenetur. d.l.1.§.vlt. l.2. & l.3. in princ. Eodem modo explicandum est, quod dicitur de naufragio, &
3 rate, vel naui expugnata.l.5. ¶ Nota secundò non solùm eum teneri qui vi rapuit, sed etiam eum qui sine vi abstulit, vel amouit, vel damnum dedit, vel recepit. l.3. §. non solum. & §. seq. dummodò fecerit dolo
4 malo.d.l.3.§. non tantùm. & §. quod autem. ¶ Nota tertiò nauem expugnari, cùm spoliatur, aut mergitur, aut dissoluitur, aut pertunditur, aut funes eius præciduntur, aut vela conscinduntur, aut anchoræ inuo-
5 lantur. l. 6. ¶ Nota quartò hanc actionem dari heredibus, non in heredes, nisi in quantum ad eos peruenit.l.4.§.vlt.

X. *De iniurijs, & famosis libellis.*

1 QVintum delictum est iniuria, id est, contumelia. Iniuria ex eo quòd non iure fit, contumelia à contemnendo dicta est. l. 1. in pr. Aliter igitur hîc accipitur iniuria, quàm in lege Aquilia, quæ est de damno iniuria, id est culpâ dato: aut cùm dicimus iudicem alicui iniuriam fecisse, id est iniquè iudicasse. l.1. in pr. & Instit. eod. in princ. nemo enim sanæ mentis dicet, iudicem, qui iniquâ sententiâ alicui iniuriam fecit, in-
2 iuriarum ei teneri. ¶ Iniuria, id est contumelia, multiplex est. I. Aut fit re, vt verberibus: aut verbis, vt conuicio: aut scriptura, vt famoso libello. l. 1. §. 1. & Instit.eod.§.1. II. Aut in corpus infertur, vt cùm quis pulsatur: aut ad dignitatem pertinet, vt cùm comes matronæ abducitur: aut ad infamiam spectat, vt cùm pudicitia attentatur. d.l.1.§.omnémque, id est, cùm id agitur, vt ex pudico impudicus fiat. l. attentari. 10. III. Aut est leuis: aut grauis, siue atrox, siue maior. l.7. §.pen.l.sed si vnius. 17.§.quædam. Vtrum autem leuis sit, an atrox, ex circunstantiis dignoscitur, id est, ex personis, loco, tempore, facto. d.l.7.§.vlt. & ll.seqq.d.l.
3 sed si vnus.§.quædam. & Instit. eod.§. atrox. ¶ Tam per se quàm alium iniuriam quis facere. l.non solùm. 11.in pr.l.item apud.15.§.fecisse.& Instit. eod.§.1.& §. penult. vel pati potest.d.l.1.§. item. & §§. seqq. vsque ad finem legis.d.l.item apud.§.sponsum.l.eum qui.18.
§.1.§.si nupta. §.vlt.& Instit.eod. §. patitur. ¶ Facere 4
iniuriam nemo potest, nisi sciat se iniuriam facere: non est autem opus, vt sciat cui faciat, sed pati iniuriam potest, etiam qui non sentit, vt furiosus.l.3. & ſ. ad leg.Aquil. l. 5. §. vlt. & loca. l. item quæritur.13.§.
item Iulianus. ¶ Iniuriarum actio datur ei, qui per 5
se, vel per alium iniuriam passus est. d.l.1.§.pen. & vlt. d.l.item apud.§.sponsum.d.l.eum qui.§.1.2. & vlt. aduersus eum, qui per se, vel per alium iniuriam fecit. l.non solum. 11. l. item apud. 15. §. ait prætor qui aduersus. & Institut. eod. §. penult. Sed neque heredibus, neque aduersus heredes, neque post annum datur. l. iniuriarum.13.in princ.d.l.item apud. §. iniuria-
rum & C.eod.l.5. ¶ Hæc actio est prætoria, priuata, 6
qua prætor permittit ipsum, qui iniuriam passus est, eam æstimare; vt iudex vel tanti, vel minoris reum condemnet, prout sibi iustius videbitur. Instit.eod.§.
pœna. ¶ Concurrit autem cum iudicio extraordina- 7
rio. Instit.eod.§.in summa.& certis casib.cum iudicio publico; veluti si quis pulsatus, aut verberatus, aut domus eius vi introita sit, necnon de famosis libellis.l.5. & 6. Sed quia hæc omnia iudicia sunt ad vindictam, vnum tantùm mouere licet. d.l.6. in fin. Hactenus de priuatis delictis: sequuntur crimina extraordinaria.

XI. *De extraordinarijs criminibus.*

EXtraordinaria crimina sunt, de quibus extra ordi- 1
nem agitur, & extraordinaria pœna arbitrio iudicis irrogatur. Actor autem in his, vt in criminibus publicis, in crimen subscribere debet. ſ. de priuat. del.l. vlt.& de furt. l. vlt. ne inulta maneat eius calumnia, si
temerè agat. ĵ. de accus. l. 7. in princ. ¶ Sunt autem 2
multa eiusmodi crimina. Nam præterquàm quòd de priuatis quoque delictis suprà expositis. l.1. §.1. & 2.l. 5. & ſ.de priuat.del.d.l.vlt.& ſ.de furt.d.l.vlt. & ſ.tit. prox. l. vlt. & de publicis criminibus extra ordinem agi potest.l.6. sunt & alia crimina extraordinaria, quæ deinceps recensebo. Primum est sollicitatio alienarum nuptiarum.l.1.in pr. Secundum est coitus illicitus.l.2. Tertium est partus abactus. l.4. Quartum est crimen saccularij, id est, eius qui in sacculo vetitas artes exercens, partem subducit, partem subtrahit.l.7. Quintum est crimen directarij, qui in aliena cœnacula se dirigit furandi animo.d.l.7. Sextum est instrumentorum proditio. l. sunt præterea. 8. Septimum est scopetismus, id est, lapidum positio, qua iudicatur. eum, qui agrum coluerit, insidiis periturũ eorũ, qui scopulos seu lapides posuerũt.l.sunt quædam.9. Octauum est aggerum ruptio, vel dissolutio.l.pen. Nonum est serpentum circumlatio, quorum metu alicui damnum datum.l.vlt.

XII. *De sepulchro violato.*

DEcimum est violatio sepulchri, de quo est etiam actio priuata in id quod interest, & popularis in centum aureos ob sepulchrũ inhabitatum, ædificiúmve non sepulchri causâ factum in ducentos aureos, vtraque in eum qui dolo malo fecit.l.3.in pr.§.1. & §. vlt.l.de sepulchro.9.& insuper publica accusatio ex lege Iulia de vi l.sepulchri.8.

XIII. *De concussione.*

VNdecimum est concussio, id est, cùm quis pote- 1
state, quam habet, aut habere videtur, ad terrorem alicui, pecuniæ extorquendæ causâ, iniiciendum
abutitur. ¶ Concurrit hoc iudicium extraordinarium 2
cum actione priuata in factum de calumniatoribus, & cum condictione ob turpem causam.ſ.de calumn.l.5.
§.1.&

§.1.& l.pen.& C.de condict.ob turpem cauſ.l.3.& interdum eum iudicio publicu legis Cumeliæ de falſis. l.a.& ℨ.de falſ.l.1.§.1.

XIV. *De abigeis.*

1 DVndecimum eſt abigeatus. Abigei dicuntur, qui
gregem nuium, aut pecorum, (id eſt, ſaltem decem oues, aut quatuor porcos) vel equum de grege,
vel bouem de armento abducunt.l.1.§.1.& a.l.3.in pr.
2 ¶ Non ſolú extra ordinem accuſari poſſunt, ſed etiam
priuata actione quaſi fures.C.eod.l.vn.

XV. *De præuaricatione.*

TErtium decimum eſt præuaricatio. Præuaricari dicitur accuſator, qui cum eo colludit, quem crimine publico accuſat, & eum adiuuat proditâ causâ ſuâ. Aduocatus autem nun propriè dicitur præuaricari.l.1.& ℨ.de his qui notanr.infam.l.4.§.pen.

XVI. *De receptatoribus.*

QVartum decimum eſt latronum occultatio, vel lucri causâ dimiſſio.l.1.

XVII. *De furibus balneariis.*

QVintum decimum eſt ſuttum balneatium. Fures balnearij ſunt, qui veſtimenta eorum, qui in balneis lauantur, ſurripiunt. aduerſus quos adhibebantur capſarij,qui veſtimenta cuſtodirent.ℨ.de offic. præſ.vig.l.3.§.vlt.

XVIII. *De effractoribus & expilatorib.*

1 SExtum decimum eſt effractura carceris, vel do-
mus, ſiue oſtij, aut parietis. l. 1. in pr.§. vlt.& l.2.
2 ¶ Septimum decimum eſt expilatio. Expilatores ſunt,
qui homines ſpoliant, ex eo dicti,quòd ne pilum quidem (vt ait Aſcon. verr. 2.) in eorum corpore relin-
3 quunt. ¶ Poſſunt ergo etiam furti conueniri, vt &
fures balneatij, & alij ſimiles.

XIX. *Expilatæ hereditatis.*

1 SEd decimum octauum crimen expilatæ heredita-
tis.l. 1.non admittit actionem furti, quia rei here-
ditariæ furtû non fit.vt ootaui.ℨ. de furt.§. 6.memb.a.
2 ¶ Nota coniugem non magis expilatæ hereditatis
quàm furti conueniri poſſe.l.pen.

XX. *Stellionatus.*

1 DEcimum nonum eſt ſtellionatus,l.1.a,3.§.pœna.
quud à ſtellione lacerti genere verſutiſſimo &
maxime fraudulento. Plin. lib. 30. cap.3.dictum eſt.&
alius criminis titulo deficiente locum habet itaque
proportioni reſponder actioni de dolo.quod enim eſt
in priuatis iudiciis actio de dolo,hoc in criminibus eſt
2 ſtellionatus perſecutio. d. l. 3. §.1. ¶ Concurrit cum
forenſi actione, veluti cum actione ex vendito,ſi quis
rem alicui obligatam, alij callide vendiderit ea obligatione diſſimulata.nam & crimine ſtellionatus accuſari. d. l.3. §.1. & ex empto couueniri poteſt. ℨ.de act. emp. l. ſeruus. 30.§.1.Similiter actio pigneratitia cum ſtellionatu concurrere poteſt. l.vltim. & ℨ. de pignet. actin.l.tutor.16.§.1.& l.ſi quis in pignore.36.§.1.

XXI. *De termino moto.*

1 VIgeſimum crimen eſt terminus motus,id eſt,cum
quis terminum finium causâ poſitum auulſit.l.1.
vel propulit. l. a. vel eiecit, ſeu quauis ratione loco
monit.l.3.in princ. vel finiū obſeruandorum cauſa faciem locorum conuertit,putà ex ſylua nouale fecit.d.
2 l.3. §. vltim. ¶ Præter iudicium exordinarium, datur.
I.Actio popularis in quinquaginta aureos ex lege Iulia agraria, ſi terminus vltra ſuum gradum motus ſit.d. l.3.in pr.id eſt, vltra quinque pedes lege Mamilia definitos. II. Iudicium capitale in ſeruum qui inſcio domino fecit,nec ab eo dependitur.d.l.3.§.1.

XII. *De collegijs & corporibus.*

VIgeſimum primum eſt collegij ſeu corporis illi- 1
citi coitio l.1.in pr. ¶ Nota primò omnia colle- 2
gia ſeu corpora eſſe prohibita, niſi nominatim ſint
permiſſa. l. 3.§. 1. permitti autem in paucis caſibus.ℨ.
quod cuiuſque vniuerſ. nom.l.1.in princ. ¶ Nota ſe- 3
cundò illicita collegia diſſolui.d.l.3.in pr. ¶ Nota ter- 4
tiò neminem in duobus collegiis eſſe poſſe.l. 1. §. vlt.
¶ Nota quartò ſodales dici,qui ſunt eiuſdem collegij: 5
qui quidem poſſunt certis pactionibus cōuenire, dum
ne contra leges ſint. l.vltim. Item ad exemplum reipublicæ poſſunt habere res communes, arcam communem,& actorem ſiue ſyndicum, per quem communia negotia expediantur.ℨ.quod cuiuſque vniuerſ.nom.l. 1. §.1. Expoſita ſunt iudicia de delictis priuatis & criminibus extraordinariis.

XXIII. *De popularibus actionibus.*

SEquuntur iudicia popularia à prætore conſtituta. 1
l.4. & l. vlt. vt ius populi tueantur.l.1. ¶ Horum 2
iudiciorum proprietates hæ ſunt. I.Cuiuis è populo
permittuntur, dummodò integra perſona ſit, cui per
edictum poſtulare liceat. d. l. 4. Sed ſi multi agere velint: is cuius intereſt præfertur.l. 3.§.1. aut magis idoneus à prætore eligitur. l. a. Ceterùm mulieri aut pupillo non dantur niſi res ad eos pertineat. l. 6. II. Ad fideicommiſſarium non tranſeunt. l. pen. in princ.ſed neque in heredem neque vltra annum dantur.l. vltim. III. Locupletiorem aliquem non faciunt, eò quod ipſi competant.d.l. pen. §.1. IV. Reus poteſt dare procuratorem, non actor.l.5. niſi is agat ad quem res pertinet.ℨ.de procurat.l.licet.42.in prin. l.non cogendum. 45.§.1. V. Pro his actionib.non datur fideiuſſor. ℨ.de fideiuſſorib.l.ſi quis pro eo. 56.§.vlt. VI. De his cauſis non poteſt in arbitrum compromitti. ℨ.de rec. qui
arbitr. l. non diſtinguimus. 32.§. de liberali. ¶ Pœna 3
quæ his iudiciis irrogatur, ita ad fiſcum pertinet, vt
pars loco præmij concedatur accuſatori. ℨ.de ſenatuſ-
conſ. Silan.l.lege Cornelia. 25. §. vlt. ¶ Popularium 4
iudiciorum ſpecies plures ſunt. I. De albo corrupto. ℨ.de iuriſdict.l.7. in princ. II. Actio in factum de deiectis vel effuſis ſi liber homo occiſus,vel ei nocitum ſit. ℨ. de his qui effud. vel deiec.l. 5. §. hæc autem. III. Actio in factum de ſuſpenſis vel poſitis, à quibus periculū tranſeuntibus imminet.d.l.5.§.vlt. IV.Actio aduerſus eum,qui non vindicata nece defuncti, hereditatem adiuit,aut tabulas teſtamenti aperuit, recitauit, deſcripſit. ℨ. de ſenatuſconſ. Silan.l. lege.25. §.vlt. V. Interdictum ne quid in loco ſacro vel religioſo vel ſancto fiat. Cuiac. in Parat. ℨ. ne quid in loc. ſac. fiat. VI. Interdictum de locis & itinerib.publicis. ℨ.de loc. & itin.pub.l.1. VII. Interdictum ne quid in loco publico vel itinere fiat.ℨ.ne quid in lo.pub l.2. §.hoc interdictum perpetuum. 34. VIII. Interdictum ne vis fiat vtenti via publica. ℨ. de procur.l.licet.42.in princ. IX. Interdictum de via publica reficienda. ℨ. de via. publ.& iti.pub.refic.l.1.§. vlt. X. Interdictum ne quid in flumine publico fiat quò peius nauigetur. Cuiac.in Parat. ad tit. ℨ. de flumin. XI. Interdictum ne quid fiat in flumine publico quò aliter aqua fluat. ℨ.ne quid in flum.publ. l.vn.§. hoc interdictum cuiuis. XII. Interdictum ne vis fiat nauiganti in flumine publico Cuiac. in Paratit. ad tit. ℨ. vt in flum. publ. nauig. lic. XIII. Interdictum de ripa munienda. ℨ. de ripa mun. l.vn. XIV. Interdictum ne quid in cloacam publicam

immitta

immittatur vel fiat, quo eius vsus deterior reddatur.
ff.de cloac.l.1.§.pen. & vlt. XV. Interdictum de homine libero exhibendo. ff. de homine lib. exhib.l.3.§.
hoc interdictum. XVI. Actio de sepulchro violato.
ff.de sepulch.violat.l.3.in princ. & §.vlt. XVII. Actio
de termino moto.ff.de termi.mo.l.vlt.in princ. Exposita sunt iudicia de delictis priuatis, extraordinariis, &
popularibus.

LIBER XLVIII.

TITVLVS I.

De publicis iudiciis.

1 SEQVVNTVR iudicia publica: quorum expositio est quinque pertita. Prima pars, quæ hoc titulo terminatur,
generalem theoriam continet, vt intelligamus, quid sit iudicium publicum,
2 & quotuplex, & quæ sint eius proprietates. ¶ Iudicia
publica dicuntur, quæ legibus publicorum iudiciorum
sunt constituta. l.1. proinde omnia ciuilia sunt, & à
popularibus actionibus, quæ prætoriæ sunt, hac ratione separantur: quamquàm & hæ interdum publicæ appellantur.ff.de iureiur.l.eum qui.30.§.in popula-
3 ribus. ¶ Diuiduntur in duo genera, nam capitalia
sunt, quæ morte vel exilio caput eximunt de ciuitate
Romana: cetera non capitalia sunt, vt quæ relegationem irrogant, vel aliam coercitionem cum infamiæ no-
4 ta.l.2.& Instit.eod.§.publicorum. ¶ Proprietates horum iudiciorum hæ notentur. I. Omnia sunt famosa.
l.7. II. Dicuntur ordinaria, quia legitimam pœnam
irrogant, quamuis ordo eorum exercendorum in vsu
esse desierit. l. ordo. 8. III. Procuratorem admittunt
ad absentiam excusandam, non ad reum defendendum.l.accusatore.13.§.1. nisi sit iudicium non capitale.ff.de procur.l.seruum.33.§.publicè.& J. de pœn.l 5.
in princ. IV. Finiuntur morte rei.l.3. (vbi eum Græcis
legendum, *remittitur*) quia heres in pœnam non succedit. J. de pœn.l. si pœna. 20. Excipitur crimen perduellionis, ex quo memoria defuncti damnatur. J. ad
leg. Iul. maiest. l. vlt. & crimen repetundarum, quo
heres tenetur intra annum à morte eius qui arguebatur. J. de le. Iul.repetund.l.2. Denique pœna quidem
morte rei extinguitur: sed si de re pecuniaria quæstio
sit, nihilominùs de ea cognoscetur.l.6. V. Non finiuntur morte accusatoris.l.pen.in princ. Hactenus prima
pars, id est, generalis & theorica iudiciorum publicorum expositio.

II. De accusationibus, & inscriptionibus.

1 SEcunda pars est de his iudiciis instituendis. Vbi
sciendum est, hæc iudicia non per actiones ordinari. Instit.de public.iudic.in princ.sed plerumque per
accusationem.J.de muner.l.6.§.si quis.& C.de adulter.l. quamuis indubitati 19. & extra. h.t.c.1.cum sim.
2 ¶ Accusatio est criminis, & eius qui crimen admisit,
3 ad iudicem delatio, vindictæ & pœnæ causa. ¶ Nota
primò omnes posse accusare, qui expressè non prohi-
4 bentur. l. qui accusare. 8. ¶ Nota secundò accusatum
non posse pendente iudicio inuicem accusare suum
accusatorem pari vel minore crimine: quia non relatione criminum, sed innocentiâ reus purgari debet.l.5.
& C.de his qui accus. non poss. l. neganda. 19. maiore
tamen crimine accusare potest, ita vt de hoc priùs co-
5 gnoscere iudex debeat.C.eod.l.1. ¶ Nota tertiò accusatorium libellum ab accusatore proponendum esse:
cuius libelli formula proponitur in l.3.in princ. Debet
autem accusator per se, vel, si literas nesciat, per alium
se inscribere ad pœnam talionis, id est, libello subscribere, quò faciliùs puniri possit, si calumniari deprehendatur.d.l.3.§.item.& l.7.in princ.& C.eod.l.pen.& vlt.
& de exhib.reis.l.2. Hac de causa inscriptio cum accusatione coniungitur hìc, & C.eo.tit. quamquàm etiam
in extraordinariis criminibus locum habet, vt notani
ff.ad tit.de extraord.crimin.

III. De custodia & exhibitione reorum.

ACcusationem sequitur custodia, & exhibitio, 1
reus enim custodiendus, & exhibendus est, vt
pœnam legitimam patiatur. ¶ De custodia nota pri- 2
mò custodiam accipi modò pro publica custodia. ff.ex
quib.cau.maio.l.succurritur.9.in fi. & de verb.signific.
l. vinculorum.224. modò complecti etiam custodiam
priuatam, quamquam hæc iure prohibetur. C. de priuat. carcer. l. 1. modò pro ipsis personis custoditis. l.
carceri.8.l.ne quis.10.l.milites.12.l.vlt. & ff. de offic.
proconsl.l.6.in princ. & de public.iudic.l.custodias.12.
& J. de quæstion. l. vnius.18. §.pen. ¶ Nota secundò 3
custodiarum varia esse genera: & iudicem pro facti
& personæ qualitate æstimare debere, quomodo reus
sit custodiendus, recipine in carcerem debeat, aut etiam
vinculis contineri, an militibus tradi custodiendus,
an fideiussoribus committendus qui eum exhibituros
se promittant, vel etiam sibi, id est, suæ promissioni de
se exhibendo.l.1.& ff.ex quib.caus. maio. d.l. succurritur. & l. seq. ¶ Nota tertiò etiam accusatorem simili 4
custodia detineri, nisi dignitatis differentia diuersitatem custodiæ inducat. C. de accusat.l.vltim. ¶ Nota 5
quartò, ob custodiam amissam, vel aliàs male custoditam, præpositum carceris & alios custodes puniri,
siue milites sint, siue pagani.l.carceri.8.l.milites.12.&
l.vlt. Magistratus quoque multantur, si temerè & sine
causa custodias dimittant.l.ne quis.10.Solet præterea,
si per culpam custodia sit amissa, & intersit eam apprehendi, tempus causâ cognitâ militi dari ad eam requirendam, adiuncto ei alio milite. l. vlt. §.pen. ¶ Nota 6
quintò eos qui conspirauerunt vt ruptis vinculis & effracto carcere euaderent, si innocentes sint, tamen
quasi crimen illud commiserint, propter quod in carcerem sunt coniecti, esse puniendos. si verò noxij sint,
augendam pœnam, quam passuri erant, eos autem, qui
conspirationem eorum detexerint, releuandos. l.pen.
præterea qui effracto carcere vel conspiratione cum
ceteris qui in eadem custodia erant, de carcere eruperunt, capite plectuntur, qui verò per negligentiam custodum euaserunt, mitiùs puniuntur. ff. de effract.l.1.
in princ. ¶ De reis exhibendis nota primò eum tan- 7
tummodò exhibendum esse, de cuius exhibitione iudex pronunciauit.C.de exhib.reis.l.vlt. ¶ Nota secun- 8
dò, si quis reum, pro quo cauit, non exhibeat eum
pœna pecuniariâ affici, vel propter dolum extra ordinem damnari. l.4. Absoluta est secunda pars de publicis iudiciis, quæ est de reis accusandis, custodiendis,
& exhibendis.

IV. Ad legem Iuliam maiestatis.

TErtia pars singulas species publicorum iudicio- 1
rum, seu singulas leges, quibus varia iudicia publica sunt constituta, declarat. ¶ Prima est lex Iulia 2
maiestatis, quam Ant. Augustinus suspicatur latam
fuisse à C.Iulio Cæsare. ¶ Hac lege punitur, qui ma- 3
chinatus est contra salutem, vel honorem principis
aut rei publ.l.6.l.7.§.vlt.l.vlt. cui subditus est. Clem.2.
vers.rursus non est silentio.de sentent. & re iudica. &

Q

qui criminis est minister, & eunscius, & horum om-
4 nium filij. C.h.t.l.5. ¶ Crimen perduellionis est spe-
eies criminis læsæ maiestatis, cum scilicèt aliquis ho-
stili animo contra salutem principis, vel reipublicæ
aliquid molitus est.d.l.vlt. quia quos nos hostes, vete-
res appellabant perduelles.ff.de verb.signif.l.quos nos
5 hostes.234. in princ. ¶ Pœna est mors, vel memoriæ
damnatio, si delinquens mortuus sit. C.h.t.d.l.5. in pr.
Instit. de public. iudic. §. publica autem iudicia. præ-
terea filij sunt infames, & successionis cuiuscumque
incapaces. d.l.5. §.1. præter quàm quòd filiæ ex bonis
maternis Falcidiam accipiunt.d.l.5.§.ad filias. Sed qui
coniurationem patefacit, non solùm veniam obtinet,
sed insuper, si ab initio non serò eam detegat, præmio
& honore afficitur d.l.5.§.vlt.

V. *Ad legem Iuliam de adulterijs coërcendis.*

1 SEcunda est lex Iulia de adulteriis, lata ab Augusto.
l.1. Sueto.in August.cap.34.Taci.lib.2.Annal.Hæc
modò vocatur lex Iulia de adulteriis l. si maritus. 15.
§.1. modò de adulteriis coërcendis, vt in hac rubrica,
& in l.5.l.si is qui.42.& C. eod.l.3.l. it fine.17, & ff. de
minor. l. auxilium.38. §.1. & Instit. de public. iudic.§.
item lex Iulia de adulteriis. modò de pudicitia. C.h.t.
l.reos 8.& l.seq. Sed Suetun.in August.d.cap.34.vide-
tur distinguere inter legem Iuliam de adulteriis, & le-
gem Iuliam de pudicitia, cùm ita scribat, *leges retracta-
uit, & quasdam de integro sanxit, vt sumptuariam, & de
adulterijs, & de pudicitia, de ambitu, de maritandis ordini-*
2 *bus.* ¶ Hac lege punitur adulterium, stuprum, & leno-
cinium. l. hæc verba.12. Adulterij & stupri appellatio
in lege promiscuè accipitur: quamuis propriè loquen-
do, adulterium in nupta, stuprum in virgine aut vidua
aut puero committatur.l.6.§.1.l.stuprum 34. §. 1. & ff.
3 de verb.signif.l. inter stuprum. 101. in princ. ¶ Pœna
legis Iuliæ fuit relegatio: sed ex constitutionib. facta
est pœna gladij.C.h.t.l.quamuis adulterij.30. in fi.nisi
quòd stuprator regulariter, si honestus sit, dimidiam
bonorũ partis confiscationem patitur. si humilis, cor-
poralem coërcitionem sustinet. Instit.de pub. iudic.§.
item lex Iulia de adulteriis. Dixi *regulariter:* quia si
quis eam stuprauit, cuius tutelam gessit, deportatur, &
omnia eius bona confiscantur. C.si quis eam cuius tut.
fu.corrup.l.vn.& si mulier seruo suo se iungat, vtrique
pœna mortis irrogatur. C.de mul. quæ se propr.seru.
iunx. l. vn. Ex Nou, autem Iustiniani constitutione
adultera verberata in monasterium conijcitur, &, nisi
à marito intra biennium recipiatur, perpetuò ibi ma-
4 nere cogitur. Nou.134.cap.10. ¶ Sunt quædam huius
criminis specialia & propria. I. Minor xxv.annis ac-
cusare adulterij non potest, nisi matrimonij sui iniu-
riam persequatur.l.si maritus sit.15.§. lex Iulia. quam-
uis ab aliis accusationibus capitalibus non repellatur.
ff.de bon.libert. l.qui cum maior.14.§.1. & 2. II. Ma-
ritus potest intra sexaginta dies vtiles à die diuortij
computandos.l.is cuius.14.§.penult.l.mariti.29. §. sex
mensium.vers. præterea. iure mariti accusare sine me-
tu calumniæ.C.h.t.l.6. & ff.de minorib. l.auxilium.37.
§.1.quod & patri, licèt iure expressum non reperiatur,
concedendum videtur, argum.d.l.is cuius.§.penult. &
de public. iud. l.vlt. III. Huic accusationi quinquen-
nio continuo, vel vtili semestri tempore præscribitur.
Sex menses computantur ex die diuortij: quinquen-
nium in nupta à die commissi criminis, in vidua à die
diuortij.d.l.mariti. §. sex mensium. IV. Adulterum &
adulteram simul accusare non licet. d.l.si maritus sit.§.
vlt.& C.h.t.l.reos.8. V. Si vidua sit, de cuius adulte-
rio agitur, vel post accusationis denunciationem nu-
pserit; liberum est arbitrium accusatori, vtrum priori
loco adulterum, an adulteram accusare velit. Si verò
ante denunciationem nupta sit, priùs adulter reus
peragi debet.l.5.d.l.si maritus sit. §. penult.l.qui vxo-
ri.16. VII. Si quo tempore adulter accusatur, mulier
nupta est: absoluto adultero, accusari, quamdiu nupta
est, à nemine potest, etiamsi per collusionem adulter
absolutus fuerit.l.denunciasse.18.§.pen.l.adulter.19.

VI. *Ad legem Iuliam de vi publica.*

TErtia est lex Iulia de vi publica. ¶ Est autem vis 1
publica, quæ ius publicum violat, vt quia fit à 2
magistratu abutente publica, qua fungitur, auctori-
tate. l.7. aut quia fit armis. Institut. de public. iudic.§.
item lex Iulia de vi. aut si quis vectigalia noua exer-
ceat l.vlt. ¶ Pœna regulariter est deportatio.d.§.item 3
lex Iulia de vi.

VII. *Ad legem Iuliam de vi priuata.*

QVarta est lex Iulia de vi priuata. ¶ Vis priuata 1
est, quæ non violat ius publicum, vt quia à pri- 2
uato in priuatum sine armis committitur. ¶ Pœna 3
est tertiæ partis bonorum confiscatio. l.1. in princ.&
Instit.de public.iudic.§.item lex Iulia de vi.

VIII. *Ad legem Corneliam de sicarijs & veneficis.*

QVinta est lex Cornelia de sicariis & veneficis, 1
lata à Cornelio Sylla dictatore. ¶ Sicarij dicun- 2
tur à sica, id est ferreo cultro. Instit. de public. iud.§.
item lex Cornelia de sicariis. ¶ Hac lege tenetur qui 3
dolo malo hominem occidit.l.1.in pr. vel occidi cu-
rauit.l.nihil.15. vel in alterius necem cum telo ambu-
lauit, publicáve potestate est abusus.d.l.1.in pr. & §.1.
falsúmve testimonium dixit. d. l. 1. §. 1. venenúmve
confecit, vendidit, habuit.d.l.1.§.1.& l.3.in prin. Item
qui furti faciendi causa cum telo ambulauit. d. l. 1. in
princ. Item qui alium castrauit.l.3.§. item is. aut thli-
biam fecit. l. 5. aut castrandum tradidit. l. 6. aut se ca-
strari passus est. l.4.in fin. aut non Iudæum circumci-
dit.l.circumcidere.11.in princ. Item cuius dolo incen-
dium factum est. d. l.1. in pr. Item seditionis auctor.
Item qui naufragium suppressit. d.l.3. §. item is. Item
qui magiam, auspicia, similésve imposturas docuit,
vel didicit, vel his vsus est. C. de malef. & mathem.
¶ Non tenetur hac lege, qui dolo caret, ne quidem 4
ob latam culpam. l.7. ¶ Pœna gladij regulariter irro- 5
gatur. Instit. de public. iudic. §. item lex Cornelia de
sicariis.

IX. *De lege Pompeia de parricidijs.*

SExta est lex Pompeia de parricidiis: quam Hoto- 1
manus à Cn. Pompeio latam putat: Augustinus
verò vetustiorem esse arbitratur, quia Malleolus mul-
tis annis ante Pompeium hac lege damnatus est.
¶ Hac lege tenetur, qui parentem, liberos, cogna- 2
tum, coniugem, affinem, sponsum, sponsam, spon-
si sponsæve cognatum, patronum, patronam, occi-
dit: cuiúsve dolo, vel ope id factum est: & qui vene-
num emit, vt parenti daret. l.2.3.4.5. & facinoris con-
scius.l.7. ¶ Pœna huius legis duplex est. Nam parri- 3
cida vel afficitur pœna legis Corneliæ de sicariis. d l.
1. Vel virgis cæsus, & culleo cum cane, gallo gallina-
ceo, vipera, & simia insutus, in mare aut flumen proxi-
mum proijcitur, bestijsve obiicitur. l.pen.in pr.& C.de
his qui par.vel lib. occid. l.vn. & Instit.de public.iud.
§.alia. Prior pœna regulariter irrogatur. d.l.1. Poste-
riorem non obtinuisse nisi in confessos testatur Sue-
tonius

tonius in Augusto.cap.33. Modestinus coangustat ad
eos,qui patrem,vel matrem, vel auum, vel auiam oc-
ciderunt.d.l.penult.§.1. Constantinus in d.l.vn. & Iu-
stinianus io d. §. alia producunt aduersus omnes, qui
tenentur parricidij, si quidem ibi legas, *affectionis eius
quæ nuncupatione parricidij continentur.* quomodo etiam
Theophilus legit. Si verò alteram lectionem sequa-
ris, quæ habet *nuncupatione parentum*, dices hanc pœ-
nam coarctari ad eos, qui parentes, vel liberos oc-
ciderunt. quod mihi probabilius videtur: cùm pro-
pter d. l.pen.§.1. tum etiam quia rectiùs dici videtur
affectionem contineri appellatione parentum, quam
parricidij.

X. *De lege Cornelia de falsis & de se-natusconsulto Liboniano.*

1 SEptima est lex Cornelia de falsis: cuius auctor fuit
2 Cornelius Sylla dictator. ¶ Falsum propriè est ve-
ritatis imitatio. l. quid sit falsum.23. Nou.73.in princ.
fraudulenta,C.h.t.l.nec exemplum.20. Sed & verita-
tis occultatio in crimen falsi cadit.l.instrumentorum.
3 16. §.vlt. ¶ Huius legis duo sunt capita. Primum ca-
put est de falsis testamentis, vel aliis instrumentis sup-
positis, aut veris occultatis.l.2. & ff. de public.iudic.l.
1.& Instit.eod.§.item lex Cornelia de falsis. Sed potis-
simum videtur fuisse de testamentis, quod autem de
aliis instrumentis dicitur, fortasse est ex senatuscon-
sulto Liboniano. & ita Cuiacio videtur per text. in l.
lege. 9. §. pœna. Alterum caput est de falsa moneta.l.
quicumque. 8. & l.seq. Idcirco Iustinianus appellat
legem Corneliam de falsis, vel testamentariam. d. §.
item lex Cornelia de falsis. Macer Corneliam de te-
stamentis. d. l. 1. Cicero testamentariam numariam,
4 Verri.3. ¶ Hac lege tenetur, qui in testamento,ratio-
nibus, vel alia re quid fecit dolo malo, vt verum sup-
primeretur, aut falsom pro vero haberetur. l. instru-
mentorum. 16. Ad hæc duo membra referri possunt
omnia facta, quæ hac lege coërcentur,præterquam si
testamentarius, id est testamenti scriptor, legatum si-
bi, vel bis quos in potestate habet, voluntate testato-
tis adscripserit, qoi quidem pœna falsi tenetur ex se-
natusconsulto Liboniano ad legem Corneliam facto
temporibus Tiberij, Statilio Tauro & L. Scribonio
Libone consulibus.l.1.§. ad testamenta. l. Diuus.15. &
5 C.de his qoi sibi adscrib.in testam. ¶ Pœna ob falsam
monetam est mors: quia hoc casu falsum est coniun-
ctum cum crimine læse maiestatis. C.de falsa.mone.l.
1.& 2.aliàs regulariter pœna falsi est exilium. sed hæc
pœna pro personarum conditione,& commissi quali-
tate, interdum augetur, vel minuitur.l.falsi nominis.
13. §. 1. & Institut. de publ.iudic. §.item lex Cornelia
de falsis.

XI. *De lege Iulia repetundarum.*

1 OCtaua est lex Iulia repetundarum à C. Cæsare
lata, vt M. Cic.in oratione pro Sextio testatur.
2 ¶ Hac lege tenentur publico officio fungentes, vel
eorum comites.l.1.in princ.& l.5. qui aliquid accepe-
runt vel donationis causâ. l.pen. (nisi sit potulentorum
esculentúmve,quod in proximos dies prodigatur.ff.de
offic.præsid. l. plebiscito.18. aut à coniunctis personis
oblatum sit. d. l. 1. §.1.) vel quò magis siue quò minùs
3 officium facerent.l.3.& 4. ¶ Pœna quadrupli irroga-
tur.C.eod.l.1.ita vt duplum restituatur spoliato,ac du-
plum inferatur fisco, C. de assess.l.3. Præterea hoc cri-
mine damnatus testimonium publicè dicere, iudex
esse,& postulare prohibetur.l.6.§.1. Plerumque autem
4 irrogatur pœna extraordinaria.l.7. §.vlt. ¶ Proprium
huius criminis est, vt heres quoque teneatur.ff.ad leg.
Iul. pecul.l. vlt. intra annum à morte rei.l.2.& C.eod.
l.2. post annum verò non tenetur, nisi in quantum ad
eum peruenit.ff.de calumn.l.5.in princ.

XII. *De lege Iulia de annona.*

NOna est lex Iulia de annona, id est de annona 1
fraudata. l. 1. aduersus eum qui contra annonam
fecit, societatémve coiit, quò annona carior fieret. l.
a.in princ. ¶ In hunc statuta est pœna viginti aureo- 2
rum. d.l.2. in fi. Sæpe etiam extra ordinem punitur.ff.
de extraordin.crim.l.6.

XIII. *Ad legem Iuliam peculatus, & de sacrilegiis, & de residuis.*

DEcima est lex Iulia peculatus. est autem pecula- 1
tus,furtum pecuniæ publicæ,ab eo factum,cuius
periculo non est. Ea res aut est propriè publica, id est
profana, aut religiosa, aut sacra. l. 1. l. sacrilegi.9. §.1.
hoc postremo casu vocatur speciali vocabolo sacrile-
gium. d. l. sacrilegi. §. Labeo. dummodò è loco sacro
surripiatur. ff. de pœn.l.aut facta.16. §. locus. Additur
in Decreto, sacrilegium committi, siue sacrum de sa-
cro, siue non sacrum de sacro, siue sacrum de non sa-
cro auferatur.vij. q. 4.c. quisquis.21. §. similiter. Item
Cuiac.hîc in parat.ad sacrilegium refert etiam furtum
rei religiosæ de loco religioso. ¶ Nota primò, eum, 2
qui rem ciuitatis surripuit, non teneri crimine pecu-
latus ex lege Iulia. ff. de furt.l. ob pecuniam.81. sed ex
constitutionibus principum.l.4.§.vlt. ¶ Nota secun- 3
dò,eum, qui à debitore suo & fisci exigit quod sibi de-
betur non committere peculatum.l.peculatus.12.eum
verò committere, qui fisco debitum exigit, simulans
se fisci creditorem. d.l.sacrilegi. §. eodem. ¶ Quod ad 4
pœnam attinet, capite puniuntur sacrilegi. d.l.sacrile-
gi.in princ.& qui in administratione politi.peculatum
commiserunt: quive his ministerium præbuerunt:aut
ab eis subtractas pecunias,scientes susceperunt: ceteri
deportantur.l.3.& C.de crimin.sacril.l.vn.& Instit. de
publ. iudic. §. item lex Iulia peculatus. ¶ Vndecima 5
est lex Iulia de residuis. Hoc crimine tenetur, qui pu-
blicam pecuniam delegatam io vsum aliquem, aut
partem eius retinuit,neque in vsum illum consumpsit.
l.2.l.4.§.sed & qui.d.l.sacrilegi.§.pen.& is.apud quem
ex locatione, emptione, aliâve causâ, pecunia publi-
ca resedit.d.l.4.§. lege. si eam ad ærarium non est pro-
fessus; vel si professus retinuit vltra annum. d.l. sacri-
legi. §. vltim. ¶ Hic ampliùs tertia parte quàm debet, 6
damnatur, vt putà si trecenta debeat, quadringenta
fisco inferre cogitur.d.l.4 §.lege. ¶ Nota hæc iudicia 7
publica, peculatus, & de residuis, etiam io heredes
exerceri, quia præcipua quæstio est de ablata pecu-
nia. l.vlt.

XIV. *De lege Iulia ambitus.*

DVodecima est lex Iulia de ambitu, eos puniens, 1
qui illicito modo, vt datà pecunia, honores am-
biunt. ¶ Pertinuit hæc lex ad ambitum vrbicum, 2
qui tribus suffragiorum latura corrumpebantur: sed
hodie in vrbe non obtinet,quia honores arbitrio prin-
cipis, non fauore populi deferuntur. l. vnic. in princ.
Producta est senatusconsulto in eos qui in municipio
magistratus vel sacerdotio illicito modo ambiunt.§.1.
& in eos qui nouum vectigal instituunt. §. pen. Item
per legem Iuliam iudiciariam producta est in reum,
vel accusatorem, qui domum iudicis ingressus est. §.
vlt. Item ex constitutione Arcadij & Honorij produ-
cta est in eos qui administrationis ratione non reddi-

ta idem officium repetunt & continuunt.C. eod. l.vn.
3 ¶ Pœna huis criminis est multa centum aureorum, &
infamia. §. 1. & §. vlt. & honoris per ambitum delati
amissio. ff. de episc. & cleric. l. si quemquam. 31. sed in
casu d.l.vnic.C.h.tit. Imperatores deportatione delin-
quentem puniunt.

XV. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

1 DEcima tertia est lex Fabia de plagiariis. Plagiarij
sunt qui πλαγίως, id est dolosè, homines liberos,
aut seruos alienos intercipiunt ac supprimunt. l. 3. &
l. pen. Sed ex senatusconsulto in huius legis pœnam
incidit, qui seruum fugitiuum vendidit.l.2.& C.eod.
l. 6. & ff. de contrah. empt. l. quod sæpe. 35. §. si quis
amico. Hoc senatusconsultum Cuiacius scribit factum
esse Alexandri tempore, Modesto & Probo consuli-
2 bus. ¶ Hac lege pœna pecuniaria statuta fuit, quæ in
vsu esse desiit. nam pro modo delicti coërceri cepe-
runt, & plerumque in metallum dari.l.vlt. Sed hodie
propter hominem liberum suppressum pœna mortis
3 infligitur. C.eod.l.vlt. ¶ Absoluta est tertia pars tra-
ctatus de publicis iudiciis: qua in parte singillatim pu-
blica crimina, & leges publicorum iudiciorum ex-
posuimus.

XVI. *Ad senatusconsultum Turpillianum, & de abolitionibus criminum.*

1 DEinceps quarta parte agitur de impedimentis
horum iudiciorum tollendis, & progressu fa-
ciendo. Hæc impedimenta spectantur, vel ex parte
accusatoris, vel ex parte rei. In accusatore tria notan-
tur, quæ iudicij progressui obstant: calumnia, præua-
ricatio, tergiuersatio. l. 1. in pr. Calumniatur, qui falsa
crimina sciens intendit. Præuaricatur, qui vera cri-
mina abscondit, & cum reo colludit, ita vt translatitiè
munere accusandi fungatur, & proprias probationes
dissimulet, falsas rei excusationes admittat. Tergiuer-
satur, qui in vniuersum ab accusatione desistit. d.l.1.§.
2 1. & §. præuaricatorem. ¶ Qui iudicio publico ca-
lumniatus est, infamia notatur. C. de calum. l. 3. & l.
nostris. 8. & pœna talionis afficitur, id est, quam reus
passus esset: si conuictus fuisset. l.vlt. Qui vero aut in
priuato, aut in extraordinario iudicio est calumnia-
tus, in ea pericula non incidit. C.de calumn.l.5.sed ex-
3 tra ordinē pro qualitate admissi plectitur. l.3. ¶ No-
tandum est, eum, qui bona fide accusauit, non ideo pu-
niri quasi calumniatorem, quia in probatione crimi-
4 nis defecit. C. de calumniatorib.l.3. ¶ De præuarica-
5 torib. dixi. ff. lib. 47. tit. 15. ¶ Qui tergiuersantur &
desistunt, senatusconsulto Turpilliano quinque libris
auri puniuntur. hoc autem iudicium non est publicum,
licèt eo puniatur, qui iudicium publicum deseruit. ff.
6 de præuaric. l.3.§.vlt. ¶ Hæc pœna cessat, si abolitio
criminis, id est, accusationis interuenerit. d.l. 1 §. si
quis autem & §.seq. l. si interueniente. 12. l.destitisse.
7 13.§ 1. ¶ Triplex autem est abolitio. I. Publica, quæ
publicè ex decreto senatus ob rem bene gestam vel
aliam similem causam fieri solet. l. abolitio.8. & l.seq.
& d.l.si interueniente. II. Priuata, quæ accusatori po-
stulanti indulgetur.l.aut priuatim.10.in pr. à principe.
d.l. destitisse §.1. vel à præside, non ab eo cui iurisdi-
ctio mandata est.l.1.§.abolitio. III. Legitima, quæ ex
lege fit, accusatore mortuo, vel ex iusta causa impedi-
to quominus accusare possit. d.l.aut priuatim.in prin.
vel mortuo eo cuius nomine accusatio instituta fuit.
l.Diuus.14.vel reo mortuo, nisi iudicium tale sit, quod
etiam in heredes reddatur, vt maiestatis, repetunda-
rum. l.in senatusconsultum. 15.§.si propter falsi.l.pen.

XVII. *De requirendis, vel absentibus damnandis.*

IN persona rei duo spectantur impedimenta, quo- 1
rum primum est ipsius rei absentia. ¶ Absentes mo- 2
dò requirendi annotantur, modò damnantur. quod vt
intelligatur, notanda est duplex distinctio. I. Vel est
crimen capitale, vel non capitale. II. Vel abest reus
ante inchoatum crimen, id est delationem criminis,
vel pòst. ¶ His distinctionibus positis, notentur tres 3
regulæ. I. Absens post qualecumque crimen inchoa-
tum, reus peragi, & damnari potest. ff. de procurat.l.
seruum.33.§.publicè. & de public.iud.l. inter.10. & de
sicar.l.4.§.vlt.vers. & qui hoc crimine, videlicèt si edi-
ctis citati absint per contumaciam. ff. de pœn. l. 5. in
princ. & No. 134.c.5. II. Absens ante inchoatum cri-
men non capitale, accusari, & post citatoria edicta
condemnari potest. d.l.5.in prin. III. Absens ante in-
choatum capitale crimen, damnari non potest, sed
adnotatur requirendus.l.1.in princ.& §.1.& bona eius
obsignantur. l. vltim. in princ. & quæ morâ deteriora
fiunt, distrahuntur, pretiúmque deponitur.d.l. vlt.§.1.
atque edictis monetur, vt se sistere possit. l.1.§. præsi-
des. Si intra annum veniat, causa peragetur: & si se
crimine purgauerit, bona sua recipiet.C.eod.l.1.Si in-
tra annum moriatur, bona ad heredes suos transmit-
tit.l.1.§.vlt. & C. eod. l.1. post annum, eo non reuer-
tente, bona confiscantur.l. 2.in pr. l.vltim.in princ.&
C.eod.l.2. Si post annum quandocumque redeat, au-
diendus est, vt se defendere possit. l.4.§.vlt.sed quam-
uis innocentiam suam liquidis probationibus demon-
strauerit, tamen bona ei non restituuntur, sed penes
fiscum remanent.C.eod.l.2.

XVIII. *De quæstionibus.*

SEcundum impedimentum est rei inficiatio vnde 1
veritatem criminis vel probationibus. C. de eden.
l. 4. & de probat. l. vlt. vel quæstionibus eruere opor-
tet. l. 1. in pr. ¶ Quæstionem vocamus tormenta & 2
corporis cruciatum ad eruendam veritatem. ff. de in-
iur. l. item Labeo. 15. §. quæstionem. ¶ Torquetur 3
autem non solum reus. l.vnius.18. in princ.& §.1. sed
etiam testis, qui facto interuenisse dicitur.d.l.vnius.§.
testes.& seruus, cui crimen compertum est.l.1.§.1.cum
simil. quamquam hic non est propriè testis. ¶ Vt ha- 4
benda sit quæstio, multa requiruntur. I. Vt crimen sit
capitale, vel atrox. l. edictum.8. Ex constitutione au-
tem Diui Pij seruus torquetur etiam in causa pecunia-
ria, si veritas exquiri aliter non possit.l.Diuus.9.in pr.
II. Vt personæ torquendæ qualitas hoc patiatur. C.
eod. l. milites.8. id est, sit seruus.l.1.§. si serui. & §.vlt.
aut plebeius, non miles, non decurio. C.eod.d.l.mi-
lites.l. Diuo. 11. l. decuriones. 16. Similiter testis tor-
quetur, si sit vilis persona atque infamis. ff. de testib.
l.ob carmen.21. §.1.& §.si ea aut in testimonio dicen-
do vacillet. l. ex liberto. 15. in pr. III. Ne torqueatur
contra personam, cui pietatem seu reuerentiam debet:
vt seruus contra dominum.l 1.§. Diuus.l.3. l. Diuus.9.
§.1.cum simil. & libertus contra patronum. C.eod.l.6.
Sunt tamen quędam causæ, in quibus etiam serui con-
tra dominos, & hi qui a quæstionibus sunt immunes,
torquentur, vt in crimine læsæ maiestatis, adulterij
fraudati census.l.5.in [illegible].de minore.10.§.1.& C.eod.l.1.
¶ Arbitrio iudicis committitur: quæ, & quanta tor- 5
menta adhibere oporteat. l.7. videlicèt pro moderatæ
rationis temperamento. d. l. de minore. §. tormenta.
¶ Item quæ fides sit eis habenda. l. 1. §. quæstioni. & 6

§. vlt.

7 §. vltim. ¶ Hic est finis quartæ partis de publicis iudiciis, in qua dictum est de impedimentis tollendis, vt iudicium rectè progredi, & ad iustum exitum perduci possit.

XIX. *De pœnis.*

1 SVperest quinta pars de effectu horum iudiciorum.
Hic tria cōsiderantur. I. Pœnæ irrogatio. II. Damnati in pristinum statum restitutio, seu pœnæ irroga-
2 tæ remissio. III. Cadauer eius qui punitus est. ¶ Pœna est delicti seu criminis æstimatio, atque coërcitio.
3 l. sanctio. 41. in fi. ¶ Puniuntur vel facta, vt furta, cædes: vel dicta, vt conuicia; vel scripta, vt famosi libelli: vel consilia, vt coniurationes, & latronum conscien-
4 tia. l. aut facta. 16. ¶ In irrogandis pœnis spectantur septem circunstantiæ: causa, personæ, locus, tempus, qualitas, quantitas, euentus; vt latè explicatur in d. §.
5 aut facta. §. 1. & sequentibus. ¶ Pœnarum diuisiones duæ notentur. I. Aut est pœna capitalis, quæ damnatum eximit è numero ciuium Romanorum: aut non capitalis, quæ ex ciuium Romanorum numero non eximit. Capitalis est mors naturalis, & mors ciuilis mortem ciuilem vocamus seruitutem pœnæ, & exilium. itaq; tres sunt capitalium pœnarum gradus. aut enim vita adimitur, aut libertas, aut ciuitas, reliquæ omnes non capitales sunt. Mors autem variis modis infertur, vt igne, gladio, laqueo. Non capitalis est, vt fustigatio, infamia, relegatio. l. 2. l. 6. §. vlt. l. 7. l. 8. in prin. & §. 1. l. capitalium. 28. & s. de publ. iud. l. 2. & Instit. eod. §. publicorum. Interdum relegatio vocatur pœna capitalis, sed minùs propriè. s. de accusat. l. hos accusare. 12. §. vltim. sicut impropriè vocatur exilium. s. si quis caution. l. 4. in pr. & j. de interd. & releg. nam propriè loquendo distinguitur à pœna capitali: quia propriè loquendo non est exilium. Ouid. lib. 2. Tristium,

Quippe relegatus, non exul dicor in illo.

Et lib. 5. eleg. 11.

Fallitur iste tamen, quo iudice nominor exul:
Mollior est culpam pœna secuta meam.

Nouissime verò Iustinianus pœnæ seruitutem sustulit. No. 22. cap. 8. II. Aut est pœna realis, aut personalis, de quibus agetur trib. titulis sequentib.

XX. *De bonis damnatorum.*

1 REalis pœna est bonorū confiscatio. Confiscantur autem bona I. Vel in totō, vel pro parte. s. ad leg. Iul. de vi priua. l. 1. in pr. & ad leg. Corn. de sicar. l. 3. §. pen. cum simil. II. Vel damnatorum, vel eorum qui criminis conscientia & pœnæ metu mortem sibi consciuerunt, vel eorum qui accusatorem corruperunt.
2 ¶ De damnatis nota pœnæ capitali hærere bonorum publicationem. l. 1. in pr. exceptis tribus casibus, videlicèt cùm damnatur mulier, quæ se proprio seruo iunxit. C. de mul. quæ se seru. prop. iunx. & cùm ob libertæ vel ancillæ raptum quis damnatur: & cum ob ingenuæ raptum damnantur consorij vel ministri criminis præter eos qui opem tulerunt & in ipsa rapina delinquentem comitati sunt. C. de rap. virgin. l. vn. §. & siquidem. & §. pœnas. Relegati autem in perpetuum, posse à iudice, si ita videatur, partem bonorum publicari. j. de interd. & releg. l. 4. quamquam interdum & ipsius legis præcepto confiscatio fit. s. tit. prox. l. si quis aliquid. 38. §. si quis instrumentum. Relegati verò ad tempus bona confiscari non debere. j. de interd. & releg. l. 1. l. 7. §. ad tempus.

XXI. *De bonis eorum, qui ante sententiam vel mortem sibi consciuerunt, vel accusatorem corruperunt.*

DE his qui ante sententiam mortem sibi consci- 1
uerunt, nota, eius qui in reatu mortuus est, bona non confiscari, nisi capitalis criminis reus conscientia criminis sibi manum intulerit, quo casu pro confesso
habetur. l. 2. §. 1. & l. 3. ¶ De his qui accusatorem cor- 2
ruperunt, nota eis ignosci qui hac ratione sanguinem suum redemerunt, cùm crimine pœnam sanguinis ingerente accusati essent. Ceteros verò leniori crimine accusatos, ob accusatorem corruptum pro confessis haberi. l. 1. & 2. in princ. vnde transactio de criminibus iure reprobatur, nisi sint crimina, ex quibus vltimum supplicium irrogetur. C. de transact. l. transigere. 18.

XXII. *De interdictis & relegatis & deportatis.*

PErsonales pœnæ sunt, vt interdictio, relegatio, de- 1
portatio. ¶ Interdicitur I. Vel certo loco certisve 2
locis. l. 7. §. interdicere. cum 6. paragraphis sequentib. & §. solet præterea. vel ordine. d. l. 7. §. solet decurionibus. & s. de offic. præf. vr. l. 1. §. penult. vel honore siue honoribus. d. l. 7. §. penult. & vlt. vel negotiatione, vel professione, vel aduocatione seu foro, vel spectaculis. d. l. 1. §. pen. vel arte s. de pœn. l. vlt. in prin. II. Vel ad tempus, vel in perpetuum. d. l. 1. §. pen. d. l. vlt. in princ.
¶ Relegatio fit. I. Vel à loco, quæ nihil aliud est, 3
quàm interdictio: vel in locum certum. l. 7. in pr. & §. sicut. cum trib. §§§. seqqq. Solet autem relegatis diem iudex præscribere, intra quem loco excedat. d. l. 7. §. his qui. II. Vel ad tempus, vel in perpetuum. d. l. 7. §.
hæc est differentia. & §. seq. ¶ Deportatio differt à 4
relegatione. I. Quia deportatio semper fit in locum certum, non etiam à loco, vt de relegatione diximus. II. Quia ciuitatem Romanam adimit. l. 6. in prin. quod non facit relegatio. l. 4. & d. l. 7. §. siue. III. Quia omnis deportatio fit in perpetuum, cùm relegatio fieri possit etiam ad tempus. d. l. 7. §. hæc est differentia. IV. Quia bona deportati omnimodo publicantur. s. de bon. damn. l. 1. in princ. non item bona relegati vt docui s. eod. tit. Dictum est de pœnis irrogandis.

XXIII. *De sententiam passis & restitutis.*

COnsequenter dicendum de damnatorum restitutione, quæ à principe fit. Et vel est simplex criminis indulgentia, ita vt tantùm pœna remittatur, & nihil ampliùs restituatur, nisi specialiter à principe concessum sit. C. h. tit. l. 2. 6. 7. l. si pater. 9. & de gener. abol. l. vlt. Vel est restitutio in integrum, quæ ita plena est, vt etiam honoribus, ordini, ceterisque omnibus restituat. C. h. t. l. 1.

XXIV. *De cadaueribus punitorum.*

EX tribus, quæ suprà titulo de pœnis proposuimus, superest dicendum de cadaueribus punitorum. Vbi notandum, sine permissu principis nec corpora damnatorum vltimo supplicio sepeliri. l. 1. nec corpora deportatorum aut relegatorum aliò trāsferri posse. l. 2.

LIBER XLIX.

TIT. I. *De appellationibus & relationib.*

EXPOSITIS iudiciis ciuilibus & criminali- 1
bus, subiicitur tractatus de appellationibus, quæ vtrisque iudiciis communes sunt. C. de

vete,iu.enucl.l. 2.§.feprimus.verf,liber antè.vnde cùm
appellario regulariter in omnib.caufis admittatur,me-
ritò com.n une auxilium vocatur.ff.rat.rem hab.l.3.§.1.
2 ¶ Appellatio,quæ etiam prouocatio dicitur,eft quere-
la de grauamine ab inferiori iudice illato, quod à ma-
3 iori iudice tolli petitur. ¶ Caufa igitur per appellatio-
nē à maiori iudice ad maiorē iudicē deuoluitur. apud
illum ante appellationem erat prima inftantia, apud
4 hunc poft appellationem eft fecunda inftantia. ¶ Re-
latio quoque iudicis huc fpectat,vt caufa à minori iu-
dice ad maiorem transferatur: quod vt rectiùs intelli-
gatur, notandum eft duo effe genera relationum.
Vnum genus eft, quod confultatio appellatur. C. de
relat.l.1.& l.vlt. cùm iudex principem de iure confulit,
vt ab eo inftruatur quomodo iudicare debeat: quod
fæpe facit Plinius in epiftolis.Hanc Iuftinianus prohi-
bet. Nou.125. Sed nihilominùs iure canonico admit-
titur.extrà. h.t.c. intimafti. 68. Vnde illud frequens in
Decretalibus,*Confultationi tuæ taliter refpondemus*. Alte-
rum genus eft, cùm iudex ad principem vel alium fu-
5 periorem acta mittit vnà cum fua opinione. ¶ Cu-
ius relationis tres funt fpecies. Aut enim ad iudicem
ad quem appellatum eft,refert fe appellationem inter-
pofitam fufcepiffe.C.eod.l. iudicibus.24. aut eam non
recepiffe, & cur non receperit.ff. de appell.recip. l. 6.
aut principi fignificat fibi videri certam pœnam, putà
deportationem irrogandam, quam ipfe inconfulto
principe infligere non poteft. ff. de iniuf. rupt. l. 6. §.
eius. & de legat.iij l.1.§. deportatos, & de pœn.l.a.§.r.
6 & de interd. & releg. l. 6. §.1. ¶ Redeo ad appellatio-
nem: cuius expofitio, quod ad praxim attinet, biper-
tita eft. aut enim de appellatione interponenda quæ-
ritur, aut de eius interpofitæ effectu: ad quæ duo ca-
pita fequentes tituli de appellationibus refpiciunt.

II. *A quibus appellare non licet.*

DE appellatione interponenda quatuor quæftio-
nes deciduntur. Primò quæritur à quibus iudici-
bus appallare liceat,vel non. Enumeratis his,à quibus
appellare non licet, facilè intelligitur à ceteris appel-
lari poffe. Ergo hic titulus docet à quibus non licet
appellare, vt à principe, à fenatu,ab eo à quo litigan-
tes fe non prouocaturos cauerunt, à iudice quem
princeps ita dedit ne prouocare liceret. l.1. à præfecto
prætorio.ff.de offic.præf.præt.l.vn.§. his cunabulis, &
C.de fenten.præf.prætor.l.vn.

III. *Quis à quo appelletur.*

SEcundò quæritur ad quem appellare opporteat,
Hîc dantur duæ regulæ. I. A iudice dato appella-
tur is qui dedit, vel fucceffor eius. l.1. & l.vlt. & ff. de
appellat.l.1.§.pen. verf.denique. II. Ab eo cui iurifdi-
ctio mandata eft,non appellatur is qui iurifdictionem
mandauit, fed fuperior iudex, ad quem prouocaretur,
fi is iudicaffet, qui iurifdictionem mandauit.d.l.1.§.1.
Excipitur legatus proconfulis, à quo appellatur ad
proconfulem,qui iurifdictionem ei mandauit.l.2.

IV. *Quando appellandum fit,& intra quæ tempora.*

1 TErtiò quæritur quando appellandum fit.Hîc dan-
tur tres regulæ. I. Appellatur iure ciuili regulari-
ter poft fententiam definitiuam, non antè, nifi inter-
locutio iudicis inferat grauamen, quod non poffit
per fententiam definitiuam reparari;veluti fi iudex fit
interlocutus vt quæftio habeatur. ff.tit. prox. l. pen. &
C.quor.appell.non recip.l. pen.iure autem Canonico
poft quodcumque grauamen illatum appellare licet.
extrà de appellat.c.fuper eo.12. II. Ab honore mune-
réue publico iniuncto appellatur, poftquam iniun-
ctum eft,ante excufationem propofitam.l.1.§.alia. Ex-
cipitur tutela,à qua appellatur poft excufationem à iu-
dice reprobatam: poft tutelæ autem dationem, ante
excufationem reiectam, fruftra appellatur. d. l. 1. §. fi
quis tutor.& ff.de excuf.l. *Sciuus*. 13.in princ. & Inftit.
eod. §. qui autem. III. Is quem præfes in prouinciam
deportandum annotauit, tam ante quàm poftquàm
præfes principi fcripfit, appellare poteft. d.l.1.in princ.
¶ Quartò quæritur, intra quæ tempora appellandum 2
fit. Hîc diftinguitur inter caufam propriam, & alie-
nam. Propria caufa ab aliena fic diftinguitur; vt pro-
pria dicatur, cuius emolumentum vel damnum ad ap-
pellatorem fuo nomine pertinet. d. l. 1. §. in propria.
Quare procurator dicitur in caufa aliena appellare,ni-
fi in rem fuam datus fit. d.l.1.§.quare. In propria caufa
appellare oportet, intra biduum, in aliena intra tri-
duum. d. l.1.§. in propria. & §§§. feqqq. quod tempus
initio eft vtile,in progreffu eft continuum.d.l.1.§.dies
autem. Ergo hæc rubtica rectè concepta eft in plura-
tiuo numero, *intra quæ tempora*: quia duplex eft appel-
lationum tempus, & modò biduum appellandi causâ
conceditur, modò triduum, fed hodie indiftinctè, id
eft, fiue propria fiue aliena caufa fit, intra decem dies
eft appellandum. No.23.c.1. Hucufque de appellatio-
ne interponenda.

V. *De appellationibus recipiendis vel non.*

SEquuntur appellationis interpofitæ effectus varij.
Primus effectus eft, quòd iudex à quo appellatur,
appellationem,nifi legibus improbata fit, recipere te-
netur. C. de appellat,l.iudicibus.24. & No.126.cap.3.
temere autem,& extra cafus iure exceptos appellatio-
nem refpuens, triginta libris auri multatur: totidem-
que foluit eius officium, nifi ei pertinaciter reftiterit,
atque actis contradixerit,& quid iure fit conftitutum
oftenderit. C.de appellat. l.quoniam.21. & d.l.iudici-
bus. Præterea is cuius appellatio ad principem rece-
pta non eft, principi fupplicabit, Si verò ad alium
prouocauit,vel eum adibit.l.5. §.1. vel principem,d.l.
5.§.planè fi appellatione. & fi qua ratione doceat non
fuiffe appellationem receptam,admittetur appellatio.
d.l.5. in princ.

VI. *De libellis dimiſſorijs, qui apoſtoli dicuntur.*

SEcundus effectus eft, quòd literæ à iudice à quo, 1
ad iudicem ad quem, dari debent.l.vn.in pr. quib,
caufa ad eum tranfmittat,& indicet,quis,cõtra quem,
& à qua fententia appellauerit. d.l. vn.§.1. ¶ Hæ lite- 2
ræ, quia caufam ad iudicem appellatum dimittunt, li-
teræ dimifforiæ,vel libelli dimifforij vocantur, Græcè
apoftoli ἀπὸ τοῦ ἀποστέλλειν. d.l.vn.in princ.& ff.de verb.
fign. l. dimifforiæ. 106. Relationis vocabulo fignifi-
cantur in l.iudicibus.24. C.de appellat. ¶ Has literas 3
appellator inftanter & fæpius petere debet. d. l. vn. §.
vlt. olim intra quintum diem: quod tempus hifce li-
teris petendis ac dandis tributum erat. Paul. lib.5.fen-
tent.tit.34. fed hodie triginta dies indulgentur. d.l.iu-
dicibus. intra quod tempus apoftolos non petens, ap-
pellationi renunciaffe videtur. ext. de appellat. lib. 6.
cap.6.& Clem.2. In qua illud etiam additur,fufficere,
fi vna vice apoftoli fæpius petantur: veluti fi appel-
lator dicat, *Peto inftanter & fæpius*. Iudex tamen, nifi
multari velit. d. l. iudicibus etiam non petente appel-
latore,apoftolos dare debet.C.eod.l.6.§.vlt.

VII. *Nihil*

VII. *Nihil innouari appellatione interposita.*

TErtius effectus est, vt pendente appellatione nihil innouetur, siue appellatio recepta fuerit, siue repulsa. l. vn. in pr.

VIII. *Quæ sententiæ sine appellatione rescindantur.*

QVartus effectus est rescissio sententiæ à qua appellatum est. ff. ad Turpill. l. 1. §. vlt. sed etiam sine appellatione interdũ rescinditur, veluti si iudex competens pronunciauerit non esse iudicatum. l. 1. in pr. aut si ipso iure nulla sit, quo casu impropriè dicitur rescindi, putà ob errorem calculi. d. l. 1. §. 1. vel quia iudicatum est contra ius constitutionis. d. l. 1. §. item cùm contra.

IX. *An per alium causæ appellationum reddi possint.*

1 QVintus effectus est, vt causæ appellationis reddantur apud iudicem ad quem appellatum est.
2 ¶ Nota primò causas appellationum reddi per alium posse, si vel non sit quæstio capitalis. l. 1. vel is causas reddat, qui nomine alieno damnatus est, vt procurator. l. 2.

X. *Si tutor, vel curator, vel magistratus creatus, appellauerit.*

NOta secundò eum qui ab iniuncto munere appellauit, putà cui delata est tutela vel curatio vel magistratus, non liberari ab illius muneris onere & periculo, nisi ipse. l. 1. aut eo mortuo heres eius causas appellationis probauerit. l. 2. Magistratum à datione siue iniunctione muneris, tutorem autem vel curatorem à reiecta excusatione appellare, docui. ff. tit. 4.

XI. *Eum qui appellauerit in prouincia defendi.*

POst quinque effectus appellationis declaratos, deciduntur tres quæstiones itidem ad appellationis effectum pertinentes. Prima quæstio est, an is, qui appellationis persequendæ causâ peregrinatur, in sua prouincia conueniri possit. Respondetur posse. l. 1.

XII. *Apud eum, à quo appellatur, aliam causam agere compellendum.*

SEcunda quæstio est, vtrum is, qui appellauit, cogatur apud iudicem illum à quo appellauit, alias causas quarum est iudex competens, agere, an eum quasi suspectum & appellatione offensum recusare possit. Respondetur apud hunc iudicem agi oportere, nec esse recusationi locum. l. vn.

XIII. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

TErtia quæstio est, vtrùm pendens appellatio extinguatur morte appellantis vel eius cõtra quem appellatur, vel eius de quo agitur. Mortuo appellante, si nullus sit heres, appellatio euanescit. si verò heres existat, ita demum eum ad persequendam appellationem teneri, si eius intersit, vt quia est causa pecuniaria; aut quæstio est de bonis confiscandis. secus est, si quæstio sit de relegatione, aut alia pœna capitali sine confiscatione bonorum. l. vn. aut si à nominatione appellatum sit. C. eod. tit. l. vn. Neque autem mortuo eo, contra quem appellatum fuit, non extinguitur appellatio. C. eod. l. vlt. Neque mortuo eo, de quo agebatur, quia lis durat propter peculium. C. eod. l. penult. & alias accessiones, vt fructus, partũ, & stipulationem de euictione. D. de rei vindicat. l. vtique. 16. De appellationibus hactenus.

XIV. *De iure fisci.*

IVdiciorum publicorum varia sunt genera: vt popularia, publica propriè dicta, id est legibus publicorum iudiciorum constituta, fiscalia, militaria, & municipalia quoniam igitur de popularibus, & publicis propriè dictis iam actum est: reliqua deinceps explicabuntur. ¶ Fiscus, & ærarium olim differebant: quia 2
fiscus erat principis, ærarium populi. Plin. in Panegirico, *At fortasse non eadem seueritate fiscum qua ærarium cohibes? immo tantò maiore, quantò plus tibi licere de tuo, quàm de publico credis.* Spartianus in Hadriano, *Damnatorum bona in fiscum priuatum redigi vetuit, omni summa in ærario publico recepta.* Sed postea omnibus ad principem translatis, fiscus & ærarium promiscuè dici cœperunt: & ita in libris iuris accipiuntur. l. edicto. 13. in princ. & ff. de fals. l. 1. §. ex illa. & C. de quadrien. præscript. l. 1. & Instit. de vsucap. §. vlt. Duplex est igitur principis substantia; altera fiscalis, altera priuata, fiscus autem est publica principis substantia, seu publicum ærarium. l. 6. in fi. & C. vbi senato. vel clariss. l. vltim. vers. cuive sacros. & de quadrien. præscript. l. vltim. vers. sed scimus. & Institut. de vsucap. d. §. vlt. ¶ De 3
iure fiscali duo tractantur hoc titulo. I. Quibus ex causis fisco acquiratur, nam hæ causæ multæ & variæ sunt. l. 1. II. Quæ sint fisci priuilegia. nam & hæc multa sunt: vt ius tacitæ hypothecæ. l. aufertur. 46. §. fiscus. facultas cõueniendi debitores suorũ debitorum. l. 3. §. multa. & alia plura. Sed quãuis fiscus sit fauorabilis, & priuilegiatus, non ideo tamen dicendum est eum delinquere, qui in dubiis quæstionibus contra fiscũ facilè responderit. l. non puto. 10. Hæc dicta sint de iure fisci.

The first line of this paragraph carries the margin number 1.

XV. *De captiuis, & de postliminio, & de redemptis ab hostibus.*

SEquitur ius militare; quod in captiuis, in militan- 1
tibus, in veteranis cernitur. ¶ Captiuorum tri- 2
plex est inspectio; aut enim sunt in potestate hostium, aut decesserunt apud hostes, aut in patriam sunt reuersi. Primo casu hostium serui sunt iure gentium. ff. de acquir. rer. domin. l. 5. §. vlt. & Instit. de rer. diuis. §. item ea. Secundo casu lex Cornelia fingit eos in ciuitate primo captiuitatis momento decessisse. Tertio casu ius postliminij fingit eos semper fuisse in ciuitate. quapropter iure postliminij pristinum statũ & pristina iura omnia recipiunt. Instit. quib. mod. ius patr. potest. solu. §. si ab hostibus. ea verò quæ sunt facti, vt possessionem, sine noua & corporali rei apprehensione non recipiunt. l. in bello. 12. §. facti. Item redemptus ab hostibus, si seruilis conditionis sit, non restituitur domino, sed est seruus redemptoris, donec pretium redemptionis ei restituatur. si verò sit homo liber: interim quasi iure quodam pignoris à redemptore detinetur, donec ei pretium redemptionis restituat, aut sibi à redemptore expressè, vel tacitè donetur (putà contracto inter redemptorem & redemptam matrimonio. l. si quis ingenuam. 15. in pr. & C. de postlim. reuers. l. 2. idem dicendum, si redemptus sibi ipsi in redemptoris testamento legetur. ff. de legat. 3. l. senatus. 43. §. vlt.) aut saltem vitam cum morte commutet. l. si patre. 15. ¶ Postliminium dicitur à limine & post. 3
Limen hic vocatur imperij finis ac terminus. Quare postliminio reuersus dicitur, qui ab hostibus ad idem imperij limen & terminum rediit. quamquam is quoque, qui victis hostibus recuperatur, statim postliminio rediisse videtur. Institut. quib. mod. ius potest. solu.

solu. d. §. si ab hostibus. Hæc dicta sint de captiuis.

XVI. *De re militari.*

CONsequenter dicendum de militantibus. Nouem ferè suot, in quibus explicandis vniuersus iuridicus de re militari tractatus consumitur. Primum de militis etymologia. ff. de testam. milit. l. 1. §. vlt. Secundum de militis definitione. Tertium de militum generibus. Quartum de militibus creandis. Quintum de officio militis, & disciplina militari. Sextum de delictis militum, vt de desertoribus, vagantibus, emansoribus, transfugis. Septimum de pœnis militum delinquentium. Octauum de militum dimissione. l. milites agrum. 13. §. missionum. & ff. de his qui not. infi. l. 2. §. ignominiæ.

XVII. *De castrensi peculio.*

1 NOnum de priuilegiis militum, quorum nonnulla habuimus suprà de testam. milit. hic vnum proponitur, quòd filiusfamilias miles de castrensi peculio dispooere, atque adeo etiam testari potest quasi paterfamiliâs: quia io hoc peculio pro patrefamiliâs habetur si tamen intestatus decesserit, pater non fiet ei heres, sed occupabit omne peculium iure patriæ potestatis. l. 1. & 2. 2 ¶ De peculio & eius speciebus dictum fuit. suprà suo titulo. Castrense peculium definitur in l. castreose. 11. quam definitiooem potes facere compendiosiorem hoc modo, castrense peculium est, quod filiusfam. miles ratione militiæ acquisiuit. De militantibus hactenus.

XVIII. *De veteranis.*

VEterani dicuntur, qui legitima viginti annorum stipendia confecerunt. C. de his qui noo imple. stipend. facta. solu. sunt. l. vlt. Sed quia tunc honestè dimitti soleot, idcirco veteranus in iure accipitur pro eo qui honestam dimissionem impetrauit, & militi opponitur. ff. de procur. l. filiusfamiliâs. 8. §. veterani. & de veteran. & mil. success. in rubr. & Instit. de milit. testam. §. sed hactenus. Postquàio igitur superiori titulo expositum est priuilegimo militum, rectè hoc titulo declarantur priuilegia veteranorum.

LIBER L.

TITVLVS I.

Ad municipalem & de incolis.

1 POst iura fiscalia & militaria, rectè explicantur iura municipalia. 2 ¶ Iuris municipalis partes duæ sunt: prima de personis; altera de moneribus & honoribus.

3 ¶ Quod ad personas attinet, olim municipes dicebantur, qui extrinsecùs in ciuitatem Romanam recepti erant, vt munerum cum populo Romano participes essent, suo autem iure, suisque legibus vterentur. coloni verò appellabantur, qui è ciuitate Romana in colonias propagabantur, & iura institutáqoe omnia populi Romanî, non sui arbitrij habebant. Gell. lib. 16. c. 13. vnde municipium à colonia distingoitur in l. eius qui. 27. §. 1. Sed hodie abusiue municipes vocamus; cuiuscûque ciuitatis ciues. l. 1. §. 1. 4 ¶ Municipum duplex est diuisio. Prima diuisio est, quòd aut sont originarij. C. de munic. orig. siue originales. C. de incol. l. 3. (qui quidem aut nascuntur, aut manumissione vel adoptione fiunt. l. 1. in prioc.) alij voluntatij, qui fiunt domicilio. C. de incol. l. 6. (& hi vocantur propriè incolæ. nam incolas domicilium facit. C. eod. l. 5. & l. 7.) aut adlectione. C. de his qui spon. mun. suscep. l. 3. 5 ¶ De origine nota huc vocabulum interdum sumi latè, vt complectatur etiam adoptionem, & manumissionem. d. l. 6. interdum angustè, vt distinguatur non solùm ab adlectione & incolatu, sed etiam ab adoptione & manumissione. l. ordine. 15. §. vltim. & C. de incol. d. l. 7. 6 ¶ De natiuitate nota. I. Filios susceptos ex iustis nuptiis sequi originem patris, spurios originem matris. In vtrisque admittitur exceptio, nisi lege municipali aliter caueatur. d. l. 1. §. qui ex duobus. & l. eius. 9. & ff. de sta. homin. l. cùm legitimæ. 19. l. lex. naturæ. 24. & C. de munic. orig. l. 3. II. Filium sequi patris origioem, non domicilium. l. 6. §. 1. l. libertus. 17. §. patris. III. Eum, qui ex vico ortus est, illud municipium pro patria habere, cui ille vicus respondet. l. qui ex vico. 30. IV. Romam esse communem patriam omnium ciuium Romanorum. l. Roma. 33. V Municipem non posse sua voluntate origini præiudicium facere, siue ab ea eximi. C. de municipib. orig. l. pen. etiamsi io aliam ciuitatem domicilium transferat. C. eod. l. vlt. eum verò, qui senator factus est, originem retinere quod ad honores, non quod munera obeunda. l. municeps. 23. 7 ¶ De manumissione vide. l. 6. §. vlt. l. 7. l. libertus. 17. §. ex causa. l. filij. 22. in princ. & §. municipes. l. municeps. 23. In princ. l. pen. §. 1. & C. de municip. orig. l. 2. & l. vlt. 8 ¶ De adoptione nota I. Ius originis adoptione non mutari, sed vtroque loco muneribus adoptatum adstringi, id est, tam in ea ciuitate ex qua originem ducit, quam in ea cuius per adoptionem ciuis factus est. l. ordioe. 15. §. vlt. II. Natum ex adoptato, similiter duobus locis adstrictum esse, hoc est, tam in municipio aui naturalis, quàm adoptiui. l. libertus. 17. §. in adoptiua. III. Eum qui à patre adoptiuo emancipatur, desioere esse eius ciuitatis ciuem, quam per adoptionem adeptus fuerat. l. sed si emancipatus. 16. 9 ¶ De incolis nota I. Eum non esse incolam, qui in agro permanet. l. [illegible] 35. & C. de incol. l. 3. II. Incolam munera subire, & vbi incola est, id est, quò domicilium transtulit, & vnde originem ducit. l. incola & his. 29. & C. de municip. orig. l. 1. III. Incolam posse renunciare incolatui, vel domicilium aliò transferre, nisi iam ad honorem vel munus vocatus sit: tunc enim priùs honorem vel munus subire, & perficere debet. l. incola iam. 34. & C. de incol. l. 1. IV. Si quis neget se esse incolam, causam agi debere apud præsidem prouinciæ, in qua ad munera vocatur, noo ex qua se oriundum contendit. l. pen. in pr. 10 ¶ De domicilio nota I. Posse quempiam domicilium statuere vbicumque velit, nisi quo loco sit ei interdictum. l. nihil. 31. & posse regulariter pro libitu mutare ac transferre, vt paulò ante notaui, transferri autem domicilium re & facto, non nuda contestatione. l. domicilium. 20. II. Posse aliquem habere domicilium vel vno loco, vel multis locis. l. 5. l. 6. §. pen. l. eius qui. 27. §. Celsus, vel sine domicilio esse. d. §. Celsus. III. Non constitui domicilium nec incolatum sola ædium aut fundi emptione. C. de incol. l. 4. 11 ¶ Specialiter de domicilio senatoris vide l. vlt. C. eod. militis. l. municeps. 23. §. 1. studiosi. C. de incol. l. 2. mulieris. l. filij. 22. §. 1. l. ea quæ. 32. l. pen. §. vlt. & l. vlt. §. item rescripserunt mulierem. & C. de incol. l. vlt. relegati. d. l. eius. qui. §. vlt. filiifam. l. 3. l. 4. & iura suprà citata de filiis adoptiuis, & de filiis libertorum. 12 ¶ Tandem ad rubricam nota, cùm hic titulus inscribatur, *ad municipalem & de incolis*, intelligi legem municipalem: & ideo nominatim adiici *de incolis*, quia incolæ non sunt propriè municipes, vt suprà docui. Exposita est prima municipum diuisio.

II. *De decurionibus, & filiis eorum.*

1 SEcunda diuisio est, quòd municipes aut sunt cu-
2 riales seu decuriones, aut plebeij. ¶ Nota primò
curiam esse senatum municipalem: & decuriones esse
senatores municipales. Non tamen propriè dicuntur
senatores. C. h.t. l.omnes. 33. sed latiùs sumpto voca-
bulo: secundum quam significationem duplex est se-
natus: nempe maior seu maximus, qui est Romæ. C.
eo. l. vlt. vers. aliis autem modis. & minor, qui est in
aliis ciuitatibus. Nou. Maioria. de curialib. Cassiod.
3 lib. 9. cap. 2. in fin. ¶ Nota secundò decuriones (vt qui-
busdam placet) ex eo dictos esse, quòd olim, cùm co-
loniæ deducerentur decima pars eorum qui duceban-
tur, consilij publici gratiâ conscribebatur. ℸ. de verb.
4 sign. l. pupillus. 239. §. decuriones. ¶ Nota tertiò decu-
rionum ordinem tolli à Leone Nou. 46. sed hæ No-
5 uellæ nõ sunt in nostris foris receptæ. ¶ Nota quartò
decuriones & eorum liberos multis priuilegiis frui, ve-
luti ne torqueãtur. l. vlt. & ne certis pœnis afficiãtur. ℸ.
6 de pœn. l. moris. 9. §. istæ. & §. seq. ¶ Nota quintò decu-
rionibus honores mãdari, & onera imponi. l. 7. in prin.

III. *De albo scribendo.*

NOta sextò decurionum nomina in albo seu ma-
tricula inscribi, vel secundum legem municipa-
lem, vel (ea cessante) eo ordine, quo quisque maiori-
bus honoribus functus est. l. 1. & 2. Hæc tamen descri-
prio non facit decurionem, si quis contra legem de-
curio creatus sit. ℸ. tit. prox. l. Herennius. 10. De perso-
nis municipalibus hactenus.

IV. *De muneribus & honoribus.*

1 SEquitur vt videamus de muneribus & honoribus.
2 Primùm in genere, deinde in specie. ¶ Munus
publicum, & munus ciuile pro eodẽ accipiuntur. l. vlt.
3 §. hæc omnia. ¶ Hoc autẽ est officiũ priuati hominis,
ex quo cõmodũ ad singulos, vniuersósq; ciues, rémq;
eorũ imperio magistratus extraordinariũ peruenit, vt
Pomponius definit. ℸ. de verb. signif. l. pupillus 239. §.
munus. Ait *officium*, latè sumpto hoc vocabulo: ne distin-
guatur ab onere, vt in l. munus trib. 18. ℸ. eod. tit. quia
munera, de quibus loquimur, onera sunt. Ait *priuati
hominis*. Hinc seiungitur munus ab honore. Ait, *ex quo
commodum ad singulos vniuersósq; ciues*. Quædã munera
publica vniuersis prosunt, vt viarum munitio, & disci-
plinæ publicæ correctio. l. honor. 14. §. viarũ. l. mune-
rũ. 18. §. hierenarchę. quædã singulis, vt tutela, vel cura:
quæ est quidem munus publicum. l. 1. §. vlt. & Instit. de
excusat. tutor. in pr. nõ tamen est munus reipublicæ. ℸ.
eod. l. 6. §. tutela. vbi pro *prouinciale*, non dubito quin
legendum sit *patrimoniale*. Ait *rémque eorum*. vniuer-
sorum scilicet aut singulorum, nam exactio tributo-
rum rempublicam auget; quod munus patrimoniale
est. l. 3. §. exactionem. sed tutela vel cura rei priuatæ
pupilli vel eius qui in curatione est, sine dubio pro-
dest. Ait *imperio magistratus*. respicit ad id, quod ple-
rumque accidit. ceterum munera obimus aut lege, aut
consuetudine, aut imperio eius qui iubendi potesta-
tem habet. ℸ. de verb. signif. l. munus propriè. 214. Ait
extraordinarium. Quidam legunt *extraordinario*, vel *ex-
tra ordinem*, vt referatur ad imperium magistratus, quia
magistratus extra ordinem munera iniungit. Ego re-
tineo lectionem Florentinam, secundum quam voca-
tur commodum extraordinarium, quod munera ob-
4 euntes præstãt singulis aut vniuersis ciuibus. ¶ Mu-
nus diuiditur I. in publicum & priuatum. Publicum
est, quod in administranda republica cum sumptu sine
titulo dignitatis consistit. l. honor. 14. §. 1. Priuatum
autem est, quod in administratione rei priuatæ cerni-
tur, vt tutela & cura. Nota munus publicum esse ver-
bum anceps. nam vel publicum dicitur, eò quòd au-
ctoritate publica imponitur, in qua significatione su-
prà dicebam omne munus esse publicum: vel quia in
rei publicæ administratione versatur, in qua signifi-
catione sumitur in d. §. 1. Quare tutela & cura sunt
munera publica in priori, non in posteriori significa-
tione, vt suprà docui. II. In personale, patrimoniale,
& mixtum. l. vlt. in pr. Personale est, quod animi vigi-
lantiâ, & corporali labore, sine sumptu & sine geren-
tis damnu perpetratur. l. 1. §. illud. & d. l. vlt. §. 1. vnde
etiam vocatur munus corporale. l. 3. §. corporalia & l.
4. §. pen. vt tutela, cura. d. l. 1. §. vlt. iudicis functio. d. l.
vlt. §. iudicandi. Patrimoniale munus est, quod sum-
ptu patrimonij & detrimento administrantis expedi-
tur. d. l. vlt. §. patrimoniorum sunt, vt hospitij præbi-
tio. d. l. 3. §. munus hospitis. Mixta sunt, quæ & corpo-
rali ministerio geruntur, & detrimentum gerentibus
inferunt, vt tributorum exactio. d. l. vlt. §. mixta. Hæc
tripertita munerum distributio potest reduci ad bi-
membrem, vt dicantur alia esse munera patrimonij,
alia personalia: & patrimonij munus dicatur, in quo
sumptus maximè requiritur, etiamsi ministerium quo-
que aliquod adhibeatur. l. 1. in princ. & §. pen. & l. 6. §.
sciendum. ¶ Patrimonialia munera subdiuiduntur in 5
duo genera. nam quædam possessoribus ædium vel
agrorum iniunguntur, alia solis municipibus impo-
nuntur. d. l. 6. § pen. & d. l. vlt. §. patrimonium autem.
¶ Honor municipalis est administratio reipublicæ 6
cum dignitatis gradu, siue cum sumptu, siue sine ero-
gatione contingens. l. honor. 14. in pr. ¶ Nota pri- 7
mò honorem sustinenti, munus deferri non posse;
munus sustinẽti, honorem deferri posse. l. honorẽ. 10.
¶ Nota secundò munera subiri tam in loco originis, 8
quàm in loco domicilij. l. 3. in pr. ¶ Nota tertiò ho- 9
nores gradatim deferendos esse, non per saltum. l. vt
gradatim. 11. in pr. & d. l. honor. 14. §. pen.

V. *De vacatione, & excusatione munerum.*

NOta quartò munera & honores etiam inuitis in-
iungi, nisi qui sint immunes. Immunitas est va-
catio muneris à iure, vel à principe concessa. Excusa-
tio autem est causa immunitatis seu vacationis. Sed
immunitas à muneribus quæ possessoribus imponun-
tur, nemini conceditur. ℸ. ti. prox. l. vlt. §. ab huiusmodi.

VI. *De iure immunitatis.*

NOta quintò iura immunitatis non adiuuari inter-
pretatione, sed strictè accipi. Vnde si cui vaca-
tio munerum concessa sit, non propterea recusare ma-
gistratus poterit, quia magistratus non est munus, sed
honor. ℸ. de muner. & honor. l. cui muneris. 12. Item
personis datæ immunitates, ad heredes non transmit-
tuntur. l. 1. §. 1. Hæc dicta sint de muneribus in genere.
Deinceps præcipua quædam munera specialiter decla-
rabuntur.

VII. *De legationibus.*

PRimum munus est legatio. Nam legatio est munus 1
legati. legatus autem est, qui publicè à principe vel
à repub. mittitur, vt publicum negotium eius nomine
expediat. ¶ Legatos à legando dictos esse, quia publi- 2
cè leguntur, id est, eliguntur, tradit Varro lib. 4. & 5. de
lingua Latina. ¶ Legatorum diuisiones hæ potentur; 3
I. Alij sunt legati nationum, Varro dicto libro 4. vt
hostium. l. vltim. alij legati principis. ℸ. qui testam. fac.
poss. l. qui à latronibus 13. §. 1. vt olim populi Romani.
ℸ. de rer. diuis. l. sanctum. 8. §. 1. Alij legati municipales

R

vel ad principem.l.5.& C.eod.l.3.penult.& vlt.& ꝟ.de
muner.& honor.l.vlt.§.legati.vel ad præsidem.l.4.§.si
accusatio. hic autem titulus est de legatis municipali-
bus. II. Alia est legatio necessaria, quæ reipub. causâ
suscipitur : alia legatio libera, quæ proprij commodi
causâ suscipitur. l. quod libera.14. Cic. lib.3. de legib.
III. Aut est vnus legatus, siue vnius, siue plurium le-
gationum.l.pen.in princ. aut plures legati vnius lega-
tionis.l.2. §.pen. Sed edicto Vespasiani cautum est, ne
ciuitas plures quàm tres legatos mittat. l. 4. §. vltim.
IV. Aut est legatio gratuita,aut non gratuita.l.2.§.vlt.
l.si absenti.11.Gratuita est,quam quis suo sumptu per-
agendam suscipit. non gratuita, ex qua legatiuum, id
est viaticum accipit. d.l.2. §.vlt.& ꝟ. de muner.& ho-
nor. l. vlt. §. legati. quod legato in legationis munere
defuncto ab heredibus eius non restituitur. l. legatus.
10.§.1. Ac illi quidem, qui gratuitam legationem sus-
ceperunt, per alium, qui vicarius appellatur, hoc mu-
nus obire possunt.d.l.si absenti.in princ.qui verò lega-
tiuum accipiunt, alios quàm filios suos, vicarios dare
non possunt,d.l.4.§.legati.

VIII. *De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

1 SEcundum munus est administratio rerum ad ciui-
tatem pertinentium, quod quidem multiplex est,
quia non solent omnia vni committi. Idcirco varia
sunt administratorum nomina; vt curator reipublicæ,
l.2.§.grani.l.3.§. filium, curator Kalendarij. ꝟ.de mu-
ner.& honor.l.vlt.§.Kalendarij,alij habent curam an-
nonæ,vt iusto pretio vendatur.d.l.vlt.§.qui annonam,
alij curam emendi frumenti, olei, &c. ead. l. §. cura.
2 ¶ Nota primò hos teneri rationem administrationis
secundum fidem datorum & acceptorum reddere. d.
l. 2. §. quod de frumentaria. ita vt dolum & culpam
præstent.l.6. sed ob culpam in simplum, ob dolum in
duplum damnãtur, nec pœna in heredes eorum tran-
3 sit. l. vlt. §. item rescripserunt curatores. ¶ Nota se-
cundò eos vsuras quoque pecuniæ,quæ apud ipsos re-
mansit,reipublicæ debere : sed pecuniæ, quæ à redem-
ptoribus operum non potest exigi, sortis dumtaxat
4 periculum præstare.d.l.vlt.in princ. ¶ Nota tertiò hos
exemplo tutorum teneri, ita vt priùs conueniatur,qui
gessit, eiúsque fideiussor; deinde in subsidium conue-
niatur eius collega.l.2.§. ius reipublicæ.§. idem ex ea-
dem.& §. seq.l.3. in princ. sed ei, qui pro collega suo
soluit, contra illum eiúsque heredes actio decernitur
ex bono & æquo ad repetendum quod soluit. d.l.2.§.
5 actio. & §. seq. ¶ Nota quartò pecuniam alicui vsui
destinatam, regulariter non debere in alios vsus con-
uerti.l.1.l.2.§.quod de frumentaria.l.5 §.1. quandoque
tamen hoc vtilitatis causâ permitti.ꝟ.de operib.publi.
l.vlt.in princ.

IX. *De decretis ab ordine faciendis.*

1 NOta quintò de rebus ciuitatis solere decreta ab
2 ordine decurionum interponi. ¶ Sed vt hæc de-
creta valeant, duo requiruntur. I. Vt legitimus de-
curionum numerus adfuerit. l.2.id est, minimùm duæ
decurionum partes. l. 3. II. Ne sit decretum ambitio-
sum, quod in gratiam alicuius priuati nihil tale me-
rentis factum sit, sed ad publicam vtilitatem respiciat,
l.4. In cuius legis.§.1.pro *alicuim*, scribendum *alicuius*,
3 & legendum alicui ius. ¶ Quod autem semel ordo
legitimè decreuit, retractari non debet.l.pen.

X. *De operibus publicis.*

1 GEnerali tractatui de rerum ciuitatis administra-
tione subiicit titulum specialem de curatione
operum publicorum. ¶ Nota primò redemptorem 2
operis curatori, hunc autem reipublicæ teneri.l.2.§.1.
Hic est, qui vocatur pater ciuitatis in l.vn.C.de ratioc.
ope.publ.Cuiac.ad l.3.C.de iis qui spon.mun.suscep.l.
3.& Obseru. lib.10. cap. 30. Redemptores sunt, qui
opus suâ materiâ faciendum conducunt. ꝟ. de rei vin-
dic. l.redemptores,39. in princ. Gallicè *à prix faict*.
¶ Nota secundò nouum opus publico sumptu fieri 3
non posse sine permissu principis:priuato autem sum-
ptu fieri posse etiam inconsulto principe, nisi ad æmu-
lationem alterius ciuitatis pertineat, vel materiam se-
ditionis præbeat, vel circus, vel theatrum vel amphy-
teatrum sit. l. 3. in princip. vbi pro *circum* lego *circus*.
¶ Nota tertiò,ei, qui pecuniam in opus publicum im- 4
pendit, pro præmio concedi, vt suum nomen operi
inscribat, cùm aliàs solius principis nomen inscribi
possit.l.2.in princ,& §.vlt.l.3.§.vlt.l.4.l.vlt.§.1.

XI. *De nundinis.*

TErtium munus est cura nundinarum. Dicere pos- 1
sumus nundinas esse magnos mercatus,& merca-
tus esse paruas nundinas. ¶ Nota primò non esse cui- 2
libet ciuitati ius nundinarum, sed esse hoc à principe
impetrandum. C.h.tit.l.vn. impetratum autem non
vtendo per decennij tempus amitti.l.1. ¶ Nota secun- 3
dò eos qui veniunt ad nundinas, non posse priuati de-
biti antea contracti nomine conueniri.d.l.vn.

XII. *De pollicitationibus.*

QVartum munus est exactio pollicitationum rei- 1
pub. factarum. ¶ Pollicitatio est solius offeren- 2
tis promissum:ideóque differt non solum à contractu,
sed etiam à pacto, quod est duorum pluriúmve con-
sensus atque conuentio. l. 3. in pr. eadémque ratione
differt à constituto: nam cõstitutum est species pacti. 3
¶ Ex pollicitatione regulariter non datur actio. Sed
fauore reipublicæ placuit pollicitationem reipubl. fa-
ctam recusari non posse. ꝟ.de muner.& honor.l.6.§.1.
vers.sed etsi. dummodò vel ex iusta causa quis promi-
serit, putà ob honorem sibi decretum, vel decernen-
dum:aut res non sit integra, quia opus sit inchoatum,
in cuius gratiam pollicitatio facta est. l. 1. §. 1. & se-
quentibus. Pollicitatio quoque Deo facta, quæ vo-
tum appellatur,tenet,si aut à patrefamilias pubere,aut
à filiofamilias vel seruo consensu patris vel domini
facta sit.l.2.

XIII. *De extraordinarijs cognitionibus & si iudex litem suam fecisse dicatur.*

QVintum munus est iudicandi necessitas, quod 1
inter munera personalia refertur. ꝟ. de munerib.
& honor.l.vltim.§. iudicandi. ¶ Nota prætorem vel 2
præsidem aut extra ordinem cognoscere, vt de mer-
cedibus, salariis, & honorariis. l.1. aut iudicem dare.
Hic si male iudicet, litē suam facere dicitur, & si qui-
dem per imprudentiam id fecerit, ex quasi delicto
tenetur actione in factum,& arbitrio de ea re iudican-
tis punitur.l.vlt.& ꝟ. de oblig. & act.l.5.§. si iudex. &
Instit.de oblig. quæ ex qua. del. in pr. Sin autem dolo
malo id fecerit, veram litis æstimationem præstare
cogitur, & infamia notatur. ꝟ. de iudic.l.filiusfam.15.
§.1.& C.de pœ. iud. qui malè iud.l.2. sed filiusfamiliâs
iudex non tenetur vltra quantitatem,quæ tunc in pe-
culio erat, cùm sententiam dicebat. d. l. filiusfami-
lias. §. 1.

XIV. *De proxeneticis.*

INter cognitiones autem præsidis extraordinarias 1
refertur cognitio de proxeneticis.l.vlt. ¶ Proxene- 2
ticum

ticum est pretium proxenetæ. Proxeneta est media-
3 tor, cuius opera contractus aliquis perficitur. ¶ De
hoc autem contractu, quem ipse conciliauit, proxe-
neta testimonium dicere non potest, nisi vtraque par-
te consentiente. Nou.90.c.8.

XV. *De censibus.*

1 SExtum munus est censitoris, cui cura census in-
2 cumbit. l.4.§.1. ¶ Censum definio, ciuium.l.3.in
pr.& bonorum ad ipsos pertinentiom. l.4. descriptio-
3 nem publicam.ff.de probat. l. census.10. ¶ In descri-
bendis personis notatur ætas, & sexus.l.3.in pr. In de-
scribendis fundis notatur nomen cuiuscumque fundi,
& in qua ciuitate aut pago sit, & quos proximos vici-
nos habeat, & eius qualitas & quantitas. d.l.4. in prin.
4 ¶ Hæc ideo, quia tributa præstantur vel pro modo pa-
trimonij, vel pro capite, nisi ætas vel immunitas ali-
quem excuset. d.l.3.in pr.l.vlt.§.Diuus.& ff. de pact.l.
inter.42.& l.epistola.52.§.pactum. & de ann.lega.l.li-
berto.21.§.vlt.vers.à te peto. & de vsu & vsufr.lega.l.
5 generali.32.§.vlt.vers.item quæsitum. ¶ Fuerunt au-
tem apud Romanos variæ classes pro diuersitate pa-
trimonij & census. Nam Ser. Tullius ciues Romanos
in sex classes distribuit: in primam eos contulit, qui
centum millia æris, aut plus obtinerent: in secunda
eos posuit, qui intra centum vsque ad quinque & se-
ptuaginta millium centum haberent: in tertia eos col-
locauit, qui quinquaginta millia possiderent: ad quar-
tam retulit centum vigiori quinque millium: quinta
fuit vndecim millium: in sextam relati sunt proletarij,
& capite censi. Proletarij dicebantur, qui non am-
plius mille quingentum æris in censum deferebant.
Capite censi vocabantur, qui nullo aut per quàm exi-
6 guo censebantur. Gell. lib.16. cap.10. ¶ Dixi de censi-
bus, prout census hoc titulo sumitur. In alia significa-
catione census accipitur pro patrimonio.ff.ad Trebel.
l.cogi, 16.in prine. & C.de episcop.audient. l.de crea-
tionibus.27.vers. sin autem non talis, sic Ouidius ac-
cipit illo loco,

——Dat census honores
Census amicitias.——

In alia significatione accipitur pro annua pensione.
j.quæst. 3. c. quæsitum. 4. in fin. in qua significatione
sumitur in tit. ext. de censibus. Absolutus est tractatus
de iure municipali.

XVI. *De verborum significatione.*

1 POstquàm dictum est de iure, ac de personis, & de
rebus, & expositæ sunt tres iudiciorum diuisiones:
quarum prima fuit in decreta senatus, iurisdictionem
arbitriũ (de quibus in prima parte) & iudicium propriè
dictum (de quo in secunda parte) altera in iudicium
personale ex contractibus realibus (de quibus in ter-
tia parte) vel ex eorũ accessionibus vel ex contracti-
bus personalibus (de quibus omnibus in quarta par-
te) vel ex successione siue ciuili testamentaria (de
qua in quinta parte) siue prætoria siue legitima, vel
ex damno infecto, vel ex causa vectigalis, vel dona-
tionis; & præiudicium, quod est de statu hominis, &
iudiciom petitorium, & possessorium (de quibus om-
nibus in sexta parte: tertia in iudicium priuatum &
publicum, de quibus in hac septima parte: his omni-
bus expositis, compositores Pandectarum, vt colo-
phonem operi imponant, duplicem epilogum subii-
ciunt. Primus est verborum, quibus in iure passim
vtimur. horum enim significationes proponuntur, ne
quis in his accipiendis erret. ¶ Verborum appella- 2
tione significantur, non solùm simplicia vocabula, vt
vrbs, *Roma*. l.2.*res*.l.5.*pensio*.l.7.&c. sed etiam oratio-
nes, vt, *Mihi heredique meo*, *Tibi heredique tuo*. l. con-
iunctionem.29. *Cui res dolus malus aberit, absuerit*. l.hæc
verba.69. *Quisquis mihi heres erit, idem filio meo heres esto*.
l.scieodum.70.in prin. Is ad quem ea res pertinet.ead.
l.§.1. & multa alia. ¶ Significatio verborum sumitur 3
vel ex communi vsu loquendi, vel ex proprietate ser-
monis, vel ex intentione proferentis. ff. de lega. iij. l.
non aliter. 69. in princ. & de instruc. & instrum. lega.
l.cùm de lanionis.18.§.item caccabos.

XVII. *De diuersis regulis iuris antiqui.*

SEcundus est epilogus rerum, qui ex regulis iuris 1
conficitur, & merito in extremum locum reiectus
est, quia regula non facit ius, sed ex iure colligitur,
rem (id est, decisionem iuris) breuiter enarrans. l.1.
¶ Regula igitur est iuris decisio, multos casus breui- 2
ter complectens. & propriè regula est, quæ plerum-
que obtinet, vt, *Femina remouetur ab officijs ciuilibus*.l.2.
Non debet cui plus licet, denegari quod est minus. l.non de-
bet.21. Exceptio autem est, quæ in paucis casibus vi-
tiat regulam, vt, *Mater, vel auia potest esse tutrix*. Nou.
118.c.5. quamuis tutela sit munus virile.C.quan.mul.
tut.off.l.1. Item, *præses potest gladio aliquem punire*. ff. de
pœn. l. aut damnum. 8. §. 1. *non deportatione*. ff. eod.
l.2.§.1. & de interdi.& releg.l.6. §.1. licèt pœna gladij
sit maior deportatione. Ideo in iure particula *ple-
rumque*, significat regulam: particula *aliquando*, exce-
ptionem. Cum autem duæ sunt contrariæ regulæ;
quarum vtra pluribus casibus obtineat, non facilè
apparet, veluti; *Plus valet, quod in veritate est, quàm quod
in opinione*. Institut. de legat. §. si quis rem suam. *Plus
valet, quod est in opinione, quàm quod est in veritate*. ff. de
acquir. hered.l.is qui putat. 15. tunc non sunt propriè
regulæ, à Doctoribus autem appellantur brocardica:
qualia sunt, quæ Azo collegit. ¶ Porrò hic titulus 3
est *de diuersis regulis iuris antiqui*, diuersæ vocantur,
quia ex diuersis partibus iuris desumptæ sunt. ius an-
tiquum hoc loco dicitur, non quod antiquatum est,
sed quod in veterum Iureconsultorum libris conti-
netur: quomodo accipitur etiam ius vetus in rubr.C.
de vet.iure enucl.& vetus prudentia in proœm.Instit.
§. & cùm sanctissimas. vel antiqua prudentia.C.
de furt. l.penult.in princ. Hucusque tituli
Pandectarum: transgrediamur ad
titulos Codicis eadem me-
thodo enarrandos.

* * *

J. PACII A BERIGA J. C.

ISAGOGICORVM
IN CODICEM PRAEFATIO.

1 DEcvrsis *quatuor libris Institutionum, quos Iustinianus quatuor elementa*
appellat, & septem partibus Pandectarum, quasi septem cæli planetis, adscenda-
mus ad Codicem Imperialium Constitutionum, multis titulis, qui quasi stellæ in
octaua sphæra fulgent, ornatum ac distinctum: cui Nouellæ constitutiones titulis
2 *destitutæ, non aliter accedunt, quàm octauæ sphæræ primũ mobile astris carens.* ¶ *Codex dicitur*
κατ' ἐξοχήν: *quia præstãtissimus liber iuris est, siue materiã spectes, quia maximè decisiones practi-*
cas, & ius quoque sacrum in Institutionibus ac Digestis prætermissum continet: siue ad causam
efficientem respicias; quia singulæ leges in hoc opus relatæ, ab Imperiali maiestate profectæ sunt.
3 ¶ *Diuiditur in duodecim libros, vt octaua sphæra, cui eam comparauimus, in duodecim signa*
4 *Zodiaci.* ¶ *Scriptus est autem ferè eadem methodo, qua Pandectæ. nam generalia capita sunt*
eodem ordine disposita: sed particulares quidam tituli alium locum acceperunt. neque hoc per-
peram factum est: quoniam idem tractatus sæpe ad multas iuris partes pertinet.

LIBER I.

5 HIc primus liber proportione respondet
primo libro Digestorum: sed initio præ-
mittitur ius sacrum ex Christianorum
principum constitutionibus sumptum,
quod ex Iureconsultorum, qui omnes
fuerunt ethnici, commentariis accipi non potuit: &
intericitur tractatus de rescriptis principum. Sunt
igitur huius libri partes quatuor: prima de his, quæ
ad religionem pertinent: secunda de iure, & legibus:
tertia de rescriptis: quarta de magistratibus, & aliis
personis, quæ circa eos sunt.

Titvlvs I.

De summa trinitate, & fide catholica, & vt nemo de ea publicè contendere audeat.

1 NOn potuit illustrius iuris initium poni, quàm fi-
des catholica, & cetera ad ius sacrum pertinen-
tia, ad cuius normam omnia iura sunt examinanda, &
catenus probanda, quatenus diuino & sacro iuri non
2 repugnant, sed consentanea sunt. ¶ Huius sacri iuris
expositio quadripertita est. Prima pars est de fide ca-
tholica, id est, quam ecclesia catholica amplectitur
& probat. Eius autem obiectum est summa trinitas:
id est, Deus essentiâ vnus, personis trinus. Ipsa fides
ab Apostolo definitur *Rerum, quæ sperantur, hyposta-*
sis, & earum, quæ non videntur, elenchus. ad Hebr. cap. 11.
ver. 1. Per fidem enim repræsentantur & consistunt,
quæ nondum sunt: ac liquidò demonstrantur, quæ
nec sensu, nec humanâ ratione percipiuntur, vt mor-
tuorum resurrectio, & extremum Dei iudicium. Alias
fidei significationes, quoniam in Methodico tradidi,
3 hoc loco frustra non repetam. ¶ De his, quæ ad fidem
pertinent, non est publicè disputandum: quia si quid
dubium videtur, sacrorum conciliorum, & ecclesiæ
iudicio terminatum est, omnésque fideles debent hu-
iusmodi determinationi, diuini spiritus impulsu factæ,
non minùs ore quàm corde assentiri, nullóque modo
eam in dubium reuocare. l. 4. Non debet. inquam, de
fide publicè disputare, id est, coram populo, & (vt
dicitur in ead. l. 4.) turbis coadunatis & audientibus:
quod perfidiæ & tumultûs occasionem præbet. cete-
rùm in scholis doctè, prudenter, & (vt euidentiùs di-
cam) theologicè ad instruendam iuuentutem, quò
magis paganos, Iudæos, hæreticos redargui possint,
etiam de articulis fidei licet disserere, non vt humanis
rationibus confirmentur, sed vt diuinitùs comproba-
ti, humanam rationem sibi subiiciant.

II. *De sacrosanctis ecclesiis, & de rebus, & priuilegiis earum.*

SEcunda pars est de personis & rebus ecclesiasticis. 1
¶ Personarum ecclesiasticarum cœtus seu colle- 2
gium appellatur ecclesia. l. sacrosancta. 8. quæ & con-
uentus sacerdotalis dicitur. l. 6. & sanctissimum, catho-
licum, venerabiléque concilium. l. 1. Alibi latiùs ac-
cipitur pro omnium catholicorum collectione. de
consecr. dist. 1. c. ecclesia. 6. Alibi pro templo seu basi-
lica, quæ catholicorum cœtum continet. J. tit. prox.
l. conuenticula. 15. l. Διαζευγ. 46. in princ. & d. dist. 1.
c. nemo. 7. c. ecclesias. 11. c. ecclesiæ. 16. c. ecclesiis. 18. 3
cum sim. ¶ Res ecclesiasticæ sunt, vt templa, altaria,
sacra vasa, sacræ vestes, martirum reliquiæ. Sunt etiam
ecclesię prędia, & res mobiles, de quibus omnibus hoc
titulo agitur. ¶ Priuilegiorũ alia sunt omnibus eccle- 4
siis communia; vt immunitas, id est, vacatio à muneri-
bus sordidis, & extraordinariis. l. 5. alia quarundam ec-
clesiarũ propria, veluti vt ecclesia Romana sit omniũ
ecclesiarum caput. J. tit. prox. l. pen. in pr. & l. vlt. in pr.

III. *De episcopis, & clericis, & orphanotrophis, & xenodochis, & brephotrophis, & ptochotrophis, & ascetriis, & monachis, & priuilegiis eorum, & quasi castrensi peculio, & de redimendis captiuis, & de nuptijs clericorum vetitis, seu permissis.*

PErgit in tractatu de personis, & rebus ecclesiasti- 1
cis, & in primis agit de episcopis. Episcopus dici-
tur

tur παρὰ τὸ ἐπισκοπεῖν, qood eſt ſpeculari, ſiue explorare;
quia ſubditorum mores & vitam explorat. diſt. 21. c.
cleros. verſ. epiſcopi. Idem vocatur Antiſtes. l. parabo-
lani. 18. l. ſi qua per calumniam. 22. in pr. l. cum clericis.
25. §. 1. cum ſim. quia ante ceteros ſacerdotes ſtat. d. c.
cleros. verſ. antiſtes. & pontifex. ſ. de ſum. trin. l. 1.
quaſi princeps ſacerdotum. d. c. cleros. verſ. pontifex.
& præſul. diſt. 21. in princ. & κατ' ἐξοχὴν ſacerdos. l. 7. l. ſi
quis in boc. 10. l. quicumque. 14. l. parabolani. 18. l. om-
nes. 33. vel Chriſtianos. ſ. tit. prox. l. 1. l. Chriſtianos. 11.
2 & de poſtlim. reuer. l. vlt. verſ. & vt facilis. ¶ Olim
iidem erant epiſcopi & presbyteri: ſed poſtea, vt ſchiſ-
mata vitarentur, vnus ex presbyterorum numero eſt
electus, qui ceteris præeſſet: túncque hi presbiterorum
appellationem retinuerunt: illi verò eſt epiſcopi no-
men attributum. d. c. cleros. verſ. vnde & apud. & diſt.
3 95. c. olim idem. 5. ¶ Epiſcoporum ordo eſt quadri-
pertitus. Nam quidam ſimpliciter epiſcopi in maiori-
bus ciuitatibus præſunt ſupra hos ſunt metropolita-
ni, qui in ſingulis prouinciis eminent ſupra metropo-
litanos ſunt archiepiſcopi, qui tam metropolitanis,
quàm ceteris epiſcopis præſunt. ſupra archiepiſcopos
ſunt patriarchæ. d. c. cleros. qui & primates nominan-
tur. diſt. 99. in pr. Inter qnos primum locum tenet Ro-
manus pootifex, cui ſoli hodie oomen Papæ tribnitur,
cum olim omnes ſacerdotes appellarentur Papæ: ſe-
cundum Coostantinopolitaous: tertium Alexandri-
nus: quartum Antiochenns: qointum Hieroſolymi-
tanus. ſ. de ſum. trin. l. pen. in princ. & l. vlt. in princ. &
No. 131. c. 2. & diſt. 22. Alij ſunt inferiores patriarchæ,
vt Aquileienſis, Cantuarienſis, Bituricenſis, qui pro-
priè archiepiſcopi nominantur glo. in d. c. cleros. §.
ordo in ver. archiepiſcopis. Hęc dicta ſint de epiſcopis.
4 ¶ Conſeqnenter agitur de clericis. Clerici ſunt, qui in
eccleſia Chriſti deſeruiunt. d. c. cleros. verſ. geoerali-
ter. vel, qui diuino cultui miniſteria religionis impen-
5 dont. C. Th. h. t. l. 2. ¶ Clerici dicuntur ἀπὸ τοῦ κλήρου,
id eſt, à ſorte, vel hereditate: quia de ſorte Domini
ſunt, & Matthias Apoſtolus ſorte electus eſt: vel quia
Dominus eſt eorum portio & hereditas. d. c. cleros. in
pr. Ergo etiam epiſcopi clericorum appellatione con-
tinentur. l. quiſquis cenſibus. 16. d. c. cleros. verſ. ge-
neraliter. ſed boc tit. clericorum vocabnlum videtur
anguſtiùs accipi pro iis perſonis eccleſiaſticis, qui epi-
6 ſcopo ſubſuot. ¶ Clericorum alij ſunt in maioribus,
alij in minoribus ordinibus. Qui ſunt io maioribus or-
dinibus, partim ſunt ſacerdotes, nempe epiſcopi, &
presbyteri: partim ſunt in ſacris, nimirum diaconi, &
ſubdiaconi. In minoribus autem ordinibus ſunt aco-
luthi, exorciſtæ, lectores, oſtiarij. l. 6. quib. adduntur
pſalmiſtæ ſeu cantores. & d. c. cleros. & diſt. 23. c. pſal-
miſtæ. 21. & diſt. 25. c. perlectis. verſ. ad pſalmiſtam.
Sunt & alij, qui minùs propriè vocantur clerici, & à
clericis propriè dictis ſeiunguntur, videlicèt copiatæ
ſeu collegiati ſeu decani. C. Th. de luſtrali collat. l. 1.
parabolani. l. placet. 17. & l. ſeq. & l. ſi qua per calum-
niam. 22. §. 1. eccleſiæ defenſores. l. omnes. 33. §. in hac
aotem. l. reperita. 41. l. omnem adhibentes. 42. §. præ-
terea ſancimus. 9. & ſ. de teſtam. l. conſulta. 23. & viſi-
tatores. diſt. 8. c. noo debere, qui in d. l. omnem adhi-
bentes. § præterea ſancimus. appellantur περιοδευταὶ, id
7 eſt, circuitores. ¶ Presbiteri, id eſt, ſeniores dicuntur,
non tam ab ætate ſenili, quàm ab honore & dignitate,
quam acceperunt. hi namque ſunt ſacerdotes, quia ſa-
cra dant, vt epiſcopi: ſed oeque chriſmate frontem
ſignant, neqoe ſpiritum paracletum dant, quoniam
hæc ſunt epiſcopis reſeruata. d. c. cleros. §. presbyter.
Ex horum numero eſt, qui ceteris præeſt, & vocatur
archipresbyter. diſt. 25. c. dilectis. §. archipresbyter.
¶ Diaconi Græco, miniſtri Latino vocabulo nuncu- 8
pantur: quia vt ad ſacerdotes conſecratio, ita ad dia-
conos miniſterij diſpenſatio pertinet vnde etiam Le-
uitæ nominantur, quia inſtitnti ſunt exemplo Leui-
tarum, qui in veteri eccleſia ſacerdotibus miniſtra-
bant. d. c. cleros. §. Leuitæ. Hi debent obedientiam
presbyteris, vt presbyteri epiſcopo. diſt. 93. c. diaco-
ni ſeptem. 12. Ac dicuntur eſſe quaſi oculi epiſco-
pi, perſcrutantes ſingula, quæ in eccleſia fiunt, &
cuſtodientes epiſcopum ab inſidiis. ead. diſt. c. diaco-
ni eccleſiæ. 6. & c. diaconi qui. 11. Ex bis vous eligitur,
qui ceteris & ſubdiaconis præeſt, ac vocatur archidia-
conus. Nuu. 123. c. 3. & d. diſt. 25. c. perlectis. §. archi-
diaconus. & archipresbyterum quoque ſibi ſubiectum
habet. d. c. perlectis. §. archipresbyter. ¶ Vt diaconi 9
ſacerdotibus, ita ſubdiaconi diaconis aſſiſtunt & mi-
niſtrant. d. c. perlectis. §. ad ſubdiaconum. & §. ſeq.
¶ Acoluthus παρὰ τὸ ἀκολουθεῖν, quod eſt ſequi, quaſi 10
pediſequus vocatur à Iuſtiniano No. 59. in iure autem
Pontificio appellatus acolytus, quaſi non prohibitus:
quia etſi ſacra miniſteria noo peragebat, tamen cùm
miniſteria quædam præberet, adeſſe non prohibeba-
tur, Latinè ceroferarias dicitur, quia cereum portat, &
luminaria præparat: ſed & ſuggeſta pro euchariſtia
ſubdiaconis præparat. d. c. cleros. §. acolyti. & d. c. per-
lectis. §. ad acolytum. ¶ Exorciſta Græcè, adiurans 11
Latinè dici poteſt, qui nomen domini Ieſu inoocat ſu-
per catechumenos, & ſuper eos qui babent ſpiritum
immundum. d. c. cleros. §. exorciſtæ. & d. c. perlectis. §.
ad exorciſtam. Cathecumeni dicuntur, qui nondum
ſunt baptizati, ſed in religione inſtituuntur, baptiſ-
mum ſuſcepturi. ¶ Ad lectorem ſeu pronunciatorem 12
pertinet lectiones pronunciare, & voluntatem Dei
populo prædicare. d. c. cleros. §. lectores. & d. c. perle-
ctis. §. ad lectorem. ¶ Oſtiarius, id eſt, ianitor claues 13
habet eccleſiæ, quam aperit, & claudit: & quæ intus
ſuot, cuſtodit: fideles recipit, excommunicatos & in-
fideles excludit. d. c. cleros. §. oſtiarij. & d. c. perlectis. §.
ad oſtiarium. ¶ Ad pſalmiſtam ſeu cantorem pertinet 14
officium canendi. d. c. cleros. §. lectores. & diſt. 23. c.
pſalmiſta. 21. & diſt. 25. d. c. perlectis. verſ. ad pſalmi-
ſtam. Cantorum duo ſunt genera. nam qui vocem in
cantu præmittit, cantor nominatur, qui voce ſubſe-
quenter canendo reſpondet, ſuccentor appellatur. d.
verſ. cantor. ¶ Decani ſeu collegiati ſeu copiatæ (tot 15
enim nominibus appellabantur) ad eccleſiæ Conſtan-
tinopolitanæ obſeqnia, præſertim ad curanda funera
deputati erant. Nuu. 43. & 59. ¶ Parabolani, ſic dicti, 16
quod in pericula ſe facile conticerent, ad curandos
ægrotos depntabantur. l. parabolani. 18: ¶ Eccleſiæ 17
defenſores œconomis res eccleſiaſticas adminiſtran-
tibus præerant. l. omnes. 33. §. hoc nihilominùs. ¶ Vi- 18
ſitatores, ſeu periodeutæ, id eſt, circuitores, in vicis &
caſtellis conſtitnuntur, vbi epiſcopi eſſe non poſſunt.
diſt. 80. c. non debere. 5. Huc vſque de clericis. ¶ His 19
ſubiiciuntur, qui diuerſis locis piis præſunt: vt orpha-
notrophi, xenodochi, brephotrophi, ptochotrophi:
id eſt, qui orphanotrophiis, ptochotrophiis pręſunt. in
his omnibus locis piis aluntur ſeu recipiuntur paupe-
res nempe in orphanotrophio parentibus orbati: in
xenodochio aduenæ: in brephotrophio infantes: in
ptochotrophio inopes & mendici. Sunt & alia loca
pia: vt noſocomia, in quibus ægroti curantur: & ge-
rontocomia, in quibus ſenes aluntur. ¶ Deinceps in 20
rubr. noſtra proponuntur aſcetriæ, & monachi: qui in-
ter ſe diſtinguuntur, vt aſceterium & monaſterium. l.
omnia. 35. l. ſancimus. 46. §. ſi verò aliqua. l. ſacris. 47. l.

raptores. 54. & No. 123. c. vlt.& Nou. 134. c. 9. Sed
vtrique eandem viuendi rationem sequuntur: ac le-
gislator passim tribuit ἀσκητῶν etiam monachiis, & vi-
tam solitariam, id est, monasticam etiam ascetriis.
Ergo alij malunt alio oomine appellari: sed vis est ea-
dem, nec dubitandom, quio statuta de ascetriis, locum
habeant etiam in monachis; & contrà dicta de mona-
chis, obtineant etiam in ascetriis. Monachi dicuntur,
quasi solitarij: ascetriæ, quia piis actiooibus se exer-
21 cent, & meditationibus vacant. ¶ Ac sunt ascetriæ
masculi, seiuncti ab ascetriis feminis. d.l. sacris. in pr.
vt monachi à monastriis seu monialibus. l. sanctissi-
marum. 44. §. vlt. l. vlt. in pr. & Nou. 123. c. 34. & c. vlt.
22 ¶ Qui quæue monasterio præest, Abbas vel Abbatissa
nominatur, Græcè ἡγούμενος, & ἡγουμένη. l. 30. & 37. vel
archimandrita. l. 53. in princ. & l. vlt. in princ. & N. 5. c.
7. & No. 123. c. 34. Io quibusdam monasteriis dicitur
23 præesse exarchus. No. 133. c. 4. ¶ Monachurum alij
suot clerici, alij laici. At verò regulares dicuotur, qui
certæ viuendi regulæ sunt adstricti, siue siot mooa-
chi, siue non sint monachi, vt canonici regulares.
24 ¶ Præterea inter monachos quidam vocantur apocri-
siarij, quasi Latinè dicas responsales, sioe responsarios,
qui ecclesiarum & mooasteriorum negotia tracta-
bant. l. qui io monasteriis. 29. & Nou. 6. c. 2. & Nou.
123. c. 25. & Nou. 133. c. 5. Nonnulli anachoretæ siue
hesychastæ, qui in contemplatione & quiete vitam
degunt. No. 5. c. 3. & Nou. 133. c. 1. Aliqui, ianitores,
qui ingressûs in monasterium, & exitûs ex monasterio
25 curam gerunt. d. No. 133. c. 1. ¶ His personis exposi-
tis, proponuntur earum & locorum piorum varia pri-
uilegia: vt immunitas ab omnibos sordidis, & extra-
ordinariis, ac personalibus muneribus. l. 1. 2. 6. l. om-
nes. 33. §. pen. & cetera priuilegia, quæ ordine in Me-
26 thodico recensui. ¶ Quædam autem priuilegia per-
tineot ad quasi castrense clericorum peculium: vide-
licèt vt filiusfam. clericus de hoc peculio possit testa-
ri, ac testamentum querelæ inofficiosi nou subiaceat.
l. cùm lege. 50. Sed hodie potest per querelam euerti,
nisi legitima liberis vel parentibus relicta fuerit. No.
27 123. c. 9. ¶ Posthæc, agitur de redimendis captiuis:
cùm quia ob hanc causam specialiter permissum est
res ecclesiasticas alienari. s. tit. prox. l. sancimus. 21.
tum etiam quia sæpe ad episcopum hæc cura pertinet,
vt voluntas testatoris, qui aliquid ad redimendos ca-
ptiuos reliquit, impleatur; videlicèt si testator nemi-
ni hanc curam demandauerit, aut is, quem testatur
elegit, rem neglectui habeat. l. nulli. 28. §. 1. §. quòd si
testator. & §. quòd si inuito. l. sancimus si quis mo-
riens. 46. §. 1. l. si quis ad declinandum. 49. §. & si-
28 quidem. No. 131. cap. 11. ¶ Tandem agitur de ooptiis
clericorum vetitis, seu permissis nam alij nuptias con-
trahere possunt, vt lectores, cantores, & ceteri in mi-
noribus ordinibus constituti: alij non possunt, vt sa-
cerdotes, & qui sunt in sacris. l. sacris. 45. & Noo. 5.
cap. 8. & No. 6. c. 5. & Nou. 123. c. 13. & distioct.
26. 27. 32.

IV. *De episcopali audientia, & diuersis capitulis. quæ ad ius curámque & reuerentiam pertinent pontificalem.*

1 SVperiori titulo de episcopis & clericis simul tra-
ctauit: nunc quatuor attributa episcoporum pro-
pria declarat, oimirum audientiam, ius, curam, & re-
2 uerentiam. ¶ Quod ad primum attributum attinet:
quoniam episcopus contendentes audit, & causas di-
iudicat. l. episcopale. 8. idcirco dicitur episcopalis au-
dientia, vt in hac rubr. & s. tit. prox. l. cum clericis. 25.
& episcopale iudicium. l. 7. & d. l. episcopale. 8. & l. de-
cernimus. 13. vel episcopalis cognitio, vel diiudicatio.
d. l. episcopale. Non tribuitur tamen episcopo iurisdi-
ctio; quia non potest sententiam suam exequi, sed
executio ad ordinarios magistratus pertinet. d. l. epi-
scopale. & l. quæ de alea. 25. Rectè igitur Sozomenus
ἐν ἔργῳ, inquit, τὰ κρινόμενα παρὰ τῶν ἐπισκόπων ἄγειν τοὺς
ἄρχοντας καὶ τοὺς διακονουμένους αὐτοῖς στρατιώτας, *ad effectum
iudicata ab episcopis perducere magistratus, & milites qui
eis ministrant.* ¶ Porrò cogooscit episcopus de causis 3
clericorom & mooachorum ciuilibus, (videlicèt si
clericus vel mooachus conueniatur: nam hîc quoque
regula iuris obtinet, quòd actor sequitur forū rei) vel
ecclesiasticis, & eatenus de criminalibus, vt exaucto-
ratos remittat ad ciuilem iudicem, ab eo puniendos.
No. 83. & Nou. 123. cap. 21. ¶ Ad ius episcopale refe- 4
runtur, quæ episcopo permittuntur, vel prohibentur:
veluti vt de his tantùm possit facere testamētum, quæ
ante episcopatum habuit, vel pòst non ab extraneis
acquisiuit. s. tit. prox. l. omnem adhibentes. 42. §. de his
verò, ne ecclesiam suam relinquat, & aliò se conferat
sine literis metropolitaoi, vel patriarchæ, cui est sub-
iectus, nisi iussu principis. No. 6. cap. 3. & N. 123. cap. 9.
¶ Ad curam episcopalem spectaot, quæ episcopis in- 5
iuogungtur, adeo vt saluo officio prætermitti non pos-
sint; veluti vt Deum precetur pro salute reipub. & prin-
cipis. l. vlt. in princ. & s. tit. prox. l. omnem adhibentes.
42. in prioc. & vt populum instruat. l. 6. Differt igitur
cura à iure, vt officium à facultate. nam ad ius episco-
pale referuntur, quæ episcopus facere potest: ad cu-
ram, quæ facere debet. ¶ Vt autem cura significat 6
officium erga alios, ita reuerentia episcopo ab aliis in-
ferioribus debetur. Nam episcopo oon solùm clerici,
sed & monachi, & abbates subiiciuntur. s. tit. prox. l.
monasteria. 40. Vnde abbatis electio requirit confir-
mationem episcopi. s. eo. l. sacris. 47. §. 1. Hucusque se-
cunda pars de personis & reb. ecclesiasticis: sequitur
tertia de ijs, qui à vera Christiana religione sunt alieni.

V. *De hereticis, & Manichæis, & Samaritis.*

POstquàm dictom est de persuois religiosis, dein- 1
ceps agitur de personis à vera religione alienis. Ta-
les sunt in primis hæretici, vt Manichæi. ¶ Hæretici 2
dicuntur ab hæresi, id est, electione: quia quisque se-
ctam ac disciplinam eligit & amplectitur, quam me-
liorem putat. xxiv. q. 3. c. hæresis. Accipitur autem hoc
in loco hæresis in malam partem, quamuis sit verbum
medium, quod tam in bonam quàm io malam partem
accipi potest. Itaque hæresis hoc loco dicitur secta
corruptæ & improbatæ religioois. ¶ Hæreticus su- 3
mitur tribus modis. I. Latissimè pro quocumque noo
amplectente veram religiooem: siue se Christianum
profiteatur, siue sit Iudæus, siue paganus. J. ne Chri-
stia. manc. l. 2. II. Angustè, pro eo, qui, cùm se Chri-
stianum profiteatur, in articulis fidei errat in qua si-
gnificatione hoc loco accipitur. III. Aogustissimè
pro eo, qui inanis gloriæ, vel alicuius temporalis com-
modi gratiâ pertinaciter hæresim tuetur in qua signi-
ficatione sumptus hæreticus distinguitur ab eo, qui
simplicitate quadam & errore seu temeritate credendi
hæreticis assentitur. Vide Augustinum cap. 1. de vtili-
tate credendi. ¶ Hæreticorum varia genera & pœnas 4
io Methodico exposui. Sed omnium pessimi fuerunt
Manichæi, sic dictio à Manete Persa huius sectę aucto-
re. Hic cum Vrbicus nominaretur, post introductam
hæresim

hæresim Manes, id est, insanus appellatus est. Secta-
tores autem cum Manichæum, quasi manna funden-
tem, vocarunt, teste Augustino de hæresib. cap. 46.
Dicti sunt etiam Acouanitæ ab Acouano Manetis di-
scipulo; & Agonistæ, vel Agonistici, quòd se perpe-
tuò contra principem tenebrarum suâ vitâ suísque
præceptis & doctrinâ pugnare dicerent. Inter alia fal-
sa dogmata, furoris & insaniæ plena, duos Deos sta-
tuebant, alterum bonum, alterum malum: & mundum
de commixtione boni & mali factum esse asserebant,
dum Deus bonus & Deus malus inter se pugnarunt;
in qua pugna Dei boni partes captiuæ factæ, & crea-
turis alligatæ sunt, pro quibus partibus liberandis
nunc Deus laborat: liberari autem dicebant non solùm
per Christi aduentum, sed etiam per esum, qui fit à
Manichæorum electis. Plura referre piget pudétque.
quapropter his omissis, orationem ad Samaritas con-
5 uerto de quibus est postrema huius tituli pars. ¶ Sa-
maritæ hoc loco vocantur, non qui Samaritanam re-
gionem incolunt, vel inde oriundi sunt, sed qui Sa-
maritanorum superstitionem amplectuntur. Hæc ex
Iudaismo & paganismo constat. Nam Rex Assyriæ co-
lonos in Iudæam misit paganos & idololatras; qui vr-
bem Samariam, à qua & tota regio, Samaria dicta est,
condiderunt. cùm autem à leonibus à Deo immissis
vorarentur, permissu regis accersiuerunt à Iudæis ca-
ptiuis sacerdotem, à quo legem Dei edocti sunt. ita
Deum vt Iudæi, non tamen relictis idolis, colere cœ-
perunt; vt postremo libro Regum, cap. 17. scriptum
6 est. ¶ Samaritarum pœnas pete ex Methodico,

VI. *Ne sanctum baptisma iteretur.*

1 INter hæreticos numerantur anabaptistæ, id est, qui
sacrum baptisma iterant: quod hoc titulo prohibe-
2 tur. ¶ Anabaptistarum variæ sunt genera; sed ferè ad
tria referri possunt. alij namque rebaptizāt baptizatos
in alia ecclesia sibi non probata, vt Eunomiani, Aria-
ni, Donatistæ: alij baptizatos in infantia, vt nostri
temporis anabaptistæ: alij toties rebaptizant, quoties
aliquis peccauit, vt eius peccatum abluant, vt Noua-
3 tiani, Marcionitæ, & Donatistæ. ¶ Anabaptismi pœ-
nas in Methodico exposui,

VII. *De apostatis.*

1 APostatæ quoque fidei Christianæ aduersantur,
2 ¶ Apostasiæ tria sunt genera, videlicèt perfidiæ,
inobedientiæ, & irregularitatis. Apostasia perfidiæ
est, cùm aliquis Christianam religionem eiusque ve-
rum cultum deserit, vt dicitur in l. 2. & l. vlt. Inobe-
dientiæ verò, cùm aliquis transgreditur præceptum
sui superioris. Irregularitatis autem, cùm quis recedit
ab ordine assumptæ religionis. glo. in c. 1. extrà. hoc tit.
3 ¶ Hoc loco apostasia sumitur in prima significatione,
4 quæ & maximè propria est. ¶ Huius autem species
duæ sunt. aut enim apostata, orthodoxa religione de-
serta, retento Christiani nomine transit. d. l. vlt. aut in
totum fidei Christianæ renunciat, & ad Iudaismum,
vel paganismum, aliámve similem sectam transit. l. 1.
5 & 2. ¶ Sunt etiam variæ pœnæ, quæ ex Methodico
peti debent.

VIII. *Nemini licere signum Saluatoris Christi humi vel in silice vel in marmore aut insculpere, aut pingere.*

HI quoque, tamquàm religioni Christianæ non
consentanea perpetrantes, multantur, qui si-
gnum Redemptoris nostri, id est, crucem humi pin-
gunt, aut sculpunt: hoc enim iure prohibitum est, ne
à prætereuntibus conculcetur.

IX. *De Iudæis, & cælicolis.*

IVdæos Christianę religionis hostes esse nemo igno- 1
rat. Iudæos hoc loco dicimus, non secundum car-
nem, sed secundum fidem, id est, non eos, qui sunt è
natione Iudaica, (tales enim possunt esse Christiani
orthodoxi) sed eos qui vetus testamentum malè in-
tellectum recipiunt, nouum autem, quod veteri con-
firmatur, non admittunt. ¶ Iudæorum sectæ fuerunt 2
septem, quarum nomina hæc sunt sadducæi, Scribæ,
Pharisæi, Hemero baptistæ, Nazaræi, Osseni, &
Herodiani. ¶ Sadducæi à Saddoco Antigoni discipu- 3
lo cognominati inter Iudæos connumerantur, non so-
lùm quia natione sunt Iudæi, sed etiam quia Hieroso-
lymis sacrificabāt, cùm Samaritani nō Hierosolymis,
sed in Silo tribus Ephraim mōte sacrificandū & ado-
randum censerent: in ceteris similiores erant Samari-
tanis, quàm Iudæis: & angelos vel spiritus esse, nec-
non resurrectionem negabant. ¶ Scribæ fuerunt le- 4
gis expositores, qui traditiones humanas magis quàm
diuina præcepta obseruabant, vt crebram manuum
lotionem, & vasorum purificationem. ¶ Pharisæi di- 5
cti sunt ab Hebraico verbo פרש *pharas*, quod expo-
nere, & diuidere significat: vel quia separati erant à
ceteris ob superfluam quandam, & exuberantem re-
ligionem, qua se ceteris præstare arbitrabantur: vel
quasi omnium optimè legem exponerent: vel quòd
maximè clari essent & conspicui ob vitæ sanctimo-
niam, quam præ se ferebant: etenim angelos & spi-
ritus esse, animorum immortalitatem, futurúmque
Dei iudicium credebant; & vitam à deliciis alienam
ducebant, assiduè ieiunantes & orantes, atque in de-
cimis, primitiis, sacrificiis, votis nihil prorsus inter-
mittentes. ¶ Hemerobaptistæ dicti sunt qui quotidie 6
baptizabantur, carnis resurrectionem negantes, in
ceteris articulis Scribis & Pharisæis assentiētes. ¶ Na- 7
zaræi à Galaditide & Basanitide regione orti, ferè in
omnibus Iudæorum statuta seruabant: sed neque vi-
ctimas mactabant, nec animatis vescebantur, neque
Pentateuchum Mosis recipiebant, existimantes aliam
fuisse legem, quam Moses à Deo accepit. ¶ Osseni, 8
vel Esseni, vel Essæi dicti sunt, vt Philoni placet, à
Græco vocabulo, quasi ὅσιοι, id est sancti. nam in vicis
habitabant, & à ciuitatibus abhorrebant, ne commer-
cio cum improbis polluerentur, in perpetuo cœliba-
tu viuebant, non iurabant, animalia non sacrificabant,
sed mentes sacras efficere conabantur; bona commu-
nia habebant, diuitias contemnebant, voluptates re-
spuebant. ¶ Herodiani putabant Herodem esse verum 9
Christum patribus à Deo promissum. ¶ Iudæorum 10
propria iura multa sunt, quæ in Methodico retuli, &
inde ab iis peti volo, qui ea scire cupiunt. Hæc igitur
dicta sint de Iudæis. ¶ Consequenter agitur de cœli- 11
colis, qui cœlestia sydera adorant: & cum Iudæis in
eodem tit. coniunguntur, propterea quòd ferè ex Iu-
dæorum numero erant. hi nisi ad Christianam fidem
conuertantur, pœnis hæreticorum afficiuntur: & ædi-
ficia, in quibus conueniebant, ecclesiæ vindicantur. l.
cœlicolarum. 1 a.

X. *Ne Christianum mancipium hæreticus vel Iudæus vel Paganus habeat, vel possideat, vel circumcidat.*

ILlud commune est hæreticis, Iudæis, paganis, & 1
Samaritis, vt mancipium Christianum eis habere
vel

vel possidere non liceat. l. 1. & 2. Habere dupliciter
accipitur, nam rem habere quis dicitur, vel quia do-
minium habet, vel quia rem tenet. D, de verb. oblig. l.
stipulatio ista. 38. §. habere. Item possidere bifariam
accipitur: nempe aut ciuiliter, id est, animo domini;
aut naturaliter, cùm quis non tamquam dominus rem
detinet. Vtramque igitur prohibitionem latè accipio,
vt dictæ personæ Christianũ mancipium neutro mo-
2 do habere vel possidere possint. ¶ Additur prohibi-
tio, ne Iudæus mãcipium siue Christianum, siue alius
sectæ (id est, non Iudæum) circumcidat. Quamuis
enim rubrica tantùm Christiani mancipij mentionem
faciat, tamen lex 1. eandem sententiam ad alterius cu-
3 iusuis sectæ mancipia producit. ¶ Pœnæ iis, qui ad-
uersus dictas prohibitiones commiserint, in contextu
euidenter proponuntur.

XI. *De paganis, & sacrificijs, & templis.*

1 MAximè à Christiana religione alieni sunt paga-
ni, quorum ubiter mentionem superiori tit. fe-
cimus. Nam paganos hîc accipimus pro ethnicis seu
gentilibus. C. Th. de hæret. l. ne donatistæ. 46. & de
pagan. l. qui profan. 21. qui & Græci dicuntur. l. pen.
& vlt. ac nefarios sacrificiorum ritus, & funestæ super-
stitionis errores exercent. Nou. Theodosij de Iudæis.
In aliâ significatione pagani accipiuntur, cùm oppo-
nuntur militibus, vt ℐ. de inoff. testam. l. vlt. & ℐ. loca. l.
2 vlt. ¶ Pagani si baptismum non suscipiant, exilio &
bonorum publicatione puniuntur: si suscepto baptis-
mo paganismum retineant, vltimo supplicio afficiun-
3 tur. l. vlt. ¶ Paganorum sacrificia & omnes ritus pro-
hibentur, adeo vt sacrificantes committant crimen
publicum. l. 7. & 8. & siquidem pagani sint, qui sacrifi-
cant, pœnam Manichæorum patiuntur, l. vlt §. pen. Si
verò pagani non sint, vltimo suppliciò afficiuntur, &
eorum bona publicantur. l. 1. §. vlt. & l. 4. Loca sacri-
ficiis deputata confiscantur, nisi ecclesiis aut priuatis
4 speciali principis beneficio sint concessa. l. 5. ¶ Tem-
pla autem non diruuntur. l. 3. sed clauduntur, ne cui
pateat ingressus. l. 1. & 7. Hactenus de personis à vera
& orthodoxa religione alienis dictum est.

XII. *De his, qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant.*

1 SVperest, vt de his dicamus, qui non inseruiunt ec-
clesiæ, non tamen sunt eius hostes, vt Iudæi, hære-
tici, pagani; immo ex ea beneficium aliquod experiūt.
2 ¶ Quales sunt primò, qui ad ecclesias confugiunt, ve-
luti vt ab aduersariorum suorum potentiâ se tueantur.
l. vlt. §. 1. (Nam his asylum est ecclesia: nec tantùm al-
taria, & oratorium, sed omnia loca inter primas eccle-
siæ ianuas, vt cellæ, domus, horti, balnea, porticus. l. 3.
3 in princ. ¶ Sed neque pro his, neque pro aliis con-
clamari in ecclesia debet: hoc enim ad seditionem
spectare videtur. Quare si quid per exclamationem
ab Imperatore ad ecclesiam procedente impetratum
sit, effectu caret: & qui exclamatione vsus est, per
præfectum eiectus castigatur, d. l. vlt. in pr.)

XIII. *De his qui in ecclesiis manumittuntur.*

SEcundò serui, qui in ecclesiis manumittuntur.
Hucusque de iure sacro ad fidem & religionem
pertinente.

XIV. *De legibus, & constitutionibus principum, & edictis.*

1 IVs humanum, id est, ea iurisprudentiæ pars, quæ
non ad fidem & religionem, sed ad vitam politicam
spectat, partim de ipso iure, quod est iustitiæ obie-
ctum, pertractat; partim de iudiciis, per quæ ius obser-
uatur, & cuique tribuitur. Cùm autem duæ sint iuris
partes, scriptum, & non scriptum, conditor Codicis
tantùm de iure scripto agit hac in parte: exponendi
autem iuris non scripti aliam occasionem inueniet.
lib. 8. tit. 53. Quapropter hic titulus inscribitur. *De le-
gibus, & constitutionibus principum*, & edictis quoniam
hæc omnia iuris scripti nomina sunt, quamuis aliud
alio sit magis vel minùs generale. lex enim hîc acci-
pitur pro quouis iure scripto, vt & in tit. D. de legib.
¶ Ergo species legis est constitutio: species autem con- 2
stitutionis est edictum. ¶ De legibus dixi ad d. tit. D. 3
de legib. De constitutionibus, autem, & edictis dixi
ad tit. D, de constit. princ. ¶ Nota tam decreta, quàm 4
edicta principum habere vim legis. D. de constit. pr.
l. 1. §. 1. prætorum autem tantùm edicta vim legis
obtinere. Instit. de iu. natur. §. constat. & §. prætorum.
non etiam decreta. D. de feriis. l. 1. §. 1. Rationem pete
ex Theophilo. in d. §. prætorum.

XV. *De mandatis principum.*

EDicta sunt constitutiones generales: mandata 1
verò sunt constitutiones speciales, quibus cer-
tæ personæ, vt præsides, vel iudices, monentur
quid facere debeant. Vnde etiam vocantur commoni-
toria. Nou. 31. cap. a. ¶ Nota hæc mandata sine scri- 2
ptis non esse recipienda, nisi princeps iudicem det vel
adiungat, aut acta edi iubeat, aut litem celeriter ter-
minari præcipiat. l. 1. & 2.

XVI. *De senatusconsultis.*

EXposita est prima iuris scripti species, id est, con-
stitutio: sequitur secunda, nempe senatusconsul-
tum, de quo dixi ad tit. D, de legib.

XVII. *De veteri iure enucleando, & de auctoritate iurisprudentium, qui in Digestis referuntur.*

TErtiam speciem faciunt responsa prudentum, id 1
est, sententiæ & opiniones Iurisperitorum, qui-
bus auctoritate principis datum est, vt de iure possint
respondere. Nam ab eorum responsis non licebat iu-
dici recedere. Instit. de iu. natur. §. responsa. Sed Iusti-
nianus iis solis vim legis tribuit, quæ ex infinitis scri-
ptis delegit, atque enucleauit, & in sua Digesta retu-
lit, atque hæc omnia æqualem auctoritatem habere
iussit, ita vt hanc vim non tam ab auctoribus Iurecon-
sultis, quàm ab ipso Iustiniano approbante habeant. l.
1. §. sed neque. & l. 2. §. tanta. ¶ Huius tituli duæ sunt 2
partes. I. De vetere iure enucleando, id est, de Dige-
stis conscribendis. nam ius vetus appellat, non quod
in vsu esse desiit, sed quod libris antiquorum Iuriscon-
sultorum continetur, vt in l. si quis in conscribendo.
29. ℐ. de pact. & in rub. D. de diu. reg. iur. & in procem.
Inst. §. & cùm sacratissimas. & §. igitur. II. De aucto-
ritate responsorum in Digesta seu Pandectas relata, vt
scilicet æqualem omnia, tamquàm ab Imperatore pro-
fecta, vim habeant, sicuti paulò antè notaui.

XVIII. *De iuris & facti ignorantia.*

IVris speciebus expositis, postremo loco declaratur 1
eius accidens quoddam, id est, ignorantia: & pro-
pter tractatus affinitatem simul etiam tractatur de fa-
cti ignorantia: quia peruulgata diuisio est, vt alia di-
cantur esse iuris, alia facti. Exempli gratiâ, obligatio-
nes in iure consistunt. D. de diuis. rer. l. 1. §. 1. conuentio-
nes autem in facto. D. de curat. furio. l. 7. ¶ Duplex est 2
ignorantiæ diuisio: vna à materia, altera, à forma. Ra-
tione

tione materiæ alia est ignorantia iuris, id est, cùm id
nescitur, quod iure cauetur; putà minorem quatuor-
decim annis non posse facere testamentum; alia facti,
cùm id ignoratur, quod in facto consistit, veluti te-
statorem esse minorem quatuordecim annis. D. hoc
tit.l.4. Ratione formæ diuiditur in errorem & dubita-
3 tionem. Lege notata ad rub. D. hoc tit. ¶ Hucusque
4 dictum est de ipso iure; consequenter dicendum de
iuris obiecto, id est, de iudicijs, per quæ ius suum cui-
que tribuitur. Iudicant autem princeps, magistratus,
arbitri compromissarij, & iudices pedanei. de quibus
omnibus dicturi, merito sumemus initium à iudicijs
principum: cùm in imperio nihil maius aut sanctius
sit imperiali maiestate. ṡ. de legib. l. vlt. in princ.

XIX. *De precibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, vel non.*

1 IMperator implorantibus opem fert. eius autem opem
implorantus duobus modis. Primus modus est, cùm
2 preces principi offerimus. ¶ Preces sunt libellus sup-
plex, eius desiderium continens, qui principis auxi-
3 lium implorat. ¶ Nota primò non licere de quacum-
que re supplicare. Nam petere à principe non licet,
I. Quod est contra ius. l.3. & l.pen. II. Quod est dam-
nosum fisco. d.l.3. III. Administrationem, vel digni-
tatem. j̄. de diu. rescr. l.5. V. Ne debitor exceptione
dilatoria vtatur. l. 2. Dilatio autem solutionis ita de-
mum peti potest, si idonea cautio offeratur. l.4.

XX. *Quando libellus principi datus, litis contestationem faciat.*

NOta secundò libellum principi oblatum, dummo-
dò ad eum princeps rescripserit. l.2. & j̄. de donat.
l. illam. 33. habere vim litis contestatæ, quod ad hoc vt
actionem prætoriam annalem. l.2. & j̄. de præscr. trig.
vel quadr. ann. l. 3. perpetuet atque in heredem trans-
mittat. l.1.

XXI. *Vt lite pendente, vel post prouocationem, aut definitiuam sententiam, nulli liceat Imperatori supplicare.*

NOta tertiò varia precum vitia, propter quæ sup-
plicanti prodesse non possunt. Primum est, si sup-
plicetur lite pendente, vel finita. Quapropter tria huc
titulo prohibentur. I. Ne supplicetur lite pendente
(subaudi, in prima instantia) l. 2. nisi vel acta vel senten-
tiam edi, vel litem terminari & sententiam ferri, vel
iudicem adiungi petatur. l.2. & Nou. 113. cap.1. II. Ne
supplicetur post prouocationem, id est, lite pendente
in secunda instantia. III. Ne supplicetur post definiti-
uam sententiam: subaudi, à qua non est appellatum,
id est, post litem finitam. l. 2. & 3.

XXII. *Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum.*

1 SEcundum vitium est, si supplicetur contra ius. Nam
iudex non secundum rescripta, sed secundum le-
ges & consuetudines generales iudicare debet. l. vlt. &
ṡ. de precib. l. pen. & No. 82. cap. 13. nisi criminis pœna
per rescriptum principis remittatur, aut aliquid aliud
concedatur, quod petenti prosit, & alteri non obsit.
2 d. l. pen. ¶ Tertium vitium est, si supplicetur contra
vtilitatem publicam. l. vlt. veluti si id, quod petitur, fi-
3 sco damnum afferat. ṡ. de precib. l.3. ¶ Quartum vi-
tium est subreptio vel obreptio, id est, cum supplicans
falsum quidpiam in precibus ponit, aut aliquid verum
reticet. Hic enim non solùm impetratis vti non potest.
l.2. & 4. sed etiam pœnâ falsi afficitur. l. si quis obrepse-
rit. 29. etiamsi id quod petiit, & impetrauit, legibus sit
consentaneum. l. 5. ¶ Vno casu obreptio non nocet, 4
videlicèt si iudex petitus & à principe datus sit. l. 2.
Quod ius à Pontifice limitatur, vt ita demum iudicis
datio valeat, si impetrans per simplicitatem & igno-
rantiam, non malitiosè subrepsit, vel obrepsit, & eam
veritatem tacuit, qua expressa; vel eam falsitatem ex-
pressit, qua omissa, nihilominùs iudex datus fuisset:
tunc enim iudicis datio tenet: sic tamen, vt secundùm
iuris ordinem non secundum formam in rescripto ex-
pressam iudicare debeat. extrà de rescrip. C. super li-
teris. 20.

XXIII. *De diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus.*

REsponsum principis ad preces seu libellos sup- 1
plices, de quibus hactenus egimus, appellatur
Rescriptum. Nam rescriptum est responsum principis
ad consultationem vel petitionem alicuius iudicis si-
ue priuati hominis emissum. ¶ Quod vt valeat, qua- 2
tuor requiruntur. I. Vt clausulam illam contineat; *Si
preces veritate nitantur.* l. vlt. Sed iure Pontificio hæc
clausula suppletur, & eâ subauditâ rescriptum sustine-
tur. ext. eod. c.2. II. Vt notetur tempus dati rescripti.
l.4. quod quidem in personalibus rescriptis, de quibus
nunc loquimur, obtinet. Nam generalia rescripta, quæ
in hunc Codicem auctoritate Iustiniani sunt relata,
etiam sine die & Consule valent. ṡ. de no. Cod. fac. §.
pen. & de Iustin. Cod. confirm. §. hunc igitur. III. Vt
princeps manu sua subscribat. l. 3. sacro encausto, id
est, cocti muricis, & trita conchylij ardore seu cruore.
l.6. IV. Vt quæstor subnotet, inter quos, ad quē, & per
quem sit rescriptum emissum. Nou. 114. ¶ Rescripti 3
species duæ sunt: adnotatio seu subnotatio, & prag-
matica sanctio. Adnotatio est ad libellum priuatæ per-
sonæ de priuato negotio subscriptio principis, ṡ. de
precib. Imper. offer. l. 1. Pragmatica sanctio est sacra
principis iussio, quæ de negotio publico, causâ in con-
silio cognitâ, ad aliquam vniuersitatem emittitur, siue
hoc fiat ad alienas preces, siue ad alicuius relationem,
aut suggestioné. d. l. vlt. & ṡ. de sacros. eccle. l. iubemus.
10. & j̄. de prox. sacr. scrin. l. vlt. Reliqua de rescriptis
cōmodiùs referā ad hūc titulū in Decretalibus. ¶ Di- 4
ctum est de primo modo, quo principis opem implo-
ramus & obtinemus, videlicèt per preces & rescripta.

XXIV. *De statuis & imaginibus.*

SEcundus modus, quo opem principis imploramos, 1
est, cùm ad eius statuam confugimus. ¶ Nota pri- 2
mò statuas ab imaginibus differre: quia statuæ sunt
aut sculptæ, vt marmoreæ, vel ligneæ; aut fusæ, vt
æneæ, vel argēteæ: imagines verò sunt pictæ. ¶ Nota 3
secundò statuas erigi principi. l.2. & 3. & j̄. tit. prox. l.
vn. & ṡ. de episc. aud. l. de his. 26. vers. si quis autem.
non alijs personis, nisi permissu principis. l.1. ¶ Nota 4
tertiò statuas non esse adorandas, nequidem si sint sta-
tuæ principis. l.2.

XXV. *De his qui ad statuas confugiunt.*

NOta quartò licere ad statuam principis tamquàm
ad asylum confugere, dummodò hoc fiat ex iusta
causa, veluti si quis fugiat ex custodia, aut vinculis,
quibus à potentiori viro detinebatur. D. de pœn. l. ca-
pitalium 28. §. ad statuas. aut si seruus duriùs, quàm vt
ferri possit, à domino tractetur. D. de his qui sui vel al.
iur. sunt. l.2. & de offic. præf. vr. l. 1. §. 1. Hucusque de iu-
dicijs seu rescriptis principis.

vel possidere non liceat. l. 1. & 2. Habere dupliciter
accipitur, nam rem habere quis dicitur, vel quia do-
minium habet, vel quia rem tenet. D. de verb. oblig. l.
stipulatio ista. 38. §. habere. Item possidere bifariam
accipitur: nempe aut ciuiliter, id est, animo domini;
aut naturaliter, cùm quis non tamquàm dominus rem
detinet. Vtramque igitur prohibitionem latè accipio,
vt dictæ personæ Christianũ mancipium neutro mo-
2 do habere vel possidere possint. ¶ Additur prohibi-
tio, ne Iudæus mãcipium siue Christianum, siue alius
sectæ (id est, non Iudæum) circumcidat. Quamuis
enim rubrica tantùm Christiani mancipij mentionem
faciat, tamen lex 1. eandem sententiam ad alterius cu-
3 iusuis sectæ mancipia producit. ¶ Pœnæ iis, qui ad-
uersus dictas prohibitiones commiserint, in contextu
euidenter proponuntur.

XI. *De paganis, & sacrificijs, & templis.*

1 MAximè à Christiana religione alieni sunt paga-
ni, quorum obiter mentionem superiori tit. fe-
cimus. Nam paganos hìc accipimus pro ethnicis seu
gentilibus. C. Th. de hæret. l. ne donatistæ. 46. & de
pagan. l. qui profano. 21. qui & Græci dicuntur. l. pen.
& vlt. ac nefarios sacrificiorum ritus, & funestæ super-
stitionis errores exercent. Nou. Theodosij de Iudæis.
In aliâ significatione pagani accipiuntur, cum oppo-
nuntur militibus, vt J. de inoff. testam. l. vlt. & J. loca. l.
2 vlt. ¶ Pagani si baptismum non suscipiant, exilio &
bonorum publicatione puniuntur: si suscepto baptis-
mo paganismum retineant, vltimo supplicio afficiun-
3 tur. l. vlt. ¶ Paganorum sacrificia & omnes ritus pro-
hibentur, adeo vt sacrificantes committant crimen
publicum. l. 7. & 8. & siquidem pagani sint, qui sacrifi-
cant, pœnam Manichæorum patiuntur. l. vlt §. pen. Si
verò pagani non sint, vltimo supplicio afficiuntur, &
eorum bona publicantur. l. 1. §. vlt. & l. 4. Loca sacri-
ficiis deputata confiscantur, nisi ecclesiis aut priuatis
4 speciali principis beneficio sint concessa. l. 5. ¶ Tem-
pla autem non diruuntur. l. 3. sed clauduntur, ne cui
pateat ingressus. l. 1. & 7. Hactenus de personis à vera
& orthodoxa religione alienis dictum est.

XII. *De his, qui ad ecclesias confugiunt, vel ibi exclamant.*

1 SVperest, vt de his dicamus, qui non inseruiunt ec-
clesiæ, non tamen sunt eius hostes, vt Iudæi, hære-
tici, pagani: immò ex ea beneficium aliquod expetũt.
2 ¶ Quales sunt primò, qui ad ecclesias confugiunt, ve-
lut vt ab aduersariorum suorum potentiâ se tueantur.
l. vlt. §. 1. (Nam his asylum est ecclesia: nec tantùm al-
taria, & oratorium, sed omnia loca inter primas eccle-
siæ ianuas, vt cellæ, domus, horti, balnea, porticus. l. 3.
3 in princ. ¶ Sed neque pro his, neque pro aliis con-
clamari in ecclesia debet: hoc enim ad seditionem
spectare videtur. Quare si quid per exclamationem
ab Imperatore ad ecclesiam procedente impetratum
sit, effectu caret: & qui exclamatione vsus est, per
præfectum eiectus castigatur, d. l. vlt. in pr.)

XIII. *De his qui in ecclesiis manumittuntur.*

SEcundò serui, qui in ecclesiis manumittuntur.
Hucusque de iure sacro ad fidem & religionem
pertinente.

XIV. *De legibus, & constitutionibus principum, & edictis.*

1 IVs humanum, id est, ea iurisprudentiæ pars, quæ
non ad fidem & religionem, sed ad vitam politicam
spectat, partim de ipso iure, quod est iustitiæ obie-
ctum, pertractat: partim de iudiciis, per quæ ius obser-
uatur, & cuique tribuitur. Cùm autem duæ sint iuris
partes, scriptum, & non scriptum, conditor Codicis
tantùm de iure scripto agit hac in parte: exponendi
autem iuris non scripti aliam occasionem inueniet.
lib. 8. tit. 53. Quapropter hic titulus inscribitur. *De le-
gibus, & constitutionibus principum*, & edictis quoniam
hæc omnia iuris scripti nomina sunt, quamuis aliud
alio sit magis vel minùs generale. lex enim hìc acci-
pitur pro quouis iure scripto, vt & in tit. D. de legib.
¶ Ergo species legis est constitutio: species autem con- 2
stitutionis est edictum. ¶ De legibus dixi ad d. tit. D. 3
de legib. De constitutionibus, autem, & edictis dixi
ad tit. D. de constit. princ. ¶ Nota tam decreta, quàm 4
edicta principum habere vim legis. D. de constit. pr.
l. 1. §. 1. prætorum autem tantùm edicta vim legis
obtinere. Instit. de iu. natur. §. constat. & §. prætorum.
non etiam decreta. D. de feriis. l. 1. §. 1. Rationem pete
ex Theophilo. in d. §. prætorum.

XV. *De mandatis principum.*

EDicta sunt constitutiones generales: mandata 1
verò sunt constitutiones speciales, quibus cer-
tæ personæ, vt præsides, vel iudices, monentur
quid facere debeant. Vnde etiam vocantur commoni-
toria. Nou. 31. cap. 2. ¶ Nota hæc mandata sine scri- 2
ptis non esse recipienda, nisi princeps iudicem det vel
adiungat, aut acta edi iubeat, aut litem celeriter ter-
minari præcipiat. l. 1. & 2.

XVI. *De senatusconsultis.*

EXposita est prima iuris scripti species, id est, con-
stitutio: sequitur secunda, nempe senatusconsul-
tum, de quo dixi ad tit. D. de legib.

XVII. *De veteri iure enucleando, & de auctoritate iurisprudentium, qui in Digestis referuntur.*

TErtiam speciem faciunt responsa prudentum, id 1
est, sententiæ & opiniones Iurisperitorum, qui-
bus auctoritate principis datum est, vt de iure possint
respondere. Nam ab eorum responsis non licebat iu-
dici recedere. Instit. de iu. natur. §. responsa. Sed Iusti-
nianus iis solis vim legis tribuit, quæ ex infinitis scri-
ptis delegit, atque enucleauit, & in sua Digesta rettu-
lit, atque hæc omnia æqualem auctoritatem habere
iussit, ita vt hanc vim non tam ab auctoribus Iurecon-
sultis, quàm ab ipso Iustiniano approbante habeant. l.
1. §. sed neque. & l. 2. §. tanta. ¶ Huius tituli duæ sunt 2
partes. I. De vetere iure enucleando, id est, de Dige-
stis conscribendis. nam ius vetus appellat, non quod
in vsu esse desiit, sed quod libris antiquorum Iuriscon-
sultorum continetur, vt in l. si quis in conscribendo.
29. J. de pact. & in rub. D. de diu. reg. iur. & in proœm.
Inst. §. & cùm sacratissimas. & §. igitur. II. De aucto-
ritate responsorum in Digesta seu Pandectas relata, vt
scilicet æqualem omnia, tamquàm ab Imperatore pro-
fecta, vim habeant, sicuti paulò antè notaui.

XVIII. *De iuris & facti ignorantia.*

IVris speciebus expositis, postremo loco declaratur 1
eius accidens quoddam, id est, ignorantia: & pro-
pter tractatus affinitatem simul etiam tractatur de fa-
cti ignorantia: quia peruulgata diuisio est, vt alia di-
cantur esse iuris, alia facti. Exempli gratiâ, obligatio-
nes in iure consistunt. D. de diuis. rer. l. 1. §. 1. conuentio-
nes autem in facto. D. de curat. furio. l. 7. ¶ Duplex est 2
ignorantiæ diuisio: vna à materia, altera à forma. Ra-
tione

tione materiæ alia est ignorantia iuris, id est, cùm id
nescitur, quod iure cauetur; putà minorem quatuor-
decim annis non posse facere testamentum; alia facti,
cùm id ignoratur, quod in facto consistit, veluti te-
statorem esse minorem quatuordecim annis. D. hoc
tit. l. 1. Ratione formæ diuiditur in errorem & dubita-
3 tionem. Lege notata ad rub. D. hoc tit. ¶ Hucusque
4 dictum est de ipso iure; consequenter dicendum de
iuris obiecto, id est, de iudiciis, per quæ ius suum cui-
que tribuitur. Iudicant autem princeps, magistratus,
arbitri compromissarij, & iudices pedanei. de quibos
omnibus dicturi, meritò sumemus initium à iudiciis
principum: cùm in imperio nihil maius aut sanctius
sit imperiali maiestate. ī. de legib. l. vlt. in princ.

XIX. *De præcibus Imperatori offerendis, & de quibus rebus supplicare liceat, vel non.*

1 IMperator implorantibus opem fert. eius autem opem
imploramus duobus modis. Primus modus est, cùm
2 preces principi offerimus. ¶ Preces sunt libellus sop-
plex, eius desiderium continens, qui principis auxi-
3 lium implorat. ¶ Nota primò non licere de quacum-
que re supplicare. Nam petere à principe non licet,
I. Quod est contra ius. l. 3. & l. pen. II. Quod est dam-
nosum fisco. d. l. 3. III. Administrationem, vel digni-
tatem. j̄. de diu. rescr. l. 5. V. Ne debitor exceptione
dilatoria vtatur. l. 2. Dilatio autem solutionis ita de-
mum peti potest, si idonea cautio offeratur. l. 4.

XX. *Quando libellus principi datus, litis contestationem faciat.*

NOta secundò libellum principi oblatum, dummo-dò ad eum princeps rescripserit, l. 2. & j̄. de donat. l. illam. 33. habere vim litis contestatæ, quod ad hoc vt actionem prætoriam annalem. l. 2. & j̄. de præscr. trig. vel quadr. ann. l. 3. perpetuet atque in heredem trans-mittat. l. 1.

XXI. *Vt lite pendente, vel post prouocationem, aut definitiuam sententiam, nulli liceat Imperatori supplicare.*

NOta tertiò varia precum vitia, propter quæ sup-plicanti prodesse non possunt. Primum est, si sup-plicetur lite pendente, vel finita. Quapropter tria hoc titulo prohibentur. I. Ne supplicetur lite pendente (subaudi, in prima instantia) l. 2. nisi vel acta vel senten-tiam edi, vel litem terminari & sententiam ferri, vel iudicem adiungi petator. l. 2. & Nou. 113. cap. 1. II. Ne supplicetur post prouocationem, id est, lite pendente in secunda instantia. III. Ne supplicetur post definiti-uam sententiam: subaudi, à qua non est appellatum, id est, post litem finitam. l. 2. & 3.

XXII. *Si contra ius, vel vtilitatem publicam, vel per mendacium fuerit aliquid postulatum, vel impetratum.*

1 SEcundum vitium est, si supplicetur contra ius. Nam
iudex non secundum rescripta, sed secundum le-
ges & consuetudines generales iudicare debet. l. vlt. &
ī. de precib. l. pen. & No. 82. cap. 13. nisi criminis pœna
per rescriptum principis remittatur, aut aliquid aliud
concedatur, quod petenti prosit, & alteri non obsit.
2 d. l. pen. ¶ Tertium vitium est, si supplicetur contra
vtilitatem publicam. l. vlt. veluti si id, quod petitor, fi-
3 sco damnum afferat. ā. de precib. l. 3. ¶ Quartum vi-
tium est subreptio vel obreptio, id est, cum supplicans
falsum quidpiam in precibus ponit, aut aliquid verum
reticet. Hic enim non solùm impetratis vti non potest.
l. 2. & 4. sed etiam pœnâ falsi afficitur. l. si quis obrepse-
rit. 29. etiamsi id quod petiit, & impetrauit, legibus sit
consentaneum. l. 5. ¶ Vno casu obreptio non nocet, 4
videlicèt si iudex petitus & à principe datus sit. l. 1.
Quod ius à Pontifice limitatur, vt ita demum iudicis
datio valeat, si impetrans per simplicitatem & igno-
rantiam, non malitiosè subrepsit, vel obrepsit, & eam
veritatem tacuit, qua expressa; vel eam falsitatem ex-
pressit, qua omissa, nihilominùs iudex datus fuisset:
tunc enim iudicis datio tenet: sic tamen, vt secundum
iuris ordinem non secundum formam in rescripto ex-
pressam iudicare debeat. extrà de rescrip. C. super li-
teris. 20.

XXIII. *De diuersis rescriptis, & pragmaticis sanctionibus.*

REsponsum principis ad preces seu libellos sup- 1
plices, de quibus hactenùs egimus, appellatur
Rescriptum. Nam rescriptum est responsum principis
ad consultationem vel petitionem alicuius iudicis si-
ue priuati hominis emissum. ¶ Quod vt valeat, qua- 2
tuor requiruntur. I. Vt clausulam illam contineat, *Si
preces veritate nitantur.* l. vlt. Sed iure Pontificio hæc
clausula suppletur, & eâ subauditâ rescriptum sustine-
tur. ext. eod. c. 2. II. Vt notetur tempus dati rescripti.
l. 4. quod quidem in personalibus rescriptis, de quibus
nunc loquimur, obtinet. Nam generalia rescripta, quæ
in hunc Codicem auctoritate Iustiniani sunt relata,
etiam sine die & Consule valent. ī. de no. Cod. fac. §.
pen. & de Iustin. Cod. confirm. §. hunc igitur. III. Vt
princeps manu sua subscribat. l. 3. sacro encausto, id
est, cocti muricis, & trito conchylij ardore seu cruore.
l. 6. IV. Vt quæstor subnotet, inter quos, ad quẽ, & per
quem sit rescriptum emissum. Nou. 114. ¶ Rescripti 3
species duæ sunt: adnotatio seu subnotatio, & prag-
matica sanctio. Adnotatio est ad libellum priuatæ per-
sonæ de priuato negotio subscriptio principis, ī. de
precib. Imper. offer. l. 1. Pragmatica sanctio est sacra
principis iussio, quæ de negotio publico, causâ in con-
silio cognitâ, ad aliquam vniuersitatem emittitur, siue
hoc fiat ad alienas preces, siue ad alicuius relationem,
aut suggestionẽ. d. l. vlt. & ī. de sacros. eccles. l. iubemus.
10. & j̄. de prox. sacr. scrin. l. vlt. Reliqua de rescriptis
cõmodiùs refertũ ad hũc titulũ in Decretalibus. ¶ Di- 4
ctum est de primo modo, quo principis opem implo-
ramus & obtinemus, videlicèt per preces & rescripta.

XXIV. *De statuis & imaginibus.*

SEcundus modus, quo opem principis imploramus, 1
est, cùm ad eius statuam confugimus. ¶ Nota pri- 2
mò statuas ab imaginibus differre: quia statuæ sunt
aut sculptæ, vt marmoreæ, vel ligneæ; aut fusæ, vt
æreæ, vel argẽteæ: imagines verò sunt pictæ. ¶ Nota 3
secundò statuas erigi principi. l. 2. & 3. & j̄. tit. prox. l.
vn. & ī. de episc. aud. l. de his. 26. vers. si quis autem.
non aliis personis, nisi permissu principis. l. 1. ¶ Nota 4
tertiò statuas non esse adorandas, nequidem si sint sta-
tuæ principis. l. 2.

XXV. *De his qui ad statuas confugiunt.*

NOta quartò licere ad statuam principis tanquàm ad asylum confugere, dummodò hoc fiat ex iusta causa, veluti si quis fugiat ex custodia, aut vinculis, quibus à potentiori viro detinebatur. D. de pœn. l. ca-pitalium 28. §. ad statuas. aut si seruus duriùs, quàm vt ferri possit, à domino tractetur. D. de his qui sui vel al. iur. sunt. l. 2. & de offic. præf. vr. l. 1. §. 1. Hocusque de iu-diciis seu rescriptis principis.

XXVI. *De officio præfecti prætoriorum Orientis, & Illyrici.*

1 TRansgrediamur ad iudicia magistratuum,& alio-
2 rum ius dicentium. ¶ Horum alij sunt vrbani,
alij prouinciales, alij municipales. De vrbanis & pro-
uincialibus simul agetur. nam vtrique erant magistra-
tus populi Romani. Horum diuisio duplex notatur.
Prima diuisio est, quòd alij sunt ordinarij, alij extraor-
dinarij. Ordinariorum alij sunt illostres, alij spectabi-
les, alij clarissimi. nam hæ sunt tres præcipuæ dignita-
tes, inter quas suprema est illustratus, infima clarissi-
3 matus, media spectabilitas, Nou. 7. in fin. ¶ Illustres
sunt, qui sequuntur: Primò præfecti prætorio: de qui-
bus dixi ad tit. D. de off. præf. præt. Fuerunt autem
plures præfecti prætorio: vt Italiæ, No. 69. & 70. Gal-
liarum, Orientis, (sub quo fuerunt quinque diœceses
Oriens, Ægyptus, Asiana, Pontica, Thracia) Illyrici,
(sub quo fuerunt duæ diœceses, Macedonia & Dacia.)

XXVII. *De officio præfecti prætorio Africæ, & de omni eiusdem diœceseos statu.*

1 ET Africæ. Quamuis enim Africa diœcesis olim
esset sub præfecto prætorio Italiæ, vt ex Notitia
Romani imperij constat: tamen Iustinianus recupera-
ta à Vandalis Africâ, præfectum prætorio Africæ con-
2 stituit à ceteris seiunctū. l. 1. §. 1. ¶ Agitur etiā hoc titu-
lo de toto Africanæ diœceseos statu; qui partim fuit
politicus, partim militaris. Politico præfuit præfectus
prætorio, sub quo sunt præsides prouinciarum. milita-
ri præfuit magister militum, cui subiecti sunt duces.

XXVIII. *De officio præfecti vrbi.*

SEcundò præfectus vrbi: de quo dixi D. hoc titulo.

XXIX. *De officio magistri militum.*

1 TErtiò magister militum. Nam æqualis fuit digni-
tas præfecti prætorio, præfecti vrbi, & magistri
2 militum. ℐ. de præf. præto. siue vr. l. 1. ¶ Hic potesta-
tem habet in duces militum, & comites militares, &
ipsos milites. l. 1. & ℐ. de re milit. l. vlt. in princ. & §. vlt.
necnon in suos apparitores, dummodò intra statutum
numerum sint. l. 2. nec de tributo agatur, cuius ratione
3 subiiciuntur iudicibus ciuilibus. l. 3. ¶ Magistrorum
diuisio duplex est. Prima diuisio sumitur à militia. vel
enim est magister equitum. vel peditum, vel vtriusque
militiæ. l. 1. Secunda diuisio sumitur à locis. alius enim
est magister militum per orientem, l. 2. alius per Illy-
ricum. l. 3 alius per Armeniam. Pontum Polemiacum,
& gentes. l. vlt. alius militum præsentalium, id est, qui
præsentes sunt in comitatu principis. ℐ. de re milit. l.
vlt. & ℐ. de appar. mag. mil. l. 4.

XXX. *De officio quæstoris.*

QVartò illustris est quæstor sacri palatij. l. 2. Erant & alia quæstorum genera, vt notaui. D. h. t. Hic orationes principum in senatu legebat. D. eo. l. vn. §. ex quæstoribus. & § vltim. & eorum rescripta dictabat. ℐ. diu. rescr. l. vlt. iisque subscribebat. Nou. 114. Item curam gerebat minoris laterculi. l. 1. id est, codicis, in quo descriptæ erant minores dignitates & officia: nam maius laterculum, in quo maiora officia maioresque dignitates descripta erant, seruabatur apud primicerium notariorum. Dictum est autem laterculum, vel à lateribus, id est, à figura quadrata, vt Cuiacio videtur; vel à latendo, vt Hotomano placet.

XXXI. *De officio magistri officiorum.*

QVintò illostris est magister officiorum. Hic scholis palatinis, & scholaribus præest. ℐ. de loca. l. vlt. & de priuileg. scholar. l. 2. id est, officiis, & officialibus. plura de eius officio lege apud Cassiod. lib. 6. cap. 6.

XXXII. *De officio comitis sacrarum largitionum.*

SExtò illustris est comes sacrarum largitionum, qui vniuersæ pecuniæ publicæ præerat, ex qua sæpe largitiones ex principis liberalitate fiunt. vnde comes sacrarum largitionum dictus est. nam sacrum passim in iure dicitur, quod ad principem spectat.

XXXIII. *De officio comitis rerum priuatarum.*

SEptimò illustris est comes rerum priuatarum, id est, priuati patrimonij ad principem spectantis. Vt enim duplex est patrimonium principis, alterum publicum, alterum priuatum. ℐ. vbi senat. vel clariss. l. vlt. & de quadrien. præscrip. l. vlt. verste. sed scimus. ita distincti sunt comites rerum fiscalium; de quo est titulus superior; & rerum priuatarum, de quo est hic titulus.

XXXIV. *De officio comitis sacri patrimonij.*

OCtauo illustris est comes sacri patrimonij, nam sacrum patrimonium principis distinguitur non solum à sacris largitionibus, sed etiam à rebus priuatis. edic. Iustiniani 4. cap. 2. in fi. & edic. 8. cap. 2. proinde fuerunt distincti comites, rerum priuatarum, & sacri patrimonij. Hucusque magistratus illustres.

XXXV. *De officio proconsulis & legati.*

SEquuntur magistratus spectabiles. Primò spectabilis est proconsul. No. 7. in fi. cuius proprium est, vt legatum adiunctum habeat, nam alij prouinciarum rectores & præsides legatum non habent. De officio proconsulis & legati dixi ad eundem tit. in Digestis.

XXXVI. *De officio comitis orientis.*

SEcundò spectabilis est comes orientis. l. vn. & Nou. 7. in fi. Hic olim præerat vndecim prouinciis, vt scriptum est in Noticia Romani imperij: sed nouissimè Iustinianus ei tantùm primam Syriam, & Cyrresticam regionem subiecit. No. 8. cap. 5.

XXXVII. *De officio præfecti Augustalis.*

TErtiò spectabilis est præfectus Augustalis. No. 7. in fi. de quo dictum fuit. D. eod. tit.

XXXVIII. *De officio vicarij.*

QVartò spectabilis est vicarius, qui vice præfecti mittitur in aliquam diœcesim plures prouincias continētem. l. 1. & D. de lega. iij. l. 1. §. à præfectis. Hucvsque de magistratibus spectabilibus.

XXXIX. *De officio prætorum.*

SEquuntur magistratus clarissimi. quales sunt in vrbe prætores, de quibus dictum est D. hoc tit.

XL. *De officio rectoris prouinciæ.*

IN prouinciis rectores seu præsides, de quibus diximus sub tit. D. de offic. præsid. Nota primò rectorum appellatione contineri correctores, præsides, & consulares: nam omnes hi passim vocantur clarissimi, cùm proconsules inter spectabiles numerentur.

XLI. *Vt nulli patriæ suæ administratio sine permissu principis permittatur.*

NOta secundò neminem posse sine speciali permissu principis fieri rectorem prouinciæ, ex qua originem ducit, vel in qua domicilium habet.

XLII.

XLII. *De officio præfecti vigilum.*

HActenus dictum est de magistratibus ordinariis. Extra ordinarij verò sunt. Primò præfectus vigilum. D. de orig. iur. l. 2. §. & hæc omnia, de quo dixi D. hoc tit.

XLIII. *De officio præfecti annonæ.*

SEcundò præfectus annonæ. d. l. 2. §. & hæc omnia. Hic curam annonæ gerit vnà cum præfecto vrbi, cui vt minor maiori adiungitur. ℑ. de offic. præf. vr. l. 1. Absoluta est prima magistratuum diuisio in ordinarios & extraordinarios.

XLIV. *De officio ciuilium iudicum.*

SEcunda magistratuum diuisio est, quòd alij sunt ciuiles, alij militares. Ciuiles sunt, qui inter paganos seu priuatum, vel inter actorem militem & reum paganum ius dicunt.

XLV. *De officio militarium iudicum.*

MIlitares sunt, qui inter milites, vel inter actorem paganum & reum militem ius dicunt.

XLVI. *De officio tribuni, & comitis militaris.*

1 QVales sunt tribuni, & comites militares. ¶ Nota
2 primò hunc titulum sic à Cuiacio restitui, cùm
3 in vulgatis Codicibus desideretur. ¶ Nota secundò hos secundum Cuiacium esse clarissimos, quia continebantur minori laterculo. ℑ. de offic. quæstor. l. r. Atqui ea lex tantùm loquitur de tribunis, non de comitibus rei militaris, qui in Notitia Romani imperij vocantur spectabiles, & in l. vlt. §. vlt. C. de diuers. offic. Et mirum, si Cuiacius rectè hanc rubricam restituit: quia comites videntur præferendi tribunis, vt in seq.
4 rubr. ¶ Nota tertiò, Notitiam ponere duos comites rei militaris, alterum per Ægyptum, alterum per Isauriam. sed in d. l. vlt. §. vlt. quinque numerantur, videlicet Ægypti, Pamphiliæ, Isauriæ, Licaoniæ, & Pisidiæ.

XLVII. *Ne rei militaris comitibus vel tribunis lauacra præstentur.*

NOta quartò comites rei militaris, & tribunos à prouincialibus neq; lauacra, id est, balnea, neque adærationem, id est, æstimationem loco balnei exigere posse. hoc enim ius tantùm illustribus magistris militum, & comitibus equitum, & peditum conceditur, l. vn. Expositæ sunt duæ magistratuum diuisiones.

XLVIII. *De officiis diuersorum iudicum.*

MAgistratibus suprà specialiter expositis quædam communia sunt. Primò commune est officium, id est, omnes officio suo fungi debent. Officium autem triplex hoc loco consideratur: Primum est commune omnibus iudicibus, id est, magistratibus.

XLIX. *Vt omnes iudices tam ciuiles quàm militares, post administrationem depositam, quinquaginta dies in ciuitatibus, vel certis locis permaneant.*

SEcundum est proprium iudicum seu magistratuum prouincialium.

L. *De officio eius, qui vicem alicuius iudicis obtinet.*

TErtium est officium eius, qui non est iudex, seu magistratus, sed eius vice fungitur, quoniam ad tempus statuto minus, putà ad vnum vel alterum mensem, mortuo, vel remoto, vel ad aliam administrationem translato est substitutus.

LI. *De assessoribus, & domesticis, & cancellariis iudicum.*

SEcundò iudicibus variæ personæ accedunt, vt asses- 1
sores, domestici, & cancellarij. ¶ De assessoribus 2
dictum est ad tit. D. de offic. assessor. ¶ Domestici, de 3
quibus hic agitur, sunt milites ad magistratus custodiam deputati. Nam alij fuerunt domestici deputati ad custodiam & tuitionem principis, de quibus. ℑ. lib. 12. tit. 17. ¶ Cancellarij sunt à secretis iudicum, sic 4
dicti à cancellis, quibus secretaria iudicum concluduntur.

LII. *De annonis, & capita administrantium, & eorum assessorum, aliorúmve publicas solicitudines gerentium, vel eorum qui aliquam consecuti sunt dignitatem.*

TErtiò commmunia sunt emolumenta, quæ è publi- 1
co percipiuntur. ¶ Et vel sunt annonæ, vel capi- 2
ta seu capitationes. Annonæ sunt alimenta, quæ familiæ præbentur. Capita sunt pabula iumentorum. Sed constitutio huius tituli iubet pro his certam pecuniam solui. ¶ Porrò emolumenta tribuuntur non so- 3
lùm prouinciis administrantibus, sed etiam assessoribus, & aliis publicum aliquod munus siue dignitatem consecutis. ¶ Nota in illis verbis rubricæ, *eorum asses-* 4
sorum, pronomen *eorum* regi à nomine *assessorum*: ac si diceret, eorum qui administrantibus assident.

LIII. *De contractibus iudicum, vel eorum qui sunt circa eos, & inhibendis donationibus in eos faciendis, & ne administrationis tempore proprias ædes ædificent.*

QVartò communes sunt contractus, vel donatio- 1
nes. Etenim ne subditi vllo modo premantur ant vexentur; iure cauetur, ne administrantes, aut qui circa eos sunt, vt assessores & domestici, certis modis contrahant, putà ne aliquid emant, præter ea quæ ad victum quotidianum necessaria sunt. l. vnic. & D. de offic. procons. l. 6. §. vlt. & de contrah. empt. l. non licet. 46. & de iu. fisci. l. aufertur. 46 §. quod à præside. ne fœnerent vel mutuum dent. ℑ. si cert. pet. l. 3. & D. de reb. cred. l. principalibus. 33. ne mutuò accipiant sine fœnore. D. eod. l. præsidis. 34. immò nequidem sub fœnore ab iis accipiant, qui apud se litigant. ℑ. si cer. pet. l. pen. ne mercaturam exerceant. d. l. principalibus. ne sponsalia cum prouinciali contrahant: neue vxorem ducant, nisi ante administrationem susceptam sponsalia cum ea contraxerint. ℑ. si rector prouin. l. vn. & D. de ritu nupt. l. si quis officium. 38. Item prohibentur donationis causa capere. l. vn. §. prouinciais. præter modica xeniola. D. de offic. præsid. l. 6. §. vltim. ¶ Quintò 2
cōmunis est ædificatio vel extructio. Hic administrantes, & qui circa eos sunt, prohibentur ædes vel naues administrationis tempore extruere ob eandem causam, ob quam contrahere, vel ex causa donationis accipere prohibentur, id est, ne vllo modo subditos vexent. l. vn. in princ. & D. de iu. fisci. d. l. aufertur. §. quod à præside.

S 2

LIV. *De modo multarum; quæ à iudicibus infliguntur.*

1 SExtò iudicibus seu magistratibus communis est
2 multæ inflictio. ¶ Multa est coërcitio pecuniaria,
quæ arbitrio iudicis multantis irrogatur. D. de verb. si-
3 gnif. l. aliud. 131. §. 1. ¶ Nota primò non esse omnino
liberum multantis arbitrium. Nam magistratus illu-
stres multam dicere possunt vsque ad quinquaginta li-
bras auri. l. 4. spectabilium alij vsque ad tres alij vsque
ad sex vncias auri. l. vlt. §. 1. & §. ceteri. clarissimi vsque
4 ad duas auri vncias. d. l. vlt. in princ. ¶ Nota secundò
in multa dicenda requiri causæ cognitionem, ne inno-
5 cens multetur. d. l. vlt. §. vlt. ¶ Nota tertiò sententiam,
qua dicitur multa, ex scripto pronunciandam esse. d. l.
vlt. §. pen. quod & in aliis sententiis iudicum requiri-
6 tur. Ĵ. de sentent. ex peric. recit. l. 1. ¶ Nota quartò
7 multam non afferre infamiam. l. 1. ¶ Nota quintò iu-
dicem qui multam dixit, non posse eam remittere, ni-
si ex iusta causa, vt ob inopiam multati. d. l. vlt. §. vlt. &
8 D. de offic. præsid. l. 6. §. vlt. ¶ Nota sextò multam ap-
plicari fisco, nisi iudex in alios publicos vsus eam de-
putauerit. l. 5. De vrbanis, & prouincialibus iusdicen-
tibus hactenus.

LV. *De defensoribus ciuitatum.*

1 SEquuntur iudices municipiorum proprij, qui hoc
loco tres proponuntur. Primus est defensor ciui-
tatis, qui etiam vocatur defensor disciplinæ. l. 6. & de-
fensor plebis. Ĵ. de offic. iurid. l. vn. quia tales erant in
2 municipiis, quales tribuni plebis Romæ. ¶ Non est
igitur magistratus, sed similis magistratui, cuius ima-
ginem quandam refert. Nou. 15. cap. 1. in pr. & cap. 5.
3 in princ. ¶ De causis ciuilibus cognoscit iure Codi-
cis vsque ad quinquaginta aureos. l. 1. iure autem no-
uissimo vsque ad trecentos aureos: sed voluntariam
4 iurisdictionem non habet. d. Nou. 15. cap. 3. ¶ Audit
etiam & punit leuiora crimina: deprehensos autem
in grauioribus criminibus remittit ad præsidem pu-
niendos. l. 7. & d. Nouel. 15. c. 6. ¶ In carcerem
5 conicere potest. d. c. 6. multam verò dicere non po-
test. l. 5.

LVI. *De magistratibus municipalibus.*

1 SEcundus est magistratus municipalis: quo nomine
duumuiri, qui sunt inter magistratus municipales
2 præcipui, significari solent. ¶ Dicuntur autē duum-
uiri vnum magistratum administrare, & vnius officio
fungi, quoniam eorum officium est indiuiduum. D. ad
3 municip. l. Imperator. 11. ¶ Eligebantur è decurioni-
bus. D. de decu. l. 7. §. is qui. vt defensores eligebantur
4 ex plebeiis. Ŝ. tit. prox. l. 2. ¶ Habent iurisdictionem
voluntariam. Ĵ. de manu. vind. l. vlt. & D. de adopt. l. 4.
& contentiosam in minoribus causis: de maioribus
autem causis non iudicant, nisi eorum iurisdictio con-
sensu partium prorogetur. D. ad municip. l. inter. 28.
5 ¶ Tutorem vel curatorem iis dant, quorum faculta-
tes non excedunt quingentos aureos. Ŝ. de episc. aud.
l. sancimus. 30. & Iustit. de Atil. tuto. §. nos autem.
6 ¶ Merum imperium non habent, sed tantùm modi-
cam in seruos coërcitionem. D. de iurisd. l. magistrati-
bus. 12. & qui & à quib. l. si priuatus. 17. §. 1. & de iniur.
l. item apud. 15. §. vnde quærit. Quapropter sibi ino-
bedientes non punit, sed superior iudex eos coërcet.
D. si quis ius dic. non obtemp. l. vn.

LVII. *De officio iuridici Alexandriæ.*

TErtius est iuridicus Alexandriæ, de quo dixi D. hoc tit. Hucusque dictum est de ius dicentibus.

LIBER II.

TITVLVS I.

De edendo.

POSTQVAM dictum est de ius dicentibus, consequenter dicendum de ipso iudicio. cuius quidem duo sunt præparatoria. Primum est libelli conuentionalis siue actionis editio, de qua dixi D. hoc tit.

II. *De in ius vocando.*

SEcundum est vocatio in ius, de qua dixi D. hoc tit.

III. *De pactis.*

VOcati in ius ire debent, nisi iusta de causa excusentur. Excusationis vna causa est pactum, de quo dixi D. h. t.

IV. *De transactionibus.*

ALtera causa est transactio, de qua dixi D. h. t.

V. *De errore calculi.*

ILlud specialiter hîc de transactione notatur, eam propter errorem calculi rescindi, nisi de hoc quoque transactum sit. Error calculi est error in computatione factus. nam veteres, vt & multi hodie, calculis vtebantur in rationibus supputandis. hodie viri elegantiores vtuntur potiùs cifris arithmeticis, quàm calculis. sed etsi per cifras error committatur, nihilominùs ad hunc titulum tamquàm error calculi pertinebit.

VI. *De postulando.*

QVæ hactenus à tit. 19. libri primi exposita sunt, partim ad iudices, partim ad iudicia pertinent: deinceps de litigantibus agitur: & primo loco de postulantibus, de quibus dixi. D. hoc tit.

VII. *De aduocatis diuersorum iudiciorum.*

HIc titulus est pars superioris. Nam aduocatus est 1
Doctor iuris. l. nemini. 11. §. iurisperitos, ad cu-
ius officium pertinet pro alio. D. de re iudic. l. inter. 54.
id est, pro cliente postulare. l. suggestionem. 20. ¶ Non 2
solùm autem vocatur aduocatus, sed etiam patronus.
l. 1. & l. 5. cum sim. & causidicus. l. 2. cum sim. & orator.
Ŝ. de episc. & cler. l. omnes. 33. §. 1. & togatus. l. 3. & 5.
cum sim. & scholasticus. Ĵ. de lucr. aduoc. l. 2. & ibi Cu-
iac. Quamquàm olim aduocatus & patronus differe-
bant, vt constat ex M. Tullio pro Cluentio, & ex As-
con. Verr. 1. quia patronus erat orator, qui caussam age-
bat: aduocatus verò, qui ius suggerebat, aut præsen-
tiam suam amico accommodabat. ¶ Aduocatorum 3
tria sunt genera. Nam alij sunt aduocati statuti, qui in
collegio sunt. l. per hanc legem. 26. cum sim. in matri-
cula siue albo descripti. l. petitionem. 13. in princ. l. sug-
gestionem. 20. certo numero, quem excedere non li-
cet. l. cum aduocatio. 8. l. nemini. 11. in princ. & §. vlt.
cum sim. & certo ordine qui turbari nequit. d. l. per
hanc legem. in princ. & l. pen. constituti sub primice-
riis seu prioribus seu primatibus. l. binos. 10. l. iubemus
pro tempore. 22. in prin. l. petitiones. 24. in prin. d. l. per
hanc

hanc legẽ.in pr.certo foro addicti.l.4.& 5.ti.prox.l.vlt.
Alij sunt supernumerarij, qui nec certo numero sunt,
nec certo collegio comprehẽsi,nec certo foro addicti,
sed per omnia fora liberè oberrant.d.l.nemini.§.vlt.

VIII. *De aduocatis fisci.*

1 ALij sunt aduocati fisci, qui etiam vocantur pa-
troni fisci. 5. tit. prox. l. cùm aduocatio. 8.cum
2 sim. vel ærarij. 5. eod.l. nemn.28. ¶ Hi verò sunt, ad
quos pertinet agere causas fiscales,l.1.cum sim.Agunt
autem singuli in eo foro, ex cuius collegio sumpti
sunt. nam ex variis foris seu diuersis aduocatorum
collegiis adsumuntur. vtputà electus ex collegio to-
gatorum præfectianorum, causas fiscales agit apud
præfectum vrbi: & sumptus ex collegio togatorum
prætorianorum, causas fiscales agit apud præfectum
prætorio. 5. tit.prox. l.cùm aduocatio.8.l.petitionem.
13.l. iubemus pro tempore.22. in princ. l. petitiones.
3 24. in princ. ¶ Olim erat in quolibet foro vnus fisci
patronus: sed postea specialiter constitutum est,vt duo
essent in foro præfecti prætorio orientis. 5. eod. l. bi-
4 nos. 10. & l. post duos.15. ¶ Hoc officium olim erat
annuum. d. l. cùm aduocatio. postea constitutum est,
vt biennio duraret, saltem in quibusdam foris, vt in
foro præfecti prætorio Illyrici. 5. eod. l. sancimus pa-
tronum.12. Alexandrino. d. l.petitionem. vers. egre-
dientem. Comitis orientis.d.l. iubemus pro tempore.
in princ.secundæ Syriæ.d.l.petitiones.in princ.nam de
aliis foris nihil expressum reperio.

IX. *De errore aduocatorum, vel libellos seu preces concipientium.*

1 ANtequàm tractatui de aduocatis finem imponamus, quædam omnibus aduocatis communia
2 notare oportet. ¶ Primò error aduocati non nocet
clienti,nisi cliens præsens sit, ac triduano silẽtio com-
3 probet ea quæ aduocatus dixit. l.1. & l. vlt. ¶ Simili-
ter domino litis non nocet error in concipiendo li-
bello admissus ab eo qui libellum seu preces conce-
pit.l.2.Nam preces & libellum accipimus ἐκ ἐκδόσεως.

X. *Ut quæ desunt aduocatis, vel partibus, iudex suppleat.*

1 SEcundò si quid aduocatus omiserit, quod ad cau-
sam faciat,iudex supplere debet. sicut enim error,
ita etiã omissio aduocati nocere litiganti non debet.
2 ¶ Idem obtinet in iis quæ omissa sunt à partibus, id
3 est, à litigantibus. ¶ Atque hæc indistinctè obtinét
in iis, quæ in iure consistunt: non omnimodò in iis,
quæ sunt facti: quia cùm iudex secundum allegata &
probata iudicare debeat. D. de offic.præf. l.6.§.1.nihil
supplere potest, quod actis non continetur: sed quod
in vna parte actorum est expressum, potest in altera
supplere, præsertim si sit iudicium bonæfidei, vel ar-
bitrarium: in quibus iudiciis maiorem quàm in stri-
ctis potestatem iudex habet.

XI. *Ex quibus causis infamia irrogatur.*

TErtiò infames ad officium aduocati non admit-
tuntur. D. de postul. l. 1. Qui verò & ex quibus
causis notentur infamia, docui D. h. t. Hucusque de
aduocatis: cõsequenter dicendum de procuratoribus.

XII. *De procuratoribus.*

PRæter ea, quæ D.hoc tit.exposuimus,quædam hoc
loco dicendum de quibusdam, qui non possunt
procurationem in se suscipere, vt in sequentibus titu-
lis explanabitur.

XIII. *Ne liceat potentioribus patrocinium litigantibus præstare, vel actiones in se transferre.*

POtentior prohibetur patrocinium litiganti præ- 1
stare. Potentior dicitur, cui aduersarius par esse
non potest. D. de alien.iud. mut.cau.fac.l.3. Patroci-
nium hoc loco præstare dicitur, qui litis procuratio-
nem suscipit. ¶ Nota multis modis posse continge- 2
re,vt quis potentioris opem assumat: qui omnes mo-
di prohibentur. Primus modus est,si eum procurato-
rem faciat, vt modò dixi. Secundus est, si actiones in
eum transferat. Hic modus à superiori differt: quia su-
prà vetabatur potentior agere nomine alieno, id est,
procuratorio: hic vetatur agere suo nomine causam
ad alium spectantem, & ad se translatam. ¶ Si aduer- 3
sus ea factum sit; is qui potentioris viri operam rede-
mit, actionem perdit ille autem vir potens extra or-
dinem punitur,l.1.& 2.

XIV. *De his qui potentiorum nomine titulos prædijs affigunt, vel eorum nomina in litem prætendunt.*

TErtius modus est, si quis titulos alicuius viri po- 1
tentis prædio affigat, ne aduersarius illud præ-
dium petere audeat. Titulus est tabula prædio affixa,
quæ nomen, vel effigiem, vel insignia domini conti-
net,vt colligitur ex l.1. j.tit.prox.& Nou.17.cap.15.&
Nou.Tiberij de diuinis domib.cap.1. ¶ Quartus mo- 2
dus est,si quis in litem,qua pulsatur, potentis viri no-
men prætendat, quasi ad eum causa pertineat. Hi duo
modi prohibentur.l.vn.hoc tit. Nam viro illi potenti,
si consenserit, infamia per iudicem irrogatur. is verò
qui eius auctoritate abusus est, causa cadit,& insuper
si sine viri illius potentis consensu id facit, plumbatis
cæsus damnatur in metallum.

XV. *Vt nemo priuatus titulos prædiis suis vel alienis imponat, vel vela regia suspendat.*

TRia sunt, quæ inter se similitudinem quandam 1
habent: tituli, vela, & signa. Tituli sunt,vt dixi,
tabulæ prædiis affixæ. Vela solebant foribus ædium à
veteribus prætendi: vnde *leuato velo*, significat aperta
fore,in l.pen.j.de naufrag.sicuti Cuiacius interpreta-
tur. Signa verò apponuntur rebus mobilibus. Nou.
164.in pr.& Nou.Tiber.de diu.dom.cap.1. ¶ De his 2
igitur omnibus hac in parte agitur, & cùm superiori
tit. dictum sit de titulis virorum potentium, hoc tit.
agitur de titulis ex velis regiis. Nam titulorum appel-
latione κατ' ἐξοχὴν significantur tituli regij, qui etiam
appellantur tituli fiscales.j.de aquæduc.l.2. ¶ Si quis 3
titulos regios suo prædio affigat, prædium confisca-
tur.l.1.Si alieno prædio sine iussu iudicis affixerit,gra-
uissimè punitur. j. de bo. vacan.l.3.id est, plebeius vl-
timo supplicio afficitur: clarissimus, vel decurio, vel
miles, vel clericus proscribitur & cuilibet licet titulos
regios illicitè affixos deiicere & frangere.l.2.& d.No.
164. Eadem obtinent in velis regiis.d.l.2.

XVI. *Vt nemini liceat sine iudicis auctoritate signa rebus imponere alienis.*

SIgna non possumus imponere rebus alienis sine au-
ctoritate iudicis, id est, antequàm per iudicem sint
nobis adiudicatæ.l.j. licet nobis sint obligatæ, immo
nec nostris rebus ab alio detentis. l.2. Quòd si impo

sita illicitè fuerint, amoueri impunè à quolibet possunt. d. l. s. & eius qui ea imposuit, bona (vt opinor) confiscantur, arg. No. 17. cap. 15.

XVII. Ne fiscus vel respublica procurationem alicui patrocinij causâ in lite præstet

QVemadmodum vitipotentes, ita etiam fiscos & respublica prohibentur patrocinij litiganti præstare, id est, procurationem litis suscipere. Fiscus est populi Romani, vel principis, respublica est ciuitas Romano imperio subiecta.

XVIII. De negotiis gestis.

CVm dictum sit de procuratoribus, qui mandato domini administrant. D. de procur. l. 1. consequenter agitur de negotiorum gestoribus, qui mandato carent. D. h. t. l. 1. & 2. Huic rubricæ satisfeci. D. eod. tit. Hic est finis tractatus de litigantibus: deinceps secundum ordinem etiam in Digestis adhibitum enarrabimus causæ, de quibus ius dicitur, id est, restitutiones in integrum, quæ ex variis causis indulgentur.

XIX. De his quæ vi metúsue causâ gesta sunt.

PRima restitutionis causa est vis seu metus. Nihil autem refert, vtrùm dicas *metus causâ*, vt in Digestis; an *vi metúsue causâ*, vt hic, & vt olim à prætore edicebatur: quia metûs appellatione etiam vis continetur: quarenus quod vi fit, metu quoque fieri videtur. D. eod. l. 1. De hac causa dixi. D. eod.

XX. De dolo malo.

SEcunda restitutionis causa est dolus, de qua dixi. D. hoc tit.

XXI. De in integrum restitutione minorum viginti quinque annis.

TErtia restitutionis causa est minorennitas, de qua generaliter dictum est sub tit. D. de minor. Hic autem subiicientur quinque tractatus speciales.

XXII. De filiofamiliâs minore.

PRimus tractatus est de personis, quæ in restitutione spectantur. Hic primò consideratur minor filiusfamiliâs, qui cùm possit non obstante patriâ potestate conueniri, potest etiam in integrum restitutionem petere, excepto mutuo, quod iussu patris accepit. D. de minor. l. 3. §. sed vtrùm. vers. proinde. Sed & pater nomine filij, licèt inuiti, restitutionem petere potest. D. eo. l. patri. 29. in princ. nisi filio contrahenti consensit. d. l. 3. §. sed vtrùm.

XXIII. De fideiussoribus minorum.

SEcundò fideiussores minorum, de quibus duo sunt notanda. Vnum est, minorem restitui contra suum fideiussorem, cui tenetur actione mandati. Alterum est, fideiussorem aduersus creditorem minoris, apud quem fideiussit, ita demum restitui, si dolus creditoris interuenerit. l. 1. & 2. & D. de minor. l. in causæ. 13. in princ.

XXIV. Si tutor vel curator interuenerit.

TErtiò tutor vel curator minoris. Hic sciendum, minorem restitui etiam aduersus ea quæ tutore vel curatore auctore fecit. l. 1. & ĵ. si adu. tem iudic. l. 4. & D. de minor. l. etiamsi. 29. in princ. nec non aduersus ea quæ ipse tutor vel curator gessit: adeo vt electio sit minoris vtrùm restitutionem petere, an contra tutorem actione tutelæ, siue curatorem vtili negotiorum actione experiri velit: & altero horum remediorum electo, nihilominùs possit illud omittere, & ad alterum transire. l. 3. & l. vlt.

XXV. Si in communi eadémque causa in integrum restitutio postuletur.

QVartò minoris socius, vel consors. Hic duo traduntur de maiori & minori sociis vel consortibus. I. Maioris factum minori non nocet. II. Minoris restitutio maiori non prodest. Explicit primus tractatus, qui est de personis.

XXVI. Si aduersus rem iudicatam.

SEquitur secundus tractatus de factis, aduersus quæ necessaria est minori restitutio in integrum. Primum factum est condemnatio ipsius minoris. Nota ex superiori rub. in hac & sequentibus supplenda esse hæc verba, *in integrum restitutio postuletur.*

XXVII. Si aduersus venditionem.

SEcundum factum est venditio. Hic sciendum, interdum venditionem ratam manere, quandoque ipso iure nullam esse, vt restitutione opus non sit, aliàs infirmari per restitutionem in integrum. ¶ Rata manet, nec per restitutionem rescinditur, l. Si minor iurauerit se nullam controuersiam facturum: quia standum est iuriiurando. l. 1. & auth. sacramenta. II. Si res fortuitis casibus obnoxiæ, vt vinum, frumentum, venditæ sint tutore vel curatore auctore. D. de minot. l. ait prætor. 7. §. quæsitum. ¶ Ipso iure nulla est venditio, I. Si pupillus sine tutore rem vendiderit. II. Si minor curatorem habens, sine curatore vendiderit. ĵ. de in integ. restit. minor. l. 3. III. Si res, quæ sine corruptionis & interitus periculo, vt prædium, venditum sit sine decreto prætoris. ĵ. de prædiis minor. l. 2. l. si quidem. 11. l. si prædium. 16. ¶ Aliis casibus datur restitutio: siue ipse minor vendidit. ĵ. de fideiuss. min. l. 1. & D. de minor. d. l. ait prætor. §. 1. siue tutor curatórve rem ipsius minoris vendidit. l. 3. & D. de minor, l. intra. 29. §. 1. & l. tutor. 47. §. 1.

XXVIII. Si aduersus venditionem pignorum.

SIue creditor rem minoris sibi pigneratam distraxit: siue res minoris condemnati capta & distracta sit: videlicèt si minor magno detrimento sit affectus. l. 1. & ĵ. de præd. minor. l. 1. Sed si pignus ab eo contractum fuerit, cui minor successit, restitutio cessat. l. 2.

XXIX. Si aduersus donationem.

TErtium factum est donatio: quæ regulariter occasionem restituendi dat: siue minor donauit. ĵ. de inoff. donat. l. 4. siue patri donanti consensit. l. 2. vers. in aliis. siue donationem sibi factam remisit. ĵ. de præd. minor. l. 7. Quandoque tamen donatio rata manet, vt quia modica est. d. l. 4. vel cum auctoritate curatoris facta est ex iusta causa. l. 1. Quandoque ipso iure non valet, vt prædij donatio. l. 2. & ĵ. de præd. min. l. 4. l. prædia. 8.

XXX. Si aduersus libertatem.

QVartum factum est manumissio. Nota minorem non restitui aduersus libertatem, quæ semel competiit, siue aduersus factam manumissionem. l. 1. 2. & vlt. & D. de minor. l. si ex causa. 9. §. vlt. restitui tamen aduersus manumissionem & libertatem futuram. l. 1. & D. de minor. l. verum. 11. in princ.

XXXI.

XXXI. *Si aduersus transactionem, vel diuisionem.*

1 QVintum factũ est transactio: aduersus quã factã. l.1. & 2. & T. vbi & apud quem. l.2. vel omissam minor restituitur. D. de mino. l. si ex causa. 9. §. nunc videndum. ¶ Sextum factum est diuisio, nam si facta diuisione minor lædatur, aduersus eam restitui debet. l.1. & T. commu. diuid. l.4.

XXXII. *Si aduersus solutionem à debitore, vel à se factam.*

SEptimum factum est solutio: aduersus quam læsus minor restituitur, siue ipsi debitor temere soluerit, & minor pecuniam perdiderit. D. de minor. l.7. §. sed et si ipse minor temere soluerit, aut quia inconsulto aliud pro alio soluit. D. eod. l. minor. 40. §.1. aut quia soluit, quod non debebat. D. de minor. l. in causæ. 16. §. Pomponius. aut quod tantùm naturaliter debebat. D. eod. l. illud. 25. in princ. & de condict. indeb. l. interdum. 19.

XXXIII. *Si aduersus dotem.*

OCtauum factum est dotis datio, vel promissio: vt quia minor circumscripta dedit omnia bona sua in dotem, aut vltra vires patrimonij dotem promisit. l. vn. & D. de minor. l. si ex causa. 9. §.1.

XXXIV. *Si aduersus delictum.*

NOnum factum est delictum. Aduersus quod minor non omnino restituitur, sed tantùm ratione ætatis pœna mitigatur. D. de minor. l. auxilium. 37. §.1. Nisi per imprudentiam, seu iuris ignorantiam deliquerit: tunc enim restitui potest, putà si nuptias incestuosas, quas putabat esse permissas, contraxerit. D. de adult. l. si adulterium. 38. & T. de restit. minor. l. pen.

XXXV. *Si aduersus vsucapionem.*

DEcimum factum est vsucapio. nam si quis rem minoris vsuceperit, ea vsucapio per restitutionem in integrum rescindetur.

XXXVI. *Si aduersus fiscum.*

VNdecimum factum est contractus fiscalis. Hic deciduntur tres casus. I. Si fiscus cum minore contraxerit, putà rem eius vili pretio emerit, minor contra fiscum restituitur. l.1. II. Si fiscus rem minoris vendiderit Titio quasi suam, minor contra Titium restituitur. l. 3. III. Si fiscus rem minoris sibi pigneratam vendiderit, eò quòd sibi non satisfieret: hic distinguitur, Aut ter bona fide & auctoritate publicà distracta est, & denegatur restitutio: aut secus vendita est, & minor. restituitur; ita vt soluens quod fisco debet, rem suam recipiat. d.l.3.

XXXVII. *Si aduersus creditorem.*

DVodecimum factum est mutuum minori datum, Restituitur autem minor contra creditorem, nisi ant patre consentiente acceperit. T. de filiofam. mino. l.2. aut in rem suam verterit. & locupletior factus sit. l.1. & 2. & D. de minor. l. patri. 27. §.1. Sed si eandem pecuniam alteri crediderit, caeterùs creditori suo tenetur, & actioner ei contra suum debitorem cedere debeat. d.l. patri. §.1.

XXXVIII. *Si vt se ab hereditate abstineat.*

1 DEcimum tertium factum est acquisitio hereditatis contra quam minor restituitur, siue sit heres extraneus, siue suus, siue necessarius: nempe vt non obstante aditione extraneus possit hereditatem repudiare; vel non obstante immixtione suus heres possit abstinere, necessarius possit separationem bonorum petere quamuis sola abstentio in hac rub. proponatur. Quin etiam in bonorum possessione, & (vt generaliter dicam) in quauis successione hæc restitutio locum habet. l.1. & 2. & D. de minor. l.7. §. sed et si. & §. sed quod Papinianus. & de acquir. hered. l. necessarijs. 57. §.1. ¶ Nota hæc omnia obtinere in puberibus, nam impubes non eget restitutione, sed sine restitutione potest abstinere postquam se immiscuit. d.l. necessarijs. in pr. 2

XXXIX. *Si vt omissam hereditatem, vel bonorum possessionem, vel quid aliud acquirat.*

DEcimumquartum factum est omissio, id est, repudiatio vel abstentio hereditatis, aut bonorum possessionis, aut alius cuiuslibet lucri. Nam minor restituitur, vt hereditatem vel bonorum possessionem siue in paternis, siue in extranei bonis acquirat. l.1. & 2. & T. de in int. restit. minor. l.2. & D. de minor. l.3. §. si heres. & l. quod si minor. 24. §. Scæuola, aut quoduis aliud lucrum amissum consequatur. D. eod. l.7. §. hodie. l. non omnia. 44. vt legatum. d.l.7. §. Pomponius. Hucusque exposita sunt facta seu casus, quibus minor eget restitutione in integrum.

XL. *In quibus causis restitutio in integrum non est necessaria.*

SEquitur tertius tractatus de causis, quæ non egent restitutione, quia minor est tutus ipso iure. Nam restitutio in integrum concurrit quidē cum alia actione, sed eo casu non datur, quo minor ipso iure tutus est. D. de minor. l. in causæ. 16. in princ. & §. Pomponius. vide Cent. 2. Enantiophanon. qu. 99. veluti si minor prædium alienauit sine decreto. T. si aduers. donar. l. 2. & T. de præd. minor. l. 2. 4. & 8. aut si circumscriptus, donationisve causà societatem contraxit. d. l. in causæ. §.1.

XLI. *Qui & aduersus quos in integrum restitui non possunt.*

SVccedit quartus tractatus in quibus causis restitutio in integrum denegatur. Sont autem multæ & variæ, quarum aliquot in sequentibus titulis specialiter explanabuntur.

XLII. *Si minor se maiorem dixerit, vel maior probatus fuerit.*

PRima causa est, si minor dolo malo affirmauit, vel probauit se esse maiorem, quo magis alter secum contraheret. l. 2. & 3. in princ. At si deceptus, vel per errorem id fecit, restitui debet. l.1. & d.l.3. vers. quod si. & l. vlt.

XLIII. *Si sæpius in integrum restitutio postuletur.*

SEcunda causa est, si restitutio semel petita, & à iudice denegata fuerit: quia iterum eam petenti obstat exceptio rei iudicatæ, nisi nouas rationes alleget, quæ in priori iudicio adductæ non fuerunt. l. 1. 2. & 3.

XLIV. *De his qui veniam ætatis impetrauerunt.*

TErtia causa est, si minor, prisquàm contraheret, cùm esset maior viginti annis, si sit masculus, vel octodecim si femina, veniam ætatis à principe impetrauit, & apud iudicem competentem eã impetratã non insinuatã, iam supra dictam viginti vel octodecim annotum

norum ætatem, quàm vitæ & morum honestatem probauit.l.2.

XLV. *Si maior factus ratum habuerit.*

QVarta causa est, si quis id, quod in minori ætate gessit, postea maior factus ratum habuit. l.2. Expositæ sunt causæ, propter quas restitutio denegatur.

XLVI. *Ubi & apud quem cognitio in integrum restitutionis agitanda sit.*

1 SVperest vltimus de minorennitate tractatus, qui est de ipso iudicio restitutorio: de quo quatuor quæstiones deinceps dissoluentur. Prima quæstio est de foro competenti, id est, qui iudices restituere possint.
2 ¶ Restituere possunt, I. Princeps. l. 1. & C. si aduers. rem iudic.l.3.& D.de minor.l.nisi.10.l.minor.18.§.1.& seqq. II. Magistratus seu iudex ordinarius. III. Iudex pedaneos.l.vlt. sic enim hanc legem cum Cuiac. accipio: quamuis à Duareno in contrariam sententiam
3 detorqueatur. ¶ Restituere non possunt, I. Magistratus municipalis.D.ad municip.l.ea quæ.22. II. Arbiter compromissarius. III. Arbiter à iudice pedaneo datus.
4 d.l. vlt. ¶ Hic autem vtimur illa iuris regula, Actor sequitur forum rei.l.2.

XLVII. *De reputationibus, quæ fiunt in iudicio in integrum restitutionis.*

SEcunda quæstio est, quæ minori restitutionem petenti reputari possint. Hic generaliter sciendum, minorem, qui restituitur, vt non debet in damno versari, ita etiam non debere lucrum retinere. l. vn. quia restitutio fit hinc inde, D.de minorib.l. quòd si minor 24.§.penult.

XLVIII. *Etiam per procuratorem causam in integrum restitutionis agi posse.*

TErtia quæstio est, an procurator in hoc iudicio admittatur. Respondetur, procuratorem admitti tam ex parte actoris, quàm rei, dummodò speciale mandatum habeat, aut, si de eo dubitetur, caueat rem ratam dominum habiturum.l.vn.& C. si tut. vel curat. interu.l.1.& D.de minorib.l.quòd si de speciali.26.

XLIX. *In integrum restitutione postulata, ne quid noui fiat.*

QVarta quæstio est, an iudicio restitutionis pendente liceat aliquid innouare. Respondetur, non licere, sed interim omnia in suo statu manere. l. vn. Hucusque de restitutione minorum.

L. *De restitutionibus militum, & eorum qui reipublicæ causâ absunt.*

QVarta restitutionis causa est absentia reipublicæ causâ. inter absentes autem reipublicæ causâ numerantur etiam milites.l.3.& D.ex quib.cau. maio.l.si qua militi. 40. in princ. l. milites omnes.45. Quapropter hæc rubrica sic debet accipi, vt de restitutionibus militum ceterorúmque reip. causâ absentium dicendum proponatur.

LI. *De vxoribus militum, & eorum qui reipublicæ causâ absunt.*

HÆc restitutio producitur etiam ad vxores militum, ceterorúmque reipub. causâ absentium, quæ cum maritis peregrinantur, ne coniugalis pietas detrimentum eis afferat.l.1.& 2.

LII. *De temporibus in integrum restitutionis tam minorum, & aliarum personarum, quæ restitui possunt, quàm etiam heredum eorum.*

ILlud commune est omnibus restitutionibus suprà expositis, vt intra certum tempus peti debeant, post quod peti non possunt. Prætor annum vtilem præscripsit. postea Constantinus actioni de dolo biennium tribuit.C.de dolo.l.vlt. In ceteris Iustinianus pro anno vtili substituit quadriennium continuum. ita vt hoc tempus neque minori currat, quamdiu minor est (nisi veniam ætatis à principe impetrauerit: quo casu tempus currit à die insinuationis apud competentem iudicem factæ: sic tamen, vt nullo modo restitutio denegetur, quamdiu est minor, licèt quadriennium à dicta insinuatione effluxerit. l.5.) nec absenti reipublicæ causâ, quamdiu reipublicæ causâ abest.l.vlt. ¶ De heredibus autem restituendis traditur distinctio quadripertita. I. Si minor minori successit, post suam legitimam ætatem habet statutum ad restitutionem petendam tempus.l.5.§.1.& D.de minor.l.interdum.19. II. Si minor maiori successit, post legitimam ætatem tantum temporis habet, quantum defunctus habebat, seu quantum ei supererat mortis tempore. d.l.5.§. quòd si maioris.d.l.interdum.vers.planè. III. Si maior minori successit: statim atque hereditatem adiuit, aut bonorum possessionem petiit, statutum tempus, id est, quadriennium habet ex persona defuncti.l.4. & d.l.5.§. vlt.& D.de minor.l.minor autẽ.18.§.vlt. IV. Si maior maiori successit: statim ac adiuit hereditatẽ, aut petiit bonorum possessionem, tãtum temporis habet, quantum defunctus habuit mortis tempore.glo.vlt.in d.l.5.

The margin numbers 1 and 2 stand beside "ILlud commune…" and "…abest.l.vlt. ¶ De he-".

LIII. *Quibus ex causis maiores restituantur.*

SVb hoc tit. proponuntur variæ restitutionum causæ, ex quibus restituuntur maiores viginti quinque annis, præter absentiam reipub. causâ, de quâ dictum suprà fuit. Harum causarum aliæ continentur edicto prætoris, veluti si quis fuerit in vinculis, aut potestate hostium: aliæ sunt referendæ ad generalem clausulam, qua prætor pollicetur se restituturum, quotiescumque iusta causa videbitur.D.hoc tit.l.1.

LIV. *De alienatione iudicij mutandi causâ facta.*

VLtima restitutionis causa est alienatio iudicij mutandi causâ facta, quam exposui.D.hoc.tit. De magistratuum & ius dicentium iudiciis hactenus.

LV. *De receptis arbitrijs.*

SEquuntur iudicia arbitrorum compromissariorum, qui arbitrium in se receperũt, de quibus dixi. D.h.t.

LVI. *De satisdando.*

CVm de iudiciis principalibus, & de iurisdictionibus, & de arbitriis compromissariis dictum sit, 1
superest vt agamus de iudiciis propriè dictis, id est, iudicum pedaneorum: quorum iudiciorum præparatoria tria sunt. Primum præparatorium est satisdatio: cuius definitionem, & à ceteris cautionibus distinctionem exposui Inst.h.t. ¶ Qui suo nomine agit, I. Tam 2
reo quàm executori promittit se intra duos menses litem contestaturum: &, nisi id fecerit, se omne damnum aduersario restituturum in duplum: sic tamen, ne hæc cautio excedat triginta sex aureos. Nou. 96. cap. 1. II. Datis, si potest, fideiussoribus: sin minùs, iuratò cauet se permansurum in iudicio vsque ad terminum

minum litis, id est, vsque ad sententiam definitiuam: & , si victus fuerit, se decimam partem litis aduersario soluturum. Excipiuntur lites communi partium consensu motæ, quæ hanc cautionem non desiderant. No. 112. cap. 2. Item excipiuntur argentarij, qui hoc nomine non satisdant, sed repromittunt. edic. 7. III. Si ex rescripto principis reum ad iudicem non competentem, id est, ex prouincia in vrbem, vel in aliam prouinciam vocet, datis fideiussoribus cauet, nisi litem exequetur vsque ad sententiam, aut si exequens non obtinuerit, se daturum certam pœnam, quam iudex definiet. Nou. 53. cap. 2. IV. Interdum cauet de rato, veluti si procurator aduersario deferente iurauerit, & ex suo iureiurando agat. D. de procur. l. non solùm. 39.
3 §. 1. vers. sed interim. ¶ Procurator actoris cauet. I. Rem ratam dominum habiturum, si de mandato dubitetur. l. vu. in princ. De hac cautione dictum est. D. rat. rem hab. II. De actore defendendo, si à reo reconueniatur. d. l. vu. vers. sin autem. quæ satisdatio est ex edicto prætoris. D. de procur. l. seruum quoque. 33. §. ait prætor. Nisi enim defendat, actio ei denegatur. D.
4 eod. l. mutus. 43. §. pœna. ¶ Reus cauet I. Se iudicio staturum: de qua cautione dictum est. D. qui satisd. cogan. II. Se permansurum in iudicio vsque ad finem litis, id est, vsque ad sententiam definitiuam, quæ cautio modò est satisdatio, modò iuratoria cautio, modò repromissio. Insti. de satisdat. §. sed hodie. Qui autem satisdent, vel iurent, vel repromittant, eod. tit. exposui.
5 ¶ Rei procurator, vel defensor cauet iudicatum solui: de qua cautione dictum est. D. iudic. solui.

LVII. *De formulis & impetrationibus actionum sublatis.*

SEcundum iudicij præparatorium olim erat impetratio actionis à prætore, qui iudicem dabat, & formulam præscribebat. Sed hæ formulæ, & hæ impetrationes constitutionibus principum sunt sublatæ.

LVIII. *De iureiurando propter calumniam.*

1 TErtium præparatorium est bona fides, quam lex à litigantibus requirit, ne temere litigent. Quamobrem tam actorem, quàm reum de calumnia iurare
2 iubet. Inst. de pœn. tem. litig. §. vlt. ¶ Calumnia & calumniator dicuntur à vetusto verbo *caluitur*, quod significat morari & frustrari. D. de verb. signif. l. si calui-
3 tur. 233. in princ. ¶ Calumniator propriè dicitur, qui falsa crimina sciens intendit. D. ad S. C. Turpil. l. 1. §. 1. sed latiùs sumpto vocabulo, calumniator dicitur, qui sciens prudens per fraudem alicui negotium comparat. Paul. lib. 1. Sent. tit. 5. in princ. & calumniari dicuntur, quicumque temere litigant. D. de liber. cau. l. cui necessitas. 39. §. 1. & Inst. in princ. prœm. Latissimè autem verbum calumniæ sumitur, cùm omnem ingenij malitiam significat, vt apud M. Tullium lib. 2. de repub. *Vt Carneadi respondeatis, qui sanè optimas causas ingenij calumniâ ludificari solet.* Secunda significatiô ad hunc
4 titulum pertinet. ¶ Iusiurandum igitur de calumnia est, quo iurans affirmat se non alterius vexandi causâ, sed bona fide aliquid petere, aut petenti contradicere.
5 ¶ Diuiditur in iusiurandum iudiciale & extraiudiciale. Iudiciale est, quod ad iudicium, vel actus iudiciales pertinet. extraiudiciale, quod extra iudicium super actu extraiudiciali præstatur: veluti cùm quis iurat se non calumniæ causâ petere, vt sibi permittatur suum thesaurum quærere in fundo alieno. D. ad exhib. l. the-
6 saurus. 15. ¶ Iudiciale à Doctoribus subdiuiditur in speciale, & generale. olim enim (vt putant) in singulis articulis litis & singulis causis iurabatur de calumnia: sed hodie semel tantùm & generaliter iuratur in principio litis. No. 49. cap. 3. Hanc sententiam meritò Cuiacius improbat: quoniam Imperator ibi constituit quidem semel tantùm de calumnia iurari in tota lite: non tamen hoc generaliter constituit, sed tantùm cùm probationes ab aduersario exiguntur: noluit enim, quotiescumque probatio exigitur, toties de calumnia iurari, sed semel ab initio litis iurari, quòd in eo iudicio numquàm probatio per calumniam exigetur. Hoc igitur est iusiurandum speciale de probationibus quæ ab aduersario exiguntur. omnino autem vniuersale seu generale iusiurandum de calumnia nullum est.
¶ Inter iuramenta iudicialia, quæ omnia dixi esse spe- 7
cialia numeratur iusiurandum de litis contestatione,
de quo solo agitur in hoc titulo. ¶ Hoc subdiuidi po- 8
test: quoniam aliud præstatur ex parte actoris, aliud ex parte rei. Actor iurat se non calumniandi animo, sed quia bonam causam se habere existimat, litem mouisse. Reus iurat se, quòd putet bona instantia vti, ad contradicendum peruenisse. l. 2. in princ. & Instit. de
pœn. tem. litig. §. 1. ¶ Nota primò hoc iusiurãdum esse 9
(vt nostri loquuntur) de credulitate, non de veritate. non enim iurant litigantes se bonam causam habere,
sed se ita credere. ¶ Nota secundò actorem iurare de 10
calumnia, siue suo nomine agat, siue alieno, vt tutorio, vel curatorio. d. l. 2. §. quod obseruari. Cùm autem per procuratorem litigatur, nihilominùs iure ciuili dominus litis iurare debet, non procurator. & cùm vniuersitas per syndicum litigat, ipsa vniuersitas, aut saltem maior seu præcipua pars iurare debet, non syndicus. d. l. 2. §. sin autẽ. & §. hoc etiam. Sed iure Pontificio etiam procuratores, & similes personæ, vt syndici, iubẽtur iurare de calumnia. extrà hoc tit. lib. 6. cap. 2. §. 1. Item hæ personæ iurare possunt pro domino litis, in animam eius, ex speciali mandato. extrà eo. cap. 1. 3. 4. pen. & vlt.
¶ Nota tertiò iurari de calumnia in omnibus iudiciis. 11
d. l. 2. in princ. non solum in ciuilibus, sed etiam in criminalibus. Feud lib. 6. tit. 10. §. si quis autem. & extrà hoc tit. c. 1. & in spiritualibus. extra eo. tit. lib. 6. cap. vlt.
¶ Nota quartò hoc iusiurandum præstari in primordio 12
litis, id est, statim post litem contestatam. d. l. 2. in prin. & §. vlt. quod si tunc quouis casu prætermissum fuerit, postea quandocumque in eodem iudicio iurari poterit. extrà eod. tit. lib. 6. cap. 1. in princ. Quòd si procurator absentis litiget, post satisdationem præstitam lis non procedit, donec intra certum tempus à iudice præscribendum dominus litis iuret. d. l. 2. §. sin autem
absfuerit. & §. hoc etiam. ¶ Nota quintò actorem de 13
calumnia iurare nolentem causâ cadere, reum iurare recusantem haberi pro confessu. d. l. 2. §. quòd si actor.
& §. sin autem reus. & extra h. t. c. vlt. in fin. ¶ Nota 14
sextò hoc iusiurandum iure ciuili prætermitti nullo modo posse, quin iudicium sit inane & nullum. d. l. 2. §. sed quia. iure autem canonico posse tacitè remitti, non expressè: ita vt, si petitum nec præstitum sit, iudicium sit nullum: sic nec petitum nec præstitum sit, iudicium
valeat. extrà h. tit. lib. 6. cap. 1. §. 1. ¶ Hactenus de iudi- 15
ciorum præparatoriis. nam etsi iusiurandum calumniæ præstatur post litem contestatam, tamen ad bonam fidem refertur, qua quis iurat se accessisse ad litem mouendam: & hac ratione inter præparatoria refertur: sequitur, vt de ipsis iudiciis propriè dictis, id est, quibus iudices pedanei præsunt, agamus tam in genere, quàm in specie.

LIBER III.

Tit. I. *De iudicijs.*

1 DE iudiciis primo loco generalia, deinde
specialia & singularum specierum pro-
pria sunt explananda, arg.l.1. D. de reb.
cred. Rectè igitur hîc detur generalis
titulus *de iudicijs*, vt & initio secundæ
partis Pandectarum: nam illi parti hic liber propor-
tione respondet, easdémque materias continet. Quæ
igitur ibi notaui, huc transferri pro huius tituli inter-
pretatione possunt. Tractatus generalis multiplex est.
Primus tractatus est de ipsis iudiciis (veluti quid sit
iudicium,& quot eius genera:) cui satisfeci D.h.tit.

II. *De sportulis, & sumptibus in diuersis iudi- cijs faciendis, & de executoribus litium.*

1 HIc titulus & sequentes vsque ad tit.de inofficio-
so testamento, sunt superioris tituli pars. nam
generalis tractatus de iudiciis latè patet, ac septem par-
ticulares tractatus sub se continet. Primus tractatus est
de executoribus. simul autem agitur de sportulis, &
sumptibus litium: quia non alij sumptus hic conside-
rantur quam sportulæ, quæ executoribus litium præ-
2 bentur. ¶ Sportula est nomen deminutiuum à spor-
ta, vt fiscellæ à fisco, hæ autem sunt nummorum &
aliarum rerum receptacula, & per metonymiam sub-
iecti accipiuntur pro ipsa pecunia, quæ fisco vel spor-
tulâ continetur. Ascon.in Verri.2.scribit sportulas es-
se minores fiscis: ideirco sportulam accipi pro pecu-
3 nia priuata, fiscum pro publica. ¶ Sportulæ à Suida
definiuntur δῶρα ἐπὶ πάντων δεδόμενα παρρησίᾳ, *dona seu
munera, in quibuscumque [rebus] palàm præbita.* Quod ait,
in quibuscumque rebus, significat sportulas dari vel in
nummis, vel in aliis rebus. Vnde sportulæ, quæ olim
salutatoribus dari solebant, primò in obsoniis, postea
in centum quadrantibus, præbebantur. Fœneratores
quoque de pecuniis fœnori dandis aliquid siliquarum
vel sportularum nomine retinebant: quod Iustinia-
nus prohibet. C. de vsur. l. eos. 26.§.1. vers. interdicta.
4 ¶ Sportularum aliæ sunt voluntariæ, quæ libero do-
nantis arbitrio præstantur, vt cùm Consules pecunias
in vulgus spargunt. Nou.105. & cùm veteres salutan-
tibus sportulas præbebant, vt modò dixi: aliæ neces-
sariæ, quas præstare necesse est. Hæ partim sunt extra-
iudiciales, vt quæ præstantur ab his, qui magistratum
suscipiunt.l.2.& No.8.in fin. vel decuriones creantur.
D.de donat.in.vir.& vxo.l.5.§.pen.& de decur.l.6.§.1.
& quæ soluuntur executoribus iussum principis, vel
vrbici magistratus insinuantibus in prouincia. C. de
episc.audien.l.de his quæ singulis. 26.§. si quis autem.
partim iudiciales, quæ ad hunc titulum pertinent, &
5 vel iudicibus, vel executoribus præstantur. ¶ Iudici-
bus pedaneis, præter duas libras auri, quas annuatim è
publico percipiunt, à litigantibus præstãtur duo aurei
in lite contestanda, ac totidem in fine litis; dummo-
dò causa centum aureos excedat, alioqui nihil acci-
6 piunt à litigantibus. No.82.cap.9. ¶ Executoribus de-
bentur I. Prouocatione in ius semisses in singulos
centenos aureos petitos. hos autem semisses accipiunt
à reo conuento. Insti.de action.§.tripli.& ibi Theoph.
II. Pro editione libelli, vel inscriptionis, vel actorum,
vel instrumentorum certa quantitas. l.penult. definita
7 per l.vlt. quæ non extat. ¶ Nota primò quibusdam ex
speciali priuilegio concessum esse, vt exiguas sportu-
las soluant, vt personis religiosis. Nou.123.c.28. non-
nullis, vt nullas sportulas soluant, vt episcopo in causa
ecclesiæ. d.c.28. & tenuioribus hominibus. No.17.c.3.
& aduocatis, qui intra numerum sunt, & suas causas
agunt. C.de aduoc.diu.iud.l.per hanc.26.§.vlt. ¶ Nota 8
secundò priuilegium vni parti concessum, vt minores
vel nullas sportulas soluat, etiã parti aduersæ prodesse,
vt in iudicio æqualitas seruetur. C.de fructib.& lit.ex-
pen.l.vlt. & C.de prox.sacr.scrin. l.in sacris scriniis.12.
§.vlt. ¶ Nota tertiò modum sportularum pragmati- 9
cos debere potiùs ex consuetudine, quàm ex iure scri-
pto petere. Azo hîc, num. 9. Hactenus de sportulis.
¶ Tertius tractatus est de sumptibus in iudicio facien- 10
dis. Sumptus, qui in litem fiunt, partim latiùs, partim
angustiùs patent, quàm sportulæ. nam sportulæ tam
extra iudicium præbentur, quàm in iudicio, vt ex su-
prà dictis patet: sumptus autem litis tantùm in iudi-
cio fiunt, sed sumptuum litis, alij vocantur sportulæ,
vt suprà docui: alij minimè, vt sumptus qui testibus à
litigatoribus præbentur. C. de testib. l. quoniam.11.&
C. de appell.l.6.§. si quis autem. ¶ Iam verò sumptus 11
litis considerantur, vel quatenus in litem fiunt: vel
quatenus antea facti, restitui ab aduersario debent ei
qui fecit. Hæc posterior consideratio pertinet ad tit. C.
de fructib. & lit. expen. Prior consideratio est huius
loci. ¶ Hi sumptus partim fiunt in iudicem, vt cùm 12
iudici pedaneo duo aurei præstantur in lite contestan-
da, ac totidem in fine litis, vt suprà exposui: partim in
apparitores, vt cùm dãtur sportulæ executoribus: par-
tim in testes, vt paulò antè dixi: partim in aduocatos,
quibus dantur honoraria, si sint supernumerarij, quia
non fruuntur publico salario. C. de postul.l.3.& D. de
extraord.cogn.l.1.§.in honorariis.§ si cui. & §. diuos.
partim in procuratores, quibus honoraria seu salaria
licita debentur, si de his conuenerit. C. manda.l.1. &
D.eo.l.6.in pr.& l.7. partim in iter faciendum. C.de his
qui accus. non poss.l.3.in fi.& No.53.in prin. & cap.1.
¶ Quartus tractatus est de executoribus litium. Exe- 13
cutoris vocabulum latè patet. quicumque enim ali-
quid exequitur, rectè vocatur executor. itaque vulgò
executores testamẽtarij dicuntur, quos Marcellus ap-
pellat ministros. D. de lega.ij. l. si quis Titio. 17. Mar-
cianus Imperator dispensatores, Nou.de testam.cleric.
Leo ἐπιτρόπους, Nou. 68. sed hoc loci tantùm agitur de
litium executoribus, id est, de apparitoribus, qui ma-
gistratui seu iudici inseruiunt tamquam ministri.l.2,
cum sim. nam vocantur etiam apparitores. l.1. & C.de
episcop.& cler.l.omnes.33.§. executoribus. vel viato-
res.D.de iudic.l.vlt.vel intercessores. C.de offic. recto.
prouinc.l. ne quis iudicum.8. & C. quæ res pigno. l.7.
Duarenus ad No.82.notat eos à Procopio appellari in-
troductores, quia causam introducunt ad iudicem.
Alij sunt executores sententiæ seu rei iudicatæ, vide-
licèt qui iurisdictioni præsunt, & suam vel iudicum à
se datorum sententiam exequuntur. C. de execut. rei
iudica.l.pen.& extrà de offi.iud.delega.c.pastoralis.28.
§.pen. Executores igitur, de quibus hoc titulo tracta-
tur, sunt apparitores, quibus mandata est causæ exa-
minatio. C. tit. prox. l.vlt. & imminendi liti solicitudo
iniuncta est. C.de prox. sacr.scrin.l.in sacris scriniis.12.
§.1. atque hi sunt, qui causam præparant, & ad iudicem
introducunt. d.Nou.82.cap.7. ¶ Executorum alij in- 14
seruiunt magistratibus. l. 3. alij iudicibus pedaneis. d.
Nou.87.c.7. Nec potest vnus duobus vel pluribus iu-
dicibus inseruire, vt expressè constituit Imperator
eod.cap.7. licèt tam Haloander, quàm vetus interpres
verba Iustiniani sic accipiant, quasi duobus tantùm
iudicibus eundem executorem inseruire permittat.
¶ De executorum sportulis suprà dixi. 15

III. *De*

III. *De pedaneis iudicibus.*

1 SEcundus tractatus est de ipsis iudicibus. Hi vocantur iudices pedanei. l. 5. & D. de postul. l. 1. §. remouet. Græcè χαμαιδικασταί. No. 60. c. 2. (quia tribunal non habent, vt magistratus, sed tantùm de plano iudicant) vel iudices dati. D. de iudic. l. iudex datus. 46. & de re iudi. l. à Diuo Pio. 15. in prin. & iud. sol. l. pe. & coniunctim iudices pedanei dati. l. 4. vel iudices delegati. s. de iudic. l. 5. l. properandum. 13. §. 1. & l. apertissimi. 16. vel iudices speciales. s. eod. l. cùm specialis. 18. & D. de offic. præt. l. vlt. & de offic. præsid. l. 5. & simpliciter iudices. D. de iudic. l. cùm prætor. 12. §. 1. & de diu. reg. iur. l. 2. vel arbitri. l. 1. & d. Nou. 82. vel cognitores. j. tit.
2 prox. l. vn. vel disceptatores. l. 3. ¶ Est autem iudex pedaneus, seu quocumque nomine eum appellare libeat, qui tantùm iudicandi, non ius dicendi facultatem habet. proinde sententiam suam non potest exequi: sed is eam exequitur, à quo iudex datus fuit. D. de re iudi.
3 l. à Diuo Pio. 15. ¶ Cognoscunt tantùm de causis leuioribus. l. 5. id est, vsque ad quingentos aureos. Nou. 82. cap. 5. siue apud se moræ sint, siue moræ apud magistratum, & sibi ab eo delegatæ. ea. No. cap. 2. Vsque ad dictam verò summam etiam restituere in integrum possunt ex constitutione Iustiniani. s. vbi & apud quem cogn. in int. restit. agit. tit. l. vlt. Sed de libertate cognoscere non possunt. l. 2. His expositis, deinceps tres quæstiones de iudicibus pedaneis sunt dissoluendæ.

IV. *Qui pro sua iurisdictione iudices dare, darive possunt.*

1 PRima quæstio est, qui possint iudicem dare. In vrbe ii dare iudicem possunt, qui iurisdictionem habent: in prouinciis autem ij, quibus hoc specialiter lege, aut senatusconsulto, aut constitutione principis concessum est: quia iudicis datio est pars iurisdictionis vrbanæ, non prouincialis. D. de iurisd. l. 1. & 3. in fi. & de
2 iudic. l. cùm prætor. 12. §. 1. ¶ Secunda quæstio est, qui possint iudices dari. Sciendum est, Iustinianum, abrogata Zenonis constitutione, qua alij iudices aliis foris attribuebantur, certum duodecim iudicum corpus omnibus foris communium in vrbe constituisse; ita vt electo essent ex aduocatorum numero, quatuor maioris essent dignitatis: vnde illos eloquentissimos, hos gloriosissimos appellat. his igitur solis causas in vrbe delegari permisit: nisi fortè magistratus mallet partem litis alicui ex assessoribus suis committere: nam hoc quoque eis concessit, dummodò ipse magistratus tam in principio litis, quàm in medio causam audiat, & cognoscat, ac tandem liti finem imponat. alij namque erant assessores, alij iudices pedanei, quamquàm omnes erant ex eodem ordine. No. 60. cap. 2. No. 82. cap. 1. 2. 4. & 8. In prouinciis certum iudicum corpus non reperio. Itaque puto præsidem posse quemuis intisperitum iudicem dare. sed non magis potest se ipsum dare iudicem. D. de offic. præs. l. 5. quàm Romæ prætor. D. de offic. prætor. l. vlt. Præterea non debet iudex dari, quem alterutra pars nominatim petiit, nisi ad verecundiam petiti iudiciis respiciens princeps id specialiter permittat. D. de iudic. l. obseruandum. 47.

V. *Ne quis in sua causa iudicet, vel ius sibi dicat.*

TErtia quæstio est, in qua causa iudex quis dari possit, vel non. Hîc datur regula: Nemo potest esse iudex in sua causa. l. vn. quia (vt Lactantius scribit lib. 2.) facilius est iudicare de alienis, quàm de suis. & rectè Aristoteles ait plerosque esse prauos iudices de rebus suis, lib. 3. Polit. cap. 6. & cap. 12. Eadem est Plutarchi sententia in libro περὶ ἀοργησίας. sibi enim quisque æquior iudex est, quàm aduersario. Cicero pro Deiotaro, Seneca lib. 2. de beneficiis, cap. 26. Quòd si nemo debet iudicare in sua causa, multò minùs ei concedendum est, vt sibi ius dicat: quandoquidem plus est ius dicere, quàm iudicare, cùm in iurisdictione insit coërcitio. D. de offic. eius. l. vlt. in fin. qua iudex pedaneus caret. D. de re iudic. l. à Diuo Pio. 15. in pr. Hucusque de iudicibus.

VI. *Qui legitimam personam standi in iudicio habeant, vel non.*

TErtius tractatus est de litigantibus, de quibus dantur duæ regulæ. Prima regula est: Nemo admittitur ad litigandum, nisi legitimam personam habeat standi in iudicio. Quidam enim excluduntur ratione ætatis, vt infans. D. de admin. tutor. l. 1. §. sufficit. versa ta tamen. & pupillus sine tutore, adolescens sine curatore. l. 1. & 2. & j. qui da. tuto. l. vniuersis. 11. & s. si adu. rem iudic. l. pen. & D. de re iudi. l. acta. 45. §. pen. Alij ratione status, vt seruus. s. de iudic. l. 6. & 7. & D. eo. l. non idcirco. 44. §. 1. Præterea frustra quis defuncti nomine iudicium accipit: quia iudicium illud omninò est nullum. D. eo. l. qua de re. 74. §. vlt.

VII. *Ut nemò inuitus agere, vel accusare cogatur.*

SEcunda regula est: Nemo inuitus agere, vel accusare cogitur. l. vn. & j. de vsur. pupill. l. vlt. & j. de pignor. l. creditor. 20. In reum autem etiam inuitum iudicium redditur. D. de verb. oblig. l. inter stipulantem. 83. in pr. quamquam regulariter non cogitur personaliter comparere, sed potest per procuratorem iudicium subire. D. de procur. l. 1. §. pen. & Insti. per quos age. poss. in princ.

VIII. *De ordine iudiciorum.*

QVartus est tractatus de ordine iudiciorum, qui quidem duplex est, I. Spectatur inter diuersas actiones, quarum altera ab altera pendet: ita vt, nisi cumulentur in eodem iudicio, altera post alteram debeat intentari. Sic inofficiosi testamenti querela, quæ est præparatoria petitionis hereditatis vel ante hanc actionem proponitur. D. de inoff. testam. l. 6. §. 1. vel simul proponitur & cumulatur. D. eod. l. qui de inofficioso. 20. Sic causa criminalis vel ante ciuilem disceptatur. l. vlt. vel simul agitur & definitur. l. pen. Iudicium verò possessorium iure ciuili cum petitorio cumulari non potest, sed priùs terminari debet. Inst. de interd. §. retinendæ. vers. namque. iure Canonico cumulari potest, ita vt priùs feratur sententia de possessione, sed præualeat sententia de proprietate. extrà de causa poss. & propr. cap. 6. Causa quoque status vel ante quæstionem de hereditate disceptatur, vel cum ea cumulatur. Sed cùm incidit in quæstionem de hereditate, id est, cùm mota hereditatis petitione obiicitur exceptio status, tunc iudex priùs de statu cognoscit, ac de hereditate sola, non de statu pronunciat. l. 1. & s. de iudic. l. 3. & j. de petit. hered. l. liber. 8. II. Spectatur inter diuersos articulos eiusdem litis: vt quia exceptio dilatoria proponi debet ante litem contestatam, ac probari postquàm actor intentionem suam probauerit. j. de probat. l. exceptionem. 19. Generaliter autem hic ordo in iudiciis seruatur, vt post præparatoria, lis contesteur; hoc enim est iudicij seu litis principium. j. tit. prox. l. vn. & D. ra. rem hab. l. amplius. 15. mox iuretur de calumnia. s. de iureiur. propt.

T 2

calumn.l.a.in princ.& §.vlt. deinde actor suam inten-
tionem, tum reus exceptionem probet. d.l. exceptio-
nem.post hæc, io causa concluditur, ac tandem sen-
tentia fertur. Noo.115.cap.a. & extrà de fi.instrumeo.
c.cùm dilectus.9.sententiam verò prouocatio,vel exe-
cutio sequi solet.

IX. *De litis contestatione.*

1 DE litis contestatione,quam diximus esse in iudi-
ciis ordine primùm quædam occurrunt expli-
2 canda. ¶ Inde dicta est,quòd olim fiebat adhibitis te-
stibus,vtroqoe reo testãte, id est,dicẽre, Testes estote.
Festus in verbo, *Contestari*.sed hæc solemnitas postea à
3 foro recessit, nomen tamen mansit. ¶ Tria sunt,quæ
litis contestationem faciunt: intentio actoris, contra-
dictio rei,& andientia iudicis.l.vn. Litis igitur conte-
statio est iudicij principiũ,quod fit actoris iotentione,
& rei contradictione apud iudicem causam audire in-
4 cipientem. ¶ Vt igitur litis contestatio valeat,multa
requiruntur. I. Oblatio libelli conuentionalis.' nam
actor reo hone libellum in primis offerre debet, Nou.
53. c.3. eóq; complecti facti seu negotij narrationem,
ex quo lis orta est,l.vn.& C.de iudic.l.rem non nouam,
14.§. patroni. & de iureiur. propt. calu,l.2. in princ. &
suam petitionem. extrà. hoc tit.c.vn.& de elect. c.du-
dum ecclesia, 54. vers. licet. II. Rei conuenti subscri-
ptio. nam reus ei libello subscribere debet,eáque sub-
scriptione tempus indicare,quo libellus sibi fuit obla-
tus: quoniam ab eo tempore viginti dies ei tribuun-
tur ad deliberandum an velit iudicio contendere,néc-
ne.d.Nou.53.c.3. III.Eiusdem rei ad dictum actoris li-
bellum ac petitionem responsio atque contradictio. l.
vlt.& C.de iudic.d.l.rem oon nouam.§.patrooi. IV.Iu-
dicis audientia.opus namque est, vt iudex, apud quem
lis contestatur, causam cognoscere incipiat. d.l. vn,
V. Tempus opportunum & idoneum,id est,vt lis con-
testetur die iuridica, non feriata. D. de feriis.l.1.§.vlt.
VI. Vt ipsa litis contestatio in acta referatur, extrà de
probat.c.quoniam contra.11.

X. *De plus petitionibus.*

1 CVm dictum sit litis contestationem petitione
actoris, contradictione rei, & audientia iudicis
constare: de petitione actoris notandum est, aliquan-
do contingere, vt actor plus petat, quàm sibi debea-
tur: ídque fieri posse quatuor modis, re, tempore, lo-
2 co & causâ.Inst.de actionib.§.plus autem. ¶ Qui plus
tempore petiit, contra eum induciæ duplicantur: ve-
luti si vno mense citiùs petiit quàm petere debuit, ex-
pectare cogitur duos menses, & impensas litis reo re-
stituere.l.1.in princ. Qui alio modo plus petiit, omne
damnum, quod reus ob id passus est,ei resarcire in tri-
plum tenetur.l.a.§.vlt. & Iostit.de action.§.tripli.& §.
3 sed hæc quidem. ¶ Hæ pœnæ iis irrogantur,qui scien-
tes plus petunt: iusta verò ignorantia plus petentem
excusat.d.l.1.§.pen.& l.a.§.exceptis. Item vsque ad li-
tem contestatam pœnitentiæ locus est, & pœnitenti
venia datur.l.vlt. quia qui nondum litem est contesta-
tus, nondum reuera petiit, sed tantùm petere vult. D.
4 ratam rem hab.l.amplius.15. ¶ Quòd si è contrario
actor minus petierit, & plus probauerit: in tantum iu-
dex reum condemnabit, quantum probatum, non
quantum petitum fuit & hoc casu est speciale, vt sen-
tentia non sit omnino conformis libello & petitioni.
quod Zenonis constitutione ex bono & æquo contra
iuris regulam est effectum.d.l.1.in fi.d.l.2.§.qui autem.
& Inst.de actio.§.si minùs. quibus ex locis appatet fal-
sam esse Doctorum sententiam,qui libelli emendatio-
nem requirunt.

XI. *De dilationibus.*

QVintus tractatus est de dilationibus: de quibus
dixi ad tit.D.de fer.& dilat.

XII. *De ferijs.*

DIlationum causæ partim sunt speciales, & singu-
lorum iudiciorum propriæ, de quibus est supe-
rior titulus: partim generales,& in omnia ferè iudicia
vim suam extendentes, vt propter ferias. de quibus
diai.D.hoc tit.

XIII. *De iurisdictione omnium iudicum, & foro competenti.*

SExtus tractatus est de iurisdictione, & foro com-
petenti. Priori parti huius rubricæ satisfeci sub tit.
D.de iurisd.Posteriori sub tit.D.de iudiciis.

XIV. *Quando Imperator inter pupillos, vel viduas, vel (alias) miserabiles personas cognoscat, & ne exhibeantur.*

SVperiori tit.dictum est de foro competenti in vni- 1
uersum. Specialiter autem quædam subiiciuntur:
quorum primum est, pupillos, viduas, & omnino mi-
serabiles personas,posse per rescriptũ trahere aduersa-
rium ad comitatum principis, ne fortè à potenti ad-
uersario opprimantur: sed iudicem non posse ab ad-
uersario ad aulam principis. vel ad alium iudicem ex-
tra prouinciam trahi & exhiberi, nequidem ex rescri-
pto principis, ne sumptibus & itineris periculis ve-
xentur. ¶ Pupillus est impubes sui iuris. D. de verb. 2
signif. l. pupillus. 239. in princ. Differt igitur pupillus
propriè dictus ab impubere,vt species à genere.sed in-
terdum accipitur impropriè pro eo qui est in patris po-
testate, vt D.de pecul.l.7.§.pupillum & de verb.oblig.
l. vlt. §. pupillus. Verùm in præsentia propria signifi-
catio debet accipi. ¶ Vidua dicitur, vel quæ virum 3
extulit. Instit. de publ. iudic. §. item lex Iulia de adul-
teriis.& dist. 34. c. vidua. & c. pe. §.vidua. vel quæuis
mulier viro carens,siue aliquando,siue numquàm nu-
pta fuerit.D. de verb. signif. l.malum. 242. §. viduam.
Hanc posteriorem significationem puto hoc loco su-
mendam esse. ¶ Miserabiles personæ secundum Cu- 4
iac.hîc vocantur ægrotantes & debiles,alij verò com-
muniter, miserabiles personas appellant omnes mi-
seratione dignas: adeo vt hac appellatione etiam pu-
pilli, & viduæ contineantur. Idcircò vulgò legunt,
& alias miserabiles: Cuiacius verò non adgnoscit ver-
bum *alias*, Vtrouis modo hanc rubricam legamus, &
interpretemur, parum interest. mihi tamen Cuiacij
doctrina magis arridet.

XV. *Vbi de criminibus agi oporteat.*

SEcundum est, de crimine publico vel extraordi-
nario agi, vel vbi admissum est, l.1. & C.vbi senat.
vel clariss. l.1. & D.de pœn. l.capitalium.28. §. pen.&
de re milit.l.3.in pr. & Nou.69.c.1. vel vbi crimen est
incboatum. l.1. (veluti vbi quis venenum emit, quod
alibi propinauit,aut quod propinare non potuit.D.de
sicar. l. 3. §. 1. & vbi balistam exonerauit, qua in alio
territorio existentem occidit) vel vbi delinquens ha-
bet domicilium.C.de iurisd. l.5. vel vbi delinquens re-
peritur.l.1.& 2.

XVI. *Vbi de possessione agi oporteat.*

TErtium est, de possessione agi, vel vbi res sita est,
vel vbi per vim ablata est, vt colligitur ex l.vn.&
C.vbi in rem act.l.vlt.& No.69.c.1.

76

XVII. *Vbi fideicommissum peti oporteat.*

QVartum est, legatum aut fideicommissum peti, vel vbi heres domicilium habet. D. de iudic. l. si fideicōmissum. 50. §. vlt. & l. seq. vel vbi res est. D. eo. l. quod legatur. 38. & l. sed etsi suscepit. 52. §. pen. vel vbi relicta est hereditas. l. vn. aut maior pars hereditatis, vel vbi testator solui iussit. d. l. si fideicommissum. in pr. vel vbi heres soluere cœpit. d. l. si fideicommissum. in fin.

XVIII. *Vbi conueniatur, qui certo loco dare promisit.*

1 QVintum est, eum, qui promisit se certo loco da-
turum, ratione contractus non sortiri forum vbi
contraxit, sed eo loci in quem solutionem contulit
verbi gratiâ, si quis Capuæ promittat se soluturum
Ephesi, non potest conueniri Capuæ, nisi ibi domici-
lium habeat, sed Ephesi. D. de iudic. l. heres. 19. & de
2 reb. auctor. iud. possid. l. 1. 2. 3. ¶ Aut igitur Ephesi
conuenitur, id est, vbi soluere debet: aut alio idoneo
loco, veluti vbi domicilium habet. Priori casu est
actio stricti iuris, quâ simpliciter petitur, quod pro-
missum fuit. Posteriori caso est arbitraria, in qua debet
actor loci, quo solui debuit, mentionem facere, ne plus
loco petere videatur: iudex autem arbitratur quanti
alterutrius litigantis interest solui potiùs eo loco, do
quo conuenit, quàm ibi vbi petitum fuit; atque ita
condemnationem auget, si actoris intersit; vel minuit,
si rei intersit. D. de eo quod certo. lo. l. 2. in pr. Reliqua
huc spectantia notaui ad tit. D. de eo quod certo locu.

XIX. *Vbi in rem actio exerceri debeat.*

SExtum est, rem vindicari, vel vbi est, vel vbi reus domicilium habet. l. vlt. & D. de iudic. l. si ses. 10. l. quod legatur. 38.

XX. *Vbi de hereditate agatur, vel vbi heredes scripti in possessionem mitti postulare debeant.*

1 SEptimum est, hereditatem peti, vbi reus domici-
lium habet, vel vbi res sitæ sunt, si ibi reus degat. l.
2 vn. §. vbi. ¶ Octauum est, beredem ibi petere, vt in
possessionem rerum hereditariarum mittatur, vbi res
sunt. d. l. vn. in pr. Hoc in omnibus heredibus locum
habet, & generaliter in contextu traditur, licèt spe-
cialiter heredis scripti in rubr. mentio fiat, quoniam
agitur de herede io possessionem à prætore mittendo:
iure aotem prætorio testamenta fiunt per scripturam
à testibus obsignatam. Instit. de testam. §. sed prædicta.

XXI. *Vbi de ratiociniis tam publicis, quàm priuatis agi oporteat.*

NOnum est, ibi quempiam conueniendum esse vt rationes suæ administrationis seddat, vbi administrauit. l. 1. & 2.

XXII. *Vbi causa status agi debeat.*

DEcimum est, causam liberalem requirere maiores indices. l. vlt. & D. de recep. qui arbitr. l. nun distinguemus. 32. §. de liberali. vt consules, & proconsules, vel præsides. l. pen. & vlt. & C. de iudic. peda. l. a. in fi. & C. ne de sta. defun. l. pen. & D. si ingen. es. dic. l. 4. & actorem sequi forum rei. l. 3. & 4. omni fori præscriptione cessante. D. de fideicomm. libert. l. neque. 36. §. vlt. & si ingen. es. dic. d. l. 4.

XXIII. *Vbi quis de curiali, vel cohortali, aliáue conditione conueniatur.*

VNdecimum est, curialem seu decurionem, & cohortalem, (id est, præsidis apparitorem) vel aliûs conditionis hominem, veluti qui ex corpore pistorum, vel nauiculariorum est, si conditionis declinandæ causâ fugerit, ibi posse conueniri, vbi reperitur, nec habere fori præscriptionem, nisi armata militia præditus, aut speciali priuilegio munitus sit. l. 1. & 2.

XXIV. *Vbi senatores vel clarissimi ciuiliter vel criminaliter conueniantur.*

DVodecimum est, senatores & viros clarissimos 1
in vrbe conueniendos esse apud præfectum præ-
torio, vel præfectum vrbi, vel ex iussu principis apud
magistrum officiorum: in prouincia verò, vbi do-
micilium habent, vel vbi maiorem partem bonorum
possident, & assiduè versantur. l. 2. exceptis illustribus
non honorariam, sed cum administratione dignitatem
habentibus, qoi accusari non possunt, nisi apud prin-
cipem, vel sacrum cognitorem à principe datum. l. vlt.
in princ. ¶ Nota alios esse senatores non clarissimos, 2
alios clarissimos oon senatores, alios senatores & cla-
rissimos. Cùm enim senatorum alij sint illustres, alij
spectabiles, alij clarissimi, vt notaui ad rub. D. de senat.
in fi. ex Isidoro lib. 9. Originum, cap. 4. inde apparet
quosdam fuisse senatores clarissimos, quosdam non
clarissimos, etsi omnes latè sumpto vocabulo clarissi-
mi dici possunt, vt dicto loco exposui. Quia verò per-
sonæ in dignitate positæ, partim sunt in senatu, par-
tim extra senatum. D. de excusat. l. spadonem. 15. §. si
quis autem tutor (sola enim digoitas sine cooptatione
non facit senatorem, nisi sit dignitas illustratus. D. de
senat. l. vlt. in fi.) profectò quidam clarissimi noo sunt
senatores. Quamobrem in hac rubrica rectè distin-
guuntur senatores & clarissimi.

XXV. *In quibus causis militantes fori præscriptione vti non possunt.*

TErtiumdecimum est, militantes, si conueniantur coram iudice ordinario, vt coram præside prouinciæ, regulariter quidem habere fori præscriptionem: siue sint milites armati, qui subsunt magistro militum: siue togati, qui conueniendi sunt apud magistrum officiorum: sed in certis causis hanc præscriptionem cessare, & cognitionem ad iudicem ordinarium pertinere, veluti si publicum debitum exigatur. l. vn.

XXVI. *Vbi causæ fiscales, vel diuinæ domus, hominúmque eius agantur.*

QVartumdecimum est, causas fiscales pecuniarias agitari apud procuratorem Cæsaris. l. 5. de causis autem diuinæ domus, hominúmque eius, id est, pertinentibus ad prioatum patrimonium principis, cognoscero comitem rerum priuatarum. l. 6. vel rationalem rei priuatæ. l. 7. & l. pe. qui erat sub dispositione comitis rerum priuatarum, vt scriptum est in Notitia imperij. De criminibus harum personarum iudex ordioarius cognoscit præsente rationali, vel procuratore rei priuatæ. l. cùm aliquid. 8. Hîc est finis decimi tractatus de iudiciis, qui est de iurisdictione & foro competenti.

XXVII. *Quando liceat vnicuique sine iudice se vindicare, vel publicam deuotionem.*

SEptimus & vltimus tractatus hac rubricâ proponi- 1
tur. Sciendum est, neminem posse regulariter sibi
ius dicere, sed debere adire iudicem competentem. C.

de iudic.l. nullus. 14. & D. quod me.cau.l. extat. 13.& ad leg. Iul. de vi priua.l.pe. Quibusdam tamen licet se viodicare, vt occidendo latrouem, qui vias obsidet, aut noctu agros populatur.l.1.& 2. vel publicam deuotio-
2 nem, vt occidendo militiæ defensorem.d.l.2. ¶ Nota deuotionis tria esse genera. I. Cuiusque viri probi, cui salus publica curæ est. ℑ.de famos. libell.l.vn. II. Subditorum tributa & annonas publicas soluentium. ℑ.de commerc. & mercat. l. 1. & de alluu. l.2. & de aono.& tribu.l.7.cum sim. III. Militantium armatã. ℑ.quæ res ven.non poss.l.vlt. & quan.prou.non est nec.l.pe. sine togata militia. ℑ.de appell.l.in offerendis.37.& de ope. publ. l. nemo. 13. & de quæstio. l. pen. Hoc loco publica deuotio intelligitur, quam armati milites principi debent.

XXVIII. *De inofficioso testamento.*

HVcusque dictum est de iudiciis in genere: deinceps species eodem ordine, quo in secunda Pandectarum parte, subiiciuntur, id est, iudicia realia, personalia, & mixta. Iudicium reale subdiuiditur in vniuersale, & speciale. Vniuersale autem subdiuiditur in præparatorium, & principale. Præparatorium est querela inofficiosi testamenti à me exposita. D.hoc tit.

XXIX. *De inofficiosis donationibus.*

1 QVia verò metuentes inofficiosi querelam, in eius fraudem bona sua inter viuos donabant. l.1. & l. pen. ideius querelæ exemplo.l.6.& ℑ.de contrah.empt. l.4.tunc ad eios initat.l.4.& l.pen.& similitudinem.l.2. & l vlt. introducta est querela inofficiosæ donationis.
2 ¶ Quæ in plerisque est similis querelæ inofficiosi testamenti. nam ex eadem aut saltem simili causã oritur. l.vlt.& datur tam parenti.l.4.quàm liberis.l.1.2.& passim. dummodò non habeat aliud remedium. l. 2. & 4. nec agnouerit iudicium & voluntatem donantis.l. 6. & ℑ.de contrah.empt. d.l.4. nec ex iusta causa exheredationem sit promeritos, & intra quinquẽnium agat. l. vlt. quæ omnia constat etiam in querela inofficiosi
3 testamẽti obtinere. ¶ Sed differẽtiæ duæ sunt. I. Querela inofficiosi testamenti totum testamentum rescindit iure Digestorum & Codicis. D. de inoffic. testam. l. cum mater.28. iure autem nouissimo tantùm institutiones heredum rescindit, saluis legatis & fideicommissis. Nou.115.c.3.in fi.& c.4.in fi.sed inofficiosæ donationis querela tãtùm deminuit donationem.l.pen.in prin.reuocans quod immodicè donatum est.l.7. id est, detrahens de donatione, quod conquerenti debetur iure legitimæ, ita vt hoc ad patrimonium donatoris redeat. l. 5. & d.l.pen. in princ. II. Querela inofficiosi testamenti non potest habere locum, nisi testamentum factum sit: querela autem inofficiosæ donationis etiam ab intestato locum habet.l.3.

XXX. *De inofficiosis dotibus.*

1 INter donationes connumeratur etiam dos. ℑ.de donat.an.nupt.l.vlt. in princ.(quamquam non est mera & simplex donatio, sed ob causam, id est, propter onera matrimonij. ℑ.de iu.dot.l.pro oneribus.adeo vt, nisi oneribus matrimonij seruiat, dos nulla sit. D. de iu.dot. l.si pater mulieris.76.& hac ratione titulus dotis sit onerosus D. de oblig & actio.l. ex promissione.19.) quapropter vt inofficiosæ donationis ita etiam inofficiosæ dotis querela ad exemplum querelę inofficiosi testamenti introducta est: quæ similiter vt querela inofficiosæ donationis, non totam dotem rescindit, sed partem detrahit, quæ ratione legitimæ liberis iure
2 naturæ debetur.l. vn. ¶ Eleganter Cuiacius notat, si mulier ad secunda vota transiens, immodicam dotem secundo viro det, liberis prioris matrimonij hodie non succurri ex d.l.vn. quia ipso iure muniti sunt per l.6. ℑ. de secun.nupt. vt rescissione opus non sit.

XXXI. *De petitione hereditatis.*

TItulus de inofficioso testamẽto secum traxit duos titulos, de inofficiosis donationibus, & de inofficiosis dotibus: iam iudicio præparatorio de inofficiosi querela, subiicitur iudicium principale de petitione hereditatis, de qua dixi. D.hoc tit.

XXXII. *De rei vindicatione.*

A Iudiciis vniuersalibus trãsit ad particularia: quibus aut vindicatur corpus, vt exposui. D.hoc tit.

XXXIII. *De vsufructu, & habitatione, & ministerio seruorum.*

AVt agitur de seruitute personali, vt vsusfructu, 1
quæ vindicatur, vel negatur, vt expositum est. D.lib.7. ¶ Vsusfructui similis est habitatio, de qua di- 2
ctum est eodem libro Digestorum, tit. 8. & ministerium seruorum, quod consistit in operis, de quibus dixi eodem libro. D.tit.7.

XXXIV. *De seruitutibus & aqua.*

AVt vindicatur seruitus prædialis, prædiiue liber- 1
tas, vt abundè expositum est lib.8. Pandectarum. ¶ Cum autem varia sint seruitutum genera, multę sunt 2
seruitutes de aqua, partim vrbanæ, vt stillicidium, Flumen. D. de seruit.præd. vrb. l.2. in princ.l. seruitutes. 20.§.si sublatum, & §§.seqq.vsque ad fi.legis.& Instit. de seruit. §. 1. Aquæ immissio ex superioribus ædes in inferiores. D. si seruit. vindic.l. sicut. 8. §. Aristo. Ius habendi fistulam iuxta parietem, quæ ex castello (id est, aquarum receptaculo) aut ex cœlo aquam capiat. D. de seruit. præd.vrb. l.fistulam.19. Ius in vicinas ædes immittẽdi cuniculi, per quem vapores è balneo emittantur. d.l. sicut.§. vltim.partim rusticæ. D. de seruit. præd. rustic. l. qui duo. 30. vt Aquæductus, Aquæhaustus, Pecoris ad aquam appulsus. D.eod.l.1.in prin. & Instit.de seruit.in princ. Aquæ deriuatio in fundum vicini. D.de seruit.præd. rustic.l. qui duo.29. & de aq. & aq.pluu.arc.l.2.§.vlt. Ius prohibendi ne quis in suo aquam quærat. D.de seruit. l. quoties.15.versic. aliter. Ius nauigandi per lacum habentem aquam perpetuam. D.de seruit.præd.rustic.l.via.23.§.1.

XXXV. *De lege Aquilia.*

HVcusque iudicia realia. Ex lege autem Aquilia est iudicium personale, cui satisfeci. D.h.t.

XXXVI. *Familiæ erciscundæ.*

REcto, vt in Pandectis, ordine sequuntur iudicia mixta quorum primum est familiæ erciscundæ, de quo dixi D.h.t.

XXXVII. *Communi diuidundo.*

SEcundum est communi diuidundo, quod exposui D.hoc tit.

XXXVIII. *Communia vtriusque iudicij, tam familiæ erciscundæ, quam communi diuidundo.*

VTrique iudicio, tam familiæ erciscundæ, quàm communi diuidundo, multa sunt communia. D. commu.diuid.l.6.§.pen. vt quia vtrumque est ex quasi contractu. Instit.de oblig.quæ qua.ex contra. §.item si inter. & §. seq. vtrumque mixtum. Instit. de action.§. quædam. vtrumque duplex. D. de iudic.l.in tribus.13. & fin.regund.l. iudicium.10. & famil.erciscun.l. inter

coheredes.44.§.qui familię.& commu.diuid.l.2.§.1.in vtroque iudex potest vnius partem alteri adiudicare, eúmque inuicem certá pecuniá damnare. Institut. de action.§. quædam.& de offic.iudic. §.si familiæ. & sequentib.vsque ad fi. tituli.& alia plura.

XXXIX. *Finium regundorum.*

TErtium est finium regundorum, de quo dixi D.h.t.

XL. *De consortibus eiusdem litis.*

1 IVdiciis duplicibus proximè expositis sæpè accidit, vt sint plures consortes eiusdem litis, quibus & inter se & aduersus alios litis communio est: veluti si Caius & Mæuius heredes Titij iudicio familiæ erciscundæ congrediantur cum Sempronio coherede Titij dicuntur consortes eiusdem litis, & eundem aduersa-
2 rium habent Sempronium. ¶ De his consortibus duo statuuntur. I. Vnus sine aliis pro sua parte agere, vel conueniri potest. l.1. II. Post litem legitimè ordinatam, id est præparatam, potest in sulidum agere dummodò caueat alios rem ratam habituros: vel in solidum defendere, si caueat iudicatum solui.l.2.

XLI. *De noxalibus actionibus.*

QVartum iudicium mixtum est noxale, de quo dixi D.h.t. Ne quis autem obiiciat aut ibi malè poni inter iudicia personalia, aut malè hîc inter mixta: sciendum est, quædam esse iudicia ita mixta, vt magis sint in rem quàm in personam: quædam è contrario, magis in personá quam in rem: iuris autem compositores in titulis digerendis mudò respexisse ad vniuersam iudicij potestatẽ, modò ad id quod est præcipuum. Quoniam igitur actio noxalis potissimùm est in personam, siquidem ex facto oritur, idcirco vt personalis in Digestis consideratur: in quo libro etiam petitio hereditatis spectatur tamquam realis, & dicitur actio in rem esse. D.de hered. petit.l. sed etsi lege. 25. §.petitio.etsi, quatenus habet adiunctas præstationes personales, mixta est.ꝟ.eod.l.7. Rursus quia noxalis actio est aliquo modo etiam in rem, quatenus non inhæret certæ personæ obligatæ, sed sequitur caput serui, id est, dominum. Instit.h.t.§.omnis. vel possessorem. D. eod.l.bona fide.11.l.si bona fide.12.l.& generaliter.28. rectè hîc collocatur inter actiones mixtas.

XLII. *Ad exhibendum.*

QVintum iudicium mixtum est ad exhibendum, de quo dixi D.h.t.

XLIII. *De aleatoribus, & alearum lusu.*

SEquuntur causæ iudiciorum alia ratione mixtæ, quoniam idem factum valet, vt actiones tollantur, & vt aliæ competant. vt ex aleæ lusu denegatur actio victori, & denegatur actio de iniuria, damno, furto, ei apud quem lusum est: datur autem actio in eum qui ludere coëgit, & repetitio eius quod ex hac causa solutum est.l.1.in pr. & D. eod.l.1.in pr.

XLIV. *De religiosis, & sumptibus funerum.*

ITem illatio mortui tribuit actionem funerariam, aliámve ad repetendas funeris impensas. D. h. t. l.si quis sepulchrum.12.§. prætor ait.l.etsi quis. 14. §. Labeo.& adimit rei vindicationem, cùm locus religiosus in nullius dominio esse possit. D.de rei vindic.l.in rem actio.23.§.1.plura notaui. D. lib.11.tit.7.& 8. Hic tractatus claudit tertium librum Codicis eodem modo, quo secundam partem Digestorum.

LIBER IV.

TITVLVS I.

De rebus creditis, & iureiurando.

SEQVITVR alia iudiciorum diuisio in 1
ciuilia & criminalia. Sunt autem ciuilia de variis causis, vt contractibus, successionibus, liberali causa, dominio, possessione, patria potestate, donatione, de quibus omnibus eo ordine, quo nunc à me proposita sunt, tractabitur. Contractuum alij sunt reales, alij personales; vt exposui initio tertiæ partis Digestorum. De realibus, qui re aut consensu perficiuntur, agitur in hoc quarto libro, vt in tertia illa Digestorum parte. ¶ Et 2
vt ibi, ita etiam hîc proponitur titulus generalis de rebus creditis: deinde subiiciuntur variæ actionum causæ, & variæ actiones speciales, initio sumpto à contractibus, qui re perficiuntur; qui quidem sunt quatuor, mutuum, commodatum, pignus, depositum. Mutuo adiungitur promutuum vt in Pandectis. Mutui & promutui effectus consideratur proprius, id est, certi condictio; & communis, nimirum obligatio & actio. Certi condictio ex variis causis oritur: inter quas primus locus tribuitur iurijurando, propter dignitatem religionis, & affinitatem cum tit. qui proximè præcedit; similiter enim ad religionem pertinebat. Ergo prima est actio ex iureiurando, cui satisfeci. D. de iureiur.

II. *Si certum petetur.*

SEcunda est certi condictio ex mutuo, quæ etiam vocatur actio si certum petatur; propterea quòd semper certa res est, quæ mutuo datur, & ex causa mutui repetitur, vt docui ad tit. D. de reb. cred.

III. *De suffragio.*

TErtia est actio de suffragio. Suffragium accipitur. 1
I. Pro fauore principis, vel intercessione apud principem, honoris vel alius rei obtinendæ causâ.l.vn. in princ. II. Pro ipsa re suffragationis nomine data, vel promissa.ꝟ.de aduoc.diuers. iudic.l.laudabile.23.§. & postquàm.l.per hanc.26.in pr. & ꝟ.de silent.l.vltim. & Nou. 8. cap. 1. Quod autem principi offertur, specialiter vocatur suffragium dominicum, vt in iureiurando subiecto Nouellæ 8. quia princeps dicitur dominus. D.de leg. Rhod. l. penul. & de his quæ in test. delen.l.3. vnde quod ad principem spectat, dominicum appellatur, ꝟ. vbi cau. fiscal. l. 7. & ꝟ. ne rei domini. vel templor. vindic. in rub. & l.2. ¶ Suffragium non de- 2
betur suffragatori ex nudo pacto, sed ex stipulatione, vt colligitur ex d. l. vn. in princ. id est, ex illis verbis *se sponsione constrinxerint*. nam sponsio est promissio stipulanti facta. D. de ædil. edic.l.sciendum.19.§.dictum Actio igitur de suffragio, est actio ex stipulatu. & fallitur Accursius, qui putat ex nudo pacto suffragium peti condictione ex lege. falluntur etiam, qui hoc nomine dant actionem præscriptis verbis, vel de dolo. ¶ Vt 3
hæc actio competat, tria requiruntur. I. stipulatio. II. Suffragatio. III. Impetratio, ne suffragatio siue intercessio inanis fuerit. Hæc omnia colliguntur ex d. l. vn. in princ.

IV. *De prohibita sequestratione pecuniæ.*

TRibus actionibus proximè expositis commune 1
est, vt si pecuniæ petatur, eius sequestratio, prohibeatur. ¶ Pecuniæ verbum accipio, vt in l.2. §.cre- 2
ditum. D. de reb. cred. pro quacumque re, quæ numero,

pondere,

pondere, vel mensurâ constat. nam ad has solas pecunias prohibitio huius tituli pertinet. Vnde Accursius, & Doctores, qui pecuniam accipiunt pro quacumque re, coguntur nimis multas huius prohibitionis exce-
3 ptiones afferre. ¶ Sequestratio est rei controuersæ depositio apud sequestrem, quæ à pluribus fit in solidum, hac lege, vt lite pendente à sequestre custodiatur, & lite finita victori reddatur. D. depos. l. licèt. 17. in
4 princ. & de verb. signif. l. sequester. 110. ¶ Lite igitur finita, actor rem repetit actione depositi sequestraria. D. depos. l. 5. §. 1. l. si in Asia. 12. §. pen. Quòd si per aduersarium meum stet quominùs lis finiatur, ne possim eam rem consequi: mihi in subsidium, cessante actione sequestraria datur actio præscriptis verbis. D. de dolo. l. si quis affirmauit. 9. §. Labeo.

V. *De condictione indebiti.*

QVarta est condictio indebiti, de qua dixi D. h. t.

VI. *De condictione ob causam datorum.*

QVinta est condictio ob causam, seu condictio causa data non secuta: vtroque enim modo appellatur: ac de ea dixi D. de condict. cau. da. cau. non secu.

VII. *De condictione ob turpem causam.*

SExta est conditio ob turpem causam, de qua dixi. D. h. tit.

VIII. *De condictione furtiua.*

SEptima est condictio furtiua, de qua dixi. D. h. t.

IX. *De condictione ex lege, & sine causa, vel iniusta causa.*

1 OCtaua est condictio ex lege, de qua dixi ad tit. D.
2 de condict. ex le. ¶ Noua est condictio sine cau-
3 sa de qua dixi ad tit. D. de condict. sine cau. ¶ Decima est condictio ex iusta causa, siue ob iniustam causam: vtroque enim modo appellatur: ac de ea dixi ad tit. D. de condict. ob turp. vel iniust. caus.

X. *De obligationibus & actionibus.*

HActenus expositus est proprius mutui & promutui effectus, id est, certi condictio: deinceps dicendum de effectu generali & communi etiam aliis causis, id est, de obligatione & actione. Huius tractatus tres sunt partes. Prima est generalis, cui satisfeci. D. h. t.

XI. *Vt actiones ab heredibus, & contra heredes incipiant.*

IN secunda parte dissoluuntur variæ quæstiones, quæ omnes eo spectant, vt intelligamus, qui & à quibus possint vel non possint conueniri. Prima quæstio est, an actio possit incipere ab herede, vel contra heredem, id est, an heres possit petere, quod defunctus non potuit; & an ab herede possit peti, quod ab herede non potuit. Olim nõ poterat: hodie ex Iustiniani constitutione potest. Ius vetus ratione nititur: quia heres in vniuersum ius defuncti succedit, & eadem persona esse censetur. Iustinianus ad æquitatem respexit, quo magis varios contractus sustineret, vt has stipulationes, *Post mortem meam dabis: Post mortem tuam dare spondes?* Instit. de inutil. stipul. §. post mortem.

XII. *Ne vxor pro marito, vel maritus pro vxore, vel mater pro filio conueniatur.*

SEcunda quæstio est, an possit quis pro alio conueniri, præsertim si sit coniuncta persona. Respondetur, non posse. Ponenda igitur est regula, Neminem posse pro alio conueniri, quæ quidem regula confirmatur variis exemplis. Primò vxor non potest conueniri pro marito. Secũdò maritus non potest conueniri pro vxore. Tertiò mater non potest cõueniri pro filio.

XIII. *Ne filius pro patre, vel pater pro filio emancipato, vel libertus pro patrono, vel seruus pro domino conueniatur.*

QVartò filius non potest cõueniri pro patre. Quintò pater non potest conueniri pro filio emancipato. Nam pro filio, quem in potestate habet, conuenitur actione de peculio & de in rem verso, & quod iussu. quarum actionum post filium emancipatum prima efficitur annalis. D. quan. act. de pecul. an. est. l. 1. in princ. & §. 1. reliquæ manent perpetuæ d. l. 1. §. vlt. & de in rem verso. l. 1. §. 1. Sextò libertus non potest conueniri pro patrono. Septimò seruus non potest conueniri pro domino. Hæ duę postremæ regulæ coniunctim traduntur in l. vlt. Intellige non posse conueniri seruum, ne quidem post manumissionem. nam quandiu seruus est, cum non habeat legitimam personam standi in iudicio, & neque pro se neque pro alio conueniri possit, malè daretur hæc regula, non posse eum conueniri pro domino, quasi pro se conueniri posset. Ergo hæc regula debet accipi de eo qui seruus erat eo tempore quo dominus obligabatur, libertus autem erat cùm iudicio conueniebatur: superior autem regula intelligenda est de eo, qui vtroque tempore erat libertus.

XIV. *An seruus pro suo facto post manumissionem teneatur.*

QVemadmodum seruus post manumissionem non potest conueniri pro domino, ita etiam non potest conueniri pro eo quod ipse in seruitute fecit, id est, contraxit, vel deliquit, eo excepto, quòd ex delicto in extraneum in seruitute commisso potest ab eo post libertatem conueniri: quoniam actio, quæ noxalis erat in dominum, efficitur directa in ipsum manumissum, Instit. de noxal. §. omnis. cæterùm ex contractu in seruitute facto neque à manumissore conueniri potest. l. 5. nisi ob libertatem ei promiserat. l. 3. nec ab extraneo. l. 2. ex delicto autem conueniri nequit à manumissore. l. vltim.

XV. *Quando fiscus vel priuatus debitoris sui debitores exigere possit.*

SVprà data regula, Neminẽ pro alio conueniri posse, patitur quasdam exceptiones consequenter declarandas. Prima exceptio est, nisi is, qui pro alio conuenitur, eius debitor sit. Hæc exceptio non admittitur quocumque casu, immo plerumque non obtinet. D. si cert. pet. l. non aduersus. 15. sed certis tantùm casibus locum habet. Primò fiscus potest cõuenire debitorem sui debitoris, dummodò fiscalis debitor non sit soluendo. l. 4. & alter fateatur se esse eius debitorem. l. 3. Secundò priuatus interdum hoc facere potest, veluti si à debitore suo actionem contra eius debitorem acceperit in solutum. l. vltim. aut si debitore condemnato, nihil in bonis eius reperiatur, quod pignori capi & distrahi possit, vt creditori satisfiat. l. 2.

XVI. *De actionibus hereditariis.*

SEcunda exceptio est: quia heres tenetur ex facto 1
defuncti, id est, ex eius contractu, vel delicto. Et ex contractu quidem indistinctè tenetur, vt declaratur hoc titulo, qui est de actionibus hereditariis passiuis tantùm, non de actiuis. ¶ Actio hereditaria est, quæ à
heredi

heredi vel in heredem datur iure successionis, id est, ita vt etiam in eam obligationem, seu causam ex qua oritur, succedat. proinde petitio legati vel fideicommissi, non est actio hereditaria, quia heres in eam non succedit: sed tota hæc causa incipit à persona heredis, qui ad id soluendum tenetur ex suo facto, id est, aditione hereditatis. Instit. de oblig. quæ qu. ex contra. §. heres. Actiua est, quæ heredi: passiua, quæ in heredem datur.
3 ¶ Heredis appellatione intellige etiam bonorum possessorem, & ceteros, qui pro heredibus habentur.

XVII. *Ex delictis defunctorum in quantum heredes conueniantur.*

EX delicto autem defuncti heres non tenetur, nisi lis cum defuncto fuerit contestata, aut ex eo delicto aliquid ad ipsum heredem peruenerit. l. vn. & Insti. de perpet. & tempor. actio. §. 1. & D. de calumn. l. 5. in princ.

XVIII. *De constituta pecunia.*

TErtia exceptio est, nisi quis pro alio se soluturum constituerit: tenetur enim actione constitutoria seu de constituta pecunia: quam actionem exposui D. h. tit.

XIX. *De probationibus.*

ABsolutæ sunt duæ partes tractatus de obligationibus & actionibus: superest tertia pars, quæ est de probatione, sine qua obligatio nullum habet effectum, quia regula iuris est, Paria sunt non esse, & non apparere. D. de contrah. empt. l. in lege. 77. Item dicere solemus, non deficere ius, sed probationem, & actori incumbere onus probandi. l. 4. & j. de probat. l. 1. & Instit. delegat. §. non solùm. in fi. quoniam actore non probante reus absoluitur. s. de eden. l. 4. & j. de rei vindic. l. vlt. De probationibus agitur primò in genere, vt & D. h. tit.

XX. *De testibus.*

SEcundò in specie. Sunt autem duæ præcipuæ probationum species: Prima per testes, de quibus dixi D. h. titul.

XXI *De fide instrumentorum, & amissione eorum, de apochis & antapochis faciendis, & de his quæ sine scriptura fieri possunt.*

1 ALtera per instrumenta, quorum definitionem ac diuisiones exposui. D. h. t. Hoc autem loco quinque de instrumentis considerantur. Primò eorum fides, id est, probatio quæ per instrumenta fit. Secundò eorum amissio. Tertiò duæ instrumentorum species, apocha & antapocha. His tribus partibus satisfeci. D.
2 eod. tit. Quartò quæ sine scriptura fieri possint. ¶ Regulariter scriptura non est necessaria: quia non pertinet ad rei essentiam, sed ad probationem. s. de probat. l. cùm res. 12. & D. h. t. l. 4. & de pignor. l. 4. Itaque sine scriptura fieri (exẽpli gratiâ) possunt, & valent pactum & trãsactio. s. de pact. l. pactũ quòd bona fide. 17. l. cùm proponas. 21. & de transact. l. 5. l. siue. 28. vẽditio. l. cùm instrumẽtis. 10. & s. de probat. d. l. cùm res. pretij solutio. d. l. cum res. inductio in possessionẽ. l. non idcirco. 12. & d. l. cùm res. diuisio. l. instrumentis. 9. & s. fam. ercisc. l. nõ ideo. 12. hypotheca. D. h. t. l. 4. & de pigno. l. 4.
3 ¶ Ab hac regula excipitur, I. Nisi lex scripturã requirat, vt in testamento solemni. j. de testamentis. l. hac consultissima. 21. in mulieris intercessione. j: ad Senatusconsult. Velleian. l. antiquæ. 23. §. vlt. & aliis casibus. II. Nisi inter contrahentes conuenerit, vt contractus in scriptis celebretur. l. contractus. 17. Exposui, quod quarto loco de instrumentis hîc proponitur.

XXII. *Plùs valere quod agitur, quàm quod simulatè concipitur.*

QVintò & vltimò de instrumentis traditur, plus valere quod inter partes agitur, quàm quod per si- 1
mulationem in instrumento scribitur. ¶ Simulationis diuisio duplex notetur. I. Vel fit ab vna parte, ita vt 2
in simulante sit dolus, in altera parte error; veluti si quis cùm sit instrumentum venditionis, simulet esse instrumentum locationis, quò magis alter ei subscribat. l. vlt. Vel fit ab vtraque parte, veluti si mutuum detur filiofamilias in fraudem senatusconsulti Macedoniani, & conficiatur instrumentum quasi venditionis. D. de senatuscons. Maced. l. 3. §. pen. II. Aut fit in persona: veluti si emat, qui emere iure probibetur: & instrumentum ita concipiatur, quasi alius emerit. s. de his quæ vi metúsve cau. l. si per impressionem. 11. & j. si quis alteri vel sibi. l. 3. Aut in re: veluti si filiofamilias pecunia numeretur in causam mutui, & in fraudem Macedoniani scribatur datum esse frumentum. Aut in contractu, vt in exemplis suprà positis, vbi erat venditio & simulabatur locatio, vel erat mutuum & simulabatur venditio.

XXIII. *De commodato.*

HActenus egimus de mutuo, qui est primus contractus re celebratus, & de promutuo, propter affinitatem, quam cum mutuo habet. Secundus contractus qui re perficitur, est commodatum, de quo dixi D. h. tit.

XXIV. *De pigneratitia actione.*

TErtius est pignus, ex quo oritur actio pigneratitia directa, & contraria, vt exposui D. h. t.

XXV. *De exercitoria, & institutoria actione.*

COntractibus suprà expositis quatuor accidunt. Primum accidens est, per alium obligari. Primò exercitor ex cõtractu magistri obligatur actione exercitoria, quam exposui D. de exercit. act. Secundò is qui institorem tabernę vel cuiuis negotiationi præposuit, per eum obligatur actione institoria, quam explanaui D. de instit. actio.

XXVI. *Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur, vel de peculio, siue quod iussu, aut de in rem verso.*

TErtiò pater obligatur ex contractu filij, & dominus ex contractu serui: vnde à prætore dantur actiones de peculio. quod iussu, de in rem verso. Hunc titulũ, & has actiones enarraui D. lib. 14. tit. 5. & lib. 15.

XXVII. *Per quas personas nobis acquiritur.*

SEcundum accidẽs est, per alium acquirere. Acquirimus autem I. Per nosmetipsus. II. Per filios, vel seruos, quos in potestate habemus. III. Per homines liberos, aut seruos alienos, quos bona fide possidemus. IV. Per seruos, in quibus vsumfructum, vel vsum habemus. Instit. h. t. V. Per procuratorem. l. 2. & Instit. eod. §. pen. vers. excepto. & D. de acquir. rer. domin. l. si procurator. 13. VI. Per negotiorũ gestorem D. de negot. gest. l. si ego. 14. & de reb. cred. l. certi. 9. §. si nũmos. VII. Per tabellionem. D. de adopt. l. non aliter. 18. & de vsur. l. Gaius. 21. VIII. Per tutorem, vel curatorem. D. de pecun. constit. l. 5. §. pen. IX. Per actorem siue syn-

dicum acquirint vniuersitati. d.l.5.§.penult. & de acquir.possess.l.2.

XXVIII. *Ad senatusconsultum Macedonianum.*

TErtium accidens est, actionem exceptionibus variis summoueri. Prima exceptio est senatusconsulti Macedoniani, quam declaraui. D.h.t.

XXIX. *Ad senatusconsultum Velleianum.*

SEcunda est exceptio senatusconsulti Velleiani, quam exposui. D.h.t.

XXX. *De non numerata pecunia.*

1 TErtia est exceptio nō numeratæ pecuniæ. ¶ Ver-
2 bum autem *pecuniæ*, hîc latè accipitur, vt non so-
lùm ea complectatur, quæ numero, pondere, vel men-
surà constant, vt in l.2.§. creditum. D. de reb. cred. sed
etiam corpora, vt in l. pecuniæ verbum. 178. D. de
3 verb. signif. ¶ Hæc exceptio opponitur tam debitori
dicenti se soluisse quod debebat, quam creditori asse-
renti se pecuniam dedisse, etiamsi interuenerit scriptu-
ra. l. in contractibus. 14. vel stipulatio. Instit. de except.
4 §. idem iuris. vel iusiurandum. l. vlt. ¶ Eius effectus est,
vt scriptura vel stipulatio ad probandam numeratio-
nem seu dationem non sufficiat, sed opus sit, vt aliis
legitimis probationibus confirmetur, dummodò intra
biennium vel ipsa exceptio, vel saltem querela non
numeratæ pecuniæ proponatur. d.l. in contractibus. in
princ. & Instit. de literar. oblig. & de except. d. §. idem
iuris. quibus ex locis apparet falsam esse Doctorum
sententiam, qui aduertunt excipientem post bien-
nium, & in eo differentiam statuunt, quòd intra bien-
nium excipiens onerat aduersarium necessitate pro-
bandæ numerationis, post biennium verò subit onus
5 probandi non fuisse pecuniam numeratam. ¶ Huius
exceptionis species est exceptio non numeratæ dotis,
de qua in d. l. in contractibus. in fin. & in tit. j. de do.
cau. non numera.

XXXI. *De compensationibus.*

QVarta est exceptio compensationis, de qua dixi D.h.t. Hactenus exceptiones.

XXXII. *De vsuris.*

QVartum dictorum contractuum accidens est accessio vsurarum, de quibus dixi D.h.t.

XXXIII. *De nautico fænore.*

VSuræ species est fœnus nauticum, de quo dixi D. huc tit.

XXXIV. *Depositi vel contra.*

EXpositi sunt tres contractus, qui re perficiuntur, mutuū vnà cum promutuo, pignus, & depositum, simúlque varia horum contractuum accidentia. vltimus contractus, qui re celebratur, est depositum, ex quo oritur actio depositi directa, & contraria, vt docui D. hoc tit.

XXXV. *Mandati, vel contrà.*

EAdem methodo, qua in tertia Digestorum parte est vsus, à contractibus qui re perficiuntur, ad eos transit qui consensu fiunt. Ex his duo magis respiciunt ad personas, mandatum, & societas; alij magis ad res, vt emptio & venditio, locatio & conductio, & emphyteusis: de quibus ordine dicetur. Ex mandato oritur actio mādati directa & contraria, vt exposui D.h.t.

XXXVI. *Si seruus extero se emi mandauerit.*

MAndati actio non datur, cùm seruus extero mandauit vt se emeret: quia mandatum non valet, cum malo more actum sit, vt seruus domino se auferret; venditione tamen secuta, dominus potest actione ex vendito petere pretium, vel mandati actione petere vt seruus, nisi sit iam ab emptore manumissus, sibi reddatur, quasi hæc actio mandati sibi per seruum quæsita sit; sed vtraque actione vti non potest, quia sunt contrariæ. quòd si ita mādatum fuerit, vt seruus emeretur, & venderetur: secuta venditione, dominus non solùm actione ex vendito pretium consequetur, sed etiam, si eius propter affectionem intersit, putà quia filium suum naturalem vendidit, mandati contra emptorem aget, vt eum manumittat. Ergo non fuit necesse impleri mandatum: sed eo per venditionem impleto, ius nō tantùm venditi, sed etiam mandati actionem tribuit: emptori autem nullam dat actionem aduersus dominum, quia mala fide contraxit. l. vn. & D. manda. l. cùm seruus. 54.

XXXVII. *Pro socio.*

EX societate oritur actio pro socio, vtrinque directa, quam enarraui D.h.t.

XXXVIII. *De contrahenda emptione.*

SEquuntur contractus consensu celebrati, qui magis ad rem, quàm ad personam respiciunt. Horum primus est emptio & venditio, cuius expositio est quadripertita. I. Namque agitur de emptione & venditione contrahenda. II. De eius contractæ effectibus. III. De accidentibus. IV. De simili & affini contractu. In prima parte, quæ est de contrahenda emptione, primò quæritur, qui possint emere, aut vendere. Secundò quæritur, quomodo emptio & venditio contrahatur. quibus duabus quæstionibus satisfeci. D. h. titul.

XXXIX. *De hereditate vel actione vendita.*

TErtiò agitur de re, quæ emitur aut venditur, de qua notandum primò, non solùm posse vendi res corporales, sed etiam incorporales, vt hereditatem, vel actionem, sicut exposui D.h.t.

XL. *Quæ res venire non possunt, & quæ vendere vel emere vetantur.*

NOtandum secundò res quasdam à priuatis posse emi, non vendi vt purpuram. l. 1. Quarundam tam emptionem quàm venditionem prohiberi, vt annonæ militaris. l. 4. Sequor in hac rubrica lectionem & interpretationem Cuiacij. Lego igitur *quæ vendere*, id est, quas res vendere, non (vt in aliis codicibus habetur) qui vendere: quia non agitur in hoc titulo de personis, sed de rebus, & accipio τὸ *vel*, pro subdisiunctione, quoniam hac in parte explicatur, quas res singuli emere & vendere prohibentur.

XLI. *Quæ res exportari non debent.*

IN quibusdam rebus distinguimus. vt vinum, oleum, & quoduis liquamen, & arma possunt ciui Romano vendi, non Barbaro. l. 1. & 2.

XLII. *De eunuchis.*

EVnuchus autem vendi non potest, nisi sit Barbaræ gentis, in Barbaro orbe factus. l. 2.

XLIII. *De patribus qui filios distraxerunt.*

ITem filij à patribus suis vendi non possunt, nisi sanguinolenti, id est, recens nati, ob nimiam inopiam vendātur. l. 1. & 2. Hucusque de cōtrahenda emptione.

XLIV. *De rescindenda venditione.*

SEquuntur effectus contractæ emptionis & venditionis. Primus effectus est, quòd contractus non

infirma

infirmatur, nisi vel ex iusta causa rescindatur.

XLV. *Quando liceat ab emptione discedere.*

VEl communi partium consensu, re integra, ab eo discedatur. Hos duos casus quib. vēditio rescinditur, declaraui ad tit. D. de rescind. vend. & quan. lic. à vend. disced.

XLVI. *Si propter publicas pensitationes venditio fuerit celebrata.*

INter iustas rescindendæ vēditionis causas ponitur, si bona eius qui publicas pensitationes, id est, qui publica tributa debebat, sub hasta fraudulenter sunt distracta vili pretio. nam oblato eo quod fisco debetur, venditio rescinditur. ℭ. de rescind. vend. l. si quos. 16. & ℑ. de iu. fi. l. 3. aliàs venditio vt fisco satisfiat, rectè facta, non rescinditur. l. 1. 2. & 3.

XLVII. *Sine censu vel reliquis fundum comparari non posse.*

SEcundus effectus est, vt in emptorem prædij transferatur onus soluendi census, id est, tributi ab eo prædio debiti, & reliquorum, si reliqua tributi vel census nomine debeantur. Nec valet pactum contrarium, id est, vt hoc onus maneat penes venditorem, vt hoc titulo ostenditur.

XLVIII. *De periculo & commodo rei venditæ.*

TErtius effectus est, vt periculū & cōmodū rei venditæ pertineat ad emptorē, sicut exposui D. hoc t.

XLIX. *De actionibus empti & venditi.*

QVartus effectus est actio empti & venditi, de qua dixi D. h. t.

L. *Si quis alteri vel sibi sub alterius nomine vel aliena pecunia emerit.*

TRibus casibus quæritur, an, vel cui detur empti actio. Primus casus est, cùm quis emit alteri. Secundus, cùm suâ pecuniâ sibi emit, sed alterius nomen in instrumento emptionis poni curauit, quasi illi emerit. Tertius est, cùm alienâ pecuniâ sibi emit. Primo casu emptor nec sibi actionem acquisiuit, quia noluit: nec alteri, quia non potuit: ergo contractus non valet, nisi quis ei emerit in cuius est potestate. l. 7. vel quem in potestate habet. l. 2. Secundo casu emptor sibi acquirit. l. 4. 5. 6. Tertio casu similiter sibi acquirit. l. 1. & l. pen.

LI. *De rebus alienis non alienandis, & de prohibita rerum alienatione, vel hypotheca.*

1 QVintus effectus est rei venditæ alienatio, quam-
quam non est proximus & immediatus effectus
venditionis, sed traditionis factæ ex causa venditio-
2 nis. Instit. de rer. diuis. §. venditæ. ¶ Alienationem pro-
3 priè accipe pro dominij translatione. ¶ Hîc dantur
tres regulæ: prima de rebus alienis, quæ, licèt vendi
possint, tamen non possunt alienari, id est, non potest
in accipientem earum dominium transferri: secunda
de rebus communibus, quæ pro parte alienantur: ter-
4 tia de rebus propriis, quæ omnino alienantur. ¶ Pri-
ma regula est: Res aliena non potest alienari: nimi-
rum quia nemo potest plus iuris in alium transferre,
quàm ipse habeat. D. de diuers. reg. iur. l. nemo plus iu-
5 ris. 54. ¶ Hîc obiter quæritur de alienatione prohibi-
ta: quò respicit posterior rubricæ pars, & lex vlt. huius
tit. Alienatio prohibetur vel à lege, vel à testatore, vel
conuentione contrahentium. His omnibus casibus
Iustiniano placet alienationis verbum sumi latiùs, vt intelligatur prohibita non solùm directi, sed etiam vtilis dominij translatio, & manumissio, & vsusfructùs vel seruitutis prædialis constitutio.

LII. *De communium rerum alienatione.*

SEcunda regula est: Rem communem vnus ex dominis alienare non potest, nisi pro sua parte, quam habet pro indiuiso. l. 4. cum sim.

LIII. *Rem alienam gerentibus non interdici rerum suarum alienatione.*

TErtia regula est: Dominus rem suam alienare potest, licèt sit obnoxius reddendis rationibus ob rem alienam gestam, vt tutor: quia rem alienat cum sua causa, id est, saluo iure pignoris, quod pupillus vel alius habet in eius rebus, qui administrauit.

LIV. *De pactis inter emptorem & venditorem compositis.*

EXpositi sunt effectus emptionis & venditionis: sequuntur accidentia. Primum accidens est pactum. De his pactis primùm agitur in genere sub hoc titulo, cui satisfeci. D. lib. 18. tit. 1.

LV. *Si seruus exportandus veneat.*

DEinde explicantur specialiter quædam pacta ad seruos venditos pertinentia. Primum pactum est, vt seruus venditus exportetur, de quo pacto dixi ad tit. D. de seru. export.

LVI. *Si mancipium ita veneat ne prostituatur.*

SEcundum pactum est, ne mancipium venditum prostituatur. Hoc casu, si contra pactum ancilla ab emptore prostituatur, libera & venditoris liberta fit. D. de in ius vocan. l. sed si hac lege. 10. §. 1. Hactenus de pactis, quod est primum emptionis & venditionis accidens.

LVII. *Si mancipium ita fuerit alienatum, vt manumittatur vel contrà.*

SEcundum accidens est ædilitium edictum, ex quo duæ oriuntur actiones, redhibitoria, & æstimatoria, quas explanaui. D. de ædilit. edicto.

LVIII. *De monopolijs, & conuentu negotiatorum illicito, vel artificum, ergolaborúmque: necnon balneatorum prohibitis illicitisque pactionibus.*

TErtium accidens est negotiario, quæ latiùs patet, 1
quàm mercatura. Nam mercator tantùm emendi
& vendendi negotiationem exercet: negotiator autem
dicitur, qui negotiationem quamcumque exercet, vt
emendi, vendendi, locandi, conducendi, &c. D. de le-
gat. iij. l. legatis. 65. in princ. ¶ Duo hîc negotiatoribus 2
interdicuntur. I. Monopolium, id est, ius seu priuilegium, quo fit, vt vnus certíve homines soli possint certas merces vendere. Quia verò hoc contra publicam vtilitatem est, idcirco nequidem rescripto principis concessum valet. II. Mercatorum inter se conuentio ne merces viliori pretio vendant, quàm communi ipsorum consensu statutum sit. Obiter eâdem constitutione prohibentur illicitæ pactiones artificum, & ergolaborum, (hi sunt, qui opus suis impensis faciendum conducunt, & alibi redemptores appellantur. D. de rei vindic. l. redemptores. 39. in princ.) & balneatorum: veluti ne quis opus ab altero inchoatum absoluat. d. l. vn. vers. ædificiorum. & ℑ. de ædif. priuat. l. pen. §. vlt.

LX. *De nundinis, & mercatibus.*

QVartum accidens est mercatus seu nundinæ, de quibus dixi D.lib.50,tit.11.

LXI. *De vectigalib, & commissis.*

QVintum accidens est vectigal: quod nisi soluatur, regulariter res fisco committitur, vt exposui ad tit.D.de publican.& vectigal.& commiss.

LXII. *Vectigalia noua institui non posse.*

ILlud specialiter de vectigalibus hîc constituitur, ne noua instituatur sine permissu principis. quod etiam cautum est.D.de public.l.vectigalia.10.in princ.

LXIII. *De commercijs, & mercatorib.*

SExtum accidens est mercatura: quam exercere possunt, quicumque plenum commercium habent, nisi iure prohibeantur. Requiro plenum commercium. nam commercium est emendi & vendendi ius. Vlpia. tit.de domin. & acquis.rer.§. commercium: mercatores autem emendi & vendendi negotiationem exercent, vt notaui ℥.ad tit.de monopol. eorum igitur, quæ tantùm emere non vendere possumus, mercaturam exercere non possumus vt purpuræ. ℥. quæ res ven. non poss.l.1. Adieci exceptionem, *nisi iure probibeantur:* quia nonnulli, etsi ius commercij habent, tamen exercere mercaturam prohibentur, vt nobiliores & potentes personæ: non quòd mercatura sit res ignobilis, sed quia difficile esset plebi commercium.l.3.

LXIV. *De rerum permutatione, & præscriptis verbis actione.*

EXposito emptionis & venditionis contractui similis & affinis est permutatio.D.h.t.l.1.& de contrah.empt.l.1.& Instit. de empt. & vendit.§.item pretium. ex qua oritur actio præscriptis verbis, vt & ex aliis contractibus innominatis. De permutatione dixi ad tit. D.de rer. permut. de actione autem præscriptis verbis ad tit.de præscrip.verb.

LXV. *De locato & conducto.*

DIctum est de emptione & venditione, & de permutatione, quæ ei similis est, licèt re contrahatur, non solo consensu vt emptio & venditio. Alius contractus consensu constans & venditioni similis est locatio & conductio. D.hoc tit.l.1.& Instit.eod.in pr. de qua dixi D.eod.tit.

LXVI. *De iure emphyteutico.*

1 VLtimus contractus qui consensu perficitur, mediam quandam inter venditionem & locationem
naturam obtinens, est emphyteusis: quem Zeno constituit esse proprium contractum, à venditione & locatione propriè dicta separatum. l.1.& Instit.de locat. & conduct. §. adeo. Nam quatenus dominium vtile transfertur in emphyteutam, hic contractus est similis venditioni, quatenus retinetur dominium directum, est similis locationi, & interdum locatio vocatur. D.si ager vectig.l.1.& l.vlt.& Instit.de locat.& conduct.d.
2 §. adeo. ¶ Emphyteusis igitur est contractus consensu constans, quo in perpetuum vel ad longum tempus
dominium prædij vtile retento directo dominio transfertur cum onere annuæ pensionis directo dominio
3 soluendæ. ¶ Dicta est emphyteusis ab origine: quia ita dari cœperunt agri steriles, vt accipiens eos meliores & fructuosiores redderet, quod præcipuè fit arbo-
4 rũ insitione, quæ Græcè vocatur emphyteusis. ¶ Proprietates huius contractus hæ notentur. I. Est contractus iuris ciuilis, si quidem à Zenone est constitutus, non quòd ante Zenonem in vsu non fuerit, sed
quia Zeno certam contractus speciem fecit. l.1.& Instit.de locat. & conduct. d. §. adeo. II. Quamuis solo consensu secundum suam naturam constet: tamen si noua pacta præter eius naturam adiiciantur, scriptura requiritur. falluntur enim Doctores, qui simpliciter & indistinctè scripturam in hoc contractu requirunt, cùm in l.1.dicatur, *pactionibus scriptura interueniente habitis.* & in l.2. *aliquæ pactiones in emphyteuticis instrumentis fuerint conscriptæ.* III. Partis rei interitus ad emphyteutam spectat, quia nihilominùs integram pensionem soluere cogitur. totius autem rei interitus ad dominum spectat, quia emphyteuta liberatur à pensionis præstatione.d.l.1. & Instit.de locat.d.§.adeo. IV. Emphyteuta non potest ius suum vendere domino irrequisito, &, si id faciat, ius suum perdit, dominus autem admonitus, si emere iisdem conditionibus velit, quibus alij emere parati sunt, ceteris præfertur. sin minùs emphyteuta alij cuicumque vendere potest, quo casu domino debetur [illegible], quod Doctores *laudemium* vocant, id est, quinquagesima pretij pars pro nouo
emphyteuta in possessionem recipiendo. l.vlt. ¶ Spe- 5
cies emphyteuseos sunt precariæ, & libellarius contractus, vt exposui ad tit.decretalium de precariis.

LIBER V.

TIT. I. *De sponsalibus, & arrhis sponsalitijs, & proxeneticis.*

SVPERIORI libro expositi sunt cõtractus 1
reales, hoc autẽ volumine declarãtur cõtractus personales, vt spõsalia, nuptię cõcubinatus, tutelæ: sed sponsalia, nuptiæ, & concubinatus, sunt contractus, qui nudo consensu perficiuntur: tutela est quasi contractus. Non omittuntur ea quæ sponsalibus & nuptiis accedunt, vt arræ, dotes, ceteraque cum
tractatu de nuptiis connexa atque coniuncta. ¶ In- 2
ter contractus igitur personales primum naturæ ordine locum tenent sponsalia, de quibus dixi D.h.t. Por-
rò sponsalibus accedunt arræ, & proxenetica. ¶ Da- 3
tio arrarum est contractus. ℥. de fi. instrum. l. contractus.17. innominatus, quo datur arra in argumentum seu probationem alterius principalis contractus celebrati: vt emptionis & venditionis. D. de contrah. empt.l.quod sæpe.35.in pr.& Instit. de empt. & vend. in pr. vel locationis & conductionis, lege Rhodia 19. vel sponsaliorum l.3.& l.5. vt impleto contractu restituantur. D.de actio.empt.l.ex empto.11.§.is qui vina. vers.ego. vel imputentur (vt arra in nummis data imputatur in pretium venditionis. D. de leg. commiss. l. vlt. Isidor. l.5. Originum. cap.25. de rebus. §. interest. *Arra, inquit, ex parte datur, & postea completur: est enim arra complenda, non auferenda. vnde qui habet arram, non reddit sicut pignus, sed desiderat plenitudinem,*) si vero dantis culpâ non impleatur, amittantur: at si accipientis culpâ non impleatur, in duplum restituantur. d.l. contractus.in fi.& Instit.de empt.& vendit.in prin. sin autem cõmuni consensu à contractu recedatur, vel aliàs neutrius culpâ cõtractus soluatur, in simplum reddantur. d.l.3.d.l.5.in fi.princ. & §.1.& ℥.quan.lic.ab empt. disced.l.2.& D.de act.emp.d.l.ex empto.§. is qui vina.
¶ Nota primò arram consistere vel in pecunia nume- 4
rata.D.de le.commiss.d.l.vlt. & de act.empt.d.l.ex empto.§.is qui vina. vel in alia re, vt auro. ℥. quan.lic.ab empt. disce.l.2. vel anulo. D. de instit. act.l.5.§.item si institor.& de act.emp.d.l.ex empto. §.is qui vina.vers. ego,

80

5 ego. vel mancipio. ȷ.de ingen.manum. l. vlt. ❡ Nota
secundò, cùm dicimus dationem arratum, nos accipe-
re dationis vocabulum in significatione propria, qua
dominij translatio notatur. Inst.de act.§.sic itaque.vn-
de arra nō repetitur rei vindicatione, sed actione per-
sonali. ſ.de act.empt.l.3.vt actione ex empto, vel con-
dictione sine causa. D.eod.d.l.ea empto.§.is qui vina.
6 ❡ Nota tertiò arram à pignore differre multis modis.
I. Arra consistit in quantitate vel corpore, vt docui
num.3. pignus tantùm in corpore, quandoquidem ea-
dem species reddi debet. D.de oblig.& act.l.1.§. credi-
tor.& Instit.quib.mod.re contrah.oblig.§.vlt. II. Arræ
dominium transfertur in accipientem, vt docui num.
4. pignoris autem dominium non transfertur. ſ. de
pign.act.l. pignus. 9. III. Pignus accedit cuiuis con-
tractui, & cuiuis obligationi. D. de pign. l.5. l.quæsi-
tum.14.§.1. arra tantùm emptioni, locationi, & spon-
salibus accedit, si Cuiac.credimus hîc in Parat. & Ob-
seruat.lib.11.cap.17. IV. Arra modò repetitur, modò
non repetitur, vt docui. num.2. pignus omnimodo re-
petitur, si solutum sit, vel aliter creditori satisfactum.
D.de pign. act.l.si rem alienam.9.§.1. V. Pignus repe-
titur actione pigneratitia. Instit.quib.mod.re contrah.
oblig.§.vlt. arra repetitur aliis actionibus. ſ.num.4. Ex
dictis patet, arram & pignus propriè loquendo differ-
re, etsi interdum pignus accipitur pro arris, vt ȷ. tit.
7 prox.l.vn.& Cod.Theod.de sponsal.l.6. ❡ Nota quar-
tò hîc non agi de quibuscumque arris, sed tantùm de
arris sponsalitiis, quæ etiam appellantur sponsalia, vt
notaui. D.h.tit. num.2. Similiter in tertia parte huius
tituli non tractatur de proxeneticis in genere; vt in tit.
D.de proxeneticis, sed de prœmiis tantùm eorum, per
quos sponsalia vel nuptiæ conciliatæ sunt: quorum
prœmiorum quantitas definitur. l.vlt.h.t.

II. *Si rector prouinciæ, vel ad eum pertinentes, sponsalia dederint.*

GEnerali tractatui de arris sponsalitiis adiungitur
tractatus specialis de arris sponsalitiis datis vel à
rectore prouinciæ, vel non sine rectoris opera ab eius
domesticis & comitibus: quæ quidem vocantur spon-
salia, vt notaui ad tit.præced. Specialiter autem con-
stituitur, vt siue puella, siue pater eius arras acceperit,
& postea voluntatem mutauerit, nihilominùs arras re-
tineat & lucretur. nuptiæ verò contrahi non possunt,
nisi post depositum officium, accedente puellæ con-
sensu. l. vn.

III. *De donationibus ante nuptias vel propter nuptias & sponsalitijs.*

1 NOn solùm sponsalia, id est repromissio nuptia-
rum futurarum, præcedit nuptias, sed etiam do-
natio sponsalitia, quam sponsaliorum quoque appel-
latione interdum significari, notaui ad tit. ſ.de spon-
2 sal. num. 2. ❡ Hæc diuiditur in duo genera. aut enim
fit nuptiarum & dotis contemplatione, aut tantùm
3 nuptiarum. ❡ Illa vocabatur olim donatio ante nu-
ptias, quia solùm ante nuptias constitui poterat. sed
ex Iustini constitutione potest stantibus nuptiis auge-
ri. l.pen.& ex constitutione Iustiniani, non solùm au-
geri, sed etiam in totum constitui, idcirco vocatur
potiùs *propter nuptias*, quàm *ante nuptias*. l.vlt. & Instit.
de donat. §.est & aliud. Vulgò etiam appellatur *spon-
salitia largitas*. ex l. 4. ȷ. de secund. nupt. & No.119. in
princ. Sed in hac Nouel. Latinus interpres recessit à
Græcorum verborum proprietate, cùm κτ᾽ πρὸς verte-
re debuisset donationem propter nuptias, & in d.l. 4.
videtur mihi sponsalitia largitas latiùs accipienda, vt
vtrumque donationis genus à me paulò antè proposi-
tum complectatur. ❡ Donatio igitur propter nuptias, 4
est ciuilis contractus.d.Nou.119.in princ.glo.in l.5.D.
de iustit. & iu. & in §.ius autem gentium. Instit.de iu.
natura. quo ex parte mariti in mulierem aliqua confe-
runtur contemplatione dotis, tamquàm antipherna.
d.l.vlt. in princ. Quocirca nouissimè doti est omnino
exæquata, nec solum in quantitate sortis, sed etiam
in lucris à coniuge superstite faciendis. Nou.97. Et vt
non potest maritus alienare prædium dotale, ita nec
propter nuptias donatum. Nou. 61. Hæc dicta sint de
donatione propter nuptias, quæ in primis rubricæ
verbis proponitur. ❡ Alterum donationum nuptia- 5
rum genus appellatur munus sponsalitium, & postre-
mo illo rubricæ verbo, *sponsalitiis* significatur. Liuius.
lib.30. *Hunc nuncium ac simul venenum ferens minister,
cùm ad Sophonisbam venisset, Accipio, inquit, nuptiale
munus, nec ingratum, si nihil maius vir vxori præstare po-
tuit. hoc tamen nuncia, meliùs me morituram fuisse, si non
in funere meo nupsissem.* ❡ Sic autem describi potest, 6
Munus sponsalitium est, quod in sponsam ex parte
sponsi, (vt ab ipso sponso, vel patre, matréve eius) vel
contrà in sponsum ea parte sponsæ, solius matrimo-
nij contemplatione confertur. ❡ Ex dictis duæ diffe- 7
rentiæ inter dictas donationes colliguntur. I. Donatio
propter nuptias ex parte mariti cōfertur in mulierem,
non è contrario: munus autem sponsalitium ex vtra-
que coniugum parte proficisci potest. II. Donatio pro-
pter nuptias fit contemplatione nuptiarū & dotis: mu-
nus sponsalitium tantùm nuptiarum ratione mittitur.

IV. *De nuptiis.*

SEcundus contractus personalis, ad quem superio- 1
res omnes respiciunt, est matrimonium seu nuptię,
de quibus dixi ad tit.D.de ri. nupt. ❡ Nuptiarum au- 2
tem aliæ sunt licitæ ad quas hic titulus pertinet; aliæ
illicitæ; aliæ quasi illicitæ.

V. *De incestis & inutilibus nuptiis.*

ILlicitæ nuptiæ impropriè vocantur nuptiæ: vt ho- 1
mo pictus, vel mortuus, impropriè dicitur homo.
Instit. de nupti.§.si aduersus. ❡ Hæ diuiduntur in in- 2
cestas seu nefarias, & inutiles. Incestę seu nefariæ sunt,
quæ contra fas contrahuntur inter cognatos vel affi-
nes, inter quos sunt iure prohibitæ. Subdiuiduntur au-
tem in incestas iure gentium, videlicet inter parentes
& liberos, & incestas iure ciuili, nimirum inter alios
cognatos vel affines. D. de ritu nupt.l.vlt.& de quæst.
l. 5. Inutiles sunt, quæ alia quapiam ratione minori
prohibentur, quarum duo exempla sequentibus titulis
proponentur.

VI. *De interdicto matrimonio, inter pupillum & tutorem, seu curatorem, filiósque eorum.*

PRimum exemplū est. quia ex Oratione Diui Mar- 1
ci & Commodi. D. de ritu nupt. l.si quis tutor. 60.
§. quamuis & l. pen. §. sed videamus vers. quam cau-
sam. & senatusconsulto in eius sententiam facto. l.1.&
D.de ri.nupt.l.senatusconsulto.59.d.l.si quis tutor.60.
l.libertum.64.tutor vel curator, & tutoris vel curatoris
filius prohibentur eam, quæ sua vel patris sui pupilla
fuit, antè vxorem ducere, quàm rationes redditæ fue-
rint, & tempora effluxerint, intra quæ rationes reddi-
tæ retractari per in integrum restitutionem possunt. l.
6.& 7. & D.de ri.nupt.l. non est matrimonium. 66 &
l. seq. ❡ Nota primò duplicem esse rationem huius 2
prohibitionis. I. Propter potestatem, quam in pupil-

lam habet, vel habuit tutor vel curator. D.eod.l.præfectus 63. II. Ne quid obstet, quominùs rationes rectè reddantur. D.eod.l.libertum.64.§.1.& l.pen.§.sed
3 videamus.vers. quam caosam. ¶ Nota secundù, non solùm nuptias inter has personas esse inutiles; sed etiam tutorem vel curatorem, qui illicitè sibi vel filio suo in matrimonium collocauit, & ipsum quoque filium qui matrimonium contraxit, infamiâ notari, & extra ordinem coërceri. l. pen. & D.de ri.nupt.d.l.non
4 est matrimonium.in princ. ¶ Nota tertiò excipi duos casus, quibus hæ nuptiæ sunt permissæ. I. Cùm pater alicui ex dictis personis filiam desponsauit, vel testamento vxorem destinauit.D.eod.l.tutor.36.& d.l.non est matrimonium. II. Si consensu puellæ permittantur rescripto principis.l.pen.& J.si nupt. ex res.pet.l.1.

VII. *Si quacumque præditus potestate, vel ad eum pertinentes, ad suppositarum iurisdictioni suæ adspirare tentauerint nuptias.*

1 ALterum exemplum est inter eum qui in prouincia officium administrat, vel filium eius, aliâsve personas ad eum pertinentes, & mulierem eius prouinciæ.s̄.de nupt.l.6.& D. de ritu nupt. l. qui in pro-
2 uincia. 57. in pr. ¶ Nota primò violentum conatum puniri, etiamsi effectus, id est, nuptiæ secutæ non sint.
3 l. vn. ¶ Nota secundò, tantum tempore administrationis nuptias prohiberi, officio autem deposito posse mutuo consensu nuptias contrahi, vel antè contractas confirmari.d.l.6.& s̄.si rect.prouinc.l.vn.& D.de rit.nupt.l.si quis officium.38.

VIII. *Si nuptiæ ex rescripto petantur.*

DE prohibitis nuptiis generaliter quæritur an ex rescripto seu permissu principis contrahi licitè possint. Sciendum igitur est incestas hac ratione non sustineri. l.2.eas verò, quæ ob ciuilem tantùm prohibitionem sunt inutiles, vt inter senatorem & libertinam, ex rescripto peti posse, vt iustæ fiant. D. de rit. nupt.l.si senatori.31.& s̄.de interdi.matrim.l.pen.

IX. *De secundis nuptijs.*

1 POstquàm de licitis & illicitis nuptiis dictum est; superest, vt de iis agatur, quæ medium quodammodo locum tenent. hæ sunt secundæ nuptiæ, quæ iure ob humanam fragilitatem tolerantur, non tamen probantur, immo quibusdam pœnis coërcentur vt
2 mox docebo. ¶ Nota primò secundarum nuptiarum appellatione intelligi etiam tertias, quartas, & vlteriores quocumque numero; quia omnes iure sustinentur. J. de bon. quæ lib. l. 4. sicut appellatione secundi gradus intelligimus etiam tertium, & quartum, &
3 quoscumque vlteriores heredum gradus. ¶ Nota secundò viduo nullum tempus præscriptum esse ad con-
4 trahendas secundas nuptias. Nou.22. cap.16. ¶ Nota tertiò, mulieri regulariter licere post annum luctus secundò nubere, antea non licere propter confusionem sanguinis, & turbationem seminis. Quòd si intra hoc tempus nupserit: variæ pœnæ, iure irrogantur. I. Tam ipsa mulier notatur infamiâ, quam pater, qui eam nuptui collocauit, nec non qui sciens eam duxit, nisi iussu parentis, in cuius potestate erat, eam duxerit: quo casu ipse parens notatur. l.1. in princ. l.2. & s̄. ex quib. caus. infam. irrog. l. decreto. 15.& J. de repud.l. consensu. 8.§. hæc nisi vir.in fi. & l.seq. & ad senatusconś. Tertull. l. 4. & D. de his qui not. infam.l.1.vers. qui eam quæ.l.liberorum.11.§.vlt.l.qui iussu.12.l.quid ergo.13. in princ. & Nou.22. cap.16.c.18. in fi.& c.22. II. Hæc mulier non potest secundo viro vltra tertiam partem bonorum in dotem dare, aut in testamento relinquere. III. Ex testaméto capere non potest. IV. Donata vel relicta sibi à priori marito amittit. V. Hereditates ab intestato vltra tertium gradum vindicare non potest. l.1. & 2. Hæ pœnæ cessant, si mulier permissu principis. D. de his qui notant.infam.l.solet.10. vel post partum editum nupserit. D. eod. l.liberorum. 11.§.Pomponius. ¶ Nota quartò, interdum, mulierem 5
ante quinquennium non posse transire ad secundas nuptias. I. Si eius culpâ diuortium factum sit, vel quia maritus ei iustè libellum repudij misit, vel quia ipsa sine iusta causa diuertit: tūc enim intra quinquennium nubens fit infamis, & secundæ nuptiæ non valent. J. de repud.l.consensu.8.§. hæc nisi vir. & No.22. cap.15.in fi.& cap.18.vers.etsi mulier. II. Si incertum sit, an maritus, qui ab hostibus captus est, viuat, néene.D.de diuort.l.6.& d.No.22.cap.7. ¶ Nota quintò, 6
esse quasdam pœnas secundarum nuptiarum, quarum vna est propria mulieris, vt prioris viri dignitate non fruatur. D. de senator. l. feminæ.8.in fi. & No.22.cap. 36. duæ sunt communes tam viris quàm mulieribus tempore permisso secundas nuptias contrahentibus. Nam I. Eorum, quæ à priore coniuge accepit, vel à liberis prioris matrimonij peruenerunt, dominium amittit solo vsufructu retento, si liberi extent eiusdem prioris matrimonij: ad eos namque dominium transit. l.3.in princ.l.5.l.6.§.his illud.& J.de ind.vid.toll.l.2.& No.22.c.23. II. Non potest posteriori coniugi plus dotis, vel donationis propter nuptias, vel alio quouis titulo dare, aut in voluntate vltima relinquere, quàm cuilibet ex liberis prioris matrimonij. d.l.6.& d. Nou. 22.cap.27. ¶ Nota sextò, iure canonico non esse sub- 7
latas pœnas secundarum nuptiarum, sed tantùm eas, quæ iure ciuili irrogantur immaturitati secundarum nuptiarum.extra.h.t.c.penult.& vlt. ¶ Nota septimò, 8
eodem iure canonico non licere absente aut capto ab hostibus coniuge contrahere secundas nuptias, priusquàm certum sit eum mortuum esse extrà.eod.c.2.

X. *Si secundò nupserit mulier, cui maritus vsumfructum reliquit.*

NOta octauò transeuntem ad secundas nuptias amittere iure Codicis vsumfructum sibi à priore coniuge extra causam dotis vel donationis propter nuptias, datum seu relictum, ita vt liberis prioris matrimonij eum confestim restituere debeat. l. vn. Sed hoc ius corrigitur per No. 22. cap. 32. vbi Iustinianus constituit coniugem transeuntem ad secunda vota, retinere vsumfructum, nisi hac conditione in eum collatus fuerit, vt secundis nuptiis extingueretur.

XI. *De dotis promissione, & nuda pollicitatione.*

POst nuptiarum diuisiones, explicandi sunt duo ea- 1
rum effectus: primus, vt dos valeat: alter, vt simplex donatio inter coniuges non valeat, vt exposui ad tit. D. de iu. dor. num. 1.& de donat. int.vir. & vxor. num.1. Quid sit dos, & quotuplex, docui ad d.tit.de iu. dot. in præsentia quædam secundum ordinem titulorum Codicis notare oportet. ¶ Nota primò dotis 2
obligationem constitui vel promissione, id est, stipulatione, vel nudo pacto, vel pollicitatione.l.3.4.6.& D.de dot.collat.l.1.§.pen. sed hodie etiamsi stipulatio non sit interposita, tamen tacitè facta intelligitur, adeo vt semper ex stipulatu agi possit. J. de rei vxor. act.l.vn.in princ.

XII.De

XII. *De iure dotium.*

1 NOia secundò esse quædam iura singularia & du-
tium propria. Primum est, quòd, etsi dominium
ciuile rei dotalis transfertur in maritum, tamen mulier
naturale dominium retinet. l. pen. Soluto autem ma-
trimonio, si sit dos profectitia, communis est patri &
2 filiæ. D. solu. matrim. l. 2. §. 1. ¶ Secundum est, quòd
res, quas dotali pecunia maritus comparauit, dotales
esse videntur, D. h. t. l. res quæ. 54. vide Cent. 5. q. 53.
3 ¶ Tertium est, quòd maritus non potest alienare præ-
dium dotale, licèt eius dominus sit. Instit. quib. alien.
lic. vel non. in pr.

XIII. *De rei vxoriæ actione in ex stipulatu actionem transfusa, & de natura dotibus præstita.*

1 QVartum est, quòd dos petitur vel repetitur actio-
ne ex stipulatu, licèt stipulatio vel nulla vel inu-
tilis facta sit. Olim stipulatione cessante dos à muliere
& socero repetebatur actione rei vxoriæ, quæ extra-
neo, qui dotem dederat, non competebat. sed Iusti-
nianus hanc actionem sustulit, &, quæ in ipsa vtilia
2 erant, ad actionem ex stipulatu transtulit. l. vn. ¶ Hu-
ius igitur actionis plura sunt priuilegia. I. Est bonæ
fidei. d. l. vn. §. sed etsi. & Instit. de act. §. fuerat. II. Ad-
iunctum habet ius tacitæ hypothecæ. d. l. vn. §. 1.
III. Mulier hac actione dotem repetens præfertur aliis
mariti creditoribus etiam expressam anteriorem hy-
pothecam habentibus. ℥. qui potior. in pign. hab. l. vlt.
hanc enim sententiam verissimam puto contra eos,
qui non præferunt mulierem habentibus anteriorem
hypothecam, nisi ea tacita sit.

XIV. *De pactis conuentis tam super dote, quàm super donatione ante nuptias, & parapherņis.*

1 QVintum est, quòd dotis conditio pactis conuen-
tis melior, non deterior fieri potest. D. de pact.
2 dotal. l. 2. l. de die. 14. cum trib. lll. seqq. ¶ Nota alia
esse pacta super dote, de quib. dixi. D. eod. tit. alia super
donatione ante nuptias seu propter nuptias, in quibus
æqualitas requiritur; ne mulier marito superstes, ex
donatione plus vel minus lucretur, quàm vir mulieri
superstes lucretur ex dote. l. ex morte. 9. & l. seq. alia
super paraphernis, id est, super rebus ad mulieris, quas
præter dotem maritus penes se habet: de quibus rebus
nihil disponere potest sine consensu mulieris. l. hac le-
ge. & quamuis valeant pacta de lucranda dote si vxor
præmoriatur, vel donatione propter nuptias si prior
maritus decesserit. d. l. ex morte. tamen pactum vice te-
stamenti factum, vt bona paraphernalia post mortem
mulieris ad maritum pertineant, iure reprobatur. l. 5.
3 ¶ Quæri potest, cur in hac rubrica vocetur donatio
ante nuptias, cùm in l. vlt. in princ. ℥. de donat. an nupt.
constitutum sit eam non vocari *ante nuptias*, sed *propter nuptias*. Cuiacius respondet hoc ideo factum esse, quia
d. l. vlt. est recentior cōstitutionibus huius tituli. quam
responsionem vanam esse, tribus argumentis apparet.
Primò quia tempus dictæ. l. vlt. non est adscriptum.
Secundò quia non est quæstio de legibus, sed de rubri-
ca, quam constat esse posteriorem. d. l. vlt. Tertiò quia
Iustinianus in Nouellis sæpius vocat donationem ante
nuptias, quàm propter nuptias. Aut igitur dicendum,
quia leges potiùs imponuntur rebus quàm verbis. ℥.
cōmu. de lega. l. 2. in fi. Iustinianum præceptum suum
de nomine huius donationis accuratè non obseruasse:
aut in d. l. vlt. in princ. verba illa *non ante nuptias donationem vocari, sed propter nuptias*, sic esse accipienda, quasi diceret non solùm vocari ante nuptias sed etiam propter nuptias, nam hæ particulæ *non, sed*, accipiuntur sæpe pro, *non solùm, sed etiam*. vt in l. 1. §. vlt. D. de rer. permut. & alibi. Sed hæc interpretatio mihi non videtur in præsentia esse accipienda, quia Iustinianus in §. pen. Instit. de donat. inconueniens vocat nomen illud donationis ante nuptias, ideóque ait se constituisse vt non ante nuptias, sed propter nuptias vocentur. Concludo vocari posse vtroque modo. sicut enim sublata vi imaginaria, à qua actio in rem dicebatur *vindicatio*, & sublata denunciatione, à qua actio in personam appellabatur *condictio*; tamen ipsa condictionis & vindicationis nomina remanserunt: ita quamuis hodie hæc donatio tam stantibus nuptiis quàm ante nuptias fieri possit, tamen retento antiquo vocabulo dici potest donatio ante nuptias, rectiùs tamen & congruentiùs nominatur propter nuptias.

XV. *De dote cauta non numerata.*

SExtum est, quòd sine dotis numeratione de dote restituenda maritus cauet vel donationis causâ, vel spe dotis accipiendæ. Primo casu donatio consistit, & in dotem conuertitur, si aut facta sit ante matrimonium. D. de don. int. vir. & vxor. l. 5. in pr. aut sit confirmata per mortem mariti, qui in eadem voluntate perseuerans decesserit. l. 2. Posteriori casu exceptio non numeratæ dotis (quæ est species exceptionis non numeratæ pecuniæ. ℥. de non num. pecun. l. in contractib. 14. in fi.) datur hoc iure intra annum à die soluti matrimonij. l. vlt. Sed nouissimè Iustinianus ita distinguit: Aut matrimonium intra biennium solutum est: aut post biennium, intra decennium: aut post decennium. primo casu datur hæc exceptio intra annum à die soluti matrimonij: secundo casu intra tres menses: tertio casu prorsus denegatur. Nou. 100.

XVI. *De donationib. inter virũ & vxorẽ, & à parẽtib. in liberos factis, & de ratihabitione.*

HVcusque dictum est de primo nuptiarũ effectu, 1
id est, de dotibus, quæ propter nuptias valent.
Alter effectus est, quòd donationes inter virũ & vxo-
rem non valent, nisi morte donantis confirmentur, vt
notaui ℥. tit. prox. & exposui. D. h. t. ¶ Huc exemplo 2
Iustinianus constituit vt donatio à parente in filium
collata, quem in potestate habet, cum ab initio non
valeat, morte donantis confirmetur. l. donationes quas
parentes. 25. ¶ Ibidem dictam donationis confirma- 3
tionem ita limitauit, vt vltra quantitatem, quæ dona-
tionis insinuationem requirit, donatio morte donan-
tis non confirmetur, nisi aut insinuata fuerit, aut in
donantis testamento sit expresse confirmata. ¶ Et vt 4
hoc casu, quo insinuatione, quæ iure requirebatur,
omissâ, donatio in testamento expresse cōfirmata est,
à die confirmationis valeat: ceteris casibus valeat à die
factæ donationis; quia confirmatio retrò ad diem do-
nationis trahitur. ¶ Denique vt generaliter omnis 5
ratihabitio retrò trahatur ad tempus cōtracti negotij,
quod ratum habetur. d. l. donationes quas parentes. 25.
& ℥. ad senatuscons. Maced. l. vlt. in pr.

XVII. *De repudijs, & iudicio de moribus sublato.*

POstquàm dictum est de sponsalibus, & ceteris quæ 1
nuptias antecedunt, necnon de nuptiarum diui-
sione, & effectibus: superest, vt de dissolutione, & de
dissolu

2 dissolutionis effectibus dicamus. ¶ Sponsalia & nuptiæ soluuntur repudio, cuius species est diuortium,
3 vt exposui ad tit. D. de diuort. & repud. ¶ Diuortij seu soluti matrimonij effectus multi sunt: quorum vnus est sublatus, nempe actio de moribus. Morum nomine accusabatur aut mulier à marito, aut maritus à muliere: & vel grauiorum seu maiorum, vel leuiorum seu minorū morū nomine. Grauiores seu maiores mores fuor adulteria tantùm: leuiores seu minores, omnes reliqui. Mulieris mores ita puniebantur, vt grauiorum nomine vir sextam partem dotis lucraretur; leuiorum nomine octauam partē retineret. Mariti autem mores sic puniebantur; vt si quidem dos pondere, numero, vel mensurâ constaret, adeo vt annua, bima, trima die reddenda esset, propter maiores mores statim redderetur, propter minores redderetur senûm mensum die, ita vt tertia pars singulis semestribus restitueretur. si verò in aliis rebus consisteret, quam præsenti die reddi oportebat, insuper cogebatur maritus fructus quadriennij reddere. Vlp. tit. de dotib. §. morū. & §. seq.

XVIII. *Soluto matrimonio quemadmodum dos petatur.*

ALij effectus, qui sunt in vsu, partim respiciunt ad res, partim ad personas. Qui res spectant, partim generaliter ad dotem, vel ad res amotas, vel ad bona mariti pertinent; partim proprij sunt fundi dotalis. De dotis repetitione tria quæruntur. Primò quæritur, quēadmodū dos petatur: cui quæstioni satisfecit D. h. t.

XIX. *Si dos constante matrimonio soluta fuerit.*

SEcundò quæritur; si dos hac lege data sit, vt mortua in matrimonio muliere, lucro mariti cederet, ac maritus stāte matrimonio dotem mulieri sine causa restituerit, deinde mulier in matrimonio mortua sit; an maritus dotem cum fructibus ab heredibus mulieris repetere possit. Respōdetur posse, quia illa intēpestiua dotis restitutio donationē in se continet. l. vn.

XX. *Ne fideiussores, vel mandatores dotium dentur.*

TErtiò quæritur, an mulieri dotem repetenti actio detur contra fideiussorem, quem à marito vel socero vel prosocero accepit, vel cōtra eum, cuius mandatu dotem dedit. Respōdetur actionem mulieri contra fideiussorem vel mandatorem nō competere. Cod. Theod. de fideiuss. dot. l. 1. quia cui persona mulieris creditor, eī multò magis dos credi debet: vnde fideiussorem vel mandatorem dotis restituendæ nomine accipi constitutiones prohibent. l. 1. & 2. Hactenus de repetitione dotis.

XXI. *Rerum amotarum.*

DE rebus autem amotis est actio rerum amotarum, de qua dixi D. h. t.

XXII. *Ne pro dote mulieri bona quondam mariti addicantur.*

DE bonis mariti constitutum est, vt eo mortuo sine herede bona mulieri pro dote non addicantur: sed legitimus ordo seruetur, quo mulier & alij creditores in possessionem mittuntur, & dato curatore bona distrahuntur. Expositi sunt generales effectus matrimonij soluti.

XXIII. *De fundo dotali.*

SPecialiter autem de fundo dotali cautum est, vt mulier soluto matrimonio eum repetere possit, licèt à marito alienatus fuerit, quoniam alienatio non valet, siue inæstimatus in dotem datus fuerit, siue æstimatus, adiecto pacto, vt electio sit mulieris vtrū æstimationem an prædium petere velit. Lege notata ad hunc titulum D.

XXIV. *Diuortio facto, apud quem liberi morari vel educari debeant.*

HVcusque dictum est de effectibus soluti matrimonij, qui ad res spectant: sequuntur effectus, qui ad personas, id est, ad liberos respiciunt. Hîc duæ quæstiones occurrunt. Primò quæritur, diuortio facto vtrùm apud matrem, an apud patrem liberi morari & educari debeant. Respondetur, hoc arbitrio iudicis committi. l. vn. & 7. tit. prox. l. 3. Nouissimè Iustinianus constituit, vt si patris culpâ diuortium factum sit, & mater ad secundas nuptias non transierit, liberi apud eam alantur impensis patris. Si verò culpâ matris solutum sit matrimonium, & pater non sit inops apud patrem nutriantur impensis matris locupletis. Nou. 117. c. 7.

XXV. *De alendis liberis, ac parentibus.*

SEcundò quæritur, à patre, an à matre, an ab vtroque parente liberi sint alendi. Respondetur, alendos esse à patre. l. pen. & vlt. videlicèt pro modo facultatum. D. de adgnosc. & alend. lib. l. 5. §. alimenta. nec tantùm filios, sed etiam nepotes ex filiis. Sed si pater non sit superstes, vel inops sit, hoc onus matri incumbit. D. eod. l. peoult. ¶ Vice versa si parentes egeant, à 2
liberis locupletib. ali debent, l. 1. & 2. ¶ Similiter liberti patronos, & eorum liberos alere, vel, si egeant, 3
ab eis ali debent, vt notaui ad d. tit. D. de adgnosc. vel alend. libe.

XXVI. *De concubinis.*

EXpositi sunt duo personales contractus, sponsalia, & nuptiæ: tertius est concubinatus, de quo dixi D. hoc tit.

XXVII. *De naturalibus liberis, & matribus eorum, & ex quib. causis iusti efficiantur.*

QVemadmodum suprà nuptiarum effectus enarrauimus, ita nunc effectus concubinatus explicautur: qui partim ad liberos, partim ad concubinas pertinent. I. Liberi non sunt legitimi, sed naturales tantùm: certis tamen modis legitimi & iusti efficiuntur, vt in postrema huius rubricæ parte declarandum proponitur, & à nobis expositum fuit ad tit. D. de his qui sui vel alie. iu. sont. Nota hoc verbum, *liberi naturales*, modo significare susceptos ex iustis nuptiis, qui opponuntur liberis adoptiuis, vt Instit. de adopt. in pr. modò susceptos ex concubinatu, vt hic, & Instit. de nupt. §. vlt. II. Liberi naturales possunt à matre instituì heredes etiam ex asse, & ab ea sine iusta causa præteriti habent querelam inofficiosi. D. de inoffic. testam. l. si suspecta. 29. §. 1. III. Qui legitimos liberos vel parentes habet, liberis naturalibus & concubinæ non potest vltra vnciam inter viuos largiri, aut in vltima voluntate relinquere. Si verò sola concubina sit, non potest ei vltra semunciam tam inter viuos quàm in vltima voluntate tribuere. l. 2. & l. vlt. & No. 89. cap. 12. §. ne igitur. IV. Qui legitimis liberis caret, ac parentes tātùm habet, his debita portione relicta, residuum in liberos naturales & eorum matrem hodie conferre potest. d. l. vlt. & Nouel. 89. c. 12. §. si verò habuerint. V. Qui neque legitimos liberos, neque parentes habet olim quadrantem, sed ex l. humaoitatis. §. semissem. & ex d.

ex d.No.89.cap.12.§.si verò filios,assem liberis naturalib.& matri eorum tribuere potest. VI. Liberi naturales intestatæ matri,vel auiæ succedont etiam vna cum iustis liberis.J.ad seoatuseons.Orfic.l.penult.& D.vn. cogna.l.Modestinus.8. VII. Patri uaturales liberi non succedunt, si aut iusti liberi extent, aut iusta vxor, sed tantùm ali debent boni viri arbirratu: his verò non extantibus, succedunt in sextantem, cum matte, si extet,diuidendum in capita.Nou.18.cap.5.& d.No.89.c. 12.§.si quis autem. VIII. Nepotes,ceterique liberi naturales auo vel proauo non succedunt ab intestato. l. vlt. IX. Ex concubina suscepti, auo vel proauo paterno,ceterísque cognatis vel adgnatis patris ab intestato non succedunt.l.vlt.in fi.

XXVIII. *De testamentaria tutela.*

1 POst quàm conditor Codicis tres contractus personales exposuit, sponsalia, nuptias, & concubioatum: postremo loco agit de tutela, quæ est personalis quasi contractus, & de curatione,quæ maximam cum
2 tutela affinitatem habet. ¶ Hæc iuris pars tres tractatus continet: primum de iis qui rationo ætatis tutorem vel curatorem accipiunt:secundum de iis, qui ob animi vitium accipiunt curatorem, quales sunt dementes, furiosi, & prodigi: postremum de iis, quæ omnibus tutelis & curationibus communia sunt.
3 ¶ Primus tractatus diuiditur in quinque capita: primum de tutelæ & curationis speciebus, secundum de administratione tutorum vel curatorum, tertium de actionibus ad turores vel curatores pertinentibus, quartum de auctoritate tutorum & curatorum, quin-
4 tum de modis, quibus tutela finitur. ¶ Species tres sunt: testamentaria, legitima, & datiua. Testamentaria tutela vel per se consistit,de qua dixi D.h.t.

XXIX. *De confirmando tutore.*

VEl eget confirmatione magistratus, vt & omnis curatio testamento data,sicut exposui D.h.t.

XXX. *De legitima tutela.*

LEgitima per se consistit, siue sit tutela, siue curatio.nam etsi in rubrica tantùm tutela proponitur, tamen in l.vlt.agitur etiam de curatione legitima. Hic titolus respondet titulo D.de legitimis heredibus.

XXXI. *Qui petant tutores vel curatores.*

DAtiua quoque tam tutela quàm curatio esse potest. De qua considerantur quatuor. Primò considerantur personæ peteutes tutorem vel curatorem, de quibus dixi D.b.t.

XXXII. *Vbi petantur tutores vel curatores.*

SEcundò consideratur locus, vbi petitur, de quo dixi D.eod.tit.

XXXIII. *De tutoribus vel curatoribus illustrum vel clarissimarum personarum.*

TErtiò considerantur personæ quæ daot, vel dantur tutores seu curatores. Hic distinguuntur duo casus. Primus casus est, cùm tutor vel curator datur personæ illustri, aut spectabili, aut clarissimæ. Tres sunt senatoriæ dignitates: illustratus, spectabilitas,& clarissimatus. sed interdum clatissimatus vocabulum latè sumitur vt etiam spectabilitatem & illustratum complectatur, vt exposui.D.de senator.in fi. Itaque in hoc tit. agitur de tutoribus vel curatoribus personarum senatoria dignitate præditarum, siue sint clarissimæ, siue spectabiles, siue illustres. Qui dent his personis tutores,constituitur in l. 1. Qui verò tutores dari possint, traditur in l.2. Nam in l.1. constituitur, vt in vrbe illustribus vel clarissimis tutores vel curatores dentur à præfecto vrbi adhibitis decẽ senatoribus, & prætore: in prouinciis autem nominentur præsidi à curialibus. In l. 2. prohibetur, ne curialis his personis tutor detur. Hæc specialiter ita traduntur de personis senatoriis.

XXXIV. *Qui dari tutores vel curatores possunt, & qui dari non possunt.*

SEcundus casus est, cùm personæ infra dignitatem Senatoriam constitutæ tutor aut curator datur: qua de re dixi ad tit.D.de tutor.& curat.dan.

XXXV. *Quando mulier tutelæ officio fungi potest.*

VTrique casui communis quæstio est, an mulier possit esse tutrix. Regulariter non potest.l.1.Excipiuntur mater & auia, quæ præferuntur aliis tutoribus legitimis, non tamen testamentariis. l. 2. & 3. & Nou.118.cap.5. Sed ita demum admittuntur, si ad secundas nuptias non transierint. immo apud acta tam secundis nuptiis quàm beneficio senatusconsulti Velleiani reounciare tenentur: &,si post susceptam tutelam secundo nupserint,à tutela remouentur. Nou.94. c.2.& No.118.cap.5.

XXXVI. *In quibus causis tutorem habenti tutor vel curator dari potest.*

QVattò consideratur persona tutelæ vel curationi subiicienda. Hic quæritur, vtrum totorem habenti tutor vel curator dari debeat. Regulariter tutorem hahenti, tutor dari non potest. ꝭ. qui pet. tuto.l. cùm iure.9.& qui dare tutores. l. 4. & l. si sororis.9. & D.de testam.tut.l.idem fiet.27.in pt. & Instit.de curat. §.pen.quamquam curatorem babenti curator dari potest.D.de tutor.& curat.da.l.veutri.20.Quibusdam tamen casibus tutor vel curator adiungitur: vel quia is qui tutor manet,gerere non potest; (putà propter furorem.D.de tutel.l.pen. & de excus. l. idem Vlpianus. 12.in pr. aut absentiam reipublicæ causâ. l. 1. & D. de tutelis.l.quæsitum.12.& de tutor.& curat. da.l.in omnem 15.) vel quia ex parte gerere potest, sed toti administrationi non sufficit: (vt quia patrimonium pupilli est laté diffusum,& in diuersis prouinciis.l.3. & l. vlt. & D.de excus. l. propter litem. 21. in fi.) vel quia desiuit aliquis esse tutor, aliis tutoribus manentibus. D.de testa.tut.l.si quis sub conditione.11.§.vlt.Quamuis autem eodem casu vel tutor vel curator dari possit,vt in iuribus suprà adductis: tamen plerumque faciliùs adiungitur curator, quàm tutor. Instit. de curat. §.pen.nisi dandus sit ad actum, qui tutorem requirat, non sufficiente ad eum expediendum curatore, vt aditio hereditatis.D.de tutor.& curat. da.l.impuberi 9. & de acquit. hered.l.per curatorem.90. in prin. & de appellat.l.cùm in vna 17.in pr.

XXXVII. *De administratione tutorum vel curatorum, &c. de pecunia pupillari fœneranda,vel deponenda.*

ABsolutus est primus tractatus, qui est de specie- 1
bus tutelæ & curationis: sequitur secundus de administratione tutorum vel curatorum, de qua dixi
D. hoc titul. ¶ Huius administrationis pars est, vt 2
pecunia pupillaris deponatur, prædiorum comparandorum causâ, deinde prædia comparentur, aut, si prædia compatari nequeant, fœnori detur. l. 4. & l. tutores. 24. alioquin tutores vel curatores in vsu-

ras eius pecuniæ tenentur. D. cod. l. 7. §. si post. & §. si deponi. aut si soluendo non sunt, extra ordinem castigantur. D. eod. l. oh fœnus. 49. Insuper pro suspectis habentur, &, si in hoc contumaciter se gerant, & humiliores sint, publicis vinculis continentur. D. de suspect. tut. l. 3. §. qui pecuniam. Sed No. 72. hanc fœnerandi vel prædia emendi necessitatem remittit, adeo vt tutor vel curator officio suo satisfaciat, si pecuniam diligenter custodiat, nisi fœneratione opus sit, vt pupillus ex vsuris alatur.

XXXVIII. *De periculo tutorũ, & curatorum.*

ADministrationis neglectæ, aut perperam gestæ primus effectus est, vt periculum ad tutorem seu curatorem pertineat, vt exposui D. h. t.

XXXIX. *Quando ex facto tutoris vel curatoris minores agere vel conueniri possint.*

ALter effectus est, vt quibusdam casibus ex facto tutoris vel curatoris pupillus vel adolescens agere aut conueniri possit. qua de re dictum est. D. h. t.

XL. *Si ex pluribus tutoribus vel curatoribus omnes vel vnus agere pro minore, vel conueniri possunt.*

1 TVtorum & curatorum administratio partim est iudicialis, partim extraiudicialis. Ad iudicialem pertinet quæstio, vtrùm, si plures sint, omnes, an vnus, agant vel conueniantur: cui satisfactum est ad tit. D.
2 de administr. tut. ¶ Nota primò minorem in hac & superiori rubrica, & diuersis aliis locis accipi tam pro
3 pupillo, quàm pro adolescente. ¶ Nota secundò, in hac rubric. partic. *si*, accipi pro *an*: in qua significatione sæpe occurrit in Codice.

XLI. *Ne tutor vel curator vectigalia cõducat.*

DIctum est de administratione tutorum vel curatorum, & de eius effectibus, ac diuisione: nunc dicendũ de iis quæ administrationi contraria sunt, & vel eã impediunt, vel ab ea impediũtur. Horũ primum est cõductio vectigalium. Nã tutor vel curator, durãte officio, vel eo finito, antequàm rationes reddat, prædia Cæsaris aut vectigalia conducere, vel alio modo cum fisco contrahere prohibetur sub pœna falsi, cuius veniam à principe impetrare poterit, si vtrique satisfecerit, id est, tam minori, quàm fisco, quia prohibitionis causa est, ne fortè fiscus damno afficiatur pupillari obligatione omnia tutoris vel curatoris bona absorbente l. vn. & D. de excusat. l. tutores. 49. & de le. Cornel. de fals. l. 1. §. ex illa. Sed si publicano tutela deferatur, excusari poterit. d. l. vn. in fi. & d. l. 1. §. sed ad illos. Ergo tutela vel cura impedimento est vectigalium conductioni: hæc verò illam non omninò impedit, sed excusationem tribuit.

XLII. *De tutore vel curatore, qui satis non dedit.*

SEcundum est omissio satisdationis rem pupilli saluam fore. nam qui non satisdedit, administrare nequit. l. 3. & l. vlt. Hanc satisdationem exposui ad tit. D. rem pupil. vel adol. salu. fore.

XLIII. *De suspectis tutoribus, vel curatoribus.*

TErtium est suspicio, de qua dixi D. h. t.

XLIV. *De in litem dando tutore, vel curatore.*

QVartum est lis, quam tutor vel curator habet cum minore: quia in rem suam auctor fieri non potest. D. de auctor. tut. l. 1. in princ. & Instit. eod. §. vltim. Vnde alius tutor vel curator in eam litem datur, id est, si alius tutor vel curator sit, eo auctore litigabitur, si alius nullus sit, curator dabitur. l. 1. & D. de testam. tut. l. si plures. 24. Nota, quamuis regulariter nec tutorem habenti tutor dari possit, vt notaui. s. in quib. caus. tuto. haben. & tutor certæ rei vel causæ non detur. Instit. qui testam. tut. da. poss. §. pen. tamen inter casus exceptos hunc fuisse, vt si vnus esset tutor, qui litem cum pupillo haberet, alius tutor ad eum litem à prætore daretur. Instit. de auctor. tut. §. vltim. quod ius moribus receptum fuisse testatur vlpianus tit. de tutelis, §. moribus. sed hac consuetudine sublata, cœpit curator dari: quod iure Institutionum obtinet. d. §. vlt. & iure Codicis. l. 1. & 2. Nec obstat, quòd interdum dicitur tutor in litem dari. l. 3. & 4. hoc enim sic debet accipi, vt is, qui iam in numero tutorum est, ad litem detur, id est, lis cum altero tutore agitanda, ei committatur. Quid ergo, si iudicium sit solemne & ordinarium? nam ad solemnia non sufficit curator, sed opus est tutore. D. de auctor. tut. l. curatorem. 19. Constitutum est, vt tutor cum suo pupillo per procuratorem litiget, vt ipse respectu solemnitatũ auctor fieri possit, curatore litem defendente pro pupillo. l. vlt. Nouissimè Iustinianus constituit, vt detur tutor, vel curator. No. 72. c. 2. vbi videtur ius antiquũ in vsum reuocasse.

XLV. *De eo, qui pro tutore negotia gessit.*

QVintum est, si quis nec tutor sit, nec curator. Hic ex duabus causis tenetur. Prima est, si gerat: quia nisi gerat, non tenetur si gerat, locum facit actioni pro tutelæ vel negotiorum gestorum. s. de testa. tut. l. 1. & 4. etiam ob ea quæ non attigit, si alius gesturus erat, qui eius contemplatione, gessit, quòd si postea intelligens se non esse tutorem, abstineat ab administratione necessarios pupilli certiorare tenetur, vt ei tutorem petere possint. D. h. t. l. 1. §. vlt. Cetera huc spectantia notauit. D. eod.

XLVI. *Si mater indemnitatem promiserit.*

SEcunda causa est, si indemnitatem pupillo vel tutori promiserit. Quid si mulier sit, quæ promittat? Si promittendo intercedat, exceptionem habet senatusconsulti Velleiani si nõ intercedat, efficaciter obligatur. Intelligas eam intercedere, si pupillo se obliget pro tutore. l. 1. aut tutori pro pupillo. s. ad senatusconf. Velleian. l. 6. §. 1. non intercedere, si alienam obligationem non suscipiat, veluti si tutori indemnitatem promittat eorum nomine quæ ipsa gessit, vel gestura est. l. 2. & s. ad senatuscons. Velleian. d. l. 6. in princ. vide Cent. 4. q. 72.

XLVII. *Si contra voluntatem matris tutor datus sit.*

SExtum est, si contra vltimam matris voluntatem tutor pupillo datus sit. quemadmodum enim prætor tutorem à matre datum confirmare solet. s. de test. tut. l. 4. & de confirm. tut. l. 1. & D. de testam. tut. l. 4. & de legat. ij. l. peto. 69. §. mater. ita quem mater tutorem dari vetuit, à tutela remouet, sine infamia tamen, nisi dolum admiserit. l. vn.

XLVIII. *Vt causæ post pubertatem tutor adsit.*

POstquàm generaliter de administratione tutorum & curatorum dictum est, tria specialia declarantur: quorum primum ad causas pupillares, reliqua duo ad personam pupilli pertinent. Primò igitur constituitur,

vt licèt pupillus ad pubertatem peruenerit, tamen tutor eausis pupillaribus adsistat, donec administrationem ad curatorem transtulerit. l. vn. quia pubertate finitur tutela. Instit. quib. mod. tut. fin. in pr. tutelæ autem, id est administrationis translatione finitur periculum tutelæ. s. de peric. tut. l. vlt.

XLIX. *Vbi pupilli educari debeant.*

SEcundò constituitur, vt prætor vel præses decernat vbi pupillus educari seu morari debeat: qua de re dixi D. hoc tit.

L. *De alimentis pupillo præstandis.*

TErtiò constituitur, vt alimenta pupillo præstentur: qua de re dixi D. eod. tit.

LI. *Arbitrium tutelæ.*

1 CVm dictum sit de tutelæ & curationis speciebus,
& de tutorum vel curatorum administratione:
ordo, quem s. de testam. tute. proposui, requirit, vt de
actionibus ob administrationem competentibus aga-
2 tur. ¶ Actio tutelæ diuiditur in directam, qua tutor
vel curator administrationis suæ rationem reddere co-
gitur: & contrariam, quæ datur tutori vel curatori ad-
uersus eum cuius tutelam vel curationem gessit. Hic
3 titulus est de actione directa, de qua dixi D. h. t. ¶ No-
ta primò iudicium tutelæ vocari arbitrium, non quia
sit actio arbitraria, est enim bonæ fidei. Inst. de action.
§. actionum. sed quia non minùs in iudiciis bonæ fidei,
quàm in arbitrariis res arbitrio iudicis committitur,
idcirco arbiter appellatur etiã is, qui bonæ fidei actio-
ne aditus est. D. fam. ercisciun. l. fundus. 30. cum simil.

LII. *De diuidenda tutela & pro qua parte quisque tutorum conueniatur.*

NOta secundò, tutelam, id est tutelæ administrationem (sic enim tutela hoc loco accipitur, vt & in l. vlt. s. de peric. tutor) modò esse inter tutores diuisam, modò indiuisam: proinde singulos teneri modò pro partibus, modò in solidum. Quod dicimus de tutoribus, idem intellige de curatoribus. Sic ergo distinguitur: Aut tutela est diuisa à testatore, aut a iudice, aut ex conuentione tutorum, aut est indiuisa. Primo & secundo casu singuli pro partibus sibi adsignatis tenentur, nec alter pro altero tenetur, nisi propter dolum vel culpam admissam in eo non remouendo, aut sctiùs remouendo. l. 2. §. in diuisionem. Secundo & tertio casu datur minori optio, vtrùm vnum in solidum, an omnes simul conuenire velit. Si omnes conueniantur & condemnentur, periculum tutelæ diuisum erit, nec vnus pro altero conuenietur. j. si plur. vna sentent. l. 2. Si vnus conueniatur in solidum, videtur quidem condemnandus. l. 2. in princ. & §. sin verò, & s. tit. prox. l. 6. Sed pluribus beneficiis ei succurritur. Primum est beneficium cedendarũ actionum: quoniã actor actiones, quæ sibi contra alios tutores competunt, ei cedere tenetur, vt ab illis partem eius, quòd præstiterit, recuperare possit. l. 2. in princ. & §. vltim. Secundum est beneficium actionum vtilium, quas ex constitutionibus contra contutores habet, si actiones directæ sibi cessæ non sint. D. de tut. & rat. distrah. l. 1. §. & si fortè. Hæc beneficia denegantur ei tutori, qui propter suum dolum vel culpam sit condemnandus. d. l. 1. §. planè. & j. de contra. iud. tut. l. 2. & D. de administr. tut. l. si plures tutelam. 38. §. vlt. Tertium est beneficium diuisionis: quo fit, vt diuidenda sit actio in eos, qui tempore litis contestatæ sunt soluendo, atque ita pro partibus teneantur. D. de administr. tut. d. l. si plures tutelam. in princ. & §. 1. & de tut. & ration. distrah. l. 1. §. & si quidẽ & §. seq. Quartum est beneficium ordinis: quia excutiendus est is, qui administrauit, vel eius heredes & fideiussores ab eo dati, & qui satisdationem exegit, vel exigere debuit, priusquàm alter tutor, qui non gessit, conueniatur. l. 3. & s. tit. prox. l. 6. & s. de administr. tut. l. etsi. 8. & j. de hered. tut. l. 2. & j. si tut. vel curat. reip. cau. abe. l. 1. & D. de tut. & rat. distrah. l. 1. §. vsque adeo. Coniunge, quæ notaui ad tit. D. de administr. tut. nume. 4. memb. 3.

LIII. *De in litem iurando.*

NOta tertiò, in iudicio tutelæ iurari in litem ob dolum vel latam culpam. l. 2. quæ pro dolo habetur. D. deposi. l. quod Nerua. 32. quia est iudicium bonæ fidei. Institut. de action. §. actionum. & ita in omnibus bonæ fidei iudiciis obseruatur. D. h. t. l. 5. in princ. & §. pen. in quo §. vt multis aliis locis, doli appellatione, tam lata culpa quàm fraus continetur: & culpæ appellatione, culpa leuis, non culpa lata significatur. Hic titulus *de in litem iurando* extat tam in D. quàm in C. sed ibi est tractatus generalis ad omnia iudicia pertinens; hic est specialis, & ad arbitrium tutelæ coãgustatus. Similis est ratio tituli de verbor. signif. qui in D. est generalis. in C. coarctatur ad vltimas voluntates.

LIV. *De heredibus tutorum, vel curatorum.*

NOta quartò, actionem competere non solùm in tutores & curatores, sed etiam in eorum heredes, vt exposui ad tit. D. de fideiuss. tutor. num. 4.

LV. *Si tutor vel curator non gesserit.*

NOta quintò, tutorem vel curatorẽ teneri, etiamsi non gesserit, sub distinctione tamen. aut enim aliqui gesserunt, aut nullus gessit. Priori casu is qui non gessit, non tenetur, nisi duo concurrunt, quæ traduntur in l. etsi scisses. 8. s. de administr. tut. Vnum est, vt is, qui gessit, non sit soluendo: alterum est, vt hic, qui non gessit, se tutorem vel curatorem datum non ignorauerit. Nam si id ignorauerit, nullo modo tenetur. si sciuit, beneficium habet ordinis, quem exposui. s. de diuid. tut. vers. quartum est beneficium. Posteriori casu omnes æquè tenentur latæ culpæ. l. 2. vers. si qua. seu contumaciæ nomine. D. de administr. tut. l. si plures tutelam. 38. §. vlt. videlicèt si sciuerint se tutores aut curatores datos. d. l. etsi scisses. Habet autem locum beneficium diuisionis inter eos qui sunt soluendo: nam si qui eorum soluendo non sint, hoc ceteros onerat. d. l. si plures tutelam. in princ. & §. 1. Beneficium ordinis inter eos spectari non potest, cùm omnes æquè non gesserint: hoc enim beneficium facit, vt priùs conueniatur, qui administrauit, quàm is qui non gessit. Beneficium cedendarum actionum eis denegatur; quia quilibet ob suam contumaciam damnatur, d. l. si plures tutelam. §. vltim. eadem igitur rationem denegandæ eis sunt actiones vtiles: quoniam absurdum eum ab altero repetere, quod ob suam culpam vel dolum præstitit. D. de tut. & rat. distrah. l. 1. §. planè.

LVI. *De vsuris pupillaribus.*

NOta sextò, in actionem tutelæ venire etiam vsu- 1
ras. D. de vsur. l. 1. §. vlt. ¶ Quæ regulariter præ- 2
stantur secundum morem prouinciæ. D. de administr.
tut. l. 7. §. quæ autem. sic tamen, ne sint maiores semissibus. s. de vsur. l. eos. 26. §. 1. Sed quinque casibus debentur vsuræ legitimæ, id est, centesimæ. I. Si tutor vel curator pecuniam minoris in vsus suos conuerterit. l. 1. & s. arbit. tut. l. 3. & D. de administr. tut. d. l. 7. §. quæ autem. II. Si falsò negauit penes se esse pecuniam.

III. Si ob moram depositioni pecuniarum pupillarium factam prætor ei legitimas vsuras irrogauit. IV. Si quantitatem aliquam penes se esse falsò negans, necessitatem minori imposuit mutuam pecuniam legitimis vsuris accipiendi. V. Si à debitoribus pupillari-
3 bus legitimas vsuras exegit. d. l. 7. §. quæ autem. ¶ Sed vsurarum cursus inhibetur, I. Denunciationibus frequenter interpositis, quibus minor ad iudicium prouocetur, vnà cum protestatione apud acta. l. vltim. II. Oblatione consignatione ac depositione pecuniæ debitæ. D. de vsur. l. 1. §. vlt. & de administ. tut. l. tutor pro pupillo. 28. §. 1.

LVII. *De fideiussoribus tutorum vel curatorum.*

NOta septimò, non solùm tutores & curatores, sed etiam fideiussores ab eis datos, minoribus teneri, vt dictum fuit. D. lib. 27. tit. 7.

LVIII. *De contrario iudicio tutelæ.*

HVcusque tractatum est de iudicio tutelæ directo: hîc agitur de iudicio contrario, de quo dixi D. lib. 27. tit. 4.

LIX. *De auctoritate præstanda.*

EX quinque capitibus, quæ de tutelis & curationibus explicanda proposuimus T. de testam. tut. tria iam absoluimus: primum de speciebus, alterum de administratione, tertium de actionibus: sequitur quartum caput de auctoritate, de qua dixi lib. 26. tit. 8.

LX. *Quando tutores vel curatores esse desinant.*

SVperest vltimum caput de modis, quibus tutela vel curatio finitur, vel non finitur. Tunc finitur, cùm tutores vel curatores esse desinunt: vt quia pupillus peruenit ad pubertatem. l. 1. & Instit. quib. mod. tut. finit. in princ. aut adolescens ad legitimam & perfectam ætatem. Instit. de curat. in princ.

LXI. *De actore à tutore seu curatore dando.*

NOn finitur, si tutor vel curator aduersa valetudine, vel alia necessitate impediatur tutelam gerere, sed eo auctore minor procuratorem constituet: aut si pupillus vel absit, vel infans sit, actor siue adiutor à tutore vel curatore, id est, tutoris vel curatoris voluntate & periculo datur à prætore. D. de tute. l. solet. 13. & de administr. tut. l. decreto. 24. in princ. & Instit. de curat. §. vlt. Actor dicitur, qui datur ad lites: adiutor, qui datur ad negotia extraiudicialia. Cuiac. hîc.

LXII. *De excusationibus tutorum & curatorum & de temporibus earum.*

VT autem propter excusationem tutela vel cura finiatur, ac tutor vel curator esse desinat, quatuor requiruntur. I. Vt excusetur in perpetuum, non ad tempus. Instit. de curat. §. pen. Nam excusationum aliæ sunt perpetuæ, aliæ temporales. D. h. t. l. idem. 12. in pr. II. Vt intra statutum tempus excusatio proponatur: quod tempus proponitur in §. qui autem. Insti. eod. tit.

LXIII. *Si tutor vel curator falsis allegationibus excusatus sit.*

TErtiò, vt veris allegationibus sit excusatus. l. 1. & Inst. de excusat. §. vlt.

LXIV. *Si tutor vel curator reipublicæ causâ aberit.*

QVartò, vt sit causa idonea, quæ excusationem mereatur. Quid enim, si ob duos liberos sit excusatus? certè tutelam recipere cogitur auctoritate principis. D. de minor. l. verum. 11. §. ex facto. Examinandæ igitur sunt variæ causæ, ac videndum, an sint idoneæ ad excusandum, necne. Prima causa est absentia reipublicæ causâ. Hæc excusatio est ad tempus, id est, quamdiu abest. nam reuersus tutelam recipit, vel statim, si sit tutela vetus, id est, vetustior absentiâ; vel post annum, si sit noua tutela, id est, absentiæ tempore delata: interim autem datur curator. Instit. de excusat. §. item qui reipublicæ, vel alius tutor. D. de tutel. l. quæsitum. 12. & de suspect. tut. l. si quis absfuturus. & tut. & rat. distrah. l. si tutor reipublicæ. 9. in princ.

LXV. *De excusationibus veteranorum.*

SEcunda causa est militia peracta. nam veterani, qui confectis legitimis viginti annorum stipêdiis à militia dimissi sunt, in perpetuum à tutela & cura excusantur, præterquam à tutela vel cura filiorum conueterani, à qua anni excusationem habent. Ceteri, qui non confectis legitimis stipendiis honestam, vel causariam, non ignominiosam missionem meruerunt, si ante quinquennium dimissi sunt, nullam habent immunitatem. si post quinquennium, anni immunitate fruuntur. si post octo annos, ad biennium excusantur. si post duodecim annos, triennium eis conceditur. si post sedecim, quadriennium. D. de excusat. l. 8.

LXVI. *Qui numero liberorum se excusant.*

TErtia causa ob numerum liberorum excusat in perpetuum. Sed hîc quatuor requiruntur. I. Vt saltem sint Romæ tres liberi, vel in Italia quatuor, vel in prouincia quinque. l. 1. & Insti. de excusat. in pr. Vbi notandum, nepotes ex filia non prodesse; nepotes ex filio ita prodesse, vt filio mortuo spectentur, & quotquot sunt ex vno filio, pro vna persona computentur. II. Vt sint procreati ex iustis nuptiis. D. eod. l. 2. §. legitimos. & Instit. eod. in prin. III. Vt nati sint ante tutelam vel curam delatam. d. l. 2. §. qui autem. & §. numerum. IV. Vt eo tempore, quo tutela vel curatio defertur, sint superstites, aut in acie pro patria obierint. Instit. eod. in pr.

LXVII. *Qui morbo.*

QVarta causa est morbus: de qua nota primò, 1
morbum afferre iustam excusationem, si talis sit, vt rerum administrationē impediat. Instit. de excusat. §. item propter. vt cæcitas, surditas, si quis mutus sit, furor, perpetua valetudo aduersa. l. vn. ¶ Nota secun- 2
dò, morbum excusare tam à suscepta tutela, quàm à suscipienda. D. de excus. l. & non tantùm. 11. l. post susceptam. 40. ¶ Nota tertiò, prout valetudo est, ita ali- 3
quem excusari vel ad tempus, vel in perpetuum. D. eo. l. idem. 12. in princ.

LXVIII. *Qui ætate.*

QVinta causa ætas. Nam maior septuaginta annis excusatur in perpetuum. Minor autem annis xxv. nequidem volens ad tutelam vel curam suscipiendam admittitur. Instit. de excusat. §. item maior.

LXIX. *Qui numero tutelarum.*

SExta causa est onus tutelæ vel curæ: quod vt à noua tutela vel cura excuset, tria requiruntur. I. Ne sit onus affectatum. Nam qui aliquam tutelam affectauit, vt ab alia excusetur, excusationem non meretur. Instit. de excusat. §. item tria. II. Vt sint quomodocumque tria onera. Siue enim quis tres tutelas, siue tres curationes, siue duas tutelas & vnā curationem, siue vnam tutelam & duas curationes gerat, à quarta tutela vel cura excusatur, dummodò tria onera sustineat.

neat, D.eod.l.2.§.vlt.quia interdum plures tutelæ, pro vno onere habeantur, vt duorum vel trium fratrum, qui indiuisum patrimonium habent. D.eod.l.3. interdum vna tutela computatur pro pluribus oneribus, propterea quòd amplum est & latè diffusum pupilli patrimonium. D.eod.l.si is qui.31.§.vlt, adeo vt potius patrimonium spectetur, quàm numerus pupillorum. d.l.3. & l.non tantum.17.in pr. III. Vt tutelæ vel curæ, propter quas excusari quis vult, adhuc maneant, & administrentur, non sint finitæ. d.§.item tria.& d.l.2. §.vlt. nec mox finiendæ, putà quia pupillus sit proximus pubertati, vt tantummodò semestre tempus reliquum sit. d.l.non tantùm in princ.

LXX. *De curatore furiosi, vel prodigi.*

HActenus dictum est de tutoribus pupillorum, & de curatoribus adolescentium: nunc agitur de curatoribus furiosorum, & prodigorum: quia sicut adueniente pubertate tutela finitur, & succedit curatio adolescentis; ita adueniente perfecta ætate, cessat curatio illa adolescentium, & succedit curatio furiosi, & alius similis personæ. nam quamdiu furiosus est minor xxv. annis, curatorem habet potiùs ratione ætatis, quàm furoris. D.de cur.l.3.§.1. vt notaui D.h.t. vbi alia quoque pro ratione nostri instituti adiecimus, quæ ad hunc titulum spectare videntur.

LXXI. *De prædijs & alijs rebus minorum sine decreto non alienandis, vel obligandis.*

SEquuntur duæ regulæ communes omnibus tutoribus & curatoribus. Prima regula est, Res minorum non debent à tutore vel curatore alienari vel obligari sine decreto prætoris, vt expositum est D. h.tit. Nota alienationem propriè sumptam, id est, pro translatione dominij, distingui ab obligatione, id est, ab hypotheca, vt hic: sed latè sumpto vocabulo etiam obligationem complectitur. C.de reb.alien.non alien.l.vlt.

LXXII. *Quando decreto opus non sit.*

SVperior regula patitur tres exceptiones. Prima exceptio est, nisi sit casus, quo decretum non requiritur. Sunt enim quatuor casus, quibus decretum non est necessarium. I. Si res seruando seruari non possit, sed tractu temporis corrumpetur, aut sit vestis detrita, aut animal superuacuum. l.vlt. & C. de adminiſt. tut. l. lex quæ.22.in fi. II. Si pater vel alius, cui minor successit alienationem permiserat. l.1.& 3. III. Si princeps alienationem permiserit. l.2. IV. Si res obligandæ sint pro cautione iudicatum solui à minore præstanda. C. de admini.tut.l.vlt.§.defensionem.

LXXIII. *Si quis ignorans rem minoris esse, sine decreto comparauerit.*

SEcunda exceptio est, nisi is, qui bona fide rem minoris accepit, statuto tempore præscripserit. quod tempus currere incipit, ex quo minor ad perfectam ætatem peruenit. Præscribit autem emptor quinquennio: donatarius longo tempore, id est, decennio inter præsentes, viginti annis inter absentes. l. vlt. & C. tit. prox.l.vlt.

LXXIV. *Si maior factus alienationem factam sine decreto ratam habuerit.*

TErtia exceptio est, nisi dominus, cuius in minori ætate constituti res sine decreto alienata fuit, postea maior factus eam alienationem ratam habuerit. l. 2.& C.arbitr.tut.l.6.

LXXV. *De magistratibus conueniendis.*

SEcunda regula est, In magistratibus, qui satisdationem à tutoribus vel curatoribus exigere neglexerunt, aut non idoneos fideiussores acceperunt, actio subsidiaria competit, vt exposui D.h.t.

LIBER VI.

TITVLVS I.

De seruis fugitiuis, & libertis, mancipijsq; ciuitatum artificibus, & ad diuersa opera deputatis, & ad rem priuatam vel dominicam pertinentibus.

POSTQVAM libro quarto reales, & libro 1
quinto personales contractus exposuit: hoc
sexto libro agit conditor Codicis de succes-
sionibus, tam in bonis libertorū, quàm ingenuorum;
& tam ex testamento, quàm ab intestato. Incipit au-
tem à successione libertorum: & quia ex lege xij. ta-
bularum hęc successio est pars iuris patronatus, totum
hoc ius volt exponere. ¶ Cuius iuris partes tres sunt. 2
Prima pars spectat ad operas: de quibus nota primò,
operas definiri diurnum officium. D.de oper.libert.l.1.
¶ Nota secundò, operas non deberi ab ingenuis. D.de 3
fideiuss. l. si quis.56. sed à seruis. D. de oper.seru. aut à
libertis. D. de oper. libert. ¶ Nota tertiò, interdum 4
seruos fugere, ne debitas operas & seruitia dominis
præstent: qua ratione hic agitur de seruis fugitiuis, de
quibus dixi D.hoc tit. ¶ Nota quartò, operas deberi 5
etiam à seruis aut à libertis reipublicæ, præsertim arti-
ficibus, qui ad diuersa opera deputari solent, prout ra-
tione artificij, aut ingenij, aut corporis virium, apti &
idonei sunt: quò spectat secunda pars huius rubricæ.
¶ Nota quintò, similiter operas præstari à seruis aut 6
libertis dominicis, qui ad priuatū principis patrimo-
nium pertinent: quò spectat tertia pars huius rubricæ.

II. *De furtis, & seruo corrupto.*

NOta sextò, interdum non posse dominum à seruo debitas operas consequi, eò quòd sibi surreptus, vel corruptus fuit. qua de causa hic agitur de furtis, & seruo corrupto. Nos de furtis egimus D. lib.47.tit. 2.de seruo autem corrupto D.lib.11.tit.3.

III. *De operis libertorum.*

NOta septimò, operas patronis deberi à libertis iure naturali, etiamsi promissæ non sint. D. de condict.indeb. l. si non sortem.26.§. libertus. iure autem ciuili non deberi, nisi ex stipulatione, aut iureiurando. Caius lib. 2. Instit. tit. de oblig. §. item & alio. Reliqua de operis libertorum notaui D.h.t.

IV. *De bonis libertorum, & iure patronatus.*

SEcunda & præcipua pars iuris patronatus ad bona liberti pertinet, ad quæ post obitum liberti persequenda triplex remedium patrono datur. Primum est bonorum possessio contra tabulas, de qua est tit. 13. huius libri. Secundum est bonorum possessio secundum tabulas. Has bonorum possessiones exposui D. hoc tit.

V. *Si in fraudem patroni à libertis alienatio facta sit.*

TErtium est actio Fabiana vel Caluisiana, quod exposui D.h.t.

VI. *De obsequijs patrono præstandis.*

TErtia pars iuris patronatus respicit obsequia, de quibus dixi D.h.t.

VII. *De libertis & eorum liberis.*

SI contra debita obsequia liberti aut eorum liberi sint erga patronos ingrati, indicio extraordinario in seruitutem retrahuntur l.1.2.& vlt.

VIII. *De iure aureorum annulorum, & de natalibus restituendis.*

EXposito iure patronatus, iam docet, quomodo ius illud amittatur. Sciendum est, libertinos ad ingenuitatem beneficio principis peruenire duobus modis. Primus modus est, si à principe ius aureorum annulorum consequantur; de quo est in D.tit.10.libri 40. Alter est, si natalibus restituantur, de quo est D.tit. 11. libri 40. Priori modo ius patronatus non tollitur, sed permanet. D. de iu. aur. annul.l.pen. & vlt. Posteriori modo tollitur.C.de nupt.l.imperialis.23.§.1.& D. de natalib.restit.l.2.l.pen.& vlt.

IX. *Qui admitti ad bonorum possessionem possunt, & intra quod tempus.*

1 DIctum est de successione in bonis libertorum, &
iure patronatus iam dicamus de successione in
bonis ingenuarũ personarum. Ingenuis succeditur vel
iure prætorio per bonorũ possessionem, vel iure ciuili
per hereditatẽ. de vtraque igitur dicẽdum: ac primùm
de bonorũ possessione: in qua enarranda cõstituuntur
quatuor capita: primum de bonorũ possessione acqui-
randa secũdum de eius speciebus, tertium de ea repu-
diãda, quartũ de eius effectu. In primo capite tres quæ-
2 stiones occurrunt. ¶ Prima quæstio est, quinã ad bo-
norum possessionẽ admittantur. Hæc quæstio genera-
liter tractanda est in hoc t.t. Nam qui ex testamẽto vel
ab intestato admittãtur, sequentib. titulis explicabitur.
Generaliter itaque hæc notẽtur: I. Filiusfamiliâs igno-
rante patre bonorum possessionem petere potest, quæ
ita demum patri proderit, si ratam petitionem habue-
rit.l.1. II. Bonorum possessionem pupillo delatam vel
tutor pupilli nomine, vel pupillus tutore auctore ad-
gnoscere potest. pupillus autem sine tutore eam am-
plecti non potest. si tamen iudex sciens prudens pu-
pillo sine tutoris auctoritate postulanti bonorum pos-
sessionem dederit, emolumentum prætoriæ successio-
nis pupillo acquiretur. l. 7. III. Infantis nomine non
solùm tutor, sed etiam pater, & quilibet alius bono-
rum possessionem petere potest.l.3.& D. de bon.poss.
3 l.pen. ¶ Secunda quæstio est, intra quod tempus bo-
norum possessio peti possit. Liberis & parentibus præ-
finitum est tempus anni vtilis, ceteris dantur centum
dies vtiles. D. de success. ed.l.1. §. quod dicimus.§.lar-
gius.§.non solùm.& §§.seqq.& Insti.de bonor.possess.
§.cùm igitur.& §.pen.

X. *Quando non petentium partes petentibus accrescant.*

TErtia quæstio est, si ex pluribus simul ad bonorum possessionem vocatis, alij eam petant, alij omittant, ad quos portiones non petentium pertineant. Respondetur, eas tacito iure iis accrescere, qui bonorum possessionem admiserunt. nam qui suam partem omisit, in alterius omittentis portione nihil iuris habet. l. vn. Absolutum est primum caput de bonorum possessione acquirenda.

XI. *De bonorum possessione secundum tabulas.*

SEquitur secundum caput de speciebus bonorum possessionis. Harum aliæ sunt ex testamento, aliæ ab intestato. Ex testamento sunt duæ: altera secundum tabulas, de qua dixi D.h.t.

XII. *De bonorum possessione contra tabulas, quam prætor liberis pollicetur.*

ALtera contra tabulas, quæ datur potissimum liberis, vt docui D.h.t.

XIII. *De bonorum possessione contra tabulas liberti, quæ patronis, liberisque eorum datur.*

SEd & parentibus datur, vt exposui ad tit. D. si à pa- 1
rent. quis man. sit. & patronis, liberísque eorum ad-
uersus testamentum liberti, vt hoc tit. declaratur, &
nos attigimus ad tit. D. de bon. libert. ¶ Nota primò, 2
hanc bonorum possessionem dari non solùm patronis,
sed etiam eorum liberis, vt hæc rubr. ostendit. ¶ No- 3
ta secundò, dari etiam iis, qui ex causa fideicommissi
manumiserunt.l.1.& D. de bonis libert.l.qui ex causa.
49.in princ. ¶ Nota tertiò, certis casibus hanc bono- 4
rum possessionem denegari, quia certis de causis ius
patronatus amittitur: veluti si capitali crimine liber-
tum accusauerit. D.de iu. patron.l.eum patronum.10.
Si munus, donum operas liberto impositas elegit.l.2.
& D.de iu.patron.l.sicut.20. Si conniuente patrono li-
bertus cum ancillis vel colonis principis consortium
habuerit.C.eod.l.2. Si patronus remiserit ius patrona-
tus, ac liberam testamenti factionem liberto conces-
serit. C.eod.l.3. Cessat etiam hæc bonorum possessio,
si libertus minus centum aureis in bonis habeat.C.eod.
l.4.§. τούτων πέρι. & §. πάντα περὶ τῶν πλειόνων. & In-
stit.de bon.libert.§.sed nostra. Item liberi ipsius liber-
ti patrono præferuntur. d. l.4.§. τούτων πέρι. & Instit.
de bon.libert.d.§.sed nostra. ¶ Nota quartò, per hanc 5
bonorum possessionem patronum scripto heredi olim
abstulisse semissem, hodie ex Iustiniani constitutione
trientem. C.de iu patron.d.l.4. §. καὶ δὴ παντελῶς. & In-
stit.de bon.libert.d.§. sed nostra. Sed si scriptus heres
nec adeat nec bonorum possessionem petat, patronus
assem obtinebit. D. de bon. possess.l. 6. in princ. & de
bon.libert.l.si libertus præterito.23.in princ.

XIV. *Vnde liberi.*

HActenus bonorum possessiones ex testamento: sequuntur bonorum possessiones ab intestato quarũ prima est. Vnde liberi, de qua dixi D.lib.38.tit.6

XV. *Vnde legitimi, & vnde cognati.*

SEcunda est vnde legitimi de qua dixi D. eo. libro, tit.7. Tertia est vnde cognati, de qua dixi tit.8. eiusdem libri.

XVI. *De successorio edicto.*

EXpositis bonorum possessionibus communia edicta duo subiiciũtur: Primò successorium edictum, quod exposui D.h.t.

XVII. *De Carboniano edicto.*

SEcũdò Carbonianũ edictum, quod enarraui.D.h.t.

XVIII. *Vnde vir & vxor.*

TErtia bonorum possessio ab intestato est. Vnde vir & vxor, de qua dixi D. h. t. Expositæ sunt species bonorum possessionis.

XIX. *De repudianda bonorum possessione.*

SVccedit tertium caput de repudianda bonorum 1
possessione. ¶ Nota primò, eum posse repudiare, 2
cui

cui delata est.D.de success.ed.l.1.§.1. vnde pupillo delatam, non tutor, sed pupillus tutore auctore potest repudiare.d.l.1.§.tutor. & de bon. poss. l. tutor.8.& filiofamilias delatam pater in fraudem filij repudiare nequit.l.a. Seruo tamen delatam dominus repudiare potest; quia per seruum defertur domino. d. l.1. §. per seruum, & seruus pro nullo habetur. D. de iu.delib.l.
3 1.in princ. ¶ Nota secundò, eum, qui repudiauit, statim à bonorum possessione repudiata excludi, licèt tempora ad petendum præstituta nondum præterierint, ac ceteros admitti. D. de success. ed.l.1.§. qui semel. inter quos ipse quoque admittetur, qui repudiauit. verbi gratiâ filius repudiauit bonorum possessionem. Vnde liberi: hanc igitur amplius petere non potest. sed si alij liberi non sint, adgnatis defertur bonorum possessio Vnde legitimi: ergo idem filius, qui ob repudiationem non potest petere vnde liberi, rectè petet vnde legitimi: vel si emancipatus fuerit, & nulli sint adgnati, rectè petet Vnde cognati. d.l.1.§.sed videndum.

XX. *De collationibus.*

SVperest vltimum caput tractatus de bonorum possessionibus, quod est de effectu. Nam liberi emancipati & descendentes ex feminis, si bonorum possessionem petant, suis heredibus conferre propria bona coguntur, vt & filia dotem sicut exposui D.lib.37.tit. 6. & 7. Et rectè hic titulus inscribitur in plurali numero *de collationibus*: quia complectitur duos illos Digestorum titulos, *de collatione bonorum*, & *de collatione dotis*. Hucusque de bonorum possessionibus.

XXI. *De testamento militis.*

POst successiones prætorias, id est bonorum possessiones, agitur de successionibus ciuilibus, id est, hereditatibus, quæ cùm vel ex testamento deferantur, vel ab intestato. D. de hered. petit. l.1.2. & 3. & fam. ercisc.l.2. in pr. & Instit. per quas person.nob.acquir. §.vlt.meritò præponitur successio ex testamento; quia quamdiu hæc speratur, tamdiu cessat successio ab intestato.D.si tab.test.nul. extab. l.1.in princ. Agendum igitur est hac in parte de testamentis: quorum expositio tribus capitibus consumitur. primum est de testamentis condendis, secundum de eorum effectu, tertium de eorundem accidentibus. In primo capite distinguitur inter testamenta militaria, & paganica. De militaribus dixi D.hoc tit.

XXII. *Qui testamenta facere possint, vel non.*

IN testamentis paganicis quatuor spectantur. Primum est ipse testator: quia in primis videndum est, an is, qui testamentum fecit, testamenti factionem habuerit.D h.t.l.4.

XXIII. *De testamentis, & quemadmodum testamenta ordinantur.*

SEcundum est forma testandi, seu modus testamenti ordinandi. Hæc duo exposita fuerunt sub tit.D. qui test.fac.poss.

XXIV. *De heredibus instituendis, & quæ personæ heredes institui non possunt.*

1 TErtium est heredis institutio: quartum exheredatio: quia nec sine heredis institutione testamentum valet. Instit.de leg.§.ante heredis: nec præteritis
2 suis heredibus. Instit.de exhered.liber. in pr. ¶ Heredum duplex diuisio traditur. Prima diuisio est in heredes institutos, & substitutos.D. de vulga. & pupill. l.1.in pr.Instituuntur vel purè, vel sub conditione: substituuntur autem similiter vel purè, vel sub conditione: & vel directò, vel precariò seu per fideicómissum. Itaq; primò agitur de institutione pura, vt & D.h.t.

XXV. *De institutionibus, & substitutionib. seu restitutionibus sub conditione factis.*

SEcundò de conditionalibus institutionibus & sub- 1
stitutionibus tam directis quàm precariis. Nam omnes vltimas voluntates conditionales sub hoc titulo coniunxit. in Digestis verò de conditionibus institutionum & directarum substitutionum agitur lib. 28.tit. 4. de conditionibus autem legatorum & fidei-
commissorũ lib.35.tit.1. ¶ Nota, substitutiones pro- 2
priè dici eas, quæ sunt directæ: precarias verò appellari restitutiones. & ita debent accipi verba huius rubricæ.

XXVI. *De impuberum, & alijs substitutionibus.*

TErtiò agitur de substitutione directa & pura, id est, quæ nullam habet aduentitiam & accidentariam conditionem. Nam conditio, in quam substitutio ex sua natura confertur, veluti *si Primus heres non erit*, non facit substitutionem conditionalem: sed nihilominùs dicitur pura substitutio.D.de vulg.& pupill.l.qui liberis.8. numquàm enim conditio, quæ est actui essentialis, facit actum conditionalem. D.de lega. j. l. 3. & de condit. & demonstr. l. aliquando.107. Substitutio directa est multiplex, vt hæc rubrica ostẽdit,& nos exposuimus d.tit.de vulg.& pupill. Absoluta est prima heredum diuisio.

XXVII. *De necessarijs heredibus instituendis, vel substituendis.*

ALtera heredum diuisio est tripertita. aut enim 1
sunt heredes necessarij, aut sui, aut extranei. In-
stit.de hered.qual.& differ.in princ. ¶ Necessarij he- 2
redes sunt serui à domino suo heredes instituti. Instit. eod. in princ. qui ex eodem testamento libertatem & hereditatem accipiunt. Instit.de hered.instit.§. seruus autem à domino. (nihil autem refert vtrùm in eodem gradu hereditatem & libertatem accipiant, an in diuersis gradibus, veluti si quis ex tabulis paternis libertatem accipiat, ex pupillaribus fiat pupillo heres necessarius.l.4.Item nihil refert, vtrùm in eo testamento libertas expressè, an tacitè data sit: quia nisi expressè institutioni adiungatur libertatis datio, ipsius institutionis vi tacitè libertas data censetur.l.pen. & Instit. qui & ex quib.caus.manum.non poss.§.idémque iuris) nec instituti sunt sub conditione, *Si volent*. D.de condit. instit. l. verba.12. nec substitutum quempiam habent, arg. l.si filius heres.16.D.de lib.& postum.& l.si
is qui soluendo.57.de hered.instit. ¶ Necessarij ideo 3
dicuntur; quia, velint nolint, heredes esse coguntur. D.de hered.instit.l. necessariis.47. §.vlt. & Institut.de hered. qual. d. §. 1. Hæc dicta sunt de heredibus necessariis.

XXVIII. *De liberis præteritis vel exheredatis.*

SVi heredes partim sunt iam nati, qui instituendi sunt, vel nominatim exheredandi, quia præteriti faciunt testamentum ipso iure nullum. D.de iniust.rup. l.1.& Instit.de exhered.lib.in princ.& sunt quidem iure ciuili etiam necessarij, sed iure prætorio beneficium habent abstinendi. Institut. de hered. qual. §. sui autem.

XXIX. *De postumis heredibus instituendis, vel exheredandis.*

PArtim sunt postumi, qui debent instirui, vel exheredari no præteriti testamentum adgnascendo rumpant. Instit. de exhered. lib. §. 1. De vtrisque, id est, de suis heredib. iam natis, & de suis postumis dictum fuit in ti. D. de lib. & postum. Dictũ est de necessariis, & de suis heredibus: superest, vt dicamus de extraneis.

XXX. *De iure deliberandi, & de adeunda vel acquirenda hereditate.*

1 EXtranei heredes dicuntur qoi extra testatoris po-
testatem sunt constituti. Inst. de hered. qual. §. ce-
rera. quorum proprium est ius deliberandi, de quo di-
2 ctum fuit. D. h. t. ¶ Quia verò deliberatur de adeunda
vel repudianda siue omittenda hereditate; hæc autem
ad effectum testamentorum pertinent: simul de his ac
3 de restamentorum effectibus agere incipit. ¶ Primus
igitur testamentorum effectus est herediratis acquisi-
tio vel amissio. Extranei heredes dicuntur adire here-
ditatem, sui vel necessarij se immiscere vel acquirere
Lege notata ad tit. D. de acquir. vel omitt. heredit.

XXXI. *De repudianda, vel abstinenda hereditate.*

RVrsus extranei dicuntur repudiare, sui vel necessarij abstinere vel omittere. Lege notata ad d. tit. D. de acquir. vel omitt. hered.

XXXII. *Quemadmodum testamenta aperiantur, inspiciantur & describantur.*

SEcundos effectus est, vt mortuo testatore tabulæ testamẽti apetiantur, & inspiciendi ac describendi testamenti potestas fiat, sicut exposui D. h. t.

XXXIII. *De edicto Diui Adriani tollendo, & quemadmodum scriptus heres in possessionem mittatur.*

1 TErtius effectus post aperias tabulas testamenti
locum habet, vt scilicet heres scriptus, in bono-
2 rum possessionem mittatur. ¶ Nota primò, ad hoc vt
heres in possessionem mittatur, opus esse vt testamen-
tum recte formatum proferatur, vt in forma externa
nullum vitium appareat. l. 3. Non obstat autem,
si dicatur laborare alio vitio, putà si falsum, vel
inofficiosum, vel ob filium præteritum nullius mo-
3 menti dicatur. l. 2. ¶ Nota secundò, in posses-
sionem mitti heredem scriptum siue ex asse, siue ex
4 parte. d. l. 3. ¶ Nota tertiò, si controuersia sit inter in-
stitutum & substitutum, præferri institutũ ei qui sub-
stitutus est siue iure directo. l. 1. siue per fideicommis-
5 sum. D. ad senatusconsf. Trebell. l. filiam. 56. ¶ Nota
quartò, heredem ibi mitti in possessionem, vbi sunt
6 res hereditariæ. C. vbi de hered. aga. l. vn. ¶ Nota quin-
tò, hanc missionem in possessionem perpetuò peti
posse: tantùm ei posse opponi vsucapionem, vel lon-
7 gissimi temporis præscriptionem. d. l. 3. ¶ Nota sextò,
hanc missionem in possessionem non posse per appel-
lationem impediri; quoniam appellatio non recipitur.
8 C. quor. appell. non recip. l. 6. ¶ Nota septimò, in eu-
rum bonorum possessionem mitti, quæ testatoris fue-
9 runt mortis tempore. d. l. 3. ¶ Nota octauò, per hanc
missionem non fieri præiudicium iis, qui controuer-
siam faciunt heredi scripto; quia nihilominùs ea con-
trouersia legitimè terminabitur. ead. l. 3.

XXXIV. *Si quis aliquem testari prohibuerit, vel coëgerit.*

QVartus effectus est, quòd hereditas manet penes 1
heredem, cui acqoisita est, nisi ei auferatur tam-
quàm indigno. Causæ autem, propter quas aufertur,
plures sunt. ¶ Prima causa est, si heres testatorem vo- 2
lentem testamentum mutare prohibuerit. ¶ Secunda 3
causa est, si eum coëgerit, vt se heredem scriberet, quæ
duæ causæ expositæ sunt D. h. t.

XXXV. *De his quibus vt indignus hereditas aufertur, & ad senatusconsultum Silanianum.*

TErtia causa est, si heres contra senatusconsultum 1
Silanianum priùs hereditatem adierit, vel boo-
tum possessionẽ petierit, vel se bonis miscuerit, quàm
de seruis quæstio habita sit de testatoris nece. Hanc
caosam exposui D. de senatusconsf. Silan. ¶ Explican- 2
tur hoc titulo etiam aliæ causæ, quæ proponuntur ge-
neralib. huius rubricæ verbis, *De his quibus vt indignis
hereditas aufertur.* ¶ Quarta igitur causa est, si heres 3
inultam necem defuncti reliquerit. l. 1. l. 7. l. sororẽ. 10.
¶ Quinta causa est, si heres ex parte scriptos, testamen- 4
tum falsum dixit per calumniam. l. 2. l. alia 8. ¶ Sexta 5
causa est, si testator in Codicillis, vel per epistolã, eum
declarauerit indignum, quem in testamento heredem
scripserat. l. 4. Expositi sunt testamentorum effectus.

XXXVI. *De codicillis.*

SEquuntur accidentia testamentorum. Primum accidens sunt codicilli, de quibus dixi D. h. t.

XXXVII. *De legatis.*

SEcundum accidens est legatum, quod exposui D. de leg. 1. quædam tamen hic specialiter notabuntur.

XXXVIII. *De verborum significatione.*

NOta primò, verba legatorum & omnino testamentorum interdum obscuram significationem habere. Quocirca de his interpretandis tenendæ sunt regulæ, quas tradidi D. de legat. iij.

XXXIX. *Si omissa sit causa testamenti.*

NOta secundò, heredem institutum, qui in fraudem legatariorum omisit hereditatem ex testamento, & eam adiit ab intestato, nihilominùs ad legata soluenda compelli edicto prætoris, quod enarraui D. h. t.

XL. *De indicta viduitate, & lege Iulia Miscella tollenda.*

NOta tertiò, sæpe contingere, vt coniux coniugi leget sub conditione *si in viduitate permanserit*, seu, *si ad secundas nuptias non transierit*, quo casu lex Iulia Miscella (sic dicta secundum quosdam ab auctore Iulio Miscella, secundum alios probabiliùs ex eo quòd multa varia & miscellanea simul complectebatur) conditionem remittebat, ita vt simul liceret intra annum legatum capere, & ad secundas transire nuptias iuramento præstito, quòd liberorum procreandorum causâ id faceret: post annum verò legatum concedebat præstanti cautionem Mucianam de nuptiis non contrahendis. vt enim aliis casibus, ita & hoc casu conditio in non faciendo consistens, impleta videtur, si præstita sit cautio Muciana, de qua dixi de condit. instit. num. 7. reg. 23. Iustinianus autem hanc legem sustulit, & omnino conditionem viduitatis remisit. l. 2. & 3. Sed nouissimè constituit, vt legatum sub dicta conditione relictum coniugi, intra annum capi non possit;

possit: post annum ita demum capiatur, si cautio Muciana præstita fuerit. Vide No.22.cap.43.& 44.

XLI. *De his, quæ pœnæ nomine in testamento vel codicillis relinquuntur.*

NOta quartò, legatum pœnæ nomine relictum, olim non valuisse, hodie ex Iustiniani constitutione valere. l. vo. & Instit. de leg. §.vlt. Lege, quæ notaui D.h.t.

XLII. *De fideicommissis.*

TErtium testamẽtorum accidens est fideicommissum: de quo dixi ad tit. D. de legat. j.

XLIII. *Communia de legatis & fideicommissis, & de in rem missione tollenda.*

1 POstquàm seorsum egit de legatis, & de fideicom-
missis, deinceps quædam vtrisque communia de-
2 clarat. ¶ Primò tam ex fideicommisso, quàm ex le-
gato dantur tres actiones, rei vindicatio, actio in per-
sonam ex testamento, & actio hypothecaria, sublato
discrimine, quod olim erat inter varia legandi genera,
(id est, per vindicationem, per damnationem, sinendi
modo, & per præceptionem, de quibus Vlp. & Caius
tit. de legatis) sublata etiam solemni in rem missione,
quæ fideicommissi nomine fiebat, cùm heres nõ esset
soluendo. No.39.in pr. Hoc autem nouum ius consti-
3 tuitur prima lege huius tituli. ¶ Secundò legata &
fideicommissa in omnibus & per omnia sunt inter se
exæquata.l.2. quam exæquationẽ exposui D. de leg. j.
4 num.7. ¶ Tertiò, si hi, quibus testator optionem re-
liqoit, in eligendo dissentiant, sorti res committitur.
5 l.3.in princ. ¶ Quartò si testator electionem extraneo
commiserit, isque noluerit, vel non potuerit eligere,
electio legatario vel fideicommissario competit: sic
tamen, vt optimum ex eo genere eligere nequeat. d.
6 l.3.§.1. ¶ Quintò rem legatam vel per fideicommis-
sum relictam heres in damnum legatarij vel fideicom-
missarij alienare nequit. d.l.3.§.penult. & vlt. exceptâ
causâ dotis, vel donationis propter nuptias, si fortè li-
berorũ legitima doti vel donationi constituendæ non
sufficiat. No.39.cap.1.

XLIV. *De falsa causa adiecta legato, vel fideicommisso.*

SExtò tam legato quàm fideicommisso accidit causa: quæ si falsa sit, non vitiat legatum vel fideicommissum, sed pro non scripta habetur. l.2.& D. de cond. & demonstr. l. cùm tale.72.§.falsam. & Instit. de legat. §.longè magis. Lege notata ad tit. D. de condit. & demonstr. num.4.

XLV. *De his, quæ sub modo legata vel fideicommissa relinquuntur.*

SEptimò legatis & fideicommissis accidit modus, de quo dixi D. de condit. & demonstr. num.5.

XLVI. *De conditionibus insertis tam legatis, & fideicommissis & libertatibus.*

OCtauò legatis & fideicommissis accidunt variæ conditiones, vt notaui D.h.t.num.1.

XLVII. *De vsuris & fructibus legatorum, seu fideicommissorum.*

NOnò legatis & fideicommissis propter moram debitoris accedunt vsuræ & fructus, quamuis enim bonæfidei non sint, tamen, quod ad vsuras & fructus præstandos, comparantur causis bonæ fidei. s. in quib. caus. in integr. restit. necess. non est. l.3.& D. de vsur. l.3. in princ. & l. vsuræ.34. Cur ergo dicitur hæc deberi post litem contestatam; l.1. l. 2. in fin. & l. vlt. Quia si mora ante iudicium facta non sit saltem per litis contestationem plerumque fit, id est, nisi heres, à quo legatum vel fideicommissum petitur, iustam habeat litigandi causam. D. de vsur. l. si quis solutioni.24. in princ. est autem iusta litigandi causa, veluti quia Falcidiam deducere volebat. D. eod. d.l.3.& de legat. ij. l. qui in solidum.78.in princ.

XLVIII. *De incertis personis.*

DEcimò olim legatum, aut fideicommissum incertis personis relictum, olim peti non poterat, (nisi sub certa demonstratione relictum esset, veluti, *Qui ex meis adgnatis, qui nunc sunt, primus in Capitolium adscenderit, ei centum do lego*) sed solutum non repetebatur per condictionem indebiti, tamquàm naturaliter deberetur: hodie verò ex Iustiniani constitutione quæ sub hoc titulo posita petiit, indistinctè peti potest, quamuis tutor incertus inutiliter detur. Instit. de leg. §.incertis. & §. sed nec huiusmodi.

XLIX. *Ad senatusconsultum Trebellianum.*

VNdecimò legata & fideicommissa minuũtur per detractionem quartæ Falcidiæ, si excedant dodrantem bonorum Hæc quarta deducitur de fideicommissis ex senatusconsulto Pegasiano, quod Iustinianus transtulit in Trebellianum, vt notaui. D. h.t.

L. *Ad legem Falcidiam.*

DE legatis autem deducitur ex ipsa lege Falcidia, quam exposui. D,h,t,

LI. *De caducis tollendis.*

DVodecimò legata & fideicommissa, aut sunt vti- 1
lia, aut inutilia quæ verò sunt inutilia, partim pro
non scriptis habentur, partim sunt in causa caduci,
partim sunt caduca. ¶ Pro non scriptis habentur, quæ 2
ab ipso initio non valent, vt quia relicta sunt homini
mortuo, vel incapaci; perinde enim habentur, ac si
scripta non fuissent. In causa caduci dicuntur, quæ
post factum testamentum, viuo adhuc testatore defi-
ciunt: quoniam idem ius in his obseruatur, quod in
caducis. Caduca dicũtur, quæ post mortem testatoris
deficiunt, id est, incipiunt non posse capi: ac dicuntur
caduca, quia in fiscum cadunt, id est, confiscantur. Hæc
non solùm in legatis & fideicõmissis, sed etiã in here-
ditatibus obtinent. l.vn.§. & cùm triplici. ¶ Quæ pro 3
non scriptis habentur, substitutis debentur, si qui sint
substituti. sin minùs, debẽtur coniunctis, si verò neque
substituti vlli sint, neque cõiuncti, aut sint quidem sed
hæc accipere aut nolint, aut nõ possint: tunc apud eos
manent, à quibus sunt relicta vt putà heres damnatus
dare fundũ Titio incapaci, eũ fundũ retinet, & quidem
sine onere exempli causâ si Titius cõtemplatione eius
fundi legati rogatus erat dare decẽ Mæuio, heres hoc
fideicõmissum non præstabit. d.l.vn.§. in primo. Quæ
verò aut in causa caduci, aut caduca sunt, ex lege Papia
confiscantur, ex Iustiniani autem constitutione primò
debentur substitutis; deinde his deficientibus, debẽtur
cõiunctis: postremò, si neq; substituti sint, neque con-
iuncti, qui hæc accipiant, apud eos manent cum suo
onere, à quibus relicta fuerunt. d.l. vn.§.in secundo.&
§. in sequenti. In totum igitur sublata est lex Papia,
sublata sunt caduca, & ea quæ erant in causa caduci.

LII. *De his qui ante apertas tabulas hereditatem transmittunt.*

HEreditas alicui non ex asse sed ex parte relicta, item legata & fideicommissa, herede, vel legatario, vel fideicommissario ante apertas tabulas moriente, cadebat in fiscum. Sed constitutio huius tituli excipit relicta liberis testatoris, quæ hi indistinctè ad liberos suos transmittunt. Iustinianus in l. vn. §. in nouissimo. 3. tit. prox. idem statuit in extraneis, hoc excepto, quòd hereditas non adita seu non acquisita non transmittitur. Erant igitur olim quatuor regulæ. I. Heres ex asse institutus, potest adire hereditatem etiam ante apertas tabulas. II. Heres ex parte institutus non potest clausis tabulis hereditatem adire. III. Heres nondum aditam seu acquisitam hereditatem non transmittit ad heredes. IV. Legatario vel fideicommissario clausis tabulis moriente, legatum vel fideicommissum fit caducum. Prima regula vsu retenta est. A ceteris regulis hæc Theodosij constitutio excipit relicta liberis testatoris. Iustinianus secundam regulam in totum abrogauit: tertiá retinuit cum exceptione Theodosij: quartam abrogauit.

LIII. *Quando dies legati vel fideicommissi cedit.*

DEcimò tertiò legatis & fideicommissis communis est diei cessio, de qua dixi D. h. t.

LIIII. *Vt in possessionem legatorum vel fideicommissorum causá mittatur, & quando satisdari debeat.*

DEcimò quartò de legatis vel fideicommissis præstandis heres certis casibus satisdare debet, vt exposui. D. lib. 36. tit. 3. & nisi satisdet, in possessionem rerum hereditariarum legatarius seu fideicommissarius mittitur, vt docui. d. lib. 36. tit. 4. De testamentis & vltimis voluntatibus hactenus.

LV. *De suis & legitimus liberis, & ex filia nepotibus ab intestato venientibus.*

1 POst successionem testamentariam, recto ordine
agitur de successione legitima: cuius duo sunt ordines. In primo ordine vocantur sui & legitimi heredes. Instit. de hered. quæ ab intest. §. 1. nec non qui pro suis habentur, vt nepotes ex filiis, & ceteri descendentes ex feminis. l. si defunctus. 9. & Instit. de hered. quæ
2 ab intest. defer. §. item vetustas. ¶ Suos & legitimos
coniunctim accipimus in hac rubrica, non disiunctim vt D. eo. tit. Nam ibi sub titulo de suis & legitimis heredibus, exponũtur duo gradus heredum ab intestato: hic verò primus tãtùm. Legitimus heres & suus heres differunt, vt genus & species. Etenim legitimus heres attribuitur suo heredi. D. de Carbon. edi. l. 6. §. huic autem. & de succeff. ed. l. 1. §. sed videndum. & patrono. D. si tab. testam. nul. extab. l. 2. & parenti. Instit. de leg. adgn. succeff. §. vlt. & adgnato. Instit. eo. in rub. & in pr.
3 ¶ Nota primò, suos heredes, & quasi suos succedere
in stirpes. Inst. de hered. quæ ab intest. def. §. cum filius.
4 ¶ Nota secundò, descendentibus ex feminis, si concur-
rant cum suis heredibus, tertiam partem hoc iure adimi, & ipsis suis heredibus attribui. d. l. si defunctus. Sed nouissimo iure constitutum est, vt sublata tertiæ partis detractione æquè descendentes ex feminis succedant ac descendentes ex masculis. No. 18. cap. 4.

LVI. *Ad senatusconsultum Tertullianum.*

IN secundo ordine vocantur, qui sunt tantùm legitimi, non etiam sui. Horum alij sunt legitimi ex senatusconsulto: vt mater ex senatusconsulto Tertulliano est legitima heres filij.

LVII. *Ad senatusconsultum Orficianum.*

ET filij ex senatusconsulto Orficiano sunt legitimi heredes matris. Hæc duo senatusconsulta seorsum tractantur in C. vt & in Instit. sed in D. coniunguntur lib. 38. tit. 17.

LVIII. *De legitimis heredibus.*

ALij sunt legitimi ex lege xij. tabularum, vt adgnati proximiores. Instit. de legit. adgn. succeff. in pr. Ex hac parte succeditur in capita. Institut. eod. §. hoc etiam. in fi.

LIX. *Communia de successionibus.*

IVris ciuilis conditori familiare est specialibus tractatibus seu titulis subiicere quædam communia, vt ostendunt varij tituli, veluti, *Communia prædiorum, Communia vtriusque iudicij, Communia de legatis, Communia de manumissionibus, Communia de vsucapionibus.* quod & veteres legumlatores factitasse videntur. D. ad leg. Aquil. l. si seruus seruum. 27. §. & non negat. Postquam igitur separatim egit de successionibus prætoriis, & de successionibus ciuilibus, tam ex testamento, quàm ab intestato: more suo subiicit hunc titulum *Communia de successionibus.* Sunt autem communia hæc: Primum est, non posse eidem succedi ex testamento & ab intestato. D. de diuerf. reg. iur. l. 7. nisi sit miles. Insti. de hered. instit. §. hereditas. verf. nisi. Secundum est, quamdiu spes est successionis testamentariæ, tamdiu cessare successionem ab intestato. l. antequam. 8. & D. de diu. reg. iur. l. quamdiu. 8. Tertium est, in successione ab intestato maiorem rationem haberi ordinis heredum, quàm gradus. vt putà nepos, qui est in tertio gradu, præferitur fratri, qui est in secundo gradu: quia nepos vocatur in primo ordine, frater in secundo. Instit. de gradib. §. repetitis. Quartum est, ab intestato successionem non deferri affini. l. 3. & 7. educatori. l. nutritoribus. 10. hospitii. auth. omnes. Quintum est, seruum successores habere non posse. l. 4.

LIX. *De bonis maternis, & materni generis.*

SExtum est, filiumfamiliàs in peculio castrensi vel quasi castrensi posse, quasi patremfamiliàs, habere heredem ex testamento, non ab intestato, quia pater id occupat iure peculij D. de castr. pecul. l. 1. & 2. In peculio profectitio heredem nullo modo habere posse, cùm patris sit pleno iure. Immo nec in peculio aduentitio, cuius eadem omnino fuit olim ratio, quæ peculij profectitij. Instit. per quas person. nob. acquir. §. 1. Et sanè hodie quoque est eadem ratio, quod ad hoc, vt morte filij occupetur à patre iure potestatis & peculij. Sed in eo est differentia, quòd profectitium (vt dixi) pleno iure est patris: in aduentitio pater habet nudum vsumfructũ, proprietas filiis reseruatur: quod primò fuit constitutum de bonis maternis, id est, quæ mater filiis reliquit. l. 1. Secundò in bonis materni generis, id est, quæ ab auo, vel ab auia, vel ab aliis adscendentibus per lineam maternam profecta sunt. l. 2.

LX. *De bonis quæ liberis in potestate patris constitutis ex matrimonio vel aliàs acquiruntur, & eorum administratione.*

TErtiò in lucris nuptialibus, vt in dote, quam ma- 1
ritus soluto matrimonio lucratur, & in donatione propter nuptias, quam similiter lucratur mulier. l.
1. 3. 4. ¶ Quartò in lucris spõsalitiis, vt in muneribus 2
sponsalitiis. l. 5. ¶ Quintò in omnibus aduentitiis ge- 3
nerali

neraliter. l. 6. & Instit. per quas pers. nob. acquir. §. 1.
4 ¶ Eorúmque administratio ad patrem pertinet. d. l. 6.
5 §. non autem. & l. vlt. ¶ Quibusdam tamē casibus ne
vsusfructus quidem acquiritur patri, sed plenū ius ipse
filiusfamilias habet. I. Si quid filiofamiliâs donatum sit à principe, vel Augustâ. l. 7. II. Si filiusfamiliâs ab extraneo heres institutus nolente patre adeat hereditatem. d. l. vlt. III. Si quid ei ita relictum sit, vt patri nihil acquiri testator velit. Nou. 117. c. 1. Non tamen propterea filiusfamiliâs de iis testari potest: sed eo mortuo, pater omnia occupat iure peculij. ℥. de inoff. testam. l. pen. Lege, quæ scripsi in Analysi Instit. ad pr. tit. quib. non est permiss. fac. testam.

LXI. *De hereditatibus decurionum, nauicu-lariorum, cohortalium, militum, & fabricensium.*

SEptimum est, deficientibus omnibus heredum ordinibus, id est, si neque ex testamento sit successor aliquis, neque ab intestato, quia neque suus heres sit, neque legitimus, neque cognatus, neque coniux. D. quis ordo in poss. seru. l. 1. in pr. bona, tamquam vacantia, fisco deferri. ℥. de bon. vacant. l. 1. pen. & vlt. Sed excipiuntur hoc titulo quædam personæ: quæ quod in aliquo corpore siue vniuersitate sunt. placuit, fisco illud corpus præferri. Cessantibus enim testamentariis & legitimis successoribus, decurioni succedit curia. l. pen. nauiculario corpus nauiculariorum. l. 1. cohortali (id est, præsidis apparitori) cohortales. l. 3. militi legio, aut vexillatio, seu cuneus in quo militabat. l. 2. fabricensi fabricenses. hi sunt, qui in publicis fabricis armorum faciendorum munere funguntur.

LIBER VII.

TITVLVS I.

De vindicta, & apud consilium manumissione.

POSTQVAM libro quarto egit de contractibus realibus, & lib. quinto de contractibus personalibus, & libro sexto de successionibus: cōsequenter hoc septimo libro, secundum ea quæ initio libri quarti proposui, tractat de præiudicio libertatis, seu liberali causa, de dominio, & de possessione. Quatuor itaque partes huius libri constitui commodè possunt: Prima de liberali causa: secunda de dominio: tertia de possessione propriè dicta, secundum quam possidere dicimur: quarta de possessione impropriè dicta, id est, secundum quam non dicimur possidere, sed esse in possessione. In prima parte duo sunt tractatus: Prior de manumissione, per quam homines liberi fiunt: posterior de præiudicio. Prioris tractatus membra quatuor sunt. Primum membrum est de modis manumittendi. Manumittitur autem vel inter viuos, vt vindictâ. D. de manum. vind. aut in consilio principis. l. vlt. & ℥. de libert. & eor. lib. l. 2.

II. *De testamentaria manumissione.*

VEl in vltima voluntate. In qua libertas datur vel iure directo, vel per fideicommissum. Iure directo datur in testamento, ita vt manumissus fiat libertus orcinus, id est, libertus defuncti, non heredis. Instit. de sing. reb. per fidei. rel. §. pen.

III. *De lege Fusia Caninia tollenda.*

INter directam & fideicommissariam manumissionem interiicitur hic titulus de lege Fusia, quæ constituebat seruos intra certum numerum in testamento manumitti nō posse, nec iure directo, nec per fideicōmissum. Eum numerū declarant Vlpian. tit. de libert. §. pen. & Caius lib. 1. Instit. tit. 2. Iustinianus autem hanc legem, tāquam inuidam, & libertatibus inimicā, abrogauit, constitutione huius tituli, quam citat. Insti. eod.

IV. *De fideicommissarijs libertatibus.*

CVm per fideicommissum libertas datur: tunc non testatoris, sed manumittentis libertus fit. Instit. de sing. reb. per fideicomm. relict. §. penult. vers. qui autem. Hactenus primum membrum tractatus de manumissionibus, quod est de modis manumittendi.

V. *De dedititia libertate tollenda.*

SEcundum membrum est de effectu manumissionis. Effectus est libertas seu libertinitas: quæ olim triplex erat, deditiia, Latina, & Romana. Vlp. tit. de libertis. Caius lib. 1. Inst. tit. 1. Theoph. in §. vlt. Insti. de liberti. Iustiniano placuit vnum esse libertatis genus: itaque omnes libertos in ciuitatem Romanam retulit. d. §. vlt. hoc igitur titulo libertatem dediticiam tollit.

VI. *De Latina libertate tollenda, & per certos modos in ciuitatem Romanam transfusa.*

LAtinam libertatem hoc titulo tollens constituit, vt quibus modis olim manumissi fiebant Latini, id est, si inter amicos vel per epistolam manumitterentur, his modis hodie fiant ciues Romani. Nouissimè autem constituit, vt omnes manumissi non solùm sint ciues Romani, sed etiam ingenui, saluo tamen iure patronatus. No. const. 78. Absolutum est secundum membrum.

VII. *De communi seruo manumisso.*

TErtium membrum est de personis manumitten- 1
tibus vel manumissis: nam hæ personæ simul cōsiderantur, quia inter se referuntur, vt putà idem est quærere an non dominus possit manumittere, & an
seruus alienus manumitti possit. ¶ Nota primò, si 2
vnus ex duobus dominis, seruum communem manumittat, iure veteri eum partem suam amittere, eámque socio accrescere, videlicèt si vindictâ, vel censu, vel testamento manumittat: nam aliter manumittendo nihil agit. Vlp. tit. de libert. §. communem. sed ex Iustiniani constitutione seruus quocumque modo ab vno ex dominis manumissus, liber fit; sociis autem manumissor pro illorum partibus iustum pretium ipsius Iustiniani constitutione definitum præstare tenetur: quia siue vnus, siue plures socij sint, partem suam manumittenti vendere cogūtur. l. 1. & Inst. de donat. §. vlt.

VIII. *De seruo pignori dato manumisso.*

NOta secundò, dominum, qui seruum suum specialiter pignerauit, non posse eum inuito creditore manumittere. l. 1. siue sit soluendo. D. de manum. l. 3. siue non sit soluendo. ℥. de necess. seru. hered instit. l. 1. Qui verò generali rerum suarum hypotheca seruum quoque est complexus, eum nihilominùs manumittere potest. D. in quib. caus. pign. tac. contrah. l. est differentia. 9. & qui à quib. manu. l. generaliter. 29. in princ.

IX. *De seruis reipub. manumittendis.*

NOta tertiò, etiam seruos reipublicæ manumitti, & ciues Romanos fieri posse. l. 3.

X. *De his qui à non domino manumissi sunt.*

NOta quattò, eum, qui non est serui dominus, non posse eum directò manumittere, nisi domino consentiente. D. qui & à quib. manum. l. si seruo. 20. vel ratum habente. l. 1. per fideicommissum autem posse. C. de fideicommiss. libert. l. 6.

XI. *Qui manumittere non possunt, & ne in fraudem creditorum manumittatur.*

NOta quintò, interdũ dominum non posse seruum suum ad libertatem producere, veluti si in fraudem creditorum contra legem Æliam Sentiam manumittere velit. D. h. t. & Instit. qui & ex quib. caus. manum. non poss.

XII. *Qui non possunt ad libertatem peruenire.*

NOta sextò, quosdam frustra manumitti, quia non possunt ad libertatem peruenire, sed post manumissionem serui manent, vt damnati in perpetua vincula. l. 1. & quos dominus in testamento prohibuit manumitti. l. 2.

XIII. *Pro quibus causis pro præmio libertatem accipiunt.*

QVod superiori titulo diximus, quosdam non posse manumitti & liberos fieri, patitur exceptionem, nisi ob aliquod factum libertatem pro præmio accipere debeant, veluti si raptorem virginis detexerit. l. pen. aut desertorem militiæ l. vlt.

XIV. *De ingenuis manumissis.*

NOta septimò, ingenuum manumissum non effici libertinum, sed manere ingenuum, quia manumissio natalibus non officit. Instit. de ingenuis. §. vlt. Absoluimus tertium membrum.

XV. *Communia de manumissionibus.*

QVartum & vltimum membrum est de his, quæ omnibus manumissionibus communia sunt. Solet enim Iustinianus specialibus præceptis communia subiicere, vt notaui ad tit. C. commun. de manumiss. Noua igitur quædam omnibus manumissionibus communia hoc titulo constituuntur. I. Si tam proprietarius quàm fructuarius seruo libertatem dederint, liber pleno iure fit. Proprietario solo manumittente, fit quidem liber, & manumittentis libertus, sed quamdiu vsusfructus durat, apud fructuarium manet quasi seruus. Fructuario solo libertatem tribuente, manet seruus proprietarij: sed nisi fructuarius ei cesserit vsumfructum, seruus ei seruire, quamdiu fructuarius viuet, non cogetur. l. 1. in princ. II. Parentes per quoscumq; liberos manumittere seruos suos possunt. d. l. 1. §. 1. III. Minor 30. annis quocumque modo manumissus, fit ciuis Romanus. l. 2. licèt olim non posset. Vlp. tit. de libertis. §. eâdem. Theoph. in §. vlt. Instit. de libert. IV. Si quis sine vxore constitutus ancillam in concubinatu habuit, nisi de ea tamquam serua disposuerit, moriens censetur ei tacitè libertatem relinquere; nec non liberis, si quos ex ea procreauit. l. vltim. Hucusque de manumissione.

XVI. *De liberali causa.*

COnsequenter dicendum de iudicio liberali, de quo dixi D. h. t. quædam tamen specialiter notabimus titulia sequentibus.

XVII. *De assertione tollenda.*

DE liberali iudicio multa specialiter notanda occurrunt. Nota primò, cùm quis seruus dicitur, quia seruus nec per se nec per procuratorem in iudicio stare potest, opus fuisse assertore, qui suo periculo causam ageret & satisdaret iudicio sisti, & res saluas fore, quas is tenet qui seruus esse dicitur. Cod. Theod. de lib. cau. l. 1. & 2. Sed Iustinianus hoc titulo assertionem tollit, ei qui ex libertate in seruitutem vindicatur, permittens per se vel per procuratorem litigare: ei verò, qui ex seruitute in libertatem asseritur, per se causam agere.

XVIII. *Quibus ad libertatem proclamare non licet, & de rebus eorum, qui ad libertatem proclamare non prohibentur.*

NOta secundò, non omnes posse proclamare in 1
libertatem vt notaui D. h. t. ¶ Nota tertiò, pe- 2
culium seu bona eius, qui de statu suo litigat, seque-
strò deponi, si ex seruitute proclamet in libertatem. l.
vlt. & C. tit. prox. l. 1. §. 1. & C. tit. prox. l. vlt.

XIX. *De ordine cognitionum.*

NOta quattò, iudiciũ liberale vocari præiudicium: quia si cum alio quocumque siue ciuili siue criminali concurrat, ante illud agitatur, eique præiudicium facit. l. 1. & C. de euict. l. si status. 18. & ad leg. Iul. de adult. l. quoniam. 16. Lege notata in Anal. ad §. præiudiciales. Instit. de action.

XX. *De collusione detegenda.*

NOta quintò, eum, qui per collusionem liber iudicatus est, seruum fieri detegentis collusionem, vt notaui D. h. t.

XXI. *Ne de statu defunctorum post quinquennium quæratur.*

NOta sextò, quæstioni de statu defuncti præscribi quinquennio. Lege notata. D. h. t.

XXII. *De longi temporis præscriptione, quæ pro libertate, & non aduersus libertatem opponitur.*

DE statu autem viuentis præscribi longo tempore, id est, decem aut viginti annis, videlicèt si quis in seruitutem vindicetur. Nam in libertatem proclamare quandocumque potest. l. vlt.

XXIII. *De peculio eius qui libertatem meruit.*

NOta septimò, inter viuos manumisso peculium, nisi adimatur, tacitè concessum videri. secus, si manumittatur in vltima voluntate. l. vn. & Instit. de legat. §. peculium. eum sim.

XXIV. *De senatusconsulto Claudiano tollẽdo.*

NOta octauò, sublatum esse à Iustiniano senatusconsultum Claudianum, quo cauebatur, vt mulier se alieno seruo iungens post trinam domini denunciationem, eius dominio vnà cum suis bonis subiiceretur. l. vn. & Instit. eod. tit. Absoluta est prima huius libri pars, quæ est de manumissionibus, & liberali causa.

XXV. *De nudo iure Quiritium tollendo.*

SEquitur secunda pars, quæ est de dominio: cuius definitionẽ & diuisiones proposui. D. de acqui. rer. dom. Erat olim & alia diuisio; quoniã alij erãt domini Quiritium, qui habebant dominium legitimum: alij bonorum domini, qui naturale dominium habebant. (hos Theoph. in §. vlt. Instit. de libertinis *bonitarios* appellat) alij pleno iure domini, qui tam legitimum quàm naturale dominium habebant. Exempli causâ seruum sibi mancipatum pleno iure Titius habebat: hunc Semptonio si venderet & traderet sine mancipatione,

nudum

nudum ius Quiritium retinebat; quod ideo dicebatur nudum, quia omni effectu carebat. Sempronius autem dicebatur seruum in bonis habere, & omnibus dominij effectibus fruebatur. Sed Iustinianus nudum ius Quiritium sustulit, consequenter ius ei oppositum, id est, eorum qui in bonis habere dicebantur, sustulit; adeo vt, quantum ad hoc, quicumque sunt domini, pleno iure domini sint.

XXVI. *De vsucapione pro emptore, vel pro transactione.*

TRia ferè de dominio nosse oportet, definitionem,
1 diuisionem, acquisitionem: ac superior quidem titulus ad diuisionē dominij spectat: deinceps dicēdum
2 est de eo acquirendo. ¶ Inter modos dominij acquirendi est vsucapio, de qua dixi ad tit. D. de vsurpat. &
3 vsucap. ¶ Sunt autem varia vsucapionum genera, prout variæ sunt causæ seu tituli quibus vsucapitur. Primus titulus est emptio, de quo dixi D. ad tit. pro emptore. Secundus est transactio. l. pen. & D. de vsurpat. & vsucap. l. cùm solus. 29.

XXVII. *De vsucapione pro donato.*

TErtius titulus est donatio, de quo dixi D. h. t.

XXVIII. *De vsucapione pro dote.*

QVartus titulus est dos, de quo dixi D. h. t.

XXIX. *De vsucapione pro herede.*

QVintus titulus est hereditas, de quo dixi D. h. t.

XXX. *Communia de vsucapionibus.*

MOre suo (quem notaui s. ad tit. comm. de successi.) specialibus titulis generalem subijcit, in quo communia omnibus vsucapionibus proponuntur. Quatuor autem in omnibus vsucapionibus requiruntur. I. Vt res possit vsucapi. II. Continuata possessio per tempus lege definitum. III. Bona fides. IV. Iustus titulus, vt exposui ad tit. D. de vsurpat. & vsucap. num. 4. & 5.

XXXI. *De vsucapione transformanda, & sublata differentia rerum mancipi & nec mancipi.*

1 EX quatuor illis, quæ in vsucapione perficienda requiri diximus, duo posteriora ita nunc obtinent, vt & olim obtinuerunt: duo priora sunt à Iustiniano transformata, iure antiquo correcto & emendato per constitutionem huius tituli. Nam primò, quod ad rem vsucapiendam attinet, prædia prouincialia olim non poterant vsucapi, sed ex Iustiniani constitutione possunt. Secundò, quod ad tempus possidendi spectat, olim res mobiles vsucapiebantur anno, immobiles triennio: hodie res mobiles triennio, immobiles inter præsentes decennio, inter absentes annis viginti vsu-
2 capiuntur. Instit. de vsucap. in pr. ¶ Expnsui primam partem rubricæ, iam exponam secundam. Res mancipi dicebantur, qua mancipari poterant, nec mancipi, quæ mancipari non poterant. Mancipatio erat alienatio, quæ certis verbis fiebat, libripende & quinque testibus præsentibus. Res mancipi erant prædia in solo Italico, tam rustica, quàm vrbana: seruitutes prædiorum rusticorum: serui: quadrupedes, quę dorsu collóve domantur, vt boues, muli, equi, asini, ceteræ res nec mancipi erant. Elephanti quoque & Cameli, quamuis collo dorsóve domentur, tamen nec mancipi sunt; quia bestiarum numero sunt. Vlp. tit. de domin. & acquis. rer. Quoniam igitur prædia Italica, quæ mancipi erant, vsucapi poterant; prouincialia verò, quæ nec mancipi erant, vsucapi non poterant: apparet, in rerum immobilium vsucapione differentiam fuisse inter res mancipi & nec mancipi tametsi in rebus mobilibus nullam fuisse differentiam constet ex Vlpiano d. tit. §. vsucapione. Cùm autem Iustinianus constituerit prædia prouincialia posse vsucapi, iam, quod ad vsucapiones attinet, nulla est omnino inter res mancipi & res nec mancipi differentia. Verùm eò ampliùs Imperator hāc rerum distinctionem in totum sustulit, cùm enim mancipationes non sint in vsu, absurdè diceretur, alias esse res mancipi, alias nec mancipi. Dictum est de dominio: consequenter dicendum de possessione.

XXXII. *De acquirenda & retinenda possessione.*

ALia est possessio propriè dicta, secundum quam possidere dicimur: alia impropriè, secundum quam non dicimur possidere, sed esse in possessione, vt notaui D. h. t. num. 1. Eodem igitur ordine vtens in Codicis compositione, quo in Pandectis est vsus, primo loco agit de possessione propriè dicta, de qua tria pertractat. Vnum est de possessione acquirenda. Alterum de possessione retinenda, vel amittenda. (Hæc duo, retiere & amittere, sunt inter se contraria, quocirca qui alterum expressè proponit explicādum, altetu quoque tacitè proponit. Eadē igitur est vis huius rubricæ, *De acquirenda & retinenda possessione*, & rubricæ Digestorū. *De acquirēda vel amittenda possessione.*

XXXIII. *De præscriptione longi temporis [decem vel viginti annorum.]*

TErtium est de effectu possessionis. Sunt autem 1
possessionis duo effectus præcipui: videlicet vsucapio, de quo iam dictum est: & præscriptio, de qua deinceps dicemus. ¶ Præscriptio hoc loco est exce- 2
ptio ex certi temporis possessione competens: quæ quidem, tamquam genus plures species sub se complectitur. ¶ Prima est præscriptio longi temporis. Nota 3
primò, longum tempus dici decennium inter præsentes, viginti annos inter absentes. l. pen. & vlt. & ỹ. quib. non obiic. longi temp. præscrip. l. pen. ¶ Nota secun- 4
dò, aliam esse præscriptionem longi temporis cum titulo, quæ est species vsucapionis, id est, vsucapio rerum immobilium. D. de vsurpat. & vsucap. l. ei à quo. 21. aliam præscriptionem sine titulo. D. si seruit. vindic. l. si quis diuturno. 10. in princ. quæ est exceptionis species, de qua hic agitur. Sunt, qui putant nullam esse præscriptionem sine titulo, propter l. 4 h. t. malè intellectam. Nam ea lex non negat possessionem ei prodesse, qui sine titulo possidet, sed negat alienam possessionem alteri prodesse, qui sine titulo in solam possessionem successit, etenim tempus, quo tu possedisti, mihi prodest, si à te rem emam, vel tibi heres extitam; sed, si possessionem à te relictam occupem, mihi non prodest. ¶ Nota tertiò, in hac præscriptione non mi- 5
nùs quàm in vsucapione requiri possessionem continuatam, & bonam fidem ab initio. l. 1. 1. 6. & pen. Iure autem canonico omnis præscriptio bonam fidem toto tempore requirit. extrà de præscrip. c. 5. & c. vlt.

XXXIV. *In quibus causis cessat longi temporis præscriptio.*

NOta quartò, præscriptionem longi temporis in- 1
terdum cessare: idque contingere vel ratione causæ, de qua est quæstio, vel ratione personæ. ¶ Cau- 2
sæ sunt in duplici differentia. Nam longi temporis

præſcriptio contra aliquem ceſſat; vel quia breuiori
tempore ab agendo excluditur; (veluti ſi rem mobi-
lem vindicare velit ab eo qui bona fide poſsidet cum
iuſto titulo: quia cùm triennium excludat volentem
agere, ſuperflua eſt præſcriptio decem aut viginti an-
norum.l.2.) vel quia etiam poſt longum tempus actor
admittitur vt in ſequentibus caſibus. I. Si quis in per-
ſonam agat, vt ex mutuo, commodato, depoſito. Ĵ.
tit.prox.l.5. II. Si actionem mixtam mouere velit, vt
petitionem hereditaris.l.4. & ſ̄. de petit. hered.l.7.vel
actionem communi diuidundo, vel familiæ erciſcun-
dæ.l.3. III. Si rem à non poſsidente vindicet. l.vltim.
IV. Si dominus rem vindicet à conductore. l. 1. V. Si
ſocius partẽ ſuam petat à ſocio totum poſsidente.d.l.3.

XXXV. *Quibus non obiicitur longi temporis præſcriptio.*

1 QVod ad perſonas attinet, præſcriptio cum effectu
non obtinet, vel ratione perſonæ præſcribere vo-
lentis (nam qui conueniri non poteſt, vt quia in ex-
peditione occupatus eſt, non præſcribit.l.1.) vel ratio-
ne perſonæ cõtra quam aliquis vult præſcribere. Nam
ei qui in integrum reſtitui poteſt præſcriptio non no-
cet.l.6. & 7. vt minori. l.3. militi in expeditione occu-
pato.l.vlt.& omnino abſenti reipub.cauſa.l.2. & 4. ca-
2 ptiuo.l. 6. ¶ Nota de præſcriptione ſubduci tantùm
tempus minoris ætatis, vel expeditionis, vel captiui-
tatis, vel abſentiæ, reſiduum vero ad præſcribendum
computari.l.6.& ll.ſeqq.

XXXVI. *Si aduerſus creditorem præſcriptio opponatur.*

IN creditore autem agente hypothecariã, ſpecialis
adhibetur diſtinctio. Aut enim agit contra extra-
neum bonæ fidei poſseſsorem, aut contra extraneum
malæ fidei poſseſsorem, aut contra debitorem, ſiue
heredem debitoris, aut contra poſteriorem credito-
rem. Primo caſu longi temporis præſcriptione ſum-
mouetur.l.1.& 2.& ſ̄. de oblig. & act.l.7. & l.vlt. & Ĵ.
de euiction. l. ſi obligata. 19. reliquis caſibus eſt locus
præſcriptioni longiſsimi temporis, id eſt, 30. vel 40.
annorum, vt docebo tit.39.num.4.

XXXVII. *De quadriennij præſcriptione.*

SEcunda eſt præſcriptio quadriennij, quæ datur
I. Contra fiſcum bona quaſi vacantia petentem. l.
1.& D.ſi quis omiſ.cauſa teſt.l.6.§.certè. currit autem
quadriennium à die, quo bona vacare cœperunt. D.de
diuerſ.temp.præſcript.l.intra.10.§.1.& de iu. fiſc.l.1.§.
Diuus. II. Fiſco, qui rem alienam vendidit, ſi rei vin-
dicatione à domino, vel actione hypothecaria à credi-
tore pigneratitio conueniatur. nam is qui à fiſco emit.
ſtatim ſecutus eſt.l.2. III. Domui principis vel Augu-
ſtæ in caſu simili. Nam quod Zeno in d.l.2 ſtatuit de
venditione fiſcali, idem ſtatuit Iuſtinianus de vendi-
tione facta quaſi ex priuatis rebus principis, vel Au-
guſtæ.l.3.& Inſtit.de vſucap.§.vlt.

XXXVIII. *Ne rei dominicæ vel templorum vindicatio temporis præſcriptione ſummoueatur.*

COntra domum autem principis, neque annalis,
neque alia temporalis præſcriptio datur ad ſum-
mouendam vindicationem rei dominicæ, id eſt, ad
priuatum principis patrimonium pertinentis. Quod
de templis additor in rubrica, non tractatur in vlla le-
ge huius tituli. A veteribus interpretibus ita accipi-
tur, quaſi dicatur vindicari res dominica, & res tem-
plorum, & [illegible]ei vindicatio quocumque tempore detur
eccleſiæ, vt domui principis. Sed rectiùs Cuiacius in-
telligit vindicationem templorum, quæ ad paganos
pertinuerant, & iuris publici vel rei priuatæ eſſe cœpe-
runt. Cod.Theod.de io.fiſ.l.8.& de loc.fun. in emph.l.
5. quomodo templa accipiuntur etiam ſ̄.tit. de pagan.
& ſacrif. & templ. & Ĵ. de omni agro deſer. l. 6. & de
fund.patrim.l.vlt.& de diuerſ.præd.vrb. & ruſtic.tem-
plor.in rubr.& C.Theod.de fi.cathol.l.1.

XXXIX. *De præſcriptione triginta vel quadraginta annorum.*

TErtia eſt præſcriptio longiſſimi temporis, id eſt, 1
triginta vel quadraginta annorũ. ¶ Nota primò, 2
omnes actiones, quę breuiori tempore non terminan-
tur, finiri triginta annis l.3. id eſt, actiones, quæ olim
erant perpetuæ & immortales. Inſti.de perpet.& tem-
por.act.in pr. ¶ Excipiuntur, quæ omnino perpetuæ 3
manſerunt, & quæ quadraginta annis finiuntur. Per-
petuæ manſerunt I. Quæſtio de cõditione curiali.l.5.
II. Quæſtio de conditione adſcriptitia. Ĵ.de agric.cenſ.
& colo.l.pen. III. Exactio publicarum functionum &
tributorũ.l.6. ¶ Quadraginta annis finiuntur. I. Quæ 4
conteſtatæ ſunt. Ĵ.tit.prox.l.1.§.1. II. Actio hypothe-
caria.d.§.1.ſubdiſtinctione tamen. Aut enim creditor
agit hypothecariã contra extraneum poſſeſſorem, aut
contra debitorem eiúſve heredem, aut cõtra poſterio-
rem creditorẽ. Primo caſu actio hypothecaria finitur
triginta annis.l.3.& l.7.in pr. niſi propter bonã fidem
poſſeſſoris ſummoueatur præſcriptione longi tẽporis,
vt expoſui ſ̄.tit.36. Secundo caſu finitur quadraginta
annis.d.l.7.§.1. Tertio caſu, viuo debitore præſcribitur
quadraginta annis, poſt mortem debitoris triginta an-
nis. & ſi poſſeſsio iungatur tẽporis quo debitor vixit,
& temporis poſt eius mortem currentis, præſcribitur
quadraginta annis.d.l.7.§.ſed cùm illud. Eadem diſtin-
ctione vtimur, ſi poſterior creditor priori pecuniam
offerre velit, vt ab eo pignus accipiat. nam quãto tem-
pore poſterior creditor præſcribit cõtra priorem vin-
dicantem pignus, tanto tempore prior præſcribit con-
tra poſteriorem qui debito oblato pignus vindicare
vult.d.l.7.§.eodem. Alia ratio eſt, ſi debitor debitum
creditori offerat vt pignus luat: nulla enim temporis
præſcriptione ſummoueri poteſt. Cur hac tam variè?
Quia ſecundus creditor habet ius offerẽdi primo cre-
ditori & hoc ius actioni accedit, quæ ipſi ſecũdo cre-
ditori competit: in debitore autem nõ eſt ius, ſed mera
facultas offerẽdi, quæ eſt facti iis verò quæ ſunt facti,
non præſcribitur. D. de via publ. & itin. publ.refic.l.x.
ſed tantùm iis quæ ſunt iuris, vt actionibus. l.3. in pr.
vide Gul.lib.2.obſeru.18. ¶ Nota ſecundò, hanc præ- 5
ſcriptionem contra omnes currere, etiam abſentes, &
minores 25. annis, ſine ſpe reſtitutionis in integrum,
exceptis ſolis pupillis contra quos non currit.l.3.l.7.in
pr.& §.1. quamuis præſcriptio longi temporis contra
minores non currat. ſ̄.in quib. cauſ. in integ. reſtitut.
non eſt neceſ. l. vlt. & contra eam alij reſtituantur. ſ̄.
quib.non obiic.longi temp.præſcript.l.6.& 7. ¶ Nota 6
tertiò, hanc præſcriptionem non currere contra poſſi-
dentem.l.7.§.immo. ¶ Nota quartò, hãc præſcriptio- 7
nem iis denegari, qui ita rem tenent, vt pro ea certam
mercedem præſtent, vt colonis.l.2.& emphyteutis.l.7.
§.vlt. ¶ Nota quintò, præſcriptionem contra quam- 8
libet actionem ex ea die currere, qua cœpit agi poſſe.
l.3.l.7.§.1.& §.illud.& Ĵ.tit.prox.l.1.§.1. Ideirco ſi pen-
ſiones

siones vel reditus annui vel menstrui debeantur, sin-
gulis seorsum præscribitur ex quo peti possunt. vt cō-
tra petitionem pensionis quæ superiori anno soluen-
da erat, præscriptio hoc anno currere incipiet: & eius
quæ hoc anno solui debet, sequenti anno currere inci-
9 piet: & ita de ceteris iudicandum. l.7. §.pen. ¶ Nota
sextò, debitorē soluentem vsuras, non præscribere, nisi
10 ex quo vsuras soluere desierit. l.pen. §. vlt. ¶ Nota de-
cimò, præscriptionis cursum desinere, si præscriptio
interrumpatur. quibus autē modis interrumpatur, do-
11 cebo cōmodiùs tit. seq. ¶ Nota vndecimò, licet præ-
scriptio longi temporis bonam fidem requirat. ꝯ. de
præscript. lon. temp. l.1.2.6. & pen. & iure Canonico in
omni præscriptione bona fides omni tempore sit ne-
cessaria, vt eo. tit. notaui num.5. tamen hāc longissimi
temporis præscriptionē iure ciuili non requirere bo-
nam fidem, nequidem ab initio. in effectu tamen dif-
ferētia est inter bonæ & malæ fidei possessorē. is enim,
qui possessionem rei à se præscriptæ amisit, si bonam
fidem habuit, eam rem omnimodo à quocunque pos-
sessore vindicare potest. si malam fidem, non potest
rem vindicare. l.pen. §.1. nisi aduersus violentum pos-
sessorem. d.l.pe. §. sed hæc. Sed etsi absente eo qui præ-
scripsit, ideóque ad litem vocato non respondente, ad-
uersarius per sententiam iudicis rem obtinuerit: ille
intra annum se exhibens, & de lite suscipienda cauēs,
rem recipiet. d.l.pen. § pen. nisi post litem contestatam
lite deserta abesse cœperit. ꝯ. de iudic. l. properandum.
12 13. §. sin autē reus. ¶ Huius igitur præscriptionis lon-
gissimi temporis duo sunt effectus. I. Exceptio, quæ
ei qui præscribit, possidēti datur indistinctè. II. Actio
seu vindicatio. in qua distinctionem expositam adhi-
bemus. d.l.pen. §.1.

XL. *De annali præscriptione Italici contractus tollenda, & de diuersis temporibus, & exceptionibus & præscriptionibus, & interruptionibus.*

1 QVarta est annalis præscriptio, quæ olim in con-
tractibus Italicis locum habebat: nam quibus
actionibus in prouinciis præscribebatur triginta an-
nis continuis, in Italia præscribebatur anno vtili. Sed
hanc annalem præscriptionem Iustinianus abrogauit.
l.1. constituens, vt æquè ex Italicis atque ex prouin-
2 cialibus cōtractibus actiones durent 30. annos. ¶ Ex-
positis specialiter variis præscriptionibus subiiciun-
tur, methodo Iustiniano familiari, quædam omnibus
3 præscriptionibus cōmunia. ¶ Notandum igitur pri-
mò, præscriptiones sumi ex diuersis temporibus. Vnde
in secunda parte huius rubricæ proponitur dicendum
de diuersis temporibus, de quibus actum est in Dige-
4 stis, lib.2. tit.12. ¶ Notandum secundò, præscriptio-
nem sub se complecti multas species suprà expositas,
& esse speciem exceptionis. vnde tertia pars huius ru-
bricæ est de exceptionibus & præscriptionibus. Lege
5 notata ad tit. D. de exceptionibus. ¶ Nota tertiò,
præscriptioni contrariam esse interruptionem, de qua
est quarta rubricæ pars. omnis enim præscriptio con-
tinuatam non interruptam possessionem requirit. Le-
ge, quæ scripsi ad tit. D. de diuers. tempor. præscript.
num.2.

XLI. *De alluuionibus, & paludibus, & pascuis ad alium statum translatis.*

NOta quartò, ad eum, qui fundum præscripsit,
pertinere etiam quod per alluuionē fundo quan-
documque accessit: quia quod per alluuionem fun-
do accedit, fundum sequitur, & fundi possessori ac-
quiritur. D. de Public. in rem act. l. si ego. 11. §. quod
tamen. & neque ad fiscum, neque ad alium pertinet
vllo modo, neque separatim censetor l. 3. vbi idem
constituitur de paludibus, & pascuis, quæ sumpti-
bus possessorum ad frugum fertilitatē sunt translata.

XLII. *De sententijs præfectorum prætorio.*

POstquàm dictum est de his qui possident: nunc 1
dicendum de his qui sunt in possessione: nam
aliud est possidere, aliud in possessione esse. D. de ac-
quir. poss. l.3. §. vltim. l. si quis ante. 10. §.1. Ergo in
sequenti huius libri parte declarantur causæ & effe-
ctus missionis in possessionem. ¶ Causæ præcipuæ 2
sunt duæ, sententia & cessio bonorum. ¶ Quod ad 3
sententiam attinet, proprium est sententiæ præfecti
prætorio, vt ab ea non appellari, sed tantùm suppli-
cari principi possit. l.vn. & D. de offic. præf. prætor. l.
vn. §. his cunabulis.

XLIII. *Quomodo & quando iudex sententiam proferre debeat præsentibus partibus, vel vna absente.*

GEneraliter autem de sententiis iudicum tria oc- 1
currunt enarranda. I. Videndum, quæ requiran-
tur vt sententia valeat. II. Exponendi sunt eius effe-
ctus. III. Dicendum de translatione litis ad manus au-
ditorum. ¶ Quod ad primam inspectionem attinet, 2
vt sententia valeat, primò regulariter requiritur vt
coram vtraque parte dicatur, quia tantùm inter præ-
sentes valet. D. de re iudic. l. de vno quoque. 47. in prin.
nisi quis post litem contestatam abiit: tunc enim eo
absente sententia fieri poterit. l. vlt. & ꝯ. de lib. cau. l.4.
l. iuxta. 40. dummodo sex obseruentur. I. Ne iudicetur
die feriata. l.4. II. Ne alio loco sententia pronuncietur,
quàm eo, quem iudex præscripsit. l.5. III. Ne absens sit
pupillus indefensus, vel adultus sine curatore. l. 6. &
D. de re iudic. l. acta. 45. §. vlt. l. contra. 54. in pr. IV. Ne
ob necessariam & inenitabilem causam abfit. l.pen. &
ꝯ. quib ex caus. maior. l.1. & D. de minorib. l.7. §. vlt. &
de re iudic. d.l. contra. in prin. V. Vt primum ternis li-
teris vel edictis, aut vno pro omnibus vocetur, deinde
de cognitionis die citetur voce præconis. l. consenta-
neum. 8. & D. de iudic. l. si prætor. 75. l. ad peremto-
rium. 68. cum 5. legib. sequētib. VI. Ne absens damne-
tur quasi contumax, cùm non sit contumax. l.4 & D.
quæ sen. si. appell. l.1. §. pen. Contumax est, qui tribus
edictis propositis, vel vno pro tribus quod peremto-
rium appellatur, literisve euocatus, præsentiam sui fa-
cere contemnit. D. de re iudic. l. contumacia. 53. §.1.
¶ Porrò cùm vnà tantùm parte præsente iudicatur, non 3
est omnimodò iudicandum secundum præsentem, sed
secūdum eum qui bonā causam habet, proinde etiam
absens interdum vincet. l.1. & D. de iudic. l. & post. 73.
in pr. Exposui quando & quomodo iudex [illegible], id
est, vna parte præsente iudicet. ¶ Hæc dicta sint de iu- 4
diciis ciuilibus. nā de criminalib. hîc non agitur. vtrùm
autem in criminalibus absens defendi vel damnari
possit, exposui cent.2. quæst.40.

XLIV. *De sententijs ex periculo recitandis.*

SEcundò requiritur vt sententia ex libello seu scri- 1
pto recitetur à iudice. l.2. & 3. ¶ Hic libellus sen- 2
tentiam

tentiam iudicis continens appellatur in hac rubrica
periculum. sic habent vetusta exemplaria: & hanc le-
ctionem probat Cuiac. hic in Parat. & Obs. lib. 20.
3 cap.25.alij legunt *breuiculo*. ¶ Ergo sententia ipso iure
non valet:nec opus est vt appellatione rescindatur,se-
quentibus casibus. I. Si sit dicta,non lecta.d.l.3.nisi le-
uis causa sit ,præsertim vitium personarum. No. 83. in
princ. II. Si libellus sit editus litigatoribus non lectus
à iudice.l.1. III. Si recitata sit ab alio, quàm à iudice,
nisi sit iudex illustris, qui per officiales vel ministros
suos eam recitare possunt. d.l. 2. IV. Si non publicè,
sed in secreto loco, non præsentibus officialibus à iu-
dice recitata sit. J. tit. prox.l.6. Hæc in sententiis de-
finitiuis obtinent, quæ propriè vocantur sententiæ;
non etiam in interlocutionibus iudicum, quæ à sen-
tentiis propriè dictis differunt, vt sequens titulus
ostendit.

XLV. *De sententiis & interlocutionibus omnium iudicum.*

TErtiò requiritur vt absolutione vel condemna-
tione finem liti imponat, videlicèt si sit senten-
tia definitiua, quæ propriè & simpliciter vocatur sen-
tentia. nam interlocutio iudicis finem controuersiæ
non imponit.Lege notata ad tit.D.de re iudic.

XLVI *De sententia quæ sine certa quantitate prolata est.*

1 QVartò requiritur vt sit de certa quantitate, sup-
2 ple, *velre*,ex §.curare. Instit.de action. ¶ Ex quo
§. nota iudicem curare debere, vt, quatenus potest,
sententiam certam ferat, licèt petitio incerta sit: si
quidem per acta sequentia ad certitudinem redacta
est. verbi gratiâ qui petit id quod sua interest, rem
incertam petit. D. si quis in ius vocat. non. l. vlt.&
verb. oblig. l. si pœnam.68. sed quia pendente iudicio
probatur quanti intersit, idcirco in summam proba-
3 tam, quæ certa est, condemnare iudex debet. ¶ Cùm
igitur iudex sententiam certam ferre potest, incerta
sententia non valet: veluti, *debitam quantitatem solue*.
l. 3. aut, *Bona quæ accepisti, solue*. l. vlt. oportet enim
in iudicio probari, & (vt pragmatici loquuntur) li-
quidari, quantum reus debeat, vel quid acceperit, &
illi probationi seu liquidationi sententiam confirma-
re. Hæc verò sententia valet, qua reus iubetur vsuras
soluere donec sortem soluat; quamuis in certum sit
quamdiu vsuræ current. l. 1. Item valet sententia in-
certa, cùm quis hereditatis. D. si pars hered.petet.l.1.
§.vltim. vel rei partem petit. D.de rei vindic.l.quæ de
4 tota.76.§.1. ¶ Nota non esse necessarium, vt certitu-
do sententiæ ex ipsius verbis colligatur. potest enim
aliunde colligi, vt ex actis. l. 3. vel ex iure. Quapro-
pter hæ sententiæ valent, *Solue quod pretium est*. D. de
re indic. l. in sententiis.59.§.1. *Solue quod Titio relictum
est in testamento Maeuij*. D. eod.l.5.§.1. *Solue vsuras, do-
nec sortem solueris*, l.1.quia vsurarum quantitas iure de-
finita ac certa est. ꝰ. de vsur. l. cos. 26. *Indemnitatem
reipub. præsta*. l. 2. *Indemnitatem fisco præsta*. ꝰ. tit. prox.
l. 5. quia rationes reipubl. & fisci certæ sunt, vt ex
Asconio Cuiacius notat.

XLVII. *De sententijs, quæ pro eo quod interest, proferuntur.*

1 CVm igitur id quod interest petitur, probatione
actoris & sententiâ iudicis certum & liquidum
fieri debet. J.de inutil. stipul.l.3. in fin. licèt eius pro-
batio sit difficilis. D. de stipul. prætor. l. vlt. ¶ Eius 2
quod interest appellatione significatur vtilitas, quæ
aduersarij culpâ nobis abest, eo quod damnum passi
sumus, aut lucrum non fecimus. ¶ Itaque interesse 3
spectatur vel in damno emergente, vel in lucro ces-
sante. l.vn.vers. & hoc. ¶ Rursus alicuius interest vel 4
ex causa honesta, vt quia non accepit rem cuius pre-
tium soluit. D. de act. empti. l. 1. Vel ex causa inho-
nesta,ex qua actio non datur, quia nemo ex sua im-
probitate debet actionem lucrari: veluti si malæ fidei
possessor rem furto amisit, non habet furti actionem,
licèt eius periculo res sit. D. de furt. l.itaque.12. §.1.l.
eum qui. 14. §. is autem. ¶ Præterea interesse specta- 5
tur vel ex negotio certo, vt venditione fundi, quia
certum est pretium, & certa res vendita: vel ex ne-
gotio incerto, vt ex stipulatione facti. D. de verbor.
obligat. l. vbi 75. §. qui id quod. ex qua, nisi id fiat
quod promissum est, debetur id quod interest. D. de
re iudic. l. si quis ab alio. 13. in fin. Priori casu Iusti-
nianus d. l. vn. vetat interesse æstimari vltra duplum.
verbi gratiâ si quis fundum vendidit centum aureis,
interesse ob pretium tardiùs solutum æstimari pote-
rit intra, non vltra summam ducentorum aureorum.
Posteriori casu suo arbitrio iudex æstimabit quanti
reuera intersit, & in dubio inclinabit in minoris sum-
mæ condemnationem. D. de stipul. prætor. d.l.vltim.
¶ Iam verò id quod interest cùm vsura & pœna (nam 6
hæc tria quandam inter se affinitatem habent) con-
tuli ad tit. D. de vsur.num.5. & 6. ¶ Hæc autem om- 7
nia sunt accipienda de interesse pecuniario, quod
passim in iure consideratur, aliud est interesse affe-
ctionis quod ad pecuniam non respicit, vt mea inter-
est hominem beneficio affici. D. de seru. export. l. 7.
& mea interest legere tuos libros vt doctior euadam.
D. ad exhib. l. penult. nostra interest animum libero-
rum nostrorum non corrumpi. D. de seru. corrupt. l.
vt tantum. 14.§.1.

XLVIII. *Si à non competente iudice, iudicatum esse dicatur.*

QVintò requiritur, vt sit iudex competens. nam 1
sententia ab incompetente iudice lata, ipso iure
non valet. l. vltim. ¶ Iudex competens est, ad quem 2
causæ cognitio & definitio spectat, incompetens, ad
quem non pertinet. ¶ Nihil autem refert, vtrùm di- 3
cas iudicem competentem, vt hîc; an forum com-
petens, vt ꝰ.lib.3.tit.13. ¶ Vt igitur sententia valeat, 4
non sufficit eam latam esse à iudice, sed oportet vt la-
ta sit à iudice competente. ¶ Vbi notandum, litigan- 5
tium consensu non posse ex non iudice fieri iudicem.
ꝰ.de iurisd.omn.iudic.l.3.tantùm posse fieri arbitrum.
ā.de episc.audien.l.7. & D. de recept.qui arbit. l.1.l.3.
§.1. item posse iudicem ex non competente fieri com-
petentem. D. de iudic.l.1. & hoc est quod dicitur, iu-
risdictionem iudicis prorogari. Sed hæc iurisdictionis
prorogatio in Gallia non admittitur. ¶ Vt autem 6
hæc prorogatio valeat, tam error quàm dolus, & vis
abesse debet. D. de iurisd. l.si per errorem.22.& de iu-
dic. l. 2. in princ. ¶ Obiter nota, in arbitrio consti- 7
tuendo requiri consensum, non solùm eligentium,sed
etiam ipsius arbitri. D.de recept.qui arbit. d.l.3.§.1. in
iurisdictione autem proroganda sufficere consensum
prorogantium, nec requiri consensum eius, cuius iu-
risdictio prorogatur D. de iudic. d. l.2.§.1. ¶ Ergo iu- 8
dex competens est vel ex se, quia reus eius iurisdictio-
ni vel notioni subiectus est, vt exposui D. de iudic.
num. 7. vel ex consensu litigantium, vt modò docui.

Qui

Qui neutro modo competens est frustra de causa cognoscit frustra pronunciat.

XLIX. *De pœna iudicis qui malè iudicauit, vel eius qui iudicem vel aduersarium corrumpere curauit.*

1 SExtò requiritur, vt iudex rectè iudicet, id est, ne aliter iudicet, quàm legibus, aut constitutionibus, aut moribus proditum est. Instit. de offic. iudic. in pr.
2 ¶ Porrò cùm iudex malè iudicauit: triplex quæstio occurrit. I. Vtrùm sententia ipso iure nulla sit, an per appellationem sit rescindenda. II. Quæ sit pœna iudicis. III. Quæ sit pœna litigantis, qui iudicem vel aduersarium corrupit. Prima quæstio tractatur. ℑ. quan. prou. non est necess. & D. quæ senten. si appell. rescin. Secundæ satisfeci sub tit. D. de extraordin. cognit. num. 2.
3 ¶ Quod ad tertiam quæstionem attinet: is qui iudicem vel aduersarium datâ pecuniâ corrupit, causâ cadit. l. 1. & D. de calumn. l. 1. §. pen sed fatenti & probanti se pecuniam dedisse aut promisisse Iustinianus ignoscit: eum verò, qui iudicandi aut suffrag:) apud iudicem præbendi causâ pecuniam vel promissionem suscepisse conuincitur, ita punit, vt si in causa pecuniaria id commiserit, triplum eius quod datum, aut duplum eius quod promissum fuit, Comiti rerum priuatarum præstet, & dignitatem, quam habet, amittat. si verò in causâ criminali sic deliquerit, in exilium bonis con-
4 fiscatis mittatur. ¶ Quid ergo, si is, qui se pecuniam alicui dedisse vel promisisse dicit, probare id non poterit? Alteri, qui suscepisse dicitur, iusiurandum defertur, & si quidem iurauerit sibi neque datum neque promissum quicquam fuisse, ipse nullam pœnam patitur, & lis suo ordine procedit: is autem qui detulit nec probauit, in causa ciuili æstimationem litis soluit comiti rerum priuatarum, in criminali bonorum confiscatione punitur. quòd si ille iurare noluerit, dictis
5 pœnis subiicitur. ¶ At si quis litigantium iurauerit se non dedisse, vel non promisisse, deinde intra decem menses à die latæ sententiæ probetur eum dedisse vel promisisse, pœnæ supra dictæ tam danti vel promittenti, quàm suscipienti irrogantur. No. 124. c. 2.

L. *Sententiam rescindi non posse.*

EXposita sunt varia requisita vt sententia valeat: deinceps explicandi sunt sententiarum effectus. Primus effectus est, quòd sententia semel lata retractari seu rescindi à iudice non potest. publicè enim interest non conuelli rerum iudicatarum auctoritatem. D. ad Senatusconsultum Trebellianum. l. seruo. 65. §. cùm prætor. & de bon. libert. l. si patronus testamento. 17. §. si quis cùm esset.

LI. *De fructibus, & litium expensis.*

1 SEcundus effectus st, quòd si iudex tantùm de re principali pronunciauerit, de fructibus autem vel de litis impensis nihil statuerit, fructuum quidem nomine integra manet actio, impensarum autem nomine actio victori datur, non aduersus victum. l. 3. sed aduersus ipsum iudicem. ℨ. de iudic. l. propetan-
2 dum. 13. §. sin autem alterutra. ¶ Fructuum distinctionem & proprietates exposui ad tit. D. de vsur. à num. 11. vsque ad 16. Quibus autem casibus, & in quos fructus iudex condemnare debeat, docui in
3 Analysi Institut. ad tit. de offic. iudic. ¶ De expensis litis præter suprà dicta, nota primò, priuilegium alicui tributum vt nullas vel minores quàm ceteri impensas in litem faciat, etiam eius aduersario prodesse, vt in iudicio æqualitas seruetur. l. vlt. ¶ Nota 4
secundò, iudicem debere de impensis litis pronunciare, id est, in eas victum condemnare, vel ex iusta causa absoluere. l. penult. & Nou. 82. ¶ Nota tertiò, 5
si iudicio victus appellauerit, eum, qui vicit, non posse ob eam causam appellare quod impensarum nomine aduersarius non fuit condemnatus. aut in minorem summam condemnatus fuit quàm condemnari debuerit; nihilominùs tamen iudicem appellationis debere iustam eorundem sumptuum quantitatem definire. ℑ. quan. prouoca. non est neces. l. vlt.

LII. *De re iudicata.*

TErtius sententiæ definitiuæ effectus est res iudicata, id est, lis finita. Lege, quæ notaui D. h. t.

LIII. *De executione rei iudicatæ.*

PRoprium rei iudicatæ est, vt executioni mandari 1
debeat. ¶ Nota primò, rem iudicatam habere 2
executionem paratam (quod enim dicitur, non esse ab executione incipiendum, sed priùs proponendam esse petitionem, & adiungendam probationem. ℨ. de prohib. seq. pecu. l. vn. in aliis actionibus locum habet, non in actione iudicati. l. 1. & D. de minoribus. l. minor annis 40. in princ.) nisi opponatur exceptio, vel peremptoria, vt doli. ℑ. tit. prox. l. 1. & senatusconsulti Macedoniani, seu Velleiani. D. de senatusconsul. Macedon. l. tamen. 11. vel dilatoria, vt quia damnato actione personali indulgentur humanitatis causâ ad solutionem faciendam quatuor menses. ℑ. tit. prox. l. vlt. Quomodo autem executio rei iudicatæ fieri debeat, Vlpianus exponit in l. à Diuo Pio. 15. D. de re iudic.

LIV. *De vsuris rei iudicatæ.*

NOta secundò, eum, qui rem iudicatam persequitur, etiam vsurarum post dictum quatuor mensium tempus rationem habere debere. l. 1. Nisi enim damnatus, inter quatuor menses soluerit, ex eo tempore debet sortis, non vsurarum in condemnationem fortasse deductarum, vsuras centesimas. l. 2. & 3.

LV. *Si plures vna sententia condemnati sint.*

NOta tertiò, quibusdam casibus non esse locum executioni rei iudicatæ. Primus casus est, si pluribus vna sententia damnatis desideretur executio contra vnum in solidum: quia singuli debent exigi pro partibus, non in solidum, nec alter pro altero. ne quidem pro eo qui soluendo non est, nisi in id sententia sit expressum. l. 1. & 2.

LVI. *Quibus res iudicata non nocet.*

SEcundus casus est, si executio desideretur contra eum, qui nec per se, nec per procuratorem litigauit, nec per contumaciam absuit: quoniam ei res iudicata non nocet: adeo vt contra eum nec iudicati actio, nec exceptio detur. l. 1. & to. tit.

LVII. *Comminationes, epistolas, programmata, subscriptiones, rei iudicatæ auctoritatem non habere.*

TErtius casus est, si iudex non protulit sententiam definitiuam, sed citra formam decreti interlo-

quens, aliquid comminatus sit, putà eum soluturum vsuras, qui sua die debitum non soluerit. l. 1. 4. & pen. (secus est, si decernendo comminetur. D. de administr. tut. l. 7. §. qui deponi. Denique comminatio iudicis, si sit sententia, vim habet rei iudicatæ, si interlocutio, eam vim non habet) vel ad aliquem scribens, iusserit eum soluere. l. 2. vel programma, id est, edictum contra absentem proposuerit. d. l. pen. vel libello supplici subscripserit. l. 3. & 5.

LVIII. *Si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum sit.*

1 QVartus casus est, si ex falsis instrumentis vel testimoniis iudicatum sit. l. 2. vel quibuscumque falsis allegationibus. D. de iudic. l. si prætor. 75. vers. Marcellus. Cùm instrumenti vocabulum sit πινάκιον, vt docui D. de fi. instrum. num. 2. hîc accipitur pro quacumque scriptura, quæ probationis causâ in iudicio producitur. itaque complectitur & testamentum. l. 1. & testationem. l. 3. Testimonium verò est assertio testis. Si igitur testes falsum dixerunt, vocatur falsum testimonium. D. de re iudic. l. Diuus. 33. sin autem testes id non dixerunt, quod quasi ab eis dictum, scriptura continet, falsum instrumentum dicitur, id est,
2 falsa scriptura. d. l. 3. ¶ Nota duo hîc requiri, vt sententia ipso iure nulla esse dicatur: non enim sufficit aduersarium vsum esse falso instrumento vel testimonio, nisi iudex eo sententiam suam fundauerit. Quid enim, si litigator alia vera, alia falsa protulerit, iudex autem ex veris sententiam tulerit? sine dubio sententia valebit. d. l. 3.

LIX. *De confessis.*

NOta quartò, interdum è contrario dari in eum, qui iudicatus non est, executionem quasi rei iudicatæ, nempe in eum qui in iure confessus est, quia confessus pro damnato habetur. Lege notata D. h. t.

LX. *Inter alios acta, aliis non nocere.*

1 NOta quintò, sicut res inter alios iudicata, aliis non nocet. ǯ. tit. 56. ita aliam quamcumque rem inter alios actam, aliis non nocere. Hæc regula obtinet in solutione. l. 1. transactione. l. 2. pacto, iudicio. l. vlt. &
2 aliis causis. ¶ Satisfactum est duabus de sententia definitiua quæstionibus, id est, an valeat, & quos effectus pariat: superest, vt dicamus de litis translatione ad maius auditorium: sic enim omnia erunt exposita, quæ proposui tit. 43.

LXI. *De relationibus.*

LIs à minori ad maius auditorium transfertur. Primò per relationem, de qua dixi ad tit. D. de appell. num. 4. & 5.

LXII. *De appellationibus & consultationibus.*

SEcundò per appellationem, de qua dixi D. eod. tit. Nota primò, causas à principe decidi vel per rescriptum, vel per consultationem, quo vocabulo in præsentia significatur iudicium principis sedentis in senatu. l. præcipimus. 32. l. in referendis. 37. & l. seq. & Nou. 62. in princ. & Nou. 82. cap. 4. Alibi consultatio accipitur pro relatione, vt ǯ. tit. prox. l. 1. & l. vlt. de qua dixi ad tit. D. de appell. l. num. 4.

LXIII. *De temporibus & reparationibus appellationum seu consultationum.*

NOta secundò, varia tempora in appellationibus 1
considerari. I. Tempus intra quod appellare licet, de quo dixi ad tit. D. quan. appell. sit. II. Tempus, intra quod appellatio est inchoanda siue introducenda. Nam appellatio à iudice ordinario, vel à principis delegato ad sacrum principis auditorium intra sex vel tres menses, pro locorum diuersitate, ex die quo fuit interposita numerandos, ab aliis verò iudicibus intra duos menses inchoari debet. l. 2. & l. vlti. & Nou. 82. cap. 6. III. Tempus faciendæ appellationis, quod est annus, vel ex iustissima, & ineuitabili causa biennium, quo tempore transacto, nisi lis finita sit, ex solo temporis lapsu inutilis redditur appellatio, & confirmatur sententia, à qua fuit appellatum. l. vltim. §. illud etiam & Nou. 46. cap. 1. ¶ Nota tertiò, post lapsum 2
dictum introducendæ appellationis tempus, reparationem peti posse. Reparatio est lapsi temporis redintegratio, vt perinde ac si definitum tempus lapsum non esset, appellatio introduci possit. ¶ Hæc reparatio ter vel quater conceditur. Nam post pri- 3
mum, secundum, & tertium lapsum omnibus appellatoribus conceditur reparatio, & singulis reparationibus ei conceduntur dies 30. Si omnia prædicta tempora effluxerint, nec appellatio inchoata fuerit: tunc is, qui à iudice ordinario, vel à principis delegato ad principem appellauit, intra tres menses, à die quarti lapsi computandos, reparationem petere poterit: quod beneficium ei denegatur, qui ab aliis delegatis appellauit. l. 2. & l. vlt. ¶ In fine cuiusque tempo- 4
ris siue ab initio concessi, siue reparati, erat vnus dies fatalis. Sed Iustinianus decem dies fatales fecit, id est, quinque ante lapsum, & quinque post lapsum. d. l. vlt. § & cùm antea. Fatales dies dicuntur, quibus causa agi potest. nam citra vel vltra illos dies agi nequit: & in causis, atque earum disceptatione fatum quoddam inest. ǯ. de aduoc. diuers. iudic. l. aduocati. 14. & C. Th. de appellat. l. rationales. 41. Iidem vocantur dies temporales. d. l. 2. & ǯ. de appellat. l. præcipimus. 32. §. huic saluberrimæ.

LXIV. *Quando prouocare non est necesse.*

NOta quartò, varia esse aut videri appellationum vitia, siue impedimenta. Primum est superfluitas, cùm appellatur à sententia ipso iure nulla. tunc enim non est opus appellatione: & sententia ipso iure rescindi impropriè dicitur, vt notaui D. quæ sen. si appell. rescind.

LXV. *Quorum appellationes non recipiuntur.*

SEcundum est importunitas; cùm appellatio non recipitur, eò quod est frustratoria, & importuna. l. 6. vt expositum fuit. D. de appell. reipub.

LXVI. *Si pendente appellatione mors interuenerit.*

TErtium est mors litigantis, vel eius de quo litigatur, de qua dixi D. h. t.

LXVII. *De his, qui propter metum iudicis non appellauerunt.*

QVartum est appellationis omissio. Cuius omissionis duplex causa consideratur. Prima causa est metus. Nota eum, qui prætextu metus non appellat,

appellat, quasi metu iudicis prouocare ab eius sententia non sit ausus, non excusari, nec posse causas appellationis persequi. l. 1. nisi vim passus sit,& intra statutum appellationis tempus contestationem vel libellum appellationis publicè proposuerit. l. 2. & D. de appellat. l. 7.

LXVIII. *Si vnus ex pluribus appellauerit.*

SEcunda causa, quam aliquis afferre potest, cur non appellauerit, inde sumitur, quòd consors litis appellauit. Vbi notatur sententiam latam pro eo qui appellauit, ei quoque prodesse qui non appellauit, si vna & eadem sit causa. l. 1. & 2.

LIX. *Si de momentanea possessione fuerit appellatum.*

QVitum est, si de momentanea possessione iudicatum fuerit. Vt enim lites celeriùs expediantur, à sententia de momentanea possessione non licet appellare. Momentanea (vel momentaria vt in l. 8. §. vnde vi.) possessiò dicitur, quæ ex aliquo interdictò tantisper adiudicatur, dum controuersia de proprietate pendet: quia cùm de proprietate iudicatum erit, proprietas ad se possessionem trahit, & effectus seorsum de possessione finitur. ext. de cau. poss.& propr. c. 6.

LXX. *Ne liceat in vna eadémque causa, vel post duas sententias iudicum, quas definitio præfectorum prætorio roborauerit, eas retractare.*

SExtum est, si tertiò appelletur. Nam qui semel & iterum victus est, semel & iterum potest appellare. sed si tertiò victus fuerit, non potest ampliùs appellare. Quid ergo, si tertia illa sententia sit lata à præfecto prætorio, quæ non per appellationem, sed per supplicationem retractari potest, vt exposui §. de sentent. præf. prætor? Certè hoc casu supplicare non licebit; quia hæc supplicatio loco appellationis est l. vn. De appellationibus hactenus.

LXXI. *Qui bonis cedere possunt.*

EXposita est prima causa mittendi in possessionem: Secunda causa est, si quis ære alieno oppressus, bonis cesserit, de qua dixi ad tit. D. de cessione bonorum.

LXXII. *De bonis auctoritate iudicis possidendis, seu venumdandis, & de separationibus bonorum.*

1 ENarratis causis, ex quibus in possessionem mittitur, consequenter declarantur huius missionis
2 effectus. ¶ Primus effectus est, vt quamuis missi in possessionem per primum decretum, non possideant, sed tantùm fiat in possessione, tamen secundo decreto possessores constituantur, non vt ea bona retineant iure dominij, sed vt bona fide & legitimè distrahant,& ex eo, quod ex bonorum venditione colligetur, creditoribus satisfiat, vt docui D. h. t. ¶ Nota
3 primò per separationem bonorum effici, vt separatim ex bonis defuncti satisfiat creditoribus hereditariis, & ex bonis heredis satisfiat creditoribus heredis, vt exposui D. de separat.

LXXIII. *De priuilegio fisci.*

NOta secundò non satisfieri omnibus creditoribus hereditariis æqualiter, sed priùs hypothecariorum, postea priuilegiariorũ, tandem ceterorum creditorum chirographariorum rationem haberi, vt notaui. D. de rebus auctor. iud. possid. num. 4. Inter priuilegiarios præcipui habentur fiscus,& mulier. Fiscus enim priuilegium seu prærogatiuam habet in actione personali, ita vt non solùm præferatur aliis creditoribus chirographariis, sed etiam priuilegiariis. D. de rebus auctor. iud. possid. l. quod quis. 34. adhibita l. qui in nauem. 26. eod. titul. Excipitur mulier dotem repetens, cui fiscus non præfertur; sed pari passu ambulant; ita vt prior tempore, sit potior iure. §. de in. dot. l. dotis. 9. quod etiam in actione hypothecaria obtinet. l. 2. Item excipiuntur pœnæ, in quibus exigendis fiscus cedit omnibus damnati creditoribus. §. pœn. fisc. cred. præfer. l. vn. & D. de iu. fis. l. in summa. 17. l. quod placuit. 37. l. Statius. 48. §. vlt.

LXXIV. *De priuilegio dotis.*

MVlier quoque in dote soluto matrimonio re- 1 petenda priuilegium habet. D. de iure dot. l. si sponsa. 74. quia publicè interest dotes mulieribus conseruari, quò faciliùs nubere & ciuitatem liberis replere possint. D. eod. l. 2. & solut. matrimon. l. 1. ¶ Hoc priuilegium mulier transmittit ad filios, non 2 ad heredes extraneos. Nou. 91. cap. 1. vnde secunda vxor dotem soluto matrimonio repetens postponitur liberis prioris matrimonij dotem maternam, quæ tempore prior est, repetentibus. ¶ Quid autem si 3 mulier eum alio priuilegiario creditore concurrat? Puto hîc regulam obtinere, quòd priuilegiarius contra priuilegiarium non vtitur suo priuilegio. §. de iu. dot. l. dotis. 9. Ceterùm ratione hypothecæ mulier etiam creditoribus priuilegiariis præfertur: quia (vt superiori titulo notaui) prior habetur ratio creditorum hypothecariorum, quàm personalium priuilegiariorum. Expositus est primus missionis in possessionem effectus.

LXXV. *De reuocandis iis quæ in fraudem creditorum alienata sunt.*

SEcundus effectus est reuocatio eorum, quæ debitor in fraudem creditorum alienauit: de qua reuocatione sufficit, quæ notaui D. hoc tit.

LIBER VIII.

TITVLVS I.

De interdictis.

DE possessione, de qua superiori libro dictum fuit, disceptatio in iudicium venit vel per interdictum. Institut. de interdi. in princ. vel per actionem hypothecariam. D. de euict. l. si cùm venditor. 66. in princ. vel per exceptionem. D. de except. rei vend. l. 1. §. vlt. quamobrem tria hæc ordine proponentur, sumpto ab interdictis initio, de quibus agitur tam in genere, quàm in specie. Huic generali titulo satisfeci. D. eod. sequentes autem speciales tituli ad duas diuisiones sunt referendi.

II. *Quorum bonorum.*

PRima diuisio est in interdicta restitutoria, prohibitoria, exhibitoria. D. de interd. l. 1. §. 1. & Instit.

cod.§.1. Prohibitoria partim sunt adipiscendæ possessionis, vt Quorum bonorum, quod interdictum exposui D.h.t.

III. *Quod legatorum.*

ET quod legatorum, de quo interdicto dixi D.h.t.

IV. *Vnde Vi.*

PArtim recuperandæ possessionis, vt interdictum. Vnde vi, quod declaraui D. de vi & vi arma.

V. *Si per vim vel alio modo absenti possessio turbata sit.*

1 HOc tamen loco specialiter notandum est, si absens possessionem per vim amiserit, expulsis his per quos possidebat, vt seruis, aut libertis, aut colonis, non expectari absentis reditum, aut eius mandatum sed statim reddi interdictum his desiderantib. qui expulsi fuerunt, etiamsi serui sint.l.1.& 3.qui leg.pers.
2 stan. in iudic. l. vlt. ¶ Iam verò & his personis interdictum perpetuò datur, & nihilominus absenti reuerso patet, si forte dictæ personæ agere neglexerint,
3 d. l. 1. ¶ Quia verò de his agimus, qui, dum abessent, possessionem amiserunt, obiter additur, eis quoque succurri, qui non per vim sed alio modo, vt per rescriptum principis, aut interlocutionem iudicis amiserunt possessionem.l.a.

VI. *Vti possidetis.*

PRohibitorium, retinendæ possessionis, est interdictum, Vti possideris, quod declaraui D.h.t.

VII. *De tabulis exhibendis.*

EXhibitoria, quæ hîc declarantur, pertinent partim ad tabulas testamenti, vt interdictum de tabulis exhibendis, quod exposui D.h.t.

VIII. *De liberis exhibendis seu deducendis, & de homine libero exhibendo.*

PArtim ad personas: id est, vel ad liberos nostros, vt interdictum de liberis exhibendis (quod est præparatorium interdicti de liberis ducêdis: idcirco hæc duo interdicta simul proponuntur tá in D. quàm in C. & simul à me fuerût exposita. D.de lib.exhib.it. duc.) vel ad alios homines liberos, vt interdictum de homine libero exhibendo explicatum. D.de hom.lib.exhiben. Absoluta est prima interdictorum diuisio.

IX. *De precario, & Saluiano interdicto.*

SEcunda diuisio est in interdicta de rebus priuatis, & de rebus publicis. De rebus priuatis sunt, primò interdictum de precario expositum. D. de precar. Secundò interdictum Saluianum, quod enarraui D. de Saluia.interd.

X. *De ædificijs priuatis.*

TErtiò interdicta de priuatis ædificiis. Intelligo interdicta quæ ad ipsa ædificia pertinent, & alios proprios titulos non habent, vt ab hoc titulo excludantur interdicta de cloacis, quod vi aut clam, de remissionibus, & alia. Denique puto hunc titulum respicere ad duo interdicta posita in D. sub tit. de oper. noui nunc. quorum primum est restitutorium, quo prætor iubet opus contra nunciationem factum restitui. D. de oper. noui nunc. l. prætor. 20. in princ. alterum prohibitorium, ne vis fiat nouum opus facienti, si de eo restituendo satisdederit, aut per aduersarium steterit quominùs satisdaret.d.l.prætor.§.deinde. Malè igitur vulgò hîc subiiciunt titulum de operis noui nunciatione, quem nec Placentinus, nec Azo agnoscit, quorum auctoritatem in titulis seu rubricis constituendis videtur mihi Cuiacius quoque secutus esse.

XI. *De operibus publicis.*

INterdicta, quæ sunt de rebus publicis, ab Vlpiano videntur referri ad tria genera: vt sint aut de locis, aut de viis, aut de fluminibus. D. de interd. l. 1. vers. publica. Talia sunt interdicta exposita D.lib.43.à tit.7. vsque ad 16. De operibus publicis non puto fuisse vlla propria interdicta: sed tantùm cognitionem extraordinariam. Cetera de operibus publicis exposui D. hoc tit.

XII. *De ratiociniis operum publicorum, & de patrib. ciuitatum.*

PVblicorum operum rationes redduntur curatoribus reipublicæ; qui etiam patres ciuitatum appellantur, vt notaui D.d.t.de oper.pub.

XIII. *De pignoribus & hypothecis.*

POst interdicta dicendum de actione hypothecaria, vt seruemus ordinem tit. 1. huius libri propositum: & quoniam hæc actio persequitur possessionem pignoris siue hypothecæ, explicandus totus tractatus de pignoribus & hypothecis. Hic tractatus diuiditur in quinque partes. In prima parte simpliciter & generaliter agitur de pignoribus & hypothecis, vt & D. hoc tit.

XIV. *In quibus causis pignus tacitè contrahitur.*

IN secunda parte considerantur pignoris siue hypothecæ genera duo, conuentionale, & prætorium. I. de prætor. pignor. l. 2. quæ quidem exposui D. de pigner.act. num.4. De pignore conuentionali quinque quæstiones dissoluuntur. Prima quæstio est, an pignus tacitè contrahi possit: cui quæstioni satisfactum est, D. hoc tit.

XV. *Si aliena res pignori data sit.*

SEcunda quæstio est, quæ res pignori obligari possint, vel non. Hæc quæstio proponitur primo specialiter de re aliena. quæ si pignori detur, obligatio quidem inter contrahentes oritur, & actio pigneratitia nascitur tam directa quàm contraria. l. 6. & D. de pignet. act. l.9. in princ. & §. penult. l. si pignore. 22. §. 1. & §. si prædo. sed ipsa res non afficitur, id est, creditor non habet ius in re; proinde non habet actionem hypothecariam. d. l. 6. & D. de pigner. act. l.2. & de pignor.l.& quæ nondum.15.§.1. nisi vel dominus ab initio consentiat, vel postea ratum habeat. D. de pigner. act. l.aliena. 20. in princ. l.petenti.27.& de pignor. l. si fundus. 16. §. 1. vel is qui rem alienam pignori dedit, postea dominium acquirat, quo casu pignus directò tenet, si aut res obligata fuit sub conditione, *si debitoris erit*. d. l. si fundus. §. aliena. & D. qui potior. in pigno. l.7. §.1. aut res pigneranti debita erat, aut generaliter pignus contractum fuit omnium bonorum præsentium & futurorum. D.de pign.l.1. in princ. l. & quæ nondum. 15. §. 1. aliàs pignus sustinetur ex bono & æquo. l. 5. & D. de pign.act.l.rem alienam. 41. & de S. C. Maced. l. 7. §. sed etsi filiusfam.& qui potior. in pign. habeant. l. qui balneum. 9. §. vlt. & ad S. C. Trebell. l. filiam. 56. Idem dicendum si è contrario rei dominus pigneranti successerit, si credimus Modestino in l. si Titio. 22. D. de pignor. à quo dissentit Paulus in l.rem alienam. 41. D. de pign. act. quæ

quæ loca non inter ἐναντιοφανῶν, ſed inter ἀντινομίας refero.

XVI. *Quæ res pignori obligari poſſunt, vel non, & qualiter pignus contrahatur.*

1 DEinde generaliter & in vniuerſum quęritur, quæ
res pignori obligari poſſint, vel non. cui quæ-
2 ſtioni ſatisfactum eſt D. hoc tit. ¶ Tertia quæſtio
proponitur in poſteriori huius rubricæ parte, *quali-*
ter pignus contrahatur, cui ſatisfeci D. de pignoribus,
num. 5.

XVII. *Qui potiores in pignore habeantur.*

QVarta quæſtio eſt de effectu pignoris, vel hypothecæ iam à nobis expoſito D. hoc eodem titulo.

XVIII. *De his, qui in priorum creditorum locum ſuccedunt.*

HIc titulus eſt pars ſuperioris, & cum eo coniungitur in Digeſtis. quapropter eodem loco etiam huic rubricæ ſatisfeci.

XIX. *Si antiquior creditor pignus vendiderit.*

QVod ſuperiori titulo didicimus, poſteriorem creditorem poſſe, ſoluendo quod priori debetur, in eius locum ſuccedere, limitatur hoc titulo, vt tum demum obtinet, cùm res eſt integra, id eſt, cùm pignus non eſt venditum, aut ſaltem non eſt venditum ab antiquiori creditore, ſed à debitore. Nam poſt venditionem pignoris à potiori creditore factam, id neque debitor, neque poſterior creditor emptori auferre poteſt, licèt pecuniam, quæ potiori creditori debebatur offerat. l. 1. & 2. & de diſtract. pign. l. 3. niſi antiquior creditor pignus aut ſecundo creditori vendiderit. D. eod. l. 5. §. 1. & l. 6. aut extraneo vendiderit hoc pacto, vt, ſi debitor pretium emptori reſtitueret, pignus reciperet. D. de pigner. act. l. ſi cùm venderet. 13. in princ.

XX. *Si communis res pignori data ſit.*

QVinta quæſtio eſt, an vnus ex dominis poſsit pignerare rem communem. Reſpondetur eum pro ſua tantùm parte obligare poſſe. l. vn. Hactenus de pignore conuentionali.

XXI. *De prætorio pignore, & vt in actionibus etiam debitorum miſſio prætorij pignoris procedat.*

1 SEquitur pignus prætorium, quod expoſui D. de
2 pignor. num. 4. ¶ Nota primò prætorium pignus
conſtitui per miſsionem in poſſeſsionem, non ſolùm
ſuper rebus mobilibus, & immobilibus, ſed etiam ſu-
per actionibus quæ debitori hanc miſſionem paſſo
3 competunt. l. 1. ¶ Nota ſecundò creditorem, amiſſa
poſſeſſione, eam poſſe per actionem hypothecariam
recuperare, non ſolùm ſi conuentionale, ſed etiam ſi
prætorium pignus ſit. l. 2.

XXII. *Si in cauſa iudicati pignus captum ſit.*

NOta tertio prætorij pignoris ſpeciem eſſe pignus iudiciale, quod capitur ſententiæ condemnatoriæ exequendæ gratia, vt docui D. de pign. num. 4. Abſoluta eſt ſecunda pars tractatus de pignoribus: ſequitur tertia, quibus modis pignus ſoluatur.

XXIII. *Si pignus pignori datum ſit.*

MVltis modis pignus ſoluitur. Primò reſoluto iure pignerantis. Nam ſi tu mihi rem pignori dederis, & ego hoc pignus creditori meo pignerauerim: te mihi ſatisfaciente, vtrumque pignus ſoluitur: & ſublato meo iure, eius quoque, qui à me cauſam habet, ius diſſoluitur. l. 1. & 2.

XXIV. *De partu pignoris, & omni cauſa.*

SEcundò, ſi tantum ex fructibus aliiſve acceſſionibus creditor perceperit, quantum ei debebatur: hæc enim in debitum imputat. l. 2. & ſ. de pigner. act. l. 1. 2. 3. & vlt. & ſ. de diſtrac. pign. l. 1. Excipitur partus ancillæ, quia non eſt in fructu. D. de hered. petit. l. ancillarum. 27. & de rei vindic. l. vetus, 68. in princ. & Inſtit. de rer. diuiſ. §. in pecudum. Quamquàm in eo fructibus comparatur, vt quemadmodum rei pigneratæ fructus tacitè pignori obligari intelliguntur. ſ. in quib. cauſ. pign. tac. contrah. l. 3. ita etiam ancillæ pigneratæ partus apud debitorem vel eius heredem editus, tacito pignore teneatur. l. 1. & D. de pignor. l. fideiuſſor impetrauit. 26. §. vlt. l. Paulus, 29. §. 1. Latiùs igitur patet cauſæ nomen, quàm fructus, vt docui D. de vſur. num. 16. quia partus ancillæ non eſt fructus, eſt tamen cauſa, quemadmodum & fœtuum fœtus. D. eod. l. equis. 8.

XXV. *De remiſſione pignoris.*

TErtiò, ſi pignus à creditore remiſſum ſit. ſ. de pi- 1
gnor. l. maior. 23. ¶ Remiſſio pignoris eſt con- 2
uentio. l. 2. & D. de pact. l. ſi tibi. 17. §. de pignore. &
quib. mod. pign. vel hypoth. ſolu. l. 5. in princ. qua cre-
ditor recedit à pignore. D. de pign. act. l. rem alienam.
9. §. omnis. ¶ Et eſt vel expreſſa, vel tacita. Expreſſa 3
fit pacto expreſſo, d. l. ſi tibi. §. de pignore. & quib. mod.
pign. ſolu. l. 7. §. ſed ſi conuenerit. l. ſicut. 8. §. 1. 2. 3. 4. 5.
Tacita fit, I. Si creditor pignus debitori reddat. l. cùm
ex cauſa. 9. & D. de pact. l. 3. & ad Velleian. l. quam-
uis. 8. in princ. II. Si creditor reddat chirographum
rei pigneratæ. l. 7. III. Si creditore ſciente, nec expreſ-
ſè contradicente, debitor ſeruum pigneratum manu-
mittat. l. 1. IV. Si creditore expreſsè conſentiente, vel
ratum habente, debitor pignus alteri pigneret, vel
alienet, niſi ſalua pignoris ſui cauſa creditor aliena-
tioni conſenſerit. l. 2. & 4 & D. quib. mod. pign. ſolu.
l. 4. §. 1. l. 7. in princ. l. ſicut. 8. §. ſi voluntate. & §.
venditionis. l. Titius. 9. §. 1. l. Paulus reſpondit. 12.
in princ. ¶ Rurſus pignus remittitur vel in totum, vel 4
pro parte. d. l. 7. §. penult. & vltim. ¶ Præterea ſi in 5
multas cauſas pignus obligatum ſit: vel in omnes cau-
ſas remitti poteſt, vel in aliquas, ſiue in aliquam, vt
maneat in alias cauſas obligatum. D. ad S. C. Velleia. l.
vir vxori. 17. in princ.

XXVI. *Etiam ob chirographariam pecuniam pignus teneri poſſe.*

QVartò, ſi principalis obligatio, cui pignus acceſſit, ſolutione vel nouatione, vel alio modo ſoluta ſit l. vn. in princ. & ſ. de pign. act. l. creditores. 10. & l. ſeq. & de vſur. l. acceptam. 19. & de pignor. l. 4. l. res obligatas. 21. & D. de pign. act. l. ſi rem alienam. 9. §. omnis. l. ſolutum. 11. §. ſi quaſi. §. ſi in ſortem. l. ſi pecuniam. 33. l. debitor. 40. §. vlt. & de pignor. l. ſi is

qui bona. 11. §. 1. l. grege. 13. §. etiamsi.& quib. mod. pigo. sol. l. 6. in princ. & de solut. l. in omnibus. 43. Si tamen creditor pignus possideat, & eiusdem debitoris creditor sit ex alia quoque causa, in quam pignus non accepit, illud pignus retinere poterit, donec ex hac quaque causa sibi satisfactum sit. quamuis enim ex hac causa non habeat pignoris persecutionem, tamen, si pignus possideat, ex bono & æquo ei permissa est pignoris retentio. d. l. vn.

XXVII. *De distractione pignorum.*

1 QVintò, si creditor pigneratitius, quo nullus potior est, pignus rectè distraxerit. ꝟ. si antiq. cred. 2 pigo. vend. l. 1. ¶ Nota primò secus esse, si debitor, aut posterior creditor vendiderit, vt ad eum titulum 3 notaui. ¶ Nota secundò creditorem vendere pignus, modò necessitate iuris coactum, modò sponte sua: & quandoque iure creditoria, interdum iure communi, vt exposui D. h. t.

XXVIII. *Debitorem venditionem pignoris impedire non posse.*

1 NOta tertiò debitorem, nisi debitum soluat, non posse impedire quo minùs creditor pignus di- 2 strahat. l. 1. & 2. ¶ Similiter posterior creditor non potest impedire priorem creditorem, quominùs distrahat, nisi ei debitum offerat. ꝟ. si antiq. cred. pigo. vend. l. vlt.

XXIX. *Si vendito pignore agatur.*

1 NOta quartò, vendito pignore varias actiones competere. Quod vt plenè intelligatur, distin- 2 guuntur quinque casus. ¶ Primus casus est, cùm venditio nullo vitio laborat: quoniam is, cui vendendi ius fuit, vt antiquior creditor. ꝟ. si antiq. cred. l. 1. seruatis iuris solemnitatibus, bona fide vendidit. Hoc casu tria notentur. I. Hæc venditio neque à posteriori creditore, neque à debitore rescindi regulariter potest, vt notaui tit. 19. II. Si inde creditori satisfieri non potuerit, quia pignus non tanti valebat, quantum debebatur, creditor poterit vel actione personali residuum petere. ꝟ. de distrac. pign. l. 3. & D. eod. l. quæsitum. 9. §. 1. vel alia pignora persequi. ꝟ. eod. l. quæ specialiter. 9. III. Si creditor pluris vendiderit pigous, quam sibi debebatur: retento debito, cogitur residuum debitori restituere. ꝟ. eod. l. vlt. & D. de pign. 3 act. l. 6. §. vlt. & l. pen. ¶ Secundus casus est, cùm creditor per suppositam personam pignus emit: quo casu pignus in eadem causa manet, ac debitor potest, oblato debito, id recuperare. ꝟ. de distract. pign. l. & 4 qui. 10. ¶ Tertius casus est, cùm creditor extraneo pignus mala fide vendidit, putà vili pretio in debitoris detrimentum. Hoc casu debitor agit pigneratitiâ contra creditorem: aduersus emptorem verò agere nequit, nisi emptor sit doli particeps, & creditor non sit soluendo. l. 1. & 3. & ꝟ. de distt. pignor. l. 4. & l. 7. Ne dicas venditionem esse ipso iure nullam: quia dolus non dedit causam contractui, sed incidit in contractum: nec est alter contrahentium ab altero fraudatus, sed præiudicium factum est tertiæ personæ, id 5 est, rei domino. ¶ Quartus casus est, cùm is, qui ius vendendi pignoris habet, illud vendidit non seruatis iuris solemnitatibus, putà non facta debitori denunciatione. Hoc casu venditio reuocatur, data debitori actione contra creditorem vel emptorem frau- 6 dis participem. l. 4. ¶ Quintus casus est, cùm is vendidit, qui ius vendendi non habuit. hoc casu debitor potest rem à possessore vindicare, nisi is iam vsucepetit. sed postquàm vsucepit, non habet debitor aliud remedium, quàm vt creditorem conueniat actione pigneratitiâ in id quod interest, quo continetur iustum rei pretium. l. 2.

XXX. *De luitione pignoris.*

NOta quintò distractionem pignoris luitione impediri; quia etiam hoc modo pignus soluitur. Pignus autem luitur, cùm totum debitum soluitur, vel aliter satisfit creditori, ita vt principalis obligatio in totum ipso iure tollatur. Nam si obligatio naturalis maneat, licèt ciuilis tollatur, vt præscriptione temporis, tamen pignus durat. l. 2. & D. ad S.C. Trebell. l. debitor. 59. in prioc. & de except. rei iud. l. penult. §. 1. Rursus cùm pignoris causa sit indiuidua, si pars debiti soluatur, totius rei pignus manet.

XXXI. *Si vnus ex pluribus heredibus creditoris vel debitoris partem suam debiti soluerit, vel acceperit.*

QVod obtinet etiam in pluribus heredibus creditoris vel debitoris: quoniam obligatio principalis tam actiua quàm passiua inter heredes diuiditur ex lege xij. tabularum pro hereditariis portionibus, sed pignora indiuisa manent, nec possunt lui pro parte. l. 1. & 2. & ꝟ. tit. prox. l. 1. & D. famil. ercisc. l. his consequenter. 18. §. Celsus. & §. penult. & l. heredes. 25. §. idem obseruatur. & de euict. l. rem hereditariam. 65.

XXXII. *Si pignoris conuentionem numeratio pecuniæ secuta non fuerit.*

SExtò pignus infirmatur per exceptionem non numeratæ pecuniæ: quoniā hæc exceptio, non solùm principalem obligationem excludit, sed etiam pignoris accessionem. l. 1. & 2. & de pign. act. l. solutum. 11. §. si quasi. hîc enim locum habet regula, Cùm principale non consistit, accessorium consistere nequit. D. de diuers. reg. iur. l. nihil dolo. 129. §. 1.

XXXIII. *De iure dominij impetrando.*

SEptimo pignus tollitur, si seruatis iuris solemnitatibus creditor pignus proscripserit, &, cùm emptorem non inuenerit, à principe dominium eius impetrauerit post biennium ex quo debitor condemnatus, vel ei denunciatum fuit. triennium tamen ad pignus creditori addictum recuperandum Iustinianus debitori concedit. l. vlt. Expositum est, quibus modis pignus soluitur sequuntur pignorum accidentia.

XXXIV. *De pactis pignorum, & lege commissoria in pignoribus rescindenda.*

PIgnori varia pacta accidunt, vt dictum est D. lib. 20. tit. 1. Species pacti est lex commissoria, quæ in venditionibus probatur, in pignoribus reprobatur, vt exposui D. de commissor. Absolutus est tractatus de pignoribus.

XXXV. *De exceptionibus seu præscriptionibus.*

HVius octaui libri initio notaui possessionem in iudicium cadere, & de ea in iudicio disceptari vel per interdictum, vel per actionem hypothecariam, vel per exceptionem. Quoniam igitur de interdictis, & de actione hypothecaria dictum est: superest,

petest, vt de exceptionibus dicatur. Huic titulo satisfeci D.lib.44.tit.1.

XXXVI. *De litigiosis.*

NOn est ignorandum, aliam esse exceptionem iuris, aliam facti, vt exposui D. de except.num.5. Primo loco agitur de exceptione litigiosi, quæ est exceptio iuris, hanc declaraui D.hoc tit.

XXXVII. *De contrahenda & committenda stipulatione.*

SEcundo loco agitur de exceptione stipulationis inutilis, quæ modò est iuris, modò facti: quia stipulatio est inutilis, vel quia ipso iure non valet, vel quia aliqua exceptione, vt doli, vel metus, infirmatur. Huius exceptionis occasione pleniùs hic agitur de stipulatione. Quid sit stipulatio, dictum est. D. de verb. oblig.num.2. Hoc loco tres eius diuisiones considerantur. Prima diuisio est in vtilem.

XXXVIII. *De inutilibus stipulationibus.*

ET inutilem. Est autem (vt dixi) inutilis, vel quia ipso iure non valet: veluti si pupillus sine tutoris auctoritate promiserit. l. 1. aut inter absentes facta sit. l.3. vel quia per exceptionem infirmatur, vt doli, aut metus.l.penult.

XXXIX. *De duobus reis stipulandi & promittendi.*

SEcunda diuisio est, quòd stipulatio vel fit ab vno reo, vel à duobus. Lege notata D.h.t.

XL. *De fideiussoribus & mandatoribus.*

TErtia diuisio est in principalem, & accessoriam, vt fideiussoris, qui pro alio intercedit per stipulationem, sicut mandator per mandatum. De his dixi D.hoc tit.

XLI. *De nouationibus, & delegationibus.*

TErtio loco agitur de exceptionibus facti, id est, quæ arguunt ipso iure non consistere obligationem, & non dari actionem. Prima est exceptio nonationis est autem nouationis species obligatio. Lege notata D.hoc tit.

XLII. *De solutionibus, & liberationibus.*

SEcunda est exceptio solutionis seu liberationis, de qua dixi D. hoc tit.

XLIII. *De acceptilatione.*

TErtia est exceptio acceptilationis, quam exposui D.hoc tit.

XLIV. *De euictionibus.*

IN calce tractatus de exceptionibus notandum est, interdum eum, cui res euincitur, posse vel exceptione, si quam habet, se tueri, vel exceptione omissa pati vt sibi res euincatur, vt deinde contra auctorem suum agat de euictione. D.hoc tit. l.vindicantem.17. & ll. seqq.

XLV. *Creditorem euictionem pignoris non debere.*

SEd creditor de euictione non tenetur, nisi aut rem vendiderit quasi suam, non iure creditoris tamquàm sibi pigneratam, aut euictionem sponte promiserit, aut dolum commiserit. l.1.& 2. aut hoc conueniatur, vt actionem pigneratitiam cedat emptori. D.de euict.l.in creditore.38.

XLVI. *De patria potestate.*

INitio libri quarti septem consideranda proposuimus, contractus, successiones manumissiones liberalémque causam, dominium, possessionem, patriam potestatem, & donationem. quoniam igitur priora quinque iam declarata sunt: consequens est, vt de patria potestate dicatur: de qua dissoluendæ sunt quinque quæstiones. ¶ Primò quæritur, qui possint habere liberos in potestate. Respondetur quatuor requiri, vt aliquis habeat liberos in potestate. I. Vt sit ciuis Romanus: nam hæc potestas est ciuium Romanorum propria. Instit. h. t. §. ius autem. II. Vt sit masculus: nam feminæ non habent liberos in potestate. ff. de adopt. l. 5. & Institut. eod. §.feminæ. III. Vt sit pater, vel adscendes per lineam paternam. vt enim mater non habet liberos in potestate, ita nec auus vel proauus maternus. Instit. h. t. §. vlt. IV. Vt sit sui iuris: nam qui in aliena potestate est, alium in potestate habere non potest. D.ad leg. Iul. de adult. l. si eueniet. 21. ¶ Secundò quæritur, quæ sint iura parentum in liberos, quos in potestate habent. I. Olim habebant ius vitæ & necis: sed hoc abolitum est, adeo vt hodie patria potestas magis in pietate, quàm in atrocitate consistere dicatur. l. vlt. & D. de liber. & postum. l. in suis. 11. in fi. & de le. Pompeia de parricid. l. 5. II. Pater inops filium sanguinolentum vendere victûs causa potest. C. de patrib. qui fil. distr. l. 2. III. Quicquid liberi acquirebant, olim acquirebant parentibus, in quorum potestate erant: hodie ex causa peculij profectitij, plenum dominium; ex causâ aduentitij, tantùm vsumfructum, & interdum ne vsumfructum quidem; ex causa peculij castrensis, vel quasi castrensis, nihil patri acquirunt. C. de bon. quæ lib. l.6.& Instit. per quas pers. nob. acqu. §.1.

1

2

3

XLVII. *De adoptionibus.*

TErtiò quæritur, quibus modis patria potestas constituatur. Inter hos est adoptio, de qua dixi D. h. t. Alius modus est procreatio ex iustis nuptiis. D. de his qui sui vel alie. iur. sunt. l. 3. & Institut. de patr. potest. in princ. Tertius modus est legitimatio, quam exposui D. de his qui sui vel alien. iur. sunt. num. 2.

XLVIII. *De emancipationibus liberorum.*

QVartò quæritur, quot modis patria potestas soluitur. Multi modi enarrantur. Instit. quib. mod. ius potest. solu. hoc loco tres modi considerantur. Primus modus est emancipatio, de qua dixi ad tit. D. de adopt. num. 6. & 7.

XLIX. *De ingratis liberis.*

EMancipatio igitur patriam potestatem in perpetuum tollit, nec possunt parentes liberos suos emancipatos inuitos in suam potestatem retrahere. D. de his qui sui vel alie. iur. sunt. l. vlt. nisi ob ingratitudinem, si ab eis atroci iniuriâ sint affecti. l. vn.

L. *De postliminio & redemptis ab hostibus.*

SEcundus modus est captiuitas patris, vel filij. sed eo ab hostibus reuerso, ius postliminij potestatem, vt & alia iura restituit ipso iure: immo fingit reuersum, fuisse semper in ciuitate, proinde nihil iuris amisisse. Institut. quibus mod. ius potest. solu. §. si ab hostibus.

hostibus. Redempti verò ab hostibus, non fiunt quidem illi serui redimentium, sed interim, donec pretium redemptionis soluant, quasi quodam pignoris vinculo detinentur. l.2. & eo pretio soluto beneficium postliminij plenissimum habent. l. 6. Lege de postliminio & redẽptis ab hostibus notata ad ti. D. de captiu.

LI. *De infantibus expositis liberis & seruis, & de his qui sanguinolentos nutriendos acceperunt.*

TErtius modus est, si pater filium infantem sanguinolentum, id est, recèns natum exposuerit alienæ misericordiæ, quam ipse non habet: hic enim amittit patriam potestatem, vt dominus exponens seruum sanguinolentum, id est, recèns natum, amittit dominium, quod in illo habet. l.2. (Nisi necessitatis causâ propter nimiam inopiam exponat. ff. de nupti. l. patrem. 16. facit. l. 2. ff. de patrib. qui fil. distrax.) Non propterea tamen is qui expositum suscepit nutriendum, in locum patris vel domini succedit, vt nutritum habeat in sua potestate: sed lex iubet expositum, liberum & sui iuris esse. l.3.

LII. *Quæ sit longa consuetudo.*

QVintò quæritur, quo iure patria potestas sit introducta. Respondetur eam esse consuetudine receptam. D. de his qui sui vel alie. iur. sunt. l. patre. 8. Hinc occasione sumpta, agitur de consuetudine, de qua dixi ad tit. D. de legib. num. 5. & 6. Hucusque de patria potestate.

LIII. *De donationibus.*

1 EX his, quæ initio libri quarti proposuimus enarranda, tantùm donationes declarandæ supersunt.
2 ¶ De donationibus in genere dixi D.h.t. & ibidem donationis diuisiones attuli: inter quas hæc fuit, quòd omnis donatio vel fit inter viuos, vel mortis causâ. Instit. eod. in princ.

LIV. *De donationibus, quæ sub modo, vel sub conditione, vel certo tempore conficiuntur.*

DOnationi inter viuos tria accidunt. I. Modus, veluti, dono tibi fundum vt certa alimenta præstes. l. 1. II. Conditio, veluti cùm mater filiæ donat sub conditione, si à patre emancipetur. l. vlt. III. Tempus; quia donari potest vel ex certo tempore, vel vsque ad certum tempus. possunt etiam hæc duo coniungi, vt in specie. l. 3. vbi eadem res vni donatur vsque ad certum tempus, & alteri donatur post illud tempus. Potest etiam adiici donationi tempus incertum. l. 2. sed hoc non exprimitur in rubrica, quia conditionem facit. D. de condit. & demonstr. l. dies. 75. proinde sub conditionis vocabulo continetur.

LV. *De reuocandis donationibus.*

DOnatio inter viuos perfecta renocari temere non potest. Sed donatio sub modo, reuocatur, si modus secutus non sit: & hoc nomine donatori datur tam vindicatio, quàm condictio ob causam. l. 1. & ff. de condict. ob caus. l. 2. 3. 8. Donatio conditionalis deficiente conditione corruit, existente conditione purificatur: ergo hoc casu idem de ea est dicendum, quod de donationibus puris mox dicam. Idem dico de donatione ex tempore. Donatio verò ad tempus facta, lapsu temporis finitur. At pura donatio non reuocatur, nisi ob ingratitudinem donatarij. l. 1. & to. tit. & Instit. de donat. §. aliæ.

LVI. *De mortis causa donationibus.*

POstquàm actum est de donationibus inter viuos, rectè agitur de donationibus mortis causâ, de quibus dixi D. hoc tit.

LVII. *De infirmandis pœnis cœlibatus, & orbitatis, & de decimarijs sublatis.*

HIc quoque titulus ad mortis causa donationes pertinet. cùm enim lex Papia cœlibem ex testamento extranei quicquam capere, nisi intra centum dies à morte testatoris matrimonium contraheret, orbum vltra semissem, coniugem ex testamento coniugis vltra decimam vel decimas quas Vlpianus explicat titulo de decimis, capere prohiberet, adeo vt quod suprà dictæ personæ non caperent, confiscaretur: Senatusconsulto effectum est, vt idem obseruaretur in donatione mortis causâ; si fortè cœlibi, aut orbo, aut coniugi, mortis causâ donatum esset. D. de mort. cau. donat. l. senatus. 35. in princ. propterea quòd huiusmodi donationes legatis rectè comparantur. ff. tit. prox. l. vlt. & Instit. de donat. §. 1. Sed cœlibatus & orbitatis pœnæ tolluntur. l. 1. decimarum limitatio. l. 2. adeo vt suprà scriptæ personæ solidum capere tam mortis causâ, quàm ex testamento possint.

LVIII. *De iure liberorum.*

QVod superiori titulo dictum est, virum & vxorem non posse inter se solidum capere, sed tantum decimam vel decimas, non erat perpetuum, sed excipiebantur aliquot casus, quos Vlpianus recenset tit. de solidi capacitate inter virum & vxorem. Inter eos casus ponitur, si coniux à principe ius liberorum impetrauerit. sed Imperatores solidi capacitatem omnibus coniugibus concesserunt. ff. tit. prox. l. vn. dato omnibus iure liberorum, vt hoc omnibus competet ipso iure, nec opus sit vt à principe impetretur. l. 1. quam cum d. l. vlt. coniungendam esse inscriptiones & subscriptiones ostendunt. Exposita sunt iudicia ciuilia: deinceps enarranda sunt criminalia, vt initio quarti libri proposuimus.

LIBER IX.

TITVLVS I.

De his qui accusare non possunt.

EXPOSITIO iudiciorum criminalium, 1
quæ hoc libro nono continetur, est quadripertita. Prima pars est de accusatione, qua hæc iudicia instituuntur: secunda de criminum & iudiciorum criminalium variis generibus: tertia de eorum vitiis & impedimentis seu remoris: quarta de eorum effectu, id est, de pœnis. ¶ In prima parte de accusatione dis- 2
soluuntur quatuor quæstiones. Prima quæstio est, qui accusare possint, vel non possint. Accusare possunt quicumque non prohibentur. Prohibitionis causæ multæ & variæ sunt. I. Sexus muliebris. II. Ætas pupillaris. III. Militia. IV. Magistratus seu potestas eius, quem in ius vocare non licet. V. Delictum & infamia. VI. Turpis quæstus eius, qui duo iudicia aduersus duos

reos subscripta habet, oummósve ob accusandum vel non accusandum accepit. VII. Status 1 vt quia libertus non potest patronum suum accusare. D. de accusat. l. qui accusare.8. VIII. Suspicio calumniæ, vt in eo qui falsum testimoniũ dixit. D.eo.l.alij.9. IX. Paupertas eius qui minus quàm 50. aureos in bonis habet.D.eod.l.nonnulli.10.

II. *De accusationibus & inscriptionibus.*

SEcunda quæstio est, quomodo accusandum sit. Necessarius est libellus, & accusatoris inscriptio in pœnam talionis, sicut exposui D.h.t.num.5.

III. *De exhibendis & transmittendis reis.*

1 TErtia quæstio est, qui sint accusationis effectus. Primus effectus est rei accusati exhibitio, de qua dixi ad tit. D. de custod. & exhib. reor. num. 7. & 8.

2 ¶ Secundus effectus est rei transmissio: quæ vel est necessaria, vel voluntaria. Necessariam appello, cùm quis reum, quem ipse punire non potest, ad alium transmittit, qui punire poterit, vt militem ad magistrum militum remittit præses. l. 1. vel præfectus. C. de offic. mag. mil.l.1. & grauiùs puniendos ad præfectum vrbi remittit præfectus vigilum. D. de offic. præf. vigil. l. vlt. & prætor. D. de suspect. tutor. l.3.§. sed si non latitet. & Institut.eod.§.sed si præsens.& §. seq. Voluntaria transmissio est, cùm is transmittit, qui potest transmittere, sed ipse punire, vt putà præses eum, qui in alia prouincia deliquit, comprehensum punire potest. C. vbi de crim. ag. opor. l. 1. & D. de custod. & exhib.reor.l.non est dubium.11.in prin. & nihilominùs etiam potest eum ad præsidem eius prouinciæ, in qua delictum est admissum, remittere sine sponte sua. D.de accusat.l.7.§.vlt. & de custod.& exhib.reor. l.non est dubium. 11.§. 1. siue ab illo togatus per literas. D. eod.l.7. & per ministrum missum vt reum reducat & exhibeat.l.2.

IV. *De custodia reorum.*

TErtius effectus est rei custodia, de qua dixi D.hoc tit. vbi inter cetera notaui custodiæ appellatione significari publicam custodiam, non priuatam.

V. *De priuatis carceribus inhibendis.*

QVia priuata custodia prohibetur.

VI. *Si reus vel accusator mortuus fuerit.*

QVarta quæstio est, an morte rei vel accusatoris accusatio finiatur. Respondetur finiri. l. 1. 3. & vlt. Nam heres accusatoris crimen persequi non cogitur. D. de accusat. l. Diui. 19. alius tamen eundem reum accusare potest. D. eod. l.3. §. vltim. & de pub. iudic. l.penult. in princ. Item reus in pœnam non succedit. D. de pœn. l. si pœna. 20. Excipitur I. Crimen perduellionis. C. de hæret. l. 4. §. in mortem. & C. ad leg.Iul.Maiest. l.vlt. & D. eod. l. vlt. & de accusat.l.ex iudiciorum.20. II. Crimen hæreseos, aut saltem Manichaismi & Donatismi. C. de hæret. d. l. 4. §. in mortem. III. Crimen apostasias. C. de aposta. l. 4. vers. in tantum. IV. Crimen repetundarum. D. de accusat.d. l.ex iudiciorum. V. Si reus conscientià criminis mortem sibi consciuerit. l. 5. & D. de iniu. rup. l.6.§. eius qui. Quid si reus condemnatus appellauerit, & pendente appellatione mortuus sit? Iudicium extinguitur, nisi specialiter & expressè per sententiam, à qua appellatum fuit, bona accusati vel pars bonorum eius confiscata sint. l. vlt. & C. si pend. appell. mors interuen. l.3. & D. eod. l.1. in princ. lucrum autem scelere quæsitum, semper & indistinctè heredi aufertur. D. de calumn.l.5.in princ. & de iu. fis.l.Lucius.9. Absolutus est tractatus de accusationibus: consequens est, vt criminum & iudiciorum criminalium genera explicemus.

VII. *Si quis Imperatori malè dixerit.*

CRiminum & criminalium iudiciorũ alia sunt publica, alia priuata, siue extraordinaria. Primum crimen publicum est læsa maiestas. Porrò cùm maiestas principis aut dicto, aut facto lædatur: hodie ex dicto seu conuicio in principem prolato, non est iudicium publicum, nec vlla legitima pœna irrogatur, sed res ad principem refertur, vt ipse statuat quod fieri velit.

VIII. *Ad legem Iuliam maiestatis.*

FActa verò puniuntur lege Iulia maiestatis, quam exposui, D.h.t.

IX. *Ad legem Iuliam de adulteriis & stupro.*

SEcundum crimen publicum est adulterium vel stuprum; de quo dixi.D.h.t.

X. *Si quis eam, cuius tutor fuerit corruperit.*

POena stupri regulariter est publicatio dimidiæ partis bonorum, vel corporalis coërcitio cum relegatione, pro qualitate personæ delinquentis. Instit. de public.iud.§.item lex Iulia de adulteriis.§. pœnam. Sed duobus casibus exacerbatur. Primus casus est, si quis puellam stuprauerit, cuius tutor fuit: hic enim bonis omnibus confiscatis deportatur.

XI. *De mulieribus, quæ se seruis propriis iunxerunt.*

SEcundus casus est, cùm mulier seruo suo se iunxit. nam ipsa capite punitur, ac seruus crematur. l.vn.

XII. *Ad legem Iuliam de vi publica, vel priuata.*

TErtium crimen publicum est vis, de qua dixi D. lib.48. tit.6.& 7.

XIII. *De raptu virginum, vel viduarum, vel sanctimonialium.*

QVartum crimen est raptus. Raptum dicimus personarum: rapinam rerum. raptus est crimen publicum; rapina priuatum. de raptu est hic titulus, de rapina titulus 33. quandoque tamen hæc verborum proprietas confunditur: vt hic in l. vn. non semel rapina sumitur pro raptu. 1

¶ Pœna huius criminis est multiplex. I. Raptæ parentes, fratres, tutores, curatores, maritus, sponsus, dominus, patronus potest deprehensum in flagranti crimine impunè interficere. §.1. II. Raptor, comites, ministri, & conscij criminis, capite plectuntur. III. Bona raptori, & comitibus qui opem tulerunt auferuntur, si ingenua rapta sit; & vel ipsi raptæ cedunt, si ea in mundo degat; vel monasterio, si sit sanctimonialis. neque autem ceteris ministris & consciis bona adimuntur, licet capitali supplicio afficiantur, nec vlli personæ, si liberta aut 2

ancilla rapta sit, quamuis hoc etiã casu capitali pœnæ locus sit. §. sin autem post. & §. pœnas. III. Condemnatus nnn potest appellare. d. §. sin autem post. vers. quibus etsi. IV. Inter raptorem & raptam, matrimonium omnimndò prohibetur. §. nec sit facultas. sed iure Cannnico conceditnt. ext. de rapt. cap. vlt. Est & illa differentia inter hæc iura, quòd etiam propria sponsa. d. §. 1. vers. connumeramus. & consentiens dicuntur iure ciuili rapi, adeo vt irrogetur pœna raptus. d. §. pœnas. quod iure Pontificio non obtinet. ext. de raptor. cap. penult.

XIV. *De emendatione seruorum.*

QVintum crimen est homicidium: quod punitur lege Cornelia, & constitutionibus ad eam legem factis. Ab ea lege, & eius pœnâ olim dominus, qui seruum occiderat, indistinctè excipiebatur; quia ius vitæ & necis in seruum habebat. D. de his qui sui vel alien. iur. sunt. l. 1. §. vlt. & Instit. eod. §. 1. Sed constitutionibos principũ dominica potestas coarctata est; adeo vt qui seruum suum sine causa occiderit, non minùs puniri iubeatur, quàm si alienum seruum occidisset. D. eod. l. 2. Institut. eod. §. sed hoc tempore. videlicèt si animum occidendi habuerit: at si alia mente percusserit, & percussum mori quandocumque contigerit, dominus non punitur obseruatio namque temporis, intra quod seruus à domino percussus moritur, cuius ratio habetur. Exod. cap. 21. iure ciuili locum non habet: quia domino plena coërcitio serui etiam plagis & verberibus conceditur. l. vn. sic tamen, ne durius eum tractet, quàm vt ferri possit: alioquin bonis conditionibus eum vendere cogitur. d. l. 2. d. §. sed hoc tempore.

XV. *De emendatione propinquorum.*

LEuior castigario senioribus propinquis in iuniores conceditur, qui more patrio leuiora tantùm eorum crimina corrigere possunt, enormia verò delicta notioni iudicum reseruantur.

XVI. *Ad legem Corneliam de sicarijs.*

CEteri homicidæ puniuntur lege Cornelia de sicariis, vt exposui. D. h. t.

XVII. *De his, qui parentes, vel liberos occiderunt.*

SExtum crimen est parricidium, de quo lege notata ad tit. D. de le. Pomp. de particid.

XVIII. *De maleficis, & mathematicis, & ceteris similibus.*

SEptimum crimen generali nomine caret, multa autem delicta inter se affinia & similia continet, quæ omnia subiiciuntur pœnis legis Corneliæ. Hoc igitur titulo continentur. I. Magi, qui & Chaldæi, & malefici vocantur, incantationibus vtentes. l. 3. 5. 6. 7. 9. II. Mathematici, id est, pseudo mathematici, qui mathematicis disciplinis ad suas imposturas abutuntur, vt qui ex aspectu syderum futura prædicere profitentur. l. 2. 5. 7. III. Somniorum interpretes. l. 3. IV. Sacerdotes, qui illicita sacra faciunt. l. 2. & D. ad leg. Cornel. de sicar. l. ex senatusconsulto. 13. V. Harioli, id est, vaticiniorum, vt Sibyllinorum Carminum & Delphicorum oraculorum interpretes, l. 5. & 7. VI. Augures, qui ex auium volatu, pastu, cantu futura diuinant. l. 5. & 7. VII. Haruspices, qui harugis inspectis diuinant. l. 2. 5. 7. Haruga est hostia sic dicta ab hara, in qua concluditur & adseruatur, vt Donato in Phorm. placet, actu. 4. scena. 4. Festus, *Haruga inquit dicebatur hostia, cuius adhærentia inspiciebantur exta.*

XIX. *De sepulchro violato.*

OCtauum crimen est sepulchrum violatum, de quo dixi D. h. t.

XX. *Ad legem Fabiam de plagiariis.*

NOnum crimen est plagium, de quo dixi D. h. t.

XXI. *Ad legem Viselliam.*

DEcimum est crimen falsi, de quo præter notata 1
ad tit. D. de le. Cornel. de fals. pauca hîc sunt di-
cenda pro titulorum interpretatione. ¶ Ergo falsum 2
committitur primò in statu personæ, cùm libertinus
se gerit pro ingenuo, vt honores ingenuarum perso-
narum proprios consequatur. ¶ Hic punitur lege Vi- 3
sellia, cuius mentio fit etiam in l. vn. J. quan. ciu. act.
crim. præiud. & in l. 1. J. si seruus aut liber. ad decur.
adspit. & apud Vlpianum ti. de Latinis. §. militia. Anto.
Augustinus fatetur se ignorare, quando hæc lex lata
sit. Contius scribit latam esse anno. V. C. 776. Varro-
ne & Sex. Cornelio Conss. ¶ Pœna huius legis est pe- 4
cuniaria cum infamia. ¶ Sed in hanc legem non in- 5
cidit, qui natalibus est restitutus, vel ius aureorum
annulorum impetrauit. l. vn. & J. d. l. 1. Ergo hæc lex
omnino est abolita à Iustiniano, qui omnibus libertis
hæc ipso iure concessit, quæ olim specialiter à princi-
pe impetrare opus erat. No. 78. cap. 1.

XXII. *Ad legem Corneliam de falsis.*

SEcundò falsum committitur in testamentis, ceterisque instrumentis, hoc punitur lege Cornelia testamentaria, de qua dixi. D. h. t.

XXIII. *De his qui sibi adscribunt in testamento.*

QVi verò in testamento sibi, vel his quos in potestate habet, legatum adscribit voluntate testatoris, etsi falsum non committit, tamen senatusconsulto Liboniano ad legem Corneliã facto pœnæ falsi subiicitur, vt notaui. D. de le. Cornel. de fals. num. 4.

XXIV. *De falsa moneta.*

TErtiò falsum committitur in moneta, de quo lege, quæ notaui ad tit. de leg. Corn. de fals. D.

XXV. *De mutatione nominis.*

QVartò falsum committitur in nomine. nam qui dolo malo falsum nomen, vel pronomen, vel cognomen assumpsit, pœnâ falsi tenetur. D. de le. Cornel. de fals. l. falsi. 13. in princ. Qui verò sine dolo nomen mutat pœnam non meretur. l. vn.

XXVI. *Ad legem Iuliam de ambitu.*

VNdecimum crimen est ambitus, de quo dixi. D. h. t.

XXVII. *Ad legem Iuliam repetundarum.*

DVodecimum est crimen repetundarum, de quo dixi. D. h. t.

XXVIII. *De crimine peculatus.*

DEcimum tertium crimen est peculatus, de quo dixi. D. lib. 48. tit. 13.

XXIX. *De crimine sacrilegij.*

DEcimum quartum crimen est sacrilegium, de quo dixi. eo. tit. 13.

XXX.

XXX. *De seditiosis, & de his qui plebem contra rempublicam audent colligere.*

DEcimum quintum crimen est seditio, & rumultus. Quod ad pœnam huius criminis attinet, is, qui seditionem excitauit, & plebem collegit, I. Multam grauissimam sustinet, id est, pœnam pecuniariam. l. 1. II. Non fruitur iis, quæ per seditionem impetrauit. l. 2. III. Incidit in legem Iuliam maiestatis. l. 1. §. 1.

XXXI. *Quando ciuilis actio criminali præiudicet, & an vtraque ab eodem exerceri possit.*

CVm varia publicorum iudiciorum genera exposita sint, de his communiter & generaliter notandum est, fieri posse vt ciuilis actio cum publico iudicio concurrat. quo casu quæritur, vtrùm liceat vtroque iudicio vti, an altero intentato, alterum consumatur. Sic autem distinguimus: Aut vtrumque iudicium est vindictæ causâ vt iniuriarum: aut alterum vindictam & vltionem persequitur, alterum est de re familiari. Priori casu is, qui altero iudicio vsus est, alterum postea mouere non potest. & si vtrumque simul moueat, solum publicum iudicium procedit, priuatum autem denegatur. D. de iniur. l. 6. & l. 7. §. 1. Posteriori casu alterum iudicium per alterum non consumitur, sed vtroque vti licet, vt interdicto vnde vi, & lege Iulia de vi. l. vn. Lege, quæ scripsi Methodic. in C. de ordine iudiciorum §. 20. & 21.

XXXII. *De crimine expilatæ hereditatis.*

A Criminibus publicis transit ad priuata extraordinaria: quorum primum est hereditas expilata, de quo dixi D. hoc tit.

XXXIII. *De vi bonorum raptorum.*

SEcundum est rapina, quod exposui D. hoc tit.

XXXIV. *De crimine stellionatus.*

TErtium est stellionatus, quod explicaui D. hoc titulo.

XXXV. *De iniurijs.*

QVartum est iniuria, de quo lege notata D. hoc titulo.

XXXVI. *De famosis libellis.*

INiuriæ species est famosus libellus. Idcirco in D. proponitur, & explicatur cum ceteris iniuriis, eodem titulo.

XXXVII. *De abigeis.*

QVintum est abigeatus, de quo dixi D. hoc tit.

XXXVIII. *De Nili aggeribus non rumpendis.*

SExtum est Ægypti proprium, si quis Nili aggeres, id est, qui Niloticam aquam contineot & coërcent, ruperit. hic extra ordinem plectitur pro sua conditione, & delicti qualitate. D. de extraord. crim. l. penult. His aggeribus tribuitur latitudo duodecim cubitorum: ex qua si quis aliquid vsurpauerit, flammis punitur, & criminis conscij deportantur sine spe restitutionis, pro qua supplicare non licet. l. vn. Vbi nihil refert vtrùm legas *valla fluentis*, an *vltra fluenta*. Nam aggeres fuur valla fluentis, & constant duodecim cubitibus vltra flumen, ab vtraque Nili parte. Aliæ lectiones, id est, *villa fluenta*, vel *valla fluenta*, mihi non arrident.

XXXIX. *De his qui latrones, vel aliis criminibus reos occultauerint.*

SEptimum est latronum, & aliorum facinorosorum hominum receptatio siue occultatio: de qua dixi ad titu. D. de receptator. Absoluta est expositio criminum tam publicorum, quàm extraordinariorum.

XL. *De requirendis reis.*

DEinceps consideranda sunt iudiciorum criminalium impedimenta, & vitis quæcumque, vt iis remotis rectè procedant. Ea verò spectatur vel ex parte rei, vel ex parte accusatoris. In rei persona duo impedimenta spectantur. Primò absentia. Absentes autem modò requirendi annotantur, modò damnantur, vt expusui D. lib. 48. tit. 17.

XLI. *De quæstionibus.*

SEcundò inficiatio, propter quam ad quæstionem peruenire solet, vt docui D. h. t.

XLII. *De abolitionibus.*

ACcusatoris autem vitia & peccata duo considerantur. Primum est, si tergiuersetur, & in totum ab accusatione desistat, vel saltem cunctetur & moretur. Hic sciendum est, tergiuersationis & cunctationis pœnas cessare, si abolitio criminis facta sit, vt docui D. ad senatusconsult. Turpill.

XLIII. *De generali abolitione.*

ABolitio generalis est, quæ publicè fit, exempli causa ob rem prospere gestam. D. ad senatusconf. Turpill. l. abolitio. 8. & l. seq. & l. si interueniente. 12. Specialis autem est, quæ specialiter vni crimini siue accusationi tribuitur vel à principe. D. eod. l. destitisse. 13. §. 1. & 3. ad leg. Cornel. de sicar. l. 5. & ad leg. Cornel. de fals. l. si docueris. 9. vel à lege. D. ad senatusconf. Turpill. l. aut priuatim. 10. in princip.

XLIV. *Vt intra certum tempus criminalis quæstio terminetur.*

CEssante abolitione punitur accusator, qui vel cunctatur, vel tergiuersatur, & in totum desistit. Cùm enim Imperator velit iudicium criminale biennio finiri. l. vlt. vt ciuile triennio. 3. de iudic. l. properandum. 13. meritò, si accusator intra hoc tempus accusationem cœptam persequi supersederit, & multo magis si vltima biennij die non adfuerit, quarta bonorum omnium parte mulctatur, & infamia notatur. l. 1.

XLV. *Ad S. C. Turpillianum.*

QVi verò tergiuersatur, & in totum ab accusatione desistit, S. C. Turpilliano ponitur, quod exposui D. h. t.

XLVI. *De calumniatoribus.*

SEcundum accusatoris vitium est calumnia, de qua dixi D. h. t. Tertium vitium additur in l. 3. D. ad

S. C. Turpillianum, præuaricatio, de qua dictum est sub titulo. D. de præuaricat. Absolutis sunt tres tractatus de iudiciis criminalibus: nempe de accusatione, de criminum generibus, & de vitiis & impedimentis tam ex parte rei, quàm accusatoris: superest, vt dicamus de horum iudiciorum effectu, id est, de pœnis.

XLVII. *De pœnis.*

DVo de pœnis considerantur, pœnæ irrogatio, & damnati restitutio. Quod ad pœnam irrogandam attinet, primò datur titulus generalis de pœnis, cui satisfeci D. eod.

XLVIII. *Ne sine iussu principis certis iudicibus liceat confiscare.*

DEinde specialiter agitur de confiscatione bonorum: vbi duæ quæstiones dissoluuntur. Prima quæstio est, qui possint confiscare. Bona confiscantur, vel quia iudex confiscari iussit, vel quia reum afficit ea pœnâ, quam confiscatio bonorum sequitur, id est, pœnâ mortis, aut seruitutis. D. de bon. damnat. l. 1. in princ. Magistratus, qui summam potestatem habent, vtroque modo bona damnatorum publicare possunt, etiam inconsulto principe, vt præfectus prætorio, & præfectus vrbi, qui sunt illustres. inferiores, vt clarissimi rectores prouinciarum, licèt eam pœnam infligere possint, cui tacitè cohæret bonorum confiscatio, vt gladio punire, vel in metallum dare. D. de offic. præsid. l. 6. §. penult. tamen expresse bona confiscandi potestatem non habent. l. vn.

XLIX. *De bonis proscriptorum seu damnatorum.*

SEcunda quæstio est, quorum bona confiscentur. Confiscantur bona, Primò proscriptorum, id est, quorum bona iudex confiscanda pronunciauit expressè, dummodò aut sit illustris, aut permissu principis id fecerit. ℥. tit. prox. l. vn. Secundò damnatorum pœna capitali: nam pœnam capitalem etiam tacente iudice sequitur bonorum confiscatio, exceptis duobus casibus, quos notaui D. hoc tit. num. 2.

L. *De bonis eorum qui mortem sibi consciuerunt.*

TErtiò eorum, qui in reatu constituti, criminis conscientiâ sibi manus intulerunt. Lege notata D. hoc tit.

LI. *De sententiam passis & restitutis.*

POstquàm dictum est de pœnis irrogandis, consequenter agitur de earum remissione, cùm damnati restituuntur à principe. Huic rubricæ satisfeci. D. eod. tit. Absolutus est vnà cum libro nono Codicis, tractatus de iudiciis criminalibus.

LIBER X.

TITVLVS I.

De iure fisci.

IVRA omnia & iudicia à tit. 29. primi libri ad hunc vsque locum, sunt de rebus & personis priuatis: hoc autem libro explicabuntur iura fiscalia, & municipalia. Quapropter huius libri duo sunt segmenta: prius de iure fisci: posterius de iure municipiorum. Prioris segmenti tres sunt partes: prima generalis de iure fisci: secunda de variis causis, ex quibus res ad fiscum pertinent: tertia de rationibus fiscalibus. Prima pars continetur hoc primo titulo, cui satisfeci D. eod.

II. *De conueniendis fisci debitoribus.*

IN secunda parte quinque causæ explicantur ex quibus res ad fiscum deuoluuntur. Prima causa est contractus. Hoc loco considerantur tres contractus. Primus contractus est intercessio: de qua nota, iure Codicis speciale esse in fisco, vt priùs excutere debeat debitorem principalem, quàm conueniat fideiussorem, aliúmve intercessorem, aut extraneum hypothecæ possessorem. l. 1. & D. de iu. fis. l. Moschis. 47. in princ. nam priuatis creditoribus datur electio conueniendi quem velint. ℥. de oblig. & act. l. vlt. & de pignor. l. distractis. 14. l. persecutione. 24. & de fideiussor. l. 4. l. 5. l. reos. 23. etiam contra fiscum. ℥. eod. l. 3. sed hodie etiam priuati coguntur vti hoc ordine, vt primò excutiant reum principalem, deinde fideiussorem, postremò extraneum hypothecæ possessorem. Nou. constit. 4.

III. *De fide & iure hastæ fiscalis & de adiectionibus.*

SEcundus contractus est venditio: de qua nota primò, venditionem publicè fieri hastâ positâ. Festus, *Hasta*, inquit, *subijciebantur, quæ venundabant: quia signum præcipuum est hasta.* § Nota secundo, rem addici ei, qui licitatione vincit, id est, plus offerenti. § Nota tertiò, post addictionem alicui factam à fisco, posse alium quempiam intra statuta tempora plus adiicere, ita vt noua licitatio fiat, & res iterum plus offerenti addicatur, siue idem qui antea obtinuit, siue alius licitatione vincat: quamuis post rem à repub. addictam adiectio non admittatur. l. 4. & ℥. de vendend. reb. ciui. l. 1. & D. de iu. fis. l. vlt. & ad municip. l. Lucius. 21. §. vlt. in multis enim est melior conditio fisci, quàm reipub. quia respublica vtitur iure priuatorum. D. qui potior. in pign. hab. l. si pignus. 8. & C. eod. l. 4.

IV. *De venditione rerum fiscalium cum priuatis communium.*

NOta quartò, speciale esse in fisco, vt, si rem cum alio communem habeat, totam vendere possit, quò faciliùs emptorem reperiat, vt notaui ad tit. ℥. de commun. rer. alien.

V. *Ne fiscus rem quam vendidit, euincat.*

NOta quintò, fiscum non posse retrahere, quod bona fide addixit. l. 1. & 2. in hoc igitur comparatur priuatis venditoribus, quibus euincere volentibus obstat exceptio rei venditæ & traditæ. D. de except. rei vendi. l. 1. & to. tit.

VI. *De his, qui ex publicis rationibus mutuam pecuniam acceperunt.*

TErtius est contractus mutui. Nota posse quidem aliquem mutuam pecuniam accipere à ciuitate. D. de Senatusconf. Macedon. l. nihil. 15. vel à reipub. administratore publicam pecuniam fœnori datte. D. de vsu.

de vsur.l.Gaius.11.sed nec ex area præfectoria, nec ex thesauris principis mutuari licere. Qui inde mutuum acceperit, quadruplũ restituit.l.1. Qui hinc mutuum sumpserit, in exilium bonis confiscatis mittitur.l.2. Hactenus de contractibus.

VII. *Pœnis fiscalibus creditores præferri.*

SEcunda causa est crimen, ex quo vel bona confiscantur, vel multa fisco defertur. Nota fiscum, qui regulariter aliis creditoribus præfertur, in pœnis exigendis postponi ceteris: quod iam exposui ad tit. de priuileg. fisc.

VIII. *De fiscalibus vsuris.*

COmmuniter de suprà dictis causis, id est, de contractibus & delictis duo notentur. Primò, vsuras fisco ex contractu deberi etiam ob nudum pactum sine stipulatione. D. de vsur. l. Herennius. 43. (nec mirum cùm etiam ciuitati debeantur. D. eod. l. etiam. 30.) videlicèt vsuràs semisses. l. vlt. ex crimine & pœna non deberi. l. 1.

IX. *De sententijs aduersus fiscum latis retractandis.*

SEcundò, rem contra fiscum iudicatam retractari ex causa intra triennium, non post triennium, nisi ob præuaricationem, aut manifestam fraudem. l. vn. aut noua instrumenta reperta. D. de re iudica. l. Imperatores. 35. Expositæ sunt duæ causæ, ex quibus res ad fiscum pertinent, videlicèt contractus, & delicta.

X. *De bonis vacantibus, & de incorporatione.*

TErtia causa est, si quis sine herede decesserit, hoc enim casu dicuntur bona vacantia, & ad fiscum pertinent. l. 1. l. 4. & j. de præpos. sacri cubiculi. l. 4. vers. in testatorum. ex lege Iulia. D. de lega. 3. l. quidam. 96. §. 1. De his bonis vacantibus tria proponuntur: quorum primum est incorporatio. Incorporare est rebus fiscalibus addere, & quasi in vnum corpus redigere atque coniungere.

XI. *De delatoribus.*

1 SEcundum est delatio, quæ tamen ad alias quo-
que causas præter bona vacantia producitur. nam
delator est, qui rem ad fiscum pertinentem volunta-
riè. l. 2. non officij necessitate coactus. d. l. 2. & D. de
his quæ vt indign. l. 5. §. aduocatum. præmij causâ,
non aduersarij vlciscendi gratia. D. de iur. fisc. l. 2. in
princ. nec reipubl. nomine. l. 4. & d. l. 2. in princ. nec
vt causam suam defendat. l. 3. & D. de iu. fisc. l. dela-
tor. 44. nec in crimine læsæ maiestatis. l. vltim. §. hæc
cùm generaliter. fisco nunciat. d. l. 4. Idem vocatur
accusator, præsertim si crimen publicum deferat. D.
de iu. fisc. l. senatus. 15. in princ. l. deferre. 18. §. item
eos. vers. iidem decreuerunt. & quadruplator; quia
quartam partem eorum, quæ in fiscum rediguntur,
plerumque pro præmio accipit. Ascon. in diuinat. &
2 Verr. 3. Festus in verbo *quadruplatores*. ¶ Nota pri-
mò alios cogi deferre, vt palatinos l. vlt. §. schola. alios
omnino prohiberi, vt mulieres, viros clarissimos, mi-
lites, veteranos. D. de iu. fisc. l. deferre. 18. alios non om-
nino à delatione arceri, sed tantùm prohiberi ne quas-
dam personas deferant; vt filius non potest deferre
patrem vel matrem, libertus patronum, seruus do-
minum. l. vlt. §. 1. alios pro libitu posse deferre, vel non
deferre. l. 2. & d. l. vltim. §. schola. & D. de iu. fisc. l. res
quæ. 22. §. vlt. ¶ Nota secundò aliquem deferre vel 3
per se, vel per alium, nam & mandator perinde te-
netur, ac delator. D. de iu. fisc. l. 1. in princ. l. 2. §. Diuus
Pius. l. senatus. 15. §. 1. l. res quæ. 22. §. vlt. & ll. seqq.
¶ Nota tertiò aliquem deferre vel alios, vel semet- 4
ipsum. D. de iu. fisc. l. 1. in princ. l. edicto. 13. l. senatus. 15.
§. senatus. ¶ Nota quartò varias esse causas, ex qui- 5
bus fit delatio. Nam Callistratus in l. 1. in princ. D. de
iu. fisc. tredecim causas enumerat. I. Si fideicommis-
sum incapaci sit tacitè relictum. II. Si heres sit indi-
gnus hereditate, vt quia non vindicauit necem de-
functi, aut testatorem infirmum neglexit vt more-
retur. III. Si princeps sit heres institutus, & in eius
fraudem testamentum vel codicilli surrepti dicantur.
IV. Si quis dicatur thesaurum inuenisse, qua de re di-
cam ad tit. j. de thesauris. V. Si rem magni pretij
comparauit à fisco vili pretio. VI. Si fiscus præuari-
catione victus dicatur. VII. Si quis conscientia cri-
minis & metu pœnæ sibi mortem consciuerit. VIII. Si
defunctus dicatur obnoxius crimini perduellionis, vel
alij, quod morte non extinguitur. IX. Si domus de-
structa sit negotiationis causâ, id est, vt tigna seor-
sum & particulatim distrahantur. X. Si quis accusa-
tionem institutam deseruerit, qua de re dictum est ad
tit. de Senatusconsulto Turpilliano. XI. Si res liti-
giosa vænierit; de qua dictum est in tit. D. de litigios.
XII. Si pœna fisco debeatur ex priuato contractu, ve-
luti si præses fundum in prouincia cui præest, eme-
rit. D. eod. l. aufertur. 46. §. quod à præside. XIII. Si
quis in commissum inciderit, vt ob vectigal non so-
lutum. ¶ Nota quintò delationi bonorum vacan- 6
tium præscribi quadriennio, quod computatur ex
die, quo certum esse cœpit nullum esse successorem,
ideòque bona esse vacantia. s. de quadr. præscript. l. 1.
& D. si quis omiss. cau. testam. l. 6. §. certè. & de diuers.
tempor. præscript. l. intra. 10. & de iu. fisc. l. 1. §. Diuus.
delationi autem ex causa commissi præscribi quin-
quennio. s. de vectigal. & commis. l. 2. ceteræ causæ
fiscales finiuntur præscriptione viginti annorum. D.
de requir. vel absentibus damn. l. 3. & de iu. fisc. l. 1. §.
præscriptio. ¶ Nota sextò delatorem non admitti, 7
nisi dato fideiussore ad summam quinque librarum
auri caueat se delationem executurum & probaturum.
hoc enim cauetur Græca constitutione, quam Con-
tius refert ad tit. s. de offic. com. rer. priuat. Cuiacius
verò ad tit. de offic. diuers. iudic. & siue in hoc siue
in illo titulo, est ordine secunda. ¶ Nota septimò 8
rebus delatis neque sigilla imprimi, neque aliquid in-
nouari ante latam sententiam. d. l. 1. §. vltim. ¶ Nota 9
octauò delatorem puniri, I. Si delatio prohibita sit,
vt serui contra dominum. l. 6. & 7. II. Si sine aduo-
cato fisci denunciet. l. 5. nam aduocatus fisci & dela-
tor hac in parte iuris ita iunguntur, vt alter sine al-
tero nihil facere possit. d. l. 5. & l. vlt. in princ. III. Si
calumnietur, aut tergiuersetur, non probans, aut non
persequens institutam denunciationem. d. l. vltim. §.
penult. quemadmodum si delationem peregerit &
probauerit, præmio afficitur, quartam partem pro
præmio plerumque accipiens, vt s. notaui. ¶ Nota 10
nonò, delatum, qui dato pretio cum delatore
paciscitur, vel eum corrumpit, pro
confesso haberi. D. de iur. fisc.
l. 4. & l. eius. 29.
in princ.

XII. *De petitionibus bonorum sublatis.*

TErtium est concessio, de qua tres quæstiones dissoluuntur. Primò quæritur, an bona vacantia, vel commissa, vel similia, sint petentibus concedenda. Horum petitio iure reprobatur, quamuis sine petitione concedi possint. l. 1. & 2. hic enim habet locum, quod dicitur in l. 1. §. proinde. D. de extraordin. cognit. multa honestè accipi, quæ non honestè petuntur.

XIII. *De ijs qui se deferunt.*

SEcundò quæritur, an sint concedenda iis qui se deferunt. Finge fideicommissum tacitè relictum esse incapaci. Si heres se deferat, trientem omnium bonorum habet pro præmio. Si fideicommissarius, dimidiam partem assis, si nondum quicquam restitutum sit? vel dodrantis, si dodrans ei fuerit restitutus. l. vn. & D. de iu. fis. l. edicto. 13. & l. pen.

XIV. *Si imperialis liberalitatis socius sine herede decesserit.*

TErtiò quæritur quis sit concessionis effectus. vbi notatur, si princeps duobus simul & communiter aliquid donauerit, & eorum alter sine herede decesserit, non ei succedere fiscum, vt aliàs fieri solet, sed donationis consortem seu socium. l. vn. Expositæ sunt tres causæ, ex quibus res ad fiscum pertinent.

XV. *De thesauris.*

QVarta causa est inuentio thesauri, cuius dimidia pars ad fiscum pertinet. Sed vt hoc obtineat, multa requiruntur. I. Vt sit thesaurus propriè dictus, qui nihil aliud est, quàm pecunia ante omnem memoriam deposita, cuius dominus ignoratur. vel, Vetus quædam depositio pecuniæ, cuius memoria non extat, vt iam dominum non habeat. D. de acquir. rer. dom. l. nunquam. 31. §. 1. vbi depositio pecuniæ accipitur pro re deposita, vel, Depositiua pecunia, quæ longa vetustate dominum amisit. Cassiod. lib. 6. Variat. cap. 8. nam thesaurus, qui dominum habet. D. ad exhib. l. thesaurus. 15. & de acquir. possess. l. peregre. 44. in princ. non est. propriè thesaurus. D. de iu. fis. l. 3. §. vlt. nec eius pars ad fiscum pertinet. II. Vt sit inuentus in loco fiscali, vel publico, vel principis, vel religioso, vel in monumento. d. l. 3. §. penult. nam qui in loco suo inuenit, totum sibi acquirit. d. l. 3. §. vlt. qui in alieno, si casu fortuito inuenit, partitur cum domino fundi; sin autem data opera inuenit totum domino fundi restituit. l. vn. & Instit. de rer. diuis. §. thesauros. III. Vt si in loco religioso inuenerit, is locus ad ipsum inuentorem non pertineat: alioquin perinde totum thesaurum lucraretur, ac si in suo fundo inuenisset, d. §. thesauros.

XVI. *De annonis & tributis.*

1 QVinta causa est collatio, ex qua subditi passim
vocantur collatores, quia conferunt in publicum annonas, tributa, canonem largitionalium titulorum, operas, coëmpta, de quibus singulis ordi-
2 ne dicendum est. ¶ Inter annonas & tributa discrimen est, quòd annonæ consistunt in speciebus, vt frumento, vino, oleo, sale, pane, carne, tributa (quæ & contributiones dicuntur. C. de apoch. publ. l. 1. & D. de administ. tut. l. fine herede. 32. §. penult. & in tributiones. D. de muner. & honor. l. penult. & vlt. & de veteran. l. penult.) in corporibus, vt auro, argento, ære, equis, vestibus. sæpe tamen tributi vocabulum latiùs accipitur, vt etiam annonas complectatur. C. Th. lib. 11. tit. 2. ¶ Tributorum duo sunt 3
genera. nam alia sunt soli, alia capitis. illa imponuntur fundo: hæc, personæ. D. de censib. l. vlt. §. Diuus
Vespasianus. ¶ Rursus tributorum & annonarum 4
alia sunt consuetudinaria siue ordinaria. siue solemnia, alia extraordinaria. l. 5. & C. tit. prox. l. 1. Athalaricus rex apud Cassiod. lib. 9. var. cap. 10. *Per quartam feliciter indictionem, quicquid à vobis supra consuetudinariam functionem augmenti nomine vel petebatur vel constat exactum, liberalitas nostra concedit.* ¶ Finis anno- 5
narum & tributorum est, vt princeps exercitus alere ac rempub. tueri possit. C. de exactor. tribut. l. 2. in fin.

XVII. *De indictionibus.*

ANnonis & tributis duo accidunt, indictio, & 1
exactio, quorum vtrumque fit auctoritate principis. Indictio præcedit: exactio sequitur. indictio collatoribus onus iniungit, & ab eis dicitur deposcere: exactio verò ad soluendum compellit. C. tit. prox.
l. vn. ¶ Nota primò, *indictionem* esse verbum homo- 2
nymum: quia modò significat iniunctionem oneris, modò ipsum onus, quod iniungitur. s. tit. prox. l. 3. vbi indictio sumitur pro indicto, vt pactio pro pacto,
& id genus cetera. ¶ Nota secundò ex hac indictio- 3
ne cœpisse annos numerari sub Constantino, vt Onuphrius probat ex Fastis Græcis, in quibus ad consulatum Constantini II. & Licinij II. adscriptum est, Ἰνδικτιόνων Κωνσταντινιανῶν ἐντεῦθεν ἀρχή. Onuphrij sententiæ, motus horũ Fastorum auctoritate, subscribit Cuiacius quamuis Cedrenus ad Theodosij magni tem-
pora initium huius consuetudinis referat. ¶ Nota 4
tertio indictionum dinumerationem sumere initium à Kal. Septembr. s. tit. prox. l. vlt. & C. de milit. test. l. 1. & No. 128. in princ. Hodie tamen tabelliones imperiales indictionem inchoant sub æquinoctium autumnale, id est, 8. Kal. Octobris: pontificij verò 8. Kal. Ianuarias, vt cum annis Christi magis conueniat.
¶ Nota qoartò indictionum numerum non excedere 5
quindecim, sed recurrere, ita vt pro decima sexta dicatur iterum indictio prima, & pro decima septima dicatur secunda, & ita deinceps. No. 147. cap. 1.

XVIII. *De super indicto.*

SVperindictum est ordinariæ indictionis augmentum extraordinarium. Hactenus de indictione: consequenter dicamus de exactione.

XIX. *De exactoribus tributorum.*

DE exactione tributorum primò quæritur à quibus exigantur. Ad ea exigenda palatini mittuntur ex scrinio canonum, qui vocantur exactores, vt in hac rubr. Græcè ἐκλήπτορες. No. 134. cap. 2. & No. 147. cap. 1. vel πράκτορες. Nou. 30. cap. 2. 3. 4. vel ἀπαιτηταί. d. Nou. 30. cap. 3. vel retento Latino vocabulo ἐξάκτορες. Nouel. 128. cap. 8. Item appellantur canonicarij. l. vltim. & d. Nouel. 128. cap. 6. & scriniarij. d. Nou. 135. cap. 2. in fi. & d. Nouel. 147. cap. 2. Item διοικηταί. Nou. Leo. 61. Item susceptores. C. de apochis publ. l. 1. Specialiter autem, qui militares annonas exigunt, opinatores vocantur, quia opinionem, id est, agri censum exigunt. l. 7. & C. de erogat. mil. anno. l. opinatoribus. 11. l. his scholaribus. 14. à quibus differunt optiones.

optiones. hi namque non exigunt, sed ab opinatoribus exactam annonam militibus distribuunt. J. eod. l. excellentia. 9. & J. de apoch. publ. l. 3. & Nouel. 130. Nouel. Martia. 2. Si collatores exactoribus non soluerint, ex d. l. vltim. mittuntur compulsores, quos mitti prohibet. d. Nouel. 128. cap. 6. Illi autem mittuntur vel à comite domorum, aut præposito sacri cubiculi. Nou. 30. vel à comite priuatarum. Cassiod. lib. 6. cap. 8. Cuiac. in Nou. 128.

XX. *De superexactionibus.*

SEcundò quæritur quantum exigi debeat. Non plus exigi debet, quàm contineatur eâ notitiâ, quæ appellatur delegatio. s. de anno. & trib. l. 4. Sudas in verbo *διαλογισμῶν*. vel descriptio. J. de apoch. publ. l. 5. & *διατύπωσις*. Nouel. 128. quæ manat à principe. d. l. 4. & mense Iulio vel Augusto (quoniam sequenti mense indictionis annus incipit, vt s. docui) insinuatur apud acta præfectorum prætorio: deinde anni initio à præfectis prætorio mittitur ad præsides prouinciarum: & à præsidibus proponitur in singulis ciuitatibus: vt omnes & singuli sciant, quantum conferre oporteat. d. l. 1. & d. Nou. 128. in princ. Huic descriptioni nec addere, nec detrahere licet. d. l. 4. Quòd si vltra debitam quantitatem exactor aliquid extorserit, in duplum id restituit: &, si in hoc crimine perseueret, capite punitur. l. vn. Ex constitutione autem Leonis. 61. ex primo delicto tenetur in duplum: ex secundo in quadruplum, & ab officio remouetur cum infamia: ex tertio, capite plectitur.

XXI. *De capiendis & distrahendis pignoribus tributorum causâ.*

TErtiò quæritur quomodo tributa exigantur, seu quomodo collatores ea soluere cogantur. Pignora capiuntur. l. 2. & distrahuntur. l. 1. vel curiæ cum onere soluendi tributi addicuntur. J. de exactor. tribut. l. penult. Exactor autem, qui sciens tributum ab aliquo non deberi pignus cepit & vendidit, furti tenetur. s. de furt. l. etiam. 8.

XXII. *De apochis publicis, & de descriptionibus curialibus.*

1 QVartò quæritur quomodo caueatur collatoribus, ne bis eadem tributa soluant. Cauetur apochis publicis, quæ & securitates vocantur. l. 1. 2. 3. quia debitori eiúsque patrimonio securitatem tribuunt. Cassiod. lib. 11. cap. 7. *Meritò testimonium solutionis securitas dicitur, de quo non solum animus, sed substantia communitur.* & recauta. Nouel. 130. cap. 1. Augusti de cura pro mortuis, *Vbi esset recautum, quo illa cautio vacuata fuerat, indicauit.* Sudas, *ῥέκαυτον* (sic legendum, non, vt in libris editis, *ῥίκαυτον*) *παρὰ Ῥωμαίοις, ἀποχῆς εἶδος.* Posteriores vocarũt euacuatorias vt quandoque Græci *ἀκυρωτικάς*, quia per eas obligatio euacuatur & infirmatur. Cuiac. hîc. Item appellantur *ἀποδείξεις*. in Nouellis passim: vbi vetus interpres vertit, *de suscepta.*

2 ¶ Quintò quæritur quomodo collatoribus prospiciatur ne vltra debitum exigantur. Prospicitur descriptionibus, de quibus paulò antè dixi ad tit. de superexactionibus. Hæ vocantur descriptiones curiales: quia cuiusque curialis, id est, collatoris nomen, & modus collationis definitur. l. 1. Hactenus de tributis.

XXIII. *De canone largitionalium titulorum.*

DIctum est tit. 16. conferri in publicum à subditis annonas, tributa, canonem, operas, & coëmpta: quoniam igitur actum est de annonis & tributis, ceteras collationes breuiter pro ratione nostri instituti percurramus. Canon largitionalium titulorum est, qui ex more infertur thesauris, vel priuato ærario, ex quo princeps dona & largitiones publicè priuatímve facit, & necessaria comparat. J. de cupress. l. 2. & J. de metal. l. 1. vel exequitur. J. de pri. dom. Aug. l. vltim. Idcirco idem dicitur comes thesaurorum, sacrarum largitionum, & sacrarum remunerationum seu muneratiónum. J. de commea. l. 2. & de palat. sacrar. largit. l. palatinos. 10. & C. Th. de appellat. l. rationales. 41. Cuiacius hîc.

XXIV. *Ne operæ à collatoribus exigantur.*

DE operis nota, alias illicitè exigi. l. vn. veluti vt rusticus equos prosequatur. J. ne rustica ad vlt. obseq. deuoc. l. 1. aut alia seruitia præstent. J. eod. l. 2.

XXV. *De immunitate nemini concedenda.*

ALias licitè exigi, & quidem neminem ab his excusari, veloti ad Nili aggeres reparandos. l. 2. & ad portum, aquæductus, murorum instaurationem vel extructionem. s. de operib. public. l. 6.

XXVI. *De conditis in publicis horreis.*

DE coëmptis nota primò subditos cogi fisco vendere species annonarias. J. de quibus mun. vel præstat. nem. lic. se excus. l. 1. & 3. & C. Theod. de publ. compar. l. 2. Cuiac. lib. 1. Obseru. cap. 35. frumentum verò ita coëmptum reponi in publicis horreis, vt inde vsui publico vel exercitui seruiat, sed ita vt antea vetus, quàm nouum frumentum insumatur. l. 1.

XXVII. *Vt nemini liceat in coëmptione specierum se excusare, & de munere sitoniæ.*

NOta secundò, hoc onus vendendi frumenti appellari coëmptionem, vt in hac rubrica, & in l. 2. J. de frum. vrb. Constant. seu synoneton. C. Theod. de public. compar. l. 1. à Suda *συνωνή*, à quo onere nemo excusatur l. 1. & J. de quib. muner. vel præstat. nem. lic. se excus. l. 1. & 3. 1

2 ¶ Nota tertiò, munus emendi à prouincialibus frumenti appellari in hac rubr. sitoniam *ἀπὸ τοῦ σίτου*, id est, à frumento. Inde sitonæ dicuntur, quibus cura frumenti comparandi incumbit, quod quidem munus personale est. D. de muner. & honor. l. 1. §. personalia. l. munerum. 18. §. cura. à quo ætas septuaginta annorum, vel numerus quinque incolumium liberorum excusat. D. eod. l. 3. §. cura.

XXVIII. *De collatione donatorum, vel releuatorum, aut translatorum, seu adæratorum.*

POstquàm egimus de iis quæ conferuntur, iam dicamus de fundis, quibus onus collationis impositum est. His accidunt quatuor, quæ in hac rubrica proponuntur, & à principe manant: donatio, releuatio, translatio, & adæratio. Nam princeps interdum

dum donat possessionem dempto canone, quandoque releuat fundum ab onere tributi, aliàs transfert ex vna functione in aliam, nonnunquam adærat, id est, æstimat, & pecuniâ taxat, quod in annonis conferebatur. In his omnibus fundis donatis, releuatis, translatis, adæratis, iubent Imperatores Theodosius & Valentinianus. l. vn. seruari dispositionem Antiochi præfecti prætorio, cuius definitionem extare in l. vltim. Theodos. hoc tit. Cuiacius notat. Hæc igitur seruatur in donatis, releuatis, translatis, & adæratis.

XXIX. *De collatione æris.*

NOn est autem existimandum adærationem hoc efficere vt omnimodo æs præstetur. nam & quæ prouinciæ æs præstant, vt Cyprus, vice æris possunt iustam æstimationem inferre, quod & in argento obtinet. Itaque liberum collatoribus est, æs, vel argentum; aut æstimationem eius soluere. Æstimantur autem 20. æris libræ vno auri solido: & argenti libra quinque solidis. l. vn. & J. de argen. pretio. l. vn.

XXX. *De discussoribus.*

IVris fiscalis expositio tripertita est, vt tit. 1. exposui. quoniam igitur absoluta est prima pars de iure fisci in vniuersum; & secunda de causis, ex quibus aliquid ad fiscum pertinet: superest tertia de rationibus fiscalibus, quæ examinandæ sunt à discussoribus. Hi Græcè vocantur λογοθέται. nec aliter quàm ea speciali iussu principis creari possunt. l. vlt. Hic est finis tractatus de iure fiscali; consequenter dicendum de iure municipali.

XXXI. *De decurionibus, & filiis eorum: & qui decuriones habentur, quibus modis à fortuna curiali liberentur.*

1 TRactatus de iure municipali est bipertitus: prior pars est de personis, posterior de muneribus & honoribus. Personæ municipales aut sunt decurio-
2 nes, aut simpliciter municipes. ¶ De decurionibus nota primo qui sint decuriones, quod exposui. D. hoc t.
3 ¶ Nota secundò varia priuilegia tribui non solùm decurionibus, sed etiam eorum filiis, vt ibid. notaui.
4 ¶ Nota tertiò decuriones à curiali conditione liberari variis modis, qui proponuntur in l. vlt.

XXXII. *Si seruus, aut libertus ad decurionatum adspirauerit.*

NOta quartò nec seruum. l. 1. nec libertum, nisi ius aureorum annulorum sit consecutus, aut natalibus restitutus posse fieri decurionem. l. 1.

XXXIII. *De prædiis curialium sine decreto non alienandis.*

NOta quintò decuriones in hoc comparari minoribus, quòd non possunt prædia sua vendere, nisi decretum præsidis, vel eius qui vices præsidis obtinet, causâ cognitâ alienationem permittat. l. 1. & J. de officio eius qui vicem alicuius iudicis obtinet. l. 2. sed eo distingui, quòd possunt ea sine decreto donare, vel permutationis aliâve quauis præter venditionem causa alienare. l. vlt.

XXXIV. *Quando, & quibus quarta pars debetur ex bonis decurionum, & de modo distributionis eorum.*

NOta sextò, si curialis habeat liberos curiæ obnoxios, his omnino iure Codicis deberi quartam partem ex bonis paternis, nec satis esse, si eis relinquatur ea pars, quæ excludit querelam inofficiosi, id est, iure Codicis quadrantem, ex Nouel. 18. trientem vel semissem legitimæ portionis. l. vltim. Quòd si curiali nulli sint liberi, tunc quarta illa bonorum pars ipsi curiæ debetur. l. 1. Hodie pro quarta parte est dodrans ex Nouel. 18. cap. 2. & Nouel. 38. & Nouel. 89. c. 5. Finge extraneum heredem institutũ esse à curiali. modus distributionis bonorum hic est iure Codicis, vt curia quadrantem accipiat, extraneus heres dodrantem: sed iure Nouellarum è contrario heres habet quadrantem curia dodrantem.

XXXV. *De imponenda lucratiua descriptione.*

NOn solùm autem partem bonorum heredi non curiali aufert curia: sed etiam ex sua portione in iugationes singulas eidem curiæ hæres non curialis quatuor siliquas præstare cogitur. l. vn. est autem siliqua, vicesima quarta pars solidi; proinde quatuor siliquæ sextam solidi partem conficiunt. Ab hoc onere quatuor siliquarum eximuntur. I. Res mobiles, aut se mouentes. II. Tituli onerosi, tantum enim lucratiuis imponitur. Lucratiui tituli sunt hereditas, legatum, fideicommissum, mortis causa vel inter viuos donatio, onerosi sunt emptio, permutatio, dos, donatio propter nuptias. III. Heredes curiales. IV. Heredes, qui sunt in numero parentum, aut liberorum ipsius defuncti, licèt curiales non sint: tantùm enim extraneis hæc descriptio imponitur. d. l. vn. V. Ecclesiæ & alia loca pia. J. de sacros. eccles. l. sancimus res. 22. & Nouel. 131. cap. 5.

XXXVI. *De præbendo salario.*

NOta septimò decuriones nemini posse salarium constituere sine iussu principis. l. vn.

XXXVII. *Si curialis relicta ciuitate rus habitare maluerit.*

NOta octauò non licere decurioni ciuitatem relinquere, & ruri habitare. Pœna secus facientium est ruris confiscatio. l. vn. Hucusque de decurionibus.

XXXVIII. *De municipibus originariis.*

COnsequenter agitur de municipibus, qui (vt exposui D. ad municipal. num. 2.) partim sunt originarij.

XXXIX. *De incolis, & vbi quis domicilium habere videatur, & de iis qui studiorum causâ in alia ciuitate degunt.*

PArtim voluntarij, vt incolæ. Incolæ autem dicuntur (vt eodem loco notaui) ratione domicilij. l. 5. 6. 7. Hinc quæritur, vbi quis domicilium habeat. Ibi

qui

quis domicilium habere dicitur, vbi larem, totúmque ac fortunarum suarum summam constituit: vnde rursus non sit discessurus, si nihil auocet: vnde si profectus est, peregrinari videtur: quò si rediit peregrinari desiit. l. 7. Sed nec is qui studiorum causâ aliquo loco moratur, nisi decem annis transactis eo loci sedes sibi constituerit, nec eius pater frequenter ad eum commeans, domicilium ibi habere creditur. l. 2. Cetera de domicilio vide d. tit. D. ad municipal. Hactenus dictum est de personis municipalibus deinceps videamus de muneribus & honoribus, quos hæ personæ subeunt.

XL. *De honoribus, & muneribus non continuandis inter patrem & filium & de interuallis.*

DIfferentiam honoris & moneris, & quid vtrumque sit, exposui ad tit. D. de muner. & honor. De his in præsentia duplex tractatus instituitur, alter generalis, alter specialis. Constat autem tractatus generalis tribus partibus. Prima pars est de diuisione in personalia & patrimonialia. Omnis honor est personalis munus autem partim est personale, partim patrimoniale, vt docui d. tit. D. de mun. & bonor. num. 2. De honore & munere personali nota neminem posse honorem aut munus continuare, immo nec inter patrem & filium continuationem honoris vel muneris admitti, quia pro vna persona habentur. l. 1. si modò alij idonei reperiantur, quibus iniungi possit. D. de muner. & honor. l. honor. 14. § vlt. Sed post temporis interuallum iure constitutum potest alicui idem vel alius honor deferri, aut munus iniungi. Tempus autem varium est. nam ab honore ad eundem honorem datur quinquennij vacatio, ad diuersum triennij. legatione autem perfunctis, biennij vocatio concessa est. l. 2. Eandem triennij & quinquennij distinctionem in muneribus adhibendam censet Cuiacius arg. l. 5. D. de muner. & honot.

XLI. *De muneribus patrimoniorum.*

DE muneribus autem patrimonialibus nota primò ea esse ab omnibus præstanda. l. 2. etiam ab iis qui iomunitatem simpliciter sunt consecuti; quoniam ea immunitas coangustatur ad munera personalia. l. 3. Opus igitur est, vt patrimonialia nominatim à principe remittantur. D. de vacat. & excusat. mun. l. sunt munera. 11. Idem obtinet etiam in munere mitelæ, licèt sit personale. D. de excusat. l. spadonem. 15. §. qui accepit. l. non tantùm. §. eos qui. & §. seq.

XLII. *Quemadmodum ciuilia munera indicuntur.*

1 NOta secundò alia esse munera ordinaria, quæ ex ordine indicuntur, id est, quæ quisque suo ordine subire cogitur. ℥. tit. prox. l. 1. & D. de muner. & honot. l. 3. §. eos. & §. præses. & de legationib. l. 7. l. vicarius. 13. alia extraordinaria, quæ extraordinem omnibus indicuntur, vt angariæ belli tempore. ℥. tit. prox. l. vlt. & ℥. de sacrosanct. eccles. l. neminem. 11. & ℑ. de vacat. public. mun. l. vn. & D. de muner. & honor. l. cui muneris. 12. & de vacat. & excus. mu-
2 ner. l. in honoribus. 8. §. qui muneris. ¶ Omnibus autem commune est, vt pro modo fortunarum, non vltra vires patrimonij singulis indicantur. l. vlt. & ℥.
3 tit. prox. d. l. 1. ¶ Ad hæc nota verbum *ciuilia* in hac rubrica esse epithetum munerum, nam munus, munus ciuile, & munus publicum, vnam & eandem rem significant. D. de muner. & honor. l. vlt. §. hæc omnia. vnde nihil refert, vtrùm in seq. rubr. legas *munera*, an *publica munera*: cùm alij Codices aliam scripturam habeant. Hactenus prima pars tractatus generalis de muneribus & honoribus.

XLIII. *De his qui sponte publica munera subeunt.*

SEcunda pars est de immunitate; id est, vacatione munerum, de qua quatuor quæstiones dissoluuntur. Prima quæstio est, si immonis sponte sua munus subeat, an sibi præiudicium faciat, & immunitatem amittat. Qui decurionem se fieri passus est, immunitatem amittit. D. de iu. immun. l. penult. §. vlt. nisi de immunitate seruanda pactus sit, aut partem tantùm decurionatus adgnouerit, putà ad aliquos honores suscipiendos; nam à ceteris honoribus & muneribus excusabitur. l. 1.

XLIV. *De his qui à principe vacationem acceperunt.*

SEcunda quæstio est, quis possit immunitatem concedere. Nota primò posse plenam concedi speciali 1
beneficio principis, vt iam notaui tit. 41. ¶ Nota secundò immunitatem rescripto principis concessam, limitari tribus modis. I. Ad tempus concedi rescripto principis potest, non in perpetuum. ℥. de decur. l. nemo. 14. l. vacatis. 19. II. Non valet, nisi concessa sit ex iustis & approbatis causis, veluti propter morbum, aut inopiam. l. vn. 2

XLV. *De vacatione publici muneris.*

NOta tertiò per rescriptum ea tantùm videri remissa, quæ ad tempus extra ordinem indicuntur, non ordinaria munera. l. vn. & D. de mun. & honor. l. cui muneris. 12. & de vacat. & excusat. mun. l. in honoribus. 8. §. qui muneris.

XLVI. *De decretis ab ordine faciendis.*

NOta quartò neminem posse immunitatem decreto decurionum tribui, præterquàm liberalium artium magistris, & medicis. l. 1.

XLVII. *De excusationib. munerum.*

TErtia quæstio est, quæ sit causa immunitatis procatarctica. nam is, qui immunitatem tribuit, de quo fuit proximè dictum, est causa efficiens. Causa procatarctica est excusatio, de qua dixi ad tit. D. de vacat. & excus. mun. tria tamen in titulis sequentibus notabimus.

XLVIII. *De quibus muneribus vel præstationibus nemini liceat se excusare.*

NOta primò quædam esse, à quibus nemo excusatur, vt munera patrimonialia. ℥. de mun. & hon. l. 2. §. 5. 6. 7. penult. & vlt. & D. de vacat. & excus. muner. l. 2. §. 1. & 2. l. ab his oneribus. 10. in princ. l. sunt munera. 11. Sequentes igitur excusationes pertinent ad munera patrimonialia, quod etiam in multis sequentium titulorum legibus expressum reperitur. ℑ. tit. proxim.

XLIX. *Qui ætate se excusant.*

NOta secundò varias esse excusationem causas, propter quas aliqui sunt à muneribus personali-

bus immunes. Prima causa est ætas maior 70. annis. l. vlt.& ℥. de decur.l.5.& D.eod.l.2.§.vlt.& de muner. & honor. l. 3. §.quamuis. & §. cura. & de vacat.mun. l.2.§.1.& de iu.immun.l.3. & de excuf. l.2. in princ.& Instit.cod.§.item maior.

L. *Qui morbo se excusant.*

SEcunda causa est morbus sonticus, vt cæcitas.l.1. & morbus articularis. l. 2. grauior & diuturnior, quàm podagra.l.3.

LI. *De his qui numero liberorum, vel paupertate excusationem meruerunt.*

1 TErtia causa est numerus quinque liberorum. l.5. l. vlt. & ℥. de sumptibus recuper. l. vn. & D. de mun. & honor. l. 3. §.quamuis. & §. cura. Verumtamen sicut non excusat ab honoribus.l.1. ita nec à muneribus, quæ honoribus cohærent. D. de vacat. &
2 excuf. mun.l.2.§.1. ¶ Numerus tamen duodecim,aut tredecim liberorum ab omnibus excusat. ℥. de decusion.l. si quis decurio. 24. vbi duplex lectio est, altera habet *duodecim*, altera *tredecim*. Cuiacius verò emendat sedecim ex l.5.§. demonstratus. D. de in.immun. Sed hæc emendatio contra librorum auctoritatem non est necessaria: quia in d. §. demonstratur, non requiritur numerus sedecim liberorum, sed ita in facto contigerat: & qui libellum supplicem obtulerat, ita speciem posuerat, quò facilius immunitatem impetraret. nam hæc immunitas à principe est
3 impetranda.l. vlt. ¶ Interdum numerus trium liberorum excusat, vt à legatione. ℥. de legationibus.l.1. & à tutela vel cura, si quis tres liberos habeat Romæ. Institut.de excusat.in princ. ¶ Quarta causa est pau-
4 pertas.l.vlt. & D.de excusat.l.7. & Institut. eod. §. sed & propter.

LII. *De professoribus & medicis.*

QVinta causa est, si quis sit medicus, aut philosophus, aut rhetor, aut grammaticus, aut iurisperitus. D. de excuf. l.6. §.1. & §. & philosophos. §. est autem imperatoris. & §. legum. & vel in patria sua medicinam exerceat, siue dictas artes doceat. d. l. 6. §. amplius. vel Romæ d. l. 6. §. Romæ. vel sit intra numerum statutum. d. l.6. §.est autem & numerus. & §. seq. decreto decurionum probatus. l. 5.7.8. & D.de excuf. d. l.6. §. & vtique. vel saltem doctrinà excellat, vel sit medicus militum.l.1. aut in comitatu principis. l.6. l.vlt. iurisperitus tamen immunitatem non habet, nisi Romæ doceat.d.l.6.§.legum.

LIII. *De athletis.*

SExta causa est, si quis sit athleta. Sed in hoc plura requiruntur, vt immunitate fruatur. I. Vt per totam ætatem in sacris certaminibus se exercuerit. II.Vt ter vicerit, & coronatus fuerit. III. Vt meritò, non æmulis corruptis aut redemptis fuerit coronatus. IV. Vt saltem vna ex dictis vicibus Romæ, aut in antiqua Græcia coronatus fuerit.l.vn. Antiquam Græciam Cuiacius interpretatur Italiam, vt cùm Varro ait antiquam Græciam tauros vocasse *ἰταλούς*.

LIV. *De his qui non impletis stipendijs sacramento soluti sunt.*

SEptima causa est, si quis missionem non ignominiosam. l. 1. sed honestam (qua appellatione etiam causaria continetur.l. 2.) impetrauerit, vel nondum confectis legitimis stipendiis h. rub. (dummodo ob æratis senium dimissus sit.l.2.& 3.alioquin vix immunitas aliqua ei conceditur. D.de excusat. l.8. §. qui autem intra.)

LV. *Quibus muneribus excusantur hi, qui post impletam militiam vel aduocationem, per prouincias suis commodis vacantes commorantur, & de priuilegiis eorum.*

VEl impletis legitimis stipendiis, id est, vigiriti annorum.l.vo.& ℥.tit.prox.l.vlt.& ℥.quan.prouoc. non est necess.l.pen.& ℥.de excusat.veter.l.1.

LVI. *De conductoribus vectigalium fisci.*

OCtaua causa est conductio vectigalium fisci. l. vnic.

LVII. *De libertinis.*

NOna causa est, si libertus munera subire recuset, vbi domicilium habet; propterea quòd in patria patroni munera subire cogitur. Hæc excusatio reprobatur. l. vn. & D. ad municipal. l. libertus. 17. in princip.

LVIII. *De infamibus.*

DEcima causa est infamia. Hæc quoque excusatio reprobatur.l.vn.& ℥. de decur.l. nec infames.12. ¶ Nota primò infames, licèt ab oneribus non excusentur, tamen ad honores non admitti. d. l. vn. & ℥. de dignit.l.2.

LIX. *De reis postulatis.*

NOta secundò reum postulatum, inter infames non connumerari. quamuis enim nouos honores non possit petere l.vn. nisi ānous lapsus sit. & per eum non steterit quominùs intra annum causa terminaretur.D. de mun. & honor. l.5.in princ.tamen pristinos honores retinet. D. ad municip.l.libertus.17. §. in quæstionibus.

LX. *De his qui in exilium, dati vel ordine moti sunt.*

NOta tertiò damnatos ad tempus, finito eo tempore non manere infames, sed recipere pristinam dignitatem.l.1.& 2. & ℥. ex quib. caus. infam. irrog. l. 3. nisi eo crimine damnati sint, quod ipso iure infamiam importat. D. de his qui notant.infam.l.6. §.1.& de public.iudic.l.7.vide Centur.2.quæst.20.

LXI. *De filiisfamiliâs, & quemadmodum pater pro his teneatur.*

VNdecima causa est, si quis vnà cum patre suo, in 1 cuius potestate est, ad munus vocetur: nam filius est liberandus, ne duo ex eadem domo simul onerentur. l. 3. ¶ Nota si filiusfamiliâs voluntate patris 2 fiat decurio vel munus subeat, periculum pertinere ad patrem.l.1.& ℥.de decur.l.5.

LXII. *De periculo successorum parentis.*

ET ad heredem patris.l.vn.& ℥.de decurion.l.1.

LXIII. *De mulieribus, in quo loco munera sexui congruentia, & honores adgnoscant.*

Duode

DVodecima causa est sexus. Nam mulier excusatur à muneribus personalibus sexui non congruentibus, item à congruentibus excusatur in loco originis suæ, si alibi nupta sit, quia sequitur domicilium mariti, & ibidem honores atque onera sexui congruentia suscipit munera verò patrimonalia ibi subituet, vbi bona possidet. l. vn.

LXIV. *De legationibus.*

DEcima tertia causa est legatio. nam legatione functis conceditur vacatio bienuij. ꝟ. de honor. non contin. l. 2. dummodò transmarina legatio fuerit. l. 3. Multo autem magis sine dubio, eo ipso tempore quo quis legatione fungitur, ab aliis muneribus excusatur. Cetera de legationibus vide D. h. t.

LXV. *De excusationibus artificum.*

DEcima quarta causa est, si quis aliquam ex artibus hoc titulo comprehensis exerceat. In notitia legi primæ subiecta medicorum appellatione significantur chirurgi, vt in l. 7. §. vltim. & l. 8. in princ. D. ad leg. Aquil. & in §. præterea. & §. seq. Institut. eod. & in l. cùm de lanionis. 18. §. in instrumento. D. de instr. vel instrum. lega. in tit. autem ꝟ. de profess. & medic. dictum est de medicis, qui manu non operantur, sed liberalem artem exercent, & hodie medici physici appellantur.

LXVI. *De potioribus ad munera nominandis.*

DEcima quinta causa est, si vocatus ad munera ciuilia contendat alium potiorem esse nominandum. l. vn.

LXVII. *Si propter inimicitias creatio facta sit.*

DEcima sexta causa est, si quis propter inimicitias ad munus vocatus sit: quia fauore reipub. non odio eius qui nominatur, munera publica iniungi debent. l. vn. Absoluta est tertia quæstio de immunitate, id est, quæ sit causa immunitatis.

LXVIII. *De sumptuum recuperatione.*

QVarta quæstio est, an qui, vt à munere iniuncto se excusaret, sumptus in litem fecit, eos repetere possit, & à quo eos repetat. Respondetur sumptus ei à nominatore esse restituendos. l. vn. & ꝟ. de decur. l. 2. & ꝟ. de excus. tut. l. seueriter. 14. Absoluta est secunda pars tractatus generalis de muneribus & honoribus.

LXIX. *Si post creationem quis decesserit.*

TErtia & vltima pars est de morte eius, qui creatus seu nominatus est ad aliquod munus, sed ante diem eius muneris subeundi decessit. Hoc casu eius heres non est obligatus. l. vn. quia morte creati finitur creatio. Hic est finis tractatus generalis de muneribus & honoribus.

LXX. *De tabulariis, scribis, logographis, & censualibus.*

1 DEinceps considerantur specialiter varia munerum genera. In primo genere collocantur tabularij, scribæ, logographi, & censuales, quorum omnium expositionem ex doctissimo Cuiacio afferam. ¶ Tabularij, eorum quæ publico inferuntur & debentur, rationes conficiunt. ꝟ. de iu. fis. l. 2. & de exactor. trib. l. 1. & l. 7. & de immun. nem. conced. l. 1. & ꝟ. de censib. l. 1. & de numerar. l. 2. ¶ Scribæ sunt curiarum siue magistratuum municipalium scribæ, nam hîc neque de prætoris scriba agitur, de quo est l. vltim. ꝟ. de magistr. conu. neque de clariss. scriba, qui in prouinciis est quasi prætor tutelaris quidam, de quo No. 94. & Nou. Constantini περὶ συνηθειῶν τοῦ σκρινίου. ¶ Tabulariis similes sunt logographi. nam hi quoque rationibus tributorum scribendis occupantur. Nou. 128. cap. 13. sed eiusdem muneris pro varietate locorum variæ appellationes sunt. l. vlt. ¶ Censuales sunt, qui operam suam accommodant magistro census in vrbe, & acta senatus conficiunt. ꝟ. de testam. l. testamenta. 18. l. consulta. 23. & ꝟ. de priuig. ag. in reb. l. 2. & 4. & C. Th. de stud. lib. l. 1. & in prouinciis census & patrimonia describunt. Cuiac. hic.

LXXI. *De susceptoribus, præpositis, & arcariis.*

IN secundo genere ponuntur susceptores, præpositi, 1
& arcarij: quorum definitionem ibidem ex Cuiac.
sumamus. ¶ Susceptores sunt, qui annonis & tri- 2
butis recipiendis præpositi sunt. D. de censib. l. 5. in
fin. ¶ Præpositi sunt, qui horreis, in quibus species 3
fiscales deponuntur. l. 2. vel pagis sunt præpositi. ꝟ.
de iu. fis. l. super. 9. ¶ Arcarij sunt, qui his, quæ in 4
arcam præfecti prætorio inferuntur, suscipiendis præpositi sunt. l. vltim. & ꝟ. de iis qui ex pub. rat. mut. accep. l. 1. & de cano. largit. titul. l. 3. & Edic. Iustin. 13.

LXXII. *De ponderatoribus, & auri illatione.*

IN tertio genere sunt ponderatores, qui Græcè vo- 1
cantur ζυγοστάται. hi nummos probant. l. 2. & signa
ponderum nummis imprimūt. Edic. Iustin. 11. ¶ Obi- 2
ter nota primò, liberum esse collatoribus solidos cusos, vel massam auri, fisco inferre, dummodò æqua
lance & libramentis paribus appendatur. l. 1. ¶ No- 3
ta secundò libram auri constare 72. aureis. ꝟ. titul. prox. l. 5.

LXXIII. *De auri publici prosecutoribus.*

NOta tertiò auri publici transmissionem prosecutoribus committi præcepto comitis sacratum largitionum, quod vocatur prosecutoria. l. vn.

LXXIV. *De his, quæ ex publica collatione illata sunt, non vsurpandis.*

NOta quartò aurum, quod à collatoribus in publicum infertur, non esse mutuò dandum. ꝟ. de his qui ex publ. ration. mut. pec. sumps. l. 1. & 2. & omnino nihil eorum quæ in publicum inferuntur, esse à quopiam vllo modo vsurpandum, vt hic titulus ostendit.

LXXV. *De auro coronario.*

NOta quintò neminem aurum coronarium, quod in coronis principi offertur, præstare compellendum, nisi ratione consuetudinis. l. vn. vt Iudæos. ꝟ. de Iud. l. Iudæorum. 17.

LXXVI. *De irenarchis.*

IN quarto genere sunt irenarchæ, quorum munus inter personalia refertur. D. de munet. & honor. l. vlt.

§. irenarchæ, vbi dicuntur disciplinæ publicæ & corrigendis moribus præfici. Dicuntur autem irenarchæ ἀπὸ τοῦ ἄρχειν τῆς εἰρήνης, quia pacem & quietem per singula territoria tuentur. l.vn. Ad horum officium pertinet latrones conquirere apprehendere, ac de sociis & receptatoribus interrogare: & interrogationes literis inclusas, atque obsignatas, ad cognitionem magistratus mittere. D. de custod. reor. l. 6.

LXXVII. *De argenti pretio, quod thesauris infertur.*

1 IN quinto genere sunt thesaurorum præpositi, s. de
cano. largit. tit. l. 1. & j. de murilegul. l. priuatæ. 14.
Hi erant sub dispositione Comitis sacrarum largitionum, vt constat ex Notitia Imperij. His omnis summa
auri, vel argenti, vel specierum sacris largitionibus in-
2 ferendarum consignatur. d. l. 1. ¶ Notandum hoc loco est, eum, qui argentum inferre debet, posse pro argento aurum inferre, ita vt pro singulis auri libris quinos solidos inferat. nam argenti libra æstimatur quinque solidis, vt auri libra 72. solidis. s. de suscept. l. 5. & 20. æris libræ, vno solido. s. de collat. æris. l. vn. Expositis iuribus fiscali & municipali, finis imponitur libro decimo.

LIBER XI.

DVOBVS postremis libris Codicis explicantur intra vrbi & municipiis communia: quæ quidem ad quatuor capita referuntur: primum est de vniuersitatibus seu corporibus: secundum de censibus: tertium de dignitatibus: quartum de apparitoribus. horum duo priora declarantur hoc libro: reliqua duo libro sequenti. Quocirca præcedentis & sequentis, ita etiam huius libri duæ sunt partes: quarum prior est de corporibus & vniuersitatibus, posterior de censibus.

TITVLVS I.

De lustralis auri collatione.

COrporum & vniuersitatū seu collegiorum (nam plura sunt nomina eandem rem significantia. D. quod cuius. vniuers. nom. l. 1. in princ. & §. 1.) multa & varia sunt genera. Primum est mercatorum seu negotiatorum. Hi præstabant aurariam pensionem, quæ vocatur aurum lustrale, quia singulis lustris præstabatur: & à Lampridio in Alexandro aurum negotiatorium, quia præstabatur à negotiatoribus. Hanc collationem Anastasius sustulit, vt Euagrius & Zonara testantur. quaro Cuiacius vtramque huius tituli constitutionem Anastasij esse arbitratur.

II. *De nauicularijs seu naucleris publicas species deportantibus.*

1 SEcundum est nauiculariorum. s. de hered. decur.
2 l. 1. D. de iu. immunit. l. 5. §. vltim. ¶ Horum alij
sunt in vrbe. s. quod cuiusque vniuers. nom. l. 1. in princ. veluti qui annonæ vrbis seruiunt. D. de iu. immun. d. l. 5. §. negotiatores. & §. licet. alij in prouinciis. l. 4. vt in Africa. C. Th. h. t. l. nauicularios Africanos. 10. & in Hispania. C. Th. eod. tit. l. nauicularios
3 Hispaniarum. 8 ¶ Rursus alij annonæ inseruiunt. l. 1.
2. 5. & legib. s. adductis: alij lignis subuehundis. d. l. nauicularios Africanos. Cuiacius addit locum Symmachi, *Nauicularios lignorum obnoxios functioni.*

III. *De prædiis & omnibus rebus nauiculariorum.*

NOta primò, non solùm personas esse functioni na- 1
uiculariæ obnoxias, sed etiam prædia. l. 1. non tamen qui fundum nauicularij iuris emit, ob hanc caussam fit nauicularius, licèt functionem nauiculariam
adgnoscere teneatur. d. l. 1. & l. 2. ¶ Nota secundò, 2
bona nauicularij intestatò sine successorib. defuncti, non pertinere ad fiscum, sed ad corpus nauiculariorum. s. de hered. decur. l. 1.

IV. *De nauibus non excusandis.*

NOta tertiò, etiam alios præter nauicularios posse habere naues: sed has non excusari à felici embola, id est, à transuectione publicæ annonæ. l. 1. etiāsi ad veteranos pertineant. D. de veteran. l. penult. §. 1. Immo neque Ecclesiarum, neque personarum in dignitate positarum naues excusantur, si vltra duo millia modiorum capiant. l. 2.

V. *Ne quid oneri publico imponatur.*

NOta quartò naufragij periculum pertinere ad eum qui priuatum onus naui publica annona onerata imposuit. l. vn.

VI. *De naufragiis.*

NOn ad nauicularium, si modò intra annum apud præsidem prouinciæ casum contestetur, & probet, vt res ad præfectum prætorio referatur. l. 2. Nec ad collatores, qui semel functionem præstiterunt. l. 4. Nauis autem quocumque sit per naufragium expulsa, ad dominum pertinet, non ad fiscum. l. 1.

VII. *De metallariis, & metallis, & procuratorib. metallorum.*

TErtium est metallariorum, qui metalla effodiunt. Horum alij sunt sua sponte metallarij. l. 1. alij conditionales, id est, huic conditioni obnoxij, quam deserere non possunt. l. vltim. ¶ Procuratores autem metallorum sunt, qui ex curialibus ordinantur, vt metallicum canonem exigant. l. 4.

VIII. *De murilegulis & gynæciariis, & procuratoribus gynæcij, & de monetariis, & bastagariis.*

QVartum est murilegulorum, qui sunt muricis 1
aliorúmque conchyliorum piscatores, huic conditioni obnoxij, adeo vt non possint ad vllam militiam vel dignitatem adspirare. l. murileguli. 11. Sufficit autem solum patrem, vel solam matrem esse huic conditioni obnoxiam, vt etiam filij sint murileguli. l.
hi qui. 12. & l. penult. ¶ Quintum est gynæciariorum, 2
qui sunt addicti contexendis conficiendísque vestibus imperialib. & ministeriorum imperialium. j. tit. prox.
l. 1. Cuiac. hîc ad l. 2. ¶ Adiunguntur gynæciariis pro- 3
curatores gynæcij, vt superiori titulo metallariis adiungebantur procuratores metallorum. procuratores administrationem aliquam habent: metallariorum & gynæciariorum nulla est administratio, sed tantum
ministerium & seruile officium. ¶ Sextum est mone- 4
tariorum, qui monetas cudunt. l. 1. & 7. ¶ Septimum 5
est

est bastagariorum, quibus incumbit rerum ad fiscum pertinentium vectura, quam propriis iumẽtis faciunt, excepto quinto quoque iumento, quod à fisco præbetur. l. 4. l. æternam. 8.

IX. *De vestibus holoberis, & auratis, & de tinctione sacri muricis.*

OCtauum est baphiorum, ad quos tinctio purpuræ Imperatorum propriæ pertinet. Ceteris & tinctio, & vsus, commerciumque purpuræ interdicitur. Vestes autem holoberæ, id est holosericæ, quæ sunt totæ sericæ, si purpureæ sint, tam viris quàm mulieribus interdicuntur. si non purpureæ, solis mulieribus permittuntur, quemadmodum & auratæ. l. 1. 2. 4. & ꝭ. quæ res ven. non poss. l. 1.

X. *De fabricensibus.*

NOnum est fabricensium, qui in publicis fabricis arma bellica fabricant. Iustinianus Nou. 85. hoc nomen tribuit etiam deputatis, qui arma non fabricabant, sed militum arma procurabant. De successione fabricensium dictum fuit in tit. de hered. decur.

XI. *De veteris numismatis potestate.*

1 DEcimum est ponderatorum, ad quos pertinebat
nummorum signatio & probatio, vt notaui tit.
2 72. libri præcedentis. ¶ Nota primò veterum & re-
centiorum nummorum, qui æquè probi sunt, & eius-
dem ponderis, eandem esse æstimationem & potesta-
3 tem. l. 1. & 3. ¶ Nota secundò, imminuta nummi æsti-
matione, similiter minui pretium rei nummo illo æsti-
maræ. l. 2. verbi gratiâ serui secundum Iustiniani distin-
ctionem æstimantur decem aut viginti aut 50. aut 60.
solidis. ꝭ. de comm. seru. man. l. 1. §. nec autem. pone
igitur, imminutam esse post eam constitutionem soli-
dorum potestatem; nihilominùs serui totidem solidis
4 æstimabuntur, quot Iustinianus constituit. ¶ Nota
tertiò contra hodiernam consuetudinem, pro solidi
permutatione nulli licere aliquid exigere. id enim Iu-
stinianus prohibet pragmaticæ sanctionis cap. 20.

XII. *Nulli licere in frenis, equestribus sellis, & in balteis margaritas, & smaragdos, & hyacinthos aptare & de artificibus palatinis.*

VNdecimum est artificium palatinorum, qui soli possunt imperialia ornamenta facere, & margaritas, smaragdos, hyacinthos frenis, equestribus sellis, balteis aptare. aliis nec in priuatum vsum, nec vt principi offerant, hæc facere licet. l. vn.

XIII. *De classicis.*

DVodecimum est classicorum, qui nauibus amnicis deputati sunt ad flumina purganda, & alias necessitates.

XIV. *De decurialibus vrbis Romæ.*

DEcimum tertium est decurialium vrbis Romæ. C. Th. h. t. l. 4. qui senatus acta perscribunt, & scrinia seruant, Cassiod. lib. 5. variar. cap. 21. & 22. His qui præest, vocatur index. l. 1. Cassiod. d. c. 22. vel Rector decuriæ. Cassiod. d. c. 21. & 22.

XV. *De priuilegiis corporatorum vrbis Romæ.*

DEcimum quartum est corporatorum vrbis Romæ, sub quo variæ species continentur.

XVI. *De pistoribus.*

VT pistores, qui etiam mancipes vocantur. l. vn. & ĵ. de frum. vrb. Constan. l. 1. & 2. hi conficiebant panes ciuiles, qui populatibus. d. l. 1. & scholasticis distribuebantur. ĵ. de annon. ciuil. l. 1.

XVII. *De suariis, & susceptoribus vini, & ceteris corporatis.*

ITem suarij, qui suillam carnem à collatoribus susci- 1
piebant; & susceptores vini, qui similiter vina susci-
piebant. ꝭ. de suscept. l. modios. 9. ¶ Item decani seu 2
copiatæ, qui cadauera sepeliunt. ꝭ. de sacrosanct. ec-
cles. l. 4. ¶ Item collegiari, qui ex diuersis corpori- 3
bus eligebantur, vt incendiis, & aliis reipub. necessi-
tatibus subuenirent. l. vn. & ꝭ. de commerc. & mercat.
l. penult. Non tamen Romæ tantùm erant collegiari,
sed etiam in aliis ciuitatibus. Nou. Maior. 1. vers. de
collegiaris.

XVIII. *De studiis liberalibus vrbis Romæ & Constantinopolitanæ.*

DEcimum quintum est professorum. Nota neminem posse publicè docere, nisi publica auctoritate sit ei permissum: & publicum professorem non posse in priuatorum ædibus docere l. vn.

XIX. *De honoratorum vehiculis.*

DEcimum sextum est reipublicæ vel ciuitatis: de qua instituuntur plures tractatus. Primus tractatus est de vrbis vel ciuitatis priuilegiis. Primò vrbis Romæ priuilegium proponitur, ne quis in ea carrucis vti possit, nisi sit ciuili aut militari dignitate præditus. l. vn.

XX. *De priuilegiis vrbis Constantinopolitanæ.*

SEcundò vrbi Constantinopolitanæ datur priuilegium, vt veteris Romæ prærogatiuâ fruatur. l. vn.

XXI. *De metropoli Beryto.*

TErtiò Beryto tribuitur priuilegium, vt sit metropolis Syriæ Phœnices vnà cum Tyro. l. vn. Est autem his tribus vrbibus, Romæ, Constantinopoli, Beryto, commune priuilegium, vt in his iura doceri possint. D. procem. §. hæc autem tria.

XXII. *De canone frumentario vrbis Romæ.*

SEcundus tractatus est de frumento & canone frumentario pertinente ad vrbem Romam, vel ad Constantinopolim, quæ est noua Roma, vel ad Alexandriam. Quod ad Romam attinet prouinciales frumentum conferebant populo Romano alendo quod

aduehebatur a nauiculariis, de quibus suprà dictum fuit. quin etiam oleum & suillam, bubulamque carnem. quæ omnia specierum appellatione continentur. l.1.cum sim.

XXIII. *De frumento vrbis Constantinopolitanæ.*

CONstantinopoli annona distribuitur primò singulis domib. qoibus in pane cocto præbetur. l.1. vbi mancipum appellatione significantur pistores, vt notaui tit.16.

XXIV. *De annonis ciuilibus.*

SEcundò singulis scholasticis viritim, non cuique scholæ in vniuersum.l.1.

XXV. *De mendicantibus validis.*

TErtiò mendicantibus non validis.l.vn.

XXVI. *De nautis Tyberinis.*

OBiter oota, eos, qui naues habent, noo exeosari à canonis frumentarij subuectione.l.vn.

XXVII. *De frumento Alexandrino.*

EX frumento Alexandrino sumitur canon frumentarius tam populi Romani vel Constantinopolitani, qui Romam vel Constantioopolim aduehitur, l.1. quàm populi Alexandrini.l.2.

XXVIII. *De Alexandriæ primatibus.*

VT igitur frumentum Alexandrinum in vrbem vehi possit, flumen repurgandum est, cuius repurgationis onus olim corporatis Alexandriæ incumbebat, proinde cura ad primates seu priocipales Alexandriæ pertinebat: sed huius tituli constitutio eos hoc onere liberat, simúlque iubet quadringentos solidos ex dinummio Alexandriæ vectigali in hanc repurgatiooem prærogari, deinde ex titulo nauiorum impleri.

XXIX. *De iure reipublicæ.*

TErtius tractatus est de variis reipub. iuribus: veluti vt sententia contra ciuitatem indefensam lata, non valeat. l. 1. & tam in hac quàm in aliis causis comparetur pupillo vel adolescenti. l. 2. & 3. de offic. eius qui vic.alic.iud. obt.l.2. & quib.ex caus.maior. in integ.restit.l.4.

XXX. *De administratione rerum ad ciuitatem pertinentium.*

QVartus tractatus est de rerum ad ciuitatem pertinentium administratione, de qua dixi D. hoc titulo.

XXXI. *De vendendis rebus ciuitatis.*

1 AVt venditione, de qua nota primò prædia, mancipia, & panes ciuiles ad vrbem Constaotinopolitanam pertinentes, non posse vendi sine permissu principis. Pertinentia verò ad alias ciuitates non posse vendi, nisi curiæ decreto sacrosanctis euangeliis propositis facto, & apud præsidem prouinciæ insinoato. l. vlt. ¶ Nota secundò, post venditionem perfectam non admitti adiectionem pretij, licèt admittatur in causa fiscali. l. 1. quia ciuitates vtuntur iure priuatorum, & minus eis iura fauent, quàm fisco, vt notaui 3. de fide & io.has.fiscal.num.3.

XXXII. *De debitoribus ciuitatum.*

QVintus tractatus est de debitoribus ciuitatum. 1
Nota primò, à debitore ciuitatis, qui est soluendo, non esse petendam sortem, sed annuas vsuras. l.2. in princ. ¶ Nota secundò debitorem ciuitatis, ante- 2
quàm debitum soluat, non admitti ad honores.l.1.

XXXIII. *De periculo nominatorum.*

NOta tertiò non solùm administratores rerum ad ciuitatem pertinentium & eorum successores teneri, sed etiam nominatores, & fideiussores. De nominatoribus nota duumviros solitos esse sibi nominare successores, & ex ea nominatione teneri, non tameo præstare periculum nominationis ab eo factæ quem nominarunt. Exempli gratiâ, si Mæuio Titius successit, Titio Sempronius: quia Mæuius Titium, Titius Sempronium nominauit: administrationis Titianæ periculum pertinet ad Mæuium: Semproniane non ad Mæuium, sed ad Titium.l.2.

XXXIV. *De periculo eorum qui pro magistratibus interuenerunt.*

IDem dicendum de fideiussoribus, qui pro administratore interuenerunt: nam administrationis periculum subeunt, non nominationis ab eo factæ, pro qoo intercesserunt, & si magistratus in pœoam incidat, puta ob pecuniam publicam interuersam, fideiussor in sortem tenetur, vt rempub. indemnem præstet, in pœnam verò ooo est obligatus.l. vo. & D. de fideiussor.l.fideiussores.68.in princ.

XXXV. *Quo quisque ordine conueniatur.*

NOta quartò seruandum esse ordinem in conueniendis reipub. debitoribus ob honorem vel munus gestum. Pro cuios ordinis expositione distinguendum est. aot enim duobus honor iniunctus est, aut munus pro diuiso, aut munus pro indiuiso. Primo casu conueniuntur hoc ordine, administrator, successor, fideiussor, nominator, collega.l.3. & 4. & D.de administr.tutor.l.si pupillus. 45.& ad municipal.l. Imperator. 11. Secuodo casu idem est ordo. l. 2. & 3. de cooucn.fi. deb.l.3. Tertio casu sic conueniuntur, administrator, soccessor, collega, fideiussor, nominator. d.l.2. & 3.de magistr.conuen.l.4.

XXXVI. *Ne quis liber inuitus actum gerere cogatur.*

NOta quintò, eum, qui actum reipub. gessit, ex eo gestu teneri, licèt iouitus gerere oon cogatur; quia vt priuati ita & respublica seruis actoribus vti solet, qui pecunias fæoerent, exigant, stipulentur, rationes tractent.l.1.& 2.

XXXVII. *Sumptus iniuncti muneris ad omnes collegas pertinere.*

NOta septimò, eos omnes, quibus munus iniunctum est, sumptus illius muneris exequendi causà præstare debere. & si vnus officio fuoctus sit, reliquos ei pro portionibus teoeri.l.vn.

XXXVIII.

XXXVIII. *De his qui ex officio, quod administrauerunt, conueniuntur.*

NOta septimò administratorem, qui minus cautè pecuniam reipub. credidit vel commisit, tantùm in sortem teneri reipublicæ, non etiam in vsuras, dummodò vacet dolo & latâ culpâ. Eius verò pecuniæ, quæ apud eũ remansit, & vsuras præstat. l. vn. & D. de vsur. l. cùm quidam. 17. §. penult. & ad municipal. l. Lucius. 21. §. 1. & de administr. rer. ad ciuit. pertinent. l. vlt. in princ.

XXXIX. *De solutionibus & liberationibus debitorum ciuitatis.*

NOta octauò, quamuis debitores reipublicæ locupletes non cogantur inuiti soluere sortem. ℥. de debit. ciuit. l. 2. in princ. tamen eos posse sponte sua soluere, atque ita liberari, dummodò, si actori reipub. soluerint, probent pecuniam, quam soluerunt, in rem ciuitatis versam esse, vel ab actore accipiant apocham, à curatore reipub. adsignatam. l. vn. De verbis solutionis & liberationis dixi ad tit. D. de solut. & liber. num. 1.

XL. *De spectaculis, & scænicis, & lenonibus.*

SExtus tractatus est de spectaculis, quæ populo exhibentur. Nota primò scænicos, qui in scæna sui spectaculum quæstus causâ populo exhibent, iure tolerari, sed infamiâ notari. D. de his qui not. infam. l. 2. §. vlt. Quid mirum, si scænici tolerantur, cùm olim tolerarentur etiam prostibula, & lenocinia, & inde vectigal exigeretur? Verum hæc per vltimam constitutionem huius tituli sunt sublata.

XLI. *De expensis publicorum ludorum.*

NOta secundò, cùm in spectacula impensæ fiant, permissum esse præsidi prouinciæ, vt hos sumptus in necessariam murorum refectionem conuertat, sic tamen vt bis refectis iterum spectacula populo exhibeantur. l. vn.

XLII. *De aquæductu.*

NOta tertiò ad has impensas nihil conferre possessores prædiorum, per quæ publicus aquæductus transit: tantùm enim vectigal præstat formarum aquæ repurgandarum gratiâ. l. 1. & D. de act. emp. l. in venditione. 41. Qui verò beneficio principis (nam aliter non licet. l. 2. 5. & vlt.) aquæ ex publico aquæductu in suum fundum ius habet, nequidem aquæductus repurgandi causâ aliquid confert, ne videatur potiùs illud ius emisse, quàm ea mera principis liberalitate habere. itaque sumptus ad aquæductus reparationem necessarij sumuntur ea vectigalibus, qui ea scalis, id est ea traiectu maris, & ex operariis Lycizenis colliguntur. l. 7.

XLIII. *De gladiatoribus penitus tollendis.*

NOta quartò cruenta spectacula sublata esse, proinde sublatum esse vsum gladiatorum. l. vn.

XLIV. *De venatione ferarum.*

EAdem ratione dicendum est, prohibitum esse cruentum spectaculum pugnantium cum bestiis in arena. Ceterùm extra arenam bestias venari omnibus permittitur. l. vn.

XLV. *De maiuma.*

MAiumæ verò, quæ aliquando fuit prohibita, vsus restituitur. l. vn. Maiuma est ludicrum in aquis certamen à Romanis institutum ad vrbem Ostiam mense Maio, si Sudæ credimus. Ergo maiuma dicitur vel secundum Sudam à mense Maio, vel ab Hebraico vocabulo מים *maim*, quod aquas significat, quia hoc certamen in aquis edebatur.

XLVI. *Vt armorum vsus inscio principe interdictus sit.*

SEptimus tractatus est de armis, quorum vsus priuatis inscio principe interdicitur. l. vn. Adde Nou. 85. de armis. Hic est finis tractatuum ad ciuitates & respublicas pertinentium: Pergamus in aliis corporibus enarrandis.

XLVII. *De agricolis censitis, & colonis.*

DEcimum septimum est corpus agricolarum. Nota primò plura esse agricolarum genera. I. Seruos. l. 3. l. 7. l. seruos. 12. II. Adscriptitios, qui & censiti, & capite censiti, & censibus obnoxij, & censibus adscripti, & coloni censibus adscripti, & tributarij vocantur. hi respectu domini habentur pro seruis: sunt enim in eorum potestate: respectu aliorum habentur pro liberis: & capitationem, id est, capitis tributum pendunt. l. 6. l. colonos. 18. l. agricolarum. 19. l. ne diutius. 21. & ℥. de episc. & cleric. l. si quis præsbyter. 20. & ℐ. in quib. caus. colo. cens. dom. accus. possu. l. 2. & de re milit. l. 2. & de tyronib. l. 1. III. Colonos liberos. ℐ. de prædiis tam. l. 1. qui annuam pensionem seu reditum domino præstant in auro, vel speciebus. l. 5. l. litibus. 20. §. sin autem reditus. & licèt liberi sint, tamen terram deserere non possunt. l. 6. l. omnes. 8. & ℐ. de colon. Thracens. l. vn. & de colon. Illyric. l. vn. Capitationem quoque præstant. ℐ. ne rustic. ad vl. obs. deuoc. l. 1. exceptis colonis Thracensibus. ℐ. de colo. Thrac. d. l. vn. Illyricianis. ℐ. de colon. Illyric. d. l. vn. & ecclesiæ Thessalonicensis. ℥. de ann. & trib. l. id ab vnaquaque. 12. Horum alij sunt originarij. l. 7. l. originarios. 11. l. mulier. 16. siue originales. l. 4. qui in hac conditione nati sunt: alij per 30. annorum continuam redituum præstationem effecti. d. l. litibus. 20. quorum conditionem liberi sequuntur. l. penult. §. 1. IV. Inquilinos. l. 6. quorum conditio via differt à conditione colonorum. l. definimus. 13. sed propriè loquendo inquilini sunt vrbano prædio addicti, coloni rustico. Nou. Valentin. de colo. vag.

XLVIII. *De capitatione ciuium censibus eximenda.*

NOta secundò capitationem deberi à plebe rustica. ℐ. ne rustic. ad vll. obs. deuoc. l. 1. id est à seruis, & colonis, vt superiori titulo expositi, non à plebe vrbana. l. vn. & C. Th. de censu si adscript. l. 2.

XLIX. *In quibus causis coloni censiti dominos accusare possint.*

NOta tertiò colonos censitos non posse regulariter contra dominos agere. Excipiuntur duæ causæ. Possunt enim contra dominos agere I. Ex causa

superexa

superexactionis, id est, si dominus plus ab eis exigat, quàm à colono præstari oporteat. II. Si criminaliter suam suorúmve iniuriam persequatur. l. 1. & 2.

L. *De colonis Palæstinis.*

NOta quartò quibusdam colonis priuilegiâ quædam specialiter competere. Primò namque coloni Palæstini poterant agros, quos colebant, deserere, & aliò migrare. sed constitutio huius tituli hoc priuilegium eis aufert.

LI. *De colonis Thracensibus.*

SEcundò coloni Thracenses non soluunt capitationem, id est, capitis tributum, sed tantùm iugationem, id est, tributum soli l. vn.

LII. *De colonis Illyricianis.*

TErtiò coloni Illyriciani similiter præstant iugationem, non capitationem. l. vn. Lege notata ad tit. de agric. cens. memb. 3.

LIII. *Vt nemo ad suum patrocinium suscipiat vicos, vel rusticos eorum.*

NOta quintò iure prohibitum esse, vt potentiores suscipiant vicos aut agricolas patrocinij causâ, quod in fraudem publicarum functionum fiebat. & similiter interdici agricolis, ne se, aut vicos in clientelam dent. l. 1. & 2.

LIV. *Vt rusticani ad nullum obsequium deuocentur.*

NOta sextò rusticanos siue agricolas nihil præstare compellendos, præter iugationem, & capitationem. l. 1. & 2. Hactenus de agricolis.

LV. *Non licere habitatoribus metrocomiæ loca sua ad extraneum transferre.*

1 DEcimom octauum corpus est conuicanorum, id
2 est, eorum qui sunt ex eodem vico. ¶ Nota primò metrocomiam esse matrem vicorum, vt metro-
3 polis est mater vrbium. ¶ Nota secundò extraneos non posse terram metrocomiæ possidere, idcirco vicanos non posse extraneo terras suas vendere, sed tantùm conuicano, id est, habitatori adscripto eidem metrocomiæ. l. 1. Datur igitur conuicano ius προτιμήσεως, quod non datur proximo, aut consorti. ī. de contrah. empt. l. pen.

LVI. *Vt nullus ex vicanis pro alienis vicanorum debitis teneatur.*

NOta tertiò vicanum ex contractu vel delicto conuicani non teneri. Nam iure Iustinianeo pignerationes, quæ vulgò vocantur repræsaliæ, non probantur. l. vn. & Nou. 52. cap. 1. De his dixi in commentario auth. habita. ī. ne filius pro patre. Hæc dicta sint de vicanis.

LVII. *De censibus, & censitoribus, & peræquatoribus, & inspectoribus.*

ABsoluta est prior huius libri pars, quæ est de vniuersitatibus seu collegiis & corporibus: sequitur posterior, quæ est de censibus. Hic tria considerantur: nempe ipse census: persona censum agens, vel actum emendans: & res, quæ in censum cadunt. De censu dixi D. lib. 50. tit. 15. Quod ad personas attinet, censitores vel censores sunt, qui censum agunt. Peræquatores & inspectores, qui censum emendant, prædiis inspectis, & inuicem adæquatis, ne alterum alterius onus ferat, sed æqua lance tributa pendant, ī. de anno. & tribu. l. vltim. & ī. de fund. patrimon. l. fundos. 10.

LVIII. *De omni agro deserto, & quando steriles fertilibus imponuntur.*

IAm dicamus de rebus quæ in censum cadunt, vel 1
non cadunt. agendum igitur est I. De agris. II. De gregibus. III. De ædificiis. IV. De arborib. ¶ Agro- 2
rum varia genera seu variæ qualitates considerantur. In primo genere sunt agri deserti, id est, inculti, Gallicè *en friche*, qui dicuntur etiam defecti. l. 7. & destituti. l. 8. ac differunt ab iis quæ pro derelicto habentur: quoniam ea statim desinunt esse eius qui dereliquit, & statim conceduntur occupanti. D. pro derelic. l. 1. & Institut. de rer. diuis. §. penolt. hæc verò intra biennium à domino meliorationis impensas restituente recuperari possunt. d. l. 8. Biennij autem silentio dominus ius suum amittit, & ex eo tempore is qui occupauit, & coluit, canonem fisco pendit. l. 7.
¶ Quid ergo si agrum desertum nemo occupet? Su- 3
scipere volenti addicuntur sine reliquorum onere. Antiquus autem dominus & creditores præscriptione sex mensium excluduntur. l. locorum. 11. & ī. tit. prox. l. vlt. ¶ Sed cogitur ne quis inuitus desertum 4
agrum suscipere? Non cogitur, nisi eiusdem substantiæ bona possideat. l. qui per potentiam. 10. l. hac definitione. 12. Extraneus suscipere non cogitur, nisi alienum colonum, aut adscriptitium mala fide susceptum reddere noluerit, & ob eam causam ager desertus fuerit. Nouel. 17. cap. 14. ¶ Quoniam igitur de- 5
seri solent agri steriles, atque hi regulariter, adiiciuntur habentibus agros fertiles eiusdem substantiæ (vt ὁμοδούλους, qui eidem domino canonem præstant: & ὁμοκήνσους, qui ex iis bonis, quæ simul in censum relata sunt, prædia possident, quia scilicet eius bona, quæ simul in tabulas censuales sunt relata, postea sunt in plures successores diuisa) idcirco hæc adiectio (quam Græci vocant ἐπιβολὴν Nou. 128. cap. 8. Nouel. 166. & 168. Eclo. Basil. lib. 57. tit. 18 Harmenop. lib. 6. tit. 3. §. ἐπιβολή) significatur posteriori parte huius rubricæ, id est, illis verbis, *quando steriles fertilibus imponuntur.*

LIX. *De fundis limitrophis, & terris, & paludibus & pascuis limitaneis, vel castellorum.*

IN secundo genere sunt fundi limitrophi, vel limi- 1
tanei, vel castellorum. ¶ Limitrophi sunt, ex qui- 2
bus ad imperij limites annona defertur. l. 1. ad alendos milites limitaneos, ideóque dicuntur limiti deputati.

putati.ꝭ.de fund.patrim. l. omnes.8. Milites autem li-
mitanei dicuntur, qui limites, id eſt, fines imperij ad-
uerſus barbaros tuentur. Sudas in verbo λιμιτανέοι.
3 ❡ Fundi limitanei ſunt, qui ad milites limitaneos ſpe-
4 ctant vnà cum paludibus & paſcuis. l.vlt. ❡ Fundi ca-
ſtellorum ſunt, qui ad milites caſtellanos pertinent.
l. 2. id eſt, ad eos, qui præſidij cauſà in locis muniris
5 ſtationem habent. ❡ In paſcuis igitur limitaneis vel
caſtellanis animalia militaria paſcuntur.

LX. *De paſcuis publicis, vel priuatis.*

NOn in paſcuis publici, vel priuati iuris. l. 2.

LXI. *De fundis patrimonialibus, & ſaltuenſibus, & emphyteuticis, & conductoribus eorum.*

1 IN tertio genere ſunt fundi pertinentes ad ſubſtan-
tiam principis. Eſt autem duplex principis ſubſtan-
tia: altera publica ſeu fiſcalis, quæ eſt quaſi in patri-
monio principis: altera priuata, quæ verè & propriè
eſt in eius patrimonio. ꝭ.de quadr. præſcript. l. vlt. verſ.
ſed ſcimus. & verſ. quæ enim. & D. ne quid in lo. pu-
bli. l. 2. §. hoc interdictum ad ea luca. Publica ſubſtan-
tia eſt ſub comite ſacrarum largitionum, de quo ꝭ.lib.
s, tit. 32. Priuata ſubſtantia, quia latè diffuſa eſt, plu-
res præfectos recipit, & facilioris diſtinctionis gratià
plura nomina, quæ tamen eandem vim habent, idcir-
co interdum confunduntur. Fundorum igitur ad pri-
uatam principis ſubſtantiam pertinentium, de quibus
deinceps dicetur, alij dicuntur patrimoniales, qui ſunt
ſub comite ſacri patrimonij, de quo ꝭ. lib. 1. tit. 34. alij
rei priuatæ, conſtituti ſub comite rerum priuatarum,
de quo ꝭ. lib. 1. tit. 33. alij diuinæ domus, qui pertinent
ad curam comitis domorum, cuius mentio fit ꝭ. vt
omn. iud. tam ciuil. quàm milit. l. vn. in princ. & vbi
cau. fiſcal. l. vlt. & ad leg. Iul. repetund. l. penult. & ꝭ.
de præpoſ. ſac. cubic. l. 2. & de palat. ſacrar. largit. l. 3.
alij dominici, alij tamiaci, de quibus omnibus eodem
ordine dicetur, quo nunc recenſui. Quamquam (vt
dixi) hæc interdum confunduntur, vt res ea priuata
ſubſtantia, & res diuinæ domus. ꝭ. de quadr. præſer. l.
vlt. & Inſtit. de vſurpat. §. vlt. Item res priuatæ, & pa-
trimonium principis. ꝭ. de fund. rei. priu. l. 3. Item res
dominica & res priuata. ꝭ. eod. l. penult. & ꝭ. de in. fiſ.
l. ſuper 9. vel ætarium priuatum. ꝭ. de fund. rei priu. l.
vlt. item res tamiaca, & res dominica. ꝭ. de præd. tam.
2 l. 1. ❡ De fundis patrimonialibus nota primò alios in
hac conditione & appellatione manere, alios nouam
conditionem & nouam appellationem adſummere,
qui nihilominùs manent & dicuntur patrimoniales: vt
emphyteutici, qui in emphyteuſim dati ſunt. l. vniuer-
ſi. 9. & l. ſeq. & ſaltuenſes, qui paſcuis ſunt deſtinati. l.
vlt. & limitrophij, qui limitibus ſunt deputati. l. om-
3 nes. 8. & l. penult. ❡ Nota ſecundò hos non poſſe alie-
nari, nec eſſe in commercio, niſi princeps iuſſerit. D.
de legat. j. l. cùm ſeruus. 39. §. vlt. poſſe tamen locari:
ideóque in extrema rubrica proponitur de *conductori-
bus eorum.*

LXII. *De mancipijs & colonis patrimonialium, & ſaltuenſium, & emphyteuticorum fundorum.*

NOta tertiò ſicut in fundis priuatorum ſunt varia genera agricolarum, nempe ſerui, coloni adſcriptij, & coloni liberi, vt capoſui tit. 47. ita etiam eadem agricolarum genera reperiri in fundis patrimonialibus, ſaltuenſibus, & emphyteuticis.

LXIII. *De fugitiuis colonis patrimonialibus, ſaltuenſibus, & emphyteuticis.*

NOta quartò, vt coloni priuatorum fundorum non poſſunt terras deſerere, &, ſi deſerant vel ad militiam aliquam obrepant, ad fundos, quibus ſunt addicti ad priſtinam conditionem reuocantur, vt notaui d. tit. 47. ita etiam coloni fundorum patrimonialium, & ſaltuenſium, & emphyteuticorum. l. 1. & ꝭ. tit. prox. l. vltim.

LXIV. *De collatione fundorum patrimonialium, & emphyteuticorum.*

NOta quintò fundos patrimoniales ordinarios excuſari ab extraordinariis muneribus & functionibus, non ab ordinariis, nec à munere viarum muniendarum. l. 1. 2. & vltim. Hactenùs de fundis patrimonialibus.

LXV. *De fundis rei priuatæ, & de ſaltibus diuinæ domus.*

DE fundis rei priuatæ nota primò fundos rei pri- 1
uatæ poſtulantibus addici per comitem rerum
priuatarum, cum onere cui tunc ſunt obnoxij. nam
fundo per poſſeſſionem meliorato & aucto, non au-
gebitur onus pro hac portione. l. 2. ❡ Nota ſecundò 2
hunc qui fundum rei priuatæ accepit, ſi eum ad alte-
rum transferat, oneris periculum ſubire: cogetur enim
ſoluere pro eo, in quem contulit fundum, ſi is non ſit
ſoluendo. l. 3. ❡ De fundis diuinæ domus nota eſſe 3
quoſdam paſcuis deſtinatos, qui vocantur ſaltus diui-
næ domus.

LXVI. *De fundis & ſaltibus rei dominicæ.*

DE fundis rei dominicæ ſimiliter nota quoſdam eſſe dicatos paſcuis, qui vocantur ſaltus rei dominicæ.

LXVII. *De agricolis [illegible] mancipijs dominicis, vel fiſcalibus, ſiue rei priuatæ.*

COmmuniter de fundis rei priuatæ & dominicis nota hos coli per ſeruos, & colonos agricolas, vt ꝭ. diximus de fundis priuatorum hominum, & de fundis patrimonialibus, quod etiam in prædiis fiſcalibus obtinet.

LXVIII. *De prædijs tamianis, & de his qui ex colonis dominicis, aliiſque liberæ conditionis procreantur.*

TAndem agitur de prædiis tamianis, quæ Cuiacius 1
notat fuiſſe in Cappadociæ prouinciis, vt ſcribit
Iuliani interpres in Nou. 30. & Græci ad l. 5. C. ad leg.
Iul. repetund. & eorum curam pertinuiſſe ad comitem
domorum, & ad præpoſitum ſacri cubiculi. C. vbi
cauſæ fiſc. l. vltim. ❡ Hæc quoque colebantur per ſer- 2
uos, & adſcriptitios, & colonos. ❡ Nota, ex colono 3
libero & tamiaca, vel ex tamiaco & colona libera, na-
ſci tamiacum: ex adſcriptio autem vel ſeruo alieno, &
tamiaca, item ex tamiaco & adſcriptitia vel ancilla

aliena natum, sequi matris conditionem. l. 1. vt sequitur etiam natus ex seruo & adscriptitia, vel ex adscriptitio & ancilla, vel ex libero & adscriptitia. 3. de agric. & cens. l. ne diutius. 21. vel ex adscriptitio & libera. 3. eo. l. vlt. vel ex libero & colona. 3. eod. l. mulier. 16. Hucusque de fundis principis.

LXIX. *De de diuersis prædijs vrbanis & rusticis templorum, & ciuitatum, & omni reditu ciuili.*

IN quarto genere sunt prædia templorum, & in quinto prædia ciuitatum, de quibus coniunctim agitur. Cùm autem suprà tantùm de prædiis rusticis tractatum fuerit; hîc agitur etiam de prædiis vrbanis. Quin etiam de annuis reditibus. l. vltim. quia vt prædia sunt res immobiles; ita etiam annui reditus habentur pro rebus immobilibus. 3. de sacrosanct. eccles. l. iubemus nulli. 14. in princ. & Nou. 7. vers. vult enim. & Clem. 1. §. cúmque annui. de verb. signif.

LXX. *De locatione prædiorum ciuilium, vel fiscalium, siue templorum, siue rei priuatæ, vel dominicæ.*

1 POstquàm distinctè egit de prædiis principis, & de prædiis templorum vel ciuitatis: deinceps duo iis communia considerat, locatiooem, & collationem.
2 ¶ De locatione nota primò locationem fieri vel ad tempus, vel in perpetuum. 3. de loc. & conduct. l. viam. 10. sed propriè locatio dicitur, quæ ad tempus fit. 3. de excus. mun. l. penult. & de fund. rei priua. l. 3. nam quæ in perpetuum fit, propriè appellatur emphyteusis, non conductio. C. de iu. emphyteut. l. 1. & Iustit. de loc. & conduct. §. adeo. & qui in perpetuum conducunt perpetuarij vel emphyteutæ. l. 1. & 3. de offic. com. rer. priuatar. l. 2. atque hi, licèt non sint veri domini. D. si ag. vectig. l. 1. tamen interdum vocantur domini. 3. de fund. patrim. l. possessores. 12. quia dominium vtile, vt & vtilem in rem actionem habent. d. l. 1. Idem est, si ad longum tempus conduxerint. D. eod. l. vltim. & de superfic. l. 1. §. quod ait. videlicèt si id actum sit, vt do[illegible]um vtile habeant, alioquin essent potiùs conductores, quàm emphyteutæ. quam obrem in d. §. quod ait. non datur vtilis in rem actio ei qui ad longum tempus conduxit, nisi causâ cognitâ.

LXXI. *De conductoribus & procuratoribus siue actoribus prædiorum fiscalium, & domus Augustæ.*

NOta secundò prædiorum ad fiscum vel ad domum principis pertinentium conductores vti iure communi, siue de his prædiis agant, siue conueniantur: nec posse alienarum litium vel alienorum negotiorum patrocinium seu procurationem aut executionem suscipere, quod & de procuratoribus & actoribus eorundem prædiorum constitutum est. l. vni.

LXXII. *Quibus ad conductionem prædiorum fiscalium accedere non licet.*

NOta tertiò palatinos (id est, apparitores comitis rerum priuatarum), milites, & curiales prædia fiscalia vel rei priuatæ conducere non posse. l. vn. Rubrica est concepta de rebus fiscalibus, lex autem loquitur de possessionibus rei priuatæ: quia vtriusque rerum generis eadem est ratio: & in vtrisque idem ius seruatur. Sic in superiori titulo rubrica mentionem fecit rerum fiscalium, quæ in lege prætermittuntur: sed in his obtinent statuta de rebus domus Augustæ. Hactenus de locatione: deinceps dicamus de collatione.

LXXIII. *De collatione fundorum fiscalium, vel rei priuatæ, vel rei dominicæ, vel ciuitatum, vel templorum.*

DE collatione nota omnia prędia, atque adeo etiam fiscalia, rei priuatæ, &c. præstare ordinaria munera, vt annonas, transuectionem, & censum. l. vlt. & J. titul. prox. l. 2. & alia eiusmodi munera. J. eod. l. 3. & 4.

LXXIV. *De priuilegijs domus Augustæ, vel rei priuatæ, & quarum rerum excusationem habeant.*

EXcusari autem à muneribus sordidis, & extraordinariis, vt superindictionibus. l. 1. & l. vlti. Hucusque à tit. 57. dictum est de fundis: obiter autem tit. 69. attigimus etiam prædia vrbana, & annuos reditus templorum, & ciuitatum, vt de omnibus rebus immobilibus ad templa vel respublicas pertinentibus simul ageremus: consequenter de aliis rebus dicamus.

LXXV. *De grege dominico.*

ALibi notaui dominicum appellari, quod est principis: quia princeps vocatur dominus. Huius tituli constitutio eum multat, qui equum, vel aliud animal ex grege dominico occupauerit, nec vltrò restituerit.

LXXVI. *De palatijs, & domibus dominicis.*

DE palatiis & domibus principis statuitur, ne priuatis vsibus seruiant. l. vn.

LXXVII. *De cupressis ex luco Daphnensi, vel Perseis per Ægyptum non excindendis.*

HOc titulo punitur, qui cupressum ex Antiochiæ luco Daphnensi vel Perseam arborem in Ægypto exciderit, vel transtulerit, seu vendiderit, emeritve. l. 1. & 2.

LIBER XII.

TITVLVS I.

De dignitatibus.

EX quatuor, quæ initio superioris libri enarranda proposuimus, duo iam exposita sunt, nempe vniuersitates & census: reliqua duo, videlicèt dignitates, & apparitores, hoc vltimo libro declarabuntur. Quocirca huius postremi libri, vt duorum qui proximè præcedunt, duæ sunt principes par-

tes;

res: prior de dignitatibus, posterior de apparitoribus.
2 ¶ Dignitatis vocabulum præstantiam quandam signi-
ficat, ac latè patet, nam & orationi tribuitur, cùm ra-
tione verborum, tum etiam ratione rerum ipsarum,
quæ oratione exprimuntur, & personæ. De dignitate
orationis sic scribit auctor ad Herenn. lib. 3. *Dignitas*
est oratio cum aliqua grauitate & vocis remissione, & lib. 4.
Dignitas est, quæ reddit ornatam orationem, varietate di-
stinguens. hæc in verborum & sententiarum exornationem
diuiditur. Dignitas personæ duplex est: altera in cor-
poris forma consistit, altera in animi qualitate & or-
namentis magis ad animum quàm ad corpus pertinen-
tibus. De priori sic scribit Cicero lib. 1. offic. *Cum pul-*
chritudinis duo genera sint, quorum in altero venustas sit, in
altero dignitas: venustatem, muliebrem ducere debemus: di-
gnitatem, virilem. Posterior ab eodem Cic. lib. 2. de in-
uent. definitur *Alicuius honesta & cultu & honore & ve-*
recundia digna auctoritas. De hac in præsentia loquimur.
3 ¶ Sed hæc rursus diuidi, vt alia multa, potest in di-
gnitatem facti, & dignitatem iuris. Dignitas facti est,
ratione cuius ab honestis hominibus aliquis iudicatur
honore dignus. Dignitas autem iuris est, quæ speciali
principis aut legis beneficio alicui tribuitur: de qua
4 sola hoc libro tractatur. ¶ Huius diuisiones duæ in
sequentibus titulis cōsiderantur. Prima diuisio in duo
genera deducitur. vt enim tres erant ordines apud Ro-
manos, senatus, equites, plebs: vnde peruulgatum
illud carmen,

Martia Roma triplex, equitatu, plebe, senatu:

ita etiam tres sunt in genere dignitates: senatoria,
equestris, & perfectissimatus. C. Th. de his qui ven.
ætat. impetr. l. 1. Marcellinus lib. 21. de Constantio lo-
quens, *Nec sub eo*, inquit, *dux quisquam cum clarissima-*
tu profectus est: erant enim, vt nos quoque meminimus, per-
fectissimi. Erat olim & dignitas egregiatus. C. Th. de
honorar. codicil. l. 1. & de murilegu. l. 1. & de decur. l. 5.
sed huius nulla mentio fit in iure Iustinianico. nam
Paulus in l. ad personas. 15. D. de iureiu. de egregiis per-
sonis loquens, procul dubio ad hanc dignitatem non
5 respexit. ¶ Senatoriæ dignitatis tres sunt gradus: illu-
stratus, spectabilitas, & clarissimatus. ꝯ. de episc. au-
dien. l. neminem. 22. in princ. Nou. 7. in fi. Nou. 13.
cap. 3. Isidor. lib. 9. Originum, cap. 4. §. primi ordines.
Interdum tamen clarissimatus sumitur latiùs, vt etiam
illustratum & spectabilitatem complectatur. Nou. 71.
6 ¶ Illustrium alij sunt superillustres, vt consules, & pa-
tritij: alij simpliciter illustres, vt comes sacrarum lar-
gitionum, & comes rerum priuatarum. ꝯ. de vsur. l.
eos. 26. §. 1. & de appellat. l. si quando. 38. & Institut. de
7 iniur. §. in summa. ¶ Secunda diuisio est bipertita: alia
namque est dignitas ciuilis, alia militaris. No. 7. in fi.
8 ¶ His generaliter expositis, deinceps singulas dignita-
tes ordine consideremus.

II. *De prætoribus, & honore præturæ, & gleba, & folli, & septem solidorum functione sublata.*

1 HIc titulus ad senatoriam dignitatem pertinet:
quia prætura erat onus senatoriam. No. Theod.
ne decur. ad senat. dignit. adspir. Boet. 3. de consolat.
prosa 4. *Prætura, magna olim potestas, nunc inane no-*
men, & senatorij census grauis sarcina. Nam qui præ-
turæ honorem suscipiebat, Circenses, & scœnicos
ludos suis sumptibus exhibere cogebatur. Præterea
qui fundos possidebant, glebam seu glebalem fun-
ctionem præstabant, id est, aliquot folles. qui fun-
dis carebant, duos folles in ærarium inferebant. C. 2
Theod. lib. 6. tit. 2. l. si quis senatorium. ¶ Follis erat
aurei nummi genus. C. Theod. quor. appellat. non re-
cip. l. 2. & 3. & de suariis l. 3. & de prætor. & quæst. l.
primæ. 5. l. tempore. 21. Huius appellationis auctor
fuit Constantinus, si Zosimo credimus, qui ita scri-
bit 2. de Constantino, ἀπεγράψατο τὰς τῶν λαμπροτά-
των οὐσίας, τέλος ἐπιτιθεὶς, ᾧ τινὶ φόλλιν αὐτὸς ἐπέθηκεν
ὄνομα, id est, *Descripsit clarissimorum substantias, onere* 3
imposito, cui follis ipse nomen dedit. ¶ Quidam præsta-
bant tantum septem solidos: vt tenuiores. C. Theod.
d. tit. 2. l. si quis nostris. nec non qui ex proximis erant
senatui aggregati. C. Theod. de prox. com. dispos. l. 4
omnes. 12. ¶ Hæc onera tolluntur l. 2. vide ibi Cuiac.

III. *De consulibus, & non spargendis ab his pecunijs, & de præfectis, & magistris militum, & de patricijs.*

QVia primus senatoriæ dignitatis gradus est illu- 1
stratus, primùm de illustribus, postea de cete-
ris dicendum. Illustres sunt primò consules, de qui-
bus dictum est ad tit. D. de offic. consul. ¶ Ornamen- 2
ta consularia sunt, trabea siue palmata, scipio, calcei
aurati, sella curulis, fasces, vt Cuiac. ad l. 2. notat ex
Cassiodoro in formula consulatus. ¶ Consules pe- 3
cunias in vulgus spargere prohibent Valentinianus
& Marcianus l. 2. permittit Iustinianus Nouel. 105. §.
quid autem oporteat. quæ Nouel. abrogatur per No.
Leonis 94. ¶ Secundò illustres sunt præfecti, id est, 4
præfecti prætorio, de quibus dictum fuit lib. 1. tit. 26.
& 27. & præfectus vrbi, de quo dictum fuit ad tit. D.
de offic. præf. vrb. ¶ Tertio magister militum, de quo 5
dictum est lib. 1. tit. 29. ¶ Quartò patricij, qui erant 6
quasi patres principis. l. vlt. & Instit. quib. mod. ius po-
test. soluit. §. filiusfamiliâs.

IV. *De præfectis prætorio, siue vrbi, & magistris militum, in dignitatibus exæquandis.*

SVprà dicti præfecti & magister militum in digni-
tate exæquantur; adeo vt deposita administratio-
ne, ille præcedat, qui prior dignitatem accepit. l. 1. & 2.

V. *De præpositis sacri cubiculi, & de omnibus cubicularijs, & priuilegijs eorum.*

QVintò præpositi sacrorum cubiculorum, id est, 1
præpositus cubiculo principis, & præpositus cu-
biculo Augustæ. l. vlt. ideóque in dignitate dictis præ-
fectis, & militum magistro exæquantur. l. 1. ¶ Eo- 2
rum iurisdictioni subiecti sunt coloni vel inquilini
vel serui sacrarum domorum, vt & comiti sacrarum
domorum. ꝯ. vbi causæ fisc. l. vlt. ¶ Hic quoque co- 3
mes in numero cubiculariorum est. l. 2. non tamen est
illustris, vt præpositus, sed spectabilis. d. l. vlt. ¶ Om- 4
nes cubicularij & excubicularij, excepto excastrensi,
& excomite domorum, hoc priuilegium habent, vt à
sordidis muneribus sint immunes. l. 2. & ꝯ. de excusat.
muner. l. maximarum. 12.

VI. *De quæstoribus, magistris officiorum, & comitibus sacrarum largitionum, & rei priuatæ.*

SExtò quæstor sacri palatij. Septimò magister offi-
ciorum. Octauò comes sacrarum largitionum.

Nonò comes rei priuatæ. De his diximus lib. 1. tit. 30. 31. 32. Hactenus illustres; sequuntur spectabiles.

VII. *De primicerio, & secundicerio, & notarijs.*

1 INter spectabiles numeratur primò primicerius no-
tariorum. Notitia Romani imperij, *Sub dispositio-
ni viri spectabilis primicerij notariorum omnis dignitatum
& administrationum notitia tam militarium quàm ciui-
lium.* Tribunus autem prætorianus & notarius est cla-
rissimus. ff. de aduoc. diuers. iudic. l. restituendæ 25.
2 §. 1. Nouel. 13. cap. 3. ¶ Primicerius (vt Sudas defi-
nit) est cuiuscumque ordinis primus, ὁ πρῶτος τά-
ξεως ἢ τυχόνος. Sic dicitur, tamquam in prima cera
scriptus, quia veteres inceratis tabulis scribebant:
vnde illæ loquendi formulæ, *in prima cera, in secunda
cera, in ima cera, &c.* Sueton. in Cæsare, cap. 83. *No-
uissimo testamento tres instituit heredes, sororum nepotes,
&c. reliquos in ima cera.* Eadem igitur ratione dicun-
3 tur secundicerius, tertiocerius, &c. ¶ Hic titulus est
de primicerio, & secundicerio notariorum, & omni-
bus notariis. Quamquam nulla huius tituli lex lo-
4 quatur de secundicerio. ¶ Notarij sunt secretarij, si-
ue à secretis, qui notas publicas conscribunt. C. qui
milit. poss. l. 5. Procop. lib. 2. de bel. Persarum τὸν ἀπορρή-
των γραμματέα ἀσηκρῆτις καλοῦσι. *Arcanorum scribam, à se-
cretis appellant.*

VIII. *Vt dignitatum ordo seruetur.*

IN dignitatibus, quarum notitiam sub dispositione viri spectabilis primicerij notariorum esse diximus, ordo est seruandus. non solùm enim qui sunt in superiori gradu, iis præferuntur qui sunt in inferiori gradu; vt illustres spectabilibus, spectabiles clarissimis: sed etiam in iis qui sunt eiusdem gradus, est ordo aliquis. Etenim superillustres sine dubio præferuntur illustribus. Item ij qui administratione illustrem dignitatem adnexam habente functi sunt, iis qui sunt illustri dignitate à principe donati, præferuntur. & inter eos qui sunt dignitate donati, vacantes honorariis præferuntur: quoniam illi honore donati sunt cum cingulo, hi sine cingulo. & inter vacantes vel honorarios, ij qui sunt præsentes in comitatu principis, præferuntur absentibus. l. 2.

IX. *De magistris scriniorum.*

SEcundò inter spectabiles ponuntur magistri scriniorum. l. vn. & ff. de diuers. rescript. l. vlt. comitatum dignitate decorati. ff. de excusa. mun. l. eos. 11. Horum alij vocantur magistri memoriæ, alij magistri epistolarum, alij magistri libellorum. d. l. eos.

X. *De comitibus consistorianis.*

TErtiò comites consistoriani. l. 1. & 2. Consistorium est consessus, in quo princeps de quibuscumque causis cognoscit, consistorianorum ministerio vtens, qui in eas inquirunt, Ex consistorianis qui comitiuâ primi ordinis ornabantur, comites consistoriani appellabantur, & erant (vt dixi) spectabiles. Comitum tres fuisse ordines, primum, secundum, tertium, Eusebius testatur in vita Constantini lib. 4.

XI. *De comitibus & tribunis scholarum.*

QVartò tribuni scholarum, qui comitiuâ primi ordinis donari solebant. l. 1. vocabanturque comites scholarum. ff. de offic. mag. offic. l. 3. & C. de priuil. scholar. l. 1. Scholas intellige agentium in rebus, de quibus dicetur posteriùs.

XII. *De comitibus rei militaris.*

QVintò comites rei militaris, id est, militum præpositi, comitiuâ primi ordinis decorati. l. 1. & 2. Notitia imperij duos ponit comites rei militaris in oriente, viros spectabiles, alterum per Ægyptum, alterum per Isauriam.

XIII. *De comitibus & archiatris sacri palatij.*

SExtò archiatri sacri palatij, comitiuâ primi ordinis donati. l. 1. Quamquam archiatri non solùm primi ordinis, sed etiam secundi ordinis comitiuâ interdum donantur ff. de possess. & med. l. vlt.

XIV. *De comitibus qui prouincias regunt.*

SEptimò comites, qui prouincias regunt: vt comes orientis, de quo dictum fuit lib. 1. tit. 36.

XV. *De professoribus, qui in vrbe Constantinopolitana docentes, ex lege meruerunt comitiuam.*

OCtauò publici professores, qui post 20. annorum professionem laudabiliter expletam, comitiuâ primi ordinis donantur. l. vn. Hactenus spectabiles: sequuntur clarissimi.

XVI. *De silentiarijs, & decurionibus eorum.*

INter clarissimos primò occurrunt silentiarij. l. 5. in princ. id est, excubitores in consistorio vel palatio principis. l. 5. in fi. Hi subsunt decurionibus, qui decuriones sacri palatij. l. 1. vel decuriones sacri consistorij appellantur. C. Th. lib. 6. tit. 2. l. vlt. & omnes magistro officiorum subiiciuntur tam in causis ciuilibus, quàm in criminalib. l. 4.

XVII. *De domesticis & protectoribus.*

SEcundo domestici & protectores decem primi, qui domesticorum aut protectorum primicerium ordine sequuntur. nam primicerius tribunatu accepto spectabilis fieri solet. l. 2. Protectores sunt, quibus lateris principis protegendi solicitudo incumbit. Horum alij dicuntur protectores domestici, vel simpliciter domestici: qui (vt indicio nominis apparet) familiariùs militant principi: alij simpliciter protectores, qui in acie eam solicitudinem patiuntur. C. Th. h. t. l. deuotissimis. 8. & l. seq. Horum alij fuerunt equites, alij pedites. l. vltim. & ff. de aduoc. diuer. iud. l. restituendæ. 25.

XVIII. *De præpositis laborum.*

TErtiò præpositi laborum, qui ex protectoribus sumebantur. l. vn. id est, præpositi magno illi vexillo, quod vulgò *laborum*, & *laborum solutio*, καμάτων λυτήριον dicebatur; & vt quæque pars exercitus in acie laborabat, in eam quasi auxilij & liberationis vice inferebatur à præpositis. fuisse autem ei quinquaginta milites à Constantino præpositos, testatur Eusebius de vita Constantini lib. 2. cap. 8. vide Cuiac. hic.

XIX. *De proximis sacrorum scriniorum, ceterisque qui in sacris scrinijs militant.*

QVattò palatini, non tamen omnes sed aliqui. Palatinorum appellatione continentur primo qui in sacris scriniis militant. Sacra palatij scrinia (id est, capsæ siue armaria, in quibus literaria monumenta, vt cognitiones, preces, rescripta seruabantur. ſ. de testam. l. omnium. 19. & de aquædu. l. vlt. & ȷ̄. tit. prox. l. 3.) quatuor erant: memoriæ, epistolarum, libellorum, & dispositionum. l. 1. l. 3. l. si quis. 11. Vnde quatuor erant scriniorum magistri, id est, magister memoriæ, magister epistolarum, magister libellorum, magister dispositionum, qui quidem erant spectabiles. Qui proximum locum tenent, proximi sacrorum scriniorum appellantur. Hos sequuntur mello proximi, id est, sequenti anno futuri proximi. & tam hi, quàm illi sunt clarissimi. l. 5. l. penult. §. 1.

XX. *De agentibus in rebus.*

SEcundò palatinorũ appellatione continentur agentes in rebus, id est, qui in rebus ipsis militant, vnde ab iis distinguuntur, de quibus titulo proximo dictum fuit, id est, à militantibus in scriniis, quorum militia literata dicitur. ſ. tit. prox. l. proximos. 8. Agentium in rebus sunt multi gradus. 1. tribuni scholarum, 2. primicerij, 3. senatores, 4. ducenarij, 5. centenarij, 6. biarchi, 7. circitores, 8. equites, 9. tyrones. l. 3. & ſ. de offic. mag. offic. l. 1. & 3. & ȷ̄. de priuileg. schol. l. 1. Hieronym. aduersus Ioh. Hierosolymitanum ad Pammachium. Cuiac. hîc. Non tamen omnes sunt clarissimi, nam tribuni scholarum sunt spectabiles: proinde tit. 11. inter spectabiles sunt connumerati.

XXI. *De principibus agentium in rebus.*

POrrò agentes in rebus post iugis militiæ tempus pro præmio laboris exacti fiunt principes agentium in rebus. C. Th. de agent. in reb. l. agentibus. 13. l. nemo. 16. Hi principes dicuntur clarissimi. l. vlt. sed eis adiicitur dignitas proconsularis, quæ est spectabilitas. l. 3.

XXII. *De curiosis.*

EX agentibus in rebus sunt etiam curiosi, ad quos cura cursus publici pertinet. l. 2. 3. 4. & ſ. de offic. mag. offic. l. 1. Hi vocantur etiam cura gerendarij. C. Th. h. t. l. 1.

XXIII. *De palatinis sacrarum largitionum, & rerum priuatarum.*

TErtio loco considerantur palatini sacrarum largitionum quorum primicerij sunt clarissimi. l. pen. & ȷ̄. de priuileg. scholar. l. 2. Quartò palatini rerum priuatarum, qui quidem palatinis sacrarum largitionum comparantur. l. vlt.

XXIV. *De stratoribus.*

QVintò stratores, ad quorum officium pertinebat I. Equos militares, qui a prouincialibus conferebantur, probare. l. vn. Marcellin. lib. 29. *Constantius strator paucos militares equos ex his ausus mutare, ad quos probandos missus est in Sardiniam.* II. Equum freno tenere, & conscendenti principi opem ferre. dist. 96. c. Constantinus. 14. vers. & tenentes. Spartianus in Caracalla, *Cum illum in equum strator eius leuaret.* III. Reos sibi commissos custodire. ſ. de custod. reor. l. 1. vers. illud etiam. Vnde Cyprianus, vt in eius vita legitur, & à Cuiac. refertur, *ductus & susceptus est custodiendus ab stratore officij proconsularis.* Ex quo loco apparet fuisse aliquando etiam proconsulibus stratores: quos tamen habere prohibentur. D. de offic. proconsl. l. 4. §. 1.

XXV. *De castrensianis & ministerianis.*

SExtò castrensiani seu ministeriani, id est, ministri aulici: vt pædagogia, cellarij, pincernę, pistores, &c. qui comiti castrensi subiecti erant. l. 1. & in Notit. imperij.

XXVI. *De decanis.*

EX ministerianis sunt etiam decani. l. 2. & ȷ̄. de diuers. offic. l. vlt. §. vlt. Quorum ministerium quodnam esset, non satis constat. Cuiacius putat eos cadauera humasse. Pancirolius præceptor meus in comm. notit. imperij oriental. cap. 91. hos putat esse cubicularios, & cubiculo inseruiuisse, ac distinguit à ministerianis, subiicitque non comiti castrensi, sed primicerio cubiculariorum. Probabile mihi videtur hos esse, quos Sueton. in Domit. cap. 17. decuriones cubicolariorum appellat. Est autem decanus vel decurio, qui decem viris præest. Veget. lib. 2. cap. 7.

XXVII. *De mensoribus.*

ITem ex ministerianis sunt mensores. ȷ̄. de diuers. offic. l. vlt. §. vlt. De his dici putat Cuiac. quod scribit incertus auctor adiunctus libris de limitibus agrorum, *Ministeriales Imperatorum putamus maiores in accipiendo, minores in dando mensuras habuisse.* Ergo ex sententia Cuiacij mensores à mensura siue à metiendo dicuntur. Pancirolus d. cap. 91. minus probabiliter putat mensores esse mensæ ministros. VVesemb. intelligit metatores, qui hospitium principi præparant. Nam in l. 1. 2. & 5. ȷ̄. de meta. & epid. vbi vulgò *metatorum*, & *metatores*, scriptum est, Cuiacius legit *mensorum*, & *mensores*. Ego Cuiacij interpretationem hoc loco probo.

XXVIII. *De priuilegijs eorum qui in sacro palatio militant.*

PAlatinorum variis generibus expositis, iam eorum priuilegia proponit: vt excusationem à muneribus personalibus, & à patrimonialibus sordidis. l. 1.

XXIX. *De priuilegijs scholarum.*

SVnt & palatinarum scholarum certa priuilegia. Scholas enim palatinas vocat Marcel. li. 14. Schola palatina est aliquã militiã militantiũ corpus siue vniuersitas. Fuerunt autem scholæ palatinæ sub magistro officiorũ. l. 1. & 2. & de offi. mag. offi. l. 3. Et erãt numero vndecim. ſ. de loca. l. vlt. A Cuiacio in ll. 1 ſ. de anno. ciuilib. sic recensentur: Scutariorũ prima, secunda, tertia, Agentium in rebus, Armaturarũ seniorũ, Armaturarum iuniorum, Gentilium seniorũ, Gentilium iuniorum, Scutariorum sagittariorum, Scutariorum clibanariorum, Fabricensium. A Panciroli. in notit. imperij orient. cap. 63. dicuntur duæ inermes, Agentium in rebus, & Silentiariorum: septem armatæ sub magistro officiorum. Scutariorum prima, Scutariorum se-

cunda, Gentilium seniorum, Scutariorum sagittariorum, Scutariorum clibanariorum, Armaturarum iuniorum Gentilium iuniorum: duæ armatæ sub comitibus Magistrorum militum vices agentibus, domesticorum equitum, & domesticorum peditum. Scutarij dicebantur, qui scutis vtebantur, & erant armis vndique tecti: at scutarij sagittarij, non solùm scutis, sed etiam sagittis vtebantur. scutarij clibanarij erant equites cataphracti, qui non solùm suum corpus, sed etiam equos armis tegebant. Armaturæ dicebantur, milites grauis armaturæ, grandius scutum & longiorem hastam gestantes. Gentiles erant idololatræ, barbari, ex diuersis gentibus Romano imperio non subiectis collecti. De agentibus in rebus dictum est ℥. tit. 20. De silentiariis tit. 16.

XXX. *De castrensi omnium palatinorum peculio.*

INter priuilegia palatinorum & scholasticorum est, vt filij familiarum habeant peculium castrense, in quo plenum dominium habent. l. vn. & ℥. de priuil. eor. qui in sa. pala. milit. l. 2. & ℥. de inoff. testam. l. vlt. in fin. princ. Hucusque de senatoriis dignitatibus tractauimus: Sequuntur dignitates non senatoriæ.

XXXI. *De equestri dignitate.*

PRimus dignitatum gradus est clarissimatus, id est, senatoria dignitas; quæ diuiditur in illustratum, spectabilitatem, & clarissimatum auguste acceptum: secundus gradus est dignitas equestris. l. vn. & ℥. de nupt. l. cum te. 10.

XXXII. *De perfectissimatus dignitate.*

A clarissimatu & equestri dignitate distinguitur perfectissimatus. C. Th. de his qui ven. ætat. impetr. l. 1. Perfectissimi sunt, præses Arabiæ. ℥. de pœnis. l. cùm reis. 18. præses Damaltiæ, in Notitia imperij: magister census. ℥. de episc. & cleric. l. ornaphanotrophos. 32. primicerius. ℥. de palat. sacrar. largitio. l. 7. & quicumque huius dignitatis insignia à principe impetrauerant, dummodò tales sint, quales requirit lex vn. h. t.

XXXIII. *Qui militare possunt, vel non possunt: & de seruis ad militiam vel dignitatem adspirantibus: & vt nemo vel duplici militia, vel dignitate & militia simul vtatur.*

1 EXposita est dignitatum diuisio in senatorios & non senatorios: alteram diuisionem esse diximus in ciuiles & militares: hinc occasione sumpta, plenius
2 de re militari dicemus. ¶ Nota primò non omnes ad militiam admitti: vt curiales & cohortales à militia
3 armata arcentur. l. 4. ¶ Nota secondò seruum, qui ignorante domino militiæ nomen dedit, vel dignitatem est consecutus, domino reddi, cum verò, qui sciente domino miles factus est, vel dignitatem obtinuit, fieri ingenuum. l. 6. & 7. ¶ Nota tertiò nemiem posse duplici militia simul vti, aut militia & dignitate; sed eum qui duas habet, eligere debere, vtram retinere, vtram deponere velit. l. 5. & l. vlt.

XXXIV. *Negotiatores ne militent.*

NOta quartò negotiatores non posse militiam armatam vel ciuilem habere. Excipiuntur I. Argentarij, qui ciuilem militiam habere possunt, ab armata abstinere coguntur. II. Armorum negotiatores, qui possunt fabricensium militiam consequi. l. vn. III. Hi, quibus ex speciali beneficio principis militare & negotiari licet. ℥. in quib. cauf. mil. for. præscript. l. 1.

XXXV. *De re militari.*

NOta quintò nonem esse præcipuas partes tractatus de re militari, quas notaui D. h. t.

XXXVI. *De castrensi peculio militum & præfectianorum.*

NOta sextò filiisfamilias milites habere peculium castrense, & in eo plenum dominium, l. 2. 3. & passim. & D. eod. tit. idémque concessum esse præfectianis, id est apparitorib. præfecti prætorio. l. vlt.

XXXVII. *De erogatione militaris annonæ.*

NOta septimò annonas de horreis publicis præstari militib. diebus singulis, aut saltem intra annum. Qui verò in mora accipiendi totum hoc tempore fuerint, eas amittunt. l. 6. Interdum annona pretio taxatur, quæ taxatio vocatur adæratio, & pro annona militibus pecunia præstatur. l. lege. 13. si tamen miles quo anno vilis est annona, fraudulenter species repudiarit, & alio anno, quo cara fit annona, pretium exigat, vtrumque amittit. l. 7.

XXXVIII. *De excoctione & translatione militarium annonarum.*

NOta octauò neminem excusari ab excoctione & translatione panis militaris. l. 2.

XXXIX. *De militari veste.*

NOta nonò canonem vestium militarium ex Kal. Septembris vsq; ad Kal. Aprilis inferri sacris largitionibus. l. 1. ita vt adæratio, id est, pretium lege definitum. l. pen. à collatoribus exigatur, & quinque eius partes in pecunia militibus erogentur, sexta pars in vestibus à gynæciariis præstetur tyronibus gregariisq; militibus. l. vlt.

XL. *De metatis, & epidemeticis.*

NOta decimò, superuenientibus militibus à prouincialibus præberi hospitia, quæ vocantur metata. Metatores sunt, qui præmittuntur hospitij designandi & parandi gratiâ, qui etiam mensores secundum Cuiacij lectionem appellantur, vt notaui tit. 27. Epidemetica sunt prætia, quibus prouinciales se redimunt ab onere suscipiendorum hospitum. sed hæc prohibentur. l. vlt. & No. 130. cap. 1. & No. 134. cap. 1.

XLI. *De salgamo hospitibus non præbendo.*

NOta vndecimò non licere militibus salgami nomine à prouincialibus culcitras, lignum oleum

extor

extorquere: immo ne à volentibus quidem posse accipere. Salgama dicuntur, quæ victus gratiâ conditi & seruari solent.

XLII. *De commeatu.*

NOta duodecimò militem puniri, si sine commeatu absit.l.vlt.nec solùm si commeatum non impetrauerit, sed etiam si ad diem commeatus non redierit. D.de re milit.l.3.§.si ad diem.l.qui commeatus.14. in princ. Commeatus hoc loco est abeundi facultas militi ad tempus data ab eo qui dare potest. Alia est huius vocabuli significatio, cùm sumitur pro cibariis ad publicam vel priuatam alimoniam, vt exercitus, ciuitatis, vel alicuius priuati. Cic. pro lege Manil. *Iam commeatu & priuato & publico prohibemur.*

XLIII. *De tyronibus.*

NOta decimò tertiò infimum esse tyronum gradum. l. vlt. Tyro, miles gregarius, iunior, & caligatus, pro eodem accipiuntur. Cuiac. ad l. vlt. §. de milit. veste.

XLIV. *De litorum & itinerum custodia.*

NOta decimò quartò litora & itinera diligenter esse custodienda, ne illicitæ merces ad hostem deferantur. l. vn. vt vinum oleum, liquamina, ferrum. §. quæ res export. non deb.l.1.& 2.

XLV. *De desertoribus, & occultatoribus eorum.*

NOta decimò quintò puniri milites desertores, & qui eos occultant; præmio autem affici eorum proditores. l.1.2.3. & §. quan. lic. vnic. fine iud. l. 2. & D. de re milit. l. 3. in princ. §. qui militiæ. §. si plures. l. 5. milites agrum. 13. §. vlt. Desertor est, qui per prolixum tempus vagatus reducitur D.eod.l.3. §.desertor. Desertionis crimen grauius est, quam emansionis. D. eod. l. 4. §. leuius. & neque morte rei extinguitur. §. eod. l. 4. nec abolitionem recipit. §. de abolit. l. vlt. in fin.

XLVI. *De veteranis.*

NOta decimò sextò veteranos, id est, eos qui confectis legitimis stipendiis honestam dimissionem impetrarunt, frui variis priuilegiis, vt immunitate.l.t. & honorib. l. 2. quibus omnib. priuantur, si latrociniis se dediderint.l.3.permissionem autem a militia, ita forum mutare, vt nequidem volentes subiiciantur militari iudicio.l.vlt.

XLVII. *De filijs officialium, & militarium, qui in bello moriuntur.*

NOta decimò septimò filios officialium in parentum defunctorum militiam succedere. l. 1. & 2. Similiter viri militaris in bello defuncti filium vnigenitum vel maiorem natu, in eius locum succedere, & easdem annonas accipere, nisi pater altiorem biarcho gradum obtinuerit, putà ducenarius, aut centenarius fuerit: quo casu filius fit tantummodò biarchus. l. vlt. Absoluimus tractatum de iure militari.

XLVIII. *De oblatione votorum.*

DEinceps communia quædam ciuilibus & militatibus personis consideramus: & primò oblatio votorum, id est, munerum, quæ ineunte anno offeruntur principi, tamquam vota pro eius salute l.vn.& D.de verb.signif.l.si caluitur.233.§.1.

XLIX. *De numerarijs actuarijs, & chartularijs, & adiutoribus, scriniarijs, & exceptoribus sedis excelsæ, cæterorúmque iudicum, tam ciuilium, quàm militarium.*

SEcundò varia officialium genera. Sunt autem diuersa officialium nomina, vel quia diuersas res tractant, vel quia in diuersis officiis. Actuarij & numerarij chartas & rationes tractabant. his adiungebantur adiutores, & chartularij Scriniarij operam scriniis nauabant. Exceptores dictata breuiter excipiebant. Sedem excelsam in hac rubrica intellige sedem præfecti prætorio.

L. *De cursu publico, angarijs, & parangarijs.*

TErtiò cursus publicus. Cursum publicum via habere dicitur, per quam solent equi dispositi (quos vulgus postas appellat) currere. Angaria est transitus per huiuscemodi viam. Parangaria est transitus per aliam viam vt notatur in Eclo.Basil.lib.5.tit.1.Quibus equis vtebantur in cursu publico, hi dicebantur veredi, quibus aliò versus, paraueredi. sed parauerедorum vsus solis præfectis prætorio conceditur, non etiam reliquis magistratibus.l 2.

LI. *De tractorijs, & statiuis.*

MIssis vel euocatis à principe cursu publico vtentibus dabantur diplomata, quę vocantur tractoriæ: quibus adscribebantur statiua, id est, diuersoria & mansiones, quibus alebantur sumptu publico. vide hic Cuiacium. Hic terminatur prior pars huius postremi libri, quæ est de dignitatibus: sequitur altera pars, quæ est de apparitoribus.

LII. *De apparitoribus præfectorum prætorio, & priuilegijs eorum.*

DE apparitoribus magistratuum duo explicantur: nimirum diuersæ species, quæ sumuntur à diuersitate officiorum & magistratuum, quibus inseruiunt: & quædam omnibus apparitoribus communia. Apparitorum species eodem ordine considerantur, quo ipsi magistratus considerati fuerunt. Primò itaque agitur de apparitoribus præfectionis, qui præfecto prætorio inseruiunt. Hi erant in officio præfecti prætorio Africæ 396. viri, qui per diuersa scrinia & officia militabant.

LIII. *De apparitoribus præfecti vrbis.*

SEcundò de apparitoribus vrbanicianis, qui præfecto vrbi inseruiunt.

LIV. *De apparitoribus magistrorum militum, & eorum priuilegijs.*

TErtiò de apparitoribus magistri militum, qui partim erant statuti, partim supernumerarij: & illi quidem sub iurisdictione magistri militum; hi verò sub iurisdictione præfecti vrbi, aut præsidum. l. vltima.

LV. *De*

LV. *De apparitoribus proconsulis, & legati.*

QVartò de apparitoribus proconsulis, qui proconsuli & eius legato inseruiunt.num.400.l.2.

LVI. *De apparitoribus comitis orientis.*

QVintò de apparitoribus comitis orientis, qui erant viri sexcenti,l.vn.

LVII. *De cohortalibus, principibus, cornicularijs, ac primipilaribus.*

SExtò de cohortalibus, qui sunt apparitores præsidum & rectorum prouinciarum. Horum alij alia nomina specialia habent. vt principes dicuntur, qui primum inter cohortes locum obtinebant:cornicularii,qui cornibus secretarii præerant, hoc est,in consilio armati stabãt: primipilares,qui primipili,id est,annonæ militaris curam gerebant.C.Th.h.t.l.6.Hęc nomina sumpta esse à militia legionaria scribit Ascon. in 3.Verri.Erant & alii,præter hos, in officio præsidum, hæc omnia etiam in aliis officiis reperiuntur, vt cornicularij præfecturæ.ť.de apparit. præf.præt.l.1.& vlt,

LVIII. *De apparitoribus prefecti annonę.*

SEptimò de annonariis, id est,apparitoribus præfecti annonæ. quamuis enim præfectus annonæ sub dispositione esset præfecti vrbi,tamen apparitiones secretas habent.l.1.Hucusque distincte actum est de apparitoribus diuersorum officiorum: deinceps communia quædam proponemus.

LIX. *De diuersis officijs, & apparitoribus iudicum, & probatorijs eorum.*

DIuersis officialibus & apparitoribus multa communia sunt,& primo probatoriæ,quæ in Nouellis [illegible], & [illegible] vocantur,id est,diplomata apparitionis,ex scrinio epistolarum emissa. l. 6. & manu principis subscripta.l.probatorias.9.

LX. *De executoribus, & exactoribus.*

SEcundò munus exigendi,& exequendi. His de causis qui in prouincias mittebantur, executores & exactores appellabantur.

LXI. *De lucris aduocatorum, & concussionib. officiorum, siue apparitorum.*

TErtiò lucrum siue emolumenta. Nota primò in hac rubrica appellatione officiorum significari officiales, vt ť. rubr. 59.& aliis locis. Nota secundò aduocatorum obiter mentionem fieri; quoniam idem de his statuitur, quod de officialibus & apparitoribus, vt nihil per commissionem accipiant, sed licitis lucris & emolumentis sint contenti.l.1.2.& toto tit.

LXII. *De primipilo.*

IDem statuitur de primipilari,qui debet esse contentus commodis primipilatus, id est, emolumentis, quæ non ante finitam administrationem ei debentur. l.1. Primipilum & primipilarem definiui tit.57.

LXIII. *Publicæ lętitię vel consulum nunciatores, vel insinuatores constitutionum & aliarum sacrarum vel iudicialium literarum, ex descriptione vel ab inuitis ne quid accipiant immodicum.*

QVartò præmia nunciationum, & insinuationum. Hæc non debent esse immodica,id est, vltra modum lege definitum. Qui immodicum accepit, quadruplum restituit. Officiales autem curare debent, vt neque horum præmiorum descriptio legitimum modum excedat, nec ab inuitis plus exigatur.l. 2. Hîc finem accipit Codex Iustinianeus & Isagogicus noster labor in ius ciuile: nam eiusmodi enarratio neque Nouellis constitutionibus, neque libris Feudorum conuenit: pergendum igitur ad ius Canonicum, vt Pontificij Decretalium tituli eadem, qua ciuiles, methodo illustrentur. Deus nos ad finem instituti operis perducere dignetur & mentem manúmque nostram dirigere, vt nihil Christianæ pietati, aut publicæ tranquillitati,aut iuridicæ veritati contrarium nobis excidat. hoc sanè in votis habemus, vt nostri qualescumque labores tantùm prosint,noxium nihil contineant: Doctorum autem virorum, in primis Ecclesiæ iudicio & correctioni nos ac nostra omnia subiicimus.

IVLII PACII A BERIGA
I.C. ISAGOGICORVM IN DECRETALES
PRAEFATIO.

1 NON *solùm iure ciuili in nostris foris vtimur, sed etiam iure Pontificio.*
2 *¶ Pontificium dicitur, quia Romanum Potificem auctorem habet: vel Ca-*
nonicum, quasi regulare, quia canon significat constitutionem ecclesiasti-
cam. distin.3. in pr. & si vocabuli vim spectes, idem est Græcis Canon. quod
Latinis regula. dist.ea.can.Canon. ¶ Hoc ius sæpe ciuili præualet: ex illius
3 *tamen fundamentis sumptum, & ad eius imitationem conscriptum est: nam*
Decretum Pandectis, Decretales Codici proportione respondent: vt enim in Codice Imperiales,
ita in Decretalibus Potificiæ constitutiones continentur: & vt responsa prudentum in Digesta,
4 *ita Patrum placita in Decretum relata sunt. ¶ Decretales igitur epistolæ sunt constitutiones*
5 *summorum Pontificum, quæ vim legis habent. ¶ Hæ diuersis temporibus conditæ, certis quibus-*
dam voluminibus sunt conclusæ. Decretalium igitur aliæ sunt Gregorianæ, aliæ Bonifacianæ,
aliæ Clementinæ, aliæ extrauagantes. Gregorianas voco, quæ iussu Gregorij Pontificis à Ray-
mundo capellano & pænitentiario in vnum volumen & in congruos titulos sunt digestæ, ab
eodémque Pontifice approbatæ. Hæ κατ' ἐξοχὴν *vocantur Decretales. Similiter Bonifacianas*
appello, quæ Bonifacij Pontificis mandato per Guilelmum Archiepiscopum Ebrundunensem,
Berengarium Episcopum Biterenensem, & Richardum vicecancellarium recognitæ, & in
Sextum Decretalium collatæ sunt. Sextus dicitur: quia quinque libris Gregorianis adiicitur.
Clementinas verò Clemens quintus edidit magna ex parte in Concilio Viennensi: Ioannes autem
vigesimus secundus, eius in Papatu successor in vnum volumen redegit. Extrauagantes dicuntur
nouæ Pontificum constitutiones, quæ extra tria illa Decretalium volumina quodammodò va-
gantur. Nam posteriores auctores appellarunt extrauagantes, quas veteres nominabant No-
uellas, Græcè νεαράς. *Sunt autem aliæ extrauagantes Ioannis vigesimi secundi, aliæ, quæ vocan-*
6 *tur communes, diuersorum Pontificum. ¶ Quia verò Gregorij Decretales tempore ac perfectione*
primum locum obtinent: nec sunt in sequentibus decretalium voluminibus alij tituli, nec alio or-
dine collocati, quàm in Decretalibus Gregorianis: sed illud tantùm discrimen est, quòd Grego-
riana compilatio plures habet titulos, qui in aliis compositionibus desiderantur: idcirco Gre-
gorianos titulos explicare nobis sufficiet. Ad hos igitur eadem methodo enarrandos accedo, quæ
iuris Ciuilis titulos in superioribus voluminibus exposui.

LIBER I.

DECRETALIVM libri quinque sunt. Primus continet iuris primordia, quæ Iostinianus appellat τὰ πρῶτα: nam ea de quibus Iustinianus primo libro Codicis & prima Digestorum parte tractat, Gregorius in primum Decretalium librum retulit eodem ferè ordine, nisi quòd loco titulorum, qui sunt apud Iustinianum de officio diuersorum magistratuũ, Gregorius varios titulos posuit de prælatis & eorum officiis. Itaque huius primi libri sectiones tres sunt. I. De Deo, & fide. II. De iure. III. De prælatis & clericis. IV. De pactis & transactionibus. V. De postulantibus, & procuratoribus, & syndicis. VI. De restitutionibus in integrum. VII. De arbitris compromissariis. Hæc sunt quæ Iostinianus τὰ πρῶτα vocat, & eodem ordine in Pandectis & Codice considerat. Quapropter in hoc sectionum ordine, iam à me in Digestis exposito, & in iis quæ iam in titulis Iuris ciuilis enarrandis docui, frustra repetendis, tempus non teram; sed alia, quæ mihi vtiliora videbuntur, proponam.

Tit. I. *De summa Trinitate, & fide Catholica.*

PRima pars hoc primo titulo continetur, qui est etiam primus titulus Codicis.

II. *De constitutionibus.*

SEquitur secunda pars, quæ est de iure. Est autem ius 1 partim scriptum, partim non scriptum. Initium sumit conditor Decretalium, à iure scripto, quod vocatur

constitutio, & diuiditur in ciuilem & ecclasiasticam
distin.3.c.1. sed hîc potissimum de ecclesiastica agitur,
2 quæ appellatur canon.d distinct.3.c.canon. ¶ Consti-
tutiones ecclesiasticæ sunt decreta pontificum, & sta-
tuta conciliorum. c. vlt. & ℑ.lib.6.cap.1. & in præfat.
Clemētı. vers. dudum. & d. distin. 3.c.3. §. portò &
XXV.q.1.c. sunt quidam. Adde, vel sub pontificum
decretis comprehende etiam statuta à sedis Apostoli-
cæ legatis. ℑ. de offic. lega.c.vlt.& de locat.& conduct.
c.1. & de consangui. & affin. c. 3. statuta verò in par-
ticularibus conciliis, vel ab episcopis, vel capitulis, vim
particularium constitutionum habent.c.ex literis.11.
& interdum egent confirmatione sedis Apostolicæ. c.
3 cùm accessissent. 8. ¶ Nota primò constitutiones da-
re formam futuris tantùm negotiis, nisi nominatim
etiam de præteritis caueant. c. 2. & vlt. quod etiam in
constitutionibus ciuilibus obtinet. C. de legib. lib.7.
4 ¶ Nota secundò constitutiones seculares ecclesiasticis
5 cedere. distin. 10. ¶ Nota tertiò omnes esse constitu-
tionibus ecclesiasticis subiectos. c. 1. & 5.

III. *De rescriptis.*

1 REScripta verò sunt personalia, & inter eas tantùm
personas vim constitutionis obtinent, inter quas
conceduntur. ℑ. de concess.præbeo. c.constitutus. 11.
Rescriptum namque nihil aliud est, quàm literæ, c.1.&
passim.à sūmo pōtifi.c.2.& passim. vel ab Imperatore.
C. de precib. Imp. offer. l. 2. & si contra ius vel vtil.
public. l. 1. cum simil. vel à vicario pontificis. ℑ. de
offic. vica. cap. pen. sine motu proprio. ℑ. de præben.
lib. 6. cap. si motu. 23. & c. seq. siue aliquo suggeren-
te (hæc suggestio vocatur intimatio. c. 2. vel insinua-
tio. ℑ. de procur. c. 3. vel relatio. ℑ. eod. c. 4. vers. non
verò) & aut conquerente. ℑ. eod. c. 2. & 4. & suppli-
cante. ℑ. de eo qui cogn. consan. vxo. c. vlt. aut con-
sulente. ℑ. de offic. iudic. delega. c. consuluit. 24. & ij.
q. 4. c. consuluisti. 21. emissæ, vt inter personas inter
quas conceduntur, & in iis negotiis seu rebus super
quibus emittuntur, vim constitutionis habeant. c. cum
dilecta. 22. & ℑ. de concess. præben. d. c. constitutus.
2 ¶ Ex dictis patet rescripta differre à decretalibus epi-
stolis: quia decretales epistolæ sunt generales constitu-
3 tiones. dist. 19. ¶ Rescripta diuiduntur I. In Apostoli-
ca, Imperialia, & Episcopalia, vt ex data definitione
manifestum est. II. In generalia, & specialia. c. 1. c. pa-
storalis. 14. §. quoniam. c. sedes. 15 III. In monitoria,
præceptoria, & executoria. c. capitulum. 30. c. ex insi-
nuatione. 37. & cap. literis. 39. Præceptoriorum ap-
pellatione etiam inhibitoria rescripta cōplector. Nam
qui aliquid inhibet, certè præcipit ne id fiat & inhibi-
tio seu prohibitio nihil aliud est, quàm præceptum ne-
gatiuum. Vnde inter iuris præcepta non solùm poni-
tur honestè viuere, & suum cuique tribuere; sed etiam
alterum non lædere Iam verò inter monitoria & præ-
ceptoria Doctores distinguunt: quia monitoria com-
muniter concedi solent absque causæ cognitione, &
cum illa clausula, *si senseris te grauatum*: præceptoria
verò causæ cognitionem requirunt, nec solet dicta
clausula in his apponi. s. t. in l. quoties. C. de fidei-
com Bart. in l filiusfamilias. §. Diui. in fi. & ibi Ias.
in 1. lect num. 115. & in 2. lectū. num. 5. & 157. D.
de legat. ℑ. Mandos. in tracta. de monit. quæst. 2. Præ-
terea glo. in d. c. ex insinuatione hunc Romanæ curiæ
morem notat, vt primò mittantur literæ monitoriæ,
deinde præceptoriæ, tandem executoriæ. sed Ioh. And.
ibi notat hunc ordinem hodie non seruari, nisi quan-
doque super receptione monialium. Addi autem po-
test quartum membrum, id est, rescripta permissoria,
ex cap. 4. ℑ. lib. 6. vbi in summario vocantur literæ fa-
cultatis. IV. In iuri communi consentanea, veluti vt
liceat appellare: & aliena à iure communi, veluti ne li-
ceat appellare. c. 1. Illa vocantur literæ iustitiæ, hæc
appellantur literæ gratiæ in summario. c. postulasti. 27.
¶ Nota primò rescripta impetrari posse tam ab actore, 4
quàm à reo. c. 3. c. cùm contingat. 24. cum sim. Sed re-
scriptum ab excommunicato impetratum, ipso iure
non valet, nisi super excommunicationis vel appella-
tionis articulo impetratum sit. ℑ. lib. 6. cap. 1. ¶ Nota 5
secundò propter vitium in verbis admissum contra re-
gulas linguæ Latinæ, rescriptum reddi suspectum &
inutile. c. ad audientiam 11. ¶ Nota tertiò rescripta 6
impetrata per surreptionem, id est, expressa falsitate,
vel per obreptionem, id est tacita veritate, non valere.
ℑ. de fi. instrum. c. 7. nisi is qui impetrauit, dolo careat,
& idem impetrasset, si falsum tacuisset, aut verum di-
xisset. c. super literis. 20. ¶ Nota quartò si in rescripto 7
non sit inserta clausula, *si preces veritate nitantur*, iure
ciuili rescriptum non valere. C. de diuers. rescript. l.
vlt. quæ canonizata est XXV. q. 2. c. dicenti. 16 §. Im-
perator Zeno. contrarium tamen statuitur. ℑ. ca. 2. vbi
hæc clausula subauditur, & ita rescriptum sustinetur.
¶ Nota quintò leges, quibus cauetur vt rescripta con- 8
tra ius, nisi impetranti prosint, & nemini obsint, vel
contra publicam vtilitatem non valeant, esse canoni-
zatas. XVI. quæst. 4. c. iubemus. §. rescripta. & XXV.
q. 1. c. vlt. §. illud verò. §. item constitutio. & q. 2. c. nec
damnosa. 14. c. rescripta. 15. c. dicenti. 16. in pr. & §.
Imperator Anastasius. ¶ Nota sextò, si diuersa rescri- 9
pta à partibus proferantur, si quidem in posteriore fiat
prioris mentio, posterius prçualere, sin minùs, standum
priori rescripto. c. 3. nisi is, qui prius rescriptum im-
petrauit, dolo vel culpa non sit eo intra annum vsus. c.
si autem. 12. c. plerumque. 23. aut alterum rescriptum
sit generale, alterum speciale, quia indistinctè speciale
præualet. c. 1. & c. pastoralis. 14. §. quoniam. ¶ Nota 10
septimò rescripta, quibus beneficia conferuntur, latissi-
mam recipere interpretationem. ℑ. de verb. signif. c.
olim. 16. alia regulariter angustè accipi, & contra im-
petrantem. Hostiens. ℑ. de offic. delega. §. quib. modis
eius iurisd. prorogetur vers. quamuis enim fatear,
quia multi rescripta impetrantes abutuntur gratiâ se-
dis Apostolicæ, c. sedes. 15. c. nonnulli. 28. & c. vlt. sunt
autem quædam clausulæ, quarum interpretatio ex De-
cretalibus constitutionibus manifesta est, & inde peti
debet. c. 4. c. suscitatus. 13. c. pastoralis. 14. §. quoniam.
c. sedes. 15. c. causam. 18. c. postulasti. 27. c. manda-
tum. 38. c. literis. 39. c. abbatem. 40. c. ab excommu-
nicato. 41. & ℑ. lib. 6. cap. 6. c. quamuis. 8. c. si pro-
pter. 10. & ℑ. Clemen. vlt. ¶ Nota octauò eum, qui 11
malitiosè vtitur rescripto, eius beneficio priuari, & in
expensas atque id quod interest aduersario condem-
nari. c. vlt. ¶ Nota nonò ea quæ contra formam 12
rescripti fiunt, infirmari. c. cùm dilecta. 22. vers.
dictum.

IV. *De consuetudine.*

HActenus de iure scripto: ius autem non scriptum 1
est consuetudo, de qua D. de legib. & C. quæ sit
longa consuet. Absoluta est huius libri secunda pars,
quæ est de iure: sequitur tertia de clericis & prælatis
ordinandis, eorúmque officiis.

V. *De postulatione prælatorum.*

QVia modò per postulationem, modò per electio- 1
nem episcopi ac ceteri prælati promouentur. c. 3.
in h. c. 4. §. cæterum & ℑ. tit. prox. c. innotuit. 20. & c.
scriptum. 40. initio de his duobus promouendi modis
dicendum

2 dicendum videtur. ¶ Postulatio est concors capituli
petitio, vt is promoueatur siue adsumatur, qui non
propter animi vel corporis vitium, sed ob alium defe-
ctum eligi nequit, propter quem non est inhabilis ad
prospiciendum ecclesiæ, veluti quia est minor triginta
3 annis, aut laicus. ¶ Inter postulationem & nominatio-
nem Io. Andr. in d. c. 3 glo. vlt. sic distinguit: quòd po-
stulatio est solemnis, nominatio non est solemnis. Ho-
stiensis autem in §. quis postulandus sit. vers. iden dixi,
aliam differentiam ponit: quia postulatio est vnius cer-
tæ personæ, nominatio verò est plurium personarum
designatio, vt vna ex his promoueatur. nam Hostien-
sis in §. qualiter fiat postulatio non putat postulatio-
nem requirere aliquam solemnitatem, sed quacunque
forma fieri posse. Distinctionem Hostiensis probo per
4 c. quod sicut. 28. ¶ Nota primò eos tantùm posse po-
stulare, qui possunt eligere; licèt ij possint postulari,
5 qui non possunt eligi. j̃. tit. prox. d. c. innotuit. ¶ No-
ta secundò postulationem & electionem non posse si-
mul iungi: veluti, *Eligo postulando, Postulo eligendo, Eli-*
6 *go & postulo.* j̃. lib. 6. cap. 1. ¶ Nota tertiò, vt postula-
tio valeat, sufficere, si maior & sanior pars capituli
consentiat. j̃. de his quæ fuer. à maio. par. capi. c. 1.
& distinct. 65. c. 1. 23. sed si alium maior pars postu-
let, alium minor pars eligat, vterque autem, tam po-
stulatus, quàm electus, admitti possit: tunc, vt postu-
latio præualeat, opus est vt duplo maior sit pars po-
stulantium, quàm eligentium: alioquin electio præ-
7 ualebit. j̃. tit. prox. c. scriptum. 40. ¶ Nota quartò
postulantes non posse à postulatione quæ superiori est
præsentata recedere, sed superioris iudicium expectare
debere. c. 4.

VI. *De electione & electi potestate.*

1 ELectio est alicuius personæ idoneæ ad prælationē
vel fraternam societatem canonicè facta vocatio.
Hostiens. in §. 1. & glos. in c. 1. in ver. vera postulatio.
2 de postulat. lib. 6. ¶ Electio prælati ad collegium per-
tinet, & ad eos qui pacto vel priuilegio vel consuetudi-
ne hoc ius obtinuerunt. j̃. de caus. poss. & propr. c. 3.
& 16. q. vlt. c. vlt. Hostiens. in §. quis possit eligere,
nisi iure prohibeantur, vt pupilli. j̃. lib. 6. c. ex eo quòd.
32. in pr. & latè. c. sacrosancta. 51. c. Massana. 56. &
lib. 6. d. c. ex eo quòd. §. 1. & distin. 63. & absentes,
qui nec per literas votum suum declarare, nec extraneū
procuratorem dare, sed tantùm vni vel pluribus ex
collegio seu capitulo vicem suā mandare possunt j̃. lib.
3 6. c. si quis iusto. 46. ¶ Eligi debent idonei, non iure
prohibiti: verbi gratiâ minor triginta annis, vel spu-
rius, vel indoctus non debet in episcopum eligi. c. cùm
4 in cunctis. 7. ¶ In electione facienda citati debent
omnes, qui habent ius eligendi, vt possint interesse, si
velint: alioquin electio non valet: nisi is, qui non cita-
tus abfuit, eam postea ratam habeat. c. quòd sicut. 28.
5 & c. coram dilecto. 35. ¶ Fit autem electio tribus mo-
dis. I. Per scrutinium, cùm præsentibus omnibus, qui
debent & volunt & possunt commodè interesse, adsu-
muntur tres de collegio fide digni, qui secretò & sigil-
latim vota cunctorum diligenter exquirant, & in scri-
ptis redacta mox publicēt in communi: tuncque is eli-
gitur, in quem omnes vel maior & sanior pars capitu-
li consentit. II. Per compromissum, cùm eligendi po-
testas aliquibus viris idoneis committitur, qui vice
omnium loco vacanti prospiciant. III. Per inspiratio-
nem, cùm simul omnes electores, quasi diuino impulsu
commoti, statim, nullo præcedente tractatu, in vnius
6 electione consentiunt. c. quia propter. 42. ¶ De scru-
tinio nota. I. Si plures sint electiones, non sufficere,
quòd aliquis à pluribus eligatur quàm alij: nisi pars,
quæ hunc eligit, sit maior pars totius capituli. c. eccle-
sia vestra. 38. & j̃. lib. 6. c. si cui eligendi. 23. Sed in
electione Papę hoc est speciale, vt si quis à paucioribus
quàm duabus Cardinalium partibus electus, pro Papa
se gerat, excommunicationi subiaceat, & sacri ordinis
priuatione multetur. c. 6. II. Si altera pars eligentium
numero præstet, altera eligentium auctoritate, & electi
meritis præcellat, neutram electionem valere; quia cō-
iunctim requiritur, vt à maiore & saniori parte sit ele-
ctus. c. ecclesia. vestra. 57. Si tamen alterius partis nu-
merus duplo maior sit, eius electio indistinctè valet, nō
admissa quæstione de auctoritate eligentium & meri-
tis eorum qui electi sunt. j̃. li. 6. c. si quando. 9. dum-
modò electus sit idoneus: alioquin confirmabitur ele-
ctio personæ idoneæ à minori parte facta. c. dudum.
22. III. Publicatum scrutinium non posse electores
variare, sed faciendam esse collationem, & celebrandā
electionem: ad quod per superiorem si opus erit, com-
pellentur. c. cùm inter canonicos. 21. vers. non obstan-
te. & c. publicato. 58. ¶ De compromissaria electio- 7
ne nota I. Posse vel vni. c. causam quæ. 8. vel duobus
pluribúsve electionem committi. c. in causis. 30. c.
cùm in iure. 33. c. cùm in veteri. 52. II. Non tantùm
posse committi iis qui sunt de collegio seu capitulo. d.
c. in causis. d. c. cùm in iure. dist. c. cùm in veteri, sed
etiam iis qui sunt extra collegium vel capitulum. d. c.
causam quæ. III. Posse quosdam à capitulo eligi, qui
non eligant prælatum, sed alios electores ipsius præla-
ti. d. c. in causis. IV. Commissionem non posse reuo-
cari, si res desiit esse integra: desinere autem esse inte-
gram, cùm in tractatu de electione præcesserunt. d. c.
in causis. ¶ His de electione expositis, dicendum de 8
electi potestate, quæ est electionis effectus, & in poste-
riori parte rubricæ proponitur. Electi potestates tres
sunt. I. Potest electioni suum adsensum præbere intra
mensem, ex quo sibi fuerit electio ab electoribus præ-
sentata, & suus adsensus petitus: quod electores, quàm
primùm commodè possunt, facere debent. j̃. lib. 6. c. 6.
II. Potest res ecclesiasticas administrare, & ea quæ sunt
iurisdictionis exercere, vt corrigere, excommunicare,
conferre, confirmare, non tamen statim ac electioni
consensit, sed postquam à superiore fuerit confirma-
tus. c. 7. §. 1. c. transmissam. 15. & j̃. l. 6. c. 5. III. Post-
quàm fuerit consecratus, ea peragere poterit, quæ sunt
ordinis, vt clericos ordinare, vel deponere, ecclesias &
altaria consecrare. c. quòd sicut. 28. §. super eo. Nota
coniugale vinculum inter Ecclesiam & prælatum con-
trahi per electionem & electi adsensum. c. cùm inter
canonicos 21. vers. discretioni vestræ, per cōfirmatio-
nem. j̃. tit. prox. c. 2. vers. sicut autem. nempe electio-
ne & electi assensu initiari, confirmatione ratificari,
consecratione consumari intelligitur. j̃. tit. prox. cap.
vltim.

VII. *De translatione Episcopi.*

EX posteriori parte rubricæ præcedentis oriuntur 1
sequentes tituli, quibus electi potestas limitatur
variis modis. ¶ Prima limitatio est: quia si episcopus 2
ab ecclesia, cuius est episcopus, ad aliam transferatur:
potestatem, quam in illa ecclesia habebat, amittit, ac
nouam in hac accipit. Translatio námque episcopi,
quæ & mutatio dicitur. vij. q. 1. c. mutationes. 35. ni-
hil aliud est, quàm dissolutio vinculi, quo episcopus cū
priori ecclesia innexus erat, & ad alteram ecclesiā tran-
sitio. j̃. tit. prox. c. in causis. 30. in fi. & de postul. prę-
lat. c. 2. in fi. & c. 4. in fi. ¶ Nota primò, sicut eccle- 3
sia non potest episcopum suum dimittere, & alium in

eius locum substituere, ita episcopum non posse relictâ
suâ ecclesiâ ad aliam transire, nec sponte sua, nec à po-
pulo attractum, nec aliis episcopis suadentibus, sed si id
fecerit, vtrâque ecclesiâ priuabitur. c. 3. & vij. q. 1. c.
sicut vir. 11. c. si quis episcopus. 32. c. si quis de ordi-
ne. 33. c. sicut alterius. 40. immo ne quidem permis-
sione metropolitani cui subest, sed auctoritate tantùm
& permissu sedis Apostolicæ id ei facere licet. c. 1. 2.
4 & vlt. ¶ Nota secundò, si cui Papa permisit vt ad ma-
iorem dignitatem vocaretur, eam posset adsumere, hâc
Apostolicam concessionem accipiendam esse angustè;
ita vt non liceat minorem, vel parem suscipere. d. c. vlt.
5 ¶ Nota tertiò translationem fieri vel propter vtilitaté,
quia verisimile est episcopum magis profecturum: vel
propter necessitatem, quia non potest in ecclesia, in
qua residet, ob persecutionem seu metum hostilem of-
ficio suo defungi: quo casu, necessitate cessáte, ad prio-
rem ecclesiam redire debebit. vij. q. 1. d. c. mutationes.
35. c. scias. 36. c. omnis. 37. c. episcopus de loco. 38.
6 c. pastoralis. 43. ¶ Nota quartò episcopum etiam in-
uitum transferri, secundum Goffr. & Host. in §. quæ
sit causa transferendi.

VIII. *De auctoritate & vsu pallij.*

1 SEcunda limitatio nõ conuenit simplicibus episco-
pis, sed est propria archiepiscoporum, & patriar-
charum, qui sine pallio non possunt concilium conuo-
care, chrisma conficere, ecclesias dedicare, episcopos
vel clericos ordinare. s̃. de elect. c. quod sicut. 28. §.
super eo. & distin. 100. in pr. & c. 1. Vnde cùm trans-
fertur episcopus ad archiepiscopatum, ei pallium trãs-
mittitur. s̃. de postul. prælat. c. 4. in fi. Simplex autem
episcopus pallio non vtitur, nisi cui specialiter à Ro-
mana ecclesia sit tributum. j̃. de præsumpt. c. vn.
2 ¶ Pallium est insigne archiepiscopale de Beati Petri
corpore sumptum. s̃. de elect. c. 4. In quo à sede Apo-
stolica officij Pontificalis plenitudo cum archiepisco-
palis nominis appellatione confertur. c. 3. & j̃ de priuil.
c. antiqua. 23. vbi omnibus patriarchis conceditur vt
3 suis suffraganeis pallium largiri possint. ¶ Huius pal-
lij traditio obiectione criminis vel defectus nõ differ-
tur, nisi obiiciens iuret se non malitiosè id agere, & se
obliget ad pœnam talionis, & in prompto habeat pro-
bationes, id est, intra duos menses à die collati archie-
piscopatus numerandos probet id quod obiicit. j̃. ex-
4 trau. vn. ¶ Auctoritas pallij dicitur potestas, quam
habet archiepiscopus accepto pallio synodum conuo-
candi, consecrandi, & similis peragendi, vt initio tituli
5 notaui. ¶ De vsu pallij, quæ est secunda rubricæ pars,
duo notentur. I. Solum Romanum Pontificem vbi-
que, dum missarum solemnia celebrat, pallio vti posse:
alios nec semper, nec vbique, sed tantùm certis, id est,
solemnibus diebus, in prouinciæ suę ecclesiis posse vti.
c. 1. 4. & pen. Extra prouinciam pallio vti non licet,
etiamsi consuetudo id permittat, nisi cui speciali gra-
tiâ à Sede Apostolica concessum sit. c. 5. II. Pallium
esse personale, ita vt personam non transeat, & alteri
commodari nequeat, cum suo autem quisque pallio se-
6 peliri debeat. c. 2. ¶ Posthæc, quia in hoc titulo di-
stinximus inter simplices & superiores episcopos, scié-
dum est, simplicem episcopum in aliqua celebriori ci-
uitate, metropolitanum in tota aliqua prouincia, pa-
triarcham seu primatem in pluribus prouinciis ecclesię
præesse: omnium primum & caput esse Romanũ Pon-
tificẽ, qui est senioris Romæ episcopus & patriarcha,
& hodie Papæ appellatione significatur, cùm hoc no-
men olim omnibus episcopis commune esset. Primum
locum post Romanum Pontificem obtinet Patriarcha
Constantinopolitanus: secundum Alexandrinus: ter-
tium Antiochenus: quartum Hierosolymitanus. Ar-
chiepiscoporum appellatione modò significantur alij
Patriarchæ, vt Aquileiensis, Cantuariensis, Bituricen-
sis. dist. 21. c. 2. & ibi glos. in verbo Archiepiscopis,
modò accipitur pro metropolitano, vt ea. dist. c. 1. Ergo
Romanus Põtifex omnibus præest: sub eo sunt Patriar-
chæ: sub Patriarchis metropolitani: sub metropolitanis
simplices Episcopi. Hi tamen omnes à summo ad in-
fimum vocantur episcopi. j̃. de priuileg. d. c. anti-
qua & distinct. 21. d. c. 2. §. ordo. c. 3. & c. 4. & di-
stinct. 22.

IX. *De renunciatione.*

TErtia limitatio est: quia iuri suo renuncias, eo pri- 1
uatur, adeo vt per pœnitentiam non habeat ad id
regressum cui renunciauit, nisi ob restitutioné, vel no-
uam concessionem. c. 2. 3. & 6. ¶ Sed vt renuncia- 2
tio teneat, hæc requiruntur. I. Vt sponte & libera vo-
luntate fiat. c. 5. & j̃. de his quæ vi metusue caus. fiunt.
c. 2. & 4. II. Vt ex iusta causa fiat, veluti ob conscié-
tiam criminis, debilitatem corporis, defectum scien-
tiæ, malitiam plebis, graue scandalum, & interdum ob
irregularitaté personæ, veluti si sit bigamus, aut viduæ
maritus, vt latè explicatur in c. nisi cum pridem. 10.
III. Vt superioris permissu & in eius manibus fiat. c.
cùm in dubiis. 8. & c. vlt. vnde non videtur Papa pos-
se renunciare Pontificatui cùm neminem habeat su-
periorem, à quo hoc sibi concedatur, & in cuius ma-
nibus renunciet. Sed Cœlestinus quintus statuit vt
Papa liberè possit resignare, móxque ipse resignauit.
Eius statutum Bonifacius octauus in Papam successor
refert, probat, & inter alias constitutiones redigit. j̃
lib. 6. c. 1.

X. *De supplenda negligentia prælatorum.*

QVarta limitatio est propter negligentiam præla- 1
ti, propter quam iure suo priuatur. c. 3. & 4. quod
ad vicem illam, in qua negligétiam commisit, sine præ-
iudicio in futurum. c. 2. in fi. & s̃ de elect. c. ne pro
defectu. 41. ¶ Negligentia (vt Hostiensis definit) est 2
eius quod fieri debet & potest, omissio. ¶ Deprehen- 3
ditur negligentia prælati. I. Ex lapsu temporis, si vltra
tempus à lateranensi consilio definitum. c. 2. 3. 4. &
vlt. hoc est, vltra sex menses, præbendæ, siue aliquod
ecclesiasticum officium vacare permiserit. j̃. de con-
cess. præben. c. 2. Sed ecclesia cathedralis vel regula-
ris vltra tres menses prælato vacare non debet. s̃. de
elect. d. c. ne pro defectu. & dist. 50. c. postquàm. 12.
& distin. 63. c. pen. II. Trina monitione, cùm episco-
pus ter monitus nõ vult abbati benedicere. c. 1. ¶ Sup- 4
pletur interdum per superiorem. s̃. de elect. d. c. ne
pro defectu, vt per episcopum suppletur negligentia
capituli. j̃. de concess. præben. c. 2. vers. quòd si ad
capitulum. vel regulariũ. c. 2. vers. & nisi. & j̃. Clem.
vn. & per Archiepiscopum negligentia episcopi, &
capituli. s̃. de elect. c. 7. §. vlt. & j̃. de concess. præ-
ben. d. c. 2. vers. si autem. & 9. q. 3. c. cum simus. 3.
& per Papam negligentia Archiepiscopi. cap. 3. &
per delegatum negligentia ordinarij. j̃. de offic. iud.
delega. c. 7. c. prudentiam. 21. §. pen. vers. qui si ma-
litiam. & §. vlt. in fi. Interdum per inferiorem, vt ne-
gligentia episcopi suppletur per capitulum. s̃. de elect.
d. c. 7. §. vlt. & j̃. de concess. præb. d. c. 2. & j̃. lib. 6.
c. 3. & dist 89. c. volumus. 2. Interdum ipso iure. c. 1.
¶ Rursus aut suppletur eo facto quod neglectum fuit, 5
vt in dictis iuribus; aut dato visitatore, qui id faciat. j̃.
lib. 6. cap. vlt.

XI. *De*

XI. *De temporibus ordinationum, & qualitate ordinandorum.*

1 QVinta limitatio est: quia prælatus, antequàm
per consecrationem ordinetur, ea, quæ ordinis
sunt, vt clericorum, ecclesiarum, & altarium consecrationes,
& virginum benedictiones, peragere non po-
2 test. ỹ. de elect. c. quòd sicut. 28. §. super eo. ¶. Or-
dinatio est personæ ecclesiasticæ consecratio, per quā
gratia & potestas obeundorum ecclesiasticorum mu-
3 nerum confertur. ¶ Huius tractatus de ordinatione
tres sunt partes: prima generalis, reliquæ duæ speciales,
quarum altera est de prælatis, altera de quibusdam per-
sonis, de quibus meritò dubitari potest an sint ordinā-
4 di. ¶ In generali inspectione quatuor quæstiones dis-
soluuntur. Prima quæstio est, quo tempore aliquis or-
dinari possit. Pro cuius quæstionis solutione distin-
guendum est inter maiores, & minores ordines. In ma-
ioribus ordinibus sunt episcopi, presbyteri, diaconi,
subdiaconi: ex quibus duo posteriores, non sunt pro-
priè sacerdotes, sed tantùm in sacris; duo priores sunt
propriè sacerdotes, quia sacramentum corporis & san-
guinis dominici conficere possunt. In minoribus ordi-
nibus sunt acoluthi, exorcistæ, lectores, ostiarij, & psal-
mistæ: de quibus omnibus vide distinct. 21. c. cleros.
5 ¶ Hac distinctione posita, notandæ sunt sequentes re-
gulæ. I. Minores ordines conferri possunt diebus do-
minicis, & aliis diebus festis. c. 3. II. Sacri ordines
conferuntur in quatuor temporibus, vel sabbatho san-
cto, vel sabbatho ante dominicam de passione, diebus
autem dominicis, & aliis diebus festis, & sabbatho
Pentecostes ab alio quàm à Romano Pontifice non de-
bent conferri. c. 1. 2. & 3. III. Si ordinatio extra sta-
tuta tempora fiat, ordinatus characterem recipit, sed ab
executione officij suspenditur, donec cum eo dispense-
tur: ordinator quoque ecclesiasticâ disciplinâ coërce-
tur. c. cùm quidam. 8. & c. pen. IV. Non possunt duo
ordines eidem conferri vno die, vel duobus diebus cō-
tinuato ieiunio. & si id fiat, ordinans à collatione illo-
rum ordinum, & ordinatus ab executione officij suspē-
ditur, donec cū eo dispensetur. c. literas. 13. dilectus 15.
6 ¶ Secunda quæstio est, qualis debeat esse, qui ordinatur.
Debet esse irreprehēsibilis, vnius vxoris vir, sobrius or-
natus, prudens, pudicus, hospitalis, doctor, non vino-
lentus, non percussor, sed modestus, non litigiosus, nō
cupidus, sed suæ domui benè præpositus, non neophy-
tus. Hæc ab Apostolo requirūtur in episcopo ordinādo.
J. ad Timoth. c. 3. sed ad alios clericos producuntur.
d. 34. c. cognoscamus. 15. & d. 81. c. Apostolus. Neo-
phytus autem dicitur, qui propositum sacræ religionis
nouiter assumpsit. dist. 48. c. 2. §. neophyti. & c. seq.

XII. *De scrutinio in ordine faciendo.*

1 TErtia quæstio est, quid obseruandum sit, vt co-
gnoscatur, an is, qui ordinari debet, talis sit, qua-
lem esse, oportet. Adhibendum est scrutinium, id est,
ille, ad quem spectat (vt episcopus, aut legatus sedis
Apostolicæ) debet inquirere, an is, de cuius electione
agitur, sit idoneus si verò alius, ad quem non spectat,
scrutinium faciat, irritum est & inane. J. de offic. lega.
2 c. 5. ¶ Forma in scrutinio faciendo obseruanda tra-
ditur in c. quando. dist. 24.

XIII. *De ordinatis ab episcopo qui renunciauit episcopatui.*

QVarta quæstio est, an ordinatio valeat facta ab
episcopo, postquàm episcopatui renūciauit. Res-
pondetur per distinctionem. Aut enim episcopus re-
nūciauit tātùm loco, aut loco & dignitati. Priori casu or-
dinatio valet. Posteriori subdistinguitur, aut enim con-
tulit minores ordines, & valet ordinatio: aut sacros or-
dines, & subdistinguitur: quia si ordinē accipiens igno-
rauit eum renunciasse, nec supina est ignorantia, per
dispensationem admittitur. sin minùs, executionem
officij non habebit. c. 1. Similiter dispensatur cum
clerico, qui per ignorantiam ab excommunicato epi-
scopo ordines accepit. c. 2.

XIV. *De ætate, & qualitate, & ordine præficiendorum.*

ABsolutis generalibus quæstionibus ad ordinatio- 1
nem pertinentibus, iam dicendum de prælatis, de
quibus duæ quæstiones dissoluuntur, videlicèt qui sint
præficiendi, & quomodo præficiendi. Quod ad priorē
quæstionem attinet, in eo qui præficiendus est, tria spe-
ctantur, quæ in hac rubrica proponuntur: ætas, quali-
tas, & ordo. ¶ De ætate hæc notentur. I. Qui eligi- 2
tur episcopus, non debet esse minor triginta annis. c. 7.
in pr. (vbi legendum *egerit*: non, *exegerit*) & c. cum no-
bis. 19. vers. de legitima: & distinct. 77. c. episcopus.
II. Qui ad inferiora ministeria vocatur, vt ad decana-
tum, archidiaconatum, & alia quæ curam animarum
habent adnexam, vel ad ecclesiæ regimen pertinent,
is non debet esse minor viginti quinque annis. d. c. 7. §.
inferiora. olim non debebat esse minor triginta annis,
nisi necessitatis causâ admitteretur, vt probatur distin.
78. c. penul. & vlt. adhibito. c. 1. h. tit. III. Cum iis
qui vigesimum annum compleuerunt, vt dignitatem
vel personatum sine cura animarum obtineant, episcō-
pus dispensare potest. J. l. 6. c. vn. aliàs solus Roma-
nus Pontifex dispensat, vt ỹ. de electio. c. innotuit. 20.
IV. (Vt hæc obiter addam) in diacono & lectore re-
quiritur ætas viginti quinque annorum: in subdiacō-
no & acolutho viginti: ad alios autem minores ordines
ab infantia admittuntur. dist. 28. c. de his. 6. & distin.
77. c. quicúmque. 3. c. subdiaconus. 4. c. placuit. 5. in
diaconissa requiritur ætas quadraginta annorum. 27.
q. 1. c. diaconissam. 23. Sed hodie potest quis anno de-
cimo octauo ad subdiaconatum, & vigesimo ad diaco-
natum promoueri. J. h. t. Clem. vlt. Hæc ita iure Ca-
nonico obtinent. Ius ciuile in quibusdam variauit,
sed nouissimè Iustinianus Nu. 123. c. 13. in episcopo
triginta quinque, in diacono & subdiacono viginti
quinque, in diaconissa quadraginta, in lectore octode-
cim annorum ætatem requirit. Hęc de ætate dicta sint.
¶ De qualitate præficiendorum multa Gratianus 3
tradit d. 23. & sequentibus. In summa talis debet esse,
qualem Apostolus describit. I. ad Timoth. c. 3. vt re-
tuli. ỹ. tit. 11. in fi. nam quæ ibi dixi de qualitatibus or-
dinandorum, potissimùm in præficiendis obtinent.
¶ Quod ad ordinem attinet, præficiendus debet esse in 4
sacris. qui verò est in minoribus ordinibus constitutus,
parœciali ecclesiæ sine dispensatione præfici non po-
test. c. 5. c. à multis. 9. c. tuam in Domino. 10. Di-
ctum est, qui possint præfici.

XV. *De sacra Unctione.*

COnsequenter dicendum quomodo præfician- 1
tur. Hîc dantur duo præcepta. Primum præceptū
est, vt in consecrando episcopo vel presbytero adhi-
beatur sacra vnctio. Intellige vnctionē externam, quæ
est visibile signum internæ vnctionis, id est, gratiæ à
Spiritu sancto infusæ, vt vnctus officio & ministerio
sibi commisso rectè fungi possit. ¶ Episcopi caput & 2
manus chrismate, quod ex oleo & balsamo conficitur:
sacerdotis manus, & regis brachiū oleo benedicto inū-

guntur. præterea quilibet christianus ante baptismum inungitur oleo benedicto, primùm in pectore, deinde inter scapulas: & post baptismum chrismate vngitur primò in vertice, postea in pectore. Item vngitur ecclesia, cùm dedicatur: altare, cùm consecratur: calix, cùm benedicitur. quæ omnia tradútur, & explicâtur in c. vn.

XVI. *De Sacramentis non iterandis.*

1 SEcundum præceptum est, vt si quid in ordinatione fuerit prætermissum, non iteretur ordinatio. (quia hoc Sacramentum inter ea refertur, quæ iterari non possunt) sed suis temporibus suppleatur, quod deest. c.
2 1. & c. vlt. ¶ Sacramentum (vt definit Augustinus) est inuisibilis gratiæ visibilis forma. de consecrat. dist.
3 3. c. sacrificium. 32. ¶ Sacramenta multis modis diuiduntur. I. Septem sunt sacramenta: baptismus, confirmatio, Eucharistia, pœnitentia, ordo sacer, matrimonium, & extrema Vnctio. Baptismus est exterior hominis ablutio cum certa forma verborum. gloss. 1. in c. 1. de consecrat. distinct. 4. Vnde huius Sacramenti substantia consistit in verbo & elemento, cætera ad solemnitatem eius pertinent, secundum Mag. Sentent. libr. 4. distinct. 3. sect. 1. verba autem sunt ea Christi instituto, Matth. 28. & Ius. 6. Ego te baptizo, *In nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*, de consecra. distinction. 4. c. propriè. 12. c. si quis presbyter. 78. c. multi. 81. Hæc intellige de baptismo propriè dicto, quem vocant baptismum fluminis: alij sunt baptismi metaphoricè dicti, nempe fluminis, & sanguinis, de consecrat. distinct. 4. c. baptismi vicem. 33. & c. catechumenum. 36. & distinct. gloss. 1. in c. 1. Confirmatio est inunctio in fronte, quæ per episcopum fit sacro chrismate, manus impositionem designans. ℑ. tit. prox. c. vn. per frontis, adhibitis his verbis, vt ex libris Pontificalibus refert Aug. de Clauasio in ver. Confirmationis. §. 9. *Ego te consigno signo crucis, & confirmo te chrismate salutis, in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti.* Eucharistia, si vocabuli vim spectes, nihil aliud est, quam gratiarū actio. sed hîc accipitur pro participatione corporis & sanguinis Christi sub speciebus panis & vini, vi illorum verborū, *Hoc est corpus meum, & hic est sanguis meus.* Hîc autem inter tria distinguitur, formā visibilē panis & vini, veritatē carnis & sanguinis, & virtutem spiritualem: primū est, sacramentū, non res sacramenti: secundum est sacramentū, & res: tertium est res, non Sacramentum. ℑ. de celebr. miss. c. 6. §. distinguendum. Nota Eucharistiā propriè dici, aut viaticum, quatenus vitam gratiæ operatur, ac præbet nobis viam perueniendi ad futuram Dei fruitionem in cœlesti patria. Quatenus autem ciuitatē ecclesiæ significat, quia per ipsā comunicamus Christo, & vnimur ad inuicem, Græcè vocatur synaxis, Latinè Communio. Denique in quantū per hoc Sacramentū Dominica Passio offertur, dicitur Sacrificiū, vel missa, accipiendo missam tantùm pro Sacro mysterio, quod fit in consecratione, oblatione, & cōmunione corporis & sanguinis Christi, sub speciebus panis & vini, ac repræsentatione passionis eiusdem, ad salutem fideliū, & remissionē peccatorum, exclusis solemnitatib. præcedentibus, & sequentibus. vide Ioh. viguerium de Sacram. Euchar. versu 10. & 11. Pœnitentia duplex est: interna, & externa. illa est virtus mētis, hæc est Sacramētū. Mag. sent. l. 4. d. 14. sect. 1. Hæc diuiditur in publicā, quæ imponitur manifestis peccatis: & priuatā siue occultam, quæ imponitur peccatis arcanis. ℑ. de excessib. prælat. c. accedentib. 12. & c. omnis. 12. Publica subdiuiditur in solemnē, & non solemnē. d. 50. c. si quis post. 62. potest. Cōstat autē omnis pœnitētia trib' partibus: cordis cōtritione, oris cōfessione, & operis satisfactione. de pœnit. dist. 1. c. perfecta. 40. Mag. Sentent. l. 4. dist. 16. sect. 1. Ordo est Sacramentū ecclesiæ, quo superior manum imponens ordinato potestatem ecclesiasticam tribuit. c. vlt. Ordinum alij sunt maiores, alij minores, vt docui. ℑ. tit. 11. Matrimonium est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitę consuetudinem continēs. ℑ. de præsumpt. c. illud. 11. vers. verum quia & 29. q. 1. in pr. Extrema Vnctio est, qua grauiter ægrotantium, quos ex morbo moriturus probabiliter metuitur, certę corporis partes sanctificato oleo à presbytero inunguntur, vt non minùs animæ, quàm corporis sanitatem operetur. Sacramentum est Vnctio extrema: res Sacramenti est Vnctio interna, quæ peccatorum remissione & virtutum auctione perficitur. Mag. senten. lib. 4 dist. 23. sect. 2. II. Alia sunt sacramenta necessaria, quæ sine dispendio salutis æternæ suo tempore prætermitti non possunt: alia volútaria, quæ sine æternæ salutis periculo quilibet potest pro libito accipere, vel omittere. Necessaria sunt quinque: Baptismus, Confirmatio, Eucharistia, Pœnitentia, & Extrema Vnctio. voluntaria duo: ordo sacer, & matrimonium. ℑ. de transact. c. veniens. 8. & ibi glo. in ver. necessaria. III. Alia caracterem imprimunt, proinde, iterari non possunt, vt Baptismus de cōsecrat. dist. 4. c. à quodam. 23. c. si qui. 27. c. quamuis. 28. c. ostenditur. 31. c. hi de quibus. 37. c. siue. 50. c. nō licet. 106. cum duob. cann. seqq. confirmatio de consecrat. dist. 5. c. dictum est nobis. 8. & c. seq. ordo sacer. d. c. non licet, dixi. ℑ. initio huius tituli. alia nullum characterem imprimunt, ideóque possunt iterari, vt eucharistia de consecrat. dist. 2. c. quotidie. 13. & c. seq. matrimonium 31. q. 1. c. aperiant. 11. & cann. seqq. & Extrema Vnctio. Mag. Sentent. lib. 4. distinct. 23. sect. 3. In pœnitentia distinguitur: quia non solemnis iteratur. ℑ. de pœnit. c. omnis. 12. solemnis non iteratur. distin. 50. c. si quis post. 62. §. potest. nisi contraria sit ecclesiæ consuetudo de pœnitent. distinctione. 3. c. nihil. 21.
§. ex persona. Expositæ sunt duæ partes tractatus de 3
consecratione.

XVII. *De filiis presbyterorum ordinandis, vel non.*

SVperest tertia pars, in qua de diuersis personis dubitatur num promoueri possint. Prima dubitatio 1
est de filiis presbyterorum. ¶ Filius presbyteri dici- 2
tur, qui vel ante presbyteratum, vel in presbyteratu susceptus est. Ante presbyteratum vel est legitimus ex iustis nuptiis, vel est ex alio coitu susceptus. In presbyteratu verò filius legitimus procreari nequit, cum omnibus presbyteris matrimoniū sit interdictum. Quòd si communi consensu vir & vxor promiserint se castitatem seruaturos, deinde vir ad sacerdotium promotus accesserit ad vxorem, & ex ea filium genuerit: hic filius, quamuis ex legitima vxore susceptus, tamen non est legitimus, sed ex illicito coitu genitus, quia contra votum castitatis, & contra fidem ecclesiæ datam pro-
creatus est. c. literas. 14. ¶ Hac distinctione posita 3
notantur sequentes regulæ. I. Filij illegitimi, siue ante sacerdotium, siue in sacerdotio procreati sint, ad sacros ordines non admittantur, nisi aut facti monachi, aut in congregatione canonica regulariter viuentes. ca. 1. & vlt. & disti. 56. c. 1. c. nisi. 11. aut ex Pontificia dispensatione. ca. ex tua. 9. dist. 56. ca. apostolica. 18. §. hoc autem. II. Filius ex legitimo matrimonio ante sacerdotium patris susceptus, omnium ordinum capax est, atque adeo etiam summus Pontifex fieri potest. c. adhæc. 12. & disti. 56. ca. pen. §. cùm ergo. III. Filius, siue legitimus, siue illegitimus, non potest præesse ecclesiæ,

clesiæ, in qua pater immediatè præfuit.secus est, si alia quoque persona post illius patrem præfuerit.c.7.c. ad extirpandas. 12. IV. Filius potest præesse ecclesiæ, in qua pater sine titulo ministrauit. ca. constitutus 8. V. Filio canonici præbenda in eadem ecclesia conferri non potest. c. cum decorem. 15. VI. Cum illegitimè natis dispensant episcopi in tribuendo minori ordine, vel beneficio non curato: in aliis dispensatio Papæ requiritur. j. lib.6.c.1.in pr.

XVIII. *De seruis non ordinandis & eorum manumissione.*

1 SEcunda dubitatio est de seruis: de quibus notentur regulæ sequentes. I. Seruus ordinari non debet, nisi prius à domino sit manumissus. c.1.2.3.4.5.& dist.54 c.1. & 2. II. Si seruus sciente neque contradicente domino ordinetur, eo ipso liber & ingenuus erit. d.disti.54.c.si seruus. 20. III. Si seruus domino ignorante promotus sit, deponitur, & domino restituitur. c.2. vers. etsi quilibet.& d. dist.54.c.2.quod ita limitatur in can. ex antiquis. 9. ead. dist. vt si factus sit presbyter peculij amissione multetur, & in eo gradu maneat si sit diaconus: aut vicarium præstet, aut, si non habet quem præstet, ipse domino reddatur reliqua verò officia seruo collata non præiudicent domino, quo-
2 minùs seruus ei restitui debeat. ¶ Nota primò ibi non fieri mentionem subdiaconi; quia olim subdiaconatus non erat ordo sacer, sed hodie idem dicendum de sub-
3 diacono quod de diacono, ca. miramur. 7. ¶ Nota secundò, si ignorante domino sciens episcopus seruum promouerit, hunc in ordine manere, sed episcopum domino in duplicem teneri, at si episcopus eum pro libero habuerit, & is qui præsentauit, seruum esse non ignorauerit, hic in duplum domino tenetur. d.dist.54. cap. si seruus absente. 19.

XIX. *De obligatis ad ratiocinia ordinandis vel non.*

TErtia dubitatio est de obligatis ad rationes administrationis gestæ reddendas. Hi siue publicam siue priuatam rem gesserint, ante administrationem finitam & rationes redditas promoueri non debent.c vn.

XX. *De corpore vitiatis ordinandis, vel non.*

1 QVarta dubitatio est de iis qui aliquo corporis vitio laborant. Hic adhibetur quadruplex distinctio. I. Aut vi seu casu mutilationem passi sunt, aut libera voluntate. II. Aut læsi sunt ante sacerdotium, aut in sacerdotio. III. Aut euidens læsio est, vt in oculo: aut occulta, vt in membris virilibus. IV. Aut talis læsio est, quæ impedit solemnium celebrationem, veluti si quis careat pollice quo debet eucharistiam frangere; aut non impedit solemnium celebrationem, veluti si vngue. c. vlt. aut digiti particula c.1. aut sinistræ ma-
2 nus digito careat. dist. 55.c.lator 11. ¶ His distinctionibus positis, notentur sequentes regulæ. I. Qui membrum aliquod vel membri partem sponte sua, vel cum non posset aliter libidini obsistere, sibi abscidit, aut abscindi curauit: is nec promoueri ad ordinem potest: et si quem ordinem habet, deponendus est.c.4.& disti. 55.can. 4.5.6. II. Læsio modica, quam aliquis inuitus casu, aut per hostium vim, aut morbi curandi causâ passus est, promotioni ad ordines non est impedimento. Læsionem modicam appello eam, quæ non impedit celebrationem solemnium, vt paulò ante docui. Exemplis autem suprà adductis adde eum, qui medicorum incisione claudus factus est.dist.55.c.si quis. 10. & si cui virilia sint abscissa. c.5.& d.dist.55.c.7.8.9. III. Læsio impediens solemnium celebrationem, vt manus omissio, omninò obstat, quominùs aliquis promoueri possit. c.6. IV. Qui sine sua voluntate oculum amisit, promoueri non debet, sed si id sacerdoti accidat, sacerdotium non amittit. d. distinct 55.c.vlt. V. Ex quibusdam causis dispensari potest, veluti cum eo, qui in duello particulam digiti amisit. c. 1. aut in oculo maculam habet. c.2.aut virilia sibi amputari fecit, putans se obsequium Deo præstare.c.4.

XXI. *De bigamis non ordinandis.*

QVinta dubitatio est de bigamis, quid enim, si vxor 1
mortua sit? aut quid si cum iis dispensetur? Sed constitutum est, vt ne quidem vxore mortua ad sacros ordines admittantur. c.3. & vt dispensatio cum eis fa-
cta non valeat. c.2. ¶ Bigamus propriè dicitur, qui 2
duas legitimas vxores habuit, id est, qui secundas nuptias contraxit. Verum tamen quasi bigamus irregularitatem incurrit etiam is, qui repudiatam. c.1. seu viduam duxit. c.3.& c.5. vers. cum ergo & c. vlt. & qui secundas nuptias de facto contraxit, veluti cùm in sa-
cris esset. c.4. ¶ Qui verò ab altero ductam, sed ab eo 3
non cognitam, duxit in vxorem, ob id impediri non debet, quominùs ad sacros ordines promoueatur. d. c. 5. sed nec is qui multas habuit concubinas, in bigamiæ irregularitatem incidit: idcirco pœnitentia imposita
poterit cum eo dispensari.c.pen. ¶ Irregularitatem vo- 4
camus canonicum impedimẽtum ex facto seu defectu proueniens quo quis tam ad ecclesiasticos ordines promoueri quam promotus in iisdem ministrare prohibetur. Lancel. Instit. iur. Can. lib. 4. tit. vlt. §. cauebunt.

XXII. *De clericis peregrinis.*

SExta dubitatio est de clericis peregrinis, qui vocan- 1
tur etiam extranei. iij.q.7.c. peregrina. 12. & 6. q. 3.c.2. id est, qui non sunt de episcopatu ordinantis peregrini, de quibus in præsentia loquimur. Alibi peregrini dicũtur qui religionis causa peregrinãtur. j. de treu.& pa.c.vlt.& 24.q.3.c.si quis Romipetas.23. In iure autem ciuili peregrini appellantur qui non sunt ciues Romani.D.de orig.iur.l.2. §. post aliquot & de he-
red.instit.l.6.8.solemus & c.eo.l.1. ¶ Hi non possunt 2
ordinari, nisi plura concurrant, quæ mox docebo. I. Non possunt ad superiores ordines promoueri, nisi inferiorem ordinationem legitimè probent. c. 1. & 2. II. Requiritur consensus episcopi, cui sunt subiecti aut permissio apostolica. j. lib.6.de temporib. ordin. c.1.& 2.& dist. 71.c.1.2.& 5.III. Prælati episco. subiecti non possunt aliquem in suis ecclesiis instituere si-
ne sui episcopi consensu. c. vlt. ¶ Hic est finis tracta- 3
tus de ordinatione seu consecratione: exposita est igitur quinta limitatio potestatis ecclesiasticæ.

XXIII. *De officio archediaconi.*

SExta limitatio est: quia quilibet debet officio suo 1
fungi, non id facere, quod ad alium spectat, ne (quod dici solet) falcem immittat in messem alienam. Ergo diuersa officia deinceps explicabuntur: & primo loco officium archidiaconi. hic enim primum locum post episcopum tenet: eiúsque vicarius est in omnibus, & omnis cura in clero ad eum pertinet. c. 1.

XXIV. *De officio archipresbyteri.*

ARchidiacono igitur subest archipresbyter, qui 1
presbyteris & presbyteralibus officiis præest. c. 1.& dist.25.c.perlectis. 2. vers.archipresbyter. ¶ Hu- 2
ius duæ sunt species. Nam alij sunt vrbani, qui in vrbe circa diuina vicem Episcopi absentis sustinent, aut curam &

ram & solicitudinem præsentis minount.c.pen.alij ru-
rales, qui per singulas plebes constituti, non solum
plebis, sed etiam presbyterorum, qui per minores titu-
los habitant, curam gerunt.c.vlt.

XXV. *De officio primicerij.*

PRimicerius quoque archidiacono subest: diaconis
autem, & reliquis inferioribus, eorumque discipli-
næ præest.c.vn.

XXVI. *De officio sacristæ.*

1 ITem sacrista: ad coius curam pertinet custodia sa-
crorum vasorum, vestimentorum ecclesiasticorum,
ac totius thesauri ecclesiastici, nec non ceræ vel olei ad
2 luminaria pertinentis.c.vn. ¶ Tres reperio huius ap-
pellationes. Primò appellatur sacrista, vt hîc. Secundò
thesaurarius. d. 25.c.perlectis.in fi. Græcè cimiliarcha.
C. de bon.auct.iud.poss.l.vltim.§.vlt.nam res pretiosæ
dicuntur Græcè κειμήλια 12. q. 2. Apostolicos. 13.
Theoph.instit.de rer.diuis.§.sacræ.

XXVII. *De officio custodis.*

TErtiò custos vt h. t. Nam custos à sacrista parum,
aut nihil differt: sed in nonnullis ecclesiis vocan-
tur sacristæ, in aliis nominantur custodes.

XXVIII. *De officio vicarij.*

1 HI de quorum officio hactenus diximus, suo nomi-
ne seruiunt ecclesiæ, & Episcopi solicitudinem
leuant: vicarij verò alienam vicem gerunt. ȷ̃. lib. 6.c.1.
Idcircoà vicario episcopi non ad ipsum episcopum, sed
ad archiepiscopum appellatur. ȷ̃. lib. 6. de appellat. c.
3.in pr.licèt ab archidiacono & aliis inferioribus præ-
2 latis ad episcopum appelletur.d.c. 3. §. 1. ¶ Nota pri-
mò rectorem parœcialis ecclesiæ non per vicarium, sed
per seipsum illi ecclesiæ seruire debere, nisi parœcia-
lis ecclesia sit dignitati vel præbendæ adnexa, quo casu
qui talem dignitatem vel præbendam habet, cùm de-
beat in maiori ecclesia deseruire, in parœciali ecclesia
idoneum & perpetuum vicarium constituit. ȷ̃. de præ-
3 ben. c. extirpandæ. 30. §. qui verò. ¶ Nota secundò
vicarium non posse alium vicarium sibi substitue-
re. cap. 4.

XXIX. *De officio & potestate iudicis delegati.*

1 DElegatus quoque vices alienas, id est, delegantis
gerit in causis sibi commissis.c.sanè quia.11. & c.
cùm olim magister.33.Huius officium in iurisdictione
2 contentiosa cernitur. ¶ Porrò delegat vel Papa.c.1.3.
& passim. h. t. vel princeps, vel quilibet ordinarius. ȷ̃.
de appel. c.cùm causam.62. in fi. & C. de iudic.l.5.Sed
hoc titulo vel solùm, vel potissimum agitur de delega-
to à Papa, & de eius subdelegato. Vnde quia hic in cau-
sa sibi commissa potestatem habet etiam supra iudicem
ordinarium. c.1.d.c.sane quia.11.c.ex literis.29.eique
ordinarius parêre tenetur.c.pastoralis. 28.§. quia verò
ideo hic titulus præponitur tractatui de iudicibus or-
3 dinariis. ¶ Delegantur causæ vel vni, vel pluribus. c.
causam. 16.c.prudentiam.21. c. cùm causa. 22.c. cùm
4 super.23.& ȷ̃. lib.6.c.3.& c.cùm in plures.8. ¶ Et vel
delegatur vna causa.c. 6 c. super eo. 15. c. causam ma-
trimonij. 16. c. causam quæ. 17.c. cùm causam 22. vel
5 plures. c. 3. 4. cum simil. ¶ Propria iudicis delegati à
Papa vel à principe hæc sunt. I. Iurisdictionem haber,
ac sententiam suam exequi potest.c.1.5. 7. c. in literis.
9.c.sane quia.11.c.quærenti. 26. Nec solùm in partes,
sed etiam in quoscunque alios iurisdictionem eius im-
pedientes potestatem habet. c. 1. & quidem maiorem,
quàm iudex ordinarius vt suprà notaui. Alia est ratio
iudicis dati ab ordinario: quia non ipse sententiã suam
exequitor, sed ordinarius qui eum iudicem dedit. D.
de re iudic.l.à Diuo Pio. 15. in pr.Sed nequidem Papæ
delegatus cogere partes potest, vt coram se personali-
ter compareant, nisi vel de hoc acceperit speciale man-
datum vel sit causa criminalis, vel pro veritate dicen-
da, vel pro iuramento calumniæ præstando, vel ob
aliam iuris necessitatem. ȷ̃.lib 6.de iudic.c.1. II. Cau-
sam alteri subdelegare potest.c 3.& 6.& C. de indic. d.
l. 5. Sed notandum causas auctoritate literarum sedis
Apostolicæ, vel legatorum eiusdem, non posse aliis
committi quàm dignitatem aut personatum habenti-
bus, seu ecclesiarum cathedralium canonicis: nec alibi
audiri, quàm in ciuitatibus, vel locis insignibus, vbi
possit commodè peritorum copia haberi. ȷ̃. lib. 6. de
rescript.c. statutum. 11. in pr. ¶ Dictum est de iudice 6
delegato: transgrediamur ad iudices ordinarios, inter
quos primum locum tenet legatus sedis apostolicæ.

XXX. *De officio legati.*

LEgati significatio duplex est. I. Legatus accipitur 1
pro eo qui à principe vel à repub. missus est nego-
tij publici causâ, non vt sit iudex, ita accipitur.dist.1. c.
ius gentium.10.& dist.97.c.nobilissimus & D. & c. de
legationib II.Pro legato sedis Apostolicæ, qui est ordi-
narius iudex, & vices Papæ gerit in prouincia & ita in
hoc tit.sumitur.c.1.7.& 8.& ȷ̃.l.6 c.2. III Pro legato
procons iurisdictionem mandatam habente. D.de off.
proconsl. 4 §.vlt. l. legatur.12.& l.seq.& l.vlt. ¶ Dif- 2
fert legatus Papæ.I.A iudice delegato à Papa: quia huic
tantùm vna vel aliquot certæ causæ delegãtur: legatus
verò de omnibus causis tanquam iudex ordinarius co-
gnoscit dictis iurib.II. A nũcio apostolico, quia nũcius
est legatus in prima significatione, id est, non est iudex
hũc puto vocari nũcium dominicũ in c. 2. ȷ̃.de regula-
rib.licèt gl.ibi intelligat vicarium episcopi. III. A Pa-
pæ vicario, qui tantùm in vrbe iurisdictionem habet.
ȷ̃. de offic.vicar. c. pen. ¶ Legatorum, de quibus hîc 3
agitur, tria sunt genera. Nam alij sunt legati ratione
dignitatis, cui legatio est adnexa: vt Archiepiscopus
Cantuariensis. c. 1. & Archiepiscopus Eboracensis. ȷ̃.
de appellat. c. 1. Alij sunt, quorum personæ Papa hoc
ius tribuit. c. volentes. 8. & ȷ̃. de præsumpt.c. 6. & de
accusat. c. cum dilecti. 18. Alij sunt, quos ex curia Pa-
pa mittit. hi vocantur legati de latere, maximè si sint
Cardinales, quos solos Ro. curia vocat legatos de late-
re. glos. in c. pen. in verbo *commissam.* Pan. in ca. 1.
Host. in §. quot species, vbi notat primos magnam, se-
cundos maiorem, tertios maximam auctoritatem ha-
bere, quod probatur etiam d.c. volentes. & c. seq. & d.
glo. in verbo *commissam.*

XXXI. *De officio iudicis ordinarij.*

QVemadmodum in Digestis & Codice sæpe titu- 1
lis specialibus subiiciuntur tituli generales, vt
communia prædiorum, communia vtriúsque iudicij communia de legatis. ita etiam hîc titulo *de officio legati*, qui est
iudex ordinarius, subiungitur generalis titulus *de officio*
iudicis ordinarij. ¶ Ordinarius est: qui iurisdictionem 2
habet suo iure, id est, iure magistratus, vel officij quod
sustinet, hinc enim distinguitur à iudice delegato, &
ab eo cui iurisdictio mandata est. D. de iurisdict. l.5.&
6. ¶ Ordinaria iurisdictio diuiditur in ciuilem & Ec- 3
clesiasticam. ȷ̃ de maior. & obed. c. 6 ¶ Iurisdictio- 4
nis Ecclesiasticæ gradus multi sunt. Supremo loco est
Papa. 9. q. 3. c.pen. & vlt. Secundò legatus de latere.
Tertiò legatus non de latere. ȷ̃. tit. prox. c. volentes.8.
Quartò Patriarcha. Quintò Archiepiscopus.c. duo si-
mul.

mul. 9. Sextò episcopus. ȷ. de appellat. c. dilecti filij
priot. 66. Septimò prælati episcopo inferiores, vt Ar-
chidiaconus, & quilibet Ecclesiæ præfectus c. 3. & ibi
5 gloss. 1. in pr. ¶ Nota ius episcopale, seu pastoralem
potestatem esse multiplicem. c. conquerente. 16. sed
ad tria summa capita refertur à Lanceloto lib. 2. Inst.
iur. Can. tit. de immunitate. §. vlt. Nam quædam iu-
re ordinis ad episcopum spectant, vt clericorum ordi-
natio, virginum benedictio, Ecclesiarum & altarium
consecratio; quædam lege iurisdictionis, vt potestas in-
stituendi, corrigendi, excommunicandi, quædam lege
diœcesana: vt ius, cathedraticum exigendi (Cathedra-
ticum est census, quem Ecclesia suo episcopo in argu-
mentum subiectionis, & ob cathedræ honorem præ-
stat. x. q. 3. c. 1. appellatur etiam synodaticum; quia
in synodo dator. ȷ. de censibus c. olim. 20.) decimas
percipiendi, hospitij indicendi, & id genus cetera. Sed
glo. in c. dilectus. 18. in ver: *de lege iurisdictionis*, duo
tantùm membra facit: legem iurisdictionis, & legem
diœcesanam: ita vt ea quæ sunt ordinis, ad legem iuris-
dictionis referat. Mihi diuisio Lanceloti magis proba-
tur, ob ea quæ notaui. ȷ. de elect. §. vlt.

XXXII. *De officio iudicis.*

1 PErgit instituta methodo à specialibus ad generalia:
& quemadmodú titulo speciali *de officio legati*, sub-
iecit titulú generalem *de officio iudicis ordinarij*: ita huic
adnectit titulum magis generalem *de officio iudicis*.
2 ¶ Est autem officium iudicis, quod iudex quatenus iu-
3 dex potest ac debet facere. D. de iurisdict. l. 1. ¶ Et
est duplex: nobile, & mercenarium, vt exposui Inst. h. t.

XXXIII. *De maioritate, & obedientia.*

1 REtinet eandem methodum à specialibus ad vni-
uersalia, hîc enim titulus non solùm iudicibus, sed
etiam omnibus clericis communis est: quia generaliter
vt maiores minoribus dilectionem: ita minores maio-
ribus reuerentiá, & quandoque etiam obedientiam
præstare debent. c. 3. c. quod super. 9. & dist. 89. c. vlt.
2 & dist. 93. in pr. & c. non oportet 15. ¶ Maioritas est
3 prærogatiua, qua maior minori præstat. ¶ Huius mul-
tæ sunt. Prima causa est ordo. c. statuimus. 15. nam
qui sunt in maioribus ordinibus, præferuntur iis qui
sunt in minoribus, & tam in his, quàm in illis sunt cer-
ti gradus, qui in c. à subdiacono. 5. distin. 93. ita con-
stituuntur.

1	Episcopus.	6	Exorcista.
2	Presbyter.	7	Lector.
3	Diaconos.	8	Ostiarius.
4	subdiaconus	9	Abbas.
5	Acoluthus.	10	Monachus.

Nota primò Abbatem ibi poni post Ostiarium: quia
omnes Monachi, qui non sunt clerici, sunt inferiores
clericis. 16. q. 1. c. alia causa. 6. Sed hodie maior est
abbatum dignitas. glo. in d. c. à Subdiacono in verbo
Abbas, nec mirú: quia nemo hodie potest esse Abbas,
quin sit Presbyter. ȷ. de æta. & qual. c. 1. Nota secun-
dò in hac specie omitti psalmistam, vt & in c. seriatim.
14. dist. 32. & in c. illud. dist. 77. quia hic solus sine li-
centia Episco. sola iussione Presbyteri ordinatur. dist.
23. c. Acoluthus. 17. cum seqqqq. Sed nihilominus
inter minores ordines connumeratur. dist. 21. c. cle-
ros. 2. vers. psalmista. & dist. 25. c. perlectis. 2. vers.
ad psalmistam. & dist. 32. c. quoniam. 15. & dist. 72. c.
clericum. & 11. q. 1. c. de persona. 37. §. ne verò &
27. q. 1. c. si quis episcopus. 6. Hæc dicta sint de or-
dine, ex quo sumitur maioritas & obediẽtia clericorũ.
4 ¶ Secunda causa est potestas: vt Archidiaconus est ma-
ior Archipresbytero. ȷ. de offic. Archipresb. c. 1. & de
offic. primic. c. vni. ¶ Tertia causa est tempus ordi- 5
nationis: quoniam ceteris paribus, is qui priùs ordina-
tus fuit, ei præfertur qui postea ordinatus est. c. 1. &
ȷ. de pane. c. 1. vers. si autem pares. & dist. 17. c. vlt. &
dist. 75. c. vlt. ¶ Quarta causa est dignitas & præro- 6
gatiua ordinantis. c. per tuas. 7. ¶ Nota primò eundem 7
eodem posse diuerso respectu esse maiorem, & mino-
rem vel æqualem, vt Archidiaconus ordine est maior
Archipresbytero. vt enim Archipresbyter est presby-
ter, ita Archidiaconus est diaconus. dist. 60. c. 1. 2. 3.
omnibus autem diaconis præferuntur presbyteri. dist.
93. c. diaconi. 12. cum 8. sequentibus. c. legimus. 24.
potestate verò Archidiaconus est maior Archipresby-
tero, vt paulo antè notaui. ¶ Nota secundò minorem 8
maiori præferri, si eius vices gerat, qui vtroque maior
est. Vt diaconus vices gerẽs episcopi, vel Archiepisco-
pi, præfertur presbytero. d. distin. 93. c. pen. in fi. & c.
vlt. & delegatus Papæ in causa sibi commissa præfertur
cuicumque ordinatio. ȷ. de offic. deleg. c. sane quia 11.
Absoluta est tertia huius libri pars, quæ est de prælatis
& clericis.

XXXIV. *De treuga & pace.*

SEquitur quarta pars, quæ in Digestis & Codice est 1
de pactis, & de transactionibus. sed hîc additur tra-
ctatus de treuga & pace: quoniam hæc pactis consti-
tuuntur. D. de pact. l. 6. nec minùs pacis, quàm pacti
vocabulum à pactione deducitur. D. eod. l. 1. §. 1. ¶ In 2
hac igitur parte sunt tres tractatus: quorum primus est
de treuga & pace. duo namque tempora in reipublicæ
administratione spectátur: alterum pacis, alterum belli.
Instit. procę. in pr. Arist. Polit. l. 1. c. 3. & l. 7. c. 14. &
vt bellum pace tollitur, ita per treugam aliquo modo
suspenditur. Quare non inscitè dicere possumus treu-
gam esse pacem temporalem, pacem verò esse treugam
perpetuam, etenim treuga est cũ hostes se inuicem la-
cessere ad tempus non possunt, vt colligitur ex l. post-
liminium. 19. §. 1. D. de captiu. ¶ Cum hostibus est 3
bellum. D. eod. l. hostes. 24. & interdum treuga. Cum
fœderatis est pax. D. eod. l. 7. nec non cum iis regibus
aut populis, quibus cum nec bellum est, nec fœdus. D.
eod. l. 5. §. in pace. ¶ Treuga duplex est: canonica, 4
& conuentionalis. Canonica est, quæ certis tempori-
bus iure Canonico constituitur, ita vt eam violans pu-
niatur. c. 1. Conuentionalis est, quam Latini indu-
cias appellant. Hanc Iureconsultus ita definit, *cùm in
breue & præsens tempus conuenit* (subaudi inter hostes)
ne se inuicem lacessant. d. l. postliminium. §. 1. ¶ Nota 5
primò decretalium conditorem rectè inscripsisse hunc
titulum de treuga, non de induciis: quia (vt ex dictis
manifestum est) treuga latiùs patet, quàm induciæ. &
in artibus tradendis cùm liceat facilioris doctrinæ cau-
sam fingere noua vocabula. Arist. Categor. c. 7. part.
31. quod & Poëtis Horatius in arte côcedit, multò ma-
gis licitus debet esse vsus vocabulorum vulgò vsitato-
rũ, licèt barbara sint. sicut enim multa vocabula Græ-
ca, vt hypotheca, emphyteusis, & similia; ita quædam
barbara, vt gaza, vsu etiam apud bonos auctores rece-
pta sunt. ergo non solùm ex Græco, sed etiam ex bar-
baro fonte, cùm est opus, & vbi Græcus fons exar-
cuit, vocabula haurire licèt: nec minùs in iure canoni-
co verbum treugæ, quàm apud Liuium vocabulũ suf-
fetis ferendum est. Sed translatitium est, vt homines ad
reprehendendum propensi, ea culpent, quæ non intel-
ligunt. ¶ Nota secundò de securitate tres regulas. I. Tẽ- 6
pore belli securitas non est inter eos, inter quos est bel-
lum. D. de acquir. rer. domin. l. 5. §. vlt. l. 7. in pr. &
Instit. de rer. diuis. §. item ca. exceptis certis personis,

quibus ex speciali priuilegio indulgetur, vt nequeant iure belli offendi, quoniam ipsi bellum non gerunt, vt presbyteri, monachi, & ceteri, qui enumerantur in c. 2. Idcirco Doctores dicunt cum his esse treugam perpetuam. Hoc priuilegium intelligo procedere tantùm in bello, quod inter Christianos principes geritur: quod à Doctoribus pro bello ciuili habetur, ita vt in eo capti non fiant serui capientium. D. de captiu. l. si quis ingenuam. 21. §. 1. quia omnes Christiani principes populique sunt eiusdem Ecclesiæ ciues. II. Tempore pacis securitas conceditur fœderatis. D. de captiu. d. l. 7. non aliis, quibuscum nec fœdus est, nec amicitia, nec hospitium. D. eod. d. l. 5. §. in pace. III. Tempore treugæ conceditur securitas etiam host. xxiij. q. 1. c. noli. 3. vers. fides.

XXXV. *De pactis.*

1 SEcundus tractatus est de pactis, de quibus dixi. D.
2 eod. tit. ¶ Nota si nudo pacto conuenit, paciscentem non cogi iure actionis vt fidem præstet. D. h. tit. l. 7. sed cùm nulla. sed disciplinam seu censuram Ecclesiasticam. c. 1. & 3.

XXXVI. *De transactionibus.*

TErtius tractatus est de transactionibus, de quibus egi D. h. t. Hîc est finis quartæ partis huius primi libri.

XXXVII. *De postulando.*

QVinta pars est de his qui suo vel alieno nomine litigant: quales sunt primò postulantes, de quibus dixi. D. h. t.

XXXVIII. *De procuratoribus.*

SEcundò procuratores, de quibus tractaui. D. hoc. tit.

XXXIX. *De syndico.*

TErtiò syndici, de quibus dixi ad t. D. quod cuiusc. vniuers. nom.

XL. *De his quæ vi metusue causâ.*

SExta pars est de restitutionibus in integrum. Est autem restitutio multiplex. Prima est restitutio propter vim & metum, de qua dixi D. quod met. caus.

XLI. *De in integrum restitutione.*

1 SEcunda est restitutio minorum. c. constitutus. 8. de
2 qua D. de minor. ¶ His dupliciter Ecclesia comparatur. c. 1. & 3. I. Quia sicut minor ideo restituitur: quia tépore minoris ætatis læsus est, ita Ecclesia, quandocumque læsa sit, restitui debet, quia semper habetur pro minore. hoc Papa Alexander significauit in d. c. 1. inquiens Ecclesiam semper illæsam seruari: (de quorú verborum interpretatione Doctores valdè ambigunt) non enim respicit Pontifex ad tempus petendæ restitutionis, sed ad tempus læsionis. II. Quia vt minor restitutionem petere debet intra quadriennium, ita etiam Ecclesia. Hîc tamen non solùm est, similitudo, sed etiam discrimen; quia quadriennium minori non currit, quamdiu est minor, sed in maiori ætate currere incipit. C. de temp. in integr. rest. l. vlt. Ecclesiæ autem currit à die læsionis. j. l. 6. c. 1. ¶ Quarta est restitutio maiorum 25. annis vel propter absentiá, aliam ve similem causam edicto prætoris comprehensam, vel ex generali clausula, quotiescumque cessante speciali edicto æquitas suadet vt restituantur. c. 4. & D. ex quibus caus. maior. l. 1.

XLII. *De alienatione iudicij mutandi causa facta.*

QVinta est restitutio propter alienationem iudicij mutandi causâ factam: quam exposui D. h. t. Absoluta est sexta huius libri pars de restitutionibus.

XLIII. *De arbitris.*

SEptima & vltima pars est de arbitris, de quibus dixi D. h. t. Hîc vnà cum primo libro Decretalium finiuntur iuris primordia, quæ à Iustiniano appellantur τὰ πρῶτα.

LIBER II.

Tit. I. *De iudiciis.*

PRimordiis iuris expositis, conditor De- 1
cretalium rectè & Iustiniani exemplo
subiicit tractatum de iudiciis, quæ sunt
iuris obiecta, in quo ius versatur. Sed Iu-
stinianum in methodi obseruatione su-
perauit: quatenus Imperator nó vno loco omnes actus
iudiciales posuit, neque in secunda parte Digestorum,
neque in tertio libro Codicis, sed in alia & diuersa loca
tam in Digestis quam in Codice dispersit. hoc autem
libro omnes pulcherrimo ordine disponuntur, vt ex se-
quenti interpretatione apparebit. Datur ergo primo
loco titulus generalis de iudiciis tanquàm huius libri
fundamentum. ¶ Quia verò huic tractatui videor sa- 2
tisfecisse. D. h. t. hîc tantùm addam iudiciorum diui-
sionem in Ecclesiastica & secularia. Ecclesiasticum iu-
dicium est, quod coram iudice Ecclesiastico inter per-
sonas Ecclesiasticas, vel saltem contra personam Ec-
clesiasticam (si quidem actor sequitur forum rei, vt
seq. tit. dicetur) aut de causa Ecclesiastica agitatur. Se-
culare est, quod coram iudice laico inter personas se-
culares de causa seculari exercetur. cap. 2. & j. titul.
proxim. ca. 1. & c. licèt. 10. & c. seq. & Clem. 2. &
s. de offic. iud. delegat. c. causam matrimonij. 16.
cum sim.

II. *De foro competenti.*

IAm explicandi sunt actus quoquo modo ad iudicia 1
pertinentes. Sex sunt in quibus enarrandis sequen-
tes huius libri tituli consumuntur. I. Præparatoria
iudicij, id est, quæcumque fiunt ante litem contestatá.
II. Principium iudicij, id est, litis contestatio. III. Me-
dia, quæ litis contestationi & sententiæ definitiuæ sunt
interiecta. IV. Finis, id est, sententia, & eius executio.
V. Impedientia iurisdictionem, vel sententię executio-
nem. VI. Confirmantia. ¶ Incipiamus à præparato- 2
riis futuri iudicij. Primum præparatorium est vocatio
in ius, de qua D. & C. de in ius vocan. ¶ Nota primò 3
reum vocandum esse ad iudicem competentem: qua de
re agitur hoc titulo, & D. de iudic. & C. de iurisdict.
omni. iudic. & 13. titulis sequentibus. ¶ Nota secun- 4
dò, sicut iure ciuili C. de iurisdict. omni. iudic. l. 2. ita
etiam iure canonico actorem sequi forum rei. c. cùm
sit. 8. ¶ Nota tertiò clericos habere priuilegium ne 5
conueniatur coram iudice laico: cui priuilegio renun-
ciare non possunt. c. si diligenti. 12.

III. *De libelli oblatione.*

SEcundum iudicij præparatorium est libelli cóuentionalis oblatio: de qua dixi ad tit. D. de eden.

IV. *De*

IV. *De mutuis petitionibus.*

1 TErtium præparatorium est reconuentio seu mu-
tua petitio, qua reus actorem suum inuicem con-
2 uenit. ¶ Nota primò non idem esse reconuentionem,
& mutuam conuentionem. ĵ. l.6.de.rescri.c.3.nam re-
conuentio respicit ad conuentionem, ideoque non so-
lùm fit apud eũdem iudicem, apud quem facta est con-
uentio 3.q.8.c.1.vers. cuius.sed etiam eodem iudicio
& eadem sententia terminatur.c.1.& rescriptum super
conuentione impetratum, obtinet etiam in reconuen-
tione.d.c.3.mutua verò conuentio potest per se specta-
ri, tanquam iudicium per se, non habita ratione con-
uentionis. ĵ. de ordi. cogn. c. 2. Quare omnis recon-
uentio est mutua petitio: sed nõ reciprocatur, vt omnis
3 mutua petitio sit reconuentio. ¶ Nota secundò re-
conuentionem seu mutuam petitionem fieri posse, non
solum coram iudice ordinario sed etiam coram dele-
gato.c.1.& lib.6.de rescript. d. c. 3. non coram arbitro
compromissario, quia fines compromissi excederet. s̄.
4 de arbitr. c. 6. ¶ Nota tertiò nec excommunicatum
posse reconuenire. ĵ. de except.c.5.in fi. nec crimina-
liter accusatum.3.q.11.c. 1. & 2. nec super spoliatione
conuentum. ĵ. de ordi.cognit.c.vlt.Hactenus de præ-
paratoriis, quæ fiunt ante litem contestatam.

V. *De litis contestatione.*

HIc titulus extat etiam C. lib. 3. Nota primò litis contestationem esse principium iudicij.C. eod.l. 1.& D.rat.rem habe.l.amplius.15.

VI. *Vt lite non contestata non procedatur ad testium receptionem, vel ad sententiam definitiuam.*

NOta secundò litis contestationem adeo esse necessariam, vt eâ omissâ sequentes actus non valeant. s̄.tit.prox l. vn. proinde eâ omissâ iudex nec probationes recipere, nec sententiam ferre debet, vt hoc titulo ostenditur.

VII. *De iuramento calumniæ.*

1 LIte contestata, varij actus ante sententiam definiti-
uam interponuntur: sed ad tria genera referuntur.
In primo genere ponitur iusiurandum calumniæ: in se-
cundò dilationes: in tertiò progressus aduersus reum
2 contumacem, vel fatentem, vel negantem. ¶ De iure-
3 iurando calumniæ dictum est C.lib.2.tit.58. ¶ Nota
primò etiam clericos iurare debere in causis propriis,
4 non in causis ecclesiæ. c. 1. & c. 5. ¶ Nota secundò
prælatos, cùm iurant, non tactis sed propositis tantùm
5 euangeliis iurare.c.vlt. ¶ Nota tertiò c.2.huius tituli,
quo cauetur vt in causis spiritualibus non iuretur de
6 calumnia, abrogatum esse. ĵ. lib. 6. c.1.§.vlt. ¶ Nota
quartò iure ciuili hoc iusiurandum nec expressè nec
tacitè posse prætermitti, quin iudicium reddatur nul-
lum. C.h.t.l.2.§. sed quia veremur. iure autem canoni-
co si hoc iusiurandum non expresse sed tacitè sit remis-
sum, id est, si petitum non sit, processum sustineri.
ĵ. lib. 6. d. c. 1. §. 1. Hæc dicta sint de iureiurando ca-
lumniæ.

VIII. *De dilationibus.*

SEquuntur dilationes, de quibus dixi ad tit.D.de feriis & dilat.

IX. *De feriis.*

DIlationum variæ causæ deinceps tractantur. Prima causa est propter ferias, de quibus dixi. D. h.t.

X. *De ordine cognitionum.*

SEcunda causa est propter ordinem iudiciorum, de quo dictum est C. de ordi. iudic. accidit enim, vt aliqua cognitio differatur, donec altera terminetur. exempli causâ, cum de natalibus & hæreditate quæstio est, hæc sustinetur donec de natalibus pronũcietur.c.3.

XI. *De plus petitionibus.*

TErtia causa est propter plus petitionem, de qua C. h. t. Nam si quis plus tempore petat: tempus, quo expectare debebat, duplicatur, atque ita petitio eius differtur, donec tempus hoc duplicatum effluxerit. c. vn. vers. ei verò & Instit. de except. §. temporales. vers.hodie.

XII. *De causa possessionis, & proprietatis.*

QVarta causa est propter concursum petitorij & possessorij iudicij. Nam iure ciuili priùs possessionis quæstio finiri debet, quàm petitorio agatur de proprietate. C.de interdi.l.3. Iure tamen pontificio quædã iudicia possessoria possunt agitari vnà cum petitorio; alia verò sunt, quæ sui natura vindicationem dominij præcedunt. c. 5. Quando possunt vtraque iudicia simul agitari, tunc in pronunciatione iudicis præmittitur possessio, in executione præualet proprietas.c.6.

XIII. *De restitutione spoliatorum.*

CVm autem aliquis de spolio conqueritur: priùs 1
possessio debet ei restitui, quàm reus proprietatẽ
petens audiatur.c.1.& 5. & s̄. de ordi. cognit. c. vlt. &
D.de iudic.l.si de vi.37.& ad leg.iul.de vi.pub.l.5. §. 1.
¶ Spolium est violenta possessionis priuatio.c.1.2.3.& 2
passim. ¶ Quæ in omnes res cadit, mobiles. c. grauis 3
11. immobiles. c. 1. & iura.c.olim.17. ¶ Et vel fit per 4
vim expulsiuam.c.6.vel per vim ablatiuam. d. c.grauis
vel per vim compulsatiuam.c.2. ¶ Alia verò est spolia- 5
tio licita, quæ iure iubente fit. s̄. de renunc. c. in du-
biis. 8.& de æta. & quali.c.cùm bonæ.8.& de pact.c.6.
¶ Spoliasse illicitè dicitur etiam iudex, qui prætermis- 6
so iuris ordine, aliquem iure suo vel re sua priuat.c.cõ-
querente.7.& qui spoliandum mandauit, aut spoliatio-
nem suo nomine factam ratam habuit.c.cùm ad sedem.
15. vel rem à spoliatore accepit.c. sæpe.18. ¶ De spo- 7
lio conqueritur aliquis aut agendo (id est, conuenien-
do, vel reconueniendo) aut excipiendo. Priori casu
spoliatus est restituendus. Posteriori casu non cogitur
actori ante restitutionem respondere. s̄. de mutu.petit.
c.vlt. Hucusque de dilationibus, & earum causis.

XIV. *De dolo & contumacia.*

DEinceps agitur de iudicij progressu in reum con- 1
tumacem, vel confitẽtem, vel negantem. ¶ Con- 2
tumax est, qui dolo malo iudici non obtemperat. qua-
re si in ius vocatus se non sistat, legitimo impedimento
cessante contumax dicitur. c. 6. in fi. ¶ Hæc contuma- 3
cia variis modis coërcetur. Primò reus contumax
damnatur in expensas litis. d. c. 6. in fi. quod obtinet
etiam in actore, qui per contumaciam abfuit: & insu-
per actor ad nouam citationem non admittitur, nisi
caueat se in assignato termino comparititurum. ĵ.lib.6.
cap.1.

XV. *De eo qui mittitur in possessionem rei seruandæ causa.*

SEcundò actor mittitur in possessionem rei seruan- 1
dę & custodiæ causâ, si modò sit talis causa, vt actor
in possessionem mitti possit. s̄. vt li. non contesta. c.

3.id est, si quæstio sit de rebus profanis, non de dignitate seu personatu, vel beneficio ecclesiastico obtinendo: tunc enim non est locus missioni in possessionem, sed proceditur ad sententiam definitiuam. J. lib. 6. c. vn. vel contumax per censuram ecclesiasticam coërcetur, &
2 parère compellitur. d. c. 3. ¶ Ergo qui in possessionem missus est rei seruandæ causa, tantùm custodiam habet. d. c. 3. sed reo intra annum non offerente cautionem se iudicio staturum, possessionem obtinet. c. 1. & 2.

XVI. *Ut lite pendente nihil innouetur.*

SVperioris tituli doctrina est exceptio illius regulæ. Lite pendente nihil est innouandum. Lis pendere dicitur non solùm post contestationem. J. de verb. signif. c. ex parte. 30. sed etiam (vt Doctoribus placet) post citationem reo intimatam, vsque ad sententiam definitiuam, c. 1. & 2. immo etiam post sententiam definitiuam, si ab ea sit appellatum. ᵹ. de offic. iudic. deleg. c. pastoralis. 28. §. præterea. & J. de sentent. & re iudi. c. 1. & de appellat. c. sæpe contingit. 44. vers. saluis.

XVII. *De sequestratione possessionum, & fructuum.*

TErtiò res sequestrantur. ᵹ. de dolo & contumac. c. 2. De sequestratione dixi ad tit. C. de prohib. sequest. pecun. Hucusque de reo contumace.

XVIII. *De confessis.*

COnsequenter agitur de confitente: de quo dixi D. eod. tit.

XIX. *De probationibus.*

CVm dictum sit de reo contumace, vel confitente: superest, vt dicatur de reo inficiāte. Contra hunc debet probare actor, quod intendit. De probationibus agitur cùm in genere, vt & D. & C. eod. tit.

XX. *De testibus, & attestationibus.*

1 TVm in specie. Cùm autem aliæ sint probationes propriè dictæ, aliæ veriùs releuationes ab onere probandi, quàm probationes: rectè incipit à probationibus propriè dictis: quarum duo sunt genera: vel enim probatur per testes, vel per instrumenta. C. h. t. l. 4. &
2 de fi. instrum. l. emancipatione. 11. & de testib. l. 2. ¶ De testibus dixi. D. h. t. Hic nota primò, testem, & attestationem differre: quia testis est persona, quæ testimoniū perhibet: attestatio est dictum testis, quod etiam testimonium appellatur. D. eod. l. 3. §. Gabinio.

XXI. *De testibus cogendis vel non.*

NOta secundò testes regulariter cogi testimonium dicere, videlicèt nisi iuste excusentur. D. de testib. l. 1. §. 1. & C. eod. l. si quando. 19.

XXII. *De fide instrumentorum.*

DE instrumentis dixi D. h. t. Hactenus de probationibus propriè dictis.

XXIII. *De præsumptionibus.*

REleuant ab onere probandi, primò præsumptiones, de quibus dixi ad tit. D. de probat. & præsumpt.

XXIV. *De iureiurando.*

SEcundò iusiurandum, de quo dictum est D. h. t. De probationibus hactenus.

XXV. *De exceptionibus.*

PRobata actoris intentione, reus condemnabitur, nisi aliqua exceptione se defendat. hunc tractatum exposui D. eod. tit.

XXVI. *De præscriptionibus.*

EXceptionis species est præscriptio: nihil enim aliud est, quam exceptio à tempore sumpta, vt præscriptio quadriennij, quinquennij, & longi, vel longissimi temporis, vt docui ad tit. D. de except. præscript. & præiudic. Expositi sunt actus inter litem contestatam, & sententiam interiecti. Rectè ergo subijcitur titulus sequens.

XXVII. *De sententia, & re iudicata.*

HVic titulo satisfeci ad tit. D. de re iudica.

XXVIII. *De appellationibus, recusationibus, & relationibus.*

COnsequenter secundum ordinem tit. 1. proposi- 1 tum, de. 3 agitur, quæ iudicio vel sententiæ contraria sunt, illudque infirmant, vel impediunt. Hæc autem sunt quatuor, quibus pendentibus nihil est innouandum, videlicèt appellatio. ᵹ. de offic. iudic. deleg. c. pastoralis. 28. §. præterea. & D. nihil innouan. appel. pendent. l. vn. recusatio iudicis. c. secundò requiris 41. §. tertiò postulas relatio. ᵹ. de offic. lega. c. 5. & 2. q. 1. c. nomen. 1 1. & 6. q. 3. c. denique. 3. & peregrinatio eius qui Romā petit sedis Apostolicæ adeundæ causa. c. meminimus. 9. & c. ad audientiam. 34. & J. tit. proa. c. vn.
¶ De appellatione & relatione dictum est lib. 49. Pan- 2 dectar. tit. 1. & aliquot sequentibus. ¶ De recusatione 3 iudicis nota primò recusari iudicem suspectum. ᵹ. de offic. iudic. delega. c. suspicionis. 39. & 3. q. 5. c. vlt.
¶ Nota secundò posse recusari tam iudicem ordina- 4 rium, d. c. vlt. & ᵹ. de foro competen. c. 4. quàm iudicem delegatum. c. postremò. 36. & ᵹ. de offic. iudic. deleg. d. c. suspicionis. Iure autem ciuili recusatur tantùm iudex delegatus. C. de iudic. l. apertissimi. 16. ordinario autem suspecto adiungitur episcopus. No. 86. cap. 2.
¶ Nota tertiò causam suspicionis coram ipso iudice re- 5 cusato proponi, & coram arbitris probari. d. c. secundò requiris. § tertiò postulas & c. cùm speciali. 61. in pr. & ᵹ. de offic. iudic. delega. d. c. suspicionis.

XXIX. *De clericis peregrinantibus.*

DE clericis peregrinantibus, id est, iter facientibus 1 vt sedem Apostolicam adeant, nota nihil interim esse innouandum. c. vn. si vel ante citationem iter arripuerint. ᵹ. tit. proa. c. meminimus. 9. vel post aliquod grauamen sibi illatum. d. c. vn. h. t. adhib. c. audientiam. 34. ᵹ. tit. proa. ¶ Nota differentiam inter hunc titu- 2 lum de clericis peregrinantibus, & tit. ᵹ. de clericis peregrinis: nam ibi peregrini vocantur exteri, qui extra suam prouinciam seu diœcesim habitant: hîc peregrinantes appellantur, qui iter faciunt: vt ad sedem Apostolicam accedant.

XXX. *De confirmatione vtili & inutili.*

SEntētia, quæ pèr appellationem suspēsa & infirma 1 ta est, interdum per superiorem iudicem confirmatur, dum bene fuisse iudicatum, & malè appellatum, pronunciat. ¶ Nec tamen sententiæ dumtaxat con 2 firmantur, sed etiam alij actus, vt prælatorum electiones. J. lib. 6. de elect. c. 6. §. ceterum. ¶ Confirma- 3 tio autem, si valet, dicitur vtilis, si effectu caret, appellatur inutilis, vt quia per surreptionem. cap. 2. vel per obreptionem est impetrata. cap. 5. Explicit tractatus de iudiciis, vnà cum secundo libro Decretalium.

LIBER

LIBER III.

1 SEquitur expositio causarum, ex quibus
iudicia oriuntur. Sunt autem tria causa-
rum genera, ex quibus tres sequentes li-
bri prodeunt: hoc enim libro dicetur de
causis ciuilibus clericorũ & regularium
& monachorum: libro autem sequenti agetur de spon-
salibus & matrimoniis laicorum: denique vltimo libro
de delictis tam clericorum quàm laicorum differetur.
2 ¶ Huius tertij libri tres sunt partes: prima est propria
clericorum secularium, altera est propria regularium
& monachorum, tertia & vltima est clericis & mona-
chis communis. Primæ partis sectiones duæ sunt: prior
de personis, posterior de rebus.

Tit. I. *De vita & honestate clericorum.*

QVod ad personas clericorum attinet, certum est eos honestè viuere debere. nam hoc iuris præceptum commune est. D. de iust. & iur. l. iustitia. 10. §. 1. & Inst. eod. §. iuris præcepta. Duplex autem est vitæ honestas: altera interna, altera externa. Interna honestas est animi probitas, qua præditi cupiunt ex iuris & virtutum præscripto viuere. Externa in externis secundum virtutem actionibus consistit de qua hic subiiciuntur tria præcepta ad clericos pertinentia.

II. *De cohabitatione clericorum & mulierum.*

PRimum præceptum est, ne clerici simul habitent cum mulieribus, de quibus suspicio incontinentiæ esse possit. c. 1. cum sim.

III. *De clericis coniugatis.*

SEcundum præceptum est, ne vxores ducant, si aut in maioribus sint ordinibus, aut beneficium Ecclesiasticum retinere velint. c. 1.

IV. *De clericis non residentibus in Ecclesia, vel præbenda.*

TErtium præceptum est, ne absint ab Ecclesia, vel præbenda, quam obtinent sed in ea resideant, vt ci per se inseruire possint. c. 3. & j. de præben. c. extirpandæ. 30. §. 1. alioquin, nisi iusto impedimento detenti sint, ea priuabuntur. c. 4. c. ex parte. 8. c. qualiter. 9. & c. vlt. Inter iusta impedimenta refertur si in alia maiori Ecclesia deseruire debeat: quo casu in parœciali Ecclesia non residebit, sed vicarium perpetuum constituet, vt notaui. s. de offic. vicar. §. 2. Hactenus de personis clericorum.

V. *De præbendis & dignitatibus.*

1 DEinceps dicamus de rebus, quatenus ad nostrum
institutum pertinent. Harum genera quatuor
sunt. I. Præbendæ. II. Res Ecclesiæ, vt fundi & serui.
III. Peculium clericorum. IV. Decimæ, primitiæ, &
2 oblationes. ¶ Præbenda est ius percipiendi reditus
Ecclesiasticos. Non addo, vt quidam addunt, *ex cano-
nia proueniens*: quia prębenda potest esse sine canonia,
vt ę contrario canonia potest esse sine præbenda.
glo. in c. cùm M. 9. in verbo receperunt. 3. de constit.
Nec distinguo inter præbendam, titulum, & benefi-
cium. Nam re ipsa idem sunt, licèt vsu loquendi pos-
sint differre, quia fortasse in alia Ecclesia vocatur præ-
benda, in alia beneficium seu titulus, vt suprà dixi de
custode & sacrista, & mox dicam de dignitate & per-
sonatu. ¶ Præsens præbendarum expositio quinque- 3
partita est. Primo loco consideratur persona præben-
data, cui duæ qualitates accidere possunt. Prima qua-
litas est dignitas, quæ est prærogatiua personæ Eccle-
siasticæ, qua præditi appellantur prælati, & iurisdi-
ctionem Ecclesiasticam habent, vt Archiepiscopatus,
Episcopatus, abbatia. s. de offic. ordin. c. 3. & de iudic.
c. 2. & ibi glo. vlt. & de appellat. c. reprehensibilis. 26.
¶ Dignitas & personatus pro eodem accipiuntur: s. de 4
constit. c. cùm accessissent. 8. sed fortasse alibi voca-
tur dignitas, alibi personatus, pro diuersa loquendi
consuetudine. Panormit. in c. cùm de multa. nu. 21. vt
suprà dixi de sacrista, thesaurario, & custode; necnon
de beneficio, præbenda, & titulo.

VI. *De clerico ægrotante vel debilitato.*

ALtera qualitas est infirmitas corporis, propter quam quæri potest, an præbendam amittat & si quidem clericus in lenem nec diuturnum morbum incidit, vt in febrim tertianam, vel quartanam, nihil amittit. c. 1. si verò morbo graui & diuturno, vel perpetuo laboret, vt lepra, apoplexia, paralysi, tunc ab administratione remouetur, eique coadiutor adiungitur, qui curam habeat animarum. c. 3. pen. & vlt. & j. lib. 6. c. vn. vtrique autem de facultatibus Ecclesiæ prospicitur. d. c. 3. & d. c. vn. §. præsenti. De præbendato & eius qualitatibus hactenus.

VII. *De institutionibus.*

SEcundo loco consideratur ipsa præbendę cõcessio, 1
quæ vocatur institutio. j. l. 6. de reg. iur. reg. 1. Nam
institutio (vt opinor) est dignitatis vel officij vel præ-
bendæ concessio. Quæ quidem vocatur institutio cor-
poralis. s. de offic. archidiac. c. 7. & inuestitura. s. de
sentent. & re iudic. c. cùm olim. 12. & de præben. &
dignit. c. pro illorum. 22. & j. tit. prox. c. 4. & de his
quæ fiunt à ma. par. cap. c. 3. ¶ Nota primò inter col- 2
lationem, institutionem, & inuestituram, mea senten-
tia in hoc tractatu nihil interesse. ¶ Nota secundò in- 3
stitutioni opponi destitutionem. j. de iis quæ fiunt à
præla. ca. 4. in fi. & de hæret. ca. cùm ex iniuncto. 12.
in fi.

VIII. *De concessione præbendæ & Ecclesiæ non vacantis.*

TErtiò loco consideratur id quod confertur. Hic 1
datur regula, præbendam vel Ecclesiam non va-
cantem non esse concedendam, nec promittendam. c.
1. & 2. ¶ Porrò trifariam contingere potest, vt præ- 2
benda vel Ecclesia vacet. I. De iure & de facto: vt mor-
te eius à quo obtinebatur. s. de postul. prælat. c. 3. & 4.
aut renunciatione. s. de renunciat. c. 6. aut degradatio-
ne. j. de verbor. signif. c. nouimus. 27 & li. 6. de pœn.
c. 1. aut translatione. s. de postul. prælat. c. 2. in fi. & c.
4. in fi. tuncque potest liberè conferri. c. 2. vers. si verò
cum sim. II. De iure tantùm, non de facto: vt cum
quis habens præbendam, adeptus est maiorem digni-
tatem, eique concessum est præbendam retineat: tunc-
que debet is qui tenet, ad resignandum compelli, &
post resignationem factam, quia de iure & de facto va-
cabit, rectè in personam idoneam conferetur. c. 6. & c.
literas. 9. III. De facto non de iure, vt cùm quis spolia-
tus est quo casu non debet beneficium in alium con-
ferri, sed spoliato restitui. s. de his quæ vi metúsue cau.
fiunt. c. 1. & c. 4. cum sim.

IX. *Ne sede vacante aliquid innouetur.*

QVarto loco coosideratur concedens præbendam. Hîc dantur tres regulæ. Prima regula est: Beneficia spectantia ad collationem prælati, non possunt conferri per capitulum sede vacante.c.2.quia regulariter sede vacante nihil est innouandum.c.1.vers. attendentes igitur. Præsentatos tamen à patronis potest vacante sede capitulum admittere,& instituere. ĩ.lib.6. de instit.c.vo.

X. *De iis quæ fiunt à prælato sine consensu capituli.*

SEcunda regula est: Prælatus sine consensu capituli instituere, vel destituere, vel alia Ecclesiæ negotia tractare non debet.c.4.

XI. *De iis quæ fiunt à maiori parte capituli.*

TErtia regula est: quod fit à maiori & saniori parte vniuersitatis ecclesiasticæ, valet, licèt aliqui contradicant.c.1.lege,quæ ootaui. ŝ. de elect.§.6.

XII. *Ut Ecclesiastica beneficia sine deminutione conferantur.*

QVinto loco consideratur quantitas concessionis seu rei cencessæ. Hîc datur regula: Ecclesiastica beneficia sine deminutione esse cõferenda. Hinc colliguntur duo corollaria. I.Collator nõ potest fructus beneficij retinere, nisi ante collationem vnà cum capitulo statuerit, vt fructus ad tempus retineãtur ob iustam & necessariam causam.c.vn. vers. vnde credimus & ĩ. de censib. c. 7. II. Beneficia diuidi non possunt. ã. de præben.c.maioribus.8.nisi adeo sint ampla,vt pluribus sufficere possint. ŝ. eud. c. vacante. 26. Hactenus de præbendis.

XIII. *De rebus Ecclesiæ alienandis, vel non.*

1 COnsequenter agitur de rebus Ecclesiæ non spiri-
2 tualibus sed temporalibus. ¶ Hæc pars quinque
tractatus continet. I. De alienatione. II. De contracti-
bus principalibus, vt commodato, depusito, emptione
& venditiooe. III. De contractibus accessotiis, vt fi-
deiussione,& pignore. IV. De solutione. V. De dona-
3 tione. Dicamᵘ igitur primo loco de alienatione. ¶ Alie-
natio capitur tribus modis. I. Angustè pro venditione,
ita accipitur in §.si rem suam Inst.de lega.& in l 1.C.de
iu. emphyteu. vt ipse Iustinianus interpretatur in §.
adeo.Instit.de locat.& conduct. II. Latè pro quocũque
actu dominium transferente. C. de fun. dota.l. 1. III.
Latiùs vt complectatur etiam seruituris amissionem.
D. de verb. signif.l.alienationis.28. mancipiorum ma-
numissionem, vsusfructus dationem, hypothecæ, vel
pignoris constitutionem, seruitutis impositionem, em-
phyteusim.C. de reb.alien.nõ alien. l. vlt. & rei alienæ
venditionem.D.de alien.iudi.mut.cau.l.ex hoc edicto.
8. §. alienare. Hæc latissima significatio in præsentia
sumi debet, licèt non omnes alienandi modi proponã-
tur in c.5.§.1.vbi dicitur alienationis verbum contine-
re conditionem, donationem, venditionem, permuta-
tionem, & emphyteuticum perpetuum contractum.
Quod dicitur de conditiooe, dubium, & obscurum est,
quomodo enim conditio est alienatio? Host. legit *con-
ductionem*, & intelligit conductionem perpetuam. Sed
qui conducit, non alienat. quod si conductionem acci-
pias pro locatione, tamen frustra eius mentio fieri vi-
detur: quia non differt ab emphyteusi, quæ mox in
contextu adiungitur. Innoc. intelligit conditionem
contractui adiectam, id est, contractum conditiona-
lem: vel conditiooem rei mutatam, veluti si prædium
fiat tributarium, aut annua pensiooe oneretur, aut
seruitus ei imponatur. Prior interpretatio non placet:
quia quod est io conditione, non est in dispositione.
Posterior quoque interpretatio praua est: quia id sup-
plere oportet, in quo solo alienatio coosistit. Noo
enim conditio, id est rei qualitas, sed conditionis mu-
tatio est alienatio. Quòd si accipere liceat cooditio-
nem pro mutatione conditionis: pari ratione licebit
accipere colorem pro mutatione coloris, & statum
pro mutatione status, id est pro capitis deminutiooe:
& testamentum pro mutatione testamenti: & alia
eiusmodi, quæ non puto dici posse. Quid ergo dice-
mus? Probabile est, hoc verbum *conditionem*, quod
nullam commodam interpretationem recipere potest,
in contextum irrepsisse, ita vt principium ex præce-
dente, finis ex seqoenti verbo fluxerit, vt soleot sæpe
scriptores vocabula vel syllabas temerè iterare. Qua-
propter meo iudicio est delendum. ¶ Res Ecclesiæ 4
sub pœna excommunicationis alienari prohibentur.
cap. 6. & 10. q. 2. cap. 1. Excipitur, nisi alienentur ob
aliquam ex tribus sequentibus causis. I. Propter ne-
cessitatem æris alieni, quod non potest ex fructibus
dissolui. d. q. 2. c. hoc ius. II. Pietatis causâ, vt ad re-
dimendos captiuos, vel pro alendis pauperibus tem-
pore caræ annonæ. d. q. 2. c. 1. in fi. & 12. q. 2. c. au-
rum. 69. & c. seq. III. Propter vtilitatem: vt quia
venditur res, quæ seruando seruari oon potest, aut
quæ est magis oneri quàm emolumento. c. 7. & 12. q.
2.c. sine exceptione. 51. & c. seq. ¶ Nunc videamus, 5
quomodo res Ecclesiasticæ alienentur. I. Earum re-
rum alienatio, quæ seruari non possunt, nullam so-
lemnitatem requirit. Hostiens. in §. & quib ex caus.
vers. res autem. II. Eas, quæ seruari possunt, si exi-
guæ sint, & parum vtiles solus Episcopus distrahere
potest 12. q. 2. c. terrulas. 52. III. Alias res quæ ser-
uando seruari possunt, Episcopus sine cleri consensu
distrahere nequit. ea. q c. placuit. 50. & c. seq. Immo
cùm sunt res magni momenti, & valde vtiles, sed quæ
ob nimiam Ecclesiæ necessitatem distrahere oportet,
Archiepiscopus cum aliis prouinciæ Episcopis, aut hi
saltem consulendi sunt, 17 q. 4. c. nullus res. IV. Ab-
bas rem monasterij sine consensu Episcopi alienare non
potest. 12. q. 2. c. abbatib. 40. & q. 4. c. in venditionibus.
38 Hactenus de prohibita vel cooccessa rerum Eccle-
siasticarum alienatione.

XIV. *De precariis.*

INstitutus ordo requirit, vt nunc agatur de cõtracti- 1
bus principalibus: postea verò dicetur de accesso-
riis. ¶ Primus contractus sunt precariæ. Caue con- 2
fundas precarias cum precario: quia perspicuè distin-
guuntur. c. vlt. Caue etiam distinguas cum Hostiens.
inter precarias & precariam: quia pro eodem accipiun-
tur. x. q. 2. c. precariæ. 4. & communis Doctorum
schola pro eodem habet, teste Panor. in c. 1. num. 3.
¶ Precariæ sunt contractus, quo prædium perpetuò vel 3
ad longum tempus fruendum conceditur. x. q. 2. c. 4.
ita vt annua pẽsio prestetur, vt colligitur ex No. Leon.
13. & de quinquennio in quinquennium contractus
renouetur. c. 1. & d. q. 2. c. 5. Itaque hic contractus
persimilis est emphyteusi: vel potius est eius species.
Vnde à Leone Imp. vocatur emphyteusis d. No. 13.
differt enim ab emphyteusi, vt species à genere: quo-
niam emphyteusis dicitur, etiamsi non debeat singu-
lis lustris renouari: precariæ verò omnino renouari de-
bent.

4 bent. . ¶ Nota primò pro renouatione contractus so-
lere aliquid solui ab eo qui precariæ nomine prædium
tenet. Doctores id vocant landemium, Græci εἰσαγώ-
γιον, cuius quantitas à Leone definitur d. No. 13. vt
scilicèt sit duplnm canonis emphyteutici. ibidem sta-
tuit, Vt in rem Ecclesiæ vertatur, non lucro prælati ce-
5 dat. ¶ Nota secundò precariæ seu precariarum in iu-
re ciuili nullam mentionem fieri: in iure autem Cano-
nico, legibus Francicis, & alibi, vbi agitur de precariis,
hunc contractum spectari in solis rebus Ecclesiasticis,
nihil tamẽ pnto obstare, quominùs etiam de rebus pri-
uatis ita contrahatur. Hæc dicta sint de precariis.
6 ¶ De precario autem dictum est D. lib. 43. tit. 26.

XV. *De commodato.*

SEcundus contractus est commodatum, de qno dixi. D. h. t.

XVI. *De deposito.*

TErtius contractus est depositum, quem exposui D. h. t.

XVII. *De emptione & venditione.*

QVartus contractus est emptio & venditio, de qua prolixè tractatum fuit D. lib. 18. & 19.

XVIII. *De locato & conducto.*

QVintus contractus est locatio & conductio. vide tit. D. loca.

XIX. *De rerum permutatione.*

SExtus contractus est permutatio, de qua dixi. D. hoc t.

XX. *De feudis.*

1 SEptimus contractus est feudum, quod ab Oberto de
Orto sic describitur: Feudum est beneficium, quod
ex beneuolentia ita datur alicui, vt proprietas quidem
rei immobilis beneficiatæ penes dantem remaneat;
vsusfructus verò illius rei ita ad accipientem transeat,
vt ad eum heredésque suos masculos siue feminas, si de
his nominatim dictum sit, in perpetuum pertineat, ad
hoc vt ille & sui heredes fideliter domino seruiant, siue
seruitiũ illud nominatim quale esse debeat, sit expres-
sum, siue indeterminatè sit permissum. 2. Feudor. 23.
2 in quibus caus. feud. amitt. §. huius autem. ¶ Qui
feudum dat, appellatur. I. Dominus, quia dominium
directum habet: dominium verò vtile, quod in dicta
definitione appellatur impropriè vsusfructus, in acci-
pientem transfertur. II. Seoior, non latino vocabulo à
senectute deducto, sed barbaro, id est, vt exprimatur
Langobardicum vocabulum *segnore*, quod Dominum
significat. Itaque horum duorum vocabulorum, *Senior*
3 & *Dominus*, vna & eadem est significatio. ¶ Qui verò
feudum accipit, is nominatur. I. Vasallus. II. Bene-
ficiarius. III. Cliens, vel clientulus, vt 1. Feud. 10.
de conten. int. dom. & tit. 13. de alien. feu. IV. Miles.
V. Fidelis, à fide, quam Domino debet. Nam & feu-
dum dicitur à fide. 2. Feud. 3. per quos fiat inuest. in
fi. id est à Langobardico vocabulo *fede*, quod fidem si-
4 gnificat. ¶ Vasallorum ordines quatuor sunt. In pri-
mo ordine sunt capitanei regni, seu Capitanei regis, seu
Capitanei maiores, vt Duces, Marchiones, Comites,
qui feudum ab Imperatore, vel rege acceperunt, id est,
inuestiti sunt de ducatu, vel marchia, vel comitatu.
In secundo sunt Capitanei minores, seu regni aut
regis valuasores, seu maiores, valuasores; qui à prin-
cipe, vel à Duce, vel à Marchione, vel Comite,
de plebe aliqua vel plebis parte per feudum sunt
inuestiti. In tertiò sunt minores valuasores, qui à
maioribus valuasoribus feudum tenent. In quartò
valuasores minimi seu valuasini, qui à minoribus val-
uasoribus feudum acceperunt. 1. Feud. 1. in pr. & §.
vlt. & lib. 2. tit. 10. quis dicatur Dux Marchio. ¶ Qui 5
verò sunt in eodem ordine, & conuasalli hi appellan-
tur. I. Pares. 2. Feudor. tit. 16. de controu. seu apud
pa. term. & tit. 19. an remou. deb. testes. II. Pares
curiæ seu curtis. 1. Feudor. tit. 2. de feu. guar. §. 1. & tit.
3. qui success. feu. da. ten. & tit. 4. si de inuest. feu. con-
troue. fuer. §. item si vasallus & li. 2. tit. 2. quid sit in-
uest. in pr. III. Pares domus. 2. Feud. 16. de controu. seu
ap. pa. term. vel par. de domo. 1. Feud. 26. si de inuestit.
inter dom. & vasall. lis oria. §. si quis. Nota non dici pa-
res, quia sint pares Domino, sed quia sunt pares inter
se. Duar. de feud. c. 7. num. 3. ¶ Porrò vt depositum, 6
commodatum, pignus; ita etiam feudum multis mo-
dis accipitur: huiúsque homonymiæ distinctio multas
difficultates tollere, & multa loca illustrare potest. Feu-
dum enim accipitur. I. Pro re feudi nomine concessa.
II. Pro contractu, quo ea res in feudum conceditur.
III. Pro iure, quod vasallus in ea re habet, seu quod
inter Dominum & vasallum spectatur. ¶ Feudum con- 7
stituitur inuestiturâ. 1. Feud. a 5. quib. mod. feu. const.
potest. quæ etiam inuestitio appellatur. 1. Feud. tit.
26. si de inuest. inter Domin. & vasal. lis oria.
& tit. 28. de vsu Mediolanens. Inuestitura propriè
dicitur, cùm quis in possessioue rei constituitur: im-
propriè, cùm in argumentum translatæ possessionis
alia res traditur, vt hasta, vel alia res corporea. 2.
Feud. 2. quid sit inuest. Nam inuestitura ab inue-
stiendo dicitur: quia qui feudi possessionem accipit,
eo quasi veste quadam induitur, quemadmodum cùm
eo priuatur, exuitur, ac deuestiri dicitur. I. Feud.
7. de natu. feud. ¶ Feudorum diuisiones multæ 8
sunt. I. Aut est feudum proprium, quod naturam feudi
in omnibus retinet: aut improprium seu degenerans,
quod ex parte à vero feudo degenerat: quia natura feu-
di aliqua ex parte mutata est. 1. Feud. tit. 2. quid sit in-
uestitura. §. vlt. & tit. 48. de feudo. non hab. propr.
feu. natu. Ad naturam autem feudi multa pertinent:
veluti vt in re immobili consistat, aut in re quę pro im-
mobili habeatur. 2. Feudor. 1. de feu cogn. §. vlt. vt
dominium directum maneat penes seniorem, vtile
transierit ad vasallum: vt perpetuum sit. 2. Feud. 23.
in quibus cau. feu. amitt. §. huius autem. & alia multa,
quæ in feudis regulariter obtinent, nisi pacto aliud cau-
tum sit. II. Aliud est Ecclesiasticum, quod fit de re Ec-
clesiastica: aliud seculare, quod fit de re non Ecclesia-
stica nec habenda est ratio personæ dantis, vel accipiẽ-
tis feudum: quia nihil interest, vtrum sit clericus, an lai-
cus, vt contra vulgus interpretum tradit vulteius. lib 1.
de feudis. c. 8. num. 19. III. Aut est vetus seu pater-
num, quod aliquis ex parentibus vasalli acquisiuit: aut
nouum, quod quis de nouo acquisiuit. 1. Feud. 4. si de
inuest. feu. contron. fuer. §. cùm autem. & lib. 2. tit. 3.
per quos fiat inuest. in pr. & tit. 11. de success. fratr. &
tit. 12. de fratr. de nou. benef. inuest. & tit. 14. de va-
sallo decret. æt. & tit. 15. de inuest. in mar. fac. &
tit. 32. qui testes sunt necessa. vers. nouam. & tit. 91.
de inuestit. vet. & nou. benefic. Nulla est igitur inter
feudum paternum, & antiqnum differentia: quia pater-
num vocatur in infinitum. 2. Feud. 50. de natu. success.
feu. quamuis olim paternum diceretur vsque ad quar-
tum, vel septimum gradum. 1. Feudor. tit. 8. de success.
feu. §. 1. nimirum quia successio feudalis olim vsque
ad quartum gradum, postea vsque ad septimum, nouis-
simè in infinitum extenditur. 1. Feud. 1. de his qui feu.
da. poss. §. hoc quoque. IV. Aliud est masculinum,
quod

quod masculus primum acquisiuit: aliud femineum, quod fœmina primùm acquisiuit. 2. Feudo. 30. de feu. fem. Qui mascolinum appellant, quod ad masculos, nō ad feminas transmittitur; femineum, in quo feminæ non extantibus masculis succedunt: contra varba contextuum feudalium loquuntur. 2. Feud. tit. 11. de succes. fratr. vers. proles. & tit. 50. da nat. success. feu. in pr. V. Aliud est nobile, quod infeudati nobilitatem arguit, quia nobilitatem sic adnexam habet, vt si in igoobilem conferatur, etiam nobilem reddat: aliud est ignobile, seu plebeium, seu burgense, quod nullam arguit nobilitatem, quia etiam à plebeis teneri potest. Hanc diuisionem Doctores colligunt ex 2. Feud. 10. quis dic. dux. marchio. vers. ceteri. VI. Aliud est regale, quod à solo rege id est à summo principe non recognoscente superiorem tribuitur & regalem dignitatem adnexam habet, vt ducatus marchia comitatus. 1. Feud. 14. de feud. march. in pr. & libr. 2. titul. 34. de leg. Corradi. in pr. aliud non regale, quod talem dignitatem adnexam non habet, siue à rega siue ab alio sit concessum, vt cùm aliquis de aliqua plebe inuestitus est. 2. Feud. 10. quis dicat. dux. Marchio. VII. Aliud est feudum Ligium siue homologum; de quo inuestitus, ita Domino ligatur, id est, obstringitur, vt ai fidelitatem præstare debeat contra omnes, nullo anteposito. id est, nemine excepto. 2. Feud. 93. factum fratris fratri non noc. & tit. 99. de feud. lig. aliud non ligium, in quo fidelitas non præstatur aduersus omnes. vnde feudum ligium non potest ab alio conferri quam ab imperatore, vel à rege, seu principe non recognoscenta superiorem; cùm aliàs in promittenda fidelitate samper excipiatur supremus princept. 2. Feud. 7. de no. for. fidel. in pr. & tit 55. de prohib. feu. ali. per Frideric. in fi. VIII. Vel est feudum in curte seu curia Domini, vel extra curtem siue extra curiam (nam his duobus vocabulis, *curia*, & *curtis*, idem significatur) 1. Feud. 5. quibus modis feud. amitt. §. item si quis feudum. & lib. 2. tit. 51. de capitan. qui cor. vend. in pr. In curte est feudum soldatæ, quod plerúmque in solidorum donatione consistit, interdum in vino, vel annona. 2. Feud. 10. quis dica. dux. §. soldata. Cùm consistit in vino, dicitur da caneua, cùm in annona, de camera: nam camera est horreum, caneua est cella vinaria. horum feudorum, de camera, & de caneua, mentio fit 2. Feud. 1. de feu. cognit. §. vlt. & tit. 2. quid sit inuestit. §. si verò vassallus. & tit. 58 de noa feu. in pr. quibus in locis alij codices habent *caneua*, alij *cauena*: ego priorem lectionem probo. Item in curte Domini est feudum habitationis, cuius mentio fit 2. Feud. 75. de eoud. feu. non imple. & tit. 105. de feu. habit. Item in curte Domini sunt feuda goardiæ, & gastaldiæ, id est, quæ dantur pro guardia, vel gastaldia. guardia est custodia. gastaldia est cura & administratio. horum feudorum mentio fit. 1. Feud. 2. de feu. guar. & gastal. & tit. 11. de pigno. da. feu. Hæc omnia feuda, quæ diai esse in curte Domini, sunt feuda impropria. Extra curtem est feudum, cùm vassallus à Domino accipit prędium. nam feudum in re immobili consistit, vel in ea quæ habetur pro immobili. 2. feud. 1. de feu. cog. §. vlt. IX. Aliud est feudum hereditarium, quod aliquis sibi & heredibus vel successoribus acquisiuit: aliud familiare, seu de familia, siue ex pacto & prouidentia, quod aliquis acquisiuit sibi & filiis vel liberis, nulla facta heredum mentione: aliod mixtum, quod vasallus acquisiuit sibi, & filiis seu liberis, heredibus seu successoribus. Hæc diuisio communi Doctorum auctoritate comprobatur. X. Aliud est feudum francum quod est à seruitus præstandis immune: aliud non francum, quod seruitiorum præstationem requirit. Hæc quoque diuisio vulgò à Doctoribus traditur. XI. Aliud est conditionatum, quod certa lega datum esse vasallo, puta vt certa seruitia Domino præstet: aliud simplex seu rectum, in quo seruitia non sunt determinata. 2. Feud. 27. in quibus caus. Feud. amitt. in fi. & tit. 51. de capitan. qui cor. vend. §. vltim. XII. Aliud est emptitium, quod data pecunia vel alia re est acquisitum: aliud gratuitum, quod gratis collatum est in vasallum: hoc esse feudum proprium, illud impropriū, ex definitione feudi suprà tradita satis constat. XIII. Aliud est perpetuum, quod ad heredes vasalli perpetuò transit, vt omnia vera & propria feuda. 2. Feud. 23. in quib. caus. feu. amitt. in fi. aliud temporale, vt feudum guardiæ, vel gastaldiæ, quod anno terminatur. 1. Feud. 2. de feud. guar. & feudum soldatæ, quod finitur morte dantis, vel accipientis. 2. Feud. 10. quis dica. dux. vers. soldata autem. & feudum habitationis, quod morte accipientis finiri dicitur. 2. Feud. 105. de feud. habit. XIV. Aliud est diuiduum, aliud indiuiduum. Sunt autem omnia diuidua, præter feuda regalia, vt ducatum, marchiam, comitatum. 2. Feud. 55. de prohib. feu. alian. per Frideric. §. præterea ducatus. De contractibus principalib. hactenus.

XXI. *De pignoribus, & aliis cautionibus.*

DEinceps dicendum de cōtractibus accessoriis, qui 1
per se nō cōsistunt, sed aliis cōtractibus accedunt.
¶ Primus accessorius contractus est pignus: de quo la- 2
tè dictum fuit in quarta Digestorum parte. ¶ Est au- 3
tem pignus cautionis species, vt docui ad tit. Instit. de
satisdat. §. 3. vbi alia quoque cautionum genera exposui.

XX. *De fideiussoribus.*

SEcundus est fideiussio, de qua dixi D. h. t. Dictum est de cōtractibus tam accessoriis, quàm principalibus.

XXIII. *De solutione.*

COnsequenter secundum ordinem, quem tit. 13. proposui, agitur de solutione: de qua dixi. D. hoc tit.

XXIV. *De donationibus.*

TAndem agitur de donatione: de qua dixi D. h. tit. De rebus Ecclesiæ hactenus.

XXV. *De peculio clericorum.*

SEquitur vt videamus de rebus clericorū propriis, 1
seu de proprio eorum patrimonio, quod non qua-
tenus sunt clerici, habent. ¶ Dicitur peculium cleri- 2
corum, non solùm si sint filiifamiliarū, sed etiam si sint
patres familiarum: quia peculium dicitur quasi pusilla
pecunia, seu pusillum patrimonium. D. de pecul. l. 5. §.
pen. Idcirco quidam solent extenuendarum suarum
facultatum gratiâ suum patrimonium appellare pecu-
lium. D. ad Trebell. l. cogi. 16. in pr. ¶ Nota primò 3
res acquisitas à clerico ex bonis Ecclesiæ, esse ipsius
Ecclesiæ, licèt alio nomine emptæ sint. c. 2. & 4. ¶ No 4
ta secundò, si clericus tempore promotionis nihil in
habuerit, & post promotionem prædia emerit, hæc
quoque esse Ecclesiæ; quia præsumuntur acquisita ex
rebus Ecclesiæ. c. 1.

XXVI. *De testamentis & aliis vltimis voluntatibus.*

Nota

1 NOta tertiò clericum posse testari de rebus patri-
monialibus, non de rebus Ecclesiæ, siue acquisi-
2 tis intuitu Ecclesiæ. c. 1. ❡ Quid sit testamentum, &
quid vltima voluntas; & quot sint testamentorum, &
vltimarum voluntatum genera, ducui ad tit. D. qui
testa.face.poss.

XXVII. *De successionibus ab intestato.*

NOta quartò, si clericus sine testamento decesserit, eius bona patrimonialia deferri cognatis secundum ordinem legitimæ successionis. Si verò cognatos non habuerit, eius bona Ecclesiæ vindicari. c. 1. & 12. q. 3. c. 2. & q. vlt. c. vlt.

XXVIII. *De sepulturis.*

NOta quintò, sicut bonorum defuncti siue ex testamentu siue ab intestato, ratio habetur, ita etiam corporis eius rationem haberi: quod humandum est in maiorum suorum sepulchro, nisi ipse aliam sepulturam elegerit. c. 1. & ĵ. lib. 6. c. 2. §. 1. aut nisi sit talis, vt Ecclesiasticæ sepulturæ tradi non debeat, vt paganus, Iudæus, hæreticus. ĵ. lib. 6. de hæret. c. 2. in pr. vsurarius. ĵ. lib. 6. de vsur. c. 2. & omnis excommunicatus. c. sacris. 12. sed vltimo supplicio damnatis, puram confessionem agentibus, ac digne pœnitentibus, neque communio neque Ecclesiastica sepultura est deneganda. 13. q. 2. c. quæsitum. 29. cui tamen iure ciuili non traduntur sine permissu principis. D. de cadauer. punit. l. 1.

XXIX. *De parœciis, & alienis parœcianis.*

1 NOta sextò, cùm defunctus in aliena parœcia se-
pulturam elegit, tunc ex his, quæ pro anima sua
reliquit Ecclesiæ, in qua sepeliri voluit, canonicam
portionem deberi suæ Ecclesiæ parœciali, quæ quidem
portio est quarta pars. c. cùm super. 8. nisi loci consue-
tudo aliam partem, vt tertiam, vel dimidiam definiat.
2 c. certificati. 9. ❡ Parœcia est locus vnam Ecclesiam
baptismalem, & populum ei deputatum continens.
16. q. 1. c. plures. 55. Parœcia dicitur ἀπὸ τῦ παροικεῖν:
quia parœciani (οἱ ἐγγὺς τῇ ἐκκλησίᾳ οἰκοῦντες), iuxta Eccle-
siam habitant. Alij parochiam vocant ἀπὸ τῦ παρέχειν,
quod est præbere, id est, à sacramentorum distribu-
tione; quia cuilibet sacramenta præbeotur in sua pa-
3 rœcia. ❡ Qui igitur eidem Ecclesiæ sunt deputati,
eiusdem sunt parœciæ: cæteri sunt alieni parœciani.
4 ❡ Hæc parœciarum distinctio Dionysium auctorem
habet. ṡ. de his quæ fiunt à præla. si cons. capit. c. pen. &
13. q. 1. c. Ecclesias. Hucusque de peculio clericorum.

XXX. *De decimis primitiis & oblationibus.*

1 SVperest dicendum de decimis, primitiis, & oblatio-
nibus hoc enim est vltimum ex his, quæ tit. 5. ex-
2 plicanda proposuimus. ❡ Decima est quota fructuum
vel lucri portio, Deo debita. c. parœcianos. 14. & c.
tua nobis. 26. vers. cùm Deo debita. Ideóque Laico
deberi non potest. c. ad hæc. 15. c. quamuis. 17. in fi. c.
3 prohibemus. 19. ❡ Decimarum igitur genera duo
sunt: nam aliæ sunt personales quæ ex lucro, quod quis
sua industria seu negotiatione fecit, deducuntur: aliæ
reales seu prædiales, quæ de fructibus, vt frumento,
vinis, pomis sumuntur: quia Deus in signum vniner-
salis dominij has sibi reddi præcepit. d. c. tua nobis. vers.
4 nimis profectò. ❡ Inter prædiales & personales deci-
mas differentiæ plures sunt. I. Iudæi. c. de tertis. 16.
& ĵ. de vsur. c. pen. in fi. nec non clerici regulares,
atque monachi non debent vsuras personales. 16. q. 1.
c. decimas. 48. sed prædiales, nisi speciali priuilegio sint
excepti. c. ex parte tua ad nos. 10. & ĵ. lib. 6. c. 2. §. pen.
& ĵ. de verbor. signif. c. quid per nouale. 21. quod
priuilegium non potest ab Imperatore. c. tua & infra.
25. sed tantùm à Papa concedi. d. c. ex parte tua ad nos.
& triginta annorum præscriptione amittitur. ĵ. de pri-
uileg. c. 6. II. Personales ei parœciæ debentur, in qua
quis Sacramenta percipit, quamuis alibi lucrum fa-
ctum sit. c. ad Apostolicæ. 20. vers. noueris. prædiales
verò ei debentur Ecclesiæ, in cuius territorio ipsa præ-
dia sita sunt, nisi aliud consuetudine sit introductum.
c. cùm sint homines. 18. d. c. ad Apostolicæ in fi. & ṡ.
tit. prox. c. vlt. III. Personales debentur deductis im-
pensis: prædiales autem præstantur sine deductione
impensarum. c. pastoralis. 28. vt & sine deductione
censuum, ac tributorum. c. cùm non sit. 33. Hæc dicta
sint de decimis. ❡ Primitiæ sunt primæ fructuum ob- 5
uentiones Domino offerendæ, vt cautum est Exo. 22.
quæ debentur Ecclesiæ parœciali, vt & decimæ, &
oblationes. 16. q. 1. c. doctos. 21. & c. moderamine. 23.
❡ Primitiarum autem nomine ad summum datur pars 6
quadragesima, ad minimum sexagesima: inter has duas
portiones plus aut minus datur, quantum requirit con-
suetudo, vel quantum libet ei qui soluit. c. 1. ❡ Obla- 7
tio, de qua est tertia pars huius tituli, est voluntaria &
spontanea præstatio, quam Christiani sacerdotibus
pro peccatis suis offerunt. 10. q. 1. c. quia sacerdotes. 13.
Hucusque de clericis secularibus: deinceps dicendum
de regularibus.

XXXI. *De regularibus, & transeuntibus ad religionem.*

REgulares dicuntur, qui certæ regulæ, vt religiosè, 1
& sub prælati imperio viuunt, siue in clericatu,
siue in laicatu sunt adstricti. hi si canonici sunt, cano-
nici regulares vocantur. sin minùs, monachi appel-
lantur. De illis agendum proponitur in priori rubricæ
parte, quæ est *de regularibus*: de his in posteriori par-
te, quæ est de *transeuntibus ad religionem*. Dicuntur
enim ad religionem transire, qui monachi fiunt: quan-
doquidem necesse est, vt qui monachus fit, vnam ex
probatis religionibus assumat. ĵ. de religio. domib. c.
fi. & libro 6. de voto. c. vn. vers. præsentis. Præcipuæ
autem religiones à sede Apostolica probatæ sunt qua-
tuor, Basilij, Benedicti, Augustini, & Francisci, sub
quibus militant omnes propriè religiosi, exceptis
Cartusiensibus, qui suis statutis vtuntur. Angel. de
Clauas. in verb. religiosus in pr. ❡ In hoc tractatu de 2
regularibus & monachis dissoluuntur tres quæstiones.
Prima quæstio est, quibus modis fiant regulares vel
monachi. Fiunt autem vel paterna deuotione, vel pro-
pria professione. 20. q. 1. c. monachum. 3. A patre reli-
gioni oblati impuberes, anno decimoquinto monen-
tur à prælato, inquirente, vtrùm in religione perma-
nere, an abire velint: tunc enim possunt licitè à reli-
gione recedere ac si se permansuros profiteantur, po-
stea pœnitere non possunt. d. q. c. illud. 10. Propria au-
tem professio ligat monachum, siue expressè facta sit,
siue tacitè ita vt ex sufficientibus coniecturis colliga-
tur, putà ex delatione habitus monachalis post annum
probationis. c. ex parte. 22. & c. seq. & ĵ. lib. 6. c. 1. §. 1. &
c. 2. & de vo. & voti redempti. c. vn. vers. aut per pro-
fessionem.

XXXII. *De conuersione coniugatorum.*

REligionis professio de qua proximo titulo dictum fuit, etiam à persona coniugata fieri potest. Sed hîc notetur distinctio: aut enim hoc contingit ante matrimonium consumatum & carnis commixtionẽ: aut pòst. Priori casu etiam altero inuito, alter monasterium eligere potest: remanens autem in seculo, non prohibetur ad secunda vota transire. c. 2. Posteriori casu opus est, vt vel vterque coniugum monasterio se dedicet; vel vno monasterium eligente, alter nulla malæ conuersationis suspicione vel infamiâ notatus continentiam vltrò promittat. c. 5. & c. vxoratus. 8. vtroque casu dicuntur coniugati conuerti; quoniam à vita seculari ad religiosam conuertuntur.

XXXIII. *De conuersione infidelium.*

ALia est conuersio infidelium, qui ab infidelitate ad fidem Christianam conuertuntur.

XXXIV. *De voto, & voti redemptione.*

1 SEcunda quæstio est, quomodo obligetur quis ad
religionis habitum assumendum. Obligatur voti
2 emissione. ¶ Votum est alicuius rei faciendæ vel non
3 faciendæ Deo facta pollicitatio. ¶ Diuiditur autem in
necessarium, & voluntarium. Necessarium votum dicitur, quod fit in baptismo, dum is, qui baptizatur, Satanæ & eius operibus renunciat, ac se fidelem fore, & diuina præcepta seruaturum promittit. J. q. 1. c. Spiritus sanctus. 59. §. ecce & de consecrat. dist. 4. c. prima. 72. Voluntarium votum est, quod quis sponte sua & libera voluntate facit, se ad id adstringens, ad quod ante votum non tenebatur: vt ad continendum, vel abstinendum, vel peregrinandum. 17. q. 1. c. 1. &
4 2. & 32. q. 8. c. non solùm. ¶ Hoc subdiuiditur in
simplex, quod solemnitate vacat, & solemne, quod per susceptionem sacri ordinis, vel per expressam aut tacitam probatæ religionis professionem est solemnizatum. J. qui cler. vel vouen. c. 3. & lib. 6. b. tit. c. vn.
5 ¶ Hæc vota voluntaria dicuntur ratione initij habita,
quia nemo vouere cogitur: sed semel facta obligant iure diuino. Num. c. 30. & Deut. c. 13. & Psal. 75. & iure canonico c. 7. vers. sanè. & iure ciuili. D. de pollic.
6 l. 2. ¶ Ergo necesse est hæc vota implere, exceptis cer-
tis casibus. I. Si vouens non habeat liberam voluntatem vouendi, vt si impubes voueat sine consensu parentis, vel tutoris. 20. q. 2. c. 1. & 2. II. Si sit votum turpe, ac rei illicitæ. 16. q. 4. c. in malis. 5. III. Si quis simpliciter dixerit se velle fieri monachum, nec ad aliquem vlteriorem actum processit. c. 3. & 17. q. 1. in fi. & q. 2. c. 1. IV. Si conditio, sub qua quis vouit, non sit impleta. 32. q. 8. c. non solùm in fi. V. Si ex iusta causa, & superioris auctoritate interueniente votum sit redemptum, vel mutatum. c. 1. 2. 7. c. ex multa. 9. vel dilatum. c. 5. c. quod super. 8. Absolutæ sunt quæstiones duæ de regularibus & monachis, videlicèt quibus modis fiant, & quibus modis obligentur ad regulam suscipiendam.

XXXV. *De statu monachorum, & regularium.*

1 TErtia quæstio est, quis sit status eorum, qui iam
2 monachi vel regulares facti sunt. ¶ Sciendum
est, ea, quæ ad statum pertinent, duplicem distinctionem recipere. I. Quædam sunt necessariò obseruanda, ita vt ne quidem Papa aduersus ea dispensare possit: atquæ hæc sunt tria, quæ vocantur substantialia, nempe propriæ voluntatis renuntiatio, proprietatis abdicatio, & castitatis obseruatio: alia sunt, in quibus dispensatio admittitur, vt propriæ regulæ obseruatio in vestimentis, cibo sumendo, & cæteris ad regulam pertinentibus. c. 6. II. Alia sunt communia canonicis regularibus & monachis, vt ea, quæ substantialia vocari dixi: alia sunt monachorum propria, quia regulares canonici seruiunt regulæ laxiori, ideóque facilius ad
regimen Ecclesiæ assumuntur. c. 5. ¶ Vt autem sta- 3
tus conseruetur, id est, vt regula obseruetur, iure cautum est, vt in singulis regnis siue prouinciis conuocetur commune capitulum, in quo eligantur visitatores, qui singulas abbatias eius regni siue prouinciæ, non solùm monachorum, sed etiam monialium visitent, & ea, quæ reformatione seu correctione indigent, reforment & corrigant. c. 7. & 8.

XXXVI. *De religiosis domibus, vt Episcopo sint subiectæ.*

INter cætera ad statum monachi pertinet, vt in monasterio seu claustro degat. 16. q. 1. c. placuit communi. 8. c. iuxta. 11. quod est species religiosæ domus: religiosæ enim domus vocantur, quæcumque religionis vel pietatis intuitu sunt exstructæ, vt monasteria, orphanotrophia, Xenodochia, &c. quæ omnes subiectæ sunt Episcopo, sicut hoc titulo declaratur.

XXXVII. *De capellis monachorum, & aliorum religiosorum.*

ERgo Episcopo subiectæ sunt etiam capellæ mona- 1
chorum, & aliorum religiosorum: nam hæc quo-
que sunt loca religiosa. ¶ Nota, in Ecclesiis, vbi mo- 2
nachi habitant, populum non regi à monacho, sed à Capellano, quem Episcopus cum consilio monachorum eligit. cap. 1. De regularibus & monachis hactenus.

XXXVIII. *De iure patronatus.*

QVæ deinceps explicabuntur, tam clericis secula- 1
ribus quàm regularibus; quædam etiam monachis communia sunt. Hæc autem in summa sunt tria. I. Ius patronatus. II. Ecclesiæ. III. Abstentio à negotiis
secularibus. ¶ Ius patronatus in præsentia vocatur, 2
quod aliquis siue clericus siue laicus habet in Ecclesia, quam ædificauit, vel dotauit, vel fundauit. c. nobis fuit. 25. & 16. q. 7. c. piæ mentis. 26. & ibi glo. & c.
filiis. 31. & 18 q. 2. c. 4. ¶ Huius iuris quinque sunt 3
partes. Primò patronus habet ius præsentandi instituendum ad beneficium vacans. Nota primò patronum laicum posse præsentare intra quatuor menses, Ecclesiasticum intra sex menses, licèt à laico acquisiuerit ius patronatus. J. lib. 6 c. vn. §. verùm. Nota secundò Patronum Ecclesiasticum, qui semel aliquem præsentauit, non posse variare: laicum verò posse. c. pastoralis. 29. Nota tertiò Patronũ non posse se ipsum præsentare, licèt sit clericus. c. per nostras. 26. Nota quartò, si plures sint patroni, & alij alium præsentent, eum præferri, qui maioribus iuuatur meritis, & pluriũ approbatur assensu. c. 3. nisi ita præsententur, vt Episcopus vnum ex eis eligat. Clem. 2. Si autem hoc sine scandalo fieri nequeat, Episcopus ordinabit Ecclesiam d. c. 3. quemadmodum ordinare debet, patrono intra tempus statutum neminem præsentante. c. si verò. 12. aut si quæstio de iure patronatus intra alios orta intra prædict. tẽpus nõ defi. d. c 3. in fi. & c. cùm propter 57. Nota quintò ius patronatus transire ad heredes. d. c. 3. & si plures sint heredes vnius patroni, eos in præsentatione haberi pro vno. d. Clem. 2. Nota sextò Patronum non posse alienare ius patronatus sine consensu Episcopi. c. præterea. 23. nisi id conferat in Ecclesiam,

aut

4 aut alium locum religiosum d. c. vn. in pr. ¶ Secun-
dò Patronus potest ac debet Ecclesiæ solicitudinem
gerere, si rector aliquid ea Ecclesiæ collatis defrau-
det, eum honesta conuentione compescere, aut Epi-
scopo vel iudici competenti denunciare. xvj, q. 7. c.
5 filiis. 31. & c. seq. ¶ Tertiò honor processionis, id est,
primus locus Patrono tribuitur. c. nobis fuit. 25. in fi.
¶ Quartò, si Patronus vel eius liberi ad inopiam redi-
gantur, competens vitę subsidium ab Ecclesia accipiat.
d. c. nobis fuit. in fi. & d. q. 7. c. quicúque fidelium. 30.

XXXIX. *De censibus, exactionibus, & procurationibus.*

1 QVintò fundationis tempore potest Patronus cen-
sum aliquem cum Episcopi consensu sibi reser-
uare, non aliud extra ordinem exigere. s. tit. proa. c.
2 præterea quoniam. 23. & xvj. q. 7. c. filiis. 31. ¶ Tria
hæc affinia & cognata sunt: census, exactio, procura-
tio. Census est annua pensio. ȷ. q 3. c. 4. in fi. quæ in
argumentum subiectionis præstatur. c. 2. Eius species
est cathedraticum seu synodaticum, de quo dixi suprà.
Exactio hoc loco vocatur grausmen, quod extra ordi-
nem imponitur: de quo in c. innotuit. 10. & c. ea
quæ. 12. Procuratio est exhibitio, quæ fit vel ratione
visitationis, id est visitatoribus Ecclesiarum. c. 6. c. ea
quæ. 12. vel ratione cõuentione c. quãto 16. vel ratione
consuetudinis. c. sopitæ. 14. & xviij q. 2. c. vlt. Nota hæc
grauamina debere esse moderata pro facultatib⁹ Eccle.
oneratarũ. d. c. ea quæ. & d. c. sopitæ. Dictũ est de iure
Patronat⁹, & de his quæ cũ eo cõnexioné quãdã habẽt.

XL. *De consecratione Ecclesiæ.*

1 COnsequenter dicendum de Ecclesiis, quarum tria
attributa declarabuntur, videlicèt consecratio,
2 constructio, & immunitas. ¶ Ecclesia hoc loco non
significat cœtum fidelium, sed sacras ædes, seu domum
Deo dicatam ad Sacramẽta & diuina officia celebran-
da. quæ etiam templum appellatur. de consecrat. dist.
1. in pr. Nam post cõsecrationem, quæ etiam dedicatio
dicitur, Ecclesia appellatur: ante consecrationem verò
non Ecclesia, sed basilica nominatur. s. de relig. dom.
3 c. 1. & ibi glos. & de consecrat. dist. 1. c. 1. ¶ De Ec-
clesia tria deinceps tractabuntur. I. Consecratio. II.
4 Ædificatio, vel instauratio. III. Immunitas. ¶ Con-
secratio est actus solemnis, quo aliquid Deo dicatur.
5 ¶ Consecrantur autem vel personæ, vt episcopi, & alij
diuinis ministeriis mancipati. s. de Sac. Vnct. c. vn. in
pr. & dist. 75. & Sacræ Virgines xxvij. q. 1. c. si quis
sacro. 17. vel res, vt Ecclesiæ, altaria, & vasa. de con-
secr. dist. 1. per totam. Ergo hîc agitur de consecratio-
6 ne Ecclesiæ, & altaris in Ecclesia positi. ¶ Nota primò
Ecclesiam non esse consecrandam, nisi de dote ei pro-
7 spectum sit. c. cùm sicut. 8. ¶ Nota secundò non cõ-
secrati altaria, nisi lapidea. de consecrat. dist. 1. c. alta-
8 ria si non fuerint. 29. ¶ Nota tertiò consecrationem
fieri per Episcopum. c. 2. & 3. & dist. 25. c. 1. vers. ad
Episcopum. & de consecrat. dist. 1. c. nemo Ecclesiam.
7. c. nullus presbyter missas. 13. non per inferiorem.
dist. 68. c. quamuis. 4. & de consecrat. d. dist. 1. c.
nullus presbyter in Ecclesia 23. nequidem delegante
Episcopo, quoniam ea, quę sunt ordinis, vt consecratio,
alteri mandari non possunt. c. pen. & vij. q. 1. c. pon-
9 tifices. 4. ¶ Nota quartò consecrationem nec sine
sanctorum reliquiis fieri. de consecrat. dist. 1. c. placuit
vt altaria. 24. & canon. non oportet. 27. nec sine
missa. d. dist. 1. c. 1. Vtrumque requiritur etiam in
consecratione iteranda. c. de fabrica. 22. videlicèt cum
iteranda est: nam regulariter iterari debet: sed interdũ
iteratur, vt cum Ecclesia destructa instauratur, vt in d.
c. de fabrica, & cùm polluta fuit, putà homicidio, vel
adulterio in ea perpetrato. ea. dist. c. si motum. 17. & 10
c. seq. ¶ Nota quintò hanc consecrationem non so-
lùm Dominicis, sed etiam priuatis diebus fieri posse. c.
2. Quo autem tempore clerici consecrentur, dictum
fuit. s. de tempor. ordini. Nam in præsentia tantùm
agendum fuit de consecratione Ecclesiæ, & altaris.
¶ Nota sextò altaria non solùm Vnctione chrismatis, 11
sed etiam sacerdotis benedictione consecrari. de con-
secr. dist. 1. c. altaria placuit. 30.

XLI. *De celebratione Missarum, & Sacramento Eucharistiæ, & diuinis officiis.*

NOta septimò multos esse dictæ consecrationis ef- 1
fectus. Primus effectus est, quòd in Ecclesia con-
secrata, & super altari consecrato celebrantur missæ.
de consecrat. dist. 1. Idcirco missa dicitur sacrificium
Ecclesiæ, & sacrificium altaris. s. de sum. trin. c. 1. §.
in qua. ¶ Missa autem dicitur, vel à mittendo; quia 2
Deus ad nos mittit hostiam huius sacrificij, quam nos
ad ipsum iterum per sacerdotem in sacrificio remitti-
mus: seu quia finito missæ sacrificio populus mittitur
siue dimittitur, ita vt subaudiatur cõgregatio aut con-
cio missa siue dimissa: vel à Græco verbo *μυεῖν*: vel ab
Hebraico vocabulo מסא *missat*. Ioh. Durare l. 2.
de ritib. Ecclesiast. c. 1. Franc. suarez to. 3. disputat.
74. sect. 3. ¶ Et est mysterium seu sacrificium, quod 3
fit in consecratione, oblatione, & communione corpo-
ris & sanguinis Christi, sub speciebus panis & vini, ac
repræsentatione passionis eiusdem, ad salutem fideliũ
& remissionem peccatorum. Iob. Viguerius de Sacra-
men. Eucharistiæ, ver. 11. ¶ Nota primò Missam non 4
posse celebrari, nisi à sacerdote ritè ordinato. s. de sum.
Trin. c. 1. §. in qua. & de consecrat. dist. 1. c. sicut. 9.
& ieiuno. vij. q. 1. c. nihil. 16. vers. nullus. ¶ Nota 5
secundò non posse celebrari, nisi in locis ab Episcopo
consecratis, vel vbi ipse permiserit. d. dist. 1. c. missa-
rum. 10. vbi verò non est Ecclesia, in capellis cum ta-
bula cõsecrata missas celebrare cõceditur & iter facië-
tibus si Ecclesia desit, sub dio, vel in tentoriis, si tabula
altaris consecrata ceteráque sacra ministeria ad id offi-
cium pertinentia ibi adfuerint, missarum celebratio
permittitur. d. dist c. concedimus. 28. Nota tertiò huic
Sacramento accedere multas solemnitates, quarum
nonnullæ consecrationem & oblationem præcedunt,
aliquę sequuntur: quæ tamen omnes appellatione mis-
sæ comprehendi possunt. Viguer. dicto loco. Nota
tertiò hoc esse sacrificium incruentum. Hæc de missa
pro ratione nostri instituti annotasse sufficiat. ¶ Se- 6
cundus effectus dictæ consecrationis est, quòd in Ec-
clesia consecrata præbetur fidelibus similiter ieiunis de
consecr. dist. 2. c. liquidò. 54. Sacramentum Euchari-
stiæ, de quo dixi. s. ad tit. de sacram. non iteran. §. 3.
vers. Eucharistia. ¶ Tertius effectus est celebratio di- 7
uinorum officiorum: de quibus pauca notanda. Nota
primò omnes clericos debere diuina officia celebrare
horis canonicis, quæ sunt septem nam matutini, pri-
mæ, Secundæ, Sextæ, Nonæ, Vesperi, Completorij
tempore religiosi cultus officia persoluuntur dist. 91.
c. presbyter. Si quis autem diuinis officiis non inter-
fuerit, ab Episcopo obiurgabitur. d. dist. 91. c. 1. &
eius arbitrio Ecclesiasticam sentiet disciplinam. ea. dist.
c. vlt. & si diebus solemnibus abfuerit, à communione
suspendetur. 7. q. 1. c. si quis in clero. 30. ¶ Nota se- 8
cundò festiuitates celebrari à Vespera ad Vesperam. s.
de fer. c. 1. & 2. ¶ Nota tertiò non tantùm voce canen- 9
dum esse, sed etiã corde: quia melior est quinque Psal-

morum decantatio cum cordis puritate ac serenitate ac spirituali hilaritate, quàm totius Psalterij modulatio cum anxietate cordis atque tristitia. de consecrat. dist. 5. c. non mediocriter. 24.

XLII. *De baptismo & eius effectu.*

QVartus effectus est celebratio baptismi, de quo dixi. s. ad tit. de Sacram. non iteran. §. 3. versic. baptismus. Huius Sacramenti duo effectus notentur, Primus est, quòd baptizato, licèt infans sit, remittitur peccatum originale. c. 3.

XLIII. *De presbytero non baptizato.*

ALter est, vt baptizatus possit ordinari: quia non baptizatus nõ est sacrorũ ordinũ capax. c. 1. & 3.

XLIV. *De custodia Eucharistiæ, chrismatis, & aliorum, Sacramentorum.*

QVintus consecratæ Ecclesiæ effectus est, vt in eâ Sacramenta, veluti Eucharistia & chrisma custodiuntur, vt cùm opus fuerit, in promptu sint.

XLV. *De reliquiis & veneratione sanctorum.*

1 SExtus effectus est, vt in Ecclesia reponãtur reliquiæ
sine quibus altaria non consecrantur. de consecrat.
dist. 1. c. placuit. 24. Atque his veneratio exhibetur,
ita demum si aut sint antiquæ, aut Romani pontificis
2 auctoritate approbatæ. c. 2. ¶ Septimus effectus est
veneratio, quæ in Ecclesia sanctis exhibetur. Nota
primò idem de his statui, quod de reliquiis, vt nemo si-
ne auctoritate Romani Pontificis quasi sanctus cola-
tur & veneretur. c. 1. Qui verò à Papa in numerum
sanctorum referantur, canonizari dicuntur. Nam ca-
nonizare sanctos, est canonicè & regulariter statuere,
vt aliquis sanctus honoretur pro sancto, putà solemne
officium pro eo fiat, sicut fit pro aliis sanctis qui sunt
eiusdem conditionis, vt, si canonizetur confessor, fiat
pro eo officium confessorum: si martyr, fiat pro eo of-
ficium martyrum. & sic de aliis. Innoc. in c. 1. num. 1.
3 ¶ Nota secundò hanc canonizationem fieri ob vitæ
sanctitatem, & miracula edita, secundum Innoc. ibidẽ.
Sed Hostiens. nu. 3. non tantum de vita & moribus &
miraculis à canonizando factis inquiri vult, sed etiam
an persecutionem religionis ergo sit passus.

XLVI. *De obseruatione ieiuniorum.*

1 NOta tertiò duplicem sanctorum venerationem.
Nam eorum festiuitates celebrantur, & in earum
2 festiuitatum vigiliis ieiunatur. ¶ Ieiuniũ est parsimo-
nia victus, & abstinentia ciborum, vt Innoc. definit in
3 c. 1. n. 1. ¶ Est autem multiplex ieiunium. Primum
est ieiunium secundum generalem ordinationem Ec-
clesiæ vbique & ab omnibus obseruandum, iis perso-
nis exceptis, cum quibus ex iusta causa dispensatur, pu-
tà ob impuberem vel senilem ætatem, aut morbum:
vt ieiunium quatuor temporum. dist. 76. c. 2. & de con-
secrat. dist. 5. c. quadragesima. 16. & c. seq. Secundum
est ieiunium, quod non generaliter indicitur, sed cer-
tis locis, & in certis Ecclesiis, ita vt quilibet consuetu-
dinem suæ Ecclesiæ seruare debeat: vt in vigilia D. Bar-
tholomei Apostoli. c. 2. §. de festiuitate. Tertium est
ieiunium votiuum, cùm quis ieiunare tenetur, non
propter Ecclesiæ præceptum, sed ob suum votum. c.
vlt. quia vota sunt Deo reddenda. xvij. q. 1. c. 1. Quar-
tum est ieiunium pœnitentiũ, quod confessis imponi-
tur à canone, vel à sacerdote. dist. 82. c. vlt. Quintum
est ieiunium voluntarium, cùm quis sponte sua ieiu-
nat, quò aptiorem se ad opera spiritualia reddat. d. c.
vlt. ¶ Rursus ieiunamus multis modis. Primus mo- 4
dus est, cùm semel tantùm in die cibus sumitur. tempus
autem, quo sumi debet, non est iure præscriptum, nisi
in quadragesima, & quatuor temporibus: tunc enim
omisso prandio, tantùm cenare Vesperi licèt. de consec.
dist. 1. c. solent. 48. Secundus modus est, cùm à cibis
lautioribus abstinetur. de consecr. dist. 5. c. neophy-
ti. 12. vel à cibis multum nutrimenti afferentibus, vt
ab esu carnium. dist. 4. c. vlt. Tertius modus impropriè
dictus est, cùm sobriè viuitur, quod ieiunium semper
est obseruandum. de consecr. dist. 5. c. non dico. 18. cũ
duob. sequentib. Quartus modus maximè impropriè
dictus est, cum ab iniquitatibus, & ab illicitis volupta-
tibus abstinetur. d. dist. 5. c. ieiunium. 25.

XLVII. *De purificatione post partum.*

OCtauus effectus olim erat, vt mulieres post partum ante purificationis tempus in Ecclesiam secundum legem Mosaicam non admitterentur: sed hodie statim post partum admittuntur. c. vn. De primo Ecclesiarum attributo, id est de consecratione, & de eius effectibus hactenus.

XLVIII. *De Ecclesiis ædificandis, vel reparandis.*

SEcundum Ecclesiarum attributum est constructio quæ quidem duplex est. aut enim nouæ Ecclesiæ ædificantur, aut veteres collapsæ, vel colapsuræ instaurantur seu reparantur. Nouæ ecclesiæ ædificantur ex iusta aliqua causa, vt quia Ecclesia nimis est remota. c. 3. Reparantur, cùm vetustate, vel alia de causa collabuntur, seu ruinam minantur c. 1.

XLIX. *De immunitate Ecclesiarum, cœmeterij, & rerum ad eas pertinentium.*

TErtium Ecclesiarum attributum est immunitas, 1
quæ producitur etiam ad Cœmeteria, & ad res
Ecclesiæ. ¶ Immunitas est priuilegium, quo quis à 2
necessitate munera præstandi & onera subeundi exi-
mitur: vt à tributis, aliisque exactionibus præstandis.
¶ Tot igitur sunt immunitatum genera, quot sunt one- 3
ra siue munera, à quibus obeundis liberatio præstatur.
¶ Rursus alia est immunitas personalis, quæ tribuitur 4
personæ, vt clericis: alia realis, quæ tribuitur rei, vt Ec-
clesiæ, cœmeterio, & rebus Ecclesiæ: de qua immuni-
tate hìc agitur. Realis appellatione etiam eam com-
plector, quam alij localem vocant, veluti ne reus ex Ec-
clesia extrahatur. xvij. q. 4. c. reum ad Ecclesiam. Sa-
tis dictum est de Ecclesiis.

L. *Ne clerici vel monachi secularibus negotiis se immisceant.*

EX tribus, quæ initio tituli 38. proposuimus, duo sunt absoluta, quæ tam ad clericos quàm ad monachos referuntur: sufficienter enim pro ratione nostri instituti egimus de iure Patronatus, & de Ecclesiis. tertium est, vt tam clerici quàm monachi à secularibus negotiis abstineant: siue hæc laicis sint permissa, vt mercatura, conductio, procuratio, venatio: siue prohibita, vt alea, & falsorum ponderum, vel falsarum mensurarum vsus. c. 1.

LIBER

♱	DESCENDENTES.	ADSCENDENTES.	TRANSVERSALES.					
1				2	3	4	5	6
	Filius. Filia. 1	Pater. Mater. 1	Frater. Soror. 2	Fratris vel sororis filius, filia. 3	Fratris vel sororis nepos, neptis. 4	Fratris vel sororis pronepos, proneptis. 5	Fratris vel sororis abnepos, abneptis. 6	Fratris vel sororis atnepos, atneptis. 7
2	Nepos. Neptis. 2	Auus. Auia. 2	Patruus, amita, auunculus, matertera. 3	Patruelis, amitinus, amitina. consobrinus, consobrina. 4	Patruelis, amitini, amitinæ, cōsobrini, cōsobrinæ filius, filia. 5	Patruelis, amitini, amitinæ, consobrini, cōsobrinæ, nepos, neptis. 6	Patruelis, amitini, amitinæ cōsobrini, consobrinæ, pronepos, proneptis. 7	Patruelis, amitini, amitinæ, consobrini. cōsobrinæ, abnepos, abneptis. 8
3	Pronepos. Proneptis. 3	Proauus. Proauia. 3	Patruus, amita, auunculus, matertera magni. 4	Propius sobrino, vel sobrinâ. 5	Sobrinus. Sobrina. 6	Sobrini vel sobrinæ filius, filia. 7	Sobrini, vel sobrinæ nepos, neptis. 8	Sobrini vel sobrinæ pronepos, proneptis. 9
4	Abnepos. Abneptis. 4	Abauus. Abauia. 4	Propatruus. proamita, proauunculus, promatertera. 5	Propatrui, proamitæ, proauunculi, promaterteræ filius, filia. 6	Propatrui, proamitę, proauunculi, promaterteræ nepos, neptis. 7	Propatrui, pro amitę. proauunculi, promaterteræ, pronepos, proneptis. 8	Propatrui, proamitæ, proauūculi, promaterteræ abnepos, abneptis. 9	Propatrui, proamitæ, proauūculi, promaterteræ atnepos, atneptis. 10
5	Atnepos. Atneptis. 5	Atauus. Atauia. 5	Abpatruus, abamita, abauunculus, abmatertera. 6	Abpatrui, abamitę, abauunculi, abmaterteræ filius, filia. 7	Abpatrui, abamitę, abauunculi, abmaterteræ nepos, neptis. 8	Abpatrui, abamitę. abauunculi, abmaterteræ pronepos, proneptis. 9	Abpatrui, abamitæ. abauūculi, abmaterteræ abnepos, abneptis. 10	Abpatrui, abamitæ, abauunculi, abmatertерę atnepos, atneptis. 11
6	Trinepos. Trineptis. 6	Tritauus. Tritauia. 6	Atpatruus, atamita, atauunculus, atmatertera. 7	Atpatrui. atamitæ, atauunculi, atmaterteræ filius, filia. 8	Atpatrui, atamitæ, atauunculi, atmaterteræ nepos, neptis. 9	Atpatrui, atamitæ, atauunculi, atmaterteræ pronepos, proneptis. 10	Atpatrui, atamitæ, atauunculi, atmaterteræ abnepos, abneptis. 11	Atpatrui, atamitæ, atauunculi, atmaterterę atnepos, atneptis. 12

LIBER IV.

Tit. I. *De sponsalibus & matrimoniis.*

1 PRoximus liber clericis & monachis dicatus fuit: hoc autem libro agitur de sponsalibus, & matrimoniis, quæ sunt
2 laicorum propria. ¶ Sponsalia sunt futurarum nuptiarum promissio. 30. q. 5. c.
nostrates. 5. & D. de sponsal. l. 1. Quæ definitio si vera est, omnia sponsalia in futurum tempus conferuntur. Quod autem vulgò dicitur, alia esse sponsalia per verba de præsenti; alia per verba de futuro, sic accipi debet, vt ea, quæ per verba in præsens collata fiunt, matrimonium constituant, & impropriè ac barbarè sponsalia vocentur sicut notaui ad rubricam. D. de sponsalib.
3 ¶ Matrimonium, quod & nuptiarum vocabulo significatur, est viri & mulieris coniunctio, indiuiduam vitæ consuetudinem continens. 27. q. 2. in pr. & D. de
4 ri. nupt. l. 1. ¶ Verumque vocabulum à muliere deducitur, non à viro. Nuptiæ namque dicuntur: quia puellæ caput suum obnubebant, id est, tegebant pudoris causâ. 30. q. 5. c. nec illud. 8. Rursus dicitur matrimonium, non patrimonium: propterea quòd in liberorum procreatione atque educatione plus videtur mater præstare, quam pater: cùm filius matri sit ante partum onerosus, in partu dolorosus, post partum laboriosus. ꝫ. de conuers. infidel. cap. 2. vers. ad quod illa.
5 ¶ Matrimonij diuisiones tres notentur. I. Vel est initiatum, vel perfectum, quod & ratum dicitur. Initiatur consensu: perficitur copula carnali. d. q. 2. c. statutum.
34. §. apparet. & cann. seqq. II. Aliud est legitimum, non ratum; quod inter infideles contrahitur, moribus aut legibus comprobatum: aliud ratum, non legitimum, quod inter fideles solo affectu sine legitimis solemnitatibus contrahitur: aliud legitimum & ratum, quod fideles seruatis seruandis contrahunt. 28. q. 1. c. vlt. §. item illud. III. Aut sunt primæ, aut secundæ nuptiæ. ꝫ. de secund. nupt. Secundarum appellatione intellige etiam tertias, & quartas, & vlteriores,
6 vt docui ad tit. C de secund. nupt. ¶ Matrimonium à Deo institutum est procreandorum liberorum, & propagandi humani generis causâ. 31. q. 1. c. pen. &
7 32. q. 2. in pr. ¶ De sponsalib. & matrimoniis duæ quæstiones practicæ in Decretalib. dissoluuntur. I. An
8 valeant. II. Si valeant, qui sint eorũ effectus. ¶ Quod ad priorem quæstionem attinet, vt matrimonium valeat, abesse oportet omnia matrimoniorum vitia, de quib. in titulis sequentibus differetur.

II. *De desponsatione impuberum.*

1 PRimum vitium spectatur in ætate contrahentium, nam impuberes non possunt contrahere matrimonium. c. attestationes. 10. Possunt tamen sponsalia contrahere post annum ætatis septimum. cap. 4. Idcirco desponsatio per verba de præsenti inter impuberes facta, non facit matrimonium, sed sponsalia c. vlt.
2 ¶ Puberes iudicantur iure canonico ex habitu corporis, id est, ex aptitudine ad liberos procreandos. c. 3. iure autem ciuili ex ætate, id est, masculi maiores quatuordecim, fœminæ maiores duodecim annis. C. quan. tut. vel curat. esse desi. l. vlt. & instit. quib. mod. tut.
3 finit. in pr. ¶ Desponsatio in hac & seq. rubr. & aliis locis est verbum cõmune sponsalibus & nuptiis si quidem desponsatio per verba de futuro facit sponsalia, veluti, *Ego te in vxorem accipiam*: desponsatio autem per verba de præsenti facit matrimonium, veluti, *Ego te in vxorem accipio.*

III. *De clandestina desponsatione.*

SEcundum vitium est, si desponsatio clam. id est, non in Ecclesiæ conspectu fiat. c. 2. & 3. in pr. Sed quia hoc vitium substantiam matrimonij non attingit, desponsatio clandestina valet, si aut probetur c. 1. aut per eos qui clam contraxerunt, publicetur. c. 2.

IV. *De sponsa duorum.*

TErtium vitium est, si vna duobus, aut duæ vni desponseotur. Prior autem desponsatio posteriori præualet: nisi prior facta sit per verba de futuro, nec sit per carnalem copulam confirmata: Posterior autem facta sit per verba de præsenti. c. 1. 2. 3. & vlt. & ꝫ. de sponsal. & matrim. c. veniens. 15. c. sicut. 22. & c. pen.

V. *De conditionibus appositis in desponsatione, vel in aliis contractibus.*

QVartum vitium est, si conditio desponsationi adiecta defecerit: tunc enim desponsatio non tenet. 1
c. 3. & 5. nisi aut sit talis conditio, quæ pro non adiecta habeatur, ideóque non vitiet contractum, sed vitietur. c. 1 & vlt. aut sequenti consensu de præsenti, carnis de commixtione intelligantur contrahentes à conditione
recessisse. d. c. 3. & c. pen. ¶ Nota primò eãdem esse ra- 2
tionem aliorum contractuũ. c. 2. & 4. ¶ Nota secundò 3
conditiones, quæ contra substantiam matrimonij apponuntur, non haberi pro non adiectis, sed vitiare contractum, veluti, *Contraho tecum, si generationem prolis euites:* vel, *si pro quæstu te tradas adulterandam.* c. vlt.

VI. *Qui clerici vel vouentes matrimonium contrahere non possunt.*

QVintum vitium est, si clericus, aut alius qui castitatem vouit, matrimonium contrahet. In vtroque tamen adhibetur distinctio. Nam clericis, qui sunt in maioribus, id est, in sacris ordinibus constituti, omnino continentia imperatur, & matrimonium interdicitur: qui verò sunt in minoribus ordinibus positi, rectè matrimonium contrahunt. dist. 27. & 32. sic tamen, vt non solùm ad sacros ordines adspirare nequeant, sed etiam si quæ beneficia obtineant, iis priuentur. ꝫ. de cleric. coniug. c. 1. 3. & pen. Item voti solemnis emissio impedit matrimonium contrahendum, ac dirimit contractum: votum autem simplex impedit matrimonium contrahendum, sed non dirimit contractum: huic tamen qui matrimonium contrahendo, fecit votum simplex irritum, pœnitentia imponitur. c. 3. & sequentibus.

VII. *De eo qui duxit in matrimonium, quam polluit per adulterium.*

SExtum vitium est, si quis eam vxorem ducat, cum qua adulterium commiserat. Hoc casu matrimonium iure ciuili indistinctè non valet. D. de reb. dubi. l. Claudius. 13. & No. 134. ca. 12. sed iure Pontificio matrimonium inter has personas tenet, si modò neutra contra vitam primæ vxoris machinata sit, nec prima vxore superstite fidem de matrimonio contrahendo sibi inuicem dederint. quòd si horum alterutrũ interuenerit, matrimonium non valet. c. 3. & 6. Quid si quis viuente legitima vxore aliam duxerit, vel cum ea sponsalia contraxerit? Aut hæc sciebat illum habere vxorem, aut ignorabat: & viua prima vxore aut ab eius

XIV. *De conſanguinitate, & affinitate.*

1 DIctum eſt de affinitate ſuperueniente, id eſt, poſt ſponſalia vel matrimonium contracta: iam dicamus de antecedente conſanguinitate, & antecedente affinitate. de quibus cùm tria ſint exponenda, videlicèt definitio, diuiſio, & nuptiarum prohibitio; quoniam definitio ex ſuprà dictis patet, reliqua duo nunc perſe-
2 quemur. ¶ Conſanguinitatis diuiſio eſt multiplex. I. Vel eſt per maſculos, vel per fœminas: vtraque autem cognatos facit, ſed qui per maſculos iunguntur, ſunt etiam adgnati, niſi per capitis deminutionem agnatio ſublata ſit. II. Aut ſpectatur inter adſcendentes & deſcendentes, id eſt, parentes & liberos: aut inter tranſuerſales ſeu collaterales, vt fratres, vel conſobrinos. III. Vel eſt primi, vel ſecundi, vel vlterioris gradus. Regulæ autem, quibus gradus cognationum dignoſcuntur, aliter concipiuntur in iure ciuili, aliter in iure canonico. nam ius ciuile reſpicit ad generationes, ius autem canonicum ad perſonas generatas, & ad loca, quibus hæ perſonæ in graduum deſcriptione collocantur. Exempli gratia, fratres iure ciuili ſunt in ſecundo gradu, quia inter duos fratres duæ generationes ſunt interiectæ; quando quidem ideo ſunt inter ſe coniuncti; quia ſunt ambo ab eodem patre vel eadem matre geniti: iure autẽ canonico ſunt in primo gradu: quia in graduum typo, quem arborem appellant, æquè propinquus eſt frater fratri, ac pater filio: quamuis pater ſuprà filium, frater verò ad latus collocetur. quapropter vt pater eſt in primo adſcendentium gradu, ita frater eſt in primo tranſuerſalium gradu, itaque de gradibus vna eſt regula ciuilis: Tot gradibus duæ perſonæ inter ſe diſtant, quot ſunt inter eas generationes interiectæ. Regulæ verò Canonicæ ſunt tres. I. Inter adſcendentes & deſcendentes, quot ſunt perſonæ, vnâ demptâ, tot ſunt gradus. II. In tranſuerſalibus in linea æquali (id eſt, qui æque diſtant à communi parente) quoto gradu alteruter diſtat à communi parẽte, eodem diſtat inter ſe. III. In tranſuerſalibus in linea inæquali (id eſt quorum alter propinquior eſt communi parenti, alter remotior) quoto gradu remotior diſtat à communi parente, eodem diſtat ab altero tranſuerſali. ¶ Hæ iuris Canonici regulæ ad vulgatam graduum deſcriptionem, & ad diagramma, quod in Epitome Iuris poſui ſunt accommodatæ. Sed neſcio, an commodior, dilucidior, & vberior ſit ſequens tabula quadrangularis.

Hic ponatur deſcriptio graduum cognationis.

¶ Vt perfectè hanc tabellam intelligas, tria notare
3 oportet. primùm, quo ordine cognatorũ perſonæ collocentur: deinde, quomodo gradus numerentur: poſtremò, quæ perſonæ inter ſe referantur: nam cognatio eſt in categoria relationis, & omnis cognatus ad cognatum refertur, vt pater ad filium, filius ad patrem, frater ad fratrem. ¶ Quod ad primum attinet, in pri-
4 ma colũna, quæ eſt deſcendentiũ, ſemper deſcendendo à patribus ad filios progredimur. nam qui ſunt in ſecunda cellula, ſunt filij eorum qui ſunt in prima: & qui ſunt in tertia, ſunt filij eorum qui ſunt in ſecunda: & ita deinceps. E contrario in ſecunda colũna, quæ adſcendentium eſt, deſcendendo adſcendimus, id eſt, à liberis ad parentes ordine ſeruato progredimur: adeo vt qui ſunt in prima cellula ſecundæ columnæ, ſint filij eorũ qui ſunt in ſecunda cellula eiuſdẽ columnæ: & qui ſunt in ſecunda, ſint filij eorũ qui ſunt in tertia: & ita deinceps. In reliquis columnis, quæ ſunt tranſuerſaliũ, nec adſcendendum, nec deſcendendũ eſt, ſed per tranſuerſum progredi oportet: ſemper enim in proximè ſequẽti cellula ponuntur filij eorum qui ſunt in cellula præcedenti. ſpectandæ ſunt igitur colũnæ, nõ vt antea erectæ, ſed tranſuerſæ: & ſecundũ hanc inſpectionem, qui ſunt in tertia cellula, ſunt filij eorũ qui ſunt in ſecunda: & qui ſunt in quarta, ſunt filij eorũ qui ſunt in tertia: & ita deinceps in tota colũna. eadẽ ratio eſt aliarũ tranſuerſarum columnarum. ¶ Iam dicendum de gradibus 5
Quamuis præcipuus ſcopus ſit repræſentare in hac tabula gradus ſecundum ius canonicum: tamen libuit etiã ius ciuile adiungere, quò facilius hæc iura inter ſe conferri poſſint. Quod ad ius canonicum ſpectat, vides in hac tabella eſſe ſex gnomones craſſioribus lineis terminatos, quibus ſex cognatorũ gradus continentur. nam primus gnomon eos cõplectitur, qui ſunt in primo gradu: ſecundus eos, qui ſunt in ſecũdo: tertius eos, qui ſunt in tertio: & ita deinceps. Primus autem gradus notatur in angulo externo primi gnomonis: ſecũdus & cæteri bis notantur, id eſt, in vtraque gnomonũ parte Extrema, videlicèt in ſuperiori, & in ſiniſtra tabellæ parte. Ciuiles autẽ grad⁹ perſonis cognatorũ in ſingulis cellulis ſubiciuntur. Exẽpli causâ, nepos eſt in ſecũdo gradu computatione canonica, quia eſt in ſecundo gnomone, & cõputatione ciuili, quia ei ſubiicitur nota gradus 2. Sobrinus iure canonico eſt in tertio gradu, quia eſt in tertio gnomone: iure ciuili in ſexto, vt indicat hæc nota, 6, ſubſcripta in eadẽ cellula. Quòd ſi vis rationẽ graduũ intelligere, ac per te diſtinguere, etiamſi in tabulla notati non eſſent: iure canonico facilis eſt ſupputatio, quia numerandi ſunt gnomones vt ex dictis patet. iure autem ciuili ſemper generata perſona gradum adiicit, vt ſcribit imperator in §. hacten. Inſtit. de gradib. cognat. Ergo in prima deſcendentium & in ſecunda adſcendentium columna ſi deſcẽdendo perſonas numeres, gradum habebis: nã qui ſunt in ſuprema cellula, ſunt in primo gradu: qui in ſecunda, in ſecũdo: & ita deinceps in cellulis inferioribus numerus graduũ augetur. Sic filius, & pater ſunt in primo gradu: quia ſunt in primis cellulis: nepos, & auus ſunt in ſecundo gradu, quia ſunt in ſecundis cellulis, idem de cæteris liberis, & parentibus intelligendũ. Quod verò ad tranſuerſales pertinet, progrediendum, vt antea monui, per tranſuerſum: & ita ſunt computandæ cellulæ, facto initio à cellula adſcendentium. Verbi gratià, in prima tranſuerſa columna, quia pater eſt in primo gradu, frater, qui eſt in ſequenti cellula, eſt in ſecundo grãdu: ſequens cellula continet patruum in tertio: deinceps ponitur patruelis in quarto, filij patruelis in quintò, &c. Eadem eſt omnium aliorum tranſuerſaliũ ratio. ¶ Su- 6
pereſt, vt de relatione dicam. Duplex eſt hîc relatio: altera inter adſcendentes & deſcendentes: altera inter tranſuerſales: vtraque autem ſemper eſt inter perſonas eiuſdem gradus, ſiue ius ciuile, ſiue pontificiũ ſpectes: nec aliter fit inter cognatos relatio. Itaque vt ſint in eodẽ gradu canonico, ſũt in eodem gnomone: & vt ſint in eodẽ gradu ciuili, habẽt eandẽ notã Arithmeticã (vulgò cifram appellãt) ſubiectam. Proinde qui ſunt in gnomonum angulis in ſua cellula relatum habẽt, quia non eſt alia cellula in eodẽ gnomone continens eandẽ cifrã. Sic frater & ſoror inter ſe referuntur, & cõſobrini inter ſe, & ſobrini inter ſe. & ita de cæteris angularibus dicendum. Extra angulos in quolibet gnomone ſunt duæ cellulæ eâdem notâ inſignitæ: vt in ſecundo gnomone nepos refertur ad auum, quia vterque eſt in ſecundo gradu ciuili: patruus refertur ad filium fratris, quia vterq; eſt in tertio gradu ciuili. in tertio gnomone inter ſe referuntur pronepos & proauus, quia ambo ſunt in tertio gradu ciuili: item patruus magnus, & fratris nepos inter ſe referuntur, quia ambo ſunt in quarto ciuili

ro ciuili gradu: & similiter propiùs fobrino refertur ad filium patruelis, quia vtrique funt in quinto gradu ciuili. Idem in cæteris omnibus obtinet. Generaliter de relatione nota fexus rationem in perfonis inter fe relatis non haberi:in perfonis autem, per quas relatæ perfonæ coniunguntur, interdum haberi. Exempli caufa, pater æquè refertur ad filiū, & ad filiam & filius æquè ad patrem & ad matrem:& patruus æquè ad fratris filium, & filiam:non tamen refertur patruus ad fororis filium, vel filiam; fed hoc refpectu vocatur auunculus: quia Latina lingua inter patruū & auunculum diftinctionem ponit. etfi vtrumque Græci promifcuè θεῖον appellant. Inftit. de gradib. cognat. § fecundo gradu.

7 ¶ Affinitatis diuifiones tres notentur. I. Alij affines locum parentum obtinēt, vt vitricus, nouerca, focer, focrus: alij liberorū, vt priuignus, priuigna, gener, nurus: alij tranfuerfalium, vt fratria, fororius, leuir, glos, id eft, fratris vxor, fororis maritus, viri vel vxoris frater, viri vel vxoris foror. D. eod. l. 4. §. & quidem. & §. feq. & Inftit. de nupt. §. affinitatis. & §. feq. I I. Etfi affinitatis gradus iure ciuili nulli funt. d. l. 4. §. gradus: (quia cùm graduum caufa fit generatio, quæ inter affines confiderari non poteft, certè in affinibus gradus conftitui non poffunt) tamen iure pontificio rectè gradus ponuntur etiā inter affines noua & Theologica ratione quia cùm coniuges fint vna caro, quoto confanguinitatis gradu eft mihi Titius vel Titia, rectè eodem gradu affinitatis cenfentur mihi effe vxor Titij, vel maritus Titiæ. I I I. Affinitatis tria funt genera: & quam rationem habet primum genus affinitatis ad confanguinitatem, eandem habet fecundum affinitatis genus ad primum, & tertium ad fecundum. Nam perfonæ per nuptias fiue coitum adiectio neceffitudinem mutat. Primum igitur genus affinitatis contrahitur per vnam perfonam, fecundum per duas, tertium per tres, exemplis res fiet perfpicua. Frater meus eft mihi confanguineus: hic fi Mæuiam vxorem ducat, Mæuia eft mihi affinis in primo genere affinitatis. finge, mortuo fratre meo, Mæuiam nubere Titio: Titius eft mihi affinis in fecundo affinitatis genere pone, Mæuiā defuncta, Titium copulari cum Caia: hæc mihi affinis in tertio genere dicetur. Duæ autem duorum confanguineorum vxores, vel duo duarum confanguinearum mariti, vel confanguinei vxor & confanguineæ maritus, funt inter fe affines in fecundo genere. Denique coniux noftri confanguinei vel confanguineæ, eft nobis affinis in primo genere: coniux autem perfonæ affinis in primo genere eft affinis in fecundo genere, & coniux perfonæ affinis in fecundo genere, eft affinis in tertio genere. 14.

8 ¶ His expofitis iam de nuptiarum prohibitione, quæ ex confanguinitate vel affinitate fumitur, regulas quafdam fubnciamus. I. Inter parentes & liberos, & inter affines qui parentum & liberorū loco inter fe funt, nuptiæ indiftinctè prohibētur vtroque iure, tam ciuili, quàm canonico. Inftit. de nupt. §. ergo non omnes, & §. affinitatis. & §. feq. & D. de gradib. l. 4. §. hos itaque etiam in fecundo genere affinitatis, vt eft iure ciuili expreffum in l. vxorem. 15. D. de rito nupt. nec reperitur iure Pontificio correctum: quia perfpicuum eft, c. pen. huius tituli, quod nuptiarum prohibitionem tollit in fecundo ac tertio affinitatis genere, tantùm loqui de tranfuerfalibus. Quocirca puto manere ius antiquum in adfcendentibus & defcendentibus: confequenter inter has perfonas prohiberi nuptias etiam in tertio genere affinitatis, vt mihi videtur publicæ honeftati confentaneum. II. Inter confanguineos tranfuerfales nuptiarum prohibitio iure Canonico quatuor gradibus terminatur. d. c. pen. proinde confobrinus & confobrina, qui hoc iure funt in fecundo gradu, non poffunt inter fe copulari. XXXV. queft. 5. c. quædam. 20. licèt iure ciuili, quo iure funt in quarto gradu, coniungi poffint. C. de nupt. leg. celebrandis. 19. & Inftit. eodem §. duorum. Ius enim ciuile, quod ad tranfuerfales attinet, nuptias in fecundo & in tertio gradibus ciuiliter computatis indiftinctè prohibet, vt inter fratrem & fororem, inter patruum & fratris filiam: in quarto autem gradu diftinguit, ita vt fi fint in linea inæquali, vt patruus magnus & fratris neptis, nuptiæ prohibeantur, quia parentum & liberorum loco funt. Si verò fint in linea æquali, vt confobrini, nuptiæ permittantur. Inftit. eodem. §. inter eas. cum tribus §§. feqq. III. Inter affines, qui tranfuerfalium loco funt, iure Canonico nuptiæ prohibentur in primo affinitatis genere, hifdem gradibus, quibus inter confanguineos vetitæ funt: in fecundo autem & tertio genere permittuntur, c. pen. Iure ciuili idem dicendum puto: vt fcilicèt quibus gradibus inter cognatos nuptiæ prohibitæ funt, hifdem gradibus fint illicitæ etiam inter affines, vt eum fratris vidua, quem folum cafum in iure ciuili expreffum reperio. C. de nupt. leg. pen. & vlt.

XV. *De frigidis & maleficiatis, & impotentia coeundi.* 1

DEcimum nuptiarum vitium eft frigiditas vel maleficiatus, & omnino impotentia coëundi, hæc enim impotentia eft multiplex. I. Aut eft naturalis, aut accidentaria. II. Vel eft propter defectum manifeftum, vel propter occultum. Manifeftus defectus eft, cùm aliquod membrum ad generationem neceffarium deeft. Occultum eft, vt naturalis frigiditas, & accidentarius maleficiatus. III. Vel vitium eft matrimonio vetuftius, vel poft matrimonium contractum non confummatum, vel poft matrimonium confummatum. IV. Aut eft vitium quod ope medicorum fanari facile poteft, aut fine vitæ periculo fanari nequit, aut eft omnino infanabile. ¶ His diuifionibus 2 pofitis, notentur fequentes regulæ. I. Vitium fuperueniens non dirimit matrimonium antea confumatū. c. pen. & 33 q. 1. c. requifiti. II. Vitium antecedēs impedit matrimoniū contrahendū, nifi quis fciens, prudens cum impotente contrahat. c. 4. III. Si de impotentia coëundi conftet, matrimonium nondum confommatum ftatim feparatur. c. 5. nifi ope medicorum fanari facilè poffit. c. 3. IV. Si poft contractum matrimonium dubitetur de impotentia coëundi, coniuges per triennium cohabitare, & operam carnali copulæ dare iubentur: quo tempore peracto, fi de impotentia coëundi per ipforum coniugum & feptem propinquorum iuramentum conftet, matrimonium foluitur. c. 5. & c. vlt.

XVI. *De matrimonio contracto contra interdictum Ecclefiæ.*

VNdecimum vitium eft, fi cōtra Ecclefiæ feu iudicis Ecclefiaftici interdictum nuptiæ celebratæ fint. Hoc cafu matrimonium, quamuis rectè contractū non fit, tamen, nifi iufta dirempitionis caufa fubfit, non dirimitur, fed inobedientibus pœnitentia imponitur. Finge, cùm quidam dicerentur effe cognati in gradu prohibito, iudicem veruiffe ne nuptiis iungerētur donec de cognationis impedimento cognitum & pronūciatum effet: hos tamē contra dictam prohibitionem nuptias

nuptias celebrasse: certè siue sint, siue non sint in gradu prohibito cognati, pœnitentiam subibunt: matrimonium verò ita demum dissoluetur, si cognati in gradu prohibito deprehendantur. c. 1. & 2. Perpurgata est prima de matrimonio quæstio an valeat.

XVII. *Qui filij sint legitimi.*

1 SEquitur secunda quæstio, qui sint matrimonij ef-
2 fectus. ¶ Primus effectus est, quòd filij sunt legiti-
mi. ¶ Nota primò filios nasci vel ante matrimonium,
vel stante matrimonio, vel post illud dissolutum. Pri-
mò casu non nascuntur legitimi, sed legitimantur per
subsequens matrimonium, dummodò eo tempore, quo
procreati sunt, nuptiæ inter eorum parentes celebrari
potuissent. c. 1. & 6. & C. de natural. lib. l. cùm quis.
10. & l. seq. & Inst. eo. §. vlt. Secundo casu legitimi
sunt, etiamsi matrimonium sit clandestinum, dummo-
dò postea sit ab Ecclesia approbatum. c. quod nobis.
9. Idem dicendum, si matrimonium iure non valeat,
dummodò alterutro coniuge impedimentum igno-
rante contractum sit in facie Ecclesiæ. c. peruenit. 11.
& c. pen. Idem dicendum, si liberi suscepti sint ex pa-
rentibus infidelibus, qui contraxerunt in gradu suis le-
gibus permisso, lege autem Canonica prohibito. c. vlt.
Tertio casu ita demum sunt legitimi, si concepti sint
4 tempore matrimonij. c. 2. ¶ Nota secundò tria esse
legitimationum genera, videlicèt per subsequens ma-
trimonium, per oblationem curiæ, & per rescriptum
principis: quæ exposui in Analysi Instit. ad §. vlt. de
nuptiis.

XVIII. *Qui matrimonium accusare possint, vel contra illud testificari.*

SEcundus effectus est, quòd coniuges simul habitare, & alter alteri matrimoniale debitum reddere tenetur. Hic effectus tollitur vel ante, vel post consummatum matrimonium: & vel sublato, vel manente matrimonio. Ecce enim, si matrimonio nondum consummato, vel ambo coniuges, vel alteruter, etiam altero inscio vel inuito, ad religionem transire velit, omnino matrimonium tollitur. 5. de conuers. coniug. c. 2. & c. ex parte tua. 14. vers. nos tamen. Si verò inter infideles matrimonium contractum sit, licèt copula secuta fuerit; tamen si alter ad fidem transierit, alter autem, qui in infidelitate mansit, vel nullo modo, vel non sine blasphemia diuini nominis, vel vt fidelem ad peccatum mortale pertrahat, cum eo morari velit: fidelis diuortium facere, & ad alias nuptias transire potest. c. quanto. 7. Ob spiritualem autem, vel carnalem fornicationem, fit tantùm thori separatio, ita vt coniugium nihilominùs maneat. c. 2. & xxvij. q. 2. c. quod autem. 29. §. ecce. & xxxij. q. 7. c. 1. & 2. Hæc autem thori separatio non admittitur, nisi præcedente Ecclesiæ iudicio. 7. tit. prox. c. 3. Opus igitur est, vt in primis matrimonium accusetur, & causa diuortij legitimè probetur, vt sententia rectè ferri possit. Quocirca qui matrimonium accusare, vel contra illud testificari possint, hic titulus explanat: quia sunt hîc quædam specialia, vt quia ab accusando repellitur mulier, quæ per vim desponsata, postea non inuita cognita fuit. c. 4. & is qui denunciati matrimonij tempore tacuit. c. 6. Item consanguinei & parentes in causa matrimoniali testificari possunt. c. 3.

XIX. *De diuortiis.*

PRobato matrimonij impedimento seu vitio, diuortium conceditur: quo aut matrimonium, aut vsus matrimonij tollitur, vt superiori tit. docui. lege etiam, quæ notaui ad hunc titulum in Digestis.

XX. *De donationibus inter virum & vxorem, & de dote post diuortium restituenda.*

TErtius effectus est, vt simplex donatio inter virum 1
& vxorem regulariter non valeat: donatio verò
propter nuptias à viro in mulierem collata valeat, sed
soluto matrimonio ad virum redeat. c. pen. ¶ Quar- 2
tus effectus est, vt dos valeat. D. de iur. dot. l. 3. sed si-
militer reddi post solutum matrimonium mulieri de-
bet. d. c. pen. quamquam interdum etiam stante ma-
trimonio redditur, vt quia vir ad inopiam vergit C. de
iu. dot. l. vbi. 29. interdum mulier dotem perdit, vt
propter commissum adulterium c. 4.

XXI. *De secundis nuptiis.*

EXpositi sunt effectus omnibus nuptiis communes. præter quos sunt alij quidam effectus secundarum nuptiarum proprij: veluti ne eis benedicatur. c. 1. & 3. & ne is, qui secundas nuptias contraxit, ad dignitates Ecclesiasticas adspirare ampliùs possit. 5. de bigam. c. 3. & vt nubens intra annum luctus, iure ciuili notetur infamia. C. de nupt. l. 1. sed hæc infamia per c. pen. & c. vlt. aboletur.

LIBER V.

Tit. I. *De accusationibus, inquisitionibus, & denunciationibus.*

POstquàm libro tertio clericorum & mo- 1
nachorum, ac libro quarto laicorum pro-
pria enarrata sunt, superest, vt de clerico-
rum & laicorum delictis & iudiciis cri-
minalibus agatur. ¶ Hic tractatus est 2
tripertitus. in prima parte agitur de delictis in iudicium
deducendis: in secunda de variis delictorum generibus:
in tertia de effectibus delictorum. ¶ Quod ad primam 3
partem attinet, tribus modis delicta in iudicium dedu-
cuntur, vt delinquentes puniantur, nimirum accusatio-
ne, inquisitione, & denunciatione. c. qualiter. 24. vers.
contra quos. ¶ Accusare est delinquentem ad iudicem 4
deferre, & criminis probādi onus in se recipere, vt cri-
mine probato reus puniatur, non probato accusator
eandem pœnam subeat, quam reus conuictus subisset.
¶ Ac debet accusatio in scriptis proponi ita vt libello 5
accusator subscribat, subiiciens se pœnæ talionis, nisi
crimen probauerit. ij. q. 3. c. 2. & 3. & q. 8. ¶ Inqui- 6
sitio est, cùm iudex ex officio, nemine accusante, di-
quirit, an aliquis deliquerit, vel quis delictum admise-
rit. ¶ Est autem triplex inquisitio. I. Omnino gene- 7
ralis, vt cùm præses inquirit, an in sua prouincia sint
homines facinorosi. D. de offic. præsid. l. congruit. 13.
in pr. II. Omnino specialis, qua contra certam perso-
nam de certo crimine inquiritur. d. c. qualiter. & C. de
accusat. l. 7. III. Partim generalis, partim specialis vt

cùm Titio occiſo, iudex inquirit quis eum occiderit.
8 ¶ Denunciatio eſt criminis ac delinquentis delatio ad
iudicem ſine ioſcriptione, & ſine onere criminis pro-
bandi, pruiode ſine metu pœnæ talioois c. ſuper his. 16.
taoiùm enim denuncians debet iurare de calomoia, &
nominare teſtes criminis cooſcios, vt notaui in Epit.
9 iotis. diſpot. 30. ¶ vbi etiam expoſui differentiam io-
ter ius ciuile & ius canonicum, quòd illo certæ tantùm
perſonæ publicæ, hoc autem iure omoes denuociare
10 poſſunt. ¶ Hæc intellige de denunciatione iudiciali,
de qua agitur etiam in l. 6. §. pen. D. ad Turpit. & l.
7. C. de accuſat. Alia eſt deounciatio Chriſtiaua ſiue
Euangelica, quæ fit ad emendationem & booum ani-
mæ, vt cùm mulier occultum mariti adulterium ſacer-
doti denunciat. ij q. 1. c. ſi peccauerit. 18. & xxxij. q.
5. c. vlt. Alia eſt denunciatio canonica, ad impediendu,
ne quid illicitum fiat: velut ſi quis denuociet eos, qui
matrimonium contrahere volunt, eſſe in gradu prohi-
bito. ȷ̃. de ſponſal. c. cùm in tua. 27. & de deſponſ. im-
pub. c. ad diſſoluendum. 13. & de claudeſt. deſpool. c.
11 vlt. ¶ Nota, quòd accuſationem legitima debet præ-
cedere ioſcriptio, qua accuſator ſe ſubiicit pœnæ talio-
nis oiſi crimen peregerit: denunciationem charitatiua
monitio, vt denonciandus ſe corrigere poſſit, antequã
denuncietur: ioquiſitiooem clamoſa inſinuatio, ne te-
mere in aliquem innocentem inquiratur, qui de crimi-
ne oon ſit diffamatus. d. c. qualiter. 24. in fi. Hæc dicta
ſint de accuſatione, inquiſitione, & denuociatione.

II. *De calumniatoribus.*

1 SEquitur, vt varia criminum ſeu delictorum genera
explicemus. Eſt autem crimen vel proprium accu-
ſatoris ſeu deferentis crimen, vel proprium accuſati
ſiue denonciati, vel vtrique commune. Accuſatoris
& denuociantis proprium delictum eſt calumnia.
2 ¶ Calumniator accipitur tribus modis, quos expoſui.
D. h. t. ſed hîc calumniator accipitur, vt in tit. D. ad
ſenatoſconſul. Torpill. pro eo, qui falſa crimina ſcieos
intendit. Hic infamia notatur. ij q. 3. c. 1, & regula-
riter pœna talionis afficitur, id eſt, ea quæ reus ſi electa
fuiſſet, ſi crimen probatum fuiſſet. ead. q. c. 2. & 3. &
q. 8. c. 3. & 4. vt etiam iure ciuili cautum, ſicuti docui
ad tit. D. ad Senatuſcool. Turpill. Subdiaconus autem
calumnioſè accuſans diacoonum, officio ſubdiaconatus
priuatur, & verberibus publicè caſtigatus in exilium
mittitur. c. 1. Denunciator verò in probatiooe crimi-
nis deficiens, ab officio & beneficio ſuſpenditur, donec
oſtenderit ſe non calumniandi animo ad denunciatio-
nem proceſſiſſe. c. 2.

III. *De ſimonia & ne aliquid pro ſpiri- tualibus exigatur vel pro- mittatur.*

1 SEquontur crimioa, quæ accuſato ſiue denunciato
obiiciuotur. Hæc vel ſunt contra primam, vel con-
2 tra ſecundam tabulam decalogi. ¶ Contra primam
tabolam ſuot ſeptem crimina; quorum primum eſt ſi-
monia, cuius definitio in poſteriori huius rubricę parte
iodicatur. Simonia namque eſt crimen, quod tunc ad-
mittitur, cùm aliquid pro ſpiritualibus exigitur, vel
promittitur. Sed ſpiritualium appellatione intellige,
non ſolùm res propriè ſpirituales, vt cooſecratiooes,
benedictiones, Sacramentorum diſtributiones. c. non
ſatis. 8. c. cùm in Eccleſiæ. 9. c. nemo. 14. c. ea quæ.
16. cum ſim. ſed etiam res ſpiritualibus adoexas, vt prę-
3 bendas. ȷ̃. q. 3. c. ſi quis obiecerit. ¶ Dicitur autem
ſimonia à Simone mago, qui primus in nouo teſta-
meoto hoc ſcelus admiſit. ȷ̃. q. 1. c. qui ſtudet. 11. 4
¶ Ac diuiditur. I. Io conuentionalem, & mentalem.
Cooocntionalis eſt, cùm aliquid datum eſt, aut de dan-
do conoenit. ȷ̃. de confeſſ. c. a. itaque hæc Simonia
duobus modis committitur, qui in hac rubrica expri-
muntur. nam qui aliquid Eccleſiaſticom confert, inter-
dum pro eo pecuniam præſentem exigit, interdũ pro-
miſſione contentus eſt. Mentalis Simonia eſt, cùm nul-
lum factũ ioterceſſit, ſed ſola praua daotis aut recipiē-
tis mens & iotentio. c. tua nos. 24. & c. vlt. II. In tria
genera: quia triplex eſt genus muneris, quod eſt Simo-
niæ cauſa. aliod enim eſt munus ab obſequio, id eſt, ſer-
uitus indebitè præſtita: aliud monus à maou, hoc eſt,
pecunia: aliud munus à lingua, nempe laus & fauor.
ȷ̃. q. 1. c. ſunt nonoulli. 115. Pecuoiæ appellatione intel-
lige quicquid homioes poſſident. ȷ̃. q. 3. c 6. ſiue ſit res
corporalis mobilis, vel immobilis, ſiue iocorporalis. D.
de verb. ſignif. l. pecuoiæ nomioe. 222. ¶ Nota pri- 5
mò aliquem dici ſimoniacè electum, etiam ſi quid eo
ignoraote datum vel promiſſum fuerit. c. oobis fuit 27.
¶ Nota ſecondò ſimoniam eum non committere, qui 6
aliquid ſpoote offert, non vt hac ratione aliqoid ſpiri-
tuale aut ſpirituali adnexum acquirit. d. c. tua nos.
¶ Nota tertiò alios ſimoniacè ordinari à ſimoniacis, 7
alios ſimoniacè à oon ſimoniacis, alios non ſimoniacè
à ſimoniacis. ȷ̃. q. 1. c. ſtatuimus vt ſicut. 107. § vlt. &
cano. ſeqq. ¶ Hoc crimen multis modis coërcetur. 8
I. Simoniacè ordinantes vel ordinati deponuntur. c.
conſulere. 38. & ȷ̃. q. 1. c. quos conſtiterit. 6. & c. ſta-
tuimus decretum. 108. II. A ſimoniacis licèt ooo
ſimoniacè ordinati, tamen deponuotur, niſi probent
ſe, cùm ordinarentur, neſciuiſſe eos eſſe ſimoniacos,
eoſque pro Catholicis fuiſſe habitos in Eccleſia. c. de
ſimoniacè. 22. & ȷ̃. q. 1. d. c. ſtatuimus decretum. 108.
& eam. ſeqq. III. Qui pecunia aliquid Eccleſiaſti-
cum redemit, & qui ab eo accepit, & qui pro eo ioter-
ceſſit, infamia notantur. ȷ̃. q. 3. c. vlt. IV. Qui in hoc
crimine perſeuerant, perpetuo anathemate feriuntur.
d. quæſt. 3. c. ſi quis dator. 2. V. Pecuoia accepta re-
ſtituitur. d. c. ſi quis dator. id eſt, cooſiſcatur. gloſſ.
ibid.

IV. *Ne prælati vices ſuas, vel Eccleſias ſub annuo cenſu concedant.*

SImoniæ ſpecies eſt, cùm prælatus iuriſdictionem 1
ſuam. c. 1. & 2. vel Eccleſiæ regimen ſub annuo
cenſu concedit. c. 3. quamquàm fructus Eccleſiarum
licitè ſub anouo cenſu conceduntur. c. 4. ¶ Quod ad 2
pœnam attinet, I. Is qui vices prælati vel Eccleſiæ
adminiſtrationem ſuſcepit, officio ſuſcepto priuatur,
d. c. 1. & à clero remouetur. d. c. 2. II. Epiſcopus,
qui officium ſimooiacè contulit, conferendi illud offi-
cium poteſtate priuatur. d. c. 1. III. Epiſcopus, quo
ſciente & diſſimulaote, id à ſubditis perpetratum eſt,
canonicæ pœnæ ſubiicitur. d. c. 2. id eſt, duobus
menſibus excommunicationi ſubiacet. ȷ̃. q. 1. c. quic-
quid. 102. IV. Epiſcopo ſubditus, qui eo ignoraote
deliquit, ſi ſit presbyter, quatuor menſium excommu-
nicatione plectitur, ſi diaconus, trium mẽſium excom-
municationem ſuſtinet. ſi ſubdiaconus vel alius cle-
ricus, arbitraria pœna & excommunicatione plectitur.
d. c. quicquid.

V. *De magiſtris, & ne aliquid exigatur pro licentia docendi.*

SImoniæ ſpeciem præ ſe fert Abb. in c. 1. licèt pro- 1
priè non ſit ſimonia, Innoc. in c. 2. cùm docendi
licco

2 licentia pro pretio conceditur. ¶ Is, qui docendi mu-
nere fungitur, magister vocatur, eò quòd magis quam
alij monet ac monstrat, vt Paulo Iurisconsulto placet
3 in l.cui præcipua. 57. D.de verb. signif. ¶. Huic debet
Ecclesia cathedralis de beneficio prospicere, vt cleri-
4 cos & pauperes gratis doceat. ¶ Qui verò aut docen-
di licentiam vendit, aut idoneæ personæ licentiam
docendi petenti interdicit ne doceat, beneficio Ec-
clesiastico priuatur. c. 1. & to. tit. Hucusque de si-
monia.

VI. *De Iudæis, Saracenis & eorum seruis.*

1 SEcundum crimen cōtra primam decalogi tabulam
est Iudaismus: tertium est Saracenismus: de quibus
coniunctim hoc titulo pertractatur. Vtrumque est gē-
tis vel religionis nomen. sed posterior significatio hîc
2 accipi debet. ¶ Iudæi dicti sunt à tribu Iuda, in qua
Deus regnum Israëliticum vsque ad Christi tempora
constituit, & quæ ferè sola permansit alijs in captiui-
3 tatem abductis. ¶ Iudæos hîc vocamus eos, qui ve-
teri testamento ad literam superstitiosè intellecto fi-
4 dem habent, nouum autem reijciunt. ¶ Saraceni di-
cuntur, non à Sara Abrahæ vxore, vt ipsos asserere ait
Hostiens. de Saracen. num. 2. nec à Samaria, vt vult
Specula. h. tit. in fi. sed à Saraca regione Arabiæ, Ste-
5 phano teste. ¶ Saracenos accipiunt Doctores nostri
pro paganis, & sanè pagani ac saraceni promiscuè in
hoc tit. accipi videntur. quamquam propriè loquendo,
pagani, seu gentiles, vel Græci dicuntur, qui neque
vetus neque nouum testamentum adgnoscunt: idola
autem colunt, eisque sacrificant, vt exposui Metho-
dicor. lib. 1. tit. 1. §. 35. ac plura de eis notaui eodem. lib.
sub titulo de paganis. Saraceni autem vtrumque testa-
mentum saltem ex parte admittunt, sed multifariam
peccant, præcipuè quòd Christum Dei filium & hu-
mani generis vnicum redemptorem non fatentur, &,
ne Christianam veritatem admittere cogantur, loca
erroribus suis contraria, à nobis corrupta fuisse asse-
6 runt, vt Mahometistæ. ¶ Iudaismi pœnæ hæ sunt. I.
Iudæi non possunt nouas synagogas extruere. c. 3. &
7. & C. eod. l. vlt. §. 1. II. Legatum vniuersitati Iu-
dæorum relictum, pro non scripto habetur. C. eod. l. 1.
III. Iudæi ad honores non admittuntur. C. eod. l. vlt.
in pr. & §. vlt. & de hæretic. l. Manichæi vndique. 12.
& D. de decur. l. 3. §. vlt. IV. Non possunt liberos
suos Christianos exheredare: sed ab eis offensi, tamen
legitimam; non offensi autem integram quæ ab inte-
stato deberur portionem eis relinquere tenentur. C. de
hæretic. l. hæretici patres. 12. V. Non possunt habere
mancipium Christianum. ca. 1. & 2. & C. ne Christ.
mancip. hæret. vel Iud. vel paga. hab. l. 1. & 2. VI.
In diebus dominicæ Passionis prodire in publicum ve-
tantur. c. in nonnullis. 15. §. in diebus. VII. In die pa-
rasceues coguntur habere ostia & fenestras clausas.
c. 4. VIII. Non habent cum Christianis ius connu-
bij. 28. q. 1. c. caue. 15. & seqq. & C. h. t. l. 6. immo
eorum conuiuia & consortium Christiani vitare de-
bent. ea. q. c. sæpe. 12. & cann. seqq. IX. Si quem
Christianum circumcidant, vel ad suam religionem
traducere conentur, capitali pœna afficiuntur. C. h.
tit. l. 16. & l. 18. nec dubito, quin vltimo supplicio
afficiendus sit, qui Christiana religione deserta, ad
7 Iudaismum transit. ¶ Ex his pœnis quædam ad sara-
cenos seu paganos producuntur, veluti ne Christia-
num mancipium habeant. c. 5. & C. ne hæret. vel Iud.
vel pag. Christ. mancip. hab. l. 2.

VII. *De hæreticis.*

QVartum crimen est hæresis, de qua dixi ad tit. C.
de hæreticis.

VIII. *De schismaticis, & ordinatis ab eis.*

QVintum crimen est schisma, quod scissuram si- 1
gnificat à Græco verbo σχίζειν, quod scindere
ac diuidere significat, quia schismatici diuidunt vnita-
tem Ecclesiæ 24. q. 1. c. schisma. 33. à cuius vinculo
se separant. 7. q. 1. c. Nouatianus. 6. ¶ Itaque schisma 2
& hæresis definitione differunt: sed subiectu ferè non
differunt: quoniam hæretici sibi falsa dogmata con-
fingunt, schismatici se ab Ecclesia separant: ceterùm
schismatici aliquam hæresim confingere solent, vt re-
ctè ab Ecclesia recessisse videantur. 24. q. 3. c. inter hæ-
resim. 26. ¶ Pœnæ schismaticorum hæ sunt. I. Iactura 3
salutis æternæ: quia tales nec vinculis peccatorum ab-
solui, nec ianuam possunt regni cœlestis ingredi. 24.
q. 1. c. quicumque. 26. & neque Baptismus, neque ele-
emosyna, neque martyrium eis prodesse potest, quomi-
nùs æternum ignem cum diabolo & Angelis eius pa-
tiantur. ꝫ. de hæret. c. 3. II. Depositio, excommunica-
tio, & bonorum confiscatio. ꝫ. lib. 6. c. vn. & dist. 23.
c. in nomine Domini. III. Qui sponte iuramentum de
tenendo schismate præstiterunt, à sacris ordinibus &
dignitatibus suspenduntur. c. 1. in fi. IV. Ordinationes,
& beneficiorum collationes, & rerum Ecclesiasticarū
alienationes per schismaticos factæ, irritæ sunt. c. 1.
ideóque ordinati à schismaticis repelluntur ab officio,
nisi cum eis dispensauerit, qui dispensandi potestatem
habet. c. 2. Ad hanc quartam pœnam respicit posterior
rubricæ pars, quæ est de ordinatis à schismaticis.

IX. *De apostatis & reiterantibus baptisma.*

SExtum crimen est apostasia, de qua dixi ad tit. C. de 1
apostatis. ¶ Sextum crimen est anabaptismus, id 2
est, sacri Baptismi iteratio, de qua dixi ad tit. C. ne
sanctum Baptisma iteretur. Hactenus de criminibus
contra priorem Decalogi tabulam admissis.

X. *De his qui filios occiderunt.*

SEquuntur crimina contra posteriorem Decalogi 1
tabulam. Hîc omittitur primum huius tabulæ præ-
ceptum. Honora patrem tuum & matrem tuam ¶ Cō- 2
tra secundum præceptum est homicidium. ¶ Cuius 3
duo sunt genera: nimirum parricidium, & simplex
homicidium. ¶ Parricidij species est si quis filiū suum 4
occidat: de quo crimine dictum est. C. de his qui pa-
rent. aut liber. occid.

XI. *De infantibus & languidis expositis.*

FIlium necare videtur etiam is, qui infantem aut
languidum exponit, vel ab alio exponi patitur, siue
expositionem ab alio factam ratam habet: ideoque ius
patriæ potestatis amittit. c. vn. & D. de adgnosc. &
alen. lib. l. 4.

XII. *De homicidio voluntario, vel casuali.*

SImplex homicidium partim est voluntarium, quod 1
aliquis sponte committit; partim fortuitum seu
casuale, quod aliquis, præter suam voluntatem, casu
aliquo perpetrauit. ¶ Homicidium voluntarium, si 2
dolo commissum sit, lege Cornelia de sicariis puni-
tur. si culpâ quamuis lata, tamen mitius coërcetur, nec

ad legem Corneliam pertinet. D. ad legem Cornel. de
3 ficar. l. 4. §. 1. & l. 7. ¶ Homicidium casuale imputa-
tur ei, qui culpam admisit, eò quòd operam dabat rei
illicitæ, vel cùm, operam daret rei licitæ, non omnem,
4 quam potuit, diligentiam adhibuit. c. 7. & 8. ¶ Impu-
nè autem aliquis occiditur ex iusta causa, veluti si quis
latronem insidiantem interfecerit, cùm aliter se tueri
non posset. c. 2.

XIII. *De torneamentis.*

NOn solùm homicidium iure prohibetur, sed etiam ea, per quæ ad homicidia perueniri solet. Hæc verò plura sunt. Primum sunt torneamenta, id est, nundinæ vel feriæ, in quibus milites ex condicto conuenire solent, & ad ostentationem virium suarum & audaciæ temere congredi. c. 1. vnde non solùm occidens punitur, sed etiam occisus, licèt enim vulnerato concedatur pœnitentia, tamen, si moriatur Ecclesiastica sepultura carebit, nisi casu sit occisus, cùm non ludendi causâ ad torneamentum venerit.

XIV. *De clericis pugnantibus in duello.*

SEcundum crimen est duellum, id est, singulare certamen, quod Græco vocabulo monomachia vocatur. a. q. 4. c. monomachiã. 23. Iure quidem Lãgobardico ad veritatem occultam eruendam conceditur, sed hanc legem esse iniquam, à se tamen propter langobardorum consuetudinem non posse prohiberi, conqueritur Rex Iutprandus langobard. recolimus. a3. de homicid. liber. homi. iure igitur Canonico rectè duellum prohibetur. d. c. monomachiam & ĩ. de purgat. vulga. c. 1. & 2. quia (vt ait dicto loco Iutprandus) multi per pugnam sine iusta causa suam causam perdiderũt vnde clericus, qui duellum obtulit, vel oblatum suscepit, irregularitatem incurrit, ac deponi debet: nisi morte vel membri mutilatione non secuta, cum eo misericorditer dispensetur. c. 1. & 2.

XV. *De sagittariis.*

TErtium crimen est ars sagittariorum, & balistariorum: qua aduersus Christianos, & Catholicos vti non licet. c. vn.

XVI. *De adulteriis & stupro.*

DIctum est de crimine contra secundum præceptum secundæ tabulæ. Tertium verò præceptum est *Non mœchaberis*: contra quod adulteria & stupra committuntur, de quibus dixi ad tit. D. ad leg. Iul. de adult.

XVII. *De raptoribus, incendiariis, & violatoribus Ecclesiarum.*

1 QVartum præceptum est, *Non furaberis.* Cui repu-
gnat furtum improbius, quod Doctores quali-
ficatum appellant, & furtum simplex propriè dictum, &
2 vsura. ¶ Furtum qualificatum est multiplex. ¶ Prima
3 species furti qualificati est rapina. rapina est rerum: ra-
ptus personatum, vt virginum ab vtroque crimine ra-
ptores denominantur. Rapina quoque aut simplex est,
aut qualificata siue improbior, vt cùm ex incendio ra-
pitur, vel Ecclesia violatur. Ac de his omnibus sub
hoc titulo agitur. Nos de raptu egimus ad titulum.
C. de raptu virg. de simplici rapina ad tit. D. vi bon.
rapt. de rapina ex incendio ad tit. D. de incend. rui.
naufr. violatio autem Ecclesiæ est sacrilegium, de quo
dixi ad tit. D. ad leg. Iul. pecul.

XVIII. *De furtis.*

FVrto qualificato subiicitur furtum simplex, de quo dixi ad hunc titulum in Digestis.

XIX. *De vsuris.*

CVm rapina & furto tantam affinitatem habet 1
vsura, vt qui vsuram accipit, rapinam facere di-
catur. 14. q. 4. c. si quis vsuram. 10. ¶ Vsuræ voca- 2
bulum multis modis accipi, hîc autem sumi pro deli-
cto, id est, pro vsura illicita & improbata, notaui. D.
h. tit. vbi etiam egi de vsuris, pro vt vsura est sortis ac-
cessio: nunc de ea dicendum, quatenus inter delicta
numeratur. ¶ Nota primò duplicem differentiam in- 3
ter ius ciuile, & ius canonicum. I. Ius ciuile vsuram la-
tè accipit pro accessione sortis siue licita siue illicita:
ius autem canonicum angustè accipit pro vsura illici-
ta, quemadmodum & vulgus loquitur. vt enim ius ca-
nonicum iure ciuili est recentius, ita etiam recentiori
sermone, non puto puta Latino vtitur: nec solum vti-
tur vocabulis Barbaris, vt *guerra, trenga*, & similibus,
sed etiam abutitur Latinis, vt sponsalib. sicut exposui.
ĩ. ad tit. de sponsal. & nupt. & vsura, vt hîc. II. Inte-
resse non solùm iure ciuili peti potest, sed etiam iure
canonico. ĩ. de fideiuss. c. a. proinde vsuræ compen-
satoriæ hoc iure permittuntur. Abb. & alij in c. con-
questus h. t. glo. & Doctores in l. a. C. eo. eatenus igi-
tur permittuntur, quatenus interest sed quia eius quod
interest, difficilis est probatio, ius ciuile huius difficul-
tatis tollendæ, & litium minuendarum gratiâ permisit
certas vsuras loco eius quod interest: quarum vsura-
rum obligatione constituta, non habetur ampliùs ratio
eius quod interest, sed quæritur duntaxat, quantum
promissum sit, dummodò non sit promissum vltra
quantitatem iure definitam. Ius verò canonicum ad
conscientiam respiciens, & vt turpe lucrum prohi-
beat, non admittit certam quantitatem vsurarum: sed
eas eatenus sustinet, quatenus creditoris interest non
carere sua pecunia. Itaque neutrum ius ratione caret.
Qui verò vsuras iure ciuili permissas exigit, contra ius
canonicum non peccat, neque vsurarius hoc iure di-
citur, nisi plus exigat quàm sua intersit. ¶ Nota se- 4
cundò vsuram hîc accipi pro quocumque lucro sorti
accedente: adeo vt siquis (exempli causâ) merces suas
cariùs vendat, aut fructus rei pignoratæ sibi lucretur,
vsuram committere dicatur. c. 1. & c. consuluit. 10.
¶ Porrò vsura diuiditur in conuentionalem, de qua 5
expressè conuenit, & mentalem, cùm aliquis ea men-
te contrahit, vt aliquid vltra sortem recipiat, omni
conuentione cessante. d. c. consuluit. ¶ Vsurarij variis 6
pœnis afficiuntur, quas Hostiens. num. 10. ad tria gene-
ra refert. partim enim imponuntur à canone, partim à
iudice, partim ab aduersario. ¶ Pœna à canone vsu- 7
rariis manifestis multiplex infligitur. I. Nisi vsuras ac-
ceptas restituant, vel de eis restituendis caueant, ad
communionem altaris non admittuntur. II. Si in hoc
peccato decesserint, Christiana sepultura priuantur.
III. Eorum oblationes ab Ecclesia non accipiuntur.
IV. Testamenta eorum non valent. c. 5. & ĩ. li. 6. c. 2.
¶ Iudex quoque vsurarios punit. nam laicos vsque ad 8
dignam satisfactionem vinculo excommunicationis
adstringit. c. præterea. 7. clericos ab officio suspendit,
& in delicto perseuerãtes deponit, atque à clero deiicit.
dist. 47. c. 1. & a. & 14. q. 4. c. canonum, 3. c. si quis
oblitus. 4 & c. quoniam. 8. Insuper vsurarium cogit
rationes suas aduersario edere. Clem. vn. §. ceterum.
Præterea nemo pati debet, vt vsurarij alienigenæ in suis
terris habitẽt, sed eos expellere debet. ĩ. l. 6. c. 1. ¶ No- 9
cet etiam vsurario exceptio ab aduersario opposita vt
pu-

puta si quis impetrauerit literas de vsuris sibi restituendis, vel de fructibus à creditore in sortem imputandis, harum literarum beneficio non fruetur, nisi priùs restituerit vsuras, quas aliquando extorsit. c. quia frustra.
10 14. ¶ Non solùm autem vsurarij puniuntur, sed etiam
eorum fautores. Et I. Qui ab vsurario impœnitente oblationem acceperit, aut eum ad confessionem admiserit, aut absoluerit. II. Qui eum Ecclesiasticæ sepulturæ tradiderit. c. 3. & ꝟ. lib. 6. c. a. III. Qui eius testamento interfuerit. d. c. a. IV. Qui pro fœneratoribus statutum ordinarit, fecerit, scripserit, dictarit, vel secundum id iudicauerit. Clem. vn. in pr. V. Qui asserit fœnerari non esse peccatum. d. Clem. vn. §. sanè. Hactenus de delictis contra quartum præceptum secundæ tabolæ Decalogi.

XX. *De crimine falsi.*

1 CONtra quintum præceptum est crimen falsi, de
quo dixi D. de le. Cornel. de fals.

XXI. *De sortilegiis.*

1 ETiam in sortilegio falsitas inest. ¶ Sortilegi pro-
2 priè sunt, qui sub nomine fictæ religionis per
quasdam, quas sanctorum seu Apostolorum sortes vocant diuinationis scientiam profitentur, aut quarumcumque scripturarum inspectione futura promittunt.
3 26. q. 1. c. vn. ¶ Pœna varia est pro ratione delicti, &
4 ferè arbitraria. c. 2. ¶ Exposita sunt crimina quæ accu-
sato obiiciuntur contra præcepta Decalogi admissa.

XXII. *De collusione detegenda.*

1 COllusio verò commune accusatori & accusato
crimē est: si quidem collusio nihil aliud est, quàm occulta conuentio eorum, qui inter se iudicio conten-
2 de resimulant. ¶ Extat idem titulus *de collusione dete-
genda*, lib. 7. Codicis: sed ibi agitur de sola collusione pertinente ad statum liberti: hîc verò de omni collusione, præsertim de ea, quæ ad causas criminales pertinet.
3 ¶ Pœnas collusionis duas reperio. I. Absolutio per
collusionem facta non obest quominùs eodem crimine reus accusari, vel in eum inquiri possit. c. vlt. II. Qui in causa beneficiali collusit, beneficio priuatur. c. 3.

XXIII. *De delictis puerorum.*

HVcusque tractatum est de quarumcumque personarum criminibus: deinceps considerantur certarum personarum delicta, vt puerorum, & clericorum; in quibus sunt quædam specialia. In pueris speciale est, vt si pubescere cœperint, puniantur quidem, sed mitiùs quàm alij ætate prouecti. c. 1. & 2.

XXIV. *De clerico venatore.*

1 IN clericis autem speciale est, vt sint clericorum quæ-
dam propria delicta. quorum primum est venatio, id est, ferarum bestiarum, aut volucrum canibus & auibus persecutio. c. 1. & 2. & ꝟ. ne cler. vel monach. c. 1.
2 & dist. 34 c. 2 3. 4. ¶ Quod ad pœnam attinet, Epi-
scopus tribus mensibus, presbyter duobus mensibus à communione, diaconus ab omni officio suspenditur.
3 c. 1. ¶ Nota piscationem clericis concedi. ꝟ. de fer. c.
3. quia multi fuerunt sancti piscatores, nullos autem sanctos legimus fuisse venatores. dist. 86. c. Esau. 12.

XXV. *De clerico percussore.*

1 SEcundum clericorum delictum est percussio. Cu-
ius pœna est suspensio ab officio, & nisi monitus se
2 corrigat, degradatio. c. 1. ¶ Percussionem intellige
corporalem & propriè dictam. Alia est percussio spiritualis, cùm doctor sermone inutili conscientiam infirmorum percutit. dist. 45. c. vlt.

XXVI. *De clerico maledico.*

SIc inscribitur hic titulus in quibusdam libris, & in 1
antiquis codicibus, rectiùs quàm in vulgatis, *de maledicis*: quia nunc ex professo agitur specialiter de clericis, etsi quædam obiter adsperguntur de laicis. c. 2.
¶ Tertium igitur delictum clericorū est maledictum, 2
id est, cùm quis asserit alteri malum inesse, quod non
inest; vel negat inesse bonum, quod inest. ¶ Quocirca 3
duæ sunt species maledicti: altera affirmatiua, veluti, *Tu es spurius, tu es latro*: altera negatiua, veluti, *Tu non
credis in Deum, tu non fungeris officio tuo.* ¶ Cùm autem 4
maledictum in Deum, vel in beatam Virginem, vel in sanctus confessor, propriè vocatur blasphemia. c. a. & 11. q. 3. c. non sunt. 54. vbi certa pœnitentia vnà cum pœna numaria blasphemis imponitur, cùm ex Pij Papæ decreto blasphemus, si clericus esset, deponeretur si laicus, anathemate feriretur. 22. q. 1. c. si quis per capillum. 10. Aliæ pœnæ statuuntur Lateranensi consilio sub leone. x. anno 1514. Iure autem ciuili blasphemus vltimo supplicio afficitur. Nu. 77. Ob hanc iurium & ob circumstantiarum varietatem communis Doctorum opinio est, blasphemiæ pœnam esse extraordinariam. Maledictum in homines punitur pro qualitate delicti. c. 1. vt expositum est sub tit. D. de iniur. nam maledictum est iniuriæ species.

XXVII. *De clerico excommunicato, deposito, vel interdicto ministrante.*

QVartum delictum est, si clericus ministret, qui 1
ministrare ob aliquam ex sequentibus causis non
deber. ¶ Prima causa est, si sit excōmunicatus, vel de- 2
positus, vel interdictus. ¶ Si excōmunicatus ministret 3
deponitur. c. 3. 5. 6. & retrò depositus ministrans excommunicatur. c. 1. & 2. Item interdictus ministrans
deponitur. d. c. 3. ¶ Nota interdum augeri pœnam, vt 4
in eum qui monitus non desistit: hic enim in exilium mittitur. d. c. 2 interdum minui, vt propter multitudinem deliquentium. c. 4.

XXVIII. *De clerico non ordinato ministrante.*

SEcunda causa est, si clericus non sit ordinatus. Hic ab Ecclesia abiicitur, nec ampliùs ordinatur. c. 1. verùm diaconus, qui missam celebrauit, ad sacerdotium non promouetur, & à diaconatu ad tempus suspenditur: sed in beneficio poterit ad tempus dispensari. c. 2.

XXIX. *De clerico per saltum promoto.*

TErtia causa est si clericus non gradatim, sed per saltum, id est, à minori ad maiorem omisso medio sit promotus. Cùm enim hæc ordinatio non valeat, hic puniendus est, vt clericus qui non ordinatus ministrauit. Si tamen per ignorantiam se promoueri curauerit, peracta ob negligentiam pœnitentia potest medium ordinem accipere, & cum eo misericorditer dispensatur, vt in maiori ordine ministrare possit. c. vn.

XXX. *De eo qui ordinem furtiuè accepit.*

QVarta causa est, si clericus clam & furtiuè ordinem acceperit. Hic nec in suscepto ordine ministrare, nec ad superiores ascendere potest, nisi cum eo dispensetur. Dispensare autem potest solus Papa, si contra hoc facientes lata erat excōmunicatio: alioquin etiam Episcopus, & Abbas poterunt dispensare. c. 1.

XXXI. *De excessibus prælatorum, & subditorum.*

1 COnditor decretalium vtitur recto ordine ab vni-
uersalibus ad particularia. Quocirca primùm egit
de delictis quarumcumque personarum: postea de de-
lictis clericorum. Quoniam igitur clericorum alij sunt
prælati, alij subditi: nunc specialiter de horum deli-
ctis pertractat, quatenus non funguntur officio, quod
sibi inuicem præstare debent. Peccat enim prælatus
cùm excedit officium suum erga subditos: & peccant
subditi, cùm excedunt officium suum erga prælatos.
2 ¶ Officium subditi erga prælatum est, vt ei honorem
& obedientiam exibeat. ī. de temp ordin. c. ad aures.
3 5. & dist. 93. per totam. ¶ Officium autem prælati er-
ga subditos est, vt eos tamquam clericos honoret ac
diligat, nec solùm eis præsit, sed etiam prosit. Lancel,
4 lib. 1. Instit. tit. 24. in pr. ¶ Qui contra officium pec-
carunt, variis modis pro admissi qualitate coërcen-
tur.

XXXII. *De operis noui nunciatione.*

EXcessus species est, cùm in detrimentum alterius ædificatur. Quod damnum ne quis patiatur, nouum opus nunciare debet ædificanti de qua nunciatione dixi. D. h. t.

XXXIII. *De priuilegiis, & excessibus priuilegiatorum.*

1 ALia excessus species est, cùm priuilegiati priuile-
2 gia sibi indultis abutuntur. ¶ Priuilegium est
priuata lex, id est, priuilegiati propria, ideóque oppo-
nitur legi communi. dist. 4. c. priuilegia. 4. & 25. q. 1. c.
3 vlt. vers. priuilegia namque. ¶ Conceditur autem pri-
uilegium vel personæ. c. tanè. 9. vel vniuersitati, putà
monachorum. c. 3. c. quoniam. 21. cum sim. vel rei, vt
4 Ecclesiæ, vel capellæ. c. cùm capella. 16. ¶ Priuilegio
suo abutens, eo priuatur. dist. 74. c. vbi ista. 7. & 25.
q. 4. c. priuilegium. 60. Hucusque de variis delicto-
rum generibus.

XXXIV. *De purgatione canonica.*

1 SVperest, vt de effectibus delictorum & criminum
2 dicamus. ¶ Primus effectus est purgatio: quæ ei im-
ponitur, qui neque legitima probatione, neque sua
confessione conuictus est. c. 3. & 6. neque crimen no-
torium admisit. c. pcoul. de eo tamen apud bonos &
graues viros ex verisimilibus suspicionibus est diffa-
3 matus. c. 4. d. c. 6. & c. cùm in iuuentute. 12. ¶ Pur-
gationum duo sunt genera. Prima est purgatio cano-
nica, quæ sacris canonibus est comprobata: vt cum ali-
quis suo de veritate, & compurgatorium iuramento de
credulitate innocentiam suam ostendit. c. 3. & c. de
4 testibus. 13. ¶ Purgatus, crimine liberatur. Qui verò
in purgatione deficit, legitimis pœnis afficitur. c. inter
solicitudines. 10.

XXXV. *De purgatione vulgari.*

ALtera est vulgaris purgatio, vulgò recepta, canonibus autem improbata: vt ferri igniti, aquæ feruentis, aut frigidæ. ij. q. 4. c. Mennam. 8. aut monomachiæ, de qua dixi. ī. ad tit. de cleric. in duel. pugnant.

XXXVI. *De iniuriis, & damno dato.*

SEcundus effectus est, quòd is, contra quem delictũ est admissum, iniuriam in honore aut salute, aut damnum in bonis ob id patitur,

XXXVII. *De pœnis.*

TErtius effectus est pœna, qua criminosus plectitur. Pœna enim est læsio, quæ punit, vindicans quod quisque commisit. de pœnit. dist. 3. c. pœnitentia est quædam. 4. De pœnis dixi. D. h. t.

XXXVIII. *De pœnitentiis & remissionibus.*

SVnt quædam pœnæ in iure canonico, iuri ciuili in- 1
cognitę, vt pœnitentia, & excommunicatio, de qui-
bus specialiter est dicendum. ¶ Pœnitentia est quæ- 2
dam dolentis vindicta, puniens in se quod dolet com-
misisse. Vnde pœnitere secũdum Augustinum dicitur,
quasi pœnam tenere: quia pœnitens punit in se vlci-
scendo, quod commisit peccando. d. c. pœnitentia est
quædam. ¶ Quia verò pœnitentia etiam inter Sacra- 3
menta refertur, ideo eius species, & partes exposui. ī.
ad tit. de Sacram. non iteran. ¶ Effectus pœnitentiæ 4
est remissio peccati. de pœnit. dist. 1. c. quis aliquando.
86. Idcirco in hoc titulo coniunctim agitur de pœ-
nitentiis, & remissionibus, tanquam de causa, &
effectu.

XXXIX. *De sententia excommunicationis.*

EXcommunicatio quoque est pœna canonica, non 1
ciuilis. ¶ Excommunicatio est censura Ecclesia- 2
stica, qua quis à communione excluditur. ¶ Quæ 3
bifariam diuiditur. I. Aut est minor, quæ tantùm à
Sacramentorum participatione remouet; ac propriè
vocatur excommunicatio: aut est maior, quæ non so-
lùm à Sacramentorum perceptione, sed etiam ab Ec-
clesia & omni fidelium Communione segregat. c. pe-
nult. & iij. q. 4. c. vlt. & 2j. q. 3. c. ad mensam. 24.
II. Alia est excommunicatio canonis seu latæ senten-
tiæ, (vtroque enim vocabulo nuncupatur) ipso iure
sine iudicis ministerio aliquem innodans: à qua nemo,
præterquam à sede Apostolica vel eius legato absolui
potest, nisi in articulo mortis sit constitutus, aut legi-
timo impedimento detineatur, quominus Romanum
Pontificem adire possit, aut priuilegium iure sibi con-
cessum habeat, ne cogatur Apostolicum adire. c. quam-
uis. 58. Alia est iudicis seu iudicialis excommunicatio,
quæ per iudicem Ecclesiasticum irrogatur. ĵ. lib. 6. c.
1. Nec refert, vtrum sit iudex ordinarius, an delegatus.
ĵ. lib. 6. c. 5. & ī de offic. ordinar. c. pastoralis. 11. §.
præterea. ¶ Hæc in dubio, id est, sub generalibus ver- 4
bis probata, veluti; *Illum excommunico*, censetur esse
maior excommunicatio. c. pen. Ab hac absoluit, qui
excommunicauit: nec petenda est absolutio à superio-
ri, omisso medio, ĵ. lib. 6. d. c. 5. 17. ¶ Ad hæc, de ex- 5
communicatione quædã notanda occurrunt. I. Omnes
debent excommunicatos vitare. c. nulli. 8. antequàm
ab excommunicatione absoluti sint. c. cùm desideres.
15. c. à nobis. 28. c. sicut. 39. c. si concubinæ. 55. Nec
valet contrarium priuilegium. d. c. nulli. quominùs
communicans excommunicato, in excommunicatio-
nem ipso iure incidat. c. nuper. 29. c. sacris. 38 II. In-
dices seculares à iudicibus Ecclesiasticis per censuram
Ecclesiasticam compelluntur excommunicatos ab a-
gendo, patrocinãdo, & testificando, in suis curiis & iu-
diciis repellere. ĵ. lib. 6. c. decernimus. 8 III. Ge-
neralis excommunicatio non ligat nisi subditos excõ-
municantis. c. à nobis. 21. IV. Pluribus excommu-
nicationibus, licèt ex eodem facto obnoxius, non ab-
soluitur, si de vna tantùm causa velit satisfacere. c. cùm
pro causa. 27. V. Excommunicatus regulariter non
absoluitur, nisi præstito iuramento, quòd mandato ab-
soluen

fouentis vel summi Pontificis patebit. quamquam interdum manualis tãtùm promissio recipitur. c. exterior. 10. c. de cetero. 11. & c. cùm pro causa. 51. VI. Absolutio per obreptionem impetrata non prodest. c. officij. 42. in fi. Hæc de excommunicatione dicta sint.
6 ¶ Quia verò non solùm excommunicatio, sed etiam suspensio & interdictum Ecclesiasticum sunt species censuræ Ecclesiasticæ. j. tit. prox. c. quærenti. 20. ac de his omnibus sub eodẽ titulo tractatur tam in Sexto Decretalium, quàm in Clementinis, & in extrauagantibus Iohannis vigesimi secundi: idcirco de his quo-
7 que pauca delibabimus. ¶ Suspensio est censura Ecclesiastica, qua exercitium officij vel ordinis Ecclesia-
8 stici impeditur. ¶ Itaque in clericos tantùm competit, non in laicos, qui non possunt ab administratione vel executione officij siue ordinis, cuius omnino sunt ex-
9 pertes, suspendi. ¶ Clericus autem, si durante suspensione, officia diuina exequatur, irregularitatem incurrit, à qua non potest nisi per summum Pontificem liberari. j. lib. 6. c. 1. in fi. & c. is qui. 18. §. 1. Irregularitas verò est canonicum impedimentum ex facto seu defectu proueniens; quo affectus, inhabilis redditur ad suscipiendum ordines Ecclesiasticos & ad ministran-
10 dum in susceptis. ¶ Suspensio duplex est. I. Canonis, cùm quis ob notorium crimen, ipso iure à sui ordinis vel officij executione arcetur. Quamuis enim quilibet in peccato mortali constitutus, quod ad seipsum suspẽsus sit, tamen quod ad alios, non est suspensus, nisi huiusmodi peccatum per sententiam iudicis aut cõfessionem in iure factam, aut rei euidentiam notatum sit. s.
11 de cohabit. cleric. c. vlt. ¶ Suspensio iudicis est, cùm quis per sententiam iudicis a dicta executione ex cau-
12 sa remouetur. ¶ Interdictum Ecclesiasticum est censura Ecclesiastica, per quam diuinorum celebratio, & Sacramentorum perceptio prohibetur; siue singularis persona; siue vniuersitas, vt clerus, ciuitas; siue locus interdicatur. j. lib. 6. c. si sententia. 16. & c. seq. & c. alma. 24. & s. tit. prox. c. quod in te. 11. ¶ Interdi- 13
ctum, similiter ac suspensio & excommunicatio, vel est canonis, vel iudicis: quia vel ipso iure siue ipso facto inducitur. j. lib. 6. de election. c. 3. § præterea. vers. ciuitas. & de vsur. c. 1. vers. qui verò. & de pœn. c. 5. vel per sententiam iudicis: tuncque vel est generale, cùm regnum, aut prouincia, aut oppidum, aut pagus interdicitur: vel speciale, cùm ex pluribus Ecclesiis vna vel paucæ interdicuntur. j. lib. 6. c. si ciuitas. 17. ¶ De 14
interdicto hæc specialiter notetur. I. Si populus interdicatur, non est propterea clerus interdictus. contrà quoque clero interdicto, non est interdictus populus. d. c. si sententia. in pr. II. Interdicta vniuersitate singuli, qui ex ea vniuersitate sunt, interdicti censentur. d. c. si sententia. §. cùm verò. III. Tempore interdicti potest quis baptizari, chrismari. chrisma confici, diuinum verbum audiri. c. responso. 43. & j. lib. 6. c. quoniam. 19. Absolutus est tractatus de criminibus, & eorum pœnis.

XL. *De verborum significatione.*

IVstiniani exemplo summus Pontifex opus suum duobus epilogis concludit. Primus ad verba pertinet: quorum aut simplicium aut coniunctorum significatio traditur, vt & D. h. t.

XLI. *De regulis iuris.*

ALter ad res ipsas, id est ad iuris sentẽtias siue axiomata spectat, quæ vocantur regulæ, vt & D. hoc eod. tit. ¶ Ago tibi gratias Omnipotens & Æterne DEVS, qui mihi permisisti, vt hos Isagogicos libros in vtrúmque ius in peruetusta & perillustri Monspeliensium Academia perficerem. Tibi laus, Tibi gloria, Tibi gratiæ per IESVM CHRISTVM Dominum & σωτῆρα nostrum. Amen.

FINIS.

PRIVILEGE DV ROY.

HENRY par la grace de Dieu Roy de France & de Nauarre, au Preuost de Paris, Seneschal de Lyon, Poitou, Anjou, & le Mayne, Baillif de Berry & Champagne, Seneschal de Beaucaire & Nismes, ou leurs Lieutenants, & à tous nos autres Iusticiers & Officiers, chascun endroict soy ainsi qu'à eux appartiendra, Salut. Nostre cher & bien amé Iulius Pacius. Docteur & Professeur en Droict, Nous a fait remonstrer qu'il a composé certains liures, sçauoir, *Methodicorum in Codicem libri tres. Eiusdem tractatus libri sex. Primus de contractibus in genere. Secundus de mutuo. Tertius de Commodato. Quartus de deposito. Quintus de pignore. Sextus de emptione & venditione. Isagogicorum in Institutiones libri quatuor. In Digesta seu Pandectas libri quinquaginta. In Codicem libri duodecim. In Decretales libri quinque.* Lesquels liures il desire faire imprimer & mettre en lumiere: mais il doubte qu'apres la premiere impression d'iceux, d'autres que celuy, ou ceux ausquels il aura donné charge de ce faire, se vueillent ingerer de les imprimer, ou les faire imprimer hors son sceu, & contre sa volonté, le frustrant par ce moyen du labeur qu'il a mis à la recerche & composition d'iceux; s'il ne luy estoit sur ce pourueu de nos lettres necessaires. Et desirants que ledict Pacius puisse rapporter quelque fruict de ses peines, & soit aucunement recompensé de son trauail, le tout redondant à l'vtilité de nos subiects: A CES CAVSES de l'aduis de nostre Conseil, Nous auons audict Pacius permis & octroyé, permettons & octroyons par ces presentes, de faire imprimer lesdicts liures, sçauoir, *Methodicorum in Codicem libri tres. Eiusdem tractatus libri sex. Primus de contractibus in genere. Secundus de mutuo. Tertius de commodato. Quartus de deposito. Quintus de pignore. Sextus de emptione & venditione. Isagogicorum in Institutiones libri quatuor. In Digesta seu Pandectas libri quinquaginta. In Codicem libri duodecim. In Decretales libri quinque*, Par tel, ou tels Imprimeurs, au lieu, ou aux lieux, & autant de fois que bon luy semblera: vendre & distribuer les exemplaires d'iceux par tous les lieux & endroicts de nostre Royaume, païs, terres & Seigneuries de nostre obeyssance: sans qu'autre que luy, ou ceux ausquels il aura permis de ce faire, ou ayans droict & pouuoir de luy, les puissent imprimer ou faire imprimer en tout ny en partie, vendre ou distribuer, & ce pendant & durant le temps de dix ans prochains & consecutifs, à compter du iour & datte de l'impression desdicts liures. Et pour cest effect nous auons defendu, & defendons tresexpressement à tous Imprimeurs, Libraires, & autres nos subiects de quelle qualité & condition qu'ils soyent, d'imprimer, faire imprimer, achepter, changer, ou se seruir d'aucune indeue impression desdicts liures, en quelle sorte & maniere que ce soit, sur peine de confiscation d'iceux, & d'amende arbitraire. Si vous mandons, & à chascun de vous enioignons tres-expressement, chascun endroict soy, si comme à luy appartiendra, que de cestuy nostre present priuilege, & du contenu en iceluy vous faictes souffrir & laissez iouir, & vser plainement & paisiblement ledict exposant, sans luy faire mettre ou donner, ne souffrir luy estre faict, mis ou donné aucun trouble ny empeschement: & où aucun faict ou donné luy seroit, iceluy vous ostiez & le mettiez au premier estat & deub, en contraignant & faisant contraindre tous ceux qui pour ce seront à contraindre, par toutes voyes & manieres deuës & raisonnables. Nonobstant quelconques Edicts, Ordonnances, mandements, defenses, & lettres à ce contraires. Car tel est nostre plaisir. Donné à Limoges le 17. iour d'Octobre, l'an de grace mille six cents & cinq Et de nostre Regne le dixseptiesme. Signé, HENRY, Et plus bas, par le Roy, FORGET Seellé du grand Seau.

PAr consentement dudict Sieur Pacius, & de son bon gré semblable droict que dessus est accordé à Barthelemy Vincent marchand Libraire à Lyon, & luy a esté ceddé, quitté, & transporté, comme appert par contract receu & signé par Antoine Comte Notaire Royal à Montpellier, le 28. de Decembre, M. DC. V.

Acheué d'imprimer pour la premiere impression, à Lyon en Mars, 1606

122